

Redogörelse

1975/76: 10

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Innehåll

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Skrivelse till riksdagen	9
Inspektionsverksamheten under år 1975	15

I DOMSTOLAR m. m.

Framställning till regeringen med anledning av upptäckta fel vid tillämpningen av reglerna om avräkning av häktningstid m. m.	19
Åtal mot polisintendent m. fl. för tagande av muta m. m.	20
Åtal mot vaktkonstapel för misshandel i förening med åsidosättande av tjänsteplikt	39
Åtal mot poliskommissarie för tillfälligt omhändertagande av fyra socialarbetare i Humlegården utan att i första hand söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar	42
Tillämpningen av lagen om tillfälligt omhändertagande (LTO)	50
Polisförhör med barn under 15 år	82
Felaktig avräkning av häktningstid	87
Behandling av häktad i IB-målet	89
Fråga om jäv för ledamot i hyresnämnd på grund av anknytning till inreseorganisation på bostadsmarknaden	100
Vissa övriga ärenden	103

II FÖRSVARET m. m.

IB-affären	132
Åtal mot löjtnant för missbruk av förmanskap	169
Dröjsmål med hänskjutande av militärt mål till åklagaren	172
Utdelningen av tidningen Värnplikts-Nytt till värnpliktiga	178
Omhändertagande och förstörande av skrift utdelad inom militärt förband	180
Förbud mot opinionsyttring på militärt förband angående beslut vid värnpliktsriksdag	181

III VÅRDOMRÅDET

Kriminalvård

Disciplinär åtgärd mot t. f. styresman för fängvårdsanstalt för att denne genom dröjsmål med insändande av dom till kriminalvårdsstyrelsen förorsakat att intagen frigivits tre dagar för sent	188
Verkställighet av frihetsstraff	190
Fråga om beviljande av frigivningspermission för intagen i kriminalvårdsanstalt	193
Beledsagning vid permission från kriminalvårdsanstalt	199
Enskilt samtal med anstaltsläkare för intagen i kriminalvårdsanstalt	200
Förtroenderåd och dess verksamhet	201
Visitation av intagnas i kriminalvårdsanstalt bostadsrum	202
Visitation av besökande till intagen i kriminalvårdsanstalt samt förfarandet i samband därmed	203
Övervakningsnämnds besök på kriminalvårdsanstalt inom dess verksamhetsområde	205
Skyddskonsulents skyldighet att vidta åtgärder för att få övervakare, vars lämplighet för att inneha övervakaruppdrag måste ifrågasättas. entledigad Skyddskonsulents rätt till uppgifter av sjukvårdspersonal	206 207

Socialvård

Framställning till regeringen om ändring av 14§ barnavårdslagen (1960: 97)	208
Biologisk förälders företrädesrätt till vårdnaden om barn	212
Föräldrars vårdnadsansvar, barns självbestämmanderätt och barnavårdsnämnds skyldigheter	218
Förtäckt socialhjälp	224
Omhändertagande av rusdrycker på ålderdomshem och vårdanstalter ...	229
Beslut om förlängning respektive upphörande av övervakning enligt nykterhetsvårdslagen	239

Sjukvård m. m.

Framställning till regeringen om lagändring till möjliggörande av brevcensur vid rättspsykiatrisk undersökning	241
Framställning till regeringen angående ändring i abortlagen	244
Disciplinförfarande mot överläkare för åsidosättande av skyldigheter enligt lagen om beredande av slutna psykiatrisk vård i vissa fall	253
Inställelse till allmän domstol av patient	261
Läkares ansvar vid förskrivning av icke registrerat läkemedel för vilket socialstyrelsen beviljat licens av humanitära skäl	272
Ändring i sjukjournal	279
Utskrivningsnämndernas verksamhet	280

IV FÖRVALTNINGEN I ÖVRIGT

JO:s tillsynskompetens m. m.	283
-----------------------------------	-----

Frågor om myndighets organisation, jäv, arbetets gång m. m.

Landshövding bör ej vara ordförande i styrelsen för stiftelse som står under länsstyrelsens tillsyn	288
I vad mån kan myndighet ompröva sitt beslut när besvär anförts däröver?	291
Till länsstyrelse inkommet erbjudande om ackord rörande skatt måste behandlas snabbt	295
När generaldirektör ensam avgör brådskande ärende som eljest skolat avgöras av verkets styrelse, förblir ärendet i princip ett styrelseärende och får alltså ej delegeras till tjänsteman under generaldirektören	296
Fråga om myndighets skyldighet att lämna kvitto på mottagna handlingar	297
Diariieföring och dokumentation när länsstyrelse fått tillfälle yttra sig över ett betänkande men avstår från yttrande	298

Offentlighet och sekretess m. m.

Myndigheternas tillhandahållande av information för rundradio	300
Tjänstemans yttrandefrihet visavi massmedia	314
Skydd av personuppgifter i värnpliktsverkets register	326
Elevs rätt att ta del av skolhälsovårdens hälsokort/ journal beträffande honom	330
Personundersökares rätt att få del av handling hos värnpliktsverket om varför den som var föremål för personundersökning undantagits från tjänstgöringsskyldighet	333
Bandinspelning av telefonsamtal	333

Exekution

Felaktigt förfarande vid exekutiv auktion å fastighet	336
Upphör kvarstad, om gäldenären försätts i konkurs?	340
Frågor sammanhängande med utbetalning av pension och därvid företagna avdrag för försel av underhållsbidrag samt skatteavdrag för preliminära och kvarstående skatt	342
Vissa övriga ärenden	347

Taxering och uppbörd

Får häradskrivare, som varit ordförande i taxeringsnämnd, pröva fråga om skattetillägg för person som han taxerat?	353
Taxeringsnämndsordförande har mot ersättning hjälpt skattskyldiga inom det egna distriktet att upprätta självdeklarationer	355
Vissa övriga ärenden	361

Kommunal självstyrelse

Kommunal renhållning	378
Kommunal bostadsförmedling har tillämpat en sorts spärr mot inflyttning av socialt icke önskvärda personer. Kritik härav	388
Kommunal myndighets ansvar för bostadsanskaffning åt person som frigivits från kriminalvårdsanstalt	395
Fråga om lämpligheten av att kommunalråd företar utrikes studieresa bekostad av en av kommunen anlitad entreprenör	396
Gatunämnd har avstyrkt ansökan från en FNL-grupp att få uppsätta affischryttare. FNL-gruppen har anförts besvär över beslutet. Kritik av länsstyrelsens handläggning av besvärsmålet	397
I ett kommunalbesvärsmål har klaganden förväxlat med annan person med påföljd bl. a. att handlingar tillsänts den senare	402

Fråga om skyldighet för ordförande i kommunal nämnd att kalla nämnden till extra sammanträde	406
Förfarandet vid omedelbar justering av hälsovårdsnämnds protokoll	407
Personalrepresentation i social centralnämnd	409

Tjänstemannafrågor

Förekomsten av särskilda personalakter i utrikesdepartementet	416
Diskriminering i platsannonser	426
Vissa övriga ärenden	436

Byggnads- och planväsendet

Ansökan om byggnadslov aktualiserar behov av byggnadsförbud. Kan byggnadsnämnden då bordlägga ansökningen till dess förbudsfrågan avgjorts? Vidare fråga om länsstyrelsen – sedan frågan om byggnadslov genom besvär dragits under dess prövning – är oförhindrad att i anledning av besvären ta initiativ till införande av byggnadsförbud och i avbidan på så långt förbud låta anstå med besvärspövningen	438
Olämplig behandling av byggnadsärende hos kommunala organ	442
Vissa övriga ärenden	446

Skolärende

Får skolöverstyrelsen använda sin befogenhet att meddela närmare bestämmelser om avgångsbetyg till att ge föreskrifter om frånvaroanteckning för elever som deltar i strejkaktion?	450
--	-----

Övrigt

Frågor om rättelse av fel som förelupit vid allmänt val m. m.	455
Vid länsstyrelsens granskning av inkomna valförsändelser befanns bl. a. att ett omslag saknade sigill. Fråga om hur länsstyrelsen bort förfara i anledning härav	464
Framställning till regeringen om översyn av reglerna angående kungörande och delgivning av beslut som rör en större persongrupp	468
Åtal mot två tjänstemän vid länsarbetsnämnd för att de bestyrkt uppgifter i närvarorapporter avseende arbetsmarknadsutbildning utan att kontrollera dem och utan att äga personlig kännedom om förhållandena. Tillika fråga om arbetsmarknadsstyrelsens handläggning av disciplinärenden i saken	475
Får i lokal hälsovårdsordning upptagas föreskrifter till skydd mot vattenförorening?	483
Livsmedelslagstiftningen lämnar inte stöd för hälsovårdsnämnds åtgärd att förbjuda överlåtelse av livsmedelslokal	487
Principerna för förordnande av offentligt biträde i ärenden om utlännings avlägsnande från riket	490
Onödiga remisser av besvärslagor	496

V REMISSYTTRANDEN

Yttrande över domstolsväsendets organisationsnämnds promemoria "Översyn av rättshjälpsystemet"	499
Yttrande över 1972 års domarutrednings betänkande "En öppnare domarbana"	501
Yttrande över arbetsrättskommitténs betänkande "Demokrati på arbetsplatsen"	508
Yttrande över betänkandet "Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman"	512
Yttrande över offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs betänkande "Lag om allmänna handlingar"	516
Yttrande över massmedieutredningens betänkande "Massmediegrundlag"	536
Yttrande över statens trafiksäkerhetsverks förslag ang. belastningsuppgifter i körkortsregistret	546

BILAGOR

1. Redogörelse för justitieombudsmännens och deras ställföreträdares tjänstgöring samt för personalorganisationen	551
2. Förteckning över ärenden, som varit anhängiga hos regeringen under år 1975 genom skrivelser från justitie- och militieombudsmännen före den 1 januari 1975	553
3. Sakregister till ämbetsberättelserna 1967–1975/76	557
4. Summary in English	611

Till RIKSDAGEN

Jämlikt 2 § lagen (1967: 928) med instruktion för riksdagens ombudsmän överlämnas härmed ämbetsberättelse avseende ombudsmännens verksamhet år 1975.

Beträffande de under år 1975 anhängiga ärendena antecknas	
Balans från år 1974	968
Nya ärenden	
Administrativa ärenden	35
Remisser och andra skrivelser från myndigheter	12
Klagomål och andra framställningar från enskilda	3 025
Initiativärenden med anledning av inspektioner o. d.	384
Initiativärenden på grund av tidningsartiklar	26
Summa balanserade och nya ärenden	4 450
Härav avgjorda under år 1975	3 655
Balans 31.12.1975	795

Månadsöversikt över ärendena

	Nya	Avgjorda	Balans
Januari	301	387	882
Februari	281	277	886
Mars	289	340	835
April	323	357	801
Maj	241	225	817
Juni	284	320	781
Juli	257	254	784
Augusti	212	216	780
September	357	330	807
Oktober	383	342	848
November	252	342	758
December	302	265	795
	3 482	3 655	

Av antalet ärenden i balans den 31 december 1975 var 464 inkomna sista kvartalet. Omkring 255 var föremål för remissförfarande eller annan utredning, varför cirka 540 var beroende på prövning.

Antalet ärenden år 1975 är något lägre än föregående år. Antalet klagomål uppgick till 3 025 mot 3 095 år 1974. Antalet initiativärenden nedgick till 410 mot 566 föregående år, då antalet sådana ärenden var osedvanligt högt.

Nedanstående uppställning visar antalet klago- och initiativärenden under åren 1968–1975

År	Klagoärenden	Initiativärenden
1968	2 120	494
1969	2 708	393
1970	2 606	457
1971	3 149	346
1972	3 187	357
1973	3 219	445
1974	3 095	566
1975	3 025	410

Under år 1975 avgjordes sammanlagt 3 655 ärenden. Av dessa utgjordes 3 202 av klagoärenden och 400 av inspektions- och andra initiativärenden. Härtill kom 53 som administrativa ärenden diarieförda saker. De sistnämnda hänförde sig i 43 fall till personal- och organisationsfrågor m. m. medan 10 avsåg remisser från statsråd, vilka besvarades genom följande utlåtanden.

JO Lundvik och JO Wennergren

dels tillsammans över PM angående publicering av referat av rättsfall med utnyttjande av ADB-teknik.

och dels var för sig över Fri- och rättighetsutredningens betänkande "Medborgerliga fri- och rättigheter. Regeringsformen".

JO Lundvik

1) Över strukturarbetsgruppens rapport "Taxinäringen – förslag till ändrad företagsstruktur m. m.",

2) Över arbetsrättskommitténs betänkande "Demokrati på arbetsplatsen".

JO Thyresson

1) Över domstolsväsendets organisationsnämnds promemoria "Översyn av rättshjälpsystemet",

2) Över det av utredningen om förfarandet vid brott eller förseelse i tjänsten av anställda inom polisväsendet avgivna betänkandet "Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman".

JO Wennergren

1) Över offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs betänkande "Lag om allmänna handlingar",

2) Över massmedieutredningens betänkande "Massmediegrundlag",

3) Över statens trafiksäkerhetsverks förslag ang. belastningsuppgifter i körkortsregister.

Ställföreträdande JO Wigelius

Över 1972 års domarutrednings betänkande "En öppnare domarbana".

Sju av remissutlåtandena återges i det följande i ämbetsberättelsen. Två av utlåtandena – om utnyttjande av ADB-teknik för referat av rättsfall och om taxinäringen – har inte ansetts vara av så allmänt intresse att de bort medtagas i ämbetsberättelsen. Utlåtandena om de medborgerliga fri- och rättigheterna har avgivits så sent under året att de av tidsskäl inte kunnat införas i berättelsen. Det är emellertid att förvänta att dessa utlåtanden redovisas i nästkommande ämbetsberättelse.

Samtliga ombudsmän och ställföreträdare har vidare på anmodan av riksdagens konstitutionsutskott var för sig yttrat sig över riksdagens JO-utrednings betänkande "JO-ämbetet. Uppgifter och organisation". Yttrande häröver har avgivits även av företagsnämnden vid ombudsmannaexpeditionen. Yttrandena, som i vissa delar redovisats i konstitutionsutskottets betänkande 1975/76: 22, har ej tryckts i ämbetsberättelsen.

Här skall även antecknas, att JO Lundvik och JO Wennergren samt ställföreträdande JO Wigelius på hemställen av riksdagens revisorer yttrat sig över en inom revisorernas kansli upprättad granskningspromemoria "Effekterna av förvaltningslagen".

Tablå över utgången i de under år 1975 hos riksdagens ombudsmän avgjorda inspektions- och övriga initiativärendena

Sakområde	Avgjorda efter utredn. utan slutlig anledning till kritik	Erinran el. annan kritik	Åtal eller disciplinär bestraffning	Framställn. till riksdagen eller regeringen	Summa ärenden
Doms tolsväsendet	9	23		1	33
Åklagarväsendet	2	4			6
Polisväsendet	5	7			12
Försvarsväsendet	2	11			13
Kriminalvård	19	10			29
Barna- och ungdomsvård . .	14	17		1	32
Social- och sjukvård	15	12		2	29
Exekutionsväsendet	22	23			45
Taxerings- och uppbördsväsendet	29	24			53
Övriga förvaltningsärenden	75	71		2	148
Summa ärenden	192	202		6	400

Tablå över utgången i de under år 1975 hos riksdagens ombudsmän avgjorda klagörendena

Sakområde	Avvisn. eller avgörande utan särskild utredning	Övertämmande enl. 9 § instr.	Avgjorda efter utredn. utan att fel funnits	Erinran el. annan kritik	Åtal eller disciplinär bestraffning	Framställning till riksdagen eller regeringen	Summa ärenden
Domstolsväsendet	88	1	171	23			283
Åklagarväsendet	24	29	133	22			208
Polisväsendet	78	7	190	47			322
Försvarsväsendet	14	2	56	36	1		109
Kriminalvård	42	7	127	40			216
Barna- och ungdomsvård	28	1	66	8			103
Socialhjälp och åldringsvård ..	40	3	48	11			102
Nykterhets- och narkomanvård	3		16	2			21
Sjukvård	109	15	111	38	1		274
Allmän försäkring	26	10	39	10			85
Arbetsmarknaden m. m.	11	2	26	2			41
Byggnads- och vägärenden	50		36	26			112
Exekutionsväsendet	30		30	9			69
Kommunal självstyrelse	100	1	22	23			146
Övriga länsstyrelse- och kommunikationsärenden	72	4	46	18			140
Taxerings- och uppboordsväsendet	112	1	113	41			267
Utbildnings-, kultur-, kyrkofrågor m. m.	76	9	41	18			144
Jordbruksärenden, miljövard, hälsovård m. m.	39	1	54	20			114
Tjänstemannaärenden	87	2	36	6			131
Offentlighetsärenden	22		35	12			69
Övriga förvaltningsärenden ¹ ...	49		57	25	1		132
Frågor utanför kompetensområdet och oklara yrkanden	114						114
Summa ärenden	1 214	95	1 453	437	3		3 202

¹ Gruppen Inrikesärenden i tidigare års statistik har sammanförts med Övriga förvaltningsärenden.

Till regeringen har gjorts sex framställningar:

- 1) av JO Lundvik angående tillägg till vallagen.
- 2) av JO Lundvik angående översyn av reglerna om kungörande och delgivning av beslut som rör en större persongrupp.
- 3) av JO Thyresson angående upptäckta fel vid tillämpningen av reglerna om avräkning av häktningstid.
- 4) av JO Wennergren angående lagändring till möjliggörande av brevcensur vid rättspsykiatrisk undersökning.
- 5) av JO Wennergren angående ändring av 14 § barnavårdslagen och
- 6) av JO Wennergren angående ändring i abortlagen.

Under år 1975 har åtal anställts i tre fall. Åtalen har riktats mot:

- 1) löjtnant i reserven för missbruk av förmanskap.

2) ordförande i styrelsen för ett riksbankens avdelningskontor för brott mot tystnadsplikt och

3) överläkare vid psykiatriskt sjukhus för beviljande av frigång för person, som varit att bedöma som farlig för annans personliga säkerhet.

Den möjlighet 9 § instruktionen för riksdagens ombudsmän ger att överlämna klagomål till annan myndighet för prövning och avgörande har som framgår av tablan utnyttjats i 95 ärenden. Av dessa har 29 överlämnats till riksåklagaren eller annan åklagare, omkring 20 till länsstyrelse, cirka 15 till socialstyrelsen eller medicinalväsendets ansvarsnämnd och 7 till kriminalvårdsstyrelsen. I övrigt har några eller enstaka ärenden gått till skilda myndigheter.

Beträffande inspektionsverksamheten under år 1975 hänvisas till särskild redogörelse som följer efter denna skrivelse.

Sammanträde med riksdagens JO-delegation ägde rum den 16 april 1975 närmast med anledning av det då nyligen framlagda betänkandet av riksdagens JO-utredning.

Personalorganisationen vid ombudsmannaexpeditionen är i stort sett oförändrad jämfört med föregående år, dock att ytterligare en föredragande anställts på grund av arbetsbelastningen. Ställföreträdarna har under året förutom vid ombudsmännens semestrar och under tjänstledighet för dem tagits i anspråk för dubbleringar under 126 dagar. Motsvarande siffra för 1974 var 273 dagar.

Den 28 och 29 april 1975 hölls i Köpenhamn det andra mötet mellan de nordiska ombudsmännen. Det första ägde rum i Stockholm den 17 och 18 november 1972. I Köpenhamnmötet deltog: från Danmark Folketingets ombudsman Lars Nordskov Nielsen, från Finland justitieombudsmannen Jorma S. Aalto och biträdande justitieombudsmannen Aapo Lehtovirta, från Norge Stortingets ombudsman for forvaltningen Erling Sandene samt från Sverige justitieombudsmännen Ulf Lundvik och Bertil Wennergren. Vid mötet behandlades i förväg uppgjorda överläggningsämnen.

Intresset för den svenska ombudsmannainstitutionen är alltjämt mycket stort utomlands. Från ett stort antal länder har kommit besökare, bland vilka kan nämnas justitieministern i Schweiz.

JO Lundvik har på inbjudan av Europarådet deltagit i en av rådet anordnad konferens i Rom den 5–8 november 1975 om skyddet för de mänskliga rättigheterna. Konferensen hölls i anledning av att 25 år förflutit från undertecknandet av den Europeiska konventionen i ämnet.

JO Wennergren deltog som svensk representant vid möten den 14–17 april och den 24–27 november 1975 i Strasbourg med den av European

Committee on Legal Co-operation (CCJ) tillsatta Sub-Committee for the study of the protection of the individual in relation to acts of administrative authorities. JO Wennergren deltog vidare i en av Österreichische Juristen-Kommission anordnad konferens om Datenschutz i Wien den 18 och 19 april 1975 och i Nordisk konferans om persondata og integritet på Voksenåsen den 24–26 september 1975.

Som bilagor till denna skrivelse med hithörande redogörelse för ärenden av mera allmänt intresse fogas *dels* en redogörelse för justitieombudsmännens och ställföreträdarnas tjänstgöring samt för personalorganisationen (bil. 1), *dels* en förteckning över ärenden, som varit anhängiga hos regeringen under år 1975 genom skrivelser från justitie- och militieombudsmännen före den 1 januari 1975 (bil. 2), *dels* ett sakregister till ämbetsberättelserna 1967–1975/76 (bil. 3) och *dels* en kortfattad redogörelse på engelska språket för innehållet i ämbetsberättelsen m. m. (bil. 4). Sakregistret kommer *senare* att *ges* ut separat.

Riksdagen har den 19 november 1975 beslutat om ny instruktion för riksdagens ombudsmän (SFS 1975: 1057). I lag om instruktionen har i anslutning till de nya regler om ansvar i offentlig tjänst som trädde i kraft den 1 januari 1976 fastställts nya föreskrifter till bestämmande av JO:s tillsynskrets. Vidare har beslutats om ny organisation av JO-ämbetet, innebärande bl. a. att ombudsmännens antal skall vara fyra, varav en skall vara administrativ chef, samt att systemet med ställföreträdande ombudsmän avskaffas. Slutligen har riksdagen bestämt, att ombudsmännens ämbetsberättelse skall avges årligen till riksdagen senast den 15 oktober och avse tiden den 1 juli närmast föregående år—den 30 juni innevarande år. Stadganena i instruktionen om JO-ämbetets organisation och om avgivandet av ämbetsberättelsen träder i kraft dagen efter den då val av justitieombudsmän förrättats under 1975/76 års riksmöte. Sådana val beräknas äga rum i början av år 1976. Det är således sista gången ombudsmännens ämbetsberättelse avser ett kalenderår. Nästa ämbetsberättelse kommer att övergången avse endast första halvåret 1976.

Stockholm i riksdagens ombudsmannaexpedition i januari 1976

ULF LUNDAVIK GUNNAR THYRESSON BERTIL WENNERGREN

K. E. Uhlin

Inspektionsverksamheten under år 1975

En redogörelse för de regler som enligt 1967 års JO-instruktion gällt för inspektionsverksamheten har lämnats senast i ämbetsberättelsen för 1974. Till denna må här hänvisas.

Under år 1975 har inspektioner förrättats i stort sett i samma utsträckning och efter samma riktlinjer som under de närmast föregående åren.

JO Lundvik inledde inspektionsverksamheten med ett besök hos statens livsmedelsverk, bildat den 1 januari 1972 genom sammanslagning av delar av flera andra myndigheter. Av centrala verk och myndigheter inspekterade *JO Lundvik* vidare konsumentverket och statens va-nämnd, båda relativt nyligen tillkomna. Syftet med inspektionerna var att förskaffa *JO* en inblick i myndigheternas uppgifter och sätt att arbeta.

Ett stort antal klagomål mot renhållningsväsendet i Norrtälje föranledde *JO Lundvik* att besöka kommunen för samtal med kommunstyrelsens ordförande och flera andra befattningshavare. På annat ställe i denna berättelse redogörs närmare för dessa frågor.

I ämbetsberättelsen lämnas också en redogörelse för ett ärende rörande förekomsten av särskilda personalakter i utrikesdepartementet. Som ett led i handläggningen av detta ärende besökte *JO Lundvik* – i samband med det nordiska JO-mötet – svenska ambassaden i Köpenhamn för att få ett intryck av arbetsförhållandena och miljön på en ambassad.

Inspektionerna inom *JO Lundviks* tillsynsområde har vidare omfattat länsmyndigheter i Jämtlands, Göteborgs och Bohus samt Blekinge län.

I Jämtlands län besökte *JO* länsbostadsnämnden, vägförvaltningen, lantbruksnämnden, skogsvårdsstyrelsen, lokala skattemyndigheten i Östersunds fögderi, kronofogdemyndigheten i Östersunds distrikt samt hälsovårdsnämnden och byggnadsnämnden i Östersunds kommun.

I Göteborgs och Bohus län omfattade inspektionerna länsstyrelsen, vägförvaltningen, länsbostadsnämnden, skogsvårdsstyrelsen, lantbruksnämnden, kronofogdemyndigheterna i Göteborgs och Uddevalla distrikt, lokala skattemyndigheterna i Uddevalla, Munkedals och Strömstads fögderier ävensom hälsovårdsnämnden och byggnadsnämnden i Göteborg. I besöken hos länsstyrelsen, vägförvaltningen, länsbostadsnämnden, kronofogdemyndigheten i Göteborg samt hälsovårdsnämnden och byggnadsnämnden i Göteborg deltog *JO* personligen, medan övriga myndigheter inspekterades å *JO:s* vägnar av utsända tjänstemän.

I Blekinge län inspekterade *JO Lundvik* personligen vägförvaltningen, länsbostadsnämnden, lantbruksnämnden, skogsvårdsstyrelsen, kronofogdemyndigheten i Karlskrona distrikt och lokala skattemyndigheten i Karls-

krona fögderi. Kronofogdemyndigheten i Karlshamns distrikt samt lokala skattemyndigheterna i Ronneby och Karlshamns fögderier inspekterades genom utsända tjänstemän.

Vad som framkom vid inspektionerna föranledde JO att upptaga ett flertal ärenden. s. k. inspektionsanmärkningar.

JO Thyresson har under år 1975 inspekterat

Västerås tingsrätt.

Allmänna advokatbyrån i Västerås.

Polismyndigheten i Stockholms polisdistrikt.

Hallands regemente samt

Flygvapnets Halmstadsskolor.

Ställföreträdande *JO Wigelius* har under år 1975 inspekterat

Örebro tingsrätt.

Malmö tingsrätt.

Malmö marina bevakningsområde.

Malmö försvarsområde.

Skånska luftvärnsregementet.

Södra skånska regementet samt

Södra militärområdets tygverkstad i Ystad.

På uppdrag av *Wigelius* har utsända tjänstemän gjort särskilda inspektioner vid Kalmar tingsrätt, Möre och Ölands tingsrätt, Oskarshamns tingsrätt, Svartlösa tingsrätt samt Södra Roslags tingsrätt såsom led i en undersökning angående tillämpningen av reglerna om avräkning av häktningstid.

Vid de allmänna inspektionerna av domstolarna har särskilt uppmärksamhets handläggningstider, användning av straffprocessuella tvångsmedel, offentlighet och sekretess samt förmynderskapskontrollen. Vid de särskilda inspektionerna angående tillämpning av avräkningsreglerna har genomgått brottmålsakter för åren 1973–1975. Beträffande vad som därvid framkommit hänvisas till den i denna berättelse å s. 19 intagna skrivelsen till regeringen.

Inspektionen av polismyndigheten i Stockholm har innefattat besök på olika enheter och avdelningar, varvid särskild uppmärksamhet har ägnats åt tillämpningen av lagen om tillfälligt omhändertagande, LTO. JO har vidare följt polismyndighetens verksamhet i skilda avseenden bl. a. genom att övervara trafikkontroller.

Vid inspektion av truppförband och andra militära enheter har uppmärksamhet i likhet med tidigare år särskilt ägnats åt rättsvården, beskaftenheten av förläggnings- och fritidslokaler för de värnpliktiga, mathållningen och personalvården samt säkerhetsföreskrifter och anordningar till förekommande av olyckshändelser under militärtjänsten. De värnpliktiga ledamöterna i förbandsnämnderna har beretts tillfälle att framföra synpunkter varjämte upplysningar inhämtats från personalvårdsofficerare samt personalvårdskonsulenter och personalvårdsassistenter.

De allmänna inspektionerna har vanligtvis avslutats med en genomgång med chefen för den inspekterade myndigheten och övrig berörd personal, varvid JO:s iakttagelser redovisats med de påpekanden och anmärkningar som iakttagelserna ansetts påkalla. Tillfälle har givits till meningsutbyte om de aktuella frågorna. Det som förekommit har – utom då det varit fråga om mera bagatellartade förhållanden – återgivits i inspektionsprotokollet. Inspektionerna har givit upphov till särskilda ärenden endast då mera allvarliga fel påträffats eller fråga uppkommit som krävt närmare utredning.

JO Wennergren har under år 1975 inspekterat arbetarskyddsstyrelsen, riks försäkringsverket, länsstyrelsen i Blekinge län och rättspsykiatriska kliniken vid kriminalvårdsanstalten Långholmen. Kommissionärsverksamheten vid skolöverstyrelsen och socialstyrelsen har inspekterats av tjänsteman på JO:s uppdrag. Inspektionerna fördelar sig i övrigt enligt följande.

Kriminalvården: Kriminalvårdsnämnden, interneringsnämnden, ungdomsfängelnsnämnden, personalutbildnings- och bevakningsenheterna vid kriminalvårdsstyrelsen, kriminalvårdsdirektören i Malmöregionen, kriminalvårdsanstalterna Hall, Tidaholm, Mariestad, Malmö, Skenäs, Skänninge och Roxtuna samt allmänna häktet i Stockholm.

Socialvården: Socialförvaltningen i Stockholm, juridiska sektionen.

Sjukvården: Sätters sjukhus, Gullberna sjukhus, Östra klinikerna vid Vänersborgs-Trollhättans lasarett, Karsuddens sjukhus, Västerviks sjukhus psykiatriska kliniker, Bollnäs sjukhus psykiatriska kliniker, långvårdsklinikerna vid Malmö allmänna sjukhus, St Jörgens sjukhus, Lillhagens sjukhus samt utskrivningsnämnderna vid Bollnäs sjukhus och för Älvsborgs län.

Omsorgsvården: Omsorgsvården i Blekinge län.

Allmän försäkring: Göteborgs samt Blekinge läns allmänna försäkringskassor.

Arbetsmarknad: Länsarbetsnämnderna i Göteborgs och Bohus län samt i Blekinge län.

Skolväsendet: Länskolnämnderna i Blekinge län och i Göteborgs och Bohus län.

Inom JO Wennergrens tillsynsområde har vidare ställföreträdande JO Sverne inspekterat kriminalvårdsanstalterna Mäshult, Singeshult och Halmstad, skyddskonsulenten i Halmstad och socialförvaltningen i Göteborg.

Inspektionerna av arbetarskyddsstyrelsen och riks försäkringsverket omfattade verksledningarna, samtliga avdelningar och flertalet byråer och enheter hos myndigheterna. Syftet var att få en initierad bild av organisationen, arbetsläget, arbetsrutinerna samt medlen för samråd, information,

instruktion och rättslig kontroll. Särskild uppmärksamhet ägnades åt diarie- och registersystem, arbetsordningarna och övriga interna tjänsteföreskrifter samt tillämpningen av förvaltningslagen. Övriga inspektioner har följt gängse mönster. Inspektionerna av sjukhus har tagit särskilt sikte på vården av de särskilt vårdkrävande som av domstol överlämnats till sluten psykiatrisk vård.

I. Domstolar m. m.

Framställning till regeringen med anledning av upptäckta fel vid tillämpningen av reglerna om avräkning av häktningstid m. m.

I en den 12 september 1975 dagtecknad framställning till regeringen anförde JO Thyresson följande.

I 33 kap. 5-6 §§ brottsbalken lämnas bestämmelser enligt vilka tid för häktning m. fl. straffprocessuella frihetsberövanden i vissa fall skall tillgodoräknas som verkställighet av brottspåföljd. Besked angående sådant tillgodoräknande skall lämnas i dom. Åklagare har viss uppgiftsskyldighet enligt 45 kap. 4 § tredje stycket rättegångsbalken. Enligt "Bestämmelser om avfattning av dom och slutligt beslut i brottmål vid tingsrätt" skall villkorlig dom och dom på skyddstillsyn innehålla anteckning om de straffprocessuella frihetsberövanden som kan bli tillgodoräknade i en senare dom (jfr. DON informerar 1973:2 s. 23, prop. 1972: 146 s. 64 och JuU 1973: 3 s. 9).

Ifrågavarande lagbestämmelser gäller från och med den 1 april 1973.

Från JO-ämbetets sida har, främst vid inspektioner och särskilda undersökningar vid några tingsrätter och vid inspektioner av de centrala nämnderna inom kriminalvården, iakttagits att angivna bestämmelser i åtskilliga fall inte synes ha följts. En sammanställning med uppgifter om de iakttagna fallen bilägges här¹.

Felen hänför sig i stort sett till två typer, den ena att tillgodoräknande ej skett, när det skolat ske, och den andra att anteckning om frihetsberövande ej gjorts. I en del fall har för lång tid tillgodoräknats eller beräkningen eljest blivit oriktig. Vidare har åklagarna ej alltid fullgjort sin uppgiftsskyldighet.

Om fel av ifrågavarande slag inte upptäcks och rättas kan de – som skett i vissa av de i sammanställningen angivna fallen – leda till att anstaltstiden för den som dömts till fängelse på viss tid, ungdomsfängelse eller internering blir längre eller kortare än den lagligen skall vara eller att motsvarande inträffar beträffande verkställigheten av böter, suspension eller disciplinstraff. Det kan anmärkas att i samtliga fall i sammanställningen utom tio fallen varit sådana som i princip verkar till den dömdes nackdel. I många fall har den dömda redan till fullo avtjänat påföljden.

I sammanställningen har i korthet antecknats vad som sedermera skett i de där upptagna fallen, däri inbegripna de åtgärder JO-ämbetet hittills vidtagit för att få rättelse till stånd. Arbetet därmed kommer såvitt gäller fal-

¹Här utesluten.

len i sammanställningen att fullföljas härifrån. I den mån det finns anledning antaga att ersättning kan utgå enligt lagen (1974: 515) om ersättning vid frihetsinskränkning eller att eljest skadeståndsskyldighet för det allmänna kan ifrågakomma får även bedömas vad som behöver göras med hänsyn härtill.

De iakttagna fallen härrör bl. a. från samtliga sex domstolar, där granskning skett med inriktning på ifrågavarande slag av fel, nämligen Örebro tingsrätt, Svartlösa tingsrätt, Södra Roslags tingsrätt, Kalmar tingsrätt, Möre och Ölands tingsrätt samt Oskarshamns tingsrätt. Jag nödgas härav dra slutsatsen att likadana fel kan ha förekommit i vilken domstol som helst i brottmål. Det synes mig då alldeles nödvändigt att en fullständig undersökning göres med syfte att förekomna fel uppdagas och åtgärder vidtagas för tillrättläggande. JO-ämbetets resurser är inte tillräckliga härför. Det synes därför påkallat att en undersökning och de vidare åtgärder den bör föranleda kommer till stånd genom särskilda initiativ, som det närmast torde ankomma på regeringen att överväga. Med stöd av min befogenhet enligt 2 § tredje stycket instruktionen (1967:928) för riksdagens ombudsmän får jag alltså framlägga spörsmålet härom för regeringen.

Härjämte får jag föreslå att regeringen överväger att genom närmare bestämmelser eller på annat sätt skapa bättre säkerhet för att avräkningsreglerna tillämpas rätt.

Regeringen beslutade den 16 oktober 1975 att JO Thyressons skrivelse och en inom justitiedepartementet upprättad promemoria angående bl. a. granskning av tillämpningen av bestämmelserna om avräkning av häktningstid m. m. skulle översändas till samtliga tingsrätter. I promemorian framhölls att det låg i rättsordningens intresse att fel som verkat till den dömdes nackdel upptäcktes och rättades till. Det var därför angeläget att tingsrätterna granskade egna avgjorda mål. Med tanke på möjligheten till rättelse genom resning föreslogs att det i förekommande fall skulle ske rapportering till riksåklagaren. Då fråga om ekonomisk ersättning kunde uppkomma, ansågs lämpligt att den dömda eller justitiekanslern underrättades. Det utsades också i promemorian att frågan om ytterligare åtgärder för att motverka riskerna för uppkomsten av fel av hithörande slag övervägdes inom justitiedepartementet.

Åtal mot polisintendent m. fl. för tagande av muta m. m.

I en till riksdagens ombudsmannaexpedition inkommen klagoskrivelse uppgavs bl. a. att polisintendenten vid polismyndigheten i Malmö polisdistrikt Ragnar Albin under lång tid lånat pengar ur olika kassor hos polisen och av personal vid polismyndigheten.

Med anledning av dessa uppgifter begärde JO Thyresson att rikspolisstyrelsen skulle verkställa utredning och avgiva yttrande i saken. Rikspolisstyrelsen meddelade sedermera att vid verkställd utredning framkommit sådana omständigheter att det fanns anledning att inleda förundersökning i ärendet.

JO Thyresson uppdrog åt chefsåklagaren i Ystads åklagardistrikt Sten Malmström att verkställa förundersökning för utrönande av om Albin kunde misstänkas för tjänstefel eller annat brott innefattande åsidosättande av tjänsteplikt. Om det under förundersökningen skulle framkomma att andra tjänstemän vid polismyndigheten kunde misstänkas för åsidosättande av tjänsteplikt skulle utredning ske även därom.

Sedan förundersökning sålunda verkställts uppdrog JO Thyresson åt Malmström att vid Malmö tingsrätt väcka och utföra åtal

mot *Albin* för anstiftan av olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt, tjänstefel och tagande av muta,

mot envar av kommissarierna *Gösta Ahlm*, *Gösta Eriksson*, *Arne Sjöö* och *Allan Thuresson* samt kriminalinspektören *Karl Mellander* för olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt

och mot kriminalinspektören *Seved Anderberg* för tagande av muta.

Mot Eriksson skulle i ett fall framställas alternativt yrkande om ansvar för anstiftan av olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt.

Åtalen skulle grundas på följande gärningsbeskrivningar.

1.1. Olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt (Ahlm, Eriksson, Sjöö och Thuresson) samt anstiftan av olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt (Albin)

Ahlm, Eriksson, Sjöö och Thuresson har från en kassa i centralvakten hos polismyndigheten i Malmö lånat ut pengar till Albin personligen. Ahlm 300 kr. vid ett tillfälle under åren 1970–1972. Eriksson 200 kr. vid ett tillfälle troligen under våren 1972. Sjöö 200 kr. vid ett tillfälle under 1972 och Thuresson 500 kr. den 25 januari 1974. Kassan, vars medel tillhört statsverket och varit avsedda för vissa tjänsteutgifter, har Ahlm, Eriksson, Sjöö och Thuresson haft i sin besittning vid lånetillfällena. Utlåningarna har skett i strid med de ändamål för vilka medlen i kassan varit avsedda och har inneburit att statsverket vid varje lånetillfälle undandragits ett kontant belopp motsvarande vad som utlånats.

Albin har förmått Ahlm, Eriksson, Sjöö och Thuresson att låna ut pengarna till honom från kassan.

Genom sina förfaranden har Ahlm, Eriksson, Sjöö, Thuresson och Albin jämväl åsidosatt sin tjänsteplikt.

(Åberopade lagrum: 10 kap. 4 § och 20 kap. 5 § brottsbalken samt i fråga om Albin även 23 kap. 4 § 1 st. brottsbalken.)

1.2. Olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt alternativt anstiftan av sådant brott (Eriksson) samt anstiftan av olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt (Albin).

Eriksson har den 1 februari 1974 från den i punkt 1.1 angivna kassan, som han haft i sin besittning, lånat ut 300 kr. till Albin personligen. Utlåningen har skett i strid med de ändamål för vilka medlen i kassan varit avsedda och har inneburit att statsverket vid lånetillfället undandragits ett kontant belopp om 300 kr. – Om Eriksson inte kan anses som gärningsman i fråga om sitt handlande, göres i andra hand gällande att Eriksson förmått en kollega, som haft kassan i sin besittning, att förfoga över den på sådant sätt att Eriksson fått eller själv kunnat ta 300 kr. ur kassan.

Albin har förmått Eriksson att lämna 300 kr. från kassan som ett privat lån till honom.

Genom sina förfaranden har Eriksson och Albin jämväl åsidosatt sin tjänsteplikt.

(Åberopade lagrum: 10 kap. 4 §, 20 kap. 5 § och 23 kap. 4 § 1 st. brottsbalken. Sistnämnda lagrum åberopas i fråga om Eriksson endast beträffande andrahandsyrkandet mot denne.)

2. Olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt (Mellander) samt anstiftan av olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt (Albin)

Mellander har vid ett tillfälle 1971 från en kassa på kriminalavdelningen hos polismyndigheten i Malmö lånat ut 100 kr. till Albin personligen. Kassan, vars medel tillhört statsverket och varit avsedda för vissa tjänsteutgifter, har Mellander haft i sin besittning vid lånetillfället. Utlåningen har skett i strid med de ändamål för vilka medlen i kassan varit avsedda och har inneburit att statsverket vid lånetillfället undandragits ett kontant belopp om 100 kr.

Albin har förmått Mellander att låna ut detta belopp till honom från kassan.

Genom sina förfaranden har Mellander och Albin jämväl åsidosatt sin tjänsteplikt.

(Åberopade lagrum: 10 kap. 4 § och 20 kap. 5 § brottsbalken samt i fråga om Albin även 23 kap. 4 § 1 st. brottsbalken.)

3. Tjänstefel

Albin har under de senaste fem åren i ett stort antal fall lånat sammanlagt omkring 15 000 kr. av honom underställd personal vid polismyndigheten i Malmö polisdistrikt. Härigenom har Albin av oförstånd åsidosatt vad som ålegat honom enligt polisinstruktionen (14 § 2 st.) och enligt tjänstens beskaffenhet.

(Åberopat lagrum: 20 kap. 4 § brottsbalken.)

4. *Tagande av muta*

Albin har vid ett flertal tillfällen under de senaste fem åren av disponen-
ten Lars Sjöberg i Malmö mottagit handlån å belopp som varje gång varierat
mellan 100 och 200 kr. Vidare har Albin vid ett par tillfällen under de
senaste fem åren fått förskott av Sjöberg å lotterikontrollantarvoden med
500–700 kr. varje gång. Härjämte har Albin vid två tillfällen, ena gången
1972 och andra gången 1973, av Sjöberg erhållit kontantlån om tillhopa
11 000–12 000 kr. Slutligen har Albin vid sju tillfällen under 1970–1973 fått
Sjöbergs påskrift på tillsammans sju låneväxlar om sammanlagt 23 200 kr.
På grund av Albins tjänsteställning och arbetsuppgifter vid polismyndighe-
ten i Malmö och med hänsyn till att Albin brukat åtaga sig uppdrag som
kontrollant för lotterier som Sjöberg omhänderhaft har lånen och förmå-
nerna kunnat påverka Albin i hans tjänsteutövning. Dessa har därför varit
otillbörliga.

(Åberopat lagrum: 20 kap. 2 § brottsbalken.)

5. *Tjänstefel*

Albin har vid ett tillfälle 1972 i samband med att han på polishuset i
Malmö sammanträffat med disponen-
ten Malte Svensson, som han förut in-
te kände, begärt och erhållit ett handlån av Svensson å 500–700 kr. Senare
samma år har Albin lånat ytterligare 500 kr. av Svensson. Vidare har Albin i
november 1972 utverkat Svenssons påskrift på en låneväxel å 4 500 kr. Ge-
nom sitt handlande har Albin av oförstånd åsidosatt vad som ålegat honom
enligt tjänstens beskaffenhet.

(Åberopat lagrum: 20 kap. 4 § brottsbalken.)

6. *Tjänstefel*

Albin har under de senaste fem åren vid en mängd tillfällen, ofta flera
gångar varje vecka, utnyttjat vid Malmö polisdistrikt anställda expedi-
tionsvakter för privata uppdrag under tjänstetid. Härigenom har Albin av
oförstånd åsidosatt vad som ålegat honom enligt tjänstens beskaffenhet.

(Åberopat lagrum: 20 kap. 4 § brottsbalken.)

7. *Tagande av muta*

Anderberg har efter erbjudande av disponen-
ten Lars Sjöberg medföljt
på tre av denne anordnade och bekostade utlandsresor, nämligen till Ham-
burg den 22–24 januari 1971 och den 4–6 februari 1972 samt till Budapest i
september 1971. Resorna har betingat en sammanlagd kostnad av omkring
1 000 kr. Anderberg har under tiden den 1 november 1970–den 3 april 1972
tjänstgjort vid Malmöpolisens juridiska avdelning, tillståndsgruppen, med

placering på lotteridetaljen. I hans arbetsuppgifter har bl a. ingått att förbereda ärenden angående lotteritillstånd och fördelning av försäljningsplatser. Sjöberg har under nämnda tid såsom förmedlare omhändertagit ett stort antal lotterier i Malmö. Reseförmånerna har varit otillbörliga därför att de kunnat påverka Anderberg i hans tjänsteutövning.

(Åberopat lagrum: 20 kap. 2 § brottsbalken.)

Malmström väckte åtal vid Malmö tingsrätt i enlighet med det uppdrag som lämnats honom av JO Thyresson. Samtidigt väcktes åtal mot Sjöberg för bestickning i fyra fall avseende dels lämnande av otillbörlig belöning till Albin (åtalspunkten 8) och till Anderberg (åtalspunkten 9), dels erbjudande av sådan belöning till två andra polistjänstemän (polisassistenten Knut Hansson och assistenten Leif Norrman, åtalspunkterna 10 och 11).

Malmström justerade vid huvudförhandlingen det i åtalspunkten 4 angivna växelbeloppet 23 200 kr. till 19 000 kr.

Tingsrätten meddelade dom i målet den 3 december 1974 och dömde därvid – såvitt nu är i fråga – Albin för anstiftan till olovligt förfogande, tagande av muta och tjänstefel till avsättning från tjänsten som polisintendent. Anderberg för tagande av muta till suspension en månad från tjänsten som kriminalassistent samt envar Ahlm, Eriksson, Sjöo, Thuresson och Mellander för olovligt förfogande till 10 dagsböter.

Domskälens i här aktuella delar angavs av tingsrätten sålunda.

Åtalspunkt 1.1

Envar av de tilltalade har bestritt ansvar. Hörda över åtalet har Ahlm, Sjöo, Thuresson och Mellander samstämmt uppgivit, att de vid de med åtalet avsedda tillfällena tjänstgjort i centralvakten och där i sin besittning haft en kassa avsedd för vissa tjänsteutgifter. De har vidare berättat:

Ahlm: Vid något tillfälle under åren 1970–1972 uppsökte Albin honom i centralvakten och sade att han behövde pengar. Ahlm minns inte hur Albin framställde sin begäran men fick den uppfattningen att det gällde ett privat lån till Albin. I Albins närvaro tog Ahlm 300 kr ur kassan och överlämnade till Albin. Som säkerhet för lånet överlämnade Albin en check på motsvarande belopp. Enligt vad Ahlm kan erinra sig var checken främmande några dagar och på grund av detta förhållande gjorde Ahlm förmodligen den reflexionen att täckning för checken saknades vid utställandet. Någon eller några dagar efter lånet löste Ahlm in checken och lade tillbaka de 300 kronorna i kassan. – Ahlm tyckte det var otrevligt att låna Albin pengar ur kassan men kände sig vara beroende av Albin och hade svårt att neka denne såsom överordnad ett lån. Dessutom ansåg Ahlm att den check han mottagit var inlösbar och att lånet därför ej varit till förfång för kassan. Därest checken ej gått att inlösa, hade Ahlm själv svarat för beloppet.

Eriksson: En dag i början av 1972 besökte Albin honom i centralvakten. Efter ett kort samtalsade Albin, att han ville ha ett lån på 200 kr ur kassan. Som säkerhet för lånet lämnade Albin en check och uppgav att han skulle lösa checken efter någon dag. Då Albin ännu efter en vecka inte löst in checken, ombesörjde Eriksson att den blev inlöst i bank. – Vid lånetillfäl-

let diskuterades inte vad pengarna skulle användas till. Eriksson trodde att det rörde sig om en utgift i tjänsten och ansåg dessutom att han inte kunde ifrågasätta Albins begäran om lån. Eftersom Albin var överordnad och väl kände till reglerna för kassans användning. – Vid ett senare tillfälle, i december månad 1973, kom Albin ånyo till centralvakten och begärde att få låna 300 kr ur kassan. Då Eriksson gick till kassaskåpet för att hämta det begärda beloppet observerade han att Albin skrev ett uttagskvitto som säkerhet i stället för en check. Eftersom Eriksson var osäker om möjligheten att få ut pengar mot ett sådant kvitto, tog han i smyg fram 300 kr ur sin plånbok och lånade Albin.

Sjöö: Vid tjänstgöring i centralvakten någon gång under år 1972 blev Sjöö en eftermiddag uppsökt av Albin. Denne sade att bankerna var stängda och frågade om han fick lösa in en check på 200 kr. Sjöö, som betraktade checken som ett betalningsmedel, tog emot den och gav Albin 200 kr ur kassan. Påföljande dag löste Sjöö in checken med egna medel. När han efter ytterligare några dagar skulle lösa in checken i bank, befanns att det saknades täckning för den. Sjöö behöll checken och på avlöningsdagen fick han den inlöst i bank. – Sjöö utgick från att det fanns täckning för checken och ansåg att denna fyllde samma funktion som kontanta medel. Checken kunde t. ex. användas vid betalning till läkare som tagit ett blodprov. Sjöö upplevde inlösningen som litet obehaglig av den anledningen att kassan inte borde fyllas med checkar. Han ansåg sig emellertid inte kunna vägra Albin att få lösa checken med hänsyn till dennes överordnade ställning. Om Sjöö vid lånetillfället hade haft sin plånbok tillgänglig, hade han själv löst checken.

Thuresson: Fredagen 25.1.1974 strax före kl. 14.00 kom Albin ner till honom i centralvakten. Albin omtalade att han bytt bank och att detta byte medfört att han kunde lyfta sin avlöning först på måndagen. Han ville låna 500 kr ur kassan och eftersom denna vid tillfället innehöll 5 000 kr i kontanter ansåg Thuresson det inte möta något hinder att bifalla Albins önskan. Som säkerhet lämnade Albin ett uttagskvitto, vilket av Thuresson i första hand uppfattades som en verifikation till kassan. När Thuresson nästa gång tjänstgjorde i centralvakten, på måndagen eller tisdagen, var uttagskvittot ersatt med kontanter. – Thuresson fann det svårt att neka Albin det begärda lånet. Dessutom var det avlöningsdag, varför Thuresson utgick från att det fanns täckning för uttagskvittot.

Albin har uppgivit: Han har inget minne av de särskilda lånetillfällena men det är riktigt att han lånat pengar ur kassan. Det finns ingen anledning för honom att ifrågasätta vad envar av Ahlm, Eriksson, Sjöö och Thuresson uppgivit. De har på Albins framställning beviljat honom de begärda lånen och Albins överordnade ställning har därvid spelat en viss roll. Han har dock vinnlagt sig om att ej trycka på eller truga för att få låna. Vid lånetillfällena har täckning alltid funnits på Albins konto och checker och uttagskvitton har daterats så att likvid alltid kunnat utfås första banköppna dag efter respektive lånetillfälle. Lånen ur kassan har i huvudsak föranletts av bekvämlighet från Albins sida. I stället för att själv gå till banken har han lånat ur kassan. Albin anser att hans förfarande stridit mot god kassadisciplin men att det inte kan betecknas som brottsligt.

Åtalspunkt 1.2

Eriksson och Albin har bestritt ansvar. Hörda över åtalet har de uppgivit:

Eriksson: 1.2.1974 vid 13-tiden kom Albin och hälsade på Eriksson i centralvakten. De samtalade och efter en kort stund kom Erikssons avlösare. Albin och Eriksson lämnade centralvakten och på väg därifrån sade Albin, att han behövde låna 300 kr. Det var ingen diskussion om vad Albin skulle ha pengarna till men andemeningen i hans begäran var att lånet skulle ske ur kassan. Eriksson, som ännu icke "lämnat över" fullständigt till sin avlösande kollega, återvände till centralvakten och tog själv 300 kr ur kassan. Då han lämnade pengarna till Albin, fick han ett uttagskvitto, som han senare lade i kassan. Eriksson hade efter lånet i december 1973 förvisat sig om att uttagskvittot var inlösbart på bank. Vid överlämnandet av kvittot sade Albin, att han kunde vänta sig en kontrollringning från banken om kvittot löstes in.

Albin har uppgivit att Erikssons uppgifter om händelsen är riktiga.

Åtalspunkt 2

Mellander och Albin har bestritt ansvar. Hörda över åtalet har de uppgivit:

Mellander: Någon gång 1971 eller på våren 1972 kom Albin in på Mellanders tjänsterum. Det var strax efter tjänstgöringens slut. Albin frågade om han fick låna 100 kr. Mellander, som vid några tillfällen av egna medel lånat Albin pengar, svarade att han inte hade några pengar på sig. Albin genmälde då "Du har ju i kassan" och bad därefter att få de 100 kronorna ur kassan. Mellander begärde en verifikation. Albin gick in på sitt rum och återvände efter en kort stund med en check på beloppet. Därefter gav Mellander Albin 100 kr ur kassan och lade checken i kassaskrinet. Då Albin inte löst in checken efter några dagar, vilket han lovat att göra, löste Mellander checken i bank. — Mellander ansåg det inte ankomma på honom att fråga om pengarna skulle användas i tjänsten eller för privat bruk. Albin var chef för kriminalavdelningen och Mellander kunde inte vägra honom att få pengar ur kassan.

Albin: Med kännedom om Mellanders karaktär håller Albin det för utslutet att Mellander medvetet lämnat felaktiga uppgifter. Då Albin emellertid har ett positivt minne av att aldrig ha lånat ur kassan på kriminalavdelningen, måste Mellander ha missuppfattat en framställan från Albin om ett privat lån av Mellander.

Tingsrättens bedömning av åtalspunkterna 1.1, 1.2 och 2

Ahlm, Eriksson, Sjö och Thuresson har vid de i åtalspunkt 1.1 avsedda tillfällena haft centralvaktens kassa i sin besittning. Av Erikssons egna uppgifter framgår, att han vid lånetillfället 1.2.1974, åtalspunkt 1.2, egenhändigt tagit pengar ur kassan och däri lagt det av Albin erhållna uttagskvittot. Med hänsyn härtill och då Eriksson vid ifrågavarande tillfälle enligt egen uppgift ännu icke blivit helt avlöst, får Eriksson anses ha haft kassan i sin besittning. — Mellanders uppgifter inför tingsrätten har lämnats tveklöst och burit sanningens prägel. De överensstämmer också i allt väsentligt med hans berättelse under förundersökningen. Albin har beträffande övriga lån ur tjänstekassa sagt sig hava mycket oklara minnesbilder. Vid nu angivna förhållanden finner tingsrätten sig böra fästa tilltro till Mellanders berättelse. Mellander har haft kriminalavdelningens kassa i sin besittning vid utlåningen till Albin.

Albin har vitsordat att utlånet av beloppen till honom har utgjort pri-

vata lån ur kassorna. Med hänsyn till vad som förekommit vid lånetillfällena, därvid tingsrätten särskilt beaktar att varje belopp utlämnats i utbyte mot postdaterad check eller uttagskvitto i bank i stället för mot vederbörlig utgiftsverifikation, finner tingsrätten utrett, att envar av Ahlm, Eriksson, Sjöo, Thuresson och Mellander måste ha insett att utlämnandet av beloppen utgjort lån, avsedda för Albin personligen. Utlåningarna har inneburit att kassorna vid varje lånetillfälle, i strid med de föreskrifter som gällt för dessa, frånhänts ett kontantbelopp motsvarande det utlånade beloppet. Det från försvarets sida återopade avgörandet från högsta domstolen. H 1959 s. 723, ger därför icke stöd för något analogislut till de tilltalades förman. Den omständigheten att det som Albin påstått redan vid lånetillfällena kan ha funnits täckning för lånebeloppen och att envar av Ahlm, Eriksson, Sjöo, Thuresson och Mellander varit beredd att med egna medel ersätta kassorna de belopp som lånats ut till Albin är utan betydelse för frågan om olovligt förfogande kan anses föreligga. På grund av vad sålunda anförts linner tingsrätten förfarandet vara att bedöma, beträffande Ahlm, Eriksson, Sjöo, Thuresson och Mellander som olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt samt beträffande Albin som anstiftan av olovligt förfogande i förening med åsidosättande av tjänsteplikt.

Ahlm, Eriksson, Sjöo, Thuresson och Mellander har samtliga tjänstgjort längre tid än trettio år inom polisväsendet. De har uppnått ansvarsfull tjänsteställning och måste antagas vara väl utbildade i fråga om förmögenhetsbrott och ha god kännedom om vad som gäller i fråga om förvaltning av tjänstekassor. Deras utlåning av statliga medel till Albin framstår mot bakgrund av dessa förhållanden som synnerligen anmärkningsvärd. Oavsett att Albin varit dem överordnad har de tveklöst haft att under hänvisning till de för kassan gällande föreskrifterna avslå hans begäran om lån. Å andra sidan är det ofrånkomligt att de genom Albins framställningar försatts i en situation som för dem kan ha känts obehaglig. Vidare måste beaktas att de hyst respekt för Albin och att denne på grund härav och sin tjänsteställning förmått dem till utlämnande av lånen. Nu anförda omständigheter är dock icke av beskaffenhet att kunna fritaga Ahlm, Eriksson, Sjöo, Thuresson och Mellander från ansvar för de klara lagöverträdelser de gjort sig skyldiga till, men vid bestämmande av påföljd för överträdelserna måste för dem omständigheterna betraktas såsom synnerligen förmildrande.

De omständigheter som är förmildrande för Ahlm, Eriksson, Sjöo, Thuresson och Mellander är emellertid för Albins del försvårande. Han har genom att utnyttja sin höga tjänsteställning förmått sina underordnade till brottslig gärning, som varit till gagn för honom själv och endast inneburit obehag för de underordnade. Vad Albin sålunda låtit sig komma till last utgör tjänstefel av allvarlig beskaffenhet.

Åtalspunkt 3

Åklagaren har i målet redovisat de olika tillfällena, uppskattningsvis omkring 55, då Albin under de senaste fem åren lånat pengar av underställd personal, kommissarier, kriminal- och polisinspektörer, en assistent och en byråsekreterare. Enligt åklagaren har lånen till Albin lämnats av 11 olika långgivare med belopp varierande mellan 50 och 800 kr. Vissa långgivare har endast vid något enstaka tillfälle lämnat Albin lån, medan andra lånat honom pengar vid ett flertal tillfällen, vissa upp till 15 gånger. Samtliga lån

utom två är numera återbetalda. Ett av dessa två oreglerade lån upptogs redan 1971.

Albin har erkänt, att han lånat pengar av honom underordnad personal på sätt åklagaren påstått, men har sagt sig icke kunna minnas detaljerna i fråga om de olika lånen. Han har emellertid bestritt ansvar under hänvisning till att han icke genom lånetransaktionerna kommit i något beroende-förhållande till personalen.

Tingsrätten finner i målet styrkt, att Albin i den omfattning åklagaren påstått lånat pengar av honom underställd personal. Enligt 14 § 2 st. polisinstruktionen får polismän icke mottaga lån eller annan förmån, varigenom han kan bli beroende av underlydande. Syftet med detta stadgande måste vara att skapa förutsättningar för att polisbefälet skall intaga en fri och oberoende ställning i förhållande till de underordnade. Även om Albin icke genom ett enstaka lån, särskilt sådant som avsett obetydligt belopp, kan anses ha brutit mot nämnda stadgande, har han genom den synnerligen omfattande låneverksamheten och med hänsyn till sin höga tjänsteställning inom polisväsendet i hög grad skadat tjänstens anseende och handlat på ett sätt som varit ägnat att beröva honom de underlydandes aktning och förtroende. Han har således genom sitt förfarande åsidosatt vad som på grund av tjänstens beskaffenhet ålegat honom och är därigenom förfallen till ansvar för tjänstefel.

Åtalspunkterna 4 och 8

Albin och Sjöberg har bestritt åtalet. Av åklagarens sakframställning skall här återgivas följande: Sjöberg äger och driver i Malmö ett företag benämnt Aktiebolaget Skånes Lotterikonsult. Sjöbergs företag har hand om en mycket stor del av de tombolalotterier i Malmö, beträffande vilka tillstånd lämnas av polismyndigheten. Albin har i stor utsträckning fungerat som kontrollant bl. a. i lotterier som Sjöberg haft hand om. Sålunda hade Sjöberg 1972 hand om 122 lotterier, av vilka Albin varit kontrollant för 32. Bekantskapen mellan Albin och Sjöberg går tillbaka till omkring 1968. De har uteslutande träffats i lotteriangelägenheter och har inte haft något privat umgänge. — Beträffande växelaffärerna förhöll det sig på det sättet, att under den med åtalet avsedda tiden diskonterats låneväxlar med Albin som acceptant och Sjöberg som utställare, fem i Svenska Handelsbanken å tillhoppa 13 600 kr och två i Skandinaviska Enskilda Banken å tillhoppa 5 400 kr. Den första växeln i Handelsbanken var å 1 500 kr och förföll till betalning 1.12.1970, den andra å 3 000 kr med förfallodag 1.5.1971, den tredje å 3 500 kr med förfallodag 1.12.1971 och den fjärde med förfallodag 1.8.1972 å 4 000 kr, däri dock ingick en omsättning av föregående växel å 1 700 kr, samt den femte växeln med förfallodag 1.9.1973 å 4 500 kr, däri dock inberäknat ett omsättningsbelopp å 1 200 kr från föregående växel. Av växlarna i SE-banken förföll den första till betalning 1.1.1973 och lydde å 1 900 kr medan den andra förföll till betalning 5.1.1973 och var å 4 800 kr i vilket belopp dock ingick omsättning av föregående växel med 1 300 kr. Utöver de nu nämnda växlarna hade förekommit åtskilliga omsättningsväxlar och växlarna vore ännu icke slutbetalda. — Det kan enligt åklagaren hållas för visst att det funnits ett orsakssamband mellan å ena sidan Albins tjänsteställning och de uppdrag som lotterikontrollant, vilka han brukat åtaga sig, samt å andra sidan Sjöbergs villighet att låna Albin pengar och ge honom vissa andra förmåner. Sjöberg kan med andra ord anses ha räknat med att hans hjälpsamhet mot Albin kunde ha betydelse för hans verksamhet inom

lotteribranschen. Albin måste ha insett detta. Vidare kan det antagas att Albin på grund av de tjänster som Sjöberg gjort honom kommit i ett visst beroendeförhållande till denne, vilket kunnat påverka Albin i hans tjänsteutövning. Som polisintendent och chef för kriminalpolisen har Albin kunnat ta befattning med anmälningar mot Sjöberg. Utredningen visar att sådana anmälningar förekommit hos Malmöpolisen. Som tf polismästare har Albin haft att utfärda förordnanden för lotterikontrollanter. När Albin tjänstgjort som polismästare får han också anses ha haft det yttersta ansvaret för tillsynen över lotterier. Som kontrollant har Albin kommit i direkt kontakt med Sjöbergs verksamhet. Det är mot bakgrund av här angivna omständigheter som Albins ekonomiska samröre med Sjöberg skall ses.

Albin har uppgivit: Han har uppfattat lånen från Sjöberg och dennes påskrift på växlarna som en rent privat affär, grundad på deras vänskap och utan samband med hans tjänst som polismästare och uppdrag som lotterikontrollant. Albin kunde inte säga från vilken tid bekantskapen med Sjöberg härledde sig men antagligen hade den uppkommit i lotterisammanhang. Han kände nu Sjöberg som en oöm, från herre, affärsman ut i fingerspetsarna, men mot Albin hade han alltid handlat hyggligt och som en präktig och god vän. En förklaring till hans hjälpsamhet mot Albin kunde också vara att han velat visa Albin att han är en person som kan ordna saker och ting. Albin hade först under förundersökningen i detta mål fått reda på att det förekommit polisanmälan mot Sjöberg. Att denne varit dömd för förskingring hade han ej erhållit kännedom om förrän inför tingsrätten. — Albin hade varit kontrollant för ett betydande antal lotterier och av tradition hade han fått en del av Sjöbergs lotterier utan att dock be om det. Sjöberg hade varit angelägen att få erfarna kontrollanter och sådana som han lätt kunde träffa i samband med sina besök på polishuset. Lotterikontrollen vore som den nu är anordnad och i betraktande av vad som kunde göras för det obetydliga arvodet, normalt 50 kr, icke effektiv och det vore uppenbart att en oärlig lotterianordnare skulle kunna föra kontrollanten bakom ljuset, särskilt i fråga om vad som upptogs som svinn. — Sjöberg hade alltid skött sina lotterier utmärkt, och Sjöberg och Albin hade arbetat mycket väl tillsammans. Albin skulle inte kunna tänka sig att Sjöberg velat lura Albin. Sjöbergs skicklighet framgick bl. a. därav att de lotterier, där han varit kommissionär, i allmänhet hade haft ett resultat som varit ett par hundra kronor bättre än andra. Albin hade icke haft någon praktisk möjlighet — om han skulle velat det, vilket dock varit honom fullständigt främmande — att ge Sjöberg någon förmån vare sig då Albin varit kontrollant eller vid de enstaka tillfällen då Albin tjänstgjort såsom polismästare. Det är med vetskap härom som Albin ansett sig oförhindrad att låna pengar av Sjöberg. Albin vore medveten om att den som inte kände till hans "totalt obefintliga möjligheter att gynna Sjöberg" kan missuppfatta att Albin lånat pengar av Sjöberg. Albin hade som kontrollant aldrig behövt ingripa mot denne. Anledningen till att Albin vänt sig till Sjöberg med begäran om lån var förutom Albins behov av pengar att man gärna vänder sig till en människa som man vet har kredit- och diskonteringsmöjligheter. Albin hade besökt Sjöberg flera gånger i dennes bostad men det hade då gällt något lotteriärende. Privat umgänge mellan Albin och Sjöberg hade icke förekommit men de hade under sina sammanträffanden i lotteriärenden ofta pratat om andra saker, t. ex. idrott o. d.

Beträffande de särskilda ekonomiska transaktionerna har *Albin* uppgivit: Handlån från Sjöberg hade han erhållit vid flera tillfällen. Det hade rört sig om belopp på mellan 200 och 600 kr. I allmänhet hade Albin lämnat check

eller uttagskvitto som säkerhet för dessa lån. Lånen hade ofta återbetalts genom avräkning på de kontrollantarvoden. Albin varit berättigad till. Sålunda hade Albin på flera år ej erhållit ett kontrollantarvode kontant av Sjöberg. Med jämna mellanrum, kanske en gång per år, hade Albin och Sjöberg kollat att de var ense om den ekonomiska ställningen beträffande lån och kontrollantarvoden. – Vid ett tillfälle för några år sedan var Albin i stort behov av pengar för en avbetalning på en inteckning i hustruns fastighet i Ystad. Han fick då låna 7 500 kr av Sjöberg i kontanter. I samband med lånet utväxlades inga papper och diskuterades icke närmare återbetalningsvillkoren eller räntan. Albin tror emellertid att han visade Sjöberg en uppställning över inteckningsförhållandena i fastigheten i Ystad. Först någon tid efteråt blev det tal om att Albin skulle lämna någon inteckning som säkerhet för lånet. Det hade emellertid stannat vid resonemanget. Omkring ett år senare hade Albin åter behövt pengar till fastigheten i Ystad och ånyo vänt sig till Sjöberg, som då icke kunnat låna honom hela det önskade beloppet. Sjöberg, som förstått att Albin befunnit sig i verklig knipa, hade emellertid lämnat Albin hälften av vad denne behövde i check och andra hälften hade Albin erhållit genom en växel. Inte heller denna gång hade det skrivits några handlingar eller lämnats någon säkerhet för lånet. Albin och Sjöberg hade nämligen "100-procentigt förtroende för varandra". Detta lån vore fortfarande oreglerat men Albin trodde sig om att kunna betala lånet vid en försäljning av fastigheten i Ystad. Vid återbetalningen skulle givetvis även ränta betalas.

Sjöberg har berättat: Hans rörelse består i att biträda föreningar som vill arrangera lotterier. Han är föreningarna behjälplig med upprättande av ansökningshandlingar, anskaffande av vinster och försäljning av lotteriet. Han hade träffat Albin första gången i slutet av 1960-talet, och låneverksamheten hade börjat före de nu åtalade händelserna genom att Sjöberg gått in i stället för en annan person vid omsättning av en av Albins växlar. Sjöberg hade vid 10–15 tillfällen lämnat Albin handlån mot check eller uttagskvitto. Vid tre tillfällen hade han lämnat Albin förskott på lotteriarvoden, vilka förskott uppgått till 500–700 kr. Albin hade ibland fått förskott på arvoden redan innan tillstånd för lotteriet meddelats. Under slutet av 1972 hade Sjöberg lånat Albin 7 500 kr kontant. Albin hade sagt sig behöva pengar till en fastighet i Ystad. Det skrevs inga handlingar i samband med detta lån, och det var icke något tal om säkerhet förrän en tid efteråt, då Sjöberg föreslog att han skulle få en inteckning som säkerhet. Diskussionen om detta och om hur återbetalning skulle ske hade emellertid inte mynnat ut i någonting. Det hade då ej heller varit tal om ränta. – Omkring ett år efter det första lånet ville Albin låna ytterligare 7 500 kr till fastigheten. Han fick då låna 4 000 kr kontant av Sjöberg och återstoden genom att den växel i Handelsbanken som förföll till betalning 1.9.1973 skrevs upp med 3 300 kr. Det hade då också varit tal om säkerhet, men det blev inte något av. Sjöberg hyste inga betänkligheter att låna Albin så stora belopp och gör det inte heller nu. Albin var en "rekorderlig karl", som alltid skött sina affärer helt korrekt. Så var också fallet med Albins kontroll av lotterierna. Sjöberg har aldrig haft några baktankar med sin kreditgivning åt Albin och hade inte funnit det känsligt eller haft något obehag av detta. Albin kunde ju icke påverka lotteriverksamheten.

Sedan åklagaren för Sjöberg framhållit att denne under förundersökningen på fråga, hur han uppfattat Albins låneverksamhet, svarat (s. 219): "som en ganska egendomlig sak och givetvis känsligt för mig", har Sjöberg sagt, att han ville "nog stryka vad där är sagt". Som förklaring till sitt

svar vid förundersökningen har Sjöberg sagt, att han vid förhörstillfället varit trött.

Tingsrättens bedömning

Det är i målet klarlagt, att Albin förskaffat sig avsevärda ekonomiska förmåner av Sjöberg, att Albin och Sjöberg uteslutande haft förbindelse med varandra – förutom beträffande de ekonomiska transaktioner varom i målet är fråga – i samband med att Albin varit kontrollant för lotterier, som omhänderhafts av Sjöberg, samt att sådan kontakt förekommit under åtskilliga år och i stor utsträckning.

Albin har till sitt fredande från ansvar bl. a. anfört, att hans ekonomiska mellanhavanden med Sjöberg varit något från tjänsten helt avskilt och att det för övrigt varit honom fullständigt främmande att på grund av de ekonomiska förmåner Sjöberg beredde honom göra något oriktigt.

För ansvar enligt de av åklagaren åberopade lagrummen är det utan betydelse om det föreligger något orsakssammanhang mellan den erhållna förmånen och det sätt varpå tjänstemannen utövar sin syssla. Det måste dock föreligga ett faktiskt samband; det skall sålunda vara fråga om "belöning för sin tjänsteutövning".

Det har i målet icke visats, att Albin i sin tjänst som polisintendent haft något att göra med Sjöberg. Uppdragen som lotterikontrollant har icke ingått i Albins tjänst som polisintendent och han har i denna tjänst icke haft befattning med tillstånd till lotterier och kontroll av dessa. Den omständigheten att uppdragen som lotterikontrollant enligt fast praxis vid polismyndigheten i Malmö tilldelats intendent och kommissarier efter tur kan icke medföra att Albins uppdrag som kontrollant kan vara att hänföra till hans tjänst som polisintendent. Vid de tillfällen då Albin i anledning av förfall för den ordinarie polismästaren tjänstgjort som tillförordnad polismästare har han visserligen haft det yttersta ansvaret för tillståndsgivningen och tillsynen över lotterierna, men med hänsyn till vad som i målet blivit upplöst om rutinerna för denna kontroll inom polismyndigheten måste Albins möjligheter att såsom tf polismästare bereda Sjöberg några förmåner rörande dennes lotteriverksamhet anses som praktiskt taget obefintliga. Att Albin såsom chef för kriminalpolisen kunnat komma att ta befattning med anmälningar mot Sjöberg kan icke – så länge det icke visats att han verkligen tagit eller haft att taga befattning med någon sådan anmälan – innebära att det föreligger det samband mellan Albins tjänst och låneverksamheten som måste förutsättas för tillämpning av mut- och bestickningsreglerna.

Tingsrätten finner således i målet icke ådagalagt, att de ekonomiska transaktionerna mellan Albin och Sjöberg haft samband med Albins tjänst som polisintendent.

Frågan är därefter om samband föreligger mellan transaktionerna och Albins uppdrag som lotterikontrollant. Innehavaren av uppdrag som lotterikontrollant är enligt tingsrätten att hänföra till dem som i 20 kap. 12 § brottsbalken avses med uttrycket "andra som förordnats att förrätta ämbets- eller tjänsteärende" och är därför att jämställa med ämbetsman (jämför JO:s ämbetsberättelse 1967 s. 354).

Det är med hänsyn till Albins ställning som kontrollant för ett betydande antal av de lotterier, som Sjöberg hade hand om, naturligt att Sjöberg velat hålla sig väl med Albin för att därigenom skapa förutsättningar för att lotteriverksamheten skulle löpa friktionsfritt. Att de förmåner Sjöberg lämnat

Albin haft samband med Sjöbergs lotteriverksamhet framgår bl. a. därav, att Sjöberg uppgivit att pengar till försträckningarna till Albin hade han tagit ur sitt företag. När Albin hänvänt sig till Sjöberg för att erhålla lån, måste han ha insett att Sjöberg hade intresse av att hålla sig väl med Albin. Albin har i målet gett uttryck för sin höga uppskattning av Sjöberg både som person och som anordnare av lotterier och han har vidare sagt, att han hade fullständigt förtroende för Sjöberg. Det är icke osannolikt att denna Albins uppfattning av Sjöberg påverkats av dennes välvilja mot Albin och att denna uppfattning i sin tur kan ha haft inflytande på Albins sätt att kontrollera Sjöbergs lotteriverksamhet. Med hänsyn till det nu anförda finner tingsrätten att lånetransaktionerna haft sådant samband med Albins uppdrag som lotterikontrollant som förutsattes för tillämpning av straffstadgandena om bestickning och muta.

Vad härefter angår frågan om de förmåner Albin erhållit av Sjöberg är attanse som otillbörliga, är det enligt tingsrättens mening tydligt, att mottagandet av förmånerna – oavsett att åklagaren icke vederlagt Albins uppgift att Albin aldrig eftersatt kontrollen av Sjöbergs lotterier – äventyrat en helt korrekt tjänsteutövning och oberoende därav allmänhetens tillit till den av Albin utövade kontrollen. Ehuru uppdragen som lotterikontrollant icke ingått i Albins tjänst såsom polisintendent, har kontrollantuppdragen getts till polismän i hög tjänsteställning för att därigenom skapa förutsättningar för en opartisk och effektiv kontroll. Det är mot bakgrund av det nu sagda uppenbart, att de väsentliga ekonomiska förmåner, som Albin erhållit av Sjöberg, är att bedöma som otillbörliga.

Albin – som vidgått att transaktionerna kunnat uppfattas på oriktigt sätt av den som icke varit insatt i Albins och Sjöbergs förhållanden – måste ha insett att sådana omständigheter förelåg som gjorde transaktionerna otillbörliga. Även Sjöberg måste ha förstått detta. Detta framgår bl. a. av att han under förundersökningen till en början helt förnekat att det förekommit några lånetransaktioner för att senare under denna, då bevis om dessa förebragts, medgiva dessa med tillägg att transaktionerna var något känsligt. Inför tingsrätten har han icke velat stå för sistnämnda omdöme. Den förklaring han inför tingsrätten givit till sin ändrade ståndpunkt finner tingsrätten icke förtjäna tilltro.

På grund av vad sålunda upptagits finner tingsrätten, att Albin och Sjöberg är förfallna till ansvar, Albin för tagande av muta och Sjöberg för bestickning.

Åtalspunkt 5

Albin har medgivit att han på sätt åklagaren påstått lånat pengar av Malte Svensson men har bestritt, att han därigenom gjort sig skyldig till något brottsligt. Albin har vidare uppgivit: Han hade aldrig haft att göra med Svensson i tjänsten och hade första gången träffat Svensson, när denne var på besök i polishuset hos en kommissarie. Något privat umgänge mellan Albin och Svensson hade aldrig förekommit. När Albin andra gången träffade Svensson, hade Albin varit hos en annan kommissarie i polishuset, då Svensson kommit dit. Dessförinnan hade Albin begärt ett lån av kommissarien, men denne hade hänvisat Albin till Svensson. Svensson hade vid Albins förfrågan varit något tveksam men dock icke värre än att Albin ansett sig kunna upprepa sin begäran och Svensson hade då lånat honom ett belopp, uppgående till 500–700 kr., i utbyte mot en fördaterad check. Något senare har Albin lånat ytterligare 500 kr. av Svensson. Troligen i slu-

tet av 1972 vände Albin sig ånyo till Svensson och föreslog ett nytt lån. vilket ledde till att Svensson skrev på en växel på 4 500 kr. Vid ett tillfälle hade Albin haft svårigheter med omsättningen av växeln och Svensson hade då betalat 500 kr. vid omsättningen. Dessa 500 kr. är Albin fortfarande skyldig Svensson, medan övriga lån reglerats.

Svensson har såsom vittne i tillämpliga delar berättat i överensstämmelse med Albin. Svensson har därjämte uppgivit, att han icke hade någon baktanke med lånen till Albin, eftersom han icke hade något med denne att göra. Lånen var uteslutande dikterade av humanitära skäl.

Tingsrätten finner att Albin genom att taga upp lån av en person, som tillfälligt besökte polishuset och som han icke hade annan förbindelse med, åsidosatt vad som ålegat honom enligt tjänstens beskaffenhet och att han därför gjort sig skyldig till tjänstefel.

Åtalspunkt 6

Albin har erkänt vad åklagaren lagt honom till last. Han har tillika framhållit, att han icke varit någon "pionjär på området" samt att han aldrig givit privatuppdrag till andra expeditionsvakter än sådana som vid tillfället varit sysslolösa. Privatuppgifterna hade därför icke kunnat inkräkta på deras tjänst. De hade också fått utföra uppgifterna i samband med någon tjänsteförättning. Han hade aldrig givit dem order att utföra privatuppgifterna utan de hade gjort detta frivilligt. De hade gjort det på tjänstetid och ibland med användande av polisens tjänstefordon.

Tingsrätten finner genom Albins erkännande och utredningen i övrigt styrkt, att han på sätt åklagaren påstått anlitat expeditionsvakter för privatuppdrag under tjänstetid. Även om sådant förfarande som nu påtalats förekommit tidigare, är detta icke ägnat att fritaga honom från ansvar utan det har ålegat Albin, i synnerhet med hänsyn till hans ställning som näst högste chef för polisväsendet i Malmö, att reagera mot ett sådant påtagligt missbruk av överordnad tjänstemans ställning. Albin är således förfallen till ansvar för tjänstefel.

Åtalspunkterna 7, 9, 10 och 11

Anderberg och Sjöberg har bestritt ansvar. Hörda över åtalet har de uppgivit.

1. *Anderberg:* Under tiden 1.11.1970–3.4.1972 tjänstgjorde Anderberg på lotteridetallen, där även Hansson var placerad. Anderbergs huvudsakliga arbetsuppgifter bestod i att gå igenom lotteriansökningar och kontrollera att erforderliga handlingar fanns med. När detta gjorts, lämnades ansökningarna in till kansliet för registrering, varefter Anderberg handlade ansökningarna i kronologisk ordning. Han kontrollerade att sökanden redovisat eventuella tidigare lotterier och angav därefter på ansökningen att något hinder mot beviljande av lotteriet ej förelåg. Vidare föreslog han tillståndstid för lotteriet och de allmänna platser på vilka lotteriet skulle få försäljas. Därefter var Anderbergs handläggning av ärendet avslutad. Vid fördelning av försäljningsplatser använde sig Anderberg av en förteckning över de kommissionärer, som vanligen anlätades av sökandena för att handha de praktiska detaljerna i samband med lotteriets genomförande. Denna förteckning hade upprättats redan 1956 och användes oförändrad under Anderbergs placering vid lotteridetallen. I förteckningen fanns upptagna lotterikommissionärer och det antal lotterier varje kommissionär ägde påbörja försäljning av under en tidrymd av en månad. För Sjöbergs vid-

kommande uppgick antalet tilldelade platser till 20 per månad. Detta innebar att Sjöberg kunde starta 20 nya lotterier på en månad. Sjöberg hade den största tilldelningen av "startdagar". För att försäkra sig om att fördelningen av försäljningsplatser blev så rättvis som möjligt, vissa platser var ur försäljningssynpunkt mer attraktiva än andra, upprättade Anderberg en tablå av vilken han kunde utläsa vem som vid varje tillfälle tilldelats viss plats.

Då Anderberg började sitt arbete på lotteridetaljen rådde där stor oordning. Sjöberg var en daglig gäst och tog sig vissa friheter som t. ex. att rota i de arkivpärmar som förvarades där. Anderberg sade till Sjöberg, att denne inte fick gå igenom handlingarna på egen hand och detta respekterade Sjöberg. Då Anderberg varit en tid på lotteridetaljen, avtog Sjöbergs besök och blev mera sällsynta. I samband med att Sjöberg hade något ärende på lotteridetaljen brukade han och Anderberg talas vid. Vid något tillfälle omtalade Sjöberg att han var med i ett gäng som då och då brukade resa utomlands. En dag i januari 1971 uppsökte Sjöberg Anderberg och Hansson på deras tjänsterum och yttrade något i stil med "Grabbar, jag har några biljetter till Hamburg över. Skall Ni följa med?" Anderberg frågade vad det var för människor som skulle följa med på resan och fick svaret att det bl. a. var folk från lärarhögskolan, skolstyrelsen, en resebyrådirektör och en målarmästare. Då sällskapet verkade respektabelt ansåg Anderberg, att han kunde följa med på resan. Han frågade Sjöberg om det skulle bli dyrt och fick då beskedet att de skulle komma i åtnjutande av rabatter varför det inte skulle bli så dyrt. Anderberg bestämde sig för att följa med på resan, som anordnades 22. I - 24. I. 1971. Han tog med sig gott om pengar och vände sig till Sjöberg för att betala resan. Denne ville inte lämna någon prisuppgift och slog ifrån sig Anderbergs erbjudande om betalning och sade att det skulle ordna sig. Det var aldrig tal om att Sjöberg skulle bjuda på resan och Anderberg försökte vid upprepade tillfällen göra rätt för sig. Sjöberg undvek var gång att lämna besked om priset och Anderberg fick den uppfattningen, att hans kostnader fördelats på de övriga deltagarna i resan och att Sjöberg inte ville riva upp den fördelningen.

I september 1971 skulle fotbollsföreningen MFF spela en match i Budapest. Fyra-fem dagar innan matchdagen fick Anderberg av Sjöberg erbjudande om att följa med på en charterresa, som anordnats i anledning av matchen. Sjöberg uppgav att det var en deltagare i resan som lämnat återbud. Anderberg fick ingen uppfattning om vad resan skulle kosta men antog att den inte kunde bli så dyr och bestämde sig för att följa med. Under resan och under uppehållet i Budapest förekom ingen diskussion om finansieringen av resan. Efter hemkomsten stötte Anderberg vid ett flertal tillfällen på Sjöberg och ville betala för sig. Sjöberg bara föll undan och lämnade inget besked om vad Anderberg var skyldig.

Sjöberg frågade i februari 1972 om Anderberg ville följa med på en veckoslutsresa till Hamburg. Resan skulle äga rum några dagar efter Sjöbergs erbjudande till Anderberg. Frågan om kostnaderna för resan berördes inte och det var inget tal om att Sjöberg skulle bjuda på resan. I likhet med vid övriga resetillfällen har Anderberg flera gånger av Sjöberg begärt besked om hur mycket Anderberg blivit skyldig för resan men inte fått något svar.

Anderberg hade och har fortfarande den uppfattningen att hans deltagande i resorna inte hade något som helst samband med hans tjänst. Han diskuterade vid något tillfälle med Hansson Sjöbergs erbjudande att följa med på en resa och Anderberg gjorde den reflexionen, att det var att be-

trakta som en privat resa utan anknytning till tjänsten. Sjöberg har inte bjudit på resorna utan Anderberg häftar fortfarande i skuld till Sjöberg för vad denne lagt ut. — Anderberg hade inte någon möjlighet att göra avvikelser till förmån för Sjöberg vid handläggningen av lotteriärenden. Det var på förhand bestämt hur många lotterier Sjöberg fick starta varje månad och Anderberg kunde inte påverka detta. Han har aldrig gynnat Sjöberg vid handläggningen av lotteriärenden.

2. *Sjöberg*: I sin yrkesverksamhet har han vid många tillfällen haft anledning att besöka lotteridetaljen och han har där lärt känna Anderberg och Norrman. Sjöberg har blivit bekant med Hansson genom att denne många gånger anvisat Sjöberg till föreningar som önskat anordna lotterier. Där emot har Sjöberg inte träffat Hansson på lotteridetaljen utan hela tiden trots att Hansson arbetade på vapendetaljen.

Tillsammans med några affärsbekanta och andra bekanta brukade Sjöberg då och då resa utomlands. I samband med en resa till Hamburg 22.1–24.1.1971 blev det några biljetter över på grund av att några som anmält sig till resan lämnade återbud. Sjöberg erbjöd Hansson och Anderberg att följa med på resan. Han har inget minne av att erbjudandet framfördes samtidigt till Hansson och Anderberg. Hansson tackade av någon anledning nej men Anderberg följde med. Det förekom ingen diskussion om kostnaderna före resan. Sjöberg kan inte erinra sig att Anderberg efter resan tagit upp frågan om betalning. Från Sjöbergs sida har det varit klart att han bjudit Anderberg på resan.

I september 1971 skulle Sjöberg tillsammans med några bekanta resa till Budapest för att se på en fotbollsmatch där. Beställningen omfattade ursprungligen nio platser men på grund av återbud kom sällskapet, som skulle resa, att utgöras av sex personer. Var och en betalade sin biljett som kostade 600–700 kr. I priset ingick flygresan tur och retur, två övermattningar, måltider och entré till fotbollsmatchen. Några få dagar före avresan, då biljetterna redan var betalda, meddelade en av deltagarna att han hade fått förhinder och inte kunde följa med. Han gav sin biljett till Sjöberg, som fick disponera över den utan vederlag. Sjöberg ansåg att han lika gärna kunde skänka biljetten till någon som att låta den förbli oanvänd. Han frågade några bekanta om de ville följa med men de tackade nej. Vid ett ärende på polishuset tillfrågade han Norrman, om denne var intresserad att följa med. Norrman avböjde erbjudandet och Sjöberg frågade då Hansson om denne ville åka med. Då även Hansson tackade nej, lät Sjöberg erbjudandet gå vidare till Anderberg som tackade ja. Det var inte något tal om betalning för biljetten och Sjöberg minns inte att Anderberg efter resan tagit upp frågan om betalning.

4.2–6.2.1972 företog Sjöberg och några bekanta en ny resa till Hamburg. Då biljetterna redan var beställda, lämnade en deltagare återbud och Sjöberg erbjöd Anderberg att utnyttja den överblivna biljetten. Anderberg accepterade erbjudandet. Det förekom vid tillfället ingen diskussion mellan Sjöberg och Anderberg om betalning för resan och Sjöberg kan inte erinra sig att Anderberg senare velat göra upp resekostnaderna. Dessa har betalats av Sjöberg och han har således bjudit Anderberg på resan.

Vid alla tre resetillfällena har återbud lämnats kort före avresedagen och Sjöberg har bara haft några dagar på sig att bli av med biljetterna. Han har inte haft någon baktanke då han erbjöd biljetter till Anderberg, Hansson och Norrman. Anledningen till att Norrman erbjöds följa med på Budapestresan var att Sjöberg visste att Norrman var fotbollsintresserad. Dessutom ansåg Sjöberg att han ville göra Norrman en gentjänst. Sjöberg brukade

nämligen ringa till Norrman och få besked om visst lotteritillstånd hade beviljats och vem som hade utsetts till kontrollant. Så snart Sjöberg fått dessa uppgifter, kunde han börja förbereda lotteriet. Om han väntade till dess sökanden hade löst ut tillståndet, kunde det dra ut på tiden och Sjöberg var angelägen att sätta igång lotterierna så snart som möjligt. Erbjudandena till Hansson var att betrakta som en gentjänst från Sjöbergs sida. I sitt arbete som skjututbildare kom nämligen Hansson i kontakt med många föreningar, huvudsakligen skytteklubbar, och Hansson hade förmedlat kontakt mellan Sjöberg och en mängd sådana föreningar som ville anordna lotterier. Genom sina besök på lotteridetajen hade Sjöberg blivit bekant med Anderberg, och Sjöberg ansåg att Anderberg lika väl som någon annan bekant kunde få de överblivna biljetterna.

Sjöbergs erbjudande till Anderberg, Hansson och Norrman att kostnadsfritt följa med på utlandsresor har inte på något sätt föranletts av att de i sin tjänst haft att syssla med lotterier. Beträffande Hansson har Sjöberg inte ens varit medveten om att denne handlagt lotteriärenden. Sjöberg har haft ett fastställt antal dagar för igångsättande av lotterier och Anderberg och Norrman har på intet sätt kunnat påverka fördelningen av dagarna eller på något annat sätt kunnat gynna Sjöberg vid lotteriärendens handläggning.

På åklagarens begäran har *vittnesförhör* hållits med assistenten Leif Norrman och polisassistenten Knut Hansson. De har därvid uppgivit:

Norrman: På uppdrag av polismästaren föreslog han kontrollanter till de olika lotterierna. Kontrollantuppdragen fördelades mellan 25–30 tjänstemän vid polisen. Riktlinjen vid fördelning var att kontrollanterna skulle erhålla så många uppdrag att de fick lika mycket i arvode. Ersättningen för kontrollantskapet varierade något beroende på lotteriets storlek. Det förekom ytterst sällan att någon speciell kontrollant föreslagits i den på ansökningsblanketten därför avsedda rutan. De av Norrman föreslagna kontrollanterna brukade regelmässigt erhålla polismyndighetens förordnande. I Norrmans arbetsuppgifter ingick också att tillse att vederbörliga redovisningar över avslutade lotterier ingavs till polismyndigheten. Han hade så gott som varje vecka kontakt med Sjöberg per telefon. Denne ville ha reda på om tillstånd till visst lotteri beviljats, och vem som i så fall hade förordnats som kontrollant.

Vid ett besök på Norrmans tjänsterum frågade Sjöberg, om Norrman ville följa med på en resa till Budapest. Sjöberg sade att han hade en biljett över och Norrman fick den uppfattningen att Sjöberg skulle bjuda på resan. Norrman var inte intresserad av att följa med och tackade nej. Skälet till att han avböjde erbjudandet var att han inte visste vilka som ingick i sällskapet som skulle resa och att han inte tyckte om s. k. idrottsresor. Han tyckte dessutom att det för honom som tjänsteman var känsligt att tacka ja till ett sådant erbjudande som Sjöberg gav.

Hansson: Under tiden mars 1970–januari 1972 var han placerad på lotteridetajen. Ungefär fyra–fem månader varje år hade han dock sin tjänstgöring förlagd till vapendetajen. När han var på lotterienheten tjänstgjorde han i samma rum som Anderberg. Hansson sysslade huvudsakligen med att förbereda yttranden i lotteriärenden, där länsstyrelsen var tillståndsgivare. Ibland hände det dock att han vikarierade för Anderberg t. ex. vid dennes semestrar. I sitt arbete med lotteriärenden träffade Hansson flera gånger Sjöberg på lotteridetajen och Sjöberg kan inte ha varit ovetande om att Hansson var placerad där.

Omkring årsskiftet 1970–1971 var Sjöberg i något ärende i Anderbergs

och Hanssons gemensamma tjänsterum. Vid tillfället var såväl Hansson som Anderberg inne och Sjöberg sade då, att det hade varit en jäktig tid och att det skulle vara trevligt att träffas under litet lättare former och koppla av i Hamburg. Av Sjöbergs sätt att uttrycka sig framgick att han skulle bjuda på resan till Hamburg. Efter att ha funderat på saken meddelade Hansson Sjöberg att han inte hade tillfälle att följa med. Hans beslut föregicks inte av någon diskussion med Anderberg om lämpligheten av att acceptera erbjudandet. Skälet till att Hansson tackade nej var att han inte hade tid att åka med.

Vid en senare tidpunkt uppgav Sjöberg att han skulle fara till Budapest och att han hade biljetter över. Hansson blev erbjuden, förmodligen vid samma tillfälle som Anderberg, att följa med på resan. Hansson fick det intrycket att Sjöberg skulle bjuda på resan. Efter att ha rådgjort med sin familj gav Hansson Sjöberg det beskedet att han inte hade tillfälle att följa med. Någon tid efter det att Sjöberg talat om Budapestresan nämnde Hansson vid ett sammanträffande med polisintendenten Gustav Andersson i förbigående Sjöbergs erbjudande. Förmodligen omtalade Hansson saken för Andersson för att få höra dennes mening om lämpligheten av att acceptera erbjudandet. Andersson tyckte inte det var så bra att följa med. Den uppfattning Andersson gav uttryck för inverkade inte på Hanssons ställningstagande, då han skulle bestämma sig för om han skulle följa med eller ej. Skälet till att han inte följde med var att han inte hade tillfälle. Hansson omnämnde inte för Anderberg vad Andersson sagt om lämpligheten av att delta i resan.

Hansson uppfattade inte att Sjöberg skulle ha någon baktanke med sina erbjudanden om resor. Sjöberg gav intryck av att vara ekonomiskt framgångsrik och Hansson trodde detta var anledningen till att han ville bjuda på resorna. Den enda möjlighet Hansson och Anderberg hade att på något vis favorisera Sjöberg vid behandlingen av lotteriärenden var att ge något av hans ärenden förtur. Av lotteriansökningarna kunde man indirekt sluta sig till vem som var kommissionär för lotteriet. Något gynnande av Sjöberg har inte förekommit.

Tingsrättens bedömning

Som ovan upptagits har Sjöberg medgivit, att han svarat för kostnaderna beträffande Hamburgresorna och att han erbjudit Anderberg att följa med på båda resorna och Hansson på en av dem. Han har även vidgått att han erbjudit envar av Anderberg, Hansson och Norrman biljett till Budapestresan. Beträffande denna resa har Sjöberg hävdat, att han ej själv betalt den biljett som erbjudits Anderberg, Hansson och Norrman. Oavsett riktigheten av detta Sjöbergs påstående har hans möjlighet att fritt föfoga över biljetten inneburit tillfälle för honom att bereda någon, efter Sjöbergs fria val, en ekonomisk förmån.

Såväl Norrman som Hansson har i sina vittnesmål förklarat att de uppfattat Sjöbergs erbjudanden till dem att medfölja på resor som att Sjöberg skulle svara för kostnaderna. Sjöberg har uppgivit sig icke ha något minne av att Anderberg med honom diskuterat betalningen för resorna. Tingsrätten finner vad sålunda förekommit klart ge vid handen att Sjöbergs erbjudanden till Anderberg att medfölja på resorna haft ett sådant innehåll att Anderberg inte kunnat undgå att förstå att han skulle bjudas på resorna. Anderberg har enligt vad han själv uppgivit varken i samband med resorna

eller senare erlagt någon betalning för dem till Sjöberg. Han måste därför också ha insett, att han blivit bjuden på resorna av Sjöberg.

Anderberg, Norrman och Hansson har i sitt arbete på lotteridetäljen handlagt bl. a. de ärenden där Sjöberg varit kommissionär. Det är enligt tingsrättens mening tydligt att de kunnat utöva visst inflytande på de ärenden de handlade, bl. a. att helt allmänt verka för att handläggningen av de ärenden, som berörde Sjöberg, gick komplikationsfritt. Sjöberg, som varit den störste förmedlaren av lotterier, har haft ett uppenbart intresse av att handläggningen av hans ärenden skulle ske smidigt och snabbt.

Sjöberg har inte haft något privat umgänge med Anderberg, Norrman och Hansson. Han har inte kunnat lämna något godtagbart motiv för sina erbjudanden till Anderberg och Norrman utan erbjudandena måste enligt tingsrättens mening ha dikterats av en önskan från Sjöbergs sida att stå väl med dem i deras egenskap av tjänstemän på lotterienheten och därigenom kunna påräkna en fördelaktig behandling av sina lotteriärenden. Erbjudandena till Anderberg och Norrman har därför och med hänsyn till det icke obetydliga värdet av resorna varit otillbörliga. — Sjöbergs erbjudanden till Hansson har i varje fall till väsentlig del haft samma grund som erbjudandena till Anderberg och Norrman, ehuru en bidragande orsak kan ha varit att Sjöberg velat visa sin tacksamhet mot Hansson för dennes förmedling av kontakter mellan Sjöberg och olika föreningar i lotteriärenden. Av Hanssons vittnesmål framgår, att han i fråga om det ena erbjudandet med hänsyn till sina tjänsteuppgifter på lotterienheten varit i varje fall något tveksam om lämpligheten att mottaga detta. Det har enligt tingsrättens mening icke heller förelegat ett så klart samband mellan Sjöbergs erbjudanden och vad Hansson kan ha gjort för Sjöberg vid sidan av tjänsten att Sjöbergs erbjudanden till denne av de icke obetydliga förmånerna kan anses tillbörliga.

Anderberg måste ha insett att resorna givits honom för hans tjänsteutövning och att omständigheterna även i övrigt varit sådana att gåvorna — låt vara att han själv kan ha haft annan uppfattning — kunde bedömas som otillbörliga.

På grund av vad sålunda upptagits finner tingsrätten Sjöberg och Anderberg i enlighet med åklagarens påståenden förvunna till ansvar, Sjöberg för bestickning och Anderberg för tagande av muta.

Påföljdsfrågorna

Albin

Albin är förfallen till ansvar för brott som förskyller suspension eller avsättning. Av de brott Albin förövat framstår tagandet av muta som det allvarligaste. Såsom förut anförts har Albin emellertid begått detta brott, icke i sin tjänst som polisintendent, utan såsom lotterikontrollant. Brottsligheten är dock av sådan beskaffenhet, icke minst genom det yttre samband som förelegat mellan lotterikontrollen och polisverksamheten, att Albin genom sitt förfarande i avsevärd mån skadat det anseende som innehavaren av en hög tjänst inom polisväsendet bör äga.

Även om Albins brottslighet huvudsakligen har sin grund i — som han själv uppgivit — hans bohemnatur och bekvämlighet i samband med lösandet av ekonomiska svårigheter är det enligt tingsrättens mening tydligt att Albin genomgående visat synnerligen dåligt omdöme genom att icke klart skilja på affärerna och tjänsten. Särskilt påtaglig är denna omdömes-

löshet när han för egen fördel förmått underordnade till brottslig gärning.

Det ligger i sakens natur att det i fråga om oförvitligt uppträdande i tjänsten måste ställas synnerligen stora krav på en polisman i hög tjänsteställning. Genom den brottslighet varom Albin i målet övertygats har det klart ådagalagts att han icke uppfyller sådana krav. Han har genom sin brottslighet icke blott i avsevärd mån skadat det anseende innehavaren av en tjänst som polisintendent bör äga utan fastmera visat sig uppenbarligen icke vara skickad att innehava befattningen.

Anderberg

De brott varom Anderberg övertygats är – även om han blivit lockad av Sjöberg och även om han fallit för dennes erbjudanden på grund av bristande insikt om de krav på oförvitlighet och korrekt uppträdande som ställs på en polisman – av allvarlig beskaffenhet. Anderberg kan därför icke undgå suspension från sin tjänst som kriminalassistent.

Övriga tilltalade

Såsom förut anförts är omständigheterna för dem förmildrande. Försvarens har hävdats att omständigheterna är sådana att påföljd för de tilltalade, om de fälldes till ansvar, borde kunna eftergivnas enligt brottsbalken 33 kap. 4 § sista stycket. Vissa skäl kan otvivelaktigt synas tala för en sådan lösning, särskilt om man tar i betraktande det i förhållande till deras brottslighet opropotionerliga obehag de tillskyndats genom den omfattande och i fråga om deras roll i vissa fall grovt missvisande publicitet som förekommit. Vad tingsrätten i det föregående anförde om att de tilltalade gjort sig skyldiga till ett klart åsidosättande av tjänsteplikt måste emellertid, bl. a. med hänsyn till deras ställning av polismän, medföra att de icke kan undgå påföljd för vad de nu låtit komma sig till last. Annan påföljd än ett ringa bötesstraff kan dock icke ifrågakomma.

Tingsrättens dom vann laga kraft, såvitt avser åtal mot Anderberg, Ahlm, Eriksson, Sjöo, Thuresson och Mellander. Albin vädjade hos hovrätten över Skåne och Blekinge. Sedan han återkallat sin vadetalan avskrev hovrätten den 4 april 1975 målet i denna del från vidare handläggning. Hovrättens beslut vann laga kraft.

Åtal mot vaktkonstapel för misshandel i förening med åsidosättande av tjänsteplikt

I en till JO den 3 september 1973 inkommen skrivelse klagade Hans Sjöström över att polisen den 28 augusti 1973, då han tillsammans med Osmo Keränen och Mats Hansson besökte Stockholm, omhändertagit honom och de båda övriga och fört dem till polisstationen i första vaktområdet "anklagade för stöld". Keränen och Hansson uppgav i en samma dag till

JO inkommen skrivelse att polispersonal misshandlat en berusad person på polisstationen under tiden de uppehöll sig där. Själva hade Keränen och Hansson fått var sitt slag i bakhuvudet av en polisman.

Efter utredning i saken meddelade JO Thyresson beslut i ärendet den 11 oktober 1974. I beslutet förordnades att åtal skulle väckas vid Stockholms tingsrätt mot vikarierande vaktkonstapeln Rolf Jansson för misshandel i förening med åsidosättande av tjänsteplikt enligt följande gärningsbeskrivning.

Jansson har den 28 augusti 1973 vid 17.00-tiden på polisstationen i första vaktområdet i Stockholm under tjänsteutövning som vaktkonstapel tilldelat envar av Keränen och Hansson ett slag med ena handen, vilket träffat i huvudet och förorsakat smärta. (Åberopade lagrum: 3 kap. 5 § och 20 kap. 5 § brottsbalken.)

JO Thyresson uppdrog åt kammaråklagaren Göran Salmonsson vid riksdagens ombudsmannaexpedition att väcka och utföra åtalet mot Jansson.

Salmonsson ansökte den 23 oktober 1974 om stämning å Jansson i enlighet med JO Thyressons uppdrag.

Keränen och Hansson yrkade vid tingsrätten skadestånd av Jansson med vardera 2 000 kr. för sveda och värk samt psykiskt lidande.

Tingsrätten meddelade dom den 17 januari 1975.

I domen antecknades följande under rubriken *Domskäl*.

Jansson har förnekat, att han gjort sig skyldig till vad som lagts honom till last. Han har vidare uppgivit: Han hade som åliggande att hålla ordning på införda personer. Erfarenhetsmässigt brukar sådana personer på ett störande sätt röra sig i lokalen och det förekommer under dylika omständigheter att Jansson fattar tag i en störande person och med milt våld förmåar honom att sätta sig. Jansson har intet minne av att han handlat på detta sätt mot vare sig Keränen eller Hansson.

Keränen och Hansson har hörts i anledning av åklagarens talan.

Keränen har uppgivit, att Jansson tilldelat honom ett kraftigt slag, som träffat i bakhuvudet, samt att han sett att Jansson omedelbart därefter tilldelat Hansson ett knytnävsslag i huvudet. Han har vidare uppgivit, att han, som tidigare drabbats av hjärnskakningar, av slaget orsakats huvudvärk, som kvarstod i ett par veckor.

Hansson har uppgivit, att han, sedan han fått ett intryck av att ett slag tilldelades Keränen, själv av Jansson fått ett kraftigt slag, som träffat i bakhuvudet eller i nacken och vilket efter den uppkomna smärtan att döma måste ha utdelats med knuten hand, och Hansson har tillagt, att han, som lider av en sjukdom, som föranlett läkarbesök, kände smärta och hade yrsel och susningar efter slaget.

Keränen och Hansson har vidare uppgivit, att de inte sökt läkare i anledning av vad som förekommit.

Tingsrätten finner det genom Keränens och Hanssons utsagor, sammanställda med vad Jansson uppgivit, vara styrkt, att Jansson övat våld mot Keränen och Hansson på sätt mot honom påståtts. Jansson är då förvunnen till misshandel som inte kan bedömas som ringa.

Enligt tingsrätten skulle påföljden bestämmas till fängelse. Som skäl åberopade tingsrätten brottslighetens art och hänsynen till vad som krävs för upprätthållande av allmän laglydnad.

Jansson hade bestritt skadeståndsskyldighet och vitsordat 75 kr. som skäligt skadestånd till envar av Keränen och Hansson i händelse av bifall till åtalet.

Tingsrätten fann att Keränen och Hansson inte visat fog för yrkandet om gottgörelse för psykiskt lidande och att de måste anses skäligen gottgjorda för sveda och värk med 150 kr. vardera.

Tingsrätten dömde Jansson jämlikt 3 kap. 5 § brottsbalken för misshandel till fängelse en månad. Härjämte förpliktades Jansson att utge skadestånd till envar av Keränen och Hansson med 150 kr.

Jansson väddade mot domen i Svea hovrätt och yrkade att mot honom förd ansvars- och skadeståndstalan skulle ogillas och i andra hand att han skulle dömas till böter. Om Jansson skulle anses förvunnen till ansvar för misshandel som inte kunde bedömas som ringa, yrkade han att påföljden skulle bestämmas till villkorlig dom, möjligen i förening med böter.

JO Thyresson, Keränen och Hansson bestred ändring.

Hovrätten meddelade dom den 17 oktober 1975.

I domen antecknades följande under rubriken *Hovrättens domskäl*.

Hovrätten har förehaft målet vid huvudförhandling, varvid Keränen och Hansson på nytt hörts som målsägande.

De har därvid berättat i huvudsaklig överensstämmelse med sina i tingsrättens dom antecknade uppgifter samt sammanställande tillagt: De hade strax före det aktuella tillfället blivit införda på polisstationen tillsammans med en kamrat för att enligt uppgift höras angående misstanke om ett stöldförsök. Sedan Keränen och Hansson blivit hörda blev de anvisade att sitta på en bänk i vaktlokalen medan deras kamrat hördes. De satt bredvid varandra med Hansson till höger. Bänken var försedd med ett högt ryggstöd, som var gemensamt för denna bänk och en bänk på andra sidan av ryggstödet. Medan Keränen och Hansson satt på bänken, hörde de snett bakom sig ljud som de ansåg tyda på att en berusad man, som hade blivit införd på polisstationen och låg på golvet, blev misshandlad. Keränen och Hansson reste sig ungefär samtidigt upp för att över ryggstödet försöka se vad som hände. Jansson gav då först Keränen och sedan Hansson ett slag i bakhuvudet. Enligt Hanssons uppfattning satte Jansson därvid ena knät på bänken bakom ryggstödet för att han skulle kunna komma åt Hansson. Efter tillsägelse av Jansson satte de sig åter på bänken. Efter en kort stund

var förhöret med deras kamrat avslutat och alla tre frigavs.

Utöver det sagda har Keränen yppat osäkerhet om huruvida det slag som träffat Hansson var utdelat med knuten hand och Hansson tillfogat att han under någon dag känt ömhet efter detta slag och att hans sjukdom var en öronsjukdom.

Jansson, för vilken påtalade händelsen aktualiserades först efter mer än två och en halv månader, har härstädes vidhållit sina i tingsrättens dom redovisade uppgifter.

Genom målsägandenas berättelser är utrett att Jansson tilldelat envar av dem ett slag i huvudet och att deras uppträdande icke motiverat ett sådant ingripande från Janssons sida. Jansson är följaktligen förfallen till ansvar för misshandel av Keränen och Hansson. Det kan emellertid icke anses styrkt, att någotdera slaget utdelats med knuten hand. Med hänsyn till vad målsägandena uppgett, Keränen angående sina tidigare hjärnskakningar och Hansson beträffande sin öronsjukdom, behöver de av dem angivna effekterna av slagen inte heller betyda att dessa varit särskilt hårda.

På grund härav och då omständigheterna i övrigt ej föranleder till annat bör misshandeln bedömas som ringa och påföljden bestämmas till böter.

I skadeståndsfrågan finner hovrätten ej skäl att frångå tingsrättens bedömning.

Hovrätten ändrade på det sätt tingsrättens domslut att påföljden bestämdes till 75 dagsböter å 10 kr.

En ledamot i hovrätten var skiljaktig och fann att misshandeln inte kunde bedömas som ringa.

Hovrättens dom vann laga kraft.

Åtal mot poliskommissarie för tillfälligt omhändertagande av fyra socialarbetare i Humlegården utan att i första hand söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar

I anmälan till JO uppgav Christer Rooth bl. a. följande. Han tjänstgjorde som mentalskötare vid Långbro sjukhus narkomanvårdsenhet och hade huvuddelen av sin tjänstgöring förlagd till eftervårdande verksamhet. Den 26 juni 1973 hade han tillsammans med kollegan Taimi Holopainen-Kivi befunnit sig i Humlegården. Med dem hade också varit två socialassistentter, anställda vid Byrå Långbro (filial till Rådgivningsbyrån för läkemedelsmissbrukare), nämligen Lisbeth Åström och Ragnhild Stamsäter. De var där som led i den uppsökande verksamhet de hade att bedriva bland personer som tidigare vårdats vid narkomanvårdsenheten och hade stämt träff med ett antal sådana i Humlegården för att sedan med dem bege sig till en badplats. Medan de satt med några av dem på en gräsmatta i Humlegården och väntade på de övriga, uppmärksammade de att en polisbil kört fram i

närheten på en gång i parken. Bakom dem uppträdde så plötsligt en polisman, som sedan visade sig vara poliskommissarien Karl-Erik Stenbäck, och uppmanade samtliga i gruppen att stiga upp och följa med till polisbilen. De hade försökt få visa sina tjänstekort och förklara anledningen till sin närvaro i Humlegården men förvägrats detta. Rooth ville understryka att omhändertagandet ej föregicks av någon som helst anmaning att lämna platsen, skingra gruppen eller liknande. Aktionen gick mycket snabbt. De hade sedan i polisbilen transporterats till polisstation, varifrån de efter några timmar släppts. Rooth anhöll att JO skulle undersöka om det beskrivna frihetsberövandet och den därefter följande handläggningen skett enligt gällande lagar och föreskrifter. Holopainen-Kivi, Åström och Stamäter ingav också anmälningar om händelsen med i allt väsentligt samma innehåll.

Efter utredning, som innefattade hörande av Stenbäck, Rooth och Åström, delgav JO Wennergren Stenbäck en skrivelse angående misstanke omtjänstefel. I skrivelsen anförde JO Wennergren bl. a. följande.

Till ett omhändertagande enligt 17 § polisinstruktionen hörde flera faser, nämligen dels själva ingripandet, dels transporten till polisstationen, dels hållandet i förvar där och förhöret och dels frigivningen. Vad gäller de tre senare faserna har jag i det aktuella fallet beträffande transporten till Östermalms polisstation och vidaretransporten av de kvinnliga omhändertagna till kriminalavdelningen inte fäst mig vid något som det framstår som påkallat att jag tar upp till närmare prövning. I fråga om hållandet i förvar och förhör med de omhändertagna är utrett att några förhör aldrig kom till stånd med de tre kvinnliga omhändertagna. Anledningen härtill har förklarats av Stenbäck och jag kan låta bero vid den lämnade förklaringen. Huruvida förhör verkligen hållits med Rooth och hur detta förhör i så fall gått till har det inte gått att vinna fullständig klarhet om. Jag anser inte att tillräckliga skäl föreligger för mig att söka ytterligare utreda denna sak utan låter det stanna vid vad som kommit fram genom polisinspektören Curt Nilssons och Rooths berättelser. Det finns så mycket mindre anledning att gå vidare på denna punkt som klara och entydiga regler numera gäller i fråga om förhørsåliggandet enligt 6 § lagen om tillfälligt omhändertagande. Där föreskrivs också att den omhändertagne i samband med förhöret skall underrättas om anledningen till omhändertagandet. Någon häremot svarande föreskrift fanns inte i 17–21 §§ polisinstruktionen men det måste ändå anses ha legat i sakens natur att en omhändertagen, åtminstone om han direkt frågade om det, skulle få en sådan underrättelse. Omhändertagandena bestod omkring två timmar. Mot tidrymden som sådan synes med hänsyn till vad som upplysts om arbetssituationen m. m. någon anmärkning i detta fall inte kunna riktas mot bakgrund av att frigivning enligt föreskrifterna inte kunde ske förrän förhör hållits och det beträffande förhör inte ställts längre gående krav än att det skulle hållas så snart det kunde ske. Kvar att närmare pröva är då själva ingripandet.

Det har inte gjorts gällande att ingripandet skett i syfte att avvärja straffbelagd gärning. Ingripandet har alltså grundats enbart på överväganden om att de omhändertagna genom sitt uppträdande stört allmän ordning eller utgjort omedelbar fara för denna. Omhändertagandet skedde som led i en

större samlad aktion för tillsyn av den allmänna ordningen i Humlegården. Även om det vid en sådan aktion gäller att handla snabbt och utrymme för muntlig kommunikation mellan polismän och allmänhet därigenom blir mindre än vad som vanligen är fallet, skall dock de grundläggande bestämmelserna förett ingripande iaktas.

Såsom framhölls av brottskommissionen i dess redogörelse för bestämmelserna i 17–21 §§ polisinstruktionen måste frågan om ett visst uppträdande stör den allmänna ordningen avgöras efter vad som på objektiva grunder framstår som anmärkningsvärt och störande. Stenbäck bedömde i det aktuella fallet uppträdandet hos gruppen på gräsmattan som anmärkningsvärt och störande. Bedömningen kan naturligtvis diskuteras men den kan med hänsyn till vad som upplysts om förhållandena inte läggas Stenbäck till last som fel. Jag utgår alltså från att det första rekvisitet för ett ingripande var uppfyllt.

Såsom också framhållits av brottskommissionen gällde som ytterligare förutsättning för att ingripandet skulle få ta formen av ett omhändertagande att just den åtgärden verkligen var nödvändig för ordningens upprätthållande. Härvid skulle iaktas föreskriften att man inte fick använda strängare medel än förhållandena krävde och att man i första hand skulle söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar. I denna del föreligger motstridiga uppgifter om det faktiska händelseförloppet.

Enligt vad Stenbäck själv uppgivit skulle han ha förklarat för gruppen att de genom att sitta som de gjorde på gräsmattan störde den allmänna ordningen och att de därför skulle "vara vänliga och försvinna därifrån". Detta skulle han ha upprepat flera gånger och tillfogat att, om de inte efterkom hans anvisningar, de skulle bli omhändertagna. Då han inte därmed vunnit åsyftad rättelse, hade han förklarat dem omhändertagna med hänvisning till 17 § polisinstruktionen.

Enligt vad de omhändertagna socialtjänstemännen å sin sida uppgivit skulle Stenbäck däremot direkt ha anmodat dem att stiga upp och följa med till polisbussen. De skulle inte ha fått tillfälle att förklara sin närvaro på platsen eller att legitimera sig.

Jag kan på detta utredningsstadium inte ifrågasätta trovärdigheten hos de fyra socialtjänstemännen. Vad de samstämmigt uppgivit innebär att Stenbäck handlat på ett sätt som innefattat ett överskridande av de befogenheter till omhändertagande som 17 § polisinstruktionen gav i det att Stenbäck enligt deras utsagor omhändertagit dem utan att det objektivt sett var nödvändigt för ordningens upprätthållande. Han använde nämligen i så fall strängare medel än förhållandena krävde och han sökte ej i första hand att vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar. Ett sådant omhändertagande som det var fråga om innebär ett allvarligt ingrepp i den personliga integriteten. Man kan inte ta lätt på en sådan sak. Jag anser mig därför nu böra delge Stenbäck misstanke om att Stenbäck skäligen misstänks för att ha begått tjänstefel enligt 20 kap 4 § brottsbalken genom att omhänderta de fyra socialtjänstemännen utan att de författningssliga förutsättningarna härför förelåg.

Sedan Stenbäck genom sin offentlige försvarare advokaten Ingemar Wahlquist svarat härpå och bestritt, bereddes på begäran polismästaren Kurt Lindroth tillfälle att inkomma med yttrande i ärendet. Förhör hölls vidare också med Holopainen-Kivi och Samsäter. Till Lindroths yttrande var fogad en av polisintendenten Åke Åkesson upprättad promemoria.

vars innehåll Lindroth förklarade sig helt ansluta sig till. I Åkessons memoriaanföordes bl. a. följande.

Av 16 § PI framgår bl. a. att vid verkställandet av tjänsteåtgärd får polisman inte använda strängare medel än förhållandena kräver samt att han i första hand bör söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar. Lokutionen "i första hand bör" ger enligt min mening vid handen att bestämmelsen om att ge upplysningar och anmaningar inte är att anse som under alla förhållanden tvingande. Lagstiftaren har uppenbart förutsett fall då tillsägelser kan underlätas med hänsyn till omständigheterna. Självfallet måste i normalfallen rättelse i första hand söka vinnas genom anmaningar innan beslut fattas om omhändertagande. I det praktiska polisarbetet ställs emellertid polismän ibland inför situationer där det står klart att tillsägelser inte kommer att åtygas eller att de tillsagda i vart fall så gott som omedelbart kommer att återvända till den plats varifrån de uppmanats avlägsna sig och där de inneburit en fara för ordningen.

I Humlegården och för övrigt också på flera andra platser i Stockholms innerstad har situationen varit den att flera hundra personer och då ofta samma individer så gott som dagligen samlats på ett begränsat område och där uppträtt allmänt ordningsstörande samt deltagit i olagliga förehavanden av skilda slag. Under sådana förhållanden då det med visshet kan fastslås att nästan alla de närvarande personerna vid flera tillfällen tidigare fått tillsägelser om att ej uppehålla sig på platsen torde en sådan situation föreligga som berättigar polisen att göra omhändertaganden även om dessa ej omedelbart innanföregåtts av individuella anmaningar att avlägsnasig.

Lindroth anförde för egen del bl. a.

Poliskommissarie Stenbäck är en kunnig och erfaren polisman som bl. a. anförtrotts uppdraget att under en längre period tjänstgöra som lärare i polisskolan. Hans befälsföring och förhållande till allmänheten har alltid utmärkts av balans och gott omdöme. Med den kännedom jag har om Stenbäcks person anser jag att han bör vinna tilltro då han säger, att han gett den anvisning som polisinstruktionen rekommenderar. Skulle Ni mot Stenbäcks bestridande finna det styrkt att så inte har skett, anser jag med hänsyn till tidigare redovisade förhållanden en sådan underlåtenhet vara försvarlig. Polisen hade gång efter annan genomfört rensningsaktioner i parken. De personer mot vilka dessa aktioner riktade sig, och som trots detta ständigt återvände till parken, måste självfallet ha varit väl medvetna om målsättningen för det polisiära handlandet. Skulle Ni emellertid vid Edert slutliga ställningstagande fästa större avseende vid klagandens uppgifter samt finna att anmaning borde ha getts, kan försummelsen enligt min mening intef allainom ramen för vad som anses vara straffbart tjänstefel.

JO Wennergren ansökte härefter om stämning på Stenbäck vid Stockholms tingsrätt under yrkande om ansvar för tjänstefel enligt 20 kap. 4 § brottsbalken beträffande följande gärning.

Som ett led i tillsynen över ordningen bland ungdomar som uppehöll sig i Humlegården företogs den 26 juni 1973 en "samlad aktion" därstädes av

ordningsavdelningen, andra vaktområdet, hos Stockholmspolisens under ledning av bl. a. Stenbäck. Vid tillfället uppehöll sig målsägandena sittande på en gräsmatta sydost om Kungliga Biblioteket under s. k. eftervårdande verksamhet för att samla ett antal klienter för att med dem bege sig till Smedsuddsbadet. De blev då omkring kl. 13.45 omhändertagna av Stenbäck enligt 17 § polisinstruktionen (1972: 511), i polisbuss förda till skilda polisstationer och frigivna först efter omkring två timmar. Omhändertagandet skedde utan att Stenbäck först sökt vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar på sätt sägs i 16 § polisinstruktionen. Stenbäck har härigenom åsidosatt sitt tjänsteplikt.

Efter huvudförhandling i målet *meddelade tingsrätten dom den 26 mars 1975* och dömde Stenbäck jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken för tjänstefel till tiodagsböter å tjugofem kronor. I domskälen anförde tingsrätten följande.

Stenbäck har bestritt ansvar, varvid han uppgivit, att han visserligen omhändertagit de fyra personerna men att han dessförinnan sökt vinna rättelse genom anmaning till dem att avlägsna sig. I andra hand har Stenbäck hävdad, att hans förfarande med hänsyn till omständigheterna varit försvarligt och därför inte bör föranleda ansvar.

Stenbäck har vidare uppgivit: Det hade visat sig nödvändigt för upprätthållande av ordningen i Humlegården med samordnade polisinsatser, och dessa brukade föregås av att civilklädd polispersonal lokaliserade speciella ordningsmoment. Som huvudregel gällde, att de mest störande skulle omhändertagas och att övriga skulle avvisas från parken. Vid i målet ifrågakomna tillfälle tjänstgjorde Stenbäck som ställföreträdande vaktområdeschef på Östermalm. I sista skedet av polisaktionen fick Stenbäck syn på en grupp människor på en gräsmatta. Han närmade sig gruppen och sade på 3–4 meters avstånd med hög röst: "Var vänliga och res på er och lämna parken." Stenbäck kan inte nu med säkerhet minnas ordalydelsen i sin uppmaning, men han brukar i sådana situationer yttra sig på angivet sätt. Personerna i gruppen samlade ihop sina tillhörigheter men en yngling som tycktes vara "ordentligt påverkad", låg kvar. Stenbäck ruskade honom och då detta inte hade någon verkan reste han upp ynglingen. Fröken Åström och fröken Stamsäter frågade då, vad Stenbäck hade med ynglingen att göra, och sade vidare, att "honom skall vi ta hand om". Detta avvisades av Stenbäck och endera av fröken Åström och fröken Stamsäter frågade då: "Vad har ni för rätt att säga till oss att lämna parken?" Ingen av dem sade något om kompetens att ta hand om ynglingen eller visade någon legitimationshandling. När Stenbäck förde ynglingen mot polisbussen följde de fyra ifrågavarande personerna med och frågade efter Stenbäckens kompetens och hans skäl för ingripandet. Stenbäck upplyste om att det var fråga om en aktion för att återställa ordningen och tillade, att om de inte gav sig iväg så kunde de bli omhändertagna. Då detta inte ledde till resultat förklarade Stenbäck dem omhändertagna och anmodade dem att ta plats i polisbussen. Han fattade därvid tag i Rooths ena arm med anledning av att denne "stod och argumenterade" och uttryckte sitt ogillande av polisens ingripande och Stenbäck var osäker om huruvida Rooth skulle gå in i bussen. Stenbäck meddelade en polisman, som stod vid bussen, att han hade verkställt omhändertagandet med stöd av 17 § polisinstruktionen. Såvitt Stenbäck kan minnas visade han inte med åtbörder vart de omhändertagna skulle gå. Han visste inte att de omhändertagna var under tjänsteutövning.

Härom fick han kännedom genom meddelande från en polisman senare på dagen och han blev då mycket förvånad.

Utredning har förebragts genom målsägandeförhör med Rooth, fru Kivi, fröken Stamsäter och fröken Åström samt genom vittnesförhör med polis-assistenterna Berndt Olof Sundqvist och Lennart Tony Nordén och polis-inspektören Curt Gustaf Georg Nilsson.

Förhören har – synbarligen för att pröva vederbörandes tillförlitlighet – från försvarets sida i väsentlig omfattning kommit att gälla vad som inträffat efter omhändertagandet.

Rörande det påtalade förfarandet har de hörda personerna uttalat i huvudsak följande.

Rooth: Stenbäck kom fram till den grupp som utgjordes av målsägandena och några av deras klienter. Han tillsade dem att resa sig och följa med till bussen. Rooth hörde inte Stenbäck säga något dessförinnan. Rooth tog fram sitt tjänstekort från Långbro narkomanvårdsklinik och uttryckte en undran om vad det var fråga om men Stenbäck vägrade att lyssna. Härvid fattade Stenbäck tag i Rooths högra arm, vilket föranledde Rooth att säga, att han "kunde gå själv". Stenbäck blev arg och "kastade in" de fyra målsägandena i bussen.

Fru Kivi: Hon såg en polisbuss föras in i Humlegården och en polisman prata med en cyklist. I den grupp, vari målsägandena ingick, talades det om att en polisrazzia ägde rum. När samtalet mellan polismannen och cyklisten avslutats vände fru Kivi sin uppmärksamhet därifrån. Därefter såg hon Stenbäck med utsträckta armar komma emot dem. På normalt samtalsavstånd tillsade han dem att resa sig och gå till bussen samtidigt som han visade mot denna. Fru Kivi blev förvirrad och samlade ihop sina tillhörigheter – det var skräpigt omkring dem – och började gå mot bussen samtidigt som hon försökte förklara, att hon och de övriga arbetade i Humlegården, och tog fram sitt tjänstekort. Hon fick emellertid inte gehör hos Stenbäck, som endast svarade: "Det har vi inte tid till." Några som ingått i gruppen lämnade platsen troligen samtidigt med att fru Kivi varseblev Stenbäck. Fru Kivi tror inte, att detta föranleddes av något som Stenbäck sade.

Fröken Stamsäter: Hon varseblev Stenbäck när denne var på 1–2 m avstånd, och han kom då med armarna utsträckta och sade till dem att resa sig och gå till bussen. Såvitt fröken Stamsäter kan minnas använde Stenbäck följande ordalag: "Upp med er. Packa ihop era grejor och in med er i bussen." Hon är dock inte helt säker på den inbördes ordningsföljden mellan de olika uppmaningarna. Stenbäck föreföll mycket upprörd. Fröken Stamsäter sade, att hon arbetade där, och ville visa upp en legitimationshandling men Stenbäck lyssnade inte till henne. I gruppen ingick en sovande och två vakna klienter. Först när hon började gå mot bussen såg hon, att de två vakna hade försvunnit. Stenbäck reste upp den sovande och någon av målsägandena, möjligen Stamsäter, anmärkte på att det gick hårdhänt till.

Fröken Åström: Hon såg inte Stenbäck komma utan varseblev honom först när han befann sig stående på platsen och uppmanade dem att resa sig och plocka ihop sina saker. Sedan de rest sig tillsade han dem att bege sig till bussen. Fröken Åström innehade inte någon tjänstelegitimationshandling men hon såg Rooth taga fram en handling för att legitimera sig. Målsägandena sade, att de arbetade i Humlegården, men några detaljer härom lämnades inte. Stenbäck tycktes inte lyssna utan yttrade: "Inget snack nu." På väg till bussen fortsatte målsägandena sina försök att klargöra an-

ledningen till sin närvaro på platsen. Stenbäck tog tag i axeln på en sovande yngling, vilket föranledde fröken Åström att yttra: "Ni behöver väl inte vara så hårdhänt." Stenbäck tog också tag i Rooths ena arm och knuffade till honom.

Sundqvist: Han och Nordén omhändertog en troligen finsk flicka, som föreföll att vara "påverkad" och som uppehöll sig på en gräsmatta. Hon placerades i polisbussen. Dessförinnan hade Sundqvist sett Stenbäck gå fram till en grupp om c:a 10 personer som – troligen sittande – uppehöll sig på en gräsmatta. När Stenbäck närmade sig gruppen eller redan kommit fram till denna avlägsnade sig några därifrån. När Sundqvist och Nordén genomfört sitt omhändertagande var Stenbäck nästan framme vid bussen. Sundqvist vill minnas, att Stenbäck därvid hade fyra personer med sig.

Nordén: Han uppmärksammade Stenbäck när denne närmade sig en klunga människor på en gräsmatta. Några av dessa reste på sig och avlägsnade sig. När Stenbäck därefter kom fram till bussen fanns inga människor kvar på gräsmattan. Stenbäck sade till Nordén, att de personer, som han medtagit till bussen, var omhändertagna enligt 17 § polisinstruktionen. Nordén följde händelseförloppet "sporadiskt".

Nilsson: Han tjänstgjorde vid ifrågavarande tid som biträdande vakthavande befälhavare på Östermalms polisstation. Rooth infördes dit och legitimerade sig med ett körkort och uppgav sin bostadsadress och arbetsanställning. Vid två tillfällen sade han, att han varit i Humlegården för att träffa kamrater, och härav fick Nilsson den uppfattningen, att Rooth var narkotikamissbrukare. Senare på dagen fick Nilsson höra, att flickorna, som befunnit sig i Rooths sällskap, var socialarbetare i tjänsteutövning och först påföljande dag erfor han, att Rooth varit i Humlegården i samma ärende.

Enligt målsägandenas utsagor har Stenbäck inte före omhändertagandet anmanat dem att avlägsna sig eller på annat sätt sökt vinna rättelse i ett förhållande, som han uppfattade som ordningsstörande. Detta har inte vederlagts genom vittnesbevisningen. Vid förhören med målsägandena har intet framkommit, som tyder på att de skulle vara ovederhäftiga i sina uppgifter. Det vore inte i och för sig anmärkningsvärt, om den grupp, vari målsägandena ingick, av Stenbäck under de rådande förhållandena uppfattades som tredskande och om han därvid kom att åsidosätta sin skyldighet enligt polisinstruktionen att söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar. Vid övervägande av angivna omständigheter måste enligt tingsrättens mening målsägandenas utsagor vinna tilltro, och åtalet är härigenom styrkt. Med hänsyn till konsekvenserna för målsägandena kan Stenbäck inte undgå ansvar för det fel som blivit begånget, vilket på sätt åklagaren påstått är att bedöma såsom tjänstefel.

Med beaktande av att omhändertagandet sannolikt skulle ha kunnat undvikas om målsägandena mer bestämt klargjort innebörden av sin verksamhet i Humlegården i stället för att – som synes ha varit fallet – uttala sig i allmänna ordalag bör som påföljd väljas ett tämligen ringa antal dagsböter.

Tre nämndemän var skiljaktiga och ansåg att åtalet skulle ogillas helt med följande motivering.

Med hänsyn till det speciella tillståndet i Humlegården, polismästarens

direktiv om hög aktivitet och stor fasthet, Stenbäcks mångåriga yrkeserfarenhet, hans kännedom om bestämmelser m. m. och hans stora erfarenhet av Humlegårdens klientel samt till övriga omständigheter kan vi ej till fullo vara övertygade om att Stenbäck handlat annorlunda än vad som i bestämmelser och föreskrifter angivits som riktlinjer för polisman's agerande.

Målsägandenas uppgifter utesluter inte att Stenbäck *kan* ha förfarit med anmaning etc. så som hans själv anger.

Mot tingsrättens dom anförde Stenbäck vad hos Svea hovrätt med yrkande att åtalet skulle ogillas, medan JO Wennergren anförde anslutningsvad med yrkande att dagsbotsantalet skulle höjas.

Efter huvudförhandling *meddelade hovrätten dom den 23 september 1975* och ogillade med ändring av tingsrättens domslut åtalet. I domskälen anförde hovrätten.

Hovrätten har förehaft målet vid huvudförhandling och därvid hållit förnyade förhör med de vid tingsrätten hörda personerna. Vad dessa uppgivit här överensstämmer i allt väsentligt med deras vid tingsrätten lämnade berättelser såsom de redovisats i tingsrättens dom.

Vid tiden för åtalade händelsen rådde i Humlegården mycket svårbevästrade, ordningsstörande förhållanden. Polisledningen i Stockholm hade – som framgår av ett utav polismästaren Kurt Lindroth till Wennergren 6. 11. 1974 avgivet yttrande – beordrat befälet för andra vaktområdet att med fasthet och hög aktivitet ingripa mot de oeffterättliga förhållandena på platsen. Ingripandet 26.6.1973 företogs som en samlad polisaktion under Stenbäcks ledning. Han omhändertog själv målsägandena, vilka jämte andra i en grupp uppehöll sig på en gräsmatta, belägen – rätteligen – sydost om Kungliga Biblioteket.

Åklagaren har förklarat sig godtaga att den förutsättningen för Stenbäcks ingripande förelåg att gruppens vistelse på gräsmattan utgjorde en ordningsstörning. Han har vidare i målet inte påtalat omhändertagandet som sådant men väl att detta, i strid med 16 § i då gällande polisinstruktion, skett utan att Stenbäck först försökt på annat sätt vinna rättelse.

Även om målsägandena naturligen funnit hela händelseförloppet, till dess de släpptes, som en kränkning av deras integritet har hovrätten således icke att pröva huruvida skäl förelegat för ingripandet eller om det formella förfarandet efter beslutet om omhändertagandet varit riktigt eller om frihetsberövandet, som efter transporten till polisstationen kom att bli ett allvarligt ingrepp i den personliga integriteten, kunnat väsentligen förkortas genom utrönande av målsägandenas verksamhet på platsen eller på annat sätt.

Vad hovrätten har att pröva i målet är endast om Stenbäck vid omhändertagandet, på sätt ålegat honom, i första hand sökte vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar. Åklagaren har därvid anmärkt att omhändertagandet företagits innan förflyttningen till polisbussen började.

Målsägandena har sammanstående uppgivit att Stenbäck, utan att dessförinnan anmoda dem att lämna området, uppmanat dem att resa sig och gå till bussen. Stenbäck, å sin sida, har hävdats att han i inledningsskedet, på sätt han brukade göra, uppmanade medlemmarna i gruppen att resa sig och lämna parken.

Den omständigheten att alla i gruppen, utom målsägandena och en som låg och sov, omedelbart lämnade platsen ger visst stöd för att Stenbäck givit sådan uppmaning som han påstått. Att målsägandena inte uppfattat en sådan uppmaning kan ha berott på samtal och rörelse i gruppen eller andra förhållanden. Med hänsyn till vad ovan upptagits och i övrigt förekommit finner hovrätten inte styrkt, att Stenbäck underlåtit att ge sådan anmaning, som i enlighet med 16 § polisinstruktionen ålegat honom. Åtalet kan därför inte vinna bifall.

Hovrättens dom har vunnit laga kraft.

Tillämpningen av lagen om tillfälligt omhändertagande (LTO)

Efter ikraftträdandet av lagen om tillfälligt omhändertagande (LTO) den 1 oktober 1973 har till JO inkommit åtskilliga klagomål rörande omhändertagande med stöd av denna lag, kvarhållande på polisstation och förvaring i arrest av omhändertagen samt olika andra frågor angående lagens tillämpning. Härjämte har vid inspektioner hos polismyndigheter, särskilt polismyndigheten i Stockholms polisdistrikt under år 1975, ägnats stor uppmärksamhet åt tillämpningen av LTO. Här nedan återges sex LTO-fall som kan vara av mera allmänt intresse.

I

I en den 7 maj 1974 till JO inkommen skrivelse klagade en man över att hans son, L., född 1952, blivit omhändertagen av polis.

Till skrivelsen var fogad en av L. lämnad redogörelse i saken, vari anfördes följande.

Den 28 mars 1974 satt L. på en soffa i Humlegården. Han hade stämt möte med en kamrat för att tillsammans med denne gå och äta på en restaurang. Omkring klockan 15.10 lämnade han Humlegården. När han kom fram till Sturegatan, efter att ha gått ca 30 meter, stannade en polisbil. En polisman hoppade ur och bad L. att stiga in i bilen, vilket han också gjorde. Polismannen slängde omedelbart igen bildörren efter L. Han fick därvid ena handen i kläm och hade sedan värk och obehag av detta i över två veckor. Poliserna i bilen "plockade upp" ytterligare en person, varefter färden ställdes till polisstationen i andra vaktområdet (VD2, Östermalm). På polisstationen fick L. legitimera sig, han blev visiterad och tillfrågad vad han gjort i Humlegården. När han berättade hur det förhöll sig skrattade poliserna bara åt honom. Han bad att få låna en telefon men poliserna svarade honom inte ens. Han bad en gång till och då sade en av poliserna till honom att vara tyst. Man svarade honom inte heller när han begärde att få ett kvitto på de pengar som han hade med sig, när han frågade varför han omhändertagits och när han bad att få ha en tröja på sig i cellen som han sattes in i. Efter ca två timmar ville L. gå på toaletten. Detta fick han göra

men däremot vägrades han att få dricka vatten i samband med toalettbesöket. Utan att svara drog polismannen ut honom från toaletten och läste in honom igen i cellen. Efter fem och en halv timme frigavs L. utan att ha blivit förhörd. När han frågade om det var möjligt att få någon ersättning, eftersom han förlorat en arbetsdag, sade man till honom att "sticka".

Efter remiss inkom polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt med utredning och ett av polisöverintendenten Åke Åkesson avgivet yttrande, till vilket styrelsen anslutit sig. Kompletterande utredning verkställdes genom riksdagens ombudsmannaexpeditioners försorg. Klaganden avgav påminnelser.

I Åkessons yttrande anfördes bl. a. följande:

Till ledning för bedömning av i ärendet berörda spörsmål må inledningsvis framhållas att Humlegården under våren, sommaren och hösten 1973 samt tidigt under våren 1974 utgjort en ur ordningssynpunkt ytterst besvärlig plats. Stora skaror alkohol- och narkotikapåverkade personer, ofta kriminellt belastade, frekventerade så gott som dagligen under denna tid parken med svåra störningar av ordningen och en ej obetydlig brottslighet i form av främst handel med narkotika, skadegörelse och ofredanden som följd. Klagomålen från allmänheten – såväl närboende som andra – över de oeffterättliga förhållandena i parken och den ökade brottsligheten i omgivningarna tvingade polisen att redan under försommaren 1973 vidta speciella åtgärder för att åstadkomma bättre förhållanden i området. Bland annat anordnades fortlöpande varje vecka vid ett eller flera tillfällen speciella polisinsatser (razzior) under medverkan av såväl uniformerad som civiltklädd polis jämte representanter för de socialvårdande myndigheterna. Därvid omhändertogs ett stort antal personer bl. a. med stöd av 3 § LTO. Nämnas kan att omhändertagandet av L. skedde vid en i Humlegården särskilt anordnad razzia. Dessa speciella polisinsatser upphörde med utgången av april 1974 sedan situationen i Humlegården sannolikt främst som följd av de vidtagna polisiära åtgärderna avsevärt förbättrats.

I upprättat arrestantblad hade antecknats att L. omhändertagits den 28 mars 1974 kl. 15.10 i Humlegården, att han kl. 15.20 införts till polisstationen i VD2, att han kl. 15.35 insatts i arrest samt att han frigivits kl. 20.30.

I arrestantbladet hade vidare antecknats följande beträffande L.: "Omhändertagen med stöd av LTO § 3 enär han uppehöll sig bland öl- och narkotikapåverkad ungdom i Humlegården och därmed utgjorde en omedelbar fara för den allmänna ordningen. Underrättad om anledningen till omhändertagandet och uppger att han bara satt på en bänk och solade sig."

Det kan nämnas att samma dag, den 28 mars 1974, mellan kl. 13.35 och 16.25 omhändertogs elva personer i Humlegården, 10 med stöd av 3 § LTO och en enligt 22 § utlänningslagen.

Vid förhör som hölls med L. på ombudsmannaexpeditionen vidhöll denne i allt väsentligt sina i redogörelsen lämnade uppgifter, dock med följande tillägg och ändringar. Han satt 5–10 minuter på en bänk i det hörn av Humlegården som ligger närmast Stureplan. Det fanns inte någon i närhe-

ten av honom. Det var väldigt lite folk i Humlegården vid tillfället. Han såg varken några polismän eller gäng av ungdomar. Det är således helt fel att han skulle ha uppehållit sig bland öl- och narkotikapåverkade ungdomar. L. hade aldrig brukat uppehålla sig i Humlegården. Efter en stund slog sig en yngling ned på samma bänk som L. satt på. De bytte några ord om vädret och strax därefter gick L. Han hade gått 50–75 meter på Sturegatan när polisbilen kom. Han var även då helt ensam. Det hölls aldrig något förhör med L. på polisstationen. Uppgiften i arrestantbladet att han satt och solade sig på en bänk var en upplysning som L. lämnade helt spontant i samband med avvisiteringen.

Ett flertal polismän, bl. a. de som omhändertog L. och den polisman som beslöt att insätta honom i arrest, hördes under utredningen som polisstyrelsen lät verkställa. Samtliga hörda förklarade att de inte hade något minne av fallet L.

JO Thyresson anförde följande i beslut den 25 november 1975.

Det är otillfredsställande att ingen av de hörda polismännen kunnat lämna några uppgifter till ledning för bedömandet av klagomålen. Vad gäller själva omhändertagandet av L. står mot hans uppgifter i stort sett endast anteckningarna på arrestantbladet om anledningen till omhändertagandet. Något direkt skäl att sätta mindre tilltro till dessa anteckningar än till uppgifterna från L. föreligger dock inte. Anteckningarna kan således i och för sig ge anledning att ifrågasätta riktigheten av L:s uppgifter om hans besök i Humlegården och om platsen för polisens ingripande mot honom. Skulle L:s uppgifter vara korrekta framstår för övrigt omhändertagandet av L. som närmast oförklarligt. Det kan dock inte uteslutas att omhändertagandet skett på grund av något misstag från polisens sida. Såvitt jag kan bedöma skulle en fortsatt utredning inte kunna ytterligare klarlägga under vilka omständigheter L. vistades i Humlegården och var han omhändertogs. Jag anser mig därför inte nu kunna vidtaga någon åtgärd med anledning av klagomålen över själva omhändertagandet.

Innan jag går in på frågan om förhör med L. och om längden av frihetsberövandet av honom vill jag framhålla följande.

Vid större razzior, t. ex. av det slag som polisen brukade företaga i Humlegården, ofta med ett förhållandevis stort antal omhändertaganden som följd, torde det tyvärr inte kunna undvikas att det en eller annan gång görs felaktiga eller mindre välbetänkta omhändertaganden. Förväxlingar och andra misstag kan förekomma och det kan helt naturligt inte ställas krav på att polisen ute på platsen skall göra mera långtgående provningar beträffande varje enskild person om det föreligger fullgoda skäl för ett omhändertagande. Visserligen bör polisen regelmässigt i första hand anmoda dem vilka betraktas som ordningsstörare eller som en omedelbar fara för den allmänna ordningen att avlägsna sig från platsen (jfr 16 § andra stycket

polisinstruktionen), men trots detta kan det givetvis förekomma omhändertaganden som inte bör bestå. Det är självfallet av stor vikt att man från polisens sida har detta klart för sig och att man inriktar sig på att så skyndsamt som möjligt undersöka om det gjorts några misstag. Vid omhändertaganden enligt 3 § LTO – av naturliga skäl begränsar jag mig här till ingripanden med stöd av detta lagrum – gäller att polisen skall hålla förhör så snart som möjligt med den som är omhändertagen och fortlöpande bedöma förutsättningarna för frigivning av honom. I regel bör det således finnas relativt goda möjligheter att uppmärksamma om ett omhändertagande skett av misstag.

Härutöver vill jag anföra följande.

När någon omhändertagits med stöd av LTO skall polismannen som verkställt åtgärden så skyndsamt som möjligt anmäla denna till sin förman (5 § LTO). Enligt samma lagrum åligger det förmanen, som regel vakthavande eller biträdande vakthavande befäl på polisstationen, att omedelbart pröva om omhändertagandet skall bestå. I förarbetena till LTO (prop. 1973: 115 s. 143) har framhållits att den första åtgärd som hör vidtagas sedan det står klart att omhändertagandet skall bestå är att förhör hålles med den omhändertagne. Som nyss sagts skall förhör hållas så snart som möjligt (6 § första stycket LTO). Enligt min mening bör förhöret, som i första hand skall avse de faktiska omständigheter vilka föranlett omhändertagandet, egentligen helst hållas i ett så tidigt skede att förmanen har tillgång även till den omhändertagnes uppgifter när han prövar om omhändertagandet skall bestå. I annat fall kommer ju prövningen att i stort sett grundas enbart på de omhändertagande polismännens rapport, och möjligheterna att då uppmärksamma eventuella misstag vid omhändertagandet torde vara förhållandevis små.

I fråga om förhör med den omhändertagne vill jag tillägga att de uppgifter som denne lämnar vid förhöret bör dokumenteras på lämpligt sätt. Det torde i de flesta fall inte vara erforderligt att upprätta särskilt protokoll över förhöret. Enligt min mening räcker det med att uppgifterna antecknas i arrestantbladet/primärrapporten, eventuellt med fortsättning på en därtill fogad bilaga. Från kontrollsynpunkt anser jag att det vore värdefullt om det antecknades vem som hållit förhöret och när detta ägt rum.

Så snart förhör och eventuell utredning om den omhändertagnes personliga levnadsförhållanden, s. k. social utredning, har slutförts (6 § LTO), och anledning föreligger att den omhändertagne ej längre kommer att utgöra en omedelbar fara för allmän ordning och säkerhet skall han friges, dock senast inom sex timmar efter omhändertagandet (8 § LTO). Rikspolisstyrelsen har i föreskrifter för tillämpningen av LTO (Allmänna meddelanden nr 1973: 29) framhållit att den omhändertagne får kvarhållas om omständigheterna tyder på att han t. ex. kan förväntas återvända till platsen för omhändertagandet och där fortsätta med sitt ordningsstörande beteende eller begå straffbelagd gärning (s. 8). I motsatt fall, om han är lugn och det inte

finns något som tyder på att han tänker bege sig tillbaka till platsen där han blev omhändertagen, måste han regelmässigt friges omedelbart efter förhör och eventuell social utredning.

Jag är fullt medveten om att det många gånger måste vara svårt att bedöma om en omhändertagen kan förväntas återvända till platsen eller ej direkt efter frigivningen. En omständighet som kan tala i sådan riktning är att den omhändertagne tidigare, kanske flera gånger, omhändertagits vid razzior på platsen. Inte sällan är det väl så att polisen gjort den erfarenheten efter ett antal razzior på en och samma plats att många av dem som därvid omhändertagits brukar återvända till platsen så fort som de frigivits. Det kan emellertid inte godtagas att polisen utifrån en sådan erfarenhet mer eller mindre generellt fastställer hur lång tid de som omhändertagits vid en sådan razzia bör kvarhållas. Som förut framhållits skall förutsättningarna för frigivning av den omhändertagne bedömas fortlöpande (se s. 8 i rikspolisstyrelsens förutnämnda föreskrifter). Och bedömningen skall ske individuellt.

Jag känner till den personalbrist som råder inom Stockholmspolisen och jag är också medveten om att det ej sällan måste sättas in en betydande styrka när polisen företar razzia för ordningens upprätthållande på platser där alkohol- och narkotikapåverkade eller eljest ordningsstörande ungdommar uppehåller sig. För att förhör skall kunna hållas så snart som möjligt med dem som omhändertagits vid en razzia och för att i största möjliga utsträckning undvika kvarhållanden av de omhändertagna på grund av miss-tankar om att de skall återvända till platsen för omhändertagandena bör det dock i möjligaste mån, såsom säkerligen också oftast sker, eftersträvas att man har en så stor styrka i tjänst inne på polisstationen att förhör med de omhändertagna kan hållas i omedelbar anslutning till att de införes på stationen och att man kan sätta in en styrka för efterbevakning på platsen.

För att återgå till L:s fall och då först till frågan om förhör med honom på polisstationen har L. i den till klagomålen fogade redogörelsen uppgivit att han i samband med visiteringen på polisstationen tillfrågats vad han gjort i Humlegården och att han berättat hur det förhöll sig. Enligt L. hade det emellertid inte hållits något förhör med honom på polisstationen. Vid förhör som hållits med L. i detta ärende genom ombudsmannaexpeditionens försorg har L. upprepat att det aldrig hölls något förhör med honom på polisstationen. Uppgiften i arrestantbladet "att han bara satt på en bänk och solade sig" var en upplysning som han lämnade helt spontant i samband med avvisiteringen.

Jag kan på den utredning det varit möjligt att göra inte taga ställning till hur det förhåller sig i frågan om förhör med L. av polisen. Jag utgår från att befälet, som på polisstationen prövat om omhändertagandet av L. skulle bestå, tagit del av arrestantbladet och räknat med att förhör hållits med L. Sannolikt har befälet också räknat med att L. inte haft några andra uppgifter att lämna om sitt besök i Humlegården än att han bara suttit där på en

bänk och solat sig. För egen del är jag dock närmast av den uppfattningen att denna uppgift borde ha väckt tvekan om inte L. måhända blivit felaktigt omhändertagen och att det därför funnits skäl för befälet att höra L. närmare om hans besök i Humlegården. Skulle L. därvid ha lämnat samma uppgifter som vid förhöret i detta ärende, antar jag att det inte skulle ha ansetts föreligga förutsättningar att kvarhålla L. på polisstationen. Å andra sidan måste man givetvis räkna med att ett kompletterande förhör med L. inte skulle ha givit till resultat att han ansetts ha blivit felaktigt omhändertagen. Jag kan t. ex. inte utan vidare hävda att blott ett uppreparande av uppgiften att L. endast suttit och solat sig på en bänk i Humlegården borde ha föranlett befälet på stationen att omedelbart frige L. Jag förmodar att det var ganska vanligt att omhändertagna vid razzior i Humlegården lämnade liknande förklaringar till sin vistelse där.

Den viktigaste frågan är av vilken anledning L. inte frigavs förrän efter ca fem timmar. Ingenting tyder på att L. uppträdde på sådant sätt inne på polisstationen att han inte kunde frigges av hänsyn till den allmänna ordningen. Ej heller utvisar handlingarna i detta ärende att det förelåg någon omständighet som tydde på att L. kunde förväntas återvända till Humlegården och utgöra en fara för ordningen. Att L. skulle ha blivit bortglömd under tiden som han vistades på polisstationen framstår som mindre troligt. Jag vill i stället ifrågasätta om inte förklaringen till det långa kvarhållandet av L. helt enkelt kan vara att polisen tillämpade den ordningen att de som omhändertagits vid razzior i Humlegården som regel borde kvarhållas under en viss tid för att de inte skulle återvända till Humlegården direkt efter frigivningen. Tiden för L:s kvarhållande skulle måhända enligt en sådan ordning inte ha varit onormalt lång.

Som förut framhållits kan det inte godtagas att polisen mer eller mindre generellt fastställer hur lång tid en omhändertagen skall kvarhållas; förutsättningarna för frigivning av honom skall bedömas fortlöpande. Att L. kvarhölls under så lång tid som skedde framstår enligt min mening som högst anmärkningsvärt. Ingenting i utredningen motsäger att det en kortare tid efter införandet av L. till polisstationen förelåg anledning att antaga att han inte skulle komma att utgöra en omedelbar fara för allmän ordning och säkerhet.

Den långa kvarhållandetiden måste emellertid, även om den inte kan godtagas, ses mot bakgrund av de utomordentligt svåra ordningsproblem som polisen under 1973 och våren 1974 ställdes inför i Humlegården. Den allmänna ordningen och säkerheten i parken stördes långa tider allvarligt av ett relativt stort antal asociala och kriminella personer, ofta alkohol- eller narkotikapåverkade, som samlades där i olika gäng. Förhållandena var tidvis sådana att många människor på grund av risken att bli ofredade helt enkelt inte vågade gå genom Humlegården, än mindre vistas där. Även för polisen med dess begränsade resurser var situationen mycket besvärlig när det gällde att söka skapa lugn i parken. Det är därför ganska förstaeligt.

ehuru samtidigt beklagligt, om polisen under dessa förhållanden en eller annan gång kom att i överkant utnyttja möjligheten att kvarhålla omhändertagen i syfte att hindra honom att återvända till orosplassen.

Det bör noteras att polisstyrelsen i sitt i ärendet avgivna yttrande inte framfört någon anmärkning mot tiden för L:s kvarhållande på polisstationen.

Sammanfattningsvis vill jag säga att övervägande skäl talar för att L. kvarhållits i strid mot bestämmelsen i 8 § LTO att omhändertagen, sedan förhör och eventuell social utredning slutförts, skall frigges om anledning föreligger att antaga att han inte kommer att utgöra en omedelbar fara för allmän ordning och säkerhet. Ehuru jag självfallet har anledning att se allvarligt på ett dylikt kvarhållande, får omständigheterna dock anses vara sådana att det inte finns tillräckliga skäl för mig att överväga ett ingripande mot någon enskild befattningshavare vid polisen vad gäller kvarhållandet av L. på polisstationen.

Klagomålen i övrigt är obestyrkta och torde inte heller kunna bekräftas genom fortsatt utredning. De föranleder därför inte någon ytterligare åtgärd av mig.

II

I en den 7 maj 1974 till JO inkommen skrivelse klagade en kvinna över att hennes son, D., född 1956, blivit omhändertagen av polis. Hon anförde följande. Den 11 april 1974 mellan kl. 15.00 och 15.30 skulle hon möta D. på Östermalms tunnelbanestation, vid uppgången till Stureplan. När hon kom dit kl. 15.15 fanns D. inte där. Hon väntade till kl. 16.30 men han kom inte. Senare fick hon reda på att polisen omhändertagit honom.

Efter remiss inkom polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt med utredning och yttrande. Kompletterande utredning verkställdes genom riksdagens ombudsmannaexpeditioners försorg. Klaganden avgav påminnelser.

Av utredningen framgick bl. a. följande.

Under 1973 och 1974 hade polisen vissa tider stort besvär med ordningshållningen i Humlegården och på Östermalms tunnelbanestation. Företrädesvis ungdomar, ofta missbrukare av alkohol och narkotika, uppehöll sig på dessa platser och vållade mycken oordning. För att komma till rätta med problemen organiserade och genomförde polisen ett stort antal aktioner på dessa platser, varvid det regelmässigt förekom ingripanden. Den 11 april 1974 ägde en sådan aktion rum på Östermalms tunnelbanestation. I aktionen deltog enligt uppgift fem polismän jämte det s. k. yttre befälet, poliskommissarien Olof Gråberg. Under aktionen omhändertogs två personer med stöd av 3 § LTO. En av dessa var D.

Av upprättat arrestantblad framgick att D. omhändertagits den 11 april kl. 15.10 i Östermalms T-banestation (Parkaden) av poliskommissarien Olof Gråberg, att han införts till polisstationen i andra vaktområdet (VD

2. Östermalm) kl. 15.15 av extra polismännen Anders Olof Holm och Ulf Tomas Sparrfelt, att han insatts i arrest kl. 15.40 enligt beslut av vakthavande polisinspektören Ingemar Månsson samt att han frigivits kl. 16.50. Vidare fanns följande antecknat på arrestantbladet: "LTO § 3. D. har omhändertagits emedan han vistades på Ö-malms T-banestation som är känt tillhåll för sprit- och narkotikapåverkad ungdom. Han utgjorde därmed en omedelbar fara för den allmänna ordningen. — — D. är underrättad om orsaken till omhändertagandet. D. uppger att han stod och väntade på sin moder som han hade bestämt att träffa därstädes. D. uppger att han aldrig använt knark, hasch eller dylikt i hela sitt liv." Det hade också antecknats i arrestantbladet att D. kl. 16.30 samtalat med en socialinspektör Schmid från barnavårdsnämnden. Såvitt arrestantbladet utvisade innehade D. vid avviseringen inte något av intresse.

D. uppgav följande vid förhör som hölls med honom på ombudsman- naexpeditionen. Den 11 april 1974 kl. 15.15 skulle han möta sin mor på Östermalms tunnelbanestation, mitt emot affären T-Jarlen. Han kom dit omkring kl. 15.00. Från sin uppehållsplats såg D. fem polismän. Efter cirka 10 minuter omhändertogs en yngling av två polismän. Omedelbart därefter gick ett polisbefäl, som senare visade sig vara poliskommissarien Olof Gråberg, fram till de två polismännen samtidigt som två andra polismän gick i riktning mot D. De stannade ett stycke från honom men efter en stund kom de fram och frågade varför han uppehöll sig på platsen. D. talade om att han stod och väntade på sin mor. En av polismännen uppgav att de skulle vänta och höra vad poliskommissarien hade att säga. Gråberg kom därefter fram till D. och frågade om anledningen till att han uppehöll sig i tunnelbanan. Han lämnade samma svar han nyss givit till de båda polismännen. Gråberg tog tydligen inte någon notis om D:s förklaring utan sade att D. skulle medfölja till polisstationen. D. protesterade. Han uppgav att det endast var fem minuter kvar tills hans mor skulle komma och han bad att de skulle vänta på henne. Gråberg förklarade dock att de omgående skulle åka till polisstationen. D. hade hela tiden stått mitt emot T-Jarlen och han hade inte samtalat med några andra än poliserna. Gråberg medföljde transporten till polisstationen. Vid framkomsten dit fick D. gå in i ett rum där hans namn antecknades och där han fick visa upp vad han hade i sina fickor. Polismannen som antecknade namnet uppgav att D. omhändertagits med stöd av 3 § LTO. Vad detta innebar fick D. dock inte reda på. D. bad att få bli körd tillbaka till tunnelbanan så att han kunde bevisa att hans mor stod och väntade på honom där. Polismännen hämtade ett befäl som D. fick tala med. Han redogjorde ånyo för anledningen till att han uppehöll sig i tunnelbanan. Polisbefälet förklarade att D. skulle få avvaktas i en cell och under tiden skulle befälet se vad som kunde göras i saken. D. ringde ett flertal gånger på klockan i cellen och varje gång en polisman kom bad han om hjälp att få komma i kontakt med sin mor. Ingen kunde dock hjälpa honom. Redan när D. efter införandet på stationen fick lämna

uppgifter om **sitt** namn hade en polisman försökt att ringa till D:s hem men inte fått något svar. När D. blev utsläppt från cellen fick han under en kortare tid **Samtala** med en representant för barnavårdsnämnden. Denne förklarade efter samtalet att D. måste återvända till cellen men att han skulle försöka ordna en frigivning snarast möjligt. Några minuter senare fick D. lämna cellen och han kunde då bege sig från polisstationen. D. hade aldrig brukat uppehålla **sig** i tunnelbanan annat än i samband med resor.

Poliskommissarien Olof Gråberg, som var chef för aktionen i tunnelbanan den 11 april 1974, uppgav vid förhör att han inte hade någon klar minnesbild av fallet. Gråberg uppgav vidare följande. Han minns att han vid ett tillfälle, som kan ha varit den 11 april 1974, observerade en yngling som stod intill telefonhytterna i närheten av T-Jarlen och såg sig omkring. Möjligen var det D. som han iakttog. Vid åtminstone två tillfällen var ungdomar framme och pratade med ynglingen. Ungdomarna avlägsnade sig dock omgående. **Som** Gråberg antog, på grund av att de fick syn på honom. Efter en kort stund gick ynglingen upp mot Birger Jarlsgatan. Gråberg gick också upp från tunnelbanan men en annan väg än ynglingen och kom upp på Grev Turegatan. Han fick nästan omedelbart syn på ynglingen som stod stilla invid en husvägg. Strax därefter begav sig ynglingen ner i tunnelbanan igen. Gråberg återvände också dit. Nerkommen i hallen fick han ånyo syn på ynglingen som nu stod på samma plats som tidigare. Gråberg minns vidare att han talade med två polismän om en yngling, som kan ha varit den han nu berättat om, vilken haft kontakter med andra ungdomar och vilken han misstänkte för brott mot narkotikaförordningen. Eventuellt sade Gråberg till polismännen att det var ett barnavårdsärende (33 § barnavårdslagen) eller att ett tillfälligt omhändertagande var aktuellt. Vad som sedan hände vet Gråberg inte, eftersom han lämnade hallen på grund av att polisen någon eller några minuter tidigare omhändertagit en ung man som innehade narkotika. Gråberg vill inte bestrida att D. omhändertagits på beslut av honom. Han tror dock inte att han själv talat med D. Han minns inte att han haft någon kontakt med D. på polisstationen, inte ens att han följt med till stationen. Det är enligt Gråberg vanligt att ungdomar som polisen ingriper mot i tunnelbanan uppger att de står och väntar på en kamrat eller på sina föräldrar. Beklagligtvis kan det någon gång inträffa att en person som inte borde ha omhändertagits får följa med till polisstationen.

Som framgått omhändertogs D. av extra polismännen Anders Olof Holm och Ulf Tomas Sparrfelt.

Holm kunde vid förhör inte lämna några uppgifter om ingripandet mot D.

Sparrfelt uppgav vid förhör följande. Han kommer väl ihåg omhändertagandet av D. Tillsammans med andra polismän tjänstgjorde han ifrågavarande dag i Östermalms tunnelbanestation för att tillse ordningen där. Han iakttog en yngling som senare visade sig vara D. Sparrfelt frågade D. om anledningen till att denne uppehöll sig på platsen. Vad D. svarade minns inte

Sparrfelt längre, men han fann inte skäl att ingripa mot D., inte ens att avvisa denne från tunnelbanan. Gråberg kom senare fram till Sparrfelt och Holm, pekade ut D. och gav order om att D. skulle omhändertagas. Gråberg nämnde inte enligt vilket lagrum omhändertagandet skulle ske, men Sparrfelt antog att Gråberg gjort sådana iakttagelser beträffande D. att det var fråga om ett omhändertagande jämlikt 3 § LTO. Sparrfelt och Holm förde därefter D. till polisstationen. Där underrättade han D. om att denne omhändertagits med stöd av nämnda lagrum och i det arrestantblad som han upprättade antecknade han grunden för omhändertagandet. D. uppgav att han stått i tunnelbanan och väntat på sin mor och att han aldrig använt narkotika. Dessa uppgifter antecknade Sparrfelt också i arrestantbladet och med detta i handen gick han till vakthavande befäls rum. Vem som tjänstgjorde som vakthavande befäl minns inte Sparrfelt. I rummet befann sig förutom befälet även Gråberg. Sparrfelt redogjorde för vad D. sagt och frågade om D. skulle sättas in i arrest eller frigivas. Han fick svaret att D. skulle insättas i arrest. Vem som gav svaret kommer inte Sparrfelt ihåg. Därefter förde han D. till arresten.

T.f. polisinspektören Ingemar Månsson tjänstgjorde som vakthavande befäl på polisstationen och var den som enligt arrestantbladet beslutade att D. skulle insättas i arrest. Månsson uppgav vid förhör på ombudsmanexpeditionen att han inte kunde erinra sig händelsen. Enligt Månsson brukade han alltid personligen sammanträffa med dem som omhändertagits innan han "satte in" dem i arrest.

JO Thyresson beslöt den 2 juli 1975 att delge Gråberg och Månsson misstanke om tjänstefel jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken. Härom anförde JO Thyresson följande.

Beträffande Gråberg kunde det skäligen misstänkas att han av försumelse dels inte gjort klart för sig om det verkligen förelåg skäl att omhändertaga D. med påföljd att Gråberg kommit att oriktigt besluta om D:s omhändertagande och dels underlåtit att meddela till de polismän som skulle verkställa omhändertagandet eller till vakthavande/biträdande vakthavande befäl på polisstationen av vilken orsak han beslutat omhändertaga D.

I fråga om Månsson kunde det skäligen misstänkas att han av försumelse inte beaktat D:s uppgifter om att han stått i tunnelbanan och väntat på sin mor och att han aldrig använt narkotika, resultatet av avvisiteringen samt D:s ålder (17 år), med påföljd att han kommit att oriktigt besluta om D:s insättande i arrest. Enligt föreskrifter av rikspolisstyrelsen för tillämpningen av LTO. Allmänna meddelanden nr 1973: 29, sid. 9, får person under 18 år förvaras i polisarrest endast om synnerliga skäl kan åberopas, såsom att den omhändertagne på grund av sitt uppträdande eller levnadssätt är farlig för sig själv eller annan.

I beslut den 25 november 1975 anförde JO Thyresson följande, efter att i beslutet ha återgivit yttranden den 10 september 1975 av advokaten Ingemar Wahlquist i egenskap av offentlig försvarare för Gråberg och Månsson.

D:s uppgifter innebär att han vid ifrågavarande tillfälle uppehållit sig i Östermalms tunnelbanestation endast av den anledningen att han väntat på sin mor som han bestämt att träffa där. I ärendet har inte framkommit någon omständighet som gör att jag finner mig ha orsak betvivla riktigheten av D:s uppgifter. Enligt min mening får därför antagas att det inte förelegat något skäl att omhändertaga D. Det torde således ha varit fråga om ett i och för sig felaktigt omhändertagande. Ansvarig för omhändertagandet är poliskommissarien Olof Gråberg.

Av utredningen finner jag det framgå att den polisaktion vid vilken D. omhändertagits varit av mindre omfattning. Förutom Gråberg synes endast fem polismän ha deltagit i aktionen. Under aktionen har inte omhändertagits flera än två personer, D. och en annan yngling. Ingenting i utredningen tyder på att ordningsläget i tunnelbanestationen varit särskilt besvärligt vid tillfället. Ett felaktigt omhändertagande borde rimligtvis inte ha behövt ske.

Av vilken anledning lät då Gråberg omhändertaga D.? Beklagligtvis talade Gråberg inte om för de två polismän som hade att verkställa omhändertagandet varför åtgärden skulle vidtagas. (Jag återkommer senare till Gråbergs underlåtenhet härvidlag.) Den ene av de två polismännen, Sparrfelt, antog att Gråberg hade gjort sådana iakttagelser att det var fråga om ett omhändertagande jämlikt 3 § LTO. Fallet kom därför i fortsättningen att handläggas som ett LTO-ärende. Vid förhör den 5 juli 1974 uppgav Gråberg att han inte hade någon klar minnesbild av omhändertagandet av D. Hans uppgifter vid förhöret präglades av osäkerhet. Gråberg talade om en yngling som enligt honom kunde vara D. och som han misstänkte för brott mot narkotikaförordningen. Nu hävdar Gråberg med ganska stor bestämdhet, vilket framgår av advokaten Wahlquists yttrande, att han lät omhändertaga, egentligen gripa D., därför att han ansåg denne skäligen misstänkt för sådant brott. Vilka omständigheter som låg till grund för den misstanken anges däremot inte i yttrandet.

Tyvärre kan nog frågan om orsaken till omhändertagandet av D. aldrig besvaras utan tvekan. För egen del finner jag det inte osannolikt att D. gripits därför att han av Gråberg ansågs misstänkt för något slag av narkotikabrott. Närmare än så torde frågan inte kunna besvaras. I vart fall kan det inte visas att Gråberg låtit omhändertaga D. av den anledning som senare antecknades av Sparrfelt på arrestantbladet.

I avsaknad av närmare utredning vågar jag inte med bestämdhet påstå att Gråberg förfor direkt försumligt när han beslöt om ingripandet mot D. Jag kan inte utesluta att Gråbergs beslut härvidlag berott på ett till övervägande delen ursäktligt misstag – exempelvis till följd av att Gråberg olyckligtvis kommit att förväxla D. med någon annan person – även om man nu efteråt kan tycka att något sådant inte borde ha kunnat inträffa. I samband med denna bedömning vill jag framhålla följande, vilket dock inte haft någon avgörande betydelse för min bedömning. D. har uppgivit att han inför

Gråberg protesterat mot att han skulle omhändertagas och omtalat att han stod och väntade på sin mor som skulle komma om fem minuter samt bett polismännen att de skulle vänta på henne. Det finns i och för sig inte något skäl att ej sätta tilltro till D:s uppgifter, men enligt min mening torde det likväl inte, mot Gråbergs uppfattning att han troligtvis inte samtalat med D. före omhändertagandet och utan annan utredning, kunna hållas för visst att Gråberg vid tillfället fått reda på anledningen till D:s vistelse på platsen och tagit del av D:s protester och begäran att man skulle vänta tills modern inom kort kom tillstädes.

Gråberg har, vilket också framgår av advokaten Wahlquists yttrande, oförbehållsamt vidgått att han gjort fel när han inte för polismannen Sparrfelt omtalade orsaken till sitt beslut om ingripandet mot D. Gråberg har framhållit att han är "fullt medveten om nödvändigheten att den det vederbör får fullt klart för sig vad som ligger till grund för en åtgärd av här förevarande slag". Enligt Gråberg har han på grund av den s. k. mänskliga faktorn kommit att "begå en miss".

Det behöver knappast sägas att den polisman som beslutar om ett omhändertagande/gripande alltid måste avrapportera fallet på föreskrivet sätt eller lämna uppgifter om detta till annan polisman, så att denne kan upprätta rapport i saken på det sätt som skall ske. Jag tänker nu helt naturligt i första hand på vikten av att själva grunden för ingripandet blir korrekt angiven i rapporten. Att rapporteringen är av vital betydelse beror givetvis främst på att den skall ligga till grund för ärendets fortsatta handläggning.

I det föreliggande fallet underlät sålunda Gråberg dels att upplysa Sparrfelt om anledningen till ingripandet dels att tillse att saken avrapporterades på ett sätt som klart angav vad som förevarit. Eftersom Gråberg ensam satt inne med alla relevanta uppgifter i ärendet och med tanke på att frihetsberövandet enligt vad utredningen visar verkställdes av alternerings-tjänstgörande polismän, alltså ännu inte fullt färdigutbildade, framstår Gråbergs underlåtenhet som högst anmärkningsvärd. Även om jag ser allvarligt på det inträffade finner jag dock att det fel som Gråberg här begått – och som medgivits av honom – inte är av den beskaffenhet att någon åtgärd från min sida, utöver gjorda påpekanden, är påkallad.

Vad sedan gäller polisassistenten Ingemar Månsson, vilken tjänstgjorde som biträdande vakthavande befäl på polisstationen när D. infördes dit, får jag, på grund av den avrapportering som skett för Månsson, vid bedömningen av hans handlande utgå från att D. skall betraktas som omhändertagen med stöd av 3 § LTO därför att han ansetts ha utgjort en omedelbar fara för den allmänna ordningen.

Med hänsyn till de synnerligen besvärliga ordningsförhållanden som vid tiden för omhändertagandet av D. ofta rådde i bl. a. Östermalms tunnelbanestation kan jag inte utan vidare kritisera ett omhändertagande, som ägt rum därstädes på sådan grund som angivits i D:s arrestantblad, och då ej heller ett beslut om att omhändertagandet skulle bestå i avvaktan på förhör

med den omhändertagne och eventuell utredning om hans levnadsförhållanden. Jag vill dock i detta sammanhang understryka att det är ett oavvisligt krav att vederbörande befäl på polisstationen, vilket har att fatta beslut om det fortsatta förfarandet med en omhändertagen, söker noggrant pröva om förutsättning för omhändertagandet föreläggat och därvid har sin uppmärksamhet riktad på frågan om det kan befaras att det skett något misstag vid själva omhändertagandet. Vid razzior av de slag som ordningspolisen brukat företaga på platser som Östermalms tunnelbanestation, Humlegården m. fl. ställen torde det tyvärr vara ofrånkomligt att det vid något enskilda tillfälle kan göras felaktiga omhändertaganden: att någon som inte utgör en omedelbar fara för den allmänna ordningen blir omhändertagen. Sådana misstag kan förekomma just vid omhändertagande av personer som anses utgöra en ordningsfara enbart genom att uppehålla sig på platsen i fråga, dvs. utan att i ord eller handling uppträda direkt ordningsstörande. Att omhändertagande regelmässigt bör föregås av uppmaning att lämna platsen utesluter inte risken för misstag. Det är därför av stor vikt att det verkställs en noggrann prövning av varje omhändertagande.

I fråga om D. torde det ha förhållit sig så att Månsson, när Sparrfelt avrapporterat fallet för honom, på en gång beslutat att D. skulle insättas i arrest. Beslutet har då givetvis också innefattat att omhändertagandet skulle bestå och att D. skulle kvarhållas på polisstationen. Jag utgår från att Månsson före sitt beslut fått del av den i arrestantbladet för D. angivna grunden för omhändertagandet och av D:s uppgifter, lämnade vid det kortfattade förhör som Sparrfelt synes ha hållit med D. Jag tänker nu i första hand på uppgifterna att D. stämt möte med sin mor i Östermalms tunnelbanestation och att han stått där och väntat på henne när han blev omhändertagen.

Enligt min mening kan det inte anses ha föreläggat skäl att kvarhålla D. på polisstationen. Med hänsyn till omständigheterna – framför allt till D:s uppgifter om orsaken till att han uppehöll sig på Östermalms tunnelbanestation – borde Månsson ha insett att det kunde befaras att D. omhändertagits av misstag. Det måste antagas att Månsson av försummelse inte insett detta och att han på grund härav inte vidtagit åtgärder för att undersöka hur det verkligen förhöll sig med omhändertagandet. Försummelsen har lett till att D. kvarhållits.

Såvitt framgår av utredningen har Månsson inte själv hållit något förhör med D. Hade han gjort det, är det inte uteslutet att han övertygats om att D. talade sanning och att han frigivit D. Vidare borde det ha varit möjligt för polisen att kontrollera om det förhöll sig på det viset att D. stämt möte med sin mor i tunnelbanan. Om det av någon anledning inte hade varit möjligt att vidtaga några undersökningsåtgärder, hade man från polisens sida fått taga konsekvensen därav och frige D. En sådan åtgärd torde i praktiken inte ha inneburit något annat än att en utredning om D:s personliga levnadsförhållanden (6 § andra stycket LTO) ej kunnat verkställas innan

frigivningen. Förhör enligt första stycket i nämnda lagrum hade ju tydligen hållits med D., av Sparrfelt, och ingenting av utredningen i detta ärende visar att det förelåg anledning att D. skulle komma att utgöra en omedelbar fara för allmän ordning och säkerhet om han frigavs (8 § LTO).

Några förutsättningar enligt rikspolisstyrelsens föreskrifter i Allmänna meddelanden 1973: 29 s. 9 att förvara D., som var 17 år, i arrest har uppenbarligen inte förelegat i förevarande fall. Utredningen får anses visa att Månsson av försummelse underlåtit att kontrollera D:s ålder med påföljd att han låtit insätta och i strid med nämnda föreskrifter förvara D. i arrest.

Jag anser sålunda att Månsson ådagalagt försumlighet i två avseenden. Enligt min mening har Månsson genom sina försummelser i dessa avseenden gjort sig skyldig till tjänstefel jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken.

D., som enligt vad utredningen visar ej kan anses ha utgjort någon ordningsfara vid omhändertagandet, hade med normal noggrannhet från Månssons sida lätt kunnat besparas obehaget av att bli kvarhållen hos polisen och förvarad i arrest. Månssons försumlighet är därför betänklig. Jag anser dock inte att omständigheterna är sådana att det är påkallat att väcka åtal mot Månsson. Härvid har jag framför allt beaktat, förutom att Månsson, enligt vad som framgår av Wahlquists yttrande, i stort synes ha medgivit den misstanke om tjänstefel som jag delgivit honom, att det trots allt inte varit längre tid än en timme och 35 minuter som D. kvarhållits hos polisen och en timme och 10 minuter (i själva verket sannolikt kortare tid) som han förvarats i arrest. Dessutom vill jag framhålla att just biträdande vakt-havande befäl på polisstationer i Stockholm som regel, enligt vad som är mig bekant, har mycket ansträngda tjänstgöringsförhållanden. På grund av det sagda finner jag mig kunna låta bero vid de gjorda anmärkningarna mot Månsson.

III

I en den 18 november 1974 till JO inkommen skrivelse klagade S. över att han blivit omhändertagen av polis.

Han anförde följande.

Den 7 november 1974 kl. 18.40 kom han med tåg till Blackebergs tunnelbanestation. Han skulle fortsätta till barnvårdsbyrån i Blackeberg, där han arbetade som socialassistent, för att delta i en kurs i dövstumspråket. Kursen skulle börja kl. 19.00. Denna dag skulle en ny deltagare börja i kursen. Hon hade tidigare inte varit vid byrån. S. hade därför bestämt träff med henne strax före kl. 19.00 vid pressbyråkiosken i tunnelbanehallen. De skulle sedan följas åt till kursen. S. ställde sig på den överenskomna platsen och väntade. Han stod där helt ensam. Den stora vänthallen var tom så när som på två ordningsvakter och två polismän samt en och annan förbipasserande resenär. Efter ca sju minuter kom ordningsvakterna och polismännen fram till S. och sade: "Det här är ingen värmestuga." S. svarade att han kände till detta och talade om att han väntade på en resenär

som snart skulle komma. Vakterna frågade när denne skulle komma. På detta svarade S. att han inte kände till den exakta tidpunkten men han upprepade att hon snart skulle komma. Vakterna anmodade då S. att lämna hallen och vänta utanför. S. blev mycket förvånad och frågade om anledningen. Vakterna förklarade att S. störde den allmänna ordningen och att de hade order att hålla rent i hallen. S. sade till vakterna och polismännen att han var i sin fulla rätt att stå kvar i hallen, att han inte alls störde ordningen och att det var besvärande att bli antastad av vakter och polis när man stod tyst och lugn på allmän plats och väntade på en person. En av vakterna fattade då tag i S:s högra arm, bröt upp den på ryggen och föste honom ut ur hallen. Vid dörren knuffade vakten S. så att han var nära att falla omkull. S. blev mycket upprörd och återvände genast in i hallen. Han upprepade för vakterna och poliserna att han hade rätt att stå i hallen och att han måste stå där, eftersom han bestämt träff med en person. S. hann inte säga mera förrän polismännen tog tag i hans bägge armar och sade att nu fick han åka med till polisstationen. På stationen frågade S. om han fick låna en telefon och ringa ett samtal men det fick han inte göra. Efter att ha tillfrågats om namn och yrke placerades S. i en cell. Där tvingades han att sitta i en och en halv timme.

Efter remiss inkom polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt med utredning och ett av polisöverintendenten Åke Åkesson avgivet yttrande, vilket styrelsen åberopat som sitt yttrande.

I Åkessons yttrande anfördes bl. a. följande.

Det har under senare år varit svårt att upprätthålla ordningen på många platser inom Stockholms polisdistrikt. Vissa områden inom distriktet samt tunnelbanans tåg och stationer har inneburit speciellt svåra ordningsproblem. Tunnelbanevagnar har utsatts för omfattande skadegörelse, passagerare och personal har utsatts för misshandel och ofredanden och i många fall har främst äldre personer funnit att förhållandena varit så otillständiga att de undvikit att resa med tunnelbanan. AB Stor-Stockholms Lokaltrafik (SL) upprättar månatligen statistik över ordningsbefrämjande ingripanden i tunnelbanan, som kan ge viss uppfattning om dessa problems omfattning. Det svåra ordningsläget har upplevts som besvärande inte bara av den resande allmänheten utan även av SL:s ledning och personal. SL och polisen har i samråd sökt lösa dessa problem. Som ett resultat av dessa strävanden får bl. a. ses insättandet av ordningsvakter för begränsade polisiära uppgifter i anslutning till tunnelbanespärrarna.

Blackebergs tunnelbanestation har under senare år varit en av de från ordningssynpunkt besvärligaste stationerna inom tunnelbananätet. På denna station och i dess närmaste omgivning har periodvis förekommit ordningsstörningar av sådan omfattning att de nödvändiggjort speciella polisiära insatser. Under hösten 1974 har sålunda ett stort antal ungdomar haft Blackebergs tunnelbanestation och det framföriggande torget som samlingsplats. Många av ungdomarna har använt narkotika och uppträtt ordningsstörande på platsen. Ett stort antal klagomål avseende dessa ungdomars uppträdande har framförts till 6:e vaktområdet inom vilket Blackebergs tunnelbanestation är belägen. Bl. a. framförde affärsinnehavare i Blackeberg i slutet av oktober 1974 till vaktområdesledningen önskemål om att få diskutera åtgärder med anledning av det besvärliga ordningsläget i anslutning till Blackebergs tunnelbanestation. Motivet för denna framställ-

ning var att frekvensen av kunder minskat märkbart till följd av att presumtiva kunder inte vågat passera platsen på grund av risken för att bli ofredade.

I en annan skrivelse hemställer vidare 33 hyresgäster i Blackeberg om ökad polisbevakning på platsen. Som skäl för denna hemställan angavs bl. a. att narkotikaförsäljning förekom i stor omfattning i och omkring fastigheterna i Blackebergs centrum, att ungdomarna rökte hasch och injicerade narkotika och att de i narkotikapåverkat tillstånd uppträdde störande för omgivningen. Från fackligt håll inom SL har även framställningar gjorts till SL:s ledning om att verka för bättre ordningsförhållanden vid Blackebergs tunnelbanestation.

Inom 6:e vaktområdet (VD 6) har man sökt lösa ordningsproblemen i Blackeberg på många olika sätt. På grund av den tidvis mycket besvärande personalbristen har det varit svårt att upprätthålla kontinuitet i övervakningen av Blackebergs tunnelbanestation. Med anledning av personalläget fick andra lösningar övervägas. Bl. a. ingavs en skrivelse till Stor-Stockholms Lokaltrafik med förslag till stängning av en ingång samt visS ombyggnad som skulle medföra bättre möjligheter att upprätthålla ordningen på platsen. Ombyggnadsarbetet ägde rum under hösten 1972. Periodvis har det varit förhållandevis lugnt men vid många tillfällen har ordningsläget krävt speciella polisiära aktioner. Det har vidare förekommit samråd med företrädare för de sociala myndigheterna i Västerort i avsikt att komma till rätta med ordningsstörningarna. Det har därvid rått enighet om nödvändigheten av att insatser görs för att bemästra de aktuella problemen.

För att komma tillrätta med störningarna och söka förhindra fortsatt brottslighet har vidare den arbetsledande polispersonalen på skilda nivåer av polisledningen erhållit direktiv om att främst ingripa mot företeelser som bedömts vara till särskilt men för allmänheten och då i första hand olika former av angrepp mot person. Det har därvid även tillrättills tillämpande i ökad omfattning av ingripandemöjligheterna enligt 3 § LTO – varvid de lagliga förutsättningarna härför självfallet skall beaktas – för att från de platser som från ordnings- och brottsynpunkt bedömts som riskabla kunna avlägsna personer som ansetts utgöra en akut fara för den allmänna ordningen.

Av upprättat arrestantblad framgick att S. den 7 november 1974 kl. 18.55 omhändertagits i Blackebergs tunnelbanehall, att han kl. 19.05 införts till polisstationen i VD 6, Vällingby, att han kl. 19.10 insatts i arrest och att han frigivits kl. 21.00. Vidare hade i arrestantbladet antecknats följande.

Rapporterande polismän observerade S. stå bredvid pressbyråkiosken på Blackebergs tunnelbanestation. Han uppehöll sig där ca 15 minuter. Under denna tid passerade ett tåg i vardera riktningen. S. gjorde ingen antydan att medfölja något av dessa. När ABAB-personal tillfrågade honom i vilket ärende han var där, svarade han att han väntade på en bekant. Han skulle vänta på personen tills denne kom. Någon bestämd tidpunkt var ej avtalad för sammanträffandet. Rapporterande polismän som åhört samtalet mellan ABAB-personalen och S. uppmanade honom att vänta på sin bekant utanför T-banehallen. Han vägrade att efterfölja uppmaningen och sade att han skulle stå kvar i hallen och vänta. Han "föstes" ut ur hallen och tillsades att han skulle bli omhändertagen om han återvände in i hallen. S.

gick omedelbart in i hallen igen, varvid han omhändertogs enligt LTO 3. S. uppgav aldrig sin identitet och för övrigt uppträdde han mycket provokativt. Blackebergs tunnelbanestation är sedan flera år tillhåll för narkotikaförsäljare och andra oroselement. Tunnelbanehallen är endast till för resande. Den är ej någon uppehållsplats. S. utgjorde en omedelbar fara för den allmänna ordningen och säkerheten genom att uppehålla sig i T-hallen då ofta ungdomar samlas i hallen för att förtära sprit och narkotika. Ungdomarna brukar trakassera förbipasserande genom att skrika och bråka samt kasta glåpord efter dem. S. uppmanades vid ett flertal tillfällen att han skulle lämna platsen vilket han vägrade varför han omhändertogs enligt LTO 3.

Under den utredning som polisstyrelsen låtit verkställa hade hållits förhör med den flicka som S. skulle möta i vänthallen samt med de ordningsvakter och polismän som ingrep mot S. Förhör hade även hållits med den polisman som på polisstationen beslöt om S:s insättande i arrest och senare om hans frigivning.

JO Thyresson anförde bl. a. följande i beslut den 25 november 1975.

Ordningsstadgan för tunnelbane- och spårvägstrafiken i Stockholms län (Stockholms läns allmänna kungörelser nr 405/1973) lägger i princip inte hinder i vägen för någon att vistas inom tunnelbanans område, förutsatt att det är upplåtet för allmänheten och att ordningen inte störs. De få undantag härifrån som finns är utan betydelse i förevarande sammanhang.

Såvitt gäller S:s vistelse i Blackebergs tunnelbanestation vid det tillfälle som avses med klagomålen kan jag inte finna att S. utgjort en omedelbar fara för den allmänna ordningen än mindre stört denna innan ordningsvakterna tog kontakt med honom. S. får därför anses ha varit i sin fulla rätt att uppehålla sig på platsen där han stod och någon egentlig orsak att gå fram till honom och fråga om anledningen till att han vistades i tunnelbanan har inte förelegat enligt min mening.

Att S. likväl tillfrågades i saken kan dock knappast betecknas som ett direkt fel. Åtgärden kan förefalla väl nitisk men sedd mot de uppenbarligen mycket besvärliga ordningsförhållanden som rått i och kring tunnelbanestationen i Blackeberg får åtgärden förmodas ha varit vidtagen av rena försiktighetsskäl. Det är väl så att man för att vara säker på att kunna upprätthålla ordning i vänthallen inte vågat taga några risker och låta andra än dem som kunde antagas vara resenärer få uppehålla sig i hallen.

En annan sak är att S. helt naturligt blev förnärmad över att han tillfrågades och måhända över att det kanske nära nog på en gång gjordes klart för honom att han inte fick vistas i vänthallen. Jag har förståelse för att S., innan han första gången avfördes från hallen, kan ha känt sig provocerad att handla på det sätt som ansågs motivera åtgärden att föra ut honom. Samtidigt får emellertid utredningen anses visa att S. efter hand kom att uppträ-

da på sådant sätt att det till slut inte fanns någon möjlighet att undvika att omhändertaga honom med stöd av 3 § LTO såsom störande av den allmänna ordningen och att föra honom till polisstationen.

Jag finner ej skäl att vidtaga någon ytterligare åtgärd på grund av omhändertagandet av S. och vad som därvid förekommit.

IV

I en den 7 november 1974 till JO inkommen skrivelse klagade en kvinna över att hennes son, M., född 1957, blivit omhändertagen av polis.

Hon anförde följande.

Den 1 november 1974 skulle M. åka och besöka en kusin som bodde i Smedslätten. Han gick hemifrån omkring kl. 18.30, köpte blommor och begav sig tillsammans med en flickvän till Blackebergs tunnelbanestation. När de stod nere på perrongen kom de på att de skulle köpa något att dricka för att taga med sig till kusinen. De gick därför upp från perrongen. Vid utgången från vänthallen blev de anmodade att stiga in i en polisbil. Därefter fördes de till Vällingby polisstation. På stationen bad M. att få ringa till sin kusin men det fick han inte. Eftersom han var förkyld bad han att få sin näsduk men inte heller det fick han. En barnavårdstjänsteman tillkallades. Efter 2 1/2–3 timmar blev sonen frigiven.

Efter remiss inkom polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt med utredning och ett av polisöverintendenten Åke Åkesson avgivet yttrande, vilket styrelsen återopade som sitt yttrande. Kompletterande utredning verkställdes genom riksdagens ombudsmannaexpeditionens försorg.

Av utredningen framgick att polisen i VD 6, Vällingby, på eftermiddagen och kvällen den 1 november 1974 utförde en samlad aktion i Blackebergs centrum, där bl. a. tunnelbanestationen är belägen. Aktionen hade det dubbla syftet att uppdaga narkotikabrottslighet och att upprätthålla allmän ordning på platsen. Två polismän hade "satts ut" i förväg i tunnelbanehallen för att "avvisa sådana som inte hade någonting där att göra". Vid aktionen omhändertogs ett 20-tal ungdomar med stöd av 3 § LTO. Samtliga var kända till namn eller utseende av kvarterspolisen. En av dessa omhändertagna var M.

Av ett beträffande honom upprättat arrestantblad framgick att han den 1 november 1974 kl. 18.40 omhändertagits på "Blackebergs plan", att han kl. 18.50 införts på polisstationen i VD 6, att han kl. 19.05 insatts i arrest samt att han frigivits kl. 21.00. Vidare hade i arrestantbladet antecknats följande: "Omhändertagen med stöd av LTO 3, då han uppehållit sig på Blackebergs plan, som är känd som tillhåll för ordningsstörande 'element'. M. har tillsammans med de övriga vid tillfället omhändertagna utgjort en omedelbar fara för den allmänna ordningen. — — M. är medveten om varför han omhändertagits. Han 'röker någon pipa' ibland. Ej någon annan

narkotika. Med anledning av M:s egna uppgifter om sina levnadsförhållanden kontaktades socialjouren och Peter Sångberg som omedelbart skulle bege sig till VD 6. På VD 6 hölls socialförhör av ass. Sångberg."

M. hade vid förhör i anledning av klagomålen uppgivit följande. Han hade tidigare brukat uppehålla sig i tunnelbanestationen men försökte numera att hålla sig borta därifrån. När han och hans flickvän gick ut från vänthallen togs de omhand av polis och föstes in i en polisbuss. De fick inte något svar när de frågade om anledningen till ingripandet. På polisstationen bad han att få ringa till sin kusin och tala om att de blivit försenade, men det fick han inte göra. Polisen talade dock senare med hans flickvän om saken. Hon lämnade kusinens telefonnummer till polisen, som efter ett tag ringde till kusinen och sade att M. och flickan blivit fördröjda, men att de skulle komma om en halvtimme. Efter visitering insattes han i en arrest. Omkring en timme senare blev han förhörd och fick då reda på anledningen till omhändertagandet.

M. omhändertogs på Blackebergs plan av polismännen Börje Lars-Åke Eriksson och Jens Magnus Einar Andersson.

Eriksson har vid förhör uppgivit följande. Vid den utsättning som ägde rum på polisstationen i Vällingby före razzian i Blackebergs centrum gavs direktiv om att polismännen skulle inrikta sig på dem som vanligtvis brukade uppehålla sig i tunnelbanan i Blackeberg. Enligt direktiven skulle samtliga dessa omhändertagas direkt utan föregående tillsägelse att lämna området. På planen utanför tunnelbanestationen, alldeles vid ingången till denna, fick Eriksson se M. och 3-4 andra ungdomar som stod stilla där. Han hade tidigare sett M. i både Blackeberg och Vällingby. Eriksson visste om att det fanns en polispatrull inne i stationsbyggnaden. M. och de andra ungdomarna anmodades att stiga in i en polisbuss. De hade inte dessförinnan uppmanats att lämna planen framför tunnelbanestationen. Såvitt Eriksson minns var det inte någon av dem som protesterade. Förmodligen redan i bussen fick de reda på anledningen till omhändertagandet. Detta fick de också på polisstationen.

Andersson har berättat i huvudsaklig överensstämmelse med Eriksson. Andersson har tillagt följande. Polispatrullen inne i tunnelbanehallen skulle säga till de ungdomar som befann sig i hallen att ge sig iväg därifrån. Samtliga de ungdomar som sedan stannade på planen utanför hallen skulle, enligt de direktiv som lämnades vid utsättningen, omhändertagas av polisen utan uppmaning att lämna platsen. En av de omhändertagna ungdomarna uppgav att han var på väg till någon - han hade blommor med sig - men på grund av direktiven kunde polismännen inte göra annat än omhändertaga honom.

Utredningen omfattade förhör med ytterligare ett antal polismän som deltagit i aktionen, bl. a. med polisinspektören Mats Bertil Hansson som ledde aktionen.

Polisassistenten Nils Bertil Nordberg, vilken tjänstgjorde som biträdan-

de vakthavande befäl på polisstationen i VD 6 när M. och hans flickvän infördes dit, hade vid förhör uppgivit följande. M. fördes in på polisstationen tillsammans med en flicka som enligt vad han uppgav var hans fästmö eller en flickbekant till honom. De påstod att de var på väg till bekanta i Smedslätten och de hade en blombukett med sig. Hon fick en vas eller ett glas att ställa blommorna i samt vatten till dessa. M. bad att få ringa till dem som de var på väg till. Nordberg frågade om det gick bra att flickan, som omedelbart skulle frigivas, skötte om telefonsamtalet. Detta accepterade M. Flickan fick därefter låna telefonen och ringa. Nordberg minns inte att M. skulle ha nekats att få ha sin näsduk. Man hade en man "enkom för skytteltrafik mellan toaletten och arrestavdelningen". Nordberg förmodar att även M., om han önskat, hade fått besöka toaletten. M. var en av de första som Nordberg höll förhör med. Vid förhöret uppgav M. att han var vanerökare av hasch. På grund härav tog Nordberg kontakt med jourhavande barnavårdstjänsteman som bad att polisen skulle hålla kvar M., eftersom man var angelägen att få ett samtal med honom. I avvaktan på barnavårdstjänstemannen sattes M. i arrest. Att M. fick stanna kvar på polisstationen berodde helt och hållet på att en social utredning skulle verkställas beträffande honom.

I det förutnämna yttrandet av polisöverintendenten Åke Åkesson har vidare anförts bl. a. följande.

Av utredningen synes framgå att M. omhändertagits utan att godtagbara skäl förelåg för åtgärden. De polismän — Eriksson och Andersson — som omhändertagit M., har uppgivit att som grund för frihetsberövandet låg att de erhållit direktiv av Hansson att omhänderta de personer som befann sig på platsen och då företrädesvis de som var kända sedan tidigare såsom störrare av ordningen och som brukade uppehålla sig inom området.

Polismännens uppgift om att de av sitt befäl erhållit direktiv av det innehåll de redogjort för vid förhören har inte styrkts genom den företagna utredningen. Det torde ha förelegat en missuppfattning hos de båda polismännen angående de givna direktivens innebörd som i kombination med deras ringa tjänsteålder och erfarenhet ledde fram till tjänsteåtgärden. De båda polismännen fullgjorde vid det aktuella tillfället fortfarande alterneringstjänstgöring, d. v. s. den introduktion i verksamheten som numera är en förutsättning för att polismännen skall kunna anföras självständiga arbetsuppgifter. Eriksson och Andersson hade dock på grund av den rådande personalbristen genom särskilt beslut bemyndigats att arbeta självständigt. Med stöd av de anvisningar om alterneringstjänstgöringen som utfärdats av rikspolisstyrelsen har sådana beslut fattats beträffande ett visst antal polismän i distriktet. Med hänsyn till främst deras mycket begränsade erfarenhet från praktisk ordningspolistjänst — Eriksson påbörjade sin tjänstgöring vid ordningsavdelningen den 1 april och Andersson den 29 juli 1974 — och övriga omständigheter i ärendet finner jag polismännens åtgärd inte böra föranleda ansvar för tjänstefel.

Efter kallelse inställde sig polisinspektören Mats Bertil Hansson på ombudsmannaexpeditionen och uppgav därvid följande. Han var den som

ledde razzian. Kort före den utsättning som ägde rum på polisstationen innan razzian påbörjades hade Hansson varit nere och kontrollerat ordningsläget i Blackebergs centrum. Enligt Hanssons bedömning var förhållandena på tunnelbanestationen och på planen där utanför sådana att det var påkallat med en razzia. I och kring tunnelbanan uppehöll sig ca 40 ungdomar. till övervägande delen sådana som Hansson kände igen sedan tidigare tillfällen och som jämt och ständigt av såväl resenärer som polismän ansågs utgöra en omedelbar fara för ordningen på platsen och i området. Vid utsättningen angav Hansson syftet med razzian och vilka olika uppgifter som de deltagande polismännen skulle ha. Till sitt förfogande hade Hansson 19 man. Han gick igenom olika bestämmelser som kunde bli aktuella att tillämpa (2 § polisinstruktionen, 2 och 3 §§ LTO och 33 § barnvårdslagen). Han talade också om polisens skyldigheter och rättigheter i olika situationer som kunde uppstå under razzian. Hansson minns inte precis hur han uttryckte sig när han gav sina direktiv. Han kommer emellertid ihåg att han framhöll att polismännen, när det gällde sådana personer som man kände igen sedan tidigare tillfällen och som man visste inte brukade lyda polisens anmaningar att avlägsna sig, kanske 90–95 procent av dem som uppehöll sig på planen utanför tunnelbanestationen, fick omhändertaga dessa utan föregående tillsägelse att lämna platsen. Samtidigt framhöll Hansson att polismännen noga måste tänka på att det på platsen kunde finnas ett mindre antal personer som det inte utan vidare fanns lagliga förutsättningar att omhändertaga. Beträffande dessa senare personer måste polismännen anmoda dem att avlägsna sig eller resonera med befäl på platsen om det fanns skäl för omhändertagande, enligt vad Hansson också påpekade vid utsättningen. Före själva razzians början hade två polismän skickats ut för att från vänthallen i tunnelbanestationen avvisa alla obehöriga: de som inte var resenärer och inte skulle handla i något försäljningsställe i hallen. Avvisningen innebar inte något annat än att de obehöriga skulle gå ut från hallen. Polismännen som omhändertog M. handlade i den anda som anbefalldes vid utsättningen. Däremot ingrep polismännen självständigt mot M. utan att Hansson beordrat omhändertagandet eller lagt sig i detta. Enligt den kvarterspolis som deltog i razzian och som hade tjänstgjort i området ca tio år brukade M. uppehålla sig tillsammans med andra ungdomar på tunnelbanestationen.

Kompletterande upplysningar inhämtades från polisassistenten Nils Bertil Nordberg, vilken därvid uppgav följande. Han talade med samtliga de personer som omhändertogs vid razzian på kvällen den 1 november 1974. Dessa samtal hölls i anslutning till att de omhändertagna infördes på Vällingby polisstation. M. uppgav därvid att han hade varit på väg till en bekant i Smedslätten då han blev omhändertagen. Han ville dock inte namnge den person han enligt egen uppgift skulle besöka. Uppgiften om M:s avsikt att besöka en person i Smedslätten verifierades visserligen av en flicka men motsades av åtminstone en av de övriga omhändertagna som

uppgav att M. skulle vara ihop med de övriga i gänget. Med hänsyn till de föreliggande uppgifterna fanns det inte någon anledning att ifrågasätta riktigheten av omhändertagandet av M. På grund av att det var ett ganska stort antal personer som omhändertagits och införts till polisstationen kunde polisen inte klara bevakningen av de omhändertagna på annat sätt än att placera dem i arrester. Inte heller i M:s fall fanns det sålunda personal att tillgå för särskild bevakning av honom. Nordberg nödgades därför att placera även M. i arrest.

JO Thyresson anförde följande i beslut den 25 november 1975.

Enligt 16 § polisinstruktionen gäller att polisman för att verkställa tjänsteåtgärd ej får använda strängare medel än förhållandena kräver: han bör i första hand söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar.

Den som anses störa allmän ordning eller utgöra en omedelbar fara för denna bör regelmässigt inte omhändertagas med mindre han anmodats att sluta med sitt ordningsstörande uppträdande eller att avlägsna sig från platsen. Det får anses ligga i sakens natur att det är av särskild vikt att sådan anmodan ges till den eller dem som endast bedöms utgöra en omedelbar fara för ordningen och som sålunda ej direkt stör denna genom ord eller handling.

Polisinspektören Mats Bertil Hanssons inställning att polisen vid en razzia skulle vara berättigad att utan föregående tillsägelse omhändertaga personer som anses utgöra en omedelbar fara för den allmänna ordningen, om polisen känner igen dessa och vet att de inte brukar lyda tillsägelser från polisen att avlägsna sig, kan enligt min mening inte godtagas annat än i undantagsfall. Det är för det första otillfredsställande om den omhändertagne, oavsett hur han tidigare reagerat när anmaning lämnats till honom, inte ges tillfälle att frivilligt lämna platsen. Polisen kan ej heller vara säker på att anmaningen inte kommer att åtlydas. För det andra – och det är väl det viktigaste – är förhållandena vid en av ordningsskäl företagen razzia merendels sådana att polisen kan misstaga sig på person och omhändertaga någon som i själva verket inte alls utgör en omedelbar fara för ordningen. Anmodar polisen honom att lämna platsen får han en ordentlig möjlighet att förklara varför han uppehåller sig där. Särskilt när det gäller fall där någon anses utgöra en omedelbar fara för den allmänna ordningen har jag över huvud taget svårt att inse varför polisen skulle avstå från en anmaning, en åtgärd som knappast kan innebära något merarbete eller besvär för polisen men som däremot kan vara av stor betydelse för den enskilde.

Det synes något tveksamt hur pass långtgående direktiv som Hansson givit vid utsättningen. Hans egna uppgifter i saken står i någorlunda samklang med de uppgifter som lämnats av den ene av de två polismän som omhändertog M. men däremot i sämre överensstämmelse med den andre

polismannens uppgifter. Till bilden hör ju också att det är ovisst hur Hansson uttryckt sig och hur de båda polismännen uppfattat honom. Med den osäkerhet som råder enligt det anförda har jag av hänsyn till Hansson ansett mig böra godtaga hans uppgifter om vilka direktiv han givit till polismännen.

Hanssons förutnämnda inställning, att polisen vid en razzia skulle vara berättigad att utan föregående tillsägelse omhändertaga personer som anses utgöra en omedelbar fara för den allmänna ordningen, om polisen känner igen dessa och vet att de inte brukar lyda tillsägelser att avlägsna sig, måste naturligtvis ses mot bakgrund av de synnerligen besvärliga ordningsförhållanden som rått i och kring Blackebergs tunnelbanestation och de stora svårigheter som polisen haft att upprätthålla ordningen där. Jag finner därför ej skäl att vidtaga någon åtgärd gentemot Hansson även om jag inte finner det anmärkningsfritt att han vid utsättningen gav sådana direktiv som han får anses ha gjort beträffande omhändertaganden utan föregående anmodan att lämna platsen. Min uppfattning i fråga om dessa direktiv rubbas inte nämnvärt av att Hansson samtidigt, enligt vad han uppgivit, särskilt framhöll för polismännen, som skulle ingå i kommenderingen, att de noga måste tänka på att det på platsen kunde finnas ett mindre antal personer som det inte utan vidare fanns lagliga förutsättningar att omhändertaga och att polismännen beträffande dessa personer måste anmoda dem att avlägsna sig eller resonera med befäl på platsen om det fanns skäl för omhändertagande.

Beträffande M. torde det i och för sig inte förekomma anledning att betvivla att han vid tillfället för omhändertagandet hade för avsikt att bege sig till en släkting i Smedslätten. Oaktat detta kan M. strax före omhändertagandet mycket väl ha befunnit sig i en sådan situation att polisen – med hänsyn jämväl till omständigheterna i övrigt, främst till att M. var känd till utseendet – med fog kunnat bedöma läget så att M., tillsammans med andra ungdomar på platsen, utgjorde en omedelbar fara för den allmänna ordningen och inte borde få uppehålla sig där.

Polismännen som omhändertog M. borde dock ha anmodat honom att lämna platsen. Det är högst beklagligt att de inte gjorde detta. De har uppenbarligen ansett sig handla i enlighet med givna direktiv men möjligen missförstått dessa i något avseende eller kommit att tillämpa dem mindre försiktigt. Med hänsyn till de två polismännens bristande erfarenhet – de var ännu inte färdigutbildade – och till de direktiv som Hansson får anses ha givit finner jag att något ansvar inte bör utkrävas av polismännen för deras omhändertagande av M.

Biträdande vakthavande befäl på polisstationen, polisassistenten Nils Bertil Nordberg, som hade att pröva huruvida omhändertagandet av M. skulle bestå (5 § andra stycket LTO), har på anförda skäl förklarat att han inte funnit någon anledning att ifrågasätta riktigheten av omhändertagandet. Nordbergs egna uppgifter i ärendet vittnar dock enligt min mening om

att det förelegat omständigheter vilka talat i motsatt riktning – att M. vid omhändertagandet inte utgjorde en omedelbar fara för den allmänna ordningen utan i stället blivit omhändertagen av misstag – omständigheter som därför borde ha föranlett en skyndsam undersökning hur det förhöll sig och en efterföljande prövning av förutsättningarna för M:s kvarhållande hos polisen. Samtidigt måste jag dock medge att det inte helt saknats utrymme för den bedömning som Nordberg gjort och jag har i fråga om denna bedömning inte ansett att det förekommer skäl för någon åtgärd mot Nordberg.

Ett anmärkningsvärt förhållande är däremot att M., som endast var 17 år gammal vid omhändertagandet, insattes och förvarades i arrest på polisstationen. (Se rikspolisstyrelsens under II angivna föreskrifter i Allmänna meddelanden 1973: 29 s. 9.) Några förutsättningar att förvara M. i arrest har uppenbarligen inte förelegat. Han har således felaktigt och i strid med givna föreskrifter förvarats i arrest, vilket jag finner betänkligt. Ansvarig här för är Nordberg. Jag har dock med hänsyn till omständigheterna – särskilt till vad Nordberg uppgivit om anledningen till att M. förvarades i arrest – inte funnit tillräckliga skäl föreligga att aktualisera ett tjänstefelsansvar för Nordberg enbart på grund av det felaktiga förvarandet av M. i arrest utan låter bero vid att kraftigt understryka vikten av att nyssnämnda föreskrift om förvaring i arrest av personer under 18 år noggrant iakttages.

I anslutning härtill vill jag tillägga följande. Skall ett omhändertagande av den som är under 18 år bestå och saknas förutsättningar att förvara honom i arrest, får ett kvarhållande på polisstationen ordnas på annat sätt än genom förvaring i arrest, t. ex. genom placering under övervakning i ett väntrum eller någon expeditionslokal. Går detta inte att ordna, torde man från polisens sida vara tvungen att frige den omhändertagne, även om det i och för sig kan finnas skäl för ett fortsatt kvarhållande enligt LTO.

V

I en den 14 juni 1974 till JO inkommen skrivelse kritiserades två ingripanden av Stockholmspolisen med stöd av 3 § LTO. Ingridandena, som avsåg en man, T., och en kvinna, B., hade ägt rum den 29 maj 1974 utanför Grand Hotel i Stockholm i samband med demonstrationer mot USA:s nye ambassadör i Sverige. I skrivelsen klagades även på den behandling som T. utsatts för på polisstationen, dit han införts efter omhändertagandet.

Efter remiss inkom polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt med utredning och yttrande. Kompletterande utredning verkställdes genom riksdagens ombudsmannaexpeditions försorg. Klaganden avgav påminnelser.

Av utredningen framgick bl. a. följande. Den 29 maj 1974 togs fyra, i Sverige nytillträdande ambassadörer emot av konungen på Stockholms slott. Dessutom – med anledning av prinsessan Christinas förestående giftermål – avlämnades samma dag lysningspresenter i Östra valvet på slot-

tet. I en s. k. erfarenhetsberättelse från den poliskommendering som ägde rum talades om en "stor publikinvasion av turister och hitresta skolklasser med ca. 1.000 ungdomar". Ambassadörerna färdades var för sig i sjuglasvagnen från Grand Hotel till slottet. En av ambassadörerna var den amerikanske som åkte kl. 11.17 från hotellet, som nummer tre i ordningen. Vid avresan och under färden till slottet förekom demonstrationer mot honom. Ambassadören lämnade slottet kl. 11.56 efter audiensen hos konungen och for sedan i bil till amerikanska ambassaden, dit han anlände strax efter kl. 12.00. Under färden till och från slottet eskorterades han av polis. Enligt erfarenhetsberättelsen upplöstes kommenderingen kl. 12.45.

Förutom T. och B. hade vid ifrågavarande tillfälle utanför Grand Hotel omhändertagits ytterligare tre demonstranter med stöd av 3 § LTO, nämligen A. och Z. samt en 15-årig flicka. L. De omhändertagna insattes i arrest. T., A. och Z. kl. 11.30 på polisstationen i första vaktområdet (VD I, Norrmalm) samt L. kl. 12.00 och B. kl. 12.15, båda på kvinnliga avdelningen på allmänna häktet i Stockholm. Beslut härom fattades av biträdande vakthavande befäl på polisstationen, polisinspektören Hans Johansson.

JO Thyresson fann i beslut den 25 november 1975 att klagomålen inte föranledde någon åtgärd från hans sida.

Vad som framkommit under utredningen hade emellertid givit JO Thyresson anledning att ifrågasätta riktigheten av det fortsatta frihetsberövandet av de omhändertagna sedan de införts till polisstationen. JO Thyresson anförde härvid följande.

Jag vill inte rikta någon kritik mot att de omhändertagna inte omedelbart frigavs av ansvarigt befäl på polisstationen, förutnämnde Hans Johansson. Det var alltså i och för sig inte något fel att låta omhändertagandena bestå (5 § andra stycket LTO). Mitt ifrågasättande gäller däremot riktigheten av det fortsatta frihetsberövandet av de omhändertagna.

Jag har den 2 juli 1975 beslutat att delge Johansson misstanke om tjänstefel jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken. Det kunde skäligen misstänkas att Johansson av försummelse underlätit att taga reda på tiderna för den amerikanske ambassadörens avfärd från slottet och ankomst till ambassaden med påföljd att de omhändertagna utan skäl insatts eller kvarhållits i arrest. De hade frigivits, A. kl. 13.15, Z. kl. 13.20, T. kl. 13.40, B. kl. 16.45 och L. kl. 17.05. Ifråga om L. grundade sig misstanken även på att Johansson förbisett den betydelse som hennes ålder haft i sammanhanget. L. var vid omhändertagandet endast 15 år gammal. (Se rikspolisstyrelsens under II angivna föreskrifter i Allmänna meddelanden 1973:29 s. 9.)

Sedan i JO:s beslut den 25 november 1975 återgivits ett av advokaten Ingemar Wahlquist i egenskap av offentlig försvarare för Johansson den 14 augusti 1975 avgivet yttrande. fortsatte JO Thyresson.

Den som är omhändertagen med stöd av 3 § LTO skall förhöras så snart

som möjligt (6 § första stycket LTO). Sedan förhör och eventuell utredning om den omhändertagnes personliga levnadsförhållanden (6 § andra stycket LTO) slutförts, skall den omhändertagne frigges om anledning föreligger att han ej längre kommer att utgöra en omedelbar fara för allmän ordning och säkerhet (8 § LTO). Såvitt utredningen visar har de omhändertagna i förevarande fall förhörts först strax innan de skulle frigivas. Ett sådant förfarande bör givetvis inte tillämpas. Jag anser att den omhändertagne egentligen helst bör höras i ett så tidigt skede att hans uppgifter kan läggas till grund för prövningen om omhändertagandet skall bestå. I förarbetena till LTO (prop. 1973: 115 s. 143) har å andra sidan framhållits att den första åtgärd som bör vidtagas sedan det står klart att omhändertagandet skall bestå är att förhör hålles med den omhändertagne. Man måste fråga sig om det inte hade varit möjligt att förhöra de omhändertagna i nära anslutning till att de införts på polisstationen och att sedan frige dem. Man måste också fråga sig om Johansson inte borde ha insett eller lätt kunnat taga reda på att den amerikanske ambassadören inom kort skulle vara ur bilden för eventuella ordningsstörande uppträdanden från de omhändertagnas sida. När ambassadören strax efter kl. 12.00 återvänt till ambassaden torde det inte längre ha funnits anledning att kvarhålla de omhändertagna hos polisen. Det kan knappast antagas att de, som såvitt visats endast haft för avsikt att demonstrera mot ambassadören i samband med dennes audiens hos konungen, skulle ha utgjort någon fara för allmän ordning och säkerhet efter nämnda tidpunkt.

Johansson hävdar, vilket framgår av advokaten Wahlquists yttrande, att han vidtagit rimliga åtgärder för att hålla sig underrättad om händelseutvecklingen. I yttrandet beskrivs närmare vilka åtgärder Johansson vidtagit. Enligt yttrandet har Johansson beslutat om T:s, A:s och Z:s frigivande när polismän som ingått i kommenderingen återkommit till polisstationen omkring kl. 13.00 och då omtalat att kommenderingen var upplöst.

Av vad som tidigare antecknats framgår att poliskommenderingen upplösts kl. 12.45 och att A., Z. och T. frigivits kl. 13.15, 13.20 respektive 13.40.

Det är möjligt att Johansson förbisett att poliskommenderingen inte avsåg ordningshållning enbart med anledning av den amerikanske ambassadörens besök på slottet och att ett kvarhållande av de omhändertagna inte behövde bestå under hela kommenderingstiden.

Jag finner det högst otillfredsställande att de omhändertagna – efter förhör – inte frigivits i samband med att den amerikanske ambassadören återkom till ambassaden. Med hänsyn till vad Johansson uppgivit i saken och till vad eljest framkommit genom utredningen i ärendet låter jag dock bero vid vad som förevarit beträffande förhör med de omhändertagna och ifråga om själva kvarhållandet av dem, såvitt avser tiden från någon gång mellan kl. 12.00–12.30 och fram till frigivandet av T., A. och Z.

B. och L. borde självfallet ha frigivits samtidigt med T., A. och Z. Som

framgått frigavs de först kl. 16.45 respektive 17.05. Oaktat B. och L. inte förvarades på polisstationen i VD I utan på kvinnliga avdelningen på allmänna häktet. var Johansson enligt då rådande ordning ansvarig för kvarhållandet och frigivandet av dem. Jag vågar inte ha någon bestämd mening i frågan om Johansson helt enkelt glömt bort B. och L. eller om han förlitat sig på att annan personal svarade för hur länge dessa skulle kvarhållas. För det sistnämnda talar vissa uppgifter som Johansson lämnat vid förhör som hållits med honom i detta ärende. I allt fall måste anses att Johansson av försummelse underlåtit att föranstalta om frigivning av B. och L. när han vidtog motsvarande åtgärder med T., A. och Z. Genom denna försummelse har Johansson enligt min mening gjort sig skyldig till tjänstefel jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken.

Jag anser vidare att Johansson gjort sig skyldig till tjänstefel enligt samma lagrum också genom att han insatt och förvarat L. i arrest. Som framgått var hon endast 15 år gammal vid omhändertagandet. Några förutsättningar att förvara henne i arrest har uppenbarligen inte förelegat. (Se förutnämnda föreskrifter av rikspolisstyrelsen i Allmänna meddelanden 1973: 29 s. 9.) Utredningen får anses visa att Johansson av försummelse underlåtit att kontrollera L:s ålder med påföljd att han inte insett att hon ej borde insättas och förvaras i arrest. I den mån det varit erforderligt att kvarhålla L. hade det fått ordnas på annat sätt än genom att förvara henne i arrest.

Beträffande de fyra andra omhändertagna har jag med hänsyn till omständigheterna inte funnit anledning att framföra någon särskild kritik mot att de förvarats i arrest.

Såsom framgår av det föregående har jag funnit att Johansson av försummelse gjort sig skyldig till tjänstefel i två avseenden beträffande L. och B. Johanssons försummelser har lett till att L. insatts och under cirka fem timmar förvarats i arrest i strid med rikspolisstyrelsens nyssnämnda föreskrifter samt till att B. och L. inte frigivits samtidigt med T., A. och Z. utan kvarhållits till kl. 16.45 respektive 17.05 utan att skäl därtill förelegat.

Det finns givetvis inte någon som helst orsak att bagatellisera Johanssons försumlighet. Tvärtom förekommer anledning att se allvarligt på denna med hänsyn till de följder den fått. Samtidigt anser jag det dock påkallat att beakta följande omständigheter.

Biträdande vakthavande befäl på polisstationen i ett vaktdistrikt av VD I:s storlek har som regel en omfattande och krävande arbetsbörda. Bl. a. ankommer det på honom att – förutom vitt skilda uppgifter av ganska rutinbetonad karaktär – fatta en mångfald beslut av ingripande natur, oftast under tidspress, och att ha ansvaret för ett merendels stort antal frihetsberövade. Jag har i samband med inspektion i Stockholms polisdistrikt under innevarande år haft tillfälle att följa verksamheten i VD I. Enligt min mening är arbetsförhållandena för just biträdande vakthavande befäl där sådana att det inte torde gå att helt undvika s. k. olycksfall i arbetet. Det är

dock ytterst beklagligt att enskilda till följd härav kan komma att drabbas mer eller mindre hårt.

Det ligger vidare i sakens natur att misstag lätt kan förekomma med ett system där ett hårt ansträngt befäl på en polisstation i ett vaktdistrikt skall svara för kvarhållande och frigivning av kvinnliga omhändertagna som förvaras på allmänna häktet. Ett sådant system är ju också otillfredsställande från den synpunkten att befälet måste ha mycket små möjligheter att förlöpande pröva om det föreligger förutsättningar för frigivning av en sålunda omhändertagen. Dessbättre har detta system avskaffats. Numera gäller den ordningen att vakthavande kriminalinspektör i den s. k. kriminaljouren skall ansvara för den fortsatta förvaringen av kvinnliga omhändertagna som efter beslut av biträdande vakthavande befäl i ett vaktdistrikt placerats på allmänna häktet. Detta befäl har sålunda inte längre samma ansvar som tidigare för dessa omhändertagna. (Se A-order nr 766, utfärdad den 28 november 1974 av polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt.)

Med det anförda har jag velat visa under vilka förhållanden Johansson haft att arbeta och vari hans försumlighet troligtvis haft sin grund. Enligt min mening saknas anledning antaga att försumligheten bottnat i ren nonchalans hos Johansson utan något direkt samband med hans arbetssituation. Betydligt mer sannolikt är att försumligheten bestått i en, låt vara oförlätlig glömska som helt eller delvis berott på att arbetsläget varit mycket ansträngt för Johansson.

Som framgått av advokaten Wahlquists yttrande har Johansson medgivit de försummelser som han enligt min mening ådagalagt.

Vid en samlad bedömning, där jag huvudsakligen vägt Johanssons försummelser och följderna av dessa mot de omständigheter som kan räknas som mildrande för Johansson och mot hans medgivande av försummelserna ifråga, har jag, ehuru med ganska stor tvekan, ansett mig kunna avstå från att väcka åtal mot Johansson. Jag har ej heller funnit skäl till annan åtgärd mot Johansson på grund av hans försumlighet. På grund härav låter jag bero vid gjorda anmärkningar mot honom.

VI

Svetsaren E. C. greps den 11 oktober 1974 av polis på sin arbetsplats i Höganäs för fylleri på enskilt område. Under avförandet från arbetsplatsen användes s. k. handkedja. Det har uppgivits, att E. C. härvid ådragit sig en nervskada i ena handleden.

I två till JO i november 1974 inkomna skrivelser begärdes under hänvisningar till artiklar i dagspressen att JO skulle utreda vad som sålunda förevarit och besvara vissa frågor angående polismans befogenheter.

Länspolischefen i Malmöhus län avgav efter remiss yttrande, vartill – förutom arrestantblad – bl. a. fogades, dels ett av polisstyrelsen i Helsingborgs polisdistrikt avgivet yttrande, dels ock protokoll över förhör hållna

med E. C. och polisassistenten Nils-Gösta Lundgren, vilken företog ingripandet.

Under hand inhämtades härjämte vissa kompletterande upplysningar från Lundgren.

E. C. uppgav i huvudsak följande. Under kvällen den 10 oktober 1974 förtärde han tillsammans med två kamrater en helbutelj starksprit och några flaskor öl. Påföljande morgon drack han vid sju-tiden en flaska öl och under förmiddagen ytterligare någon flaska. Han kände sig påverkad av den förtärda alkoholen. Han arbetade vid tillfället på 25 meters höjd. Efter en dispyt med en förman i anledning av att E. C. ej fått de regnkläder han begärt, yttrade förmannen att E. C. skulle "få på käften" om han inte gick därifrån. Under lunchpausen hade Lundgren kommit till platsen. Lundgren uppmanade E. C. att "följa med honom därifrån". Då E. C. vägrade, tog Lundgren omedelbart upp ett handfängsel, lade det om E. C:s ena handled och vred till. Det gjorde mycket ont i handleden. E. C. fördes till en polisbil och placerades i baksätet. Polisbilen kördes till polisstationen av en av E. C:s förmän. Under färden satt Lundgren bredvid E. C. och behöll handfängslet kring hans handled. Under införandet till polisstationen kände han en kraftig smärta i handleden. Sedan handfängslet avlägsnats inne på polisstationen, försvann smärtan. Efter sju timmar försattes E. C. på fri fot. Några dagar senare fick han värk i handleden och vid läkarundersökning befanns att en nerv var skadad.

Lundgren uppgav i huvudsak följande. Vid lunchtid kallades han per telefon till en arbetsplats i Höganäs för att avhysa E. C., vilken uppgavs vara berusad och i sitt tillstånd utgöra en påtaglig fara för sig själv och sina arbetskamrater. Ytterligare polispersonal fanns ej att tillgå, varför Lundgren ensam begav sig till arbetsplatsen i fråga. Härvid upplystes, att arbetsledarna och arbetskamraterna förgäves hade sökt förmå E. C., som arbetade på hög höjd, att lämna arbetsplatsen. E. C. satt vid Lundgrens ankomst i en arbetsbod. Han skrek, svor, spottade och fräste och föreföll vara kraftigt berusad. E. C. kallade Lundgren "nazistdjävul" m. m. och uttalade, att han skulle slå Lundgren "sönder och samman" om denne närmade sig. Plötsligt rusade E. C. upp och tilldelade Lundgren ett slag mot ena axeln. Såväl Lundgren som E. C. föll därvid omkull på golvet. E. C. tog nu tag om Lundgrens testiklar och knep till. Detta gjorde mycket ont. Samtidigt spottade E. C. Lundgren ett flertal gånger i ansiktet. Lundgren belade nu E. C. med handfängsel – en s. k. handkedja – åtta–tio cm ovan handleden. Uppenbarligen på grund av den smärta kedjan orsakade, upphörde E. C. med sitt motstånd men fortsatte att missfirma Lundgren. Då E. C. fördes till polisbilen, började han på nytt att göra motstånd, varför Lundgren måste "draga åt" kedjan något. En av E. C:s förmän förde bilen till polisstationen. Under färden lät Lundgren handfängslet hänga löst på E. C:s vänstra arm. E. C. spottade upprepade gånger på Lundgren och försökte vidare att sparka och "skalla" honom. Under införandet till polisstationen

tvingades Lundgren återigen att "draga åt" kedjan. Inne i arresten hotade E. C. att mörda Lundgren, hans hustru och hans barn. Ytterligare polispersonal fanns fortfarande ej tillgänglig och Lundgren bedömde att han ej ensam skulle kunna avvisitera E. C. Lundgren lade därför ner E. C. på golvet och bytte kedjan mot handbojor, vilka regelmässigt ej förorsakar någon smärta. Efter någon minut anlände två polismän, varefter de omedelbart tog av handbojorna och avvisiterade E. C. Denne var ytterst uppretad och bankade och slog under flera timmar i det närmaste oavbrutet mot celldörren med sina knytnävar. Det kan antagas, att E. C. härunder ådragit sig skadan i handleden. — Lundgren har ej för avsikt att rapportera E. C. för våldsamt motstånd m. m.

Länspolischefen i Malmöhus län Christer Horn af Rantzien anförde i sitt yttrande följande.

Utredningen ger enligt min uppfattning klart vid handen att E. C. ej blivit omhändertagen med stöd av lagen om tillfälligt omhändertagande utan att omhändertagandet skett för fylleri på enskilt område. Han kvarhölls i förvaringsarrest i 5 timmar och 45 minuter.

Vid omhändertagandet synes E. C. ha gjort ett sådant motstånd, att vederbörande polisman varit tvungen att använda handkedja för att kunna föra E. C. från platsen. Det kan inte uteslutas, att E. C. ådragit sig skadan i vänstra handleden i samband härmed. Uppkomsten av sådan skada kan inte förutses vid användande av handkedja.

Någon anmärkning synes inte kunna riktas mot de åtgärder som vidtagits av befattningshavare vid arbetsgruppen i Höganäs, Helsingborgs polisdistrikt.

Enligt ifrågavarande arrestantblad omhändertogs E. C. för fylleri på enskild plats. Vidare antecknades, att tydlig spritlukt kunde förmärkas från hans andedräkt vid införandet på polisstationen och att han var "bråkig, högljudd och hotande". Beträffande graden av alkoholpåverkan ansågs han vara "berusad". E. C. insattes i arrest den 11 oktober 1974 kl. 12.45 och försattes på fri fot samma dag kl. 18.30.

Till länspolischefens yttrande fogades också en av E. C:s arbetskamrater undertecknad skrift, vari bl. a. uttalades, att man stödde företagets åtgärd att kalla polis till arbetsplatsen.

Vid ärendets avgörande den 26 augusti 1975 anförde JO Thyresson följande.

Allmänna regler om polisens maktbefogenheter är givna i polisinstruktionen (PI). I 16 § PI anges att polisman vid verkställande av tjänsteåtgärd inte får använda strängare medel än förhållandena kräver samt att han i första hand bör söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar. Våld får sålunda tillgripas endast när tjänsteuppgiften ej kan lösas på annat

sätt. Om våld tillgripes skall den lindrigaste form som kan leda till det avsedda resultatet användas. Våld får ej brukas längre än som är oundgängligen nödvändigt.

De grundläggande bestämmelserna om polismanns befogenhet att bruka våld återfinns i 24 kap. 2 § brottsbalken. Enligt första stycket i detta lagrum må polisman, som skall verkställa tjänsteåtgärd, om han mötes eller angripes med våld eller hot om våld, för åtgärdens genomförande bruka det våld som med hänsyn till omständigheterna kan anses försvarligt. Enligt andra stycket i samma lagrum må samma mått av våld även brukas bl. a. om någon som skall häktas, anhållas eller eljest berövas friheten söker undkomma eller hindra den som äger verkställa åtgärden.

Lundgren har vid sitt ingripande uppenbarligen tillämpat 2 § PI och ej – såsom bl. a. i tidningspressen gjorts gällande – 3 § lagen om tillfälligt omhändertagande (LTO).

Med hänsyn till den uppmärksamhet saken rönt, finner jag emellertid anledning att något uppehålla mig vid spørsmålet huruvida laglig grund i och för sig förelegat för tillämpning av sistnämna lagrum.¹

Enligt första punkten i detta lagrum skall polisman, om det är nödvändigt för att upprätthålla allmän ordning, omhändertaga den som genom sitt uppträdande stör ordningen eller utgör en omedelbar fara för denna. Omhändertagandet skall enligt andra punkten i lagrummet även ske när det fordras för att avvärja straffbelagd handling.

En motsvarande bestämmelse om denna av ålder polisman tillkommande befogenhet att verkställa omhändertagande fanns intagen i 1972 års PI (17 §). När bestämmelsen den 1 oktober 1973, efter förslag av den s. k. brottskommissionen, överfördes från PI till en särskild lag, underströks i lagens förarbeten att någon ändring i sak ej avsågs.

Omhändertaganden enligt första punkten 3 § LTO till skydd för den allmänna ordningen kan i princip endast ske på allmän plats. Bestämmelsen får emellertid även anses tillämplig på vissa – ej straffbelagda – ordningsstörningar som är att hänföra till platser som, ehuru enskilda, frekventeras av en vidare krets människor. Om sålunda en berusad anträffas t. ex. i en trappuppgång till ett större hyreshus och hyresvärd eller hyresgäst påfordrar hans avlägsnande därifrån bör förevarande bestämmelse kunna åberopas om den berusade stör ordningen. Däremot kan ej komma i fråga att i ordningsfrämjande syfte taga någon om hand på en plats, dit endast en begränsad personkrets har tillträde, t. ex. en lägenhet eller – såsom nu är i fråga – en byggarbetsplats. Vad gäller omhändertaganden enligt andra punkten i 3 § LTO till förebyggande av straffbelagda gärningar däremot, föreligger ej någon begränsning, med avseende å vare sig platsen för omhändertagandet eller gärningens svårhet.

Av utredningen i ärendet framgår att överhängande fara förelåg för att

¹ Spörsmålet debatterat i riksdagen, se Riksdagens protokoll 1974: 130 s. 17.

E. C. som arbetade i byggnadsställningar högt ovan marken, skulle göra sig skyldig till i vart fall skadegörelse eller vållande av kroppsskada, alltså straffbelagd gärning. Vid angivet förhållande och då rättelse ej stod att vinna genom anmaningar, hade E. C. i och för sig kunnat omhändertagas med stöd av andra punkten i 3 § LTO.

Såsom anförts har Lundgren vid sitt ingripande mot E. C. uppenbarligen tillämpat 2 § PI. Enligt detta stadgande åligger det polisen att upprätthålla allmän ordning och säkerhet och därvid bl. a. hindra att den allmänna ordningen och säkerheten störes genom brott eller på annat sätt. Vidare har polisen enligt samma stadgande att vidtaga erforderliga åtgärder när den allmänna ordningen och säkerheten kränkts på annat sätt än genom brott och i övrigt lämna allmänheten skydd, upplysningar och annan hjälp.

Av allmänna tolkningsprinciper torde få anses framgå, att polisens på 2 § PI generellt grundade ingreppsrätt upphör att gälla eller inskränkes när en bestämmelse i en specialförfattning – såsom 3 § LTO – berör ett skyddsintresse, t. ex. allmän ordning, som formellt omfattas av 2 § PI. Av det sagda skulle följa att omhändertagande enligt 2 § PI kan ske om det endast syftar till att lämna någon skydd eller hjälp, t. ex. när någon – på enskild eller allmän plats – anträffas i sådan grad påverkad av alkohol eller narkotika att det bedömes lämpligt att han kommer under vård eller uppsikt.

Förebragd utredningar tveklöst vid handen att E. C. i sitt alkoholpåverkade tillstånd utgjorde en uppenbar fara för sig själv och sina arbetskamrater. Lundgren har sålunda haft laglig grund för att med stöd av 2 § PI omhänderta E. C.

Med hänsyn till graden av det våld med vilket E. C. mötte Lundgrens ingripande, kan någon kritik ej riktas mot Lundgren vare sig för att han belade E. C. med handfängsel – s. k. handkedja – eller för att han införde E. C. till polisstationen med sådant fängsel.

Lundgren får vidare anses ha haft grundad anledning till sitt antagande att han ej ensam skulle kunna avvisitera E. C. Mot bakgrund härav kan ej heller Lundgrens åtgärd att i arresten belägga E. C. med handbojor och låta honom ha kvar dessa under någon minut i avvaktan på hjälp av andra polismän för avvisiteringen föranleda någon anmärkning från min sida.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det våld Lundgren använt till lösande av sin tjänsteuppgift ej pågått under längre tid än som varit oundgängligen nödvändigt eller gått utöver vad som med hänsyn till omständigheterna kan anses försvarligt.

Till besvarande av frågor som framställts må nämnas, att fylleri på enskild plats ej är belagt med straff och att anledningen till att E. C. ej lagförts för vad han i övrigt låtit sig komma till last är att Lundgren ansett sig kunna underlåta att rapportera honom. Övriga frågor som SSU-föreningen framställt är – i den mån de ej besvarats i det föregående – allmänt hållna och avser rent hypotetiska situationer, varför de endast föranleder det uttalandet att den polisman som – av privatperson eller annan – anmodats

att företaga ett ingripande givetvis har att självständigt pröva huruvida omständigheterna är sådana att ett ingripande bör ske.

Polisförhör med barn under 15 år

I ett ärende angående polisförhör med barn under 15 år uttalade JO Thyresson den 8 juli 1975 bl. a. följande.

Har lagstridig gärning blivit begången av barn under 15 år, kan straffrättslig påföljd för gärningen ej ådömas. Eftersom en förutsättning för att förundersökning skall inledas är att anledning förekommer att brott som hör under allmänt åtal förövats, saknas i regel från straffprocessuell synpunkt anledning att, då gärningsmannen är ett minderårigt barn, med barnet hålla förhör, som ledes av polis eller åklagare. Med mindre särskilda skäl föreligger skall således lagstridiga gärningar av icke straffmyndiga barn över huvud taget icke böra föranleda polisförhör med sådana barn. För handläggningen av dylika fall ankommer det i stället på vederbörande barnavårdsnämnd (social centralnämnd) att verka.

Såsom framgår av 93 § barnavårdslagen har myndigheter, vilkas verksamhet berör barnavården, samt befattningshavare hos sådana myndigheter att ofördröjligen till barnavårdsnämnd anmäla sådant som de i sin verksamhet erhållit kännedom om av beskaffenhet att föranleda nämndens ingripande. Till följd av tillämpning av denna bestämmelse kommer således barnavårdsnämnd (social centralnämnd) att från polisen erhålla underrättelser, som kan föranleda nämnden att företa utredning och eventuellt vidta åtgärder enligt barnavårdslagen.

Ehuru således utredning rörande barn under 15 år huvudsakligen kommer att äga rum inom barnavårdsnämndens verksamhet har polisen dock viss befogenhet att hålla förhör med barn, som är under 15 år. Det gäller när förhör inte kan eller lämpligen inte bör hållas av barnavårdsnämnd. Har straffmyndig medverkat i brottslighet kan det sålunda vara nödvändigt att höra barn under 15 år om dess gärning för att kunna bedöma den äldres brottslighet. Även i vissa andra fall, då det är av särskild vikt att erhålla uppgifter av barnet angående gärningen och dessa uppgifter ej lämpligen kan erhållas på annat sätt än genom förhör med barnet, kan det erfordras att polisförhör äger rum med barn, som ej fyllt 15 år. Som exempel – hämtat ur förarbetena till förundersökningskungörelsen – kan nämnas att det när minderårig bragt annan om livet eller vållat brandskada kan vara av stor vikt att erhålla närmare kännedom om hur gärningen utförts för att kunna fastställa dödsorsaken eller brandens uppkomst och vidare förlopp, enär detta i sin tur kan vara avgörande för bedömandet av vissa försäkringsfrågor.

Avgränsningen av polismyndighetens befogenheter i nu nämnda hänseenden har kommit till uttryck i 15 § första stycket förundersökningskungörelsen, vari föreskrives att om det förekommer anledning antaga att brottslig gärning blivit begången av barn som ej fyllt femton år, förhör ej må hållas med barnet annat än för att utröna, huruvida någon som uppnått nämnda ålder är delaktig, eller för att efterforska gods som åtkommit genom brottet eller om det eljest är av särskild vikt att erhålla uppgifter av barnet angående gärningen samt dessa uppgifter ej lämpligen kan erhållas på annat sätt än genom förhör med barnet. Sådana förhör får – enligt andra stycket samma bestämmelse – ej hållas utan särskilt medgivande därtill av undersökningsledaren.

I övrigt gäller för dessa förhör, har det uttryckts i förarbetena, att förhören bör hållas i den ordning som är föreskriven för förhör under förundersökning, dvs. enligt 23 kap. rättegångsbalken (RB), och att dessutom givetvis de allmänna föreskrifterna angående tillvägagångssättet vid förhör med barn, dvs. 16–19 §§ förundersökningskungörelsen, skall tillämpas.

Vad nu sagts om polisförhör med barn under 15 år har avsett ett mera fullständigt utfrågande rörande de närmare omständigheterna vid den lagstridiga gärningen och motiven därtill samt därjämte inhämtande av uppgifter rörande den felandes personliga förhållanden. Det är, uttalades det i förarbetena till förundersökningskungörelsen, denna mera ingående utredning som det bör ankomma på barnavårdsnämnden att verkställa. Att i undantagsfall förhörsverksamheten får bedrivas av polismyndighet också i vissa sådana fall har nyss nämnts. I övrigt har polismyndighet således inte befogenhet att hålla mera fullständigt polisförhör med barn under 15 år.

Bestämmelserna i första och andra styckena 15 § förundersökningskungörelsen skall emellertid – enligt tredje stycket samma författningsrum – ej utgöra hinder för att i annat fall till barnet rikta fråga som oundgängligen erfordras för att utröna om barnet begått gärningen. Av förarbetena till förundersökningskungörelsen framgår att denna bestämmelse motiverats bl. a. med att det i ett remissvar i författningsärendet framhållits att under spaningsverksamhet kan uppkomma behov av att till barnet ställa frågor för att få konstaterat, om barnet begått den ifrågavarande gärningen. Något förbud för polisen att verkställa förhör av sådan art – som regelmässigt kunde göras mycket kortfattat – borde, uttalades det i förarbetena, uppenbarligen ej uppställas. Ett fall, då bestämmelsen skulle tillämpas, har – av en sakkunnig i författningsarbetet – ansetts vara det, då barn anträffades på brottsplatsen. I det nämnda remissvaret upptogs eljest det fallet att då det vid efterspaning av gärningsmannen framkom att denne var under 15 år, barnet vanligtvis uppsöktes i bostaden av vederbörande kriminalpolisman eller polissyster och i närvaro av barnets föräldrar eller målsman hördes upplysningsvis och endast i sådan omfattning att det kunde fastslås, att barnet haft med brottet att skaffa. I departementsbehandlingen av förslaget till förundersökningskungörelsen upptogs att det lämpligen borde före-

skrivas, att förhöret skall begränsas till vad som är oundgängligen nödvändigt för uppnående av angivna syfte.

Av de gjorda uttalandena torde framgå att dylika kortfattade förhör får begagnas i syfte att underlätta spaningsverksamheten hos polisen. dvs. ge ett underlag för bedömningen huruvida spaningsverksamheten kan avbrytas eller skall fortsätta. Däremot torde syftet med bestämmelsen om dylika förhör inte i första hand vara att, ehuru det resultatet ofta torde följa, få fastställt någon straffrättslig kvalificering av gärningens lagstridighet eller av den underåriges gärningsmannaskap. De närmare omständigheterna kring gärningen, framför allt de sociala förhållandena men också den unges medverkan i själva gärningen, skall i stället utredas av vederbörande barnavårdsnämnd.

Enligt 16 § förundersökningskungörelsen skall förhørsledaren, om förhör skall hållas med barn under femton år i anledning av lagstridig gärning av barnet, där hinder ej möter, underrätta barnavårdsnämnden därom. Underrättelse bör om möjligt lämnas i så god tid att nämnden kan genom ombud närvara vid förhöret. Bestämmelsen torde avse sådana mera omfattande förhör som enligt 15 § första stycket förundersökningskungörelsen undantagsvis kan äga rum med barn under femton år. I förarbetena till kungörelsen beskrives nämligen det läget att polisen jämlikt barnavårdslagen redan gjort anmälan till barnavårdsnämnden med anledning av vunnit kännedom om förhållanden som bör föranleda nämndens ingripande och det uttalas att en sådan anmälan uppenbarligen inte är tillräcklig om den lagstridiga gärningen föranleder ytterligare åtgärder från åklagarens eller polismyndighetens sida. Barnavårdsnämnden borde då, uttalades det, bli i tillfälle att följa de vidare åtgärderna dels för att tillvarata barnets intresse och dels för att från början kunna delta i utredningen och erhålla kännedom om vad som därvid framkommer om barnet och dess förhållanden, varigenom man kunde undgå att senare bli tvungen att anställa kompletterande utredningar genom nämndens försorg. Vidare möjliggjordes härigenom ett snabbt ingripande från nämndens sida, där sådant var erforderligt.

Av 18 § förundersökningskungörelsen framgår att förhör med barn bör hållas av person med särskild fallenhet för uppgiften. I förarbetena till förundersökningskungörelsen diskuterades möjligheten att införa föreskrift om vem som borde leda förhör med barn och det uttalades bl. a. att det endast i de större städerna förekom att barnavårdsnämnderna hade tillgång till barnpsykologiskt utbildad personal. Det ansågs inte möjligt att föreskriva såsom allmän regel att sakkunnig skulle vara närvarande vid eller medverka vid alla straffprocessuella förhör med barn. Rörande underrättelse till barnavårdsnämnd uttalades att sådan underrättelse också hade till uppgift att, där så kunde ske, tillförsäkra förhørsledaren sakkunnigt bistånd.

Även om det således av förarbetena till förundersökningskungörelsen inte kan anses framgå att bestämmelsen i 17 § i kungörelsen om underrättelseskyldighet i förhållande till barnavårdsnämnd också skulle avse de

kortfattade förhör som avses med bestämmelsen i 15 § tredje stycket kungörelsen torde det dock ofta vara lämpligt, om detta låter sig arrangeras, att personal från barnavårdsnämnden deltar. De fall, där detta främst skulle förekomma, är de där utfrågningen äger rum vid tillfälle, som i förväg planerats, t. ex. vid besök i barnets hem eller när barnet utfrågas på polisstationen. Personalen från barnavårdsnämnden kan i sådana fall, förutom att vara närvarande vid förhöret, lämna värdefullt bistånd genom att t. ex. ordna för barnet i praktiskt hänseende och, om så erfordras, träda i kontakt med föräldrar eller lärare. Överhuvudtaget gäller att vid förhör med barn det hela skall försiggå utan någon dramatik och barnavårdsnämndens personal har därvid enligt min mening en stor uppgift i att klara av många känsliga frågor som berör inte bara direkt barnet utan också omvärldens attityder. Framför allt gäller att man av hänsyn till barnet och dess personlighetsutveckling på allt sätt söker åstadkomma att förhørsverksamheten och omständigheterna kring denna inte medför – som det uttrycks i 17 § förundersökningskungörelsen – fara för att barnet tager skada därav. För tillgodoseende härav gäller att samtliga de, som i egenskap av personal hos de myndigheter, som blir inkopplade på en förhørsverksamhet med barn, gemensamt strävar efter att finna lämpliga lösningar för verksamheten. Det är självfallet polismyndigheten som har det yttersta ansvaret för och bestämmanderätten rörande formerna för förhørsverksamheten.

När det gäller skolbarn må nämnas att det i förarbetena till förundersökningskungörelsen fanns ett förslag om att, när skäl därtill förekom, underrättelse om förhör med elev vid skola skulle, förutom till barnavårdsnämnden, ske till rektor, överlärare eller föreståndare för skolinrättningen. Förslaget, som motiverades med framför allt att det vid förhöret kunde framkomma omständigheter som borde föranleda stödjande eller tillrättaliggande åtgärder, ledde inte till någon föreskrift i kungörelsen. Mot förslaget anförde advokatsamfundets styrelse (TSA 1947 s. 305 f) bl. a. att innan förhör hållits, man ofta inte visste, om barnet verkligen begått det påstådda brottet och att man ej heller i övrigt kände de närmare omständigheterna. Att på detta stadium underrätta skolledningen var enligt styrelsens mening olämpligt. Det kunde, anförde styrelsen, hända att undersökningen ej föranledde samhällsingripande och hade då saken det oaktat bragts till skolans kännedom, var det inte uteslutet att därav kunde för barnet följa skada, som bort undvikas. Ifall omständigheter framkom, som skolans ledning borde underrättas om, var det enligt styrelsens mening väl tillräckligt att detta skedde sedan dessa omständigheter verkligen framkommit.

Mot bakgrund av vad sålunda framgår ur förarbetena till förundersökningskungörelsen torde få anses gälla att polisen inte regelmässigt bör och än mindre har skyldighet att underrätta skolledningen om att skolelev misstänks för brottsligt handlande eller eljest skall underkastas förhör av polisen. Det är också angeläget att sådan skolelev inte onödigtvis blir utsatt för andra elevers uppmärksamhet på grund av polisens förhørsverk-

samhet. Förhör bör därför i princip inte anställas i skola och inte heller bör hämtning ske i skolan eller kallelse äga rum med inblandning av skolpersonal. Som regel torde det inte heller möta svårigheter att hålla förhör på annan plats än i skola och även i övrigt undvika att låta förhørsverksamheten ingripa i elevens skolsituation. I de flesta fall torde förhör säkerligen kunna hållas i skolelevens hem och annars hos polisen. Skulle det emellertid bli nödvändigt – t. ex. om saken brådskar – att nå kontakt med elev under femton år i skolmiljön eller t. o. m. att hålla förhör i skolan finns enligt min mening också utrymme för att, om detta kan ordnas, underrättelsen till skolledningen, som eljest får lämnas av polisen, ombesörjes av personal hos vederbörande barnavårdsnämnd, eftersom det ju blir nämnden som i förekommande fall har att göra erforderliga bedömningar i fråga om åtgärder med anledning av lagstridig handling av barnet.

Beträffande underrättelse till barns föräldrar om polisförhör med barn gäller enligt RB 23: 10 tredje stycket att, ifall den som höres är under femton år, den som har vårdnaden om barnet bör vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen. I en departementspromemoria i författningsärendet rörande förundersökningskungörelsen uttalades följande.

I regel torde förhör med barn, åtminstone då barnet är under pubertetsåldern, underlättas om någon av barnets föräldrar eller annan nära anhörig är närvarande. Därigenom åstadkommes lättare den atmosfär kring förhöret som gör det möjligt för förhørsledaren att hos barnet väcka det förtroende som är en viktig förutsättning för ett gott resultat av förhöret. Ej alltför sällan kan emellertid läget i stället vara det att barnet om någon av föräldrarna (eller annan närstående) är närvarande, drar sig för att tala så fritt som det skulle ha gjort om det varit i enrum med förhørsledaren eller om åtminstone ingen närstående kunnat höra barnets berättelse. Detta kan gälla även om förhållandet mellan barnet och dess föräldrar är helt gott. Stundom kan föräldrars närvaro vid förhör vara till olägenhet på annat sätt. Många föräldrar kunna ej tänka sig att deras barn kunna ha gjort sig skyldiga till någon orätt handling eller också vilja de till varje pris hindra att sanningen kommer fram. De kunna då med allehanda inpass och frågor, tillsägelser till barnen att tiga osv. störa förhöret. Andra kunna hindra förhöret genom sin antipatiska inställning till barnet. Undersökningsledaren har en mycket grannliga uppgift, då det gäller att avgöra huruvida fader eller moder eller annan nära anhörig skall utestängas från förhöret. Avgörandet tillkommer honom enligt RB 23: 10 andra stycket. Han torde i regel böra iakttä rätt stor försiktighet och icke förbjuda de anhöriga att vara närvarande om det ej kan med ganska stor säkerhet sägas att deras närvaro skulle vara till skada. Han kan i stället, om det sedermera under förhörets gång skulle visa sig olägligt att ha dem närvarande, låta dem avträda. Hålles förhöret med barn under 15 år, gäller stadgandet i 23: 10 tredje stycket att den som har vårdnaden om barnet bör vara närvarande vid förhöret om det kan ske utan men för utredningen. Har vårdnaden frångåtits föräldrarna, torde förhållandena ofta vara sådana att deras närvaro vid förhöret är till föga gagn. Kan det emellertid antagas att förhöret skulle på något sätt underlättas genom föräldrarnas närvaro, får den omständigheten att de ej utöva

vårdnaden om barnet ej tillmätas någon avgörande betydelse. Undersökningsledaren har här en diskretionär prövningsrätt.

De i departementspromemorian angivna synpunkterna på föräldrars närvaro vid polisförhör med barn torde alltjämt äga giltighet. De förtjänar också beaktande när det gäller frågan huruvida förhørsverksamheten bör bedrivas i barnets hem eller annorstädes, t. ex. i polismyndighetens lokaler. I sistnämnda fråga får självfallet också beaktas de lokala betingelserna och framför allt tillses att valet av förhørsplats inte medför att den unge – och inte heller hans anhöriga – riskerar att utsättas för uppmärksamhet, som kunnat undvikas om förhöret ägde rum annorstädes. Något generell uttalande om vilken plats som kan anses utgöra bästa förhørsplats kan uppenbarligen inte göras utan det får ankomma på polisen att i varje enskilt fall ta ståndpunkt härtill med beaktande av de olika omständigheter som föreligger.

Några närmare föreskrifter, anvisningar eller råd om huru det lämpligen bör från polisens sida tillgå när underåriga utfrågas av polisen har inte lämnats centralt från rikspolisstyrelsen. Med hänsyn härtill och till att avfattningen av förundersökningskungörelsens och rättegångsbalkens hithörande regler inte kan anses lämna all den ledning som synes erforderlig och även med hänsyn till vad jag erfarit om innehållet i förekommande undervisningslitteratur rörande underrättelser från polisens sida till barnavårdsnämnd, "målsman, skola eller annan" finner jag det lämpligt att ge rikspolisstyrelsen kännedom om de i ärendet aktualiserade frågeställningarna. Enligt min mening synes behov föreligga av att råd och anvisningar på området utges centralt och i samråd med socialstyrelsen och skolöverstyrelsen. Jag överlämnar därför ett exemplar av beslutet till envar av styrelserna.

Felaktig avräkning av häktningstid

Vid ställföreträdande JO Wigelius' inspektion av Borås tingsrätt antecknades bl. a. följande.

M. anhölls den 26 februari 1973 och häktades den 2 mars 1973 såsom misstänkt för grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning. Hon dömdes i dom den 13 april 1973 för bl. a. detta brott till skyddstillsyn med anstaltsbehandling och försattes på fri fot. I domen hade bl. a. antecknats det frihetsberövande som föregått domen. Genom nåd beviljad den 14 juni 1973 erhöll M. sedermera befrielse från anstaltsbehandlingen. M. häktades ånyo den 21 februari 1974 och i dom den 13 mars 1974 (ordförande f. d. rådmannen Ante Beck-Friis) dömdes hon med undanröjande av skyddstillsynen enligt domen den 13 april 1973 till fängelse 10 månader. Fängelsestraffet

skulle anses verkställt i anstalt till en tid av 28 dagar, nämligen det antal dagar hon varit berövad friheten i det senare målet.

Wigelius anförde: Föreskrifter om obligatorisk avräkning av straffprocessuella frihetsberövanden infördes genom ändringar i 33 kap. 5-7 §§ BrB. som trädde i kraft den 1 april 1973. Enligt 5 § andra stycket skall om skyddstillsyn undanröjes och det istället dömes till fängelse avräkning ske beträffande frihetsberövande, som föregått domen på skyddstillsyn. Enligt övergångsbestämmelser till den nya lagstiftningen gäller sistnämnda regel – utom i visst fall – ej vid undanröjande av skyddstillsyn, som meddelats före ikraftträdandet. Meddelas däremot skyddstillsynsdomen efter ikraftträdandet, skall regeln tillämpas även om frihetsberövandet ligger före ikraftträdandet (prop. 1972: 146 s. 61). Enligt det sagda har således i domen bort förordnas att M. skulle få avräkna även de dagar, då hon varit berövad friheten före domen på skyddstillsyn den 13 april 1973, nämligen 46 dagar.

Yttrande inhämtades från tingsrätten.

Beck-Friis vitsordade riktigheten av den gjorda anmärkningen och uppgav att den felaktiga avräkningen berott på ett förbiseende.

Tingsrätten (borgmästaren Gudmund Ernulf) yttrade bl. a.

Det nu skedda bör ses som ett tillfälligt förbiseende, låt vara ett beklagligt sådant. En bidragande förklaring kan vara att det var fråga om en tämligen ny lagstiftning. För Beck-Friis del tillkommer den omständigheten att han avgick med pension från sin rådmantjänst redan med utgången av år 1972 men inträtt i tjänst som extra domare vid tillfällen då arbetsläget i tingsrätten varit så ansträngt att de ordinare ledamöterna icke medhunnit göromålen.

Wigelius uttalade vid ärendets avgörande den 10 februari 1975 följande.

I enlighet med vad jag uttalat i inspektionsprotokollet borde tingsrätten i domen den 13 mars 1974 ha förordnat om avräkning av de 46 dagar, under vilka M. före domen den 13 april 1973 varit berövad friheten.

Ansvaret för den rätta tillämpningen av avräkningsreglerna har i första hand åvilat Beck-Friis såsom tingsrättens ordförande. Det är av vikt att yttersta noggrannhet iakttagas vid all tillämpning av regler om frihetsberövanden. Då det förelupna felet varit ägnat att leda till ett oriktigt frihetsberövande finner jag därför att Beck-Friis genom underlåtenheten att i domen 1974 avräkna förenämnda 46 dagar gjort sig skyldig till tjänstefel.

Med hänsyn till de omständigheter, som anförts i tingsrättens yttrande, anser jag mig dock kunna underlåta att väcka åtal. Beträffande Beck-Friis' befattning med målet låter jag därför bero vid vad som förekommit i ärendet.

Enligt utdrag ur kriminalregistret började verkställigheten av straffet enligt 1974 års dom den 15 mars 1974. M. meddelades villkorlig frigivning den 19 september 1974 med en återstående strafftid av 2 månader 26 dagar. Hon har därefter den 10 januari 1975 av Borås tingsrätt dömts för häleri.

begänget under prøvotiden, till fängelse 3 månader, varvid den villkorligt medgivna friheten förklarats förverkad. Fängelsestraffet skulle till en tid av 22 dagar, motsvarande anhållnings- och häktningstid i det sista målet, anses verkställt i anstalt. Domen har vunnit laga kraft och verkställigheten påbörjades den 12 januari 1975.

Att den anhållnings- och häktningstid, som föregått 1973 års dom, inte avräknades i 1974 års dom torde innebära rättstillämpning, som uppenbart strider mot lag. M. torde därför ha möjlighet att efter ansökan hos högsta domstolen beviljas resning och ändring av 1974 års dom enligt 58 kap. 2 § 4. rättegångsbalken. Då emellertid sådan ansökan även kan göras av riksåklagaren översänder jag ett exemplar av detta beslut till denne för känedom.

Jag har inte funnit anledning att i detta ärende närmare utreda vilken inverkan det felaktiga avräkningsbeslutet haft på verkställigheten av fängelsestraffet beträffande bl. a. frågan om tidpunkten för villkorlig frigivning. I den mån felaktigheten medfört skada för M. i det avseendet torde hon enligt skadeståndslagen ha möjlighet att utfå ersättning från staten på grund av fel vid myndighetsutövning. Jag företar dock i denna del ej annan åtgärd än att M. erinras om möjligheten att – om beslutet upphävs och ändras – efter hänvändelse till justitiekanslern aktualisera sådant ersättningsanspråk.

Sedan M. med hänvisning till JO-anmärkningen hos regeringen anhållit, att regeringen av nåd skulle förordna att det henne den 10 januari 1975 ådömda straffet till en tid av ytterligare 46 dagar skulle anses verkställt i anstalt, biföll regeringen den 20 februari 1975 hennes ansökan härom.

Riksåklagaren meddelade därefter att han mot bakgrund av regeringens beslut inte fann tillräckliga skäl att hos högsta domstolen ansöka om resning.

Behandling av häktad i IB-målet

JO Thyresson meddelade den 12 september 1975 följande beslut med anledning av klagomål från Jan Guillou och Sixten Arozenius.

Den 22 oktober 1973 grep polisen Jan Guillou som sedan den 19 oktober var anhållen i sin frånvaro misstänkt för spioneri. Efter förlängning av anhållningstiden förklarades Guillou den 9 november häktad av Stockholms tingsrätt, trettonde avdelningen. Genom dom den 4 januari 1974 dömde tingsrätten Guillou för spioneri till fängelse ett år med viss avräkning för den tid denne varit berövad friheten i målet. Efter överklagande gjorde Svea hovrätt genom dom den 14 mars 1974 vissa ändringar i tingsrättens dom och nedsatte fängelsestraffet till tio månader samt föreskrev ytterligare avräkning för häktningstid. Hovrätten beslöt även att försätta Guillou

på fri fot. Domen vann laga kraft, sedan högsta domstolen den 17 september 1974 ej funnit skäl att meddela Guillou prövningstillstånd.

Efter gripandet infördes Guillou samma dag till dåvarande allmänna häk-
tet i Stockholm och förvarades där fram till den 12 november 1973. Han
överfördes då till häktesavdelningen på fängvårdsanstalten Å Långholmen,
där han hölls förvarad till dess han efter domstolsbeslut försattes på fri fot
den 14 mars 1974. Under anhållnings- och häktningstiden var Guillou na-
turligtvis underkastad skilda inskränkningar i sin frihet. Guillou fick sålun-
da bl. a. inte utan prövning avsända eller motta brev. Vid kontroll av Guil-
lous post gjordes flera beslag. Åklagaren förordnade även om husranssa-
kan i Guillous cell på Långholmen.

I flera skrivelser hit klagade Guillou i fråga om den brevgranskning han
var utsatt för under anhållnings- och häktningstiden. Åklagaren hade för-
bjudit Guillou att avsända vissa brev. Guillou uppgav vidare i en klagoskri-
velse att han haft sexton minuters förbud att inneha tidningar och radio
samt anförde att han fann åtgärden egenartad.

I klagomål av Sixten Arozenius, som i tidningarna läst att Guillou var
fullständigt isolerad och inte fick ta emot besök av sin fru, ställdes frågan
om försvaret för sådana extrema åtgärder och om de vilade på juridisk
grund.

Beräffande de brev Guillou av åklagare förbjudits avsända lämnas här
följande redogörelse.

Guillou klagade i skrivelser hit den 29 och 31 oktober 1973 över att
chefsåklagaren C. A. Robèrt ej för vidarebefordran godkänt ett brev date-
rat den 25 oktober 1973 från Guillou till tidningen Aftonbladets chefredak-
tör Gunnar Fredriksson. Brevet var bifogat den förstnämnda klagoskrivel-
sen. Guillou, som uppgav att kriminalkommissarien K. E. Friberg lämnat
den motiveringen för åtgärden att Robèrt "inte gillade tonen i brevet",
ifrågasatte om de bestämmelser för brevcensur, vilka gav Robèrt rätt att
granska Guillous korrespondens och att eventuellt hindra vidarebefordran-
det därav, även kunde sägas omfatta rätt att göra ingrepp på grund av stil-
listiska invändningar. Guillou anförde vidare i huvudsak följande. Det var
fullt begripligt och acceptabelt att brevcensur kom i bruk under omständig-
heter som hans egna. Han hade också skriftligen godkänt förfarandet i sig.
Det var däremot djupt olustigt och förnedrande att en åklagare skulle kun-
na utnyttja sin makt i detta avseende att efter fyra dagar låta meddela att
han stoppat ett brev därför att dess formella utformning inte fallit honom i
smaken. Guillou fann det självklart att Robèrt i detta fall överskridit sina
formella befogenheter. Guillou underställde JO ärendet, då saken syntes
ha principiell vikt.

Guillou klagade vidare i skrivelse den 10 december 1973 över att Robèrt
gjort censuringripande i fråga om ett odaterat brev från Guillou till Jan
Stolpe. Brevet var bifogat klagoskrivelsen. Guillou anförde härom följande.
Robèrts motivering för ingreppet var att brevet innehöll smädliga ytt-

randen om utrikesminister Sven Andersson. Om detta var att säga att åtminstone ett tjugotal större tidningar jämte Sveriges Radio-TV vid åtskilliga tillfällen påpekat att utrikesministern ljugit. Det torde vara den påstått smådade själv som har att avgöra sakfrågan i detta stycke. Vidare torde det vara särskilt viktigt att påtala när ministrar ljuger. Guillou ansåg att ingreppet inte syntes ha samband med censurreglerna i hans och andra fångars fall och ville att JO undersökte om Robèrt överskridit sina befogenheter vad gällde censurrätten.

I skrivelse den 8 januari 1974 klagade Guillou över att chefsåklagaren Torsten Engelberth förbjudit vissa yttranden gjorda som skriftliga frågesvar avsedda att ingå i en artikel i tidningen Lektor. I skrivelsen lämnade Guillou exempel på de ej godkända svaren från hans sida samt bemötte de motiveringar som lämnats för ingreppen. Härutöver anförde Guillou bl. a. följande. Han ville starkt ifrågasätta om den förhandscensur av tidningsmaterial som Engelberth utövat kunde anses försvarlig. Guillou kunde inte inse censuringrepp av detta slag som seriöst menade. Ingreppen hade karaktären enbart av obstinata trakasserier. Guillou fann det angeläget att JO uttalade sig.

Guillou klagade i skrivelse den 23 januari 1974 över att Robèrt låtit censurera och beslagta de tre första sidorna till en artikel avsedd för tidningen Dagens Nyheter. Artikeln bar rubriken "Påståenden om IB och utrikes förhållanden" och behandlade vissa av de påståenden om IB:s verksamhet som tidigare publicerats i Folket i Bild/Kulturfront samt vad som enligt Guillou från officiellt håll bl. a. bekräftats därom. I skrivelsen hit återgav Guillou ordagrant den text som censurerats och beslagtagits av Robèrt. Vissa delar av klagoskrivelsen hemligstämplades jämlikt 4 § sekretesslagen (1937:249) enligt beslut av mig den 29 januari 1974. Guillou uppgav i skrivelsen att Robèrt mot den beslagtagna och censurerade texten riktat dessa anmärkningar:

- a) texten röjer hemliga uppgifter och utgör spioneri.
- b) texten röjer uppgifter angående den av Robèrt utförda undersökningen kring IB:s brottsliga verksamhet som är hemlig och för vilken Guillou har tystnadsplikt.

Rörande ifrågavarande anmärkningar anförde Guillou bl. a. följande. Texten innehöll ingenting som inte var känt och ej heller någonting som inte tidigare varit publicerat i svensk press eller blivit tillgängligt som offentlig handling på JO-ämbetet. Det måste stå fullt klart att den censur som Robèrt givit sig in på dels varit av okynneskaraktär och dels omöjlig kunnat motiveras av en brottsrubricering som spioneri. — I klagoskrivelsen uppgav Guillou vidare att åklagaren kommenderat polisen att utföra husrannsakan i Guillous cell i syfte att beslagta kopia på den redan beslagtagna texten. Guillou ifrågasatte starkt detta förfarande och gjorde gällande att razzian varit av okynneskaraktär och således genomförts på bristande grunder. — Guillou påtalade ävenledes att åklagaren i samband med

censureringen av artikeln beslagtagit skriftliga svar på intervjufrågor som ställts av Dagens Nyheter med samma motivering. Guillou hävdade att det var tjänstefel att motivera beslaget med spioneri. Guillou menade avslutningsvis att Robèrts ingrepp skett på felaktiga grunder.

Med anledning av innehållet i Guillous sålunda framförda klagomål beträffande brevkontrollen infordrades yttranden från dels Robèrt och dels Engelberth.

Robèrt anförde i sitt yttrande följande.

Beträffande Guillous skrift den 29 oktober 1973. Under tid Guillou varit berövad sin frihet har hans post kontrollerats. Kontrollen har skett genom vederbörande utredningspersonal i polisen, och jag har personligen tagit befattning därmed endast för de fall att man ifrågasatt huruvida skriftliga meddelanden till eller från Guillou skulle få vidarebefordras. Det i Guillous skrift omnämnda brevet föredrogs för mig den 26 oktober 1973, varvid jag beslöt att detsamma icke fick avsändas med hänvisning till att Guillou i brevet omnämner och beskriver mig som en "fifflande åklagare". En befordran av brevet till adressaten skulle enligt min uppfattning ha fått den följden, att Guillou därigenom kommit att göra sig skyldig till förtalsbrott, och jag fann det vara ett rimligt antagande, att lagstiftaren icke avsett att så skulle kunna ske under medverkan av polis- och åklagarmyndighet eller med godkännande av den ämbetsman mot vilken förtalsbrottet riktade sig. Enligt 8 § lagen den 25 april 1958 om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. skall som villkor för rätten att avsända eller mottaga brev bland annat gälla att ordning eller säkerhet därigenom icke äventyras. Vad som avses med äventyrande av ordning och säkerhet är måhända icke helt klart, men uppenbart bör uttrycket tolkas extensivt. Justitieombudsmannen synes, i beslut den 27 september 1971, dnr 208/70, ha givit uttryck åt samma uppfattning. — Beträffande Guillous skrift den 31 oktober 1973. Givetvis är jag helt likgiltig för den ton eller möjligen brist på ton som präglar Guillous skrivsätt. Jag har därför ej heller gjort något uttalande, att jag "tyckte inte om tonen i brevet", utan jag har i stället klart angivit för de föredragande polismännen kriminalkommissarierna Tage Lindgren och Thure Norberg, att brevet skulle återlämnas till Guillou med det besked, som senare skriftligt angivits i mitt brev av den 31 oktober 1973. Om vederbörande polisman vid återlämnandet av brevet till Guillou därvid till äventyrs skulle ha använt det uttryck, som Guillou lägger i min mun, känner jag icke till, och jag har ej heller aktat nödigt verkställa någon utredning i saken. — Beträffande Guillous skrift den 10 december 1973. Det är riktigt att jag efter föredragning beslutat, att det av Guillou i klagoskriften omnämnda brevet icke fick avsändas på grund av att detsamma innehöll smädliga uttalanden om utrikesministern Sven Andersson. Som framgår av akten erhöll Guillou besked härom — denna gång skriftligt — av kriminalkommissarie Norberg. Stöd för mitt beslut utgör förut åberopade stadgande i 8 § lagen den 25 april 1958 om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. — Beträffande Guillous skrift den 23 januari 1974. Jag, som tagit del av klagoskriften i dess fullständiga skick (enär den ansetts hemlig), kunde konstatera att skriften ordagrant överensstämde med texten i den beslagtagna handlingen, rubricerad Påståenden om IB och utrikesförhållanden. Ett offentliggörande av de censurerade uppgifterna skulle uppenbart ha kunnat medföra men för rikets försvar, och en underlåtenhet från min sida att beslagtaga handling-

en skulle därför självklart ha inneburit en försummelse. I skrivelse till Svea Hovrätt den 12 februari 1974 anmäldes beslaget och framställdes yrkande att handlingen måtte förklaras förverkad jämlikt 36 kap 3 § brottsbalken. I dom den 14 mars 1974 biföll hovrätten mitt yrkande härom liksom även mitt yrkande om förverkande av visst annat skriftligt material avsett att tillställas journalisten Gudrun Ryman i Dagens Nyheter. I samma skrivelse anmälda jag beslag av ett brev från Guillou till Gudrun Ryman dagtecknat den 18 januari 1974, och återopade detsamma som bevisning till styrkande av Guillous uppsåt att skada rikets försvar. I domen förklarade hovrätten att detta beslag liksom övriga beslag skall bestå till dess lagakraftvägande dom föreligger. Guillou har visserligen icke funnit lämpligt att framställa klagomål över att brevet beslagtagits men med hänsyn till dess nära samband med den handling, som klagoskriften avser, bifogar jag för kännedom och den åtgärd som eventuellt därav kan föranledas en fotostatkopia av brevet. Som framgår av detsamma förutser Guillou möjligheten av att sammanställningen, dvs. den aktuella beslagtagna handlingen, genom censurans ingripande icke skulle få avsändas, för vilken händelse han uppmanar adressaten att uppsöka JO och där kräva att få taga del av en anmälan, i vilken Guillou "i tur och ordning skriver ut de ord eller passager som censurerats". Efter mitt beslut om beslag handlade även Guillou i överensstämmelse härmed och avlät till JO sin klagoskrift, som enligt vad ovan framhållits överensstämde med texten i den beslagtagna handlingen. Den omständigheten att även klagoskriften således måste anses hemlig jämlikt 4 § sekretesslagen — och icke enbart jämlikt 10 § — kunde emellertid förhindra ett utlämnande till adressaten och allmänheten. — I klagoskriften s 5—6 påtalar även Guillou att jag "i samma försändelse" även skulle ha beslagtagit Guillous skriftliga svar på ett antal intervjufrågor, vilka rimligen icke kunde ha inneburit något brott i sekretesshänseende. Guillou misstar sig. Som framgår av beslagsprotokoll avseende beslagstillfället den 22 januari 1974 (vilket närslutits yttrandet) beslagtogs endast brevet och sammanställningen. Säkerhetspolisen har på min förfrågan meddelat att skriften med svaren på intervjufrågorna efter viss fördröjning vidarebefordrats till adressaten.

Guillou bereddes tillfälle att bemöta Roberts yttrande med påminnelser, men lät sig ej avhöra.

Engelberth anförde i sitt yttrande hit följande.

Vederbörande journalist hos veckotidningen var synnerligen angelägen att få kontakt med Guillou och att få sin artikel så snart som möjligt. För att tillmötesgå honom och Guillou ordnade jag så att hämtning och avlämning av breven skedde med bud. Av praktiska skäl och för att vinna tid överenskom de båda också därom att Guillou skulle författa såväl frågorna som svaren i intervjun. Så skedde också. Slutligen ställde Guillou också det absoluta kravet att intervjun skulle publiceras i sin helhet utan strykningar eller ändringar. Jag har gjort den bedömningen att delar av vad Guillou skrivit under punkterna 3, 4 och 7 innebar men som omnämnes i 19 kap. 5 § BrB. Även om samma eller liknande påståenden gjorts tidigare och framförandet av dem varit föremål för prövning i mål mot Guillou, har Guillou genom upprepadet och genom sitt skrivsätt givit sken av att hans påståenden var riktiga och att de styrkts genom rättegången. Jag ansåg mig

icke kunna eller ha rätt att medverka till att de fördes vidare. Vad punkten 15 beträffar var dess innehåll avsett att föras vidare till journalisten vid veckotidningen och därefter i oförändrat skick ut till allmänheten. Den som valt åklagarens yrke får naturligtvis finna sig i ett och annat i fråga om otidigheter och smädelser och jag fäster personligen icke större avseende vid sådant men jag ansåg mig inte böra eller behöva medverka till att en kollega smädades eller beljogs. Guillou gjorde omgående vissa ändringar i texten och handlingarna vidarebefordrades därefter omedelbart. Då Guillou nu riktar anmärkningar mot mig, vore det enligt min uppfattning av visst intresse att Guillou tillhandahöll artikeln i dess helhet jämte följbrevet för att ge en riktig bakgrund till mina bedömningar.

Guillou inkom med påminnelser över Engelberths yttrande.

Beträffande behandlingen av häktade och anhållna finns föreskrifter i lagen (1958:213) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. och i kungörelsen (1958:214) angående tillämpningen av sagda lag. Enligt lagen, som genomgående likställer häktad och anhållen, skall den som på grund av misstanke om brott eller av annan anledning häktats behandlas med tillbörlig hänsyn, så att skadliga verkningar av frihetsförlusten såvitt möjligt förebyggs. Den häktade får inte underkastas annan inskränkning i sin frihet än som påkallas av ändamålet med häktningen samt ordning och säkerhet. I den mån det är förenligt med god ordning och i övrigt ej föranleder olägenhet må häktad anskaffa eller motta underhåll och bekvämlighet utöver vad som eljest består honom. Enligt 8 § i lagen får häktad ej avsända eller motta brev eller annan försändelse med mindre det prövas kunna ske utan att äventyra ordning och säkerhet eller medföra fara för att bevis undanröjs eller utredning om brott eljest försvåras. Utan sådan prövning får häktad emellertid alltid avsända skrift till vissa angivna myndigheter, bl. a. JO och JK. I 9 § tillämpningskungörelsen stadgas att intagen i den utsträckning det kan ske utan olägenhet får skaffa sig eller motta böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom lämplig förströelse. Undersökningsledaren eller, om förundersökningen avslutats, åklagaren äger dock föreskriva, att den som är intagen på grund av misstanke om brott inte får läsa tidskrifter eller tidningar eller inneha radioapparat. I 12 § tillämpningskungörelsen reglerar närmare den intagnes rätt att avsända eller motta brev. Där stadgas att brev eller annan försändelse, som intagen vill avsända eller som ankommer till honom, skall kvarhållas, men inte får utan den intagnes medgivande öppnas. När brev eller annan försändelse kvarhålls, skall den intagne så snart lämpligen kan ske underrättas därom, såframt ej särskilt skäl är däremot. Medger intagen, som erhållit dylik underrättelse, att brevet får läsas eller försändelsen öppnas och konstateras därvid att brevet eller försändelsen ej innehåller något som kan äventyra ordning och säkerhet eller medföra fara för att bevis undanröjs eller utredning om brott

eljest försvåras, får tillstånd att avsända eller motta brevet eller försändelsen ej vägras. Enligt 11 § tillämpningskungörelsen meddelas tillstånd för intagen att avsända eller motta brev eller annan försändelse av föreståndaren för förvaringslokalen. Därjämte erfordras i fråga om den som är intagen på grund av misstanke om brott tillstånd av undersökningsledaren eller, om förundersökningen avslutats, åklagaren. I 13 § tillämpningskungörelsen stadgas att tillstånd att motta besök ej får vägras, med mindre besöket kan antas äventyra ordning och säkerhet eller medföra fara för att bevis undanröjs eller utredning om brott eljest försvåras. Den som häktats eller anhållits är skyldig att ställa sig till efterrättelse de ordningsregler som gäller för förvaringslokalen ävensom de föreskrifter och tillsägelser som meddelas av personalen.

Som framgår av denna redogörelse för i förevarande hänseende tillämpliga bestämmelser medverkar åklagare i behandlingen av de anhållna och häktade, såvitt rör de intagnas kommunikationer med yttervärlden. Det åligger sålunda åklagare efter beslut om frihetsberövande att i varje särskilt fall bestämma i fråga om den intagnes rätt till brevväxling och annan kontakt utåt.

Ett frihetsberövande innebär i allmänhet en icke ringa påfrestning för den som drabbas av åtgärden. Anhållande och häktning av utredningsskäl innebär nödvändigtvis i sig också ett extra mått av isolering. Den grundläggande regeln i häktesbehandlingslagen är emellertid att den intagne skall ha så stor frihet som möjligt i sin rätt till kontakt med yttervärlden. Andra inskränkningar får inte ske än som är klart påkallade med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, och de inskränkningar som är ofrånkomliga får inte göras mera omfattande eller fortgå längre tid än nödvändigt.

Vid bedömningen av vad som kan tillåtas den intagne är givetvis främst brottets beskaffenhet och grunderna för frihetsberövandet av betydelse. Guillou misstänktes för ett allvarligt brott, nämligen spioneri. Skälen för att Guillou var berövad friheten var enligt handlingarna i målet att han på fri fot kunde försvåra förundersökningen, fortsätta brottslig verksamhet eller fly ur landet. De två sist nämnda skälen bedömdes kvarstå, sedan tingsrättens dom i målet meddelats.

Guillou och de medmisstänkta fick efter beslut av Robèrt som förundersökningsledare inte lyssna på radio eller läsa dagspress förrän de enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken delgivits förundersökningen. De var vidare underkastade brevgrensning och fick till en början inte motta besök. För Guillous del inträdde en lättnad i besöksförbudet i och med att hans barn av medicinska skäl fick tillåtelse att besöka honom. Besöksförbudet avseende Marina Stagh hävdades sedermera av riksåklagaren efter det att tingsrättens dom i målet fallit. Robèrt har upplyst att några andra direktiv inte lämnats av honom och att han naturligtvis inte föreskrivit att Guillou skulle behandlas på ett särskilt hårt sätt. I övrigt gällde för de spionerimisstänkta

vad häktesföreståndaren inom sitt ansvarsområde meddelade.

Av vad som återgivits av bestämmelserna rörande behandlingen av anhöllna och häktade framgår att det tillkommer åklagare att meddela beslut i här berörda frågor. Mot bakgrund av det brott Guillou misstänktes för och med hänsyn till att han under förundersökningen och därefter hävdade att han hade tillgång till handlingar med för främmande makt betydelsefulla uppgifter, ligger det i sakens natur att långtgående inskränkningar gällde för Guillou i fråga om besök, brevväxling, tidningsläsning samt innehav av radioapparat m. m. Mot vad Robèrt i förevarande hänseenden föranställt om kan enligt min mening någon kritik ej riktas. Undersökningen visar att Guillou inte saknat möjlighet att, som det heter, motta "bekvämlighet" utöver vad som eljest består de intagna. Guillou har sålunda bl. a. haft möjlighet att läsa böcker och att ha skrivmaskin i cellen.

Guillou påtalade i en av klagoskrivelseerna att han den 25 januari 1974 haft sexton minuters förbud att inneha tidningar och radio. Han uppgav att ifrågavarande föremål beslagtogs "enligt direktiv från åklageriet", men att han sexton minuter senare återfick rätten att inneha radio och tidningar. Jag har inte funnit skäl föreligga att närmare undersöka vad Guillou här påtalat. Upplyst är att sedan förundersökningen delgivits Guillou förbud inte rådde för honom att lyssna på radio och läsa tidningar. Det inträffade måste därför bero på missförstånd. Med anledning härav finner jag saken inte böra föranleda något ytterligare.

Vad angår Guillous brevväxling framgår av utredningen att Guillou skriftligen på därför av kriminalvårdsverket fastställd blankett lämnat medgivande att brev och andra försändelser, som avlämnades av och ankom till honom under den tid han var berövad friheten, fick öppnas och granskas. Öppning och granskning fick enligt blankettens ordalydelse göras av styresmannen, åklagaren och förundersökningsledaren. Gällande bestämmelser om brevkontrollen omfattar dock inte uttryckliga regler om vem som får läsa ett med stöd av medgivande öppnat brev. Enligt bestämmelserna skall tillstånd att avsända eller motta brev meddelas av föreståndaren för förvaringslokalen, varjämte i fråga om den som är intagen på grund av misstanke om brott fordras tillstånd av förundersökningsledaren eller, om förundersökningen avslutats, av åklagaren. Det är självklart att de tillståndsgivande personerna är behöriga att granska med stöd av medgivande öppnade brev.

Undersökningen visar att brevgranskningen i Guillous fall i första hand utförts av polispersonal och att Robèrt eller annan åklagare personligen tagit befattning därmed endast i de fall, då vederbörande polisman ifrågasatt om visst brev till eller från Guillou kunde vidarebefordras.

Med hänsyn till åklagarnas arbetsbörda torde det vara omöjligt för dem att med önskvärd skyndsamhet själva utföra all den brevgranskning som kan komma i fråga enligt häktesbehandlingslagen. Jag har mig bekant att åklagarna i praktiken brukar delegera brevgranskningen till den polisper-

sonal som handhar brottsutredningen, därvid åklagarna dock förbehåller sig att besluta i de fall, då tillstånd att avsända eller motta brev eventuellt skall vägras. Det får också enligt min bedömning anses ändamålsenligt att åklagarna inte betungas med handhavandet av brevgranskning i vidare mån än att de ytterst ansvarar för tillståndsprövningen. Visst stöd för den sålunda tillämpade ordningen torde finnas i 23 kap. 3 § rättegångsbalken, som medger att åklagare, som leder förundersökning, anlitar biträde av polismyndighet och även uppdrar åt polisman att vidta särskild till undersökningen hörande åtgärd, om dess beskaffenhet tillåter det. Det förfarande i fråga om brevgranskningen som i detta fall tillämpats föranleder på grund av det anförda ej erinran från min sida.

Beträffande den nyss nämnda blanketten bör påpekas att dess text inte innehåller något om att brevgranskningen i praktiken kan utföras genom medhjälpare till de personer som formellt medges att göra granskningen. Måhända vore det av integritetsskäl lämpligt att den anhållne eller häktade upplystes härom. Jag utgår från att denna och andra hithörande frågor närmare uppmärksammas i pågående utredningsarbete beträffande behandlingen av häktade m. fl.

Enligt gällande bestämmelser får tillstånd att avsända eller motta brev eller försändelse vägras, bara om brevet eller försändelsen innehåller något som kan äventyra ordning och säkerhet eller medföra fara för att bevis undanröjs eller utredning om brott på annat sätt försvåras.

Riksåklagaren har i cirkulär den 29 mars 1972 (C 72) meddelat råd och anvisningar såvitt angår åklagares tillämpning av hithörande bestämmelser. Enligt cirkuläret bör det i första hand ankomma på häktesföreståndaren att beakta ordnings- och säkerhetssynpunkterna. Men även åklagaren, som oftast har den bästa kännedomen om den misstänkte och omständigheterna kring brottet, har enligt cirkuläret att vid sin prövning beakta sådana synpunkter.

Vad som får förstås med uttrycket ordning och säkerhet är oklart. I förarbetena till häktesbehandlingslagen framhölls att någon principiell rätt för åklagaren att ta del av anhållna eller häktade personers korrespondens inte syntes böra stadgas, samt att tillståndsprövningen borde avse frågan huruvida försändelsen kan antas äventyra ordning och säkerhet – i förvaringslokalen eller utanför densamma – eller medföra fara för att bevis undanröjs eller utredning om brott eljest försvåras.

Enligt min mening bör uttrycket ordning och säkerhet i häktesbehandlingslagen inte ges en alltför snäv tolkning. Ordning torde väl närmast syfta på förhållandena inom förvaringslokalen medan säkerhet torde syfta på både inre och yttre säkerhet. Som exempel på verksamhet som kan sätta säkerheten i fara och därför bör föranleda ingripande vid brevgranskningen kan anföras att någon i brev instruerar om rymningshjälp, försöker att smugga in narkotika i häktet eller ger medbrottsling del av planer på allvarligt brott.

I vissa fall torde säkerhetsbegreppets innehåll delvis framgå direkt av den åberopade häkningsgrunden. Jag finner det sålunda självklart att den som är anhållen eller häktad av det skälet, att viss fortsatt brottslighet från hans sida kan befaras, får hindras att brevlades fortsätta med liknande brottslighet. (Jfr. det av Robèrt åberopade fallet i JO:s ämbetsberättelse 1972 s. 167 ff, där JO Bexelius uttalade att ordningen och säkerheten på häkte måste anses äventyrad om häktad tilläts korrespondera i syfte att tillgodogöra sig resultatet av ett grovt stöldbrott).

Att hindras från att avsända eller motta brev är emellertid ett betydande ingrepp i den personliga integriteten. När det gäller brev som ifrågasätts innefatta brott av mindre allvarlig art måste därför en noggrann prövning ske. Vad då särskilt gäller det fallet att ett brev kan tänkas innefatta förtalsbrott, ett fall som är av intresse här, måste beaktas att bedömningen av om ett yttrande utgör förtal eller ej i sig själv innefattar inte bara en klassificering av yttrandet som sådant utan även en avvägning mellan motstående intressen, nämligen yttrandefrihetens och personlighetsskyddets. När det förra intresset är starkt, får nog det senare ofta efterges. För att ett i och för sig nedsättande yttrande skall vara straffritt fordras också att den som faller yttrandet kan visa åtminstone att han haft skäligen grund för sina uppgifter. Också på denna punkt är rekvisitet för förtalsbrottet sådant att det många gånger, när intressekollision föreligger, är svårt eller omöjligt att utan rättegång fastslå att ett yttrande innefattar förtal. Allmänt kan nog sägas att rättsordningen kan väntas förhålla sig tolerant, när någon som anklagas för allvarliga brott går till motangrepp genom att bestrida att grunden för anklagelserna är vederhäftig.

I sammanhanget bör också nämnas att det finns särskild anledning till försiktighet med att stoppa meddelanden från anhållen eller häktad till tidningsredaktion eller enskild journalist, nämligen med hänsyn till tryckfriheten. Jag tänker här både på de grundläggande principerna i tryckfrihetsförordningens inledande paragrafer och på dess bestämmelser om ansvarighet och meddelarskydd.

Det av Engelberth gjorda ingripandet mot intervjusvar som var avsedda att ingå i en artikel i tidningen *Lektyr* har bl. a. avsett vissa uppgifter i svaren, vilka enligt åklagarens bedömning innebar sådant men som omförmäles i 19 kap. 5 § brottsbalken. Engelberth har härom yttrat att, även om samma eller liknande påståenden gjorts tidigare och framförandet av dem varit föremål för prövning i mål mot Guillou, har denne genom upprepan- det och genom sitt skrivsätt givit sken av att hans påståenden var riktiga och att de styrkts genom rättegången. Engelberth ansåg sig icke kunna el- ler ha rätt att medverka till att de fördes vidare.

De förhållanden som Guillou behandlar i sina intervjusvar rör den hemli- ga underrättelsetjänsten och rättegången i anledning av de avslöjanden som gjorts därom. Vad som rör underrättelsetjänsten är till stor del sekre- tesskyddat. På grund härav har rättegångsförhandlingarna med hänsyn till

rikets säkerhet delvis hållits inom stängda dörrar. Vad som därvid förekommit får naturligtvis ej uppenbaras. Oaktat viktiga uppgifter om underrettelsetjänstens verksamhet skall hållas hemliga, har stor publicitet ägt rum i och kring IB-affären. Att uppgifterna i intervjuvären redan må ha varit offentliggjorda har dock inte uteslutit att ett återuppreparande kunnat medföra men för rikets försvar. Om Guillou tillåtits ge ytterligare spridning åt ifrågavarande uppgifter hade detta inte utan fog kunnat betecknas som sådan fortsatt brottslig verksamhet som häktningen bl. a. var till för att hindra. I ett sådant fall är det som jag här förut hävdade självklart att censuringripande får ske. Min uppfattning är alltså att Engelberth handlade riktigt då han på nu berörda grunder stoppade intervjuvären.

Angående ingripandet mot vissa brevsidor, avsedda för en artikel för Dagens Nyheter, delar jag Robèrts uppfattning att det måste ha inneburit en försummelse att ej ingripa mot vad Guillou där skrivit. Texten i handlingen skall till viss del otvivelaktigt hållas hemlig. Mot bakgrund av att ett återuppreparande i tryckt skrift av eljest hemliga uppgifter inte automatiskt medför att uppgifterna blir ofarliga och med hänvisning till vad jag förut uttalat om tillståndsprövningen finner jag inte fog för någon som helst kritik mot Robèrt i detta hänseende.

Guillou har också påtalat stoppandet av vissa skriftliga svar på intervjufrågor som ställts av Dagens Nyheter. Detta skulle ha skett samtidigt med ingripandet mot artikeln. Enligt Robèrts yttrande däremot har skriften med svaren på intervjufrågorna efter viss fördröjning vidarebefordrats till adressaten. Det måste enligt min uppfattning antas att så är fallet och jag ingår ej vidare på saken.

Utredningen ger vidare inte underlag för anmärkning såvitt avser de i Guillous cell företagna husrannsakingarna och de beslag som gjorts vid granskning av Guillous post. I övrigt har Guillou klagat över censuringripandena i vad de motiverats med att hans brev innehållit uttalanden av kränkande karaktär om Robèrt och utrikesministern. Av vad jag förut framhållit torde framgå att man enligt min mening bör vara ytterst försiktig med att hänföra befarat förtalsbrott till sådana störningar av ordning och säkerhet, som brevgranskningen är avsedd att förebygga. Till de åsyftade, mera allmänna synpunkterna kan läggas att Guillous uttalanden inte – på det sätt som är vanligt vid straffbart förtal – innebar att besvärande faktiska omständigheter av personlig art avslöjades. Om uttalandena nått ut, är det mindre sannolikt att mottagarna och allmänheten kunnat uppfatta dem som annat än uttryck för Guillous egna värderingar i en olustig situation. Uttalandena kan därför inte antas ha varit i högre grad ägnade att utsätta Robèrt och utrikesministern för andras missaktning. Jag anser mot den angivna bakgrunden att censuringripandena mot ifrågavarande uttalanden i Guillous brev skett på tämligen svaga grunder. Enligt min mening hade det varit lämpligt om åklagarna låtit uttalandena passera. I det osäkra rättsläge som råder enligt vad jag förut anfört kan jag däremot inte finna att

åklagarnas bedömningar i det nu berörda hänseendet kan läggas dem till last som lagstridiga.

Jag har härmed avslutat min prövning av klagomålen angående Guillous behandling i häkte. Jag har inte funnit skäl till klander mot åklagarna för deras medverkan i behandlingen och för de beslut de därvid haft att fatta. Undersökningen visar emellertid att vad som gäller i här behandlade hänseenden inte är helt klart och entydigt fastlagt. På kriminalvårdens område har sedan lång tid ett omfattande reformarbete pågått. Uppmärksamhet har också ägnats lagstiftningen om behandlingen av anhållna och häktade m. fl. En utredning ser för närvarande över bestämmelserna om häktning m. m. Utredningen gäller främst förutsättningarna för användningen av skilda personella tvångsmedel i straffprocessen, men en väsentlig uppgift är även att ta upp frågan om behandlingens utformning till prövning om föreslagna ändringar påkallar det. Inom justitiedepartementet övervägs nu fråga om vissa omedelbara ändringar i bestämmelserna om behandling av häktade m. fl. Detta hälsas med tillfredsställelse. En promemoria innehållande förslag till ändrade bestämmelser såvitt avser behandlingen har upprättats (Ds Ju 1975:8). Mot bakgrund av det lagstiftningsarbete som pågår finner jag vad som framkommit här ej påkalla vidare uttalanden eller annat från min sida än att jag låter tillstålla justitiedepartementet mitt beslut.

Fråga om jäv för ledamot i hyresnämnd på grund av anknytning till intresseorganisation på bostadsmarknaden

I ett mål vid hyresnämnden för Stockholms län angående prövning av vissa hyror, som överenskommits mellan hyresgästföreningen och Hyresgästernas Sparkasse- och Byggnadsföretag (HSB) i Stockholm, deltog såsom ledamot i hyresnämnden en person E., som var styrelseledamot i en av HSB:s bostadsrättsföreningar och i en av hyresgästföreningens lokalavdelningar. En av hyresgästerna uppgav vid sammanträdet att han till protokollet ville ha antecknat att E. på grund av sin anknytning till hyresgästföreningen och HSB ej var lämplig att deltaga i handläggningen av ärendet.

Övriga närvarande hyresgäster instämde i det anförda.

Ordföranden uppgav enligt protokollet härtill:

E. är förordnad av Kungl. Maj:t att vara ledamot i hyresnämnd på grund av sin förtrogenhet med bostadshyresgästernas förhållanden. Nämndledamot uppträder i nämnden aldrig som representant för sin organisation och har inte till uppgift att tillvarata sin organisations intressen. Nämndledamots uppgift är i stället att med kännedom om förhållandena på hyresmarknaden kunna medverka till att nämndens beslut får en ur juridisk och saklig synvinkel så riktig utformning som möjligt.

Något ytterligare angående jävsfrågan antecknades inte i protokollet.

Hyresnämnden uttalade i yttrande till JO att det syntes sakna praktisk betydelse att jävsfrågan sålunda inte avgjorts enligt bestämmelserna i 4 kap. 15 § rättegångsbalken eftersom hyresärendet slutbehandlats av nämnden i annan sammansättning.

Vid ärendets avgörande uttalade JO Thyresson bl. a. följande.

Part, som vill göra jäv mot domare, skall enligt 4 kap. 14 § rättegångsbalken (RB) framställa invändning därom, då han första gången för talan i målet, sedan han erhöi kännedom om att domaren sitter i rätten eller eljest tager befattning med målet eller, om den omständighet, varå jävet grundas, då ej var känd för parten, sedan han erhöi sådan kännedom. Underlåter parten det, är hans rätt att framställa invändningen förfallen.

Förenämnda bestämmelser äger enligt 28 § arrende- och hyresnämnds-lagen motsvarande tillämpning på ledamot i arrende- och hyresnämnd.

Anmärkningarna mot E:s deltagande såsom ledamot i hyresnämnden måste anses ha utgjort jävsinvändning enligt det förut sagda.

Det är av betydelse att formligt beslut fattas beträffande jävsinvändning, så att part, om hans invändning ej vinner bifall, har möjlighet att – efter hyresnämndens bestämmande – omedelbart eller i samband med talan mot det beslut varigenom nämnden skiljer sig från ärendet föra jävsfrågan under överinstansens prövning (Söderlund, Rättegångsbalken s. 91 och Gad-Stark, Hyresregleringen s. 163).

Hyresnämnden borde därför omedelbart ha meddelat särskilt beslut i anledning av jävsinvändningen. Reglerna om domarjäv äger tillämpning på all handläggning och den omständigheten att ärendet ej avsågs bli slutbehandlat vid sammanträdet utgör sålunda ej något godtagbart skäl till nämndens underlåtenhet att meddela sådant beslut.

Beträffande jävsfrågan i sak må här nämnas följande.

Enligt 4 kap. 13 § 4. RB är domare jävig att handlägga mål bl. a. om han är ledamot av styrelsen för förening som är part. Enligt samma lagrum 9. är domare jävig om särskild omständighet föreligger, som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i målet.

Hyresnämnd skall enligt 5 § arrende- och hyresnämnds-lagen bestå av lagfaren ordförande och två andra ledamöter. Sistnämnda ledamöter, intresserepresentanter, skall vara väl förtrogna, den ene med förvaltning av hyresfastigheter eller, när ärendet rör bostadsrättsfastighet, med förvaltning av sådan fastighet och den andre med bostadshyresgästers förhållanden, eller när ärendet rör annan lägenhet än bostadslägenhet, med näringsidkande hyresgästers förhållanden. Ledamöterna utses av regeringen och när annan ledamot än ordföranden förordnas skall sådan riksorganisation av fastighetsägare, hyresgäster eller näringsidkare som med hänsyn till

medlemsantal, verksamhet och övriga omständigheter kan anses väl företräda den intressegrupp som det är fråga om beredas tillfälle att avge förslag. Till tjänstgöring i nämnden skall ordföranden kalla de ledamöter, som han med hänsyn till ärendets beskaffenhet och övriga förhållanden finner lämpligast.

I förarbetena till de motsvarande bestämmelser, som tidigare fanns intagna i hyresregleringslagen, har uttalats att den omständigheten att en ledamot av nämnden är styrelseledamot eller tjänsteman i en organisation av fastighetsägare eller hyresgäster i och för sig inte anses utgöra jäv. Ett jävsförhållande kan emellertid föreligga i det enskilda fallet. Den som varit juridisk rådgivare åt part i ett visst hyresärende – vare sig såsom funktionsnär i någon intresseorganisation eller eljest – måste anses jävig att tjänstgöra som ledamot i nämnden, då ärendet handläggs där. (Se Gad-Stark, Hyresregleringen s. 162 med där anförda källor.)

Beträffande intresserepresentanternas tjänstgöring i hyresnämnd har departementschefen i proposition med förslag till lag om hyresnämnd bl. a. uttalat:

Vid förordnande av ersättare bör tillses att skilda grupper av intressenter blir representerade. När ärendets beskaffenhet ger anledning till det bör ordföranden äga rätt att i ordinarie ledamots ställe kalla den ersättare som kan anses företräda en viss berörd intressegrupp. Är fastighetsägaren exempelvis ett allmännyttigt bostadsföretag, bör i allmänhet den kallas att tjänstgöra i nämnden som företrädare för SABO-anslutna bostadsföretagens intressen (prop. 1967: 171 s. 15); SABO = Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag.

I proposition 1974: 151 med förslag till lag om bostadsdomstol har departementschefen om intresserepresentanterna i den nya bostadsdomstolen uttalat att dessa ledamöter inte är och inte skall uppfattas som intresserepresentanter i egentlig mening, dvs. som företrädare för endera partens intressen. De är enligt vad departementschefen uttalat meddomare, som har att företa en objektiv bedömning av samtliga fakta i målet utifrån sina särskilda kunskaper och erfarenheter (s. 89).

I samma proposition (s. 115) har departementschefen vidare uttalat:

I likhet med den praxis som har utbildats inom statens hyresråd och hyresnämnderna, bör intresseledamoten, som medverkat på riks- eller lokalplanet i förhandlingsöverenskommelse om schabloner för ändring av bashyra, inte anses vara av jäv hindrad att delta i beslut som gäller bostadslägenhet som berörs av förhandlingsöverenskommelsen. Har däremot ledamoten som företrädare för fastighetsägaren eller hyresgästförening förhandlat om hyresersättningen eller annat hyresvillkor för just det hus eller den lägenhet målet rör, torde i allmänhet en jävssituation föreligga. Det sagda äger självfallet tillämpning också i fråga om ledamot som deltar i andra liknande förhandlingsöverenskommelser.

I det hyresärende som avses med förevarande klagomål var hyresgästföreningen ej part. Redan på grund härav kan den omständigheten att E. var styrelseledamot i en föreningens lokalavdelning ej medföra att han på grund av jäv enligt 4 kap. 13 § 4. RB varit hindrad att deltaga i handläggningen av ärendet. Enär han ej var ledamot i styrelsen för just den HSB-förening som var part i ärendet och i enlighet med vad som i det föregående sagts angående jävsreglernas tillämplighet i detta sammanhang torde ej heller hans engagemang i HSB ha grundat sådant jäv. I frågan huruvida det eljest av skäl som framförts vid sammanträdet förelegat sådant jäv som omtalats i 4 kap. 13 § 9. RB kan jag ej uttala annat än att den prövning av jävsinvändningen, som faktiskt får anses ha ägt rum, ej kan läggas någon tjänsteman vid nämnden till last såsom fel eller försummelse.

Vissa övriga ärenden

Om prövning av vittnes anmälan om hinder för inställelse på grund av sjukdom m. m.

En tingsrätt hade kallat en polisman att inställa sig som vittne. Sedan polismannen på förhandlingsdagens morgon anmält till tingsrätten att han på grund av sjukdom var förhindrad att infinna sig, begärde tingsrätten att han skulle inkomma med läkarintyg till styrkande av att han var förhindrad att inställa sig. Polismannen begärde att JO skulle pröva om tingsrättens krav på att han skulle förete läkarintyg var korrekt.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade vid ärendets avgörande bl. a. följande.

Vittne kan dömas till böter om han utan laga förfall uteblir från domstolsförhandling. Har förhandlingen i förväg inställts på grund av att vittnet anmält att han är hindrad att hörsamma kallelsen, kan däremot någon påföljd för utevaro inte ifrågakomma och rätten har då inte heller anledning att vidare pröva de hinder som vittnet åberopat. I de fall då påföljd kan komma i fråga ankommer det på rätten att självmant beakta om det förekommer anledning att laga förfall föreligger. Om det då visar sig att det visserligen inte finns tillräckliga skäl att antaga att sådant förfall är för handen men det ändå finns det som talar för detta, torde domstolen, liksom i övriga fall där man inte nöjer sig med endast ett påstående om laga förfall, ofta böra bereda den det gäller tillfälle att yttra sig i saken och att inkomma med den bevisning han vill åberopa.

— — —

I frågor av hithörande slag råder fri bevisprövning och domstolen kan därför, när det gäller att ta ställning till om påstående om sjukdom skall accepteras, ta hänsyn även till andra omständigheter än läkarintyg. Om exempelvis den kallade under tjänsteansvar gjort sjukanmälan till arbetsgiva-

re torde detta i regel för domstolen kunna utgöra tillräcklig anledning att antaga att sjukdom verkligen också föreligger. Vad särskilt angår polismän som skall vittna i brottmål om iakttagelser i tjänsten så torde även inställelsen vid domstolen vara att anse som tjänstgöring. Härav torde också följa att uppgifter till domstolen om hinder för inställelse lämnas under tjänsteansvar.

Fråga om beaktande av polisens fridag vid utsättande av mål vari polismän skall vittna

I föregående ärende aktualiserades också vissa allmänna frågor rörande polisens inställelse vid domstol. Sålunda hade klaganden framhållit det angelägna i att det visas förståelse för polisens behov av orörda fridagar.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade härom bl. a. följande.

Enligt svensk rätt är det en allmän medborgerlig skyldighet att vittna inför domstol. För att framtvunga inställelse till rätten och för att förmå vittne att avlägga vittnesmål finns för domstolen olika i rättegångsbalken angivna tvångsmedel. Det ankommer på domstolen att bestämma när ett mål skall företagas till muntlig förhandling. I sakens natur ligger därvid att tidpunkten, givetvis med beaktande av de tidsfrister som må vara föreskrivna, i första hand måste bestämmas utifrån domstolens egna arbetsrutiner. Härtill kommer att hänsyn också måste tas till försvarare, ombud och åklagare. Redan det förhållandet att tidpunkten för en förhandling således måste bestämmas med hänsyn till flera faktorer medför svårigheter för domstolarna när det gäller att sätta ut målen. Mot denna bakgrund är det under nuvarande förhållanden ofta nog ogörligt för domstolarna att ta hänsyn till önskemål jämväl från andra berörda personer. Såsom lagmannen (i ifrågasvarande tingsrätt) framhållit är det dock både i domstolarnas eget intresse och av hänsyn till den allmänhet som berörs angeläget att hänsyn i möjlig mån tas till den enskildes berättigade önskemål i fråga om tidpunkten för inställelsen.

För polisens del föreligger en speciell situation när det gäller att inställa sig som vittne vid domstol. Polisen har till uppgift att bl. a. uppklara och utreda brott. Polisen skall därvid samarbeta med åklagarmyndigheter och andra myndigheter vilkas verksamhet berör polisverksamheten. I sin brottsutredande funktion har polisen inte endast att medverka i förundersökning och därmed sammanhängande verksamhet utan även att biträda vid sakens behandling vid åklagar- och domstolsväsendet. Till polistjänsten hör således också, som förut nämnts, att i brottmål vittna inför domstol om sådant som erfarits i tjänsteutövning. För den enskilde polismannen kan denna verksamhet komma att bli mer eller mindre omfattande beroende bl. a. på vilket slags tjänstgöring han har. Varje polisman skall tjänstgöra visst antal timmar per vecka. Det ankommer på polischefen att efter samråd med personalen fastställa tjänstgöringslistor upptagande tjänstgöringstid, fridagar m. m. Däremot är det domstolen som bestämmer när polisman har att inställa sig som vittne. Det kan därför förekomma vittnesinställelser t. ex. på fridagar eller efter natttjänstgöring. — — —

Det ligger som förut sagts i polistjänstens natur att vittnesinställelse förekommer förhållandevis ofta. Även om det därav kan följa olägenheter för enskilda polismän i form av bl. a. förstörda fridagar och inställelse efter

nattjänstgöring, är det såsom lagmannen framhållit inte helt invändningsfritt att polismän av domstolen ges en särställning i förhållande till andra vittnen. Här kan för övrigt nämnas att polisens semester som regel godtas av domstol som skäl för att inställelse ej skall behöva ske. — Eftersom hithörande spörsmål ytterst hänger samman med polisverksamheten synes det mig som om problemen huvudsakligen också måste lösas internt inom polisväsendet. Vid domstolarna kan emellertid en del även göras i syfte att minska olägenheterna. Jag vill här särskilt nämna att mål vari polisman skall höras borde — om det ej är fråga om mål med häktade eller ungdomar — kunna sättas ut i mycket god tid så att man får rådrum för möjliga anpassningsåtgärder på polissidan. Då ett utsatt mål inställs och ett annat med kort varsel skall sättas i stället torde domstolarna ha goda skäl att inte utan vidare välja ett mål vari polisman skall höras. När det blir aktuellt att ta ett sådant mål är det enligt min mening lämpligt att man förvissar sig om att det inte blir för stora olägenheter för polismannen.

Redovisning i dom av undanröjd påföljd

Vid inspektion av en tingsrätt observerades följande.

Genom dom den 21 april 1971 dömdes L. till fängelse 8 månader. Han dömdes därefter den 10 september 1971 till fängelse 4 månader, vilket sistnämnda straff enligt dom den 15 december 1971 jämväl skulle avse ytterligare brott. L. påbörjade den 14 juli 1971 verkställigheten av förenämnda domar och frigavs villkorligt den 2 juni 1972 med en återstående strafftid av 3 månader och 16 dagar och en prøvotid av 1 år. Han dömdes därefter den 11 december 1972 till fängelse 3 månader, varvid den honom villkorligt medgivna friheten förklarades förverkad. Han frigavs villkorligt från avtjärande av sistnämnda straff den 6 april 1973. Den inspekterade tingsrätten dömdes därefter den 20 juli 1973 L. till internering. Det den 11 december 1972 ådömda fängelsestraffet undanröjdes och interneringen skulle avse även brotten i domen denna dag.

Ställföreträdande JO Wigelius påpekade att ådömt fängelsestraff, som sammanlagts med förverkad straffåterstod, ej kan anses till fullo verkställt förrän slutlig frigivning skett från kriminalvårdsanstalt eller prøvotiden utgått efter villkorlig frigivning från det sammanlagda straffet. Wigelius ifrågasatte därför om inte tingsrätten i domen den 20 juli 1973 borde ha undanröjt också de L. tidigare ådömda straffen som ej varit till fullo verkställda.

Vid ärendets avgörande uttalade Wigelius följande.

Straffåterstoden vid den villkorliga frigivningen den 6 april 1973, som vid tillämpning av 34 kap. brottsbalken skulle behandlas som en del av det tidigare ådömda fängelsestraffet (Beckman m. fl. Brottsbalken III 2 uppl. s. 314), härrörde från samtliga L. ådömda fängelsestraff, som ej var till fullo verkställda dvs. straffen enligt domarna den 21 april 1971, den 10 september 1971, den 15 december 1971 och den 11 december 1972. Vid tillämpning av 34 kap. 1 § 3. brottsbalken har tingsrätten därför haft att undanröja dessa straff och bestämma annan påföljd för samtliga de brott, som avses med dessa domar. I domen den 20 juli 1973 borde därför enligt gällande be-

stämmelser om avfattning av dom ha angetts att interneringspåföljden skulle avse även dessa brott. De angivna domarna borde också ha anmärkts i domen under rubriken "Förordnande angående tidigare ådömd påföljd".

Förverkande i mål angående narkotikabrott

I ett klagorende ifrågasattes huruvida det i mål angående narkotikabrott var möjligt att flera gånger förverka vederlag för samma mängd försåld narkotika.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade vid ärendets avgörande bl. a. följande.

Bestämmelser om förverkande av narkotika m. m. finns i 6 § narkotikastrafflagen. I lagrummet föreskrivs att narkotika som varit föremål för brott enligt nämnda lag skall förklaras förverkat. I stället för narkotikan kan dess värde förverkas. Vinning av narkotikabrott kan också förverkas.

Då värdet av narkotika som varit föremål för brott skall förverkas, får givetvis det belopp som skall utges inte uppgå till mer än narkotikans värde. Detta även om flera personer medverkat till brottet eller flera gärningar begåtts berörande samma narkotikaparti. Härtill kommer emellertid att ett mot vinningen av narkotikabrottet svarande belopp också kan förverkas. Sålunda kan t. ex. den som sålt narkotikan åläggas att utge värdet av sin vinning och den som köpt narkotikan förpliktas utge denna eller dess värde. Det kan många gånger vara omöjligt för de brottsutredande myndigheterna att klarlägga varifrån ett bestämt narkotikaparti kommer, vilka personer som tagit befattning med detta etc. I sakens natur ligger därför att det inte kan uteslutas att t. ex. värdeförverkande av ett parti narkotika eller delar därav kan förekomma flera gånger.

Underrättelse angående utdömt vite för utevaro

Vid inspektion av en tingsrätt iakttoogs att underrättelse om beslut angående utdömande av vite för förfallolös utevaro ej brukade lämnas till den som uteblivit.

Med anledning härav uttalade ställföreträdande JO Wigelius följande.

Enligt rättegångsbalken finns inte någon direkt skyldighet för domstol att underrätta den som uteblivit om ett vid förhandling meddelat beslut av förevarande slag. Det finns emellertid enligt min mening goda skäl att, inte minst ur rättssäkerhetssynpunkt, lämna den dömda underrättelse om beslutet med fullföljdshänvisning. En sådan ordning torde dessutom medföra större eftertryck åt en ny kallelse. Underrättelsen kan för övrigt lämpligen också lämnas på den nya kallelsen, om denna utfärdas i god tid före fullföljdstidens utgång.

Underrättelse till parterna m. m. då mål ej kan påropas å utsatt tid

I ett klagorende framkom bl. a. följande.

I en tingsrätt hade utsatts 35 mål till handläggning en dag. H. hade kal-

lats att inställa sig kl. 11.00 och inställde sig i enlighet härmed. Före H:s mål fanns 15 mål upptagna på uppsproslan. Då H. inställde sig hade tingsrätten avslutat handläggningen av det första målet. Efter handläggning av ytterligare mål stod det klart för rättens ordförande M. att de mål som skulle handläggas under förmiddagen inte skulle hinnas med. M. lät därför, omkring klockan 11.50, meddela de personer som satt i väntrummet att återstoden av förmiddagens mål skulle komma att ropas upp efter lunchuppehållet eller tidigast kl. 13.15. Målet mot H. påropades omkring klockan 13.40. H. var då inte närvarande och målet företogs till huvudförhandling i hans utevaro.

H. uppgav i en klagoskrift till riksdagens ombudsmannaexpedition att han varit nödsakad att återgå till sitt arbete och att han förväntat sig ny kallelse till annan tid.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade vid ärendets avgörande bl. a. följande.

Den som kallats att infinna sig i rätten kan inte alltid räkna med att målet kommer att tagas till handläggning vid den tidpunkt till vilken han kallats. Från rättens sida bör man dock inte utan vidare låta den kallade underkasta sig att vänta längre än vad som är rimligt med hänsyn till målet, inställensens syfte m. m. Enligt 32 kap. 1 § rättegångsbalken skall den som kallats till rätten erhålla skäligt rådrum. Om den kallade måste vänta längre än vad som ter sig rimligt innebär detta i praktiken för honom att de förutsättningar som han haft att räkna med då han mottog kallelsen ändrats. I sådana fall finns det, bl. a. med tanke på nyssnämnda bestämmelsens syfte, god anledning för rätten att inte bara underrätta den kallade om den fördröjning som inträtt utan också aktivt bereda honom tillfälle att yttra sig däröver.

I detta fall har M., när tidsschemat inte kunnat hållas, genom expeditionsvakten låtit meddela de väntande att återstoden av förmiddagens mål skulle företagas till handläggning med början tidigast kl. 13.15. Jag anser att det hade varit lämpligt om väntande parter och vittnen i stället kallats in i sessionssalen och där informerats om tidsförskjutningen. Förhållandena i detta fall var sådana att det enligt min mening kan ifrågasättas om inte tingsrätten också borde ha efterhört om det för någon skulle innebära särskild olägenhet att målet togs till handläggning senare än planerat. Hur man från rättens sida skall förfara i en situation som denna är dock ytterst en omdömesfråga. Jag vill därför inte klandra M. för det sätt på vilket han skött saken.

Beslut i dom om fortsatt reseförbud

Vid inspektion av en tingsrätt iaktogs att i en dom den 30 maj 1974, varigenom A. dömts till fängelse ett år, intagits beslut om att i målet tidigare meddelat reseförbud skulle bestå. Förbudet var förknippat med skyldighet för A. att varje måndag anmäla sig hos polisen. Varken A. eller åklagaren hade fört talan mot domen.

Under hand inhämtades att A. fortsatt att anmäla sig hos polisen varje måndag fram till dess att han den 30 oktober 1974 började undergå straffet.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade härom.

Av 25 kap. 7 § sista stycket jämfört med 24 kap. 21 § rättegångsbalken framgår att ett reseförbud på samma sätt som ett beslut om häktning endast kan avse tid till dess domen i målet vunnit laga kraft (se NJA 1969 s. 310). Avfattningen av föreskriften om reseförbud i tingsrättens dom är mindre lämplig och i viss mån ägnad att inge, i vart fall den oinvidge, föreställningen att reseförbudet skulle bestå till dess den ådömda påföljden började verkställas. Uppenbarligen har A. uppfattat tingsrättens förordnande på detta sätt. Beslut om reseförbud bör sålunda i förevarande situation ges sådan utformning att därav klart framgår att reseförbudet skall bestå till dess domen vunnit laga kraft.

Givetvis skall vederbörande polismyndighet underrättas när ett reseförbud med anmälningsskyldighet hävts genom särskilt beslut av domstolen. Fastän någon direkt föreskrift därom ej finnes, synes det lika tydligt att, om det i dom förordnats att sådant förbud skall bestå till dess domen vunnit laga kraft, polismyndigheten bör underrättas när så skett. Ett kortfattat meddelande att domen vunnit laga kraft och att reseförbudet därigenom upphört torde av flera skäl vara att föredraga framför att domen expedieras i sin helhet med påteckning att vad ej anförts. Även i det fall att part vädjat mot domen torde det till förekommande av missförstånd vara lämpligt att myndigheten underrättas huruvida reseförbudet alltjämt består.

Fråga om avvissning av åtal mot utlännning som lämnat riket

Vid inspektion av en tingsrätt uppkom fråga huruvida domstolen skulle kunna avvisa stämningsansökan i sådana brottmål där den tilltalade var utländsk medborgare och hade lämnat riket.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade härom.

Enligt 2 kap. 1 § brottsbalken skall den som begått brott här i landet dömas enligt svensk lag och vid svensk domstol. Den omständigheten att den som misstänks för brott begånget i Sverige vistas utom riket utgör inte i och för sig hinder mot att lagföring sker vid svensk domstol. Frågan huruvida rättegång kan genomföras och dom meddelas mot utlännning som vistas utom riket skall, i likhet med vad som gäller beträffande svenska medborgare som uppehåller sig utomlands, avgöras enligt vanliga processuella regler.

Enligt 45 kap. rättegångsbalken (RB) krävs som regel att stämning delges den tilltalade. För att rätten skall kunna pröva och avgöra målet fordras vidare, med undantag som framgår av 21 kap. 2 § och 46 kap. 15 § RB, att den tilltalade infinner sig personligen vid huvudförhandling i målet. — Om rätten finner det uppenbart att målet på grund av rättegångshinder inte kan upptagas till prövning skall åklagarens stämningsansökan avvisas, 45 kap. 8 § RB. Om rättegångshinder finns bestämmelser i 34 kap. RB. Med rättegångshinder avses sådan brist i processförutsättningarna som medför att rätten utan prövning av saken skall avvisa den väckta talan. Omständigheter som endast hindrar företagandet av rättegångshandlingar men inte medför att målet skall avvisas utgör däremot inte rättegångshinder enligt 34 kap. RB.

Enligt min mening bör den omständigheten att tilltalad inte kunnat del-

ges stämning och kallelse eller att han inte efterkommit föreläggande att infinna sig till huvudförhandling normalt inte anses innebära att rättegångshinder föreligger. Svårigheterna att inleda och genomföra rättegången är emellertid ibland av sådan icke övergående natur, att det praktiskt sett är utsiktslöst att få målet avgjort inom preskriptionstiden eller eljest inom överskådlig tid. I sådana fall torde med rättegångshinder jämställda förhållanden kunna anses föreligga till följd varav åtalet skulle kunna avvisas med stöd av 45 kap. 8 § RB. (Jfr NJA I 1963 C 594.)

Prövningen av hithörande frågor måste ske utifrån omständigheterna i varje enskilt fall. Även om det faktum att den tilltalade inte befinner sig i Sverige härvid är av betydelse, kan detta inte utan vidare anses medföra att avvisning av åtalet får ske. I sammanhanget måste beaktas i vad mån det är möjligt att delge stämning och kallelse med den tilltalade. Avsaknad av tvångsmedel för att framtvunga en inställelse gör givetvis att det i många fall saknas anledning att räkna med att den tilltalade hörsammar en kallelse till huvudförhandling. Det kan emellertid inte alltid helt uteslutas att den tilltalade likväl finner sig till rättegången. Av olika skäl kan han finna det angeläget att inte undandra sig lagföring här i riket. Den tilltalade kanske har anledning att regelbundet besöka Sverige, han kan ha ekonomiska intressen att bevaka i målet etc.

Vilandeförklaring av tvistemål för förlikningsförhandlingar mellan parterna

Vid inspektion av en tingsrätt uppmärksammades beträffande flera tvistemål att handläggningen av målen fått anstå i avbidan på förlikningsförhandlingar mellan parterna.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade med anledning härav bl. a. följande.

Även om det av hänsyn till parterna ibland kan vara lämpligt att låta anstånd med vidare handläggning förekomma i ordinära tvistemål när förlikningsförhandlingar pågår mellan parterna, gäller dock som huvudprincip för rättegångsförfarandet att rätten har att tillse att förekommande mål icke i onödan uppskjutes och att uppskoven ej blir längre än som oundgängligen erfordras. Ifall rätten låter målets återupptagande bli beroende av anmälan av part avhänder sig rätten i viss mån ledningen av processen. Ehuru vilandeförklaring stundom kan vara lämplig, såsom när förlikningsförhandlingarna är beroende av utgången i annan tvist eller hör samman med fråga, som är föremål för prövning i annan ordning, torde det oftast vara mera lämpligt att rätten direkt förelägger parterna viss tid, inom vilken de har att inkomma med besked rörande resultatet av sina förhandlingar. Enligt min mening borde årslånga uppskov med ett ordinärt tvistemåls handläggning sällan förekomma, om från början föreliggande hinder blott är att förlikningsförhandlingar pågår.

Upptagande av kostnadsyrkanden i tvistemål

Vid en inspektion av en tingsrätt observerades följande.

En man yrkade i ansökan om stämning mot hustrun att tingsrätten skulle döma till äktenskapsskillnad mellan makarna. Vid muntlig förberedelse

den 2 juli 1974 inställde sig mannen jämte advokaten H., underombud för mannens ombud och biträde enligt rättshjälpslagen. Hustrun inställde sig personligen och var ej åtföljd av ombud eller biträde. Sedan hustrun medgivit mannens yrkanden företogs målet till omedelbar huvudförhandling. Advokaten H. uppgav att han inte kände till huvudombudets arvodeskrav och att han inte denna dag kunde inge kostnadsräkning. Han anhöll att dom skulle meddelas först senare genom att hållas tillgänglig på rättens kansli så att han hann inkomma med kostnadsräkning. Hustrun förklarade å sin sida att hon inte kunde precisera sina kostnadsyrkanden utan måste vända sig till den av henne anlitade advokaten A. dels för att kunna förete bevis om rättshjälp, dels för att efterhöra dennes kostnader; själv hade hon kostnader för resa och traktamente, som hon samtidigt avsåg att uppge.

Förhandlingen förklarades avslutad med tillkännagivande att dom skulle meddelas genom att hållas tillgänglig på rättens kansli den 12 augusti 1974.

Advokaten A. ingav därefter den 5 och den 9 juli 1974 besked om allmän rättshjälp och kostnadsräkning för biträde åt hustrun. Hustrun ingav den 8 juli 1974 ersättningsanspråk avseende resa och traktamente vid inställelsen den 2 juli 1974. Mannens huvudombud och underombud ingav därefter den 11 juli 1974 kostnadsräkningar.

Tingsrätten meddelade dom den 12 augusti 1974 och utdömde därvid yrkade ersättningar enligt rättshjälpslagen.

Under hänvisning till att ersättningsyrkandena borde ha framställts senast då handläggningen av målet avslutades den 2 juli 1974 beslöt ställföreträdande JO Wigelius att yttrande skulle inhämtas från tingsrätten.

Tingsrätten yttrade bl. a. följande.

Om uppgift om ersättningsyrkandena i målet icke kunnat inhämtas innan sammanträdet avslutades, skulle med en strikt tillämpning av gällande regler ett nytt sammanträde ha blivit oundvikligt. Rätten vill dock ifrågasätta om det icke i undantagsfall bör vara tillåtet att rätten ger part möjlighet att framställa ersättningsyrkande efter det att handläggningen i sak har avslutats. Högsta domstolens beslut 3.4.1969 (NJA avd. I 1969 not C 476) förefaller genom sin motivering ge stöd härför. Ett sålunda framställt ersättningsyrkande synes böra delges motparten för eventuellt yttrande innan rätten prövar det.

Wigelius uttalade vid ärendets avgörande bl. a. följande.

Det torde stå klart att regeln är att ersättningsyrkande skall framställas innan handläggningen av målet avslutas (18 kap. 14 § första stycket rättegångsbalken, jfr. prop 1972:4 s. 340) och det i tingsrättens yttrande åberopade notisfallet kan enligt min mening knappast anses ge stöd för en uppjukad tillämpning av denna regel.

Skriftligt eller muntligt förfarande i rättegång enligt lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden

I ansökan om betalningsföreläggande hos en tingsrätt i Mellansverige yrkade H., som var bosatt i södra Sverige, åläggande för ett bolag att utge

sammanlagt 35 kr. 30 öre jämte ränta och ersättning för inkasso- och rättegångskostnader. Bolaget bestred ansökningen och målet hänsköts på H:s begäran till rättegång enligt lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden. Parterna kallades till sammanträde å tingsställe inom domsagan.

I klagoskrift till JO ifrågasatte H. att målet bort avgöras på handlingarna. Tingsrätten yttrade bl. a. följande.

Då parterna redan i målet om betalningsföreläggande skriftligen redogjort för sina ståndpunkter, beslöts utsätta målet till sammanträde utan ytterligare skriftväxling. Något försök att förlika parterna annat än vid sammanträde ansågs, självfallet, ej kunna göras.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade vid ärendets avgörande bl. a. följande.

I lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden stadgas bl. a. följande.

5 §. Mål beredes för avgörande vid sammanträde eller genom skriftlig handläggning. Med iakttagande av 15 och 27 §§ bestämmer rätten efter omständigheterna i vilken mån handläggningen skall vara muntlig eller skriftlig.

Dom skall grundas på vad som förekommit vid sammanträde och vad handlingarna innehåller.

6 §. Rätten skall vägleda parterna vid talans utförande samt skall tillse att tvistefrågorna blir klarlagda och målet utrett efter vad dess beskaffenhet kräver.

Rätten skall söka förlika parterna, om ej särskilda skäl föranleder annat.

15 §. Sammanträde skall hållas, om ej enbart skriftlig handläggning med hänsyn till målets beskaffenhet finnes lämpligare.

16 §. Part skall kallas att inställa sig till sammanträde vid påföljd att tredskodom annars kan meddelas mot honom. Föreligger särskilda skäl får part i stället kallas vid påföljd att annars tredskodom kan meddelas mot honom eller målet avgöras utan hinder av hans utevaro.

Om part skall inställa sig personligen, skall rätten förelägga honom sådan inställelse vid vite. — —

Avfattningen av 6 § första stycket avser enligt departementschefen (prop. 1973:87 s. 182) att klarlägga att rätten har att verka å ena sidan för att målet tillförs material, som är tillräckligt för ett säkert avgörande i sak, och å andra sidan för att målet inte drar allt för höga kostnader.

Förfarandet enligt lagen skall enligt det ovan sagda i princip vara muntligt och målen skall som regel avgöras efter ett sammanträde. I övrigt har domstolen tillagts stor frihet att utforma förfarandet efter vad som är mest ändamålsenligt i varje särskilt fall. Vad beträffar valet mellan muntlighet och skriftlighet har departementschefen (prop. 1973:87 s. 146) uttalat att skriftlig handläggning närmast bör komma i fråga när saksammanhanget är ostridigt och endast rättsfrågor skall prövas. Sådan handläggning bör enligt departementschefen användas med försiktighet.

Den av departementschefen förordade försiktigheten vid utnyttjandet av enbart skriftlig handläggning kan enligt min mening vara väl motiverad från rättssäkerhetssynpunkt, men bör dock inte utsluta att sådan hand-

läggning eftersträvas då kostnaderna för ett muntligt förfarande ej står i rimlig proportion till tvisteföremålets värde. Domstolen har då enligt min mening särskild anledning att överväga möjligheterna att avgöra målet utan sammanträde. Rättens aktivitet enligt 6 § att tillse att tvistefrågorna blir klarlagda kan ju ske genom förordnande om ytterligare skriftväxling mellan parterna samt genom skriftliga frågor till dem. Hinder torde ej heller föreligga för att domstolen genom telefonsamtal med parterna söker bilda sig en uppfattning om parternas inställning. I sistnämnda fall måste naturligtvis inhämtade upplysningar bringas till motpartens kännedom (jfr JuU 1973: 36 s. 17f). Ett klarläggande genom rättens försorg av parternas inställning i tvistefrågan kan ju vara ägnat att underlätta en förlikning mellan dem.

I förevarande fall var tvisteföremålets värde mycket lågt och kostnaderna för H:s inställelse – personligen eller genom ombud – skulle uppenbarligen vida överstiga detta värde.

Av vad jag förut anfört framgår att tingsrätten enligt min mening, främst med hänsyn till tvisteföremålets ringa värde i förevarande fall, i stället för att utsätta sammanträde lämpligen borde ha förordnat om fortsatt skriftväxling mellan parterna.

Tingsrättens förfarande att utsätta målet till sammanträde strider ej mot bestämmelserna i lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden och kan med hänsyn till den frihet som lämnats domstolen i valet mellan muntlighet och skriftlighet absolut ej läggas någon tjänsteman vid tingsrätten till last såsom tjänstefel.

Handläggning av mål angående tvistiga fordringar i konkurs

Ett aktiebolag försattes i konkurs den 24 november 1972. Sedan förvaltaren i konkursen framställt anmärkningar mot vissa bevakade fordringar, hölls den 28 februari 1973 förlikningssammanträde inför rättens ombudsman. Då förlikning inte kunde träffas beträffande samtliga tvistiga bevakningar, hänsköts dessa tvister till tingsrätten. Bland de bevakade fordringar som tingsrätten hade att pröva fanns tre förutvarande styrelseledamöters i bolaget krav avseende lån till bolaget, växlar för bolagets räkning m. m. (bevakningarna nr 10, 12 och 14). Anmärkningarna mot dessa fordringar gällde såväl betalningsrätt som förmånsrätt.

Tvistefrågorna skulle, enligt vad som var bestämt i konkursen, företas till förberedelse av tingsrätten den 12 mars 1973. På begäran av förvaltaren inställde tingsrätten emellertid denna förhandling. Sedan de förutvarande styrelseledamöterna begärt att målet skulle upptas till förhandling, hölls första inställelse den 21 maj 1973. Förvaltaren hemställde därvid att målet, såvitt avsåg bevakningarna nr 10, 12 och 14, skulle företas till omedelbar huvudförhandling, något som de bevakande borgenärerna motsatte sig med hänsyn till att de ämnade anlita juridiskt biträde i målet. Tingsrätten tillkännagav då att beslut om målets vidare handläggning i denna del skulle meddelas efter den 15 juni 1973. Borgenärerna anmälde den dagen vem de anlitat som ombud. Två av borgenärerna begärde sedan den 15 november 1973 att tingsrätten skulle besluta om målets fortsatta handläggning. Sedan det framkommit att borgenärerna anlitat ett nytt ombud, förelade tingsrät-

ten den 3 december 1973 denne att inkomma med bevisuppgift. Borgenärernas ombud meddelade då tingsrätten att han och förvaltaren före den 1 februari 1974 skulle inkomma med förslag rörande målets fortsatta handläggning, något som dock inte skedde. Efter ytterligare ett föreläggande därom inkom bevisuppgift från borgenärernas ombud den 18 februari 1974. Tingsrätten utsatte härefter målet i denna del till fortsatt förberedelse den 5 april 1974, vilken förhandling dock måste inställas på grund av förhinder för borgenärernas ombud.

I en den 3 april 1974 till tingsrätten inkommen skrivelse begärde förvaltaren, med hänsyn till främst pågående förlikningsförhandlingar, att målet såvitt avsåg bevakningarna nr 10, 12 och 14 skulle förklaras vilande åtminstone till utgången av maj månad samma år. Fortsatt förberedelse i denna del av målet hölls härefter den 3 september 1974. Därvid upplystes att två av borgenärerna, som av vederbörande hovrätt dömts för brott mot uppbördsförordningen, hade överklagat domen. I anslutning till denna upplysning hade i tingsrättens protokoll också antecknats att förvaltaren i nyssnämnda skrivelse som sin mening angett "att det för en eventuell förlikning var av intresse att avvakta" hovrättens avgörande. Tingsrätten fann skäl avvakta utgången av den mot hovrättens dom förda talan och förklarade därför målet vilande.

Från tingsrättens ordförande inforrades yttrande angående tidsutdräkten vid handläggningen av bevakningarna.

Vid ärendets avgörande uttalade ställföreträdande JO Wigelius bl. a. följande.

I 109 § konkurslagen föreskrivs att tvistefrågor angående bevakade fordringar skall ofördröjligen av rätten företagas till prövning. Som framgått av det som tidigare upptagits har handläggningen av tvistemålet i här aktuella delar tagit mer än två år i anspråk. Att märka är därvid särskilt följande. I målet, som kom in i början av mars 1973 och där förberedelse enligt utfärdad kungörelse skulle äga rum den 12 mars, hölls första inställelse först den 21 maj 1973. Därefter och fram till mitten av november 1973, då två av borgenärerna begärde besked om målets fortsatta handläggning, finns inga handlägningsåtgärder redovisade. Efter det att ett planerat förberedelse-sammanträde den 5 april 1974 inställts, förekom i denna del av målet till synes inget ytterligare förrän den 3 september 1974 då ett andra sammanträde hölls. Därvid beslutade tingsrätten att målet skulle vila.

Tingsrättens ordförande har huvudsakligen hänvisat till att såväl bevakande borgenärer som förvaltaren i konkursen funnit det ändamålsenligt att i tvistemålet avvakta utgången av det mål om brott mot uppbördsförordningen som två av borgenärerna var inblandade i. Brottmålet skulle ha ansetts få prejudicerande betydelse i väsentliga avseenden för bevaknings-tvisterna.

Någon förklaring här inte lämnats till att första inställelsen i målet uppsköts till den 21 maj 1973, omkring två och en halv månad efter det att målet hade anhängiggjorts. Enligt vad handlingarna i tingsrättens akt synes ge vid handen har tingsrätten, så länge parterna i målet var ense därom, här

ansett sig böra avvakta en eventuell återkallelse av förvaltarens anmärkningar. Jag vill därför inte knyta någon direkt kritik till den tidsutdräkt som här förekommit. Däremot synes mig den passivitet som tingsrätten visat efter första inställesen i maj 1973 och fram till mitten av november samma år klart otillfredsställande. Den fortsatta handläggningen fram till vilandeförklaringen har också gått långsamt. Delvis men inte helt torde detta kunna anses ursäktat med att man från tingsrättens sida ansåg sig ha anledning räkna med en förlikning som skulle kunna fastställas.

Vad angår åtgärden att vilandeförklara målet uttalade Wigelius vidare bl. a. följande.

Om det för prövning av mål är av synnerlig vikt att fråga, som är föremål för annan rättegång, först avgörs eller möter mot handläggningen annat hinder av längre varaktighet, får rätten enligt 32 kap. 5 § rättegångsbalken förordna att målet skall vila i avbidan på hindrets undanröjande. Även om parternas inställning i frågan måste tillmätas betydelse, skall rätten alltid självständigt bedöma om skäl till vilandeförklaring föreligger. Den ledande principen skall därvid vara att vilandeförklaring bör förekomma endast i sådana fall då den är påkallad av starka processekonomiska eller andra processuella skäl eller hinder av allvarlig beskaffenhet. Lagrummet har ansetts tillämpligt också beträffande mål om tvistiga fordringar. Mot bakgrund av kravet på snabb handläggning av sådana mål torde det emellertid enligt min mening endast i undantagsfall kunna vara befogat att vilandeförklara ett mål om tvistiga fordringar.

Wigelius fann på anförda skäl att tingsrättens ordförande i förevarande fall i alltför hög grad tillmätt parternas uppfattning betydelse för frågan om målet skulle vilandeförklaras.

Domförhet vid beslut om ändrad tid för dom

I 1975 års ämbetsberättelse, s. 115 f, uttalade ställföreträdande JO Wigelius att motiven till domförhetsreglerna i rättegångsbalken ej gav stöd för att ensamdomare skulle kunna på egen hand besluta om ändring av den tid för doms meddelande, som rätten – ordföranden och nämnd – bestämt och lämnat underrättelse om till parterna.

Med anledning av detta uttalande begärde rådmannen i Umeå tingsrätt Sture Hedberg JO:s synpunkter bl. a. på frågan huruvida överläggningen kan ske genom s. k. telefonsammanträde. Wigelius uttalade härom.

Även om rättegångsbalken inte i och för sig innehåller några uttryckliga bestämmelser i ämnet är det dock förutsatt att överläggning hålls vid sammanträde med rättens ledamöter (jfr t. ex. 5 kap. 5 §, 16 och 29 kap. rättegångsbalken). Härav behöver emellertid inte dragas den slutsatsen att det skulle vara otillåtet att överläggning i vissa frågor organiseras på annat sätt. När rätten består av lagfarna ledamöter förekommer t. ex. att beslut fattas efter en enbart skriftlig procedur. Det torde enligt min mening inte heller inge några betänkligheter att, då nämnd medverkar, beslut i frågor av huvudsakligen formell natur fattas efter samråd per telefon. Sådant

samråd torde kunna ske inte bara då ny tid för doms meddelande skall beslutas, utan också t. ex. då det befinns att någon detaljfråga av mindre vikt glömts bort vid överläggningen. Jag vill dock framhålla att om skiljaktig mening yppas måste överläggning och omröstning ske vid sammanträde. Det är självfallet inte heller lämpligt att det sker samråd eller överläggning med nämnden per telefon i frågor, där det över huvud taget kan ha någon betydelse att nämndeman direkt tar del av kollegernas uppfattningar.

När det gäller rättens beslut om ny tid för doms meddelande måste det, oavsett hur överläggningen med nämnden skett, givetvis av akten framgå att nämnden deltagit i beslutet. Hur redovisningen i akten praktiskt skall ske ankommer det på domstolen att avgöra. För egen del anser jag att det kan vara tillfyllest med en anteckning på dagboksbladet.

Inhämtande av yttrande från social centralnämnd i icke tvistigt vårdnads- ärende

Vid inspektion av en tingsrätt uppmärksammades bl. a. följande.

I samband med upplösning av ett äktenskap förordnades att fadern skulle ha vårdnaden om en underårig son. Sedan sonen flyttat hem till modern hemställde makarna samfällt, att vårdnaden om sonen – då 17 år gammal – måtte överflyttas till henne. I skrivelse till vederbörande sociala centralnämnd hemställde härefter tingsrätten om utredning huruvida en överflyttning av vårdnaden var förenlig med sonens bästa.

JO Thyresson uttalade.

Även om tvist ej förekommer i vårdnadsfrågan har rätten ex officio att beakta barnets bästa. Stundom kan redan avtalets innehåll ge rätten anledning ifrågasätta lämpligheten av överenskommelsen. Om makar exempelvis avtalat att vårdnaden av syskon, som ännu ej kommit upp i tonåren, skall delas mellan föräldrarna, synes rätten i allmänhet böra inhämta upplysningar om skälen till överenskommelsen. Dessa upplysningar kan med fördel inhämtas från makarna eller deras ombud. Någon gång är förhållandena sådana att rätten har anledning inhämta yttrande från social centralnämnd. När det gäller barn i tonåren synes dock endast undantagsvis böra ifrågakomma att yttrande från social centralnämnd inhämtas, när makarna är ense i vårdnadsfrågan. Det är tyvärr ej ovanligt att en remiss till social centralnämnd fördröjer vårdnadsfrågans avgörande upp till ett år. En ändamålsenlig ordning i normalfallet synes därför vara att rätten, när makar inkommer med gemensam ansökan, underrättar vederbörande sociala centralnämnd härom och om att rätten efter viss kortare tid, förslagsvis fjorton dagar, kommer att meddela förordnande i enlighet med makarnas överenskommelse om ej nämnden, eller företrädare för denna, påkallar utredning i vårdnadsfrågan. – Givetvis är det varje domstol obetaget att införskaffa den utredning den finner erforderlig för bedömning av frågan huruvida makarnas överenskommelse i vårdnadsfrågan är uppenbart stridande mot barnets bästa. Det kan sålunda ej komma i fråga att rikta någon kritik mot tingsrätten för att den i förevarande vårdnadsärende hemställt om utredning hos vederbörande sociala centralnämnd, men jag har ändå velat framföra några synpunkter i saken.

Domförhet vid muntlig förhandling i tvistigt ärende om umgängesrätt

A. ansökte hos en tingsrätt om stämning mot sin frånskilda hustru D. med yrkande om rätt till umgänge med parternas son. Saken upptogs som tvistemål, stämning utfärdades och målet utsattes till muntlig förberedelse. Härefter omregistrerades saken till domstolsärende och företogs till muntlig förhandling. D., som bestred A:s yrkanden, inställde sig ej och rätten (ensamdomare) utdömde henne förelagt vite.

Klagomål anfördes mot ärendets handläggning.

Vid ärendets avgörande uttalade JO Thyresson inledningsvis bl. a. följande.

Det är mig bekant att frågor om umgängesrätt med barn stundom handlägges som tvistemål och stundom som domstolsärende. Avgörande för domstolarnas ställningstagande härvidlag synes vara det sätt varpå talan anhängiggöres, varvid saken regelmässigt handlägges som tvistemål om part väcker talan genom att inge stämningsansökan och som domstolsärende när talan anhängiggöres på annat sätt.

Av 6 kap. 6, 7 och 12 §§ föräldrabalken framgår klart att lagstiftaren avsett att i lagrummen angivna vårdnadsfrågor – varmed torde böra jämföras frågor om umgängesrätt – skall handläggas i den för domstolsärende stadgade ordningen. Rätten bör sålunda, även om talan om umgängesrätt anhängiggöres genom ansökan om stämning, handlägga frågan enligt reglerna om domstolsärenden. Att vid angivet förhållande avvisa stämningsansökan kan givetvis ej komma i fråga.

Med hänsyn emellertid till den praxis som sålunda kommit att utvecklas vid domstolarna, anser jag mig ej kunna rikta någon kritik mot att talan inledningsvis handlagts som tvistemål. Givetvis kan någon kritik ej heller riktas mot tingsrätten för att tvistemålet inför den muntliga förberedelsen omregistrerades till domstolsärende.

Vidkommande därefter rättens domförhet vid utdömandet av vitet uttalade Thyresson bl. a. följande.

I 4 § andra stycket ärendelagen uttalas, att rätten – därest för ärendets prövning sökanden eller annan som ärendet angår finnes böra höras muntligen – äger *utsätta* tid och ställe för förhandling inför rätten och utfärda härför erforderliga kallelser. Härvid må sökanden eller annan vid vite föreläggas att infinna sig personligen. Av 6 § samma lag framgår, att underrätt vid annan handläggning än som sägs i 4 § är domför med en lagfaren domare och nämnd, när ärendet skall prövas enligt föräldrabalken.

Redan av berörda lagrum torde få anses framgå att ensamdomares behörighet i vad gäller muntlig förhandling enligt ärendelagen är inskränkt till att endast avse rent förberedande åtgärder. Vad beträffar själva förhandlingen vid förevarande art av ärende skall rätten för att vara domför bestå av domare jämte nämnd.

Förberedelse enligt ärendelagen

I ansökan till en tingsrätt hade en moder hemställt om rättens förklaring enligt namnlagen att det var förenligt med hennes dotters bästa att antaga

moderns släktnamn. Ansökan hade bestritts av fadern, vars namn barnet bar. Tingsrätten hade hållit muntlig förhandling med ensamdomare och hade därefter vid handläggning med ordförande och nämnd men utan parternas närvaro upptagit ärendet till avgörande. Sedan besvär anförts mot tingsrättens beslut fann vederbörande hovrätt att tingsrättens förfarande att avgöra ärendet efter föredragning av vad som förekommit vid den muntliga förhandlingen måste anses oriktigt och borde bedömas som sådant rättegångsfel som avses i 50 kap. 26 § 2 st. rättegångsbalken.

Tingsrättens ordförande begärde att JO i vissa avseenden skulle pröva målets handläggning vid tingsrätten.

Vid ärendets avgörande uttalade ställföreträdande JO Wigelius bl. a. följande.

Enligt 4 § första stycket ärendelagen skall rätten utan dröjsmål meddela beslut bland annat om vidtagande av förberedande åtgärder. Enligt andra stycket samma paragraf äger rätten utsätta förhandling inför rätten och utfärda erforderliga kallelser. Rätten är vid dessa åtgärder jämlikt 6 § första och andra styckena ärendelagen domför med en lagfaren domare. Vid annan handläggning än som avses i 3 och 4 §§ ärendelagen – exempelvis vid förhandling – gäller för rättens domförhet reglerna i 6 § andra och tredje styckena ärendelagen, vilket i förevarande fall, då ärendet varit tvistigt, innebär att rätten ej kunde bestå av ensamdomare.

Enligt 5 § andra stycket ärendelagen skall vid förhandling i tillämpliga delar gälla vad i rättegångsbalken är stadgat om huvudförhandling i tvistemål. I förarbetena till detta lagrum uttalade lagberedningen bland annat följande (NJA II 1947 s. 100 f).

Såsom framgår av 4 § är särskild förberedelse icke erforderlig för att ärendet må upptagas till slutlig prövning. Skulle något behov av förberedelse ej föreligga, bör sådan prövning omedelbart äga rum. Erfordras för ärendets prövning, att part eller annan höres muntligen, komma vissa särskilda regler att gälla. För sådant fall bör förhandling utsättas att äga rum; utsättande av förhandling och kallelse å dem, som skola tillstådeskomma, ingår bland de åtgärder, som rätten har att vidtaga enligt 4 §.

Enligt förevarande § skola om förhandlingen i tillämpliga delar gälla reglerna om huvudförhandling. Förhandlingen skall vara muntlig och omedelbar samt om möjligt koncentrerad till ett enda rättegångstillfälle. Rätten har att enligt 4 § vidtaga de åtgärder, som erfordras härför.

Av detta uttalande får enligt min mening anses framgå att lagstiftaren ej räknat med muntlig förberedelse i domstolsärenden utan att muntlig förhandling – motsvarande huvudförhandling i tvistemål – om sådan erfordras, skall äga rum endast inför fullsuttan rätt. Det av tingsrätten i detta ärende tillämpade förfarandet överensstämmer därför inte med gällande rätt.

Domförhet i ärende om tillstånd till försäljning enligt samäganderättslagen

Vid inspektion av en tingsrätt uppmärksammades att en tingsnotarie såsom ensamdomare avgjort ett ärende angående ansökan enligt lagen om

samäganderätt att rätten skulle förordna att en fastighet skulle utjudas till försäljning på offentlig auktion m. m.

Ställföreträdande JO Wigelius ifrågasatte med hänvisning till förarbetena till 1969 års ändringar i ärendelagen (prop. 1969:44 s. 351, 383–384) om ärendet kunnat avgöras av ensamdomare och uttalade vid ärendets avgörande bl. a. följande.

Tingsrättsreformen ledde bl. a. till ändringar i lagen om handläggning av domstolsärenden. Enligt den uppräknig som tidigare gjordes i 6 § ärendelagen ingick särskilt ärende angående "tillstånd till försäljning av samfällid egendom enligt lagen om samäganderätt". Ändringarna medförde emellertid att dylikt ärende ej medtogs i den nya uppräknig i 6 §, enär ärende av detta slag ansågs vara täckt av punkt 6 i den nya lydelsen, som avser ärenden angående tillstånd till viss förvaltningsåtgärd i annat fall än som avses under övriga punkter i 6 § andra stycket.

Ärenden angående tillstånd till försäljning av samfällid egendom enligt lagen om samäganderätt kan alltså inte avgöras av ensamdomare och tingsrätten har ej varit domför vid sin slutliga handläggning av ärendet.

Skolungdomars studiebesök vid rättegång

I en klagoskrift uppgavs bl. a. att ett antal skolelever tillhörande årskurs sju blivit avvisade från en tingsrätts lokaler, där de hade infunnit sig för ett studiebesök.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade vid ärendets avgörande bl. a. följande.

En grundläggande regel för det svenska rättegångsförfarandet är att förhandling vid domstol skall vara offentlig. Från denna regel, som återfinns i 5 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken, har emellertid gjorts åtskilliga undantag. Bl. a. kan offentligheten inskränkas såtillvida att yngre åhörare kan avvisas. Enligt 2 § samma kapitel får nämligen tillträde till offentlig domstolsförhandling – när rättens ordförande finner skäl till det – vägras den som enligt vad är känt eller kan antagas ej har fyllt 18 år. När det gäller ordningen vid rättens sammanträden så ankommer det på rättens ordförande att upprätthålla denna och att meddela för ordningen nödiga föreskrifter (5 kap. 9 § första stycket rättegångsbalken).

Enligt de nu återgivna bestämmelserna ankommer det på rättens ordförande att från fall till fall bedöma om skolklasser kan beredas tillträde till rättens förhandlingar. Studiebesök av skolklasser bör därför planeras i förväg av vederbörande lärare och rättens ordförande gemensamt. Så brukar också ske i praktiken. Hänsyn bör bl. a. tas till målens beskaffenhet, parter och vittnen samt antalet åhörarplatser i rättssalen. Härigenom begränsas antalet för studiebesök lämpade förhandlingar avsevärt. Eleverna bör enligt min mening vid studiebesöken åtföljas av lärare.

I förevarande fall avvisade lagmannen i tingsrätten från tingsrätts lokaler 25 elever, som var i 13-årsåldern och tillhörde årskurs sju. Besöket hade inte föregåtts av samråd med lagmannen eller någon av dem som tjänstgjorde som rättens ordförande. Ungdomarna hade vid besöket inte sällskap av någon lärare. De avvisades sedan lagmannen hade varit i kontakt med de ordförande som skulle leda förhandlingar vid tingsrätten den

aktuella dagen. Enligt lagmannens uppgift som jag anser mig böra godta var ingen av den dagens förhandlingar lämplig för det tilltänkta studiebesöket.

Att ungdomarna sålunda avvisades kan inte föranleda kritik från min sida. Däremot finner jag det naturligtvis beklagligt att åtgärden behövde vidtas.

Avslutningsvis vill jag anföra följande. Av lagmannens yttrande i ärendet framgick att han i princip var negativt inställd till skolklassbesöken och helst skulle se att skolorna på något annat sätt får inblick i rättsväsendet. Han hänvisade därvid till följande uttalande i betänkandet Lag och rätt i grundskolan (SOU 1973: 26 s. 162 och 163).

I fråga om nu förekommande studiebesök vid domstol för att övervara rättegångar anser gruppen (d. ä. arbetsgruppen inom samarbetsorganet för åtgärder mot ungdomsbrottsligheten) det vara tveksamt om dessa har något större värde från lag- och rättssynpunkt. Besöken är inte alltid samordnade med övriga lag- och rättsstudier. En sådan samordning synes också vara svår att genomföra eftersom den skulle kräva en omfattande samplanering mellan skola och domstolar liknande den som för närvarande förekommer mellan skola och polis. Det finns inte heller någon klart uttryckt målsättning för besöken. Vidare synes domstolarna ha svårt att finna brottmål som är både intressanta från studiesynpunkt och, ännu viktigare, lämpade att visas för en skolklass med beaktande av bl. a. den tilltalades intresse. — Enligt gruppens mening bör därför övervägas om inte studiebesök vid domstol med fördel kan ersättas av en instruerande film för klassrumsbruk. Fördelen med en film är enligt gruppens mening att den dels eliminerar studiebesökens nackdelar, dels ger en bättre uppfattning av rättegången genom en autentisk men samtidigt pedagogiskt tillrättalagd framställning samt låter eleverna följa rätts överläggningar och bedömningar kring skuld- och påföljdsfrågan. En lämplig sådan torde därför framställas. Medel härför måste i det fortsatta arbetet efterfrågas, t. ex. inom det brottspreventiva rådet. Autentiska domstolsförhandlingar har vid olika tillfällen sänts i TV som rättegångsspel. Det bör vid kontakter med Sveriges Radio undersökas om en lämplig sådan filmupptagning kunde ställas till skolornas förfogande eller om Sveriges Radios skolprogrammen kunde verka för en nyproduktion med avseende på skolan.

Dessa synpunkter kan väl vara värda beaktande. Jag vill dock understryka att gällande regler innebär att skolklasser måste tillåtas bevista domstolsförhandlingar, i den mån fråga är om offentlig förhandling och det vid denna inte kan antas förekomma sådant som det är olämpligt att skol eleverna bevittnar samt ordningsskäl ej heller lägger hinder i vägen.

Rättens ombudsmans kontroll över konkursförvaltningen

I ett aktiebolags vid en tingsrätt anhängiga konkurs inkom till konkursdomaren från förvaltaren berättelse enligt 55 § konkurslagen om konkursboets tillstånd. Berättelsen var försedd med påteckning av rättens ombudsman att den var granskad utan anmärkning. Till berättelsen var fogad en balansräkning, som bl. a. upptog tillgångar som ej fanns med i konkursbo-uppteckningen, över vilken bolagets styrelseledamöter tidigare avlagt föreskriven ed.

Sedan det från en konkursborgenärs sida hos konkursdomaren framställts anmärkningar mot förvaltningen uttalade rättsens ombudsman i yttrande till konkursdomaren bl. a. följande.

I av mig granskad och godkänd berättelse enligt 55 § konkurslagen har förvaltaren anfört att anmärkning ej kunnat framställas mot bolagets bokföring. Härmed har avsetts att bolaget fört föreskrivna handelsböcker. Förvaltaren saknade vid denna tid kännedom om att bolagets funktionärer i vissa fall underlåtit att rapportera vissa utgifter och inkomster. Den nu föreliggande utredningen ger emellertid vid handen att bristfälligheter förekommit i bokföringen på grund av att ofullständigt underlag lämnats till revisionsbyrån. Med anledning härav inger jag samtidigt separat komplettering till 55 §-berättelsen.

I kompletteringen till 55 §-berättelsen anförde rättsens ombudsman att anledning förelåg till antagande att styrelsen av oaktsamhet åsidosatt sin bokföringsskyldighet.

Hos riksdagens ombudsmannaexpedition framfördes klagomål mot handläggningen av konkursen.

Rättsens ombudsman uppgav i yttrande till JO bl. a. att konkursbolaget ej hade andra tillgångar än de som upptagits i bouppteckningen och att den felaktiga uppgiften, som fogats till 55 §-berättelsen, enligt bokföringsbyrån uppkommit genom sammanblandning av räkenskaperna för konkursbolaget och ett annat bolag.

Vid ärendets avgörande uttalade ställföreträdande JO Wigelius bl. a. följande.

Kontroll över konkursförvaltning utövas i första hand av rättsens ombudsman.

I 59 § konkurslagen stadgas att rättsens ombudsman skall göra sig noga underrättad om boets tillstånd och under konkursen hålla noggrann uppsikt över förvaltningen samt att han, när helst han finner lämpligt, kan verkställa inventering av boets kassa och övriga tillgångar ävensom fordra redovisning av förvaltaren. Rättsens ombudsman skall vidare ha tillgång till böcker och andra handlingar som rör boet och äger att på begäran erhålla upplysningar av förvaltaren om boet och dess förvaltning.

Enligt 55 § konkurslagen skall förvaltaren under rättsens ombudsmans inseende så snart ske kan upprätta skriftlig berättelse om bl. a. boets tillstånd. I berättelsen skall upptagas en översikt över tillgångar och gäld av olika slag ävensom särskilt anmärkas, huruvida skälig anledning förefinnes till antagande att gäldenären gjort sig skyldig till brottsligt förhållande mot sina borgenärer. Är gäldenären köpman skall i berättelsen anmärkas vilka handelsböcker han hållit och huru de blivit förda och skall i sådant fall vid berättelsen fogas den av gäldenären senast uppgjorda balansräkningen.

Såsom sålunda framgår av 55 § konkurslagen skall berättelse enligt stadgandet, när gäldenären är köpman, innehålla anmärkning ej blott om vilka handelsböcker gäldenären hållit utan även om hur de blivit förda. I yttran-

de till konkursdomaren den 18 november 1974 har rättens ombudsman anförut att förvaltarens uppgift i 55 §-berättelsen, att anmärkning ej kunnat framställas mot bolagets bokföring, avsett att bolaget fört föreskrivna handelsböcker. Ifall rättens ombudsman, då han godkände berättelsen, varit medveten om att förvaltarens uttalande om bokföringen inte avsåg den i konkurslagen föreskrivna prövningen, hur böckerna blivit förda, tycker man dock att han borde ha reagerat, i synnerhet som han, enligt yttrande hit, av förvaltaren fick veta att bokföringsbyrån uppgivit att sammanblandning skett i räkenskaperna.

Till detta, att 55 §-berättelsen inte synes ha omfattat den i konkurslagen föreskrivna prövningen av huru handelsböckerna förts, kommer att berättelsen med den bifogade, mot konkursbouppteckningen stridande balansräkningen måste anses som helt undermålig som underlag för en bedömning från borgenärernas sida av boets ställning och utsikterna till gottgörelse. De från byrån erhållna uppgifterna medförde vidare att tillräckligt entydigt underlag inte fanns för ställningstagande i frågan, om anledning fanns till antagande att galdenären gjort sig skyldig till brottsligt förhållande mot sina borgenärer.

Det är mot bakgrunden av dessa ofullständigheter förvånande att rättens ombudsman utan varje reservation eller tillägg ansåg sig kunna påteckna 55 §-berättelsen att denna var "granskad utan anmärkning".

När förvaltaren i anslutning till 55 §-berättelsens avgivande – enligt uppgift av förbiseende – inte verkställde erforderlig utredning för att bringa klarhet om boets tillstånd, hade det dessutom ålegat rättens ombudsman, som enligt 59 § konkurslagen bland annat haft att göra sig noga underrättad om boets tillstånd, att tillse att utredning kom till stånd. Såsom rättens ombudsman uppgivit i yttrande till konkursdomaren hade utredningen bort företagas på tidigare stadium än som blev fallet.

Jag finner således att befattningen som rättens ombudsman i angivna hänseenden inte sköts så att det kan gå fritt från anmärkningar. Med framhållande av att det är väsentligt – ej blott för parternas ställningstaganden i en konkurs utan även för konkursdomarens och rättens handläggning av konkursen – att rättens ombudsmans tillsyn över konkursutredningen blir tillräckligt noggrann, lämnar jag saken i denna del.

Inhämtande av kompletterande upplysningar vid skattläggning av bouppteckning

I ett klagorende framkom bl. a. följande.

Enligt en bouppteckning, som ingivits till en tingsrätt för registrering, hade den ende arvingen av sin arvslott avstått en fjärdedel av en fastighet till förmån för sin dotter. I stället för att skattlägga i enlighet härmed hade tingsrätten för dottern utlagt endast en fjärdedel av den avlidnas andel i fastigheten, som utgjorde tre fjärdedelar av denna. Genom detta kom arvs-skatten att bli för hög.

Av utredningen i ärendet framkom vidare att tingsrätten bestämt arvs-skatten enligt en i bouppteckningen gjord tjänsteanteckning av innebörd att arvsavståendet skulle omfatta endast en fjärdedel av den avlidnas andel i fastigheten. Tjänsteanteckningen, som gjorts av ett kanslibiträde, hade

tillkommit efter muntliga uppgifter lämnade per telefon av annan än den som enligt bouppteckningen uppgivit boet.

Ställföreträdande JO Wigelius anförde vid ärendets avgörande bl. a. följande.

För att ett avstående från arv skall kunna beaktas vid arvsskattens bestämmande torde krävas bl. a. att avståendet blivit tillförlitligen dokumenterat. Oavsett hur det förhåller sig med den aktuella tjänsteanteckningens riktighet har den, med tanke på bl. a. hur den tillkommit, enligt min mening inte varit av sådan beskaffenhet att den bort vinna beaktande vid arvsskattens bestämmande.

Beaktande vid prövning av inskrivningsärende av handlingar som ingivits efter inskrivningsdagens avslutande

Vid inspektion av en inskrivningsmyndighet uppmärksammades ett lagfartsärende som gällde en fastighetsförsäljning där förutsättningar för förköpsrätt förelåg. Lagfart för köparen hade beviljats på inskrivningsdagen den 4 december 1974. I ärendet fanns en den 10 december 1974 från kommunen inkommen skrivelse, dagtecknad den 5 december 1974, vari kommunen förklarade sig avstå från förköpsrätten.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade med anledning därav följande.

Inskrivningsärenden får upptas endast på inskrivningsdag. Sådan hålls varje onsdag med avslutning kl. 12.00. Fastän det förhåller sig så att ärendena faktiskt behandlas en tid efter inskrivningsdagen, är inskrivningsmyndighetens beslut att anse som meddelade på inskrivningsdagen. Av detta följer också att myndighetens prövning måste ske med hänsyn till det skick i vilket ärendena befinner sig på inskrivningsdagen. I fall en ansökan är ofullständig eller hinder eljest föreligger mot den sökta åtgärden, får således en efter inskrivningsdagen inkommen komplettering inte, såsom i detta fall, beaktas vid ärendets prövning. Att frånga denna regel kan få olyckliga konsekvenser vid t. ex. fall av tvesalu.

Inskrivningsmyndighets behandling av för sent inkommen förköpsanmälan

Vid försäljning av fast egendom har kommun enligt förköpslagen i vissa fall förköpsrätt. Denna förköpsrätt utövas genom att kommunen bl. a. anmäler sitt beslut i saken till inskrivningsmyndigheten. Sådan anmälan skall ske inom viss i 7 § förköpslagen angiven tid. Utövas förköpsrätten inte inom den föreskrivna tiden, är förköpsrätten förlorad.

En inskrivningsmyndighet hade i ett fall ansett att anmälan om kommunens beslut att utnyttja förköpsrätten inkommit efter utgången av den föreskrivna tiden. Anmälan hade föranlett att kommunens beslut anmärkts i fastighetsboken.

Ställföreträdande JO Wigelius anförde vid ärendets avgörande bl. a. följande.

Kommuns beslut att utöva förköpsrätt skall handläggas som inskrivningsärende. Syftet med att ett sådant beslut skall antecknas i fastighetsboken är bl. a. att beslutet skall ges publicitet (jfr prop. 1967: 90 s. 135 f). Vidare utgör anteckningen ett bevis om tidpunkten för kommunens anmälan. Anteckningen i fastighetsboken har däremot inte någon självständig betydelse i förköpsrättsfrågan.

Innan anmälan upptages, har inskrivningsmyndigheten att göra viss prövning i ärendet. Sålunda skall anmälan avvisas om den inte åtföljs av bevis om att säljare och köpare underrättats om beslutet (jfr NJA 1972 s. 176). Däremot synes det mig inte klart att inskrivningsmyndighetens prövning redan vid detta tillfälle också skall gälla frågan om anmälan skett inom föreskriven tid. Frågan om förköpsrätten utövats inom rätt tid skall dock, liksom vissa andra hinder mot förköp, prövas av inskrivningsmyndigheten när lagfart söks, vare sig det är av kommunen eller av den ursprunglige köparen. Tvist om huruvida förköpsrätt utövats inom rätt tid kan för övrigt också bli föremål för domstols prövning i tvistemål. För min del är jag närmast av den uppfattningen att även en för sent gjord anmälan skall upptagas och antecknas i fastighetsboken.

Upptagande av polisanmälan från underårig

I en klagoskrift uppgav E., som var 17 år gammal, i huvudsak följande.

Sedan han till en polismyndighet insänt en brottanmälan mot två personer, blev han kallad till polisstationen för att underteckna anmälan, eftersom det rörde sig om angivelsebrott. När E. infann sig på polisstationen, fanns inte någon anmälan klar att undertecknas. En polisinspektör "provocerade" honom att underlåta att ange brottet till åtal.

Vederbörande polisinspektör uppgav att E:s föräldrar begärt att dennes anmälningar inte skulle upptagas och att det därför bedömdes som olämpligt att upptaga dem. E. hade därför vid besöket på polisstationen underrättats om att anmälan ej skulle upptagas.

Vid ärendets avgörande uttalade ställföreträdande JO Wigelius bl. a. följande.

E. har till polisen ingett en skriftlig anmälan om brott. Anmälan har dock inte upptagits av polisen. Sålunda har anmälan inte uppsatts på anmälningsblankett och någon registrering av anmälan har därför inte heller skett.

Polisen är i princip skyldig att ta emot anmälningar om brott. Att en sådan skyldighet föreligger har fastslagits i flera tidigare här avgjorda ärenden (se bl. a. JO:s ämbetsberättelse 1968 s. 172 och 1975 s. 138). Härav följer att polisen borde ha iakttagit gängse anmälningsrutiner också beträffande E:s anmälan. Detta i synnerhet som denna var skriftlig och diarieföring redan av den anledningen var nödvändig. Det hade sedan varit undersökningsledarens sak att pröva om förundersökning skulle inledas eller ej.

E:s skrift omfattade anmälan om ofredande, hemfridsbrott, olaga hot

och brott mot vapenförordningen. Eftersom anmälan således delvis gällde angivelsebrott, har polisen kallat E. till polisstationen för att "underteckna anmälan". Därmed får förstås undertecknandet av den blankett, på vilken polisen skulle uppteckna hans anmälan. De gärningar som var att anse som angivelsebrott synes ha rört E:s person. Eftersom han var under aderton år ankom det, enligt 20 kap. 14 § rättegångsbalken, på hans vårdnadshavare att ange brotten. Åtgärden att kalla E. till polisstationen för undertecknande av anmälan synes mig därför ha saknat fog. För övrigt vill jag här också påpeka att om en målsägande skriftligen anmält angivelsebrott till polisen, torde detta som regel också kunna anses innefatta angivelse till åtal. Att i sådant fall särskilt införskaffa målsägandens underskrift på polisens anmälningsblankett framstår därför som en onödig åtgärd.

Tillsyn av berusad arrestant hos polismyndighet

En person P. hade kl. 21.15 omhändertagits av två polismän för fylleri på allmän plats. P. hade vid omhändertagandet legat på en gräsmatta. Efter beslut av vakthavande befäl hade P. inlagts i en arrest på polisstationen. I arrestantbladet hade antecknats att P. var redlöst berusad. Under vistelsen i arresten hade P. avlidit. Dödsfallet hade uppmärksammats av polispersonal påföljande dag kl. 02.05. Tillkallad läkare ansåg kl. 02.55 att dödsfallet inträffat två till fyra timmar tidigare. I utlåtande över obduktionen av P:s kropp uttalades att akut alkoholförgiftning med åtföljande hjärtsvikt för sig eller i kombination med inandning av uppkräkt magsäcksinnehåll mycket väl förklarade dödsfallet och att vid obduktionen inte framkommit något som talade för att dödsorsaken varit en annan.

Vederbörande länspolischef riktade efter utredning viss kritik mot polisens befattning med P. men ansåg — med hänsyn till svårigheten för polispersonalen att göra medicinska bedömanden samt frånvaron av lokala föreskrifter — att vad som lagts polispersonalen till last inte var av den art att disciplinärt förfarande kunde bli aktuellt.

Ställföreträdande JO Wigelius tog del av utredningen och länspolischefens beslut samt inhämtade yttrande från länspolischefen.

Vid ärendets avgörande uttalade Wigelius bl. a. följande.

När det gäller en berusad person som inte befinner sig i vaket tillstånd måste det för den som saknar medicinsk utbildning och erfarenhet vara väldigt svårt att avgöra om den berusade endast sover tungt eller om han är i ett tillstånd som närmar sig det medvetlösa. En felbedömning kan mycket lätt ske. Polisen bör därför regelmässigt, såvida den berusade inte med lätthet kan väckas, transportera honom till läkare för undersökning. Överhuvudtaget bör polisen enligt min mening föranstalta om läkarundersökning av en berusad så snart som det kan finnas minsta anledning därtill på grund av bestämmelserna i föreskrifter och anvisningar för polisväsendet (FAP). En god regel kan vara att polisen inom ramen för dessa tillser att läkarundersökning kommer till stånd så snart det inte framstår som helt klart att en undersökning är onödig. — — När en berusad person införts till po-

lisstationen måste vakthavande befäl genom en ordentlig undersökning av honom bilda sig en egen uppfattning om graden av berusning, hur den berusade reagerar etc. I de fall när en kraftigt berusad inläggs i arrest är det av stor vikt att vakthavande befäl ger direktiv till bevakningspersonalen om skärpt tillsyn av den berusade. Jag vill rekommendera att tillsyn äger rum så ofta som varje kvart och att den sker genom att personal går in i arresten till den berusade och förvissar sig om att denne inte är eller kan antagas vara i behov av särskild vård. Överhuvudtaget måste det alltid förekomma regelbundna och noggranna kontroller av berusade personer som förvaras i arrest.

Skyldighet för polismyndighet att ofördröjligen underrätta nykterhetsnämnd då någon misstänkes för trafiknykterhetsbrott

I ett klagörende framkom följande.

A. greps såsom misstänkt för trafiknykterhetsbrott och underkastades blodprovstagning. Vid en samtidigt företagen läkarundersökning bedömdes han vara lätt påverkad av alkohol. Polismyndigheten underrättade här efter vederbörande nykterhetsnämnd om att A. var misstänkt för trafiknykterhetsbrott, varefter han kallades till nämnden för utredning. Sedan polismyndigheten meddelats att analys av blodprovet givit vid handen att alkoholkoncentrationen i A:s blod vid provtagningsstillfället uppgått endast till 0,28 promille, nedlades förundersökningen.

A. påtalade att polismyndigheten innan resultat över blodprovsanalysen erhållits underrättat nykterhetsnämnden om att han var misstänkt för trafiknykterhetsbrott.

Yttrande inhämtades från vederbörande polisstyrelse.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade vid ärendets avgörande bl. a. följande.

I 10 § lagen om nykterhetsvård (NvL) har föreskrivits skyldighet för bl. a. polis- och åklagarmyndighet, som erhåller kännedom om att någon gjort sig skyldig till fylleri eller eljest använt alkoholhaltiga drycker till uppenbar skada för sig eller annan, att ofördröjligen göra anmälan därom hos nykterhetsnämnden. Har nykterhetsnämnd fått anmälan om dylikt förhållande, skall nämnden enligt 12 § NvL skyndsamt låta verkställa erforderlig undersökning för fallets bedömande.

Såsom ovan angivits skall anmälan till nykterhetsnämnden ske ofördröjligen, dvs. så snart som möjligt efter det att polisen fått kännedom om den alkoholbetingade händelsen. JO har i tidigare avgjorda ärenden (se JO:s ämbetsberättelse 1969 s. 255 och 1972 s. 228) framhållit vikten av skyndsamhet i berört hänseende. Anmälan får således inte anstå till dess polisutredningen slutförts.

A. var i förevarande fall – sedan tagen alcotest visat positivt utslag – misstänkt för trafiknykterhetsbrott. Fråga var sålunda om något som kunde tyda på alkoholmissbruk i lagens mening. Mot bakgrund av det förut sagda kan jag inte finna annat än att det ålegat polisen att ofördröjligen an-

måla det inträffade till nykterhetsnämnden och att polisen härvid inte ägt dröja med anmälan till dess utredningen angående misstanken om trafiknykterhetsbrott slutförts.

Uppehållande av sjuktransport för undersökning av alkoholpåverkan hos misstänkt rattfyllerist

I ett klagorende framkom bl. a. följande.

En personbil hade kört av vägen i hög fart och slagit runt. Föraren J. och en passagerare A. hade skadats, A. så svårt att han var medvetslös. De skadade hade hämtats av ambulans och förts till sjukhus för viss behandling, varefter de vidarelämnades till ett annat sjukhus. A. hade under den sistnämnda transporten alltjämt varit medvetslös. Under transporten hade ambulansen stannat vid en polisstation för tagande av alcotestprov och inhämtande av personuppgifter beträffande J.

Från polisen uppgavs att polisen ej beordrat ambulansen att stanna vid polisstationen utan endast frågat om detta var möjligt med hänsyn till de skadades tillstånd samt att åtgärderna verkställts utan dröjsmål och endast medfört ett kort uppehåll för ambulansen.

JO Thyresson anförde vid ärendets avgörande bl. a. följande.

Det behöver knappast sägas att det regelmässigt inte får vidtagas några åtgärder från polisens sida, vilka kan försena erforderlig undersökning och behandling av en svårt skadad. Under inga omständigheter får utredningsåtgärder på grund av misstanke om brott, som inte hör till de allra svåraste, t. ex. trafiknykterhetsbrott, försäka sådan försening. Insamlande av uppgifter och säkrande av bevisning i och för utredning om brottet måste självfallet stå tillbaka för intresset av att rädda människoliv.

I förevarande fall synes polisens intresse ha varit koncentrerat främst till J. Något utandningsprov eller några uppgifter från A. kunde helt naturligt inte fås till följd av hans medvetlösa tillstånd.

Förfarandet att uppehålla transporten av A. till sjukhus för att på polisstationen ta alcotestprov på J. och inhämta uppgifter från honom var enligt min mening felaktigt.

Jag kan visserligen inte visa att det korta uppehållet på stationen faktiskt medförde någon direkt fara för A:s liv eller hälsa. Därmed är inte sagt att jag utan vidare anser att uppehållet var helt ofarligt för A. Vad jag emellertid framför allt vill understryka är att polisen i ett fall som det föreliggande överhuvudtaget inte bör inlåta sig på frågan om en sjuktransport kan avvakta en utredningsåtgärd från polisens sida. Aktualiserar man en sådan fråga och får till stånd ett uppehåll med transporten kan det utan tvekan under olyckliga omständigheter få ödesdigra konsekvenser, såsom att den skadade avlider eller får sitt sjukdomstillstånd försämrat, eller i vart fall, om något dylikt inträffar, helt i onödan väcka misstanke om att det varit polisen som genom uppehållet försakat detta.

Fråga om polisens våldsanvändning mot person som misstänkes för trafiknykterhetsbrott och vägrar medfölja för blodprovstagning

I ett klagorende framkom bl. a. följande.

C. hade stoppats i en trafikkontroll. Han hade misstänkts för trafiknykterhetsbrott och fått genomgå alcotestprov, som visat positivt utslag. Det hade därför beslutats om förhör och blodprovstagning. I väntan på transport till polisstationen hade C. tillåtits att under polisens uppsikt sitta i sin bil tillsammans med en passagerare. C. hade emellertid låst bildörrarna och vägrat att öppna, när transporten till polisstationen skulle ske. Efter upprepade anmaningar och försök att övertala C. att öppna någon av bildörrarna hade polisen med en hammare slagit in bilens sidoruta närmast förarplatsen, där C. suttit. Bildörren hade därefter kunnat öppnas. C. hade förts till polisbilen och transporterats till polisstationen, där vidare undersökning företagits.

C. klagade över polisens handlande att slå in bilrutan.

Vederbörande länsstyrelse avgav yttrande och uppgav bl. a. följande.

C. kunde skäligen misstänkas för trafiknykterhetsbrott. Han luktade alkohol och taget alcotestprov gav positivt utslag. Vid sådant förhållande beslutades fortsatt undersökning med blodprovstagning.

I befogenheten att föranstalta om blodprov måste enligt sakens natur ligga rätten att vidta alla erforderliga åtgärder för provtagningens genomförande. C. måste medtagas till platsen för provtagningen. Denna åtgärd kan anses som ett nödvändigt led i förfarandet vid kroppsbesiktningen. För att kunna genomföra detta var polisen tvungen att slå in glasrutan. C. försökte tydligen hålla sig undan polisen genom att låsa dörren till bilen. Hans förklaring att vilja vara i fred några minuter för att reda upp sitt mellanhavande med passageraren M. L. kan med hänsyn till vad som förekommit lämnas utan avseende. De närvarande polismännen gjorde enligt utredningen upprepade försök att övertala C. att öppna. M. L. tillsade också C. att öppna. När så inte skedde tvingades polisen tillgripa våld.

Tjänsteuppgiften kunde inte lösas på annat sätt. Polismännen använde inte strängare medel än förhållandena krävde. Glasrutan slogs in först sedan man försökt öppna med hjälp av ståltråd. Detta lyckades dock inte på grund av motåtgärder från C:s sida. Denne måste ha insett att erforderligt våld skulle komma att användas, om inte bildörrarna öppnades. Vid utredningen har också gjorts gällande att han blivit förvarnad.

Även om polisens handlande formellt skulle bedömas som en personell husrannsakan måste den vidtagna åtgärden anses tillåten i det här aktuella fallet. Misstanken om trafiknykterhetsbrott var välgrundad och C:s undanhållande indicerade kollusionsfara. Blodprovsanalysen utvisade sedermera att C. hade en alkoholkoncentration i blodet på 0,5 promille. Med hänsyn till förbränningen i kroppen inses lätt vad det i bevishänseende skulle ha inneburit, om C. fått stanna kvar ytterligare i bilen. Uppenbarligen förelåg fara i dröjsmål.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade vid ärendets avgörande bl. a. följande.

En allmän grundsats vid all våldsanvändning är att endast det våld får brukas som med hänsyn till omständigheterna kan anses försvarligt. Polis- man får enligt 16 § polisinstruktionen för att verkställa tjänsteåtgärd ej använda strängare medel än förhållandena kräver och han bör i första hand söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar. Det stadgas vidare i paragrafen att våld får tillgripas endast när tjänsteuppgiften ej kan lösas på annat sätt och att – om våld tillgripes – den lindrigaste form som kan leda till det avsedda resultatet skall användas.

Polisen har redovisat ingripandet mot C. i dennes bil som personell husrannsakan samt fört protokoll däröver. Jag vill med anledning härav framhålla följande. En person, som misstänks för rattfylleri eller rattonykterhet och som anträffas i omedelbart samband med körningen, får vid vägran att följa med till förhör medtagas till sådant enligt 23 kap. 8 § rättegångsbalken. För att verkställa medtagandet kan våld få tillgripas enligt det ovan sagda. Något utrymme för att härjämte tillämpa rättegångsbalkens bestämmelser om husrannsakan synes inte ha funnits i förevarande fall.

— — —

Medan man väntade på den tillkallade polisbilens ankomst låste C. och dennes passagerare in sig i C:s bil. Av utredningen framgår att C. vägrade öppna trots upprepade uppmaningar från polisens sida att öppna någon av bildörrarna. Det får vidare anses utrett att C. förvarnades att bilrutan skulle komma att krossas, om C. inte frivilligt öppnade. Polisen har i den uppkomna situationen haft rätt att bruka våld för att lösa tjänsteuppgiften. Jag delar länsstyrelsens mening att uppgiften inte kunde lösas på annat sätt än som skedde och att strängare medel än förhållandena krävde därvid inte använts.

Anstånd med åtals väckande efter beslag

Vid inspektion av en tingsrätt iaktogs att åklagare i ett par fall begärt och erhållit förlängning av tiden för åtals väckande efter beslag, så att tiden uppgått till ett halvt år mot då generellt gällande en månad. Beslaget avsåg delar till mopeder.

Riksåklagaren anförde i avgivet yttrande bl. a. följande.

Handläggningsrutinerna i mål rörande brott, som kan beivras genom strafföreläggande och som är förenade med förverkande av föremål under beslag, är inte helt enhetliga vid de olika åklagarmyndigheterna. En tillämpad rutin är att som regel väcka åtal, varigenom man slipper bevakning av beslaget. Vanligen förekommande är också att begära anstånd med åtals väckande enligt 27 kap. 7 § rättegångsbalken i samband med att strafföreläggande utfärdas. Enligt stadgad praxis anses sådant anstånd kunna meddelas även i fall då väl åtal kan väckas men åklagaren vill söka slutföra målet genom strafföreläggande. Anståndstidens längd varierar. — — — Att tämligen långa anståndstider begärs motiveras av den omgång det innebär att bevaka beslagstiden i de nu tillämpade rutinerna för uppföljningen av strafföreläggande. Från principiell synpunkt kan det väl ifrågasättas om dessa långa anståndstider är förenliga med grundtankarna bakom bestämmelserna om åtalstiden vid beslag. Oftast är det emellertid fråga om egen- dom av mindre värde och förverkandefrågan är helt klar. Enligt av riksdagen nyligen fattat beslut (prop. 1974: 124) skall den i 27 kap. 7 § rättegångsbalken stadgade tiden för åtals väckande inte gälla om den beslagtagna

egendomens värde understiger ettusen kronor. Efter denna lagändring blir förlängning av åtalstiden i anledning av att strafföreläggande utfärdas mera sällan aktuell, eftersom åklagarna i allmänhet inte bör och ej heller torde använda strafföreläggande då det är fråga om förverkande av större värden. I sistnämnda fall bör under alla omständigheter enligt min mening förverkandefrågans avgörande inte få lämnas utan kontroll genom att långa anståndstider med åtal meddelas i anledning av att strafföreläggande utfärdas.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade vid ärendets avgörande.

Såsom riksåklagaren anført har enligt stadgad praxis anstånd med åtals väckande ansetts kunna meddelas även i fall där åklagaren velat slutföra saken genom strafföreläggande. Den lagändring som skett med ikraftträdande den 1 januari 1975 medför att de allra flesta fall där nämnda praxis förekommit inte längre är bundna av tidsfristerna enligt 27 kap. 7 § rättegångsbalken. Med hänsyn härtill anser jag mig numera inte ha anledning att gå in på en bedömning av praxis och därmed sammanhängande rutiner.

Jag instämmer i riksåklagarens uttalande mot att långa anståndstider meddelas fortsättningsvis.

Fråga om övervakares och frivårdstjänstemans rätt att besöka häktad

I ett klagoärende framkom bl. a. följande.

H. hade då han varit häktad förvägrats besök av sin övervakare G.S. Vidare hade besöken från en assistent hos skyddskonsulenten A.S. villkorats av åklagaren.

Beträffande sistnämnda förhållande inhämtades yttrande från riksåklagaren, som anförde.

Enligt 8 § lagen (1958: 213) om behandling av häktade och anhållna m. fl. får häktad inte mottaga besök med mindre det prövas kunna ske utan att äventyra ordning och säkerhet eller medföra fara för att bevis undanröjes eller utredning om brott eljest försvåras. Som särskilt angivet undantag gäller offentlig försvarares oinskränkta rätt att sammanträffa med sin huvudman. I 11 § kungörelsen (1958: 214) angående tillämpningen av nämnda lag föreskrivs, att tillstånd till besök meddelas av föreståndaren för häktet och att även åklagarens tillstånd fordras för att den som häktats som misstänkt för brott skall få mottaga besök.

Det ligger i sakens natur att ifrågavarande bestämmelser inte äger tillämpning på befattningshavare inom kriminalvården som i sin tjänst har att ta befattning med den häktade. Detta gäller såväl häktets fasta personal som andra, exempelvis tjänstemän inom frivårdsorganisationen. I vilken utsträckning och under vilka förutsättningar sådana tjänstemän skall få besöka häktad är i princip en intern fråga för kriminalvården. Självfallet kan åklagaren om han beträffande viss häktad anser att särskild försiktighet bör iaktas med hänsyn till brottsutredningen framhålla detta för häktesföreståndaren. Det kan förutsättas att sådana synpunkter beaktas av kriminalvårdspersonalen.

Jag vill erinra om att spörsmålet har berörts i justitiedepartementets memoria (Ds Ju 1975: 8) angående ny lagstiftning om behandling av häktade m. fl. (s. 91) och att jag i cirkulär C 55 angående besök hos häktade av

personer med uppgift att utöva andlig vård utgått från angivna princip.

Eftersom åklagarens tillstånd inte behövs för besök hos häktad av angivna tjänstemän, kan åklagaren inte heller föreskriva några villkor för besöket. Vederbörande åklagare har därför enligt min mening inte ägt befogenhet att som skett meddela föreskrifter för A.S:s besök hos den häktade.

Ställföreträdande JO Wigelius uttalade vid ärendets avgörande bl. a. följande.

I 8 § lagen om behandling av häktade och anhållna m. fl. stadgas bl. a. att häktade och anhållna inte får mottaga besök med mindre det prövas kunna ske utan att medföra fara för att bevis undanröjes eller utredning om brott eljest försvåras. I 11 § kungörelsen angående tillämpningen av nämnda lag föreskrivs, att i fråga om den som häktats som misstänkt för brott tillstånd till besök erfordras av åklagaren. G.S:s egenskap av övervakare för H. ger honom i och för sig inte någon ovillkorlig rätt till besök. Åklagaren har sålunda ägt pröva om G.S. fick besöka H. i häktet. Självfallet har han då också haft rätt att förbehålla sig sådan prövning.

Emellertid förhåller det sig annorlunda beträffande A.S:s rätt att besöka H. i häktet. Jag delar riksåklagarens uppfattning att det ligger i sakens natur att ifrågavarande bestämmelser inte äger tillämpning på befattningshavare inom kriminalvården som i sin tjänst har att ta befattning med den häktade. A.S. tillhör angivna kategori, varför åklagarens tillstånd inte behövs för hennes besök hos H. i häktet. Jag finner alltså att åklagaren förfarit felaktigt genom att meddela föreskrifter för hennes besök.

Häktning av moder till spädbarn

I ett klagorende framkom bl. a. följande.

O., en då 26-årig kvinna med ett 4 månader gammalt barn, anhölls den 22 mars 1973 under pågående rättegång av en åklagare såsom misstänkt för mened. Hon överfördes omedelbart till häkte. Åklagaren ingav den 27 mars 1973 häktningsframställning beträffande O. med angivande av risken för undanröjande av bevis och försvårande av utredningen såsom häktningsskäl. Vid häktningsförhandling den 30 mars 1973 hemställde O:s offentlige försvarare att rätten för det fall att O. ej kunde försättas på fri fot skulle bevilja uppskov med häktningsförhandlingen till den 2 april 1973 för att låta undersöka möjligheterna att för O. anordna betryggande övervakning och i andra hand låta henne vistas på anstalt, där hon kunde ha sitt barn hos sig.

Rätten beviljade uppskov och vid fortsatt häktningsförhandling den 2 april 1973 upplyste åklagaren att plats kunde beredas O. och hennes barn på fångvårdsanstalten Hinseberg samt att transport kunde ske dit senast den 3 april 1973.

Tingsrätten fann O. vara på sannolika skäl misstänkt för mened. Enär det skäligen kunde befaras att hon skulle undanröja bevis eller på annat sätt försvåra utredningen och då betryggande övervakning ej kunnat anordnas förklarade tingsrätten henne häktad.

Vid ärendets avgörande uttalade JO Thyresson bl. a. följande.

Enligt 23 kap. 4 § rättegångsbalken (RB) får kvinna som är havande i framskridet tillstånd eller som fött så kort tid förut att häktning kan antagas medföra allvarligt men för henne eller barnet ej häktas med mindre det är uppenbart, att betryggande övervakning ej kan anordnas. Vill den misstänkte ej underkasta sig övervakning skall häktning ske.

Vidare föreskrivs i 26–28 §§ förundersökningskungörelsen bl. a. följande.

26 §. Föreligger med hänsyn till vad i 24 kap. 3 § rättegångsbalken stadgas anledning antaga att häktning ej må ske, om övervakning ordnas, skall undersökningsledaren så snart det kan ske söka ordna erforderlig övervakning.

Övervakning må anordnas i den misstänktes hem eller annat enskilt hem eller genom att den misstänkte intages på lämplig anstalt. Är den misstänkte redan intagen på anstalt, har undersökningsledaren att överväga, huruvida särskild övervakning kan vara erforderlig på anstalten, samt att i samråd med anstaltens styrelse eller föreståndare söka få tillstånd dylik övervakning.

— — —

27 §. Har övervakning beslutats, må den misstänkte åläggas skyldighet att å vissa tider vara tillgänglig i sin bostad eller å sin arbetsplats så ock annat villkor, som finnes erforderligt för hans övervakande.

28 §. Anordnas övervakning av anhållen person, skall anhållandet hävas.

Beslut om och anordnande av övervakning enligt RB 24: 3 ankommer i första hand på åklagaren (se JO:s ämbetsberättelse 1974 s. 36). O. anhölls den 22 mars 1973. Åklagaren har uppgett att han då ej kände till att hon var spädbarnsmoder. Av en samma dag av polismyndigheten upprättad levnadsberättelse framgår emellertid att O. var moder till ett då 4 månader gammalt barn. Detta borde därför ha varit bekant för åklagaren, när häktningsframställning ingavs den 27 mars 1973. Såvitt utredningen visat har det dock innan dess ej gjorts några undersökningar för att utröna möjligheten av övervakning enligt RB 24: 3. Sådana undersökningar synes ha inletts först i samband med häktningsförhandlingen den 30 mars 1973. Undersökningarna föranledde uppskov med häktningsförhandlingen till den 2 april 1973. Såvitt jag kunnat finna har det emellertid varit möjligt att långt tidigare, i allt fall senast i samband med ingivande av häktningsframställningen, inleda undersökningar rörande övervakning av O. Om sådana kommit till stånd på ett tidigare stadium hade det måhända funnits större möjligheter att undvika häktning eller i allt fall undvika det uppskov med häktningsförhandlingen som blev erforderligt. Enär anordnande av övervakning enligt det förut sagda i första hand ankommit på åklagaren såsom förundersökningsledare anser jag att han i detta avseende förfarit försumligt.

II. Försvaret m. m.

IB-affären

JO Thyresson meddelade den 12 september 1975 följande beslut med anledning av en av honom företagen utredning rörande den s. k. IB-affären.

1. Inledning

Den uppmärksammade s. k. IB-affären föranledde ett mycket stort antal anmälningar till riksdagens ombudsmannaexpedition. I det följande redovisas den granskning jag – dels på grund av anmälningarna och dels av eget initiativ – företagit i saken och mina därav föranledda bedömanden.

Inledningsvis må erinras om att riksdagens försvarsutskott under hösten 1973 med anledning av IB-affären genomförde en ingående granskning av Sveriges militära underrättelsetjänst vilken redovisades i betänkandet FÖU 1973: 25. I samband med sin redovisning framlade utskottet vissa förslag till riksdagen beträffande vilka allmänna krav som bör ställas på den hemliga underrättelsetjänsten samt den framtida inriktningen av denna verksamhet. Utskottets betänkande godkändes av riksdagen.

I januari 1974 tillsatte regeringen tre utredningar med anledning av vad som förekommit, nämligen

1. 1974 års underrättelseutredning med uppgift att dra upp riktlinjer för framtidens underrättelseverksamhet.

2. utredning om anonymitetsskydd vid beslag och husrannsakan med uppgift att göra en avvägning mellan behovet av skydd för pressens informationskällor och samhällets intresse av effektiva medel för brottsbekämpningen och

3. utredning angående brottsbalkens bestämmelser om brott mot rikets säkerhet med uppgift att göra en översyn av dessa bestämmelser.

Slutligen anmodades massmedieutredningen genom tilläggsdirektiv att undersöka gränsdragningen mellan tryckfrihetsprocess och vanlig brottmålsprocess, bl. a. för att i möjlig mån undvika att personer som är indragna i samma brottslighet får sin sak prövad enligt skilda processuella regler.

IB-affären blev också föremål för granskning av konstitutionsutskottet vid 1974 års riksdag. Granskningen avsåg frågor om handläggningen inom regeringen av militära underrättelsefrågor samt den tillsyn av tryckfrihetsförordningens efterlevnad som ankommer på chefen för justitiedepartementet att utöva. Utskottets granskning avsåg däremot inte frågor rörande IB:s operativa verksamhet. Utskottets betänkande, KU 1974: 22, godkändes av riksdagen i de delar, som här är av intresse.

2. IB-affären i sammandrag

Uppgifterna i det följande bygger dels på utredningsmaterial som sammanbragts inom ombudsmannaexpeditionen och dels på uppgifter hämtade från bilaga 4 A till KU:s betänkande 1974:22.

Under sommaren 1972 informerades försvarsministern av militärledningen om att viss verksamhet riktad mot IB pågick. Under hösten skedde viss omorganisation av IB som delvis föranleddes av denna verksamhet. Sedermera kom det fram att det var några till tidskriften *Folket i Bild/Kulturfront* knutna journalister som bedrev verksamheten.

Den 3 maj 1973 utkom nr 9 av *Folket i Bild/Kulturfront*. Tidskriften innehöll ett tiosidigt reportage om den svenska underrättelsetjänsten kallat Sveriges spionage. Reportaget innefattade ett stort bildmaterial. Som textförfattare angavs Peter Bratt och Jan Guillou och som ansvariga för foto Ove Holmqvist, Anders Petersen, SAFTRA m. fl. Tidningen *Aftonbladet* publicerade redan den 2 maj 1973 uppgifter ur reportaget.

Den 10 maj 1973 erhöll dåvarande försvarsministern Sven Andersson ett brev daterat den 8 maj från förre IB-medarbetaren Håkan Isacson med påståenden om att befattningshavare hos IB i flera fall gjort sig skyldiga till brottslig verksamhet. Den 11 maj 1973 överlämnade försvarsministern brevet till riksåklagaren som i sin tur överlämnade det till chefsåklagaren C. A. Robèrt för handläggning. Robèrt inledde i omedelbar anslutning här till förundersökning med anledning av Isacsons brev till försvarsministern.

Den 17 maj 1973 utkom nr 10 av *Folket i Bild/Kulturfront* med ytterligare uppgifter om IB:s verksamhet med samma textförfattare och fotografer som i nr 9. I uppgifterna angavs att IB genom en person vid namn Gunnar Ekberg infiltrerat svenska vänsterorganisationer och att IB samarbetat med utländsk underrättelsetjänst.

Den 15 juni 1973 beslutade JK med anledning av en till honom inkommen anmälan att inte väcka tryckfrihetsåtal mot ansvarige utgivaren av tidskriften för innehållet i första artikeln i nr 9.

Den 24 september 1973 publicerade *Aftonbladet* uppgifter ur en artikel i nr 17 av *Folket i Bild/Kulturfront* som enligt uppgift i tidskriften utkom den 27 september. Artikeln innehöll ytterligare uppgifter om IB och redovisar det huvudsakliga innehållet i Peter Bratts samtidigt utkommande bok: *IB och hotet mot vår säkerhet*.

Den 27 september 1973 överlämnade justitieministern till JK tidskriften nr 17 och Bratts bok med anmälan enligt 9 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen.

Den 18 oktober 1973 meddelade Robèrt beslut med anledning av den förundersökning som föranletts av Isacsons brev till försvarsministern och av uppgifterna i tidskrifterna; ärendet avskrevs på i beslutet anförda skäl.

Den 19 oktober 1973 beslutade Robèrt att anhålla Bratt, Guillou och Isacson som misstänkta för spioneri. Anhållningsbeslutet verkställdes den 22 oktober och samma dag gjordes husrannsakan bl. a. på *Folket i Bild/Kulturfronts* redaktion.

Sedan Robèrt den 5 november till Stockholms tingsrätt, trettonde avdelningen, ingivit häktningsframställning mot Bratt. Guillou och Isacson hölls häktningsförhandling den 9 november, varvid samtliga tre förklarades häktade.

Bratt överklagade häktningsbeslutet i Svea hovrätt och sedan även i högsta domstolen. Bratts besvär lämnades utan bifall, av Svea hovrätt i beslut den 21 november och av högsta domstolen i beslut den 5 december 1973.

Genom beslut den 5 december 1973 förordnade JK om åtal mot Bratt för tryckfrihetsbrott jämlikt 7 kap. 5 § andra stycket tryckfrihetsförordningen och 19 kap. 5 § brottsbalken.

Sedan Robèrt den 6 december 1973 beslutat om åtal mot Bratt, Guillou och Isacson ingav han den 10 december stämningsansökan till tingsrätten.

Efter huvudförhandling den 18–20 december meddelade tingsrätten dom den 4 januari 1974. Bratt och Guillou dömdes jämlikt 19 kap. 5 § brottsbalken för spioneri till fängelse ett år vardera. Isacson dömdes. såvitt nu är i fråga, jämlikt 19 kap. 5 § och 23 kap. 4 § brottsbalken för spioneri och medhjälp till spioneri till fängelse ett år.

Den 8 januari 1974 nedlade JK tryckfrihetsåtalet mot Bratt.

Svea hovrätt, dit Guillou fullföljt talan mot tingsrättens dom, meddelade dom den 14 mars 1974. Guillou frikändes av hovrätten, såvitt åtalet gällde anskaffande av uppgifter rörande påstådd IB-verksamhet i Finland och FRA:s verksamhet.¹ I övrigt fastställdes tingsrättens dom för spioneri. Straffet bestämdes till fängelse 10 månader.

Guillou begärde prövningstillstånd. Genom beslut den 17 september 1974 vägrade högsta domstolen Guillou prövningstillstånd.

3. Anmälningarna till JO och JO:s utredning

Till JO inkom ett sjuttioal anmälningar rörande IB-affären och vad därmed sammanhänger. En del av dessa anmälningar härrör från personer som berörts av åtgärder av myndigheter eller eljest varit personligen inblandade i saken. Huvudparten av anmälningarna kommer emellertid från utomstående och är grundade på uppgifter som hämtats från press, radio och TV.

Anmälningarna kan vad gäller deras syfte i stort sett indelas i tre grupper. Till den första gruppen kan hänföras anmälningar, vari görs gällande att chefsåklagaren Robèrt begått fel eller försummelser vid utredningen om de påstådda brotten av befattningshavare knutna till underrättelseorganisationen. Sålunda ifrågasätts bl. a. om inte Robèrt varit alltför godtrogen vad gäller de uppgifter som under förhören lämnats av medarbetare inom IB. Även i andra hänseenden görs gällande att utredningen var bristfällig.

Den andra huvudgruppen av anmälningar är också riktade främst mot

¹ FRA = Försvarets radioanstalt.

Robèrt och avser hans handläggning av utredningen om spioneri och hans åtalsbeslut. Härvidlag har anmärkningar riktats mot Robèrt bl. a. för att denne inte ingripit tidigare mot de personer som sedermera åtalades för spioneri och för att Robèrt inte tidigare än som skedde delgav dem misstanke om brott. I denna grupp märks också ett flertal anmälningar rörande de under spioneritutredningen företagna husrannsakingarna och beslagen. Några av dessa härrör från personer som berörts av åtgärderna.

Den tredje gruppen av anmälningar avser IB och dess verksamhet, dess förbindelser med främmande underrättelseorganisationer m. m.

Slutligen skall nämnas, att det inkom ett antal anmälningar från Guillou under den tid han satt anhållen och häktad avseende frågor om brevcensur, förbud att inneha radio, besöksförbud m. m. Dessa anmälningar har brutits ut och prövas i ett särskilt ärende som avgörs samtidigt med detta.

I det följande kommer i allmänhet anmälningar från inblandade personer att redovisas individuellt och övriga anmälningar endast översiktligt i den mån de berör de frågor som jag funnit mig böra pröva. Samtliga anmälare kommer att som svar tillställas föreliggande beslut.

Vad angår den utredning jag låtit verkställa har denna måst begränsas till vissa frågor. Under utredningen har samtal och förhör hållits med riksåklagaren Holger Romander, f. d. chefsåklagaren Carl-Axel Robèrt, avdelningschefen Hans Holmér och byråchefen Olof Frånstedt, båda vid rikspolisstyrelsen, f. d. chefen för IB Birger Elmér och före IB-medarbetaren Håkan Isacson. Vissa av dessa samtal och förhör har upptagits på band. Från utskrifter av banden har sammanställts i promemorieform de uppgifter som jag funnit vara av betydelse för min prövning. Bandutskrifterna är att betrakta som arbetsmaterial och kommer ej att bevaras. I andra fall har endast gjorts minnesanteckningar, vilka bifogas akten till detta ärende. I detta sammanhang bör nämnas, att samtal också förekommit med överbefälhavaren och andra. Jag har tagit del av åtskilligt skriftligt material. Sålunda har jag låtit personal från ombudsmannaexpeditionen genomgå det material hos rikspolisstyrelsen som utgör grunden för de s. k. 38 punkterna, vilka bifogades försvarsutskottets betänkande. Jag har likaledes tagit del av ett stort antal regleringsbrev och jämförliga handlingar avseende underrättelseorganisationen – material som tillhandahållits mig av försvarsutskottet och försvarsdepartementet.

4. Förundersökningen angående ifrågasatt brottslighet i IB:s verksamhet

4.1. Åklagarmyndighetens utredningar och beslut rörande påståendena om olagligheter i IB:s verksamhet

Som inledningsvis nämnts överlämnade riksåklagaren den 11 maj 1973 till åklagarmyndigheten i Stockholm ett brev som försvarsministern erhållit från den tidigare vid IB anställde medarbetaren Håkan Isacson. Överlämnandet skedde genom skrivelse nämnda dag av följande lydelse:

Överlämnas till åklagarmyndigheten i Stockholms åklagardistrikt för handläggning med chefsåklagaren Carl-Axel Robèrt som undersökningsledare. I den mån Robèrt inte på grund av sin tjänst skulle vara behörig förordnas han härmed att handlägga ärendet som extra åklagare.

Isacsons brev till försvarsministern var dagtecknat den 8 maj 1973 således några dagar efter det att nr 9 av Folket i Bild/Kulturfront utkommit, innehållande det första reportaget om underrättelsetjänsten. I brevet förklarade Isacson under hänvisning till tidskriftsartikeln att han kunde bekräfta att olagligheter ägt rum. Sålunda förklarade han sig själv ha bearbetat materialet från ett inbrott i FNL-rörelsens kontor i Göteborg, då bl. a. alla handlingar avfotograferades. Ett andra inbrott – uppgav Isacson – var i kårhuset i Göteborg, då en förteckning av medlemmar i SDS "lånades" några timmar för fotografering.¹ Inbrott hade vidare begåtts hos en kvinnlig statslös medborgare i hennes våning i Hägersten. Därifrån stals post samt inmonterades en mikrofon, först i en radioapparat, sedan i en telefonapparat. Slutligen hade inbrott begåtts hos en jordansk medborgare.

I nr 10 av Folket i Bild/Kulturfront lämnades ytterligare uppgifter om olagligheter från IB-agenters sida. Det gällde till att börja med den s. k. infiltrationen i vänsterorganisationer i Göteborg, därvid IB skulle ha använt sig av en agent vid namn Gunnar Ekberg. Vidare omtalades inbrott på egyptiska ambassaden (omnämnt redan i nr 9) och på Iraks och Algeriets ambassader. Slutligen skall nämnas uppgifter i nr 9 om att IB deltagit i en av den amerikanska underrättelsetjänsten CIA anordnad landstigningsövning på finsk kust och om att IB upprättat ett vänsterregister samt i nr 10 om att IB efterforskat och avslöjat uppgiftslämnaren till en artikel i Aftonbladet om amerikansk transport av ammunition genom Israel till Jordanien.

I brev till åklagarmyndigheten den 6 juni 1973 upptog Bratt fråga om förefintligheten av personregister inom IB, varjämte han uppgav att han hade kunskap om att medel till IB:s verksamhet inte bara kom från försvarsdepartementet utan även via andra poster på riksstaten och hemställde att åklagaren måtte undersöka om detta innebar brott mot grundlagen.

Vid förhör med Guillou uppgav denne att IB i inte mindre än sex fall medverkat till inbrott hos arabiska eller andra utländska medborgare.

Sedan förundersökningen rörande dessa påståenden avslutats meddelade Robèrt beslut den 18 oktober 1973. I beslutet uttalades, att vad som förekommit under utredningen och den bedömning densamma föranlett samt det beslut som på grund härav meddelats redovisades punktvis med beaktande av innehållet i 4 och 10 §§ sekretesslagen. Beslutet var i dessa delar av följande innehåll.

¹SDS = Studerande för ett demokratiskt samhälle.

1) *FNL-rörelsens kontor i Göteborg:*

Isacson har i brevet den 8 maj 1973 uttalat följande: "För att återgå till artikeln ifråga kan jag bekräfta att olagligheter har ägt rum. Själv har jag bearbetat materialet från ett inbrott i FNL-rörelsens kontor i Göteborg, då bl. a. alla handlingar avfotograferades".

Folket i Bild/Kulturfront nr 10 innehåller följande uppgift: "Våren 1969 var Gunnar med om ett inbrott i FNL-rörelsens lokaler i Göteborg. Samtliga inbetalningskort som fanns där fotograferades".

Vid förhör med Isacson har denne meddelat, att operationen möjliggjordes genom att en infiltrator – Gunnar Ekberg – genom sin förtroendeställning hade tillgång till nyckel till lokalen, och att materialet fotograferades på platsen. Isacson anser därför, att han i brevet till statsrådet använt fel uttryck, då han betecknat operationen som inbrott. Guillou har vid förhör uppgivit, att det är möjligt att det var han själv som använt uttrycket inbrott, då han talat med Ekberg om saken, och att denne då invänt, att han hade ju tillgång till nyckeln till lokalen. Guillou hade i tidningsartiklarna icke ägnat sig så mycket åt den juridiska terminologin utan beskrivit händelserna mera generell.

De i saken hörda befattningshavarna vid IB hava samstämmigt uppgivit, att inbrott icke ägt rum.

Genom vad som utretts har påståendet om inbrott vederlagts. Då ej heller i övrigt föreligger anledning till antagande, att straffbar gärning förövats, föranleder ärendet i denna del icke någon åklagarens ytterligare åtgärd.

2) *SDS:s lokaler i Göteborg:*

I brevet den 8 maj 1973 har Isacson anfört: "Ett andra inbrott var i kårhuset i Göteborg, då förteckningen av medlemmar i SDS 'lånades' några timmar för avfotografering". Vid förhör har Isacson därefter förklarat, att han även i detta fall använt uttrycket inbrott utan grund, enär operationen genomförts medelst utnyttjande av det förtroende infiltratören Ekberg åtnjöt i vänsterkretsar. Denne har vid förhör uppgivit, att SDS:s medlemsförteckning förvarades öppet i en korg avsedd för handlingar, placerad på ett bord, att studentkårens medlemmar hade fri tillgång till rummet, där handlingarna fanns, att han omhändertagit förteckningen under någon timme för fotografering och därefter återställt densamma utan att någon upptäckt att den varit borta. Övrig utredning har bestyrkt riktigheten av denna berättelse. Full klarhet har icke stått att vinna beträffande tidpunkten för den aktuella händelsen, som dock icke synes ha inträffat senare än år 1970.

Liksom i fallet nr 1 innebär handlingen i första hand att Ekberg utnyttjat sin förtroendeställning, vilket emellertid icke i och för sig är straffbart, eftersom förtroendeställningen avsett varken ekonomisk eller rättslig angelägenhet. Emellertid har genom vad som förekommit en viss, om ock obetydlig rubbning av besittningen till förteckningen skett. Frågan huruvida handlingen härigenom, trots att besittningsrubbningen såsom sådan knappast kan tänkas ha förorsakat någon skada eller olägenhet, innefattar ansvar för egenmäktigt förfarande, kan dock icke underställas domstols prövning med hänsyn till gällande preskriptionsbestämmelser. Ärendet skall därför i denna del icke föranleda någon åklagarens ytterligare åtgärd.

3) KFML:s lokaler i Göteborg:

Folket i Bild/Kulturfront nr 10 innehåller följande uppgift: "Senare på våren 1970 deltog Gunnar i ett inbrott i KFML:s lokaler i Nordostpassagen i Göteborg. Alla viktiga dokument fotograferades och dessutom installerades mikrofoner". Guillou har därefter vid förhör uppgivit, att han icke ifrågasätter, att Ekberg med hänsyn till sin ställning haft möjlighet att fritt röra sig inom KFML:s lokaler, varför uttrycket "inbrott" i artikeln icke synes adekvat.

Genom vad övrigt under utredningen förekommit synes icke kunna styrkas annat än att Ekberg på eget initiativ tillställt IB sådana handlingar från KFML, över vilka Ekberg i sin egenskap av medlem ägde förfoga. Straffbart förfarande kan således icke styrkas. Ärendet skall därför i denna del icke föranleda någon åklagarens ytterligare åtgärd.

4) Inbrott hos en kvinna E.:

Isacson har i brevet till statsrådet Sven Andersson uppgivit, att befattningshavare hos IB gjort sig skyldiga till inbrott i en kvinnlig statslös medborgares lägenhet i Stockholm, där man dels stulit post och dels inmonterat en mikrofon för hemlig avlyssning.

Genom Isaccsons sedermera vid förhör lämnade uppgift och utredningen i övrigt finnes emellertid icke stöd för misstanke om annat brott än hemfridsbrott. Huruvida befattningshavare hos IB i sådant avseende ådragit sig straffrättsligt ansvar genom vad som förekommit kan icke underställas domstols prövning på grund av gällande preskriptionsbestämmelser. Ärendet skall därför i denna del icke föranleda någon åklagarens ytterligare åtgärd.

5) Inbrott hos en jordansk medborgare F.:

Isacson har i brevet den 8 maj 1973 påstått att IB:s befattningshavare begått inbrott hos en jordansk medborgare, av Isacson namngiven men här endast benämnd F. Vid förhör har emellertid Isacson uppgivit, att han tror, att det var en medlem av den israeliska säkerhetstjänsten, som varit inne i den lägenhet, som disponerades av F., "möjligen" tillsammans med någon från den svenska underrättelsetjänsten, och att han icke vet hur man bar sig åt för att komma in i lägenheten. F. var enligt Isacson känd såsom aktiv palestiniere och misstänkt för att här i landet syssla med sabotage- eller terrorhandlingar.

Olika befattningshavare hos IB, som hörts i saken, hava icke medgivit något handlande, som skulle hava inneburit inbrott eller medverkan härtill eller varigenom de på annat sätt skulle hava ådragit sig straffrättsligt ansvar. Guillou och Bratt hava visserligen vid förhör vidhållit Isaccsons ursprungliga påstående om inbrott men har å andra sidan icke kunnat eller velat angiva källan till denna kunskap. Deras påståenden saknar därmed beviskraft.

Genom utredningen kan således icke styrkas, att någon befattningshavare gjort sig skyldig till brottslig handling, och ärendet skall därför i denna del icke föranleda någon åklagarens ytterligare åtgärd.

6) Inbrott hos två arabiska medborgare:

Guillou har vid förhör uppgivit, att IB i åtminstone sex olika fall medverkat till inbrott här i riket hos arabiska eller andra utländska medborgare. Endast två av dessa fall kände Guillou närmare till, och i de övriga fall

len hade han icke brytt sig om att skaffa fram namn eller andra uppgifter på de berörda personerna. I ett av de båda fall Guillou närmare undersökt hade Guillou sammanträffat med den person, som varit föremål för IB:s aktivitet, och omtalat för honom, att agenter berett sig tillträde till hans lägenhet, vilket personen ifråga icke hade märkt. Guillou kunde icke lägga fram någon bevisning, eftersom hans kunskap härrörde från befattningshavare, vilka han icke ville avslöja.

Vid förhör har chefen för IB:s operationsavdelning ställt sig helt främmande för Guillous uppgifter och förklarat, att en av de personer, som enligt Guillou skulle ha varit utsatt för IB:s aktivitet, var ej ens känd till namnet för IB.

Någon upplysning i övrigt har icke kunnat erhållas, och Guillous påståenden synas icke kunna styrkas. Ärendet skall därför i denna del icke förleda någon åklagarens ytterligare åtgärd.

7) *Inbrott hos egyptiska ambassaden:*

I Folket i Bild/Kulturfront nr 9 och nr 10 hava Guillou och Bratt uppgivit, att IB tillsammans med agenter från den israeliska underrättelsetjänsten sommaren 1970 begått inbrott på den egyptiska ambassaden i Stockholm. Vid förhör den 6 juni 1973 rörande den närmare information de kunde lämna i saken har Guillou och Bratt i huvudsak endast förklarat, att de kände till att det tillgång så som i tidningen uppgivits men icke kunde avslöja namnet på någon annan uppgiftslämnare än Isacson, som dock dessförinnan vid förhör den 15 maj 1973 förnekat all kännedom i saken trots att han vid tiden för den påstådda händelsens inträffande var anställd på IB:s operationsavdelning.

Chefen för IB har vid förhör försäkrat, att något inbrott med IB:s medverkan eller vetskap icke ägt rum, och betecknat enbart tanken på motsatsen som vettlös.

Genom utredningen i övrigt, omfattande bl. a. förhör med ett flertal befattningshavare hos IB, har icke kunnat erhållas full klarhet om vad som inträffat, dock att övervägande skäl tala mot antagandet att befattningshavare hos IB skulle ha medverkat till inbrott eller eljest gjort sig skyldiga till någon lagstridig handling.

Med anledning av uttalande av Guillou vid förhöret den 6 juni 1973, att därest bevisningen icke skulle räcka för åtal, Guillou skulle återkomma och söka ge åklagaren den erforderliga bevisningen, kallades Guillou till nytt förhör den 10 augusti 1973, vid vilket undersökningsledaren framhöll för Guillou, att det förelåg avsevärda bevisvärigheter, och att det därför och med hänsyn till allvaret i de framförda beskyllningarna vore synnerligen angeläget att Guillou uppfyllde sin utfästelse. Guillou förklarade emellertid, att han alltjämt icke var beredd härtill.

Samma dag hördes även Isacson ytterligare. Isacson hade nämligen översänt ett den 21 juni 1973 dagtecknat brev till undersökningsledaren, vari han meddelade, att han numera erinrat sig, att han kände till inbrottet mot egyptiska ambassaden. Närmare hörd härom uppgav Isacson, att han redan någon gång sommaren 1969 hört talas om en aktion mot ambassaden, som sannolikt ägt rum före det Isacson den 8 januari 1969 börjat sin anställning hos IB. Befattningshavare hos IB skulle ha ombesörjt vakthållning på gatan under det att några israeler, en eller två eller kanske tre, besökt ambassaden. Man hade icke berättat för Isacson på vilket sätt israelerna kommit in i ambassaden, men Isacson hade likväl, av skäl han icke

kunde närmare angiva, den uppfattningen att detta skett genom inbrott.

Genom sistnämnda förhör med Guillou och Isacson har någon förstärkning av bevisningen icke skett, och förhören har ej varit ägnade att ändra bedömningen av vad som kunnat utredas.

Enär således icke kan styrkas att någon befattningshavare gjort sig skyldig till brottslig handling, skall ärendet i denna del icke föranleda någon åklagarens ytterligare åtgärd.

8) *Inbrott i Iraks och Algeriets ambassader:*

I Folket i Bild/Kulturfront nr 10 har Guillou och Bratt uppgivit, att IB även begått två inbrott mot Iraks ambassad och ett inbrott mot Algeriets ambassad i Stockholm. I brev till åklagaren dagtecknat den 6 juni 1973 och vid förhör samma dag har Bratt tillagt, att inbrotten ägt rum, i Iraks ambassad sensommaren 1970 och sensommaren 1971 och i Algeriets ambassad någon gång 1970, samt att inbrotten skett i samverkan med den israeliska underrättelsetjänsten och att svenskarnas medverkan bestått i vakthållning.

Samtliga hörda befattningshavare vid IB hava samstämmt förnekat all kännedom om de påstådda aktionerna.

Isacson, som var anställd vid IB:s operationsavdelning under tid då inbrotten skulle ha ägt rum, har vid förhör förklarat, att han icke känner till något om en aktion mot Algeriets ambassad. Beträffande Iraks ambassad har Isacson vid förhöret till en början uppgivit, att han hört två befattningshavare vid IB berätta om en sådan aktion mot ambassaden. Med anledning av Isacson uppgift tillkallades under förhöret de två av Isacson omnämnda befattningshavarna, och Isacson fick inför dem upprepa vad han sagt sig hava hört dem berätta. Då dessa vidhöll att de, såsom de uppgivit vid tidigare förhör, saknade all kännedom om någon aktion mot Iraks ambassad, förklarade Isacson omedelbart, att han måste ha misstagit sig, och uppgav, att han icke vare sig själv deltagit i en aktion mot ambassaden eller kände till att någon sådan skulle ha ägt rum. De båda befattningshavarna uppgåvo, att de icke hade fällt något yttrande, som kunde förklara Isacson misstag, och Isacson, som upprepade gånger uttalade, att han måste ha misstagit sig, kunde icke finna någon annan förklaring till misstaget, än att "det är så pass länge sedan".

Guillou har vid förhör den 6 juni 1973 förklarat, att uppgifterna i tidningen kommit från inbördes oberoende sagesmän, vilka det kunde bli fråga om att dra fram som vittnen endast för det fall, att IB-personal i ansvarig ställning skulle förneka aktionerna. Även vid senare förhör har dock Guillou, trots att han underrättats om det negativa resultatet av utredningen, vägrat namngiva sina uppgiftslämnare.

Genom vad som förekommit saknas anledning till antagande att brott förekommit i påstått hänseende. Ärendet skall därför i denna del icke föranleda någon åklagarens ytterligare åtgärd.

9) *CIA:s landstigningsövning på finsk kust:*

Folket i Bild/Kulturfront nr 9 lämnar följande uppgift i en av Guillou och Bratt författad artikel: "IB ÖVADE ANGREPP PÅ FINLAND – ÅT USA: Operationsavdelningen utför alltså spionage utomlands, antingen på egen hand eller tillsammans med exempelvis det amerikanska CIA (för ett par år sedan genomförde CIA en hemlig landstigningsövning på finsk kust – det var IB som planerade operationen och personal från IB deltog också i den)."

Vid förhör har Bratt förklarat, att allt han kan säga är, att uppgiften kommit från IB:s chef Birger Elmér. Bratt hade visserligen icke själv hört Elmér berätta detta, utan hört det i andra hand av en person, vars namn han icke kunde avslöja.

Chefen för IB:s operationsavdelning har vid förhör betecknat uppgiften som ren fantasi. IB:s personal har icke deltagit i eller eljest medverkat till någon dylik landstigningsövning.

Någon omständighet, som stöder uppgiften i tidningen, har icke framkommit under förundersökningen, och grund för misstanke om brottsligt förfarande föreligger icke.

Ärendet skall i denna del icke föranleda någon åklagarens ytterligare åtgärd.

10) Avslöjande av källa till tryckt skrift:

Folket i Bild/Kulturfront nr 10 innehåller följande artikel:

”ISRAEL PÅ JAKT EFTER AFTONBLADETS KÄLLOR. Vad som intresserade israelerna var bl. a. vilka kontakter svenska Palestinaaktivister hade med personer i Israel. Gunnar kunde avslöja mycket, också källor till tidningsartiklar i exempelvis Aftonbladet. Ett sådant exempel är källan till en uppgift som visserligen var korrekt, men som röjde ett så hemligt förhållande att israelerna absolut ville ha fram den israeliska källan. Det var när en artikel i Aftonbladet avslöjade att amerikansk ammunition transporterades från den israeliska hamnstaden Eilat till – Kung Hussein i Jordanien, på israeliska lastbilar, tvärs över israeliskt territorium.”

Guillou har därefter i brev till undersökningsledaren anmält, att Gunnar Ekberg avslöjat meddelaren till tryckt skrift, och vid förhör kompletterat sin anmälan med ytterligare uppgifter i saken, bland andra att meddelaren var en israelisk vetenskapsman, som Guillou kände, och att Ekberg på uppdrag av IB avslöjat dennes identitet, vilket Ekberg kunnat göra utan svårighet genom utnyttjande av det förtroende han åtnjöt i palestinakretsar i Sverige.

Guillous anmälan torde vara grundad på den uppfattningen, att Ekbergs påstådda handlande inneburit en kränkning av den anonymitetsrätt, som omförmäles i eller kan härledas från 3 kap. tryckfrihetsförordningen. Dessa regler erbjuder emellertid inget absolut eller totalt skydd för meddelare och har icke en sådan omfattning eller innebörd som Guillou synes förutsätta. Eftersom Guillous anmälan ej heller i övrigt innefattar påstående om brottslig handling kan den icke utgöra grund för inledande av förundersökning. Ärendet skall alltså icke föranleda någon åklagarmyndighetens åtgärd.

11) Förande av personregister och undanhållande av uppgift härom:

I Folket i Bild/Kulturfront nr 9 finnes följande uppgift: ”På Grevgatan 24 har IB sitt eget vänsterregister – som IB upprättat delvis med hjälp från SÄPO och delvis på egen hand. Registret omfattar ungefär 20000 namn, vilket naturligtvis innebär att här finns större delen av aktivisterna i organisationer som DFFG och andra anti-imperialistiska grupper likaväl som SKP. Vpk och andra grupperingar. Men även socialdemokrater registreras. Registret är givetvis i teknisk mening olagligt.”

I brev till undersökningsledaren den 6 juni 1973 anför Bratt: ”I JO:s ämbetsberättelse 1973 sidan 89 förnekar JO att det finns ett personregister inom försvarsstaben. Men den 4 maj meddelade försvarsministern på en

presskonferens, att det finns ett personregister inom försvarsstabens, som handhaves av IB och som omfattar uppgifter om både svenskar och utlänningar med 'positiva och negativa upplysningar om folk'. Med anledning av dessa motstridiga uppgifter hemställer jag, att åklagaren undersöker om JO svikligen undanhållits informationer samt i vad mån detta är olagligt."

Uppgifterna i tidningsartikeln och vad Bratt anfört utgör icke grund för inledande av förundersökning och föranleder icke någon åklagarens åtgärd.

12) Medel till IB även via andra poster på riksstaten än försvarsdepartementet:

I förenämnda brev till undersökningsledaren anför Bratt ytterligare: "Jag har vidare kunskap om att medel till IB:s verksamhet inte bara kommer från försvarsdepartementet, utan även via andra poster på riksstaten, vilket hållits hemligt för riksdagens ledamöter, som har trott att anslagen gått till helt andra ändamål. Jag hemställer, att åklagaren undersöker om detta innebär brott mot grundlagen."

Bratts hemställan föranleder icke någon åklagarens åtgärd.

På grund av vad sålunda förekommit beslutar jag, att ärendet skall avskrivas från åklagarens vidare handläggning, i vad det avser punkterna 1, 8 och 9, när brott ej blivit begånget; punkterna 3, 5, 6 och 7, när brott ej kunnat styrkas; punkterna 2 och 4, när frågan om ansvar förfallit på grund av preskription; samt punkterna 10, 11 och 12, när vad som anförts icke utgör grund för inledande av förundersökning.

Vid förhör den 6 juni 1973 inför Robèrt med Guillou uppgav denne att Ekberg under våren 1969 intelefonerat ett bombhot riktat mot ett israeliskt flygplan i Frankfurt am Main. Samma påstående framfördes sedan i Bratts bok och i nr 17 av tidskriften.

Vid förhör med Ekberg i saken uppgav han, att han den 20 mars 1969 på uppdrag av annan ringt till ifrågavarande flygplats och omtalat att det skulle finnas en bomb ombord på ett El-Al-plan som samma dag skulle lyfta från flygplatsen. Ekberg uppgav också att han den 7 juni 1970 på uppdrag av annan genom ett telefonsamtal till flygplatsen i Köpenhamn meddelat att sprängmedel skulle finnas ombord på ett flygplan som samma dag skulle lyfta från flygfältet.

Efter utredning meddelade t. f. chefsåklagaren K-G Svensson den 19 mars 1974 beslut rörande händelsen 1969. I beslutet uttalades:

Genom utredningen har ej styrkts, att Ekbergs meddelande genom telefonsamtalet inneburit en uttalad, straffbar hotelse eller att Ekberg haft uppsåt att framställa ett sådant hot. Vidare utvisar besked genom Interpol i Tyskland, att meddelandet ej synes ha förorsakat någon skada genom försening av avgångstid för flygplan eller andra vidtagna åtgärder.

Det är således ej styrkt, att meddelandet inneburit olaga hot eller oredligt förfarande.

Förundersökningen i den delen skall således nedläggas.

Rörande händelsen 1970 meddelade chefsåklagaren A. Morath beslut den 18 juni 1974. I beslutet uttalades:

Av den verkställda utredningen framgår att Ekberg vid tillfället inte haft anledning utgå från att telefonsamtalet av personalen på flygplatsen skulle uppfattas som allvarligt menat.

Det är således inte styrkt, att meddelandet inneburit olaga hot eller annat brott.

Förundersökningen nedlägges.

I flera av de klagomål som inkommit till ombudsmannaexpeditionen har gjorts gällande att Robèrt begått fel och försummelser vid utredningen om de påstådda brotten av befattningshavare knutna till IB. Det har sålunda ifrågasatts om inte Robèrt varit för godtrogen vad gäller uppgifter som lämnats av IB-medarbetare och om inte Robèrt bort vidtaga tvångsåtgärder för att klarlägga de allvarliga misstankarna om brottslig verksamhet av befattningshavare vid IB m. m.

Vad gäller Ekbergs operationer i Göteborg har i anmälningar påpekats att under åklagarens utredning inte hörts några personer i ansvarig ställning inom de sammanslutningar som varit föremål för Ekbergs uppmärksamhet. De uppgifter som finns om Ekbergs förehavanden har hämtats från Ekberg själv samt från Isacson och andra befattningshavare inom IB.

Tillfrågad härom har Robèrt uppgivit följande:

Verksamhet av det slag som Ekberg bedrivit går ju ut på att inte lämna några spår efter sig och inte åstadkomma någon skada. Det hade ju gått flera år sedan Ekberg var aktiv i detta hänseende och någon polisanmälan eller liknande hade inte inkommit från organisationerna. Det fanns föga anledning att antaga att Ekberg åstadkommit någon sådan ekonomisk skada för organisationerna, att det förelåg något målsägandeintresse som åklagaren hade att bevaka. Det som återstod var då att bedöma om ett hörande av representanter för organisationerna kunde bidra till någon bevisning. Robèrt hade bedömt att så inte var fallet. För övrigt hade ju Ekberg själv lämnat uppgifter om sina intrång eller vad man nu vill kalla dem för. Det syntes också föga troligt att ett hörande av representanter för de berörda organisationerna skulle ge någon annan bild av Ekbergs förfarande. Uppgifter härom hade ju lämnats av bl. a. Isacson och det fanns ju ingen anledning att tro att Isacson skulle lämna några uppgifter till förmån för IB eller vilja undanhålla något som var till nackdel för IB. Robèrt hade därför ansett att den utredning som verkställdes rörande Ekbergs förehavanden var så fullständig som den över huvud kunde åstadkommas. Det kan för övrigt nämnas att det efter Robèrts beslut inkom en anmälan av en representant för en av de berörda organisationerna. Vid förhör med honom kunde han emellertid inte komma med några nya uppgifter.

4.2. JO:s bedömning

Jag har tagit del av de förundersökningar rörande påstådda olagligheter i IB:s verksamhet som utförts av Robèrt, Svensson och Morath.

Vad gäller den av Robèrt ledda förundersökningen, som är den mest omfattande, har ingående och delvis upprepade förhör hållits såväl med de personer som framträtt och påstått att olagligheter förekommit som med åtskilliga befattningshavare knutna till IB. Vid förundersökningar som verkställts av Svensson och Morath rörande de påstådda bombhoten har utöver motsvarande förhör även företagits annan utredning.

Den av mig verkställda granskningen har ej givit vid handen annat än att de olika förundersökningarna verkställts med den grundlighet som saken i varje ärende påkallat och omständigheterna medgivit och att vad som framkommit genom förundersökningarna utgjort tillräcklig grund för den bedömning som ankom på åklagarna.

Mot de av Robèrt och övriga åklagare gjorda bedömandena i meddelade beslut finner jag ej anledning till erinran.

5. Spionerimålet

5.1. Allmänt om klagomålen i denna del

Åtskilliga av de till ombudsmannaexpeditionen inkomna klagomålen hänför sig till förundersökningen i spionerimålet och det därpå följande åtalet. I stort sett kan dessa anmälningar indelas i tre huvudgrupper.

I ett flertal klagoskrifter riktas sålunda anmärkningar mot åklagaren för dröjsmål med igångsättandet av förundersökningen i spionerimålet.

En andra grupp av anmälningar avser de tvångsåtgärder i form av husrannsakan och beslag som verkställdes under förundersökningen i spionerimålet.

Slutligen har i några anmälningar upptagits frågor om åklagarens brottsrubricering i samband med åtalet mot Bratt, Guillou och Isacson.

Spörsmålen kommer att i det följande behandlas i denna ordning.

5.2. Igångsättandet av förundersökningen angående spioneri

Som tidigare redovisats utkom numren 9 och 10 av Folket i Bild/Kulturfront – innehållande reportagen om den svenska underrättelsetjänsten – den 3 respektive den 17 maj 1973. Chefsåklagaren Robèrt inledde omgående förundersökning rörande de i reportagen lämnade uppgifterna om brottslig verksamhet av medarbetare inom IB. Under denna förundersökning hölls förhör med Bratt, Guillou och Isacson i syfte att utreda om grund fanns för påståendena om brottslig verksamhet från IB:s sida. Däremot upptogs under dessa förhör med dem inte frågan huruvida de själva gjort sig skyldiga till brott genom sina avslöjanden av IB. Förhör med Bratt, Guillou och Isacson avseende misstanke om spioneri inleddes först efter anhållandena av dem den 19 oktober 1973.

I ett flertal anmälningar till JO ifrågasätts om inte Robèrt gjort sig skyldig till tjänstefel vid handläggningen av spioneritutredningen. Anmärkning-

ar har sålunda riktats mot Robèrt för att denne inte på ett tidigare stadium ingripit mot de för spioneri misstänkta och för att denne underlåtit att underrätta Bratt, Guillou och Isacson om misstanke om spioneri vid de förhör som hölls med dem i anledning av påståendena om lagstridiga handlingar från IB:s sida.

Robèrt har hörts på ombudsmannaexpeditionen rörande överväganden som föregick igångsättandet av förundersökningen i spionerimålet. Robèrt har härom uppgivit följande.

Tanken på att Bratt, Guillou och Isacson möjligen gjort sig skyldiga till spioneri genom sina förfaranden började nog växa fram ganska tidigt i samband med att Robèrt tog itu med utredningen om påståendena rörande IB:s verksamhet. Han hade redan då börjat studera spioneriparagrafen och förarbeten och kommentarer till densamma. Han har ett minne av att han tämligen snabbt kommit till klarhet om att det med lagens konstruktion knappast skulle bli något problem vad gällde frågan om uppsåt. Å andra sidan fick han intrycket att spioneriparagrafen rent språkligt inte passade så väl in på vad som hade hänt och att detta kanske kunde vara förklaringen till att gärningsmännen uppträtt så öppet. Robèrt diskuterade spionerifrågan vid flera tillfällen under denna tid med riksåklagaren. De frågor som därvid kom upp gällde bl. a. vilka krav på uppsåt som lagen uppställde för att det skulle vara fråga om fullbordat spioneribrott. Man hade också diskuterat huruvida de aktuella gärningarna kanske vore att bedöma som obehörig befattning med hemlig uppgift och inte som spioneri. Frågan var ju av betydelse bl. a. ur den synpunkten att obehörig befattning med hemlig uppgift inte ingår i de undantag som anges i 7 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen.

Det första sammanträdet med riksåklagaren i saken ägde säkerligen rum den 17 maj för dagen därefter besökte Robèrt justitiekanslern. Anledningen till detta besök var att Robèrt ville om möjligt få del av JK:s uppfattning huruvida de begångna gärningarna var att bedöma som spioneri eller som obehörig befattning med hemlig uppgift. Skulle JK stanna för den senare bedömningen skulle detta naturligen vara av väsentlig betydelse för Robèrts egen bedömning. Robèrt blev allt efter tiden gick emellertid själv allt mer övertygad om att gärningarna var att bedöma som spioneri.

I och för sig hade det naturligtvis varit möjligt att delge Bratt, Guillou och Isacson misstanke om brott redan under våren 1973. Att så inte skedde hade flera orsaker. För en bedömning av de av Bratt, Guillou och Isacson begångna gärningarna ur spionerisympunkt krävdes en s. k. menbedömning från militärt håll. Robèrt hade visserligen redan den 23 maj 1973 fått en preliminär sådan från ÖB. Den var inte tillkommen på initiativ av Robèrt och uppfyllde heller inte de krav Robèrt ansåg böra ställas. Denna preliminära menbedömning behandlade endast de verkliga men som avslöjandena ansågs ha åstadkommit. För att spioneri skall föreligga krävs dock inte någon bevisning om att man åstadkommit skada, det räcker med att man kan ha åstadkommit skada. Vid en menbedömning måste detta beaktas, vilket Robèrt framhöll för ÖB. ÖB utfäste sig då att inkomma med en ny menbedömning. Denna nya menbedömning förelåg inte förrän den 13 juli.

Andra skäl till att vänta med delgivningen av misstanke vägde tyngre. Till att börja med inställde sig frågan om det fanns andra läckor inom IB. Inte minst ÖB tryckte hårt på denna synpunkt. Om ytterligare läckor fanns

skulle möjligheterna att utröna detta avsevärt försvårats om misstanke delgivits dem redan under våren. För det andra måste Robèrt beakta, att det för utformningen av gärningsbeskrivningen, för prövningen av hur allvarliga gärningarna var och för bedömningen av den kriminalpolitiska påföljden var av betydelse hur gärningsmännen arbetat. Hade de övertalat andra anställda inom IB att lämna uppgifter, hade de byggt upp någon organisation, hade Isacson trängt sig på Bratt och Guillou med sina upplysningar om IB eller hade de med olika medel lockats ur honom.

Robèrt stod här inför en intressekollision. Han hade bedömt läget så att de ovan angivna hänsynen vägde tyngre och därför ansett sig böra vänta med att delge Bratt, Guillou och Isacson misstanke om brott. Vad gäller sådan delgivning är ju också att märka att den inte behöver innefatta någon brottsrubricering utan kan inskränkas till en gärningsbeskrivning och om sina gärningar var ju Bratt, Guillou och Isacson väl medvetna.

Robèrt hade under våren tillfälle att upprepade gånger rådgöra med riksåklagaren i dessa saker och denne torde ha delat Robèrts bedömanden. Beslutet att avvakta med delgivningen av misstanke var dock uteslutande Robèrts eget.

I anmälningar till JO har ifrågasatts om inte en delgivning av spionerimisstanken under våren skulle ha förhindrat fortsatt brottslighet, med andra ord stoppat bl. a. utgivningen av boken. Robèrt har uppgivit härom:

Det är en fråga som han naturligtvis haft anledning att fundera på och det är svårt att nu rättvist bedöma hur han såg på saken. Han vill dock minnas att han inte trodde att riskerna för landet var stora. Det talades visserligen om att Bratt och Guillou skulle göra nya avslöjanden. Det är emellertid att observera att de avslöjanden som gjorts i tidskriften gällde två helt skilda delar av IB:s verksamhet, nämligen dels den militära underrättelseverksamheten och dels det som gått under namnet det politiska spionaget. Han bedömde det som mindre sannolikt att de nya avslöjandena skulle gälla den militära sidan utan i stället den politiska. Avslöjanden av det senare slaget av verksamheten var inte något som angick åklagaren.

Riksåklagaren Romander har vid samtal uppgivit:

Den första kontakten med IB-ärendet fick jag den 11 maj 1973, när jag kallades till justitieminister Lennart Geijers tjänsterum. Vid detta tillfälle överlämnades för åtgärd Isacson's brev till dåvarande försvarsministern Sven Andersson. Det bedömdes som lämpligt att Robèrt fick i uppdrag att undersöka gjorda påståenden om brottslig verksamhet från IB:s sida. Samma dag förordnade jag Robèrt att leda undersökningen. Jag gjorde först den bedömningen att skrivierna om IB i princip borde bedömas tryckfrihetsrättsligt. Som jag såg det var den primära uppgiften att söka reda ut påståendena om brottslig verksamhet av befattningshavare knutna till IB. Detta poängterades vid flera tillfällen för Robèrt. Under våren 1973 hade nämligen både jag och byråchefen Claes Zeime flera samtal med Robèrt om utredningen angående IB. Dessa samtal hade inte direkt karaktären av sådant bistånd som stadgas i 4 § åklagarinstruktionen. Ehuru samtalen närmast var föranledda av förordnandet för Robèrt att handlägga IB-utredningen, kan därvid ha diskuterats huruvida journalisternas intresse för IB möjligen kunde rubriceras som spioneri. Jag informerades först senare om

att Robèrt inlett förundersökningen angående spioneri. Några samtal mellan mig och Robèrt fördes ej rörande de överväganden som ledde till att de misstänkta delgavs misstanke om spioneri först på hösten. Jag har den principiella uppfattningen att det här rörde sig om två skilda mål och att det med hänsyn härtill inte förelåg en ovillkorlig skyldighet att delge misstanke vid förhören i IB-delen. Enligt min mening kan man i detta fall inte ge ett entydigt svar på detta svåra rättsliga problem. Robèrt ledde förundersökningen angående spioneri helt självständigt utan inblandning från min sida. Konkreta diskussioner förekom endast när det gällde inhämtande av ett sakkunnigutlåtande.

5.2.1. JO:s bedömning

I 23 kap. 18 § rättegångsbalken stadgas, att då förundersökningen fortskridit så långt att någon skäligen misstänkes för brottet, skall han, då han höres, underrättas om misstanken. För den misstänkte är det naturligen av mycket stor betydelse att han så snart som möjligt får kännedom om vilken misstanke som föreligger mot honom. I praktiken torde emellertid regeln inte alltid vara lätt att tillämpa på ett sätt som tillgodoser både utredningsintresset och hänsynen till den enskildes rättssäkerhet och särskilt torde detta gälla vid utredning av misstanke om spioneri.

Vad gäller Robèrts handlande torde inte kunna bestridas att det var mycket tungt vägande skäl som föranledde uppskovet med anhållandet av Bratt, Guillou och Isacson och delgivningen av misstanken med dem. Jag är inte beredd att framställa någon erinran mot Robèrt, som förklarat sig ensam ansvarig för åtgärderna, för att han löste den uppkomna intressekollisionen på sätt som skedde. Det kan tilläggas att jag granskat de förhör som hölls med Bratt, Guillou och Isacson under IB-utredningen bl. a. med särskild tanke på denna intressekollision. Ingenting har därvid framkommit som tyder på att vid förhören med dem på obehörigt sätt ställts frågor vilkas besvarande senare möjligen kunde användas för att förstärka misstankarna om spioneri eller i övrigt användas mot de hörda.

Sammanfattningsvis finner jag således de anmärkningar som riktats mot Robèrt i dessa hänseenden inte föranleda någon åtgärd från min sida.

5.3. Husrannsakan och beslag vid förundersökningen

Sedan förundersökning inletts angående spioneri beslöt Robèrt den 19 oktober 1973 om anhållande av de misstänkta. Anhållningsbeslutet verkställdes genom att de misstänkta greps på morgonen den 22 oktober 1973.

I samband med beslutet om anhållande förordnade Robèrt om husrannsakan hos de misstänkta. Sedan dessa gripits, företogs därför den 22 oktober husrannsakan på skilda platser. Vid de företagna husrannsakingarna gjordes omfattande beslag av olika föremål.

De sålunda vidtagna tvångsåtgärderna redovisas i förundersökningsprotokollet den 3 december 1973 med därtill hörande bilagor, därvid bilaga F och dess komplement omfattar protokoll över husrannsakingar och beslag ävensom de beslut varigenom beslag successivt hävdes.

Av förundersökningsprotokollet framgår bl. a. följande om de här angivna åtgärderna.

Husrannsakan verkställdes av polisen med början på morgonen den 22 oktober 1973 bl. a. i Bratts, Guillous och Isacsons bostäder. Vid förrättningen hos de båda förstnämnda var bl. a. vederbörandes hustru tidvis närvarande. Lägenheterna genomsöktes, därvid skilda föremål anträffades och beslagtogs.

Husrannsakan verkställdes även samma dag på Guillous, Isacsons och fotografen Holmqvists arbetsplatser. Guillou hade sin arbetsplats på Folket i Bild/Kulturfronts redaktion, som då var belägen i Haga skola, Solna. Förrättningen påbörjades klockan 07.45 av ett flertal polismän i närvaro av två personer från redaktionen. Guillous skrivbord genomsöktes bl. a. och föremål togs i beslag ur detta, en papperskorg, ett glasskåp samt från en hylla. Även redaktionens fotoarkiv innehållande 74 stycken mappar beslagtogs.

Enligt särskild anteckning i förundersökningsprotokollet skulle undersökningen på redaktionen enligt direktiv av Robèrt begränsas till att omfatta Guillous tjänsterum, eller, om eget tjänsterum inte disponerades, hans skrivbord och de övriga utrymmen intill dess närhet som disponerades av Guillou.

I bildbyrån SAFTRA AB:s lokaler i fastigheten Tegnèrgatan 55 i Stockholm ägde husrannsakan rum, enär Holmqvist var knuten till denna bildbyrå. Härifrån skedde också beslag av föremål. En representant från bildbyrån var närvarande under förrättningen.

Vid husrannsakan på Isacsons arbetsplatser togs ävenledes gods i beslag.

Över åtgärderna förde polisen protokoll på vanligt sätt och på därför avsedda blanketter med bilagor. De beslagtagna föremålen finns däri noga beskrivna med angivande av var de anträffades. Någon av de vid förrättningarna deltagande polismännen avdelades som protokollförare med ansvar för protokollets innehåll och utformning.

Sedan polisen verkställt beslagen prövade Robèrt om de skulle bestå. På sätt närmare framgår av de särskilt upprättade protokollen över husrannsakingarna och beslagen fastställde Robèrt den 25 och 26 oktober 1973 vissa beslag och hävde beslagen på föremål som saknade betydelse för utredningen. Efter hand som denna fortskred skedde successiva omprövningar, därvid ytterligare beslag hävdes. Den 25 oktober hävdes t. ex. beslaget på fotoarkivet från tidskriftsredaktionen, frånsett två stycken mappar, och samma dag återlämnades fotoarkivet utom dessa mappar till redaktionen.

Beslagsreglerna i rättegångsbalken öppnar möjlighet för den som drabats av sådant beslag, som verkställts utan rättens förordnande, att begära rättens prövning därav. Folket i Bild/Kulturfront begagnade sig härav och begärde prövning av beslaget med yrkande att detta skulle hävas, enär laga

grund saknats för den husrannsakan som föregått beslaget. Stockholms tingsrätt, trettonde avdelningen, lämnade efter beslagsförhandling den 30 oktober 1973 genom beslut samma dag ansökningen utan bifall.

Många av de till JO ingivna klagomålen gäller de företagna husrannsakingarna och de därvid verkställda beslagen. Här om må följande särskilt nämnas.

Folket i Bild/Kulturfront begärde genom sin ansvarige utgivare Greta Hofsten att JO skulle pröva, om tjänstefel förekommit i samband med beslaget av bildarkiv och övrigt material tillhörigt tidningen. Greta Hofsten anförde att beslag lagts på material som inte kunde ha betydelse för utredning om brott, att protokoll i strid mot bestämmelserna i 27: 13 RB inte förts över beslaget och att bevis om beslaget ej erhållits.

Kooperativa journalistklubben genom dess ordförande Britta Ring påtalade att ingreppet på Folket i Bild/Kulturfronts redaktion varit av sådan omfattning att åtgärden enligt 28: 4 RB inte borde ha vidtagits utan rättens förordnande och att protokoll över ingreppet borde ha upprättats i omedelbart samband med husrannsakan under överinseende av representanter för redaktionen.

Holmqvists försvarare advokaten Hans Göran Franck ingav till JO ett uttalande av Fotografernas förbund med protest bl. a. mot att polisen utfört husrannsakan utan skriftlig order, att polisen beslagtagit arkiv och originalnegativ, att polisen beslagtagit föremål som inte haft ett skäligt samband med utredningen samt att polisen inte fört protokoll och inte kan bevisa att samtliga beslagtagna föremål återlämnas i oskadat skick.

Tony Rosendahl klagade över att av honom skrivna brev till Guillou och hans hustru togs i beslag vid husrannsakan hos dem. Rosendahl hävdade att beslaget saknade laglig grund och hemställde att det hävdes.

Guillous hustru Marina Stagh anförde i sin klagoskrivelse i huvudsak följande. I deras gemensamma bostad gjordes flera märkliga beslag. Det märkligaste beslaget var en medlemsförteckning för "Aktionsgruppen Palestinsk Front". Den togs vid hennes skrivplats, oaktat de hade skilda skrivbordsplatser. Hon betonade för polisen att hon i egenskap av styrelsemedlem i Palestinagruppen och redaktör för tidningen Palestinsk Front var ansvarig inför föreningens medlemmar för denna lista. Hon motsatte sig på denna grund beslaget, men polisen beslagtogs ändå listan. Polisen beslagtogs också privata brev till henne, till maken och till dem båda från Tony Rosendahl. Polisen tog vidare en pärm, på ryggen märkt KFML, som innehöll internt material samt böcker och tidskrifter. Hon anmärkte i klagoskrivelsen på att endast summariska anteckningar fördes av polisen under själva husrannsakan. Efter sju dagar hade hon inte erhållit protokoll över beslagen. Hon uppgav även att hon inte fick något som helst bevis angående husrannsakan och ingen kännedom om möjligheten att besvära sig. Hon hemställde om JO:s prövning.

Fotografen Paolo Rodriguez anmälde att vid husrannsakan i bildbyrån

SAFTRA:s lokaler en polisman beslagtogs en filmrulle ur den kamera Rodriquez var utrustad med som fotograf anställd vid tidningen Aftonbladet. Rodriquez uppgav att han av tidningen fått uppdraget att bildmässigt skildra aktionen mot bildbyrån i IB-affären och därför under förmiddagen begav sig till platsen. Han blev insläppt i bildbyråns lokaler. Han tog en bild av en av de agerande polismännen. Denne ryckte åt sig kameran och förklarade att några bilder inte fick tas. Inför hotet att polisen kunde komma att förstöra kameran under försöken att få ut filmen hjälpte Rodriquez till att öppna den. Filmrullen beslagtogs av den polisman som ryckt till sig kameran. Rodriquez avkrävdes legitimation och han visade därför bl. a. sitt presskort. Han krävde att få tillbaka filmen, men vägrades utan motivering. Han vägrades också ett kvitto på beslaget. När han ringde redaktionsledningen och begärde instruktioner, bröt polismannen samtalet genom att lägga handen på telefonklykan. Rodriquez avvisades härefter från bildbyrån. Efter framställning från redaktionsledningen återlämnades filmen långt senare i framkallat skick. Rodriquez betraktade detta som censur av nyhetsmaterial och hemställde att JO utredde om den polisman, enligt uppgift Erik Hellström, som beslagtogs filmen hade begått tjänstefel.

Robèrt har om dessa tvångsåtgärder uppgivit följande.

Vid sammanträde den 19 oktober 1973 med den för förundersökningen ansvariga utredningspersonalen redogjorde Robèrt för sitt anhållningsbeslut. Det bestämdes att detta skulle verkställas den 22 oktober och att husrannsakan och beslag skulle göras samtidigt. Sistnämnda åtgärder måste synkroniseras och utredningspersonalen måste få tillfälle att noga planera tvångs-ingripandena. Åt kriminalkommisarien Tage Lindgren uppdrogs att utarbeta en promemoria. Denna lämnades sedan till de olika befattningshavarna som skulle delta i förrättningarna för att de skulle ordentligt kunna sätta sig in i ärendet. Åtgärderna skulle vidtagas på flera olika ställen bl. a. i fem bostäder och på Guillous och Isacsons arbetsplatser samt påbörjas tidigt på måndagsmorgonen. Robèrt hölls fortlöpande under morgonen underrättad per telefon om vad som skedde. Han underrättade i sin tur riksåklagaren om vad som pågick. — Order om husrannsakan sker aldrig skriftligen och någon skriftlig order lämnades inte heller i förevarande fall. Ordergivningen skedde muntligen och Robèrt framhöll att det var angeläget att särskilt kvalificerad personal verkställde tvångsåtgärderna på tidningsredaktionen. Robèrts önskemål härutinnan tillgodosågs genom att en polisman som tjänstgjorde vid statens polis-skola som lärare i fråga om tvångsmedel och som var känd för smidigt uppträdande ledde förrättningen på redaktionen. I övrigt gavs inga direktiv, eftersom det ankom på polisen att verkställa åtgärderna enligt sina rutiner. Robèrt framhöll dock vikten av att polisen inte sökte efter annat än föremål och handlingar av betydelse för misstanken om spioneri. Beträffande ingripandet på tidningsredaktionen erinrade han om att polisen endast fick befatta sig med det arbetsområde inom lokalerna som disponerades av Guillou. Det omdiskuterade beslaget av bildarkivet kom också att göras i anslutning till Guillous arbetsplats. — Enligt Robèrts mening saknades det grund för att begära rättens tillstånd i fråga om husrannsakan på tidningsredaktionen. Denna husrannsakan var visserligen en ovanlig åtgärd men den antogs inte bli av

speciellt stor omfattning eller förorsaka någon speciell olägenhet. Det saknades vidare anledning att misstänka att anonymitetsrätten skulle trädas för när. – Protokollföringen över åtgärderna berörde Robert ej alls under ordergivningen, ty han förutsatte att den kvalificerade polispersonalen skulle komma att sträva efter att följa lagens bestämmelser så noga som möjligt. Robert kände numera till att protokoll inte överlämnades vid själva husrannsakingstillfällena. Han hade full förståelse för att detta inte lät sig göras helt enkelt därför att det gällde att åstadkomma så litet obehag som möjligt. Man kunde inte granska varje handling på platsen. Man fick hellre ta för många föremål än för få. I annat fall blev man tvungen att dröja sig kvar längre på platsen och mer noggrant granska materialet med större obehag och kraftigare störningar till följd. Polisen tog därför mycket material som var onödigt men detta återställdes ju senare. En del av materialet visade sig dock värdefullt. Husrannsakingarna var icke i något fall onödiga. De föremål som enligt rättens beslut inte alltjämt är under beslag har återställts. – Den formella underrättelseskyldigheten enligt rättegångsbalken fullgjordes genom att vederbörande tillställdes protokollet över företagna beslag. Beträffande husrannsakan och beslag på tidningsredaktionen fick såväl Guillou som Greta Hofsten beslagsprotokoll. Expeditionerna med dessa underrättelser skickades i väg så fort det någonsin var möjligt. Utredningspersonalen arbetade natt och dag. – Robert hade i efterhand inte erfarit att polisen handlat fel annat än i några enstaka avseenden. Dessa fick dock betraktas som olycksfall i arbetet. Robert hade beslutat om förbud mot fotografering under förrättningarna. Om fotografering ändå förekom skulle vederbörande fotograf avföras eller kameran fråntas denne under förrättningen. Detta medförde i ett fall att kameran fråntogs den fotograf som trotsade förbudet, därvid filmen togs ut och framkallades. Saken påtalades för Robert och vederbörande fotograf fick då tillbaka kameran och en ny film. – Ett brev från Tony Rosendahl till Marina Stagh togs i beslag av polisen. När Robert fick kännedom om detta, undersökte han genast saken. Han fann att brevet saknade betydelse för utredningen. Brevet återställdes därför omedelbart till Rosendahl.

Den i Roberts utsaga omnämnda promemorian av Lindgren har jag tagit del av. Jag har också haft tillgång till en av kriminalkommissarien Erik Hellström den 26 oktober 1973 upprättad skriftlig redogörelse över beslaget av filmrullen från Rodriguez.

5.3.1. JO:s bedömning

Användningen av tvångsmedel under förundersökning i brottmål är noga reglerad. Föreskrifter om olika tvångsåtgärder finns i första hand i rättegångsbalken (RB). När det gäller vissa brott av allvarlig natur har möjligheterna att vidta tvångsåtgärder vidgats genom lagen (1952: 98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål. Den är tillämplig vid förundersökning angående bl. a. spioneri. Den är utformad som tilläggs- och undantagsbestämmelser till RB.

Beslagsinstitutet regleras sålunda i 27 kap. RB och om husrannsakan stadgas i 28 kap. RB. För att husrannsakan skall få företas måste enligt 28 kap. 1 § RB anledning finnas att brott förövats, varå fängelse kan följa. Än-

damålet med åtgärden skall vara att eftersöka föremål, som är underkastat beslag, eller eljest att utröna omständighet, som kan ha betydelse för utredning om brottet. Husrannsakan får företas i hus, rum eller slutet förvaringsställe. Hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får husrannsakan företas endast om brottet förövats hos honom eller den misstänkte gripits där eller eljest synnerlig anledning förekommer att föremål, som är underkastat beslag, skall anträffas eller annan utredning om brottet vinnas genom rannsakingen. I 28 kap. 6 § RB framhålls att vid husrannsakan olägenhet eller skada ej får förorsakas utöver vad som är oundgängligen nödvändigt. Enligt 28 kap. 7 § 2 st. skall den, hos vilken husrannsakan företas, eller hans hemmavarande husfolk erhålla tillfälle att övervaka förrättningen. De skall också få tillfälle att tillkalla vittne, dock utan att undersökningen uppehålls därigenom. Har ingen av angivna personer varit närvarande vid förrättningen, skall den hos vilken rannsakan företagits underrättas om den vidtagna åtgärden, så snart det kan ske utan men för utredningen.

Beslag kan i princip vidtas oberoende av brottets svårhetsgrad. Föremål och skriftliga handlingar får enligt 27 kap. 1 § RB tas i beslag bl. a. om de skäligen kan antas ha betydelse för utredning om brott eller vara på grund av brott förverkade. Beträffande handlingar gäller dock vissa inskränkningar i beslagsrätten med hänsyn till en del förtroendesituationer m. m. på samma sätt som inskränkningar finns i fråga om vittnesplikten. I 27 kap. 11 § RB stadgas att, om den som drabbats av beslag inte själv varit närvarande, han skall utan dröjsmål underrättas om beslaget och om hur det förfarits med det beslagtagna. Enskilda handlingar, som anträffas vid husrannsakan eller som tas i beslag, får enligt vad som framgår av 27 kap. 12 § och 28 kap. 8 § RB i allmänhet inte närmare undersökas samt brev eller annan sluten handling inte heller öppnas av annan än rätten, undersökningsledaren eller åklagaren.

Förordnande om husrannsakan meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Kan husrannsakan antas bli av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den, hos vilken åtgärden företas, bör, om ej fara är i dröjsmål, åtgärden inte vidtas utan rättens förordnande. Bestämelsen härom finns i 28 kap. 4 § RB. Den som verkställer husrannsakan får lägga beslag på föremål, som påträffas därvid. Görs detta av annan än undersökningsledaren eller åklagaren och har denne ej beslutat beslaget, skall anmälan skyndsamt göras hos honom, som har att omedelbart pröva om beslaget skall bestå. Har beslag verkställts utan rättens förordnande, kan den som drabbats av beslaget begära rättens prövning därav.

Över husrannsakan och beslag skall protokoll föras, vari ändamålet med åtgärden och vad därvid förekommit skall anges samt beslagtaget föremål noga beskrivas. Den hos vilken husrannsakan företagits och den som drabbats av beslag har rätt att på begäran få bevis om den vidtagna åtgärden med uppgift på det brott misstanken avser.

Som framgår av den lämnade redogörelsen för klagomålen i vad dessa avser de vidtagna tvångsåtgärderna beslag och husrannsakan innefattar dessa klagomål kritik i många olika avseenden. Kritiken kan sammanfattas så att den främst gått ut på att ifrågasätta dels om åtgärderna varit lagligen grundade dels om de i övrigt varit berättigade.

Vad angår frågan om laga förutsättningar förelegat för de av Robèrt tillgripna tvångsmedlen beslag och husrannsakan ger utredningen enligt min mening klart vid handen att så varit fallet. Anledning att diskutera Robèrts beslut om åtgärderna finns endast i vad avser husrannsakan på tidskriften *Folket i Bild/Kulturfronts* redaktion.

Kritiken i denna del har gått ut på att husrannsakan på en tidningsredaktion ej bort vidtas utan rättens förordnande. Om det inte är fara i dröjsmål bör ju sådant förordnande enligt 28 kap. 4 § RB inhämtas om det kan antas att husrannsakan kommer att bli av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den, hos vilken åtgärden skall företas. I motiven till stadgandet har som exempel på fall, då rättens tillstånd i regel torde bära inhämtas, angivits att husrannsakan skall äga rum i större affärslokaler, kontor eller hotell eller att åtgärden eljest kan medföra väsentligt intrång för de berörda. Enligt anteckning i förundersökningsprotokollet skulle husrannsakan på tidskriftsredaktionen enligt direktiv av Robèrt begränsas till att omfatta Guillous tjänsterum eller, om eget tjänsterum inte disponerades, hans skrivbord och de övriga utrymmen intill dess närhet som disponerades av honom. Robèrt har som sin mening uttalat att åtgärden visserligen var ovanlig, men inte av speciellt stor omfattning, och att den inte skulle förorsaka speciell olägenhet. Grund för att begära rättens tillstånd saknades enligt Robèrt.

Till en början vill jag nämna att det självfallet hade funnits särskild anledning för Robèrt att gå via rätten, om han haft orsak att vara tveksam beträffande brottsmisstankens styrka eller behovet av husrannsakan. Med den kännedom jag skaffat mig om dåvarande utredningsläge kan jag då genast säga att någon sådan orsak till tveksamhet knappast kan ha förelegat. Det är också självfallet att tidsfaktorn varit av betydelse för Robèrts beslut; det var ett ganska stort antal åtgärder som skulle vidtas i ett sammanhang och en försening på en punkt kunde vara olycklig.

Att husrannsakan på en tidningsredaktion är en exceptionell åtgärd behöver knappast påpekas. Vid ingrepp på en tidningsredaktion bör försiktighet visas av flera skäl, bl. a. att risk kan föreligga att den eller de som företar åtgärden kan komma att ta befattning med material som är anonymitetsskyddat enligt tryckfrihetsförordningen. Som man ser av det förevarande fallet kan det också bli svårt för de verkställande polismännen att begränsa undersökningen på det sätt som avsetts. Vidare kan det vid beslag inom redaktionslokaler möta hinder mot att genast sälla bort sådant neutralt material som är av betydelse för det löpande arbetet på redaktionen. Närmare undersökning av handlingar får ju, som framgått, inte göras av

polismännen. Husrannsakan på Folket i Bild/Kulturfronts redaktion resulterade ju också i att beslag lades på tidskriftens hela bildarkiv. Att en tidning även under kort tid tvingas avvara ett dylikt arkiv, måste bedömas som ett icke oväsentligt intrång. Jag är för min del benägen inta den principiella ståndpunkten att rannsakan på tidningsredaktion inte utan angelägna tidsskäl bör företas utan rättens förordnande. Det får emellertid anses ha förelegat tidsskäl av tvingande natur och det kan därför under inga förhållanden läggas Robèrt till last som tjänstefel att han fann sig oförhindrad att besluta själv. Vad som förevarit föranleder därför inte något ytterligare uttalande från min sida. I sammanhanget vill jag erinra om att sakkunniga har tillkallats för att utreda frågan om skydd för meddelares anonymitet vid beslag och husrannsakan.

Kritik har också framförts mot att polisen utfört husrannsakan utan skriftlig order. Förordnande om husrannsakan meddelas enligt 28 kap. 4 § RB av bl. a. undersökningsledaren eller åklagaren. Skriftlig form för dylikt förordnande är inte föreskriven. Åklagarens begäran att polisen skall verkställa beslutad husrannsakan görs vidare i praktiken formlost. Någon skriftlig order om husrannsakan förekommer alltså knappast. (Jfr JO:s ämbetsberättelse 1969 s. 87.) Jag finner ingen anledning till anmärkning i berört hänseende.

I klagomålen har riktats kritik mot protokollföringen vid förrättningarna, varvid främst påtalats att den egendom, som polisen beslagtog och förde bort, ej omedelbart förtecknades vid förrättningarna. Enligt rättegångsbalkens bestämmelser skall protokoll över beslag och husrannsakan föras. I protokollet skall ändamålet med åtgärden och vad som förekommit vid förrättningen anges. Vidare skall beslagttaget föremål noga beskrivas i protokollet. Hur detta i övrigt skall föras regleras inte närmare i rättegångsbalken. Av förarbetena till bestämmelserna framgår att det inte är nödvändigt att protokoll över åtgärden föres särskilt. Det är tillfyllest att anteckningar om beslutade och verkställda åtgärder sker i förundersökningsprotokollet. Eftersom förundersökningsprotokollet, varmed avses den slutliga sammanställningen och redovisningen av förundersökningsmaterialet, oftast färdigställes i ett sent skede av förundersökningen, kan vad som föreskrivits i rättegångsbalken om protokoll över beslag och husrannsakan inte anses innebära ett absolut krav på omedelbar dokumentation. Det får anses så gott som ogörligt att uppsätta protokoll omedelbart på platsen vid förrättningar, där omfattande material skall beslagtas. Detta skulle nämligen, som Robèrt påpekat, medföra långa och utdragna ingrepp till nackdel för den som tvångsåtgärden berör. Det väsentliga i föreskriften att protokoll skall föras är att ingreppen redovisas och beslagtagna föremål noga anges så snart det kan ske, oavsett om det sker i särskilt uppsatta protokoll eller på annat nöjaktigt sätt. Därest redovisningen av vidtagna tvångsåtgärder inte omedelbart erhåller slutlig utformning är det dock av största vikt att noggranna memorialanteckningar föres.

Av mig företagen undersökning i denna del visar att protokoll över de i målet använda tvångsmedlen beslag och husrannsakan har upprättats. Protokollsblanketterna är så utformade att beslag och husrannsakan, som sker vid ett och samma tillfälle, upptas i ett enda protokoll över åtgärderna, vilket kan sägas innebära att gjorda beslag med beskrivning av föremålen antecknas i protokollet över husrannsakan. Det framgår visserligen inte av protokollsblanketterna när protokollen uppsatts, men övervägande skäl talar för att upprättandet och förtecknandet av beslagtagna föremål skett så snart det varit möjligt med hänsyn till omfattningen av beslagen. Jag har vid min granskning inte funnit belägg för att vidtagna tvångsåtgärder inte antecknats eller att föremål som beslagtagits inte upptagits i de protokoll som ingår i förundersökningsmaterialet. Såvitt jag kan finna saknas det alltså anledning till anmärkning mot protokolleringen.

Att det får anses godtagbart att vid beslag, som avser ett stort antal föremål av skiftande slag, upprättandet av en detaljerad förteckning sker först vid senare tidpunkt, sedan egendomen förts till den verkställande myndighetens lokaler, har JO för övrigt tidigare hävdad (JO:s ämbetsberättelse 1963, s. 111 ff). JO Bexelius har härvid uttalat att när förteckningen sedan upprättas, denna åtgärd bör anses vara en fortsättning på den ursprungliga förrättningen. Bexelius har ansett det tveksamt hur denna fortsatta förrättning skall betecknas, men ansett det mest tillfredsställande att betrakta förrättningen som en fortsatt husrannsakan, varav följer att reglerna i 28 kap. RB skall tillämpas. Enligt min mening finns självfallet utrymme för olika synsätt i denna fråga. Jag utgår från att den tas upp i samband med översynen av reglerna om beslag och husrannsakan.

Kritik har vidare riktats mot att polisen ej utfärdat bevis till dem som drabbats av beslag och husrannsakan. Greta Hofsten har bl. a. i sin anmälan påtalat att föreningen Folket i Bild/Kulturfront ej fått bevis om de beslag som ägde rum på tidskriftsredaktionen. Vidare har Marina Stagh påtalat att hon inte fått bevis om den husrannsakan som företogs hos henne.

Av bestämmelser som förut återgetts framgår att den som utsatts för tvångsåtgärd i form av beslag eller husrannsakan kan begära bevis om åtgärden. Sådan begäran kan vid beslag framställas av den som drabbats och vid husrannsakan av den hos vilken åtgärden företas. I första hand ankommer utfärdandet av bevis på den som verkställt åtgärden.

Med utgångspunkt i bestämmelserna vill jag till en början anmärka att bevis enligt dessa endast behöver utfärdas på begäran. I vad mån uttrycklig begäran om bevis gjorts av klagandena i här aktuella fall är inte klarlagt. Jag har inte funnit det meningsfullt att närmare söka utreda saken. Jag nöjer mig med att konstatera följande. En granskning av protokollsblanketterna visar att det i flertalet fall finns kryss i de rutor som avses för markering av att bevis utfärdats. På protokollet över beslag och husrannsakan vid förrättningen på Folket i Bild/Kulturfronts redaktion har särskilt anmärkts att "FIB/K" erhållit bevis jämlikt 27 kap. 13 § 2 st. och 28 kap. 9 § 2

st. RB. På protokollet över beslag och husrannsakan i Guillous och Marina Staghs gemensamma bostad har också bevis förkryssats. Utformningen av dessa bevis har jag inte funnit anledning utreda. Enligt min mening torde lagstiftaren avsett att beviset skall utgöras av en omedelbart på förrättningsplatsen utfärdad, skriftlig bekräftelse rörande den åtgärd som vidtagits. i förekommande fall med uppgift på beslagtagna föremål. En kopia av det i efterhand uppsatta protokollet över åtgärden kan enligt min uppfattning inte anses utgöra sådant bevis som stadgandet avser. Vid omfattande beslag kan svårigheter visserligen uppkomma att utfärda bevis, vari beslagtagna föremål nog identifieras. I dylika fall får väl då godtas att beviset ges en mer summarisk utformning. Beviset bör åtminstone översiktligt kunna utvisa vad som beslagtagits på förrättningsplatsen.

Jag utgår från att de speciella tillämpningssvårigheterna vid omfattande beslag uppmärksammas i det pågående utredningsarbetet. Jag saknar därför anledning att nu närmare uppehålla mig vid ifrågavarande spørsmål. Jag får avslutningsvis endast erinra om att vid förrättningen ansvarigt befäl är skyldigt tillse att bevis utfärdas, om begäran därom framställles.

I den förut gjorda redogörelsen för klagomålen har redovisats att Marina Stagh uppgivit att hon ännu efter sju dagar inte erhållit protokoll över beslagen hos henne och Guillou samt att hon inte heller fått kännedom om möjligheten att anföra besvär däröver. Under utredningen har upplysts att föreskrivna underrättelser om husrannsakan och beslag normalt brukas genom att en kopia av det särskilda protokollet över den vidtagna åtgärden delges den berörde. Av protokollsblanketten framgår därvid hur den berörde i händelse av missnöje skall göra anmälan till rätten för att få beslag prövat. Underrättelseskyldigheten omfattar i och för sig inte den som varit närvarande vid åtgärden. Någon skyldighet för den som verkställer beslag att upplysa den berörde om möjligheten att begära rättens prövning är inte heller föreskriven. Enligt min mening är det dock lämpligt att sådan upplysning lämnas liksom att protokoll över åtgärden alltid tillställs den från vilken beslag sker. Så synes det också gå till i praktiken. På protokollsblanketterna för beslag och husrannsakan i målet har kryssning skett i de rutor som avser den föreskrivna underrättelseskyldigheten. Vid sådant förhållande förefaller det sannolikt att underrättelseskyldigheten också fullgjorts i laga ordning. Robèrt har uppgivit att protokollen över åtgärderna översänts så fort de uppsatts och expeditionerna hunnit färdigställas. Någon anledning att misstänka att onödig tidsutdräkt förekommit synes ej föreligga.

Vad beträffar den framförda kritiken mot att egendom som inte kunde anses ha ett skäligen samband med utredningen togs i beslag, har Robèrt i och för sig vitsordat att så kommit att ske. I den föregående framställningen har upptagits hur Robèrt sett på detta spørsmål. Man måste hålla i minnet att förundersökningen gällde ett så ovanligt brott som spioneri och att de vidtagna tvångsåtgärderna var ovanligt omfattande. Som Robèrt fram-

hållit har polisen strävat efter att göra beslagsförrättningarna så kortvariga som möjligt för att minska det intrång och obehag som självfallet var för- enat därmed. Enligt min mening är det vid beslag av omfattande material ofrånkomligt att beslagen kan komma att omfatta även föremål som i efter- hand visar sig sakna värde för den fortsatta brottsutredningen. Det är då angeläget att prövningen av gjorda beslag sker skyndsamt och att först fastställda beslag hävs så snart det visar sig möjligt. Utredningen visar att detta i stort sett har iakttagits. Beträffande beslaget på tidskriften *Folket i Bild/Kulturfronts* fotoarkiv bör dock följande sägas. Att frånhända en tid- ning ett bild- och fotoarkiv är ett allvarligt ingrepp. Det kan kanske i och för sig ifrågasättas om det var nödvändigt att beslagta hela fotomaterialet. Den förut nämnda regeln att verkställande polismän inte får granska en- skilda handlingar torde böra tillämpas även i fråga om fotografiskt o. dyl. material. Om beslaget på sådant material skulle begränsas på det sätt som hävdats i klagomålen hade det alltså fordrat att Robèrt själv inställt sig på redaktionen och utfört en första genomgång där. Jag saknar emellertid un- derlag för att uttala mig om det fanns praktiska möjligheter att på detta sätt komma till ett avgörande på platsen angående vad som kunde lämnas, då det helt saknade betydelse för brottsutredningen. Om det inte gick att göra en grovgallring genast hade det emellertid varit önskvärt att avskiljandet gjorts snarast och om möjligt i ett sammanhang, sedan materialet överförts till polisens lokaler. Det dröjde nu till eftermiddagen den 25 oktober 1973, innan merparten av det på tidskriften beslagtagna fotomaterialet kunde återlämnas. Jag har dock förståelse för de svårigheter som förelegat med hänsyn till beskaffenheten av de brott utredningen gällde och till det stora antal husrannsakingar som ägde rum den 22 oktober 1973 och som resul- terade i att mängder av föremål beslagtogs. Vad som förevarit föranleder därför ej något klander från min sida.

Vad gäller klagomålen av Rosendahl om att brev skrivna av honom till Guillou och Marina Stagh vid husrannsakan hos dem tagits i beslag fram- går av utredningen att breven snarast återställdes. Jag vidtar därför ingen åtgärd i saken.

I anmälan av Rodriquez har vissa förhållanden som skulle ha inträffat i samband med husrannsakan i bildbyrån SAFTRA:s lokaler påtalats. Ut- redningen ger vid handen att inskränkningar gällde i rätten att erhålla till- träde till bildbyrån medan husrannsakan pågick där, samt att förbud rådde att fotografera den pågående förrättningen. Mot detta kan anmärkning ej göras. Beträffande vad som har tilldragit sig, sedan Rodriquez anlänt till bildbyrån, står uppgift mot uppgift. Jag har bedömt det som utsiktslöst att få klarlagt vad som faktiskt hänt. Jag nöjer mig med att konstatera att nå- gon skada ej synes ha skett. Omhändertagandet av filmrullen var givetvis ett missgrepp. Saken får, som Robèrt framhållit, ses som ett olycksfall i ar- betet. Mot bakgrund av att Rodriquez ej var berättigad att uppehålla sig i lokalen under pågående förrättning finner jag att vad Rodriquez anfört ej

bör föranleda ytterligare åtgärd från min sida.

Sammanfattningsvis får jag beträffande de nu berörda husrannsakingarna och beslagen konstatera att åtgärderna i allt väsentligt företagits i överensstämmelse med rättegångsbalkens stadganden om dessa tvångsmedel. Vid omfattande beslag kan av naturliga skäl eljest tillämpade rutiner inte alltid följas. Det torde vara sällsynt att polisen har att samtidigt verkställa så omfattande tvångsåtgärder som i detta fall. Jag vill därför särskilt framhålla att polisen förefaller att ha löst de vanskliga tjänsteuppgifterna på ett riktigt och lämpligt sätt.

5.4. Åklagarens åtalsbedömning

Robèrt beslöt den 6 december 1973 om åtal mot Bratt, Guillou och Isacson. I stämmningsansökan som den 10 december 1973 ingavs till Stockholms tingsrätt yrkade åklagaren ansvar på Isacson, såvitt nu är i fråga, för medhjälp till spioneri och spioneri samt på envar av Bratt och Guillou för spioneri. Åklagarens åtalsbedömning väckte på vissa håll stark kritik, vilket också avspeglar sig i anmälningar till JO.

Isacson har i anmälan anförut att Robèrt åsidosatt stadgandet i 19 kap. 14 § andra stycket brottsbalken, enligt vilket ansvar kan följa för den som underlåter att avslöja spioneri. I anmälan anför Isacson, att flera personer på Folket i Bild/Kulturfronts redaktion hade kännedom om reportagen om IB innan dessa publicerades. Även om dessa redaktionsmedlemmar inte insåg att spioneribrott var å färde, borde de ha insett detta och ställas till ansvar enligt det nämnda lagrummet.

5.4.1 JO:s bedömning

Som tidigare redovisats godtog domstolarna genom numera lagakraftvunna domar åklagarens brottsrubriceringar. I detta avseende föreligger därför ej utrymme för någon prövning från min sida. Vad gäller den av Isacson väckta frågan om tillämpning av stadgandet i 19 kap. 14 § andra stycket brottsbalken kan ifrågasättas om detta spörsmål över huvud övervägts av Robèrt. Jag har ej funnit anledning till ytterligare utredning på denna punkt. Någon anmärkning kan i alla händelser med hänsyn till omständigheterna inte riktas mot Robèrt i detta hänseende.

6. Underrättelsetjänsten

6.1 IB och dess verksamhet

Den i debatten använda beteckningen IB åsyftar den funktion inom försvaret som officiellt har benämningen försvarsstabens särskilda byrå eller alternativt den särskilda verksamheten vid försvarsstaben.

Som inledningsvis erinrats genomförde riksdagens försvarsutskott under hösten 1973 en ingående granskning av Sveriges militära underrättelsetjänst, vilken redovisades i betänkandet FöU 1973:25.

I betänkandet lämnas vissa uppgifter till belysning av uppkomsten, behovet och organisationen av den militära underrättelsetjänsten i dess helhet. Utskottet går därpå in närmare på den särskilda verksamheten vid försvarsstaben. Utskottet redovisar därvid uppgifter om storleken av budgetmedel som anvisats för den särskilda verksamheten budgetåren 1971/72, 1972/73 och 1973/74, om instruktioner för verksamheten, om hur redovisningen av anslagna medel sker osv.

Jag finner inte påkallat att för mitt bedömande i saken gå ytterligare in på dessa ting eller komplettera de av utskottet lämnade uppgifterna utan hänvisar till utskottets betänkande.

Utskottet har också ingått på granskning av en del påståenden som rikstatts mot underrättelsetjänsten. Då flera av dessa påståenden även upptagits i somliga av de till ombudsmannaexpeditionen inkomna anmälningarna, skall jag därför här i korthet återge utskottets betänkande i dessa delar.

Den första frågan gäller huruvida underrättelsetjänstens inriktning strider mot vår alliansfria politik. Det hänvisas härvid inledningsvis till påståendena om att underrättelsetjänsten är ensidigt inriktad och så nära knuten till underrättelseorganisationer i vissa länder att man kan tala om ett militärt samarbete.

Efter att ha berört innebörden av landets neutralitetspolitik anför utskottet:

Beträffande den militära underrättelsetjänsten har utskottet inhämtat att något avtalsbundet samarbete med underrättelseorganisationer i andra länder inte förekommer. Däremot förekommer samarbete och kontakter från fall till fall med sådana organisationer i ett stort antal länder. Om det blir aktuellt att ta kontakt med underrättelseorganisationen i ett land – som man tidigare inte har kontaktat på detta sätt – avgör försvarsministern om det får ske, efter samråd med stats- och utrikesministrarna. Utskottet har informerats om vilka kontakter som har medgetts i denna ordning. Bland de länder som f. n. kommer i fråga finns både alliansfria nationer och stater som är medlemmar i skilda pakter. Utskottet har vidare fått redogörelse för varför samarbete och kontakter med annat lands underrättelseorganisation äger rum samt viss inblick i hur det kan te sig i praktiken.

Sveriges militärpolitiska läge karakteriseras av att vi tillsammans med Finland befinner oss i gränzonen mellan två militära block. Underrättelsetjänsten liksom försvarsplaneringen måste beakta bl. a. var det finns militära resurser som kan sättas in mot Sverige, vilka transportmedel som står till förfogande och vilka tidsförhållanden som kan bli aktuella vid krigshandlingar som berör vårt land.

Både i fråga om förvarning vid "temperaturhöjning" i vårt närområde och när det gäller teknikutvecklingen på det militära och närliggande fält har vårt land tillgång till en mängd underrättelser genom öppna källor. I viktiga avseenden finns det emellertid stora skillnader mellan vad olika nationer låter offentliggöra eller meddela på diplomatisk väg. Detta faktum sätter självfallet sin prägel på hur man fördelar insatserna av vår internationellt sett föga resursstarka underrättelsetjänst.

Beträffande teknikutvecklingen gäller att underrättelser som är värdefulla för vårt land ibland kan inhämtas relativt långt från Sverige.

En viss byteshandel i fråga om underrättelser är en naturlig del av underrättelseverksamheten världen över.

Utskottet uttalar avslutningsvis:

Utskottet anser mot denna bakgrund att landets underrättelsetjänst inte bedrivs på ett sätt som strider mot vår deklarerade utrikespolitiska linje.

En annan fråga som utskottet tog upp till granskning avser påståendena att den hemliga underrättelsetjänsten bedriver otillbörlig verksamhet inom landet.

Utskottet framhåller att i IB-affären förts fram misstankar om att den hemliga underrättelsetjänsten har använts av regeringen i rent partipolitiskt syfte och att underrättelsetjänsten infiltrerat svenska organisationer för att skaffa underrättelser för försvarets och polisens räkning.

Utskottets utredningar och bedömande vad avser frågan om förbindelserna mellan underrättelsetjänsten och regeringen gäller spörsmål som i huvudsak ligger utanför JO:s kompetens och skall därför inte närmare beröras.

Vad angår infiltrering av svenska organisationer åsyftas främst den verksamhet som bedrivits i Göteborg av den tidigare omnämnde Gunnar Ekberg. Beträffande Ekbergs verksamhet anför utskottet i sitt bedömande:

Om Ekberg har inhämtats att han efter att till en början ha gjort tjänster åt försvarsstabens särskilda byrå en tid framåt arbetade åt såväl särskilda byrå som säkerhetspolisen. Det är genom allmän åklagare utrett att Ekberg under åren 1969 och 1970 medverkade vid fotografering av medlemsuppgifter m. m. som han kommit över genom att nästla sig in i olika organisationer i Göteborg. Dessa åtgärder har inte såvitt visats skett på föranstaltande av eller efter medgivande av någon Ekberg överordnad. Åtgärderna har inte heller, såvitt utskottet kunnat finna, ingått som led i någon systematisk kartläggning av medlemmarna i organisationerna och torde inte heller ha upprepats. Med undantag för nämnda fotografering finns enligt försvarsutskottets bedömning ingen anledning till annat antagande än att Ekbergs rapportering från politiska och andra organisationer – bl. a. den svenska palestinarörelsen – har legat inom ramen för den av uppdragsgivarna utstakade verksamheten, sådan den beskrivits i dåvarande försvarsministerns uttalanden i riksdagen.

Inte heller i övrigt har för den tid granskningen huvudsakligen har avsett enligt utskottets mening kommit fram någonting som ger belägg för eller ens tyder på att den särskilda byråns verksamhet har utnyttjats i partipolitiskt syfte.

Utskottet vill i detta sammanhang närmare behandla gränserna mellan å ena sidan den militära säkerhets- och underrättelsetjänsten och å andra sidan den polisiära säkerhetstjänsten. Sven Andersson har i den delen uppgivit bl. a. följande: Den gällande uppgiftsfördelningen har tillämpats fr. o. m. år 1970 efter diskussioner och beslut år 1969. Hela regeringen var engagerad i beslutet. Sven Andersson gav Stig Synnergren och Birger Elmér klara direktiv om att polisen ensam skulle svara för åtgärder som gällde rikets inre säkerhet. Vidare ålades försvars-

stabens säkerhetsavdelning att förstöra de dubletter av personuppgifter från säkerhetspolisens register som hade förvarats där efter genomförda personalkontroller. I samband härmed gjordes en omorganisation inom försvarsstabens särskilda byrå. Anteckningar som hade gällt den tidigare inrikes verksamheten förstördes.

Stig Synnergren har bl. a. uppgivit att det inte längre sker någon övervakning av misstänkta terrorister från försvarsstabens sida. Uppgiftsfördelningen gentemot polisen är klar men ett visst samarbete måste äga rum, eftersom hela basen för den särskilda byråns verksamhet ligger i Sverige.

Carl Persson har bl. a. uppgivit: Gränsdragningen år 1969 var angelägen och riktig. Den innebär att polisen svarar för säkerheten inom landet. Ett samarbete måste finnas mellan polisen och försvarsstabens organ för säkerhets- och underrättelsetjänst. Polisen måste för sitt arbete kunna ta emot uppgifter där de står att få. Vidare måste polisen självständigt bedöma uppgifternas värde och besluta om åtgärder med anledning av inkomna uppgifter. Polisen arbetar inte genom att ge personer direktiv att gå in i organisationer för att rapportera därifrån. I fallet Gunnar Ekberg befanns det mycket angeläget att ta emot de upplysningar som försvarsstabens särskilda byrå erbjöd sig att förmedla. Rikspolisstyrelsen betalade byrån 1 800 kr. per halvår för detta material, senare ökat till 2 400 kr. per halvår. Rapporteringen till polisen avbröts när polisen inte längre bedömde materialet vara lika intressant.

Birger Elmér har bl. a. uppgivit: År 1969 fick särskilda byrån order att avveckla den inrikes verksamheten. I samband därmed förstördes registeranteckningar som hade samband med denna verksamhet. Det kan vara svårt att draga en skarp gräns mellan polisiär spanings- och utredningsverksamhet, som säkerhetspolisen svarar för, och militär underrättelseverksamhet, som handhas av försvarsstabens särskilda byrå. Gränsdragningen förutsätter samarbete mellan rikspolisstyrelsen och byrån. Detta samarbete har varit gott men bör kunna fördjupas ytterligare. Gunnar Ekberg anlätades av särskilda byrån för olika uppdrag. Han gick på eget initiativ in i organisationer och fann där uppgifter som han erbjöd byrån information om. Dessa vidarebefordrades till polisen, som även stod för en del av ersättningen till Ekberg.

Utskottet anser det vara klarlagt att det fr. o. m. år 1970 har skett en uppgiftsfördelning mellan rikspolisstyrelsen och överbefälhavaren som innebär att försvarsstabens särskilda byrå inom landet endast bedriver verksamhet som har klart samband med den utåtriktade underrättelseverksamheten. Fallet Gunnar Ekberg är i viss mån ett undantag. Uppgifter från Ekberg som gällde rikets inre säkerhet förmedlades emellertid till polisen. Utskottet har beretts tillfälle att ta del av ett 60-tal exempel på uppgifter som förmedlades på detta sätt och även fått en redogörelse för uppgifternas bedömda värde för polisen. Utskottet anser att det är av allmänt intresse att huvuddelen av detta material redovisas öppet. Rikspolisstyrelsen har på utskottets begäran utarbetat en sammanfattning, i vilken tidsangivelser, namn m. m. av sekretesskäl har utelämnats. Sammanfattningen bifogas som bilaga 3.

Beträffande r e g i s t r e n vid rikspolisstyrelsen och försvarsstabens säkerhetsavdelningar och vid försvarsstabens särskilda byrå vill utskottet i första hand hänvisa till den utredning som förra året gjordes av riksdagens justitieombudsman och redovisades genom beslut den 9 augusti 1972. Utskottet har genom företrädare besökt de tre berörda organisationsenhe-

terna och därvid särskilt noga studerat förhållandena vid försvarsstabens säkerhetsavdelning och särskilda byrå. Besöket vid försvarsstabens säkerhetsavdelning gav bekräftelse på de iakttagelser och omdömen som redovisades av justitieombudsmannen. Något åsiktsregister förekommer inte. Inte heller särskilda byråns sökregister har i något avseende denna karaktär.

Jag får anledning att i fortsättningen återkomma till vad sålunda återgivits ur betänkandet.

6.2. IB:s verksamhet inom landet. Ekbergs roll.

Förhållandet till säkerhetspolisen

Under avsnitt 4. har i korthet redovisats den av åklagare verkställda utredningen om påståenden angående olagligheter i IB:s verksamhet och åklagarnas beslut i anledning härav. Jag har inte för egen del funnit påkallat att låta verkställa någon ytterligare utredning rörande dessa förhållanden. I detta sammanhang skall dock redovisas vissa uppgifter jag inhämtat om Ekbergs roll och IB:s förhållande till säkerhetspolisen.

Byråchefen Frånstedt är den inom säkerhetspolisen som främst svarat för kontakterna med IB och har härom uppgivit följande:

Huvuddelen av säkerhetspolisens samverkan med krigsmakten sker via försvarsstabens säkerhetsavdelning. Denna samverkan är spridd till många intresse- och ansvarsområden. Säkerhetspolisens målsättning när det gäller utformningen av samarbetet med krigsmakten är att detta så långt som möjligt skall kanaliseras till försvarsstabens säkerhetsavdelning där en samlad överblick över krigsmaktens problem bör finnas och för att lättare kunna omsätta en gemensam policy och samtidigt ge ömsesidig information. Det kan för övrigt erinras om att Wennerströmkommissionen på sin tid slog fast kravet på god och effektiv samverkan mellan den polisiära och militära säkerhetstjänsten.

Skiljelinjerna mellan säkerhetspolisens verksamhetsområde och den militära underrättelsetjänstens var länge oklara och diskuterades i många år. För en del år sedan – 1969 – träffades en överenskommelse mellan överbefälhavaren och rikspolischefen om en gränsdragning mellan de båda organisationernas verksamhetsområden i huvudsak innebärande att polisen svarar för säkerheten inom landet. Rikspolischefen har – på sätt framgår av försvarsutskottets betänkande – närmare redogjort härför.

Vad gäller Ekbergfallet tillgick så att säkerhetspolisen i mitten av år 1968 – således före den förut nämnda överenskommelsen – av IB erbjöds att få del av material från en för IB redan verksam agent. Hans namn uppgavs inte men vi fick veta att han under en mellanperiod skulle vara verksam i Göteborg för att sedan sättas in i helt andra arbetsuppgifter. Det uppgavs också att Ekberg hade legitima kontakter i revolutions- och terroristkretsar. Efter att ha tagit del av visst provmaterial som visade sig vara av värde med hänsyn till de direktiv vi då hade att arbeta efter beslöt säkerhetspolisen att av IB så att säga abonnera på material från denna agent. Beloppet utgjorde först 1.800 kronor per halvår och sedan 2.400 kronor per halvår. Det var fullt klart att dessa belopp endast var en blygsam andel av de kostnader

IB hade totalt för denna agent. Ekberg har således aldrig – som det gjorts gällande – varit avlönad av säkerhetspolisen och det redan av det skälet att vi inte kände till hans namn. Att hans namn inte uppgavs för oss är inte något märkligt. Organisationer av det slag det här gäller måste vara mycket varsamma när det gäller uppgifter om deras agenter och andra uppgiftslämnare och avslöjar i allmänhet inte namnen för varandra även om de eljest samarbetar.

Det material säkerhetspolisen från denna IB-agent erhöll bestod av något hundratal numrerade rapporter, dock med betydande luckor för sådant som tydligen inte av IB bedömdes vara inom säkerhetspolisens intresseområde. Vidare förekom stora mängder stencilerat material, propaganda etc. Beträffande värdet kan sägas att vi fick uppgifter om olika långt gångna terroristaktiviteter, om mer eller mindre avancerade sabotageplaner mot hamnar och fartyg i Göteborg m. m. När det gäller frågan om materialets värde för säkerhetspolisen måste man komma ihåg att bedömningen skedde mot bakgrunden av de direktiv som då gällde för säkerhetspolisen och de regler som då gällde för antecknande i säkerhetspolisens register. Det bör också framhållas att det i materialet aldrig någon gång förekom uppgifter av så konkret natur att de skulle ha kunnat läggas till grund för ett åtal. Så småningom blev Ekberg-materialet av olika skäl av allt mindre intresse för säkerhetspolisen. Rapporteringen upphörde i början av 1970.

Från materialet gjordes en del registreringar i säkerhetspolisens register. I den mån dessa registreringar inte stått i överensstämmelse med de regler som nu gäller för säkerhetspolisens register har de utrensats i samband med den stora gallringen av registret i samband med ikraftträdandet av de nya reglerna. Grundmaterialet är numera av föga eller intet värde för polisen och kommer att gallras sedan samtliga utredningar rörande IB-affären avslutats.

Det bör nämnas, att jag låtit göra en genomgång av det hos säkerhetspolisen förvarade Ekberg-materialet och funnit Frånstedts uppgifter och bedömanden i allt väsentligt riktiga. Jag har också tagit del av verifikationer avseende de till IB utbetalade beloppen för Ekberg-materialet.

6.3. Uppgifter till utländska underrättelseorganisationer om svenska medborgare

I anmälan till JO har journalisten Göran Rosenberg uppgivit följande:

I Dagens Nyheter för den 17 mars 1974 uttalade sig Isacson om IB:s samarbete med utländska underrättelseorganisationer. Isacson uppgav därvid att IB varje dag fick förfrågningar från utlandet. Uppgifter om utlänningar lämnades alltid ut. Gällde det förfrågningar om svenskar så lämnades i regel bara ut uppgifter om utlandet kände till deras namn. Israel fick t. ex. biografier över författaren Staffan Beckman och journalisten Göran Rosenberg. Är Isaccsons uppgifter riktiga – har Rosenberg vidare framhållit – har alltså personuppgifter om Rosenberg lämnats ut till främmande makt. Rosenberg har inte gjort sig skyldig till något brott vare sig här eller i Israel. Några misstankar om brott har heller aldrig framförts. Frågan måste därför ställas om svensk myndighet haft rätt att lämna ut dessa uppgifter. Rosenberg hemställde att JO måste undersöka om personuppgifter rörande svenska medborgare i hemlighet lämnats ut till främmande lands underrättelsetjänst.

Isacson har för ombudsmannaexpeditionen meddelat:

IB hade som allmän regel att inte lämna uppgifter om svenska medborgare om dessa inte var kända för den främmande makten och denna hade visst intresse för vederbörande. Det var undantag att uppgifter utlämnades om svenska medborgare. Det skedde endast sporadiskt. När det skedde var det i regel uppgifter som hämtades ur det material som Ekberg levererade. Genom Ekbergs rapportering fick IB uppgifter om svenskar som reste ned till mellanöstern, t. ex. till palestinska utbildningsläger och till Israel. Uppgifter brukade lämnas ut. Eljest var det som sagt sällsynt att uppgifter om svenska medborgare lämnades ut.

Före chefen för IB Birger Elmér har härtill förklarat:

Principiellt lämnade IB inte uppgifter om svenska medborgare till utländska tjänster. Å andra sidan kan naturligen ha inträffat att IB tillhandagått med identifikationsuppgifter och liknande rörande svenska medborgare i samband med operationer som berört svenska säkerhetsintressen. Så torde ha varit fallet då det gäller Rosenberg.

6.4. IB:s register

I några anmälningar har begärts att JO undersöker huruvida IB fört "åsiktsregister".

Isacson har såväl till pressen som vid samtal med utredningspersonal från ombudsmannaexpeditionen lämnat uppgifter om IB:s register. Isacson har sålunda uppgivit att i IB:s dåvarande lokaler fanns ett kortregister upptagande cirka 20 000 namn. På korten fanns uppgifter om vederbörande persons namn, födelseår, adress och dylika upplysningar som man kunde få via mantalsregistret. I den mån en akt var upplagd för personen i fråga fanns också uppgift om aktens diarienummer. Utöver detta stora register fanns ett s. k. flexo-register upptagande omkring 3–4 000 namn. Detta register hade samband med övervakningen av utländska ambassader och deras personal m. m.

Elmér har om registren uppgivit följande:

Registret var ett operativt register i kortsystem där korten upptog namn, adress osv men ej några sakuppgifter. I övrigt kan hänvisas till den av försvarsutskottet gjorda undersökningen av registret.

En fråga som uppkommit i detta sammanhang gäller huruvida IB haft tillgång till uppgifter i rikspolisstyrelsens register.

Frånstedt har för rikspolisstyrelsens del uppgivit följande:

I och med tillkomsten av 1969 års personalkontrollkungörelse har IB inte kunnat få uppgifter från rikspolisstyrelsens register i annan ordning än som stadgas i kungörelsen. Framställningar om sådan personalkontroll har skett genom försvarsstaben, som enligt kungörelsen får företaga personalkontroll.

6.5. *Samarbetet med Svante Winqvist*

Isacson har i anmälan till JO uppgivit:

I månadsskiftet januari/februari 1974 utkom från trycket en bok "IB – i vems intresse" författad av Svante Winqvist i Göteborg. Winqvist arbetade i flera år åt IB. Han var inte fast anställd utan arbetade utifrån rent ideella motiv. Winqvist registrerade helt privat människor, vilka hyste politiska åsikter som han inte själv delade, något som han hade full frihet till. Emellertid fick Winqvist också del av den rapportering som inkom från Ekberg, med vilken Winqvist var bekant. Av varje rapport som Ekberg tillställde IB fick Winqvist en kopia. Winqvist förvarade dessa kopior i ett speciellt kassaskåp som IB ställt till hans förfogande. Han upprättade även ett speciellt register på alla de i Ekbergs rapporter förekommande personerna. Isacson önskade få utrett om en svensk myndighet, i detta fall försvarsstaben, har rätt att till utomstående personer lämna hemligstämplade uppgifter om andra människor på ovan angivet sätt och om myndigheten har rätt att i efterhand utnyttja detta register.

Elmér har förklarat:

Det här är en känslig fråga. Med den organisatoriska uppbyggnad IB hade var det nödvändigt att i betydande utsträckning anlita frivilliga medhjälpare. Alternativet hade varit att bygga upp en egen mångdubbelt större apparat. Anlitar man som skett frivilliga medhjälpare måste dessa emellertid förses med erforderliga uppgifter för att kunna utföra sina uppdrag. Samarbetet med Winqvist måste ses mot denna bakgrund.

6.6. *JO:s bedömning*

I de anmälningar som inkommit hit rörande IB och dess verksamhet behandlas ett flertal frågor. Sålunda har upptagits frågor om IB:s kontakter med främmande underrättelseorganisationer, om IB:s verksamhet utom landets gränser, om IB:s effektivitet, om utbildningen av IB:s personal m. m. Av dessa spörsmål ligger en del utanför JO:s konstitutionella kompetens och andra är av den natur att jag saknar faktiska möjligheter eller saklig kompetens att bedöma dem. En del frågor t. ex. vad gäller kontakter med utländska organisationer har varit föremål för granskning inom konstitutions- och försvarsutskottet.

Av de frågor jag funnit mig kunna och böra taga upp – IB:s inrikesverksamhet särskilt vad gäller Gunnar Ekberg, utlämnande av uppgifter om svenska medborgare, IB:s register och förbindelserna med S. Winqvist – har några avhandlats i försvarsutskottets betänkande och jag har ej funnit anledning att annat än i mindre mån komplettera sålunda redan föreliggande redovisning i dessa hänseenden.

Då jag nu går att taga upp till bedömning IB:s verksamhet i dessa begränsade delar vill jag börja med några allmänna reflexioner.

Polisen – även säkerhetspolisen – bedriver sin verksamhet inom ett ramverk av normer nedlagda i lagar och andra författningar. Polisen kan

därutöver falla tillbaka på oskrivna regler som fyller ut det lagfästa normsystemet, regler som ofta prövats av domstolar och tillsynsorgan som JO och JK. I detta normsystem finns noga angivna de förutsättningar under vilka polisen får ingripa mot personer och egendom. Regler ang. spanings- och övervakningsmetoder ingår också i detta normsystem. Även för säkerhetspolisens del är det därför möjligt för t. ex. JO att – trots att säkerhetspolisens verksamhet i huvudsak är hemlig – enligt sedvanliga rättsliga principer pröva rättsenligheten av dess handlande.

För JO är läget i mycket annorlunda när det gäller en organisation av det slag IB representerar. Som försvarsutskottet redovisat i sitt betänkande fastlägger regeringen i samband med anslagstilldelningen allmänna riktlinjer för den verksamhet som skall bedrivas av försvarsstabens särskilda byrå. Riktlinjerna gäller verksamhetens inriktning och huvudsakliga uppgifter. Det ankommer sedan på överbefälhavaren såsom ansvarig för verksamheten att lämna ytterligare instruktioner för verksamheten, vilka i huvudsak behandlar frågor om uppgifter, organisation och ledningsförhållanden.

Föreskrifter och instruktioner av detta slag ger emellertid föga ledning då det gäller att avgöra vilka metoder som får användas för att fullgöra de uppgifter som åligger verksamheten. Naturligtvis kan hävdas att medarbetarna i organisationen inte får använda metoder som innefattar handlingar som är kriminaliserade i allmän lag. Att sedan inom denna mycket vida ram gå vidare och försöka att närmare precisera vad som bör vara tillåtet och vad som ej kan accepteras möter betydande svårigheter. Det ligger i sakens natur att en underrättelseorganisation måste få använda sig av metoder som inte kan förekomma inom den ordinarie statsverksamheten eller överensstämmer med allmänt godtagen umgängesetik enskilda medborgare emellan. Å andra sidan framstår det som naturligt att göra skillnad mellan verksamhet som av organisationen utövas utom landets gränser och mot utländska medborgare inom landet samt verksamhet riktad mot svenska medborgare inom landets gränser. När det gäller organisationens så att säga yttre verksamhet är denna naturligen i första hand bestämd av dels dess såväl geografiskt som på annat sätt begränsade uppgifter och dels dess begränsade resurser. Därav följer också en begränsning i valet av de metoder som kan komma till användning. En annan begränsande faktor är de risker av olika slag som organisationens medarbetare löper vid utförandet av sina uppdrag. En ytterligare omständighet som bör omnämnas i detta sammanhang är att den svenska underrättelseorganisationen i sin verksamhet och inte minst då det gäller förbindelserna med främmande länders motsvarande organisationer måste anpassa sig till de oskrivna lagar och regler som gäller på detta internationella fält.

Beträffande den inre verksamheten, varmed således åsyftas verksamhet inom landet riktad mot personer bosatta här i landet, är det ägnat att väcka oro att sådan verksamhet förekommit från IB:s sida. Det räcker med att er-

inra om händelser utomlands, som visar vilken fara för den enskildes rätts-säkerhet det kan innebära när en underrättelseorganisation ger sig in på fält som tillkommer polismakten. Något ens tillnärmelsevis jämförligt har naturligtvis inte inträffat här och riskerna att så skall ske måste bedömas som minst sagt små. Jag är medveten om – något som ju också framgår av försvarsutskottets betänkande – att det kan vara svårt eller kanske omöjligt att draga en alldeles strikt gräns mellan polisens och underrättelseorganisationens verksamhetsfält. Det är dock angeläget att få så fasta gränser som det är praktiskt möjligt att åstadkomma. Ett försök till sådan gränsdragning gjordes enligt vad som blivit upplyst år 1969 och torde också haft effekt. Frågan är nu föremål för underrättelseutredningens uppmärksamhet och jag har därför inte anledning att längre uppehålla mig vid detta spörsmål.

Jag har i avsnitt 4 i korthet redovisat den utredning som åklagarmyndigheten verkställt rörande påståendena om olagligheter i IB:s verksamhet och därvid uttalat att jag ej funnit annat än att utredningen verkställts med den grundlighet som saken påkallat och omständigheterna medgivit. Av vad som framkommit vid denna utredning skall jag här uppehålla mig endast vid två fall. Det gäller Ekbergs verksamhet i Göteborg och intrånget i en bostad tillhörig en kvinnlig statslös medborgare kallad E. I båda fallen rör det sig om arbetsmetoder som är ägnade att väcka betänkligheter.

I Ekbergs fall har väl inte ådagalagts att han i sin berörda verksamhet begått några straffbelagda handlingar. En infiltration – för det är ju dock trots allt vad det här rör sig om – i politiska och andra sammanslutningar, som inte är olagliga, framstår alltid som en kränkning av den föreningsfrihet som är tillförsäkrad svenska medborgare.

Vad gäller intrånget i E:s bostad har åklagaren, som det synes riktigt, bedömt detta som hemfridsbrott, ehuru numera preskriberat. Man kan göra den reflexionen att det rör sig om en åtgärd som säkerhetspolisen inte skulle ha kunnat företaga utan att överskrida sina rättsliga befogenheter.

IB har i båda fallen åberopat skäl för sitt agerande. Beträffande Ekbergs verksamhet har det sålunda hävdats att det inte varit fråga om någon systematisk kartläggning av medlemmarna i de berörda organisationerna och deras politiska åsikter utan att verksamheten måste ses mot bakgrund av den ständigt pågående övervakningen av internationella terroriströrelser. Försvarsutskottet har i sitt betänkande uttalat att det enligt utskottets bedömning inte finns anledning till annat antagande än att Ekbergs rapportering har legat inom ramen för IB:s verksamhet och jag har inte anledning att komma till ett annat bedömning. Utskottet har emellertid vid sitt bedömning gjort undantag för Ekbergs medverkan vid fotografering av medlemsförteckningar och liknande. Från IB:s sida har förklarats att dessa åtgärder inte skett på föranstaltande av eller efter medgivande från någon Ekberg överordnad. Jag vill inte betvivla detta men kan å andra sidan inte underlåta att påpeka faran ur rättssäkerhetssynpunkt av att alltför själv-

ständiga agenter får arbeta utan tillräcklig styrning från underrättelseorganisationens sida. Frågan torde tillhöra de problem som är föremål för underrättelseutredningens prövning och jag finner ej anledning till vidare åtgärd då saken torde ha varit en engångsföreteelse.

Vad gäller intrånget i E:s bostad har under åklagarens utredning från IB:s sida gjorts gällande att åtgärden vidtagits för att skydda en annan persons säkerhet. Uttalandet synes vara att tolka så att man menat att det förelåg en intressekollision, måhända en nödsituation, som motiverade att det mindre intresset, E:s hemfrid, fick vika för ett större, den andra persons säkerhet. Den föreliggande utredningen medger inte ett allsidigt bedömande av saken och det synes mycket litet sannolikt att fortsatt utredning från min sida skulle numera kunna bringa klarhet härutinnan. Jag utgår ifrån att underrättelseorganisationen får regler som framledes ger ledning för bemästrandet av liknande situationer inom rättsordningens ram.

Avslutningsvis vill jag i detta avsnitt tillägga att någon anmärkning inte kan riktas mot säkerhetspolisen för det intresse den visade Ekbergmaterialet med tanke på de direktiv som vid den tidpunkten gällde för säkerhetspolisens verksamhet.

Jag övergår nu till övriga av mig upptagna frågor rörande IB:s verksamhet.

Vad gäller påståendena om att IB till den israeliska underrättelsetjänsten utlämnat uppgifter angående bl. a. journalisten Göran Rosenberg står väl i viss mån uppgift mot uppgift. Jag anser mig emellertid inte ha anledning att betvivla vad Elmér uppgivit om karaktären av de utlämnade upplysningarna och saken torde därmed ha varit av jämförelsevis oskyldig natur. Sakens principiella sida är emellertid – inte minst sett ur rättssäkerhetssynpunkt – betydelsefull och det synes mig angeläget att underrättelseorganisationen även i detta hänseende får regler till ledning för sitt handlande.

I fråga om IB:s register har försvarsutskottet i sitt tidigare omnämnda betänkande meddelat, att företrädare för utskottet studerat förhållandena vid den särskilda byrån, alltså IB, och funnit att något åsiktsregister inte förekommit. De av Elmér till mig lämnade uppgifterna rörande IB:s register bekräftar uppgifterna i betänkandet och jag har inte anledning till annat bedömande än försvarsutskottets. Med anledning av det ofta hörda talet om att det råder förbud mot s. k. åsiktsregistrering vill jag erinra om att de regler som finns i detta hänseende – intagna i personalkontrollkungörelsen – formellt gäller endast säkerhetspolisens register.

Jag går slutligen över till frågan om IB:s förbindelser med Svante Winqvist. Av vad jag inhämtat här om framgår, att Winqvist, som varen av IB:s frivilliga medarbetare, av IB försetts med uppgifter vilka av Winqvist upptogs i ett av honom fört privat register. Winqvist har naturligen i och för sig varit lagligen oförhindrad att föra register av den natur det här synes vara fråga om. Någon utredning om innehållet i Winqvists register kan därför inte ske. Inte minst ur rättssäkerhetssynpunkt är det emellertid ägnat att

väcka mycket stora betänkligheter att IB på sätt tydligen ägt rum överlämnat uppgifter som IB inhämtat i sin verksamhet till en privatperson, varigenom IB förlorat kontroll och rådighet över uppgifterna. Elmér har också medgivit att frågan är känslig. Det synes knappast meningsfullt att söka forska vidare i vad som förevarit. Jag anser mig ha anledning att antaga att frågan vad gäller underrättelseorganisationens handlande i framtiden i detta hänseende är föremål för underrättelseutredningens uppmärksamhet. Jag vidtager därför ej ytterligare åtgärder i saken.

Ärendet angående IB-affären är därmed avslutat.

Åtal mot löjtnant för missbruk av förmanskap

I en skrift, som kom in till JO den 1 augusti 1974, anförde Rolf Holmberg, som fullgjorde värnplikstjänstgöring vid Livregementets grenadjärer (I 3), i huvudsak följande. Den 30 juli 1974 hade pansarvärnskompaniet vid I 3, vilket kompani Holmberg tillhörde, övning med pansarvärnspjäs på förbandets korthållsbana i Örebro under befäl av löjtnanten Olavi Halttunen. Efter två timmars övning utan rast frågade Holmberg om de värnpliktiga fick ta en rökpaus bakom skjutvallen. Halttunen frågade vem som hade yttrat sig, varpå Holmberg svarade att det var han. Holmberg beordrades då av Halttunen att göra tio armhävningar. Efter att Holmberg åttlytt ordern tillfogade Halttunen, att om detta varit i Danmark hade Holmberg varit tvungen att säga: "Tack". När Holmberg därefter undrade om det var något mer beordrades han att göra ytterligare armhävningar, vilket Holmberg åttlydde. Bestrafningen utdelades inför trupp, vilket Holmberg upplevde som förnedrande. Han hemställde om besked från JO om Halttunens förfarande stod i överensstämmelse med reglementet. – Holmberg åberopade vissa värnpliktiga som vittnen.

Efter remiss inkom sekundchefen för I 3, översten Åke Hultin, med utredning och yttrande. Därvid bifogades en av Halttunen upprättad skriftlig redogörelse av följande innehåll.

På eftermiddagen tisdagen den 30 juli 1974 ledde jag en övning omfattande skottställning samt inskjutning av pansarvärnspjäs. Under det övningsmoment där inskjutningsförfarandet övades på korthållsbanan deltog omkring 20 befälselever fördelade vid fem pansarvärnspjäser uppställda på en bredd av 20 meter. Övningen var den första med skarp ammunition som genomfördes med detta vapen.

Under övningen observerade jag att några av befälseleverna ej ägnade uppmärksamhet åt de instruktioner och order som jag gav, varför jag avbröt övningen och uppmanade dem att sluta prata. Senare lade jag märke till att en av befälseleverna, Holmberg, fortsatte att vara ouppmärksam och också störa de omgivande kamraterna genom att dra uppmärksamhe-

ten till sig. Jag ansåg att risk förelåg att de instruktioner och order jag gav ej uppfattades av alla och att därför också säkerheten under skjutningen var i fara. Jag avbröt därför än en gång övningen med en uppmaning att ägna all uppmärksamhet åt övningen.

Då jag senare stod vid en av pjäserna för att kontrollera att befälseleverna vid den inte hade några problem, hörde jag bakom ryggen en röst som jag igenkände som tillhörande befälselev Holmberg. Pratet var för övningen helt ovidkommande och bl. a. uppfattade jag honom säga: "Nu kan vi väl röka?" Jag vände mig om och gick mot den plats varifrån jag hört rösten och frågade: "Vem var det som yttrade sig?" Befälselev Holmberg kom fram och svarade: "Det var jag."

Jag bedömde att ytterligare tillsägelser inte skulle vara tillräckligt för att förmå befälselev Holmberg att sluta störa övningen med påföljande fara för säkerheten på skjutplatsen. Jag övervägde därför att sända hem honom till kompaniet och anmäla honom för kompanichefen. Men då detta skulle ha inneburit att han ej tillgodogjort sig en viktig detalj för den fortsatta vapenutbildningen beslöt jag att beordra honom att göra tio armhävningar. Syftet var, då uppmaningar inte förslog, att göra något drastiskt för att få honom att förstå allvaret i att hans ouppmärksamhet inte kunde tolereras. Befälselev Holmberg lade sig ner och gjorde sex armhävningar, varefter han sade: "Varé nåt mer?" Jag svarade: "Ja, fyra armhävningar till." Då han gjort dessa yttrade jag: "Om det varit i Danmark, hade man också fått tacka." Därefter slutfördes övningen i god ordning.

Jag kunde inte förutse att befälselev Holmberg skulle uppfatta åtgärden, inte som en handgriplig uppmaning att skärpa uppmärksamheten, utan som en tillrättavisning. Jag är och var fullt medveten om att tillrättaviseringsrätt tillkommer lägst kompanichef.

Något senare framförde kompaniassistenten som också deltog i övningen och på nära håll åsett det inträffade att den vidtagna åtgärden ej var tillåten. Efter övningen uppsökte jag därför kompanichefen och lämnade muntligen en redogörelse om det inträffade.

Hultin anförde följande.

Under utredningen kunde konstateras att sakförhållandena såsom de beskrivits av Holmberg i stort bekräftas av Halttunen. Även de av Holmberg åberopade vittnena har lämnat i huvudsak samstämmiga redogörelser för det inträffade. Endast i ett avseende skiljer sig beskrivningen av händelseförloppet åt i nämnvärd grad. Halttunen anger att Holmberg, då han erhöll order att utföra tio armhävningar endast utförde sex vilket föranledde att Holmberg fick utföra ytterligare fyra. Holmberg vidhåller att han utförde beordrat antal 1:a gången (10 st) och att han därefter beordrades utföra ytterligare fyra. Av vittnena är Wennström och Claesson ej säkra på hur många armhävningar Holmberg genomförde första gången. Andersson anser att det var tio men säger sig inte ha räknat dem och Olsson anger att Holmberg först gjorde tio armhävningar och därefter ytterligare fyra på särskild order.

Holmberg anger att han känt sig illa berörd av att behöva utföra armhävningarna inför sina kamrater.

Såväl Holmberg som vittnet Wennström (kompaniassistent vid pvkomp) angav att förhållandet mellan Halttunen och avdelningen hade varit "spänt" den första tiden sedan Halttunen övertagit befälet. Halttunen,

som är reservofficer, påbörjade frivillig tjänstgöring vid regementet 1974-07-15. Holmberg och Wennström uppgav vidare att detta förhållande efter hand förbättrats och Wennström ansåg detta bero på den respekt Halttunen förskaffat sig genom sin yrkeskunnighet och sitt, bortsett från den aktuella händelsen, korrekta uppträdande.

Jag anser att Halttunen överträtt sina befogenheter i och med att Holmberg beordrats utföra armhävningar med det syfte och i det sammanhang som föreligger. Jag vill dock erinra om det ansvar som åvilar en övningsledare vid skjutning med skarp ammunition och kravet att all personal som deltar i övningen kan meddelas gällande säkerhetsbestämmelser. Svårigheten för Halttunen att påkalla erforderlig uppmärksamhet härvidlag torde vara den grundläggande orsaken till händelseförloppet.

Holmberg bereddes tillfälle att avge påminnelser men lät sig inte avhöra.

Genom skrivelse den 27 januari 1975 underrättades Halttunen, som då tjänstgjorde vid Svenska FN-bataljonen Cypern, om att han var skäligen misstänkt för missbruk av förmanskap. Samtidigt bereddes han tillfälle att inkomma hit med uppgift om den ytterligare utredning han kunde finna erforderlig ävensom det yttrande han kunde finna anledning till.

I en skrivelse, som kom in hit den 11 mars 1975, förklarade sig Halttunen erkänna vad som lagts honom till last. Han förklarade även att han inte åberopade någon vittnesbevisning. Som försvar för sitt handlande angav han att övningen hade varit av sådan art att samtliga måste iakttä skärpt uppmärksamhet.

I anslutning till en redogörelse för vad i ärendet sålunda förekommit anförde ställföreträdande JO Wigelius i en den 8 april 1975 dagtecknad, till länsåklagaren i Örebro län överlämnad åtalsinstruktion följande.

Utredningen ger vid handen att Halttunen beordrat Holmberg att utföra åtminstone tio armhävningar som påföljd för att denne inte iakttagit anbefald tystnad under ifrågavarande övning. Halttunen har vid tillfället inte varit berättigad att bestraffa eller tillrättavisa Holmberg. Åläggandet för Holmberg att utföra armhävningarna måste därför anses ha skett otillbörligen. Halttunen har således gjort sig skyldig till missbruk av förmanskap. Även om gärningen med hänsyn till omständigheterna får anses vara av tämligen ringa natur, finner jag att Halttunen inte bör undgå ansvar därför. Straff för missbruk av förmanskap får ej åläggas i disciplinmål.

På grund av det anförda beslutar jag att åtal mot Halttunen skall väckas vid Örebro tingsrätt enligt 21 kap. 5 § brottsbalken för missbruk av förmanskap, bestående i att Halttunen den 30 juli 1974 i Örebro under tjänstgöring vid Livregementets grenadjärer i egenskap av övningsledare vid skjutövning otillbörligen ålagt värnpliktige Rolf Holmberg att utföra tio armhävningar för att Holmberg inte iakttagit tystnad under övningen.

Ställföreträdande JO uppdrog åt länsåklagaren att föranstalta om att åtal väcktes och utfördes i enlighet med åtalsinstruktionen.

Tf. distriktsåklagaren K. G. Rångeby yrkade vid tingsrätten ansvar å Halttunen i enlighet med åtalsinstruktionen.

Tingsrätten meddelade dom i målet den 2 september 1975 och dömde därvid Halttunen jämlikt 21 kap 5 § 1 st brottsbalken för missbruk av förmanskap till tio dagsböter å fem kronor.

I domskälen anförde tingsrätten att det genom Halttunens erkännande och övriga omständigheter var styrkt att Halttunen gjort sig skyldig till åtalade gärningen.

Domen har vunnit laga kraft.

Dröjsmål med hänskjutande av militärt mål till åklagaren

Tisdagen den 8 april 1975 på eftermiddagen hölls övning med tio värnpliktiga ur 6:e kompaniet vid Svea ingenjörregemente (Ing I) under befäl av ställföreträdande kompanichefen, kaptenen Erik Bylund. Övningen avsåg grups förflyttningssätt och genomfördes med oladdade vapen. Under övningen avlossade en av de värnpliktiga, här kallad M., ett skott (kammarammunition) med sin automatkarbin. Skottet träffade marken någon eller några meter från Bylund. Denne avbröt övningen och marscherade med truppen tillbaka till kompaniet. Händelsen rapporterades till kompanichefen, majoren Jan Johansson, som beslöt att anmäla saken till regementschefen. Anmälan hade följande lydelse.

Kn Bylund övade grp former med delar ur 3. plut på em den 8 april. Plötsligt hördes en knall och ett nedslag observerades ca 1,5 m vid sidan av kn Bylund. Det visade sig vara vpl M. som, enligt egen redogörelse, avlossat ett skott av "misstag". Kn Bylund visiterade omedelbart vpl M:s vapen (AK 4) och framväskor på stridssele, varvid han fann ett löst skott i ena framväskan. Kn Bylund hade inte delat ut någon am, inte gett order om att vapnen skulle vara osäkrade eller att eld fick öppnas.

Före kn Bylunds grupperingsövning hade vpl M:s avd haft skjutning med kammaram på eldexbanan under befäl av plutch, lt Jakobsson. Lt Jakobsson säger sig ha utfört visitation efter skjutning utan anmärkning.

Kn Bylund och lt Jakobsson orienterade mig om ovanstående händelse och jag finner händelsen så allvarlig att jag härmed ber att få vidarebefordra rapporten till Regch.

Anmälan avgick från 6:e kompaniet med den interna postgången på förmiddagen den 9 april 1975. Den inkom till regementets rättsvårdsdetalj på förmiddagen den 11 april 1975 och föredrogs för regementschefen, översten Kåre Svanfeldt, måndagen den 14 april 1975. (Svanfeldt hade semester den 11 april 1975.) Med anledning av innehållet i anmälan beslutade Svan-

feldt om militärförhör. Förhör med M. hölls den 17 april 1975 av den vid regementet förordnade förhørsledaren, chefen för grundutbildningsbataljonen, överstelöjtnanten Henry Larsson. Vid förhöret uppgav M. att han hade blivit arg på Bylund, varför han tagit fram en kammarpatron, satt in den i vapnet och avfyrat detta för att skrämma Bylund, men att han inte hade riktat vapnet mot Bylund. Larsson vidarebefordrade omedelbart uppgifterna till Svanfeldt. Denne beslöt efter kontakt med militäråklagaren att fortsätta militärförhöret.

Vid en sammankomst måndagen den 21 april 1975 med bl. a. Svanfeldt, Bylund och M. närvarande förklarade Bylund att han ansåg misstanke föreligga om ett mot honom riktat mordförsök och att han önskade få saken prövad i domstol. Med anledning härav hänsköt Svanfeldt målet till åklagare. Efter att ha underrättats om misstanke om framkallande av fara för annan, anhölls M. samma dag av distriktsåklagaren Jan Kalte. Senare delgavs M. också misstanke om hot mot krigsman. Han frigavs den 23 april 1975.

I dom den 24 juni 1975 dömde Södertälje tingsrätt M. för framkallande av fara för annan och hot mot krigsman till fängelse tre månader. Målet bragtes efter fullföljd under Svea hovrätts prövning.

I en skrivelse, som kom in till JO den 22 april 1975, anförde värnpliktige Lars Hedström, som var kompaniassistent vid 6:e kompaniet, klagomål mot handläggningen vid regementet av anmälan mot M. Hedström ansåg bl. a. att anmälan hade behandlats alltför långsamt med hänsyn till att M. kunde tänkas ha börjat skjuta även mot andra personer och till att övriga värnpliktiga kände stark oro över M:s närvaro vid kompaniet. Hedström menade att det hade varit rimligt att M. fråntagits sitt vapen efter ett första förhör som borde ha hållits omedelbart och att hänskjutande till åklagare borde ha gjorts betydligt tidigare än vad som nu hade skett. Det var enligt Hedström anmärkningsvärt att regementsledningen den 21 april 1975 alljämt försökte bagatellisera händelsen.

Hedströms skrivelse remitterades till överbefälhavaren för utredning och yttrande. Denne överlämnade remissen till chefen för armén för handläggning. Den verkställda utredningen omfattade en skriftlig redogörelse av Svanfeldt samt förhör med bl. a. Bylund, Johansson, Larsson och kaptenen Börje Wallgren, som tjänstgjorde som chef för rättsvårdsdetaljen. Yttranden avgavs, förutom av chefen för armén, av militärbefälhavaren för Östra militärområdet.

Hedström inkom med påminnelser.

Förundersökningsprotokollet och tingsrättens dom i målet mot M. införskaffades.

I beslut den 29 september 1975 anförde ställföreträdande JO Wigelius följande.

Av tillgänglig utredning framgår att det inte förrän den 17 april 1975 stått klart för vederbörande befattningshavare att M. avsiktligt avlossat ifrågasvarande skott för att skrämma övningsledaren. M:s uppgifter till Bylund omedelbart efter avlossandet av skottet synes närmast ha gått ut på att detta gått av på grund av ett misstag från M:s sida. Jag finner mig böra utgå från detta förhållande vid bedömningen av målets handläggning under tiden fram till den 17 april 1975.

Enligt uppgift under utredningen av expeditionsföreståndaren vid Ing I stabsavdelning, fanjunkaren Eriksson, fanns vid förbandet inrättad en intern postgång, som fungerade på i huvudsak följande sätt. Post, som på ett kompani hade lagts i utgående fack en morgon, nådde normalt mottagaren under eftermiddagen samma dag. Förseningar var inte ovanliga. Eriksson sorterade och fördelade posten till bl. a. regementschefen. Han hade därvid uppdraget att när det gällde klara "rättsmål" sända dessa till chefen för allmänna detaljen. Detta tillgick så att Eriksson lade sådan handling i nytt budkuvert, adresserat till chefen för allmänna detaljen, och placerade den i lådan för utgående post. Eriksson såg till att denna låda var tömd vid arbetsdagens slut. I det aktuella fallet kunde Johanssons anmälan ha nått chefen för rättsvårdsdetaljen tidigast den 10 april på eftermiddagen.

Enligt kap. 20 mom 9 tjänstereglementet för försvarsmakten (TjRF) skall vid behandlingen av rättsärenden – utan att gällande bestämmelser åsidosätts – skyndsamt iaktas av all personal som har att ta befattning med sådana ärenden. I överbefälhavarens anvisningar rörande den militära rättsvården (Anv Rättsvård), mom 6, uttalas att brott (misstanke om brott) ofördröjligen skall anmälas och att anmälan snarast skall vidarebefordras till bestraffningsberättigad befattningshavare om ärendet kräver handläggning av denne. Även i övrigt finns ett antal bestämmelser som anger att militära brottmål skall behandlas skyndsamt (se t. ex. 22 § första stycket och 24 § första stycket militära rättegångslagen (MRL) samt Kungl. Maj:ts cirkulär den 11 maj 1951 till domstolarna, åklagarna och polismyndigheterna om vikten av att särskild skyndsamt iaktages vid behandlingen och avgörandet av militära brottmål). Grunden för kravet på skyndsamt är att det ansetts vara av synnerlig vikt för bl. a. upprätthållande av disciplinen inom försvarsmakten att militära brottmål avgörs skyndsamt. Denna synpunkt har även legat till grund för bestämmelsen i 53 § MRL om att beslut om disciplinstraff skall verkställas utan hinder av att beslutet ej vunnit laga kraft, om inte annorledes förordnats.

Mot denna bakgrund kan det enligt min mening inte rimligen godtas att en anmälan från en kompanichef angående ifrågasatt brottslighet inkommer till regementschefen först två dagar efter anmälnans avsändande. Om den interna postgången inte fungerar bättre måste det krävas att anmälningar om brott överbringas genom särskilt bud. En brottsanmälan, som avsänds från kompani på morgonen bör, om inte särskilda förhållanden lägger hinder i vägen, kunna föredras för bestraffningsberättigad chef re-

dan samma dag för dennes ställningstagande angående det fortsatta förfarandet. En översyn av rutinerna vid Ing I härvidlag synes således vara påkallad.

Wallgren har uppgivit att han under regementschefens kortare ledigheter, i enlighet med normal praxis vid förbandet, avvaktar dennes återinträde i tjänst för handläggning av rättsmål och att han i förevarande fall inte fann rapportens innehåll så alarmerande att det förelåg skäl att frånga denna praxis. Johanssons anmälan lades därför till övriga mål att föredras för regementschefen den 14 april 1975. Det kan måhända anses godtagbart att handläggningen av vissa mål av enklare beskaffenhet uppskjuts någon dag av hänsyn till det övriga arbetets behöriga fortgång. Det synes mig emellertid inte tillfredsställande att rättsvårdsbefälet på egen hand avgör vilka mål som skall anses brådskande och som omedelbart bör föredras för tjänstgörande chef. I vart fall en enklare föredragning av brottsanmälan bör alltid ske så snart omständigheterna medger, så att den bestraffningsberättigade chefen kan ta ställning till den vidare handläggningen.

Efter föredragningen av anmälan från Johansson den 14 april 1975 beslutade Svanfeldt att militärförhör skulle hållas. Angående sina överväganden i detta sammanhang uppgav Svanfeldt i sin redogörelse följande. Johansson hade avslutningsvis anfört att han blivit orienterad om händelsen och funnit den så allvarlig att han velat vidarebefordra rapporten till regementschefen. Detta hade Svanfeldt ansett tyda på att Johansson övervägt att handlägga målet som ett tillrättavisningsärende, men att han funnit händelsen så allvarlig att han trots allt ville vidarebefordra rapporten. Svanfeldt hade inte ansett att någonting i anmälan hade tytt på att inte ärendet skulle kunna handläggas som disciplinmål. Han hade därför förordnat om militärförhör.

I 22 § MRL anges i vilka fall bestraffningsberättigad befattningshavare, som på grund av anmälan eller eljest erhållit kännedom om brott som är av beskaffenhet att fråga om ansvar därför skall handläggas som militärt mål, skall hänskjuta målet till åklagare. Bland de förhållanden som därvid nämns är att straff för brottet inte må åläggas i disciplinmål, att det finns skäl antaga att straffet ej kommer att stanna vid disciplinstraff eller böter eller att det kan förutses att nöjaktig utredning om brottet ej skulle kunna åstadkommas genom den bestraffningsberättigades försorg.

Avfattningen av 22 § MRL kan i förstone synas ge vid handen att det för hänskjutande till åklagare erfordras att det är klarlagt att brott föreligger. Detta kan emellertid inte vara avsett. Den bestraffningsberättigade chefen har ju normalt endast en tämligen kortfattad anmälan från underordnad chef som underlag för den bedömning som måste göras. Om anmälan otvetydigt ger vid handen att det beskrivna förfarandet inte utgör brott kan naturligtvis målet skrivas av omedelbart. I fall, då det av anmälan framgår att brott av inte alltför ringa beskaffenhet kan misstänkas ha begåtts, har chefen att avgöra, om saken enligt reglerna i 22 § MRL skall lämnas till åklaga-

ren. De bedömningar som härvidlag kan erfordras är inte av det slaget att det är så lätt att uppställa några generella hjälpregler härför. Å ena sidan måste det beaktas att resurserna på ett förband är avpassade så att bara mål av enklare beskaffenhet skall kunna utredas och avgöras utan att civila myndigheter anlitas. Å andra sidan bör inte åklagare och domstolar tas i anspråk för fall som kan avgöras i disciplinär väg. Jag vill här endast framhålla att det i tveksamma fall är tillrådligt att den bestraffningsberättigade chefen inhämtar auditörens mening i saken.

Svanfeldt synes vid sin bedömning av innehållet i Johanssons anmälan ha tagit fasta på den uppgift som M. lämnat om att skottet avlossats av misstag och därför ansett att brottet var av sådan beskaffenhet att det kunde beivras i disciplinmål. Jag finner inte skäl att rikta någon kritik mot Svanfeldt härför. Däremot anser jag att Svanfeldt med hänsyn till övriga förhållanden som redovisades i anmälan, nämligen att M. haft ammunition i sitt vapen, trots att order därom inte givits och trots att visitation efter skjutning företagits i anslutning till den tidigare övningen, samt att kompanichefen ansett händelsen vara av allvarlig art, bort tillse att utredningsåtgärder vidtogs omedelbart så att ett klarläggande skulle kunna uppnås så snart som möjligt.

Jag anser således att alltför lång tid förflutit innan militärförhöret inledes. Som arméchefen uttalat i sitt yttrande överensstämmer det dröjsmål som uppstått inte med föreskriften i Anv Rättsvård, mom 7, att militärförhör skall hållas utan dröjsmål. I ärendet har uppgift lämnats om att inkomna anmälningar, som föranlett beslut om militärförhör, har sparats så att förhör hållits en gång i veckan. Svanfeldt har bestritt att så varit fallet. Jag finner inte skäl att företa någon närmare undersökning av förhållandet utan stannar vid konstaterandet att ett sådant uppsamlade inte är förenligt med gällande föreskrifter om iakttagande av skyndsamhet vid handläggningen av militära brottmål.

Sedan förhørsledaren den 17 april 1975 till Svanfeldt anmält M:s uppgift vid förhöret om att skottet avlossats i avsikt att skrämma Bylund, beslutade Svanfeldt att målet alltjämt skulle handläggas som disciplinmål och att ytterligare utredning skulle ske den 21 april 1975. Angående grunden härför har Svanfeldt i sitt i ärendet avgivna yttrande anfört följande. Efter att ha fått del av M:s uppgifter vid förhöret ringde Svanfeldt militäråklagaren och meddelade att han avsåg att hänskjuta målet. Åklagaren uttalade emellertid som sin mening att det inte fanns någon anledning för Svanfeldt att hänskjuta målet. Eftersom M. skjutit skottet i avsikt att skrämma, så måste risken rimligtvis ha varit mindre än om han skjutit av våda. Om skräm-skottet riktats på ett sådant sätt, att det inte funnits risk för att någon skulle komma till skada, borde målet alltjämt kunna handläggas som disciplinmål. Om skottet däremot riktats så vårdslöst att t. ex. en rikoschett kunde ha träffat någon person, så borde målet hänskjutas. Svanfeldt fann detta åklagarens resonemang logiskt och beordrade förhørsledaren att snarast

möjligt samla den personal, som måste vara närvarande på platsen, för att utreda om risk för skada förelegat. Denna sammankomst kunde av olika skäl inte äga rum förrän på morgonen måndagen den 21 april 1975.

Chefen för armén anförde i sitt yttrande att de order och åtgärder som regementschefen enligt utredningen vidtagit efter militärförhöret syntes riktiga med hänsyn till de uppgifter och upplysningar som efter hand hade tillförts målet.

Innan jag går in på bedömningen av Svanfeldts åtgärder i detta skede av målet, vill jag framhålla att ansvaret för dessa helt ligger hos Svanfeldt. Det förhållandet att han rådgjort med militäråklagaren gör därvidlag i princip ingen skillnad. Jag har inte funnit skäl att inhämta yttrande från åklagaren, eftersom hans vid telefonsamtalet med Svanfeldt redovisade åsikt närmast synes vara att betrakta som ett diskussionsinlägg och knappast kunna föranleda påstående om fel i tjänsten.

Den av M. vid militärförhöret lämnade uppgiften att han uppsåtligen laddat sitt vapen med en patron och avlossat skottet för att skrämma Bylund innebar att målet tog en helt ny vändning. M:s uppgift krävde en förnyad prövning av hur förfarandet straffrättsligt skulle kunna bedömas. Jag kan medge att det resonemang som låg bakom Svanfeldts beslut att fortsätta handläggningen kan verka bestickande. Emellertid finner jag övervägande skäl tala för att Svanfeldt bort hänskjuta målet till åklagare den 17 april 1975. Denna min uppfattning grundar sig främst på att den fortsatta utredningen, vilket Svanfeldt också insåg, främst måste inriktas på att skaffa underlag för en prövning av faromomentet. Det kunde därvid bli fråga om besvärliga undersökningar av ett slag som den militära rättsvårdsorganisationen inte är anpassad för. Målet borde således enligt min mening ha hänskjutits på grund av att det kunde förutses att nöjaktig utredning inte skulle kunna åstadkommas genom den bestraffningsberättigades försorg.

Jag kan inte här gå in på frågan om rubriceringen av den gärning, som M. gjort sig skyldig till; denna fråga har ännu inte slutbehandlats av domstolarna. Emellertid måste det enligt min mening anses vara tämligen uppenbart att det funnits skäl anta att straffet inte skulle komma att stanna vid disciplinstraff eller böter. Hänskjutande borde således ha skett även på denna grund.

Ifrågavarande mål har som framgår av det föregående vid olika tillfällen ställt Svanfeldt inför tämligen svåra bedömningar av juridisk natur. Mot bakgrund härav framstår det som förvånande att han, enligt vad som kan utläsas av hans redogörelse, inte haft någon kontakt med sin auditör angående handläggningen av målet. Auditör har ju till uppgift att biträda bestraffningsberättigad befattningshavare vid handläggningen av disciplinmål. Det måste anses lämpligt att auditörens mening inhämtas i mål av mer ovanlig beskaffenhet, där svårare juridiska avvägningsfrågor kan uppkomma.

Vad i övrigt förekommit i ärendet föranleder inte något uttalande från min sida.

Utdelningen av tidningen Värnplikts-Nytt till värnpliktiga

I en skrivelse som kom in till JO den 23 september 1974, klagade värnpliktiga Lennart Lööw och K. O. Wennström på de begränsningar i rätten att sprida tryckt skrift som fanns vid Livregementets grenadjärer (I 3). De anförde i huvudsak följande. De värnpliktiga vid I 3 fick sprida tidningen Det Nya Eldröret endast genom utläggning i lektionssalar och dagrum. Denna inskränkning i spridningsrätten var inte av generell natur, gällande för alla tidningar. Tidningen Värnplikts-Nytt, som bekostas av statsmedel och administreras av försvarsstabens personalvårdsbyrå, lades ut direkt på logementen. Man kan ifrågasätta om inskränkningen av spridningsmöjligheterna för viss skrift överensstämmer med tryckfrihetsförordningens anda och mening. Enligt en dom av högsta domstolen (Nytt Juridiskt Arkiv 1973 avd. I s. 29 ff) har regementschef rätt att hindra spridning av tryckt skrift "endast i fall när ordningen med nödvändighet kräver det". Hinder får inte läggas på grund av skriftens innehåll. I Nisser och Sandström "Ytt- randefrihet i tryck och andra massmedier" anføres bl. a.: "Däremot kan spridningen vara begränsad genom ordningsbestämmelser, t. ex. om torg- handel. Därvid har det betydelse hur bestämmelserna är utformade. Ett generellt förbud mot försäljning på en viss plats lär ofta böra godtas. Ett förbud strider däremot klart emot TF, om det bara gäller vissa skrifter."

Yttrande inhämtades från sekundchefen, överste Åke Hultin.

Klagandena avgav påminnelser.

Genom generalorder nr 241 den 28 juni 1974 utfärdade Kungl. Maj:t bestämmelser angående försök med mötesverksamhet m. m. vid militära förband (TKG 921:740173). I bestämmelserna, som skulle tillämpas på försök fr. o. m. den 1 september 1974, föreskrives följande beträffande skrifter.

Inom kasernområdet får tidningar, flygblad, stenciler och andra skrifter som inte gäller tjänsten läggas ut endast på särskilda platser inom kompanilokal eller motsvarande lokal. Sådana platser anvisas av kompanichef (motsvarande). För att annan än tryckt skrift skall få läggas ut skall framgå vilken person inom förbandet som ger ut eller på annat sätt svarar för skriften.

Överbefälhavaren utfärdade den 26 augusti 1974 tillämpningsföreskrifter till Kungl. Maj:ts förenämnda bestämmelser (TKG 921:740220). I föreskrifterna angavs bl. a. följande.

Med "skrifter som inte gäller tjänsten" avses alla skrifter som inte är tjänstemeddelanden, (reglementen, instruktioner, order, rapporter, övningsbestämmelser och utbildningsanvisningar m. m.).

Förbandschef samordnar – lämpligen efter hörande av förbandsnämnd – antalet och typen av platser ("Tidskriftshylla" eller "Bord") där skrifter får läggas ut och förvaras, företrädesvis i gemensamt dagrum (korridor). I anslutning till plats för utlagda skrifter bör finnas läsplatser. Kompanichef

utser befattningshavare – lämpligen en värnpliktig – att se till ordningen vad avser utläggning och förvaring av skrifter.

I skrivelse till sekundchefen den 18 september 1974 anhöll Lööw och Wennström om tillstånd att fritt få sprida Det Nya Eldröret inom regementet. Beträffande rätten att sprida tidningen anförde de i huvudsak detsamma som i klagoskrivelsen till JO.

Med anledning härav tillskrev sekundchefen överbefälhavaren, som i svar den 18 oktober 1974 meddelade bl. a. följande. Generalordern nr 241 avsåg inte, enligt uppgift från försvarsdepartementet, att reglera rätten till prenumeration av tidningar. Det finns självfallet inget hinder för en värnpliktig att prenumerera på vilken tidning han vill. En sådan tidning tillställs honom med den vanliga posten och förvaras av honom. Han har givetvis att följa utfärdade ordningsföreskrifter beträffande tidningens och tidskriftens förvaring. Tidningen Värnplikts-Nytt är att betrakta som en av myndigheterna för de värnpliktiga kollektivt prenumererad tidning. Den får alltså delas ut och förvaras i likhet med övriga av enskilda värnpliktiga prenumererade tidningar.

Vid ärendets avgörande anförde JO Thyresson följande.

I 1 kap. 2 § andra stycket tryckfrihetsförordningen stadgas bl. a. att det ej är tillåtet för myndighet eller annat allmänt organ att på grund av skrifts innehåll, genom åtgärd som inte äger stöd i tryckfrihetsförordningen, hindra skriftens spridning bland allmänheten. Spridningsrätten är emellertid inte obegränsad. Vid tillkomsten av tryckfrihetsförordningen och i rättspraxis har det nämligen ansetts att inskränkningar i spridningsrätten måste göras av hänsyn till den allmänna ordningen (se t. ex. den av klagandena åberopade domen av högsta domstolen, NJA 1973 s. 29).

Kungl. Maj:ts bestämmelse att inom kasernområde tidningar får läggas ut endast på särskilda platser är uppenbarligen betingad av ordningsskäl. Bestämmelsen avser inte prenumererade tidningar.

Något undantag har i bestämmelserna om utläggande av tidningar inte gjorts för Värnplikts-Nytt. Jag har svårt att förstå att tidningen skulle kunna anses vara kollektivt prenumererad av myndigheterna för de värnpliktiga. Att den bekostas av statsmedel för att gratis utdelas till de värnpliktiga kan enligt min mening inte gärna medföra att kollektiv prenumeration skulle kunna anses föreligga.

Enligt min mening finns det ingen anledning att Värnplikts-Nytt i fråga om utläggandet av den på förbanden skall behandlas på annat sätt än andra tidningar.

Med detta uttalande är ärendet av mig avslutat.

Omhändertagande och förstörande av skrift utdelad inom militärt förband

I en skrivelse, som kom in till JO den 19 september 1974, klagade värnpliktiga R. Nyström, A. Hanberger, L.-E. Nylander och L. Lind på att ca 600 exemplar av tidningen Kökarlen, nr 2 för 1974, som den 22 april 1974 delats ut på Livgrenadjärregementet, omhändertagits av dagofficeren och sedan bränts upp. Klagandena ansåg att åtminstone följande fel begåtts. Inget beslut hade fattats om att tidningen skulle tas i beslag. Åklagarmyndigheten hade också konstaterat att tidningens innehåll inte var olagligt. De omhändertagna tidningsexemplaren hade inte lämnats tillbaka utan bränts upp.

Efter remiss inkom regementschefen med upplysningar och yttrande.

Klagandena bereddes tillfälle att avge påminnelser men lät sig inte avhöra.

Av utredningen framgick följande.

På kvällen den 15 april 1974, som var annandag påsk, verkställde dagofficeren, löjtnanten Tommy Öhlin, en rutinkontroll av kompanilokalerna; de flesta värnpliktiga var lediga till följande morgon. Öhlin upptäckte att ifrågavarande tidning lagts ut på sängar och bord i alla logement. Vem eller vilka som gjort det visste han inte. Eftersom det enligt regementsinstruktionen var förbjudet att utdela tidningar inom kasernområdet utan regementschefens medgivande och sådant medgivande inte inhämtats samlade Öhlin, med hjälp av två värnpliktiga ur kasernvakten, ihop tidningarna, ca 600 st. En del av de omhändertagna tidningarna hade legat under sängar och på logementsskåp. Ett par värnpliktiga hade fått lämna ifrån sig tidningen. På morgonen anmälde Öhlin sina åtgärder till dagmajoren, majoren C. J. Hamilton. Denne gav order om att tidningarna skulle gå till soporna. De lades i en sopsäck och avsändes för bränning. Ett tiotal exemplar behölls dock. Två exemplar sändes till högre myndighet och ett exemplar överlämnades till auditören. Öhlin hade den 16 april 1974 anmält det inträffade till regementschefen. Denne fann inte skäl vidta några särskilda ytterligare åtgärder i saken. Klagandena hade till regementschefen anmält att Öhlin förfarit felaktigt genom att ta tidningar ur handen på värnpliktiga. Öhlin hade medgivit att han gjort det i ett par fall och att han sålunda gått väl bryskt till väga. Klagandena hade känt till förbudet att dela ut tidningar utan regementschefens tillstånd men hade ansett sig inte kunna rätta sig därefter.

JO Thyresson anförde vid ärendets avgörande följande.

Om vid avdelning av försvarsmakten anträffas tryckt skrift eller skrift, som mångfaldigats på annat sätt än genom tryckpress, och spridningen inbefattar uppenbart sådan enligt lag straffbar uppvigling att krigsman därigenom kan förledas åsidosätta sin tjänsteplikt, får skriften, om den är

tryckt, tas i förvar i avbidan på förordnande om beslag (10 kap. 11 § tryckfrihetsförordningen) och, om den inte är tryckt, tas i beslag (lagen den 22 april 1949 angående beslag å vissa skrifter).

Ifrågavarande exemplar av Kökarlen har inte tagits i förvar eller beslag på grund av sitt innehåll. Innehållet i tidningen har över huvud taget inte prövats. Frågan är då om tidningen kunde omhändertas på annan grund än den nyss angivna.

Regementschefen har såsom ansvarig för ordningen inom förlägningsområdet ägt bestämma att skrifter inte fick utdelas inom kasernområdet utan regementschefens medgivande (jfr MO:s ämbetsberättelse 1950 s. 276 ff och JO:s ämbetsberättelse 1975 s. 169 ff). Det må vidare framhållas att Kungl. Maj:t den 28 juni 1974 utfärdat bestämmelser i vilka bl. a. föreskrives att tidningar som inte gäller tjänsten får läggas ut endast på särskilda platser inom kompanilokal eller motsvarande lokal; för att annan än tryckt skrift skall få läggas ut skall framgå vilken person som ger ut eller på annat sätt svarar för skriften (TKG 921: 740173 och 740220).

Enär Kökarlen hade lagts ut i strid mot den tidigare nämnda bestämmelsen i regementsinstruktionen kan det inte riktas någon anmärkning mot Öhlin för att han omhändertog de tidningar som han såg vara utlagda. Där emot hade Öhlin inte rätt att ta tidningen från värnpliktiga som redan fått den i sin besittning. Att han gjort det bör dock under förevarande omständigheter inte medföra ansvarsföljd för honom.

Det finns inga bestämmelser om hur det skall förfaras med skrifter som omhändertagits därför att de utlagts i strid med gällande ordningsföreskrifter. Eftersom omhändertagandet här egentligen hade karaktär av städningståtgärd kan det tyckas ligga närmast till hands att anse att skrifterna utan vidare kunde förstöras. Det kan emellertid enligt min mening ifrågasättas om det inte, för att undvika onödig irritation bland de värnpliktiga, hade varit lämpligare att ge utgivaren av tidningen tillfälle att inom viss tid avhämta de omhändertagna tidningsexemplaren. Att så inte skett kan givetvis dock inte föranleda ansvar, eftersom det uppenbarligen i förevarande fall inte funnits något lagligt hinder mot att förstöra tidningsexemplaren.

Förbud mot opinionsyttring på militärt förband angående beslut vid värnpliktsriksdag

I en skrift, som kom in till JO den 8 maj 1973, anförde Bengt Wiraeus och Isak Abramowicz, vilka fullgjort sin värnpliktstjänstgöring vid Älvsborgs regemente (I 15), i huvudsak följande. Ett av besluten vid 1973 års värnpliktskonferens var att uttryckningsbidraget skulle höjas till 1 000 kr. Enligt den aktionsplan konferensen ålade ombuden att följa i arbetsmarknadsfrågan, vilken innefattade bl. a. kravet på höjningen av uttryckningsbidraget,

bestämde att man i samband med informationen om värnpliktsriksdagen på förbanden skulle läsa upp dess uttalande i denna fråga samt att ombuden skulle uppmana de värnpliktiga att anta uttalandet som sitt. När ombuden på I 15 efter flera påstötningar två dagar före åldersklassens uttryckning gavs tillfälle att lämna information, förbjöds ombuden med hot om sanktioner av regementschefen att läsa upp uttalandet, detta trots att regementschefen kände till att chefen för försvarsstabens personalvårdsbyrå inte hade något att erinra mot en uppläsning av uttalandet och att uppläsning skett på andra förband. Klagandena ställde frågan om en förbandschef hade rätt att företa inskränkningar i order givna av överbefälhavaren. Vidare frågade klagandena vems åsikt de värnpliktiga skulle följa när förbandschefen och chefen för försvarsstabens personalvårdsbyrå hade olika åsikter i samma sak. – Den 23 mars 1973 beslöt regementsnämnden vid I 15 att ombuden vid värnpliktsriksdagen skriftligen skulle få sammanställa konferensens beslut och att denna sammanställning skulle medfölja protokollet från förbandsnämndens sammanträde. Eftersom regementschefen krävde att få godkänna sammanställningen innan den fick sändas ut, hann man inte med utsändningen före de värnpliktigas uttryckning. Klagandena ifrågasatte om det kunde anses överensstämma med bestämmelserna för värnpliktsriksdagen att regementschefen förhandsgranskade en rapport från den av förbandets ombud och, för det fall förfarandet kunde anses riktigt, om en förbandschef kunde avgöra vilken information som de värnpliktiga skulle få tillgång till från värnpliktskonferensen och helt hindra att skriftlig information lämnades de värnpliktiga om konferensens beslut och förlopp.

I remiss till överbefälhavaren anhöll JO Thyresson att överbefälhavaren måtte inhämta yttrande från chefen för I 15, översten Gunnar Lundquist, och inkomma med detta yttrande jämte eget yttrande i saken.

Lundquist anförde i sitt yttrande till överbefälhavaren följande.

1. Allmänna synpunkter

1973 års värnpliktsriksdag ägde rum den 28 februari—den 2 mars. Information om vad som förevarit vid värnpliktsriksdagen lämnades regementsnämndens ledamöter av regementets riksdagsombud vid nämndsammanträde den 23 mars och regementets övriga värnpliktiga av samma ombud kompanivis, en timma per kompani, under tiden den 26—den 28 mars.

Det hade i och för sig varit lämpligare att informera om värnpliktsriksdagen i närmare anslutning till denna än vad som nu blev fallet. Detta lät sig dock inte göra, dels då ombuden behövde tid för att förbereda informationen och dels då den omfattande och intensiva övningsverksamheten, till stor del utanför förläggningssorten, under de sista veckorna av åldersklassens grundutbildning försvårade ett ordnat genomförande av informationen. Nackdelarna av dröjsmålet syns dock ha varit små, då värnpliktsriksdagen ägnats avsevärt utrymme i press, radio och TV. I bestämmelserna för genomförande av information efter värnpliktsriksdagen (TKO 72047) anges för övrigt inte någon tidrymd inom vilken informationen skulle vara lämnad.

2. Värnpliktsriksdagens uttalande i arbetsmarknadsfrågan

Efter regementsnämndens sammanträde den 23 mars lät jag genom personalvårdschefen, major C-F Holmqvist, meddela regementets ombud vid värnpliktsriksdagen, att värnpliktsriksdagens "beslut" att de värnpliktiga vid regementet skulle uppmanas att anta uttalandet i arbetsmarknadsfrågan som sitt inte finge verkställas. Det är således inte riktigt, att jag förbjudit ombuden att läsa upp uttalandet som sådant.

Att så är förhållandet vitsordas såväl av min ställföreträdare, överstelöjtnant Widberg, som var närvarande då jag gav direktiv till personalvårdschefen i ärendet, som av personalvårdschefen själv. Att ombuden likafullt uppfattat begränsningen såsom avseende ett förbud även mot att i övrigt informera de värnpliktiga om värnpliktsriksdagens uttalande i arbetsmarknadsfrågan syns ha berott på att Holmqvist uttryckt sig oklart, då han delgivit de värnpliktiga mitt beslut; även detta vitsordas av Holmqvist.

Möjligen borde jag ha kontrollerat att mina direktiv uppfattades och utfördes av ombuden på rätt sätt. Det pressade arbetsläget under uttryckningsveckan medgav dock inte en sådan kontroll.

Mitt beslut att inte medge ombuden att uppmana de värnpliktiga vid I 15 att anta värnpliktsriksdagens uttalande i arbetsmarknadsfrågan som sitt grundar sig på att en sådan åtgärd inte kan anses utgöra i TKO 72047 angiven "information om värnpliktsriksdagen" och således inte av överbefälhavaren ålagd mig att genomföra. Det syns också kunna ifrågasättas, om en demonstrativ opinionsyttring av detta slag står i överensstämmelse med bestämmelserna i tjänstereglementet för krigsmakten (TjRK) 6: 26 och 27 angående klagan. Ett ställningstagande i sistnämnda avseende från justitieombudsmannens sida framstår som angeläget och betydelsefullt, inte minst med hänsyn till bedömningen av likartade situationer vid kommande värnpliktsriksdagar.

Vid tidpunkten för ombudens kommunikation med chefen för försvarstabens personalvårdsbyrå via den av värnpliktsriksdagen utsedda arbetsgruppen befann jag mig under tjänsteförrättning utom regementets förläggningsort. Tjänsteförrättande regementschefen, överstelöjtnant Widberg, lät härvid genom personalvårdskonsulent Mars ta kontakt med försvarstabens personalvårdsbyrå och erhöll då av förste byråsekreteraren Roos därstädes beskedet, att min ståndpunkt i frågan om ombudens uppmaning till I 15:s värnpliktiga att anta uttalandet inte stod i strid mot de av överbefälhavaren utfärdade bestämmelserna för information om värnpliktsriksdagen. Widberg hade därför inte rimlig anledning att ändra mitt beslut eller kontakta mig i frågan under min bortovaro.

Hot om sanktioner mot ombuden, därest de trotsade förbudet att uppmana de värnpliktiga att som sitt anta uttalandet i arbetsmarknadsfrågan, har inte uttalats vare sig av mig eller – såvitt kunnat utrönas – av något annat befäl vid I 15.

Påståendet att ombuden först efter flera påstötningar gavs tillfälle att informera saknar fog. Information om värnpliktsriksdagen kunde på grund av större övningar och därav betingade svårigheter att samla de värnpliktiga inte genomföras i nära anslutning till dess avhållande utan var avsiktligt inplanerad till senare delen av mars. "Påstötningar" har inte gjorts vare sig till mig, personalvårdschefen eller veterligen någon annan befattningshavare vid regementet.

3. Förbandsnämndens protokoll

Regementets ombud vid värnpliktsriksdagen bereddes redan den 3 mars 1973 – första arbetsdagen efter värnpliktsriksdagen – tillfälle att på tjänstetid sammanställa sitt material och förbereda information till övriga värnpliktiga. Vid förbandsnämndens sammanträde fredagen den 23 mars lämnade ombuden – som ovan anförts – en första information om vad som förevarit vid värnpliktsriksdagen. Nämnden enades därvid om att informationen skulle sammanställas av ombuden och biläggas sammanträdesprotokollet. Ombuden friställdes av mig måndagen den 26 mars från övrig tjänst för att ges ytterligare möjligheter att sammanställa och bearbeta informationsmaterialet.

Trots att materialet sålunda redan fanns sammanställt och ombuden kände till att de värnpliktiga skulle rycka ut den 29 mars, kom det inte mig tillhanda förrän på förmiddagen den 28 mars, dvs. dagen före åldersklassens utryckning, därtill utan att ha passerat sekreteraren i regementsnämnden, protokollförare vid dess sammanträden (personalvårdskonsulent Mars). (Jag befann mig den 27 mars hela dagen på tjänsteförrättning i Vänersborg.)

Som ordförande i regementsnämnden ålåg det mig att genomläsa och granska inte bara själva protokollet utan också bilagorna till detsamma, innan jag jämte av nämnden utsedda justeringsmän kunde justera handlingarna. Under det att jag på förmiddagen den 28 mars höll på att läsa protokollsbilagan angående värnpliktsriksdagen, nåddes jag av meddelandet att de värnpliktiga ledamöterna i nämnden uttalat önskemål att bilagan skulle utgå, eftersom den inte skulle komma kompanierna tillhanda och kunna delges de värnpliktiga förrän under senare delen av den 28 mars eller under den 29 mars, dvs. utryckningsdagen. På grund härav och på grund av att de uttryckande värnpliktiga redan hade fått information muntligen och genom massmedia om värnpliktsriksdagen, accepterade jag förslaget och lät bilagan utgå ur protokollet.

4. Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att någon inskränkning från min sida av informationen om värnpliktsriksdagen inte ägt rum. Detta gäller såväl ombudens muntliga information till övriga värnpliktiga vid regementet som den skriftliga redogörelse för värnpliktsriksdagen, vilken var avsedd att bifogas protokollet från regementsnämndens sammanträde.

Genom ett missförstånd mellan personalvårdschefen och ombuden kom ett mindre avsnitt av informationen, rörande uttalandet i arbetsmarknadsfrågan, dock inte till stånd. Vidare fann jag inte skäl att verkställa värnpliktsriksdagens "beslut" att de värnpliktiga av ombuden skulle uppmanas anta uttalandet som sitt, då det dels inte var att anse såsom ingående i den anbefallda informationen (vilket har bekräftats av försvarsstabens personalvårdsbyrå), dels det är tveksamt om en demonstrativ opinionsyttring av detta slag står i överensstämmelse med bestämmelserna i TjRK.

Min genomläsning av bilagan till regementsnämndsprotokollet var en rutinåtgärd av det slag som normalt ankommer på en ordförande innan han justerar ett sammanträdesprotokoll och således inte någon form av granskning i syfte att inskränka informationen om värnpliktsriksdagen. Någon ändring i manuskriptet gjordes för övrigt inte. Att bilagan uteslöts från det utsända protokollet berodde på de värnpliktiga ledamöterna i regementsnämnden själva framfört önskemål härom.

Ombudens påståenden att de först efter flera påstötningar fått tillfälle att lämna information om värnpliktsriksdagen är grundlösa. Samma är förhållandet med uppgiften att de skulle ha hotats med sanktioner.

Vid Lundquists yttrande fanns fogade bl. a. redogörelser från överstelöjtnanten Kjell Widberg och personalvårdskonsulenten Per Mars.

Överbefälhavaren anförde följande i sitt yttrande.

Genom generalorder givna bestämmelser och av försvarsstabens personalvårdsbyrå enligt order av överbefälhavaren utfärdade tillämpningsföreskrifter för 1973 års värnpliktsriksdag är intagna i Tjänstemeddelanden för krigsmakten, TKO 72047. I 20 § behandlas informationen efter värnpliktsriksdagen. Någon begränsning i denna information med hänsyn till informationens innehåll och syfte har inte ålagts ombuden vare sig i generalorderns bestämmelser eller i överbefälhavarens tillämpningsföreskrifter. De sistnämnda anger endast att information lämnas om värnpliktsriksdagens förlopp och beslut. Detta innebär i det aktuella fallet att även uttalandet i arbetsmarknadsfrågan bort kunna få läsas upp. Vid de allra flesta förbanden har även en total information lämnats av de värnpliktiga ombuden. Vid förfrågan till personalvårdsbyrån från vissa förbands sida om den rätta tolkningen av denna paragraf har också, som uppgivits av Wiraeus och Abramowicz, framhållits att några inskränkningar inte angivits för information och att sålunda intet hindrade att uttalandet lästes upp. I dessa sammanhang diskuterades icke frågan om ett verkställande av värnpliktsriksdagens uppmaning att de värnpliktiga skulle anta uttalandet i arbetsmarknadsfrågan som sitt.

Som framgår av chefens för I 15 yttrande har han icke förbjudit ombuden att läsa upp uttalandet i arbetsmarknadsfrågan. Vad han har förbjudit – och som chefen för personalvårdsbyrån icke uttalat sig om – är att de värnpliktiga vid I 15 genom någon demonstrativ opinionsyttring skulle få anta uttalandet som sitt. Chefen för I 15 har sålunda i sin tolkning av tillämpningsföreskrifterna skilt på uppläsandet av värnpliktsriksdagens uttalande och själva verkställandet av uppmaningen i detsamma.

I bestämmelser och tillämpningsföreskrifter för värnpliktsriksdagen är icke utsagt att efter dennas avslutande ett kollektivt, av alla värnpliktiga omfattat beslut skall kunna få fattas på förbanden för att ge eftertryck åt värnpliktsriksdagens beslut. Överbefälhavaren anser att ett sådant förfarande vore felaktigt och i vissa fall skulle kunna få oacceptabla följdverkningar.

Som sammanfattning får överbefälhavaren framföra att han stöder chefens för I 15 tolkning av de aktuella bestämmelserna. Chefen för I 15 har dock ej kontrollerat att hans direktiv uppfattats riktigt av den som hade att vidarebefordra dem till de värnpliktiga ombuden.

Lundquist inkom därefter med ytterligare en skrivelse, vari han bl. a. uppgav att personalvårdschefen vid regementet inte hade missuppfattat Lundquists direktiv – det hade personalvårdschefen själv vitsordat under utredningen i ärendet – utan att missuppfattningen uppstått då direktiven delgavs de värnpliktiga ombuden.

Wiraeus avgav påminnelser, vari han bl. a. uppgav att direktiven från re-

gementschefen till de värnpliktiga ombuden var att de ej tilläts att läsa upp uttalandet i arbetsmarknadsfrågan, medan de däremot tilläts informera om de krav som antagits på arbetsmarknadsområdet, samt att rapporten från värnpliktsriksdagen var en från protokollet vid ifrågavarande förbandsnämndssammanträde fristående handling, som inte var avsedd att justeras av ordföranden vid sammanträdet.

Vid ärendets avgörande anförde JO Thyresson följande.

I de genom generalorder utfärdade bestämmelserna för anordnandet av 1973 års konferens för värnpliktiga (värnpliktsriksdag), TKO 72047, stadgades i 20 § att förbandsombud efter värnpliktsriksdagen skulle lämna information härom till de värnpliktiga vid sitt förband på tjänstetid. Tillämpningsföreskrifterna därtill, vilka utfärdades av försvarsstabens personalvårdsbyrå, innehöll bl. a. att det vid informationsmöte skulle lämnas information om värnpliktsriksdagens förlopp och beslut och att för informationsmöte beräknades omkring en timme.

Av utredningen framgår att chefen för I 15, översten Lundquist, inte utfärdat förbud för de värnpliktiga ombuden från regementet vid värnpliktsriksdagen att vid informationsmöten på regementet läsa upp värnpliktsriksdagens uttalande i den s. k. arbetsmarknadsfrågan, närmare bestämt kravet på höjning av utryckningsbidraget. Däremot har Lundquist beordrat personalvårdschefen vid regementet att meddela ombuden att värnpliktsriksdagens beslut att de värnpliktiga vid regementet skulle uppmanas att antaga sagda uttalande som sitt inte fick verkställas. Att ombuden fått uppfattningen att uttalandet inte ens fick uppläsas kan, enligt vad som framkommit under utredningen, inte bero på annat än att personalvårdschefen uttryckt sig i något avseende oklart, när han framförde meddelandet från regementschefen till ombuden. Vari oklarheten närmare bestod ger utredningen inte besked om och ytterligare utredning skulle sannolikt inte heller kunna ge svar på frågan. Tillräcklig grund saknas således för ett säkert bedömande av huruvida personalvårdschefen vid framförandet av meddelandet gjort sig skyldig till fel eller försummelse av beskaffenhet att böra medföra ansvar. Jag får därför inskränka mig till att framhålla att vad som förevarit utgör en påminnelse om vikten av att ge värnpliktiga klara besked.

Lundquists direktiv till personalvårdschefen om vad denne skulle meddela ombuden har, såvitt utredningen ger vid handen, inte missuppfattats av honom. Att Lundquist inte kontrollerade att meddelandet framförts så att det inte kunde vålla missförstånd kan, bl. a. på grund av vad Lundquist uppgivit om sin pressade arbetssituation vid tillfället, inte föranleda någon kritik mot honom.

Vad härefter angår Lundquists förbud mot att de värnpliktiga vid rege-

mentet skulle få underställas frågan om de ville antaga värnpliktsriksdagens uttalande angående uttryckningsbidraget som sitt är att märka att varken i de grundläggande bestämmelserna om värnpliktsriksdagen eller i tillämpningsföreskrifterna till dessa, såvitt här är av intresse, talas om annat än information till de värnpliktiga vid förbanden om vad som förekommit vid värnpliktsriksdagen. Det är vidare att beakta att informationen enligt bestämmelserna skulle ske på tjänstetid. Ingenting sägs om att de värnpliktiga i samband med informationen skulle få uttryckligen ta ställning till sagda uttalande, som uppenbarligen avser en politisk fråga.

Enligt 6 kap. 11 § stycket tjänstereglementet för krigsmakten är det förbjudet att under tjänsteutövning avhandla politiska tvistefrågor. När det, som i förevarande fall, genom en generalorder tillåtes en sådan sammankomst av värnpliktiga, som faktiskt inkräktar på den reguljära tjänsteutövningen, är det självklart att i generalordern får göras begränsningar i vad som får förekomma vid sammankomsten, t. ex. att liksom vid tjänsteutövning politiska frågor inte får avhandlas. Genom att det i förevarande generalorder talas endast om information av vad som förevarit vid värnpliktsriksdagen får en sådan begränsning anses ha gjorts.

Av det anförda framgår att Lundquist, när han beslöt att förbud skulle meddelas mot en manifestation av de värnpliktiga i frågan om uttryckningsbidraget, handlat helt i överensstämmelse med då gällande föreskrifter.

Av handlingarna i ärendet framgår att de värnpliktiga ledamöterna i förbandsnämnden inte avsett att den skriftliga rapporten från värnpliktsriksdagen skulle ingå i protokollet från nämndsammanträdet eller fogas till protokollet såsom bilaga utan menat att rapporten endast skulle utdelas i samband med distributionen av protokollet. Lundquists yttrande ger vid handen att han haft den uppfattningen att rapporten skulle fogas till protokollet som bilaga och därför justeras av honom i egenskap av ordförande vid sammanträdet. Lundquist kan inte härigenom anses ha gjort sig skyldig till fel i tjänsten. Ej heller har, såvitt utredningen visar, förekommit något som skulle kunna läggas Lundquist till last i fråga om förseningen av rapportens distribution.

Vad i övrigt förevarit föranleder inte något uttalande eller någon åtgärd från min sida.

III. Vårdområdet

Kriminalvård

Disciplinär åtgärd mot t. f. styresman för fångvårdsanstalt för att denne genom dröjsmål med insändande av dom till kriminalvårdsstyrelsen förorsakat att intagen frigivits tre dagar för sent

F., som varit intagen i fångvårdsanstalten Ulriksfors, anförde i en icke undertecknad skrivelse, som inkom till JO den 5 oktober 1973, att han efter att ha avtjänat en månads fängelsestraff skulle ha frigivits den 26 augusti 1973 men frigavs först den 29 augusti 1973.

Yttrande inhämtades från t. f. styresmannen för anstalten, t. f. anstaltsdirektören Ivar Frisk, som uppgav bl. a. följande:

Den 7 augusti 1973 införpassades F. till fvanst Ulriksfors för att avtjäna fängelse 1 månad—7 dagar för undanhållande och rymning. Dom den 1973-08-02 av Östersunds tingsrätt.

Behandlingen av ärendet planerades enligt den förutsättningen att F. skulle frigges efter en månad — 7 dagar för avräknad häktningstid. Enligt denna beräkning skulle alltså F. frigges den 1973-09-01. Dylik preliminär beräkning är nödvändig för behandlingen av ärendet även om det normalt inte ankommer på anstalten att uträkna strafftid.

Den 1973-08-29 inkom telefonmeddelande från kriminalvårdsstyrelsens verkställighetssektion om att F. redan suttit över tiden och att vi omedelbart skulle frige honom. Enligt ny lagstiftning, som trädde i kraft 1973-04-01 har kriminalvårdsstyrelsen skyldighet att avräkna anhållningstid. Den tid (5 dagar) som F. satt i förvarrarrest på regementet skulle jämsställas med sådan tid.

På grund av flera omständigheter, bl. a. semestrar, sjukdom och arbetsanhopning sändes domen för straffrättsresolution in senare än vanligt, men dock i god tid enligt beräknad frigivning 1973-09-01.

Omedelbart efter samtalet med verkställighetssektionen kallade jag in F. till min expedition och förklarade att han skulle ha frigivits tidigare. Jag förklarade också varför och hur felet uppstått. Samtidigt meddelade jag honom hans rätt att kräva ersättning för den tid han suttit för länge. Några sådana krav sade han sig icke ha. F. verkade helt förstå situationen och var inte på något sätt avogt inställd. Samtalet skedde i lugn och avspänd atmosfär. Vid samtalet var berörda handläggare närvarande.

Av i ärendet införskaffade verkställighetshandlingar framgick bl. a. att F. dömts den 2 augusti 1973 till fängelse en månad, att F. varit intagen i förvarrarrest sedan den 26 juli 1973, att i domen förordnats att straffet till en tid av sju dagar skulle anses verkställt i anstalt och att F. skulle i förvarrarrest avbida att domen vann laga kraft, att F. avgav nöjdförklaring

den 6 augusti 1973 samt att F. den 7 augusti 1973 införpassades till fångvårdsanstalten Ulriksfors.

I beslut den 30 november 1973 anförde JO Wennergren följande.

Med hänsyn till den oklarhet som måste anses råda beträffande hur 16 § behandlingslagens regler om beräkning av strafftid skall tolkas, kan det inte läggas Frisk till last som fel eller försummelse att han inte jämställt tid för hållande i förvarrarrest efter domen med tid för hållande i häkte. (Ärendet föranledde i denna del en framställning till Konungen; se JO 1974 s. 197.)

Enligt kriminalvårdsstyrelsens rundskrivelse nr 107/1964 skall styresman omedelbart efter den dömdes intagande i fångvårdsanstalt insända domen till kriminalvårdsstyrelsen, detta för att styrelsen enligt föreskrifterna i 17 § behandlingslagen skall kunna fastställa de tidpunkter, som är av betydelse för den intagnes frigivning.

Domen beträffande F. insändes till kriminalvårdsstyrelsen, enligt vad Frisk uppgivit, "senare än vanligt men dock i god tid före beräknad frigivning". Domsbeviset beträffande F. torde ha inkommit till fångvårdsanstalten Ulriksfors samtidigt som F. den 7 augusti 1973 intogs där. Ett exemplar av domen har på anstalten inkomststämplats den 9 augusti 1973 och ett dagen därpå. Det senare exemplaret av domen har därefter hos kriminalvårdsstyrelsen inkomststämplats den 29 augusti 1973 varefter strafftidsresolution utfärdats samma dag, angivande att hela straffet, efter ytterligare avräkning för tiden 2.8–7.8, verkställdes den 26 augusti 1973. Med reservation för den tidrymd, under vilken domen kan ha varit under befordran av postverket, har Frisk således dröjt med insändandet av domen beträffande F. från den 9 till den 28 augusti 1973. Dröjsmålet har fått till följd att F. frigivits först den 29 augusti 1973 i stället för den 26 augusti 1973.

Jag finner att Frisk, genom att han inte omedelbart då domen beträffande F. inkom till anstalten, utan först avsevärd tid därefter, sänt in domen till kriminalvårdsstyrelsen, av försummelse åsidosatt vad som enligt utfärdad föreskrift ålegat honom.

Enligt 2 § instruktionen för riksdagens ombudsmän äger jag, när någon som står under min tillsyn under sin tjänsteutövning brutit mot lag eller annan författning eller på annat sätt åsidosatt något tjänsteåliggande och gärningen kan beivras genom disciplinärt förfarande, göra anmälan till den som har disciplinär bestraffningsrätt. I detta fall har kriminalvårdsstyrelsen sådan bestraffningsrätt. Jag beslutar därför med bifogande av handlingarna i ärendet göra anmälan till kriminalvårdsstyrelsen angående nyssnämnda förhållande för handläggning och prövning i disciplinärt förfarande.

I beslut den 8 februari 1974 yttrade kriminalvårdsstyrelsen:

Frisks underlåtenhet att omedelbart insända domen beträffande F. till styrelsen för straffrättsberäkning är enligt styrelsens mening av så allvarlig art — framför allt med hänsyn till att F. till följd av nämnda underlåtenhet frigivits tre dagar för sent — att strängare påföljd än varning är påkallad.

Styrelsen dömde med stöd av 19 § statstjänstemannalagen Frisk för tjänstefel att vidkännas löneavdrag femton dagar.

Frisk besvärade sig över beslutet.

Kammarrätten i Stockholm beslöt i dom den 21 februari 1975 att ej göra ändring i kriminalvårdsstyrelsens beslut (en ledamot var skiljaktig och ansåg inte strängare påföljd än varning påkallad).

Frisk överklagade domen. *Regeringsrätten* beslöt den 17 april 1975 att ej meddela prövningstillstånd.

Verkställighet av frihetsstraff

1. Tillämpningen av 10 § sista stycket straffrättsberäkningslagen

Den 1 juli 1974 trädde lagen (1974: 202) om beräkning av strafftid m. m. (straffrättsberäkningslagen) i kraft. Därigenom kom i vissa hänseenden nya bestämmelser att gälla angående förfarandet vid befordran till verkställighet av dom innefattande frihetsstraff. Rikspolisstyrelsen lämnade i information den 2 juli 1974, utarbetad i samråd med kriminalvårdsstyrelsen, vissa uppgifter om hur polisen skall förfara i samband med en begäran av kriminalvårdsstyrelsen om förpassning till anstalt av en dömd. I den ifrågavarande informationen angavs bl. a. följande.

Enligt 10 § i lagen om beräkning av strafftid m. m., skall *kriminalvårdsstyrelsen* utfärda föreläggande att inställa sig på kriminalvårdsanstalt för den som inte är häktad eller intagen på sådan anstalt, när domen får verkställas. Sådant föreläggande har hittills utfärdats av polisstyrelse.

— — —
Föreläggandet kommer att tillställas adressaten genom rekommenderat brev med mottagningsbevis. Utlöses inte försändelsen eller inställer sig adressaten inte på anstalten kommer verkställighetshandlingarna att sändas till vederbörande polisstyrelse med begäran om förpassning (kriminalvårdsstyrelsen gör i princip inte mer än ett försök till delgivning — rekommenderat brev med mottagningsbevis).

Kriminalvårdsstyrelsens begäran om förpassning är inte ovillkorlig. Enligt 10 § sista stycket lagen om beräkning av strafftid m. m., får polisstyrelse nämligen förelägga den dömda att inställa sig vid kriminalvårdsanstalt i stället för att förpassa honom dit under förutsättning att detta bedöms kunna ske utan fara för att den dömda avviker. I sin begäran om förpassning anger kriminalvårdsstyrelsen orsaken härtill. Denna bör kunna vara till viss ledning för polisstyrelsens bedömning huruvida nytt föreläggande skall utfärdas eller om förpassning skall ske direkt.

I skrivelse till JO begärde en person, här kallad P., utredning mot bakgrund av att han hade hämtats i sin bostad och transporterats till anstalt för att undergå straff utan att först ha erhållit något föreläggande om att inställa sig. Av remissyttrande i ärendet av kriminalvårdsstyrelsen framgick att rekommenderad försändelse med mottagningsbevis innehållande föreläggande för P. att inställa sig på anstalt ej utlösts eller avhämtats på posten av P. inom föreskriven tid, varför styrelsen hos polismyndighet begärde förpassning av P. Av remissyttrande från vederbörande polisstyrelse framgick att något nytt föreläggande inte utfärdades för P. utan att han genast förpassades till anstalt sedan han påträffats i sin bostad.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande, med syftning på bestämmelsen i 10 § straffidsberäkningslagen, bl. a. följande.

Som framgår av lagen är ingalunda kriminalvårdsstyrelsens begäran hos polisstyrelse om förpassning för verkställighet av frihetsstraff ovillkorlig, utan polisstyrelsen äger under förutsättning att detta bedöms kunna ske utan risk för avvikande i stället förelägga den dömde att inställa sig. Lagens förarbeten ger inte någon säker vägledning för bestämmelsens närmare tolkning. Genom sin utformning kan den ge intryck av att vara en undantagsbestämmelse avsedd att kunna tillgripas för att undvika en alltför stelbent tillämpning. Det bör i sammanhanget observeras att enligt sin ordalydelse förutsätter överlämnandet till polisstyrelsen för förpassning – bortsett från avvikandesituationen – att den dömde ej efterkommit ett föreläggande och således att han delgivits detta.

Redan av den anledningen att rekommenderad försändelse med föreläggande om inställelse på anstalt ej utkvitterats begär således kriminalvårdsstyrelsen hos vederbörande polismyndighet förpassning av den dömde. Styrelsen har med andra ord jämställt underlåtenhet att utkvittera föreläggande med underlåtenhet att efterkomma föreläggande om inställelse (jfr 10 § anställningsskyddslagen). Jag ställer mig för min del något tveksam till den tolkning som styrelsen gjort. Den synes mig inte vara helt förenlig med ordalydelsen av 10 § andra stycket straffidsberäkningslagen. I propositionen (1974: 20) med förslag till bl. a. den ifrågavarande lagen anføres emellertid i samband med redogörelsen för innehållet i den departementspromemoria som låg till grund för lagförslaget (s. 75), att om den dömde efter föreläggande inte inställer sig på utsatt tid eller "om det redan från början kan befaras att den dömde inte kommer att rätta sig efter ett föreläggande, skall kriminalvårdsstyrelsen hos polismyndighet kunna begära förpassning till anstalten". Föredragande departementschefen anslöt sig till promemoriaförslaget i denna del (s. 76). Med utgångspunkt häri saknas inte helt fog för uppfattningen, att man på grund av en utebliven utkvittering av ett föreläggande kan sägas befaras risk för att föreläggande icke efterkoms och därför skall hos polismyndighet begära förpassning. Resonemanget förefaller dock inte helt övertygande. Emellertid finns onekligen praktiska skäl som talar för att styrelsen redan på detta stadium skall överlämna ärendet

till vederbörande polisstyrelse. Om man från polisens sida noga observerar och tar hänsyn till varför kriminalvårdsstyrelsen begärt förpassning och utnyttjar möjligheten att utfärda nytt föreläggande i stället för att automatiskt verkställa förpassning, bör systemet kunna fungera tillfredsställande. Rikspolisstyrelsen har i sin ovan återgivna information om vad som gäller på området också antytt detta för polisstyrelserna.

Enligt min mening bör möjligheten att gå vägen via ett nytt föreläggande med de fördelar det innebär för såväl den dömde som för statsverket utnyttjas såvida inte omständigheterna i det särskilda fallet talar mot att en sådan åtgärd är tillfyllest. I och för sig kan visserligen redan den omständigheten att den dömde erhållit avi om rekommenderad försändelse innehållande föreläggandet men inte utkwitterat denna sägas tala mot att ett nytt föreläggande skall vara verkningsfullt. Att utgå från att nytt föreläggande i de fallen inte skulle kunna komma ifråga synes mig dock vara att gå för långt. Det kan exempelvis tänkas förhålla sig så, att någon avi aldrig nått den dömde. Å andra sidan behöver inte nödvändigtvis nytt föreläggande först utfärdas i samtliga fall då försändelsen ej blivit utkwitterad, exempelvis då med hänsyn till polismyndighetens kännedom om den dömde och hans tidigare visade obenägenhet att efterkomma förelägganden.

I P:s fall stod möjligheten att utfärda nytt föreläggande öppen. Som ovan angivits är det emellertid ingen skyldighet för polisen att gå den vägen även om det med hänsyn till den ordning kriminalvårdsstyrelsen tillämpar vid överlämnande för förpassning många gånger bör vara befogat. Även om jag således inte finner handläggningen hos polisstyrelsen av förpassningsärendet vara felaktig hade det enligt min mening varit lämpligt att ett föreläggande hade utfärdats för P. i samband med att han påträffades. Jag noterar med tillfredsställelse att polisstyrelsen numera regelmässigt utfärdar nytt föreläggande om inställelse i de fall då orsaken till kriminalvårdsstyrelsens begäran om förpassning är att den dömde är okänd av posten eller ej utkwitterat föreläggandet, såvida ej den dömde på grund av andra omständigheter bör förpassas genast.

2. Tolkningen av avvikandebegreppet i 13 § straffidsberäkningslagen

Enligt 13 § straffidsberäkningslagen gäller att med verkställighet av fängelse skall anstå om den dömde, innan verkställigheten börjat, visar att han ingivit ansökan om nåd av visst slag, om han inte är häktad eller intagen i kriminalvårdsanstalt samt nåd ej tidigare sökts i målet. Detta gäller dock ej om det finns skälig anledning antaga att den dömde avviker.

Fråga om tolkningen av detta avvikandebegrepp uppkom i ett ärende. I remissyttrande uppgav kriminalvårdsstyrelsen att den tolkade uttrycket "avvika" i 13 § straffidsberäkningslagen så, att därunder kan inbegripas att den dömde "håller sig undan". Vid ärendets avgörande ansåg sig JO Wennergren inte kunna rikta någon kritik mot styrelsens ifrågavarande tolkning av avvikandebegreppet (jfr prop. 1974: 20 s. 75-76).

Fråga om beviljande av frigivningspermission för intagen i kriminalvårdsanstalt

W. dömdes den 11 december 1973 av Svea hovrätt för häleri, som var grovt, i två fall till fängelse ett år och avsättning från bl. a. sin tjänst som distriktsåklagare. Fängelsestraffet skulle till en tid av en dag anses verkställt i anstalt. Högsta domstolen fann genom beslut den 29 maj 1974 ej skäl att meddela prövningstillstånd, varför domen stod fast. En ansökan av W. om nåd lämnades den 22 november 1974 utan bifall av Kungl. Maj:t. W. ansökte därefter på nytt om nåd och åberopade därvid den svåra situation och den skada som skulle bli följden för hans barns del om han nödgades avtjäna straffet. Från justitiedepartementet inhämtades yttrande av statens socialvårdskonsulent i Stockholm, vilken efter utredning tillstyrkte att W. med hänsyn till barnens särskilda förhållanden befriades från ådömt straff och i stället erhöll villkorlig dom. Regeringen biföll i beslut den 6 mars 1975 W:s framställning på det sätt, att tiden för fängelsestraffet av nåd bestämdes till tre månader. W. inställde sig den 10 mars 1975 på kriminalvårdsanstalten Asptuna för undergående av straffet. Inför det förestående straffavtjänandet hade han redan då i en den 13 januari 1975 dagtecknad framställning till övervakningsnämnden för Stockholms södra förorter hemställt om medgivande att få vistas utanför anstalten jämlikt 34 § lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt (kriminalvårdslagen) alternativt om frigivningspermission enligt 33 § samma lag. Som skäl åberopade han bl. a. att han erhållit och påbörjat arbete som biträdande jurist vid en advokatbyrå samt att hans barn var i stort behov av hans stöd. Vid sammanträde inför övervakningsnämnden den 13 mars 1975 inskränkte W. sin framställning till att avse blott frigivningspermission. Vid sammanträdet yttrade sig socialvårdskonsulenten i anslutning till sitt till departementet avgivna yttrande. Övervakningsnämnden (byrådirektören Arne Friberg, kontorsföreståndaren Karl Eric Larsson och förste inspektören Stig Gustafsson) fattade följande beslut.

Med hänsyn till vad som framkommit om W:s förhållanden finner övervakningsnämnden sådana synnerliga skäl föreligga att W. kan beviljas frigivningspermission.

W. beviljas därför med stöd av 33 § andra stycket lagen om kriminalvård i anstalt frigivningspermission från och med den 13 mars 1975 till och med den dag som fastställs för hans frigivning från anstalt.

W. föreläggs att under den tid frigivningspermissionen löper hålla den kontakt med anstaltsdirektören som denne föreskriver.

Övervakningsnämndens ordförande, f. d. biträdande häradshövdingen Karl W. Modigh var skiljaktig från beslutet och anförde: "Enär i ärendet ej framkommit omständigheter, som lagligen kan utgöra grund för frigivningspermission, finner jag sådan permission ej kunna beviljas."

I skrivelse begärde tillsynspersonal vid anstalten undersökning av JO angående lagligheten av det av övervakningsnämnden fattade beslutet om frigivningspermission för W.

Efter remiss inkom övervakningsnämnden med följande yttrande.

Klagoskriften innehåller inte någon närmare motivering varför beslutet inte skulle vara lagligt. Förmodligen förmenas att beslutet skulle stå i strid med 33 § första stycket lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt.

Enligt nämnda lagrum skulle intagen kunna beviljas frigivningspermission till förberedande av frigivning. I det föreliggande fallet var permission i mycket hög grad motiverad av den närmast katastrofartade situation som eljest skulle uppkomma för W:s barn. Det är uppenbart att förhållandena för barnen, därest W. måste tillbringa de tre månaderna på anstalten, kunde antagas bli så besvärliga att situationen för W. personligen torde bli synnerligen pressande och således försvåra för honom att återgå till ett normalt liv efter frigivningen.

På grund härav fann nämnden första stycket i 33 § lagen om kriminalvård i anstalt vara tillämbart i ärendet.

Att sådana synnerliga skäl som avses i andra stycket i 33 § nämnda lag förelåg får anses uppenbart.

I en härefter inkommen skrivelse anförde lokalavdelningarna i Malmö av riksförbundet för kriminalvårdens humanisering (KRUM) och riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare (RFHL) bl. a. följande. Förbunden var i princip tacksamma för en generös tillämpning av bestämmelserna om frigivningspermission men reagerade mot att övervakningsnämnden genom sitt beslut brutit mot principen om likhet inför lagen. De skäl övervakningsnämnden åberopat gällde en hel mängd intagna i hela landet tillhörande andra socialgrupper än W. men för dessas del tillämpades inte bestämmelserna lika generöst som i W:s fall.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande följande.

Betraktat enbart med den allmänna laglydnaden för ögonen framstår det som oegentligt att en dom å, förutom avsättning, fängelse ett år lett till ett frihetsberövande för W. om sammanlagt blott tre dagar. De omständigheter som framkommit rörande W:s familjs förhållanden väger dock från individualpreventiv och mänsklig synpunkt onekligen mycket tungt och betraktat ur den synvinkeln framstår det hela i en annan dager. Det var också den individualpreventiva och mänskliga sidan som blev beaktad nådevägen.

Den fråga som i första hand väckts i ärendet är emellertid om övervakningsnämndens beslut hade täckning i lag och praxis angående frigivningspermission. I 33 § kriminalvårdslagen stadgas följande.

Till förberedande av frigivning eller överförande till vård utom anstalt kan intagen som undergår fängelse eller dömts till ungdomsfängelse eller internering beviljas permission under viss längre tid (frigivningspermission).

Den som undergår fängelse på sådan tid att villkorlig frigivning icke kan komma i fråga får beviljas frigivningspermission endast om synnerliga skäl föreligger. Annan som undergår fängelse och den som dömts till internering får ej beviljas frigivningspermission före den dag då villkorlig frigivning eller överförande till vård utom anstalt tidigast kan ske.

För frigivningspermission får ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat.

Kriminalvårdslagen trädde i kraft den 1 juli 1974. Dessförinnan gällde bestämmelserna i lagen (1964: 541) om behandling i fångvårdsanstalt (behandlingslagen). Enligt 50 § den lagen gällde, att om det prövades erforderligt för ordnande av de förhållanden, i vilka den intagne kom att försättas vid frigivningen, kunde han få tillstånd att efter den dag då två tredjedelar av strafftiden, dock minst fyra månader, gått till ända lämna anstalten för en tid av högst 14 dagar. Det ifrågavarande institutet brukade benämnas långtidspermission. Före behandlingslagens tid fanns inte någon motsvarande möjlighet att ge andra än till ungdomsfängelse dömda permission för angivet ändamål. Genom kriminalvårdslagen ändrades behandlingslagens begränsningar beträffande såväl den tidsrymd under vilken permission av angiven beskaffenhet kunde beviljas som den tidigaste tidpunkt under verkställigheten från vilken sådan permission kunde beviljas.

Vad gäller den senare delen har således nu öppnats en möjlighet att ge frigivningspermission inte bara då den intagnes strafftid är sådan, att villkorlig frigivning kan komma i fråga, utan även för det s. k. korttidsklientelet. I den departementspromemoria (Ds Ju 1973: 9) som låg till grund för propositionen med förslaget till bl. a. kriminalvårdslagen anfördes – i överensstämmelse med vad kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK) anført i sitt betänkande SOU 1971: 74 – att permission för frigivningsförberedelser *i undantagsfall* borde kunna komma ifråga för även detta klientel. Föredragande departementschefen anslöt sig i propositionen (prop. 1974: 20 s. 95–96) till departementspromemorians förslag i denna del.

Som nyss nämnts infördes möjligheten att ge intagen som avtjänade fängelsestraff s. k. långtidspermission genom behandlingslagen den 1 januari 1965. I propositionen (1964: 76) med lagförslaget upptogs bl. a. följande (s. 42).

Eftervårdsutredningen har i sitt betänkande Kriminalvård i frihet (SOU 1961: 16) förordat en viss utvidgning av gällande permissionsregler. Utredningen har härutinnan anført att fakultativ villkorlig frigivning ganska ofta förskjuts eller helt hindras av svårigheten att lösa den intagnes bostadsfråga och av problemet att skaffa honom lämpligt arbete. Intagen som uppnått eller närmar sig tidpunkten för erhållande av fakultativ villkorlig frigivning borde, för att bli i tillfälle att ordna sina bostads- och arbetsförhållanden, kunna medges permission under längre tid än som nu är möjligt.

Föredragande departementschefen uttalade bl. a. följande (s. 43–44).

Vid prövning av fråga om fakultativ villkorlig frigivning skall beaktas bl. a. de förhållanden i vilka den intagne skulle komma att försättas efter frigivningen. Det torde icke så sällan förekomma att intagen – trots att han förhållit sig väl under anstaltstiden – icke kan erhålla fakultativ villkorlig frigivning, emedan han saknar ordnade bostads- eller arbetsförhållanden.

Gällande permissionsbestämmelser – – – torde medge att intagen under kortare tid erhåller permission även för att söka arbete. Det torde dock ofta vara svårt för den intagne att under en korttidspermission ordna sina förhållanden i frihet. Erfarenheten visar att intagen, även om han lyckas skaffa arbete, ofta går miste om detta av den anledningen att han ej omedelbart kan tillträda anställningen. Behovet av en smidigare övergång från anstaltsvård till vård i frihet för intagna av nu ifrågavarande kategori torde därför ej kunna tillgodoses inom ramen för bestämmelserna om korttidspermission. Ej heller tillgodoses detta behov genom reglerna om s. k. frigångsarbete, vilka ju förutsätter att arbetsfrågan redan är ordnad, eller genom en – i och för sig tänkbar – utvidgning av nämnda regler. I stället torde en ordning, i någon mån liknande den som i praxis utbildats för ungdomsfängelseklientelet – s. k. principutskrivningsbeslut med därpå följande långtidspermission – erbjuda en lämplig lösning av nu ifrågavarande spörsmål. Utredningens förslag om en utvidgning av permissionsinstitutet torde därför i princip böra följas.

I departementspromemorian som låg till grund för förslaget till kriminalvårdslag föreslogs långtidspermission under benämningen frigivningspermission kunna beviljas som ett led i förberedelse för villkorlig frigivning eller övergång till vård utom anstalt (promemorian s. 191). I promemorian uttalades också, att i överensstämmelse med KAIK:s förslag borde vidare i undantagsfall permission för frigivningsförberedelser kunna beviljas även för den som undergår fängelse på så kort tid att villkorlig frigivning inte kan komma i fråga. I specialmotiveringen till förslaget till 33 § kriminalvårdslagen uttalade föredragande departementschefen bl. a. följande (prop. 1974: 20 s. 146).

Frigivningspermission utgör ett led i förberedelserna för den intagnes frigivning eller övergång till vård utom anstalt. Genom sådan permission bereds den intagne möjlighet att själv medverka aktivt i detta förberedelsearbete. Närmast gäller det här frågor om arbetsanskaffning eller andra praktiska angelägenheter vars ordnande ingår bland förutsättningarna för beviljande av villkorlig frigivning eller övergång till vård utom anstalt. Eftersom frigivningspermission normalt bör kunna övergå direkt i vård i frihet bör i princip sådan permission inte beviljas förrän det kan bedömas att övriga förutsättningar för övergång till frivård föreligger, dvs. sådana förutsättningar som inte direkt hänger samman med de angelägenheter som frigivningspermissionen syftar till att ordna.

Enligt förevarande paragraf krävs synnerliga skäl för att korttidsintagen skall kunna beviljas frigivningspermission. Sådana skäl kan föreligga om situationen exempelvis är den att den intagne genom sådan permission kan få en arbetsanställning, undervisning, utbildning e. d. som är alldeles särskilt lämpad för honom och som han skulle gå miste om i fall permissionen inte beviljades.

Institutet frigivningspermission skall kunna användas för att göra övergången från vistelsen i anstalt till vistelse under ordnade förhållanden utom anstalt smidig. Som framgår av de återgivna uttalandena torde det inte ha varit lagstiftarens avsikt att ändamålet med frigivningspermission nämnvärt skulle skilja sig från ändamålet med långtidspermission. En viss uppmjukning av bestämmelsen kan dock sägas ha skett genom att det i behandlingslagen upptagna ändamålet "ordnande av de förhållanden, i vilka den intagne kommer att försättas vid frigivningen" i kriminalvårdslagen ersatts av det något mindre specificerade ändamålet "till förberedande av frigivning" osv. Föredragande departementschefen har dock i sitt uttalande i propositionen gått så långt – beträffande de korttidsdömda – att han som förberedande av frigivning även räknat exempelvis att den intagne före frigivningsdagen påbörjar en sysselsättning särskilt lämpad för honom och som han inte skulle kunna få om han var tvungen att vänta till frigivningsdagen. Ett visst utrymme kan mot bakgrund härav anses finnas för den uppfattningen, att inte blott åtgärder av i egentlig mening förberedande karaktär får läggas till grund för beslut om beviljande av frigivningspermission. Att frigivningspermission för korttidsdömdas del skall fungera som ett surrogat för villkorlig frigivning kan fördens skull inte antas vara meningen med uttalandet. Detta torde i stället böra läsas så att undantagsvis också frigivningsförberedelser i mera vidsträckt betydelse kan utgöra synnerliga skäl för frigivningspermission. Frigivningspermissionen är vidare konstruerad på det sättet, att de förberedelser som den syftar till att underlätta eller åstadkomma förutsättningar för skall hänföra sig till den intagnes egna förhållanden.

Frigivningspermission skall således typiskt sett syfta till att den intagne under permission får tillfälle att utom anstalten vidta åtgärder till förberedande av den förestående frigivningen. Då den tidsmässigt fixerade permissionen lider mot sitt slut bör övervakningsnämnden, om den har att avgöra frigivningsfrågan, pröva om tiden bör förlängas eller om den dömde skall erhålla villkorlig frigivning eller återgå till anstalten (jfr KAIK s. 156). KAIK föreslog i sitt betänkande, att det ifrågavarande permissionsinstitutet för fängelsedömda och internerade skulle kunna användas som ett led i återanpassningen i stort för den intagne (s. 156). Denna senare del av förslaget kom emellertid att i departementspromemorian och senare i kriminalvårdslagen upptas i en särskild bestämmelse, nämligen 34 § kriminalvårdslagen, enligt vilken det finns möjlighet att ge intagen tillstånd att vistas utanför anstalten om han där kan bli föremål för särskilda åtgärder ägnade att underlätta hans anpassning i samhället.

För de internerades del har jag i ett tidigare här handlagt ärende (dnr 3227/74) berört den nu aktuella frågeställningen. Interneringsnämnden redovisade i det ärendet som sin praxis, att den beträffande de internerade inte beviljade frigivningspermission enbart som ett led i arbetet med att anskaffa bostad och sysselsättning åt den intagne, dvs. de rena fallen av fri-

givningsförberedelser, utan även i de fall där dessa frågor redan var lösta men där en osäkerhet förelåg huruvida vad som planlagts skulle komma att följas och frågan om övergång till vård utom anstalt var beroende av att så skedde. Jag uttalade i det ärendet att en viss presumtion gör sig gällande för att frigivningspermission ej skall föregå ett överförande till vård utom anstalt om de angelägenheter som en frigivningspermission syftar till att ordna redan är ordnade då sådant överförande eller frigivningspermission kan medges. Jag ansåg dock att gällande lag måste ge rum för de beaktansvärda skäl som interneringsnämnden anfört för sin inställning. Interneringsnämndens sålunda av mig gillade inställning var emellertid inskränkt till det angivna ändamålet med frigivningspermissioner och avsåg blott interneringsklientelet med den särskilda problematik som gör sig gällande beträffande detta. Därmed är inte omedelbart uteslutet att det någon gång skulle kunna äga viss motsvarande tillämpning beträffande fängelsedomda.

W:s arbetssituation var vid tiden ifråga ordnad och så även hans bostads-situation, låt vara att W. sökte en större bostad. Läget skulle inte komma att förändras om frigivningspermission uteblev. De skäl som låg bakom permissionsbeslutet hänförde sig i första hand till W:s barn och således endast indirekt till W:s egen situation. Åtgärder som kan understödja eller åstadkomma stabila familjeförhållanden är dock onekligen i hög grad ägnade att verka i positiv riktning för en intagens återanpassning i stort i samhället. I W:s fall låg det vidare till så att en stabilisering av förhållandena genom att låta W. få vistas utom anstalt med stor sannolikhet skulle vara ägnad att bryta en mycket ogynnsam utvecklingstendens för i synnerhet hans äldsta barn och skulle på sikt därigenom troligen vara ägnad att gynna inte bara barnen utan också samhället. Anförda synpunkter är i och för sig synnerligen beaktansvärda. Man måste emellertid fråga sig om det inom ramen för gällande lagstiftning finns utrymme för att låta synpunkter av ifrågavarande beskaffenhet bli utslagsgivande i ärende om frigivningspermission. Jag kan inte finna annat än att frågan måste besvaras nekande.

Det torde knappast vara vanligt att en så omfattande utredning rörande en intagens familjeförhållanden som var tillgänglig vid prövningen av W:s frigivningspermissionsärende förekommer vid prövningen av andra ärenden rörande motsvarande sak. Det förefaller inte helt uteslutet att lika tungt vägande omständigheter skulle kunna komma i dagen vid en motsvarande utredning i andra ärenden. Eftersom emellertid dylika omständigheter enligt vad jag ovan kommit fram till inte är av beskaffenhet att kunna läggas till grund för beslut om frigivningspermission saknar jag anledning att närmare gå in på denna fråga.

Med utgångspunkt i vad som framkommit om grunderna för frigivningspermissionen för W. kan jag således inte finna annat än att övervakningsnämndens majoritet genom sitt beslut gått utanför de ramar inom vilka det finns förutsättningar för att bevilja sådan permission, nämligen de ramar

som tecknas av syftet att *förbereda* en intagens frigivning. Beviljandet av frigivningspermission utgjorde därför enligt min mening ett tjänstefel, men jag anser mig med hänsyn till de bevekelsegrunder nämnden haft för sitt handlande kunna låta bero vid en erinran.

Beledsagning vid permission från kriminalvårdsanstalt

Enligt 32 § lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt kan för att underlätta anpassningen i samhället intagen beviljas tillstånd att lämna anstalten för viss kort tid (korttidspermission) om ej avsevärd fara för missbruk föreligger. Korttidspermission får också ges om annan särskild anledning föreligger därtill. För korttidspermission får ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat. Är noggrann tillsyn behövlig, kan föreskrivas att den intagne under permissionen skall vara ställd under bevakning.

Kriminalvårdsstyrelsen har i sitt cirkulär nr 1/1974 (vårdcirkuläret) givit ytterligare föreskrifter i anslutning till nyssnämnda författning. Enligt 114 § vårdcirkuläret skall, innan föreskrift meddelas att den intagne under permission skall vara ställd under bevakning (bevakad permission), noga övervägas om ej ändamålet med permissionen kan tillgodoses på annat sätt. Är bevakning ej erforderlig kan som villkor för permission ställas att den intagne under denna eller del därav åtföljs av tjänsteman inom kriminalvårdsverket (beledsagad permission).

I ett till JO anmält fall framkom bl. a. följande. En intagen i en sluten lokalanstalt hade beviljats en beledsagad permission. Med hänsyn till den höga frekvensen av beledsagade permissioner förslög inte kriminalvårdens tjänstemän för att täcka behovet av beledsagare och anstaltens styresman hade därför liksom i många tidigare fall valt att anförtro uppgiften åt den intagnes egen övervakare. I det aktuella fallet hade övervakaren under den intagnes permission skilts från denne med överenskommelse att träffas senare under dagen. Den intagne höll dock inte avtalet och återkom inte heller till anstalten vid permissionstidens utgång.

I remissyttrande anförde anstaltens styresman bl. a. att han, trots att i begreppet beledsagning enligt hans mening ganska självklart låg att beledsagaren uppehåller sig i rumslig närhet till den beledsagade, ville tillskriva det gjorda misstaget bristande instruktion till beledsagaren från anstaltsledningens sida. Styresmannen hade därför låtit utfärda en skriven instruktion att överlämna till varje beledsagare, vilkens vana och insikter i dessa sammanhang kunde vara begränsade.

Vid ärendets avgörande konstaterade JO Wennergren att, eftersom den person som skulle åtfölja den intagne inte var tjänsteman inom kriminalvården, fråga formellt inte var om beledsagad permission i vårdcirkulärets mening utan snarare ett villkor för permissionen, som i sak dock innebar detsamma. Han uttalade vidare följande.

Det måste för anstaltens styresman ha framstått som klart att, då någon som inte är fast knuten till kriminalvården eller eljest kan antas ha särskilt god kännedom om föreskrifter och arbetsförhållanden inom vårdområdet utnyttjas för uppdrag som "beledsagare", denne behöver instruktion för fullgörande av uppdraget. Styresmannen har medgivit att det brustit i instruktionen till "beledsagaren". Enär anstalten numera i motsvarande fall tillställer "beledsagaren" en skriftlig instruktion med erforderliga anvisningar låter jag jag bero vid den rättelse som skett.

Enskilt samtal med anstaltsläkare för intagen i kriminalvårdsanstalt

En intagen i en kriminalvårdsanstalt framförde klagomål över att intagna vid besök på anstalten hos anstaltsläkaren hade nekats att få tala i enrum med denne. Eftersom enligt klaganden endast läkaren var ålagd tystnadsplikt skulle integritetsskyddet vid närvaro av annan person komma att åsidosättas.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande följande.

Enligt 8 § allmänna tåkarinstruktionen (1963: 341) får läkare ej yppa vad honom i denna hans egenskap blivit i förtroende meddelat, ej heller i oträngt mål uppenbara vad han själv funnit angående sjukdom eller dess uppkomst. Enligt 8 § reglementet (1957: 656) för sjuksköterskor gäller en motsvarande tystnadsplikt för legitimerade sjuksköterskor. Det kan här nämnas, att regeringen nyligen i proposition till riksdagen (1975: 8) lämnat förslag till bl. a. lag med vissa bestämmelser för personal inom hälso- och sjukvården, i vilken även tystnadsplikten regleras. Således anges i lagförslaget att den som utövar eller har utövat verksamhet inom bl. a. sjuk- och hälsovård, för vilken gäller föreskrifter som regeringen enligt lagförslaget bemyndigas meddela, ej får yppa något som har meddelats honom i förtroende i verksamheten eller obehörigen uppenbara vad han däri erfarit om enskilds hälsotillstånd eller personliga förhållanden i övrigt. Det är emellertid att märka, att i såväl den nu gällande som i den föreslagna tystnadspliktsbestämmelsen intagits en regel av innehåll, att vad sålunda stadgats inte medför någon inskränkning i den skyldighet att meddela uppgift som kan följa av annan författning.

För samtlig kriminalvårdspersonal gäller enligt 35 § instruktionen (1974: 555) för kriminalvårdsverket, att tjänsteman ej får obehörigen yppa vad han erfarit i tjänsten om enskilda personliga förhållanden.

Eftersom samtliga kriminalvårdstjänstemän således även de är underkastade en tystnadsplikt, är eventuella betänkligheter mot att låta sådan tjänsteman närvara vid samtal mellan intagen och läkare naturligtvis mindre framträdande än vad som eljest hade varit fallet. Det är emellertid att märka att någon särskild, kvalificerad tystnadsplikt motsvarande den som läkare och legitimerad sjuksköterska har rörande något som meddelats i *förtroende* inte finns för kriminalvårdstjänsteman i allmänhet. Intagen som besöker läkare kan säkerligen någon gång ha goda skäl för att vilja att det som han önskar samtala med läkaren om skall stanna mellan honom och läkaren. Det behöver inte heller nödvändigtvis röra sig om något som kräver behandling under anstaltsvistelsen och intresset av att annan personal omedelbart genom närvaro vid samtalet kan få upplysningar därom saknas i så fall. Om säkerhetsskäl inte lägger hinder i vägen och läkaren inte motsätter sig enskilt besök bör därför sådant få komma till stånd. En intagen bör inte förmenas den möjlighet till förtroendekonsultation som eljest står till buds inom läkarvården (jfr JO:s ämbetsberättelse 1974 s. 155). Någon skyldighet för anstaltsläkare att motta enskilt besök av en intagen finns emellertid inte föreskriven utan saken skall i vanlig ordning prövas av läkaren enligt eget bedömande och på eget ansvar.

Förtroenderåd och dess verksamhet

I kriminalvårdsstyrelsens rundskrivelse om samrådsorgan och förtroenderåd vid fångvårdsanstalterna (numera kriminalvårdsanstalterna), BV:18-71, sägs inledningsvis bl. a. att enligt allmänna principer för förenings- och församlingsfrihet inget hinder finns för de intagna att bland sig bilda förtroenderåd, ehuru inskränkningar i möjligheten att utöva förtroenderådsverksamheten kan göras för att upprätthålla ordning och säkerhet på anstalterna. Vidare framgår att förtroenderådet skall ges möjlighet att utöva medinflytande på behandlingsarbetet. Om förtroenderåd sägs också att lika viktigt som det är att anstaltsledningen och personalen stöder och uppmuntrar väl fungerande förtroenderåd lika angeläget är det att ledningen ingriper mot förtroenderåd, som bryter mot meddelade föreskrifter. Det ankommer på styresmannen att tillse att förtroenderådets verksamhet inte bedrivs på ett sådant sätt att ordning och säkerhet på anstalten äventyras eller behandlingsarbetet eljest menligt störs.

I ett ärende där en intagen, som var sekreterare i de intagnas i anstalten

förtroenderåd, framförde klagomål i vissa hänseenden mot bl. a. anstaltsledningen. uttalade JO Wennergren följande rörande förtroenderådsverksamheten och förtroenderådets funktionärer.

Förtroenderådsverksamheten på anstalterna utgör allmänt sett ett mycket värdefullt inslag där och det finns allt skäl att ta till vara de initiativ och förslag som kan komma från ett förtroenderåd eller någon av dess funktionärer. Samtidigt som det sålunda är angeläget att förtroenderådets verksamhet främjas och dess funktionärer ges tillfälle att framföra sina synpunkter, kan emellertid av ordnings- och säkerhetsskäl förtroenderåden ej lämnas utan tillsyn och om dessa ej följer givna spelregler måste åtgärder vidtas för att återföra vederbörande till ordningen. Förtroenderåden arbetar sålunda under andra och snävare betingelser än t. ex. en fackförening. Utrymme finns enligt spelreglerna t. ex. inte för strejker eller andra stridsåtgärder. En förtroenderådsfunktionär åtnjuter heller inte några särskilda privilegier för sin personliga del utan är liksom övriga intagna skyldig underkasta sig de föreskrifter som meddelats till främjande av ordningen och säkerheten på anstalten och av behandlingsarbetets behöriga gång.

Visitation av intagnas i kriminalvårdsanstalt bostadsrum

Sedan de intagnas förtroenderåd vid en kriminalvårdsanstalt framfört klagomål över att de intagna inte fått vara personligen närvarande vid en visitation av deras bostadsrum anförde JO Wennergren i beslut bl. a. följande.

Enligt 131 § första stycket kriminalvårdsstyrelsens cirkulär nr 1/1974, vårdcirkuläret, skall vid visitering av personliga tillhörigheter jämte den visiterande annan tjänsteman vara närvarande, om ej med hänsyn till nödvändigheten av skyndsamhet eller eljest vittne måste avvaras. Den som, förutom vittnet, omnämns i stadgandet är således den tjänsteman som företar visitationen och inte den intagne vars tillhörigheter blir föremål för visitation. Någon föreskrift som rör intagens närvaro vid dylik visitation har inte upptagits i det nu gällande vårdcirkuläret. I ett tidigare vårdcirkulär (34 § cirkulär 2/1968) föreskrevs att den intagne skulle om möjligt ges tillfälle att närvara. Denna föreskrift utgick emellertid och frågan lämnades oreglerad i senare vårdcirkulär. Därigenom har naturligtvis inte uteslutits att en intagen tillåts närvara vid en visitation. Om en visitation utan men kan genomföras i den intagnes närvaro är det enligt min mening naturligt att han bereds tillfälle att närvara när det i övrigt låter sig göra. Någon rätt härtill kan han emellertid som föreskrifterna är avfattade inte göra gällande utan det ankommer på den visiterande att göra en lämplighetsbedömning.

Visitation av besökande till intagen i kriminalvårdsanstalt samt förfarandet i samband därmed

Hustrun till en intagen i kriminalvårdsanstalten Hall framförde klagomål i flera hänseenden angående en företagen visitation av besökande till intagna i anstalten. Vid ärendets avgörande anförde JO Wennergren bl. a. följande.

Enligt 29 § tredje stycket lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (kriminalvårdslagen) kan som villkor för besök till intagen i kriminalvårdsanstalt av säkerhetsskäl föreskrivas att den besökande underkastar sig kroppsvisitation eller medger undersökning av väska, kasse eller annat dylikt som han vill medföra vid besöket. I 100 § kriminalvårdsstyrelsens cirkulär nr 1/1974, vårdcirkuläret, har föreskrivits att kroppsvisitation enligt nyssnämnda lagrum endast får ske vid anstalt eller avdelning av anstalt som kriminalvårdsstyrelsen beslutat samt att vid undersökningen bör företrädesvis metalldetektor användas. I övrigt hänvisas till föreskrifterna i 131 § vårdcirkuläret angående kroppsvisitation av intagen. I den bestämmelsen anges bl. a. att vittnen enligt huvudregeln skall närvara vid visitationen samt att undersökning ej får verkställas eller bevitnas av annan än läkare, sjuksköterska eller tjänsteman av samma kön som den visiterade.

En visitation av en besökande får således ske endast om det är påkallat av direkta säkerhetsskäl och en förutsättning för att en visitation skall få genomföras är att besökanden går med på den. I förarbetena till kriminalvårdslagen har föredragande departementschefen uttalat att kroppsvisitation i största möjliga utsträckning i nu avsedda fall bör inskränka sig till en undersökning med hjälp av elektrisk metalldetektor eller liknande teknisk anordning (prop. 1974:20 s. 144).

Den ifrågavarande visitationen har enligt vad som upplysts i ärendet kommit till stånd efter direktiv av kriminalvårdsstyrelsen. Redan vid min inspektion av styrelsens bevakningsenhet den 6 mars 1975 erfor jag att man med hänsyn till den narkotikainförsel som förekom på anstalten särskilt under den senaste tiden övervägde att införa en dylik visitationsordning. Det direkta ändamålet med visitationen var således att stävja narkotikainförseln till anstalten. Den första fråga som då reser sig är om befarad narkotikasmuggling är en sådan säkerhetsrisk som enligt 29 § tredje stycket kriminalvårdslagen skall vara en förutsättning för att visitation skall få genomföras. Kriminalvårdsstyrelsen har synbarligen i förevarande fall och styrelsen har senare även uttryckligen i ett på begäran lämnat besked den 27 juni 1975 till anstaltens styresman (dnr VVR 1840-75) funnit så vara förhållandet. Jag kan ansluta mig till kriminalvårdsstyrelsens bedömning på denna punkt.

Möjligheten att visitera besökande är avsedd att tillgripas endast i rena undantagsfall. I första hand skall vid visitationen tekniska hjälpmedel användas. Jag finner mig inte kunna göra gällande att åtgärden inte skulle ha

varit befogad i klagandens fall. Ett användande av tekniska hjälpmedel torde vidare med hänsyn till den företagna visitationens syfte ha varit otjänligt.

Som förutsättning för att visitation av besökande skall få genomföras gäller också som förut sagts att den besökande gått med på denna. Varje enskild besökande måste således uttryckligen underrättas om visitationen och om sin möjlighet att ej behöva underkasta sig denna genom att avstå från besöket.

Efter en redogörelse för det aktuella bevisläget och med ett konstaterande av att det inte med säkerhet kunde uteslutas att viss information lämnats men att den av någon anledning ej uppfattats av klaganden uttalade JO Wennergren fortsättningsvis bl. a. följande.

Hur det än förhåller sig härmed finns det anledning att för framtiden förebygga risken för utebliven eller ej uppfattad information genom effektiva garantier för att varje besökande före en visitation får en fullständig och lättfattlig information om saken. Som jag uttalade vid min inspektion av Hallanstalten den 16 juli 1975 kan det vara lämpligt att förutom muntlig information i dessa fall även lämna den besökande en skriftlig sådan. Jag vill med detta understryka vikten av att erforderlig information lämnas och verkligen också når fram.

Avslutningsvis vill jag med anledning av den företagna visitationen upprepa att visitationer av angiven beskaffenhet skall förekomma endast i rena undantagsfall. Som huvudregel för visitation av besökande måste trots allt gälla att blott den, mot vilken misstanke om insmuggling av otillåtet föremål av beskaffenhet att innebära säkerhetsrisk föreligger, skall bli föremål för visitation. Särskilda omständigheter kan dock någon gång göra det motiverat att utvidga visitationen till även andra personer, exempelvis eftersom insmuggling av narkotika kan ske medelst eljest utanför narkotikasammanhang stående personer, eventuellt då utsatta för påtryckningar.

I samband med den ovannämnda inspektionen av kriminalvårdsanstalten Hall uppkom i anslutning till diskussion om det återgivna ärendet fråga om hur man lämpligen skall förfara med föremål som påträffats vid besöksvisitation. JO Wennergren lät därvid till inspektionsprotokollet anteckna följande.

Några särskilda föreskrifter rörande handhavandet av egendom som påträffats vid visitation av besökande fanns inte. Någon rätt för befattningshavare vid anstalten, utöver vad som anges i 27 kap. rättegångsbalken om beslag vid misstanke om brott och regeln i 63 § lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt beträffande påträffade berusningsmedel m. m., att omhändertaga egendom förelåg därför inte. Det förtjänade dock tilläggas, att den som med laga rätt griper någon också äger förordna om beslag (27 kap. 4 § rättegångsbalken) och att envar får gripa den som påträffas å bar gärning eller flyende fot efter att begått brott varå fängelse kan följa (24 kap. 7 § 2

st. rättegångsbalken). På grund av innehållet i 62 § lagen om kriminalvård i anstalt erhålls utsträckta möjligheter till beslag enligt 27 kap. rättegångsbalken.

Vid sidan av beslagsreglerna faller att som villkor för besöket kan föreskrivas att besökanden lämnar ifrån sig viss egendom under detta. Efter besöket skall egendomen då enligt huvudregeln återställas till besökanden. Om det emellertid finns ett positivt stöd för att egendom som tillfälligt omhändertagits tillhör icke besökanden utan den intagne ligger saken annorlunda till. (Se JO:s ämbetsberättelse 1972 s. 182.) Rör det sig om exempelvis alkoholhaltiga drycker får med stöd av 63 § lagen om kriminalvård i anstalt egendomen omhändertas. Är egendom som tillhör den intagne eljest otillåten för honom att inneha men är innehavet ej straffbart, exempelvis om det är en vanlig kniv, torde denna få inläggas i förrådet bland den intagnes övriga tillhörigheter.

Om inte något av det ovan sagda är tillämpligt men innehavet av egendomen ändå kan antas vara brottsligt bör polisen kontakta s. Att så också måste ske vid beslag enligt 27 kap. 4 § rättegångsbalken framgår av sista stycket i detta stadgande.

Då anstaltens styresman framhöll att det kan vara svårt att avgöra vad som är narkotika och vad som är medicin menade JO Wennergren att man oftast kan omhänderta t. ex. medicin under besöket för att sedan återlämna den. Han tillade.

Det synes finnas ett visst behov av protokoll beträffande de omhändertaganden som gjorts i de fall där föremålen inte återlämnats. Ett sådant protokoll, som kunde förarbetas i form av en stencil, borde undertecknas av den visiterade som bevis för att denne tagit del av protokollet och till förebyggande av att det ifrågasätts från vem ett visst omhändertagande gjorts.

Övervakningsnämnds besök på kriminalvårdsanstalt inom dess verksamhetsområde

Vid en av ställföreträdande JO Sverne företagen inspektion av en kriminalvårdsanstalt framkom att den övervakningsnämnd, inom vars verksamhetsområde anstalten låg, inte hade sammanträden på anstalten eftersom nämnden inte funnit det rimligt att hela nämnden med sekreterare jämte eventuellt även representanter för skyddskonsulenten reste till anstalten för att tala med en eller två intagna i frigivningsärenden. Istället transporterades de intagna som önskade sammanträffa med nämnden till nämndens kansliort. Ersättaren för ordföranden åkte dock ut till anstalten och sammanträffade med intagna och såg på anstalten, något som dock vid inspek-

tionstillfället inte skett på en tid. Med anledning härav lät ställföreträdande JO Sverne till inspektionsprotokollet anteckna följande.

I 4 § instruktionen (1964: 628) för övervakningsnämnderna föreskrivs, att övervakningsnämnd genom besök på anstalt som hör till nämndens verksamhetsområde skall skaffa sig kännedom om förhållandena i anstalten. Därvid skall tillfälle beredas intagna till samtal med nämnden eller ledamot av denna. I den genom justitiedepartementets försorg utgivna systematiska redogörelsen för övervakningsnämnderna (Romander—Bergström, Övervakningsnämnderna, organisation och arbetsuppgifter, 3 u 1968) utsägs bl. a., att nämnden lämpligen minst en gång varje år bör göra en allmän rundvandring i anstalten och att därvid särskilt de hygieniska förhållandena bör uppmärksammas (s. 16). I annat sammanhang utsägs vidare bl. a., att ärenden rörande intagna i anstalt i regel skall handläggas i anstalten (s. 18). Även om det av bl. a. kostnadsskäl kan vara motiverat att sammanträden inte varje gång äger rum på anstalten, då ett så ringa antal ärenden handläggs som det synbarligen är fråga om på denna anstalt, och att besök i stället görs av ersättaren för ordföranden i nämnden, torde det emellertid med tanke på vad sålunda anförts kunna begäras, att nämnden i allt fall några gånger årligen förlägger sammanträden till anstalten och lämpligen i samband med något sådant sammanträde företar en sådan rundvandring som nyss nämnts. De möjligheter som finns för ordförande i övervakningsnämnd att handlägga ärenden på nämndens vägnar enligt 37 kap. 4 § 2 st. brottsbalken torde inte ge denne möjlighet att i samtliga nu avsedda fall ensam handlägga alla de arbetsuppgifter som ifrågakommer i samband med anstaltsbesök.

I remissyttrande meddelade övervakningsnämnden att den fortsättningsvis ämnade förlägga några sammanträden årligen till anstalten och i samband därmed verkställa inspektion av denna.

Vid ärendets avgörande uttalade ställföreträdande JO Sverne att han fann det anmärkningsvärt att nämnden inte hade brukat sammanträda på anstalten eller företa någon rundvandring på densamma, men lät, främst med hänsyn till att ersättaren för ordföranden i nämnden brukat besöka anstalten, bero vid lämnad utfästelse från övervakningsnämnden om att framdeles besöka anstalten.

Skyddskonsulents skyldighet att vidta åtgärder för att få övervakare, vars lämplighet för att inneha övervakaruppdrag måste ifrågasättas, entledigad

I ett av JO Wennergren handlagt ärende uppkom, med hänsyn till i det ärendet redovisade omständigheter, fråga om inte åtgärder hade bort vidtagas tidigare än vad som blev fallet för att skilja en viss övervakare från övervakningsuppdrag. I remisspromemoria till vederbörande skyddskon-

sulent anfördes, efter en redogörelse för vissa aktuella omständigheter, följande.

I 3 § kungörelsen (1964: 632) med vissa bestämmelser om vård i frihet av den som dömts till påföljd för brott (frivårdskungörelsen) anges att till övervakare förordnas skyddskonsulent, skyddsassistent eller annan lämplig person. I 21 § samma kungörelse föreskrivs bl. a. att övervakaren skall samarbeta med skyddskonsulenten och hålla honom underrättad om allt av vikt rörande övervakningen. Övervakningsnämnd äger enligt 7 § kungörelsen entlediga övervakaren och förordna annan i hans ställe. Det åligger enligt 32 § kungörelsen skyddskonsulent som i anledning av anmälan av övervakaren eller eljest finner att fråga som rör övervakningen bör upptagas av övervakningsnämnd att anmäla detta till nämnden.

Vid ärendets avgörande instämde JO Wennergren i skyddskonsulentens i avgivet remissyttrande gjorda beklagande av att ifrågavarande person inte tidigare blev entledigad från övervakningsuppdraget men fann med hänsyn till vad som upplysts i yttrandet inte anledning att företa någon vidare åtgärd i ärendet.

Skyddskonsulents rätt till uppgifter av sjukvårdspersonal

En till skyddstillsyn dömd person som stod under övervakning, här kallad G., anmälde i skrivelse till JO förste skötaren S. vid en psykiatrisk klinik vid ett sjukhus för brott mot tystnadsplikt bestående i att S. med anledning av en förfrågan lämnat upplysningar till en assistent vid skyddskonsulentexpedition om att G. återintagits på kliniken för abstinensbesvär efter narkotikabruk. JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande följande.

Enligt 3 § lagen (1975: 100) med vissa bestämmelser för personal inom hälso- och sjukvård m. fl. gäller numera att den som utövar eller har utövat verksamhet inom hälso- och sjukvård ej får yppa något som har meddelats honom i förtroende i verksamheten eller obehörigen uppenbara vad han däri har erfarit om enskilda hälsotillstånd eller personliga förhållanden i övrigt.

Vid tiden för den i anmälan påtalade händelsen gällde bestämmelser i 35 § sjukvårdslagen (1962: 242), vari stadgades att den som var anställd i sjukvårdande verksamhet ej fick obehörigen yppa något om patients sjukdom eller personliga förhållanden i övrigt, om vilka han i denna egenskap erhållit kunskap. För bedömning av frågan om S. genom att lämna ut ifrågavarande uppgifter gjort sig skyldig till brott mot tystnadsplikt är således avgörande om uppgifterna lämnats obehörigen.

Mot bakgrund av vad i ärendet blivit upplyst kan jag inte finna att S. obehörigen yppat något om G:s sjukdom eller personliga förhållanden.

Socialvård

Framställning till regeringen om ändring av 14 § barnavårdslagen (1960: 97)

I skrivelse till regeringen den 10 juli 1975 anförde JO Wennergren.

I förvaltningslagen (1971: 290) finns dels allmänna bestämmelser (4–13 §§) och dels särskilda bestämmelser (14–20 §§). Enligt 1 § första stycket gäller lagen handläggning av ärende hos förvaltningsmyndighet. I 2 § 2 undantas dock från lagens tillämpning ärende hos kommunal myndighet, om ärendet avgörs genom beslut som överklagas genom kommunalbesvär eller besvär hos kommunal besvärsnämnd. I 3 § föreskrivs att de särskilda bestämmelserna skall gälla endast i den mån fråga är om utövning av befogenhet att för enskild bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinpåföljd, avskedande eller annat jämförbart förhållande, s. k. myndighetsutövning.

Beträffande förvaltningslagens tillämpning stadgas vidare – i 1 § andra stycket – att, om i lag eller i författning som beslutats av regeringen eller riksdagen meddelats bestämmelse som avviker från förvaltningslagen, den bestämmelsen skall gälla. Sådan särbestämmelse tar alltså över förvaltningslagens motsvarande bestämmelse, vare sig denna hör till de allmänna eller de särskilda bestämmelserna. Denna lagtekniska lösning nödvändiggjorde vid förvaltningslagens tillkomst en genomgång och översyn av olika specialförfattningar för att få en ändamålsenlig samordning till stånd. Av intresse är här att se på hur de tre sociallagarna – socialhjäpslagen, nykterhetsvårdslagen och barnavårdslagen – behandlades. I 4 § socialhjäpslagen infördes en föreskrift att utan hinder av 2 § 2 förvaltningslagen 4 och 5 §§ nämnda lag skall äga tillämpning i samtliga ärenden hos socialnämnd. En motsvarande föreskrift infördes i 5 § nykterhetsvårdslagen och 8 § barnavårdslagen. I barnavårdslagen tillades emellertid i 3 kap. Förfarandet i ärenden hos barnavårdsnämnd den ytterligare föreskriften i dess 14 § att utan hinder av 2 § 2 förvaltningslagen 6, 8–10, 14, 15, 17, 19 och 20 §§ nämnda lag skall äga tillämpning i samtliga ärenden hos barnavårdsnämnd och att bestämmelserna i 17 § förvaltningslagen skall äga motsvarande tillämpning på barnavårdsnämnds beslut under ärendets handläggning.

I motiven till den sistnämnda föreskriften (prop. 1971: 30 s. 622) anförde departementschefen att de dåvarande bestämmelserna i 3 kap. barnavårdslagen om förfarandet i ärenden hos barnavårdsnämnd i stor utsträckning ägde tillämpning vare sig barnavårdsnämnds beslut kunde överklagas genom förvaltningsbesvär enligt barnavårdslagen eller genom kommunalbesvär enligt kommunallagarna. Enligt 2 § 2 förslaget till förvaltningslag skulle förvaltningslagen däremot inte gälla i ärende hos kommunal myndighet,

om ärendet avgjordes genom beslut som överklagas genom kommunalbesvär. Denna begränsning syntes inte böra få föranleda att rättsskyddet på barnavårdsområdet avsevärt inskränktes. För att förebygga att detta blev fallet men ändå i möjligaste mån skapa en samordning mellan barnavårdslagens och förvaltningslagens regler föreslog departementschefen att i ett nytt stycke i 14 § barnavårdslagen skulle föreskrivas att utan hinder av 2 § 2 förvaltningslagens bestämmelserna i sistnämnda lag om ombud och biträde, vägledning av part, tolk, remiss, partsinsyn, kommunikation, besluts-motivering och rättelse av förbiseendefel skulle äga tillämpning i samtliga ärenden hos barnavårdsnämnd.

Departementschefen konstaterade vidare efter genomgång av övriga samordningsändringar att begränsningen enligt 2 § 2 förvaltningslagen i lagens tillämpningsområde således skulle i fråga om barnavårdsnämnd omfatta bara lagens besvärsmålsbestämmelser (11 – 13 §§) och bestämmelser om parts rätt att lämna muntliga uppgifter (16 §) och om underrättelse om beslut m. m. (18 §).

I min bok *Handläggning* (femte uppl. s. 118) har jag uttalat att, i betraktande av var i barnavårdslagen hänvisningen till förvaltningslagen placerats och till ändamålet därmed, övervägande skäl syns tala för att den inte anses tillämplig annat än i rena barnavårdsärenden och inte i direkta självstyrelseärenden, t. ex. personalärenden. Samma uppfattning har uttalats i den av justitiedepartementet utgivna skriften *Myndigheten och människan* (s. 39). Jag har tillfogat att en annan tolkning skulle leda till att barnavårdsnämnd i fråga om sina självstyrelseärenden skulle inta en annan ställning än övriga sociala nämnder, vilket skulle komplicera situationen när social centralnämnd inrättas. Jag har också ansett mig böra tillägga att bestämmelsen i 14 § fjärde stycket barnavårdslagen skall läsas så att 14, 15, 17, 19 och 20 §§ förvaltningslagen skall tillämpas i samtliga ärenden. där paragraferna gäller enligt vad därom sägs i 3 § förvaltningslagen, dvs. endast i sådana ärenden som utgör myndighetsutövningsärenden.

Regeringsrätten har nu meddelat två domar som bygger på andra tolkningar. Den första meddelades den 24 februari 1975 på besvär av Gun-Mari Lindblad över länsstyrelsens i Stockholms län beslut angående klander av social centralnämnds yttrande till tingsrätt i umgängesrättsmål. Fråga var om kommunalbesvär eftersom sådant yttrande inte kan överklagas genom förvaltningsbesvär enligt barnavårdslagen. Regeringsrätten fann att jämligt 14 § fjärde stycket barnavårdslagen jämförd med 1 § lagen om social centralnämnd sociala centralnämnden haft att i ärendet iakttä föreskrifterna i 15 § förvaltningslagen och därmed också i 19 § barnavårdslagen. Enär sociala centralnämnden underlåtit att erinra Gun-Mari Lindblad om rätten att begära muntlig förhandling och nämndens beslut således inte kunde anses ha tillkommit i laga ordning, upphävde regeringsrätten sociala centralnämndens beslut. Domen innebär att de i 14 § fjärde stycket nämnda paragraferna från förvaltningslagens särskilda bestämmelser skall tillämpas

utan hänsyn till föreskriften i 3 § förvaltningslagen och sålunda inte bara i barnavårdsnämnds myndighetsutövningsärenden.

Den andra domen av regeringsrätten meddelades den 24 april 1975 på besvär av Margareta Byström över länsstyrelsens i Stockholms län beslut angående klander av barnavårdsnämnds beslut i ärende angående av enskilda kommunmedlemmar ifrågasatt ändring av en i statförslaget för år 1974 redovisad omdisponering inom barnstugeverksamheten. Med anledning av kommunmedlemmarnas framställning hade nämnden från barnstugeavdelningen inhämtat en redovisning i promemorieform av behovssituationen inom det aktuella området och från barnavårdsdirektören mottagit ett tjänsteutlåtande i saken. Nämnden beslöt att inte göra någon ändring i statförslaget, utan att först ha låtit de kommunmedlemmar som tillskrivit nämnden ta del av promemorian och tjänsteutlåtandet. Regeringsrättens dom löd sålunda:

Klandrade beslutet har föränletts av den framställning Margareta Byström gjorde hos barnavårdsnämnden den 4 april 1973. Vid sådant förhållande hade Margareta Byström jämlikt 15 § förvaltningslagen och 14 § fjärde stycket barnavårdslagen skolat beredas tillfälle yttra sig över barnstugeavdelningens promemoria den 9 maj 1973 innan ärendet avgjordes av nämnden. Enär så icke skett kan nämndens beslut icke anses ha tillkommit i laga ordning. Regeringsrätten upphäver därför, med ändring av länsstyrelsens beslut, barnavårdsnämndens klandrade beslut.

Den senare domen innebär att hänvisningen i 14 § fjärde stycket barnavårdslagen till där uppräknade bestämmelser i förvaltningslagen skall anses tillämplig inte bara i rena barnavårdsärenden utan i barnavårdsnämnds ärenden över huvud taget.

Regeringsrättens domar väcker frågan om den form för samordning av barnavårdslagens och förvaltningslagens bestämmelser som valts i 14 § fjärde stycket barnavårdslagen med regeringsrättens tolkning är den bästa och mest ändamålsenliga. Särskilt märks de komplikationer som kan uppstå hos kommuner med social centralnämnd, eftersom någon motsvarighet till 14 § fjärde stycket barnavårdslagen inte finns i socialhjälp- och nykterhetsvårdslagarna eller i övriga vårdlagar inom sådan nämnds verksamhetsområde.

Med anledning av vad sålunda antecknats beredde jag Svenska kommunförbundet tillfälle att yttra sig. Förbundets juridiska avdelning (Rolf Romson och Gunnar Thollander) svarade sålunda.

Svenska kommunförbundet kan i huvudsak ansluta sig till den tolkning av samordningsbestämmelserna mellan barnavårdslagen och förvaltningslagen, som JO givit uttryck för. Av förarbetena till förvaltningslagen framgår sålunda att avsikten med de nya bestämmelserna i barnavårdslagen var att rättsskyddet på barnavårdsområdet inte skulle inskränkas. Det rättskydd, som den enskilde redan tidigare åtnjöt på grund av barnavårdslagens

utförliga reglering av förfarandet i ärenden hos barnavårdsnämnd. borde sålunda bestå även efter genomförandet av förvaltningslagen. Oavsett om barnavårdsnämnds beslut kunde överklagas genom förvaltningsbesvär enligt barnavårdslagen eller genom kommunalbesvär enligt kommunallagarna skulle bestämmelserna i 3 kap. barnavårdslagen äga tillämpning.

Genom de båda regeringsrättsavgöranden, som JO nu återoppar, har emellertid rättsläget förändrats. Den först meddelade domen, som gäller ett av social centralnämnd avgivet yttrande till domstol i fråga om umgängesrätt med barn, får anses innebära att barnavårdsnämnd har att iakttaga de i 14 § fjärde stycket barnavårdslagen angivna särskilda bestämmelserna i förvaltningslagen även i fråga om andra ärenden än barnavårdsnämnds myndighetsutövningsärenden. Denna dom kan dock icke anses innebära någon direkt förändring av rättsläget i förhållande till tidigare, eftersom den som ärendet rörde kunde beredas tillfälle att yttra sig och påkalla förhör inför nämnden på grund av uttryckliga bestämmelser härom i 19 § barnavårdslagen. Den andra domen går jämförelsevis längre och innebär att förvaltningslagen skulle vara tillämplig inte bara i rena barnavårdsärenden utan även vid barnavårdsnämnds handläggning av ärenden över huvudet.

Den tolkning, som de båda regeringsrättsdomarna och då främst den senare meddelade domen ger uttryck för, föranleder komplikationer. Om de i 14 § fjärde stycket barnavårdslagen återopade paragraferna i förvaltningslagen skulle vara tillämpliga i samtliga barnavårdsärenden skulle följden bli att förvaltningslagens bestämmelser skulle gälla bara vid barnavårdsnämnds och social centralnämnds handläggning av dessa ärendegrupper men däremot ej då annat kommunalt organ, t. ex. socialnämnd, nykterhetsnämnd eller fakultativt organ beslutar i sådant ärende. Olika förfaranderegler skulle bli tillämpliga beroende på vilket kommunalt organ som handlägger ärendet. En sådan ordning skulle vara stridande mot grundtanken i förvaltningslagen att samma bestämmelser skall gälla vid handläggning av ett och samma ärende. Även ur rättssäkerhetssynpunkt framstår det såsom stötande att olika förfaranderegler skall kunna tillämpas vid behandlingen av samma slag av ärenden. En sådan tillämpning av förfarandereglerna är ej heller ägnad att stärka den enskildes rättssäkerhet i förhållandet till de kommunala myndigheterna.

Vidare får de båda regeringsrättsdomarna sedda tillsammans anses innebära att förvaltningslagens särskilda bestämmelser skulle bli tillämpliga i samtliga ärenden som barnavårdsnämnd handlägger och sålunda även i självstyrelseärenden. Såsom tidigare framhållits får emellertid hänvisningen i 14 § fjärde stycket barnavårdslagen till förvaltningslagen trots sin allmänna utformning enligt vår mening endast anses avse sådana ärenden hos barnavårdsnämnd, som eljest åsyftas i 3 kap. barnavårdslagen. En utvidgning av gruppen ärenden till att omfatta även självstyrelseärenden kan ej anses motiverad med hänsyn till den enskildes rättssäkerhet och skulle dessutom innebära en avvikelser från vad som eljest gäller vid behandlingen av sådana ärenden inom övriga nämnder och styrelser där rättsmedlet är kommunalbesvär. Följden skulle sålunda bli att förvaltningslagens särskilda bestämmelser skulle bli tillämpliga vid barnavårdsnämnds och social centralnämnds handläggning av personalärenden, ärenden angående barnstugeverksamhet, uppsökande verksamhet o. dyl., men däremot ej i sådana fall då annat kommunalt organ handlägger sådant ärende. En sådan ordning skulle slutligen även innebära en betydande administrativ merbelastning, som i många fall skulle framstå såsom helt omotiverad.

Sammanfattningsvis är vi sålunda av den uppfattningen att den tolkning som de av JO åberopade domarna av Regeringsrätten ger anledning till, ur kommunal synpunkt icke är ändamålsenlig. Hänvisningen i 14 § barnavårdslagen till förvaltningslagen bör icke tolkas generellt utan endast avse barnavårdsnämnds handläggning av rena barnavårdsärenden. En lagändring bör därför genomföras i den riktningen att förvaltningslagen blir tillämplig vid barnavårdsnämnds handläggning av sådana barnavårdsärenden endast i samma omfattning som före förvaltningslagens ikraftträdande.

Under hänvisning till det ovan anförda och med stöd av den befogenhet som enligt 2 § tredje stycket lag (1967: 928) med instruktion för riksdagens ombudsmän tillkommer mig att göra framställning om författningsändring får jag härmed väcka fråga om ändring av 14 § barnavårdslagen.

* *
*

Framställningen har lett till att regeringen framlagt prop. 1975/76: 69 med förslag till lag om ändring i barnavårdslagen (1960: 97).

Biologisk förälders företrädesrätt till vårdnaden om barn

B. F. födde den 28 mars 1974 utom äktenskap två flickor, Sara och Emma. Hon avled den 26 april 1974. L. M. erkände sig den 25 april 1974 vara far till barnen. Dessa omhändertogs för samhällsvård enligt 31 § första stycket barnavårdslagen och vistades från den 21 maj 1974 på spädbarnshem. B. F. och L. M. hade aldrig sammanbott och en brytning mellan dem ägde rum före barnens födelse. L. M. är sedan den 18 maj 1974 gift med M. M.

B. F. efterlämnade också dottern Susanne, född 1965, för vilken hon efter äktenskapsskillnad var ensam vårdnadshavare. Till vårdnadshavare för Susanne hade efter moderns frånfälle förordnats hennes morfar. Från ingången av höstterminen 1974 bodde Susanne hos B. F.:s syster I. S. i Vaxholm. Denna bor sedan tre år samman med S. J. och har en tioårig son, Mattias.

Ärende rörande vårdnaden om Sara och Emma anhängiggjordes den 16 maj 1974 vid Handens tingsrätt genom en anmälan från Tyresö kommun. I sin anmälan framhöll kommunen att det såvitt upplysts icke förelåg skäl emot att tillerkänna L. M. vårdnaden om barnen. L. M. begärde i ansökan som ingavs den 17 maj 1974 att få vårdnaden om barnen. I ansökan den 29 maj 1974 ansökte I. S. om rätt för sin del att få utöva vårdnaden såsom särskilt förordnad förmyndare.

Med anledning av ansökningarna inhämtade rätten från barnavårdsnämnden i Stockholm yttrande enligt följande. "Huruvida det är förenligt

med barnens bästa att vårdnaden om dem anförtros fadern L. M. eller om vårdnaden bör utövas av särskilt förordnad förmyndare. Härvid bör barnavårdsnämnden – efter samråd med barnavårdsnämnden i Vaxholms kommun – jämväl yttra sig över I. S.:s och S. J.:s lämplighet som vårdnadshavare.”

I skrivelse till JO hemställde Jörn Svensson att JO skulle granska Stockholms barnavårdsnämnds handläggning av vårdnadsärendet. Enligt Svensson hade barnavårdsnämnden i yttrandet till tingsrätten ingått i en lämplighetsjämförelse mellan fadern och mostern. Man hade ansett fadern i och för sig vara lämplig som vårdnadshavare men menade att det var med barnens bästa mer förenligt att vårdnaden anförtroddes barnens moster. Enligt Svenssons uppfattning strider det mot gällande lag att nämnden ingår på en gradering av lämplighet mellan efterlevande förälder och tredje person. Svensson bilade och hänvisade till ett utdrag ur riksdagens snabbprotokoll den 23 januari 1975, varav framgår att han ställt en fråga till föredragande statsrådet i familjerettsfrågor ”om det strider mot gällande lag att en efterlevande fader till utomäktenskapligt barn som fram till moderns död sammanlevt med henne och som i och för sig är lämplig som vårdnadshavare, kan få sin företrädesrätt ifrågasatt genom att en tredje person begär att få vårdnaden”. Statsrådets svar var att ”det i fall då fadern eller modern till ett barn ensam har vårdnaden om barnet och vårdnadshavaren dör, kan det bara i rena undantagsfall komma ifråga att någon annan än den efterlevande föräldern får hand om vårdnaden. Detta gäller vare sig barnet är fött inom eller utom äktenskap”. Efter detta svar anförde Jörn Svensson vidare: ”Men nu förekommer det tydligen i praxis en annan tolkning, enligt vad jag har inhämtat. Lagen säger, att myndigheterna är skyldiga att överföra vårdnaden på efterlevande förälder, om den inte med hänsyn till barnets bästa finnes böra anförtros åt förmyndare. Detta tolkas så att vem som helst som är lämpligare än föräldern kan begära och få vårdnaden med brytande av föräldrarnas rättsliga företräde. Man läser alltså inte lagtextens huvudsats, utan endast dess bisats. Följden blir att man i praktiken avskaffar föräldraföreträdet. Detta är en helt godtycklig och oacceptabel tolkning. En sådan gradering skall inte göras. Är föräldern olämplig, skall han avföras ur diskussionen. Är han i och för sig lämplig, skall varje annan person avföras ur diskussionen.” Statsrådet lät i en kommentar förstå att detta skulle vara ”en alldeles riktig tolkning av föräldrabalken”.

Efter remiss överlämnade och återopade Stockholms sociala centralnämnd, socialdelegerade, som remissvar en av socialinspektören Gerhard Bungerfeldt upprättad promemoria jämte bilagor. I promemorian uppgavs bl. a. följande.

Uppdraget att verkställa utredning i vårdnadsfrågan överlämnades av byrån för adoptioner och vårdnadsärenden som arvodesuppdrag till socialinspektören Ulla Troëng, som den 14 september 1974 avlämnade sin utredning med slutsatserna att mostern I. S. och hennes fästman S. J. i Vaxholm

finge bedömas ha förutsättningar att ta ansvar för tvillingarna ``om behov av utomstående person som förmyndare och vårdnadshavare skulle anses föreligga`` samt att det vore ``tveksamt om L. M. på lång sikt har personliga förutsättningar att ge dem en trygg och stimulerande uppväxtmiljö`` men att han hade ``praktiska möjligheter att med stöd av sin hustru ta ansvar för barnen``. Utredaren rekommenderade nämnden att i yttrande till rätten förklara ``att det inte är uppenbart stridande mot barnens bästa att vårdnaden anförtros åt fadern``.

Efter utredningens avlämnande inkom till nämnden i oktober 1974 ett längre brev från barnens moster K. S. i Stockholm. Brevet innehöll en del uppgifter som föranledde viss kompletterande utredning, vilken utfördes av socialinspektören Kerstin Brandmann vid byrån för adoptioner och vårdnadsärenden. Kompletteringen, som bl. a. medförde nya kontakter med fadern och mostern, var färdig den 7 november 1974. Kerstin Brandmann ansåg det för sin del ``tveksamt, om fadern har förutsättningar att på längre sikt ge barnen en trygg och stimulerande uppväxtmiljö``. Enligt de uppgifter hon inhämtat kunde tvillingarna bli särskilt vårdkrävande, de var för tidigt födda och den ena, som under sensommaren vårdats på barnsjukhus, hade nyligen genomgått en operation. Uppgifter hade från flera håll lämnats att L. M.'s hustru skulle vara gravid – vilket emellertid tillbakavisades av L. M. – och Kerstin Brandmann ansåg att ``för den händelse tvillingarnas skötsel skulle komma att sammanfalla med vården av egna barn, kan uppgiften bli dem övermäktig``. Hon föreslog därför att vårdnaden om tvillingarna skulle anförtros I. S., som under tiden tagit hand om deras nioåriga halvsyster Susanne och som bedömdes ``ha goda personliga och praktiska förutsättningar att vårda barnen väl``. Inför barnavårdsnämndens värdelegerades sammanträde den 26 november 1974 lade undertecknad – i egenskap av föredragande – tillsammans med Kerstin Brandmann fram ett förslag till yttrande, där osäkerhet uttalades rörande faderns förutsättningar som vårdnadshavare, medan mosterns förutsättningar härför betecknades som mycket goda, och där slutsatsen var att vårdnaden om tvillingarna med hänsyn till deras bästa borde anförtros mostern såsom särskilt förordnad förmyndare. Både L. M. och I. S. – samt hennes fastman S. J. – företrädde inför värdelegerade vid sammanträdet och fick sina synpunkter nedtecknade i en PM till protokollet. Inför värdelegerade uppgav L. M. att hans hustru var gravid med beräknad nedkomst i mars–april 1975. Vårdelegerade beslöt på grundval av det samlade utredningsmaterialet enhälligt avge yttrande till tingsrätten i enlighet med det av undertecknad framlagda förslaget.

I sitt yttrande gav barnavårdsnämnden svar på de frågor tingsrätten ställt och tog i enlighet med detta uppdrag ställning till faderns respektive mosterns förutsättningar som vårdnadshavare för tvillingarna samt frågan huruvida vårdnaden med hänsyn till barnens bästa borde utövas av särskilt förordnad förmyndare. Nämnden utgick vid sin prövning från 6 kap. 12 § 2 st. föräldrabalken.

Eftersom det faktiska läget i ärendet är dels att barnens föräldrar aldrig sammanlevt och dels att barnavårdsnämnden i sitt yttrande till rätten uttalat osäkerhet rörande faderns förutsättningar som vårdnadshavare för barnen, saknas anledning att ställa det av statsrådet i familjerättsfrågor givna interpellationssvaret i motsats till nämndens lagtolkning i ärendet.

Som framgår av den redogörelse för handläggningen av det aktuella ärendet som här lämnats hade barnavårdsnämnden i sitt yttrande inte bedömt fadern vara i och för sig lämplig som vårdnadshavare för barnen utan

tvärtom uttalat viss osäkerhet i det avseendet. Vad som "är barnets bästa" är inte definierat i lagtexten utan blir en bedömningsfråga från fall till fall. För barnavårdsmyndigheterna blir den frågan givetvis det väsentliga när domstol i ett enskilt fall begär yttrande hur vårdnaden lämpligen skall anordnas. I detta sammanhang betraktas de lokala barnavårdsmyndigheterna av domstolarna som sakkunniga i frågor som rör barnets bästa. När domstol begär yttrande från barnavårdsmyndighet i vårdnadsfrågor åberopas också ofta 40 kap. 1 § rättegångsbalken som behandlar inhämtande av sakkunnigt yttrande. Yttranden i vårdnadsfrågor bör alltså främst ta sikte på vad som är bäst för det barn det gäller, inom de ramar som vårdnadskapitlet i föräldrabalken anger. Stockholms barnavårdsnämnds yttrande avsåg att ge uttryck för nämndens uppfattning om vad som under dessa mycket speciella omständigheter på lång sikt borde vara bäst för barnen, i full överensstämmelse med lagtexten och med de överväganden som gjorts under förarbetena i 12 § föräldrabalken i dessa nuvarande lydelse.

I sitt slutliga beslut i vårdnadsärendet den 25 februari 1975 uttalade Handens tingsrätt följande.

Av utredningen i målet framgår ej att L. M. — om hans nuvarande levnadsförhållanden tas i beaktande — allmänt sett skulle vara olämplig som vårdnadshavare. Tingsrätten bygger denna slutsats på sin bedömning av förhöret med L. M. inför tingsrätten. Med sitt förflutna och inberäknat att oklarhet alljämt måste anses vidlåda frågan om grundad anledning funnits till uppgifterna under utredningen och inför rätten om att L. M. ännu under våren 1974 skulle ha sysslat med narkotikalangning framstår L. M. som varken sämre eller bättre än andra som — utan att saken ställts på sin spets — handhar vårdnaden om barn.

L. M. har gjort gällande att tingsrätten vid denna bedömning av hans person skall utan vidare på hans ansökan tillerkänna honom vårdnaden. Enligt tingsrättens mening är vad svensk rätt innehåller på denna punkt ej uttömmande angivet därmed. Såväl lagens ordalydelse (6 kap. 12 § 2 st. föräldrabalken) som förarbetena till gällande lag (se SOU 1972: 41 s. 206 ff och 240) ställer i sammanhanget barnets bästa i förgrunden.

Av vad som framkommit under utredningen finner tingsrätten barnens bästa kräva att I. S. får vårdnaden om dem. Härvid beaktar tingsrätten att, såsom också barnavårdsnämnden funnit, I. S. har mycket goda personliga och praktiska förutsättningar att tillgodose barnens behov. Också den av barnavårdsnämnden framhållna omständigheten att barnen blir infogade i ett väl sammansvetsat släktsammanhang blir enligt tingsrättens mening av betydelse. Moderns släkt har under barnens första levnadsår oförminskat ägnat dem intresse och omsorger. Att L. M. upphört därmed — om än bara till en tid — ter sig svårförståeligt om inte saken får förklaras av att hans engagemang i barnen inte är jämförbart med det som moderns släkt har.

På grund av det anförda finner tingsrätten L. M.:s ansökan böra ogillas och I. S.:s ansökan böra bifallas.

Svensson anförde i påminnelser bl. a. följande.

Det är fullständigt irrelevant för frågan om föräldraföreträdet, huruvida föräldrarna sammanbott eller ej. Efterlevande förälder har i händelse av

vårdnadshavarens död samma företrädare oavsett tidigare samlevnadsform mellan föräldrar och oavsett om de över huvud sammanlevat. I samtliga fall kan företrädet brytas endast om föräldern ifråga är i lagens mening olämplig att handha vårdnaden. Olämplighet föreligger enligt utskottsutlåtandet och propositionen även i det fall då den efterlevande föräldern inte önskar ta hand om barnet – föräldern behöver alltså inte allmänt vara någon dålig människa: olämpligheten som vårdare kan bestå i annat.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande.

Enligt gällande rätt kan föräldrar ha gemensam vårdnad om sina barn endast om de är gifta med varandra. Reglerna om föräldrarnas gemensamma vårdnad om barn i äktenskap bygger på förutsättningen att de lever tillsammans. Upplöses familjegemenskapen skall enligt 6 kap. 7 § förädrabalken rätten förordna vem av föräldrarna som skall ha vårdnaden om barnen eller om inte alla barnen bör stå under den enes vårdnad, hur de skall fördelas mellan föräldrarna. Redan den omständigheten att föräldrarna lever åtskilda på grund av söndring kan utlösa sådant förordnande men härför krävs ansökan av endera. Dömer rätten till äktenskapsskillnad skall den självant förordna om barnen. När vårdnaden om barn i äktenskap tillkommer föräldrarna gemensamt och den ene dör, blir den efterlevande ensam vårdnadshavare direkt på grund av lag (6 kap. 8 § förädrabalken). Har vårdnaden vid upplösning av äktenskapet eller i följd av särlevnad tillagts den ene och dör denne, krävs rättens förordnande för den andre att utöva vårdnaden. Sådant förordnande skall ges, såvida inte vårdnaden med hänsyn till barnets bästa finnes böra anförtros åt särskilt förordnad förmyndare (6 kap. 9 § förädrabalken).

För barn utom äktenskap gäller enligt 6 kap. 12 § förädrabalken att det står under moderns vårdnad. Är föräldrarna ense om att fadern i stället skall ha vårdnaden, skall han på anmälan förordnas av rätten att överta vårdnaden, om det ej är uppenbart stridande mot barnets bästa. Dör den av föräldrarna som har vårdnaden om barnet utom äktenskap skall rätten förordna den andre att utöva vårdnaden, såvida vårdnaden inte med hänsyn till barnets bästa finnes böra anförtros åt särskilt förordnad förmyndare. 12 § erhöll i denna del sin nuvarande lydelse genom lag som trädde i kraft den 1 januari 1974. Dessförinnan gällde att om modern dog vårdnaden skulle överflyttas "på fadern eller särskilt förordnad förmyndare". Fadern hade då alltså inte någon som helst företrädesrätt att bli vårdnadshavare.

Familjelagssakkunniga uttalade i sitt betänkande Familj och äktenskap I (SOU 1972: 41 s. 240) i specialmotivering till lagen om ändring i förädrabalken: "Har exempelvis modern vårdnaden om ett barn utom äktenskap och avlider hon, står alltså fadern närmast till att överta vårdnaden. Är han inte villig att överta denna, torde det inte vara förenligt med barnets bästa

att anförtro honom vårdnaden. I sådant fall får vårdnaden överflyttas till en särskilt förordnad förmyndare.”

I proposition (1973: 32 s. 129) med förslag till ändring av bl. a. 12 § föräldrabalken anförde departementschefen bl. a.: ”Det är rimligt att fadern till ett barn utom äktenskap uttryckligen ges företräde till att överta vårdnaden om modern dör, i likhet med vad som gäller beträffande barn i äktenskap enligt 6 kap. 9 § föräldrabalken.”

Stadgandet i 6 kap. 9 § föräldrabalken upptogs oförändrat från motsvarande stadgande i lagen om barn i äktenskap. Lagberedningen (NJA II 1921 s. 255) uttalade beträffande det senare stadgandet. Det torde i fall då vårdnaden tillerkänts den ene av föräldrarna i anledning av att de lever åtskilda på grund av söndring eller i samband med äktenskapsskillnad mellan dem ofta inträffa, att barnet står främmande för den andre av föräldrarna och att omständigheterna även i övrigt är sådana att, om vårdnadshavaren blir olämplig att utöva vårdnaden eller avlider, vårdnaden hellre bör anförtros någon annan, exempelvis någon anhörig till den förre vårdnadshavaren, än den andre av föräldrarna. Denne bör därför enligt beredningens mening i oförväntade fall ej vara självskriven att övertaga vårdnaden, om han ock på grund av det naturliga bandet mellan honom och barnet skall ha ett visst företräde därtill; domstolen bör äga att träffa ett avgörande härutinnan med hänsyn främst till barnets bästa.

Det har vid upprepade tillfällen rests krav på att även ogifta eller frånskilda föräldrar skall få möjlighet att gemensamt utöva vårdnaden om sina barn. I första hand har man därvid uppehållit sig vid de sammanboende föräldrarnas situation (jfr exempelvis Familjelagssakkunnigas betänkande s. 206 ff).

I PM med förslag till ändrade faderskaps- och vårdnadsregler m. m. (Ds Ju 1975: 17) är utgångspunkten när det gäller vårdnadsreglerna att gifta föräldrar liksom nu skall ha gemensam vårdnad om sina barn. En nyhet är att den gemensamma vårdnaden inte nödvändigtvis skall behöva upplösas vid en skilsmässa. Också föräldrar som inte är eller har varit gifta med varandra skall enligt promemorian kunna få gemensam vårdnad om sina barn. Det skall därvid i princip vara utan betydelse om de bor tillsammans eller inte. Skulle det visa sig att en ordning med gemensam vårdnad inte fungerar, har vardera föräldern rätt att gå till domstol och begära att den gemensamma vårdnaden upplöses. Domstolen skall då bestämma vem som skall vara vårdnadshavare. På denna punkt behålls nuvarande principer. Vägledande blir alltså vad som är skäligt med hänsyn till barnets bästa. Liksom hittills skall enligt förslaget i promemorian gälla att när barn står under vårdnad av bägge föräldrarna och en av dem dör, vårdnaden skall tillkomma den andre medan när barn som står under vårdnad endast av den ene av föräldrarna och denne dör, den andre skall förordnas att utöva vårdnaden, såvida ej denna med hänsyn till barnets bästa finnes böra anförtros åt särskilt förordnad förmyndare (6 kap. 10 § förslag till lag om ändring i föräldrabalken).

Som framgår av ovanstående gäller nu för såväl barn i äktenskap som barn utom äktenskap att om förälder som ensam utövar vårdnaden avlider den andre föräldern skall förordnas att utöva vårdnaden. såvida ej denna med hänsyn till barnets bästa finnes böra anförtros åt särskilt förordnad förmyndare. Någon ändring i dessa bestämmelser har inte föreslagits. För Svenssons uppfattning, att den efterlevande förälderns företrädare att förordnas till vårdnadshavare inte kan brytas utan att denne förklarats vara olämplig att handha vårdnaden finns inte stöd i förarbetena till gällande lag. Vad som sagts är att den efterlevande föräldern på grund av det naturliga bandet mellan honom och barnet skall ha ett visst företrädare att överta vårdnaden men att domstolen bör äga att träffa ett avgörande med hänsyn främst till barnets bästa. Stockholms barnavårdsnämnds beslut att föreslå tingsrätten att tillerkänna I. S. vårdnaden om flickorna Sara och Emma fastän deras far L. M. ej befunnits olämplig som vårdnadshavare kan alltså inte anses strida mot gällande lag och dess förarbeten.

Föräldrars vårdnadsansvar, barns självbestämmanderätt och barnavårdsnämnds skyldigheter

Av handlingar i socialvårdsakt framgick bl. a. följande. Makarna H:s dotter Lena, född den 7 juli 1958, omhändertogs den 3 september 1973 enligt 31 § andra stycket barnavårdslagen och placerades som fosterbarn i enskilt hem. Orsaken till placeringen var familjeproblem. Den 4 juli 1974 begärde föräldrarna att samhällsvården skulle upphöra. Enligt journalanteckning den 8 juli 1974 var Lena "mycket upprörd och nere över att hon måste återvända hem till föräldrarna och uppgav att hon inte kände sig tillräckligt i psykisk balans för att klara av detta". För att underlätta Lenas återkomst avtalades med föräldrarna att de skulle "hålla sig borta från hemmet en tid", dvs. bo hos goda vänner. Lena var då villig att försöka bo hemma. Den 13 juli flyttade föräldrarna hem. Lena fick intrycket att fadern inte längre såg hennes vistelse i hemmet som ett försök utan som en definitiv hemflyttning. Hon rymde hemifrån den 15 juli och begav sig till Britta Hansson, Nyboda gård. Därifrån hämtades Lena under dramatiska omständigheter av föräldrarna och fördes på inrådan av socialassistenten Charlotte Linton till Danderyds sjukhus, psyk. akutmottagningen. Lena blev inlagd på sjukhuset och fick kontakt med doktor Tervalampi på barnpsykiatriska avdelningen. Enligt doktor Tervalampi hyste Lena stor oro för att fadern skulle hämta henne på sjukhuset. För att förhindra att Lena hämtades av föräldrarna mot sin vilja, något som enligt doktor Tervalampi skulle vara psykiskt skadligt för henne, kontaktade Tervalampi socialinspektören Ernst Kärrman, som i sin tur kontaktade sociala centralnämndens ordförande Lars Starkerud och meddelade att Lenas föräldrar "avsåg

att mot flickans vilja hämta henne från sjukhuset påföljande dag''. Starke-
rud beslöt den 16 juli 1974 med stöd av 6 § lagen om social centralnämnd
och 11 § barnavårdslagen omhändertaga Lena för utredning enligt 30 § barna-
vårdslagen. ''enär det i ärendet förelåg sannolika skäl för att ingripande
med stöd av 25 § barnavårdslagen var påkallat''. I samband med ordförän-
debeslutet placerades Lena hos Britta Hansson, Nyboda gård.

Sociala centralnämnden beslutade vid sammanträde den 24 juli ''att fast-
ställa ordförändens beslut beträffande omhändertagande av Lena för ut-
redning enligt 30 § barnavårdslagen. då det i ärendet föreligger sannolika
skäl. att ingripande med stöd av bestämmelserna i 25 § a barnavårdslagen
är påkallat med hänsyn till att det föreligger risker för flickans själsliga hälsa
om ingripande ej sker''. Tre ledamöter reserverade sig mot beslutet.
Vid sammanträdet beslutades att Lena skulle placeras i enskilt hem hos
makarna Arne och Britta Hansson, Nyboda gård. Makarna H. och Lena
gav sitt samtycke till att beslutet verkställdes. I särskild motivering till
samtycket angav makarna H. att de lämnade sitt godkännande efter stor
tvekan. Efter företagen utredning fann socialassistenten Charlotte Linton
ej indikationer för ett ingripande enligt 25 § a barnavårdslagen föreligga.
Hon föreslog sociala centralnämnden att omhändertaga Lena för samhälls-
vård enligt 31 § barnavårdslagen med placering hos makarna Arne och Brit-
ta Hansson, Nyboda gård, samt att ersättning skulle utgå till makarna
Hansson med 1 000 kronor per månad.

Vid sociala centralnämndens sammanträde den 12 augusti 1974 yrkade
makarna H. omhändertagande enligt 31 § andra stycket barnavårdslagen
men motsatte sig en definitiv placering hos makarna Hansson. Sociala
centralnämnden fann ej sannolika skäl för ett ingripande med stöd av 25 § a
barnavårdslagen utan beslutade ''att omhändertaga Lena med stöd av 31 §
andra stycket barnavårdslagen under förutsättning att erforderligt samtycke
lämnades. att i avvaktan på ytterligare utredning angående placering i
enskilt hem. placera Lena hos makarna Hansson samt att ersätta makarna
Hansson med 1 000 kronor per månad''. Beslutet skulle ofördröjligen del-
ges Lena och hennes vårdnadshavare med anmodan att skriftligen förklara
huruvida de samtyckte till att det verkställdes.

Vid sammanträde den 29 augusti 1974 konstaterade sociala centralnämnden
enligt anteckning i protokollet § 1008, att nämnden vid sammanträde
den 12 augusti 1974 ''beslutade att Lena skulle få vara placerad i enskilt
hem hos makarna Hansson i avvaktan på ytterligare utredning i ärendet''.
Vidare antecknades i protokollet ''Vid den företagna utredningen har det
framkommit att makarna H. är positiva till ett omhändertagande jml 31 §
2 st barnavårdslagen. Däremot motsätter de sig en placering hos makarna
Hansson. De kan möjligen acceptera en tidsbegränsad placering under en
utredningstid. Av den nu vidtagna utredningen framgår även att Lena
kommer att överklaga sociala centralnämndens beslut att ej omhändertaga
henne med stöd av bestämmelserna i 25 § a och 29 § barnavårdslagen. Le-

na kan dock tänka sig lämna samtycke till omhändertagande jml 31 § 2 st barnavårdslagen under förutsättning att hon får stanna hos makarna Hansson. Det faktiska läget är däremot sådant att något omhändertagande för samhällsvård ej kunnat komma till stånd. Makarna Hansson erhåller således f. n. ingen ersättning för Lena. Lenas föräldrar motsätter sig också att sociala centralnämnden skall utge ersättning för flickans vistelse hos makarna Hansson. Efter överläggning beslutar sociala centralnämnden, att uppdra till socialförvaltningen att uppta förhandlingar med makarna Hansson rörande ersättning för Lenas vistelse hos dem. Ärendet skall där- efter redovisas till sociala utskottet för ställningstagande."

Efter ytterligare utredning behandlade sociala centralnämnden ärendet vid sammanträde den 26 september 1974, varvid makarna H., som begärt företräde inför nämnden, begärde svar på bl. a. frågan "Vem har för närvarandet det formella ansvaret för Lena, juridiskt och ekonomiskt?" Nämnden konstaterade "att den ej finner anledning besvara ovannämnda frågeställningar". – Lena beviljades vid sammanträdet med stöd av bestämmelserna i 13 § socialhjälpslagen kompletterande bidrag till uppehälle med 355 kronor per månad.

I skrivelse, som kom in den 11 november 1974, samt vid personligt besök på JO-expeditionen den 28 november 1974, anförde makarna H. klagomål mot ärendets handläggning. Särskilt ansåg de grunden ofullständig för Starkeruds beslut den 16 juli 1974 att omhändertaga Lena för utredning samt ifrågasatte om nämnden handlat rätt när den inte besvarade frågorna som ställdes av dem vid sammanträdet den 26 september 1974. Vidare ansåg de att det var olämpligt att placera Lena hos makarna Arne och Britta Hansson på Nyboda gård mot bakgrund av vad som inträffat och då enligt deras uppfattning Britta Hansson i förevarande fall medvetet arbetat på att skilja barn och föräldrar åt i stället för att skapa goda relationer dem emellan. Klagomål riktades även mot befattningshavare vid Danderyds sjukhus. (I den delen har klagomålen med stöd av 9 § instruktionen för riksdagens ombudsmän överlämnats till socialstyrelsen för handläggning.)

Yttrande inhämtades från sociala centralnämnden i Vaxholm i anslutning till en inom ombudsmannaexpeditionen upprättad promemoria.

I remissvaret uttalade sociala centralnämnden.

Sociala centralnämndens beslut av den 12 augusti 1974 innebar att Lena omhändertogs med stöd av bestämmelserna i 31 § 2 st. barnavårdslagen under förutsättning av att erforderligt samtycke lämnades.

Enligt vad som framgår av barnavårdsutredningen av den 9 augusti 1974 var Lenas föräldrar medvetna om att dottern var i behov av hjälp och stöd. De var även införstådda med att de ej kunde tvinga Lena till något mot hennes vilja. De ifrågasatte dock om Nyboda gård var ett lämpligt ställe för Lena att vistas på utan önskat att en placering i annat enskilt hem skulle diskuteras.

I nämndens omnämnda beslut ingår också en att-sats om att ytterligare

utredning skulle vidtas angående Lenas placering i enskilt hem. I avvaktan på nämnda utredning och en ev. omplacering ansåg nämnden att Lena skulle, i enlighet med hennes egen önskan, kvarbli hos makarna Hansson vid Nyboda gård.

Under den fortsatta utredningen framkom det att makarna H. var positiva till ett s. k. frivilligt omhändertagande. De vägrade emellertid godtaga en placering hos makarna Hansson. De skulle möjligen kunna acceptera en tidsbestämd placering under en utredningstid.

Lena å sin sida anförde att hon endast kunde tänka sig att lämna samtycke till ett frivilligt omhändertagande om hon fick kvarbli hos makarna Hansson. I och med nämnda ställningstagande kunde ej någon åtgärd med stöd av barnavårdslagens bestämmelser ifrågakomma.

Ärendet utvecklades så att Lena i enlighet med sina egna önskemål kvarblev på Nyboda gård. Lena började även praktisera vid ett daghem beläget i Stockholm. Lenas inkomst var låg så att den ej förslog till hennes kostnader för bostad och uppehälle. Sociala centralnämnden beslöt vid sammanträde den 20 september 1974 att med stöd av 13 § socialhjäpslagen lämna kompletterande bidrag till uppehållet. Nämndens beslut av den 29 augusti 1974 avsåg uppdrag till socialförvaltningen att utreda Lenas behov av ekonomiskt stöd ävenledes i enlighet med socialhjäpslagens bestämmelser. Beklagligtvis kom protokollspunkten från nämnda sammanträde att få en olycklig formulering. Nämndens beslut avsåg sålunda ej placering av Lena vid Nyboda gård. Däremot ansåg nämnden att den med hänsyn till Lenas utsatta läge hade skyldighet att ekonomiskt bidra till hennes försörjning. I och med att något beslut om samhällsvård ej tillkom var bestämmanderätten över flickan föräldrarnas. Det föreföll dock ej nämnden rimligt att föräldrarna, med hänsyn till Lenas ålder och mognad, mot hennes vilja skulle ta henne därifrån.

Nämnden har vid sin handläggning funnit att Lena är mogen och självständig och att stor hänsyn måste tas till hennes klart uttalade önskemål. Fortfarande kvarstår dock förhoppningar om att vi i samverkan med Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken vid Danderyds sjukhus skall kunna medverka till att lösa konflikten mellan Lena och föräldrarna. Nämnden kan väl förstå att situationen varit påfrestande och irriterande för föräldrarna. Det är dock ej ovanligt att barn i tonåren, efter att en tid varit avvissande, spontant kan återvända till föräldrarna.

Sociala centralnämnden vill beträffande det lämpliga i att placera Lena hos makarna Hansson på Nyboda gård anföra följande.

Nyboda gård är ett behandlingshem vilket är godkänt av Socialstyrelsen. Britta Hansson, vilken är socionom, har en grundlig erfarenhet av ungdomar med relationsproblem. Nämnden, vilken har god kännedom om makarna Hanssons insatser vid behandlingshemmet, bedömde det vara positivt för Lena att vistas där.

Vidare förhöll det sig så att Lena på eget initiativ begav sig från sitt eget hem till Nyboda gård. I barnavårdsutredning av den 22 juli 1974 uppger Lena att hon sedan ett år tillbaka känt Britta Hansson. Lena har hos makarna Hansson upplevt gemenskap och trygghet och säger sig ha fin kontakt med Britta Hansson och övrig personal i kollektivet. Lena framhåller i utredningen att hon önskar kvarbli på Nyboda hos makarna Hansson.

I intyg av den 16 juli 1974 anför dr Tervalampi vid PBU, Danderyds sjukhus, att man under utredningen bör pröva möjligheten av att Lena i fortsättningen får vistas hos Britta Hansson, som ställt sig positiv till detta.

I intyg av den 22 juli 1974 anför dr Tervalampi att han senare besökt Lena och Britta Hansson vid två tillfällen och funnit att Lena trivs utomordentligt väl där. "Jag anser det självklart att hennes önskan att vilja fortsätta bo där respekteras".

Vidare kan nämnas att dr Reichard vid Danderyds sjukhus i uttalande vilket ingår i den omnämnda barnavårdsutredningen stött dr Tervalampis åtgärder innefattande placeringen hos Britta Hansson. Lenas placering vid Nyboda gård tillkom i samband med ordförandebeslutet. Placeringen rekommenderades och stöddes som tidigare nämnts med läkarintyg av dr Tervalampi, Danderyds sjukhus. Nämnden fann det också orealistiskt att omplacera Lena mot hennes vilja.

Sociala centralnämnden har sålunda med stöd av sin kännedom om makarna Hansson och ovan relaterade uttalanden funnit den vidtagna placeringen vara väl motiverad. Nämnden har vid sitt ställningstagande tagit hänsyn till Lenas ålder, utveckling och egenskaper i övrigt.

Makarna H. inkom med påminnelser.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande.

Inledningsvis kan erinras om att enligt 6 kap. 2 § föräldrabalken det åligger föräldrarna att sörja för barnets person och att ge det sorgfälligt uppfostran. Enligt 6 kap. 3 § föräldrabalken skall föräldrarna utöva den uppsikt över barnet som är erforderlig med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter. Av vårdnadsplikten och vårdnadsrätten följer i princip att vårdnadshavaren bestämmer över barnets vistelseort och personliga förhållanden. I enlighet härmed kan enligt 21 kap. 6 § föräldrabalken den som har vårdnaden, när barnet vistas hos annan, påkalla länsrättens åtgärd för att barnet skall överflyttas till honom. Samtidigt skall emellertid beaktas att hänsyn allt efter barnets ålder, mognad och omständigheterna i övrigt skall tas till barnets egen vilja och önskemål. Det framgår indirekt redan av 6 kap. 3 § föräldrabalken. Barnets självbestämmanderätt blir visserligen under omyndighetstiden legalt sett aldrig fullständig, men den skall alltid i tillbörlig mån beaktas. Naturligen ökar måttet av självbestämmanderätt ju närmare myndighetsåldern barnet kommer. Som bekant inträder myndighet numera vid 18 års ålder. Vad nu sagts om barns bestämmanderätt illustreras bl. a. av att länsrätten i mål om överflyttning till vårdnadshavaren av barn, som vistas hos annan, inte får besluta om sådan överflyttning mot barnets vilja om det fyllt 15 år utan att länsrätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa.

Ser man saken ur barnavårdsorganens synvinkel märks att barnavårdsnämnden (sociala centralnämnden) skall lämna den som har vårdnaden om barnet stöd och hjälp vid utövandet av vårdnaden. Uppgiften erbjuder påtagliga problem i fall där motsättningar uppkommer mellan vårdnadshavaren och barnet och barnet nått sådan ålder och mognad att dess vilja skall beaktas. Barnavårdsnämnden har ju då å ena sidan att bistå vårdnadshavaren och å andra sidan att se till barnets rätt och bästa. Det kan inte undvi-

kas att barnavårdsnämnden i sådana fall ibland kan komma att handla på ett sätt som av vårdnadshavaren uppfattas som att barnavårdsnämnden tar parti för barnet och sviker vårdnadshavaren eller av barnet som att barnavårdsnämnden tar parti för vårdnadshavaren och inte tillbörligen beaktar barnets vilja och önskemål.

På sätt framgår av 25 § a barnavårdslagen har barnavårdsnämnd – varmed i sammanhanget även förstås social centralnämnd – att vidta åtgärder enligt 26–29 §§ nämnda lag om någon som ej fyllt 18 år misshandlas i hemmet eller eljest där behandlas på sådant sätt, att hans kroppsliga eller själsliga hälsa utsätts för fara, eller om hans utveckling äventyras på grund av föräldrarnas eller annan fostrares olämplighet som fostrare eller bristande förmåga att fostra honom. Bland de ingripanden som därvid kan komma ifråga nämns i de angivna bestämmelserna (26–29 §§) som exempel hjälpåtgärder, föreskrifter rörande den underåriges levnadsförhållanden, övervakning eller om särskilda skäl föreligger omhändertagande för samhällsvård. Emellertid kan förhållandena i en given situation vara sådana att barnet måste tagas om hand redan innan nämnden kan slutligt avgöra frågan. För sådant ändamål stadgas i 30 § barnavårdslagen att nämnden får omhänderta den underårige för utredning. Som förutsättning för sådant tillfälligt omhändertagande, som för övrigt ej får bestå längre än högst fyra veckor, gäller dels att sannolika skäl för ett ingripande med stöd av 25 § barnavårdslagen föreligger, dels ock att omhändertagandet anses nödvändigt på grund av förefintliga risker för den underåriges hälsa och utveckling. Bedöms förhållandena så alarmerande att ej ens detta provisoriska ställningstagande från nämndens sida kan avvaktas, äger nämndens ordförande att omhänderta barnet. Som förutsättning härför gäller dock att barnavårdsnämndens prövning inte kan avvaktas utan fara eller allvarlig olägenhet. I sådant fall skall frågan underställas nämndens prövning utan dröjsmål och senast inom tio dagar från ordförandens beslut.

Jag vill framhålla att det inte ankommer på JO att överpröva myndighets bedömningar och därpå grundade beslut eller åtgärder. Med hänsyn härtill och då såväl Lena som makarna H. samtyckte till att sociala centralnämndens beslut att omhänderta Lena för utredning verkställdes, finner jag inte skäl att själv pröva sociala centralnämndens beslut därom. I fråga om ordförandens tidigare åtgärd den 16 juli 1974, att, utan att invänta nämndens ställningstagande, omhänderta Lena för utredning, får denna ses mot bakgrund av att Lena föregående dag begett sig hemifrån till Nyboda gård och vägrade att återvända till hemmet, där hon efter en fosterhemsvistelse på omkring tio månader bott endast en knapp vecka, att fadern agerat kraftigt för att få Lena att lämna Nyboda gård och att Lena befarade och oroade sig för att fadern skulle hämta henne från sjukhuset mot hennes vilja. Under angivna förhållanden och då det för Lena enligt uttalande av läkare skulle vara psykiskt skadligt att bli hämtad av fadern mot sin vilja kan jag inte göra annan bedömning än att ordföranden handlade i överensstämmel-

se med intentionerna i nyssnämnda bestämmelser när han omhändertog Lena och inledde utredning.

Vad härefter rör frågan om Lenas placering under utredningstiden är att märka att det i 41 § barnavårdslagen bl. a. stadgas: "Är den omhändertagne icke elev vid ungdomsvårdsskola, ankommer det på barnavårdsnämnden att själv eller genom den åt vilken nämnden anförtrott vårdnaden öva uppsikt över honom samt att, i den mån behandlingen så kräver, bestämma rörande hans person och personliga förhållanden." Föräldrarna har således då inte längre någon rätt att bestämma över behandlingen av sitt barn. En annan sak är att nämnden, när det låter sig göra, tar dem med vid planeringen för barnet och beaktar deras synpunkter. Var Lena skulle placeras var alltså en bedömningsfråga. Man stod inför en svår bedömning vid vilken olika skäl och omständigheter måste vägas in och hänsyn tas. Lena var vid omhändertagandet 16 år gammal. Stor hänsyn måste därför tas till hennes mening om var hon ville vistas. Så som förhållandena gestaltade sig kan enligt min mening placeringen av Lena under utredningstiden hos makarna Arne och Britta Hansson inte läggas någon till last som fel.

Vad slutligen gäller den nämndens vägran att besvara frågor som makarna H. påtalat, hade mot bakgrund av bl. a. den olyckliga protokollsformulering varom talas i remissvaret ett klagande besked enligt min mening lämpligen bort ges. åtminstone på makarna H:s fråga om "vem som hade det formella ansvaret för Lena, juridiskt och ekonomiskt?". Att så icke skedde kan emellertid inte läggas någon till last såsom fel eller försumelse.

Förtäckt socialhjälp

Sociala centralnämnden i Älvdalen beslöt den 19 april 1971 under § 380 att uppdra till ordföranden att söka förmå en viss kvinna A. att ta emot socialhjälp till uppehälle m. m. "enär hennes ekonomiska situation syntes vara en stor bidragande orsak till hennes akuta situation". – Kvinnan var vid tillfället sjukskriven på grund av djup depression. Hon hade en negativ inställning till socialförvaltningen och hade vid flera tidigare tillfällen kategoriskt vägrat att ta emot erbjuden socialhjälp. – Dåvarande ordföranden i nämnden Lennart Södersten kvitterade dagen därpå ut 2 700 kr. för hennes räkning, varav 200 kr. angavs vara obligatorisk socialhjälp enligt 12 § socialhjälpslagen och 2 500 kr. s. k. frivillig socialhjälp enligt 13 § socialhjälpslagen. Södersten kontaktade i sin tur en person utan anknytning till socialförvaltningen. Holger Ehmer, som överlämnade pengarna till kvinnan. Hon fick därvid den uppfattningen att den obligatoriska hjälpen om 200 kr. var en direkt gåva från Ehrner och att den frivilliga hjälpen om 2 500 kr. utgjorde ett lån från en viss nybildad politisk organisation i Älvdalen.

len. Hon hade därefter vid ett tillfälle under hösten 1971 återbetalat 800 kr. till Ehrner och under våren 1972 ytterligare 400 kr. Hon var därvid och fram till dess hennes ekonomiska situation utreddes i anledning av ett annat ärende 1973 i den tron att de 2 500 kr. utgjorde ett lån och hade för avsikt att betala tillbaka hela summan till Ehrner. – Den 8 oktober 1973 beslöt emellertid sociala centralnämnden att efterge återbetalning av hela beloppet 2 500 kr. Genom ordförandebeslut hade då redan till A. återbetalats de 1 200 kr. som hon genom Ehrner dessförinnan hade betalat tillbaka.

I skrivelse, som kom in den 26 augusti 1974, anhöll Bengt Granqvist, som då vikarierade som socialassistent vid socialförvaltningen i Älvdalen, att JO skulle ta upp den handläggning som förevarit i detta ärende till bedömning. Han anförde att en helhetsbedömning och ett utlåtande från JO av ifrågavarande ärende torde vara av stort värde för socialvårdstjänstemännens och de sociala nämndernas handläggning av liknande ärenden. A. hade kontaktats och likaså uttryckt önskemål om att få ärendet prövat av JO.

Till skrivelsen var fogad bl. a. en den 31 augusti 1973 av dåvarande socialassistenten vid socialförvaltningen i Älvdalen Ove Nordengren upprättad promemoria, vari utförligt redogörs för de närmare omständigheterna vid överlämnandet av de ifrågavarande medlen till kvinnan och vissa egenomligheter i samband med de ovan nämnda återbetalningarna till Ehrner. I promemorian anfördes vidare följande.

Oberoende av bakomliggande sociala motiv synes formerna för socialhjälpens överbringande till A. vara synnerligen dunkla och anmärkningsvärda, särskilt med tanke på de konsekvenser förfaringssättet leder till, både för hjälptagaren och kommunen i ersättningsfrågan. Sociala motiv får självfallet ej leda till att socialhjälpens regler sättes ur spel.

Kommunförbundets jurist har kontaktats i ärendet och har framhållit att det är ytterst tveksamt om socialhjälp som utgår till enskild kan rättsligt betraktas som socialhjälp, om hjälptagaren ej har kännedom om förhållandet. De medel som återbetalas kan därför ej rubriceras som återbetald socialhjälp. Det förfaringssätt som använts i fallet A. stöter därför på flera socialrättsliga och bokföringsmässiga problem.

Justitieombudsmannen har i samband med utlåtande i ett socialhjälpens-ärende (Socialföfattningar nr 7/73 s. 145) anført följande: "Beträffande frivillig socialhjälp måste emellertid gälla att den i princip blott kan utgå, om den är begärd av den hjälpsökande. Socialhjälp, som utgår enligt 13 § socialhjälpenslagen får förutsättas icke kunna påtvingas någon som ej ansökt därom".

Ovannämnda uttalanden av juridiska experter påvisar således klart att det förfaringssätt som kom till användning vid socialhjälpens utgivande till A. var olämpligt.

Avsaknaden av en ekonomisk utredning i samband med hjälpens beviljande gör att det i efterhand stöter på svårigheter att bedöma hjälpens obligatoriska eller frivilliga karaktär. Sannolikt borde större delen av det utgivna beloppet ha rubricerats som obligatorisk hjälp med hänsyn till A:s dåvarande ekonomiska förhållanden.

Socialhjälpens överlämnande via en från socialmyndigheten fristående person är synnerligen diskutabelt även ur sekretessynpunkt särskilt med tanke på att det här gällde ett mycket känsligt socialt ärende.

Vådorna av förfaringssättet kan vidare belysas genom följande: Kommunen kan jämlikt 37 § Shjl medge eftergift av en hjälptagares ersättnings-skyldighet. Om kommunen däremot finner att återbetalning skall ske skall i första hand en frivillig överenskommelse söka nås med den enskilde. I det fall hjälptagaren vägrar fullgöra sin ersättningskyldighet har kommunen att inom tre år från hjälpens utgivande föra talan till Länsstyrelsen om fast-ställelse av ersättningsanspråket. Länsstyrelsen avdömer därvid ärendet med hänsyn till hjälptagarens dagsaktuella betalningsförmåga. Enl. 39 § Shjl skall anspråk på ersättning ej bifallas om hjälptagaren genom återbe-talningen kan komma att sakna medel för sig eller de sina, eller eljest syn-nerliga skäl tala mot bifall till ersättningsanspråket. Fastställer Länsstyrel-sen däremot kommunens krav löper tioårig preskriptionstid enligt allmän-na bestämmelser.

Justitieombudsmannen har i flera sammanhang påtalat vikten av att hjälptagaren ej vilseledes om sina rättigheter i samband med erhållandet av socialhjälp och vid återbetalning av dylik hjälp, samt att kommunen ej för-far på ett sådant sätt att den sociala och ekonomiska prövningen av ersätt-ningsanspråket som utsäges i 39 § Shjl förbigås.

Följderna av det förfaringssätt som tillämpats i samband med hjälpens utgivande till A. har uppenbarligen lett till att hon vilseletts både om hjäl-pens art och rätten till social och ekonomisk prövning av ersättningsan-språket. A. har således gjort inbetalningar till Holger Ehrner i tron att hon gjorde amorteringar på ett privat lån. En prövning av hennes återbetal-ningsförmåga skulle förmodligen lett till att kommunen beviljat henne ef-tergift eller vid krav att Länsstyrelsen befriat henne från ersättningsskyl-dighet.

Vidare var till Granqvists skrivelse fogad en den 17 september 1973 da-terad skrivelse från socialvårdskonsulenten i länet Olov G. Andersson i anledning av en begäran från sociala centralnämnden om ett utlåtande från denne om handläggningen av ärendet. I denna anfördes bl. a. följande.

Som socialassistent Nordengren klargjort och på de grunder han fram-håller är det formellt inte möjligt att utge socialhjälp till en person utan dennes vetskap. Utom vad Nordengren framför som underlag för denna slutsats erinras om socialhjälpslagets regler om utredning innan social-hjälp utges, socialhjälpslagen 16 §, och förvaltningslagens regler om del-givning och bestyrkande av utredningsmaterialet.

Socialvårdskonsulenten vill dock, i skenbar motsats till det citat av Jus-titieombudsmannens uttalande, som gjorts i utredningen, påminna om att det då och då i det praktiska socialarbetet dyker upp situationer, när denna formella regel får och måste få stå tillbaka för behovet av att praktiskt lösa en annars omöjlig situation. Det förekommer exempelvis då och då, att en sjuk person svälter men vägrar taga emot hjälp, låta tala vid sig eller ens öppna sin dörr för besökande socialarbetare. Det förekommer även att en stolt och rigid person lider nöd och låter sina barn svälta hellre än att emot-taga socialhjälp till livets uppehälle. Det måste vara riktigt, att i sådana si-tuationer uppträda praktiskt och utan överdriven bundenhet vid formalite-

ter. Man måste utge socialhjälp direkt till vederbörande eller i värsta fall på omvägar.

Det torde däremot vara helt olämpligt att låta hjälpen gå via ett politiskt parti och dess ordförande i dennes egenskap av representant för partiet.

Vad sedan angår sättet hur socialhjälp i dessa undantagsärenden meddelas, kan det vara lämpligt att ge den via anhörig, övervakare eller annan person med anknytning till de hjälpbehövande. Det har även i min praktik förekommit att socialtjänsteman köpt ut matvaror, redovisat detta till kommunen med butikens kvitto samt placerat matkassarna på den hjälpbehövandes förstugutrapp.

Vad angår återkraven av den utgivna hjälpen ska följande observeras.

Som Nordengren klargör föreligger icke återkravs rätt av medel utgivna i form av obligatorisk socialhjälp. Däremot föreligger rätt att efter en social prövning av betalningsförmågan och med iakttagande av preskriptionsreglerna på sätt som Nordengren klargör återkräva socialhjälp utgiven enligt 13 § socialhjälpslagen. Dock kan sådan återkravs rätt icke hävdas – utom när fråga är om förskottering av sociala förmåner såsom exempelvis folkpension – med mindre än att socialhjälpstagaren vid hjälpens utgivande bevisligen erhållit delgivning om hjälpens art och att återkrav skulle eller kunde komma att ske.

Det är inte möjligt att med ledning av handlingarna avgöra huruvida fråga verkligen är om s. k. frivillig socialhjälp. Inte heller är det möjligt att vid telefonsamtal med socialbyrån få fram uppgifter som klargör förhållandet. Enligt uppgift saknas erforderlig utredning från hjälptillfället. Man kan således inte utesluta att den hjälp som utgivits är att hänföra till obligatorisk socialhjälp och således icke behäftad med återbetalningsskyldighet. Det har således icke funnits stöd i gällande lag för att, som här skett, låta A. leva i den tron att hon var skyldig återbetala de pengar hon erhöll. Hennes ansträngda situation måste även ha påtagligt försämrats härav. Felaktigheten är så mycket mer anmärkningsvärd mot bakgrunden av A:s svåra sociala situation och då hon icke hade skyldighet att återbetala medlen samt även om så varit fallet hade återbetalningsskyldigheten varit avhängig av en social prövning av återbetalningsförmågan. Hennes återbetalningsförmåga kan helt icke utläsas av handlingarna som sänts till mig. Dock förefaller det som om återbetalningsförmåga i socialhjälpslagens mening icke förelegat.

Sociala centralnämnden beslöt den 8 oktober 1973 efter den av Nordengren verkställda utredningen och socialvårdskonsulentens utlåtande att överlämna ärendet till polisutredning. Sedan förhör i anledning därav hållits med bl. a. Södersten, Ehrner och A., beslöt länsåklagaren i Kopparbergs län G. Delleryd den 5 april 1974 att avsluta förundersökningen. I beslutet, som likaledes bifogats Granqvists skrivelse till JO, yttrade länsåklagaren följande.

Såsom statens socialvårdskonsulent anför i sitt yttrande i ärendet den 17 september 1973 uppkommer i det praktiska socialarbetet situationer,

när den formella regeln om att den person till vilken socialhjälp utges skall underrättas härom får stå tillbaka för behovet av att praktiskt lösa en annars omöjlig situation. Av utredningen framgår att Södersten befunnit sig i en sådan situation. Oavsett lämpligheten av det sätt på vilket han löst denna situation finner jag utbetalningen till A. via Holger Ehmer icke innefatta tjänstefel från Söderstens sida.

På grund av vad ovan anförts föranleder ärendet ingen min vidare åtgärd.

I anledning av Granqvists skrivelse till JO inforrades yttrande från sociala centralnämnden efter hörande av Södersten, som då inte längre var aktivt verksam i kommunens tjänst.

Från socialförvaltningen inkom därefter dels en till sociala centralnämnden ställd skrivelse från Södersten, dels ett utdrag ur nämndens protokoll den 4 november 1974, § 334, och ett av ordföranden, Elsa Grund, på nämndens vägnar avgivet yttrande.

I skrivelsen från Södersten förklarade denne, att han i polisutredningen redan upplyst om allt han kunde upplysa om, och hänvisade därför endast till denna.

Enligt protokollsutdraget ansåg nämnden sig tidigare ha diskuterat detta ärende tillräckligt och hade inget att tillägga utan uppdrog åt ordföranden att med stöd av de handlingar som fanns utföra begärt yttrande. I detta anfördes följande.

Nämnden har i oktober 1973, efter egen utredning, överlämnat ärendet avseende utbetalningsförfarandet i socialhjälpdelen till polismyndigheten för vidare utredning och ställningstagande, huruvida förfaringssättet var förenligt med gällande lagstiftning inom det straffrättsliga området.

Länsåklagarmyndigheten har sedermera i beslut den 5/4 1974 icke kunnat finna att något tjänstefel begåtts i ärendet.

Med hänsyn till det slut i ärendet, vartill Länsåklagarmyndigheten kom, får nämnden för sin del anse sakfrågan noggsamt prövad och jämväl ärendet för övrigt som avslutat.

Emellertid torde det vara angeläget, såsom i anmälan till Justitieombudsmannen angivits, att utifrån föreliggande material erhålla en bedömning över socialhjälpärendets handläggning i och för vägledning vid likartade komplexa enskilda livssituationer, som de sociala nämnderna dagligen konfronteras med.

JO Wennergren lånade också in och tog del av den av länsåklagaren företagna utredningen och anförde härefter vid ärendets avgörande.

Inledningsvis vill jag bara påpeka att det i Nordengrens promemoria citerade och sedan i Anderssons utlåtande omnämnda JO-uttalandet inte är ett sådant utan ett särskilt yttrande av regeringsrådet Petrén i en dom av regeringsrätten den 21 februari 1973.

Att ärendet handlagts olämpligt och felaktigt i olika hänseenden och var-

för så måste anses vara fallet framgår klart av den ovan redovisade utredningen. Min bedömning sammanfaller därvidlag i allt väsentligt med den som kommer till uttryck i Nordengrens och Anderssons skrivelser. Som Andersson likaledes påpekat kan det emellertid uppstå "omöjliga" situationer, där man tvingas vara mindre formalistisk och laga efter lägligheten för att en hjälpbehövande inte skall bli utan den hjälp han eller hon oundgängligen är i behov av. Klart står dock att ingen med hänsyn till gällande återbetalningsregler får påtvingas eller på omvägar förses med socialhjälp enligt 13 § socialhjälpslagen. I princip torde detsamma vara att iaktta beträffande socialhjälp enligt 12 § socialhjälpslagen, även om den ej är återbetalningspliktig. Socialhjälp är ju en medborgerlig rättighet, inte något medborgaren ålagts ta emot. Även om principen sålunda står klar, anser jag i likhet med Andersson att den ej får tillämpas till sin yttersta konsekvens. När mänskliga hänsyn gör det nödvändigt, bör det sociala söka finna praktiska lösningar som möjliggör överbringande till den socialhjälpssnegative av socialhjälp som han oundgängligen behöver för att klara sig. Ett sådant handlande måste anses försvarligt enligt nödrättens allmänna regler (24 kap. 4 § brottsbalken).

Länsåklagaren har redan prövat frågan om handläggningen av detta ärende varit av beskaffenhet att för Södersten böra medföra ansvar för tjänstefel och funnit så ej vara fallet. Med hänsyn särskilt till att det av utredningen inte framgår annat än att Södersten handlat i bästa välmening och att situationen varit av sådant ovan angett slag att en formellt riktig handläggning synes ha varit i det närmaste omöjlig att genomföra gör jag i denna fråga samma bedömning som länsåklagaren.

Då detta ärendes handläggning som ovan framgår redan före anmälan hit blivit grundligt utredd, och socialförvaltningen i Älvdalen numera synes väl medveten om vad som i ett fall som detta bör iakttas och på eget initiativ synes ha gjort vad på den ankommit för att rätta till och undanröja de negativa konsekvenserna av den tidigare handläggningen, finner jag inte skäl till vidare åtgärd eller uttalande från min sida.

Omhändertagande av rusdrycker på ålderdomshem och vårdanstalter

I skrivelser från ett flertal personer begärdes uttalanden från JO huruvida och i vilken utsträckning personal vid inackorderingshem för gäster med alkoholproblem och liknande institutioner äger ta om hand rusdrycker, som de inneboende medfört till anstalten, visitera deras kläder, väskor, rum etc.

Med anledning härav begärdes i remiss den 2 augusti 1973 yttrande från

socialstyrelsen. I remissvaret, som kom in den 8 januari 1975, anförde socialstyrelsen följande.

Sedan socialstyrelsen i remiss 1973-08-02 anmodats avge yttrande i rubricerade fråga, får styrelsen efter hörande av samtliga länsnykterhetsnämnder och med återställande av remissakten anför följande.

Styrelsen har funnit det ändamålsenligt att i sin framställning uppdelat de kommunala vårdinstitutionerna i nykterhetsvårdsinstitutioner, ålderdomshem och övriga socialvårdsinstitutioner och att behandla varje grupp för sig.

Nykterhetsvårdsinstitutioner

Till nykterhetsvårdsinstitutionerna hänförs socialstyrelsen enskilda vårdanstalter, varav en del drivs av kommunal nykterhetsnämnd eller social centralnämnd, och inackorderingshem för alkoholmissbrukare varav det stora flertalet drivs av kommunal nykterhetsnämnd eller social centralnämnd. Utmärkande för nykterhetsvårdsinstitutionerna är att samtliga vårdtagares vistelse där är orsakad av alkoholmissbruk och att den vård och behandling som ges på institutionerna bland annat syftar till att bota skadorna av alkoholmissbruket och förebygga fortsatt missbruk. Vårdtagarna söker sig frivilligt till enskild vårdanstalt eller inackorderingshem, och måste av behandlingsskäl kunna tillförsäkras en alkoholfri miljö. Fasta ordningsregler är därför motiverade på nykterhetsvårdsinstitutionerna.

De flesta nykterhetsvårdsinstitutioner har också oftast skrivna, i en del fall oskrivna, bestämmelser enligt vilka införande, förvaring och förtäring av berusningsmedel är förbjudna. Överträdelse av bestämmelserna leder i en del fall ovillkorligt till utskrivning av vårdtagaren medan man i andra fall söker komma till rätta med svårigheterna med mjukare metoder. Vårdtagaren ställs ibland inför valet att förstöra införd alkohol eller lämna institutionen och ta alkoholen med sig. De skriftliga bestämmelserna ger ofta institutionens föreståndare rätt omhänderta alkohol som påträffas inom institutionen, ibland också att förstöra sådan vara. Undersökning av vårdtagarnas rum förekommer men i regel endast med vårdtagarens medgivande och ofta i hans närvaro. Regelrätt kroppsbesiktning tycks inte förekomma annat än undantagsvis.

De anställda vid nykterhetsvårdsinstitutionerna tycks överlag känna sig osäkra om sina befogenheter att hindra bruk av alkohol inom institutionen och efterfrågar riktlinjer från socialstyrelsen. Inom styrelsen förberedes också sådana riktlinjer.

Enligt socialstyrelsens mening bör vid såväl enskilda vårdanstalter som inackorderingshem för alkoholmissbrukare finnas skriftliga ordningsregler som bland annat förbjuder införande, förvaring och användande av alkohol och andra berusningsmedel vid institutionen. Varje vårdtagare bör före avresan till vederbörande institution underrättas om de regler som gäller för institutionen ifråga och senast vid ankomsten till institutionen underteckna ett skriftligt medgivande för föreståndaren att omhänderta och förstöra (eller återsälja till Systembolaget då fråga är om obrutna flaskor innehållande alkohol) berusningsmedel som kan påträffas hos honom under hans vistelse vid institutionen. Han bör också skriftligen bekräfta att han är medveten om att överträdelse mot ordningsreglerna kan medföra utskrivning.

Det har ifrågasatts att ett skriftligt medgivande av nu angiven art verkligen skyddar en föreståndare som omhändertar alkohol m. m. mot rättsliga

följder för den händelse ägaren-vårdtagaren anmäler honom till åtal. Det har hävdats att, även om ingången vid vårdanstalten eller inackorderingshemmet formellt sett är frivillig, vårdtagaren befinner sig i en tvångssituation då han undertecknar medgivandet. I allmänhet saknar han ett godtagbart alternativ till institutionsplaceringen.

För egen del anser socialstyrelsen att ett skriftligt medgivande av nu antydd art ger erforderligt rättsligt skydd åt föreståndaren. Styrelsen vill påpeka att samma förfarande tillämpas vid arbetsmarknadsstyrelsens arbetsplatser för specialanvisade (AMS cirkulär P: 22). Att, som nu sker vid flera institutioner, låta vårdtagaren välja mellan förstöring av den omhändertagna varan och utskrivning och, om han väljer det senare, låta honom gå med sitt alkoholinnehav är enligt socialstyrelsens mening ytterst otillfredsstillande.

Efterlevnaden av ordningsreglerna måste kunna kontrolleras. Det kan därför, enligt socialstyrelsens mening, godtas att någon av personalen som hastigast känner på en inpasserande vårdtagares kläder för att utröna om han medför en flaska alkohol i fickan eller gör en snabb granskning av hans väska eller kasse. Regelrätt kroppsvisitation får dock inte förekomma. Besökare till vårdtagare, däremot, bör ej utsättas för andra kontrollåtgärder än avvisning i fall då införande av berusningsmedel kan misstänkas liksom, naturligtvis, då besökaren är berusad.

Kontroll av vårdtagares bostadsrum inom institutionen bör inte få ske utan vårdtagarens medgivande. Företas kontrollen, bör vårdtagaren, där så är möjligt, närvara.

Enligt socialstyrelsens mening bör det ankomma på institutionens föreståndare att omhänderta och förstöra (försälja) berusningsmedlen. En förteckning över omhändertagen egendom måste föras. Förstörande bör ske i närvaro av föreståndare och någon annan av institutionens befattningshavare samt, om möjligt, av varans ägare. De båda befattningshavarna samt ägaren, om han är närvarande, bör med ett signum i förteckningen bekräfta att egendomen förstörts.

Ett alternativ till ordningsregler av nu antydd art vore att genom ett tillägg till 63 § nykterhetsvårdslagen (NvL) ge föreståndare vid enskild vårdanstalt och inackorderingshem för alkoholmissbrukare samma lagliga befogenhet att omhänderta inom institutionen påträffade berusningsmedel som föreståndare för allmän vårdanstalt för närvarande har. Ehuru samma effekt i stort sett kan uppnås med ordningsregler skulle lagregler klargöra den omhändertagande personalens befogenhet i nu aktuella hänseende. Lagregler skulle också eliminera den valsituation som en del vårdtagare för närvarande ställs inför, nämligen att följa ordningsreglerna eller lämna institutionen tillsammans med sitt innehav av berusningsmedel.

Även om sålunda vissa fördelar skulle ernås genom lagstadgad befogenhet för föreståndare att omhänderta berusningsmedel, ställer socialstyrelsen sig tveksam till önskvärdheten av sådana lagbestämmelser. Det är, enligt styrelsens mening, inte lämpligt att i ett läge då tvångsmedlen finner allt mindre användning införa nya lagstadgade tvångsmedel inom ett vårdområde dit vårdtagarna söker sig frivilligt, låt vara att de ofta befinner sig i ett tvångsläge. Därtill kommer att, till skillnad från vad som är fallet beträffande de allmänna vårdanstalternas föreståndare, någon i författning reglerad prövning av kompetensen hos föreståndare för enskilda vårdanstalter respektive inackorderingshem inte förekommer. Vad gäller inackorderingshemmen kan också definitionssvårigheter uppstå, svårigheter som man dock med nu gällande statsbidragsbestämmelser skulle kunna undgå

genom att låta en eventuell lagbestämmelse endast gälla statsbidragsberättigat inackorderingshem.

Socialstyrelsen vill till slut framhålla att den i 63 § NvL stadgade befogenheten för polisman att omhänderta alkoholhaltiga drycker kan utnyttjas endast sporadiskt vid nu ifrågavarande nykterhetsvårdsinstitutioner, beroende på att endast en ringa del av dessa institutioners vårdtagare är underkastade föreskrift enligt NvL om avhållsamhet från bruk av alkoholhaltiga drycker.

Ehuru remissen endast avser primärkommunala vårdinstitutioner, vill socialstyrelsen anföra att vad ovan sagts om införande av ordningsregler också bör gälla enskilda vårdhem, kategori V (missbrukare av beroendeframkallande medel). Lagstadgad befogenhet för föreståndare vid enskilt vårdhem att omhänderta berusningsmedel bör dock, enligt socialstyrelsens mening, inte ifrågakomma.

Ålderdomshem för normalklientelet

Ålderdomshemmen är i princip avsedda för ett livsvarigt boende, dock med viss möjlighet till förflyttning av gäst som stör övriga gästers trevnad. Gästerna söker sig till ålderdomshemmen på grund av behov som sammanhänger med åldrandet. Hemmen har under senare år ändrat karaktär. Från att ha varit vårdinstitutioner har de alltmer övergått till att bli en med särskilda serviceinsatser kompletterad boendeform som garanterar individen största möjliga frihet och personliga integritet. Det ligger därför i sakens natur att beträffande gästernas innehav och bruk av alkohol bör gälla samma rättigheter och skyldigheter som för övriga samhällsmedborgare. Då emellertid boende i kollektiv kräver ett större hänsynstagande till de medboende än vad som krävs i andra boendeformer kan ibland vissa regler behövas utöver dem som gäller för boende i vanliga hyreshus. Ordningsregler bör emellertid, enligt socialstyrelsens mening, inte föreläggas gästerna. I den mån särskilda regler anses behövliga för den allmänna trevnadens skull, bör de ha diskuterats bland gästerna och antagits av dem eller av representanter för dem, t. ex. av hemmets förtroenderåd.

I den mån alkoholmissbruk förekommer bland ett ålderdomshems gäster, bör hemmets personal i första hand försöka komma till rätta med missbruket genom samtal, eventuellt genom överenskommelse med vederbörande gäst om frivilligt överlämnande av alkohol till hemmets föreståndare. Skulle personalen ej kunna bemästra missbruksproblemet, bör hänvändelse ske till den kommunala nykterhetsnämnden (sociala centralnämnden). Vistelse på ålderdomshem fråntar nämligen inte denna nämnd ansvaret för eventuella nykterhetsvårdande åtgärder. Som en sista utväg kan en gäst som uppträder störande, bland annat på grund av alkoholmissbruk, erbjudas vård enligt 21 § socialhjälpslagen.

Av den genomgång av förhållandena på olika primärkommunala vårdinstitutioner, som socialstyrelsen företagit i anledning av remissen, framgår att ålderdomshemmen för vad som kan kallas normalklientelet i de flesta fall utan större svårighet kommer till rätta med de enstaka fall av alkoholmissbruk som inträffar.

Ålderdomshem för särskilda kategorier

I några få kommuner, framför allt sådana som är eller har varit landstingsfria, finns ålderdomshem för särskilda kategorier av gäster, i något fall personer med psykiska störningar (Annetorpsgården i Malmö), i de flesta

fall alkoholskadade personer som genom sitt levnadssätt stör trevningen för övriga gäster. Till den senare gruppen hör Räcksta ålderdomshem i Stockholm och Färjestadshemmet i Karlstad, vidare Fjällbohemmet i Göteborg, Segevångshemmet i Malmö och Fredriksborgshemmet i Helsingborg. Hemmen fyller i stort samma uppgift som de s. k. 21 §-hemmen, dvs. de oftast smärre landstingshem som inrättats med stöd av 21 § socialhjälpslagen för ålderdomshemmens s. k. störande vårdtagare. Detta förhållande medför att de ålderdomshem som nu är ifråga mera bestämt än övriga ålderdomshem utgör slutstationer för gästerna.

Räcksta ålderdomshem tillkom såsom en av flera ersättningsinstitutioner för Högalids vårdhem och fick därför från början ta hand om ett stort antal alkoholmissbrukare. Färjestadshemmet var tidigare ett ålderdomshem för vad socialstyrelsen här kallar normalklientel. Då kommunen vid årsskiftet 1969/70 kunde öppna ett nybyggt ålderdomshem flyttades de s. k. normalt åldrade gästerna över till det nya hemmet medan en grupp mentalt dementa samt en grupp alkoholskadade äldre män behölls kvar på Färjestadshemmet. Sedan dess har på Färjestadshemmet placerats ytterligare ett antal gravt alkoholskadade, huvudsakligen äldre män. Överflyttning av störande gäster från annat ålderdomshem i kommunen till Färjestadshemmet har också förekommit.

På såväl Räcksta ålderdomshem som Färjestadshemmet har förekommit ett synnerligen besvärande alkoholmissbruk som varit svårt att bryta. På Räcksta ålderdomshem har ett resultatlöst försök gjorts att införa förbud mot förtäring av alkohol inom hemmet. Sedermera har man prövat att komma till rätta med problemen genom personalförstärkning och förflyttning av en del gäster till annan vårdinstitution. På Färjestadshemmet nöjer man sig med att frånta starkt berusade gäster den sprit som de inför på hemmet och att återlämna den (i den mån gästen inte medger förstöring) då gästen åter blivit nykter. I Stockholm finns, som framgår av det nyss anförda, en viss omplaceringsmöjlighet medan Värmlands läns landsting ej inrättat någon vårdinstitution för s. k. störande vårdtagare.

Ålderdomshem som förbehålls särskilda gäst kategorier måste anordnas med hänsynstagande till den speciella kategori som gästerna representerar. Är huvudparten av gästerna grava alkoholmissbrukare bör personalen vara dimensionerad och utbildad med hänsyn härtill. Lika stor omsorg som vid ålderdomshem för normalklientel måste ägnas åt gästernas allmänna trivsel. Viktig är frågan om gästernas sysselsättning, både med något för dem meningsfullt arbete och med sådana fritidsaktiviteter som kan vinna deras intresse. I den mån sådana åtgärder av gäster och personal inte anses tillräckliga kan det bli nödvändigt att uppställa regler om förbud mot införande, innehav och förtäring av alkohol samt om omhändertagande och förstörande av sådan alkohol som eventuellt påträffas inom hemmet, m. a. o. regler av samma art som enligt socialstyrelsens åsikt bör gälla vid primärkommunala nykterhetsvårdsinstitutioner. Liksom vid ålderdomshemmen för normalklientel bör dessa regler, innan de antas, ha diskuterats och godtagits av gästerna.

Ett exempel på ålderdomshem för särskild kategori, där regler om förbud mot införande och förtäring av alkohol råder, är det nyss omnämnda Fjällbohemmet. Huvudparten av hemmets gäster är alkoholmissbrukare. Undantag från förbudet mot alkoholförtäring gäller i en inom ålderdomshemmens område befintlig "pub", där gästerna får konsumera högst två flaskor öl på förmiddagen och högst lika många på eftermiddagen. Den al-

kohol som (utan egentlig visitering) påträffas hos en gäst eller tillfällig besökare tas om hand av personalen, i regel av en vakt vid infarten till området. Alkoholen återlämnas när ägaren på nytt lämnar området. Om en gäst uppträder berusad inom området omhändertas eventuell alkohol som återlämnas när gästen blivit nykter och lämnar området. I enstaka undantagsfall tillkallas polis. Vid svåra problem i samband med alkoholmissbruk söker personalen hjälp hos sociala centralnämnden. Någon gång ordnas tillfällig plats på t. ex. ett natthärbärke. Med dessa rutiner har ordningen på Fjällbohemmet kunnat hållas relativt god trots ett massivt inslag av gravt alkoholskadade och utslagna bland gästerna.

På Segevångshemmet finns inget alkoholförbud men inga nämnvärda svårigheter förekommer vad gäller upprätthållande av ordningen. De boendes ålder (minimiåldern är för närvarande 74 år) kan därvid spela en roll men även de anordningar som vidtagits för gästernas allmänna trivsel. Vid Fredriksborgshemmet gäller formellt ett alkoholförbud som emellertid inte kan upprätthållas. De svårigheter som uppstått försöker man komma till rätta med genom åtgärder i varje enskilt fall.

Socialstyrelsen vill i detta sammanhang anföra att vid de flesta av de omkring tio hem som anordnats av landsting för ett med stöd av 21 § socialhjälpslagen bereda vård åt ålderdomshemmens s. k. störande vårdtagare gäller ordningsregler av det slag som enligt socialstyrelsens åsikt i vissa fall kan behöva införas vid ålderdomshem som huvudsakligen mottar alkoholskadade. Av den utredning socialstyrelsen företagit i ärendet framgår att gästerna i stort respekterar reglerna och att en tillfredsställande ordning råder vid hemmen, ehuru givetvis en viss tolerans måste visas de gäster som vid enstaka tillfällen överträder bestämmelserna. Exempel finns dock på hem utan ordningsregler där ordningen upprätthålles väl med hjälp av fördelning av gästernas fickpengar per vecka i stället för per månad och med särskild omtanke om deras trivsel, bland annat genom att erbjuda hemtrevliga lokaler och tillfälle till en meningsfull sysselsättning åt dem. Avskrift av föreståndarens redogörelse för ett sådant hem bifogas.

Övriga socialvårdsinstitutioner

Till gruppen övriga socialvårdsinstitutioner hänför socialstyrelsen samtliga av primärkommun drivna institutioner för vuxna som inte är att betrakta som nykterhetsvårdsinstitution eller ålderdomshem. Som exempel vill socialstyrelsen nämna ungarshotell och natthärbärgen. Många av gästerna på dessa institutioner har uttalade alkoholproblem. Till skillnad från nykterhetsvårdsinstitutionerna bedrivs det på dessa övriga socialvårdsinstitutioner inte ett aktivt nykterhetsvårdande rehabiliteringsarbete med syfte att inom en begränsad tidsperiod rehabilitera. Till skillnad från ålderdomshemmen är de övriga socialvårdsinstitutionerna inte avsedda för ett livslångt omhändertagande av gästerna.

Vid de socialvårdsinstitutioner där personer med påtagliga alkoholproblem placeras kan särskilda ordningsregler vara påkallade. Sådana regler kan exempelvis avse förbud att införa, inneha eller förtära alkohol på institutionen. Då gästen liksom på de här ovan omnämnda nykterhetsvårdsinstitutionerna frivilligt underkastar sig vård på institutionen, är gästen också skyldig att underkasta sig de regler som gäller där. Överträdelse av ordningsreglerna bör kunna medföra att gästen skrivs ut. Den kommunala socialnämndens (sociala centralnämndens) skyldighet att bereda samtliga kommunmedlemmar erforderlig vård som inte ges dem på annat sätt med-

för emellertid att kraven på institutionernas gäster inte kan sättas alltför högt och att nämnden ibland kan tvingas att hos gästerna acceptera en livsföring som inte bör tolereras på vare sig nykterhetsvårdsinstitutioner eller ålderdomshem för normal Klientel.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande.

Vissa bestämmelser om omhändertagande av rusdrycker återfinns i 63 § lagen (1954: 579) om nykterhetsvård (ändrad 1968: 67 och 1969: 35). Där stadgas såvitt nu är ifråga följande.

Påträffas alkoholhaltiga drycker hos den som är underkastad föreskrift enligt denna lag om avhållsamhet från bruk av sådana drycker, må dessa av polisman omhändertagas.

Alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel som påträffas hos eller ankomma till den som är intagen på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare må omhändertagas av föreståndaren för anstalten. Föreståndaren må även omhändertaga alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel, som utan att känd ägare därtill finns påträffas inom anstalten.

I Henrik Klackenbergs kommentar till lagen om nykterhetsvård (4:e uppl. s. 318–319) anförts härom bl. a. följande. Befogenheten enligt första punkten att omhändertaga alkoholdrycker från sådan alkoholmissbrukare, som är underkastad lyd-nadsföreskrift enligt nykterhetsvårdslagen om fullständig avhållsamhet, är tillagd polisman med tanke på den fysiska maktutövning, som kan vara erforderlig. Initiativet utgår däremot självfallet i regel från vederbörande övervakare, ledamot av nykterhetsnämnd eller tjänsteman hos nämnden. Endast de känner ju vanligen till om dylik lyd-nadsföreskrift meddelats för missbrukaren. Så kan ha skett vid beslut om villkorligt anstånd (36 §), vid beviljande av permission (51 §) eller vid utskrivning från vårdanstalt (54 §), men ej vid beslut om förebyggande övervakning (17 §). Sistnämnda beslut medför endast en i lagen ålagd skyldighet att "föra ett nyktert liv", vilket formellt icke innebär förbud att använda alkoholdrycker. Omhändertagandet av dryckerna kan ske även annorstädes än å allmän plats och utan att vederbörande är alkoholpåverkad, men situationen bör vara sådan att den tyder på att dryckerna är avsedda för missbrukarens egen omedelbara konsumtion. Befogenheten enligt andra punkten tillkommer anstaltsföreståndare, när alkoholdrycker påträffas hos den som är intagen på allmän vårdanstalt eller ankommer till sådan person. "Intagen" på anstalt torde omfatta inte endast den som befinner sig på anstalten i fysisk mening utan även den som jämlikt 49 § nykterhetsvårdslagen fått försökspermission eller tillfällig permission. Föreståndaren lär alltså äga lägga beslag på alkoholdrycker, som kommer i försändelser till alla på anstalten inskrivna personer, oavsett om de åtnjuter permission

eller ej. Vistas den permitterade å annan ort, ligger det dock närmare till hands att anlita polishandräckning enligt första punkten. förutsatt att lyd- nadsföreskrift om total avhållsamhet meddelats för den permitterade.

Möjligheten att med stöd av nykterhetsvårdslagen omhänderta rusdrycker från alkoholmissbrukare begränsas sålunda till att avse sådana personer som är underkastade föreskrift om avhållsamhet från bruk av sådana drycker, varvid ingripande får ske av polisman. Vidare får föreståndaren vid allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare omhänderta alkohol som påträffas hos eller ankommer till den som är intagen på anstalten. Vad Klackenbergs härvidlag anfört kan jag ansluta mig till. Tilläggas kan vidare att med intagen även får avses den som frivilligt ingått på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare. Vad som avses med allmän vårdanstalt framgår av 40 § nykterhetsvårdslagen.

Nykterhetsvårdslagen ger således inga befogenheter till föreståndare eller annan personal vid övriga vårdanstalter (enskilda vårdanstalter) eller inackorderingshem för alkoholmissbrukare och olika eftervårdsinstitutioner att omhänderta rusdrycker. Såvitt framgår av socialstyrelsens yttrande har man här i viss utsträckning sökt stöd för sådana åtgärder genom att utfärda ordningsföreskrifter för anstalten eller genom att vårdtagaren anmodas lämna särskilt medgivande om rätt för personalen att omhänderta rusdrycker.

Obestriddigen torde det inte sällan uppkomma ett faktiskt behov att omhänderta rusdrycker från alkoholmissbrukare som vistas på anstalter av olika slag, som tillhör socialvården. Detta torde framför allt vara fallet då missbrukaren genom sin konsumtion utgör en omedelbar fara för sig själv eller omgivningen eller eljest grovt stör andra inneboende. Som framgår av den tidigare lämnade redogörelsen är möjligheterna till sådana ingripanden med stöd av nykterhetsvårdslagen mycket begränsade. Fråga uppkommer då huruvida och i vilken utsträckning de kommunala socialvårdsmyndigheterna med stöd av ordningsföreskrifter för vederbörande institution, t. ex. ett inackorderingshem för alkoholmissbrukare, kan omhänderta rusdrycker, som innehas av en inneboende. I sammanhanget kan först nämnas att i propositionen (1955: 171) med förslag till lag om socialhjälp departementschefen uttalade (s. 140), rörande sådana ålderdomshem för svårskötta vårdtagare som avses i 21 § lagen, att den omständigheten att de kommunala socialvårdsanstalterna var helt öppna anstalter, på vilka vårdtagarna vistades av fri vilja, enligt hans mening också innebar att vårdtagarna underkastade sig de regler som var nödvändiga för trevnaden på hemmet och att den som bröt mot dessa regler utsatte sig för risken att ej längre få vistas på hemmet. Möjligheten att för dylika institutioner utfärda ordningsregler har även behandlats av JO Alfred Bexelius (JO 1969 s. 261 ff). I ärendet, som i första hand gällde den vid vårdhemmet Högalid i Stockholm tillämpade praxisen att i låst rum isolera berusade vårdtagare, uttalade JO Bexelius såvitt nu är ifråga (s. 271) att det på en anstalt av ifrå-

gavarande typ självfallet var oundgängligt med ordningsregler och såsom understrukits av departementschefen måste vårdtagarna underkasta sig de regler, som var nödvändiga för trevnaden på hemmet. JO Bexelius anförde vidare att som exempel på sådana regler kunde nämnas det vid Högalid meddelade förbudet mot medförande och innehav av rusdrycker samt att någon invändning ej kunde resas mot att detta förbuds efterlevnad kontrollerades i samband med inpasseringen på hemmet. Socialstyrelsen har också i sitt yttrande som sin mening uttalat att vid såväl primärkommunala enskilda vårdanstalter som inackorderingshem för alkoholmissbrukare bör finnas skriftliga ordningsregler som bland annat förbjuder införande, förvaring och användande av alkohol och andra berusningsmedel vid institutionen samt att efterlevnaden av ordningsreglerna måste kunna kontrolleras. Jag kan i och för sig ansluta mig till vad JO Bexelius och socialstyrelsen sålunda uttalat och förordat. Samtidigt bör dock framhållas att en sådan ordning förutsätter en lojalitet från vårdtagarnas sida som det inte alltid är realistiskt att räkna med. Erfarenheterna från den korta tid då ordningen prövades på Räcksta ålderdomshem, som dock är ett hem enligt 21 § socialhjälpslagen, visar att ordningen där inte innebar någon ändamålsenlig lösning av problemet. Svagheten i ordningen ligger framför allt däri att inga tvångsmedel kan tillämpas för ordningens upprätthållande. En vårdtagare kan inte mot sin vilja fråntas berusningsmedel annat än i en nödsituation och inte mot sin vilja underkastas kontroll av bostadsrum, väska, kasse e. d. Kroppsvisitation är otänkbar även om vårdtagaren skulle samtycka (jfr 2 kap. 3 § regeringsformen). Vidare står annan sanktion mot överträdelse av ordningsreglerna inte till buds än utskrivning och avvisning från hemmet, vilket är en sanktion som med tanke på klienteletts utsatta belägenhet av vårdskäl framstår som inhuman och oftast oacceptabel. Terapeutiska insatser synes därför vara de enda godtagbara medlen när det gäller att upprätthålla den eftersträfvade ordningen. Sådana är emellertid mycket resurskrävande och det kan betvivlas att det låter sig göra att mobilisera tillräckligt med resurser för att komma till rätta med verkligt svåra situationer.

Socialstyrelsen har också diskuterat möjligheten att som villkor för inskrivning på ett hem kräva att vårdtagaren undertecknar ett skriftligt medgivande för föreståndaren att omhänderta och förstöra berusningsmedel som vårdtagaren i strid mot ordningsreglerna söker införa, förvarar eller använder på hemmet. Fråga skulle alltså vara om att avtalsvägen införa en motsvarighet till den i 63 § andra stycket nykterhetsvårdslagen lagstiftade ordningen. Jag ställer mig mycket tveksam till det tillbörliga i att en sådan ordning tillskapas annorledes än genom lagstiftning. Vad som framför allt talar häremot är att som socialstyrelsen själv framhållit vårdtagaren i praktiken befinner sig i en tvångssituation då hans medgivande begärs. Ofta har han i realiteten intet val då han inte kan få mat och husrum någon annanstans än på hemmet ifråga. Det synes stötande att han nödgas avstå från

sin personliga bestämmanderätt och mot sin vilja lämna medgivandet för att komma i åtnjutande av något som kan sägas vara hans sociala rättighet. Enligt min mening kan beaktansvärda skäl anföras för att man här står inför sådana föreskrifter om förhållandet mellan enskilda och det allmänna, som gäller åligganden för enskilda eller i övrigt avser ingrepp i enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden och som enligt 8 kap. 3 § regeringsformen skall meddelas genom lag. Socialstyrelsen har också varit inne på huruvida föreskrift i lag bör väljas i stället för "frivilligt" medgivande men funnit det ej lämpligt att i ett läge då tvångsmedlen finner allt mindre användning införa nya lagstadgade tvångsmedel inom ett vårdområde dit vårdtagarna söker sig frivilligt. Mot detta resonemang kan invändas att tvånget inte blir mindre kännbart därför att det utövas under täckmanteln av en frivillighet som är illusorisk. Ett öppet redovisat tvång är i sådana fall alltid att föredra. Det maskerade tvånget kan lätt ge upphov till misstankar om godtycke och självrådighet och det kan dessutom starkt ifrågasättas om det är förenligt med det allmännas vårdansvar att avvisa en vårdbehövande på den grunden att han vägrar underteckna ett medgivande om att honom tillhöriga berusningsmedel får omhändertaras och förstöras. Jag vill tillägga att när det gäller privat drivna enskilda vårdhem saken kommer i ett annat läge. Här instämmer jag i socialstyrelsens mening att lagstadgad befogenhet för föreståndare att omhänderta och förstöra berusningsmedel inte bör ifrågakomma.

Vad jag nu anført har hänfört sig främst till förhållandena på primärkommunala nykterhetsvårdsinstitutioner. I princip gör sig resonemanget dock också gällande på ålderdomshem för särskilda kategorier. Det synes mig också naturligt att anlägga samma betraktelsesätt på övriga socialvårdsinstitutioner med motsvarande problem, t. ex. ungarshotell och natthärbärgen. Jag förutsätter dock givetvis att de befogenheter det är fråga om skall användas med stor urskillning och inte tillgripas annat än då starka sakliga skäl talar för det. Helt annorlunda ställer det sig beträffande ålderdomshem med normalklientel. Jag kan här instämma i vad socialstyrelsen anført om med vilka medel alkoholmissbruk bör stävjas på sådana hem i den mån problem undantagsvis uppkommer.

Som med all tydlighet framgått står man inför ett problemkomplex som det erbjuder betydande svårigheter att komma till rätta med. Såväl praktiska som principiella avvägningar måste göras som bör stå i samklang med de allmänna målsättningarna för socialvården. Jag anser därför att frågorna bör bedömas inom den vidare ram som socialutredningen har för sitt arbete och ger därför utredningen del av mitt beslut.

Beslut om förlängning respektive upphörande av övervakning enligt nykterhetsvårdslagen

Vid avgörandet av ett vid inspektion av socialförvaltningen i Växjö upptaget ärende anförde JO Wennergren följande.

I 15 § nykterhetsvårdslagen anges under vilka förutsättningar nykterhetsnämnd – varmed i detta sammanhang även förstås social centralnämnd – kan ställa någon under övervakning enligt denna lag. Där sägs emellertid inget om hur länge övervakningen får fortgå. Härom har i stället intagits en regel i 16 § nykterhetsvårdslagen, som stadgar att övervakning får fortgå under högst ett år från beslutet därom dock att, där särskilda förhållanden påkallar längre övervakningstid, övervakningen får fortgå under högst två år.

Innebörden av dessa stadganden måste anses vara att en ettårsövervakning som beslutats enligt 15 § nykterhetsvårdslagen inte kan fortgå under längre tid än ett år, om inte ett särskilt beslut om förlängning fattats inom ett år från det tidigare beslutet. Har inte ett sådant beslut om förlängning fattats upphör således övervakningen automatiskt enligt lagen efter ett år och ett beslut om dess upphörande därefter torde därför endast ha betydelse från registrerings- och allmänna ordningssynpunkter. Det kan då inte heller vara lagligen möjligt att med tillämpning av 16 § nykterhetsvårdslagen förlänga den ursprungliga övervakningstiden. För att det skall kunna bli fråga om en verklig omprövning av övervakningen och inte bara ett konstaterande av att den upphört med entledigande av övervakaren som följd, måste således omprövningen ske innan ettårsfristen utlöpt.

I *ärende 3.4.1.* har som skäl till att beslutet om förlängning inte fattades innan ettårsgränsen överskridits angivits tidsåtgång för delgivning och beredning av ärendet. Fastän beslutet enligt min mening måste betraktas som olagligt och, som nämnden själv anför, nytt beslut enligt 15 § nykterhetsvårdslagen i stället bort fattas, anser jag med hänsyn till omständigheterna likväl inte att vad som förekommit i detta ärende är av beskaffenhet att kunna läggas någon till last som ansvarsgrundande tjänstefel. Jag vill bara i anledning av vad som anförts av nämnden framhålla följande. Enligt 15 § första stycket 4) förvaltningslagen får myndighet avgöra ärende utan kommunikation av utredningen med part om ärendets avgörande inte kan uppskjutas. Enligt min mening borde denna undantagsregel kunna tillämpas i ett ärende som detta, om man finner att nämnden annars inte kommer att kunna fatta beslut inom ettårsgränsen. En annan sak är att målet måste vara att dessa omprövningar aktualiseras i så god tid att såväl nödvändig utredning som kommunikation med vederbörande hinner ske innan nämnden fattar sitt beslut.

I *ärende 3.4.2.* fattade nämnden sitt beslut om övervakningens upphörande och övervakarens entledigande nära fyra månader efter det övervakningen enligt lag skulle ha upphört. Någon faktisk övervakning hade dock

enligt nämndens yttrande inte pågått efter nämnda tidpunkt. Vederbörande synes därför inte ha lidit någon rättsförlust. Orsaken till att beslutet fattades så sent har angivits vara sjukdom hos handläggande assistent och övrig personal. Jag finner med hänsyn till omständigheterna inte skäl att vidare uppehålla mig särskilt vid detta enskilda ärende.

I ärende 3.4.4. fattades nämndens beslut om övervakningens upphörande mer än sju månader efter det den enligt lag skulle ha upphört. Orsakerna till denna försening anges i nämndens yttrande vara främst förbiseende av handläggande assistent jämte det förhållandet att övervakningsfrågan på grund av den övervakades upprepade institutionsvistelser kom i skymundan. En sådan tidsutdräkt är naturligtvis inte godtagbar. Omständigheterna i detta ärende synes dock ha varit sådana att vederbörande själv önskade ha kontakt med övervakaren, och förutsättningar för hjälpåtgärd enligt 14 § nykterhetsvårdslagen i form av frivillig förbindelse med nämnden eller av nämnden utsedd person synes därför ha förelegat. Detta bestyrks också av det faktum att nämnden i samband med att den beslöt om övervakningens upphörande och övervakarens entledigande vidtog just sådan hjälpåtgärd med förre övervakaren som kontaktman. Övervakarens funktion under den tid som gått efter ettårsgränsen kan väl därför i praktiken också närmast antas ha varit just den en kontaktman enligt 14 § nykterhetsvårdslagen har. Jag finner med hänsyn till omständigheterna inte anledning att uppehålla mig särskilt ytterligare vid detta enskilda ärende.

Sammanfattningsvis visar vad som förevarit i dessa ärenden att det – trots de i lagen angivna tidsgränserna – i ett enskilt ärende mycket väl kan uppkomma viss osäkerhet huruvida någon är föremål för övervakning eller ej om inte ett särskilt beslut om övervakningens upphörande fattas före övervakningstidens utgång. Med hänsyn framför allt till att en övervakning enligt nykterhetsvårdslagen måste betraktas som en mycket ingripande åtgärd för den enskilde är detta ett mycket otillfredsställande förhållande. Osäkerheten kan också tänkas medföra missförstånd och komplikationer i olika avseenden för övervakaren och andra berörda personer, myndigheter och institutioner. Jag vill därför avslutningsvis för nämnden framhålla det angelägna i att omprövning av övervakningar sker inom ettårsgränsen både i de fall övervakningen förutses skola förlängas och i de fall den avses skola upphöra. Såvitt kan utläsas av yttrandet från nämnden synes därvid främst böra tillses att man får en rutin för bevakning av de ärenden där tidsfrister måste iakttas, som fungerar oberoende av om den aktuella handläggaren i ett sådant ärende råkar bli sjuk eller av annan anledning inte själv uppmärksammar frågan och som aktualiserar dessa ärenden i så god tid att de verkligen är klara för beslut innan tidsfristen utlöper.

Sjukvård m. m.

Framställning till regeringen om lagändring till möjllgörande av brevcensur vid rättspsykiatrisk undersökning

I skrivelse till regeringen den 25 mars 1975 anförde JO Wennergren.

I 13 § lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) stadgas att den som är intagen på sjukhus med stöd av lagen får hindras att lämna sjukhuset och i övrigt underkastas det tvång som är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården eller för att skydda honom själv eller omgivningen.

Det tvång som kan utövas enligt 13 § LSPV innefattar emellertid inte brevcensur utan i 15 § LSPV har intagits särskilda bestämmelser om överläkares rätt att ta del av och kvarhålla brev eller andra handlingar som ankommer till patient eller som patient önskar avsända. Sådan brevcensur får tillämpas endast om särskilda skäl föreligger och när det gäller handling som patient önskar avsända fordras därutöver att handlingen kan föranleda betydande olägenhet för honom eller annan person för att överläkaren skall få besluta att handlingen skall kvarhållas.

Intagning för sluten psykiatrisk vård enligt LSPV kan ske antingen enligt 8 och 9 §§ LSPV efter ansökan med vårdintyg eller enligt 12 § LSPV sedan domstol genom lagakraftvunnen dom överlämnat vederbörande till sådan vård. För att en för brott misstänkt av domstol efter fällande dom som påföljd skall kunna överlämnas till sluten psykiatrisk vård krävs i regel att han undergått rättspsykiatrisk undersökning. Han är under den tid undersökningen pågår antingen häktad eller på fri fot. Den som är på fri fot kan dock under vissa förutsättningar som framgår av det följande tvångsvis kvarhållas på rättspsykiatrisk klinik.

Häktad som skall undergå rättspsykiatrisk undersökning kan vara placerad på rättspsykiatrisk klinik, i häkte eller på kriminalvårdsanstalt. Är han i oundgängligt behov av psykiatrisk vård, som ej kan beredas på rättspsykiatrisk klinik eller på kriminalvårdsanstalts psykiatriska avdelning, måste han dock intas på sjukhus med tillämpning av ansökningsförfarandet enligt 8 och 9 §§ LSPV.

Lagen (1958: 213) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. (häkteslagen) är tillämplig även på häktad som är intagen på rättspsykiatrisk klinik eller på sjukavdelning inom kriminalvårdsanstalt. I 8 § lagen stadgas att häktad ej får avsända eller mottaga brev eller annan försändelse eller mottaga besök med mindre det prövas kunna ske utan att äventyra ordning och säkerhet eller medföra fara för att bevis undanröjs eller utredning om brott eljest försvåras. Tillstånd lämnas av föreståndaren för den förva-

ringslokal där den häktade är intagen. Härjämte krävs enligt 11 § kungörelsen (1958: 214) angående tillämpningen av häkteslagen (häkteskungörelsen) tillstånd av förundersökningsledaren eller åklagaren. Brev som i dessa fall kvarhålls får inte utan den intagnes medgivande öppnas (12 § häkteskungörelsen). Om man undantar häktade som beretts vård enligt LSPV finns inga bestämmelser som medger brevcensur mot psykiskt sjuk häktad av vårdskäl.

De som är på fri fot och undergår rättspsykiatrisk undersökning kan enligt 9 § första stycket lagen om rättspsykiatrisk undersökning i vissa fall hållas kvar på rättspsykiatrisk klinik. I 9 § andra stycket samma lag stadgas att den som är intagen på rättspsykiatrisk klinik med stöd av första stycket får hindras att lämna kliniken och i övrigt underkastas det tvång som är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med intagningen eller för att skydda honom själv eller omgivningen. Av förarbetena (prop. 1966: 60 s. 17) framgår att man inte funnit skäl att, i fråga om rätten att avsända och mottaga brev, behandla tvångsintagen på annat sätt än den som frivilligt vistas på klinik för undersökning.

I JO:s verksamhet har frågan om brevcensur vid rättspsykiatrisk klinik aktualiserats vid ett par tillfällen. I ett ärende (dnr 1478/74) angående kvarhållande av brev från häktad framkom i korthet följande. Den häktade, som var intagen på rättspsykiatrisk klinik, hade lämnat generellt medgivande till brevgrensning. Ett från honom till pressen ställt brev hade stoppats då dess avsändande av psykiatriska skäl bedömts som olämpligt. Vederbörande överläkare, tf. professor Holmstedt, uppgav i sitt remissvar hit bl. a. att det redan från början av den häktades vistelse på kliniken stått klart att han var mycket allvarligt psykiskt störd och med största säkerhet borde särbedömas rättspsykiatriskt. Fallet tedde sig unikt och överläkaren ansåg att risken var stor att vederbörandes hälsa på längre sikt allvarligt skulle äventyras om massmedia fortsatte torgföra hans sjukliga, helt obestyrkta föreställningar. Att bryta den sjukligt inspirerade uppmärksamheten tedde sig oavvisligt ur medicinsk, ävensom ur humanitär synpunkt. Holmstedt förklarade att en helt unik situation med konkurrens mellan formellt lagstadgande och medicinsk-humanitära aspekter innebar att han beslöt att temporärt kvarhålla dylika brev. Ställföreträdande JO Tor Sverne gjorde i sitt beslut följande uttalande.

Enligt svensk rätt finns också vissa möjligheter att i en nödsituation företa åtgärder, som eljest ej är tillåtna. Enligt 24 kap. 4 § brottsbalken är man nämligen fri från ansvar om man i en nödsituation för att avvärja fara för liv eller hälsa, rädda värdefull egendom eller av annan sådan orsak begår en eljest ej tillåten handling, om denna med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt måste anses försvarlig. En avvägning måste alltså i dylika fall ske mellan, å ena sidan, vikten av att ingrepp i enskildas rättigheter ej sker utan lagstöd och, å andra sidan, intresset av att bl. a. skydda enskilda personer mot att drab-

bas av allvarlig skada. I förevarande fall var alltså fråga om att väga intresset av att upprätthålla yttrandefriheten och rätten att fritt korrespondera mot intresset av att skydda P. från ett befarat försämrat psykiskt tillstånd.

Vid den avvägning av de olika intressena, som sålunda skall ske, bör enligt vad som uttalats i förarbetena till brottsbalken den skada som hotar, om ingripande ej sker, vara väsentligt allvarligare än den som kan beräknas följa av handlingen (se Beckman m. fl., Kommentar till Brottsbalken II, 3 u., s. 635). Vad gäller en situation som den aktuella kan sägas, att vad som åsidosätts genom ett kvarhållande av ett brev är såväl ett allmänt intresse – rätten till fria kommunikationer – som ett enskilt sådant – avsändandet av ett visst brev. Vidare måste också beaktas att TF:s bestämmelser om frihet att lämna uppgifter till pressen ej träds för när. Den skada som skulle kunna följa om kvarhållande av brevet ej skett gällde en persons mentala hälsa. Att väga de olika typer av skada som här står mot varandra är med hänsyn till deras artskilda beskaffenhet synnerligen svårt. Jag finner emellertid för min del – med hänsyn till vad Holmstedt upplyst om P:s mentala tillstånd vid tillfället för ingripandet – att risken för hans hälsa får anses ha vägt så tungt, att ett kvarhållande av det ifrågavarande brevet måste anses ha varit försvarligt. Detta förhållande har också bekräftats av resultatet av den företagna rättspsykiatriska undersökningen, enligt vilken P. befanns vara i oundgängligt behov av sluten psykiatrisk vård. Även om en analog tillämpning ej var möjlig i det aktuella fallet ligger det nära till hands att göra en jämförelse med 15 § LSPV, vilken bestämmelse anses gälla utan hinder av stadgandet i 1 kap. 1 § TF (se JO 1969 s. 304).

Sett mot bakgrund av vad sålunda anförts anser jag mig ej ha skäl att ingripa mot Holmstedt för att denne i den aktuella situationen kvarhöll P:s brev.

Det är helt klart att det ovan relaterade fallet var särpräglat och att en nödsituation endast i undantagsfall kan åberopas för att kvarhålla brev. Vid min inspektion av rättspsykiatriska kliniken på Långholmen den 30 januari 1975 togs frågan om brevcensur ånyo upp till diskussion. Därvid uppgavs att det inte så sällan förekommer att en psykiskt sjuk intagen vill avsända brev som under inflytande av hans sjukdom fått sådant innehåll att det kan komma att medföra betydande olägenhet för honom när hans tillstånd förbättras.

Det synes oegentligt att personer, som uppenbarligen är psykiskt sjuka och senare skall överlämnas till sjukhus för vård enligt LSPV, därför att de befins vara i oundgängligt behov av sluten psykiatrisk vård, under den tid de som häktade eller tvångsintagna vistas på rättspsykiatrisk klinik inte när vårdskäl övertygande talar för det kan hindras från att avsända brev som kan vålla dem betydande olägenheter och obehag. Från humanitär synpunkt såväl som med tanke på ändamålet med vården synes olyckligt att det ej är sörjt för att i den intagnes intresse brev han vill avsända kan kvarhållas. Jag förutsätter då att en kvarhållningsrätt måste strängt begränsas till situationer då ett ingrepp i den intagnes kommunikation med yttervärlden framstår som helt nödvändigt med hänsyn till hans psykiska tillstånd (jfr JO 1974 s. 339). Enligt min mening talar beaktansvärda skäl

för att lagändring övervägs i nu angivna syfte. Med den utformning lagstiftningen på området nu har synes ändring i så fall böra ske såväl i lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål som i häkteslagen.

Under återopandande av det anförda får jag med stöd av den befogenhet som tillkommer mig enligt instruktionen för riksdagens ombudsmän hemställa att regeringen överväger åtgärd för ändring i lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål och i häkteslagen.

Framställning till regeringen angående ändring i abortlagen

I skrivelse till regeringen den 14 november 1975 anförde JO Wennergren följande.

I den till den 1 januari 1975 gällande lagen (1938: 318) om avbrytande av havandeskap fanns särskilda bestämmelser för fall där havande kvinna led av rubbad själsverksamhet. I 1 § lagen stadgades att havandeskap fick avbrytas bl. a. när kvinnan hävdats under förhållande varom förmåles i bl. a. 6 kap. 2 § brottsbalken samt när med skäl kunde antagas att kvinnan eller det väntade barnets fader genom arvsanlag kom att på avkomlingen överföra sinnessjukdom eller sinnesslöhet eller ock svårartad sjukdom eller svårt lyte av annat slag. I förstnämnda fall krävdes enligt 2 § att brottet åtalats eller angivits till åtal. Undantag gjordes dock för det fall att kvinnan var sinnessjuk eller sinnesslö. Vidare märks att enligt 3 § havandeskap fick avbrytas utan kvinnans begäran, om hon på grund av rubbad själsverksamhet saknade förmåga att lämna giltigt samtycke till åtgärden.

Sedan den 1 januari 1975 regleras avbrytande av havandeskap genom abortlagen (1974: 595). Denna lag bygger på principen att kvinnan själv inom vida gränser avgör om abort skall komma till stånd och den innehåller inga särbestämmelser för det fall att kvinnan har rubbad själsverksamhet.

Genom förfrågan från läkare till riksdagens ombudsmannaexpedition och genom en artikel av förste sekreteraren i Landstingsförbundet Jan Sahlén i Läkartidningen nr 8 1975 har frågor väckts om möjligheten till abortingrepp på icke rättskapabla kvinnor.

Den förfrågan som gjordes av läkare berörde en utvecklingsstörd kvinna med låg intelligenskvot. Kvinnan, som inte riskerar att på barnet överföra psykisk sjukdom, tycker om barn och vill ha barn. Enligt uppgift skulle hon till en kurator ha lämnat medgivande till abort men hon har inte senare bekräftat detta medgivande. Det ifrågasattes om läkare i sådant fall kan grunda ett abortingrepp på samtycke från kvinnans förmyndare.

I Sahléns artikel har diskuterats hur det bör förfaras då kvinnan begärt abort men tvekan uppkommer huruvida hon har rättskapabilitet i detta avseende och därmed om hennes begäran är att anse som en giltig viljeförklaring. I sådant fall torde läkare — såsom Sahlén påpekat — ha att samråda

med kolleger, bl. a. psykiater, och om det icke heller därefter kan anses klart att en giltig viljeförklaring föreligger hänskjuta frågan till socialstyrelsen. Sahlin behandlar också det fall att kvinnans bristande rättskapabilitet tar sig uttryck i att hon saknar förmåga att framställa en begäran om abort eller kanske till och med i att hon inte kan uppfatta sin graviditet. Eftersom kvinnans begäran om abort utgör grundförutsättningen för ett abortingrepp, torde abort icke vara möjlig i sådana fall. Sahlin påpekar att den nya lagen, som varit avsedd som en liberalisering, härigenom uppställt ett hinder för abort som ej förelegat enligt den gamla lagen.

1965 års abortkommitté anförde i sitt betänkande (SOU 1971: 58 s. 113):

Även den nuvarande abortlagen medger att kvinnor underkastas operation utan att det är nödvändigt för deras egen hälsas skull, och utan att de har begärt att bli opererade. Enligt gällande lag (1 § 4 p.) är abort sålunda tillåten för att hindra spridning av vissa arvbetingade sjukdomar. Utan att kvinnan har begärt att bli opererad får operation utföras, om hon "på grund av rubbad själsverksamhet saknar förmåga att lämna giltigt samtycke till åtgärden" (3 §).

Med nuvarande värderingar ter sig tanken att någon skulle behöva undergå operation för ett annat ändamål än omsorgen om den egna hälsan ganska främmande. Att en operation skulle avskära möjligheterna att få barn, torde de flesta människor numera finna vara ägnat att öka kravet på att operationen verkligen är nödvändig av hänsyn till hälsan, såframt det inte är patienten själv som begär att få operationen utförd. Att en kvinna skulle behöva gå igenom abortoperation utan att hon har begärt det och utan att hennes egen hälsa är i fara, är med nutida betraktelsesätt inte tilltalande. Den i 3 § abortlagen inskrivna möjligheten tillämpas inte heller. Över huvud taget har frågan om abortoperation på grund av risk för arvbetingad sjukdom, s. k. eugeniska skäl, i praktiken en relativt begränsad räckvidd. Av de abortoperationer som utfördes 1964 företogs 14 eller 0,3 % av hänsyn till sådana och liknande risker, 1965 inalles 6, dvs. 0,1 % och 1966 9, vilka även det året utgjorde 0,1 % av samtliga operationer.

I propositionen (1974: 70 s. 79) med förslag till abortlag anförde departementschefen:

Enligt 3 § 1938 års lag kan abort företas utan att kvinnan själv har begärt det, om kvinnan på grund av rubbad själsverksamhet saknar förmåga att lämna giltigt samtycke till åtgärden. Kommittén konstaterar att bestämmelsen inte tillämpas längre och föreslår att den avskaffas. Jag delar kommitténs uppfattning att det från humanitär synpunkt numera inte kan godtas att abort får utföras utan kvinnans samtycke. Jag föreslår därför att det som förutsättning för abort i lagen anges att kvinnan har begärt åtgärden. Jag vill i detta sammanhang erinra om att vederbörande läkare vid bedömning av frågan om giltigt samtycke föreligger alltid har möjlighet att vid behov komplettera sin egen medicinska bedömning med utlåtande från någon specialist, t. ex. en psykiater. Frågan i vilken utsträckning en abort som är nödvändig av hänsyn till kvinnans liv eller hälsa får företas utan uttryckligt eller presumerat samtycke av kvinnan får lösas efter samma principer som gäller för operativa ingrepp i allmänhet.

Socialstyrelsen har utfärdat cirkulär (MF 1974: 100) med anvisningar till abortlagen. Dessa anvisningar har ändrats genom cirkulär (MF 1975:55) och lyder i vad nu är av intresse:

En grundläggande princip i abortlagstiftningen är att abort icke får utföras utan kvinnans samtycke. Därför stadgas i abortlagen som ett villkor för abort att kvinnan begärt åtgärden. Denna princip aktualiserar emellertid frågan, i vilka lägen de abortsökande äger respektive saknar förmåga att med laga verkan begära abort – eller annorlunda uttryckt gäller det här frågan om kvinnans rättskapabilitet i en abortsituation. Icke rättskapabel i förevarande sammanhang är enligt socialstyrelsens uppfattning den som på grund av psykisk sjukdom eller abnormitet eller annan rubbning av själsverksamheten saknar rättslig handlingsförmåga beträffande frågan om hon skall undergå abort. Det ankommer på vederbörande läkare att avgöra huruvida kvinnans psykiska tillstånd är sådant att hennes begäran om abort kan tillmätas giltighet. Det avgörande är därvid huruvida hon har insikt om abortingreppets innebörd och konsekvenser. Härav följer att även kvinnor som lider av rubbad själsverksamhet och som på denna grund i många avseenden anses sakna rättslig handlingsförmåga inte för den skull behöver fränkännas förmågan att ta ställning till frågan om abort. I propositionen 1974: 70 med förslag till abortlag erinrade departementschefen om att vederbörande läkare vid bedömning av frågan om giltigt samtycke förelåg alltid hade möjlighet att vid behov komplettera sin egen medicinska bedömning med utlåtande från någon specialist, t. ex. en psykiater. Om tveksamhet beträffande kvinnans rättskapabilitet i det enskilda fallet icke kunnat undanröjas genom en eventuell kontakt i ärendet med någon specialist, skall vederbörandes begäran om abort med bifogande av i ärendet verkställd utredning och med angivande av skälen för läkarens vägran av denne omedelbart överlämnas till socialstyrelsen för handläggning. Då det gäller abortfall efter utgången av 18:e havandeskapsveckan är det alltid socialstyrelsen som skall avgöra frågan om abort skall tillåtas (om förfarandet i dessa fall, se sid. 15). I anslutning till vad ovan anförts bör här understrykas, att bedömningen av frågan om kvinnan kan med laga verkan begära abort sålunda primärt icke är knuten till spørsmålet om hon är myndig eller icke. Å ena sidan kan en kvinna som är myndig lida av själslig sjukdom, som medför att hon saknar rättskapabilitet beträffande frågan om abort. Å andra sidan kan givetvis den som omyndigförklarats exempelvis på grund av oförmåga att sköta sina ekonomiska angelägenheter äga förmåga att ta ställning i denna fråga. Detsamma gäller kvinna som ännu icke uppnått myndig ålder; hon måste nämligen principiellt anses ha sådan grad av rättslig handlingsförmåga, att hon själv kan bestämma i abortfråga som gäller henne.

Med anledning av de uppkomna frågorna upprättades vid riksdagens ombudsmannaexpedition en promemoria lydande:

Mot bakgrund av Sahlins uttalanden bör socialstyrelsens yttrande inhämtas. Därvid bör särskilt tas upp dels vilka kriterier som enligt styrelsens mening bör vara bestämmande för bedömningen att en kvinna "saknar rättslig handlingsförmåga beträffande frågan om hon skall undergå abort" (jfr habilitetsbedömningen i fråga om samtycke enligt 34 § omsorgs-

lagen), dels ock frågan om möjligheten och formkraven (samtycke av vårdnadshavare, förmyndare eller god man) med avseende på abort på kvinna som bedöms varken kunna "samtycka" eller vägra "samtycka" när abort ej är nödvändig med hänsyn till kvinnans liv eller hälsa men av andra skäl synes motiverad. Av särskilt intresse är att få belyst hur man bör gå till väga när kvinnan förklarar sig önska få föda barnet men ställföreträdaren begär abort.

Socialstyrelsen anförde i sitt yttrande:

Genom en skrivelse den 14 april 1975 till kuratorer och vissa läkare inom omsorgerna för vissa utvecklingsstörda har socialstyrelsen inhämtat ytterligare synpunkter på de i ärendet aktuella spörsmålen.

Den nya abortlagen kännetecknas av en liberalare inställning till frågan om abort. Det kanske mest karakteristiska för den nya lagen och som markant skiljer den från tidigare lagstiftning på området, är den nu lagfästa principen att det är kvinnan själv som – inom de gränser lagen dragit upp – har att bestämma om hon vill ha abort eller ej. Det är sålunda kvinnan själv som skall begära respektive – i de fall där lagen kräver det – ansöka om abort. I den nya abortlagen finns ingen motsvarighet till bestämmelsen i 3 § i 1938 års lag, enligt vilken havandeskapet fick avbrytas utan att kvinnan själv begärt det, om hon på grund av rubbad själsverksamhet saknade förmåga att lämna giltigt samtycke till åtgärden. Enligt den nya lagen kan emellertid abort i ett fall få företas utan att kvinnan lämnat sitt samtycke till åtgärden, nämligen om havandeskapet på grund av sjukdom eller kroppsfel hos kvinnan medför allvarlig fara för hennes liv eller hälsa och åtgärden icke utan våda för henne kan anstå (6 § andra stycket). Ordalagen anger att regeln endast skall tillämpas i nödsituationer. Att detta är avsikten med bestämmelsen framgår av departementschefens uttalande i specialmotiveringen till 6 § abortlagen (proposition 1974: 70, sid. 83). Frågan om nödfall föreligger i det enskilda fallet får enligt departementschefen avgöras av vederbörande läkare enligt vanliga normer för läkares handlande, dvs. enligt vetenskap och beprövad erfarenhet.

Bakgrunden till den ovan angivna huvudprincipen i den nya abortlagen att det är kvinnan själv som skall bestämma om hon skall föda sitt barn eller få graviditeten avbruten anges bl. a. i abortkommitténs betänkande. Kommittén framhöll att det med nuvarande betraktelsesätt inte kunde anses vara tilltalande att en kvinna skall behöva genomgå abortoperation utan att hon begärt det och utan att hennes hälsa vore i fara. Härutöver påpekade kommittén att den ovannämnda bestämmelsen i 1938 års lag inte längre tillämpades och därför borde utgå, I proposition 1974: 70 (sid. 79) förklarade departementschefen, att han delade abortkommitténs uppfattning, att det från humanitär synpunkt numera inte kunde godtas att abort får utföras utan kvinnans samtycke. I lagen borde därför – som ju också skett – som en förutsättning för abort anges att kvinnan begärt åtgärden. I detta sammanhang erinrade departementschefen om att vederbörande läkare vid bedömningen av frågan om giltigt samtycke föreligger alltid har möjlighet att vid behov komplettera sin egen medicinska bedömning med utlåtande från någon specialist, t. ex. en psykiater.

Även socialutskottet uttalade sig för att utgångspunkten för den nya abortlagstiftningen borde vara kvinnans principiella bestämmanderätt (so-

cialutskottets betänkande 1974: 21 sid. 26).

Av vad nu anförts framgår att frågan om vilka förutsättningar som skall vara för handen, för att en kvinna skall anses äga respektive sakna förmåga att med laga verkan begära abort, är av central betydelse för abortlagens tillämpning. Bl. a. med hänsyn till att några sådana förutsättningar inte uttryckligen angivits i lagtexten, ansåg socialstyrelsen det angeläget att i sina ovan nämnda anvisningar närmare diskutera detta spörsmål. Styrelsen utgick därvid från *dels* allmänna rättsgrundsatser om förutsättningarna för rättslig handlingsförmåga och *dels* de uttalanden som i förarbetena till abortlagen gjorts med anknytning till denna fråga. Endast om kvinnan är psykiskt sjuk eller lider av annan själslig störning skulle det enligt socialstyrelsens uppfattning kunna tänkas, att hon i en abortsituation vore att betrakta såsom rättsligt sett icke kapabel att själv bestämma i abortfrågan. Därför blir en mer ingående prövning av kvinnans rättsliga handlingsförmåga i abortärenden aktuell endast i ett relativt ringa antal fall.

Till förekommade av eventuell oklarhet på denna punkt vill socialstyrelsen framhålla, att omyndighet i och för sig icke kan betraktas som diskvalifikationsgrund i förevarande sammanhang. Kvinna, som icke uppnått myndig ålder, måste enligt styrelsens mening principiellt anses ha en sådan grad av rättslig handlingsförmåga, att hon själv kan bestämma i abortfråga, som direkt angår henne. Detsamma gäller enligt styrelsens uppfattning ifråga om den som är omyndigförklarad på grund av omständighet, som icke kan anses inverka begränsande på hennes förmåga att förstå sin belägenhet och fatta adekvata beslut i en abortsituation, t. ex. om omyndighetsförklaringen beror på kvinnans oförmåga att sköta sina ekonomiska angelägenheter.

Socialstyrelsen har i sina anvisningar förklarat att icke rättskapabel är den som på grund av psykisk sjukdom, abnormitet eller annan rubbning av själsvärksamheten saknar rättslig handlingsförmåga beträffande frågan om hon skall undergå abort. Detta uttalande skall icke tolkas så att varje kvinna, som har en psykisk störning av sådan art, därmed skulle vara betagen möjligheten att få abort. I sina anvisningar, som på denna punkt förtydligats (MF 1975: 55), har socialstyrelsen betonat, att det avgörande här är huruvida kvinnan har insikt om abortingreppets innebörd och konsekvenser. Det bör samtidigt understrykas, att bedömningen av frågan om en psykiskt insufficient kvinna är att anse som rättskapabel i en abortsituation eller ej är ett medicinskt och icke ett i första hand juridiskt problem. Det ankommer därför i det enskilda fallet på vederbörande läkare att bedöma om kvinnans psykiska tillstånd är sådant, att hennes begäran om abort kan tillmätas giltighet, varvid det avgörande sålunda är om kvinnan kan anses förstå vad ett abortingrepp egentligen innebär och vilka följder ingreppet kan få för henne. Att genom anvisningar närmare bestämma vilka medicinska kriterier som skall föreligga för att tillerkänna respektive frånkänna en kvinna rättslig handlingsförmåga i abortsituationen låter sig icke göra. Styrelsen har i sina anvisningar hänvisat till möjligheten för läkaren att vid behov komplettera sin bedömning med utlåtande från någon specialist (t. ex. en psykiater) och att – om tveksamhet ändå kvarstår om hennes rättsliga handlingsförmåga i förevarande avseende – omedelbart överlämna ärendet till socialstyrelsen för handläggning.

I den till justitiombudsmannens missivskrivelse i detta ärende fogade promemorian har med tanke på de psykiskt utvecklingsstördas situation i förevarande hänseende hänvisats till habiliteringsbedömningen i fråga om

samtycke enligt 34 § lagen den 15 december 1967 (SFS 1967: 940) angående omsorger om vissa utvecklingsstörda. I specialmotiveringen till dessa bestämmelser (införd i proposition 1967: 142) heter det: "För att inskrivning i vårdhem eller specialsjukhus skall kunna grundas på myndig utvecklingsstörds eget samtycke, fordras att den utvecklingsstörde förstår vad saken gäller och kan anses vara i stånd att ge ett giltigt samtycke." Enligt samma lagrum gäller att den utvecklingsstördes eget samtycke måste inhämtas, om denne fyllt 15 år och nått en sådan mognad att hans vilja bör beaktas. I så måtto råder sålunda god överensstämmelse mellan dessa regler och innebörden av abortlagen med avseende på förutsättningarna för att rättslig handlingsförmåga i tveksamma fall skall anses vara för handen. Å andra sidan stannar bestämmelserna i 34 § omsorgslagen inte härvid, eftersom det i paragrafen intagits ett stadgande om att samtycke till åtgärden skall inhämtas av den utvecklingsstördes vårdnadshavare eller förmyndare för den händelse den utvecklingsstörde bedöms själv icke kunna lämna giltigt samtycke. Härutöver anger ordalagen i 34 § andra stycket omsorgslagen att psykiskt utvecklingsstörd, som är omhändertagen för samhällsvård, kan, om denne anses behöva vård i vårdhem eller specialsjukhus, beredas sådan vård utan att något samtycke inhämtas.

Några särskilda regler beträffande bedömningen av psykiskt utvecklingsstörda kvinnor i förevarande hänseende har icke intagits i abortlagen. Inte heller har det i socialstyrelsens ifrågavarande anvisningar införts några rekommendationer, som tar sikte enbart på dessa kvinnor. De principer för bedömningen av den rättsliga handlingsförmågan hos kvinnor i abortsituation, som beskrivits här ovan, är alltså att tillämpa även då fråga är om psykiskt utvecklingsstörda. Den bakomliggande tanken är den, att de psykiskt utvecklingsstörda skall så långt det är möjligt behandlas som alla andra människor. Man måste också ha klart för sig att graden av utvecklingsstörning varierar från fall till fall, alltifrån lätta och måttliga till svåra och djupa störningar. Många av de utvecklingsstörda har en sådan mognad, att de kan och bör få bestämma över sig själva i samma utsträckning som icke utvecklingsstörda; andra har ej förutsättningar härför. Liksom alltid då någons rättsliga handlingsförmåga sätts i fråga i abortsammanhang, måste läkaren i dessa fall sålunda i den samlade bedömningen av den enskilda patientens särskilda förutsättningar härvidlag slutligen stanna inför den utslagsgivande frågan, om kvinnan kan anses förstå innebörden av abortingreppet och följderna av detta. Är läkaren tveksam och kvarstår hans tveksamhet även efter det att någon specialist konsulterats i fallet, skall ärendet överlämnas till socialstyrelsen för prövning.

Det är viktigt att fastslå att en utvecklingsstörd kvinnas rättsliga handlingsförmåga i fråga om abort icke är bunden till någon begåvningsnivå utan bestäms av den sociala funktionsförmågan och förmågan att förstå vad som menas med abort och effekten därav. Denna förmåga torde i regel kunna ökas genom undervisning och rådgivning. Sådan bör ingå i den allmänna och förebyggande sexualrådgivningen.

Visar det sig att den utvecklingsstörda kvinnan förstår innebörden av ett abortingrepp och dess följder för henne, är hon sålunda att betrakta som rättskapabel i abortsituationen och hennes önskan i fråga om abort – i vilken riktning den än går – måste villfaras, förutsatt att hennes önskan är ett uttryck för hennes verkliga vilja. Självfallet måste det fordras, att kvinnan kan avge en klar viljeyttring beträffande sin önskan om abort eller ej. Det kan understundom vara befogat att låta kvinnan med några lämpliga tidsin-

tervall upprepa sin viljeyttring. Föreligger inte någon sådan viljeyttring kan inte göras gällande, att kvinnan begärt abort eller samtyckt till åtgärden. Något abortärende i enlighet med lagens fordringar föreligger inte i sådant fall.

Är den utvecklingsstörda kvinnan att anse som icke rättskapabel i en abortsituation faller abortfrågan. Någon möjlighet att i ett sådant läge – liksom då någon begäran om eller samtycke till abort icke föreligger från kvinnans sida – genom ställföreträdare begära eller ansöka om åtgärden finns inte enligt abortlagen. Det avgörande härvidlag är att – såsom ovan anmärkts – 3 § 1938 års lag om avbrytande av havandeskap saknar motsvarighet i gällande abortlag. Abort, där giltig begäran eller samtycke av kvinnan saknas, eller abort mot kvinnans uttalade vilja, skulle innebära ett tvång som givetvis inte kan äga rum utan uttryckligt stadgande i lagen. Begäran av ställföreträdare kan sålunda inte ersätta kvinnans egen begäran om abort.

Det kan i detta sammanhang påpekas, att lagstiftarnas inställning till frågan om vilka kontakter, som i ett abortärende bör tas med andra än den gravida kvinnan, präglas av principiell öppenhet. Å ena sidan skall enligt departementschefens uttalande i proposition 1974: 70 (sid. 80, specialmotiveringen till 2 § abortlagen) det förhållandet att den nya lagen bygger på att kvinnans ställningstagande skall ha avgörande betydelse i abortärendet inte tolkas så, att det ansvar som följer med graviditeten skall bäras av kvinnan ensam. Det är uppenbart att det väntade barnets fader liksom hennes föräldrar och andra närstående många gånger kan lämna kvinnan värdefullt bistånd och stöd. Socialstyrelsen har i sina anvisningar betonat, att det som ett normalt led i varje abortärende bör ingå att man med kvinnan tar upp frågan om fadern till det väntade barnet och, att när kvinnan är omyndig, hennes föräldrar (vårdnadshavare, förmyndare) bör kontaktas i ärendet. Å andra sidan ter det sig lika naturligt att kvinnans önskan respekteras om hon inte vill att någon sådan kontakt skall tas. Dessa principer bör också kunna tillämpas, när det gäller psykiskt utvecklingsstörda kvinnor i abortsituation. Deras behov av stöd och hjälp från anhöriga och andra närstående kan i de flesta fallen säkerligen bedömas som större, än då det gäller andra kvinnor. Sådant kontakt varom här är fråga bör likväl icke heller i dessa fall tas utan kvinnans samtycke.

Frågan om "hur man bör gå till väga när kvinnan förklarar sig önska få föda barnet men ställföreträdaren begär abort" kan i och för sig sägas redan vara löst genom abortlagens bestämmelser. För att emellertid belysa denna fråga, kan styrelsen här ta upp den situationen att den utvecklingsstörda kvinnan icke uttryckt någon vilja vare sig att begära abort eller att behålla det väntade barnet samtidigt som exempelvis kvinnans vårdnadshavare uttalat önskemål om att havandeskapet skall avbrytas. Varken i det fallet att kvinnan bedöms äga rättslig handlingsförmåga eller då tveksamhet kan råda på denna punkt, kan det anses strida mot abortlagens bestämmelser att ta upp frågan om abort med henne. Hon bör kunna meddelas sådan abortrådgivning, som i motsvarande situation kommer andra abortsökande till del. Givetvis måste det sätt på vilket informationen ges anpassas till den utvecklingsstördes mogenhetsgrad. Naturligen kräver situationen stor varsamhet och uppmärksamhet av den som lämnar informationen, bl. a. för att undvika att kvinnan blir utsatt för en icke avsedd påverkan. Kravet på rådgivningens objektivitet måste enligt socialstyrelsens uppfattning upprätthållas även i dessa fall. Visar det sig efter rådgivningen

att kvinnan önskar behålla barnet, kan i enlighet med vad ovan sagts havandeskapet icke avbrytas. Vill hon å andra sidan ha abort, får ingreppet företas, dock endast under förutsättning att hon förstår ingreppets innebörd och konsekvenser. Någon möjlighet för kvinnans ställföreträdare att på annat sätt än med hennes samtycke delta i samtalen med läkare och kurator finns sålunda inte.

I vad mån en person – myndig eller omyndig – kan med rättslig giltighet avge en viljeförklaring i ärende angående personliga angelägenheter är att bedöma med utgångspunkt i innebörden – med avseende å såväl rättsfaktum som rättsföljder – av den rättshandling som viljeförklaringen hänförs till. Lagrådet uttalade i sitt yttrande över förslaget till omsorgslag (prop. 1967: 142 s. 220) att lagrådet ansåg att, om en utvecklingsstörd, som nått 15 års ålder och har sådan förståndsmognad och omdömesförmåga att han är i stånd till en rimlig bedömning av ett samtyckes innebörd och verkan, uttryckligen motsätter sig intagning på vårdhem eller specialsjukhus, den fria intagningsformen inte får grundas endast på samtycke av vårdnadshavare eller förmyndare. Vad lagrådet sålunda uttalat kan ses som uttryck för den allmänna synen i svensk rätt på barns och andras rättsliga handlingsförmåga i personliga angelägenheter, där denna inte blivit särskilt reglerad. Tillämpat på samtycke till abort innebär det att en kvinna, oaktat hon lider av psykisk sjukdom eller abnormitet eller annan rubbning av själsverksamheten, kan ge ett giltigt samtycke till abort, om hon kan anses ha sådan förståndsmognad och omdömesförmåga att hon är i stånd till en rimlig bedömning av just detta samtyckes innebörd och verkan. Vad socialstyrelsen uttalat i MF 1975: 55 beträffande kvinnas förmåga att med laga verkan begära eller samtycka till abort överensstämmer i allt väsentligt härmed. Med anledning av att styrelsen i sitt remissyttrande till mig understrukt att bedömningen av frågan om en psykiskt insufficient kvinna är att anse som rättskapabel i en abortsituation eller ej är ett medicinskt och icke i första hand ett juridiskt problem, anser jag mig dock för egen del böra betona att frågan visserligen skall bedömas på medicinska, psykiatriska och psykologiska grunder men att bedömningen måste göras med utgångspunkt i rättsliga kriterier. Vad läkare och psykologer skall bedöma är alltså om en kvinna, som begär eller samtycker till abort, kan anses ha sådan förståndsmognad och omdömesförmåga att hon är i stånd till en rimlig bedömning av sin viljeförklarings innebörd och verkan. Finnes hon vid en objektiv, samlad värdering av hennes förstånds- och omdömesförmåga ur stånd att göra en sådan bedömning, kan begäran eller samtycke från henne ej tillmätas rättslig giltighet. Det bör särskilt framhållas att lagen inte ger rum för en liberalare värdering på grundval av överväganden av om samtycket kan anses överensstämma med kvinnans bästa. Det måste kunna begäras att ställningstagandet till kvinnans rättsliga handlingsförmåga med avseende på samtycke till abort sker strikt enligt rättsligt relevanta grunder. I likhet med socialstyrelsen vill också jag framhålla att frågan om sådan kvinna

som det här gäller är myndig eller omyndig är rättsligt irrelevant. (Jfr betr. juridiska kriterier JO 1974 s. 24.)

Som socialstyrelsen uttalat i sitt remissyttrande blir följden av gällande regler i abortlagen att, om en kvinna är att anse som icke rättskapabel i en abortsituation, abortfrågan faller. Vare sig kvinnan säger sig önska abort eller ej, går det då inte att genomföra någon abort utom i rena nödsituationer, utan havandeskapet måste ha sin gång och barnet födas. Abortlagens förarbeten innehåller ingen närmare diskussion om konsekvenserna för psykiskt sjuka och utvecklingsstörda kvinnor och för samhället av att någon motsvarighet till 3 § i den äldre lagen ej bibehållits. Man har i förarbetena endast hänvisat till att ifrågavarande regel inte tillämpats. Emellertid kan antas att regeln kan ha haft en indirekt effekt som inte avspeglar sig i statistiken. Mot bakgrund av regeln fanns inte anledning att ställa så stora krav på prövningen av ett samtyckes giltighet som blir fallet enligt abortlagen.

Humanitära skäl har i förarbetena anförts för att abort ej skall kunna komma till stånd utan kvinnans samtycke. Emellertid kan det tänkas fall där det skulle framstå som högst inhumant att inte låta kvinnan få abort fastän hon saknar förstånds- och omdömesförmåga till en rimlig bedömning av ett samtyckes innebörd och följder. Gällande ordning kan sägas diskriminera de kvinnor som inte kan ge ett giltigt samtycke till abort. Här till kommer att det inte heller från barnets synpunkt framstår som humant att låta det födas, när modern inte kan ge giltigt samtycke till abort och det med skäl kan antas att barnet kommer att lida av samma sjukdom eller utvecklingsstörning som modern.

Det kan sålunda konstateras att det, även i sådana extrema fall som då kvinnan på grund av grav psykisk insufficiens inte förmår fatta saken, inte annat än i nödsituationer enligt gällande lag är möjligt med abort. Inte ens om kvinnan hävdats under sådana omständigheter som avses i 6 kap. 1 och 2 §§ brottsbalken, saknar förmåga att inse att hon är gravid och vad detta innebär, kan antas på barnet komma att överföra psykisk eller fysisk sjukdom samt måste fråntas barnet när det fötts, kan abort komma till stånd. Kvinnans liv eller hälsa behöver ju inte på något sätt äventyras genom graviditeten.

Det bör även beaktas att möjligheten till sterilisering utan samtycke alltså kvarstår för de kvinnor det här gäller. Risk föreligger därför att sterilisering utförs i större utsträckning än tidigare just därför att möjligheten till abort blivit utesluten för dem.

Det kan visserligen antas att det är förhållandevis få kvinnor som saknar förmåga att ge ett giltigt samtycke till abort. Enligt min mening är det emellertid tillräckligt med att ett eller några sådana fall uppkommer årligen för att avsaknaden av en reglering i abortlagen av sådana fall skall te sig oacceptabel.

En samlad bedömning ger enligt min mening vid handen att en ändring i

abortlagen bör ske så att möjlighet ges till abort utan begäran eller samtycke av kvinna, som på grund av psykisk sjukdom eller utvecklingsstörning saknar tillräcklig bedömningsförmåga i saken och därmed rättslig handlingsförmåga beträffande frågan om hon skall undergå abortingrepp eller ej, då omständigheterna är sådana att abort på objektiva och humanitära grunder framstår som nödvändig. Frågan om abort i sådana fall bör lämpligen avgöras av socialstyrelsen.

Under åberopande av det anförda får jag med stöd av den befogenhet som tillkommer mig enligt instruktionen för riksdagens ombudsmän hemställa, att regeringen ville överväga åtgärd för sådan ändring i abortlagen som av mig här förordats.

Disciplinförfarande mot överläkare för åsidosättande av skyldigheter enligt lagen om beredande av slutna psykiatrisk vård i vissa fall

I en av socialstyrelsen upprättad rapport angående inspektion vid Långbro sjukhus den 18 juni 1970 och den 2 april 1971 anfördes sammanfattningsvis följande.

Vid inspektionen framkom att vid sjukhuset bedrivs vid två vårdavdelningar en vård- och behandlingsverksamhet med starka inslag av sådana miljöterapeutiska behandlingsformer som enligt utländska förebilder benämns "terapeutiskt samhälle". Vid den ena av dessa (M 16) förekommer enbart frivillig vård enligt SjuL, och denna är i princip avsedd för vård av narkotikamissbrukare. Vid den andra avdelningen (M 3) förekommer vård såväl enligt SjuL som LSPV. Patienterna är som regel yngre och flera av dem är s. k. nämndfall. Verksamheten bygger på ett ökat engagemang av hela personalen i det terapeutiska arbetet och på att patienterna får ett ökat medinflytande med åtföljande ansvarskänsla jämfört med andra vårdformer. Betydande tid ägnas åt gruppaktiviteter av olika slag. Vid sammankomster där samtliga av såväl patienter som personal är närvarande, s. k. "stormöten", beslutas i avdelningens olika angelägenheter. Därvid synes enligt socialstyrelsens uppfattning stormötet vid olika tillfällen även ha beslutat i sådana angelägenheter som enligt SjuL och LSPV åvilar vederbörande överläkare, exempelvis intagning, utskrivning, olika friförmåner och medicinering. Även om berörda läkare uppger att de sanktionerat dessa beslut föreligger risk att ett medicinskt avgörande träffas utan medverkan av ansvarig läkare, antingen det sker de facto eller genom att läkaren nedröstas. Detta måste anses strida mot såväl anda som innehåll i gällande författningar inom området, företrädesvis SjuL och LSPV.

Den övervägande delen av klagomålen mot sjukhuset härrör sig från dessa två avdelningar. Klagomålen har gällt dels att patienterna erhåller alltför stor frihet så att de kan störa verksamheten på andra avdelningar och obehindrat kan lämna sjukhusområdet, dels att de patienter som av en eller annan anledning ej ansetts passa in i den speciella terapeutiska verksamheten ej erhållit vård i annan ordning trots att vårdbehov förelagat. Det

sistnämnda har som regel skett antingen genom att svårigheter förelegat att få patient intagen eller genom att patienten utskrivits därför att denne ej följt avdelningens regler eller avvikit från sjukhuset.

Det kunde konstateras att när den miljöterapeutiska verksamheten infördes ej tillräckligt beaktats de möjligheter respektive inskränkningar som gällande lagstiftning innebär för att genomföra en vård- och behandlingsverksamhet av ifrågavarande art. Avdelningsgruppen har därvid ej i tillräcklig omfattning fått klargjort för sig i vilken utsträckning stormötets beslut är att anse som beslut i egentlig mening och där dessa vilar på en från ansvarig personal på ett formellt riktigt sätt lämnad delegation eller är att uppfatta som rekommendationer till den eller dem som har att träffa det slutgiltiga avgörandet.

Vid inspektionen framkom även att sjukhuset saknar tillräckliga vårdresurser för de patienter som ej bör tillåtas lämna avdelningen utan tillsyn. Detta gäller i hög grad de s. k. N-fallen. Eftersom sjukhusets grindar m. m. ej har tillsyn innebär ett beslut att låta en patient vistas på egen hand inom sjukhusområdet ingen garanti för att patienten inte dessutom vistas utanför detsamma.

Från sjukhusets sida framhölls att man skulle se över de vårdadministrativa rutiner som ej står i överensstämmelse med gällande författningar. I fråga om säkerhetsåtgärder och vård av vissa svårbehandlade patienter var man i princip ej övertygad om att en avdelning med säkerhetsanordningar, som är mer omfattande än övriga avdelningars, erbjuder en medicinskt riktig lösning. Tvivel anfördes även huruvida sjukhusvårdshuvudmannen – vid fall att förstärkta säkerhetsanordningar i sak skulle bedömas erforderliga – är beredd att ställa medel till förfogande för ändamålet. Som stöd här för anfördes det uteblivna resultatet av tidigare skrivelser från sjukhuset till huvudmannen i likartade ärenden. Man önskade i stället återkomma senare med konkreta förslag beträffande den närmare utformningen av vården för dessa patienter.

Uppenbart är att sjukhuset har svårigheter att bereda alternativa vårdformer för de patienter som ej passar för den behandlingsmetodik som i angiven omfattning användes vid sjukhuset. Risk föreligger därför att dessa på olika sätt föres ur ett rationellt behandlingssammanhang och att de till följd härav ej erhåller den vård deras tillstånd kräver eller som eljest erfordras. Ansvar för vården av dessa patienter åvilar sjukhuset och sjukvårdshuvudmannen – ett ansvar som enligt socialstyrelsens uppfattning ej kan anses ha uppfyllts i tillräcklig grad.

Det finns å andra sidan skäl att antaga att den miljöterapeutiska verksamheten vid sjukhuset innebär så stora fördelar i vård- och behandlingsarbetet för en stor del av patienterna att vissa av de tillämpade miljöterapeutiska inslagen i vårdarbetet bör bibehållas. Dessa bör därför med betraktande av vad gällande tillämplig lagstiftning medger – ytterligare utvecklas och förfinas i syfte att berika och nyansera vård- och behandlingsarbetet.

I beslut den 10 juli 1972 anförde JO Wennergren med utgångspunkt i inspektionsrapporten och egen utredning följande.

Enligt 24 § sjukvårdslagen resp. 8 § LSPV tillkommer beslutanderätten i fråga om intagning vederbörande överläkare, med rätt för denne att, vid behov resp. om särskilda skäl föreligger, delegera sin beslutanderätt till an-

nan läkare vid sjukhuset. Vad sålunda stadgas gäller i princip även i fråga om utskrivning, dock att utskrivning av patienter, som intagits på grund av domstolsförordnande, och vissa därmed jämställda patientgrupper enligt 17 § LSPV ankommer på utskrivningsnämnd. Beträffande utskrivning av övriga tvångsintagna patienter gäller vidare den begränsningen att överläkaren inte har någon delegationsrätt. Motsvarande bestämmelser äger enligt 19 § LSPV giltighet även för utskrivning på försök. Inom försöksverksamheten synes de nu skildrade behörighetsreglerna för läkarna i praktiken ha satts ur spel genom att beslutanderätten övergått på ett s. k. stormöte med avdelningens personal och patienter. När det gällt utskrivning av tvångsintagna patienter uppges dock överläkaren åtminstone i vissa fall ha i efterhand sanktionerat besluten. I likhet med socialstyrelsen finner jag uppenbart, att nu angivna beslutsförfarande stritt mot bestämmelsernas anda och innehåll. Vid inspektionen har överläkaren Curt Åmark velat göra gällande att förfarandet, i vart fall beträffande intagning, faller inom ramen för överläkarens delegationsrätt. Denna uppfattning låter sig framför allt inte förena med beslutsbehörighetsreglerna i LSPV, vilka enligt förarbetena utgår från att beslut om intagning är av sådan vikt att ej en delegation till annan läkare skall ske annat än om särskilda skäl föreligger. Och i fråga om utskrivning av tvångsintagna patienter medger reglerna överhuvudtaget inte någon delegation från överläkarens sida. Åmarks uppfattning är därför inte hållbar. En annan sak är att samråd i dessa frågor kan ske med personal och patienter.

I fråga om friförmåner stadgas i 14 § LSPV, att tillstånd att på egen hand vistas utom sjukhusområdet kan beviljas patient, om det inte medför fara för annans personliga säkerhet eller patientens eget liv. Beslut härutinnan fattas av överläkaren när utskrivningsnämnden ej är rätt beslutsforum. Överläkaren kan, om särskilda skäl föreligger, delegera sin beslutanderätt beträffande viss patient på annan läkare vid sjukhuset. Överläkaren får återkalla beviljade tillstånd, om förhållandena påkallar det, med rätt för honom att beträffande viss patient delegera sin beslutanderätt till annan läkare, då särskilda skäl föreligger. Beslutanderätten angående frigång inom sjukhusområdet tillkommer i princip överläkaren inom ramen för bestämmelserna i 13 §, enligt vilka patient som är intagen med stöd av LSPV får hindras att lämna sjukhuset och i övrigt underkastas det tvång som är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården eller för att skydda honom själv eller omgivningen.

Inte heller när det gäller dessa bestämmelser synes tillämpningen inom försöksverksamheten ha varit tillfredsställande. Av inspektionsrapporten framgår sålunda att placering av en patient på öppen avdelning, t. ex. M 3, också inneburit ett medgivande från överläkarens sida att patienten får på egen hand vistas utom avdelningen men inom sjukhusområdet. I vilken utsträckning detta medgivande får utnyttjas har bestämts vid stormöte på avdelningen. Därvid kunde beslutas om inskränkning eller indragning av den-

na förmån. I den mån så ej skedde innebar medgivandet att vederbörande patient i praktiken också kunde lämna sjukhuset. När sjukhusets grindar ej är stängda eller bevakade. En sådan tillämpning av bestämmelserna har givetvis inte varit avsedd av lagstiftaren och strider i vart fall klart mot vad som föreskrivits i 14 § LSPV om frigång utom sjukhusområdet för patienter, som faller under utskrivningsnämndens beslutanderätt. Förfarandet synes också av förklarliga skäl ha lett till samarbetssvårigheter med utskrivningsnämnden.

I detta sammanhang kan erinras om att Åmark i sin med anledning av inspektionsrapporten avgivna PM anfört bl. a., att den psykiatriska vården liksom inom andra specialiteter måste upphöra, när medicinska skäl för behandling på sjukhus ej längre föreligger. Varmed Åmark synes avse den tidpunkt då behandlingen ej längre kan bidra till förbättring av patientens tillstånd. Åmark anför vidare, att vården av s. k. nämndfall måste fortsätta även därefter, när utskrivningsnämnden och psykiatriska nämnden genom sina beslut om kvarhållande förhindrar patientens utskrivning. Detsamma gäller enligt Åmark beträffande alkoholister och narkomaner, då anhöriga eller representanter för sociala eller legala organ påfordrar patientens kvarhållande. Uttalandet torde få ses i samband med hans nyss påtalade förfarande beträffande patienter, vilkas utskrivning tillkommer utskrivningsnämnd.

Enligt 16 § LSPV skall tvångsintagen patient ofördröjligen utskrivas, om förutsättningar enligt 1 § för att bereda honom vård inte längre föreligger. Oavsett att olika meningar kan råda mellan vederbörande överläkare och utskrivningsnämnd om patientens sinnestillstånd och vårdbehov, får i detta sammanhang ej förbises, att vården enligt lagen skall fortsätta inte bara när patienten kan få sitt tillstånd avsevärt förbättrat utan också när hans tillstånd kan avsevärt försämrats om vården uteblir. Det förefaller som om Åmark ej tillräckligt beaktat detta.

Vad nu sagts berör den formella sidan av försöksverksamheten. Saken har emellertid även en reell innebörd såtillvida som de vid försöksverksamheten tillämpade besluts- och behandlingsprinciperna inom den begränsade ram för sjukhusets vårdresurser som f. n. föreligger kan leda till – och av allt att döma även lett till – att patienter som inte passat in i systemet, inte fått den vård deras tillstånd krävt eller som eljest erfordrats. Risken härför har särskilt betonats i socialstyrelsens inspektionsrapport. I sin med anledning av denna rapport upprättade PM har Åmark i detta hänseende påpekat att till kliniken hör sammanlagt tio vårdavdelningar med olika terapeutiska miljöer och behandlingsprogram, på grund varav stora möjligheter föreligger och även utnyttjas för att bereda ifrågavarande patienter vård på andra avdelningar. Låt vara att detta påpekande är formellt riktigt, men det praktiska värdet reduceras väsentligt genom de nästan obegränsade möjligheter att avvika från sjukhuset som dessa avdelningar synes erbjuda. Vederbörande klinikchefs ansvar för att gällande bestäm-

melser på området iaktas blir under sådana omständigheter än mer markerat inte bara gentemot patienten utan också i förhållande till omgivningen.

Självfallet är det, såsom socialstyrelsen framhållit, av stort värde att försöksverksamhet i olika former bedrivs inom den psykiatriska sjukvården, men lika självklart är att gällande bestämmelser därvid måste iaktas och att, om så ej kan ske, erforderligt medgivande att avvika från desamma måste utverkas, innan försöken igångsätts. Genom underlåtenhet att vidta på honom ankommande åtgärder i sådant hänseende och genom att ej heller på ett tillfredsställande sätt anpassa vården efter tillgängliga vårdresurser har Åmark handlat felaktigt. Försummelserna framstår i så allvarlig dager att jag anser mig böra underställa saken medicinalväsendets ansvarsnämnd för prövning i disciplinärt hänseende. Handlingarna i ärendet skall därför tillsammans med mitt beslut överlämnas till ansvarsnämnden.

I beslutet anförde JO Wennergren även beträffande en patient – A. – följande.

När det gäller att mot bakgrunden av det anförda bedöma om utskrivningen av patienten A. skett i överensstämmelse med gällande bestämmelser eller eljest lege artis är följande att beakta. Första gången överfördes A. 20.1.1971 efter suicidalförsök från Södersjukhuset till Långbro sjukhus, varifrån han påföljande dag utskrevs. Enär han denna gång intogs frivilligt, kunde han ej vägras att lämna sjukhuset. Vid det senare tillfället 29.1.1971 intogs A. på vårdintyg, sedan han i samband med missbruk av narkotika och alkohol begått ytterligare två suicidalförsök. Efter endast några dagar (1.2) ansågs hans tillstånd vara sådant att det inte längre krävde vård på låst avdelning, varför han överfördes till avdelning M 3. Därifrån avvek han redan första dagen utan att meddela sig med avdelningen, varefter han formellt utskrevs.

Åmark anser sig vid båda vårdtillfällena ha handlat i överensstämmelse med gällande bestämmelser men framhåller samtidigt att, om han haft tillgång till vårdresurser av mera restriktiv karaktär, skulle han vid det andra tillfället ha övervägt att utnyttja dessa och föranstalta om efterlysning av A. genom polisens försorg. Socialstyrelsen har funnit vad i detta ärende förekommit beträffande utskrivning och underlåtenhet att söka återföra patienten till sjukhuset kunna i och för sig vara en följd av de principer som tillämpats i avdelningens arbete, ehuru Åmark själv svarat för det medicinska ställningstagandet.

Styrelsen har vidare ifrågasatt om utskrivningen i detta fall skett på ett tillfredsställande sätt, då denna inte synes ha varit vårdmässigt motiverad utan snarare ägt rum för att bekräfta en redan företagen avvikelse från sjukhuset.

För egen del kan jag ej finna Åmarks förfarande i detta fall tillfredsställande, särskilt mot bakgrunden av den specialindikation som år 1969 infördes i LSPV. Denna indikation avser att bereda ökade möjligheter att under

erforderlig tid kvarhålla narkomaner, som till följd av sitt beroende av narkotika uppenbarligen inte är i stånd att rätt bedöma sitt behov av vård och som kan få sitt tillstånd avsevärt förbättrat genom vården eller avsevärt försämrat om vården uteblir (1 § a). Patienten var känd som missbrukare av narkotika och hade ett flertal gånger tidigare vårdats på sjukhuset i samband med olika intoxicationstillstånd. Hans tre suicidalförsök under sammanlagt tio dagar i januari 1971 borde rimligen gett vid handen att patienten var ur stånd att rätt bedöma sitt vårdbehov och att hans tillstånd kunde avsevärt försämrats om vården uteblev. Vid sådant förhållande synes A. inte ha bort överföras till öppen avdelning med dess stora möjligheter att avvika, möjligheter som han också omedelbart utnyttjade. Tvärtom synes en skärpt bevakning av A. ha bort framstå som motiverad. Åmark synes också ha lutat åt denna uppfattning men avstått från att kvarhålla patienten med tvång under hänvisning till bristande lokala vårdresurser. Jag kan ej finna denna motivering godtagbar i ett fall som detta. Ärendet bör därför också i denna del bli föremål för prövning av medicinalväsendets ansvarsnämnd.

Medicinalväsendets ansvarsnämnd meddelade beslut i det av JO Wengergren anmälda ärendet jämte andra ärenden angående ifrågavarande försöksverksamhet den 26 november 1974 och tilldelade Åmark varning. I beslutsskälen anförde ansvarsnämnden bl. a. följande.

Såsom framhållits från olika håll under utredningen är det viktigt att man ställer sig positiv till praktiska försök med nya behandlingsformer inom sjukvården. Icke minst gäller detta den psykiatriska sjukvården. Försöken vid Långbro sjukhus med grupp- och miljöterapeutiska inslag i vård- och behandlingsarbetet, s. k. terapeutiskt samhälle, är av stort intresse. Behandlingsformen har avsevärda förtjänster. Framst torde böra nämnas, att den ifråga om giftmissbrukare och vissa särskilt vårdkrävande patienter synes inrymma ett eget engagemang från patientens sida i hans anpassningsproblem och sålunda stärka hans benägenhet att komma till rätta med sina svårigheter, något som är av största vikt för en framgångsrik behandling. Patienten kan erhålla värdefull hjälp och betydelsefulla impulser i positiv riktning från medpatienter. Säkerligen ökar också vårdpersonalens intresse för uppgiften att nå framgång med vården. Uppenbart är emellertid att icke alla patienter har förmåga att tillgodogöra sig fördelarna med denna behandlingsform. Dessa patienter, som kan vara i starkt behov av vård och behandling kanske just för att symtombilden är akut eller symtomrik, kan bli ställda utanför eller rent av utstötta ur vårdkretsen. Ytterligare kan nämnas att vissa patienter kan ha ett mindre gott inflytande på andra, något som i en sådan vårdform är särskilt svårt att hindra. Nu antydda konsekvenser är olyckliga och blir särskilt märkbara, när — såsom varit fallet under ifrågavarande tid på klinik 4 — det miljöterapeutiska arbetssättet är den huvudsakliga och dominerande vård- och behandlingsformen när det gäller de särskilt vårdkrävande. Nämnade behandlingsform bör därför av hänsyn till ansvaret för individuellt avpassad vård praktiseras endast då vissa grundläggande förutsättningar är uppfyllda, bl. a. att förhållandena medger

ett fritt och omsorgsfullt urval av patienter till vårdgruppen. Utredningen visar, att ett sådant urval ej kunnat ske i detta fall, eftersom alternativa vårdformer ej stått till buds i tillräcklig utsträckning. Patienter, som ej kunnat anpassas till terapigruppen, torde därför i viss utsträckning ha måste avskiljas från gruppen utan att annan erforderlig vård kunnat beredas. En del av dessa patienter har varit sådana som intagits oberoende av samtycke på grund av domstols beslut eller efter utfärdande av vårdintyg. Att vissa patienter avskilts från vård enbart på den grund att de ej passat in i den bedrivna miljöterapeutiska verksamheten kan ej anses godtagbart. Detta konstaterande rubbas icke av att patienters avvikningar, permissionssvek m. m. på sjukhuset tolkats som bristande vårdmotivation, vilket av Åmark i sin tur ansetts utgöra tillräckligt medicinskt skäl för utskrivning.

På en försöksverksamhet, bedrivna i den omfattning och med den konsekvens som den nu ifrågavarande, måste ställas det bestämda kravet att den skall vara väl förberedd, såväl med avseende på målsättning som former för beslut, behörighet att fatta beslut, ansvarsfördelning och sekretessfrågor. Därvid måste ställning också tas till lämpligheten av att vissa beslut fattas av personer utan medicinsk utbildning och dessutom till i vad mån fattade beslut skall äga giltighet utan vederbörande patients samtycke. En noggrann genomgång och planering av dessa – och andra – betydelsefulla spörsmål före försöksverksamhetens början framstår i detta fall som så mycket viktigare som det måste ha stått klart, att verksamheten skulle komma att omfatta en patientgrupp av oenhetlig sammansättning.

I detta sammanhang bör starkt understrykas, att beslut av s. k. stormöten och krismöten uppenbarligen skulle komma att innebära en betydande press på den för vård och behandling ansvarige läkaren. Att så skulle bli fallet kunde utan tvivel förutses. Mötesbesluten kunde sålunda i och för sig väntas leda till svårigheter att hävda läkarens beslutsbehörighet och författningenliga ansvar för vårdbesluten. Å andra sidan kunde ett hävdande av beslutanderätten i vissa fall leda till olägenheter för vården och ordningen på avdelningen.

Enligt nämndens mening hade det alltså ålegat Åmark såsom ansvarig överläkare att före inledandet av en försöksverksamhet av denna art noggrant planera verksamheten i ett flertal avseenden. Ett ingående samråd borde ha skett med sjukvårdshuvudmannen, sjukhusledningen och vårdpersonalen till klarläggande av bl. a. arbetsrutiner, arbetsuppgifter för personalen, lokalernas lämplighet och skötsel, säkerhetsanordningar m. m. Vidare borde planläggningen ha omfattat förfarandet med de patienter, som ej skulle kunna anpassas till försöksverksamheten. Det skulle ha klargjorts hur beslutsprocessen kunde anpassas till gällande författningar. Genom att underlåta att göra en omsorgsfull planering av försöksverksamheten har Åmark gjort sig skyldig till försummelse i sin yrkesutövning.

Utredningen – särskilt omnämnda rapport från inspektionen den 2 april 1971 – utvisar, att beslut om intagning, utskrivning och s. k. friförmåner inom klinik 4 vid ifrågavarande tid i viss utsträckning fattats samfällt av vårdpersonal och patienter såsom deltagare i olika möten inom ramen för det s. k. terapeutiska samhället. Enligt 24 § SjuvL samt 8 § LSPV tillkommer emellertid rätten att besluta om intagning överläkaren. Åmark har gjort gällande att han ägt delegera beslutanderätt ifråga om intagning till gruppen. Av nyssnämnda lagrum framgår dock att delegation kan ske endast till annan läkare vid sjukhuset. Beträffande utskrivning gäller enligt SjuvL motsvarande behörighetsbestämmelser som för intagning. Rätten att

utskriva eller försöksutskriva patienter som intagits enligt LSPV tillkommer utskrivningsnämnd ifråga om vissa särskilda i 17 § 2 st LSPV angivna patienter. (s. k. N-, O- respektive PN-fall). I övrigt tillkommer enligt LSPV behörigheten att skriva ut patient – slutligt eller på försök – överläkaren. Denne har i dessa fall ej rätt till delegation men kan hänskjuta frågan till utskrivningsnämnden. Med anledning av vad tidigare upptagits bör anmärkas. att det av det aktuella aktmaterialet ej entydigt framgår huruvida – och i så fall i vilken utsträckning – gruppbeslut om utskrivning skett i de fall då beslutanderätten tillkommit utskrivningsnämnden. Nämnden har därför att utgå från att så ej skett. Vad gäller *friförmåner* ansluter bestämmelserna i LSPV i huvudsak till utskrivningsreglerna. Tillstånd att vistas på egen hand utom sjukhuset lämnas alltså av överläkaren respektive utskrivningsnämnd. Om särskilda skäl föreligger får överläkaren i förstnämnda fall beträffande viss patient överlåta sin tillståndsgivning på annan läkare. Vad slutligen angår tillstånd till frigång inom sjukhusområdet innehåller LSPV icke några särskilda behörighetsregler. En rimlig tolkning av lagtexten härvidlag bör vara. att frigång inom sjukhusområdet i och för sig är en normal patienträttighet men att ett beslut om indragen eller beviljad frigång ändock måste ses som en förändring av den medicinskt motiverade vårdregim. varom överläkaren – med rätt att delegera till annan läkare – har att bestämma. Att tillstånd till frigång skulle kunna ges av "stormöte" måste dock anses icke överensstämmande med lagens anda och mening. Långbro sjukhusområdes öppna och obevakade grindar borde ha utgjort ytterligare skäl för överläkaren att iaktta sitt ansvar för att vårdregimen i varje enskilt fall anpassas efter patientens tillstånd.

Ansvar för att de i lag meddelade reglerna om intagning, utskrivning och friförmåner följs vilar på överläkaren. Ansvarsnämnden finner aktmaterialet ge stöd för att dessa regler åtminstone delvis åsidosatts under ifrågavarande försöksverksamhet på klinik 4. I vart fall har Åmark försatt sig i en sådan situation att han haft svårigheter att hävda sin skyldighet att i alla delar ta ansvaret för vård och beslut på kliniken. Nämnden finner därför att Åmark i dessa hänseenden gjort sig skyldig till försummelse i sin tjänst som överläkare.

Vid bedömningen av Åmarks ansvar för de försummelse som ovan förts honom till last måste i förmildrande riktning följande tas i betraktande. Nämnden har ej anledning utgå från annat än att Åmark med försöksverksamheten avsett att vinna bättre vårdresultat för det stora flertalet patienter än han kunnat uppnå med tidigare använda vårdformer. Vidare framgår av ovan intagna handlingar och vad Åmark anfört att resurserna på Långbro sjukhus – såväl i avseende å lokaler och säkerhetsanordningar som å personal – varit otillfredsställande. då det gällt omhändertagande av giftmissbrukare och särskilt vårdkrävande patienter. Detta förhållande har av Åmark påtalats hos sjukvårdshuvudmannen utan att avsevärda förbättringar inträtt. i vart fall ej under nu ifrågavarande tid. Dessa brister i de för vård och behandling väsentliga yttre förhållandena har otvivelaktigt vållat betydande svårigheter för Åmark i hans arbete som överläkare för kliniken. De anförda bristerna i fråga om avdelningar med hög rymnings säkerhet kan dock svårigen ses som förklaring till att Åmark i vissa fall beslutat eller låtit andra besluta om olika lättnader i vårdregimen, för vilka de berörda patienterna ännu inte visat sig vara mogna.

Beträffande utskrivningen av patienten A anförde nämnden.

Patienterna A och L har utskrivits efter att ha avvikit. A hade strax dessförinnan företagit ett antal suicidförsök i samband med alkohol-, narkotika- och läkemedelsmissbruk. L avvek från kliniken lästa intagningsavdelning, där han tillfälligt vistades. Den av Åmark angivna förklaringen till L:s utskrivning är ej godtagbar då den grundats på andra hänsynstaganden än L:s medicinska tillstånd. Genom Åmarks kännedom om A och L borde det ha stått klart för honom, att erforderlig tid efter senaste missbrukstillfället ännu inte hade hunnit passera, att dessa patienter därför var ur stånd att rätt bedöma sitt vårdbehov och att deras tillstånd kunde avsevärt försämrats om vården uteblev. Genom att å tid som skett utskrivna dessa patienter har Åmark förfarit felaktigt.

Ansvarsnämndens beslut har vunnit laga kraft.

Inställelse till allmän domstol av patient

Vid en av JO Wennergren den 13 november 1972 företagen inspektion av Sundsvalls sjukhus psykiatriska klinik III uppkom fråga bl. a. huruvida allmän domstol kunde begära att en på sjukhuset intagen patient skulle inställas till domstolen genom sjukhusets försorg.

Efter remiss inkom Stockholms tingsrätt med yttrande och upplysningar i saken, varav framgår bl. a. följande. I mars 1972 begärde åklagare vid åklagarmyndigheten i Stockholms åklagardistrikt att tingsrätten skulle utse offentlig försvarare för en för grov misshandel misstänkt person H., som var intagen på psykiatriska kliniken vid Sundsvalls sjukhus. Sedan åtal väckts mot H. för grov misshandel, utfärdade tingsrätten stämning på H. – Målet i tingsrätten utsattes till huvudförhandling den 5 juli 1972, varvid tingsrätten den 20 juni hos psykiatriska kliniken vid sjukhuset anhöll att H. skulle inställas till huvudförhandlingen. Den 29 juni begärde tingsrätten hos polismyndigheten i Sundsvalls polisdistrikt att H. skulle inställas till huvudförhandlingen genom polisens försorg. – Tingsrätten fann H. övertygad om grov misshandel och beslutade att han skulle genomgå rättspsykiatrisk undersökning. Sedan utlåtande över sådan undersökning inkommit till tingsrätten, utsattes målet på nytt till huvudförhandling den 22 november 1972. Liksom vid föregående huvudförhandling sände tingsrätten först en anhållan till sjukhuset att H. skulle inställas till huvudförhandlingen. Därefter begärdes i stället att H. skulle inställas genom polisens försorg. H. dömdes för grov misshandel till slutet psykiatrisk vård.

I tingsrättens yttrande har rådmannen Ingemar Kilander, i fråga om anledningen till att man för H:s inställelse begärde polisens biträde, uppgett att sjukhuset meddelat att man härutinnan inte kunde tillmötesgå tingsrätten.

Kilander har i ärendet vidare uppgett bl. a. följande.

Enligt 38 kap. 12 § brottsbalken åligger det polismyndighet att lämna bl. a. domstol handräddning för "den dömdes" inställande i mål eller ärenden enligt brottsbalken. Bestämmelsen får måhända anses analogt tillämplig på patienter vid mentalsjukhus som åtalats men icke dömts för brott. särskilt som polishandräddning i vissa fall kan begäras även enligt lagen om beredande av slutna psykiatrisk vård. Det ligger emellertid närmast till hands att tillämpa regeln i 45 kap. 15 § 2 st. rättegångsbalken. Enligt denna paragraf skall tilltalad kallas till huvudförhandlingen i stämningen eller genom särskild kallelse. Föreläggande skall meddelas honom vid vite. "Förekommer anledning, att den tilltalade ej skulle iakttaga sådant föreläggande, må förordnas, att han skall hämtas till rätten". Vad gäller tilltalad som är intagen på mentalsjukhus finns därjämte för rätten anledning att i första hand beakta regeln i 21 kap. 2 § 2 st. rättegångsbalken. "Lider den misstänkte av sinnessjukdom eller sinnesslöhet, och finner rätten, att hans hörande skulle vara utan gagn, erfordras ej att han infinner sig personligen". Rätten bör således först genom förfrågan hos sjukhuset förvissa sig om att den tilltalades hörande verkligen skulle gagna utredningen. Vad avser H. framgår av dagboksbladet att rätten innan målet utsattes varit i förbindelse med såväl H:s försvarare som med hans läkare vid den psykiatriska kliniken i Sundsvall. — Enligt min mening vore det direkt olämpligt av en domstol att begära polishandräddning för inställande vid rätten av en patient vid mentalsjukhus, som ej är häktad eller anhållen, utan att dessförinnan ta kontakt med sjukhuset och höra sig för om patienten kan inställa sig antingen på egen hand eller genom sjukhusets försorg. Vad gäller H. kan möjligen anföras att rätten först bort muntligen förfråga sig hos sjukhuset hur H. borde inställas innan rätten formellt begärde hos föreståndaren för den psykiatriska kliniken att H. skulle inställas genom sjukhusets försorg. Av dagboksbladet framgår ej huruvida en sådan muntlig förfrågan verkligen ägt rum. — Samma förfarande bör tillämpas som för inställande vid rätten av personer som är intagna på allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare. I dylika fall begär rätten regelmässigt hos föreståndaren för anstalten att den intagne skall inställas. Denne får därvid bedöma huruvida den intagna behöver åtföljas av vårdare. Det kan anmärkas att vid någon anstalt där nya vårdformer prövas även förekommit att den tilltalade i stället för vårdare åtföljts av någon eller några kamrater på anstalten. — Reglerna om hur inställande skall ske inför rätten av patienter på sjukhus eller av intagna på vårdanstalter av olika slag synes mig oklara. Det förefaller befogat med klarläggande uttalanden eller möjligen lagstiftning i ämnet.

Till tingsrättens yttrande var fogad en av chefsrådmännen Folke Östergren och Sten Kjellgren till lagmannen ställd skrivelse. Östergren och Kjellgren yttrade däri bl. a. följande.

Då fråga uppkommer om hörande vid domstol av på mentalsjukhus intagen person måste under alla förhållanden kontakt tas med sjukhuset om den som skall höras är tilltalad, detta för att utröna om hans hörande är utan gagn. Även då fråga är om andra än tilltalade torde det vara lämpligt att sjukhuset yttrar sig i sådant hänseende. Finnes inte hinder föreliggande för hörandet gäller det så att avgöra huru vederbörande skall inställas inför domstolen. Också i den delen framstår det som naturligt att låta avgöran-

det ligga hos sjukhuset. Läkaren kan måhända anse att det inte är möjligt att inställa patient försåvitt ej personal från sjukhuset medföljer. Stockholms tingsrätt förfar regelmässigt så att förfrågan om inställandet först riktas till sjukhuset. Finner sjukhuset då anledning saknas att anlita egen personal gör domstolen i andra hand hänvändelse till polismyndigheten.

Vid ärendets fortsatta handläggning beslutades att från socialstyrelsen infordra yttrande angående inställelse till domstol av den som är intagen på sjukhus och allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare. Yttrandet skulle avse såväl de fall där hämtning kan ske enligt 44 kap. 3 §, 45 kap. 15 § och 46 kap. 15 § rättegångsbalken (indispositiva tvistemål och brottmål) som de fall där hämtning normalt inte kan ske (dispositiva tvistemål).

Med anledning av den sålunda den 22 oktober 1973 avlätna remissen till socialstyrelsen inkom den 22 augusti 1974 yttrande från styrelsen. I yttrandet anfördes bl. a. följande.

När fråga uppkommer att patient som är intagen på psykiatriskt sjukhus – vare sig intagningen ägt rum med stöd av bestämmelserna i lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) eller enligt sjukvårdslagen – skall inställa sig vid domstol kan inställelse i stor utsträckning ske genom att patienten erhåller permission. Om patienten dessutom är i stånd att resa ensam bör inte domstolsinställelsen medföra några större praktiska problem.

I vissa fall är emellertid patientens tillstånd sådant att han inte ensam kan inställa sig. Skilda regler gäller vid rättegång i brottmål respektive tvistemål beträffande de problem som då blir aktuella.

Vid rättegång i brottmål äger den som är misstänkt att själv föra sin talan om han inte är omyndig (Rättegångsbalken – RB – 21 kap. 1 §). I vissa fall är han även skyldig att personligen inställa sig vid domstolen. Domstolen kan dock om den misstänkte lider av "sinnessjukdom eller sinnesslöhet" och om rätten finner att hans hörande skulle vara utan gagn förordna att han ej behöver inställa sig (RB 21 kap. 2 §). Domstolen kan i vissa fall besluta att den tilltalade skall hämtas (RB 45 kap. 15 § och 46 kap. 15 §). Det åligger vidare polismyndighet att bl. a. lämna domstol handräckning för "den dömdes" inställelse till rättegången (Brottsbalken 38 kap. 12 §).

Vid rättegång i tvistemål kan envar vara part (RB 11 kap. 1 §). I vissa fall är part skyldig att inställa sig vid domstolen (RB 11 kap. 5 §). Rätten kan även i angivet fall besluta om hämtning (RB 44 kap. 3 §). Vid dispositiva tvistemål kan emellertid hämtning normalt ej ske.

Den som är psykiskt sjuk har således med visst undantag för omyndig samma rätt och skyldighet som övriga medborgare att infinna sig vid domstolen i mål som rör honom. Det förhållandet att någon är svårt psykiskt sjuk utgör i princip inte något hinder för rättegången.

När en psykiskt sjuk patient på grund av sin sjukdom har svårt att inställa sig eller är oförmögen att ta till vara sin rätt inför domstolen bör i de fall sjukdomstillståndet är av övergående natur undersökas om inte rättegången kan flyttas till en annan tidpunkt. Härvid bör ansvarig läkare kunna yttra sig till rätten och när så erfordras även till patientens ombud. Om rättegången ej kan flyttas eller om patientens tillstånd inte kan förväntas bli förbättrat inom den närmaste tiden uppkommer vissa problem rörande möjligheterna och sättet för patientens inställelse vid domstol.

Den grundläggande principiella bedömningen bör vara att en psykiskt sjuk som är intagen på sjukhus oavsett detta förhållande i görligaste mån skall beredas tillfälle att närvara vid domstolsförhandlingen om han så önskar, även om personlig inställelse inte erfordras och han företräds av ombud, såvida inte detta är till allvarligt men för hans psykiska tillstånd. Även då hans närvaro inte är obligatorisk och han på grund av sitt psykiska tillstånd inte önskar närvara, men där närvaron skulle vara av betydelse för hans möjligheter att ta till vara sin rätt bör han uppmanas till och erhålla hjälp för att infinna sig till domstolsförhandlingen, såvida inställelsen inte är skadlig för honom själv.

Det är enligt socialstyrelsens mening inte minst ur terapeutisk synpunkt angeläget att patienten när han skall inställa sig vid domstol åtföljs av vårdpersonal i de fall hans tillstånd så fordrar. Det är vidare ur vård- och behandlingssynpunkt som regel angeläget att endast i undantagsfall polishandräckning kommer till användning för transport och tillsyn i dessa fall.

Det finns emellertid i detta sammanhang ytterligare några faktorer som socialstyrelsen anser bör beaktas. Framst gäller det frågan om vilka patienter som skall erhålla ovan angiven hjälp från sjukhuset. På ett psykiatriskt sjukhus vårdas såväl patienter som är intagna enligt LSPV:s bestämmelser som frivilligt intagna enligt sjukvårdslagens bestämmelser. I många fall ter det sig omotiverat att skilja mellan två patienter med likartat psykiskt tillstånd där den ene är intagen enligt LSPV på grund av omständigheter som inte är relevanta i detta sammanhang. Det avgörande i dessa fall bör vara det psykiska tillståndet och dess betydelse för patientens möjligheter att inställa sig vid domstol och ej intagningsformen för vården.

En annan faktor är i vilken utsträckning sjukhuset formellt sett är skyldigt att medverka vid transporter av detta slag. Dåvarande medicinalstyrelsen utfärdade den 11 december 1956 ett cirkulär till bl. a. direktionerna för statens sinnessjukhus, vilket bifogas i kopia, med följande rekommendationer när en patient kallats att personligen inställa sig vid domstol. I de fall patienten av medicinska skäl icke ansågs kunna inställa sig vid domstol på egen hand borde sjukhuset med undantag för de patienter som var intagna på specialavdelning eller fast paviljong beordra vårdpersonal att medfölja patienten. Då patienten var intagen på specialavdelning eller fast paviljong borde polismyndighet ombesörja transporten. Om så ansågs lämpligt eller polismyndigheten påyrkade detta, borde personal från sjukhuset kunna medfölja som vårdare. Cirkuläret, som enbart innefattar en rekommendation, gäller dock inte numera med hänsyn till det ändrade huvudmannskapet för den psykiatriska sjukvården.

Direkt åläggande i lag eller annan författning för huvudman för sjukhus eller för huvudman för allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare att ombesörja transporter av detta slag föreligger inte. I de fall patienterna ej kan fullgöra sina förpliktelser eller tillvarata sina rättigheter framstår emellertid sådan skyldighet för huvudmannen som naturlig och får enligt socialstyrelsens mening ligga i själva vårdansvaret. Skyldigheten gäller för alla slag av patienter oavsett om de vårdas frivilligt eller tvångsvis. Men den måste också anses föreligga beträffande patienter vid andra sjukhus än psykiatriska.

Skulle patient icke inställa sig vid domstol t. ex. på grund av tredska, bör lämpligen hämtning ske genom polisens försorg. Likaså bör polisen efter samråd med vederbörande överläkare respektive föreståndare för allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare medverka vid fall av uppenbar flyktfa-

ra eller där eljest särskilda skäl föreligger. Polishandräkning måste emellertid allmänt sett anses vara en nödfallsutväg, när ingen annan möjlighet står till buds.

Landstingsförbundet bereddes tillfälle att yttra sig över socialstyrelsens svar och anförde med anledning härav följande.

Socialstyrelsen har i sitt remissvar tryckt på att de i remissen berörda grupperna i princip icke särbehandlas i förhållande till övriga medborgargrupper i samhället.

I vissa fall kan det dock vara motiverat med särskilda stödåtgärder åt en intagen då denne anmodas att infinna sig vid domstol. Vilka stödåtgärder som erfordras måste bedömas utifrån patientens psykiska tillstånd och grundas på relevanta fakta. Intagningsgrunden bör i sig icke vara utgångspunkt för särskiljande behandling. Som allmän regel bör dock gälla att tvång endast undantagsvis får tillgripas.

Landstingsförbundet delar socialstyrelsens syn i allt väsentligt i dessa frågor.

I remissen diskuteras även sjukvårdshuvudmannens skyldighet att ombesörja transporter av detta slag. Skyldigheten anses ligga i vårdansvaret.

Landstingsförbundet anser att det är ett samhällsansvar att en patients skyldigheter inför domstol fullgörs eller rättigheter tillvaratas.

Sjukvårdshuvudmännen har här sitt ansvar och tar också detta i mån av resurser och kunskaper men det är viktigt att konstatera att detta icke befriar övriga berörda samhällsfunktioner och myndigheter från att nära samverka för individens bästa.

Vid JO Wennergrens inspektion den 7 augusti 1974 av Västerviks sjukhus psykiatriska kliniker antecknades från samtal med översköterskan Sven Listrell.

Listrell tog vidare upp ett problem man hade med transport av patienter till rättegångsförhandlingar o. d. Om avdelningen själv ombesörjde transporten kunde man inte räkna med att få någon hjälp av polisen med utspisning och förvaring av patienten på orten för rättegångsförhandlingen. Skedde transporten i samverkan med polismyndigheten i Västervik och under medverkan av polisman, gick det däremot bra. Det mötte emellertid stora svårigheter att få sådan medverkan. Listrell ansåg att det behövdes klarare riktlinjer för när och hur polisen skulle medverka i sådana fall.

Efter remiss inkom polismyndigheten i Västervik med följande yttrande.

I vilka fall och i vilken omfattning polis skall ge handräkning, framgår av lagar och författningar, bland annat lag om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall samt i brottsbalken kap. 38: 12. Behörigheten att begära handräkning är också strikt reglerad.

Av personalen vid sjukhuset påtalade förhållanden synes icke ha samband med i lag och författningar reglerade skyldigheter för polis att ge handräkning. De förhållanden, som påtalats, synes i stället beröra transporter från berört sjukhus till annat liknande sjukhus inom landet av perso-

ner, vilka är intagna för sluten psykiatrisk vård, samt fall av inställelse av patienter till rättegångsförhandlingar i andra avseenden än de som reglerats i brottsbalken 38: 12.

För berörda och eventuellt andra liknande fall finnes, såvitt polisstyrelsen kan finna, inga bestämmelser, som i sig reglerar polisens skyldighet att giva handräckning eller i övrigt tillhandagå med tjänster, exempelvis ordna med utspisning och förvaring av person, som är under transport eller transporterats till viss ort för åtgärd. Huruvida polisinstruktionens allmänna bestämmelser – § 2. 4 st. – om att "i övrigt lämna allmänheten skydd, upplysningar och annan hjälp" är tillämplig i berört avseende är tveksamt. I anslutning härtill ifrågasättes också dels, huruvida polispersonal skall anses vara bättre lämpad och skickad att handhava transporter av personer, som är omhändertagna för sluten psykiatrisk vård än den personal, som i specialsjukhus omhänderhar sådan vård, dels också lämpligheten av att psykiskt sjuka personer, även under tillfälliga situationer, förvaras i polisstation och inom arrestavdelning.

Kontentan av det anförda synes därför enligt polisstyrelsens uppfattning bli den, att transporter etc., som det genom avsaknaden av uttryckliga stadganden därom icke ankommer på polisen att utföra, får utföras av den, som beröres därav och i nu påtalade fall genom sjukhusets försorg.

Att polisen härvid i speciella fall kan biträda för att lämna skydd och hjälp är en sak för sig och som icke föranleder till annan bedömning i frågan om skyldigheten att lämna handräckning.

Påtalat förhållande om att sjukhuspersonal, när densamma ombesörjer transport, icke kan påräkna hjälp av polis på bestämmelseort eller eljest vid uppehåll med utspisning och förvaring, då polis icke medverkar vid transporten, är en frågeställning, som enligt polisstyrelsens mening måste föras till högre polisiärt organ. Att enbart av påtalad anledning lämna biträde av polis i och för transport, bör rimligen icke behöva ske. Förutsättning härvidlag är såsom förut anförts, att det bedömes lämpligt att tillfälliga förvaringar sker hos polisen.

De på polisen ankommande transporterna utföras numera i stor omfattning av kriminalvårdens transportcentraler. I rikspolisstyrelsens skrivelse till länsstyrelserna och polismästarna om anlitaandet av transportcentralerna talas endast om "på polisen ankommande förpassningsresor (transporter)". Enligt polisstyrelsens uppfattning kan därmed endast avses transporter, vid vilka det enligt särskilda stadganden ankommer på polisen att lämna handräckning. Möjligheten att för nu aktuella transporter använda transportcentralerna, därest dessa prövas lämpligen kunna användas här för, faller sålunda, enligt polisstyrelsens uppfattning, också utanför den behörighet, som polisen har att rekvirera transportcentralernas medverkan.

De två ärendena remitterades härefter till rikspolisstyrelsen som avgav följande yttrande.

Då personlig inställelse till rätten aktualiseras beträffande person, som är intagen på psykiatrisk klinik eller motsvarande, synes det naturligt, att rätten först tar kontakt med för vården ansvarig läkare vid sjukhuset och efterhör om vederbörandes personliga hörande är av gagn eller inte (RB 11: 5 resp. 21: 2 andra st.) – Beträffande den principiella frågan om personlig inställelse inför rätten av på sjukhus intagen psykiskt sjuk person delar

styrelsen den uppfattning, som socialstyrelsen framfört i sitt yttrande. nämligen att sådan person i görligaste mån bör beredas tillfälle att närvara vid domstolsförhandling om han önskar det och hans psykiska status inte bedöms bli försämrad härigenom.

Finner rätten efter kontakt med läkare, att den sjuke bör närvara personligen vid förhandling, bör denna kontakt också ha gett underlag för bedömningen av formen för inställelsen till rätten och tidpunkten härför.

När det gäller formen för inställelse till rätten i fall av förevarande slag, syns i huvudsak tre olika möjligheter föreligga nämligen

1. Den sjuke får inställa sig själv
2. Personal från sjukhuset åtföljer den sjuke
3. Den sjuke inställs genom polisens försorg.

Beträffande valet mellan dessa alternativ instämmer styrelsen i socialstyrelsens uttalande, att hämtning genom polis allmänt sett får anses vara en nödfallsutväg, när ingen annan möjlighet står till buds. Styrelsen vill ifrågasätta, om inte detta förhållande beaktas i alltför liten utsträckning i praktiken.

Eftersom hämtning genom polis således måste äga rum i vissa fall, har domstol fått befogenhet att förordna om sådan åtgärd exempelvis beträffande tilltalad i brottmål och part i indispositivt tvistemål (RB 44: 3, 45: 15 och 46: 15) – Även om ordet polis inte nämns uttryckligen i dessa lagrum, torde det sedvanerättsligt vara fastslaget att polisstyrelse har skyldighet att efterkomma sådan begäran från domstol. – Enligt direkt stadgande i BrB 38: 12 är polisstyrelse vidare skyldig att på begäran av domstol lämna handräckning för dömds inställelse till rätten i vissa fall. Däremot syns det inte föreligga någon uttrycklig plikt för polisstyrelse att inställa part till förhandling i dispositivt tvistemål. Anledningen härtill torde vara, att rätten i dessa fall har andra medel att förmå en motvillig part att inställa sig – i första hand möjligheten att meddela tredsdom.

I detta sammanhang bör också uppmärksammas en annan aspekt på förevarande problem som inte syns ha behandlats i lagstiftningen. Det kan nämligen förekomma, att domstol i exempelvis ett tvistemål bedömer, att parts – exempelvis patient intagen för psykiatrisk vård på sjukhus – personliga inställelse inte är nödvändig, medan patienten kräver att få inställa sig personligen för att bevaka sin rätt. I enlighet med vad som tidigare anförts bör största möjliga hänsyn tas till detta krav. I ett sådant fall kan den komplikationen uppstå, att man från sjukhusets sida bedömer patienten vara så farlig, att man hemställer hos vederbörande polisstyrelse, att polis skall verkställa inställelsen till rätten. Någon uttrycklig skyldighet för polisstyrelse att verkställa en sådan handräckning torde inte föreligga. Enligt styrelsens uppfattning föreligger det emellertid å andra sidan inte heller något hinder mot att polis verkställer – eller hellre biträder vid verkställande av – sådan åtgärd under förutsättning att åtgärden av säkerhetsskäl inte kan verkställas på annat sätt. Grunden härför får anses vara dels polisens allmänna åligganden enligt 2 § polisinstruktionen (PI) att "i övrigt lämna allmänheten skydd, upplysningar och annan hjälp" och dels den skyldighet som av hävd åligger myndigheter att lämna varandra ömsesidigt bistånd.

När det gäller exempelvis inställelser till domstol vill styrelsen framhålla, att sådana numera i mycket stor utsträckning utförs genom kriminalvårdens transportcentraler. Detta är en följd av förpassningsutredningens arbete. Efter samråd med kriminalvårdsstyrelsen har rikspolisstyrelsen ut-

färdat anvisningar till polisstyrelserna om anmälan till kriminalvårdens transportcentraler vid behov av transporter. Kopia av anvisningarna bifogas. — Med anledning av uttalandet på s. 2. sista stycket i yttrandet från polisstyrelsen i Västervik vill styrelsen framhålla, att polisstyrelsens möjlighet att anlita transportcentral inte är begränsad på sätt som antas i yttrandet.

Uppstår under transport som utförs av transportcentral för polisstyrelses räkning behov av exempelvis logi för den förpassade, anlitas i första hand allmänt häkte tillhörande kriminalvården. Självfallet skall polisen vid behov bistå i sådana fall. Från kriminalvårdsstyrelsen har inhämtats att, såvitt är känt, några problem inte föreligger på detta område. När det däremot gäller transporter som verkställs av personal från sjukhus blir förhållandet ett annat. Som socialstyrelsen framhållit i sitt yttrande får skyldigheten för sjukhus att genom egen personal ombesörja inställelse av patient till domstol anses ligga i själva vårdansvaret. I detta bör naturligen även ligga, att man tillser att patienten får mat och logi under transporten. Enligt rikspolisstyrelsens uppfattning torde det därför inte föreligga någon skyldighet för polisen att bistå i sådana fall. Förhållandet blir dock ett annat om det i praktiken visar sig omöjligt att lösa dessa frågor på annat sätt än genom polisiär hjälp. — Styrelsen vill dock betona, att en sådan situation torde inträffa endast rent undantagsvis. — I ett sådant läge bör polisen lämna bistånd. Grunden härför är även då polisens allmänna åligganden enligt 2 § PI samt myndigheters skyldighet att lämna varandra ömsesidigt bistånd. — I sammanhanget bör observeras att de förvaringsrum som polisen har tillgång till mer sällan är lämpliga för förvaring av sjuka människor.

Vad som härovan sagts om inställelse till domstol av den som är intagen på sjukhus, gäller även ifråga om den som är intagen på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare.

De frågeställningar som berörts härovan har såvitt styrelsen har sig bekant inte vållat problem i polisarbetet. Ett vägledande uttalande från justitieombudsmannen anser styrelsen vara tillräckligt för att undanröja ev. oklarheter på förevarande område.

JO Wennergren anförde vid ärendenas avgörande.

I rättegångsbalken (RB) finns föreskrifter om skyldighet för part att infinna sig personligen vid förhandling i allmän domstol (bl. a. 11 kap. 5 § och 21 kap. 2 § RB). Olika regler gäller här för skilda typer av mål och det ankommer på domstolen att i varje särskilt fall förordna om inställelsen. Även om part ej åläggs personlig inställelse, äger han givetvis rätt att närvara vid domstol i målet. Skyldighet att infinna sig personligen kan också åläggas annan än part. Sålunda är den som kallats som vittne, sakkunnig eller målsägande skyldig att hörsamma kallelsen. Den som ålagts att infinna sig vid domstol kan vid utevaroförpliktas att utge förelagt vite, dömas till böter eller hämtas till rätten. Utevaroförpliktas dessutom medföra skyldighet att betala rättegångskostnad. Här skall också nämnas att mot den som uteblir från förhandling i tvistemål kan i vissa fall tredskodom meddelas. Underlåtenhet att infinna sig vid domstol skall dock inte leda till påföljd för den som har laga förfall för sin utevaro (32 kap. 6 § RB). Med laga förfall

förstås bl. a. då någon på grund av sjukdom är förhindrad att fullgöra vad honom ålagts.

Skyldighet att efter kallelse infinna sig personligen vid rättegång hos allmän domstol – liksom även rätten att närvara vid domstolsförhandling i eget mål – gäller i princip också för dem som är intagna på olika vårdinrättningar. Detta oavsett om intagningen skett frivilligt eller tvångsvis. I förevarande ärenden har saken närmast gällt olika frågor i samband med inställelse av den som är intagen på sjukhus för psykiatrisk vård eller på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare.

Tvångsintagning för sluten psykiatrisk vård kan ske enligt lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. Sådan intagning sker efter ansökan eller på grund av domstols förordnande. Befogenhet att göra ansökan tillkommer inte patienten själv. Intagning på egen begäran kan dock ske, men därom saknas bestämmelser i lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård. Intagningen sker i sådana fall i stället enligt de allmänna reglerna i sjukvårdslagen för intagning på sjukhus. Den som är intagen på sjukhus enligt lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård får bl. a. hindras att lämna sjukhuset. Däremot får den som intagits på egen begäran inte kvarhållas mot sin vilja. – På allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare kan tvångsintagning ske efter beslut därom av länsrätt. Intagning kan också ske efter egen ansökan, varvid sökanden har att förbinda sig att kvarstanna på anstalten under viss tid.

När domstol skall ta ställning till dens inställelse som är intagen på sjukhus för psykiatrisk vård är det, såsom anförts i tingsrättens yttrande, lämpligt att domstolen tar kontakt med sjukhuset för att utröna bl. a. om den intagnes tillstånd tillåter att han medverkar vid rättegångsförhandlingen. Som regel torde hinder inte möta, i vart fall inte när det gäller jämställdhetskategorierna, de s. k. särskilt vårdkrävande. I princip bör dock beträffande psykiskt sjuka bedömningen göras från samma utgångspunkt som i fråga om somatiskt sjuka. Jag vill med instämmande understryka socialstyrelsens uttalande att den grundläggande principiella bedömningen bör vara att en psykiskt sjuk som är intagen på sjukhus oavsett detta förhållande i görligaste mån skall beredas tillfälle att närvara vid domstolsförhandling om han så önskar, även om personlig inställelse inte erfordras och han företräds av ombud, såvida inte detta är till allvarligt men för hans psykiska tillstånd. Jag delar också socialstyrelsens uppfattning att, även då hans närvaro inte är obligatorisk och han på grund av sitt psykiska tillstånd inte önskar närvara, men där närvaron skulle vara av betydelse för hans möjligheter att ta till vara sin rätt, han bör uppmanas till och erhålla hjälp för att infinna sig till domstolsförhandlingen, såvida inställelsen inte är skadlig för honom. Såsom landstingsförbundet anført är det ett samhällsansvar att en patients skyldigheter inför domstol fullgörs eller rättigheter tillvaratas. Erinnras kan också om att det i brottmål inte är erforderligt att den tilltalade finner sig personligen till rättegångsförhandlingen, om han lider t. ex. av

sinnessjukdom och hans hörande skulle vara utan gagn. Också för att få underlag för tillämpningen av dessa rekvisit är det givetvis av betydelse att domstolen informerar sig hos sjukhuset. Frågan om någons hörande skulle vara utan gagn är självfallet betydelsefull också när det gäller att besluta om hörande av vittne m. fl.

Om hinder finnes ej föreligga mot att intagen deltar i rättegångsförhandlingen, skall ställning härnäst tas till inställelsefrågan. Såsom socialstyrelsen anført behöver den saken inte vålla några större praktiska problem. när den intagne förklaras kunna få permission för att inställa sig. Kallelse kan då utfärdas i vanlig ordning men samråd bör ske med sjukhuset beträffande de praktiska detaljerna. Särskilt viktigt är detta naturligtvis i de fall då sjukhuset anser det nödvändigt eller lämpligt att den intagne under permissionen åtföljs av vårdpersonal. Mången gång torde inställelsefrågan emellertid inte kunna lösas på nu skildrade sätt. Frågan är då om anspråk kan ställas på ett sjukhus att det medverkar genom transport av den intagne till och från rättegångsförhandlingen och genom att sörja för honom under den eller de dagar rättegångsförhandlingen pågår. Medicinalstyrelsens tidigare anvisningar i ämnet kan numera inte åberopas. Ej heller finns några andra föreskrifter att åberopa. Socialstyrelsen har emellertid uttalat att i de fall, då patienterna ej kan på egen hand fullgöra sina förpliktelser eller tillvarata sina rättigheter, en skyldighet för sjukhusets huvudman att svara för transporten framstår som naturlig och får anses ligga i själva vårdansvaret. Landstingsförbundet har instämt i princip. Jag delar socialstyrelsens uppfattning.

I enlighet med vad nu sagts bör alltså en domstol, som till rättegång kallar den som är intagen för slutna psykiatrisk vård på sjukhus eller är intagen på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare, samtidigt göra framställning om den intagnes transport hos sjukhuset eller anstalten, när sådan transport behövs. Innan dag för rättegången bestäms bör dock som tidigare framhållits samråd med sjukhuset eller anstalten ske till underlättande av transportplaneringen.

Det kan antas att sjukhuset eller anstalten mestadels bör kunna själv lösa transportfrågan och övriga därmed sammanhängande problem. Man måste emellertid räkna med att så inte alltid är fallet. Fråga kan t. ex. vara om en intagen som visat stor rymningsbenägenhet, ådagalagt särskild farlighet eller opålitlighet eller eljest är sådan att speciella åtgärder behövs för att inställelse skall kunna ske på ett tillräckligt betryggande sätt. Sådana fall torde förekomma särskilt ofta inom den psykiatriska vårdens fasta paviljonger, specialsjukhus och specialavdelningar. Då uppkommer fråga om biträde av polis med transport och omhändertagande under rättegångstiden. Jag förutsätter att även i sådant fall vårdpersonal som regel bör medfölja.

Några allmänna regler finns ej om sådan polishandräckning som nu sagts. I RB finns visserligen bestämmelser om rätt för domstol att förordna

om hämtning av parter och andra till rättegång, för vilka redogörelse förut lämnats. Bestämmelserna är emellertid enligt sina ordalag endast avsedda för fall då tredska kan befaras (förekommer anledning att den tilltalade ej skulle iakttaga sådant föreläggande etc.). Det kan därför ifrågasättas om de verkligen är tillämpliga i fall då den intagne väl åstundar att inställa sig men sjukhuset eller anstalten inte anser sig kunna ta ansvaret för transport av honom till rättegångsförhandlingen. Diskuteras kan vidare om hämtningsinstitutet förutom själva inställelsen till förhandlingen verkligen också innefattar bevakning och förvaring m. m. under rättegångsdagen eller rättegångsdagarna ävensom återtransport till det sjukhus eller den anstalt varifrån vederbörande hämtats. Jag anser dock att så bör anses vara fallet (jfr Petré, Om offentligrättslig användning av våld mot person s. 52 och Sjöholm, När och hur får polisen ingripa s. 206). Under alla förhållanden framstår det som naturligt att polisen av allmänna samarbets-skäl biträder härmed. Frågan blir därför närmast av akademisk natur. Vilken syn man än anlägger på hämtningsinstitutets tillämpbarhet när det gäller domstolsinställelse av de personkategorier det här är fråga om kommer som framgått av yttrandena likväl en del fall att ligga utanför tillämpningsområdet. För dessa har rikspolisstyrelsen som sin uppfattning uttalat att intet hinder föreligger mot att polis verkställer – eller hellre biträder vid verkställande av – en inställelse av den intagne till rätten under förutsättning att åtgärden av säkerhetsskäl inte kan verkställas på annat sätt. Rikspolisstyrelsen har till stöd för denna uppfattning åberopat dels föreskrifter i 2 § polisinstruktionen, dels myndighets hävdvunna skyldighet att lämna annan myndighet erforderligt bistånd. Rikspolisstyrelsens uppfattning måste anses välgrundad och den bör lända till efterrättelse.

En särskild fråga blir vem som skall göra framställning om polishandräckning, då sjukhuset eller anstalten inte anser sig kunna ta ansvaret för patientens inställelse till domstolen, sjukhuset respektive anstalten eller domstolen. Såvitt jag kan se är detta närmast en lämplighetsfråga som bör avgöras av domstolen och sjukhuset respektive anstalten i samråd. Är fråga om hämtning enligt RB eller därmed jämförbara fall kommer dock givetvis domstolen i fråga i första hand.

Vad rikspolisstyrelsen anfört om anlåtande av kriminalvårdens transportcentraler för ifrågavarande ändamål påkallar intet särskilt uttalande från min sida.

Rikspolisstyrelsen har också uttalat sig om i vad mån polisen bör medverka i fall då sjukhuset anser sig självt kunna ombesörja transporten men önskar hjälp med att lösa mat- och logifrågan för den intagne. Någon allmän skyldighet för polisen att bistå här anser rikspolisstyrelsen inte föreligga. Häri kan jag instämma. Förhållandet blir emellertid enligt rikspolisstyrelsen ett annat om det i praktiken visar sig omöjligt för sjukhuset att lösa dessa frågor på annat sätt än genom polisiär hjälp. Polisen bör då enligt de allmänna samarbetsgrunderna lämna bistånd. Rikspolisstyrelsen har

dock varit angelägen framhålla att en sådan situation torde inträffa endast rent undantagsvis. Det är naturligtvis svårt att överblicka de olika typsituationerna här. Jag föreställer mig emellertid att den situationen inte kan vara alltför ovanlig att ett sjukhus väl finner sig kunna klara själva transporten på ett betryggande sätt men däremot inte mat- och logifrågan. Vågar sjukhuset i ett sådant fall inte påräkna bistånd från polisen i det senare hänseendet, nödgas sjukhuset begära bistånd av polisen med transporten i dess helhet. Det kan vara svårt att övertyga en polismyndighet att det är omöjligt för vårdpersonalen att lösa dessa frågor utan polisiär hjälp. Det synes onödigt att sjukhuset går den omvägen för att få det bistånd som behövs med mat och logi för den intagne på ett från säkerhetssynpunkt och övriga synpunkter betryggande sätt. Jag anser därför att rikspolisstyrelsen intagit en väl restriktiv hållning till frågan om bistånd med mat och logi vid en av sjukhuset organiserad transport men anser mig ändå böra understryka att vårdpersonalen i första hand måste söka lösa mat- och logifrågan själv.

Avslutningsvis vill jag påpeka att för den som beviljats allmän rättshjälp eller rättshjälp åt misstänkt i brottmål betalar staten, om personlig inställelse ålagts, enligt vissa normer kostnaden för resa och uppehälle för den rättssökande och för vårdare eller annan som måst anlitas i samband med inställelse inför domstol.

Läkares ansvar vid förskrivning av icke registrerat läkemedel för vilket socialstyrelsen beviljat licens av humanitära skäl

Enligt 13 § kungörelsen (1963: 439) om tillämpningen av läkemedelsförordningen äger socialstyrelsen på särskild framställning medgiva rätt till försäljning (licensförsäljning) av bl. a. sådan icke registrerad farmaceutisk specialitet, varav viss person befunnits vara i behov med hänsyn till sitt hälsotillstånd. Sådan framställning skall vara åtföljd av motivering av vederbörande läkare.

I 13 § medicinalstyrelsens kungörelse angående förordnande om licensförsäljning av oregistrerade farmaceutiska specialiteter (MF 1963: 128) föreskrivs bl. a., att i angivet fall skall den skriftliga motiveringen innehålla sådana uppgifter att socialstyrelsen får möjlighet att pröva behovet. Motiveringen skall i regel tillställas apoteket för att biläggas licensansökan men får även insändas direkt till socialstyrelsens läkemedelsavdelning. Socialstyrelsens beslut tillkännages vanligen genom påteckning av fastställd ansökningsblankett, varav ett exemplar tillställs apoteket och ett den ordinerande läkaren.

Den 29 augusti 1973 beslöt socialstyrelsen att bifalla en för E. F. gjord licensansökan avseende preparatet Iscador. Ansökningen var försedd med

motivering av biträdande överläkaren vid centrallasarettet i Boden Roger Andersson. Som då handhade vården av numera avlidna E. F. Samtidigt med beslutet tillställdes Andersson ett av chefen för socialstyrelsens farmakoterapeutiska enhet professor L.-E. Böttiger i september 1973 utfärdat cirkulär av följande lydelse.

Till vederbörande läkare

Situationen beträffande Iscador är otrevlig. Företaget som levererar produkten har *inte* tillstånd att importera eller tillverka läkemedel. De har trots tidigare inspektionsprotokoll satt sig över dessa bestämmelser och därför nu anmälts till åtal.

Läkemedelsavdelningen har *inte* tillgång till fullständig sammansättning etc. för preparatet och beviljar därför normalt *inte* licens. Tillsvidare har vi dock av humanitära skäl i ett fåtal fall med avancerade tumörsjukdomar gjort avsteg från denna regel.

Beviljande av sådan licens fritar dock i och för sig inte den behandlande läkaren från hans plikt att arbeta i enlighet med "vetenskap och beprövad erfarenhet", inte heller från ansvar vid eventuella biverkningar.

I en 25 februari 1974 till JO inkommen skrivelse framförde E. F:s moder – med hänvisning till nämnda dispensbeslut – klagomål mot Böttiger för att denne utfärdat ifrågavarande cirkulär, vilket medfört att Andersson icke ansett sig kunna bistå klagandens dotter med injicering av nämnda preparat och dispensen alltså helt blivit utan värde.

Till följd av remiss inkom Böttiger med yttrande, varvid han anförde.

När Iscadorärenden började bli aktuella (sommaren 1973) beslöts i min frånvaro (semester) att man i regel inte skulle bevilja licens på preparatet Iscador. Detta beslut var grundat på de lagstridiga förhållanden som särskilt uppmärksammats vid fabrikation av preparatet i Järna och som senare lett till åtal av de ansvariga för fabrikationen, liksom meddelande om misstanke om brott emot ett antal läkare som varit inblandade och som använt Iscador, jämte andra s. k. naturläkemedel.

Vid min återkomst i tjänst efter sommarsemestern 1973 fann jag ett antal ansökningar om licenser på Iscador som var av den arten att jag ansåg att de av humanitära skäl kunde beviljas. Jag skrev då den stencil som åsyftas i fru S. F:s anmälan till JO. Det framgår av stencilen att den endast erinrar läkaren om gällande bestämmelser. Socialstyrelsens läkemedelsavdelning kan inte ta något ansvar för ett "läkemedel", som inte på vanligt sätt lämnats in för bedömning och kontroll. En licens för användning av humanitära skäl skulle okritiskt kunna uppfattas så att socialstyrelsens läkemedelsavdelning ställde sig bakom behandlingen och godkände preparatet. Så är icke fallet. Den dokumentation som underhand från olika håll skickats in rörande effekten av Iscador har i samband med den s. k. Järna-processen bedömts av mig. Den ger inte stöd för att medlet har effekt vid "kancer". Det är helt riktigt som framgår av stencilen att vi inte någonsin har erhållit en uppgift om sammansättningen av preparatet, formerna för och kraven på renhet etc. vid framställningen.

Härefter avgav E. F:s moder påminnelser och anförde bl. a.

Det är med beklagande jag nödgas konstatera att professor Böttigers yttrande enligt min mening inte kan undgå ett visst mått av kritik. Sålunda är yttrandet för det första så allmänt hållet att man får det intrycket att han ej har någon kännedom om min licensansökan. Det präglas vidare, såsom jag har uppfattat det, av ett oförståeligt hit-och-dit-resonemang, som uppenbarligen förutsätter att en lekman skall begripa sig på orsakssammanhanget mellan å ena sidan socialstyrelsens positiva beslut om licens för Iscador, och, å den andra, professorns fristående åtgärd att samtidigt rikta allvarliga varningar mot de läkare som motiverat och sökt recept för användning av samma läkemedel. Än vidare uppehåller sig Böttiger förhållandevis utförligt vid den s. k. Järna-processen som inte har med mitt licensärende att skaffa. — — — Järna-processen avser läkemedelsföretaget Nordiska Laboratorier i Järna, där man på initiativ av socialstyrelsen lät verkställa beslag av bland annat Iscador i november 1973. Men det Iscadorpreparat som rekvirerades av apoteket vid lasarettet i Boden levererades av Lucaskliniken i Basel, vars läkemedel fabriceras av CIBA-GEIGY, en av världens största läkemedelskoncerner.

Härefter ställdes följande frågor.

1. Såsom närmare framgår av bifogade kopior av medicinalväsendets ansvarsnämnds beslut den 29 november 1973 och socialstyrelsens beslut den 16 januari 1974 (jfr bilaga 2 och 3) föreligger en skillnad mellan begreppet yrkesutövning såsom medicinalpersonal och begreppet läkares tjänsteutövning. Jag kan givetvis inte ha något att invända mot en sådan distinktion. Men jag ställer frågan: kan det anses korrekt att professor Böttiger, i omedelbar anslutning till att socialstyrelsen av humanitära skäl meddelar licens för Iscador enligt läkemedelskungörelsen, på tjänstens vägnar tillställer läkare cirkulärskrivelser med det innehåll som framgår av bilagan till hans yttrande den 6 mars 1974?

2. Handlingarna utvisar också att jag sökte licens för Iscador i augusti 1973 och att min ansökan bifölls av socialstyrelsen i början av september samma år. Men behandlingen med Iscador sattes aldrig in på grund av att vederbörande läkare i Boden fått ett varningsbrev av professor Böttiger. Professorn gör i sitt yttrande gällande att han tillställt läkaren endast den under punkt 1 nämnda cirkulärskrivelsen. Eftersom jag själv läst den handling som fick läkaren att helt inställa sin alternativa behandling kan jag emellertid säga att jag har det bestämda minnesintrycket att läkaren i fråga fick ett särskilt personligt brev från Böttiger i vilket denne påminner om att läkaren fått sin legitimation från medicinalstyrelsen och att han riskerar åtal om biverkningar skulle uppstå. Och jag ställer frågan: bör inte den särskilda personliga skrivelse som jag här åsyftar redovisas och förklaras av professor Böttiger?

3. Av handlingarna i ärendet framgår ytterligare att man på socialstyrelsens läkemedelsavdelning officiellt synes laborera med synsättet att ett mellan mig och vederbörande läkare upprättat kontrakt skulle vara ägnat att frita den senare från allt ansvar i ett ärende av den beskaffenhet varom här är fråga. Denna omständighet leder till min tredje och sista fråga: är socialstyrelsens uppfattning om sådana kontrakt rättsligt bindande och, om så inte skulle vara fallet, är det då korrekt av läkemedelsavdelningen, för vilkens verksamhet professor Böttiger först och sist torde vara ansvarig, att likväl lämna den hjälp- och rättssökande allmänheten dessa upplysningar?

Ärendet remitterades härefter till Andersson, som yttrade bl. a.

Lilla E. F., som nu är död, led under drygt fyra år av leuchemi. Behandlingen var i början framgångsrik, men så småningom kom, vilket så gott som alltid sker, återfall i sjukdomen. Medicineringen består av i och för sig giftiga preparat med risk för stora biverkningar, men inga alternativa medel med effekt på sjukdomen finns. Fru F. var alltid ytterst tveksam till behandling och sökte ständigt efter ofarliga "undermediciner", varav Iscador var en. Under en period då E. var sämre ansökte jag på fru F:s enträgen begäran med stor tvekan om licens på Iscador av humanitära skäl. Jag framhöll det meningslösa i denna behandling och faran av att åsidosätta effektiv terapi i väntan på att detta "halmstrå" skulle verka. Min förmodan var att licensen ej skulle beviljas, men att jag dock genom denna ansökan stött en förtvivlad moder.

Då licensen trots allt beviljades kontaktade jag Dr Jylke i Järna, som fru F. fått sina uppgifter från. Han framhöll att Iscador ej är tillräckligt effektivt om man inte kombinerar denna injektionsbehandling med *homeopatisk medicinering*, diverse pulver att intaga. Då homeopatin är en för åtskilliga årtionden sedan övergiven lära inom farmakoterapin och ej har med "vetenskap och beprövad erfarenhet" att göra, så blev jag synnerligen skeptisk till nyttan och ofarligheten i denna behandling och beslöt avstå från den. Till detta bidrog naturligtvis slutraderna i professor Böttigers stencilerade brev. Huvudskälet till mitt ställningstagande var dock insikten av den helt på ålderdomlig tro grundade behandlingsformen.

Något annat brev till mig än den nämnda stencilen har inte förekommit. Ett medgivande av licens av humanitära skäl vill jag gärna uppfatta så att socialstyrelsens läkemedelsavdelning ställer sig bakom behandlingen, som ett moraliskt och juridiskt stöd, vilket är tveksamt om stencilen gett uttryck för.

Då läkemedelsavdelningen velat visa tillmötesgående i en besvärlig situation anser jag att man handlat med en viss inkonsekvens.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande.

Av handlingarna framgår bl. a., att F. i skrivelse den 29 september 1973 påtalat Böttigers förfarande i samband med ifrågavarande dispensbeslut hos medicinalväsendets ansvarsnämnd, som emellertid inte ansåg sig kunna upptaga klagomålen till prövning utan överlämnade klagoskrivelsen till socialstyrelsen. Styrelsen fann för sin del skrivelsen inte föranleda någon styrelsens åtgärd.

Ordalydelsen av den inledningsvis återgivna författningsbestämmelsen samt dess förarbeten ger vid handen att prövningen av en licensansökan i det fall, då ansökan avser viss persons behov av ett oregistrerat läkemedel, närmast skall hänföra sig till och utgå från läkemedlets medicinska verkan. I förevarande fall synes en sådan prövning av det utländska preparat, varom här är fråga, egentligen inte ha skett, då som grund för licensbeslutet angivits "humanitära skäl". Det kan diskuteras om socialstyrelsens på humanitära skäl grundade beslut i detta och liknande ärenden verkligen ligger

inom ramen för det bemyndigande som lämnats i 13 § läkemedelsförordningens tillämpningskungörelse. Med hänsyn till de behjärtansvärda hänsynstaganden som ligger bakom socialstyrelsens beslut i dylika fall vill jag dock för egen del inte vända mig mot en sådan tillämpning när det som i det aktuella fallet gäller preparat som inte kan antas i sig leda till några allvarliga biverkningar.

Däremot anser jag att det är mindre väl genomtänkt och motsägelsefullt att vid det exemplar av beslutet, som tillställes läkaren, foga ett cirkulär sådant som Böttigers. Särskilt gäller detta i ett ärende som det förevarande, där preparatet Iscador skulle levereras av en känd utländsk läkemedelsfirma och inte emanerade från det svenska företag som avses i cirkuläret. Betänkligare är dock att cirkulärets sista stycke kan äventyra det humanitära syfte, som licensbeslutet avser att tillgodose, vilket i sin mån belyses av vederbörande läkares yttrande i detta ärende. Cirkulärets ordalydelse att "beviljande av sådan licens fritar dock i och för sig inte den behandlande läkaren från hans plikt att arbeta i enlighet med 'vetenskap och beprövad erfarenhet', inte heller från ansvar vid eventuella biverkningar" kan lätt ge vederbörande läkare intryck av att han ådrar sig ett *särskilt* ansvar för eventuella biverkningar vid användning av ifrågavarande preparat. Så kan dock ej vara fallet. Juridiskt sett kan nämligen socialstyrelsens dispensbeslut inte anses innebära annat än att läkaren försätts i samma situation som i fråga om ett registrerat läkemedel. Och härvidlag gäller att läkaren inte bär ansvar för biverkningar under annan förutsättning än att han vid läkemedlets dosering och användning i övrigt handlat utom ramen för vad vetenskap och beprövad erfarenhet bjuder. Cirkuläret ter sig därför missledande i nu berörda hänseende. Om, såsom Böttiger synes förmena, cirkuläret endast avser att erinra vederbörande läkare om gällande ansvar, är det dessutom onödigt. Jag finner därför cirkuläret, för vars utformning och användning Böttiger bär ansvaret, vara betänkligt från såväl principiell som administrativ synpunkt. Med hänsyn till de särskilda omständigheter som föreligger beträffande preparatet Iscador och Jäma-företaget, anser jag dock vad i denna del av ärendet förekommit inte vara av sådan beskaffenhet att det bör läggas Böttiger till last som tjänstefel. Klagomålen härutinnan föranleder därför ej någon vidare åtgärd från min sida. Jag utgår dock från att behovet av anvisningar till läkaren omprövas med utgångspunkt i vad här sagts.

Enligt vad vederbörande föredragande hos läkemedelsavdelningens farmakoterapeutiska enhet under hand upplyst och tillika bekräftats av Andersson har något personligt meddelande i saken – utöver licensen och cirkuläret – inte tillställts Andersson.

I påminnelserna påtalas slutligen, att man på socialstyrelsens läkemedelsavdelning officiellt synes förmena att ett mellan vederbörande patient och läkare upprättat kontrakt skulle vara ägnat att frita den senare från allt ansvar i ett ärende av nu ifrågavarande art. Uppenbart är att, om ett sådant

avtal träffas. detsamma saknar rättslig verkan och ej kan befria läkaren från hans legala skyldighet att handla i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet. Från läkemedelsavdelningens sida har på förfrågan meddelats, att möjligheten av ett sådant avtal eventuellt varit på tal i dispensärendet men att någon rekommendation av angivet innehåll inte lämnats.

I Läkartidningen nr 10/1975 upptog Böttiger JO Wennergrens uttalanden i ärendet till kritisk granskning och påtalade därvid särskilt två punkter, som han fann vara av principiell betydelse.

JO Wennergren tog upp saken på nytt och anförde.

Huvudpunkten i Böttigers kritik gäller innebörden av mitt uttalande i anledning av sista stycket i cirkuläret, där det sägs att "beviljande av sådan licens (dvs. av humanitära skäl) fritar dock i och för sig inte den behandlande läkaren från hans plikt att arbeta i enlighet med 'vetenskap och beprövad erfarenhet', *inte heller från ansvar vid eventuella biverkningar*" (kursivering av mig). Mitt uttalande riktade sig just mot den kursiverade delen av stycket, som märkligt nog inte återgivits i Böttigers referat. Denna passus syntes mig nämligen lätt kunna ge vederbörande läkare intryck av att han ådrog sig ett *särskilt* ansvar för eventuella biverkningar, *utöver* det som faller inom ramen för vetenskap och beprövad erfarenhet, något som enligt min mening inte kan vara fallet. Jag saknar anledning att frånga denna principiella uppfattning, som för övrigt av innehållet i artikeln att döma även delas av Böttiger, då han gör gällande att han med sitt cirkulär endast velat erinra läkaren om att han jämlikt allmänna läkarinstruktionen alltid har att arbeta i enlighet med "vetenskap och beprövad erfarenhet".

Till stöd för min uppfattning anförde jag att socialstyrelsens dispensbeslut juridiskt sett inte kunde innebära annat än att läkaren försattes i samma situation som i fråga om ett registrerat läkemedel. Böttiger hävdar för sin del, att socialstyrelsens dispensbeslut innebär att läkemedlet i det enskilda fallet undantas från gällande föreskrifter om registrering av farmaceutiska specialiteter och att därmed för läkemedlet gäller samma villkor som för apoteksberedda läkemedel, dvs. den förskrivande läkaren bär ensam ansvaret för att förskrivningen står i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. I princip föreligger det emellertid inte någon egentlig skillnad mellan våra ståndpunkter, vilket närmare framgår av ett uttalande, som jag gjort i ett annat samtidigt aktuellt ärende angående bl. a. Iscador (dnr 3204/73). Efter redogörelse för läkemedelsförordningens föreskrifter ävensom för receptkungörelsens anvisningar beträffande läkarnas läkemedelsförskrivningar anförde jag sålunda.

I allt väsentligt överlåter kungörelsen emellertid åt läkaren att på grundval av egna medicinska bedömningar träffa valet av läkemedel. Även om läkemedelsförordningens regler inte övar något direkt inflytande i detta avseende, är det emellertid uppenbart att de indirekt får väsentlig betydelse för läkaren vid dennes bedömningar, i det att läkaren bör kunna förlita sig

på att ett läkemedel vilket registrerats som farmaceutisk specialitet är be-tryggande kontrollerat och bör utan betänklighet kunna förskrivas i enlighet med givna upplysningar och anvisningar. Belysande för läkarens ställning är också vad 1946 års läkemedelsutredning anförde om s. k. magistrellt förskrivna läkemedel (SOU 1955:44 s. 140). Utredningen förklarade att ansvaret för deras medicinska ändamålsenlighet åvilade läkaren, medan farmaceuten bar ansvaret för den farmaceutiska ändamålsenligheten. I princip kan emellertid inte någon skillnad påstås föreligga i fråga om läkarens ansvar för en läkemedelsbehandling beroende på typen av läkemedel. Läkaren står alltid det yttersta ansvaret för den medicinska ändamålsenligheten, även om detta ansvar blir huvudsakligen av teoretisk natur när han på anvisat sätt förskriver ett läkemedel vars medicinska ändamålsenlighet blivit prövad i den i läkemedelsförordningen föreskrivna ordningen. Kraven på läkaren beskrivs i 3 § 1) läkarinstruktionen så att läkaren skall i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet meddela patient de råd och, såvitt möjligt, den behandling, som patientens tillstånd fordrar.

I sak kvarstår dock en viss skillnad i våra uppfattningar såtillvida som jag anser, att socialstyrelsen ej helt kan frita sig från ansvar för ett licensbeviljat läkemedel. Enligt gällande bestämmelser skall nämligen, såsom förut nämnts, då viss patient av den behandlande läkaren ansetts vara i behov av en oregistrerad farmaceutisk specialitet med hänsyn till sitt hälsotillstånd, till ansökan fogas en skriftlig motivering som skall innehålla sådana uppgifter att socialstyrelsen får möjlighet att pröva behovet. Behovsprövningen kommer enligt sakens natur att innefatta också en viss prövning av läkemedlets ändamålsenlighet respektive otjänlighet eller skadlighet. Styrelsen måste därför anses bära ett visst, om ock mycket begränsat, ansvar för läkemedlet, främst då beträffande eventuella skadeverkningar. Detta får anses framgå bl. a. av att licensbeskedet enligt kungörelsen får förbindas med villkor till förebyggande av skada, varav måste anses följa en skyldighet för socialstyrelsen att pröva behovet härav och i förekommande fall uppställa sådana villkor. Enligt Böttigers artikel sker i licensärenden beträffande läkemedel, som anmälts för registrering, en preliminär bedömning av den dokumentation som sänts in. Självfallet kan en läkare dock inte förlita sig på den prövning som åligger socialstyrelsen i ett licensärende på samma sätt som på den prövning som legat till grund för ett registreringsbeslut. Härefter är jag helt ense med Böttiger.

I artikeln framhålls vidare som principiellt allvarligt, att jag i mitt beslut gett mig in på rent medicinska bedömningar, och efterlyses vilket stöd jag haft för mitt uttalande att det aktuella preparatet inte kunde antas leda till några allvarliga bivärkningar. Självfallet undviker jag att på egen hand ta ställning till medicinska frågor och anlitar i stället, där så lämpligen kan ske, de möjligheter att hänskjuta frågan till socialstyrelsen eller medicinalväsendets ansvarsnämnd som instruktionen för riksdagens ombudsmän erbjuder. Ej sällan är emellertid medicinska och juridiska bedömningar så förbundna med varandra i ett JO-ärende, att detta ej låter sig göra. I dylika

fall sker inte något slutligt ställningstagande från min sida utan att de medicinska aspekterna är vederbörligen belysta, i kontroversiella fall efter hörande av socialstyrelsen och dess vetenskapliga råd, såvitt det ej rör sig om perifera frågor.

I förevarande fall rörde det sig om ett läkemedel som är registrerat bl. a. i Schweiz och där använts sedan mer än 50 år tillbaka utan att några toxiska biverkningar yppat sig enligt vad som framgår av utredningen i det förut omnämnda Iscadorärendet. Jag ansåg mig därför ha erforderlig täckning för mitt uttalande på denna punkt. Härtill bidrog även att jag vid inspektion av socialstyrelsens läkemedelsavdelning blev informerad om att avdelningen själv beviljat eller tillstyrkt licens för Iscador i 14 fall under åren 1968–1973, vilket näppeligen kunde antas ha skett om allvarliga toxiska biverkningar av medlet kommit till avdelningens kännedom.

Ändring i sjukjournal

I ett ärende framställde anmälaren anmärkning mot att anteckning om "besöksförbud" för honom gjorts i en patientjournal och att anteckningen senare ändrats.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande härom följande.

Vid mitt besök på Malmö allmänna sjukhus långvårdskliniker tog jag del av ifrågavarande sjukjournal och fann att dr Borgkvist i journalen gjort anteckning om att Ni inte fick besöka patienten utan särskilt tillstånd av överläkaren Bengt Willert. Denna anteckning hade senare strukits över, då den bottnade i ett missförstånd av Borgkvist, och hänvisning hade gjorts till en ny anteckning som gick ut på att Ni skulle hindras från att vid besök ge patienten varje form av behandling. Ni har anmärkt på dels att en anteckning som rörde Er gjorts i en patientjournal dels att ändring gjorts i journalen. Eftersom anteckningen hänförde sig till patientens vård och eftersom ändringen i journalen gjorts på ett korrekt sätt, saknas anledning till ingripande från min sida. Tilläggas kan att i 5 § bokföringslagen (1929: 117) är föreskrivet att radering ej får förekomma i handelsbok och ej heller får något av innehållet genom överstrykning eller annorledes göras oläsligt. Görs ändring i eller tillägg till införing, skall tillika riktigheten därav vitsordas och dagen för åtgärden utsättas. Vad sålunda föreskrivits om handelsbok bör enligt min mening naturligen också iaktas beträffande sjukjournal och har här också iakttagits.

Utskrivningsnämndernas verksamhet

JO Wennergrens inspektioner av utskrivningsnämnder har givit anledning till vissa JO-uttalanden rörande handläggningsfrågor, av vilka här återges följande.

Förteckning över patienter hörande under utskrivningsnämnden

På fråga i en utskrivningsnämnd om det ålåg nämnden att föra någon förteckning över de patienter som hör under nämnden svarade JO Wennergren att någon sådan skyldighet inte fanns föreskriven och att ansvaret för att utskrivningsfrågor o. d. kom under prövning hos nämnden och ej avgjordes av överläkaren fick anses åvila denne. I en annan nämnd uppkom fråga om utskrivningsnämnds skyldighet att bevaka beslutade försöksutskrivningar och tillse att fråga om fortsatt försöksutskrivning eller slutlig utskrivning kom under prövning före försöksutskrivningstidens utgång. JO Wennergren förklarade att sådan skyldighet måste anses åligga utskrivningsnämnden och att för fullgörandet härav det kunde vara lämpligt att utskrivningsnämnden lade upp kortregister eller förde en förteckning över av nämnden försöksutskrivna patienter.

Patients närvaro vid utskrivningsnämnds sammanträde

Enligt 30 § lagen (1966: 293) om beredande av slutet psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) skall vid sammanträde med utskrivningsnämnd patienten vara närvarande, om inte särskilda skäl föranleder annat. I förarbetena har som exempel på sådana särskilda skäl nämnts att fråga är om fortsatt försöksutskrivning eller slutlig utskrivning efter försöksutskrivning, då det i allmänhet inte torde vara påkallat att patienten inställer sig personligen. Även eljest kunde hans personliga närvaro framstå som obehövlig. Inte heller borde personlig inställelse komma i fråga om den fanns olämplig från medicinsk synpunkt. JO Wennergren har vid inspektionerna haft anledning understryka vikten av att patient är närvarande vid utskrivningsnämnds sammanträde, då inte särskilda skäl föranleder annat. På fråga vad som bör förstås med att "även eljest kunde hans personliga närvaro framstå som obehövlig" svarade JO Wennergren att man kunde anta att därmed åsyftats fall liknande de särskilt nämnda och där patientens närvaro framstod som lika obehövlig som i dessa fall. Tydligt skulle saken bedömas från fall till fall och det torde inte vara möjligt att ge några allmänna riktlinjer.

Kommunicering

Något särskilt undantag är inte föreskrivet för utskrivningsnämnd beträffande tillämpningen av 15 § förvaltningslagen men i motiven till lagrummet har uttalats att de begränsningar i rätten att ta del av föreliggande material, bl. a. sjukjournal, vilka följer av 14 § och 15 § tredje stycket förvalt-

ningslagen samt 39 § andra stycket sekretesslagen fick anses innefatta garantier för att kommunikation inte sker hos en utskrivningsnämnd, när det finns grundad anledning anta att genom materialets utlämnande ändamålet med vården skulle motverkas. JO Wennergren fäste med anledning härav en utskrivningsnämnds uppmärksamhet på behovet av att i protokollet anges dels om patienten varit närvarande vid sammanträdet dels i vad mån patienten fått ta del av och tillfälle att yttra sig över materialet i ärendet, dvs. främst då innehållet i sin journal.

Beslutsmotivering

Av 34 a § LSPV framgår att 17 § förvaltningslagen om beslutsmotivering i princip äger tillämpning i utskrivningsnämnds ärenden och att nämndens beslut alltså med vissa undantag skall innehålla de skäl som bestämt utgången men att skälen får utelämnas även i andra fall än som sägs i förvaltningslagen, om ändamålet med vården annars skulle motverkas. Dock skall under alla förhållanden, vare sig motivering lämnats eller ej, då ansökan om utskrivning avslagits anges de i 1 § angivna förutsättningar på vilka beslutet grundas. Med utskrivning avses då endast slutlig utskrivning, ej försöksutskrivning. Vid inspektionerna hos utskrivningsnämnder kunde iakttas att dessa var påtagligt återhållsamma med att i besluten återge "de skäl som bestämt utgången". Anledningen härtill syntes inte så mycket vara hänsyn till ändamålet med vården som en villrådighet om hur skälen skulle kunna skrivas på ett kortfattat men ändå tillräckligt upplysande sätt. En utskrivningsnämnd använde sådana allmänna uttryck som "bristande psykisk stabilitet", "visad misskötsamhet" och "avvikning från sjukhuset". JO Wennergren förklarade att dessa visserligen inte gav någon fyllig bild av nämndens överväganden men att de normalt borde kunna anses fylla kravet på att – utan att ändamålet med vården motverkas – återge de skäl som bestämt utgången. JO Wennergren framhöll vidare att, då i ett beslut skulle anges de i 1 § angivna förutsättningar på vilket beslutet grundas, detta borde ske inte bara genom hänvisning till ett visst rum i 1 § LSPV utan med återgivande också av innehållet i detta rum.

Besvärshänvisning

Om beslutsmeddelande stadgas i 5 § instruktionen (1966: 566) för utskrivningsnämnderna. Vidare skall iakttas vad som föreskrivs i 18 § andra meningen förvaltningslagen om att part skall underrättas om vad han har att iaktta vid talan mot beslut och om skiljaktig mening som antecknats i protokoll eller annan handling, under förutsättning att det är uppenbart att beslutet går honom emot och beslutet är överklagbart. JO Wennergren har för flera utskrivningsnämnder måst framhålla denna skyldighet samt tillagt att psykiatriska nämndens adress bör utsättas i besvärshänvisningen.

Försöksutskrivningstidens längd

Enligt 19 § LSPV skall försöksutskrivning avse viss tid, högst sex månader. JO Wennergren har haft anledning framhålla vikten av att vid beslut om försöksutskrivning klara tidsuppgifter tas in i protokollet och att frågan om förlängd försöksutskrivning eller slutlig utskrivning tas upp i god tid före försöksutskrivningstidens utgång. JO Wennergren uttalade också på fråga av överläkare om hur man formellt skall gå till väga när en försöksutskrivna patient önskar vård tillfälligt på sjukhuset, att det enligt hans mening skulle förenkla rutinerna vid sjukhuset om utskrivningsnämnden i sitt beslut om försöksutskrivning tog in en passus om att patienten frivilligt kunde återkomma till sjukhuset för vård utan att detta inverkar på den beslutade försöksutskrivningen.

IV. Förvaltningen i övrigt

JO:s tillsynskompetens m. m.

I föregående ämbetsberättelser har alltsedan år 1970 lämnats en översikt över ombudsmännens ställningstaganden till spörsmål om tillsynskompetensen m. m. I överensstämmelse härmed lämnas nedan en dylik översikt för år 1975, det sista år varunder det hittillsvarande straffrättsliga tjänstefelsansvaret varit i kraft.

I ett låneärende anfördes klagomål mot *riksbanken*. Klaganden ansåg att riksbanken ej borde ha möjligheter att utforska socialregister m. m. beträffande den enskilde medborgaren. JO Lundvik konstaterade i beslutet, att riksbanken i särskild instruktion för riksbankens ordsombud uttalat att ordsombuden äger rätt att inhämta upplysningar om lånesökande i socialregistren (jfr 7 § lagen om socialregister. SFS 1936: 56), samt fortsatte:

Denna instruktion jämte utformningen av blanketter samt "meddelande till sökande av statligt bostättningslån" har fastställts genom beslut av fullmäktige i riksbanken. Jag har i tidigare avgjort ärende konstaterat (jfr JO:s ämbetsberättelse 1970 sid. 278) att fullmäktige i riksbanken inte står under JO:s tillsyn. Den sedermera antagna riksdagsordningen medför ingen ändring på denna punkt utom i vad angår utövningen av riksbankens beslutanderätt enligt valutalagen (jfr 9 kap. 8 § riksdagsordningen och tilläggsbestämmelsen 9.8. I). Om valutalagen är ejfråga i förevarande fall.

JO fann sig därför inte äga ingå i prövning av vad klaganden anförde.

Ett antal klagomål, som riktats mot *rättshjälpsnämnder* och *allmänna advokatbyråer*, har själfvallet prövats i sak. Klagomål mot *privatpraktiserande biträdande jurister och advokater*, vilka förordnats som biträden enligt rättshjälpslagen, har däremot avvisats, eftersom de ej står under JO:s tillsyn.

Det sistnämnda gäller även *god man enligt konkurslagen* och *konkursförvaltare*.

I ett ökande antal skrifter har begärts *JO:s biträde i olika rättsliga angelägenheter*. I ett dylikt ärende anförde ställföreträdande JO Wigelius.

Lars J:s klagoskrift synes innefatta en hemställan att JO måtte dels utreda om Ulla J. gjort sig skyldig till brott och dels biträda honom i föreliggande tvister med henne angående äganderätten bl. a. till viss egendom. Vad Lars J. anförde i dessa delar föranleder ej någon min åtgärd, enär det ej ingår bland JO:s befogenheter att utreda om enskild person gjort sig skyldig till brottsligt förfarande eller att biträda enskild person i tvist med annan enskild.

I ett annat liknande ärende anförde JO Lundvik följande.

I ett brev hit begär Ni JO:s hjälp i ett fastighetsrättsligt ärende. Med anledning härav får jag meddela Er, att JO icke lämnar biträde i enskilda rättstvister. Rättshjälp tillhandahålles istället av allmän eller enskild advokatbyrå inom ramen för den allmänna rättshjälpen. Vad JO kan pröva är endast om någon tjänsteman, som står under JO:s tillsyn, vid sin befattning med ett mål eller ärende gjort sig skyldig till fel eller försummelse. Vad Ni anförst ger inte anledning antaga att så är fallet. Jag anser mig därför ej böra inleda undersökning eller vidta annan åtgärd i saken.

En person, som bedrev en cafeteriarörelse i en skola, begärde att JO skulle granska skolstyrelsens och vissa tjänstemäns vid skolförvaltningen handläggning av ärende om uthyrning av lokaler för fortsatt drift av nämnda rörelse. JO Wennergren fann klagandens mellanhavanden med skolstyrelsen vara av huvudsakligen civilrättslig karaktär och anmärkte att det ej ankom på JO att bistå enskild i civilrättslig angelägenhet. I detta ärende hade klagomål riktats även mot *vaktmästaren* vid skolan. JO Wennergren anförde härom.

JO:s tillsyn omfattar endast sådana tjänstemän och andra offentliga funktionärer som är underkastade fullständigt ämbetsansvar. En skolvaktmästare tillhör inte denna kategori. Er anmälan mot vaktmästaren föranleder därför inte någon åtgärd från min sida.

I ett ärende, vari begärts prövning av en *fastighetstaxeringsnämnds* verksamhet, anförde JO Lundvik.

Enligt 20 kap. 12 § andra stycket brottsbalken är den som sitter i beskattningsnämnd underkastad ett allenast begränsat ämbetsansvar; något ansvar kommer icke i fråga för det materiella innehållet i taxeringsbeslut, endast för brister i den formella behandlingen, varom nu icke är fråga. Vad som sågs om beskattningsnämnd måste anses omfatta även fastighetstaxeringsnämnd. Jag kan alltså icke till prövning upptaga den sak som Ni underställt mig.

Klagomål rörande den *kommunala verksamheten* har i förhållandevis stor utsträckning avvisats under hänvisning till 3 § sista stycket instruktionen för riksdagens ombudsmän (SFS 1967: 928). I ett sådant ärende anförde ställföreträdande JO Sverne.

I ett brev hit begär Ni JO:s prövning av handläggningen av valförrättningar i olika hänseenden inom kyrkofullmäktige i S. församling. Med anledning härav får jag meddela att JO:s tillsyn över den kommunala verksamheten – däribland den kyrkomusikaliska – är begränsad. Kyrkofullmäktige står över huvud taget inte under JO:s tillsyn. Enligt instruktionen för riksdagens ombudsmän gäller vidare att JO skall beakta de särskilda betingelser under vilka den folkliga självstyrelsen arbetar. Man har därvid

särskilt tagit hänsyn till att samma krav inte kan ställas på lekmän som på yrkestjänstemän. Med denna utgångspunkt för ärendets bedömning anser jag mig icke böra ingripa i detsamma.

Ett stort antal klagomål mot *stiftelser, föreningar och förbund av olika slag m.fl.* har ej sakligt prövats såsom ej liggande inom området för JO:s tillsyn. Avvisats har sålunda klagomål mot *Stiftelsen Djurens vänner, Stiftelsen Bofors ungdomsgård, Stiftelsen Hem för gamla, Stiftelsen Farsta hotellhem, Östergötlands begravningsförening, Kortedala begravningsbyrå, Trafikförsäkringsföreningen, Studieförbundet Vuxenskolan, NTI-skolan (Nordens Teknikerinstitut), Sveriges Lärarförbund och Svenska Konståkningsförbundet.*

Avvisats har också klagomål riktade mot *Nordvästra Skånes Sparbank, Östra Roslags Elverk AB, AB Botkyrkabyggen, Systembolaget, Dramatiska Teaterns AB, Göteborgs Teater- och Konsert AB, Arbetsmarknadens försäkrings AB, Scandinavian Airlines System (SAS), AB Linjeflyg, Kredit-Inkasso AB, Inkassocentralen i Göteborg AB, Norromsvägens vägsamfällighet i Bollnäs och Ångermanälvens vattenregleringsföretag.*

En kommunalanställd *skorstensfejarmästare* har befunnits vara underkastad JO:s tillsyn. Detsamma gäller *Immigrant Service Sundbyberg*, som är en kommunal inrättning, samt *Statens konstråd* och *Statens biografbyrå*.

Klagomål rörande ett *apotek* upptogs ej till prövning, då apoteken, som ej är myndigheter, ej är underkastade JO:s tillsyn.

Privatpraktiserande arkitekt befanns i denna sin egenskap ej stå under JO:s tillsyn.

I ett klagoärende avseende bidrag till en strejkfond konstaterade JO Wennergren att *elevkåren vid Konsthögskolan* ej stod under JO:s tillsyn.

I ett annat ärende riktades klagomål mot ett *huvudskyddsombud* vid en större industri med anledning av ombudets agerande vid en brand. JO Wennergren fann i beslutet, att skyddsombud ej står under JO:s tillsyn, och överlämnade klagoskrivelsen till arbetarskyddsstyrelsen.

Klagomål som anförts mot en *trafikskola* föranledde ej annan JO Lundviks åtgärd än att klagoskriften överlämnades till statens trafiksäkerhetsverk såsom varande tillsynsmyndighet för trafikskolor.

En klagande hade anmält en avdelning av sekten *Jehovas vittnen* för intrång i hans dotters hemliv och för störande av äktenskapets helgd. Ställföreträdande JO Wigelius anförde i beslutet följande.

JO har tillsyn endast över statliga och kommunala tjänstemän och inrättningar. Jag är alltså förhindrad att uppta Edra klagomål till handläggning.

Ni har också velat få reda på om det finns något lagrum, som möjliggör beivrande av sådana förkastliga metoder, som sekten enligt Eder uppfattning begagnat sig av. Det går inte att besvara denna fråga utan närmare utredning om vad som förekommit i saken och eftersom sekten inte är underkastad JO:s tillsyn kan jag inte verkställa sådan utredning.

En person klagade över att två *vaktare* tillhörande ett enskilt bevakningsföretag uppträtt bryskt och kränkande mot honom. JO Thyresson anförde i beslutet bl. a. att vaktare som inte har s. k. ordningsvaktförordnande ej står under JO:s tillsyn och att de ifrågavarande väktarna hade saknat sådant förordnande.

Klagomål riktades i ett ärende mot *Hyresgästföreningen i Stor-Stockholm* för bristande objektivitet vid förhandling om hyror. Klaganden anförde bl. a. följande.

Om hyresvärd önskar höja hyran från och med den 1 oktober 1975, skall den nya hyran bestämmas efter förhandlingar mellan hyresvärden eller organisation av fastighetsägare, i vilken hyresvärden är medlem, å ena, och organisation av hyresgäster, å andra sidan. Hyresgästen äger således inte själv avtala med sin hyresvärd om den nya hyran. – Hyresgästen företrädes således av en av det allmänna utsedd ställföreträdare. Att denne utses av en organisation, som av det allmänna fått rätten att förhandla, synes inte i sak ändra förhållandet att den å hyresgästens vägnar förhandlande personen i förhandlingarna utövar ett offentligt uppdrag. – Den offentlighetsliga ställning, som hyresgästernas ställföreträdare intar, gör att han vid utövandet av sin förhandlingsfunktion får antas vara underkastad brottsbalkens bestämmelser om ämbetsbrott och att han i sin *egenskap* av ställföreträdare för hyresgästerna – i varje fall dem som inte är medlemmar av den organisation som utsett honom – skall stå under tillsyn av justitieombudsmannen.

I beslut i ärendet anförde ställföreträdande JO Wigelius.

JO:s tillsyn omfattar endast tjänstemän och andra befattningshavare, som är underkastade fullständigt ämbetsansvar. Det förhållandet att hyresgästföreningen enligt lag tillerkänts en exklusiv rätt i vissa fall att träffa överenskommelse med hyresvärd eller organisation av fastighetsägare om hyra medför inte att föreningens förhandlare därvid är underkastade ämbetsansvar. De står således inte under JO:s tillsyn. Vad N. anförde i sina klagomål kan därför inte bli föremål för någon åtgärd från min sida.

I en klagoskrift uppgav S. bl. a.

Hon var aktiv medlem i en politisk förening. Ordföranden i föreningen var även ledamot i en social distriktsnämnd. Kontakten dem emellan hade i huvudsak bestått av diskussioner i samhällsfrågor. I samband med ett vid domstol anhängigt mål om vårdnaden om hennes barn hade ordföranden uttalat sig negativt om henne som vårdare av barnen. Hon ifrågasatte "om det ingår i det formella förtroendemannaansvaret för socialnämndsledamöter att utifrån politiska motsättningar i uppfattningar beskriva en medlem som olämplig att vårda sina barn"?

I beslut i ärendet anförde JO Wennergren.

I nu förevarande ärende framförde ordföranden i den politiska förening-

en synpunkter i fråga om vårdnaden av S:s barn med utgångspunkt i den kännedom hon hade om S. från förenings- och cirkelverksamhet. Hon uttalade sig uppenbarligen ej i sin egenskap av förtroendemän utan i sin egenskap av föreningsordförande. Det ingår inte i JO:s befogenheter att granska hur hon som sådan handlat. S:s klagomål kan därför inte prövas av mig.

E. frågade i en skrivelse till JO om den som undertecknade en JO-anmälan med sitt namn kunde komma i åtnjutande av anonymitetsskydd innebärande att ingen annan än JO kände anmälarens identitet.

JO Wennergren svarade följande.

Som svar får jag upplysa att en skriftlig anmälan som kommer in till JO blir allmän handling enligt reglerna i 2 kap. tryckfrihetsförordningen och som sådan också en offentlig handling, om grund ej finns för sekretessbeläggning enligt stadgande i sekretesslagen. Något stadgande om sekretess för JO-anmälningar finns emellertid inte i sekretesslagen. Tvärtom sägs där i 10 § att den sekretess som är föreskriven beträffande handlingar hos åklagare inte skall äga tillämpning på JO (men väl på JK). Det är därför enligt gällande rätt inte möjligt att sekretesskydda namnet på den som gjort en skriftlig JO-anmälan i sitt namn. Frågan om ett vidgat anmälarskydd i den offentliga verksamheten behandlades av offentlighetskommittén i dess betänkande om Offentlighet och sekretess (SOU 1966: 60 s. 171) till vilket jag också kan hänvisa. Nämnas bör då även att JO Bexelius i sitt yttrande över betänkandet (JO:s ämbetsberättelse 1968 s. 146) uttalade att av naturen hos den verksamhet som riksdagens ombudsmän bedriver följer att en handling som innehåller en anmälan till JO bör vara offentlig. JO Bexelius torde därvid särskilt ha åsyftat att JO-kontrollen sker i allmänhetens intresse och därför bör utspela sig i offentlighetens fulla ljus.

Frågor om myndighets organisation, jäv, arbetets gång m. m.

Landshövding bör ej vara ordförande i styrelsen för stiftelse som står under länsstyrelsens tillsyn

Vid inspektion av länsstyrelsen i Örebro län i april 1973 lät JO Lundvik granska ärenden rörande tillsyn över stiftelser. Det befanns att den största av de under länsstyrelsens tillsyn stående stiftelserna var Adolf Lindgrens stiftelse. Enligt sina stadgar förvaltades stiftelsen av en styrelse, vari landshövdingen i Örebro län var ordförande. Stiftelsen hade ställts under länsstyrelsens tillsyn den 18 augusti 1942.

Med anledning av vad sålunda iakttagits avlät JO Lundvik den 10 maj 1973 en skrivelse till landshövdingen Harald Aronsson, vari anfördes.

Ur principiell synpunkt kan invändningar riktas mot att landshövding eller avdelningschef vid länsstyrelse ingår som ledamot i styrelse för stiftelse vilken skall stå under samma länsstyrelsens tillsyn. Problemet finns belyst i JO:s ämbetsberättelse 1959 sid 440 ff. Där återges en framställning som justitieombudsmannen Alfred Bexelius avlät till Kungl. Maj:t i syfte att förebygga sådana situationer. Efter att ha återgivit jävsreglerna i då gällande länsstyrelseinstruktion samt redogjort för yttranden som inforrats från länsstyrelserna anförde Bexelius bl. a. följande.

Ur principiella synpunkter är, såsom ock flera länsstyrelser i sina remissyttranden framhållit, den härövan avhandlade ordningen för tillsyn av stiftelser, i vilkas styrelse landshövdingen eller avdelningschef vid länsstyrelse ingår, otvivelaktigt ägnad att ingiva betänkligheter. Det synes mig visserligen knappast vara att befara, att de tjänstemän som nu ha att handlägga ifrågavarande ärenden i allmänhet skulle – av rädsla för att stöta sig med sina chefer eller eljest av hänsyn till dessa – underlåta att framföra kritik, för vilken sakliga skäl verkligen kunde åberopas. Man kan dock icke bortse från möjligheten, att granskningen i något av dessa ärenden sker med lättare hand än eljest, i förlitan på att närmare kontroll icke är av nöden. Jag vill dock understryka, att jag icke äger kännedom om att länsstyrelsetjänstemän i något enda fall åsidosatt sin tjänsteplikt av nu antydd anledning och, än mindre, att man härvid medvetet underlåtit att ingripa mot något anmärkningsvärt förhållande. Å andra sidan är det emellertid förklarligt, att den beroendeställning, varom här är fråga, redan i och för sig är av beskaffenhet att hos utomstående alstra misstanke för bristande objektivitet i handläggningen. Därtill kommer svårigheten för vederbörande tjänstemän att, med hänsyn till arten av granskningen och den naturliga frånvaron av strikta regler härför, i praktiken gendriva beskyllningar eller antydningar om ovidkommande hänsynstagande.

JO:s framställning föranledde Kungl. Maj:t att i Kungl. brev den 8 december 1961 med stöd av 7 § 3 mom. statens allmänna avlöningsreglementet förordna, att med tjänst såsom överståthållare, landshövding, underståt-

hållare eller avdelningschef vid överståthållarämbetet eller länsstyrelse icke utan Kungl. Maj:ts medgivande fick förenas uppdrag såsom ledamot i styrelse för stiftelse som stod under överståthållarämbetets resp. länsstyrelsens tillsyn. Vad nu sagts skulle dock icke gälla uppdrag som meddelats före den 1 januari 1962.

I samband med förhandlingsrättsreformens genomförande, då statens allmänna avlöningsreglemente upphörde att gälla, utfärdade Kungl. Maj:t den 30 december 1965 med stöd av 13 § statstjänstemannalagen nya regler om landshövdingens m. fl. personers bisysslor. Såvitt rör uppdrag i stiftelses styrelse har de nya bestämmelserna samma innehåll som de tidigare. Ej heller de nya reglerna skulle gälla uppdrag som meddelats före den 1 januari 1962.

Den 17 december 1970 förordnade Kungl. Maj:t, att vad som den 30 december 1965 stadgats angående förbud för landshövding m. fl. befattningshavare att inneha vissa bisysslor skulle upphöra att gälla vid utgången av år 1970. Beslutet får ses mot bakgrund av de ändringar som år 1970 gjordes i 13 § statstjänstemannalagen (bestämmelser att tjänsteman ej får inneha anställning eller uppdrag eller utöva verksamhet som kan rubba förtroendet till hans eller annan tjänstemans opartiskhet i tjänsteutövningen eller skada myndighetens anseende) samt i statstjänstemannastadgans och åtskilliga specialförfattningars bestämmelser om tjänstemäns bisysslor. I stor utsträckning utmönstrades härvid föreskrifter av innebörd att tjänsteman endast med vederbörande myndighets medgivande ägde inneha uppdrag av visst slag. I stället infördes – såvitt rör de s. k. jävsgrundande bisysslorna – bestämmelser om rätt för tjänsteman att hos myndigheten inhämta besked huruvida viss bisyssla enligt myndighetens bedömande är förenlig med 13 § statstjänstemannalagen.

Den omständigheten att förbudet för landshövding m. fl. befattningshavare att inneha uppdrag i stiftelsers styrelse numera upphävt kan sålunda inte tas till intäkt för att något hinder ej längre skulle möta mot en dylik förening av tjänst och uppdrag. I proposition 1970: 72 med förslag till lag om ändring i statstjänstemannalagen m. m. anförde för övrigt föredragande statsrådet (sid. 76) – dock utan att särskilt nämna det här berörda problemet – att särskild försiktighet borde iaktas beträffande bisysslor som kunde påverka allmänhetens förtroende för tjänstemän eller myndigheter som hade mer eller mindre utpräglat maktutövande eller rättsvårdande uppgifter. Bland sådana myndigheter nämndes, jämte många andra, länsstyrelserna.

Såvitt framkom vid inspektionen har tillstånd aldrig utverkats för landshövdingen i Örebro län att vara ordförande i styrelsen för Adolf Lindgrens stiftelse. Förhållandet kan förmodas sammanhänga därmed att reglerna i 1961 och 1965 års Kungl. brev ej gällde uppdrag som meddelats före den 1 januari 1962 och att Adolf Lindgrens stiftelse stått under länsstyrelsens tillsyn allt sedan 1942. Något skifte på landshövdingeposten ägde icke rum under den tid då reglerna i 1961 och 1965 års Kungl. brev var i kraft.

Sedan de speciella förbudsreglerna upphört att gälla vid utgången av år 1970 – kort efter vilken tidpunkt Ni tillträdde landshövdingetjänsten – är frågan om bisysslans tillåtlighet att bedöma direkt enligt 13 § statstjänstemannalagen. Som jag redan antytt sägs det där att tjänsteman ej får inneha bl. a. uppdrag som kan rubba förtroendet till hans eller annan tjänstemans opartiskhet i tjänsteutövningen eller skada myndighetens anseende. Om landshövding innehar uppdrag såsom ledamot i styrelse för stiftelse vilken

står under länsstyrelsens tillsyn, innebär detta att en annan, underordnad tjänsteman vid länsstyrelsen skall granska landshövdingens skötsel av stiftelsens angelägenheter. En sådan ordning är enligt min mening olämplig och ägnad att rubba allmänhetens förtroende för den granskande tjänstemannens opartiskhet och därmed också länsstyrelsens anseende. För egen del anser jag bisysslan falla in under förbudet i 13 § statstjänstemannalagen.

Uppdraget för landshövdingen i Örebro län att vara ordförande i styrelsen för Adolf Lindgrens stiftelse har meddelats genom stiftelsens stadgar. Det är mig icke närmare bekant hur dessa tillkommit, i vad mån de grundar sig på stiftarens förordnande. Även i sådant fall måste stadgarna dock kunna ändras genom permutation. Närmast till hands kan ligga att upphäva föreskriften att landshövdingen skall ingå såsom ledamot och ordförande i styrelsen. En annan lösning på problemet, som måhända bättre svarar mot stiftarens avsikter, kan vara att söka utverka Kungl. Maj:ts medgivande till att stiftelsen får stå under tillsyn av annan myndighet än länsstyrelsen i Örebro län.

Avslutningsvis hemställde JO att Aronsson skulle inkomma med yttrande och ange om han var beredd att föreslå någon ändring i stiftelsens stadgar.

Aronsson svarade.

Mitt uppdrag som ordförande i Adolf Lindgrens stiftelse grundar sig på förordnande i Adolf Lindgrens testamente 1937-04-28. Stiftelsens stadgar utgör en del av testamentet. Landshövdingen i Örebro län har innehaft uppdraget alltsedan stiftelsens tillkomst 1938. Jag är den fjärde landshövdingen i följd som innehar uppdraget. Såsom anförts i Justitieombudsmannens skrivelse, har varken för mig eller tidigare landshövdingar i länet utverkats tillstånd att vara ordförande i stiftelsen. Att så ej skett förklaras av omständigheter som Justitieombudsmannen antagit.

Jag ifrågasätter ej befogenheten av Justitieombudsmannens mening att min ifrågavarande bisyssla faller in under förbudet 13 § statstjänstemannalagen och jag har överlämnat till styrelsen i stiftelsen, som erhållit del av Justitieombudsmannens skrivelse, att ta ställning till hur i den föreliggande situationen lämpligen bör förfaras. För egen del ansluter jag mig till det av Justitieombudsmannen anvisade alternativet att söka utverka Kungl. Maj:ts medgivande att stiftelsen får stå under tillsyn av annan myndighet än länsstyrelsen i Örebro län, eftersom denna lösning säkerligen bäst svarar mot stiftelsens vilja.

Stiftelsen hemställde sedermera hos regeringen – så som framställningen slutligen preciserades – *dels* att dess stadgar permuterades på så sätt att däri intogs en bestämmelse av innehåll att kammarkollegiet skulle vara tillsynsmyndighet för stiftelsen *och dels* att stiftelsen undantogs från tillsyn enligt lagen om tillsyn över stiftelser.

Regeringen meddelade med anledning härav den 25 september 1975 följande beslut.

Regeringen överlämnar ärendet, såvitt avser frågan om permutation av stiftelsens stadgar, till kammarkollegiet.

Regeringen beslutar att länsstyrelsens tillsyn över stiftelsen skall upphöra under förutsättning att genom permutation i stiftelsens stadgar intas bestämmelse om att stiftelsen skall stå under tillsyn av kammarkollegiet.

Regeringen uppdrar vidare åt kammarkollegiet att, sedan förutsättningen i föregående stycke uppfyllts, utöva tillsyn över stiftelsen.

I beslut den 23 oktober 1975 föreskrev kammarkollegiet, att i stiftelsens stadgar skulle intas bestämmelse om att stiftelsen skulle stå under tillsyn av kammarkollegiet. Bestämmelsen skulle träda i kraft den 1 januari 1976.

Ärendet avgjordes den 27 oktober 1975 av JO Lundvik, som fann vidare åtgärd från hans sida icke påkallad sedan beslut fattats om att stiftelsen skulle stå under tillsyn av kammarkollegiet.

Efter inspektionen i Örebro hade JO Lundvik funnit att även vissa andra länsstyrelser hade tillsyn över stiftelser i vilkas styrelse landshövdingen var ordförande. JO hade påtalat förhållandet och sagt sig skola återkomma när Örebro-fallet fått sin lösning. Med skrivelse den 27 oktober 1975 till vederbörande landshövdingar överlämnade härefter JO Lundvik kopia av sitt beslut i Örebro-ärendet och begärde besked om nyssberörda stiftelser ämnade göra liknande framställning som Örebro-stiftelsen eller vad som eljest kom att göras för att bringa det påtalade förhållandet att upphöra.

I vad mån kan myndighet ompröva sitt beslut när besvär anförts däröver?

I

Vid inspektion av länsbostadsnämnden i Göteborgs och Bohus län iakttog JO Lundvik följande. Förmedlingsorganet i en kommun hade den 21 december 1973 meddelat beslut i ett ärende om statskommunalt bostadstillägg. Sökanden var missnöjd och besvärade sig. Sedan besvären remitterats till förmedlingsorganet för yttrande, meddelade förmedlingsorganet den 24 april 1974 nytt beslut, vari sökandens önskemål tillmötesgicks delvis men inte till fullo. När länsbostadsnämnden prövade ärendet fann den beslutet av den 24 april 1974 riktigt och lämnade därför besvären utan bifall.

JO anförde vid inspektionstillfället.

Frågan om myndighet får fatta nytt beslut i saken sedan besvär anförts över dess första beslut men ännu ej prövats av besvärsmyndigheten har vid flera tillfällen varit föremål för JO:s prövning, se JO:s ämbetsberättelse 1972 s. 293 och 1975 s. 305 och 351. Huvudregeln får nog anses vara den att beslutsmyndigheten inte får ompröva sitt beslut sedan (förvaltnings-) besvär anförts. Huvudregeln måste dock vidkännas åtskilliga undantag. Att förmedlingsorganet anser sig oförhindrat att meddela nytt beslut trots anförda besvär i saken får enligt min mening i princip godtagas inte minst därför att en sådan ordning bör vara ägnad att snabbare förhjälpa sökanden till hans rätt. Handläggningen måste dock ske snabbt, så att inte omprövningen får den icke önskvärda konsekvensen att saken fördröjs, jämför vad jag i ämbetsberättelsen 1972 s. 293 sade om förfarandet hos studiemedelsnämnden i Lund där besvärsmyndighetens remisser i flera fall inte blev besvarade inom rimlig tid. Fallet i F. aktualiserar också ett annat problem: Är det lämpligt att beslutsmyndigheten ger ett nytt beslut under besvärsprovningens gång, om beslutsmyndigheten därvid inte är beredd att gå sökanden till mötes fullt ut? Metoden kan medföra åtskilliga komplikationer. I förevarande fall var besvärsmyndigheten uppmärksam och konstaterade att sökandens besvärstalan måste prövas eftersom han inte fått allt det han ville (jämför däremot det fall som återges i JO:s ämbetsberättelse 1975 s. 305, där besvärsmyndighetens skrivsätt gav anledning ifrågasätta om någon sakprövning skett). Prövningen kom att omfatta riktigheten av det nya beslutet, vilket ju strängt taget inte blivit överklagat. För länsbostadsnämnden fanns dock inte annat att göra och jag riktar ingen kritik mot nämnden. Däremot aktualiserar fallet frågan, om förmedlingsorganet förför riktigt.

Sedan yttrande inhämtats från bostadsstyrelsen, anförde denna.

Bostadsstyrelsen ansluter sig till vad JO uttalat i JO:s ämbetsberättelse 1972 s. 293 och 1975 s. 305 och 351 angående rätt för myndighet att fatta nytt beslut i saken sedan besvär anförts över dess första beslut, men detta ännu inte prövats av besvärsmyndigheten.

I det av JO uppmärksammade fallet meddelade förmedlingsorganet nytt beslut angående statskommunalt bostadstillägg sedan besvär i saken anförts över dess första beslut men detta ännu inte prövats av länsbostadsnämnden. I det nya beslutet tillerkändes sökanden inte allt vad hon yrkat. Angående förmedlingsorganets förfaringssätt får bostadsstyrelsen med återställande av remisshandlingarna anföra följande.

Från länsbostadsnämnden har uppgivits följande. Ifrågavarande besvär inkom till länsbostadsnämnden 1974-01-24 och översändes samma dag till förmedlingsorganet för yttrande. Av förmedlingsorganets yttrande framgick sedermera att förmedlingsorganet fortfarande ansåg att dess beslut var riktigt och i enlighet härmed avstyrkte förmedlingsorganet bifall till besvaren. Förmedlingsorganets yttrande inkom till länsbostadsnämnden 1974-02-14 varefter upptäcktes att förmedlingsorganet av misstag inte medtagit räntekostnaderna för ett lån bland boendekostnaderna. Med hänsyn till den stora arbetsbelastningen hos länsbostadsnämnden kunde besvaren inte prövas omedelbart. Länsbostadsnämnden meddelade emellertid förmedlingsorganet iakttagelsen och 1974-04-24 meddelade förmedlingsorganet nytt beslut i saken varvid hänsyn togs till nämnda räntekostnad. 1974-05-02 prövade länsbostadsnämnden ärendet i sak varvid konsta-

terades att förmedlingsorganets nya beslut var riktigt och länsbostadsnämnden lämnade med hänsyn härtill besvären utan bifall. Genom förmedlingsorganets förfarande att ompröva sitt första beslut kunde sökanden få det berättigade bostadstillägget avsevärt mycket snabbare än om länsbostadsnämnden hade varit tvungen att först återförvisa ärendet till förmedlingsorganet för ny handläggning varefter förmedlingsorganet hade kunnat meddela det riktiga beslutet.

Genom förmedlingsorganets förfarande i förevarande fall har sökanden uppenbarligen kommit snabbare till sin rätt och detta bör räknas förmedlingsorganet till godo. Bostadsstyrelsen anser ändock att förmedlingsorganet borde ha avhållit sig från att meddela nytt beslut. Avgörande för denna uppfattning är att sökanden inte genom det nya beslutet tillmötesgicks fullt ut.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik.

Bostadsstyrelsen har kommit till den uppfattningen att förmedlingsorganet borde ha avhållit sig från att meddela nytt beslut. Som avgörande för denna uppfattning har bostadsstyrelsen anført att sökanden inte genom det nya beslutet tillmötesgicks fullt ut. Samtidigt har styrelsen framhållit omständigheter i ärendet som kan åberopas till förmån för förmedlingsorganets handlande: förmedlingsorganet hade i sitt första beslut gjort fel av förbiseende, klaganden erhöll rättelse snabbare m. m.

För min del intar jag i stort sett samma ståndpunkt som bostadsstyrelsen, nämligen att underinstansen under pågående besvärprocess i princip inte bör ge sig in på en omprövning som utmynnar i att klaganden endast delvis vinner bifall till sin talan. Situationer kan tänkas – knappast dock i ärenden om bostadstillägg – där en ändring, låt vara blott partiell, framstår som ytterst angelägen och brådskande och då bör de principiella betänkligheterna med det påtalade förfarandet få vika. Eljest bör man nog avhålla sig från att göra några partiella eftergifter under pågående besvärprocess. Som jag framhöll vid inspektionen kan metoden föra med sig åtskilliga komplikationer.

II

Vid inspektion av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län iakttog JO Lundvik, att länsstyrelsen den 27 mars 1975 meddelat beslut på besvär av Mohammed Brzouami i ärende om jämkning av preliminär A-skatt. Beslutet hade följande lydelse.

Lokala skattemyndigheten har 1975-01-13 beslutat, att vid beräkning av skatteavdrag för preliminär skatt lönebeloppet per månad skall minskas med 400 kr. under år 1975.

I sina besvär anför Brzouami att han varje månad skickar 700 kr till sin familj i Marocko (hustru, tre barn, föräldrar och två syskon). I anledning av besvären har lokala skattemyndigheten 1975-02-28 utfärdat nytt jämk-

ningsbeslut, enligt vilket skatteavdrag för preliminär skatt skall beräknas på månadslönen minskad med 440 kr. Lokala skattemyndigheten har även avgivit yttrande i ärendet. En till yttrandet fogad promemoria har delgivits Brzouami.

Enligt 45 § 1 mom. första stycket 3) uppbördslagen skall jämkning av preliminär skatt ske, då skattskyldig gör sannolikt att den preliminära skatten till följd av bl. a. ändring beträffande allmänna avdrag kommer att avvika från motsvarande slutliga skatt. Vid beräkning av Brzouamis skatteavdrag för preliminär skatt har lokala skattemyndigheten tagit hänsyn till nu ifrågavarande utbetalning i den mån den kan anses avse underhållsbidrag och understöd till Brzouamis barn och föräldrar. Brzouami har inte visat att avdragsrätt vid taxeringen föreligger för den del av utbetalningen, som avser hans hustru och syskon. Lokala skattemyndighetens beslut om nedläggning av Brzouamis skatteavdrag med 5/8 av 700 kr. eller 440 kr. synes således riktigt.

Länsstyrelsen lämnar besvären utan bifall.

JO Lundvik anförde vid inspektionstillfället.

En förvaltningsmyndighet äger i åtskilliga fall, trots att en sak redan avgjorts, ta upp den till förnyad prövning och därvid ändra eller åsidosätta sitt tidigare beslut. Huruvida myndigheten äger utöva denna befogenhet även sedan besvär anförts över det första beslutet och saken bragts under högre instans prövning är ett mera komplicerat problem. Jag har behandlat det med viss utförlighet i JO:s ämbetsberättelse 1975 s. 351 och kan hänvisa till vad där sagts. Sammanfattningsvis går det ut på att en viss presumption föreligger för att omprövning inte är tillåten i detta läge. Åtskilliga fall förekommer dock där jag finner det rimligt och riktigt att den underordnade myndigheten ändrar sitt beslut trots anförda besvär. En sådan ordning påskyndar ju rättvisans fortgång i hög grad. Men jag håller före att myndigheten knappast bör handla på detta sätt om den inte är beredd att gå klaganden till mötes fullt ut. I ett fall som det nu aktuella uppkommer ju en ganska underlig situation. Brzouami föreföll ju att mena att skatteavdraget borde beräknas på en månadslön minskad med 700 kr. och icke med bara 400 kr. som det första beslutet löd på. Lokala skattemyndigheten gick ingalunda yrkandet till mötes fullt ut. Det andra beslutet gav honom ju en reduktion med endast ytterligare 40 kr. Länsstyrelsen gjorde enligt min mening rätt när den ingick i prövning av det senare beslutet, men strängt taget hade ju detta aldrig överklagats. Jag kan inte finna någon mening med att ändra det första beslutet så litet (med bara 40 kr.) som här blev fallet.

Till länsstyrelse inkommet erbjudande om ackord rörande skatt måste behandlas snabbt

Vid inspektion av länsstyrelsen i Gävleborgs län i september 1974 iakttog JO Lundvik att en person N. i december 1973 skrivit till länsstyrelsens förvaltningsavdelning och bl. a. hemställt att länsstyrelsen måtte bifalla ett ackord om 25 % av N:s skulder. Först den 21 januari 1974 hade förvaltningsavdelningen överlämnat handlingen till uppbördsenheten för prövning av ackordsfrågan. Den 22 februari hade därpå N. försatts i konkurs, varmed frågan om ackord förföll.

Efter anmodan kom förvaltningsavdelningen in med yttrande till JO, vari anfördes.

N:s skrivelse om ett ackord på 25% inkom till länsstyrelsens förvaltningsavdelning 1973-12-10. Då enligt länsstyrelsens uppfattning samma skrivelse innefattade framställning om anstånd med exekutiv försäljning av fastigheterna — — — översändes skrivelsen 1973-12-11 till kronofogdemyndigheten för yttrande. — — — Kronofogdemyndigheten hade tidigare under 1972 begärt försäljning av fastigheterna. Kronofogdemyndighetens yttrande inkom till länsstyrelsen 1973-12-14. Ärendet remitterades samma dag till länsstyrelsens skatteavdelning — uppbördsenheten — med begäran om skyndsamt yttrande. — — — Ärendet inkom åter från uppbördsenheten 1973-12-21. Länsstyrelsen fattade beslut i ärendet 1974-01-21. Av beslutet framgår *dels* att överexekutor inte äger pröva frågan om ackord enligt 62 § uppbördsförordningen varför handlingarna i ärendet ånyo skall överlämnas till uppbördsenheten för prövning av denna fråga *och dels* att N:s eventuella begäran om anstånd med den exekutiva försäljningen lämnades utan bifall.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik bl. a.

Av normalarbetsordningen för länsstyrelserna framgår att ärenden om ackord som rör skatt handläggs inom skatteavdelningens uppbördsenhet och att ärenden rörande exekutiv försäljning av fast egendom handläggs inom förvaltningsavdelningens allmänna enhet.

N:s framställning till länsstyrelsen var ställd till förvaltningsavdelningen. Däri åberopades också ett diarienummer (32.041. etc.) i ett ärende rörande exekutiv försäljning av fast egendom. Det är därför naturligt att N:s skrift till att börja med hänfördes till det pågående ärendet rörande exekutiv auktion av fastigheten. Skriften kunde också, såsom överexekutor sedermera fann, uppfattas som en begäran om anstånd enligt 11 § lagen om exekutiv försäljning av fast egendom. Av N:s skrift framgick dock uttryckligen endast att hon önskade bjuda visst närmare angivet ackord för sina skatteskulder.

Först omkring sex veckor efter det ärendet inkommit till länsstyrelsen

och sedan remissförfarande ägt rum fann överexekutor att ärendet i denna del skulle prövas inom uppborgsenheten, varefter ärendet överlämnades dit.

Överexekutor borde emellertid rätteligen utan dröjsmål ha skiljt sig från ärendet såvitt avsåg ackordsfrågan och därvid överlämnat ärendet i den delen till uppborgsenheten för handläggning.

I förevarande fall hann N. sedermera försättas i konkurs innan uppborgsenheten avgjorde ackordsärendet. Detta förhållande illustrerar på ett tydligt sätt att ackordsärendena är av brådskande natur. Dröjsmål med handläggningen av dylika ärenden kan leda till ekonomiska förluster för såväl enskilda berörda som statsverket.

I sitt remissyttrande, som inkom till länsstyrelsen den 14 december 1973, anförde kronofogdemyndigheten bl. a., att myndigheten av anförda skäl för närvarande inte kunde yttra sig över det bjudna ackordet. Samma dag remitterades ärendet till uppborgsenheten för yttrande. Genom denna åtgärd kom sålunda den enhet inom länsstyrelsen som rätteligen hade att taga befattning med ackordsärendet att få kännedom om ärendets existens. Det förhållandet att överexekutor inte tidigare formellt skiljde sig från ärendet fick därför inte någon saklig betydelse.

När generaldirektör ensam avgör brådskande ärende som eljest skolat avgöras av verkets styrelse, förblir ärendet i princip ett styrelseärende och får alltså ej delegeras till tjänsteman under generaldirektören

I instruktionen (1971: 808) för statens livsmedelsverk regleras i 10 § vilka ärenden som bör avgöras av verkets styrelse. Hit hör bl. a. tillsättning av högre tjänster.

I 11 § ges regler om beslutsförhet i styrelsen och om omröstning. I ett tredje stycke stadgas.

Är styrelseärende så brådskande att styrelsen icke hinner sammanträda för behandling av ärendet, avgöres detta genom meddelanden mellan ordföranden och minst halva antalet övriga ledamöter. Kan ärendet icke lämpligen avgöras på detta sätt, får generaldirektören besluta ensam i närvaro av den föredragande till vars uppgifter ärendet hör. Beslut, som fattas enligt detta stycke, skall anmälas vid nästa sammanträde med styrelsen.

Enligt 12 § instruktionen avgöres ärende, som ej skall avgöras av styrelsen, av generaldirektören, som dock enligt 13 § kan överlämna åt annan tjänsteman att avgöra ärende eller grupp av ärenden som är av mindre vikt.

När generaldirektören är hindrad att utöva sin tjänst utövas den enligt 14 § av hans ställföreträdare.

Vid inspektion av livsmedelsverket i januari 1975 granskade JO Lundvik styrelsens protokoll och fann för den 28 augusti 1973 en anteckning om att ett protokoll från den 20 juni samma år om tillsättande av ett långtidsvikariat anmäls. Något protokoll från den 20 juni 1973 återfanns dock ej bland styrelseprotokollen. Protokollet ingick i en annan serie. Beslutet hade fattats av generaldirektören (eller rättare sagt av dennes ställföreträdare i generaldirektörens frånvaro) i föredragandens närvaro. Chefen för verkets kanslibyrå byråchefen Birgersson, med vilken JO talade, menade att detta inte var ett styrelseärende.

JO Lundvik lät sedermera till protokollet anteckna följande.

Vilka frågor som skulle avgöras av styrelsen framgick av 10 § instruktionen (bl. a. frågor om tillsättning av högre tjänster). Formerna för ärendenas avgörande framgick av 11 §. I sista stycket av denna paragraf gavs regler om hur beslut fick fattas, när styrelseärende var så brådskande att styrelsen inte hann sammanträda för behandling av ärendet. I första hand kunde då ärendet avgöras genom meddelanden mellan ordföranden och minst halva antalet övriga ledamöter. I andra hand fick generaldirektören besluta ensam i närvaro av föredraganden. Beslutet skulle i båda fallen anmälas vid nästa sammanträde med styrelsen. JO menade, att ärendet, även när det avgjordes av generaldirektören ensam, alljämt var ett styrelseärende såframt det var av den sakliga beskaffenhet som angavs i 10 §. Den praktiska betydelsen härav blev att ärendet inte kunde delegeras till lägre tjänsteman enligt 13 §. Om generaldirektören var förhindrad, kunde dock hans ställföreträdare inträda enligt vad som sades i 14 §.

Fråga om myndighets skyldighet att lämna kvitto på mottagna handlingar

I ett klagorende påtalades att luftfartsverket förvägrat en flygkapten kvitto på inlämnad ansökan om förnyelse av luftfartscertifikat.

Yttrande inhämtades från luftfartsverket.

JO Lundvik anförde vid avgörande av ärendet.

I servicecirkuläret den 7 juni 1972 (nr 406) föreskrives, att myndighet på

begäran skall lämna upplysningar från akter samt diarium m. m. som är tillgängliga för allmänheten i den mån det kan ske med hänsyn till arbetets behöriga gång. Det tilläggs att om upplysning begäres om förhållande som enligt expeditionskungörelsen skall upptas i avgiftsbelagt bevis, skriftlig uppgift om förhållandet dock skall lämnas genom sådant bevis.

I expeditionskungörelsens avgiftslista finns under avdelning I, Allmänna expeditioner, upptaget "diariebevis eller annat bevis över ingivande av annan handling än värdehandling, när beviset utfärdas på begäran, för varje person beviset avser — — — kr 10".

När i servicecirkuläret sägs att myndighet har skyldighet att tillhandagå med upplysningar "i den mån det kan ske med hänsyn till arbetets behöriga gång", syftar de citerade orden på att myndigheten icke behöver eller ens får ersätta andra arbetsuppgifter för att tillhandagå allmänheten med omfattande utredningar eller andra tidsödande servicegöromål. Däremot kan orden i fråga — alldeles oavsett att servicecirkulärets andra stycke sista punkten klart sättes i motsats till styckets tidigare innehåll — rimligen inte tagas till intäkt för att myndighet skulle äga undandraga sig att på begäran tillhandagå med diariebevis (kvitto på mottagen handling). Utfärdandet av sådant tar ej nämnvärd tid och risken för att bevis skulle efterfrågas i onödan är ej stor i betraktande av att de beläggs med expeditionsavgift å 10 kr.

Av det anförda framgår att jag anser, att luftfartsverket bort lämna flygkaptenen ifråga kvitto på hans inlämnade ansökan.

Jag låter det stanna vid detta mitt uttalande.

Diariet och dokumentation när länsstyrelse fått tillfälle yttra sig över ett betänkande men avstår från yttrande

Vid JO Lundviks inspektion av länsstyrelsen i Gävleborgs län i september 1974 iaktogs bland icke diarietförda handlingar en den 4 mars dagtecknad remiss, vari justitiedepartementet beredde länsstyrelsen tillfälle att senast den 15 maj 1974 yttra sig över en departementspromemoria (Ds Ju 1974:2) på grundval av informationsutredningens betänkande Kungörelseannonsering (SOU 1969:7).

JO Lundvik infortrade yttrande från länsstyrelsen om vilka överväganden som legat bakom att remissen icke diarietförts och vilken handläggning av remissärendet som förekommit hos länsstyrelsen.

Länsstyrelsens administrativa enhet svarade.

Ifrågavarande ärende har handlagts i samråd mellan chefen för planeringskansliet och enhetschefen för förvaltningsavdelningens allmänna enhet varvid beslutades att något yttrande i ärendet icke skulle avges. Ge-

nom förbiseende har ärendet icke passerat administrativa enheten till följd varav någon diarieföring icke skett.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik.

Jag nöjer mig med att understryka vikten av att även remissärenden, där länsstyrelsen blott beretts tillfälle till yttrande, handläggs i föreskriven ordning. Jag vill tillägga, att det från ordningssynpunkt synes lämpligt att, då länsstyrelsen inte ämnar begagna sig av erhållet tillfälle att avge yttrande, beslutet härom dokumenteras på lämpligt sätt, exempelvis genom påteckning på remisskappan eller genom anteckning direkt i diariet.

*Offentlighet och sekretess m. m.***Myndigheternas tillhandahållande av information för rundradio**

Sedan redaktör Tom Alandh vid Fokus-Redaktionen. Sveriges Radio. vänt sig till arméstaben och försvarets civilförvaltning med begäran om medverkan i ett TV-program om "personskador i det militära och den ersättning som utgår till drabbade i militära olyckshändelser", lämnade arméstaben i skrivelse den 12 september 1974 följande besked.

Medverkan ur arméstaben avsåg

dels en intervju om säkerhetsfrågor och *dels* filmning av motorcykelordonnans och kastning av "lös handgranat".

Säkerheten vid hantering m. m. av vapen och ammunition är en mycket väsentlig fråga. Säkerhetsbestämmelserna är omfattande och noggrant utformade. De regleras i Säkerhetsinstruktion för vapen och ammunition m. m. Krigsmakten (Säkl K), som är den för krigsmakten grundläggande instruktionen.

För respektive försvarsgren kompletteras denna gemensamma instruktion med särskilda för försvarsgrenen erforderliga säkerhetsbestämmelser. För arméns del finns således tilläggsdel för armén (Säkl A).

Det är viktigt att frågor inom detta väsentliga område besvaras korrekt och på ett för tittarna begripligt sätt. Detta kräver förberedelser före intervjun. Det är också nödvändigt att de lämnade svaren ej förkortas eller förvanskas.

Medverkan i intervjun kan därför ske under förutsättning *dels* att avsedda frågor lämnas i god tid före besvarandet och att arméstaben bereds tillfälle att få del av allt det faktaunderlag som i övrigt ingår i programmet. *dels* att ansvarig programutgivare på bilagda kopia av denna skrivelse bekräftar att det intervjuavsnitt där staben medverkar sänds i sin helhet och i ett sammanhang, såvida inte staben före sändningen medgett uppdelning, ändring eller omredigering.

Chefen för armén förutsätter dessutom att försvarets civilförvaltning, som har ansvaret för ersättningsfrågorna, medverkar i programmet.

Om överenskommelse träffas angående medverkan i intervju på ovan föreslagna villkor, kan även medverkan ur armén ske vid filmning av motorcykelordonnans och kast med "lös handgranat".

I enlighet med av Tom Alandh muntligt framfört önskemål kan kopia av skadekommissionens rapport från Ravlundaolyckan (1970-09-22 Fo 11 706) överlämnas under hand.

Försvarets civilförvaltning lämnade genom skrivelse den 5 september 1974 ett besked av i princip samma innehåll.

Under hänvisning till de erhållna beskeden anförde Sveriges Radio i skrivelse till JO.

Efter upprepade framställningar från Sveriges Radio har civilförvaltningen muntligen ändrat de framställda kraven på följande sätt. Kravet på att få ta del av allt faktaunderlag som ingår i programmet har inskränkts på så sätt att civilförvaltningen förklarar att den låter sig nöja med skriftliga utdrag i de delar som enligt Sveriges Radios bedömning är relevanta för förvaltningens medverkan. Civilförvaltningen har även uteslutit senare delen i det andra villkoret "i den mån civilförvaltningen — — — därav."

Det förtjänar framhållas att Sveriges Radio som alternativ till de villkor som civilförvaltningen uppställt erbjudit förvaltningen att se det färdigredigerade programmet före sändning samt att därvid framföra synpunkter med förbehåll för Sveriges Radios oinskränkta rätt att själv avgöra programmets utformning vid sändning. Civilförvaltningen har dock förklarar att detta alternativ ej kunde anses tillgodose dess krav.

Chefen för armén har varken genom senare skrivelse eller på annat sätt ändrat de i skrivelsen 1974-09-12 uppställda kraven.

Eftersom Sveriges Radio ansett de krav myndigheterna sålunda uppställt vara oacceptabla har Sveriges Radio ansett sig nödsakad slutföra programarbetet enbart på grundval av handlingarna utan ytterligare medverkan av myndigheterna.

Enligt Kungl. Maj:ts servicecirkulär till statsmyndigheterna 7 juni 1972 skall myndighet i lämplig utsträckning gå allmänheten till handa med upplysningar i frågor som rör myndighetens verksamhetsområde.

Båda myndigheterna har i sina ovannämnda skrivelser i och för sig accepterat den medverkan som Sveriges Radio föreslagit men därvid uppställt ovannämnda villkor.

Radiolagen och radioansvarighetslagen samt avtalet med staten utgör tillsammans de grundläggande dokumenten för Sveriges Radios verksamhet.

Samtliga dokument trädde i kraft den 1 juli 1967 sedan regering och riksdag avslutat behandlingen av 1960 års radioutredning samt därvid i anslutning till prop. nr 136/1966 antagit riktlinjer för rundradions fortsatta verksamhet.

Genomgående grundtema vid regeringens och riksdagens behandling samt i de nämnda dokumenten är bibehållande och förstärkning av den traditionella friheten från beroende av statsmakterna, myndigheterna och enskilda vid produktion och sändning av program. I förväg lagda hinder för produktion och sändning har uttryckligt begränsats på motsvarande sätt som enligt tryckfrihetsförordningen gäller för tryckt skrift. Först i efterhand får myndighet (domstol eller radionämnden) företa granskning av programs överensstämmelse med gällande lagbestämmelser eller övriga bestämmelser.

De i förevarande fall relevanta stadgandena torde vara *dels* radioansvarighetslagens regler om programutgivarens ansvar för yttrandefrihetsbrott i radioprogram som kombinerats med bestämmelsen att ingenting får sändas mot programutgivarens vilja *dels* radiolagens bestämmelse om ensamrätt för Sveriges Radio att avgöra vad som skall förekomma i rundradio-sändning samt censurförbudsbestämmelsen i samma lag innebärande att myndighet eller annat allmänt organ ej i förväg får granska eller föreskriva förhandsgranskning av program och ej heller förbjuda sändning på grund av dess innehåll. Såsom enda undantag från sistnämnda bestämmelser stadgas att förhandsgranskning eller sändningsförbud kan förekomma i fråga om bild som återger Sverige eller del därav och som innehåller upplysning av betydelse för rikets försvar.

Vad Sveriges Radio främst önskar få prövat är följande tre frågor:

1. Är myndighets krav på att få ta del av allt faktaunderlag för programmet förenligt med det i radiolagen stadgade förbudet för myndighet att förhandsgranska program eller föreskriva förhandsgranskning av program?

2. Är myndighets begäran om att programutgivaren i förväg skall förbinda sig att sända en del av programmet i oförändrad form i överensstämmelse med bestämmelsen i radioansvarighetslagen 3 § att ingenting får sändas mot programutgivarens vilja?

3. Står myndighets krav på att programmet skall sändas i oförändrad form såsom det inspelats i strid med förbudet i radiolagen för myndighet att förbjuda sändning på grund av dess innehåll?

Det skulle för Sveriges Radio och säkerligen även för olika myndigheter vara av stort värde att genom ett uttalande av justitieombudsmannen få riktlinjer för framtida kontakter rörande myndigheternas tillhandahållande av information för rundradio. Detta uttalande torde lämpligen kunna grundas på skrivelsen från chefen för armén och på skrivelsen från civilförvaltningen i dess ursprungliga skick och även i dess muntligen modifierade form. Enligt Sveriges Radios mening står även de modifierade kraven icke i överensstämmelse med de bestämmelser som gäller för Sveriges Radios verksamhet.

Efter remiss avgav chefen för armén följande yttrande.

Vid information i försvarsfrågor – liksom vid all annan samhällsinformation – har allmänheten rätt att kräva, att den lämnade informationen skall vara saklig och korrekt. För krigsmakten gäller också i detta hänseende tjänstereglementets bestämmelser för försvarsinformation. Där anges bl. a. följande (TjRK, kap 16, mom 5).

”Försvarsinformation skall vara saklig och så fullständig som sekretessföreskrifterna medge. Utebliven eller ofullständig information kan minska förtroendet för den militära verksamheten.” Denna föreskrift kompletteras av den bestämmelse som lämnas i TjRK kap 17 mom 25 där det beträffande deltagande i filminspelning som ej sker för krigsmaktens räkning bl. a. anges följande: ”— — — . Tillstånd får icke meddelas, om filminspelningen bedöms medföra skada för rikets säkerhet eller krigsmaktens anseende, olägenhet för den militära tjänstgöringen eller kostnad för statsverket. Militär kontroll skall utövas under inspelningen. — — — .”

Chefen för armén finner det angeläget att i Sveriges Radio och andra massmedia medverka till en saklig och rättvisande information i alla frågor som rör försvaret. Det i Sveriges Radios anmälan aktuella programmet avsåg frågor av stor vikt, nämligen säkerhetsfrågor under utbildning och ersättningar vid militära olyckshändelser. Säkerhetsbestämmelser för krigsmakten som kan beröra dylika frågor återfinns i ett antal publikationer bl. a. i:

Arméreglemente Del I 1971

Soldatinstruktion för armén Materiel (Soldl Mtrl) 1969

Säkerhetsinstruktion för vapen och ammunition m. m. (Säkl K och Säkl A)

Skjutinstruktion för artilleriet (Skjutl Art I) 1960

Soldatinstruktion Motortjänst (Soldl Motor) 1967

Sammanställning av bestämmelser och anvisningar för militär vägtrafik (Sam Trafik)

Ammunitionsröjningsinstruktion Fred 1971

Fältarbetsinstruktion för armén (Fältarbl III) 1961 med ändringstryck TKO 71035 och TKG 740114: 707

Dessa bestämmelser är av naturliga skäl omfattande och detaljerade samt innehåller säkerhetsregler rörande alla slag av vapen, ammunition och fordon och övrig materiel, som finns inom armén. Bestämmelserna har till stora delar karaktär av uppslagsverk. Det är mot bakgrund härav i det närmaste omöjligt för någon enskild officer att oförberedd kunna ge nöjaktiga svar på alla frågor härom, som kan komma att ställas under en intervju eller i ett TV-program. Även relativt små ändringar eller med icke tillräcklig sakkunskap gjorda avkortningar av lämnade svar skulle kunna resultera i direkt vilseledande information.

Den i producent Tom Alandhs brev av 74-09-10 (bifogas) gjorda framställningen om "en intervju om säkerhetsfrågor med någon officer med kunskaper i ämnet" gav inte tillräckligt underlag för val av sakkunnig personal och förberedelser för korrekt information.

Det har mot bakgrund av tidigare nämnda bestämmelser i TjRK och frågeställningens vidd ställt sig naturligt att försöka säkerställa en handläggningens form där rättvisande och saklig information skulle kunna lämnas från chefens för armén representant. Detta bör uppfattas som tecken på samarbetsvilja och noggrannhet och inte som försök att försvåra programarbetet vid Sveriges Radio.

Erfarenhetsmässigt kan missuppfattningar lätt uppstå, när redogörelser för komplicerade bestämmelser kommenteras av icke tillräckligt sakkunnig personal eller varvas med intervjuuttalanden. Det svar, som Chefen för armén lämnade till Sveriges Radio i skrivelse 1974-09-12, var ett uttryck för Chefens för armén önskan om sådana samarbetsformer, att resultatet skulle bli ett bra program ur såväl Sveriges Radios som Chefens för armén synpunkt. Efter mottagandet av skrivelsen återkom dock Sveriges Radio icke i ärendet. Chefens för armén svar var icke avsett som och kan inte anses vara en begäran om förhandsgranskning i den bemärkelse som radiolagen (§ 8) avser.

I anslutning till Sveriges Radios frågor nr 2 och 3 vill Chefen för armén framhålla att programledaren vid programmets slutliga utformning skulle haft full frihet att utesluta hela den del av programmet, som avsåg representantens för Chefen för armén medverkan. I Chefens för armén skrivelse har inte ifrågasatts producentens och övriga medverkandes rätt att framföra sina synpunkter eller ställningstaganden.

Chefen för armén är angelägen om ett gott och öppet samarbete med Sveriges Radio. Chefen för armén kan dock inte frångå sin uppfattning att samarbetsformerna måste säkerställa att lämnad information är saklig och rättvisande, då den förs ut till allmänheten.

Också försvarets civilförvaltning inkom efter remiss med yttrande och anförde.

Vid sammanträffande 1974-09-07 med projektledaren för Fokus, producenten Erik Eriksson, samt 1974-09-10 med Eriksson och en av Sveriges Radios jurister, jur kand Ulf Peyron, gjordes de i anmälan omnämnda ändringarna i de för civilförvaltningens medverkan i programmet ställda villkoren. Civilförvaltningen erbjöd sig vid sammanträffandena att i samband med intervjun iakttä av Sveriges Radio sätta tidsgränser för civilförvalt-

ningens medverkan och att i förväg underrätta Sveriges Radio om innehållet i civilförvaltningens svar på ställda frågor alternativt att medverka vid direktsändning av det inslag i vilket civilförvaltningen skulle delta. Civilförvaltningens erbjudanden avböjdes av Eriksson och Peyron.

Civilförvaltningen vill i detta sammanhang framhålla att den anser frågan om ersättningar vid militärskador vara en viktig samhällsfråga och att det är angeläget att civilförvaltningen medverkar vid information inom detta område. Civilförvaltningen har också i detta hänseende under årens lopp bedrivit en relativt omfattande informationsverksamhet i form av föredragsturnéer, medverkan vid olika sorters utbildning för militär personal, informationsskrifter m. m.

Ersättningsområdet, särskilt det skadeståndsrättsliga, består emellertid av ett tämligen komplicerat regelsystem och informationen om detta kan genom relativt obetydliga justeringar i framlagda fakta få ett helt snedvridet innehåll. Civilförvaltningens begäran att det avsnitt, vari den medverkade, skulle sändas i sin helhet och i ett sammanhang hade sin grund enbart i en önskan att säkerställa en ur civilförvaltningens synpunkt korrekt information om ämnet ifråga. Om en myndighet inte kan få tillfredsställande garantier för att en sådan önskan skall vinna gehör, torde tjänsteman hos myndigheten varken kunna eller böra åläggas att över huvud taget uttala sig i ärendet.

I anslutning till de av Sveriges Radio framställda tre frågorna får civilförvaltningen närmare anföra.

1. Frågan om förhandsgranskning diskuterades vid sammanträdena 09-07 och 09-10. Civilförvaltningen har med villkoret att få ta del av allt faktaunderlag aldrig avsett annat faktaunderlag än det, som hänförde sig till de delar av programmet i vilka civilförvaltningen ombads medverka. Civilförvaltningen anser inte att det uppställda kravet att få ta del av faktaunderlaget för programmet innebar att civilförvaltningen ställde förhandsgranskning som villkor för sin medverkan.

Meningen "i den mån civilförvaltningen inte uttryckligen före sändningen medger uppdelning, ändring eller omredigering i övrigt", var avsedd som ett tillmötesgående av Sveriges Radios eventuella behov av omredigering. Med framhållande härav förklarade sig civilförvaltningen villig att stryka meningen, för den händelse att den kunde uppfattas som en önskan om förhandsgranskning.

2. I anslutning till Sveriges Radios fråga under punkt 2 kan konstateras att programledaren vid programmets slutliga utformning kunde avstå från att över huvud taget ta med det inslag i vilket civilförvaltningen medverkade. Enligt civilförvaltningens mening är det uppenbart att programledaren under alla förhållanden hade kunnat förbjuda sändning av programinslag som enligt hans mening innefattade yttrandefrihetsbrott. Vid direktsändning hade för övrigt 4 § andra stycket radioansvarighetslagen kunnat tillämpas.

3. 8 § radiolagen innehåller förutom förbud mot förhandsgranskning även förbud för myndighet att förbjuda sändning på grund av dess innehåll. Civilförvaltningen har aldrig avsett att söka förbjuda sändning av programmet. Någon sådan avsikt lär inte heller kunna utläsas ur civilförvaltningens skrivelse till Sveriges Radio. Civilförvaltningen avböjde att se programmet i förväg.

Handlingarna i ärendet remitterades härefter till nämnden för samhällsinformation för yttrande. Nämnden anförde som svar följande.

Nämnden ser inte som sin uppgift att besvara de frågor som Sveriges Radio (SR) ställt till JO. Däremot vill nämnden ge några allmänna synpunkter på relationen mellan massmedier och myndigheter i samband med samhällsinformation.

När det gäller etermedierna har nämnden direkt kontakt med den samhällsinformation som regleras av 11 § i avtalet mellan staten och Sveriges Radio AB, där det bl. a. sägs:

På begäran av statlig myndighet skall bolaget låta sända meddelande, som är av vikt för allmänheten. Bolaget har därvid att tillse, att meddelandet ges en för rundradion lämplig utformning och att det ej genom sin omfattning eller eljest inverkar menligt på programverksamheten.

För denna verksamhet förekommer ett frivilligt samråd mellan en beredningsgrupp för samhällsinformation inom Sveriges Radio, myndigheter och nämndens kansli.

De meddelanden det här gäller är, utöver avgiftsbelagda efterlysningar, t. ex: i P 1 allmänna påminnelser om tidpunkt för vissa skyldigheter såsom deklaraionsdatum m. m. eller vissa nya rättigheter såsom bostadsbidrag, meddelanden om trafikomläggningar, varningar av olika slag såsom skjutövningar, halka och dåligt väglag, uppläsning av sjöfartstelegram, lotsmeddelanden; i P 3 förhandstips om egna program, s. k. "trailers" och information om trafiksäkerhet, sociala förmåner, naturskydds- och miljövårdsfrågor, nedskräpning, etc; i regionalradion bl. a. om inställda teaterföreställningar och evenemang.

En del av dessa meddelandetyper förekom tidigare även i TV, men mera restriktivt. På grund av TV-mediets karaktär befanns effekten dålig och inslagen tråkiga när en person via TV-rutan lämnade ett offentligt meddelande. Därför utvecklades under benämningen särskild samhällsinformation denna verksamhet i TV med ett 5-minutersprogram per vecka under rubriken "Anslagstavlan" i TV 2 och "Meddelanden" i TV 1. Inslagen är på 15 till 180 sekunder och kallas numera TV-blänkare. Denna organiserade utveckling av Sveriges Radios service är värdefull för myndigheterna såväl som för medborgarna.

Om relationerna mellan myndigheterna och massmedierna i övrigt vill nämnden framhålla följande.

Som allmänhetens bevakare av bl. a. samhällsorganens verksamhet bör det ligga i massmediernas eget intresse att arbeta med ett vederhäftigt bakgrundsmaterial. Detta förutsätter ofta myndigheternas egen medverkan.

Massmediernas uppgift att återge och tolka bl. a. lagar och förordningar på ett för lekmän lättbegripligt sätt är svår och bör självfallet underlättas så mycket som möjligt av myndigheterna. En tjänsteman vid en myndighet kan emellertid ha svårt att göra intervjuuttalanden om detaljer som han eller hon inte handlägger eller själv ansvarar för inom myndigheten. Därför kan förberedelser behöva göras inom en myndighet när massmedierna ställer frågor som skall besvaras i artiklar eller etermedioprogram. En misstolkning eller en felaktig inplacering, medveten eller omedveten, av en tjänstemans uttalande kan få konsekvenser för den enskilde tjänstemannen, som är svåra att överblicka.

En prövad metod att undvika sakfel är att intervjupersonen före publice-

ring får en kopia på manuskriptet (för press) eller muntligt uttalande (för press och etermedier) inspelat på band. Om krav på exakt återgivning av uttalanden ställs av intervjupersonen kan artikelutformning eller programredigering med syfte att ge lättfattlig information åt allmänheten emellertid försvåras eller helt omöjliggöras.

Även om det kan vara svårt att avväga gränsen mellan fackmässiga krav på innehållets stringens och journalistiska krav på dess förmåga att väcka intresse respektive vara lättbegripligt bör avvägningen med god vilja på ömse sidor kunna göras utan förfång för sakinnehållet.

I yttrande över det sammanbragta materialet anförde Sveriges Radio AB.

I skrivelse 1974-09-17 har Sveriges Radio framhållit betydelsen av ett uttalande från justitieombudsmannen för att klargöra förhållandena vid myndigheters tillhandahållande av information för rundradio med hänsyn till lagfästa principer om frihet från beroende av statsmakter, myndigheter och enskilda vid produktion och sändning av program.

Mot denna bakgrund torde det enligt Sveriges Radios mening ur principiell synpunkt förefalla betänkligt att myndighet, med den tyngd officiella skrivelser av nu förevarande art får anses ha, får sådana möjligheter att påverka informationsspridningen i massmedia, som icke förutsatts i gällande lag och författning. Detta bör gälla oavsett att vissa uppställda krav sedermera modifierats eller fråntratts, särskilt som dessa ändringar kommit till stånd först efter kraftiga framställningar från Sveriges Radios sida. Det torde nämligen kunna göras gällande att representanter för massmedia icke alltid har motsvarande möjligheter att agera då myndighet uppställt krav eller villkor liknande nu ifrågasvarande. Detta förhållande kan således enligt Sveriges Radios mening innebära risk för i lagstiftningen ej åsyftade hinder för yttrande- och tryckfrihet.

Det åligger Sveriges Radio enligt gällande regler i radiolagen och avtalet med staten att bl. a. tillse att innehållet i program är sakligt korrekt. Detta omfattar självfallet alla saklighetsaspekter men torde knappast kunna innebära att Sveriges Radio för att – som civilförvaltningen anför i sitt yttrande – "säkerställa en ur civilförvaltningens synpunkt korrekt information" skulle vara hänvisat till att som villkor för civilförvaltningens medverkan acceptera sändning i sin helhet och i ett sammanhang av det avsnitt vari civilförvaltningen medverkat.

Förutom att detta enligt Sveriges Radios mening skulle stå i strid med programutgivarens ansvar och befogenhet enligt radioansvarighetslagen kan – såsom Nämnden för samhällsinformation framhållit i sitt yttrande – krav på exakt återgivning av uttalanden av intervjupersoner innebära att programredigering med syfte att ge lättfattlig information åt allmänheten försvåras eller helt omöjliggöres.

Civilförvaltningen har i sitt yttrande anförat att Sveriges Radios representanter Eriksson och Peyron vid sammanträffande 1974-09-10 avböjt civilförvaltningens erbjudande att i förväg underrätta Sveriges Radio om innehållet i civilförvaltningens svar på ställda frågor alternativt att medverka vid direktsändning av det inlag i vilket civilförvaltningen skulle delta.

Denna uppfattning av vad som förekommit vid sammanträffandet kan Sveriges Radio icke dela. Vad Sveriges Radios representanter framhållit är dels att civilförvaltningens erbjudande om att Sveriges Radio i förväg skul-

le få del av civilförvaltningens svar på ställda frågor icke gjorde det möjligt för Sveriges Radio att acceptera civilförvaltningens krav på skriftlig förbindelse av programutgivaren om sändning av civilförvaltningens medverkan i sin helhet och i ett sammanhang dels att det av produktionstekniska skäl icke var möjligt att genomföra en direktsändning. Mycket få av Sveriges Radios TV-sändningar sker såsom direktsändningar. Focus är ett program som produktionstekniskt icke kan arrangeras som direktsändning. Erbjudande om deltagande i direktsändning kunde således blott innebära att medverkan över huvud ej kunde bli aktuell i Focusprogrammet.

Civilförvaltningen har i sitt yttrande framhållit att det enligt dess mening är uppenbart att programledaren – varmed civilförvaltningen torde åsyfta programutgivaren – under alla förhållanden hade kunnat förbjuda sändning av programinslag som enligt hans mening innefattade yttrandefrihetsbrott.

Sveriges Radio delar härvidlag helt civilförvaltningens uppfattning vilket också anförts vid kontakterna med civilförvaltningen som skäl för att det icke är möjligt för programutgivaren att i förväg underteckna den förbindelse som krävdes.

Genom undertecknandet av en sådan förbindelse skulle en direkt konflikt uppkomma med den i radioansvarighetslagen för programutgivaren stadgade befogenheten som sammanhänger med hans ensamansvar.

Genom att uppställa detta krav skulle civilförvaltningen således försätta programutgivaren i en situation där han på grund av sitt ansvar och sin befogenhet enligt radioansvarighetslagen kunde tvingas att bryta den ingångna förbindelsen. Rättsverkningarna av ett sådant avtalsbrott kan visserligen betecknas som osäkra men blotta förhållandet att programutgivaren skulle försättas i en sådan situation måste anses betänkligt.

Sveriges Radio har enligt avtalet med staten ålagts att bedriva programverksamheten med beaktande av ljudradions och televisionens centrala ställning i samhället varav bl. a. följer skyldighet att i lämplig form orientera om viktigare samhällsfrågor samt stimulera till debatt kring sådana frågor.

Sveriges Radio delar civilförvaltningens och chefens för armén uppfattning att det i förevarande fall aktuella ämnet utgör en viktig samhällsfråga samt att allmänheten har rätt att kräva saklig och korrekt information. Det måste emellertid anses åligga Sveriges Radio ensamt att enligt gällande regler bära det fulla ansvaret för den slutliga utformningen av den information som genom programmet skall lämnas allmänheten. Detta följer generellt av det lag- och avtalsystem som reglerar Sveriges Radios verksamhet och speciellt genom den i avtalet med staten stadgade skyldigheten om lämplig form vid bedrivande av programverksamheten.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande.

Radiofriheten är utformad med tryckfriheten som förebild. I fråga om föreskrifterna i tryckfrihetsförordningen finns det nu skäl att särskilt erinra om tryckfrihetsdefinitionen i 1 kap. 1 § första stycket tryckfrihetsförordningen, som utsäger bl. a. att med tryckfrihet förstås varje svensk medborgares rätt att, utan några av myndighet eller annat allmänt organ i förväg

lagda hinder. utge skrifter. Vidare märks föreskriften i 1 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen om att någon tryckningen föregående granskning av skrift eller något förbud mot tryckning därav inte får förekomma och att det ej heller är tillåtet för myndighet eller annat allmänt organ att på grund av skrifts innehåll, genom åtgärd som inte äger stöd i förordningen, hindra tryckning eller utgivning av skriften eller dess spridning bland allmänheten. Erinras kan också om föreskriften i 1 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen om att för missbruk av tryckfriheten eller medverkan däri ej någon får i annan ordning eller i annat fall förordningen bestämmer kunna tilltalas eller dömas till ansvar eller ersättningsskyldighet eller skriften konfiskeras eller läggas under beslag. Om tryckfrihetsbrott stadgas i 7 kap. tryckfrihetsförordningen och om enskilt anspråk i 11 kap. tryckfrihetsförordningen. Enskilt anspråk i anledning av missbruk av tryckfriheten får grundas allenast därå att den skrift, som anspråket avser, innefattar tryckfrihetsbrott.

Om förbudet mot förhandsgranskning av skrift, som är avsedd att tryckas, uttalades i motiven till 1 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen (prop. 1948: 230 s. 110) att såvitt angick förhandsgranskning avsågs att förbjuda en med tvång upprätthållen censur. Däremot skulle genom förbudet skriftens upphovsman inte hindras att frivilligt låta granska dess innehåll av myndighet eller enskild. Föreskriften skulle sålunda inte omöjliggöra att t. ex. under krigsförhållanden överenskommelse träffas med pressen att visst nyhetsmaterial skall underställas ett rådgivande organ i syfte att förhindra röjandet av hemliga förhållanden. Det tillades att underlåtenhet att följa överenskommelsen dock inte kunde medföra annan påföljd än beivran av tryckfrihetsbrott. då sådant ägt rum. Fahlbeck anför (Tryckfrihetsrätt s. 34) att stadgandena i tryckfrihetsförordningen riktar sig mot alla slag av censur: förhandsgranskning, överinseende över författare, utgivare, förläggare eller boktryckare, utgivnings- eller spridningsförbud, ävensom mot åtgärder av myndighet eller annat offentligt organ att "mörklägga" förhållanden eller undertrycka meddelanden, åtgärder alltså vilka kan betecknas såsom preventiva ifråga om tryckningen. Han framhåller dock också att intet tryckfrihetsrättsligt hinder föreligger för myndighet att under hand och på frivillighetens väg anordna upplysning och konsultation med t. ex. pressen. I Frihet och ansvar i tryck och radio (s. 39) uttalar Holmberg att censurförbudet inte hindrar en överenskommelse med myndighet eller enskild om frivillig förhandsgranskning. Den som underlåter att följa en överenskommelse med en myndighet eller som publicerar en uppgift i strid med ett besked från myndigheten kan dock inte drabbas av någon påföljd annat än enligt tryckfrihetsförordningens regler och en förutsättning är givetvis då att publiceringen innefattar tryckfrihetsbrott. Holmberg tillägger att, om en överenskommelse med enskild om censur kan ha någon verkan därutöver, får anses vara en öppen fråga. Han hänvisar sedan till ett uttalande av Eek (Nya tryckfrihetsförordningen s. 70) om att det

kan tänkas att ett avtal varigenom en person helt fränsäger sig möjligheten att begagna den frihet, som enligt tryckfrihetsförordningen skall tillkomma envar, kan vara att betrakta som ogiltigt, emedan dess innehåll strider mot god sed (pactum turpe).

Vad härefter gäller radiofriheten märks att i 8 § radiolagen föreskrivs att myndighet eller annat allmänt organ ej får i förväg granska eller föreskriva förhandsgranskning av radioprogram och ej heller förbjuda radiosändning eller trådsändning på grund av dess innehåll med visst i andra stycket angivet undantag. Vidare kan nämnas att det i 2 § radioansvarighetslagen sägs att missbruk av yttrandefriheten i radioprogram medför ansvar och skadeståndsskyldighet endast när gärningen innefattar yttrandefrihetsbrott. I motiven till censurförbudet i 8 § radiolagen anförde departementschefen (prop. 1966: 149 s. 33) att en av hörnpelarna i skyddet för tryckfriheten i vårt land är det förbud mot censur av tryckt skrift som föreskrivs i 1 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen. Det föreslagna förbudet mot censur i fråga om radioprogram var uppbyggt efter samma principer. Departementschefen medgav att man inte utan vidare kunde jämställa radion med pressen i fråga om censurförbud men förklarade att principen om pressens självständighet och frihet från förhandsgranskning av myndighet eller annat organ dock enligt hans mening otvivelaktigt borde gälla även för radion. Han erinrade också om att han framhållit vikten av att det företag, som tillerkänns ensamrätt att bestämma vilka program som skall förekomma i rundradiosändning, självständigt handhar det löpande programarbetet inom ramen för kravet på opartiskhet och saklighet och de riktlinjer som dras upp i överenskommelsen med staten. Ett censurförbud hade betydelse framför allt som en garanti för att företagets självständighet i detta hänseende trygades. I specialmotiveringen (s. 40) framhöll departementschefen vidare att censurförbudet borde lika litet som motsvarande förbud enligt tryckfrihetsförordningen hindra en frivillig censurering på det sätt som bl. a. ÖB förordat. ÖB hade erinrat om att förbudet mot förhandsgranskning i tryckfrihetsförordningen inte hindrar att en tidning eller en författare frivilligt kunde förbinda sig att ställa artikel och bilder till myndighets förfogande för granskning. Tryckfrihetsförordningen hindrade inte heller att vederbörande samtidigt förband sig att respektera myndighetens anvisningar om uteslutningar eller ändring i manuskriptet med hänsyn till sekretesskravet. ÖB förutsatte att det föreslagna censurförbudet inte hindrade att ett motsvarande förfarande kunde tillämpas när det gällde radio- och televisionssändningar. En sådan ordning skulle vara ägnad att underlätta meddelande av önskvärda upplysningar till allmänheten om krigsmakten.

Vid avgörandet av ett ärende (dnr 1540/73) angående förhandsgranskning av en tidningsartikel hos försvarsstaben anförde jag.

Såsom framgår av ovannämnda härstädes upprättade remisspromemoria till försvarsstaben innebär tryckfrihetsförordningens förbud mot förhands-

granskning av tryckt skrift inte att en på frivillig väg åstadkommen förhandsgranskning skulle vara otillåten. Den i ärendet företagna utredningen ger inte stöd för annat antagande än att den förhandsgranskning, som förekommit av tidningen SE:s artikel, skett på begäran av tidningens chefredaktör och sålunda utan tvång eller otillbörlig påtryckning från försvarsstabens sida. Ej heller i övrigt har något framkommit som tyder på att den militära presstjänsten eljest vid utövandet av sin rådgivning till massmedia i sekretessfrågor skulle kräva att få för publicering avsett material sig underställt i och för granskning. Klagomålen föranleder därför ingen ytterligare åtgärd från min sida.

Av vad nu återgivits framgår vilka restriktioner en myndighet måste ålägga sig med hänsyn till press- och radiofriheten i den fria samhällsinformationens och samhällsdebattens intresse till som det heter i tryckfrihetsförordningen "främjande av ett fritt meningsutbyte och en allsidig upplysning". En myndighet har emellertid också åligganden att aktivt verka för information till allmänheten och massmedia. I 8 § allmänna verksamstadgan sägs härom att myndighetens chef skall tillse att, i mån av behov, särskilda anordningar vidtas för att underlätta för parter, företrädare för nyhetsorganen och andra intresserade att få upplysning om myndighetens verksamhet och i servicecirkuläret till statsmyndigheterna (1972: 406) är föreskrivet att myndighet skall i lämplig utsträckning gå allmänheten till handa med upplysningar i frågor som rör myndighetens verksamhetsområde. I en myndighets allmänna uppgifter anses också ingå att bevaka sina förvaltningsuppgifter på samhällsinformationsplanet och verka för att allmänheten får en så korrekt och rättvisande bild som möjligt av förhållandena.

Informationsutredningen har i sitt betänkande "Vidgad samhällsinformation" (SOU 1969: 48) ingående diskuterat mål och medel för myndigheternas samhällsinformation. Utredningen framhöll bl. a. att förväntningarna på offentliga myndigheters beredvillighet att öppet redovisa verksamheten för allmänheten naturligtvis är stora redan av det skälet att dessa myndigheter fått sig uppgifter förelagda av demokratiska politiska organ. Viktigare var emellertid enligt utredningen att det gäller en verksamhet som medborgarna själva bekostar och betjänas av. När det gäller informations-spridning genom massmedia gjorde utredningen skillnad mellan textutrymme i den redaktionella avdelningen, som inte kan köpas eller dirigeras – redaktionell information – och annonsutrymme, som kan köpas – beställd information. Utredningen framhöll att samhällets myndigheter och organ enligt gällande tryckfrihetsförordning skall låta representanter för massmedia i deras egenskap av företrädare för samhällsmedborgarna ta del av allt ej sekretessbelagt material de önskar och få den hjälp de behöver för att kunna ge en korrekt bild av ifrågavarande ärende. Vidare uttalade utredningen att den hjälp som myndigheterna erbjuder journalister m. fl. såg utredningen inte enbart som en service åt enskilda nyhetsorgan utan ytterst som ett sätt att tillgodose medborgarnas rätt till insyn i den of-

fentliga förvaltningens verksamhet. När det gäller etermedia konstaterade utredningen att de på grund av innehållet i avtalet mellan svenska staten och Sveriges Radio AB är tillgängliga för enbart redaktionell information enligt sedvanliga publicistiska principer. I motsats till övriga massmedia kan de inte användas för beställd information av planerad, förprövad och effektkontrollerad karaktär. Någon inskränkning gäller inte i Sveriges Radios ensamrätt att avgöra programinnehållet. Nämnden för samhällsinformation har i sitt yttrande närmare belyst formerna för samhällsinformation i etermedia.

Å ena sidan står alltså förbudet mot att myndighet med någon form av tvång bereder sig möjlighet till förhandsgranskning av något som är avsett för publicering i pressen eller sändning i radio eller television och å andra sidan friheten för myndighet att gå en tidning eller Sveriges Radio tillhanda med en kritisk genomläsning utmynnande i råd och påpekanden när så begärs. Vidare står å ena sidan myndighets skyldighet att respektera den grundtanke på vilken radiolagen bygger att Sveriges Radio skall under frihet och självständighet handha det löpande programarbetet inom ramen för kravet på opartiskhet och saklighet och de riktlinjer som dras upp i överenskommelsen med staten och å andra sidan myndighets skyldighet att verka för en god samhällsinformation inom sitt förvaltningsområde.

ÖB framhöll i sitt av departementschefen åberopade yttrande över förslaget till radiolag att ett förfarande bör kunna tillämpas när det gäller radio- och televisionssändningar som innebär att Sveriges Radio frivilligt förbinder sig att ställa sitt material till myndighets förfogande för granskning och samtidigt förbinder sig att respektera myndighetens anvisningar om uteslutningar eller ändring i manuskriptet av hänsyn till sekretesskravet. Som Holmberg framhållit i sitt ovan citerade uttalande är det i viss mån en öppen fråga om en sådan "förbindelse" kan tillerkännas någon rättsverkan. Enligt min mening rimmar det illa med tryckfrihetens och radiofrihetens principer att pressens eller radions frihet och självständighet avtalas bort genom att en journalist eller representant för Sveriges Radio förbinder sig att respektera en myndighets anvisningar om uteslutningar eller ändringar. Jag ställer mig därför mycket tveksam till att någon egentlig avtalsbarhet skulle finnas här och att ett brytande av ett sådant "avtal" skulle kunna medföra några civilrättsliga påföljder. Jag vill i detta sammanhang särskilt erinra om departementschefens uttalande i prop. 1948: 230 s. 110 att underlåtenhet att följa en överenskommelse om granskning inte kan medföra annan påföljd än beivran av tryckfrihetsbrott, vilket på radiosidan motsvaras av beivran av yttrandefrihetsbrott. Givet är att en myndighet inte får träffa en överenskommelse med en journalist eller en representant som ger sig ut för att vara något annat än vad den i så fall verkligen är, nämligen en gentlemen's agreement. Myndigheten bör över huvud taget inte söka få Sveriges Radio att förbinda sig till något utan handla med utgångspunkt i den frihet och självständighet som radiolagen förutsätter att

Sveriges Radio skall verka under. Det måste ankomma på Sveriges Radio själv att under beaktande av sitt samhällsansvar avgöra om Sveriges Radio skall följa myndighetens råd och påpekanden.

De uttalanden om frivillig förhandsgranskning som gjorts i motiven till 1 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen och 8 § radiolagen har hänfört sig främst till arrangemang som har till syfte att förebygga att hemliga förhållanden röjs och att pressen eller Sveriges Radio sig själv ovetande gör sig skyldig till tryckfrihetsbrott respektive yttrandefrihetsbrott. I och för sig bör frivillig förhandsgranskning emellertid kunna förekomma också i annat än detta speciella syfte. Om en tidning eller Sveriges Radio vill återförsäkra sig mot att felaktiga eller missvisande uppgifter insmyger sig i en artikel eller ett program, bör man kunna begära att en sakkunnig myndighet kontrollläser ett manuskript e. d. och gör de påpekanden myndigheten finner påkallade och det framstår som en naturlig service från myndigheten att denna tillmötesgår en sådan begäran i synnerhet då myndigheten har ett intresse av korrekt och allsidig information att bevaka på området.

I det här aktuella fallet hade Sveriges Radio inte gjort någon framställan hos arméstaben och försvarets civilförvaltning om kontrollgenomgång av material som man ämnade använda för sitt program. I stället var det så att Sveriges Radio begärt intervjuer med en representant för arméstaben om säkerhetsfrågor vid militära övningar och med en representant för civilförvaltningen om ersättningar för skador vid olycksfall i den militära verksamheten. Den primära frågan var alltså om myndigheterna skulle lämna sådan medverkan eller ej. Härom kan sägas att, som det uttrycks i service-cirkuläret, myndigheterna hade att i lämplig utsträckning gå Sveriges Radio till handa med information. Den känsliga punkten var emellertid om myndigheterna i detta sammanhang kunde uppställa villkor som innebar förhandsinsyn i det som skulle sändas. Vid bedömningen härav ter det sig därför naturligt att till utgångspunkt ta vad förut sagts om möjligheterna till och formerna för överenskommelser om förhandsgranskning av programmaterial. I skrivelserna från arméstaben och försvarets civilförvaltning betonades angelägenheten av att den information som kom från dem blev korrekt och rättvisande. Härom är intet att säga. Det åligger myndigheterna att slå vakt om detta intresse. Till säkerställande härav förklarades att medverkan i intervjun kunde ske under förutsättning att avsedda frågor lämnades i god tid före besvarandet och att man bereddes tillfälle att få del av allt det faktaunderlag som i övrigt skulle ingå i programmet. Såvitt framgår av skrivelserna var syftet inte att myndigheterna skulle granska faktaunderlaget och söka påverka dess innehåll utan att man skulle få möjlighet att förbereda sin medverkan på bästa och mest ändamålsenliga sätt. Som nämnden för samhällsinformation framhållit kan förberedelser behöva göras inom en myndighet när massmedierna ställer frågor som skall besvaras i artiklar eller etermedieprogram. Jag kan med hänsyn härtill inte finna något otillbörligt i att myndigheterna ansåg sig behöva tillgång till informa-

tion om programmets allmänna uppläggning och sakinhåll och gjorde detta till förutsättning för sin medverkan. Utan varje kunskap om programmets innehåll riskerade myndigheterna att hamna snett eller vid sidan och deras lämnade information kunde komma att peka fel. Någon form av orientering om programinnehållet måste kunna ställas upp som villkor av den vars medverkan begärs, så att han inte famlar i blindo. Den invändningen kan dock i det aktuella fallet göras att myndigheterna sträckte sig längre än som var rimligt genom att begära få del av *allt* det faktaunderlag som skulle ingå i programmet. Genom att villkoret för medverkan formulerades på sådant sätt gav det sken av att myndigheterna ville granska hela programunderlaget och påverka uppläggnings- och innehållet av programmet, något som ej stod i överensstämmelse med förbudet för myndighet att föreskriva förhandsgranskning av program.

Nämnden för samhällsinformation anför att en prövad metod att undvika sakfel är att intervjupersonen före publicering får en kopia på manuskriptet (för press) eller muntligt uttalande (för press och etermedier) inspelat på band. Metoden förutsätter givetvis att intervjupersonen i så fall också bereds tillfälle att föreslå strykningar och ändringar. Att en myndighet i ett givet fall framställer önskemål om tillämpning av denna metod kan inte vara otillbörligt.

Fortfarande i syfte alltså att säkerställa en korrekt och rättvisande information angav myndigheterna som förutsättning för sin medverkan också att ansvarig programutgivare på bilagd kopia av skrivelse skulle bekräfta att det intervjuavsnitt där man medverkade skulle sändas i sin helhet och i ett sammanhang, såvida man inte före sändningen medgett uppdelning, ändring eller omredigering. Försvarets civilförvaltning förklarade sig senare beredd fränfalla denna förutsättning.

Nu nämnda förutsättning framstår som ej förenlig med radiofrihetens grunder. Den måste anses otillbörligen inkräkta på Sveriges Radios frihet och rätt att självständigt handha det löpande programarbetet inom ramen för kravet på opartiskhet och saklighet och de riktlinjer som dras upp i överenskommelsen med staten. Chefen för armén har i sitt yttrande framhållit att programledaren vid programmets slutliga utformning skulle haft full frihet att utesluta hela den del av programmet som avsåg representantens för chefen för armén medverkan. Producentens och övriga medverkandes rätt att framföra sina synpunkter eller ställningstaganden hade inte ifrågasatts. Det synes oklart vad chefen för armén menar med dessa uttalanden. Jag konstaterar att ifrågavarande förutsättning för medverkan utformats på ett sätt som enligt sina ordalag kom i konflikt med föreskrifterna i 3 och 4 §§ radioansvarighetslagen om att ingenting får sändas mot programutgivarens vilja och att programutgivaren är ansvarig för yttrandefrihetsbrott i radioprogram för vilket han är förordnad. Programutgivaren skall besluta suveränt över innehållet i ett program och det kan inte komma i fråga att en myndighet övar något bestämmande inflytande på detta.

Chefen för armén synes ha utgått från att en myndighet som medverkat genom en intervju för ett program själv bestämmer om och i vad mån denna skall sändas och att programutgivaren får framföra synpunkter och ställningstaganden. I själva verket är det tvärtom. Radiolagen och radioansvarighetslagen ger programutgivaren den fulla bestämmanderätten men medverkande myndighet får framföra synpunkter. Rum kan mot bakgrund av vad förut sagts inte ens antas finnas för något avstående från programutgivarens sida till myndighet av bestämmanderätten avtalsvägen eller annorledes. Myndigheterna förfor alltså ej lagenligt då de begärde en bekräftelse från programutgivaren om att denne förband sig sända intervjun enligt deras anvisningar.

Den nu gjorda genomgången torde ge Sveriges Radio svar på de ställda frågorna. Det har från Sveriges Radios sida ej gällt att få någon ställd till ansvar för myndigheternas sätt att agera. Jag har i min genomgång funnit anledning att på några punkter uttala mig kritiskt om agerandet. Vad som förevarit ger mig dock inte skäl att ifrågasätta fel eller försummelse av ansvarsgrundande natur. Jag avslutar därför härmed ärendet.

Tjänstemans yttrandefrihet visavi massmedia

I

I Katrineholms-Kuriren var den 26 november 1974 införd en av polisintendenten Pärlov Jacobson författad artikel rörande vissa kommunalpolitiska frågor. Artikeln var rubricerad "KATRINEHOLM, värre än GRÖNKÖPING. Ett inlägg i den egendomliga kommunalpolitiken". I skrivelse den 29 november 1974 från ordföranden i Katrineholms Arbetarekommun, Tore Ståhlberg, till polismästaren och polisstyrelsen i Katrineholms kommun fann Ståhlberg motiverat att ställa följande frågor till polismästaren och polisstyrelsen: "Kan uttalanden av detta slag, framfört av kommunens biträdande polischef, bidra till att minska förtroendet mellan allmänheten (de som väljer politikerna) och polisen? Polisintendenten fastslår att mygel förekommer i det kommunala livet. Kan en polisintendent anses vara skyldig att ta initiativ till en utredning, om denne anser att mygel förekommer i kommunens förvaltningar?"

Vid polisstyrelsens sammanträde den 8 januari 1975 behandlades Ståhlbergs skrivelse och under § 13 i protokollet antecknades följande.

I enlighet med § 3 tages skrivelsen från Tore Ståhlberg, Katrineholms Arbetarkommun, upp till behandling. Skrivelsen föredrages av ordföranden, som anser Jacobsons skrivelse i Katrineholms-Kuriren vara en "känga" mot samtliga kommunala förtroendemän – däribland ledamöterna i polisstyrelsen. Jacobsons skrivelse väckte oro bland dessa och togs mycket illa upp av ordföranden i samarbetsgruppen mellan polis och socialmyndigheten.

Polismästaren påpekar, att polisstyrelsen bör göra klart för sig om Jacobson uttalat sig som polisintendent eller privatperson. Han själv bedömer Jacobsons uttalande som helt privat och anser polisstyrelsen vara fel forum för att behandla Ståhlbergs skrivelse. Polismästaren tar inte ställning till varken vad Jacobson eller Ståhlberg skrivit, men förklarar att han inte kommer att delta i något uttalande av polisstyrelsen.

Herr Ahlesten anser att brevet från herr Ståhlberg skall lämnas utan appell. Jacobson har icke, enligt Ahlestens uppfattning, uttalat sig på polisstyrelsens vägnar. Han anser, att polisstyrelsen inte skall taga ställning till enskild polismans agerande politiskt.

Fru Walfridsson anser att Ståhlbergs skrivelse skall lämnas utan åtgärd eftersom polisstyrelsen är fel forum. Styrelsen kan inte förhindra en anställd inom polisen att uttala sig politiskt. Jacobson har inte uttalat sig om något som har med polisstyrelsen att göra. Sedan ordföranden föredragit sitt förslag till uttalande förklarar fru Walfridsson, att hon bifaller uttalandets första stycke till och med "— — vill styrelsen svara följande:". Därefter vill fru Walfridsson ha följande uttalande: "Polisstyrelsen anser sig icke ha befogenhet att uttala sig i frågan."

Herr Dahlberg är förvånad över att polisintendenten kan komma med sådana groteska påståenden och ifrågasätter om inte dennes påstående om att mygel skulle förekomma är åtalbart. Herr Dahlberg föreslår att ordförandens förslag till uttalande skall antagas och att uttalandet skall lämnas till pressen.

Herr Lexell vill veta var polisstyrelsen ämnar draga gränsen för en enskild polismans möjlighet att kunna yttra sig utan att riskera en skrivelse till polisstyrelsen. Han vill veta om det ställningstagande som styrelsen står inför att fatta endast skall gälla polisman i chefsställning.

Polisstyrelsen beslutar antaga ett av ordföranden och herrar Björling och Magnusson modifierat förslag till uttalande av följande lydelse:

"Med anledning av fråga i 'öppet brev', ställd till polisstyrelsen, av herr Tore Ståhlberg, Katrineholm, med anledning av ett uttalande i Katrineholms-Kuriren den 26 november 1974 av polisintendent Jacobson vill styrelsen svara följande:

Det av Jacobson gjorda uttalandet står helt för hans egen del. Styrelsen vill för sin del helt instämma i herr Ståhlbergs funderingar om dylika onyanserade utfall mot, i laga ordning genom allmänna demokratiska val utsedda kommunala förtroendemän kan främja ett förtroendefullt samarbete mellan polisen och medborgarnas representanter i olika organ som nödvändigt måste samarbeta på flera områden. Polisstyrelsen hoppas att det goda samarbete som rått mellan allmänhetens företrädare och polisen skall fortsätta även efter det här berörda intermezzot."

Detta beslut fattas av ordföranden samt ledamöterna Magnusson, Björling och Dahlberg.

Mot beslutet reserverar sig polismästaren ävensom ledamöterna Ahlesten, Svensson och Walfridsson. Samtliga reserverar sig att inge skriftlig reservation till protokollet. Till protokollet fogas dels en av polismästaren ingiven skriftlig reservation samt en dito av övriga tre reserverar sig ingiven reservation.

Jacobson begärde JO:s prövning huruvida de fyra ledamöterna i polisstyrelsen, vilka var ansvariga för uttalandet i fråga, gjort sig skyldiga till tjänstefel.

Med anledning av anmälan begärdes yttrande från polisstyrelsen, som med anledning härav svarade huvudsakligen följande.

1) Polisstyrelsen gjorde vid sammanträde 1975-01-08 ett uttalande med anledning av Pärölov Jacobsons insändare i Katrineholms-Kuriren 1974-11-26 och därav föranledd skrivelse från Katrineholms Arbetarekommun genom ordf. Tore Ståhlberg. Skrivelsen var ställd till polisstyrelsen i Katrineholms polisdistrikt. Mot beslutet om uttalande reserverade sig tre ledamöter samt avgav polismästaren i särskild inlägga avvikande mening.

2) Polisstyrelsen har icke diskuterat eller anser sig icke ha möjlighet att företaga "prickning" av någon tjänsteman.

3) Förtroendemännen inom polisstyrelsen har alltid upplevt samarbetet med Jacobson och andra tjänstemän som utomordentligt gott. Någon önskan om "prickning" eller ifrågasättande av Jacobsons rätt att fritt yttra sig kan enligt vår mening ej spåras i polisstyrelsens understrykande av samarbetsfrågan polisen—allmänheten och har ej heller varit avsikten.

4) Enligt av Kungl. Maj:t utfärdad instruktion har polisstyrelsen som främsta uppgift att verka för ett förtroendefullt förhållande mellan polisen och allmänheten. Många människor reagerade kraftigt mot utfallen mot de förtroendevalda i Jacobsons insändare. Polisstyrelsen har därför funnit det angeläget poängtera vikten av ett gott samarbete polisen—allmänheten och de organ som samarbetet sker genom. Detta har varit avsikten med uttalandet, alla andra tolkningar härav beklagas.

5) Av det ovan sagda följer att Jacobsons rätt att delta i den offentliga debatten aldrig ifrågasatts. De politiska värderingar han i sin insändare ger uttryck för har polisstyrelsen inte uttalat sig om. Han må själv stå för dessa.

Mot polisstyrelsens beslut att avge det sålunda avfattade yttrandet reserverade sig ledamöterna Walfridsson, Svensson och Ahlesten med hänvisning till sin tidigare reservation i ärendet. Polismästaren anmälde att han icke deltog i detta beslut.

Jacobson inkom därefter med yttrande över remissvaret och uttalade därvid bl. a. att han ansåg det ovidkommande huruvida det mot honom gjorda uttalandet kallades för "prickning", "reprimand", "erinran", "uttalande" eller annat. Det väsentliga var att man över huvud taget på sätt som skett i polisstyrelsen tagit upp uttalanden som han gjort privat och som publicerats på ansvarig utgivares ansvar. Han bedömde det gjorda "övertrampet" som mycket graverande.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande.

I de grundläggande fri- och rättighetsreglerna i regeringsformen stadgas i 2 kap. 1 § att varje medborgare är gentemot det allmänna tillförsäkrad yttrande- och tryckfrihet, varmed förstås frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela uppgifter och framföra åsikter. Beträffande tryckfriheten gäller härvidlag vad som är föreskrivet i tryckfrihetsförordningen. I

I kap. I § tryckfrihetsförordningen stadgas att till säkerställande av ett fritt meningsutbyte och en allsidig upplysning det skall stå varje svensk medborgare fritt att, med iakttagande av de bestämmelser som är i tryckfrihetsförordningen meddelade till skydd för enskild rätt och allmän säkerhet, i tryckt skrift yttra sina tankar och åsikter, offentliggöra allmänna handlingar samt meddela uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst. Vidare stadgas att det skall stå envar fritt att, i alla de fall då ej annat är i tryckfrihetsförordningen föreskrivet, meddela uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst för offentliggörande i tryckt skrift till dess författare eller utgivare.

För innehållet i tryckt periodisk skrift svarar tidningens ansvarige utgivare. Ansvar för den som lämnar meddelande för införande i tryckt skrift kan endast utkrävas i de särskilda fall varom stadgas i 7 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen och som huvudsakligen avser brott mot lagstadgad tystnadsplikt eller brott mot rikets säkerhet.

Jacobson var således i sin fulla rätt att framföra vilka åsikter han önskade i kommunalpolitiska frågor och även låta införa dem i tidningen. Denna grundlagsfästa yttrande- och meddelandefrihet får inte kringskäras genom att myndighet "prickar" eller på annat sätt kritiserar en tjänsteman hos myndigheten, vilken utnyttjat sin yttrandefrihet, t. ex. genom att som här skedde beteckna uttalandena som "onyanserade utfall" vilka inte var ägnade att främja ett förtroendefullt samarbete mellan polisen och medborgarnas representanter i olika organ. En annan sak är att en myndighet måste anses oförhindrad och ibland även skyldig att via pressen eller på annat sätt framföra sakuppgifter till bemötande eller dementerande av innehållet i en tidningsartikel. Härom var dock i detta fall ej fråga.

Polisstyrelsens uttalande med anledning av skrivelsen från arbetarekommunen avsåg sålunda inte vad Jacobson tagit upp i sin tidningsartikel utan gällde frågan om lämpligheten av att Jacobson yttrat sig på sätt skett. Även om uttalandet formellt sett inte utgjorde någon erinran eller annan form av "prickning" finner jag likväl på förut anförda skäl att de ledamöter av polisstyrelsen som deltog i majoritetsbeslutet förför felaktigt. Polisstyrelsen borde över huvud taget ej ha ingått på någon bedömning av lämpligheten av att Jacobson uttalat sig på sätt skett i artikeln.

Med hänsyn till att polisstyrelsens kritik av Jacobsons uttalanden var mycket vagt hållen och ledamöterna förklarar att deras avsikt inte var att "pricka" honom eller ifrågasätta hans rätt att uttala sig, anser jag mig dock kunna låta bero vid en erinran om vikten av att en tjänstemans yttrandefrihet inte träds för när.

II

I Eskilstuna-Kuriren den 11 november 1974 var återgivet ett öppet brev från förste hälsovårdsinspektören i Katrineholm. Siv Olofsson. I detta anfördes bl. a. följande. Hon hade försökt informera pressen om sitt arbete.

men nu var detta slut. Vid hälsovårdsnämndens senaste sammanträde framkom, att hennes agerande i genomfartsfrågan (Vasavägen—Eriksbergsvägen) tagits mycket illa upp "på högsta nivå" och att nu måste här statueras ett exempel. Hälsovårdsnämnden ställde inte upp bakom hennes uttalanden trots att de byggde på nämndens egna protokoll. Hon hade fått klart besked om att i framtiden fick hon absolut inte uttala sig för pressen. De journalister som behövde upplysningar fick vända sig till byråföreståndaren eller ordföranden. Följden av det hela hade blivit att hälsovårdsnämnden ansett sig tvingad att "pricka" henne. I Eskilstuna-Kuriren redogjordes vidare för att Södermanlands journalistförening vid sitt höstmöte kraftigt reagerat mot att Siv Olofsson blivit förbjuden att göra uttalanden i pressen. Under återopande av innehållet i tidningsartikeln förklarade Sigvard Blomén att han önskade göra JO uppmärksam på denna "censurfär".

Siv Olofsson ingav därefter kopior av vissa av hälsovårdsnämndens protokoll.

Efter remiss anförde hälsovårdsnämnden i Katrineholms kommun att nämnden inte fattat något beslut innebärande att tjänsteman förbjudits uttala sig offentligt. Vidare översände nämnden protokollet från sitt sammanträde den 7 november 1974. Under § 230 i sammanträdesprotokollet hade behandlats frågan *Information om förbiled och genomfartstrafik i tätorten Katrineholm*. Under denna paragraf hade i nämndens protokoll antecknats bl. a. följande. Vid nämndens överläggning framhölls bl. a. att massmedia engagerats i detta ärende, sedan ledamoten T. E. i motion till kommunfullmäktige framfört förslag om omprövning av frågan om fortsatt utbyggnad av Vasavägen och Eriksbergsvägen för att i stället inrikta sig på en förbiled öster om tätorten Katrineholm. Massmedia hade därvid förmodligen på ett otillbörligt sätt nyttjat uttalanden av nämndens tjänstemän i samband med sin nyhetsförmedling.

Siv Olofsson bereddes därefter tillfälle att yttra sig beträffande vilka föreskrifter och tillrättavisningar hon skulle ha fått beträffande kontakter med pressen samt, om sådana föreskrifter eller tillrättavisningar förekommit, vem som uttalat dem och de närmare omständigheterna i övrigt.

Vid sitt svar fogade Siv Olofsson urklipp ur en tidningsartikel, som redogjorde för ett av kommunen anordnat informationsmöte rörande genomfartsleden Vasavägen—Eriksbergsvägen i Katrineholm. I tidningsartikeln uppgavs bl. a. att Siv Olofsson vid mötet anförde att hon var av den uppfattningen att en utbyggnad skulle innebära en försämring för människorna som bodde utmed genomfarten. I sitt yttrande hit lämnade Siv Olofsson en redogörelse för vad som förekommit vid hälsovårdsnämndens sammanträde den 7 november 1974 och anförde härvid följande. Den officiella delen av informationen om genomfart och förbiled avverkades och sammanträdet fortskred. Därefter kom man fram till den punkt, då nämnden skulle "prata genomfart". Det hela "gick snett" från början. Ordföranden öpp-

nade med att säga att genomfartsfrågan nu var avklarad och att det var ett annat problem som måste tas upp. Det hade förekommit en massa skrivelser i tidningarna och man var mycket arg "högre upp". Siv Olofsson var den som stått som uppgiftslämnare. Hon hade överskridit sina befogenheter, då hon hade gjort uttalanden i hälsovårdsnämndens namn. Dessutom var hon uppe och yttrade sig vid den kommunala informationen där hon "skämde fullständigt ut sig". Hennes förklaring att hon endast lagt miljö-vårdande synpunkter på frågan och att uppgifterna kom från nämndens protokoll lyssnade ingen på. Att hon för de journalister hon talat med påpekat att hon bara var tjänsteman och inte kunde svara för hälsovårdsnämnden trodde man heller inte på. Hon erbjöd sig då att helt frivilligt och för all framtid avstå från presskontakter bara man inte "prickade" henne. Nämndens ledamöter (de få som stannat kvar) syntes nöjda med hennes löfte om frivillig tystnad, men ordföranden gav sig inte. Gång på gång tryckte han på med, att "dom är så arga högre upp, det måste stå i protokollet". Till slut gav ledamöterna efter, till protokollet skulle det. Den efterföljande diskussionen om vad som skulle stå i protokollet var för Siv Olofsson betydelslös.

Med anledning av vad Siv Olofsson uppgett om vad som vid nämndens sammanträde den 7 november 1974 skulle ha uttalats angående hennes kontakter med tidningarna och hennes deltagande i den kommunala informationen begärdes förnyat remissvar från hälsovårdsnämnden.

Remissen behandlades vid nämndens sammanträde den 6 mars 1975 varvid beslöts avge yttrande till JO, vilket innehöll huvudsakligen följande.

Hälsovårdsnämndens ledamöter och suppleanter kan vid sammanträde 1975-03-06 knappast minnas detaljer från sammanträde 1974-11-07, eftersom det då inte fördes något diskussionsprotokoll och det endast var fråga om information, inte beslut i någon fråga. Vid sammanträde 1974-11-07 lämnade ordföranden under § 230 en redogörelse för kommunstyrelsens informationsmöte i Tallåsskolans aula om genomfartsledens slutliga iordningställande och erinrade om att ledamöter och suppleanter fått en sammanställning sig tillsänd samtidigt med kallelsen, innehållande korta data om hälsovårdsnämndens tidigare handläggning av frågor rörande störande genomfartstrafik och andra dylika frågor. Ordföranden erinrade om att Olofsson vid informationsmötet i Tallåsskolans aula deltog i debatten, dock utan att lämna förklaring om vad hon sagt till pressen och vad som författats av massmedia utan hennes medverkan. Under handläggningen tillfrågades Olofsson om hon gjort alla uttalanden i massmedia, varvid Olofsson anförde att hon inte kände till varifrån nyhetsmedia fått alla uppgifter från och att hon således inte hade sagt allt vad massmedia omtalat. Ordföranden undrade varför Olofsson inte dementerat massmedias uppgifter, eftersom dessa inte stämde med hennes besked till press- och radiofolk, varpå Olofsson direkt replikerade att hon inte kunde dementera sådant som hon inte sagt till nyhetsmedias representanter, vilket föranledde ordföranden erinra Olofsson om att det som inträffat borde medföra att Olofsson blev mera försiktig i sina kontakter med nyhetsmedias folk och försäkrade sig om att de inte missuppfattade hennes uttalanden. Under in-

formationen framfördes aldrig förslag om särskilt beslut, då någon ledamot eller suppleant inte hade tanke på att förbjuda Olofsson säga sin egen mening till pressen, ej heller förslag till klander av hennes agerande som nämndens tjänsteman. Det framhölls vidare att Olofsson ej var skyldig besvara nyhetsmedias frågor utan hade rätt att hänvisa till byråföreståndaren/sekreteraren samt nämndens ordförande, vilka båda hade rätt att uttala sig om nämndens handläggning av olika ärenden. Sammanträdesbehandlingen enligt § 230 var endast en information om vidtagna åtgärder, eftersom inga skrivelser inkommit om genomfartstrafiken, ej heller någon hemställan om nämndens yttrande, varför hälsovårdsnämnden beslöt godkänna ordförandens redogörelse för nämndens agerande i frågor rörande genomfarten, både under de sista månaderna och under de sista femton åren.

Beträffande Olofssons egna yttranden till Riksdagens ombudsmannaexpedition 1975-01-27 anfördes följande synpunkter. Vid sammanträde 1974-11-07 protokollfördes 32 paragrafer, varvid informationen om förbiled och genomfartstrafik erhöll paragrafnummer 230. Som framgår av protokollet avlägsnade sig ledamoten Nilsson efter § 224 och suppleanten Eva-Lena Ahlesten efter § 220. Hela hälsovårdsnämnden består av nio ledamöter och nio suppleanter, varav fem ledamöter och fem suppleanter voro närvarande vid handläggningen av § 230. Olofsson hade inte blivit ombedd att delta och redogöra för något som hade samband med förbiled och genomfartstrafik, men själv förberett sig på att lämna en noggrann redogörelse för miljövarsfrågor inom Katrineholms kommun samt genomfartens ombyggnad. Ordföranden uttalade aldrig att några voro arga "högre upp". Han erinrade om att massmedia på sitt särskilda sätt gjort ärendet känt i vida kretsar. Ordföranden avvaktade i det sista med att förklara informationen avslutad för att ledamöter och suppleanter skulle få tillfälle att yttra sig och Olofsson en möjlighet att direkt till protokollet uttala sig om att hon inte lämnat alla de uppgifter som återgivits i regionalradion samt lokal- och rikspresen. Det ansågs vara bäst om allmänheten genom protokollsan-teckning kunde få veta att hälsovårdsnämnden inte gjort de olika uttalanden som förekommit samt att alla dessa uttalanden inte heller kommit från Olofsson.

Siv Olofsson inkom därefter med yttrande över remissvaret och anförde däri bl. a. att det var hennes övertygelse att hälsovårdsnämnden med sitt agerande avsåg en "prickning" av henne personligen. Ordföranden och ledamoten Weidman hade varit tongivande.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande.

I de grundläggande fri- och rättighetsreglerna i regeringsformen stadgas i 2 kap. 1 § att varje medborgare är gentemot det allmänna tillförsäkrad yttrande- och tryckfrihet, varmed förstås frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela uppgifter och framföra åsikter. Yttrandefriheten har visserligen först genom den nya regeringsformen, som trädde i kraft den 1 januari 1975, kommit till klart uttryck i grundlagen. Den var emellertid redan dessförinnan förutsatt i tryckfrihetsförordningen och erkänd som en

självklar medborgerlig rättighet också för de offentliga funktionärerna.

Offentliga funktionärs yttrandefrihet vidkänns numera inskränkning endast genom tystnadspliktsbestämmelse, som utfärdats i lag eller efter bemyndigande i lag eller som finns i annan föreskrift som till följd av övergångsbestämmelserna till regeringsformen fortfarande äger giltighet. Uppenbarligen fanns i detta fall inte någon tystnadspliktsföreskrift som inskränkte Siv Olofssons yttrandefrihet.

När det gäller tryckfriheten är här av särskilt intresse den frihet att informera pressen som fastläggs i 1 kap. 1 § tredje stycket tryckfrihetsförordningen. Där sägs att det skall stå envar, alltså även en offentlig funktionär, fritt att i alla de fall då ej annat är i förordningen föreskrivet meddela uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst för offentliggörande i tryckt skrift till dess författare eller utgivare eller, om för skriften finns särskild redaktion, till denna eller till företag för yrkesmässig förmedling av nyheter till periodiska skrifter. Offentlig funktionärs frihet att informera pressen vidkänns enligt 7 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen inskränkning endast genom en lagstadgad tystnadsplikt eller av hänsyn till rikets säkerhet. Det kan konstateras att Siv Olofsson hade oinskränkt informationsfrihet enligt tryckfrihetsförordningen gentemot pressen och därmed också oinskränkt informationsfrihet gentemot radio och television eftersom radioansvarighetslagen ger meddelare till radio och television samma frihet som tryckfrihetsförordningen.

Den som har oinskränkt meddelandefrihet enligt tryckfrihetsförordningen och radioansvarighetslagen är också tillerkänd rätt till anonymitet och han får inte ställas till ansvar för innehållet i sin information. Det rättskydd som tryckfrihetsförordningen byggt upp kring pressens informationskällor skall självfallet respekteras av det allmännas organ. De får i enlighet härmed exempelvis inte göra förfrågningar eller efterforskningar för att skaffa sig kännedom om vem som lämnat information till pressen, om denne ej framträtt öppet, och får heller inte ingripa mot den som informerat pressen genom vare sig disciplinära åtgärder eller tillrättavisningar o. d. En annan sak är att en myndighet eller en funktionärs förman får anses oförhindrad att ge en funktionär råd om vad som kan vara värt att beakta vid eventuella egna kontakter med massmedia. Något utrymme för anvisningar eller direktiv finns däremot inte utan funktionären bestämmer själv över om och hur han skall uttala sig när han gör det för egen räkning och inte som ett led i en myndighetens pressinformationsverksamhet.

Av vad nu sagts följer att Siv Olofsson hade full frihet att framföra de åsikter och uppgifter hon önskade i fråga om den omdebatterade genomfartsleden, oavsett om hon framförde det vid ett offentligt möte eller till företrädare för massmedia, samt att hälsovårdsnämnden inte efteråt fick lägga sig i hennes kontakter med massmedia.

De grundlagsfästa yttrande- och meddelandefriheterna får, som jag tidigare anført i ett nyligen fattat beslut med anledning av anmälan mot polis-

styrelsen i Katrineholm. inte kringskäras genom att myndigheten "prickar" eller på annat sätt kritiserar en tjänsteman hos myndigheten vilken utnyttjat sin frihet. Av remissvaret från nämnden framgår att dess ordförande vid sammanträdet den 7 november 1974 *dels* tillfrågat Siv Olofsson om hon gjort alla ifrågavarande uttalanden i massmedia. *dels* frågat Siv Olofsson varför hon inte dementerat massmedias uppgifter. om dessa inte stämde med hennes besked till press- och radiofolk. *dels* erinrat Siv Olofsson om att det som inträffat borde medföra att hon blev mera försiktig i sina kontakter med nyhetsmedias folk och försäkrade sig om att de inte missuppfattade hennes uttalanden *och dels* framhållit att Siv Olofsson inte var skyldig att besvara nyhetsmedias frågor utan hade rätt att hänvisa till sekreteraren och ordföranden.

Visserligen har i nämndens protokoll inte intagits några uttalanden rörande Siv Olofssons yttranden till pressen och ej heller är utrett att hon blivit föremål för någon direkt "prickning" vid nämndens sammanträde. Av hennes yttrande hit framgår emellertid att hon uppfattat vad som förevarit vid nämndens sammanträde som en "prickning" av henne. och tydligt är att hon i vart fall blivit föremål för kritiska frågor och uttalanden av tillrättavisande innebörd.

Jag anser att ordföranden. Ejnar Andersson. genom sitt agerande – oavsett om fråga kan anses ha varit om någon "prickning" eller ej – förför otillbörligt och åsidosatte den skyldighet som ålåg honom att respektera *dels* en tjänstemans yttrandefrihet. *dels* hans i tryckfrihetsförordningen och radioansvarighetslagen fastlagda rätt att *fritt* meddela sig med massmedia.

Då nämnden i sitt remissvar förklarar att avsikten aldrig varit att rikta något klander mot Siv Olofsson eller ifrågasätta hennes frihet att uttala sig för massmedia. låter jag bero vid den erinran som ligger i det sagda och avslutar ärendet.

III

I anmälan den 11 december 1974 till sociala centralnämnden i Karlstad anförde socialchefen Gunnar Michanek följande.

Socialinspektörerna Kristian Tilander och Kristina Sjöberg har till tisdagen den 11 december 1974 inbjudit journalister från Värmlands Folkblad och Nya Wermlands-Tidningen till presskonferens om socialutredningens principbetänkande. Konferensen hölls i praktikcentrums lokaler.

Jag finner det i högsta grad anmärkningsvärt att en tjänsteman inom socialförvaltningen – utan tillstånd av någon bland förvaltningsledningen – på arbetstid inbjuder pressen för att framföra sina privata åsikter om socialutredningen. Det står givetvis varje anställd fritt att uttala sig för pressen när vederbörande blir kontaktad av någon journalist. Likaså kan man under sin fritid bjuda in journalister utan att arbetsgivaren har med det att göra. Det andra anmärkningsvärda förhållandet är att konferensen gällde socialutredningen, om vilken sociala centralnämnden om en vecka skall avge yttrande. Även om det för Kristian Tilander synes vara brådskande

att föra fram sina personliga uttalanden, torde det inte vara obekant att förtroendevalda och tjänstemän under ett par månader tillsammans diskuterat igenom betänkandet.

Jag föreslår sociala centralnämnden besluta att uttala att tjänsteman självfallet borde inse att inbjudan till presskonferens under arbetstid icke får ske utan tillstånd av förvaltningsledningen.

Vid sammanträde samma kväll beslöt sociala centralnämnden enligt Michaneks förslag. Tilander och Sjöberg kallades två dagar senare till nämndens ordförande som i närvaro av socialchefen och avdelningschefen på sociala avdelningen delgav dem nämndens beslut.

Saken anmäldes till JO av Sveriges socionomers riksförbund som påtalade dels att socialchefen hos pressen bedrivit efterforskningar beträffande tjänstemännens presskontakter, dels att sociala centralnämnden och socialchefen gett uttryck åt uppfattningen att tjänstemän inte fick ta kontakt med pressen under arbetstid utan tillstånd av förvaltningsledningen och dels att sociala centralnämnden tagit ställning på ett sätt som kunde uppfattas som en anmärkning mot tjänstemännen utan att bereda dem tillfälle att yttra sig.

Efter utredning av ärendet anförde JO Wennergren vid dess avgörande bl. a. följande.

Mot bakgrund av regeringsformens och tryckfrihetsförordningens bestämmelser kan inledningsvis slås fast att Tilander och Sjöberg hade sin fulla frihet att lämna de upplysningar och synpunkter de önskade till pressen i fråga om socialutredningens betänkande och att de inte obehörigen fick hindras härifrån eller drabbas av några efterräkningar.

Samma dag som Tilander och Sjöberg gett sin pressintervju på socialförvaltningen tog Michanek kontakt med ifrågavarande journalister för att få reda på om de blivit inbjudna till socialförvaltningen och om detta skett av Tilander och Sjöberg. Såvitt framgår av utredningen syftade Michaneks kontakter med journalisterna inte till att utröna vem som sagt vad vid intervjun utan vem som tagit initiativet till denna. Vilka tjänstemän som deltagit i intervjun kände han ju redan tidigare till. Om någon kränkning av anonymitetsskyddet kan det därför inte anses ha varit fråga. Att beakta är däremot att det i TF stadgas att det skall stå envar *fritt* att meddela sig med pressen. Det skulle ur den synvinkeln kunna göras gällande att Michaneks förfrågan innebar ett intrång i själva meddelandefriheten. Emellertid måste man då först fråga sig vilket syftet var med förfrågan. Såvitt framgår av de redogörelser som lämnats angående saken var syftet att utröna om tjänstemännen olovligen tagit arbetstid och lokaler i anspråk för en av dem själva initierad pressintervju eller om de endast på pressens egen begäran ställt

sig till förfogande. Man har då å ena sidan att beakta intresset av att meddelandefriheten inte träds för när och å andra sidan intresset av att ordningen på arbetsplatsen och arbetsdisciplinen upprätthålls. Samma intresse-motsättning kan göra sig gällande vid tillämpningen av reglerna i 1 kap. 2 § TF om förbudet för myndighet att hindra tryckt skrifs spridning på arbetsplatsen. Enligt lagtexten gäller detta förbud endast hindrande som har sin grund i skriftens innehåll. Därför anses hindrande som har annan grund, t. ex. ordningshänsyn, inte stå i strid mot TF. I analogi härmed anser jag det ligga närmast till hands att inte se det som ett grundlagsstridigt ingrepp i meddelandefriheten att upphovet till en sådan pressintervju som den aktuella efterforskas av hänsyn till ordning och arbetsdisciplin. Jag finner därför inte fog för kritik mot Michanek för att han gjorde sin påtalade förfrågan hos tidningarna. Michanek borde dock inte ha frågat *vem* som tagit kontakt med dem.

Michanek ingav därefter en anmälan om vad som förevarit i saken till sociala centralnämnden vid dess sammanträde samma kväll. Då Michanek inte själv företagit några åtgärder mot Tilander och Sjöberg utan överlämnat saken till sociala centralnämndens prövning anser jag inte det finns anledning för mig att pröva själva anmälan utan inriktar mig enbart på sociala centralnämndens vidare åtgärder.

Såsom förut framhållits är i TF stadgat frihet för envar – och således även för offentliga tjänstemän – att fritt meddela sig med tidningspressen. Enligt min mening saknas anledning att i sociala centralnämndens beslut – i vad det innebär ett generellt uttalande om presskonferenser på arbetstid – läsa in något annat än vad som står i nämndens protokoll; nämligen att inbjudan till presskonferens under arbetstid inte får ske utan tillstånd av förvaltningsledningen. Eftersom beslutet inte innebar något försök till styrning av de anställdas kontakter med massmedia eller inblandning i vad de uttalade till massmedia utan synbarligen endast var avsett som en ordningsföreskrift, kan jag inte finna att nämnden genom att fatta detta beslut skulle ha gjort sig skyldig till någon kränkning av meddelandefriheten. Nämnden har även i sitt remissyttrande hit framhållit att "beslutet har tillkommit rent förnuftsmässigt som en åsikt om ett lämpligt tillvägagångssätt i sådana frågor".

Nämnden har i sitt remissyttrande vidare framhållit att det enligt nämndens åsikt inte åvilar tjänsteman att på eget initiativ ta kontakt med nyhetsförmedlande organ för att lämna upplysningar och att en sådan aktiv pressinformation måste ske på ett sätt som inte kan anses oförenligt med tjänstens beskaffenhet. Med anledning härav måste inledningsvis understrykas att i meddelandefriheten enligt TF också inryms en rätt till aktiv pressinformation. Denna rätt till aktiv pressinformation kan en offentlig tjänsteman dock under återopande av TF göra gällande endast som medborgare men inte utan vidare i sin egenskap av tjänsteman. I vad mån tjänstemannen också *under tjänstetid* får bedriva *aktiv* pressinformation, dvs. själv ta

initiativ till sådan, är en fråga som i princip blir att bedöma enligt den ordning för arbetets ledning, fördelning och bedrivande som gäller på arbetsplatsen. Hinder möter i och för sig inte att uppgiften att svara för en myndighets aktiva pressinformation uppdras åt någon eller några särskilda tjänstemän, t. ex. myndighetens chef eller en särskild pressekreterare. Sker det får denne eller dessa anses ensamma behöriga att svara för myndighetens aktiva pressinformation. Övriga tjänstemän är naturligtvis för den skull inte berövade sin rätt att *privat* bedriva aktiv pressinformation men de får inte göra det som företrädare för myndigheten eller under tjänstetid, om sådan aktivitet då förbjudits av arbetsledningen. Anledningen härtill är då inte att aktiviteten i fråga är att anse som oförenlig med tjänstens beskaffenhet utan att de enligt de utfärdade kompetensföreskrifterna saknar behörighet att företräda myndigheten i fråga om aktiv pressinformation och enligt den utfärdade ordningsföreskriften inte får bedriva en egen aktiv pressinformation under tjänstetid. För tydlighetens skull vill jag tillägga att saken ställer sig annorlunda om det är pressen som tar initiativet till en kontakt med tjänstemannen och ställer frågor till honom under tjänstetid. Gällande informationsfrihet bjuder då att tjänstemannen fritt får avgöra om han direkt eller senare skall svara själv eller om han skall hänvisa journalisten till tjänsteman som har särskilt uppdrag att svara för myndighetens pressinformation. En särskild fråga är om och på vilket sätt en myndighet kan besluta om föreskrifter beträffande privat aktiv pressinformation under tjänstetid.

Enligt kommunaltjänstemannalagen gällde tidigare att avtal inte fick träffas om myndighets eller inrättnings arbetsuppgifter eller ledningen och fördelningen av arbetet inom myndigheten eller inrättningen. Genom lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1974 (1973:970) gäller numera, såvitt nu är i fråga, endast den inskränkningen att avtal inte får träffas om myndighets eller inrättnings verksamhet. Frågan om en rätt för tjänstemän vid en kommunal förvaltning att under arbetstid och i arbetslokalerna privat och på eget initiativ ge pressintervjuer eller presskonferenser torde således kunna bli föremål för förhandlingar och avtal mellan arbetsgivare och arbetstagare (jfr SOU 1975:27 Politisk propaganda på arbetsplatser s. 102). I detta fall har frågan synbarligen inte varit avtalsreglerad. I förarbetena till den nyssnämnda lagändringen anförde departementschefen (prop. 1973:177 s. 37) följande: "Saknas uttrycklig reglering i kollektivavtalet, talar enligt min mening starka skäl för att arbetsledningsrätten, på samma sätt som enligt AD:s praxis är fallet inom den privata sektorn, skall anses förbehållen den offentlige arbetsgivaren enligt avtalet." I enlighet härmed var sociala centralnämnden i sin fulla rätt att bestämma om huruvida personalen skulle få ge pressintervjuer på eget initiativ under arbetstid och i arbetslokalerna. Jag kan därför inte finna att sociala centralnämndens ledamöter gjorde sig skyldiga till något fel då de fattade sitt beslut om förbud mot privata presskonferenser under arbetstid.

I beslutet har nämnden efter redogörelse för Tilanders och Sjöbergs pressintervjuer ordagrant uttalat att "tjänsteman självfallet borde inse att inbjudan till presskonferens under arbetstid icke får ske utan tillstånd av förvaltningsledningen". Beslutsformuleringen ger närmast vid handen att beslutet förutom meddelande av generell förbud mot presskonferenser på arbetstid innebär mot Tilander och Sjöberg riktad kritik. Detta styrks ytterligare av att dessa båda senare inkallades till ordföranden m. fl. och fick beslutet uppläst för sig. Jag finner därför att sociala centralnämndens beslut även framstår som en mot Tilander och Sjöberg riktad tillrättavisning för att de arrangerat en pressintervju på arbetstid. Så som tillrättavisningen formulerats framstår den som kritik av en ordningsföreseelse, nämligen av att inbjudan skett utan förvaltningsledningens tillstånd som tydligen självklart ansetts erforderligt, inte som kritik av att den medborgerliga meddelandefriheten mot pressen utnyttjats. Med hänsyn härtill kan åtgärden som sådan inte föranleda någon anmärkning, även om det naturligtvis kan diskuteras om det var så självklart att förvaltningsledningens tillstånd erfordrades.

Av allmänna rättsgrundsatser följer att den som blir utsatt för tillrättavisning från en myndighet först bör ha beretts tillfälle att yttra sig i saken. Han får inte dömas ohörd. Jag anser därför att nämndens ledamöter förfor felaktigt då de inte hörde Tilander och Sjöberg innan de fattade sitt beslut om tillrättavisning.

Skydd av personuppgifter i värnpliktsverkets register

Med anledning av iakttagelser gjorda vid inspektion av inskrivningsavdelningen vid Östra värnpliktskontoret begärde JO Wennergren yttrande från datainspektionen. I sitt svar anförde datainspektionen.

Sekretesslagens tillämplighet

Enligt vad som närmare framgår av datainspektionens beslut den 3 december 1974 beträffande de hos VPV förda registren innehåller dessa

- a) uppgifter om krigsplacering och krigsanvändning,
- b) uppgifter som upprättats vid psykologisk undersökning i samband med inskrivning av värnpliktiga.
- c) medicinska uppgifter,
- d) uppgifter om skolutbildning, färdigheter och vitsord.

Uppgifterna om krigsplacering och krigsanvändning synes vara hemliga enligt 4 § sekretesslagen och 2 § 1 försvarets sekretesskungörelse. Uppgifter som upprättats vid under b) nämnd psykologisk undersökning är hemliga enligt 14 § sekretesslagen. Hos VPV utövas inte sjuk- eller hälsovård. De medicinska uppgifterna i VPV:s register torde därför inte kunna anses som uppgifter "i ärenden rörande" hälsovård eller sjukvård och således

inte heller kunna hemlighållas. Om uppgifterna inte är hemliga saknas också underlag för sådan av VPV förutsatt särskild prövning som enligt 14 § andra stycket sekretesslagen äger rum när någon begär utlämnande av sjukvårdsuppgifter om sig själv. Inte heller torde uppgifterna om skolutbildning, färdigheter eller vitsord vara hemliga.

I den mån uppgifterna sålunda är offentliga äger envar, såväl tredje man som den person uppgifterna berör, få del av dem enligt reglerna i 2 kap. 8 § tryckfrihetsförordningen. Den som vill ta del av datalagrad uppgift får dock hänvisas till annan myndighet, där uppgiften finns i läsbar form, om tillhandahållandet där kan ske utan beaktansvärd olägenhet för sökanden. Enligt förarbetena (prop. 1973: 33 sid. 83) anses beaktansvärd olägenhet föreligga om den andra myndigheten är belägen på annan ort. I vissa fall kan det alltså inträffa att en uppgift inte finns i läsbar form hos VPV men väl hos annan myndighet och att denna myndighet finns på samma ort.

När det gäller sekretesslagens tillämplighet nödgas datainspektionen alltså konstatera att handlingssekretessen – varmed numera likställs sekretessen för datalagrade uppgifter – inte torde vara fullt så långtgående som VPV i sin hittillsvarande verksamhet har förutsatt. Det ankommer emellertid i första hand på VPV att i enlighet med 2 kap. 9 § tryckfrihetsförordningen självt pröva dessa frågor när uppgift begärs utlämnad. Vissa av hit hörande frågor torde som JO framhållit regleras genom offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs pågående utredning.

Tystnadsplikt

Enligt det remitterade protokollet uppmärksammade JO att s. k. tystnadspliktsbevis underskrivits av personalen hos VPV samt att dessa bevis avsett tystnadsplikt endast rörande förhållanden av betydelse för rikets säkerhet. JO krävde att en tystnadspliktsförbindelse även skulle omfatta enskilda personliga förhållanden. I detta sammanhang erinrade JO även om den i 13 § datalagen stadgade tystnadsplikten.

Enligt vad datainspektionen kunnat finna är innebörden av tystnadsplikten enligt 13 § datalagen följande. I den mån uppgifterna hos VPV är hemliga enligt sekretesslagen innebär den sålunda lagstadgade tystnadsplikten inskränkning i rätten att meddela uppgiften även för offentliggörande i tryckt skrift. I detta fall får också efterforskas vem som med åsidosättande av tystnadsplikten lämnat uppgiften.

Eftersom 13 § använder uttrycket obehörigen yppa gäller det nu sagda däremot inte uppgifter som inte är hemliga enligt sekretesslagen (jämför prop. 1973: 33 sid. 140). Lagens tystnadspliktsbestämmelse kan emellertid ha viss självständig betydelse såvitt avser uppgifter som vid närmare prövning visar sig inte vara hemliga. Som offentlighetskommittén (SOU 1966: 60 sid. 106–107) framhållit kan en sådan bestämmelse ha en mera vidsträckt och obestämd omfattning än motsvarande föreskrift om handlingssekretess, bl. a. därför att tystnadsplikten skall ge riktlinjer för befattningshavarnas dagliga handlande i och utom tjänsten och fördenskull bör ge ett besked som är lätt att förstå. Dessa skäl gör sig särskilt starkt gällande hos VPV dels emedan som framgått i det aktuella ärendet sekretesslagens tillämpning där är besvärlig, dels emedan personalen delvis växlar ofta. Vidare kan möjligen tystnadsplikten ha den betydelsen att yppandet av en offentlig uppgift visserligen inte är obehörigt om det sker för offentliggörande i tryckt skrift men kan vara obehörigt om det sker i annat syfte: som framgår av vad offentlighetskommittén anförde om möjligheten att

döma någon för brott mot tystnadsplikt i sådana fall är rättsläget här oklart.

Med hänsyn till vad sålunda kunnat utredas har datainspektionen kommit till slutsatsen att såvitt avser enskildas personliga förhållanden tystnadspliktsregeln i 13 § datalagen i och för sig är tillräckligt omfattande, att därför VPV inte behöver därutöver meddela någon administrativ föreskrift om tystnadsplikt i denna del samt att s. k. tystnadspliktsförbindelse bör få formen av ett av varje berörd befattningshavare skriftligt lämnat erkännande att han fått kännedom om lagens tystnadspliktsbestämmelse. Datainspektionen har i sitt beslut om VPV:s register meddelat en föreskrift i ämnet.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande.

I 13 § datalagen (1973: 289) stadgas i första stycket att registeransvarig eller annan som tagit befattning med personregister ej får obehörigen yppa vad han till följd därav fått veta om enskilds personliga förhållanden. I propositionen (1973: 33) med förslag till datalag anförts på s. 140 härom bl. a. följande.

Tystnadspliktsregeln i första stycket gäller i första hand den registeransvarige och hans anställda. Dessutom gäller regeln den som t. ex. på servicebyrå har fått i uppdrag att handha den praktiska bearbetningen av registret. Självfallet kan förbudet att yppa innehållet i personuppgift inte gå längre än de inskränkningar som har meddelats i fråga om rätten att skriftligen lämna ut uppgift ur registret. Detta får anses ligga i uttrycket att uppgift inte får yppas obehörigen.

Tanken är alltså att datalagens tystnadsplikt skall vara kongruent med handlingssekretessen på så sätt att den ej skall sträcka sig längre än denna. Om kongruens med annan på sakområdet gällande tystnadsplikt, t. ex. i fråga om innehållet i ett parallellt fört manuellt register, nämns intet i förarbetena. Tystnadsplikt enligt datalagen gäller oberoende av om tystnadsplikt finns eller ej beträffande det manuella registret. Datalagens tystnadsplikt får numera, sedan tystnadsplikt allmänt sett inte kan grundas på handlingssekretess, sin särställning än mer markerad. Vad datainspektionen i övrigt anför om tolkningen av uttrycket obehörigen yppa ställer jag mig tveksam till mot bakgrund av det nya rättsläge som gällande regeringsform skapat.

En särskild fråga, på vilken datainspektionen ej gått in, är hur begreppet "annan som tagit befattning med personregister" skall tolkas. Klart är att all den personal, som är direkt knuten till själva den automatiska databehandling som ligger till grund för personregistret eller utgör led i användningen av ADB-registret i fråga, måste hänföras till denna persongrupp. Däremot synes personal, som inte har med den automatiska databehandlingen att göra, inte kunna inrangeras i persongruppen. Den omständighe-

ten att personalen tar befattning med handlingar, ur vilka uppgifter sedan hämtas för automatisk databehandling i ADB-personregistret, synes inte kunna tas till intäkt för att betrakta densamma som personal som tar befattning med personregistret. Jämföras kan här med förhållandena hos en socialförvaltning som använder ADB för sitt socialregister, vilket då blir ett personregister i datalagens mening. Vad en socialassistent inhämtar ur en socialakt kan då inte antas falla under datalagens tystnadsplikt utan endast under socialvårdslagarnas. Det kan bara vara då socialassistenten i stället går till socialregistret och där inhämtar de från socialakten härstammande uppgifterna som tystnadsplikten enligt datalagen träder till. Att det i praktiken ibland kan bli svårt att dra gränsen mellan information som erhålls genom "befattning med personregister" och information som fås genom befattning med aktmaterial o. d. skall inte fördöljas. Väsentligt är dock under alla förhållanden att man gör klart för sig att en åtskillnad måste göras i synnerhet då ej, såsom inom socialvården, särskild tystnadsplikt är föreskriven för det aktuella sakområdets del.

Av förarbetena till datalagen får som förut sagts anses klart framgå att lagens tystnadspliktsbestämmelse inte går längre än motsvarande förbud i sekretesslagen mot utlämnande av allmän handling eller därmed likställd upptagning för automatisk databehandling eller annan upptagning som kan läsas eller avlysnas endast med tekniskt hjälpmedel. Avgörande för tolkningen av tystnadsplikts räckvidd beträffande dem som i sin verksamhet vid värnpliktsverket tar befattning med dess dataregister blir således huruvida ifrågavarande uppgifter får utlämnas i sådan form som nyss sagts eller ej. Bestämmelser om förbud mot utlämnande av allmän handling eller del därav lämnas i sekretesslagen (1937: 249) och dess dotterförfattningar. Jag delar den uppfattning som framförs i datainspektionens yttrande om sekretesskyddet för handlingar om krigsplacering och krigsanvändning samt handlingar som upprättats vid psykologisk undersökning i samband med inskrivningen av värnpliktiga. Beträffande handlingar med uppgifter om skolutbildning, färdigheter och vitsord anser jag i likhet med datainspektionen att intet sekretesskydd och därmed inte heller någon tystnadsplikt enligt datalagen finns.

Vad gäller handlingar innehållande medicinska uppgifter anför datainspektionen att det hos värnpliktsverket inte utövas någon sjuk- eller hälsovård och att de medicinska uppgifterna i verkets register därför inte torde kunna anses som uppgifter i ärenden rörande hälso- eller sjukvård och på den grunden kunna vägras utlämnade enligt sekretesslagen. För egen del får jag härvidlag anföra följande. Bestämmelser om sekretesskydd för allmänna handlingar på sjukvårdsområdet ges i 14 § sekretesslagen. Där stadgas att sekretessen gäller bl. a. "handlingar i ärenden rörande hälsovård, sjukvård — —". För att handling skall kunna åtnjuta sekretesskydd som "handling i ärende rörande sjukvård" bör krävas att det är fråga om någon form av sjukvård i självständig bemärkelse från läkares eller annan sjuk-

vårdspersonals sida. Sålunda har t. ex. läkarintyg och läkarutlåtanden i personalärenden, körkortsärenden och vapenärenden inte ansetts åtnjuta sekretesskydd enligt 14 § sekretesslagen. Fråga har här inte ansetts kunna vara om handling i sjukvårdsärende utan om handling i annat sakärende. I förevarande fall är det emellertid fråga om en ingående medicinsk undersökning som de inskrivningsskyldiga tvångsvis underkastas och som kan ses som ett särskilt led i den militära sjukvården. Jag har därför i tidigare sammanhang (se beslut den 18 augusti 1972, dnr 1212/72, och den 13 januari 1975, dnr 2455/74) framfört som min uppfattning att handlingar som upprättats vid medicinsk undersökning i samband med inskrivning av värnpliktiga, t. ex. handling med värnpliktsverkets diagnosnummer, bör anses åtnjuta sekretesskydd som sjukvårdshandlingar. Uppgifter därur i personregistret blir därför enligt mitt synsätt att anse som underkastade datalagens tystnadsplikt. Jag är emellertid medveten om att utrymme kan finnas för annan mening i denna tolkningsfråga. Slutgiltigt besked kan dock vinnas endast genom ett prejudikat från regeringsrätten. Då det får anses högst otillfredsställande att oklarhet skall behöva råda om räckvidden av sekretesskyddet för så känsliga handlingar som det här är fråga om, vill jag fästa offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs uppmärksamhet på saken och ifrågasätter för egen del om det inte vore lämpligt att i kommitténs förslag intogs sådana bestämmelser att det otvetydigt framgår att sekretesskydd och därmed tystnadsplikt enligt datalagen gäller för handlingar rörande medicinsk undersökning vid inskrivning av värnpliktiga och uppgifter därur.

Med anledning av vad datainspektionen anfört vill jag slutligen påpeka att sjukvårdshandlingar som från annan myndighet inkommer till värnpliktsverket i samband med inskrivning av värnpliktiga, t. ex. sjukjournaler, otvivelaktigt är att hänföra till sådana sjukvårdshandlingar som åtnjuter sekretesskydd enligt 14 § sekretesslagen. De förändrar givetvis inte status i sekretesshänseende genom att lånas ut till verket.

Elevs rätt att ta del av skolhälsovårdens hälsokort/journal beträffande honom

Sedan rubricerade fråga aktualiserats i ett ärende anförde JO Wennergren vid ärendets avgörande efter redogörelse för innehållet i 2 kap. 1, 2, 5 och 8 §§ tryckfrihetsförordningen (TF).

Ett hälsokort e. d. är allmän handling och skall genast utlämnas om det ej skall hållas hemligt. I vilka fall handling rörande sjukvård kan hållas hemlig anges i 14 § sekretesslagen, som reglerar handlingssekretessen för stora delar av vårdområdet. Där stadgas i första stycket bl. a. att handling-

ar i ärenden rörande *hälsovård, sjukvård, socialhjälp, understöd vid barns-börd, samhällets barnavård och ungdomsskydd* eller eljest barnavårds-nämnds verksamhet i vad de angår enskilda personliga förhållande inte utan hans samtycke till annan får utlämnas tidigare än 70 år efter handlingens datum. Härav framgår således dels att sjukvårdshandlingar i vad de angår enskilda personliga förhållanden är sekretesskyddade mot allmänheten, dels att den som själv omnämns i handlingen äger ta del därav. Vissa undantag beträffande rätten att ta del av handling som rör vederbörande själv stadgas emellertid i andra stycket i lagrummet. Av intresse i förevarande fall är främst bestämmelsen om att då fråga är om handling som avser vård eller behandling av läkare utlämnande får vägras om det finns grundad anledning anta att genom handlingens utlämnande ändamålet med vården eller behandlingen skulle motverkas. Beträffande handlingar hos skolhälsovården torde det dock sällan bli aktuellt att tillämpa denna undantagsregel. I sammanhanget bör även observeras att eleven endast äger rätt att ta del av uppgifter som rör hans egna personliga angelägenheter. Därest förälder eller annan lämnat uppgifter angående t. ex. elevens anhöriga eller förhållanden inom familjen eller släkten, äger han sålunda icke utan de berördas medgivande ta del av vad därvidlag finns antecknat om deras personliga förhållanden. Sådan del av hälsokortet får således inte utan vidare utlämnas till eleven. Beträffande handling som endast till viss del skall hållas hemlig stadgas i 2 kap. 8 § andra stycket TF att den utan hinder därav skall tillhandahållas på stället om det kan ske på sådant sätt att vad i den delen berörs icke uppenbaras. Kan detta ej ske, äger den som vill ta del av handlingen utan avgift erhålla avskrift av densamma, varvid den del som är hemlig skall uteslutas från avskriften.

Som tidigare sagts skall allmän handling, som ej skall hållas hemlig "genast eller så snart ske kan" tillhandahållas den som önskar ta del därav. Myndighet är skyldig behandla framställning om utbekommande av allmän handling även om framställningen inte görs under myndighetens expeditionstid. En förutsättning är dock att betydande hinder inte möter för myndigheten (JO 1966 s. 362). Däremot föreligger inte skyldighet för befattningshavare vid myndigheten att utom tjänstetid stå till förfogande härmed (JO 1966 s. 363).

Beträffande prövning av framställning att få del av handling lämnas bestämmelser i 2 kap. 9 § TF. Där stadgas i första stycket att framställning om allmän handling utbekommande görs hos den myndighet, där handlingen finns. Detta innebär således att eleven skall vända sig till den skola där hans hälsokort finns. I andra stycket i lagrummet stadgas att om vården om handling enligt arbetsordning eller givet uppdrag är anförtrodd befattningshavare så har han att själv besluta i fråga om handlingens utlämnande; dock åligger det honom att därvid ställa sig till efterrättelse av myndigheten meddelade föreskrifter samt att, då det kan ske utan omgång, i tveksamma fall hänskjuta frågan till myndighetens avgörande. I skrivelse

från skolöverstyrelsen den 27 juli 1971 om bestämmelser för skolsköterska stadgas i moment f) att det åligger skolsköterska att förvara och arkivera hälsokort på betryggande sätt. Härav får anses framgå att vården om hälsokorten är anförtrodd skolsköterskan, och det är hon som har att pröva framställning om att få del härav, varvid hon i tveksamma fall om det kan ske utan omgång skall hänskjuta frågan till skolstyrelsens avgörande. Vidare bör nämnas att i bestämmelser från skolöverstyrelsen den 27 juli 1971 angående skolläkare stadgas under k) att skolläkaren skall tillse att hälsokorten med därtill hörande handlingar förvaras på betryggande sätt. Härav får anses följa rätt och skyldighet att ge skolsköterskan anvisningar härom. Beträffande sjukjournal e. d., som förvaras på sjukhus, torde vården om handlingen i allmänhet vara anförtrodd vederbörande överläkare eller klinikchef om ej annat bestämts i arbetsordning eller annan föreskrift. I 2 kap. 9 § andra stycket TF lämnas vidare bestämmelser om förfarandet då den tjänsteman som har att pröva framställningen vägrar att bifalla denna. Där stadgas då att om sökanden begär det frågan skall hänskjutas till myndigheten. I detta fall kan således eleven begära att frågan hänskjuts till skolstyrelsens prövning. Avslår skolstyrelsen framställningen har den att lämna ett skriftligt motiverat avslagsbeslut och i övrigt förfara i enlighet med förvaltningslagens bestämmelser. Av besvärreglerna i 2 kap. 11 § TF framgår att besvär över skolstyrelsens beslut om vägran att utlämna handling av ifrågakvarande slag skall föras hos länsstyrelsen och vidare till regeringsrätten.

En fråga som i detta sammanhang tilldrar sig intresse är vilken ålder elev skall ha uppnått för att kunna själv utan målsmans medverkan begära att få ta del av sitt hälsokort. Härom lämnas inte något svar vare sig i TF eller annan lag eller författning. Av allmänna rättsgrundsatser får emellertid anses följa att eleven skall ha rätt att få ta del av sitt hälsokort om han uppnått erforderlig mognad. Som jämförelse i fråga om vilken ålder och mognad ett barn skall ha uppnått för att dess egen viljeförklaring skall tillmätas betydelse kan nämnas följande bestämmelser i föräldrabalken. I 4 kap. som handlar om adoption stadgas i 5 § att utan eget samtycke får den som fyllt 12 år ej adopteras. I 21 kap., som handlar om verkställighet av dom eller beslut rörande vårdnad m. m., stadgas i 4 § att om barnet fyllt 15 år, får verkställighet icke ske mot dess vilja, utan att länsrätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa. Detsamma gäller även om barnet ännu ej fyllt 15 år men nått sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt. Vidare gäller enligt bestämmelserna i barnavårdslagen att underårig som fyllt 15 år äger föra talan i mål eller ärende enligt denna lag.

Som allmän grundsats torde kunna anges att den underårige skall ha ett visst mått av omdömesförmåga i det individuella fallet för att hans talan skall beaktas. En handling från den underåriges sida kan medföra ej förutsett verkan om inte den underårige förstår innebörden av handlingen.

Personundersökares rätt att få del av handling hos värnpliktsverket om varför den som var föremål för personundersökning undantagits från tjänstgöringsskyldighet

Efter utredning av ärendet anförde JO Wennergren vid dess avgörande bl. a. följande.

I en vid kriminalvårdsstyrelsens personalutbildningsenhet upprättad promemoria för kursdeltagare vid personundersökarkurser sägs att i personundersökningen skall anges den misstänktes egen uppfattning om sitt psykiska och somatiska tillstånd samt eventuella uppgifter från läkare, anhöriga m. fl. Utöver egentlig sjukdom, olycksfall, nervositet etc. bör man notera komplikationer i fråga om födsel och utveckling, handikapp i fråga om syn, hörsel etc. samt längre sjukskrivningsperioder, vård på grund av alkohol- eller narkotikabruk etc.

Såvitt framgår av lagen om personundersökning i brottmål och den särskilda kungörelsen med vissa bestämmelser angående tillämpning av denna lag är skyldighet att lämna uppgifter föreskriven endast för de myndigheter som har hand om förundersökningen samt barnavårdsnämnd och nykterhetsnämnd ävensom arbetsförmedling och socialnämnd.

Frågan om övriga myndigheters skyldighet att utlämna uppgifter blir att bedöma med utgångspunkt i om vederbörande myndighet efter prövning i det enskilda fallet anser ett tillhandahållande till personundersökaren av ifrågavarande uppgifter vara förenligt med det sekretesskyddade intresset.

Det har således ålegat värnpliktsverket att självständigt pröva om det var förenligt med N:s intresse av sekretess att de medicinska utlåtanden som gjorts om honom i inskrivningsärendet överlämnades till personundersökaren. Utrymme fanns här uppenbarligen för olika meningar och jag kan inte finna att det skulle kunna läggas värnpliktsverket till last som fel att verket gjorde en restriktiv bedömning och vägrade lämna de begärda uppgifterna.

Bandinspelning av telefonsamtal

I tidningen Göteborgs-Posten var den 30 januari 1975 införd en redogörelse för en interpellation i kommunfullmäktige i Munkedal, vari begärdes besked om vilka åtgärder kommunstyrelsen var beredd att vidta så att avsiktligt eller oavsiktligt missbruk av bandinspelade telefonsamtal vid kommunkontoret inte kunde förekomma. Enligt tidningsartikeln hade interpellanten uttalat att det fanns bevis för att telefonsamtal bandats på kommunkontoret och sedan spelats upp för obehöriga.

Yttrande begärdes i frågan från kommunstyrelsen i Munkedals kom-

mun. vilken upplyste följande. Talregistreringsapparater (diktafoner) av fabrikat Rex Rotary inköptes år 1965 i enlighet med kommunförbundets rationaliseringsavdelnings förslag i anslutning till en av förbundet genomförd organisationsutredning. Möjlighet föreligger att ansluta diktafoner av detta fabrikat till telefon och denna möjlighet har utnyttjats i fem fall. I telefonkatalogen är vid kommunkontorets telefonnummer infört sådant tecken som visar att abonnenten innehar automatisk telefonsvarare och/eller talregistreringsapparat.

Kommunstyrelsen hänvisade vidare till innehållet i interpellationen, kommunstyrelsens ordförandes interpellationssvar och kommunfullmäktiges protokoll.

Kommunstyrelsens ordförande hade, såvitt nu är ifråga, anfört följande.

De talregistreringsapparater som finns på kommunkontoret är uteslutande ett hjälpmedel som med ömsesidigt medgivande vid telefonsamtal används för att registrera uppgifter, som erhålles exempelvis i samband med en utredning. Det är då rationellt att uppgiftslämnaren direkt dikterar uppgifterna som sedan kan skrivas ut på maskin.

Kommunstyrelsen har fullt förtroende för samtliga anställda på kommunkontoret och är övertygad om att några särskilda åtgärder icke erfordras för att rätts säkerheten i samhället ej skall äventyras genom användandet av talregistreringsapparaterna på kommunkontoret.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande.

Frågan om myndighets bandinspelning av telefonsamtal har tidigare behandlats av mig i besked den 26 september 1974 (dnr 2703/74) med anledning av förfrågan från Svenska Kommunförbundet. I detta hänvisade jag till ett JO-ärende som refererades i JO:s ämbetsberättelse 1960 s. 22 ff. I referatet återgavs (s. 30) av dåvarande statspolisintendenten utfärdade tjänsteföreskrifter om inspelning av telefonförhör. Där fanns bl. a. följande uttalande: "I sammanhanget bör uppmärksammas att, om förhöret hålles på telefon med inkopplad diktafon (talregistreringsapparat), den hörde skall – innan förhöret börjar – upplysas om att diktafon är inkopplad och att allt upptas ordagrant." Vidare hänvisade jag i mitt beslut till rikspolisstyrelsens Allmän Polislära, Kriminalpolistjänst, Utredning–Spaning I, s. 86, där följande sägs: "Av etiska hänsyn bör hemlig bandning inte förekomma och i varje fall inte åberopas som bevisning i andra fall än där undersökningsledaren/åklagaren anser det nödvändigt", samt till del 3 i samma verk (s. 127) vari sägs att inspelning av förhör per telefon inte får ske i hemlighet och att om inspelning tillämpas gäller skyldighet att upplysa den som skall höras om detta. Jag anförde vidare följande.

Av det anförda framgår att sedan länge hos polisen gäller att polisens telefonsamtal med någon inte får spelas in utan att denne först upplysts här- om. Grunden härtill är inte att svensk lag förbjuder hemlig bandning. Det är inte kriminaliserat i brottsbalken att i smyg spela in ett samtal man har med någon på band vare sig det sker vid personligt sammanträffande med honom eller per telefon. Inte heller bryter man mot några för telefontrafi- ken gällande föreskrifter i sistnämnda fall. Vad det i stället är fråga om är att man, utom i fall då särskilda skäl gör det nödvändigt, genom att en per- son ovetande spela in ett samtal med honom på band förfar ohederligt och moraliskt förkastligt samt kränker hans personliga integritet. Ett sådant förfarande anstår inte en handläggare hos en myndighet och det är därför jag ansett mig böra uttala att en handläggare måste meddela den han sam- talar med att samtalet kommer att spelas in.

Enligt proposition (1975: 19) om lagstiftning om skydd mot avlyssning skall i 9 a § brottsbalken som olovlig avlyssning kriminaliseras bl. a. att nå- gon olovligen medelst tekniskt hjälpmedel för återgivning av ljud i hemlig- het upptar tal i enrum eller samtal mellan andra. Riksdagen har antagit lag- förslaget och lagstadgandet i fråga träder i kraft den 1 juli 1975.

Så som gärningsbeskrivningen utformats faller utanför det straffbara området varje upptagning på band e. d. av ett telefonsamtal så snart någon av de samtalande gett tillstånd till upptagningen. Det kan då ej anses ske olovligen. Utanför det straffbara området faller emellertid också varje upp- tagning av telefonsamtalet som görs av någon av de samtalande, oavsett om det sker olovligen, dvs. utan samtalspartnernas samtycke, eller eljest i hemlighet. Det är bara åtgärder av utomstående person som kriminalise- rats. Den omständigheten att en upptagning av ett telefonsamtal, som görs olovligen eller eljest i hemlighet av en av de samtalande, inte kriminalise- rats får emellertid inte uppfattas som om en sådan upptagning därmed blir att betrakta som tillbörlig och tillåtlig för en myndighet. Justitiekon- toret framhöll i sitt betänkande (JuU 1975: 12 s. 11) att en sådan upptagning kan framstå som i hög grad illojal och klandervärd men att utskottet i likhet med departementschefen ansåg att det här ytterst är en fråga om det för- troende man hyser för den eller de personer med vilka samtalet förs eller som i övrigt synbarligen har möjligheter att ta del därav. Det faller sig na- turligt att i anslutning härtill erinra om den gamla domarregeln att "lagen gillar icke allt det hon icke straffar". Enligt min mening har intet inträffat som rubbar giltigheten av mitt ovan återgivna uttalande. Det kommer efter den 1 juli 1975 att vara lika otillbörligt för en offentlig funktionär att olovli- gen eller eljest i hemlighet inspela ett telefonsamtal som han har med nå- gon.

Av lämnade upplysningar framgår att talregistreringsapparaterna vid kommunkontoret i Munkedal uteslutande är avsedda att användas efter medgivande av samtalskontrahenten. Jag finner därför ej anledning till vidare uttalanden utan avslutar ärendet.

*Exekution***Felaktigt förfarande vid exekutiv auktion å fastighet**

Vid JO Lundviks inspektion av länsstyrelsen i Gävleborgs län i september 1974 antecknades till protokollet bl. a. följande.

Den 11 januari 1973 företog länsstyrelsen exekutiv auktion å fastigheten Säbyggeby 3: 51 i Ockelbo kommun. Fastigheten var utmätt för kronans fordran å ogulden skatt 10873 kr. Kronan företrädde vid auktionen av kronofogden Martin Sandström. Sandviken. Följande sakägarförteckning gjordes upp.

1 Kraftledningsservitut	—
2 Inteckningsfordran	16 785:—
3 Dito	700:—
4 Ägarhypotek	2 515:—
5 Kostnaderna för förfarandet	548: 15
	<hr/>
Skyddsbelopp	20 548: 15
6 Kronans fordran	10 873:—

Sedan fastigheten utropats, med förbehåll för servitutets bestånd, avgavs högsta budet, 14 000 kr. av innehavaren av inteckningarna under 2 och 3. I protokollet antecknades: Kronofogde Sandström medger att inropet godtages trots att budet understiger skyddsbeloppet och att kostnaderna för förfarandet ej blir täckta. — Länsstyrelsen godtog därefter inropet.

JO anmärkte: Enligt 40 § andra stycket lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom fordras för godtagande av inrop i ett fall som det förevarande att samtliga berörda sakägare medger det. Inteckningshavarens medgivande kunde måhända anses ha förelegat med hänsyn till att det var han som avgav budet. Men krävdes inte också fastighetsägarens medgivande, särskilt med hänsyn till förekomsten av ägarhypotek?

JO beslöt inhämta yttrande från länsstyrelsen i saken.

Vidare beslöt JO inhämta upplysningar från Sandström om de överväganden som låg till grund för hans medgivande att inropet fick godtagas.

Länsstyrelsen inkom, efter remiss, med yttrande. Av detta framgick att den tjänsteman, e. o. länsnotarien Olle Johannesson, som handlagt auktionen lämnat länsstyrelsen och tillträtt annan tjänst. Länsstyrelsen uttalade som sin uppfattning att anbud som ej täckte skyddsbeloppet fick godtagas endast om fastighetsägarens samtycke inhämtats och att detsamma syntes gälla även om ägarhypotek ej förelåg.

I infortrade upplysningar anförde Sandström:

Fastigheten som försålde för kronans utmätta fordran hos N å tillhoppa

10873 kronor, utgjordes av ett obebyggt skogsområde om 6.1655 hektar. Vid en av kronofogdemyndigheten i Sandviken enligt länsstyrelsens förordnande företagen beskrivning och värdering av fastigheten, värderades densamma till 7700 kronor, varvid sakkunnig värderingsman anlätts av förrättningsmannen. — — —

Med hänsyn till att fastigheten av sakkunnig ansetts vara värd endast 7700 kronor och bud ens uppgående till skyddsbeloppet ej avgivits, har jag i det läget ansett det osannolikt att nytt försäljningsförsök skulle ge bättre resultat utan endast förorsaka ytterligare kostnader. På grund härav har jag godtagit inropet.

Med anledning av vad sålunda förevarit översände JO handlingarna i ärendet till länsåklagaren i Gävleborgs län med anmodan att verkställa undersökning. JO framhöll att misstanke förelåg att Johannesson gjort sig skyldig till tjänstefel varför undersökningen i vad ärendet rörde honom borde få karaktär av förundersökning, att frågan om skada uppkommit för fastighetsägaren borde utredas samt att förhör också borde hållas med Sandström för att klargöra varför fastigheten utmättes trots dess påstått låga värde i förhållande till inteckningsbelastningen och varför förfarandet fick fortgå ända till försäljning.

Härefter inkom länsåklagaren K. G. Olsson med protokoll över begärd undersökning samt eget yttrande.

Ur detta protokoll återges här endast del av den berättelse som Johannesson avgav, då han hördes som misstänkt för tjänstefel. Johannesson sade bl. a.:

Vid den exekutiva auktionen, som hölls hos länsstyrelsen, var troligen en kontorsskrivare närvarande som vittne. J förde protokollet själv. I protokollet antecknade han att kronfogde Sandström som ombud för sökanden och ett ombud för L:s dödsbo, som var inteckningshavare, var närvarande. J var underkunnig om att fastighetsägaren ej var närvarande och ej heller ombud för henne.

J erinrar sig inte detaljerna i budgivningen. Han får se länsstyrelsens handlingar av vilka det framgår, att högsta budet avgavs av L:s dödsbo. Han insåg, att högsta budet ej uppgick till skyddsbeloppet. Det kom inte som en överraskning för honom att högsta budet ej nådde upp till skyddsbeloppet. Redan före auktionen hade frågeställningen varit aktuell eftersom skillnaden var stor mellan fastighetens värde enligt värdering och skyddsbeloppet. Han hade troligen diskuterat saken med kronfogden före auktionen, samtidigt som de diskuterat ägarhypotekets storlek och då hade kronfogden meddelat att han skulle utmäta om det blev utdelning på ägarhypoteket. Före auktionen hade J även tagit reda på hur förrättningskostnaderna skulle betalas ifall inte skyddsbeloppet uppnåddes.

Sedan J konstaterat, att skyddsbeloppet inte uppnåddes, tillfrågades kronfogden om denne medgav försäljning. Kronfogden lämnade ett jakande svar. Kronfogden representerade sökanden och dennes inställning var avgörande om försäljning skulle ske — under förutsättning att övriga berörda sakägares medgivanden förelåg. Inteckningshavaren, som avgivit högsta budet, motsatte sig inte försäljning. J minns inte om dödsboets om-

bud tillfrågades eller om denne på eget initiativ gav sitt bifall till försäljning. Situationen var dock sådan, att det var helt klart, att dödsboet medgav försäljning — högsta budet kom ju från dess ombud. I och med att kronofogden och dödsboets ombud medgivit försäljning hade samtliga berörda sakägare, enligt J:s uppfattning, tillfrågats. J ansåg, att fastighetsägaren i det här avseendet inte var berörd sakägare eftersom hennes ägarhypotek, om det erhölet utdelning, under alla förhållanden skulle blivit utmätt för skatteskulder. J uppger, att i andra sammanhang hade sakägarfrågan varit föremål för diskussioner och full klarhet hade ej stått att få i frågan om vilka som skulle anses vara sakägare, och kunna påverka försäljningen. Han hade emellertid intagit den ställningen, att fastighetsägare enbart i egenkap av fastighetsägare i detta läget ej skulle betraktas som berörd sakägare.

I och med att berörda sakägares medgivanden erhölet och då det stod klart, att högre bud ej skulle kunna erhållas om man utbjöd fastigheten till ny försäljning, antogs budet från L:s dödsbo och han förklarade fastigheten såld för 14 000 kr. J hade klart för sig vilka konsekvenser försäljningen medförde, dvs. att dödsboets fordran inte täcktes, att sökanden ej fick utdelning och fick stå för förrättningskostnaderna, att fastighetsägaren blev av med fastigheten och hade restskuld till dödsboet samt att skatteskulden till kronan kvarstod. J ansåg, att fastigheten måste säljas eftersom sökanden medgav detta och formella skäl att stoppa försäljningen saknades. J ansåg då, att fastighetsägaren formellt inte var berörd sakägare. Om fastighetsägaren skulle varit att betrakta som berörd sakägare skulle hennes yttrande ha inhämtats och om denne motsatt sig försäljning först då hade han kunnat stoppa försäljningen av formella skäl.

På fråga om J före förrättningen hade klart för sig vilken ställning fastighetsägaren skulle ha i detta fall eller om J ställdes inför problemet först sedan auktionen påbörjats och då gjort ett bedömande, uppger J, att han sannolikt tänkt igenom saken redan då han förberedde förrättningen och då han klarlade ägarhypotekets inverkan. Om högsta budet varit så stort, att ägarhypoteket erhölet utdelning och utdelningen varit så stor att skatteskulden täcktes och fastighetsägaren erhölet utdelning därutöver, skulle han ansett fastighetsägaren vara berörd sakägare.

Länsåklagaren anförde i sitt yttrande bl. a., att han ansåg att Johanneson förfarit felaktigt när denne, oaktat fastighetsägarens samtycke ej förelåg, skred till försäljning samt att han, vad gällde Sandströms agerande, ville ifrågasätta om det ej borde ankomma på kronofogde att i fall som det förevarande verka för att inlett exekutivt förfarande ej fullföljs i situationer där det framstår som uppenbart att fullföljandet ej leder till avsett resultat.

Av länsåklagarens yttrande framgick, att denne från företrädare för dödsboet inhämtat, att dödsboet visserligen inte formellt avstått och heller inte skulle komma att formellt avstå från sin resterande fordran på N. men att dödsboet dock inte hade några planer att rikta krav i saken.

I härefter infortrat yttrande redogjorde riksskatteverket för sin uppfattning i saken.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik.

I den sakägarförteckning som upprättats före auktionen hade skyddsbeloppet bestämts till 20 548 kr. 15 öre. Fastigheten inropades av panthavaren för 14 000 kr. Eftersom skyddsbeloppet inte var täckt hade enligt 40 § andra stycket lagen om exekutiv försäljning av fast egendom inropet kunnat godtagas endast om samtliga berörda sakägare medgav det. Något godkännande förelåg inte från fastighetsägaren, som inte var närvarande. Likväl godtogs inropet.

Under ärendets gång har delvis olika uppfattningar framförts i frågan om fastighetsägaren är att anse som "berörd sakägare" i fall där fråga är om godtagande av bud under skyddsbeloppet och ägarhypotek ej föreligger. Riksskatteverket menar att fastighetsägaren i sådana fall ej är att anse som berörd och hänvisar till ett uttalande av Hassler i dennes arbete Utsökningsrätt, andra upplagan. Att märka är dock att Hasslers uttalande hänför sig till 126 § 2 mom. utsökningslagen, där det sades att försäljning i nu aktuell situation fick ske om det yrkades av utmätningssökanden och samtycke förelåg från innehavare av fordringar som ägde företräde framför sökandens fordran men ej fullt täcktes av den bjudna köpeskillingen. Det lagrum som numera gäller säger däremot att inropet får godtagas om samtliga berörda sakägare medger det. Lagberedningen uttalade i motiven till lagrummet (SOU 1968: 64 s. 161), att det ej räckte med samtycke från närvarande fordringsägare; fastighetsägaren måste också ge sitt samtycke även om han ej hade ägarhypotek som skulle bli lidande om inropet godtogs. I propositionen i ämnet (1971: 20 s. 236) nämner departementschefen ej fastighetsägaren men tar å andra sidan ej avstånd från lagberedningens uttalande. I den av S. Walin och L. Lorichs utgivna kommentaren "Exekution i fast egendom, luftfartyg m. m." s. 136f. sägs klart ut att fastighetsägarens samtycke fordras. Jag ansluter mig utan tvekan till denna uppfattning för vilken starka sakliga skäl kan anföras. För fastighetsägaren kan det ju vara av stor betydelse vilket pris som uppnås oavsett om någon del av köpeskillingen kommer att kontant utbetalas till honom eller den endast går i avräkning på hans skuld.

I det förevarande försäljningsärendet förelåg dessutom ägarhypotek, vilket gör fastighetsägarens ställning som sakägare ännu mera uppenbar och det oavsett om ägarhypoteket var eller kunde väntas bli utmätt eller inte, jfr vad jag nyss sade om att köpeskillingen kan gå i avräkning på hans skuld.

Johannesson antog ett bud som understeg skyddsbeloppet utan att ha inhämtat fastighetsägarens samtycke. Genom sin underlåtenhet härutinnan har Johannesson gjort sig skyldig till fel som i princip är att rubricera som tjänstefel. Med hänsyn till omständigheterna – Johannessons oerfarenhet och det förhållandet att fastighetsägaren ej synes ha lidit någon skada – finner jag mig dock kunna låta bero vid ett påpekande om det felaktiga i hans förfarande.

Vad därefter gäller Sandströms agerande vill jag säga följande. Att Sandström trots den avsevärda diskrepansen emellan inteckningsbelastningen och fastighetens värde enligt företagen värdering verkade för att ansökan gjordes om exekutiv försäljning kan väl knappast kritiseras. Såsom framhållits under utredningen utgör säkerligen försäljningsansökan mången gång ett effektivt påtryckningsmedel. ty fastighetsägaren ser givetvis helst att det ej går till exekutiv försäljning, och vidare kan det naturligtvis inträffa att bud avges som vida överstiger fastighetens värde enligt värderingen. I det förevarande fallet visade det sig vid auktionen att det högsta avgivna budet långt ifrån förslog till exekutionsfordringen. Budet täckte inte kostnaderna för förfarandet och inte heller till någon del det för exekution åtkomliga ägarhypoteket. Jag kan för min del inte se något som helst skäl varför utmätningssmannen skulle medverka till en sådan. från de synpunkter han har att företräda, helt meningslös försäljning. Jag anser därför att Sandström förför olämpligt då han medgav att fastigheten försålde för 14 000 kr. Jag låter det stanna vid det sagda.

Upphör kvarstad, om gäldenären försätts i konkurs?

På begäran av en borgenär beslöt Växjö tingsrätt den 17 maj 1973 att kvarstad skulle läggas på så mycket av Gunhamns Fabriker AB:s egendom som svarade mot 475 477 kr. 37 öre.

För verkställighet härav lade kronofogdemyndigheten i Växjö distrikt samma dag kvarstad å viss egendom.

Material AB Casba besvarade sig hos länsstyrelsen i Kronobergs län och påstod att kvarstaden riktat sig mot Casba tillhörig egendom. Casba yrkade att kvarstaden skulle hävas i vad gällde dess egendom.

Länsstyrelsen yttrade i beslut den 6 juli 1973: Då Gunhamns Fabriker AB den 20 juni 1973 försätts i konkurs lämnar länsstyrelsen besvären utan åtgärd.

Vid JO Lundviks inspektion av länsstyrelsen i maj 1974 tog JO del av beslutet och beslöt inhämta länsstyrelsens yttrande i frågan om hur man resonerat. JO undrade också om konkursen handlagts som förvaltarkonkurs eller som s. k. fattigkonkurs.

Länsstyrelsen svarade.

Konkursen har handlagts som stor konkurs.

Vid sitt beslut har länsstyrelsen stött sig på vad som anföres i Welamson, Konkursrätt, 1961, sid 334 ff. I kommentaren till NJA 1924 sid 588 anges att "Valet mellan att förklara beslutet sakna verkan i konkursen och att undanröja detsamma saknar under konkursen betydelse, eftersom kvarstad i motsats till utmätning aldrig kan föranleda förmånsrätt. Det senare alternativet torde emellertid innebära, att beslutet inte heller äger giltighet efter konkursen, om denna avslutas utan att egendomen realiserats". I lag-

beredningens förslag till utsökningsbalk vilket ej var tillgängligt vid tidpunkten för länsstyrelsens beslut, uttalas dock på sidan 467. "Och redan beviljad kvarstad bör som regel hävas, om gäldenären försätts i konkurs."

Med hänsyn till den ovisshet som kan föreligga om en konkurs fortsatta handläggning fann länsstyrelsen det lämpligare förklara kvarstadsbeslutet sakna verkan genom att ange att besvärerna lämnades utan åtgärd.

JO Lundvik anförde vid ärendets avgörande.

Sedan gäldenär försätts i konkurs, får fordran mot honom inte uttagas genom utmätning av egendom som hör till konkursboet, såvida icke borgenären har panträtt i egendomen (se 23 § konkurslagen). Som en följd härav anses borgenär, i allt fall om han ej har panträtt, inte heller kunna till säkerhet för sin fordran utverka kvarstad eller skingringsförbud å egendom som hör till konkursboet (jfr NJA 1919 s. 135).

Om utmätning skett och gäldenären därefter försätts i konkurs, fortgår i princip verkställigheten efter vad som stadgats i 24 § konkurslagen. Någon motsvarande föreskrift finns inte om hur det skall förfaras när kvarstad lagts och gäldenären därefter försätts i konkurs. Någon praktisk funktion har kvarstaden knappast, om egendomen omhändertages av konkursförvaltaren. I rättspraxis (NJA 1924 s. 588) har kvarstaden i detta läge hävts. Lagberedningen rekommenderar i sitt förslag till utsökningsbalk (SOU 1973: 22 s. 467) att man som regel förfar på detta sätt. Skulle konkursen avslutas utan att egendomen realiserats, vilket framförallt blir fallet om konkursen handläggs enligt 185 § konkurslagen som s. k. fattigkonkurs, kan dock kvarstaden få betydelse efter konkursens avslutande. När omständigheterna talar för att realisation kanske inte kommer till stånd, bör därför enligt min mening överexekutor icke undandraga sig en materiell prövning av kvarstadsåtgärden om besvär anförts däremot.

Vad som åsyftades med länsstyrelsens beslut i förevarande fall synes mig dunkelt. Så mycket synes dock klart som att länsstyrelsen inte ingick i någon prövning av Casbas rätt till den kvarstadsbelagda egendomen. Att döma av länsstyrelsens remissyttrande ville länsstyrelsen med sitt beslut markera att kvarstadsbeslutet saknade verkan. Detta framgår dock icke av beslutet. Om meningen var att kvarstaden skulle sakna verkan, frågar man sig om detta gällde bara i konkursen eller över huvud taget. Länsstyrelsens yttrande tyder på att man tänkte på verkan enbart i konkursen. Kvarstaden skulle i enlighet härmed ha "levt upp igen", om egendomen icke realiserats (eller av förvaltaren utlämnats till Casba). Frågan om Casbas rätt till den kvarstadsbelagda egendomen skulle då åter blivit aktuell. Om länsstyrelsen över huvud räknade med möjligheten av att konkursen upphörde utan att förvaltaren förfogat över egendomen, borde länsstyrelsen därför ha prövat Casbas påstående om bättre rätt till egendomen.

Jag kan med hänvisning till det anförda inte finna annat än att länsstyrelsens beslut varken var tydligt eller till sina konsekvenser överlagt.

Jag vidtar ej ytterligare åtgärd.

Frågor sammanhängande med utbetalning av pension och därvid företagna avdrag för införsel av underhållsbidrag samt skatteavdrag för preliminär och kvarstående skatt

Av utredningen i ett ärende, som anhängiggjorts genom klagomål av A., framgick bl. a. följande.

A. var förtidspensionär och hade barn för vilket han var underhållsskyldig. Han uppbar under år 1974 pension (folkpension och allmän tilläggs-pension) samt livränta från riksförsäkringsverket om tillhoppa ca 23 000 kr. Genom beslut av kronofogdemyndigheten i Västerås distrikt skulle underhållsbidraget, som i början av 1974 uppgick till 229 kr. i månaden, samt vissa restförda skatter uttagas genom införsel i A:s inkomst från riksförsäkringsverket. A. hade vidare att under uppbördsterminerna i mars och maj 1974 erlägga kvarstående skatt enligt 1973 års taxering med tillhoppa 4 198 kr. Enligt lokala skattemyndighetens i Sala fögderi beslut den 23 januari 1974 skulle riksförsäkringsverket verkställa avdrag för *preliminär* skatt från A:s inkomst från verket med 360 kr. i månaden. A:s besvär över beslutet lämnades utan bifall av länsstyrelsen.

Lokala skattemyndigheten meddelade vidare den 15 februari 1974 beslut om nedsättning av skatteavdrag med hänsyn till existensminimum. I beslutet anfördes att avdrag för *kvarstående* skatt skulle ske med högst det belopp, varmed den skattskyldiges kontanta inkomst från huvudarbetsgivaren (riksförsäkringsverket) efter avdrag för preliminär skatt översteg 1 266 kr./mån. Beslutet översändes till kronofogdemyndigheten dit det inkom den 18 februari 1974. Av tjänsteanteckningar kunde utläsas att förbehållsbeloppet rörande A. uträknats på följande sätt:

Normalbelopp	816 kr.
Medicin-läkare	450 kr.
Hyra, låg	—
	<hr/>
	1 266 kr.

Under åren 1973 och 1974 meddelades av kronofogdemyndigheten följande beslut om införsel eller beslut om ändring av tidigare införsel beträffande A.

1973-03-13 införsel för underhållsbidrag (ändring) meddelat av kronofogdemyndigheten i Västerås (kronofogde Olov Nylund) – förbehållsbelopp ändrat till 733 kr./mån.

1973-10-12 införsel för skatt meddelat av kronofogdemyndigheten i Västerås (stationeringen i Sala, kronokommissarie Bernt Johansson) – förbehållsbelopp 730 kr./mån.

1974-02-19 införsel för skatt (ändring) meddelat av kronofogdemyndigheten i Västerås (stationeringen i Sala, kronokommissarie Bernt Johansson) – förbehållsbelopp 820 kr./mån.

1974-03-18 införsel för underhållsbidrag (ändring) meddelat av kronofogdemyndigheten i Västerås (kronofogde Olov Nylund) – förbehållsbelopp 1 100 kr./mån.

1974-03-18 införsel för skatt (ändring) meddelat av kronofogdemyndigheten i Västerås (stationeringen i Sala, kronokommissarie Bernt Johansson) – förbehållsbelopp 1 100 kr./mån.

Kronofogdemyndigheten hade, sedan A. tillskrivit myndigheten, genom en skrivelse den 7 mars 1974 berett A. tillfälle att styrka sina sjukdomskostnader för eventuell justering av införselbesluten såvitt avsåg förbehållsbeloppen.

Sedermera jämkades underhållsbidraget efter medverkan av sociala myndigheter.

Rörande kronofogdemyndighetens handläggning av införselärendena antecknades bl. a. följande i en inom ombudsmannaexpeditionen upprättad promemoria.

Av den av länsstyrelsen i Västmanlands län den 6 november 1972 fastställda arbetsordningen för kronofogdemyndigheten i Västerås distrikt framgår att myndigheten är uppdelad i bl. a. centralavdelning och fältavdelning. Inom fältavdelningen finns en sektion i bl. a. Sala. Av 5 § arbetsordningen framgår att inom centralavdelningen handläggs bl. a. mål om införsel. Vidare framgår av 6 § att inom fältavdelning sker verkställighet m. m. i allmänna och enskilda mål, som inte avser införsel. Bestämmelserna i arbetsordningen överensstämmer på denna punkt med normalarbetsordningen för kronofogdemyndighet. Företagen utredningen utvisar att i A:s fall det införselärende som rört underhåll handlagts hos kronofogdemyndigheten i Västerås. Detta synes ha skett inom centralavdelningen. Målet rörande införsel för A:s restförda skatt har emellertid handlagts hos stationeringen i Sala. Under åren 1973 och 1974 har de båda införselärendena varit samordnade utan löpt med olika förbehållsbelopp fram till de beslut som meddelades den 18 mars 1974, då samordning skedde av de båda beslut som meddelades i Västerås resp. Sala.

Sedan utredningen slutförts avgjordes ärendet av ställföreträdande JO Sverne. Han anförde därvid bl. a. följande.

A:s klagomål hit synes i huvudsak röra följande förhållanden. Kronofogdemyndigheten hade förhalat utredningen rörande lämpligt förbehållsbelopp. Lokala skattemyndighetens beslut om nedsatt skatteavdrag hade inte tillämpats utan kronofogdemyndigheten hade ändrat på detta beslut eftersom inte A. fått behålla den del av pensionen som understigit "existensminimum". Kronofogdemyndigheten hade fastställt ett lägre förbehållsbelopp än det belopp lokala skattemyndigheten bestämt skulle vara fritt från avdrag för kvarstående skatt. A. hade inte själv fått behålla så mycket av pensionen som han räknat med vid vissa utbetalningar från riksförsäkringsverket.

Vad A. anför i sina klagomål synes väsentligen bero på en bland de berörda skattskyldiga mycket vanlig och lättförståelig missuppfattning rörande innebörden av beslut om nedsatt skatteavdrag och införsel. De tror nämligen ofta att de genom dylika beslut alltid tillförsäkras ett visst belopp för att kunna klara sin existens. Så är emellertid inte fallet.

I en situation som A:s gäller den företrädesordningen att från inkomster-na i första hand skall dras underhållsbidrag enligt införselbeslut, i andra hand avdrag för preliminär skatt, i tredje hand avdrag för kvarstående skatt och i fjärde hand restförda skatter enligt införselbeslut.

De förbehållsbelopp som fastställts i införselärendena beaktas endast vid avdrag för de medel rörande vilka införselbesluten gäller och inte vid skatteavdrag. Avdrag för underhållsbidrag har därigenom i A:s fall kunnat ske med fulla beloppet. Nedsättning av skatteavdrag kan däremot endast ske efter ansökan hos och beslut av lokal skattemyndighet. I A:s fall hade lokala skattemyndigheten inte fastställt något existensminimum att beaktas vid avdrag för *preliminär* skatt. I stället hade myndigheten efter en förhandsuträkning av A:s skatt för inkomståret 1974 genom jämkning fastställt att riksförsäkringsverket skulle företa avdrag för preliminär skatt med visst belopp. När A:s pension för februari 1974 utbetalades synes dock detta beslut – enligt allt att döma på grund av administrativa rutiner – inte ha kunnat beaktas. Inte heller förelåg då något beslut om nedsättning av avdrag för kvarstående skatt. Resultatet blev att från pensionen drogs underhållsbidrag, visst avdrag för preliminär skatt – högre än enligt jämningsbeslutet – samt författningsenligt avdrag för kvarstående skatt. Först den 15 februari 1974 meddelades på A:s ansökan ett beslut om nedsättning av avdrag för *kvarstående* skatt. Detta beslut innebar endast att avdrag för kvarstående skatt inte skulle verkställas i den mån inkomsten efter avdrag för preliminär skatt understeg 1 266 kr. Sistnämnda belopp var således i och för sig ej något belopp som A. under alla förhållanden kunde räkna med att få behålla för egen del. I den mån inkomsten efter avdrag genom införsel för underhållsbidrag och avdrag för preliminär skatt skulle komma att understiga 1 266 kr. skulle dessa avdrag likväl företas.

Av utredningen i ärendet framgår att riksförsäkringsverket, sedan verket erhållit kännedom om lokala skattemyndighetens båda beslut om skatteavdrag, på visst sätt kunnat rätta till även februaripensionen. Jag finner därför ej tillräckliga skäl att på klagomål av A. företaga ytterligare undersökningar rörande riksförsäkringsverkets befattning med A:s ärende.

I sammanhanget vill jag dock anteckna att A:s ekonomiska situation i mitten av februari 1974 var sådan att han den 18 februari fann anledning att ansöka om socialhjälp för sitt uppehälle fram till nästa pensionsutbetalningstillfälle den 15 mars. Denna ansökan avslogs den 19 februari av sociala centralnämndens arbetsutskott. Genom beslut den 28 februari beslöt dock nämnden att ge A. socialhjälp med 580 kr. Beloppet utbetalades den 1 mars.

Vad härefter rör lokala skattemyndighetens handläggning av A:s skatteärenden anför jag följande. Företagen utredning visar att lokala skattemyndigheten fattat beslut i ärendet rörande nedsättning av skatteavdrag efter visst samråd med kronofogdemyndigheten samt att beslutet i ärendet omgående expedierats till kronofogdemyndigheten enligt bestämmelsen i 30 § uppbördskungörelsen. Någon anledning att rikta kritik mot lokala skattemyndigheten för bristande samråd med kronofogdemyndigheten eller sen expediering av beslutet föreligger följaktligen ej. Lokala skattemyndighetens bestämning av det belopp som skulle undantas från avdrag för kvarstående skatt ger inte heller anledning till något närmare uttalande från min sida.

Kronofogdemyndigheten har i sitt svar hit redogjort för handläggningen av de båda införselärendena rörande A. och för sin organisation av införselärendenas behandling. Av utredningen i dessa delar framgår bl. a. följande.

Införselärendet rörande underhållsbidrag handlades hos centralavdelningen hos kronofogdemyndigheten i Västerås medan ärendet rörande införsel för skatt behandlades hos myndighetens stationering i Sala. I dessa båda ärenden var förbehållsbeloppen tidvis inte desamma. Såvitt rör de under år 1973 meddelade besluten beräknades förbehållsbeloppet vid införseln för underhållsbidrag exakt efter riksskatteverkets normalbelopp för år 1973 medan förbehållsbeloppet vid införseln för skatt i stället avrundades något nedåt. Vad gäller de under år 1974 meddelade införselbesluten justerades förbehållsbeloppet i det första införselbeslutet för skatt till att motsvara riksskatteverkets normalbelopp för år 1974 med viss avrundning uppåt medan däremot förbehållsbeloppet i beslutet om införsel för underhållsbidrag kvarstod oförändrat i avvaktan på den generella höjningen av underhållsbidrag per den 1 april 1974. Genom beslut den 18 mars 1974 samordnades ärendena så till vida att samma förbehållsbelopp om 1 100 kr. fastställdes i båda målen.

Differenserna beträffande förbehållsbeloppen saknade visserligen faktisk betydelse, då införseln för skatt under den aktuella perioden inte verkställdes. Likväl måste det betecknas som otillfredsställande att förbehållsbeloppen inte samordnades tidigare än som skedde; jfr vad som anförts härom i Beck-Friis m. fl. Införsel utmätning i lön, 2 u., s. 42. Att denna bristande samordning försämrat A:s möjligheter att förstå myndigheternas åtgärder i saken framgår tydligt av hans brev hit. Vidare synes det mig mindre tillfredsställande att lokala skattemyndighetens beslut om nedsatt skatteavdrag, som inkom till kronofogdemyndigheten den 18 februari 1974, till synes inte beaktades när införselbeslutet rörande skatt ändrades påföljande dag utan togs i beaktande först i samband med att införselbesluten, sedan A. tillskrivit myndigheten, sammanjämkades genom besluten den 18 mars 1974. Att därvid förbehållsbeloppet sattes något lägre än det av lokala skattemyndigheten för kvarskatteavdrag bestämda förbehållsbe-

loppet ger dock i och för sig inte anledning till kritik från min sida.

Kronofogdemyndighetens handläggning av ärendena har således inte varit utan brister. Detta förhållande har säkerligen åtminstone till viss del sin förklaring i att myndighetens handläggning av införselärendena avvikit från den i arbetsordningen föreskrivna rutinen. I sitt svar hit har myndigheten redogjort för de skäl som enligt myndighetens mening motiverat undantaget från arbetsordningen såsom att den tillämpade ordningen varit arbetsbesparande och bidragit till ökad effektivitet i indrivningsarbetet.

Det ankommer likväl inte på myndigheten själv att, annat än tillfälligtvis, göra avsteg från arbetsordningen. I riksskatteverkets yttrande hit har också anförts, att föreliggande bestämmelser inte givit stöd för den avvikelse från arbetsordningen som sålunda tillämpats hos myndigheten under några års tid. Först sedan jag ingripit och sedan riksskatteverket avgivit yttrande hit i förevarande ärende gjorde kronofogdemyndigheten framställning hos riksskatteverket om interimistisk ändring av arbetsordningen enligt bestämmelsen i 10 §. Riksskatteverket fann emellertid inte denna framställning kunna bifallas.

Vad som i denna del förevarit kan därför inte heller undgå kritik från min sida. De materiella reglerna på förevarande område är dessutom så pass komplicerade att det är särskilt betydelsefullt att ärendena behandlas i den formella ordning som avsetts skola gälla. Jag förutsätter att kronofogdemyndigheten numera vidtagit rättelse.

Som ovan angivits föranleder de nu berörda reglerna om existensminimum missförstånd hos allmänheten. Bestämmelserna är inte heller lätta att tillämpa för berörda myndigheter. Det är betydelsefullt att behandlingen av ärenden av nu förevarande slag blir likformig och att allmänhetens missuppfattningar i görligaste mån undanröjs. De berörda enskildas behov av närmare information om gällande regler på området kan inte nog betonas och gäller kanske alldeles särskilt de förtidspensionärer som är föremål för införselåtgärder. Det är mig bekant att riksskatteverket fortlöpande har sin uppmärksamhet fäst på myndigheternas handläggning av hela denna ärendegrupp. Vidare bör antecknas att 1971 års riksdag hos Kungl. Maj:t anhållit om en översyn av bestämmelserna om existensminimum i uppbörds- och utökningsförfattningarna i syfte att få till stånd en samordning mellan skattemyndigheterna och utmätningsmännens beslut om existensminimum. Riksdagen hemställde därvid också att möjligheterna att ta större hänsyn än hittills till de sociala aspekterna vid fastställande av normalbeloppen för existensminimum skulle undersökas (jfr lagutskottets betänkande 1971: 19). Denna översyn pågår för närvarande inom 1972 års skatteutredning.

Till grund för att riksdagen i sin begäran om utredning så starkt understök de sociala aspekterna låg bl. a. remissvar från socialstyrelsen m. fl. myndigheter. Svaren redovisades i lagutskottets betänkande. Socialstyrelsen anförde bl. a. följande. Normalbeloppen låg så lågt att den sociala

hjälpverksamheten inte sällan måste träda emellan. Styrelsen hade den uppfattningen att socialvårdsmedel varken direkt eller indirekt fick användas för betalning av skatt. En dylik tillämpning utgjorde ett tecken på bristande samordning mellan samhällets olika organ.

Förevarande ärende ger en god belysning till detta socialstyrelsens uttalande. I A:s fall fick de sociala myndigheterna träda emellan – vilket dock inte skedde utan att delade meningar yppade sig i frågan om socialhjälp borde beviljas eller ej. Även i övrigt ger ärendet en god inblick i hur den enskilde berörs av myndigheternas åtgärder i ärenden där existensminimibelopp skall fastställas. Även om visst samråd sker myndigheterna emellan i dylika ärenden måste det för den enskilde framstå som en svårbegriplig brist att ärendena av berörda myndigheter inte samordnas på sådant sätt att en enhetlig och samlad bedömning kan ske. Att en dylik samordning även ur allmän synpunkt kan efterlysas framgår av socialstyrelsens yttrande. Jag finner anledning att för kännedom överlämna detta beslut till 1972 års skatteutredning.

Vad A. i övrigt anfört föranleder ingen åtgärd från min sida. Jag noterar dock att numera vissa åtgärder vidtagits hos kronofogdemyndigheten i syfte att erhålla avskrivning av vissa av A:s restförda skatter.

Vissa övriga ärenden

Ändring av utmätning

Vid inspektion av en länsstyrelse uppmärksammades ett mål angående besvär över utmätning där omständigheterna var i korthet följande. För uttagande av F. påförda skatter och restavgifter utmätte kronofogdemyndigheten en TV. S. anförde besvär över utmätningsbeslutet och uppgav som skäl härför att TV:n tillhörde honom. I yttrande till länsstyrelsen upplyste kronofogdemyndigheten att det framkommit att F. köpt TV:n på avbetalning med äganderättsförbehåll samt att köpeskillingen ej till fullo guldits. I sitt beslut lämnade länsstyrelsen besvären utan bifall samt ändrade utmätningens beslut till att avse F:s villkorliga rätt enligt kontraktet att mot fullgörande av avbetalningarna erhålla äganderätten till TV:n.

JO Lundvik anförde till protokollet: I beslut den 5 augusti 1974 (se JO:s ämbetsberättelse 1975 s. 335) har jag framfört vissa kritiska synpunkter på den i praxis stundom tillgripna utvägen att förklara utmätning av gods sålt under äganderättsförbehåll i stället avse gäldenärens rätt till godset. Att länsstyrelsen här följde den praxis som även andra myndigheter använt kan ej i och för sig föranleda något mitt ingripande. I förevarande fall tillkommer emellertid ett moment: S:s klagomål grundade sig på att TV-apparaten skulle tillhöra honom. Länsstyrelsen fann detta påstående obestyrkt

och lämnade följdriktigt besvären utan bifall. Men varför "ändrade" länsstyrelsen då utmätningen? För S. måste det ju vara likgiltigt om F. hade full eller villkorad äganderätt till apparaten, och säljaren eller hans rättsinnehavare hade inte klagat.

Efter remiss inkom yttrande från länsstyrelsen, som anförde bl. a. följande.

Länsstyrelsen medger att det måste vara likgiltigt för klaganden om F. hade full eller villkorad äganderätt till apparaten. Beslutet riktar sig dock även till utmätningsmannen – kronofogdemyndigheten. Enligt 68 § utsökningslagen får gods som köpts på avbetalning under äganderättsförbehåll inte utmätas för köparens gäld så länge förbehållet gäller. Något hinder att utmäta köparens villkorliga rätt till det köpta godset föreligger dock inte. Med hänsyn till det i målet åberopade kontraktet med äganderättsförbehåll har länsstyrelsen ändrat utmätningen till att avse köparens villkorliga äganderätt. Detta med hänsyn till säljaren. Enligt länsstyrelsens mening saknar det vid sådant förhållande betydelse om det är säljaren, hans rättsinnehavare eller annan tredje man som klagat.

Vid ärendets avgörande uttalade JO Lundvik.

Länsstyrelsen menade sig tydligen handla i den materiella rättvisans intresse när den ändrade utmätningen på sätt som skedde. Med all respekt för länsstyrelsens goda vilja måste jag dock konstatera att det föga överensstämmer med de civilprocessuella principer som får anses vägledande även i utsökningsmål att ändra en utmätning på ett sätt som ingen yrkat och till förmån för en intressent som ej var part i målet. Läget hade blivit ett annat om länsstyrelsen tagit kontakt med säljarens rättsinnehavare och denne trätt in i rättegången. Tredje mans klagorätt är ju inte begränsad till viss tid.

Skall förbud enligt 75 § 2 mom. utsökningslagen meddelas säljaren vid utmätning av köparens rätt på grund av avbetalningskontrakt?

I JO:s ämbetsberättelse 1975, s. 335ff, återges ett beslut, vari JO Lundvik behandlade vissa frågor som uppkommer vid utmätning av avbetalningsgods. JO framhöll bl. a., att köparens rätt enligt avbetalningskontrakt anses i utmätningshänseende böra behandlas enligt reglerna i 75 § 2 mom. utsökningslagen. Förbud som i nämnda lagrum sägs – anförde JO vidare – skulle alltså tecknas i protokollet och delges säljaren av godset. Först när detta skett var utmätning fullbordad och hade förmånsrätt inträtt.

I ett brev till JO kritiserade en kronofogde JO:s uttalande och hävdade att någon förbudsdelgivning inte erfordrades.

I anledning av vad sålunda förekommit sade JO Lundvik följande.

Frågan om förbud enligt 75 § 2 mom. utsökningslagen skall meddelas säljaren vid utmätning av köparens rätt på grund av avbetalningskontrakt för att utmätningen skall anses fullbordad och förmånsrätt därmed uppstå

har inte närmare behandlats i litteraturen. Lagberedningen har dock i sitt förslag till **utsökningsbalk** (SOU 1973: 22, s. 304 f) anført, att utmätning av säljarens eller köparens rätt enligt avbetalningskontrakt hör till sådan rättighetsutmätning som avses i 75 § 2 mom. utsökningslagen samt att förbud som i nämnda lagrum sägs sålunda skall delges medkontrahenten. Jag har även vid mina inspektioner av kronofogdemyndigheter iakttagit, att man vid utmätning av köparens rätt enligt avbetalningskontrakt brukat meddela säljaren förbud enligt 75 § 2 mom.

Som jag redan nämnt har – bortsett från det uttalande som gjorts av lagberedningen – frågan om förbudsdelgivning med säljaren (s. k. denuntiation) i nu avsedda fall inte direkt behandlats i litteraturen. Däremot förekommer flerfaldiga uttalanden om att köparens rätt enligt avbetalningskontrakt är en sådan rättighet som avses i 75 § 2 mom. utsökningslagen. Själv kan jag inte finna annat än att så måste vara fallet. Är nu 75 § 2 mom. tillämplig, kan jag inte finna annat stöd för den av Eder hävdade uppfattningen, att denuntiation inte skulle behövas. än att säljaren inte är den "från vilken fordringen eller rättigheten skall utgå". Finns inte någon sådan person, torde nämligen kravet på denuntiation inte kunna vidhållas (jfr Trygger, Utsökningslagen, 2 uppl. s. 273). Jag medger att ett visst utrymme för tvekan kan finnas om säljaren verkligen intar sådan ställning att han kan sägas vara den från vilken rättigheten utgår. I betraktande av dels vad jag nyss sagt om **praxis**, dels av lagberedningens nyssberörda uttalande är jag dock inte beredd att frånga min tidigare framförda uppfattning att denuntiation erfordras. Därav följer också att utmätningen inte kan anses fullbordad förrän denuntiation skett.

Jag vill tillägga att problemet kommer i förändrat läge vid genomförande av lagberedningens förslag till utsökningsbalk. I 7 kap. 7 § har inskrivits en uttrycklig regel om att överlåtaren skall underrättas i här avsedda fall. Däremot följer av 5 kap. 28 § i förslaget att utmätningen medför förmånsrätt i och med *beslutet* och att alltså denuntiation inte erfordras för detta ändamål.

Handräckning för att komma i besittning av fastighet som sålts på exekutiv auktion

Vid inspektion av en länsstyrelse iaktogs ett beslut där omständigheter-na var följande. En bank hade köpt en fastighet på exekutiv auktion. Banken hade kort därefter sålt fastigheten vidare. På **ansökan** av den senare köparen beviljade länsstyrelsen handräckning enligt 191 § utsökningslagen för avhysning av ursprungliga ägaren till fastigheten.

JO Lundvik beslöt inhämta upplysningar från länsstyrelsen om anledningen till att den ej hänvisat den nye köparen att begära handräckning hos kronofogdemyndigheten enligt 72 § lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom.

I avgivna upplysningar förklarade länsstyrelsen sin uppfattning vara att den billiga och förmånliga utvägen att få handräckning enligt 72 § endast borde tillerkännas den som varit köpare (inropare) vid den exekutiva försäljningen.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik härom följande.

När fast egendom eller tillbehör sålts enligt lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom, har köparen enligt 72 § denna lag rätt att få handräckning av kronofogdemyndigheten för att komma i besittning av vad han förvärvat. Denna bestämmelse innebär ingen nyhet. Redan i sin ursprungliga lydelse hade 1877 års utsökningslag i 113 § ett stadgande med motsvarande innehåll, som sedermera genom 1912 års lag om ändring i vissa delar av utsökningslagen överfördes till 133 §.

Den tanke på vilken den ifrågavarande bestämmelsen vilar kan uttryckas sålunda: När försäljningen ombesörjts av det allmänna, bör det allmänna också se till att försäljningen går i lås. Köparen bör därför på ett enkelt sätt och utan kostnader kunna erhålla handräckning för att få besittning till fastigheten. Någon handräckning i vanlig bemärkelse är det här inte fråga om utan om medverkan till att överexekutors försäljning verkligt blir fullbordad.

72 § gäller enligt sin ordalydelse endast den som förvärvat fastigheten genom exekutivt förfarande. För egen del menar jag dock, att stadgandet bör kunna tillämpas också i den situation som föreligger när förste köparen, utan att någonsin tillträda fastigheten, säljer den vidare och nye köparen påkallar verkställighet. Det anses ju att dom eller annan exekutionsurkund kan överlåtas så att förvärvaren kan utverka utmätning direkt utan att först behöva hänvända sig till domstol eller överexekutor. En analogisk tillämpning av denna grundsats – som ej heller kommit till uttryck i skriften lag – synes mig naturlig i den situation som jag här skildrat. Det är ju vanligt att fastigheter på exekutiv auktion inropas av en bank eller annan penninginrättning, som med förvärvet vill skydda en inteckningsfordran och säljer fastigheten vidare så snart som möjligt. Det finns såvitt jag kan se, ingen rimlig anledning varför nye köparen därvid inte skulle få begagna den billiga och snabba väg för vinnande av tillträde till fastigheten som 72 § erbjuder.

Att länsstyrelsen i det aktuella fallet valde att tillämpa 191 § utsökningslagen vill jag inte beteckna som fel ehuru jag menar att det varit bättre att hänvisa köparen till kronofogdemyndigheten och 72 § lagen om exekutiv försäljning av fast egendom.

Bör försäljningsavgift upptas som skuld i utmättningsprotokoll?

Vid inspektion av en kronofogdemyndighet granskades protokoll vid utmättningsförrättningar i allmänna mål. Därvid konstaterades att förrättningsmännen i många fall under rubriken "Skulden (skatteslag o. d.)" tagit upp försäljningsavgift som skulle uppkomma om det utmätta såldes.

Härom anförde JO Lundvik till protokollet. Vid bedömandet av hur mycket en utmätning kan väntas inbringa bör hänsyn tagas också till den försäljningsavgift som utgår vid försäljning av det utmätta godset. Försäljningsavgiften är dock inte någon vid tiden för utmätningen existerande skuld och bör inte redovisas som sådan i protokollet över utmätningen. Såvitt jag sett vid mina inspektioner brukar försäljningsavgiften överhuvud taget inte omnämnas i utmättningsprotokollen.

Efter remiss inkom yttrande från kronofogdemyndigheten, som sade att JO Lundviks rekommendation skulle följas.

JO Lundvik vidtog ej ytterligare åtgärd i saken utan avförde ärendet från handläggning.

Införsel- och förbehållsbelopp har bestämts till visst belopp per timme

Vid inspektion av en länsstyrelse uppmärksammades ett mål angående besvär över beslut om införsel. Kronofogdemyndigheten hade bestämt införsel- och förbehållsbelopp till visst belopp per arbetstimme. Länsstyrelsen hade lämnat besvärerna utan bifall.

Yttrande inhämtades från kronofogdemyndigheten och från länsstyrelsen.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik.

Enligt 10 § införsellagen skall utmätningsmannen i beslut om införsel bestämma dels hur mycket som högst får innehållas på lönen *vid varje avlöningstillfälle* (införselbeloppet), dels ett belopp som skall vara gäldenären förbehållet (förbehållsbeloppet). Det saknas således stöd i införsellagen för att bestämma införseln på sätt som skett i det uppmärksammade fallet. Ett införselbeslut, som anknyter till förtjänsten per timme framstår som olämpligt främst därför att det medför risk för att gäldenären får behålla för litet av sin lön, om han arbetar färre timmar än vad kronofogdemyndigheten utgick från när förbehållsbeloppet bestämdes.

Fördelning av medel som influtit genom införsel

Vid inspektion av en kronofogdemyndighet iaktogs följande.

L. var underhållsskyldig dels till sin fränskilda hustru i första äktenskapet med 231 kr. i månaden och dels till två barn i senare äktenskap med sammanlagt 582 kr. i månaden. I november 1974 inflöt 302 kr. Beloppet fördelades så att barnen fick tillhopa 151 kr. och hustrun likaledes 151 kr. För barnen hade införsel begärts med endast 250 kr. i månaden. Införseln till hustrun hade beslutats med likaledes 250 kr.

JO Lundvik ifrågasatte fördelningens riktighet och infordrade yttrande från kronofogdemyndigheten. Denna svarade bl. a.

Enligt 15 § andra stycket införsellagen skall innehållet belopp fördelas efter de löpande bidragens storlek. Det löpande bidraget uppgick vid tiden för fördelning för barnens del till sammanlagt 582 kr. och för hustruns del till 231 kr. Införsel hade emellertid för barnen endast begärts med sammanlagt 250 kr. Det influtna beloppet, 302 kr., borde med strikt tillämpning av fördelningsregeln i 15 § andra stycket införsellagen ha fördelats efter löpande bidragens storlek, dvs. på följande sätt:

$$\text{barnen } \frac{582}{813} \times 302 = 216 \text{ kr. och hustrun } \frac{231}{813} \times 302 = 86 \text{ kr.}$$

Sökandens eftergift vad gäller införselbeloppet ger emellertid anledning till frågan om ett avstående av del av underhållsbidrag vid införsel skall beaktas fullt ut, dvs. även vid fördelning av influtet belopp. Praxis vid krono-

fogdemyndigheten har varit att även i fördelningshänseende beakta sökandens begäran om begränsning av införselbeloppet. Detta förfarande kan möjligen anses diskutabelt, i vart fall om sökanden i lämnad skulduppgift med specifikation månad för månad gjort gällande hela det utdömda underhållsbidraget.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik.

När sökanden begär införsel med lägre belopp än som svarar mot det löpande underhållsbidraget, beror detta i allmänhet på att sökanden tror att gäldenären på grund av svag ekonomi och kanske också andra omständigheter inte står ut med att betala mer än det begärda beloppet. Uppfattningen kan vara högst realistisk. En gäldenär som pressas för hårt reagerar ofta med att sjukskriva sig eller med att byta arbete och söka göra sig oåtkomlig för införsel. Det kan därför vara klokt av sökanden att inte försöka få ut hela det belopp vartill han har rätt.

Att sökanden valt att gå fram försiktigt och ej begärt att få ut hela det löpande bidraget betyder emellertid inte, att han är beredd att ställa sig i efterhand på något sätt inför andra införselborgenärer. Om införsel beslutats för uttagande av underhållsbidrag också till annan, bör den här först nämnda sökanden därför få konkurrera vid fördelningen av influtet belopp med hela beloppet av sitt löpande underhållsbidrag. Dock får han givetvis inte uppbära mer än vad han begärt, om nu det till äventyrs skulle inflyta så mycket att problemet blir aktuellt.

Jag menar därför, att det i förevarande fall influtna beloppet, 302 kr., bort fördelas på det sätt som kronofogdemyndigheten angivit i sitt yttrande. Jag tar alltså avstånd från tanken att sökandens begäran om begränsning av införselbeloppet bör beaktas även vid fördelningen. Den fördelning som faktiskt skedde var än mer felaktig i det att hustrun fick konkurrera även med del av sina restantier.

Taxering och uppbörd

Får häradskrivare, som varit ordförande i taxeringsnämnd, pröva fråga om skattetillägg för person som han taxerat?

Kammarrättsrådet Jan Sundin påtalade i en skrivelse till JO att han uppmärksammat ett fall där en häradskrivare tjänstgjort som taxeringsnämndsordförande och sedermera beslutat om skattetillägg för personer som han taxerat. Sundin ifrågasatte om icke häradskrivaren var jävig att i lokala skattemyndigheten pröva frågan om skattetillägg sedan han i taxeringsnämnden beslutat om vederbörandes taxering.

Med anledning av Sundins framställning upprättade föredraganden i ärendet en promemoria, vari anfördes i huvudsak följande.

I 4 § förvaltningslagen finns bestämmelser om s. k. tvåinstansjäv i tredje punkten och om s. k. grannlagenhetsjäv i femte punkten.

Vad först angår tvåinstansjävet kan konstateras, att ärenden rörande skattetillägg inte blir anhängiga hos lokal skattemyndighet efter överklagande eller underställning eller på grund av tillsyn över taxeringsnämnd. Det kan vidare ifrågasättas om beslut rörande skattetillägg rör den "sak" som behandlats i taxeringsnämnden. På grund av det nu anförda kan det knappast hävdas att bestämmelsen om tvåinstansjäv skulle utgöra hinder för att chef för lokal skattemyndighet samtidigt är ordförande i taxeringsnämnd och sedermera fattar beslut om skattetillägg rörande skattskyldig, vars taxering han tidigare prövat i egenskap av taxeringsnämndsordförande.

Bestämmelsen om grannlagenhetsjäv innebär att den som har att handlägga ärende är jävig om eljest särskild omständighet föreligger som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet. Fall kan tänkas i vilka taxeringsnämndens handläggning av ett ärende varit så felaktig i formella eller materiella avseenden att taxeringsnämndens ordförande på grund av bestämmelsen om grannlagenhetsjäv måste anses förhindrad att i egenskap av chef för lokal skattemyndighet fatta beslut om skattetillägg. Sådana fall kan dock antagas vara mycket ovanliga. Mer tveksamt är om enbart det förhållandet att taxeringsnämnden i vissa avseenden frångått den skattskyldiges deklaration skall anses medföra hinder i form av jäv för nämndens ordförande att i nyssnämnda egenskap fatta beslut om skattetillägg. I sak torde lokala skattemyndigheten vara bunden av taxeringsnämndens bedömning av taxeringsfrågan. Fråga kan dock uppkomma om eftergift av skattetillägg t. ex. på grund av den oriktiga uppgiftens särskilda beskaffenhet. I princip kräver frågans besvarande en annan bedömning än den taxeringsnämnden haft att utföra. För den skattskyldige står detta dock kanske inte så klart.

Yttrande inhämtades härefter från länsstyrelsernas organisationsnämnd och från riksskatteverket.

Organisationsnämnden anförde.

För den skattskyldige torde det framstå som underligt att samma person dels haft att handlägga hans deklARATION i taxeringsnämnden, dels ock sedan även beslutat om skattetillägg.

Om förvaltningslagens bestämmelse om grannlagenhetsjäV kombineras med statstjänstemannalagens 13 § är det enligt organisationsnämndens mening olämpligt att tjänsteman vid lokal skatteMyndighet som även är taxeringsnämndsordförande beslutar om skattetillägg betr. skattskyldig som tillhör hans taxeringsdistrikt.

Riksskatteverkets yttrande hade följande innehåll.

Instruktionen för lokal skatteMyndighet innehåller inga bestämmelser som reglerar den nu aktuella situationen. Ej heller kan bestämmelserna om s. k. tvåinstansjäV enligt 4 § tredje punkten förvaltningslagen utgöra hinder för chef för lokal skatteMyndighet att fatta beslut om skattetillägg beträffande skattskyldig vars taxering han behandlat i egenskap av taxeringsnämndens ordförande.

Bestämmelserna om grannlagenhetsjäV i 4 § femte punkten förvaltningslagen kan däremot medföra att chef för lokal skatteMyndighet som är förordnad som taxeringsnämndsordförande inte bör fatta beslut i avgiftsfråga rörande skattskyldig vars taxering han prövat. Å ena sidan skulle det i och för sig kunna anses rationellt att en och samma person deltar i beslut rörande såväl taxering som avgiftsfrågan eftersom han väl får antas känna till sakförhållandet i taxeringsbeslutet. För den skattskyldige skulle det å andra sidan kanske framstå som stötande att så sker, även för det fall där grannlagenhetsjäV inte bedöms vara för handen.

Av detta skäl synes det därför lämpligt att chef för lokal skatteMyndighet eller annan tjänsteman som är förordnad att utföra taxering inte fattar beslut i avgiftsfrågor beträffande taxering som han i egenskap av ordförande deltagit i.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik.

Jag är ense med riksskatteverket därom att bestämmelserna om tvåinstansjäV i 4 § tredje punkten förvaltningslagen ej får tillämpning i förevarande situation.

Regeln i 4 § femte punkten samma lag om grannlagenhetsjäV har ett mindre preciserat innehåll och dess tillämpning vållar ibland svårigheter. Helt allmänt vill jag säga, att det knappast kan vara riktigt att åberopa regeln om grannlagenhetsjäV för att vidga räckvidden av bestämmelserna om tvåinstansjäV. I konsekvens härmed vill jag inte hävda, att den omständigheten att en häradskrivare såsom taxeringsnämndsordförande tagit befattningsmed en persons taxering ovillkorligen och generellt skulle medföra jäV för honom att senare pröva frågan om skattetillägg för samma person. Å andra sidan kan, såsom anføres i föredragandens promemoria, omständigheterna undantagsvis vara sådana att formligt jäV får anses föreligga. Härtill kommer, såsom länsstyrelsernas organisationsnämnd och riksskatteverket framhållit, att allmänheten kan finna det underligt eller stötande att samma tjänsteman tar befattningsmed både med taxering och med skattetill-

lägg. Riksskatteverkets uttalande att samme person därför inte lämpligen bör taga befattning med både taxering och skattetillägg synes mig innefatta en riktig avvägning.

Jag vill tillägga att här berörda problem faller bort därest statsmakterna genomför vad riksskatteverket och statskontoret föreslagit i sin rapport "Rationalisering av skatteadministrationen". Förslaget går bl. a. ut på att taxeringsnämnd skall fatta beslut både om taxering och om avgiftssanktion. Om prövningen blir förlagd till en och samma myndighet, måste också en och samma person kunna besluta i båda frågorna.

Taxeringsnämndsordförande har mot ersättning hjälpt skattskyldiga inom det egna distriktet att upprätta självdeklarationer

Gotlands Allehanda innehöll den 11 februari 1975 en artikel med rubriken "Pensionärerna får rena samveten för en femma av Frans". I artikeln, som översändes hit tillsammans med ett anonymt brev, redogjordes bl. a. för hur taxeringsnämndsordföranden Frans Hammarström hade biträtt ett stort antal pensionärer med att upprätta självdeklaration mot en avgift av fem kronor.

JO beslöt infordra yttrande från länsstyrelsen i Gotlands län i saken, varvid länsstyrelsen även borde höra Hammarström. Efter remiss inkom begärda yttranden.

Hammarström anförde för sin del följande.

Verksamheten startades av socialförvaltningen i kommunen för ett antal år sedan för att bereda pensionärer möjlighet att få sin deklaration gjord till rimligt pris. Jag har skött verksamheten sedan 1970, då jag efter anmälan till taxeringsavdelningen vid länsstyrelsen avlöste en annan taxeringsordförande. Verksamheten utannonseras årligen. I annonsen påpekar socialförvaltningen, att det gäller enklare deklarationsservice åt pensionärer. Andra deklarationsuppdrag mottas inte. — — —

De avdrag, som förekommer i deklarationerna, är schablonavdraget 100 kr. vid inkomst av tjänst och för ett mindre antal, som är husägare, det extra avdraget om 500 kr. vid schablontaxering av en- och tvåfamiljsfastigheter. Ett fåtal pensionärer begär dessutom avdrag för avgift till begravningskassa. Andra avdrag förekommer ej.

Socialförvaltningen betingar sig 5:— för varje deklaration. Efter avslutad verksamhet inlevererar jag beloppet till kommunen. — — — Jag erhåller sålunda ingen ersättning av de pensionärer, som får hjälp med sina deklarationer. Efter avslutad verksamhet inlämnar jag till socialförvaltningen uppgift på den tid, som åtgått, och erhåller efter några månader min ersättning efter timlön.

Det taxeringsdistrikt, där jag är ordförande, har endast ett fåtal pensionärer. Vid genomgång av årets deklara-tionsmaterial har jag funnit endast 12 deklarationer, som jag varit behjälplig med. Förutom den granskning,

som jag utför, granskas varje deklaration därefter av kronoombudet och av en kommunvald ledamot. Sedermera sker en s. k. förhandsgranskning vid lokala skattemyndigheten. Slutligen granskas de vid länsstyrelsens skatteavdelning. Därest jag skulle ge en pensionär större schablonavdrag vid inkomst av tjänst eller högre extra avdrag för fastighet, skulle detta omgående uppmärksammas. Riksskatteverket har också bestämt storleken av de extra avdrag för nedsatt skatteförmåga, som skall medges folkpensionär (RSV 3220). Dessa avdrag skall medges om pensionären uttalat önskan härom eller inte.

I 4 § förvaltningslagen anges de fall där jäv föreligger. Mom. 4 torde ej kunna tillämpas, emedan jag inte uppbär ersättning från någon av pensionärerna. Ej heller torde någon omständighet föreligga, som kan vara ägnad att rubba förtroendet för opartiskheten (mom. 5), då granskningen av dessa enkla deklarationer sker enligt — — — ovan. Ett allmänt önskemål torde vara att deklaranterna får så sakkunnig hjälp som möjligt. — — —

Den bedrivna verksamheten torde helt täckas av 4 § förvaltningslagen, sista stycket.

Länsstyrelsen yttrade följande.

Inom länsstyrelsens skatteavdelning har kontrollgranskning skett av ett antal till 1974 års taxering avgivna självdeklarationer för skattskyldiga, som Hammarström biträtt med deklARATIONernas upprättande och som sedermera åsatts taxering av den lokala taxeringsnämnd i vilken Hammarström varit ordförande. Vidare har protokollen över taxeringsnämndens sammanträden åren 1972—1974 genomgått. Anteckning om jäv för Hammarström har inte återfunnits i något fall.

Från Gotlands kommun (socialförvaltningen) har följande inhämtats under hand.

Kommunens socialförvaltning tillhandahåller årligen allmänheten viss deklARATIONSSERVICE i enlighet med beslut som fattas av kommunens sociala centralnämnd. DeklARATIONSBITRÄDE lämnas endast åt pensionärer med enkla inkomst- och förmögenhetsförhållanden. Verksamheten bedrivs i kommunens lokaler i länets tätorter och ombesörjs, utom i tätorten Visby, av kommunens lokalombud som tjänsteuppdrag utan särskild ersättning. Med Hammarström, som är pensionerad från tjänst som förvaltare, har kommunens socialförvaltning träffat avtal att mot viss timsättning svara för serviceverksamheten i Visby tätort. För år 1975 har Hammarström erhållit ersättning av kommunen med 20 kronor/tim. Kommunen har uttagit 5 kronor/deklARATION av den som anlitat deklARATIONSSERVICE. Kostnaderna för verksamheten har avförts från huvudtiteln "Pensionärs- och handikappservice" i kommunens räkenskaper.

För egen del får länsstyrelsen anföra följande.

Enligt 4 § första stycket 4. förvaltningslagen (FVL) är den som har att handlägga ärende jävig om han i saken fört talan som ombud eller mot ersättning biträtt någon.

Som länsstyrelsen anfört inledningsvis har Hammarström inte fått ersättning av de skattskyldiga som han biträtt utan har timlön av Gotlands kommun. Detta förhållande åberopar Hammarström till stöd för sin uppfattning att nyssnämnda jävsgrund inte är tillämplig i förevarande fall.

Vederbörande departementschef anför i prop. 1971:30 bl. a. följande (sid. 356).

Föreskriften om ombudsjäv i 4 § första stycket 4. överensstämmer i sak med motsvarande regel i arbetsgruppens lagförslag. Liksom arbetsgruppen anser jag det inte vara lämpligt att — som yrkats av några remissinstanser — generellt stadga jäv, om den som har att handlägga ett ärende biträtt någon i något avseende. I annat fall skulle jävsregeln kunna allvarligt begränsa tjänstemännens möjligheter att lämna service åt medborgarna i deras umgänge med myndigheterna. Från jävssynpunkt bör därför vara avgörande, om den handläggande uppburit ersättning för sitt biträde (jfr 62 § 1 mom. taxeringsförordningen). I övrigt får biträdesfall bedömas med ledning av generalklausulen i punkt 5.

Av uttalandet framgår enligt länsstyrelsens mening att ovillkorligt jäv föreligger för handläggare, som mot ersättning biträtt någon i saken, oavsett vem som utgivit ersättningen. Länsstyrelsen anser därför att Hammarström i egenskap av taxeringsnämndsordförande är jävig i den omfattning som framgår av 5 § FVL.

Av departementschefsuttalandet framgår också att konstaterat jäv enligt punkt 4 utesluter en tillämpning av den s. k. generalklausulen i punkt 5.

Vid den inledningsvis nämnda kontrollgranskningen har det visat sig, att de av Hammarström upprättade deklARATIONERNA genomgående är av mycket enkel beskaffenhet. Taxeringarna har i princip varit otvistiga. Bedömningen av frågan om extra avdrag för nedsatt skatteförmåga — som regelmässigt varit aktuell i dessa fall — har inte i något avseende varit beroende av Hammarströms tidigare befattning med deklARATIONERNA, då taxeringsnämnden haft att strikt tillämpa riksskatteverkets anvisningar om extra avdrag för väsentligen nedsatt skatteförmåga för folkpensionärer m. m. Det kan nämnas att länsstyrelsen inte begagnat sig av möjligheten att enligt 9 § 1) taxeringslagen medge att vissa deklARATIONER efter ordförandens bestämmande granskas allenast av denne, vilket innebär att samtliga deklARATIONER bör ha granskats även av kronoombudet. Hammarström kan därför knappast ha haft möjlighet att otillbörligen påverka taxeringsnämndens beslut.

Med hänsyn till de i föregående stycke angivna omständigheterna torde Hammarström kunna anses ha visst fog för sin uppfattning att kunna med stöd av undantagsregeln i 4 § sista stycket FVL bortse från jäv. Enligt vad som framgår av förarbetena till FVL (prop. 1971: 30 sid. 344) bör emellertid undantagsregeln tillämpas med stor försiktighet. I alla tveksamma fall bör jäv beaktas. Vidare har JO i yttrande över justitiedepartementets förslag till förvaltningslag (SOU 1968: 27) för sin del uttalat att undantagsregeln bör tolkas strängt restriktivt. Länsstyrelsen delar denna uppfattning. Då det är av stor vikt att de skattskyldigas förtroende för taxeringsfunktionärerna inte sätts ifråga anser länsstyrelsen att dessa — oavsett om undantagsregeln kan vara tillämplig i visst eller vissa fall — inte bör delta i taxeringen av skattskyldig, som de mot betalning i någon form hjälpt att deklarerera.

Inför varje års taxering erinras ordförandena och kronoombuden regelmässigt om vikten av att jävsbestämmelserna följes strikt. Inför 1975 års inkomsttaxering har sådan erinran meddelats i skattechefens — — — promemorior. — — —

Hammarström har under hand särskilt uppmanats att i fortsättningen inte biträda mot ersättning i någon form med att upprätta deklARATIONER ÅT skattskyldiga i eget distrikt.

Vid ärendets avgörande anförde ställföreträdande JO Sverne.

Kommun har tidigare inte ansetts kunna driva deklara-tionsbyrå (RÅ 1952 ref. 36). I en dom av regeringsrätten den 13 mars 1975 har emellertid inrättande av deklara-tionsbyrå för deklara-tioner av enklare natur förklarats utgöra en kommunal angelägenhet. Det finns därför anledning att förmoda att kommunerna efter hand i allt större utsträckning kommer att inrätta sådana deklara-tionsbyråer. Frågan om i vad mån taxeringsfunktionärer äger åtaga sig uppdrag hos sådan byrå är sålunda av allmänt intresse.

Till en början må konstateras att det i instruktionerna för vissa myndigheter finns stadgat förbud för vissa tjänstemän att mot ersättning lämna skattskyldig biträde med upprättande av deklara-tion. Rörande den närmare innebörden av dessa förbud hänvisas till 29 § instruktionen för riksskatteverket (SFS 1970: 752), 48 § länsstyrelseinstruktionen (SFS 1971: 460) och 26 § instruktionen för lokal skattemyndighet (enligt lydelse i SFS 1971: 739).

Vad gäller taxeringsnämndsordförandes rätt att mot ersättning biträda skattskyldig i nämnda hänseende är följande att anföras. Enligt 7 § taxeringslagen har taxeringsnämndsordförande, utöver vad i lagen eljest anges, till uppgift att bl. a. lämna deklara-tionsskyldig de upplysningar, som finnes erforderliga för deklara-tionsskyldighetens fullgörande. Detta innebär att ordföranden väl skall stå till tjänst med upplysningar men inte att han är skyldig att fungera som deklara-tionsupprättare åt de skattskyldiga, jfr Hermanson m. fl. Taxeringshandbok. s. 32, och JO:s ämbetsberättelse år 1968 s. 504. Endast i en särskilt angiven situation, som ej är aktuell i förevarande ärende, har ordförande att lämna visst biträde med upprättande av självdeklara-tion, se 23 § taxeringslagen. En taxeringsnämndsordförande som i övrigt lämnar skattskyldig biträde med upprättande av deklara-tion fullgör därigenom inte något uppdrag i tjänsten.

I den mån det rör sig om biträde till skattskyldig som taxeras i *annat* taxeringsdistrikt än ordförandens eget behöver i allmänhet ej några jävssituationer uppkomma. Frågan om ordföranden vid utförandet av detta privata uppdrag betingar sig ersättning eller ej saknar betydelse. Det finns ej någon föreskrift som hindrar en taxeringsnämndsordförande att lämna skattskyldig biträde i en dylik situation.

Om däremot ordföranden lämnar skattskyldig i sitt *eget* distrikt biträde med upprättande av en självdeklara-tion, förhåller det sig annorlunda. Oavsett om biträde lämnas mot ersättning eller ej kan förfarandet i vissa fall vara otillåtet.

Det fall där biträde lämnas *utan ersättning* är inte generellt förbjudet. Emellertid kan en ordförande som lämnar dylikt biträde i vissa fall vara skyldig att anmäla jäv i nämnden enligt bestämmelserna i 4 § förvaltningslagen. Det är här främst bestämmelsen om s. k. grannlagenhetsjäv i paragrafens femte punkt, som kan komma i fråga. Ordföranden kan t. ex. av ideella skäl ha engagerat sig på ett djupgående sätt i saken, då han biträtt

med deklarationsupprättandet, jfr Hellners, Förvaltningslagen med kommentar, s. 74. Om en sådan ideell verksamhet får stor omfattning, måste ordföranden anses vara skyldig anmäla jäv i alla de fall vari han varit skattskyldig behjälplig med att upprätta deklaration. Därmed skulle arbetets behöriga gång i taxeringsnämnden allvarligt rubbas. Uppdraget som taxeringsnämndsordförande är därför inte förenligt med ideellt biträde i dylik omfattning.

Vad härefter rör frågan om ordförandes biträde *mot ersättning* med att upprätta självdeklaration åt skattskyldiga i eget taxeringsdistrikt är rättsläget ett annat.

I en framställning till Konungen år 1930 anhöll JO om sådan ändring i 1928 års taxeringsförfordning, att bl. a. ordförande i beskattningsnämnden i första instans ej fick åtaga sig deklarationsuppdrag mot ersättning. Därvid anförde JO bl. a. följande. Det var en självfallen fordran att ordföranden intog en självständig ställning gentemot de skattskyldiga. Det torde ock vara befogat att kräva att han avhöll sig från enskilda uppdrag som kunde föranleda konflikt med hans skyldigheter som taxeringsman. Att mot betalning lämna biträde vid upprättande av deklarationer inom ordförandes eget distrikt kunde lätt medföra dylik plikt-kollision. Även om ordföranden skulle sträva efter fullständig opartiskhet, torde han svårligen i allmänna uppfattningen kunna undgå misstanke om motsatsen. En dylik enskild verksamhet var alltså ägnad att rubba förtroendet för honom såsom ordförande i taxeringsnämnden, i all synnerhet om den tog större omfattning eller offentligen tillkännagavs. Det låg i öppen dag, att detta icke var tillfredsställande (JO:s ämbetsberättelse år 1931 s. 238ff.).

I prop. 1931: 187 s. 34 förordade departementschefen införandet av en bestämmelse i 111 § av 1928 års taxeringsförfordning av innehåll att ledamot av taxeringsnämnd skulle avträda, då fråga var om taxering av någon som han mot ersättning biträtt med upprättande av deklaration. Departementschefen, vars allmänna uttalanden i saken nära anslöt sig till JO:s principiella resonemang, anförde vidare bl. a. följande.

Det synes vara med god ordning förenligt, att för varje särskilt fall aneckning göres i nämndens protokoll, när ordförande eller ledamot av nu berörd eller annan i 111 § 1 mom. taxeringsförfordningen angiven anledning är hindrad deltaga i behandling av visst beskattningsärende. Härigenom vinnes även möjlighet att öva nödig tillsyn över att jävsbestämmelserna efterlevas. Föreskrift i detta avseende synes därför jämväl böra intagas i paragrafen.

Lämpligt torde vara, att cirkulär utfärdas till länsstyrelserna med uppmaning till dessa att hålla hand över att ordförande och kronoombud i beskattningsnämnd i första instans ej annorledes än i undantagsfall, där så av särskilda skäl finnes påkallat, inom eget distrikt mot ersättning biträda med upprättande av deklaration, avsedd att tjäna till ledning vid taxering, som skall av beskattningsnämnden verkställas.

Berörda cirkulär med ovan angiven uppmaning till länsstyrelserna utfärdades år 1931 (SFS 1931: 199) och kan inte sägas ha blivit upphävt genom införandet av 1956 års taxeringsförordning. Det får därför alltjämt anses äga giltighet.

Den samtidigt införda jävsregeln i 1928 års taxeringsförordning överfördes till 62 § 1 mom. i 1956 års taxeringsförordning. Numera har regeln ersatts med bestämmelsen i 4 § första stycket 4) förvaltningslagen, enligt vilken den som har att handlägga ärende är jävig om han i saken mot ersättning biträtt någon (se härom det uttalande av departementschefen i prop. 1971: 30 s. 356, som citerats i länsstyrelsens yttrande hit).

Av utredningen i detta ärende framgår bl. a. följande. Hammarström har, efter anmälan till länsstyrelsen, sedan år 1970 deltagit i den av kommunen anordnade deklarationsservicen för pensionärer, varvid biträde lämnats med upprättande av deklarerationer av enklare beskaffenhet. Verksamheten kan vad ångår biträde till skattskyldiga i det egna distriktet – även om den haft relativt begränsad omfattning och avsett tämligen enkla deklarerationer – inte anses ha omfattat endast undantagsfall eller varit påkallad av särskilda skäl. Verksamheten i denna del har sålunda inte varit förenlig med föreskrifterna i 1931 års ovan berörda cirkulär.

Pensionärerna har för det biträde Hammarström lämnat erlagt avgift, vilken av Hammarström redovisats till kommunen. Hammarström har i sin tur erhållit arvode från kommunen för sitt arbete. Det taxeringsdistrikt, i vilket Hammarström är ordförande, inrymmer endast ett fåtal pensionärer. Länsstyrelsen har kontrollgranskat vissa deklarerationer som avgivits till ledning för 1974 års taxering av skattskyldiga vilka erhållit biträde av Hammarström och som taxerats i det distrikt där Hammarström varit ordförande. I intet av dessa fall har i taxeringsnämndens protokoll antecknats jäv för Hammarström. Vid 1975 års taxering har Hammarström biträtt tolv skattskyldiga i det egna distriktet med upprättande av deklarerationer.

Hammarström har bestritt, att jäv enligt 4 § första stycket 4) förvaltningslagen kan anses tillämpligt i förevarande fall, eftersom han inte uppburit ersättning av de skattskyldiga utan av kommunen. Han har heller inte ansett att hans förfarande varit ägnat att rubba förtroendet för hans opartiskhet i ärendena och i sista hand har han menat att frågan om opartiskhet uppenbarligen saknat betydelse, varför det kunnat bortses från jäv.

Vid min bedömning av Hammarströms förfarande hänvisar jag till vad som ovan anförts i saken. Hammarström har bedrivit verksamheten mot ersättning. Att denna uppburits av kommunen kan inte tillmätas avgörande betydelse. De som anlitat hans biträde har erlagt den av kommunen fastställda avgiften till Hammarström och kan knappast ha haft kännedom om det redovisningsförfarande som tillämpats. Vidare må påpekas att när fråga är om rättshjälp i rättshjälpslagens mening erhåller biträdet ersättning från det allmänna. Jävsregeln i 4 § första stycket 4) måste likväl anses tillämplig i dylika fall. Då Hammarström biträtt skattskyldiga inom det egna

distriktet med deklARATIONER mot ersättning, har han följaktligen varit jävig, då det gällt att behandla dessa deklARATIONER i taxeringsnämnden.

Hammarström har rörande deklARATIONER som avgivits till ledning för 1974 års taxering underlåtit att anföra jäv i de fall där han biträtt de skattskyldiga med att upprätta deklARATIONER. Han har således deltagit i taxeringsnämndens behandling av de deklARATIONER som han själv hjälpt till med att upprätta. Det får visserligen antas att dessa deklARATIONER varit av enkel beskaffenhet men det kan ändå, på de av länsstyrelsen anförda skälen, inte sägas att frågan om opartiskhet uppenbarligen saknat betydelse. Hammarström borde i dessa fall rätteligen ha avträtt på grund av jäv.

Hammarström har således förfarit felaktigt i ovan angivna hänseenden. Hans förfarande måste också principiellt sett betraktas som betänkligt. Omständigheterna är dock sådana att vad som förevarit inte bör läggas Hammarström till last som straffbar gärning.

Jag förutsätter att Hammarström i framtiden avhåller sig från sådana enskilda uppdrag som enligt det ovan sagda är oförenliga med uppdrag såsom taxeringsnämndsordförande samt att länsstyrelsen för sin del övervakar att länets taxeringsnämndsordförande iakttager gällande regler om bisyssla och jäv.

Vissa övriga ärenden

Tillåtligheten av s. k. telefonsammanträde med taxeringsnämnd

I ett ärende påstod klaganden att taxeringsnämndens ordförande ensam beslutat om taxeringen. Ordföranden yttrade att klagandens taxering beslutats vid en telefonöverläggning med kronoombudet jämte en av taxeringsnämndens ledamöter varför taxeringslagens beslutsförehetsregler hade iakttagits.

Vid avgörandet av ärendet anförde JO Lundvik följande härom.

Vad angår tillåtligheten av att taxeringsnämnd håller s. k. telefonsammanträden framhåller jag att direkt förbud visserligen inte finns mot sådant förfarande men att förfarandet står i mindre god överensstämmelse med taxeringslagens principer för beslutsfattande, närvarokrav, kallelseförfarande etc.

Följderna av underlåten underrättelse om åsatt skönstaxering

Två kvinnor, bosatta på en liten ort, hade helt identiska namn (tre förnamn och efternamnet). På grund av en felsorterad kontrolluppgift kom den ena kvinnan, vars inkomster var så låga att hon inte behövde deklarerat, att påföras en tjänsteinkomst hennes namne haft. Någon underrättelse om denna skönmässigt åsatta taxering utsändes icke. Kvinnan och hen-

nes make fick vetskap om det inträffade först genom debetsedlarna å slutlig skatt. Feltaxeringen, som sedermera undanröjdes av länskskatterätten, fick till följd att kvinnans make fick vidkännas sänkt bostadsbidrag, förhöjt preliminärskatteuttag, för liten skattereduktion samt försenad utbetalning av förväntad återbetalning av överskjutande skatt. I det klagörende som anhängiggjordes av kvinnans make uttalade ställföreträdande JO Sverne bl. a. att fel av förevarande art nog inte torde kunna undvikas men att det är av stor vikt att de i tid kan rättas till. För att detta skall kunna bli möjligt krävs att de formella reglerna för taxeringsarbetets bedrivande noga följs. Till dessa regler hör de ovillkorliga föreskrifterna om skyldighet att underätta skattskyldig om åsatt skönstaxering.

Vikten av datumangivelse på kvarliggande kopia av underrättelseblankett

Vid inspektion av en lokal skattemyndighet iaktogs, att en taxeringsnämnds ordförande, K., i fem fall underlåtit att förse den i respektive deklaration kvarliggande kopian av underrättelse om avvikelse från självdeklaration med uppgift om den dag då underrättelsen expedierades.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik följande härom.

Bestämmelsen i 69 § 4 mom. taxeringslagen om att underrättelse enligt detta stadgande skall utsändas i rekommenderat brev sammanhänger med taxeringslagens besvärsmåttbestämmelser, jfr 76 och 99 §§ taxeringslagen. För att dessa regler skall få effektivitet förutsätts att taxeringsnämndens ordförande vidtar sådana åtgärder att det sedermera genom förfrågningar hos postverket kan kontrolleras när försändelsen med underrättelse utkvitterades av den skattskyldige. Härför erfordras uppgift om datum för inlämnande av försändelse hos postanstalt. K. har inte tillsett att den i respektive deklaration förvarade kopian av underrättelsen försetts med anteckning om inlämningsdatum. Så borde rätteligen ha skett, jfr Hermanson m. fl., Taxeringshandbok, s. 201. Vid bedömningen av felet beaktar jag dock att felet i sig inte varit ägnat att skada de enskilda. Det är i stället det allmänna som kan drabbas av sådant förfarande. De berörda taxeringarna kommer nämligen att stå öppna, eftersom de skattskyldiga kan åberopa den särskilda besvärsmått enligt 99 § taxeringslagen som uppkommer i de fall det allmänna inte kan styrka att den skattskyldige fått del av taxeringsnämndens beslut senast den 15 juli under taxeringsåret.

Förfarandet när kommunikation enligt 65 § taxeringslagen inte medhinner

I ett klagörende framkom att taxeringsnämnden av vissa orsaker inte hunnit underätta den skattskyldige O. om en tilltänkt avvikelse från deklarationen. Den beslutade taxeringen, som innebar en kraftig höjning i förhållande till deklarationens uppgifter, tillkom alltså utan att ha föregåtts av någon kommunikation med den skattskyldige.

Vid avgörandet av ärendet uttalade JO Lundvik först att taxeringsnämnden kunde ha tagit kontakt med O. per telefon och då berett honom tillfälle att framföra synpunkter på den tilltänkta avvikelsen. JO Lundvik fortsatte.

Om nämnden inte lyckats få kontakt med O. i sådan tid att denne haft faktisk möjlighet att yttra sig, borde endast ha återstått att följa deklARATIONEN för att sedan uttagsmarkera den för eftergranskning av taxeringsintendent. Om en taxeringsnämnd, t. ex. såsom nu på grund av tidsnöd, finner att givna regler för taxeringsarbetets bedrivande inte kan iakttagas, bör den skattskyldiges intresse av rättssäkerhet komma före intresset av att en måhända materiellt riktig taxering åsättes honom. Möjligheten till eftergranskning kvarstår som sagt och denna väg är mera tilltalande än att som i förevarande ärende ställa en skattskyldig, som ej fått yttra sig innan hans deklARATION ändrades, inför arbetet med taxeringsbesvär och anståndsansökan.

Skattskyldigs rätt att företräda inför taxeringsnämnd genom ombud

I 61 § 4 mom. taxeringslagen stadgas bl. a. följande.

Sammanträde med taxeringsnämnd skall hållas inom slutna dörrar. Skattskyldig är dock berättigad att företräda inför taxeringsnämnd för att meddela upplysningar till ledning vid taxering, som berör honom. — — —

I förvaltningslagen finns bl. a. följande bestämmelser.

Har i lag eller i författning som beslutats av Konungen eller riksdagen meddelats bestämmelse som avviker från denna lag, gäller dock den bestämmelsen (1 § andra stycket).

Den som för talan i ärende får anlita ombud eller biträde. Den som har ombud skall dock medverka personligen, om myndigheten begär det (6 § första stycket).

Vill sökande, klagande eller annan part muntligen lämna uppgift i ärendet, skall tillfälle beredas honom att göra det, om det kan ske med hänsyn till arbetets behöriga gång. Sådan uppgift antecknas genom myndighetens försorg i den utsträckning som det behövs (16 §).

I ett klagoärende var omständigheterna följande. Fru M. yrkade i sin deklARATION avdrag för underskott av rörelse. Då hon inte kunde utnyttja detta avdrag framställde mannen i sin deklARATION yrkande om allmänt avdrag med motsvarande belopp. Taxeringsnämnden frångick makarnas deklARATIONER i vissa andra hänseenden. Mannen M. uppgav i sina klagomål bl. a. att han vid ett tillfälle inställt sig personligen inför taxeringsnämnden varvid han medfört fullmakt för sin hustru för att, såsom ombud för henne, kunna erbjuda sig att svara på frågor och reda ut eventuella oklarheter även beträffande hennes deklARATION. Taxeringsnämndens ordförande L. meddelade emellertid att han med stöd av lagen vägrade M. att ge upplysningar om hustruns deklARATION inför taxeringsnämnden. Hustrun borde, om hon ville lämna kompletterande uppgifter, inställa sig personligen.

Riksskatteverket avgav yttrande rörande innebörden av 61 § 4 mom. taxeringslagen i vissa hänseenden.

Vid ärendets avgörande anförde ställföreträdande JO Wigelius bl. a. följande.

Som framgår av riksskatteverkets yttrande innehåller taxeringslagen vissa bestämmelser gentemot vilka den allmänna regeln i 6 § förvaltningslagen på grund av bestämmelsen i 1 § sistnämnda lag måste vika. Så är förhållandet då det gäller deklarationsskyldigheten, som skall fullgöras av den skattskyldige personligen eller i vissa fall av legal ställföreträdare för denne, jfr 23 och 47 §§ taxeringslagen. Detta åliggande kan icke den skattskyldige överlämna till ombud att utföra. Ombud kan således inte heller anlitas i den speciella situation då den skattskyldige muntligen inför taxeringsnämndens ordförande lämnar sådana för hans taxering erforderliga upplysningar varom talas i 23 § andra punkten taxeringslagen.

I andra avseenden, såsom t. ex. då fråga är om underrättelseförfarandet, finns i taxeringslagen inga regler om formerna för den skattskyldiges medverkan. Förvaltningslagens regel i 6 § om rätt för den enskilde att anlita ombud är då tillämplig; givetvis dock med rätt för myndigheten att enligt samma bestämmelse begära den skattskyldiges personliga medverkan, jfr ett uttalande i JO:s ämbetsberättelse år 1974 s. 487, vari fastslagits, att den skattskyldige i princip äger anlita ombud för avgivande av yttrande över taxeringsnämnds underrättelse om ifrågasatt avvikelse från självdeklaration.

Härefter uppkommer frågan om den närmare innebörden av det berörda stadgandet i 61 § 4 mom. taxeringslagen.

Några uttalanden i 1910 års eller senare lagstiftnings förarbeten om denna regel synes inte ha gjorts. I doktrinen har emellertid hävdats, att rättigheten att företräda inför taxeringsnämnden tillkommer den skattskyldige personligen, inte ombud för denne, jfr Lundevall, Handbok i taxeringsförfarandet, 1959, s. 186, Hedborg m. fl., Taxeringshandbok, 2. u., s. 189, samt Hermanson m. fl. Taxeringshandbok, 1972, s. 179. Därvid har även uttalats, att motsvarande rätt även torde tillkomma legal ställföreträdare, varjämte den skattskyldige vid sin inställelse skulle äga ta med sig biträde.

Denna tolkning av regeln har säkerligen på sin tid haft stöd i välgrundade överväganden av ändamålskaraktär. De skäl som kan tänkas ha legat till grund för tolkningen tillgodoses dock numera genom regeln i 6 § andra punkten förvaltningslagen om att myndigheten äger påfordra huvudmannens personliga medverkan.

Hinder bör inte möta att nu bestämma innebörden av regeln i 61 § 4 mom. taxeringslagen direkt efter ordalydelsen. Regeln kan då inte sägas innebära något annat eller mera än en kompletterande anvisning till förvaltningslagens regler i 6 och 16 §§. Då fråga således inte är om någon från förvaltningslagen avvikande bestämmelse, följer att 6 § förvaltningslagen är tillämplig i fråga om skattskyldigs rätt att företräda inför taxeringsnämnd genom ombud. Det får sedan ankomma på taxeringsnämndens ordförande eller nämnden i dess helhet att från fall till fall bedöma om det är tillräckligt att ombudet kommer tillstådes eller om den skattskyldiges personliga närvaro är erforderlig. — — —

Mot bakgrund av det nu anförda konstaterar jag, att M. utan vidare borde ha beretts tillfälle att företräda inför taxeringsnämnden för att därvid lämna upplysningar i fråga om de delar av hustruns taxering som berörde honom själv, nämligen vad avsåg det av hustrun yrkade underskottsavdraget, vilket M. önskar tillgodogöra sig i sin deklaration såsom ett av den

andra maken ej utnyttjat allmänt avdrag. Därvid var frågan om M. uppträdde som befullmäktigat ombud för hustrun eller ej utan betydelse. På denna punkt har alltså L. felbedömt situationen.

Taxeringsnämnden torde vidare, enligt vad som anförts ovan, ha ägt befogenhet att låta M. såsom befullmäktigat ombud företräda hustrun inför nämnden även såvitt rört sådana delar av hennes taxering som ej berörde M., varvid det dock stått taxeringsnämnden fritt att i enlighet med bestämmelserna i 6 § första stycket förvaltningslagen fordra att hustrun personligen skulle inställa sig. Någon anledning föreligger givetvis inte att kritisera: L. för att han haft annan mening i denna del, särskilt som L. för sin uppfattning kunnat hämta stöd i uttalanden i doktrinen.

Taxeringsnämnds handläggning av jävsfråga

N. anförde i klagomål att han sökt få taxeringsnämndens ordförande E. att inse att en nämndledamot, J., kanske var jävig att handlägga N:s taxering. Av utredningen framgick att när taxeringsnämnden vid 1974 års taxering prövade jävsinvändningen deltog inte J. i prövningen eller beslutet i jävsfrågan. Han satt dock kvar vid sammanträdesbordet. E. underlät att protokollföra nämndens beslut i jävsfrågan och underrättade inte N. om beslutet. N:s förnyade framställning i jävsfrågan vid 1975 års taxering prövades till en början ej av nämnden utan först sedan N. besvärat sig hos länskatte-rätten och klagat hos JO. J. avträdde därvid och nämndens beslut intogs i protokollet.

Vid avgörandet av ärendet konstaterade JO Lundvik först att kommunvalda ledamöter i taxeringsnämnd på grund av stadgandet i 20 kap. 12 § andra stycket brottsbalken ej stod under JO:s tillsyn. Beträffande ordföranden E:s handläggning av jävsfrågan anförde JO Lundvik, efter att inledningsvis ha citerat 5 § tredje och fjärde styckena förvaltningslagen, följande.

I taxeringsförfattningarna finns vissa regler av intresse i sammanhanget. I 63 § taxeringslagen behandlas de former under vilka beslut fattas. Av 1 § taxeringskungörelsen framgår att bl. a. 4 och 5 §§ förvaltningslagen skall uppläsas vid taxeringsnämndens första sammanträde. Om protokollföreläsning i taxeringsnämnd stadgas i 61 § 1 mom. taxeringslagen att protokoll skall föras vid sammanträdena i erforderlig omfattning. Vidare sägs i 26 § nyssnämnda kungörelse bl. a. att det i protokollet särskilt skall antecknas att berörda föreskrifter i 1 § taxeringskungörelsen iakttagits samt att det skall anges i vilka särskilda fall ledamot eller taxeringsinspektör på grund av jäv icke deltagit i behandling av visst taxeringsärende.

Av taxeringsförfattningarna framgår således inte att taxeringsnämnd skall i protokollet intaga beslut att ogilla jävsinvändning. Det kan likväl diskuteras om så inte lämpligen bör ske, jfr ett uttalande i JO:s ämbetsberättelse år 1960 s. 367f. och Handledning för taxering år 1974 s. 18.

Inte heller finns någon bestämmelse om att den skattskyldige skall underrättas om nämndens beslut att ogilla en jävsinvändning. Härom anför dock följande i Hermanson m. fl., Taxeringshandbok, s. 185.

Normalt fattar taxeringsnämnden inte något formligt beslut i jävsfrågor. I allmänhet är jävsförhållandet så uppenbart att den jävige självmant avträder. Genom införandet av den mera allmänt hållna jävsgrunden kan det emellertid tänkas en ändring i detta avseende. Har skattskyldig i sin deklaration uttalat bestämd misstro mot viss ledamot kan detta knappast förbigås. Nämnden bör ta ställning härtill och även om det inte är föreskrivet i 69 § meddela den skattskyldige härom. Över nämndens beslut kan talan föras endast i samband med talan mot taxeringen.

Till stöd för att dylik underrättelse lämpligen bör ske talar det förhållandet att den skattskyldige under förutsättning att han överklagar taxeringen även kan föra talan över nämndens beslut att ogilla jävsinvändningen. — — —

Av det ovan anförda framgår att taxeringsnämndens behandling av saken under år 1974 och början av år 1975 inte var tillfredsställande. J. borde lämpligen ha avträtt vid frågans behandling i samband med 1974 års taxering. N:s förnyade framställning i saken vid 1975 års taxering borde genast ha prövats av nämnden i författningens ordning. Vidare borde lämpligen nämndens år 1974 fattade beslut i saken ha intagits i protokollet och underrättelse därom ha tillställts N. så att denne kunnat föra talan över beslut i jävsfrågan i samband med besvär över taxeringen.

Arbetets bedrivande i fastighetstaxeringsnämnd

I ett klagobesvär, som avgjordes av JO Lundvik, omnämndes till en början att frågan om rätt för suppleant i taxeringsnämnd att närvara vid sammanträde i nämnden utan att vara kallad att tjänstgöra i ordinarie ledamots ställe utförligt behandlats i en framställning till Konungen, se JO:s ämbetsberättelse år 1974 s. 443 f. samt att denna framställning ännu inte föranlett någon lagstiftningsåtgärd. I ärendet hade nämligen framkommit att en fastighetstaxeringsnämnd lagt upp arbetet så att både ledamöter och suppleanter kallats till sammanträdena. Deklarationerna granskades därvid av två eller enbart en närvarande. Granskningen utfördes även av sådana suppleanter som varit närvarande vid sammanträde utan att därvid ha inträtt i ordinarie ledamots ställe. JO Lundvik uttalade bl. a. följande vid ärendets avgörande.

Av 172 § taxeringslagen framgår att alla ledamöter av fastighetstaxeringsnämnd äger granska avgivna deklarerationer. Detta stadgande synes mig dock inte böra förstås så att även de suppleanter som — utan att ha inträtt i ordinarie ledamots ställe — deltagit i fastighetstaxeringsnämndens sammanträden därvid skulle äga rätt att granska deklarerationer. En dylik ordning skulle överensstämma mindre väl med de sekretesshänsyn som ligger bakom 50 § jämförd med 172 § taxeringslagen.

I ärendet uppkom också fråga om beslutsordning, varvid JO Lundvik underströk att om en ledamot av fastighetstaxeringsnämnd påfordrar föredragning av ett taxeringsärende en dylik framställning skall villfaras av

nämndens ordförande, på vilken det därvid i sista hand ankommer att bedöma hur pass utförlig en dylik föredragning skall vara.

Skattetillägg i samband med eftertaxering

Vid inspektion av en länsskatterätt iaktogs i ett eftertaxeringsärende ett beslut av följande lydelse.

Länsskatterätten finner förutsättningar för eftertaxering föreligga och beslutar att med bifall till framställningen åsätta B. eftertaxering på sätt taxeringsintendenten yrkat. Vidkommande taxeringsintendentens yrkande om skattetillägg finner länsskatterätten att B. vid deklarationstillfället ej kan antagas ha lämnat en oriktig uppgift. Han skall vid sådant förhållande ej påföras skattetillägg. Länsskatterätten finner med hänsyn härtill ej skäl bifalla taxeringsintendentens yrkande i denna del.

Vid inspektionsärendets avgörande anförde JO Lundvik följande.

Reglerna om skattetillägg är utformade med eftertaxeringsrekvisiten som förebild. Därför kommer regelmässigt en eftertaxering att kombineras med att skattetillägg påföres. Ingenting hindrar dock att en skatterätt vid prövning av ett dylikt mål väl finner att en *objektivt* sett oriktig uppgift föreligger och att eftertaxering således bör åsättas men att skattetillägg däremot ej skall påföras på grund av att någon *befrielsegrund* är för handen. Av länsskatterättens yttrande hit framgår att den befrielsegrund som tillämpats i B:s fall varit "uppgiftens särskilda beskaffenhet eller därmed jämförlig omständighet". Detta skäl kan dock ej utläsas av länsskatterättens beslut. Den valda motiveringen "att B. vid deklarationstillfället ej kan antagas ha lämnat en oriktig uppgift" ger närmast intrycket av att domstolen tagit ställning till om B. haft uppsåt eller ej. En sådan bedömning skall dock inte göras när fråga är om påförande av ett skattetillägg.

Utsättande av tid för remissvar

I ett mål angående arbetsgivares ansvar för arbetstagares skatt yttrade sig arbetsgivarens ombud till länsskatterätten den 11 december 1974. Skrivelsen remitterades av länsskatterätten till vederbörande lokala skattemyndighet den 19 december 1974. Ombudet klagade hos JO över att denna myndighet ännu den 21 mars 1975 inte yttrat sig. Av utredningen i klagorendet framgick att länsskatterätten ej utsatt tid för svar i remissen samt att ärendet vilade hos lokala skattemyndigheten i avvaktan på utgången av en förundersökning i brottmål som inletts den 8 oktober 1974. Detta avvaktande hos lokala skattemyndigheten hade överenskommit med länsskatterättens kansli och allmänna ombudet i uppberdsfrågor.

JO Lundvik anförde bl. a. följande vid ärendets avgörande.

I förvaltningsprocesslagen finns i 10 § en bestämmelse varav framgår att ansöknings- eller besvärshandling, varigenom mål anhängiggöres, som huvudregel skall tillställas *motpart* som skall föreläggas att svara inom viss tid.

Däremot finns i förvaltningsprocesslagen, som länsrättsrådet i sitt yttrande hit anför, inte någon föreskrift enligt vilken förvaltningsmyndighet skall föreläggas att yttra sig inom viss tid. Av 18 § kungörelsen om skatterätt, fastighetstaxeringsrätt och länsrätt framgår emellertid att mål skall avgöras så snart det kan ske. Vidare talas i denna bestämmelse om mål som skall handläggas med förtur eller ges företräde. Slutligen är i cirkulär (1972: 407) till statsmyndigheterna angående skrivelser och remisser föreskrivet att myndighet som beslutat att inhämta yttrande genom remiss skall se till att yttrandet kommer in inom föreskriven tid eller, om ej tid för svar är utsatt i remissbeslutet, inom tid som annars är skäligen.

Av det rätten ålagda utredningsansvaret, det allmänna kravet på att målen skall handläggas snabbt samt föreskriften i nämnda cirkulär följer att rätten fortlöpande har att bevaka målets handläggning under beredningsstadiet. Detta innebär bl. a. att rätten har att tillse att begärda yttranden från annan förvaltningsmyndighet också inkommer till rätten. Några närmare regler för hur denna bevakning bör tillgå finns inte. I stället ankommer det på rätten att i det enskilda fallet välja lämpliga former här för. Enligt min mening kan det därvid vara praktiskt att i ett mål av förevarande slag från rättens sida utsätta en tid inom vilken myndighetens yttrande emotses. Om yttrandet inte inkommer inom den utsatta tiden, kan rätten sedan företa sedvanliga åtgärder för att påminna myndigheten om det begärda yttrandet och därvid pröva om förlängd tid bör medges eller om yttrandet omedelbart bör inforas. Dyliga åtgärder synes mig lämpliga både för att den myndighet från vilken yttrande begärts skall kunna planera sitt arbete och för att den berörde enskilde parten skall kunna få önskade uppgifter om hur målet ligger till.

Av det anförda följer också att rätten har att på något sätt dokumentera de företagna bevakningsåtgärderna så att rättens befattningshavare – vilka på grund av personalbyte kan vara andra än de som ursprungligen haft med målet att göra – fortlöpande äger kännedom om vilka handläggningsåtgärder som företagits tidigare i målet. Om rätten under sin bevakning finner att anstånd med ett yttrande bör medges därför att annan utredning i saken först lämpligen bör slutföras, kan också fråga uppkomma om rätten bör förordna att målet skall vila. Ett beslut om vilandeförklaring bör givetvis dokumenteras.

I förevarande fall synes dokumentationen om vad som egentligen förevarit under handläggningen ha varit bristfällig eftersom klaganden först genom sin hänvändelse hit fått klart för sig varför lokala skattemyndighetens yttrande dröjde. I själva akten har i allt fall någon anteckning om att brottsutredningen skulle avvaktas inte gjorts förrän efter det JO-anmälningen inkom.

En i anmaning att avge självdeklaration utsatt tidsfrist skall tillämpas strikt

Vid inspektion av en lokal skattemyndighet upplyste fögderichefen att endast enkel förseningsavgift påfördes när deklaration inkommit blott någon dag efter den tid som angivits i anmaning. Detta hade rekommenderats vid ett möte med skattechefen i länet.

Länsstyrelsen bekräftade i yttrande fögderichefens uttalande.

I därefter avgivet yttrande anförde riksskatteverket att den i förarbetena

(prop. 1971: 10) angivna befrielsegrunden "en eller annan dags försening" enbart avsåg deklarationstidpunkterna den 15 februari och den 31 mars. Befrielsegrunden var därför inte tillämplig för det fall där självdeklaration kommer in efter tidpunkt som utsatts i beslut om anstånd eller i anmaning att lämna självdeklaration. Riksskatteverket hänvisade vidare till verkets föreskrifter angående skattetillegg och förseningsavgift vid 1974 års taxering, s. 13.

JO Lundvik anförde följande härom vid ärendets avgörande.

Länsstyrelsens rekommendation synes böra förstås så, att lokal skattemyndighet bör underlåta att påföra dubbel förseningsavgift även i de fall då deklarationen *bevisligen* inkommer någon dag efter anmaningsfristens utgång. Vid mina inspektioner av lokala skattemyndigheter har jag kunnat konstatera att myndigheternas praxis på denna punkt varierar men att vanligen den regeln tillämpas, att inget ytterligare anstånd utöver anmaningsfristen medges. Ur likformighetssynpunkt är det inte utan sina betänkligheter att myndigheternas praxis varierar på denna punkt. Länsstyrelsens rekommendation synes mig inte ha stöd i taxeringsförordningens bestämmelser med förarbeten. Riksskatteverket har nu även lämnat uttryckliga föreskrifter i saken. Härigenom bör större enhetlighet i myndigheternas bedömningar av frågan kunna uppnås.

Jag vill emellertid gärna säga, att jag i och för sig har stor förståelse för länsstyrelsens rekommendation som uppenbarligen tillkommit i ett för de berörda enskilda skattskyldiga välvilligt syfte. Det ligger emellertid i sakens natur att en sådan avgiftssanktionerad frist varom här är fråga måste tillämpas strikt. Vid denna tillämpning saknas dock inte möjlighet för myndigheterna att underlåta att påföra dubbel förseningsavgift i fall då den skattskyldiges försummelse att iaktta tidsfristen berott på laga förfall eller eljest varit ursäktlig. Enligt min mening bör de lokala skattemyndigheterna även i fall som de förevarande inte vara alltför restriktiva vid sin bedömning av frågan om en eller annan dags försening kan vara ursäktlig.

Förfarande vid anmaning att fullständiga mervärdeskattedeklaration

I 54 och 55 §§ taxeringslagen stadgas följande.

54 §. Finnes beträffande anmaning eller annan i denna förordning avsedd handling vara av betydelse att erhålla bevis för att handlingen kommer skattskyldig eller annan tillhanda, skall handlingen delgivas honom om det ej är känt att han icke kan anträffas.

55 §. Har i anmaning vite förelagts, skall anmaningen delgivas den som avses med föreläggandet.

Paragraferna äger motsvarande tillämpning i fråga om delgivning av beslut och utslag enligt mervärdeskattelagen, se 74 § nämnda lag.

I JO:s ämbetsberättelse år 1975, s. 385, finns intaget ett uttalande av JO Lundvik angående taxeringsnämndernas handhavande av anmaningsförfarandet. Där står bl. a. följande.

I själva begreppet anmaning ligger — — att den anmanade skall nås av ett formligt föreläggande. Det är därför av betydelse att taxeringsnämnden får ett bevis om att den skattskyldige nåtts av anmaningen. — — Bestämelsen i 54 § TF får emellertid ses såsom ett krav på att den handling i vilken anmaningen innefattas delges den skattskyldige. Handlingen bör alltså tillställas den berörde genom delgivning i detta ords tekniska bemärkelse, dvs. enligt delgivningslagens bestämmelser.

Ställföreträdande JO Sverne fann anledning erinra om detta uttalande i ett ärende rörande anmaning att inkomma med deklaration för mervärdesskatt. Ett bolag hade för en redovisningsperiod avlämnat en deklara-tionsblankett, som bl. a. ej var undertecknad. Vederbörande länsstyrelse anmodade först bolaget två gånger att fullständiga blanketten varefter en anmaning utfärdades. Dessa tre skrivelser syntes ha utsänts — utan anlitan-de av delgivningsförfarandet — i lösbrev eller i rekommenderat brev. Det syntes vidare ej som om breven kommit i retur till länsstyrelsen eller om utredning företagits i frågan om skrivelserna mottagits av bolaget eller ej. Länsstyrelsen utsände därefter, som en fjärde försändelse, i rekommenderat brev med mottagningsbevis en anmaning kombinerad med vitesföreläggande. Detta brev återkom outlöst. Under åberopande av att bolaget genom de tre första skrivelserna anmanats att fullständiga deklarationen påförde länsstyrelsen i preliminärt beslut dubbel förseningsavgift 200 kr. med stöd av 64 b § andra stycket mervärdeskattelagen.

I ärendet framkom under hand att ytterligare anmaning med vitesföreläggande sänts ut och att denna fick anses delgiven bolaget innan beslutet om dubbel förseningsavgift fattades. Ställföreträdande JO Sverne fann därför att sagda beslut inte var felaktigt men ansåg att länsstyrelsen rätteligen borde anlita delgivningsförfarandet även i samband med de tre första anmaningsåtgärderna. Ställföreträdande JO Sverne anförde bl. a. följande härom.

Såväl när länsstyrelse beslutar anmana skattskyldig att inkomma med fullständig deklaration som när vitesföreläggande beslutas gäller alltså som huvudregel att beslutet skall delgivas den skattskyldige.

Enligt 64 b § andra stycket mervärdeskattelagen påförs skattskyldig som trots anmaning inte avlämnat deklaration inom föreskriven tid dubbel förseningsavgift om 200 kr.

Till följd av denna bestämmelse är således även en enkel anmaning utan vite förenad med rättslig sanktion mot den berörde enskilde. Detta gör att myndigheternas handläggning av anmaningsförfarandet är viktig ur rätts-säkerhetssynpunkt. — —

Att den skattskyldige bevisligen nåtts av anmaningen är sålunda en förutsättning för påförande av dubbel förseningsavgift enligt 64 b § andra stycket mervärdeskattelagen.

Förtursbehandling av ärenden rörande uppskov med beskattning av realisationsvinst

Vid inspektioner av en länsstyrelse och av en lokal skattemyndighet upptogs tre ärenden rörande uppskov med beskattning av realisationsvinst (förordning härom se SFS 1968: 276).

Hos den lokala skattemyndigheten iaktogs att myndigheten ansett sig kunna meddela *anstånd* med skattebetalning i samband med att ansökan om nämnda uppskov framstälts hos länskskatterätt. Hos länsstyrelsen uppmärksammades på uppördsenheten att i liknande fall *anstånd* hade befunnits icke lagligen kunna medges. Slutligen föranledde länsstyrelseinspektionen upptagandet av ett ärende rörande tidsåtgången, främst då längden av taxeringsintendentens yttrandefrist, vid handläggning hos länskskatterätt av berörda uppskovsärenden. I den sistnämnda frågan visade det sig att länskskatterätten i ett fall givit taxeringsintendenten en yttrandefrist av drygt nio månader. Sedan länskskatterätten redan genom inspektionsprotokollet fått sin uppmärksamhet riktad på förhållandet begränsade man svarstiden i uppskovsärendena till två månader.

JO Lundvik anförde följande vid ärendenas avgörande.

Ansökan om uppskov kan inges i samband med avlämnande av den självdeklaration i vilken realisationsvinsten redovisas och intill utgången av året efter taxeringsåret. Den grundläggande förutsättningen för att länskskatterätten skall kunna medge uppskov är att det föreligger ett beslut om taxering av realisationsvinsten. Innan taxeringsnämnden bestämt realisationsvinsten till belopp kan länskskatterätten således ej ens ta preliminär ställning i uppskovsfrågan. Prövningen av uppskovsansökan i de fall den skattskyldige inte hunnit göra ersättningsanskaffningen, när uppskovsfrågan blir aktuell, är enbart preliminär. Först sedan ersättningsanskaffningen skett kan uppskovsfrågan avgöras slutligt (prop. 1968: 88 s. 17).

Departementschefen anförde i detta sammanhang bl. a. *dels* att, när preliminärt uppskovsbeslut meddelas, prövningen i sak blir summarisk, *dels* att så tidigt besked i uppskovsfrågan som möjligt i allmänhet torde vara angeläget.

Vid bedömningen av hur denna ärendegrupp bör handläggas måste också beaktas följande omständigheter.

Det är av flera skäl önskvärt att preliminärt uppskovsbeslut om möjligt föreligger innan eventuell obetald skatt i anledning av taxeringsnämndens beslut förfaller till betalning. Den skattskyldige har också behov av ett snabbt beslut i saken för att kunna göra sin ersättningsanskaffning inom den begränsade tid som står till förfogande. Det bör därför eftersträvas att sådant beslut meddelas snarast och om möjligt redan före utgången av september månad under taxeringsåret så att beslutet kan beaktas redan vid debiteringen av slutlig skatt.

Jag är dock medveten om att detta ofta inte kan medhinnas. Taxeringen av realisationsvinsten kommer då att beaktas vid debiteringen av slutlig skatt. Därvid får man räkna med att kvarstående skatt ofta uppkommer. Denna skatt förfaller till betalning i mars och maj månad året efter taxeringsåret.

Om uppskovsbeslutet medhinnas före uppördssterminen i mars uppstår

inga större problem. Fall kan dock tänkas där uppskovsärendet står öppet ännu vid den tidpunkten eller att det inkommer till rätten först senare.

Det förekommer att skattskyldiga hemställer om anstånd med inbetalning av skatt under återopande av att de begärt uppskov med beskattningen.

I 48 och 49 §§ uppbördslagen anges bl. a. att anstånd under vissa närmare angivna förutsättningar kan medges, då den skattskyldiges skattebetalningsförmåga är oförvållat nedsatt, då taxeringsbesvär anförs samt i fall då vissa slag av ansökningsärenden anhängiggjorts hos myndighet. I bestämmelserna omnämns därvid inte ärenden rörande uppskov med beskattning av realisationsvinst, liksom för övrigt ej heller liknande ärendegrupper, såsom ärenden rörande uppskov med beskattning av intäkt av skogsbruk (SFS 1959: 129). Vidare finns i 48 § 4 mom. uppbördslagen en specialregel rörande fall då bl. a. fastighet avyttrats mot betalning under minst tre år.

Bestämmelserna i 48 och 49 §§ uppbördslagen måste anses på ett uttömmande sätt ange de situationer i vilka anstånd lagligen kan medges. Något utrymme för en analogitolkning, varigenom tillämpningsområdet för bestämmelserna vidgas, finns inte. Anståndsreglerna kan därför inte anses tillämpliga i fall som de förevarande (reglerna i 48 § 1 och 2 mom. om nedsatt skatteförmåga får av naturliga skäl här praktiskt sett aldrig aktualitet).

Innebörden av 48 och 49 §§ uppbördslagen i nu gällande lydelse utgör ett viktigt skäl för snabb behandling av uppskovsärendena och understryker ytterligare betydelsen av det av departementschefen uttalade önskemålet om skyndsamt behandling av dessa ärenden.

Det nu anförda innebär således att uppskovsärendena måste bli föremål för förtursbehandling. Det ankommer på länskskatterätten att tillse att detta krav kan iakttagas. När en ansökan om uppskov inkommer till länskskatterätten bör den således granskas ur formell synpunkt av rätten. Därvid bör enligt min mening kontrolleras att ansökningen är fullständig, t. ex. så till vida att till ansökan i förekommande fall fogats föreskrivet intyg om garanti-förbindelse. Sökanden bör uppmärksammas på brister härvidlag, jfr 8 § förvaltningsprocesslagen. Sedan denna kontroll skett, bör ärendet kompletteras med behövliga handlingar rörande taxeringsnämndens beslut och därefter remitteras till taxeringsintendenten för yttrande. Remisstiden bör därvid sättas betydligt kortare än som sker i fråga om taxeringsbesvären.

Ansökningsärendet bör inte, som ibland synes ske, sammankopplas med eventuellt föreliggande taxeringsbesvär, inte ens om dessa rör beräkningen av realisationsvinstens storlek. En sådan sammankoppling kan lätt leda till onödigt dröjsmål med uppskovsärendets avgörande, varigenom syftet med reglerna om uppskov med beskattning av realisationsvinst kan komma att motverkas. I 8 § förordningen om uppskov med beskattning av realisationsvinst förutsätts också att det taxeringsbeslut på vilket uppskovsbeslutet grundats senare kan bli ändrat och då ge anledning till att ett nytt följdändrat uppskovsbeslut efter besvär meddelas. Så får dock ej ske förrän taxeringsändringen vunnit laga kraft.

Fall kan vidare tänkas då länskskatterätten avslagit uppskovsansökan, varefter ärendet efter besvär förts under kammarrättens prövning. Dyliga besvärsmål synes mig erfordra snabb behandling av domstolen.

Självrättelse i fråga om "bortglömt yrkande" i ett besvärsmål som överklagats

Enligt 102 § taxeringslagen må besvär med yrkande om ändring av inkomsttaxering anföras inom viss tid, om en fastighets taxeringsvärde, som legat till grund för taxeringen, ändras genom beslut av bl. a. kammarrätt. Stadgandet anger inte *var* besvär i så fall skall anföras (jfr däremot 103 §).

Vid inspektion av en länsskatterätt påträffades ett ärende, vari omständigheterna var följande. Under tiden W:s besvär rörande annan fråga vid 1972 års taxering var anhängiga hos länsskatterätten nedsatte kammarrätten taxeringsvärdet på W:s fastighet. W. skrev till länsskatterätten och yrkade också därav betingad nedsättning av bl. a. 1972 års taxering. Detta senare yrkande förbisågs emellertid på grund av misstag vid diarieföringen och länsskatterätten tog ingen hänsyn därtill i sitt beslut. Sedan W. anfört besvär över beslutet, dock utan att då nämna något om sitt andra yrkande, översändes länsskatterättens akt till kammarrätten. Därefter fick länsskatterätten vetskap om W:s yrkande enligt 102 § taxeringslagen. Länsskatterätten vidtog då självrättelse av det första beslutet och biföll yrkandet.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik följande.

Jag övergår därför till att behandla den mera principiella frågan om icke länsskatterätten borde ha överlämnat den "bortglömda" besvärsskriften till kammarrätten, under vars prövning ifrågavarande taxering dragits. I stället för att själv handlägga den och därigenom för andra gången upptaga 1972 års taxering till prövning.

Av stadgandets placering i nuvarande taxeringslagen framgår att besvär enligt 102 § är att anse som besvär i särskild ordning. Instansordningen för prövningen av dylika regleras i 103 §. enligt vars första stycke den skatterätt, som skolat avgöra besvär över den taxering vari rättelse sökes, har att pröva de extraordinära besvären. I andra stycket föreskrives emellertid såsom undantag att kammarrätt skall pröva målet om taxeringen prövats av skatterätten och att regeringsrätten skall pröva målet om taxeringen prövats av kammarrätt eller regeringsrätten. I sista stycket öppnas slutligen möjlighet för regeringsrätten och kammarrätt att, om besvären finnes böra upptagas till prövning, förordna att målet skall upptagas och vidare handläggas av skatterätt. I Hermansons m. fl., Taxeringshandbok, s. 325, kommenteras detta sista stycke sålunda, att återförvisning kan tillgripas när regeringsrätten eller kammarrätt inte vill som första instans pröva fråga som kräver ytterligare utredning.

Länsskatterätten har antagit att ett överlämnande av målet till kammarrätten med stor sannolikhet skulle ha resulterat i att målet visats åter till länsskatterätten. Häremot kan invändas att det inte krävdes någon ytterligare utredning i målet – fråga var ju blott om en rent mekanisk ändring av taxeringen – och att det författningsenligt ankom på kammarrätten och inte på länsskatterätten att bedöma om förutsättningar för återförvisning var för handen. Ytterligare kan anföras att stadgandet i 103 § taxeringslagen återspeglar instansordningsprincipen. Härom sade departementschefen i samband med en smärre ändring av paragrafen bl. a. (prop. 1971:60, s. 107) att det inte borde få förekomma att skatterätten, sedan den prövad

taxeringen, på nytt tog upp mål rörande samma taxering, såvida det inte var fråga om själv rättelse eller målet blivit återförvisat.

Beträffande lämpligheten av den gjorda själv rättelsen anförde JO Lundvik.

Förvaltningsmyndighets själv rättelsebefogenhet är reglerad i 32 § förvaltningsprocesslagen. Detta stadgande är utformat i nära anknytning till 17 kap. 15 § rättegångsbalken vilket rör motsvarande befogenhet för allmän domstol. Innebörden i det senare stadgandet har utförligt belysts i JO:s ämbetsberättelse 1966, s. 108–124. Av denna redogörelse framgår att själv rättelse inte bör komma i fråga när ett relevant processfaktum – som sådant bör självfallet ett besvärstyrkande räknas – förbisetts vid beslutsfattandet. Jag hänvisar vidare till Wennergren, Förvaltningsprocess, s. 274, där det sägs att materiell själv rättelse bör skiljas från teknisk-formell själv rättelse. 32 § förvaltningsprocesslagen avser endast den senare. Länskatte rättens handläggning stred sålunda inte bara mot instansordningsprincipen utan också mot grunderna för nyssnämnda stadgande. När W:s andra besvärsskrift upptäcktes, borde den följaktligen ha överlämnats till kammarrätten för handläggning där tillsammans med taxeringsfrågan i övrigt.

Länskatte rätten har i sitt yttrande framhållit att förfaringssättet använts för att undvika ytterligare tidsutdräkt för den skattskyldige. Detta skäl är visserligen starkt men enligt min mening inte tillräckligt för att försvara ett frångående av nu nämnda stadganden och de principer som ligger till grund för dessa, nämligen upprätthållandet av ordning och reda i processen.

Av rätten införskaffat processmaterial skall bringas till parts kännedom

I ett mål angående eftertaxering av ett dödsbo rekvirerade en länskatte rätt boupp teckningen efter den avlidna samt kontokurant från en bank över ett dödsboets konto utan att underrätta D. som var ombud i målet. D. klagade bl. a. häröver hos JO.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik följande härom.

Jämlikt 18 § förvaltningsprocesslagen gäller, att part innan mål avgöres skall ha fått kännedom om det som tillförts målet genom annan än honom själv. I enlighet med detta stadgande hade det – oavsett att både boupp teckningen och kontokuranten kan antagas ha varit till sitt innehåll bekanta för D. – varit påkallat att meddela denne, att handlingarna i fråga införskaffats, samt att ge honom tillfälle att, om så önskades, yttra sig med anledning därav. Underlåtenheten att så göra har medfört att i processen införts nya moment som D. ej haft anledning att beröra.

Servicecirkulärets bestämmelser om användande i vissa fall av flygpost ej iakttagna

En officer, E., klagade över att lokal skattemyndighet ej expedierat bl. a. beslut i jämningsärende med flygpost till Pakistan där han var i FN-tjänst.

Vid avgörande av klagörendet yttrade JO Lundvik följande därom.

I servicecirkulärets tredje stycke i dess lydelse enligt SFS 1973:794 stadgas att myndighet bör sända försändelse till land utom Europa med flygpost, om ej särskilda skäl föranleder annat.

I E:s fall borde uppenbarligen lokala skattemyndigheten ha expedierat de båda skrivelserna till E:s adress i Pakistan med flygpost. Detta gäller naturligtvis särskilt myndighetens beslut att avslå E:s jämningsansökan. Myndigheten har beklagat det inträffade och förklarat sig väl medveten om tillämpliga försändelserutiner. Vad som förevarit ger inte anledning till ytterligare uttalande från min sida.

Innebörden av möjligheten till s. k. fyllnadsinbetalning av skatt

Vid avgörandet av ett klagörende upplyste JO Lundvik klaganden S. – som syntes ha annan uppfattning – om följande.

Skattskyldig kan inte själv välja om uppkommande skatt skall inbetalas såsom preliminär skatt eller i form av en s. k. fyllnadsinbetalning i efterhand. Så långt möjligt skall all skatt uttagas preliminärt. Endast i de fall där preliminär skatt inte kan uttagas, t. ex. när skattskyldig gör en realisationsvinst under inkomståret, kan man tala om en "rätt till fyllnadsinbetalning". Denna kan givetvis göras redan under inkomståret.

Sättet för återkrav av felaktigt restituerad skatt

R., som fått taxeringen nedsatt av länsskatterätt, erhöll skatterestitution med 1 076 kr. i stället för rätteligen 961 kr. (i beloppen ingick ränta). Han var nämligen restförd för mellanskillnaden, 115 kr., vilket dock, av olika orsaker, ej kom att uppmärksammas vid omräkningsförfarandet. Liknande fel uppstod i 27 andra fall i samma län. Sedan felaktigheterna kommit till uppbördsdirektörens kännedom tog denne kontakt med vederbörande kronofogdemyndigheter. Tjänstemän från dessa uppsökte därefter ifrågasvarande skattskyldiga och uppmanade dem att återbetala *hela* det restituerade beloppet. Förfarandet avbröts emellertid efter besök hos R., som därefter klagade hos JO.

JO Lundvik anförde följande vid ärendets avgörande.

Vad gäller åtgärderna i samband med återkravet av det felaktigt restituerade beloppet anför jag följande. Jämlikt 70 § 1 mom. uppbördslagen skall skattskyldig, om skatt restituerats med för högt belopp, till statsverket återbetala vad han uppburit för mycket. Någon skillnad görs numera ej på efterkrav för felaktigt restituerad preliminär skatt och annan felaktig restitution (se prop. 1969:51 s. 52 vari också den historiska bakgrunden ges). Vanligen framställs inte krav hos den skattskyldige innan hans betalningsskyldighet är prövad. Betalningsskyldigheten fastställs i de allra flesta fall genom utfärdande av debetsedel å tillkommande skatt. Enligt 31 § sista stycket uppbördslagen skall tillkommande skatt förfalla till betalning under uppbördstermin eller två på varandra följande uppbördsterminer, som lokal skattemyndighet bestämmer. Om uppbördstermin gått till ända utan att fastställt skattebelopp betalats, skall länsstyrelsen uppföra kravet på restlängd, som skickas till kronofogdemyndigheten. Först därefter kan indrivningsåtgärder påbörjas.

I R:s och andra fall har länsstyrelsen, efter upptäckten av den felaktiga restitutionen, kringgått hela den omgång för vilken jag redogjort genom att skicka kronofogden direkt på ifrågavarande skattskyldiga. Förutom att förfarandet icke står i överensstämmelse med de regler som gäller för ett dylikt fall framstår tillvägagångssättet som alltför burdust särskilt som man synes ha uppmanat de skattskyldiga att återbetala hela det uppburna beloppet och inte bara vad som utbetalats för mycket. — — —

Något direkt krav har ej stadgats på att de skattskyldiga skall höras i ett fall som det förevarande innan återbetalningsskyldigheten fastställs. I fråga om andra felaktigheter som nämns i 70 § 2 mom. uppbördslagen talas dock uttryckligen om att den skattskyldige skall höras. Enligt min mening är det emellertid lämpligt att myndigheten, när ett fel begåtts från dess sida, tar kontakt med de personer som berörs av felet och lämnar en förklaring till det inträffade samt förbereder den skattskyldige på att de pengar han av misstag fått för mycket kommer att inkrävas senare. En sådan åtgärd är väl motiverad med hänsyn till förtroendet mellan enskilda och myndigheter.

Innebär ackord enligt 62 § uppbördslagen för juridisk person att staten efterterger sin rätt att göra gällande betalningsskyldighet för ställföreträdaren?

Vid inspektion av en länsstyrelse år 1973 antecknades följande vid granskning av uppbördsenhetens handlingar.

Länsstyrelsen hade godkänt ett bjudet ackord rörande L. V. AB. Dessförinnan hade länsstyrelsen begärt att åklagarmyndigheten skulle framställa yrkande om åläggande av betalningsskyldighet för bolagets ställföreträdare enligt 77 a § uppbördsförordningen. Sedan ackordet antagits av länsstyrelsen, anförde denna i skrivelse till åklagarmyndigheten bl. a. följande: Den del av skattemedlen som inte guldits genom ackordslikviden får anses ha bortfallit även gentemot ställföreträdaren.

Länsstyrelsen upplyste att innan ackordsbeslutet fattades hade underhandskontakt tagits i frågan med numera biträdande skattedirektören Tore Lundin hos riksskatteverket. Inspektionsärendet tillfördes sedermera en skrivelse den 7 maj 1974 från riksskatteverket till länsstyrelsen angående den principfråga som varit före.

Vid avgörandet av ärendet anförde JO Lundvik följande.

Om arbetsgivare verkställt skatteavdrag men inte inbetalat det innehållna beloppet i föreskriven tid, får beloppet enligt 77 § uppbördslagen — som författningen numera benämnes — indrivnas hos honom.

I 77 a § samma lag stadgas om ett särskilt ansvar för den vilken företrädar arbetsgivare som är juridisk person. Om företrädaren verkställt skatteavdrag men uppsåtligen eller av grov oaktsamhet underlåtit att betala det innehållna beloppet, är han jämte arbetsgivaren betalningsskyldig härför. När särskilda skäl föreligger får dock betalningsskyldigheten jämkas eller eftergivnas. Det sägs än ytterligare att företrädaren får söka åter av arbetsgivaren vad han erlagt.

Som riksskatteverket anmärkt i sin skrivelse till länsstyrelsen kan företrädarens betalningsansvar betecknas som accessoriskt till skattefordringen. Rättsförhållandet synes mig — låt vara att det har ett offentligrättsligt inslag — vara sådant att det är naturligt att bedöma det med ledning av allmänna förmögenhetsrättsliga grundsatser. En ledande sådan grundsats är att borgenär, som efterger sin rätt gentemot huvudgäldenären, icke därefter kan rikta krav mot borgensman eller annan som jämte huvudgäldenären svarar för skulden. Skälet härför är att borgensman e. d. förlorat sin möjlighet att utöva regress mot huvudgäldenären.

I 169 § konkurslagen och 21 § ackordslagen stadgas, att borgenär som godkänt ackordsförslag ej genom godkännandet förlorar sin rätt mot borgensman eller andra som förutom gäldenären svarar för fordringen. Bestämmelsen — som motiveras av att ett ackord inte behöver vara borgensman e. d. till skada och att de kan rösta emot förslaget (se 166 § konkurslagen och 36 § ackordslagen) — framstår som ett undantag från den nyssberörda allmänna regeln. Bestämmelsen gäller emellertid endast offentligt ackord, inte underhandsackord. Vad angår underhandsackord torde den allmänna huvudregeln gälla med reservation dock för vad som till äventyrs kan följa av avtalets innehåll och omständigheterna i det särskilda fallet (jfr NJA 1953 s. 116).

Jag håller alltså före att ett underhandsackord med arbetsgivaren som regel i motsvarande mån minskar statens möjlighet att uttaga skattebeloppet av företrädaren enligt 77 a § uppbördslagen, men att ett offentligt ackord i princip inte gör det. Huruvida företrädarens betalningsansvar blivit fastställt genom dom eller icke synes mig i princip likgiltigt. Även efter en dom måste betalningsansvaret bortfalla i den mån underhandsackord avtalas med arbetsgivaren. Komplikationer kan tänkas uppkomma, om företrädarens betalningsskyldighet reducerats med stöd av vad som sägs därom i 77 a §, men jag går inte in på dessa problem nu.

I förevarande fall rörde det sig tydligen om ett underhandsackord och jag finner därför ingen anledning kritisera länsstyrelsen för den ståndpunkt den intog.

Kommunal självstyrelse

Kommunal renhållning

Tillämpningen av kommunala renhållningslagen (1970: 892) har föranlett ett stort antal klagomål hos JO. Klagomålen riktade sig mot olika kommuner. De ojämförligt flesta riktade sig dock mot Norrtälje kommun.

Tolv av klagörendena mot Norrtälje kommun företogs till gemensam handläggning. Klagomålen rörde, jämte annat, uttagande av renhållningsavgift. Klagandena hävdade, av skiftande skäl, att avgiftskraven var oerättigade. Argumenten var huvudsakligen att behov av kommunal renhållning ej förefanns eller att avgiftens storlek inte stod i rimlig proportion till behovet av renhållning eller att kommunen i något avseende brustit i fullgörandet av sina skyldigheter. Det åberopades sådana omständigheter som att fastigheten var obebodd, att hälsovårdsnämnden meddelat dispens, att kommunen ej levererat sopsäckställ eller latrinkärl samt att kommunen underlåtit att besöka fastigheten. Ett fall gällde en fastighet bebyggd med två mindre fritidsstugor där de båda hushållen använde en gemensam sopsäck och kommunen krävde avgift för två säckar. I ett annat fall, rörande ett arrendeförhållande, gjordes från fastighetsägarens sida den invändningen att renhållningstaxan saknade föreskrift om vem som var avgiftsskyldig och till vem avgiften skulle erläggas. Vidare anmärktes i flera fall på svårigheter att kommunicera med kommunen. Sålunda androgs att kommunen ej besvarade brev, att det var svårt att få kontakt med vederbörande befattningshavare per telefon och att, när kontakt etablerades, överenskommelser som därvid träffades t. ex. rörande avgiftsfrågor inte fullföljdes från kommunens sida.

Från kommunstyrelsen inforrades yttrande dels i vissa av ärendena särskilt, dels över en inom ombudsmannaexpeditionen upprättad promemoria vari aktualiserades vissa allmänna spørsmål, bl. a. rörande bortfall av avgiftsskyldighet, organisationen av renhållningen samt kommunikation och service i förhållande till invånarna.

Sedan kommunstyrelsens svar inkommit, besökte JO Lundvik kommunen den 25 mars 1975. Vid samtal med förtroendevalda och tjänstemän, representerande bl. a. finansförvaltningen, gatuförvaltningen (renhållningen) och hälsovårdsförvaltningen, avhandlades såväl allmänna frågor rörande renhållningsväsendet som enskilda klagopunkter.

Vid ärendenas avgörande anförde JO Lundvik bl. a. följande.

Bestämmelser rörande renhållning står att finna på olika håll. Här kan nämnas allmänna ordningsstadgan (1956: 617), kommunala renhållningslagen (1970: 892), renhållningskungörelsen (1974: 1024), hälsovårdsstadgan (1958: 663), lokala hälsovårdsordningar, utfärdade med stöd av hälsovårdsstadgan och med ledning av den av Kungl. Maj:t fastställda normalhälsovårdsordningen (1971: 761), väglagen (1971: 948), naturvårdslagen (1964: 822) samt lagen (1965: 54) om kommunala renhållningsavgifter. Lagstiftningen på området företer således en relativt splittrad bild. De författningar som i förevarande sammanhang främst är av intresse är kommunala renhållningslagen, renhållningskungörelsen, den lokala hälsovårdsordningen och lagen om kommunala renhållningsavgifter.

Lagfästandet av det kommunala renhållningsmonopolet skedde genom kommunala renhållningslagen som trädde i kraft i full utsträckning den 1 januari 1972. I lagens 4 § i dess nu gällande lydelse sägs att kommun är skyldig att till behandlingsanläggning eller upplagsplats forsla orenlighet som härrör från hushåll samt hushållsavfall och därmed jämförligt avfall, om ej regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer föreskriver annat. När orenlighet och avfall skall forslas bort genom kommunens försorg, får, stadgas det vidare, annan person än den kommunen anlitar för detta ändamål ej taga befattning därmed. Det kan förtjäna nämnas att paragrafen också innehåller en bestämmelse om möjlighet för regeringen eller annan myndighet att utvidga bortforslingsplikten till att avse även annat avfall än som nyss sagts. Enligt normalhälsovårdsordningen (14 §) skall lokal hälsovårdsordning innehålla föreskrift om att orenlighet och avfall som det enligt kommunala renhållningslagen eller hälsovårdsordning åligger kommunen att forsla bort ej får användas vid gödsling, grävas ned, komposterar, brännas eller på annat sätt slutligt behandlas av fastighetsägaren. Förbudet är straffsanktionerat med stöd av 84 § hälsovårdsstadgan.

I samband med renhållningskungörelsens tillkomst skedde en uppmjukning av bestämmelserna i syfte att ge utrymme för en smidigare hantering av det kommunala renhållningsväsendet i glesbygd och i områden med fritidsbebyggelse. Enligt 2 § renhållningskungörelsen får kommun besluta att hämtning av orenlighet och avfall från fastighet skall ske från annan plats än förvaringsplatsen på fastigheten, om kostnaden för hämtningen därigenom minskar. I 3 § stadgas vidare att kommun kan besluta att hämtning av orenlighet och avfall från två eller tre närbelägna fastigheter skall ske från gemensam behållare som är uppställd på en av fastigheterna, om innehavarna ansöker därom.

Vid sidan härav finns två dispensvägar. Den första att länsstyrelsen enligt 5 § renhållningskungörelsen (tidigare 4 § kommunala renhållningslagen) befriar *kommunen* från dess bortforslingsskyldighet. En sådan befrielse för kommunen – som får ges endast när särskilda skäl föreligger – medför naturligtvis också att den enskilde fastighetsägaren blir fri från sin motsvarande skyldighet att underkasta sig det kommunala monopolet.

Den enskilde har dock ingen rätt att påkalla sådan dispensprövning hos länsstyrelsen. Denna rätt tillkommer endast kommunen. Den andra dispensvägen består i den enskilde fastighetsägarens möjlighet att hos hälsovårdsnämnden anhålla om undantag från där föreskrivet förbud för fastighetsägare att slutligt behandla orenlighet och avfall. Om hälsovårdsnämnden lämnar sådan dispens, är kommunen ej skyldig att forsla bort orenlighet och avfall som omfattas av medgivandet. Detta har uttryckligen slagits fast i 4 § renhållningskungörelsen. Det kan här förtjäna påpekas att den enskilde fastighetsägaren vid avslag på sådan dispensansökan kan föra talan mot hälsovårdsnämndens beslut genom förvaltningsbesvär (jämlikt hälsovårdsstadgan) i första hand hos länsstyrelsen och sedan vidare hos kamrarrätten.

Kommuns rätt att uttaga renhållningsavgift grundar sig på lagen om kommunala renhållningsavgifter. Det ankommer enligt lagen på kommunens fullmäktige att antaga renhållningstaxa. Beträffande taxans konstruktion sägs att avgift skall vara årlig eller på annat sätt periodisk varjämte det anges efter vilka grunder avgift får beräknas. Dessa grunder bygger på den s. k. självkostnadsprincipen, som innebär att kommunal avgift inte får uttagas i syfte att tillföra kommunen vinst. Det stadgas emellertid vidare, att när entreprenör anlitas, avtalet med denne må läggas till grund för beräkning av avgift i den mån det ej medför väsentligt högre kostnad än om kommunen själv utför renhållningen. Därmed ges utrymme för en skälig företagarvinst för entreprenören samtidigt som visst skydd bereds de enskilda mot att genom entreprenadsystemet bli påförda alltför höga avgifter. Liksom vid annan avgiftsfinansiering av kommunal verksamhet gäller – utan att särskild bestämmelse därom intagits i själva avgiftslagen – att avgifter skall bestämmas och differentieras på objektiva grunder utan att vissa personer eller grupper gynnas eller missgynnas. Principen kan sägas ha sin lagliga förankring i 76 § kommunallagen då där sägs att beslut kan överklagas bl. a. om beslutet "vilar på orättvis grund". Slutligen kan nämnas att avgiftslagen innehåller en bestämmelse (4 §) om att taxan skall innehålla föreskrift om vem som är avgiftsskyldig och till vem avgiften skall erläggas.

När det gäller avgiftsskyldighetens bortfallande eller jämkning i avgiftsskyldigheten för olika fall saknas närmare bestämmelser i avgiftslagen. De kommunala renhållningstaxorna torde i allmänhet inte heller innehålla närmare bestämmelser i ämnet. Bristen på detaljerade regler om skyldigheten att erlägga avgift i olika situationer berördes av mig i yttrande den 16 september 1974 till statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet över en departementspromemoria med förslag till renhållningskungörelse (JO:s ämbetsberättelse 1975 s 426 ff). Jag citerar vad jag då anförde.

I 1 § avgiftslagen sägs, att kommun äger besluta om avgifter för bortforsling, omhändertagande och oskadliggörande av orenlighet och avfall som

uppsamlats inom kommunen vid renhållning enligt 4 § kommunala renhållningslagen eller hälsovårdsstadgan. Ordalydelsen ger stöd för den tolkningen att någon avgiftsskyldighet inte föreligger när kommunen av länsstyrelsen helt dispenserats från sin skyldighet enligt 4 § renhållningslagen, förutsatt att kommunen utnyttjar dispensen. Denna tolkning rimmar också bäst med den bakomliggande tanken att avgiften utgör vederlag som bör stå i viss relation till den utförda prestationen. I annat fall skulle avgiften snarare få karaktär av beskattning.

I konsekvens med vad nyss sagts bör undantag från avgiftsskyldighet rimligen gälla även i vissa andra situationer då kommunen inte ombesörjer renhållning. Att så bör vara fallet med fastigheter som är obebodda och tillika obebyggda framstår nära nog som en självklarhet. Att avgiftsskyldighet ej heller bör föreligga, när den enskilde jämlikt lokal hälsovårdsordning medgivits dispens från däri stadgat förbud mot destruktion av avfall och även utnyttjar denna sin rättighet, synes också rimligt. — — —

Vid sidan av nu nämnda fall kan man diskutera, om och i vad mån avgiftsskyldigheten bortfaller i händelse av försummelse från kommunens sida. Ett flagrant fall föreligger om kommunen helt underlåter att fullgöra sin bortforslingsskyldighet. Ett annat, mera praktiskt fall är att kommunen, i tro att intet finns att avhämta från en avlägset belägen fastighet — en kanske riktig förmodan — underlåter att ens besöka fastigheten. Skäl kan anföras för att avgiftsskyldigheten bortfaller under dessa omständigheter men rättsläget får dock betecknas som något ovisst. Än större tvekan bereder de fall då kommunens försummelse består däri att den — kanske på grund av utebliven tillsägelse från fastighetsägarens sida — ej tillhandahållit sop-säck eller förvaringskärl. Problemet uppkommer också när kommunen ej vill godtaga kärl e. d. som fastighetsägaren anskaffat för förvaring av avfall.

I nära samband med det nu anförda står frågan hur den enskilde skall kunna tillvarataga sina intressen gentemot kommunens krav. Tvist om avgiftsskyldigheten och dess omfattning hör under allmän domstols prövning. Den enskildes möjligheter att på denna väg tillvarataga sin rätt är dock begränsade eftersom domstolsvägen är både lång och kostsam. I den mån tvisten, såsom ofta är fallet, gäller själva utformningen av renhållningstaxan är de praktiska svårigheterna att vinna någon ändring genom vanlig process betydande. Kommunfullmäktiges beslut att antaga renhållningstaxor behöver inte underställas statlig myndighet för fastställelse. Beslutet kan emellertid angripas genom kommunalbesvär. Möjligheterna för besvärmyndigheten att ingå i en materiell prövning av taxan är — med nu gällande regler — begränsade, låt vara att 2—4 §§ avgiftslagen upptar vissa bestämmelser som man kan falla tillbaka på.

De ändringar som därefter gjorts i renhållningslagstiftningen har inte berört avgiftslagen. En hel del tvistemål vid allmän domstol har förekommit men såvitt jag känner till har ännu inte några prejudicerande avgöranden förekommit i högsta instans. I allt väsentligt synes mig därför rättsläget vara detsamma som när jag avlät mitt nyss nämnda yttrande.

Det kan i sammanhanget nämnas att regeringsrätten, i några fall som jag känner till, i kommunalbesvärsväg haft att taga ställning till innehållet i kommunal renhållningstaxa. Denna prövning har skett med utgångspunkt i frågan huruvida fullmäktiges beslut att antaga taxa vilade på orättvis

grund. I något fall har det kommunala beslutet också på denna grund upphävts. Tvistefrågan i dessa mål har företrädesvis gällt differentieringen av avgifter olika grupper emellan, t. ex. fritidsboende jämfört med permanentboende. Möjligheten att klandra fullmäktiges taxebeslut utnyttjas emellertid sällan i praktiken. Besvärsfristen räknas ju ifrån anslagsdatum och inte från den dag då klaganden fick del av beslutet, vilket i många fall torde medföra, särskilt för fritidsboende, att de inte får kännedom om beslutet i tid.

När jag ändå berör det kommunala besvärsinstitutet vill jag tillägga att det i allmänhet inte torde vara meningsfullt att denna väg söka angripa en avgiftsdebitering. För det första kan tvekan råda om fråga överhuvud är om ett överklagbart beslut. Även om så skulle vara fallet torde besvärsmyndigheten vid en saklig prövning ofta komma att finna saken tvistig och lämna besvären utan bifall, kanske med hänvisning till möjligheten att föra talan inför allmän domstol.

Sedan jag nu något uppehållit mig vid möjligheterna att rättsligt angripa renhållningstaxor och kommunala avgiftskrav, vill jag, innan jag går närmare in på förhållandena i Norrtälje kommun, erinra om begränsningarna i JO:s tillsynsbefogenhet. Kommunfullmäktige är helt undandragna JO:s tillsyn. Eftersom renhållningstaxan antages av kommunfullmäktige är jag alltså förhindrad att ingå på närmare granskning av innehållet i taxan.

(Härefter lämnades i beslutet en redogörelse för organisationen av renhållningsväsendet i Norrtälje. Redogörelsen har av utrymmesskäl här utelutits.)

Innan jag går vidare vill jag något kommentera renhållningsväsendets yttre organisation och funktion. Av det anförda framgår att Norrtälje kommun i stor utsträckning anlitar entreprenörer. Hinder häremot möter inte i gällande lagstiftning. Tvärtom förutsätter denna uttryckligen att kommun får använda sig av entreprenadssystem. Ju fler parter som är inblandade desto mer komplicerad blir emellertid bilden när det gäller att i olika situationer – t. ex. vid bristande prestation – pröva fråga om avgiftsskyldighet eller att göra en bedömning från ansvarssynpunkt. Till detta kommer att enskilda entreprenörer inte står under JO:s tillsyn. Det nu sagda har naturligtvis betydelse även för min prövning i förevarande fall. Emellertid har jag funnit att utredningen ej ådagalagt några påtagliga brister när det gäller den yttre organisationen och funktionen av renhållningsväsendet i Norrtälje. Att misstag eller försummelse kan ha förekommit i enskilda fall ändrar inte detta mitt intryck vid en samlad bedömning. Från angivna synpunkt vill jag således inte rikta någon kritik mot kommunen.

Vad i övrigt gäller den administrativa sidan är följande att säga.

I den inom ombudsmannaexpeditionen upprättade remisspromemorian anfördes att klagomålen gav vid handen att det kunde brista i fråga om kommunikationen med invånarna. Således skulle enligt vissa klagande informationen ha varit otillräcklig. Kommunens skulle vidare ha underlåtit att

besvara skriftliga eller muntliga framställningar och förfrågningar från enskilda. I sitt yttrande till mig redogjorde kommunen för sina rutiner och åtgärder härvidlag ävensom för sin allmänna syn på läget. Förhållandena behandlades vidare vid mitt förut nämnda besök hos kommunen.

Viss allmän information i form av broschyrer och liknande meddelanden har utsänts till fastighetsägarna enligt särskild utsändningsrutin. I somliga fall har det tydligen av skilda anledningar inträffat att informationen inte nått fram. I stort sett får det dock antagas att denna informationsväg fungerat. Även om man möjligen skulle kunna diskutera någon enskild punkt av innehållet i denna allmänna information är min bedömning den att informationen i allt väsentligt motsvarar vad man kan ha rätt att förvänta sig av en kommun. Till bilden hör att fråga var ej enbart om en ny reglering på det kommunala planet utan även om en ny lagstiftning. Denna har uppenbarligen – och det finns många belägg härför – haft svårighet att bli helt accepterad av allmänheten och dessutom uppfattats som svårbegriplig. Kommunen har också själv uppgivit sig ha haft svårigheter med tolkningen av lagstiftningen på olika punkter, t. ex. i fråga om avgiftsskyldigheten i olika situationer och beträffande hälsovårdsnämndens dispensmöjlighet enligt hälsovårdsstadgan. Allt detta kan emellertid inte läggas kommunen till last. Min samlade bedömning blir därför att kritik inte bör riktas mot kommunen såvitt gäller den allmänna informationens innehåll och omfattning.

När det gäller behandlingen av framställningar och besvarandet av förfrågningar från enskilda har jag däremot kunnat konstatera att det ej fungerat tillfredsställande. Kommunen har vidgått detta, såväl i sitt yttrande till mig som vid mitt besök därstädes. Jag vill här citera vad som från kommunens sida avslutningsvis anfördes i remissvaret.

Kommunstyrelsen vill i detta sammanhang ej förneka, att mycken irritation och missnöje säkerligen beror på att den kommunala renhållningsorganisationen visat sig vara underdimensionerad. Trots ett pliktroget arbete har personalen helt enkelt "drunknat" i framställningar och klagomål, som framförts såväl vid personliga besök å renhållningsavdelningen som skriftligen och per telefon. Det är kommunstyrelsens bestämda avsikt att snarast möjligt ge renhållningsavdelningen erforderliga personella förstärkningar för att på grundval av hittillsvarande erfarenheter och den nya renhållningskungörelsen söka skapa ett väl fungerande renhållningsväsende i Norrtälje kommun.

Vad först beträffar orsakerna till den uppkomna situationen finner jag mig böra godta de förklaringar som lämnats från kommunens sida. Det innebär att jag inte funnit grund för antagande att någon enskild tjänsteman hos kommunen kan lastas för fel eller försummelse av beskaffenhet att medföra ansvarspåföljd. Jag vill i sammanhanget erinra om att, när det gäller spörsmålen vilka åtgärder som behövs för att rätta till missförhållandena, det principiellt är fråga om åtgärder inom den kommunala självstyrelsens ram. Det är alltså lämnat åt kommunen att bestämma om vilken admi-

nistrativ apparat som här skall finnas. Kommunen är därvid inte styrd av några allmänna författningsregler lika lite som i fråga om handläggningen av enskilda ärenden. Så är t. ex. förvaltningslagen inte tillämplig (utom när det gäller hälsovårdsnämndens befattning med dispensfrågorna). Beträffande beviljandet av anslag ligger vidare avgörandet hos kommunfullmäktige. Jag vill emellertid å andra sidan erinra om att det inte är fråga om en s. k. fakultativ kommunal angelägenhet – som kommunen äger vårda om den så finner gott – utan om en för kommunen obligatorisk, i särskild lag noga preciserad angelägenhet. Allmänheten har därför rättmätiga krav att ställa på kommunen i fråga om omsorgsfull behandling av enskilda ärenden.

Mot bakgrund av det nu anförda vill jag säga att jag ser allvarligt på de här behandlade bristerna. Jag noterar emellertid med tillfredsställelse att kommunens styrelse lovat verka för att behövliga personalresurser m. m. ställs till renhållningsavdelningens förfogande. Om andra åtgärder kan vidtagas för att effektivisera verksamheten och förbättra handläggningen ur den enskildes synvinkel – exempelvis genom att ytterligare utveckla blanketter och rutiner – är det naturligtvis en fördel.

Som förut sagts har klagomålen i samtliga fall samband med framställda avgiftskrav, vilka uppfattats som oberättigade. De invändningar mot betalningsskyldighet som klagandena framställt har till en del haft samband med de förhållanden som jag behandlat i det föregående. I andra fall åter grundar sig invändningarna på särskilda förhållanden som jag senare kommer till. Kommunen har i icke obetydlig omfattning tagit tillbaka sina avgiftskrav i de här aktuella fallen. Detta kan i och för sig synas gott och väl ur den enskildes synvinkel. Innan jag går vidare kan emellertid, till undvikande av missförstånd, några allmänna klargöranden vara på sin plats.

Renhållningsavgifterna i Norrtälje kommun synes av många uppfattas såsom höga. Jag kan nämna att jag under mina inspektioner konstaterat att det på andra håll i landet finns kommuner med avsevärt lägre renhållningsavgifter än de i Norrtälje. Många synes vidare ha uppfattat Norrtälje kommun som relativt hård i sin inställning när det gäller att hålla på avgiftskraven mot enskilda fastighetsägare. Jag har här inte underlag för att göra en jämförelse med förhållandena i andra kommuner. Att det faktiskt är så att Norrtälje kommun hållit hårt på avgiftskraven har emellertid bekräftats vid mitt besök i kommunen. Från kommunens sida har särskilt framhållits att kommunen har en ovanligt stor andel fritidsboende, för vilka kostnaderna för renhållningen är förhållandevis höga jämfört med kostnaderna i tätorten, och vidare att Norrtälje kommun från skattesynpunkt varit i ett besvärligt läge. Det har också sagts att eftergift av avgiftskrav i några enskilda fall lätt skulle kunna medföra liknande anspråk från ett stort antal andra invånare och därigenom menligt inverka på kommunens finanser samtidigt som kommunen var mer eller mindre tvingad att eftersträva full kostnadsäckning genom renhållningsavgifterna. Det påpekades även, att om kom-

munen i alltför stor utsträckning gjorde eftergifter beträffande avgiftskrav, detta i långa loppet skulle medföra att avgifterna måste höjas för dem som kvarstod som betalare vilket framstod som mindre solidariskt än den linje kommunen nu drev.

När det gäller de rent rättsliga bedömningarna av tvistiga avgiftsfrågor möter, som förut framhållits, åtskilliga svårigheter. Avgörandet tillkommer här i sista hand de allmänna domstolarna. Av sakens natur följer att kommunen måste äga rätt att i ett tvistemål hävda sina intressen. För att kommunens hållning skall kunna föranleda ingripande från min sida krävs att dess agerande framstår som uppenbart felaktigt eller otillbörligt. Såsom kommunen slutligt bestämt sin ståndpunkt i olika här aktuella fall finner jag, med angivna utgångspunkt, inte grund för ingripande från min sida mot kommunen.

Vad gäller de enskilda fallen går jag inte in på någon bedömning i detalj och det oavsett om parternas ståndpunkter slutligen kunnat förenas eller om meningsmotsättningar alljämt föreligger. I de senare fallen återstår ju möjligheten av rättegång inför allmän domstol. I fråga om avgiftsskyldigheten har jag därför valt att begränsa mig till uttalanden av principiell art.

Frågan om verkan av att en fastighet är obebodd under viss tid har aktualiserats av en klagande. I klagomålen anmärktes på att kommunen i strid med träffad överenskommelse genom inkassoförfarande krävt på avgift för år 1973. Denna avgift har numera avskrivits av kommunen under hänvisning till förekomna kommunikationssvårigheter. Jag går ej närmare in på fallet här. Av allmänt intresse är emellertid att kommunen tydligen principiellt har den inställningen att avgiftsskyldighet ej föreligger för fastighet som är obebodd. Som framgår av min ovan citerade skrivelse till chefen för jordbruksdepartementet har jag samma inställning. Som villkor för avgiftsbefrielse uppställer kommunen att fastigheten under kalenderåret – avgifterna uttages årsvis – ej bevistats mer än vid tre dagbesök, i följd eller oberoende av varandra, samt att övernattnings ej sker mer än en gång. Vidare krävs att anmälan om att en fastighet är obebodd skall göras skriftligt till kommunen före första kalenderkvartalets utgång. Dessutom skall ändrade förhållanden anmälas till kommunen.

Jag har förståelse för att kommunen av praktiska skäl här tillämpar en schablonregel och att ett ordnat anmälningsförfarande är behövt (med hänsyn till datarutiner m. m.) för att kommunens administrativa arbete skall kunna löpa någorlunda friktionsfritt. Nämnas kan att det vid mitt besök i kommunen sades mig att det vid kontroll ofta visat sig att fastigheter som anmälts obebodda ändå var bebodda, vare sig detta berodde på att anmälan var oriktig från början eller att man sedermera underlåtit att anmäla ändrade förhållanden. I vad mån de av kommunen uppställda villkoren skall tillerkännas full rättslig relevans vid prövning av fråga om avgiftsskyldighet är måhända inte alldeles självklart. Frågan hör under allmän domstols prövning.

Innebörden av hälsovårdsnämndens dispenser från det s. k. destruktionsförbudet i den lokala hälsovårdsordningen har aktualiserats i några fall. Två av fallen rör det förhållandet att kommunen framställt krav på renhållningsavgift trots att hälsovårdsnämnden lämnat dispens, i ena fallet för användning av en förmultningsklosett av typ mullbänk och i det andra fallet för en komposteringsanläggning. Vidare har i ett fall rörande ett större antal fastigheter (Hemmaröfallet) hälsovårdsnämnden vägrat dispens för kompostering av latrin men länsstyrelsen efter besvär beviljat sådan dispens. Kommunen förde målet vidare till kammarrätten. Klagandena vände sig mot att kommunen i detta läge framställde krav på renhållningsavgift.

Vid mitt besök hos kommunen upplystes följande. När ansökan om dispens gjordes företog hälsovårdsnämnden omedelbart besök på platsen. Sedan vidtog sedvanlig handläggning med kommunikation enligt förvaltningslagens bestämmelser när så erfordrades. Därefter meddelade hälsovårdsnämnden sitt beslut. Det ankom så på fastighetsägaren att till hälsovårdsnämnden anmäla när en anläggning var klar för besiktning. Av praktiska skäl hade man inte alltid möjlighet att omedelbart besöka platsen för besiktning. Kommunen tillämpade därför den regeln att avgiften för latrinhämtning bortföll från den dag då fastighetsägaren påkallade hälsovårdsnämndens besiktning. Det var ju också så att anläggningen inte fick användas förrän den blivit besiktigad och godkänd. Från början togs emellertid avgiften bort redan från den tidpunkt då hälsovårdsnämnden lämnade sin dispens. Det hade dock visat sig att fastighetsägare i en del fall sedan de väl erhållit hälsovårdsnämndens dispens underlät att anskaffa den anordning det gällde, t. ex. en mullbänk, men fortsatt att — kostnadsfritt — lämna latrinen till den kommunala renhållningen. Med anledning härav hade man ändrat reglerna så att avgiftsskyldigheten inte bortföll förrän besiktning av anläggningen ägt rum. — — — Hälsovårdsnämnden, vars ledamöter och övriga befattningshavare visserligen var tillsatta av kommunen, hade att fullgöra bestämda åligganden enligt allmänna statliga författningar. Hälsovårdsnämnden hade sålunda att beakta de sanitära förhållandena men ej i första hand att taga ansvar för kommunens ekonomi. Om dispens beträffande latrinbehandlingen gavs åt en halv fritidsby, medförde detta konsekvenser av ekonomisk och organisatorisk art för kommunen. Det var dock inte primärt en uppgift för hälsovårdsnämnden att vid prövning av ett enskilt dispensärende väga in kommunens ekonomiska intressen. För de organ som mera direkt representerade den kommunala självstyrelsen var det dock naturligt att frågor rörande organisationen av renhållningen och den kommunala ekonomin kom i främsta rummet. — Kammarrätten hade numera meddelat dom i Hemmarö-målet. Denna innebar att ordförandens i Hemmarö tomtägareförening yrkande om dispens för kompostering av latrin bifallits av kammarrätten medan övriga klagandes talan avvisats på den grund att ordföranden, som uppträtt som ombud i målet, ej visat behö-

righet att företräda de övriga föreningsmedlemmarna i målet. Hälsovårdsnämnden hade för sin del dragit den slutsatsen av domen att man borde medge dispens för kompostering av latrin beträffande större tomter med gles bebyggelse. Kommunen – som förut hållit tillbaka avgiftskraven i avvaktan på sakens vidare utveckling – avsåg nu att av dem som de facto ej erhållit dispens kräva in renhållningsavgifter enligt de principer som kommunen allmänt tillämpade. Ett tiotal fall hade redan kommit till tingsrätten. Många hade dock betalat frivilligt. Här underströks vikten av att behandla alla lika. Gav man eftergift beträffande några av kraven, blev man tvungen att återbetala avgifterna till övriga berörda som fullgjort sin betalningsskyldighet.

Även om klagomålen i Hemmaröfallet inte direkt riktar sig mot hälsovårdsnämndens handläggning av dispensfrågorna vill jag ändå för sammanhangets skull något beröra denna. Att kammarrätten liksom länsstyrelsen kom till annan slutsats än hälsovårdsnämnden vid sin bedömning av saken finner jag i och för sig inte anmärkningsvärt. Det är naturligt att praxis på detta område utvecklas med ledning av avgöranden i förvaltningsdomstolarna. Det är inte heller en primär uppgift för JO att uttala sig i dessa bedömningsfrågor. Kommunens synpunkter på rättsläget och hälsovårdsnämndens ställning i kommunen, vilka delvis här redovisats, synes mig också värda visst beaktande. När skilda instanser som här kommer till olika resultat uppstår emellertid ett komplicerat läge och jag har därför även förståelse för att klagandena reagerade mot att avgifterna skulle drivas in under rådande förhållanden. Kommunen förklarade dock indrivningsfrågan vilande tills läget i viss mån klarnat genom kammarrättens avgörande.

Frågan hur avgiftsskyldigheten är att bedöma i dispensfall vill jag av skäl som förut anförts inte besvara i vidare mån än att jag erinrar om att 4 § renhållningskungörelsen – som trädde i kraft den 1 januari 1975 – stadgar, att om hälsovårdsnämnd med stöd av lokal hälsovårdsordning "medgett undantag" från förbud för fastighetsägare att slutligt behandla orenlighet och avfall, kommunen ej är skyldig att forsla bort orenlighet och avfall som omfattas av medgivandet. Goda skäl synes mig tala för uppfattningen att avgiftsskyldigheten för den enskilde bortfaller samtidigt som hämtningsplikten bortfaller för kommunen. Det synes vidare försvarligt att hävda att hämtningsplikten inte upphör förrän erforderliga anordningar för kompostering e. d. vidtagits. Man kan också se saken så att dispensen är villkorad av att anordningarna vidtas.

I ett fall rör klagomålen kommunens vägran att tillmötesgå klagandenas framställning om att för sina två fritidsstugor på samma fastighet få lämna sopor i gemensam behållare och få åtnjuta motsvarande reducering av avgiften. Vid mitt besök hos kommunen upplystes bl. a. följande. Det fanns i kommunen fastigheter med ända upp till tjugo byggnader som hyrdes ut. Kommunen hade därför av rättviseskäl stannat för att ta avgift per hushåll.

Genom renhållningskungörelsen har öppnats möjlighet för kommun att i

viss utsträckning anlita förenklat hämningsförfarande. Enligt 2 § får kommun besluta att hämtningsplats från fastighet skall ske från annan plats än förvaringsplatsen på fastigheten, om kostnaden för hämtningsplatsen därigenom minskar. Som villkor för giltigheten av dylikt beslut gäller bl. a. att innehavaren av berörd fastighet har samtyckt till att själv forsla på fastigheten uppkommande orenlighet och avfall till hämningsplatsen. Enligt 3 § kan kommun besluta att hämtningsplats från två eller tre närbelägna fastigheter skall ske från gemensam behållare som är uppställd på en av fastigheterna, om innehavarna ansöker därom. Här uppställs inte det villkoret att kostnaden för hämtningsplatsen skall minskas genom arrangemanget. Jag vill rekommendera att kommunen, när nu nya regler kommit på området, låter undersöka om de inte kan få tillämpning också i Norrtälje. Jag är dock medveten om att man här står inför svårigheter av praktisk och ekonomisk art.

I ett fall har klaganden, som i egenskap av fastighetsägare krävt på renhållningsavgift avseende en arrendatorsbostad, gjort den invändningen att renhållningstaxan saknar föreskrift om vem som är avgiftsskyldig och till vem avgiften skall erläggas (se 4 § avgiftslagen). Med anledning av min remiss tog kommunstyrelsen initiativ till komplettering av taxan. Genom beslut den 17 december 1974 har kommunfullmäktige till taxan fogat en bestämmelse om att avgiftsskyldigheten skall åvila fastighetsägaren och att avgiften skall erläggas till kommunens drätselkontor. Vidare har kommunen återtagit sitt avgiftskrav gentemot klaganden. Jag finner ej anledning till vidare yttrande i denna del.

I övrigt föranleder de särskilda klagomålen ej annat uttalande från min sida än att JO inte kan sätta sig i domstolens eller andra myndigheters ställe och att vad klagandena andragit inte motiverar någon min vidare åtgärd.

Kommunal bostadsförmedling har tillämpat en sorts spärr mot inflyttning av socialt icke önskvärda personer. Kritik härav

I maj 1974 inspekterade JO Lundvik den kommunala bostadsförmedlingen i Växjö. JO samtalande därvid med förmedlingens föreståndare majoren Knut Holm. Av samtalet, som protokollfördes, återges här följande avsnitt.

Holm sade att en till Växjö inflyttande tjänsteman med ordnade arbetsförhållanden och god ekonomi ganska snabbt skulle kunna få sig anvisad en lägenhet om tre eller fyra rum och kök, dock ej i innerstaden. Det skulle även gå att ordna en tvårumslägenhet i ytterområden t. ex. för en inflyttande arbetare med ordnade arbetsförhållanden. *Hinder* kunde emellertid föreligga på grund av sådana omständigheter som att den bostadssökande ej var yrkesarbetande eller hade låg inkomst och en stor familj, exempelvis

på 5–6 personer. Ett sådant fall måste prövas ur social synpunkt. En stor stötesten kunde därvid vara frågan om barntillsyn. Även för fastighetsägaren kunde det vara problem med för mycket barn i ett område. Bostadsförmedlingen kunde ej tvinga på en fastighetsägare en familj. På fråga förklarade Holm att de allmännyttiga bostadsföretagen, bostadsstiftelserna, regelmässigt godtog de sökande som förmedlingen anvisade bostad. Ärenden med komplikationer av här nämnt slag gick till arbetsutskottet och, om arbetsutskottet var tveksamt, till nämnden. Särskilt besvärliga var skilsmässofallen. Om exempelvis AMS bekostade omskolning av en frånskild kvinna men socialförvaltningen ej kunde klara barntillsynen, skulle förmodligen nämnden avslå en ansökan. När det gällde sådana som bodde utom kommunen men inom reseavstånd till sin arbetsplats, kunde kommunen inte "ösa på". Avvägning måste i sådana fall ske med hänsyn till andra sökandes behov och företräde ges åt sådana med längre reseavstånd. Många omskolningsfall hade kommit från Stockholm, varav en del blivit socialfall i Växjö. Det hade spritts ett rykte att socialvården var särskilt generös i Växjö. Detta hade dragit dit "massor av människor".

På fråga, om hänsynstagandet till den sociala situationen i kommunen – något som ej berörde fastighetsägaren – var speciellt för Växjö eller om det förekom även i andra kommuner, förklarade Holm att han trodde att det förhöll sig på samma sätt i andra kommuner. Ett annat typexempel utgjorde äldre pensionerade människor som önskade inflytta från andra kommuner. I sådana fall kunde man förutse ett snart uppkommande vårdbehov, till förfång för kommunens egna invånare för vilka åldringsvården redan var otillräcklig. Om vederbörande hade anhöriga i Växjö kom dock saken i ett annat läge.

Därefter talade JO med bostadsförmedlingsnämndens ordförande adjunkten Ragnar Munther. Denne berättade bl. a. följande.

Han bekräftade vad Holm förut anfört om att sociala skäl tilläts inverka på bedömningen av ett ärende. Om exempelvis en frånskild kvinna med tre barn, bosatt i Tingsryds kommun, uppbar AMS-bidrag men socialförvaltningen ej kunde ordna barntillsynen och den sociala representanten i nämnden avstyrkte, så beslutade nämnden att avslå ansökningen. Om en 80-årig dam i Alvesta kommun ville flytta till Växjö kommun, tog man också här sociala hänsyn på grund av kommunens begränsade resurser att ta hand om sina egna gamla. Om den sociala experten avstyrkte i ett sådant fall skulle nämnden besluta avslå. Om emellertid den gamla hade anhöriga i Växjö tog man hänsyn därtill. Munther betonade att skälet var otillräckliga sociala resurser i form av hemsamariter och pensionärshem, något som man måste förutsätta att en så gammal människa snart skulle få behov av.

JO granskade även vissa akter och protokoll. JO varseblev därvid att bostadsförmedlingsnämnden avslagit en ansökan från ett zigenarpar i Stockholm. JO begärde närmare upplysning om skälet härtill. Holm svarade, att de båda var sjukpensionerade och troligen lockats av den generösa socialhjälpn i Växjö som även kommit zigenare till del. I något fall hade utbetalats över 50000 kr. under ett år till en familj (vilket var skattefritt). Kommunen kunde enligt Holm ej ta emot fler zigenare.

JO Lundvik skrev senare till bostadsstyrelsen och sade, att det vid inspektionen framkommit, att bostadsförmedlingen i Växjö tillämpade en sorts spärr mot inflyttning. Spärren drabbade personer – åldringar, ensamstående kvinnor med barn, zigenare – som man befarade skulle komma att ställa anspråk på en social service som kommunen inte ansåg sig kunna ge dem. Med överlämnande av ett exemplar av det vid inspektionen förda protokollet hemställde JO om bostadsstyrelsens yttrande i frågorna *dels* om liknande system vederligen tillämpas av annan bostadsförmedling i landet, *dels* om systemet kunde anses rimligt och i överensstämmelse med samhällets allmänna strävanden.

Bostadsstyrelsen konstaterade i sitt svar till en början att den inte hade tillgång till aktuell information som belyste bostadsförmedlingarnas förmedlingsprinciper och vilken betydelse som kommuntillhörigheten tillmättes. Styrelsen fortsatte:

Av svaret från Växjö kommun på enkäten avseende 1973 framgår att av de kvarstående sökandena 1973-12-31 var 27% bosatta i annan kommun än Växjö. För samtliga i enkäten ingående kommuner utanför de tre storstadsområdena var motsvarande andel 18%.

Bostadsförmedlingsutredningen framlade vissa förslag rörande anvisningsförfarandet som enligt utredningen hade formen av rekommendationer. Beträffande den här aktuella frågan ansåg utredningen att kommuntillhörigheten inte borde få inverka på rätten att erhålla lägenhet genom den kommunala bostadsförmedlingen (SOU 1967: 1, sid. 89–92).

I propositionen 1967: 100 ang. riktlinjer för bostadspolitiken m. m. behandlades (sid. 250–255) vissa bostadsförmedlingsfrågor med utgångspunkt i utredningens förslag. Kommunerna föreslogs få en möjlighet att genom villkor vid beslut om bostadslån tillförsäkras ökad förmedlingsrätt. Staten borde emellertid ha en möjlighet att se till att bostadsförmedlingsverksamheten bedrevs på ett sätt som var förenligt med allmänna bostadsförsörjningssynpunkter. Vissa anvisningsnormer borde anknytas till villkoret. Därvid anfördes bl. a. följande:

De bostäder som byggs med statligt stöd bör enligt min mening i princip vara tillgängliga för alla medborgare. Den enskildes rätt att välja bostättningsort, näringslivets utveckling och rörligheten på arbetsmarknaden är intressen som bör gälla framför lokala intressen. Det krav på bostättning och kyrkobokföring som f. n. ställs i vissa kommuner bör således inte godtas vid tillämpning av lånevillkoret om kommunal bostadsförmedling. För rätt att bli registrerad hos en viss kommuns förmedling bör det vara tillräckligt med faktisk anknytning av något slag till kommunen. Den som inte är skriven men väl har sitt arbete i kommunen måste anses ha sådan anknytning. Också tidigare bostättning i kommunen eller omständigheter av personlig art bör i särskilda fall få grunda rätt för den som inte är bosatt eller arbetar i kommunen att bli registrerad i bostads-kön där.

Detta förslag, mot vilket riksdagen inte hade några erinringar, resulterade i föreskrifter i bostadslånekungörelsen (SFS 1967: 552) i 51–53 §§. Där anges bl. a. att förutsättning för länsbostadsnämndens beslut om tillämpning av ifrågakvarande villkor är att kommunen bedriver bostadsförmedling så att bostadssökandens rätt att bli anvisad bostad icke göres beroende av

att han är bosatt i kommunen. Nämnden skall återkalla sitt beslut, om kommunen bedriver bostadsförmedling i strid mot bl. a. denna bestämmelse.

Fram t. o. m. utgången av år 1970 hade länsbostadsnämnderna lämnat beslut enligt 51 § för 15 kommuner. Stor-Stockholms bostadsförmedling har därvid räknats som en kommun.

Växjö kommun ingav 1971-02-23 till länsbostadsnämnden en framställning om beslut enligt 51 § bostadslånekungörelsen. I skrivelse 1972-06-26 återkallades denna framställning.

Svenska kommunförbundet har i cirkulär till kommunstyrelserna 1970-06-18 rekommenderat kommunerna att vid anordnandet av kommunal bostadsförmedling som underlag använda vad som uttalas i en promemoria benämnd Bostadsförmedling. I denna uttalas under rubriken Övriga anvisningsnormer (s. 17) bl. a. följande:

Förmedlingsrätten enligt bostadslånekungörelsen är förknippad med vissa villkor beträffande anvisningsnormer.

Kommuntillhörighet. Bostadssökandes möjlighet att bli anvisad bostad får inte göras beroende av att han är bosatt i kommunen. Det bör vara tillräckligt med faktisk anknytning av något slag till kommunen. Det är angeläget, att vid bostadsanvisning de lokala intressena inte ensidigt tillgodoses på bekostnad av de intressen, som sammanhänger med rörligheten på arbetsmarknaden, näringslivets utveckling och lokalisering samt framförallt den enskildes rätt att välja bosättningsort.

Bostadsstyrelsen vill för sin del understryka att det inte är förenligt med syftet med samhällets engagemang för bostadsförsörjningen, att kommunerna genom bostadsförmedlingarna inskränker den enskildes rätt att själv välja bosättningsort. Ur allmänt sociala synpunkter synes det vara olämpligt att försöka hindra vissa medborgare att byta bostadsort, eftersom en flyttning i många fall kan ge möjlighet till en lösning av även andra problem än bostadsfrågan.

JO översände därefter handlingarna till bostadsförmedlingsnämnden i Växjö och hemställde om dess yttrande dels över vad i handlingarna anförts om att bostadsförmedlingen i Växjö tillämpat en sorts spärr mot inflyttning, dels ock i frågan om nämnden avsåg att ändra sin praxis.

Nämnden svarade bl. a.:

Givetvis måste varje kommun bära sin del av ansvaret för de medborgare som i olika avseenden är beroende av samhällets stöd, men det bör också åvila kommunens förtroendemän att tillse att detta ansvar rättvist fördelas. Vad som saknas idag är noggranna anvisningar för bostadsförmedlingsnämndernas handläggning av sina ärenden och ett statligt engagemang för att utjämna skillnader i kommunernas ekonomiska ansvar.

— — —

De principer som styrkt nämndens beslut finns redovisade i bil. (reglemente, instruktion och arbetsordning). Eftersom nämnden inte kan se på vilket sätt dess praxis varit i strid med gällande anvisningar, kommer den att avvakta riktlinjer som utarbetats med större precision. Dock har nämnden på alla sätt sökt fördjupa sitt samarbete med olika myndigheter för att ytterligare gardera sig mot varje tänkbart misstag.

Det av nämnden åberopade, av kommunfullmäktige den 30 juni 1971 antagna reglementet för bostadsförmedlingsnämnden i Växjö upptar följande bestämmelser om nämndens uppgift.

Nämnden har till uppgift

- a. att kostnadsfritt förmedla bostadslägenhet i kommunen till den som hos bostadsförmedlingen ansökt härom med iakttagande av dels att med förmedling avses förslag till bostadslägenhet samt dels att med bostadslägenhet avses lägenhet som uthyres i omöblerat skick,
- b. att likaledes kostnadsfritt till enskild fastighetsägare samt allmännyttigt och kooperativt bostadsföretag som till bostadsförmedlingen gjort ansökan om ledig eller ledigblivande lägenhet lämna förslag till hyresgäst,
- c. att i fall då det är av intresse för nämndens verksamhet söka samarbete med kommunal bostadsförmedling på annan ort,
- d. att i samråd med representant för sociala centralnämnden till pensionär som gjort ansökan härom lämna förslag till pensionärlägenhet,
- e. att lämna förslag till köpare av småhus då byggherre för grupphusbyggnad ansökt härom samt
- f. att fullgöra de uppdrag i övrigt som kommunfullmäktige överlämnar till nämnden.

Kommunfullmäktige hade vidare samma den 30 juni 1971 utfärdat en instruktion för bostadsförmedlingen. Instruktionen innehåller följande bestämmelser av intresse i förevarande sammanhang.

Turordningen mellan de bostadssökande skall bestämmas av dagen då ansökan inkom till bostadsförmedlingen.

Avvikelse från den bestämda turordningen får ske i följande fall:

1. då kommunstyrelsen i egenskap av förmedlingsorgan för den statliga bostadslåneverksamheten eller eljest finner angeläget att visst byggnadsföretag kommer till stånd och förutsättningen härför är att lägenhet eller lägenheter anvisas,
2. då kommunstyrelsen efter samråd med nämnden åtagit sig att anskaffa bostad åt viss person eller då kommunen eljest måste anses ha intresse av att viss person blir bosatt i kommunen,
3. då sociala centralnämnden hos bostadsförmedlingen hemställt att i staden bosatt person måtte anvisas annan bostad,
4. då hälsovårdsnämnden utdömt bostadssökandes lägenhet,
5. då bostadssökande genom intyg av arbetsgivaren styrkt, att sökandens behov av lägenhet i kommunen är av påtagligt intresse för arbetsgivaren samt
6. då bostadssökande, som innehar bostadslägenhet i kommunen och som av bostadsförmedlingen anvisats annan lägenhet, visar skriftligt intyg från hyresvärd att denne förpliktat sig träffa hyresavtal med annan bostadssökande som av bostadsförmedlingen anvisats hyresvärden.

Vid ärendets avgörande gjorde JO Lundvik bl. a. följande uttalanden.

Samhället har under senare decennier gjort stora insatser för att främja

bostadsförsörjningen. Såväl staten som kommunerna har varit engagerade, merendels i nära samverkan med varandra. Som ett led i samhällets bostadspolitik har ingått avgiftsfri anvisning av bostäder åt bostadssökande, ombesörjd av kommunala bostadsförmedlingar på alla större orter. Staten har inte meddelat några bindande direktiv om vilka principer som skall tillämpas av bostadsförmedlingarna i deras anvisningsverksamhet. Rätten att bestämma härom tillkommer vederbörande kommun. Såsom bostadsstyrelsen erinrat i sitt yttrande har emellertid från statsmakternas sida, i samband med tillkomsten av 1967 års bostadslånekungörelse, uttalats att – i allt fall bostäder som byggts med statligt stöd – i princip bör vara tillgängliga för alla medborgare och att krav därför inte bör få ställas på att sökanden skall vara bosatt och kyrkobokförd i kommunen.

De av bostadsstyrelsen åberopade bestämmelserna i bostadslånekungörelsen går i korthet ut på följande. Länsbostadsnämnden kan på begäran av kommun besluta, att bostadslån för hyreshus kommer att beviljas endast om sökanden tillförsäkrar kommunen rätt att förmedla upplåtelse av bostäderna. Sådant beslut förutsätter att bostadssökandens rätt att bli anvisad bostad icke göres beroende av att han är bosatt i kommunen.

De åberopade bestämmelserna har inte vunnit tillämpning i Växjö. Oavsett om de blivit direkt tillämpliga i varje särskild kommun eller inte får de dock anses ge uttryck åt statsmakternas syn på hithörande frågor. Såsom bostadsstyrelsen framhållit är det sålunda inte förenligt med syftet med samhällets engagemang för bostadsförsörjningen att kommunerna genom bostadsförmedlingarna inskränker den enskildes rätt att själv välja bostadsort.

De regler för bostadsförmedlingen i Växjö som antagits av kommunfullmäktige går ut på att en turordning skall följas, bestämd efter ansökningarnas ålder. Avvikelse från turordningen – dvs. förtursanvisning – får ske i vissa närmare angivna fall. Bostadsförmedlingen är, såvitt bestämmelserna utvisar, öppen för alla. Ingen inskränkning görs i rätten för icke kommunmedlemmar att erhålla anvisning på bostad i kommunen. Endast bland förtursreglerna förekommer en antydning om att Växjöbor skulle ha visst företräde, nämligen när det sägs att avvikelse från turordningen får ske då sociala centralnämnden hemställt att i staden bosatt person måtte anvisas annan bostad. Bestämmelsen – som inte ger anledning till större betänkligheter ur de synpunkter jag vill förfäktat – är av intresse såtillvida att den vittnar om det samarbete som förekommer mellan sociala organ och bostadsförmedlingen. Att samarbetet även skulle kunna ta sig det uttrycket att sociala organ avstyrker och bostadsförmedlingen därför avslår en framställning om anvisning av bostad därom innehåller kommunfullmäktiges regler ingen antydning.

Om sålunda de av kommunfullmäktige i Växjö antagna reglerna för bostadsförmedlingsverksamheten inte synes strida mot de riktlinjer som statsmakterna dragit upp, kan jag inte säga detsamma om bostadsförmedlingens tillämpning av reglerna. Vid min inspektion framkom klara belägg

för att bostadsförmedlingen gjorde ett urval bland de sökande och avlog ansökningar av skäl som inte framgår av kommunfullmäktiges anvisningar. Ensamstående kvinnor med barn kunde, enligt vad som sades mig, avvisas därest socialförvaltningen inte kunde klara barn tillsynen. Äldre personer, som snart nog kunde bli en börda för åldringsvården, fick ingen bostad om ej vederbörande hade någon anhörig i Växjö som kunde ta hand om honom. Zigenare syntes man överhuvudtaget inte vilja ta emot osv.

Jag är medveten om att bostadsförmedlingen inte – som förmedlingens föreståndare uttryckt det – kan tvinga på en fastighetsägare en familj. Att förmedlingen t. ex. ser till sökandens möjlighet att betala hyran är naturligt och föranleder ingen gensaga från min sida. Såvitt framgick av vad som sades vid inspektionen var det emellertid som regel inte hänsynen till den blivande hyresvärdens som dikterade förmedlingens avslagsbeslut. Det var fastmer den egna kommunens intressen som tillvaratogs. En sådan tillämpning har – som jag redan sagt – intet stöd i de av kommunfullmäktige uppdragna riktlinjerna för förmedlingens verksamhet. Att förmedlingen – eller rättare sagt bostadsförmedlingsnämnden – på egen hand utbildat en sådan praxis synes mig förvånande. Det torde inte falla inom nämndens kompetens att ingå på dylika bedömanden.

I sak vill jag om nämndens praxis säga följande. Frågan i vad mån sociala skäl kan få beaktas och få en negativ inverkan vid prövning av en bostadssökandes ansökan har inte diskuterats vid statsmakernas förut berörda ställningstagande år 1967. Tydligt är att en snabb inflyttning i en kommun av ett stort antal personer som kräver social omvårdnad kan medföra problem och svårigheter. Även om man för den skull måhända inte bör helt avvisa tanken att ett visst beaktande kan få ges åt sociala synpunkter i nu antydd riktning, ter sig dock den praxis som enligt vad som sades vid inspektionen skulle ha tillämpats i Växjö direkt stötande och stridande mot allmänt godtagna värderingar i vårt land.

I tidningspressen har förekommit uttalanden av innebörd att inspektionen givit en något överdriven bild av nämndens praxis. Det är möjligt att praxis varit mera nyanserad och de enskilda fallen ej så stötande som framgår av anförandena vid inspektionen. Mina sagesmän borde dock ha varit väl insatta i vad de talade om och de har fått granska och godkänna vad som antecknades. Huru därmed än må förhålla sig vill jag uttala en förhoppning att nämnden framdeles undviker att diskriminera ensamstående kvinnor med barn, åldringar, zigenare m. fl.

— — —

Vad som framkommit i detta ärende väcker frågan om bindande direktiv för den kommunala bostadsförmedlingsverksamheten bör meddelas av statsmakterna. Vissa betänkligheter av principiell art möter mot ett sådant ingripande i kommunernas självbestämmanderätt och jag kan inte bedöma om förhållandena mera allmänt sett är sådana att ett ingripande är påkallat. Jag förutsätter emellertid att bostadsstyrelsen ägnar frågan sin uppmärksamhet.

Kommunal myndighets ansvar för bostadsanskaffning åt person som frigivits från kriminalvårdsanstalt

En person D. påtalade hos JO att det förekommit uppgifter som tydde på att vissa kommuner visat ovilja mot att bereda tidigare straffade personer bostad. D. hänvisade till en tidningsartikel om ett fall där en frigiven skulle ha förvägrats bostad av dels en kommunal bostadsstiftelse (Stiftelsen Hyresbostäder), dels fastighetskontoret i Norrköping.

Yttrande inhämtades från fastighetskontoret i Norrköping.

I sitt beslut i ärendet framhöll JO Lundvik, att han var förhindrad att upptaga klagomål mot Stiftelsen Hyresbostäder till prövning eftersom vanliga stiftelser inte står under JO:s tillsyn. Vad angick fastighetskontorets befattning med saken hade inte framkommit något som gjorde JO:s ingripande påkallat. Efter att ha hänvisat till sina uttalanden i det nyss återgivna ärendet från Växjö anförde JO vidare följande.

Som D. framhållit har man i förarbetena till den nya lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt förutsatt att medverkan vid bostadsanskaffning skall ske från kommunalt håll (se prop. 1974: 20 s. 117, 118). I själva lagen har dock endast tagits in en till kriminalvårdens egna befattningshavare riktad föreskrift om skyldighet att söka samverkan med andra samhällsliga organ. I 5 § stadgas: "Kriminalvården i anstalt skall planläggas och genomföras i nära samverkan mellan kriminalvårdens olika organ. I den mån ett förverkligande av vårdens syfte kräver insatser av andra samhällsliga organ, skall erforderlig samverkan ske med företrädare för sådant organ." Jag vill här betona att – även om bestämmelsen kan uppfattas som en rekommendation till samhällsliga organ utanför den egentliga kriminalvården att bidra med sina resurser – den i sig inte innefattar någon förpliktelse för kommunerna att t. ex. anskaffa bostad åt en straffad person (jfr nämnda prop. s. 85, 86). För min del vill jag dock gärna ansluta mig till de tankegångar som utvecklats i motiven till stadgandet av innebörd bl. a. att de organ som har att svara t. ex. för bostadsanskaffning har ett allmänt ansvar också för kriminalvårdens klientel.

Avslutningsvis vill jag säga att den fråga D. tagit upp inrymmer problem av skilda slag. En viktig faktor i sammanhanget är hyresvärdarna, som ofta är privata. Även i de fall då det rör sig om allmännyttiga bostadsföretag som finansierats med kommunala medel bedrivs dessa merendels i sådana juridiska former att de är undandragna JO:s tillsyn. JO:s möjligheter att verka är därför i praktiken relativt begränsade.

D:s framställning ger mig inte anledning att företaga vidare åtgärd eller göra något ytterligare uttalande i den väckta frågan. Jag överlämnar dock ett exemplar av detta mitt beslut till bostadsstyrelsen som har viss befattning med bostadsförmedlingarnas verksamhet.

Fråga om lämpligheten av att kommunalråd företar utrikes studieresa bekostad av en av kommunen anlitad entreprenör

I en skrift till JO påtalades att två kommunalråd, E. och P., företagit en resa till Tyskland för att studera en speciell takkonstruktion. Resan hade bekostats av ett privat byggnadsföretag, som kommunen anlitat för uppförande av en bollhall.

Med anledning av anmälningen inhämtades yttrande från kommunstyrelsen efter hörande av E. och P.

Ärendet avgjordes av JO Lundvik som därvid anförde.

Av utredningen framgår, att kommunen i juni 1974 antagit entreprenör för uppförande av bl. a. en bollhall vid T. idrottsplats och att denna bollhall skulle ha en ovanlig takkonstruktion, förut ej prövad av entreprenören. Fastighetsnämnden hade uppdragit åt tre av sina tjänstemän att närmare undersöka de ev. svagheterna med konstruktionen. Det visade sig då att närmaste byggnad med liknande takkonstruktion var att finna i Västtyskland. I samband med att entreprenören själv skulle företaga en studieresa till Tyskland för att besiktiga konstruktionen, erbjöds samtliga kommunalråd att på entreprenörens bekostnad delta. Det blev E. och P. som reste, varvid resan omfattade tider fredag morgon—lördag kväll den 8–9 november 1974.

Kommunstyrelsen har upplyst bl. a. att det var fastighetsnämnden, som hade att handlägga frågor om entreprenader; E. och P. tillhörde icke fastighetsnämnden men var ledamöter i kommunstyrelsen och kommunfullmäktige: resan hade föranletts huvudsakligen av deras önskan att följa med utvecklingen på ifrågavarande område.

För min del vill jag framhålla, att frågan i vad mån det kan vara tillåtet för förtroendemän eller tjänstemän att mottaga olika former av gästfrihet från företag, med vilka kommun har affärsförbindelser, hänför sig till ett grannliga område av kommunal praxis utan fasta regler – även om tankegångarna i statens sakrevisions skrivelse 1957 om den s. k. mutkatekesen brukar uppmärksammas även på det kommunala området. Så mycket är emellertid klart, att ju större värdet av den ifrågavarande förmånen är, desto starkare blir betänkligheterna. I detta fall var det en fråga om en ganska dyrbar sak, en utlandsresa, låt vara omfattande blott två dagar. Visserligen tycks E. och P. icke ha tillhört det i fråga om entreprenaden beslutande kommunalä organet, men deras egenskap av kommunalråd ger dem ändå en sådan ställning i kommunen att de får antagas äga ett visst allmänt inflytande även på hithörande område. I betraktande av det sagda vill jag som

min mening uttala, att det varit riktigast om de avböjt att på entreprenörens bekostnad deltaga i Tysklandsresan.

Utöver nu gjorda uttalande finner jag ärendet inte föranleda ingripande från min sida.

Gatunämnd har avstyrkt ansökan från en FNL-grupp att få uppsätta affischryttare. FNL-gruppen har anfört besvär över beslutet. Kritik av länsstyrelsens handläggning av besvärsmålet

Vid sammanträde den 23 mars 1973 anmäldes till gatunämnden i Linköping ett av ordföranden efter delegation fattat beslut att avstyrka en ansökan från Linköpings FNL-grupp om tillstånd att uppsätta s. k. affischryttare å Stora Torget och Ågatan i Linköping under tiden den 26–31 mars 1973. Som motivering till avstyrkandet återopades de problem uppställda affischryttare kunde medföra främst för synskadade gångtrafikanter. Till följd av gatunämndens beslut fann polismyndigheten i Linköpings distrikt i beslut den 23 mars 1973 sig förhindrad att meddela begärt tillstånd.

Över gatunämndens beslut anförde FNL-gruppen besvär under åberopande av att beslutet vilade på orättvis grund.

Efter remiss avgav gatunämnden yttrande över besvären, varefter FNL-gruppen inkom med påminnelser.

Länsstyrelsen i Östergötlands län yttrade i beslut den 5 februari 1974 följande.

Ifrågavarande av gatunämnden fattat beslut överklagas, jämlikt 27 § 2 st allmänna ordningsstadgan, genom kommunalbesvär. Enligt 76 § kommunallagen är endast kommunmedlem berättigad att anföras kommunalbesvär. Kommunmedlem är, enligt 2 § kommunallagen, den som är mantalsskriven i kommunen samt den som, utan att vara mantalsskriven i kommunen, där äger eller brukar fast egendom eller är taxerad till allmän kommunalskatt.

FNL-gruppen äger, med hänsyn till ovanstående, inte besvärsmått över gatunämndens beslut. Av besvären framgår att företrädarna för FNL-gruppen inte avsett att besvara sig för egen del.

Länsstyrelsen tar därför ej upp besvären till prövning.

I en skrift som inkom till JO den 8 april 1974 anförde Linköpings FNL-grupp följande.

Linköpings FNL-grupp ansökte i mars 1973 om tillstånd till s. k. affischryttare på några platser i staden. Kommunens gatunämnd avstyrkte i sitt yttrande till polisen att gruppen skulle få tillstånd. En liknande ansökan i juni 1973 behandlades på samma sätt. Över gatunämndens första yttrande anförde gruppen besvär, eftersom gruppen ansåg att beslutet vilade på orättvis grund.

Besvären gick till gatunämnden för yttrande och sedan fick gruppen till-

fälle att yttra sig. En hel del arbete lades ned för gruppens räkning på detta yttrande; kopior av protokoll införskaffades och många fotografier togs, allt för att ge ett bra underlag för de synpunkter som gruppen framförde till länsstyrelsen i sitt yttrande.

Under början av hösten ansökte gruppen på nytt om tillstånd till affischryttare. Gatunämnden hade nu tydligt ändrat inställning och gruppen fick sitt begärda tillstånd.

Länsstyrelsen beslutade i besvärärendet 1974-02-05: Besvären kunde ej tas upp till prövning, då endast kommunmedlem är berättigad att anföra kommunalbesvär. Länsstyrelsen ansåg också att det framgick av besvären, att företrädarna för gruppen inte avsett att besvara sig för egen del.

Linköpings FNL-grupp vill fästa JO:s uppmärksamhet på hur ärendet har handlagts i kommunen och på länsstyrelsen.

1. Gatunämnden anförde i sina yttranden över gruppens ansökningar mycket lågsökta skäl som grund för avstyrkande. Det sades att de uppställda affischryttarna kunde medföra problem för synskadade gångtrafikanter och svårigheter skulle kunna uppstå med gatuhållningen. Dessa argument anser FNL-gruppen vara högst diskutabla och diskriminerande för gruppens räkning, när man tar del av vilka tillstånd som meddelats tidigare i kommunen.

Gatunämndens grund för yttrandena ter sig än mer bristfällig när polisen under hösten plötsligt meddelar tillstånd till affischryttare.

2. Enligt förvaltningslagen skall myndigheterna noga pröva behovet av att inhämta yttrande i ärenden. Det kan inte finnas något behov av att inhämta yttranden både från kommunen och FNL-gruppen, när länsstyrelsen inte ens tar upp besvärsskrivelsen till prövning.

3. Gruppen anser att länsstyrelsen borde ha tagit kontakt med Monica Löfvander, som undertecknade besvären för gruppen, och påpekat att det fanns formella fel i besvärsskrivelsen. Detta hade då kunnat rättas till mycket enkelt så att de formella kraven uppfyllts. Nu invaggades gruppen i den tron att besvären hade tagits upp till prövning.

Linköpings FNL-grupp hemställer att JO granskar vad som förekommit i ärendet och påtalar de brister som enligt gruppens mening finns i myndigheternas handläggning av detsamma.

Med anledning av klagomålen anmodades länsstyrelsen att inkomma med yttrande efter hörande av gatunämnden. Länsstyrelsen anförde följande.

Besvären inkom till länsstyrelsen den 18 april 1973 och diariefördes först på planeringsavdelningen. Ärendet överlämnades härefter till förvaltningsavdelningens allmänna enhet, där det den 3 maj 1973 diariefördes som kommunalt besvärsmål. Då klaganden underlåtit att vid sin besvärsläggning foga det överklagade beslutet, inforrades protokollsutdrag från gatunämnden rörande beslutet för att utröna om besvären inkommit inom rätt tid. Då detta visade sig vara fallet, föredrogs ärendet för dåvarande länsrådet Åke Lindeberg, varvid beslöts om sedvanlig remissgång. Ärendet överlämnades sålunda till gatunämnden för yttrande. Sedan yttrande inkommit, lämnades klaganden tillfälle att inkomma med påminnelser.

Linköpings FNL-grupp får, såvitt gäller länsstyrelsen, i första hand anse göra gällande, att besvärsmålet inte handlagts med tillräcklig skyndsamt. Länsstyrelsen delar denna uppfattning. Klagandens påminnelser

inkom således till länsstyrelsen den 21 september 1973 och först den 5 februari 1974 avgjordes besvärsmålet.

Orsaken till dröjsmålet med målets avgörande är främst att söka i då rådande arbetsförhållanden. Vissa tjänstemän var sålunda under en stor del av hösten och förvintern strängt sysselsatta med sammanräkning av rösterna från 1973 års allmänna val. Under senaste delen av året var härjämte föredraganden sjukskriven under en månad.

FNL-gruppen har också anmärkt på att länsstyrelsen remitterat ärendet, oaktat det senare visade sig, att besvären inte kunde tas upp till prövning. Gruppen har härvid ifrågasatt, om inte länsstyrelsen bort bereda den tillfälle att avhjälpa den brist som förelåg.

Någon mera ingående prövning i sak kan självfallet inte göras så snart besvär anförts. I detta fall lät länsstyrelsen till en början endast undersöka, om besvären inkommit inom rätt tid. Det torde vidare inte ankomma på en myndighet att i ärende av förevarande slag, där myndigheten har att utöva en dömande funktion, vägleda klaganden på sätt FNL-gruppen velat göra gällande. Besvärslagan från gruppen var ofullständig endast i så måtto, att protokollsutdrag saknades. Som ovan nämnts lät länsstyrelsen själv avhjälpa denna brist.

Slutligen vill länsstyrelsen i anslutning till det sagda framhålla, att det var på ett sent stadium i handläggningen av målet, som länsstyrelsen kom fram till att FNL-gruppen inte hade besvärsrätt.

Linköpings FNL-grupp inkom härefter med påminnelser.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik följande.

Gatunämndens nu ifrågasavarande beslut innefattade endast ett yttrande till annan myndighet utom kommunen, polismyndigheten. Sådana från kommunal myndighet härrörande meningssyttringar anses i allmänhet inte kunna genom kommunalbesvär angripas i sak utan endast med avseende på själva tillkomstsättet, dvs. på den i 76 § kommunallagen angivna grunden att beslutet icke tillkommit i laga ordning. Ansvaret för det materiella avgörandet av saken ligger ju hos den beslutande myndigheten.

I förevarande fall förelåg emellertid en undantagssituation. Av 2 § andra stycket allmänna ordningsstadgan framgår att kommunen i fråga om ianspråktagande av allmän plats för t. ex. ställningar har s. k. vetorätt: om kommunen avstyrker en framställning, får polismyndigheten inte lämna det sökta tillståndet. Den kommunala myndighetens yttrande har alltså en betydelsefull rättsverkan. Därför har också i rättspraxis kommunalbesvär brukat prövas i sak i dylika fall och då närmast med avseende på om det kommunala beslutet vilar på orättvis grund.

I kommunalbesvärprocessen åligger det klaganden att primärt visa fog för sin talan. Klaganden måste åtminstone till viss grad göra sannolikt att det kommunala beslutet exempelvis vilar på orättvis grund innan kommunen blir tvungen att – för att ej tappa målet – ingå i motbevisning.

Gatunämnden har i sitt yttrande hit bestämt tillbakavisat påståendet att

nämnden skulle ha behandlat FNL-gruppen på annat och oförmånligare sätt än andra sökande. Nämnden har redovisat ett motiv för sitt ställningstagande (bl. a. hänsyn till synskadade gångtrafikanter) som, oavsett vilken uppfattning man kan ha om dess bärighet, i och för sig måste kunna respekteras såsom utgörande grund för dess ställningstagande. Genom vad FNL-gruppen andragit och vad i övrigt framkommit i ärendet har belägg inte lämnats för att FNL-gruppen blivit föremål för otillbörlig behandling från gatunämndens sida. Jag lämnar därför klagomålen i denna del utan vidare åtgärd.

I den del klagomålen rör länsstyrelsens handläggning av målet ger de anledning till en granskning av de beredningsåtgärder länsstyrelsen vidtagit. Vidare inställer sig frågan om tidsutdräkten för målets handläggning kan anses godtagbar även med det beredningsförfarande som tillämpats.

FNL-gruppen har i klagomålen anfört, att det inte förelegat behov av fullständig skriftväxling eftersom länsstyrelsen ej tagit upp besvären till prövning samt pekat på möjligheten för länsstyrelsen att vända sig till klaganden för att få formella brister avhjälpta.

Förvaltningslagen innehåller i 8 och 10 §§ vissa bestämmelser som här är av intresse. Enligt 8 § gäller, att om ansöknings- eller besvärshandling eller annan handling från någon som saken angår är ofullständig och bristen kan avhjälpas på ett enkelt sätt, myndigheten skall vägleda honom, om det behövs för att han skall kunna ta till vara sin rätt. Vidare föreskrivs i 10 §, att innan myndighet inhämtar yttrande genom remiss, myndigheten noga skall pröva behovet av åtgärden.

Länsstyrelsen säger i sitt yttrande hit att det inte torde ankomma på en myndighet att i ärende av förevarande slag, där myndigheten har att utöva en dömande funktion, vägleda klaganden på sätt FNL-gruppen velat göra gällande. Jag vill härtill säga, att det är riktigt att en besvärsmyndighets processledning kan vara mer eller mindre aktiv beroende på ärendets karaktär och att just i kommunalbesvärsmål – med ett relativt väl utvecklat tvåpartsförhållande – rättspraxis kan sägas ha intagit den ståndpunkten att besvärsmyndigheten bör förhålla sig jämförelsevis passiv och överlåta processens utformning åt parterna. I linje härmed ligger också sådana för kommunalbesvärprocessen typiska drag som att nya grunder (dvs. sakskaäl) för talan som åberopas efter besvärstidens utgång ej upptages till prövning och att fråga huruvida klaganden är kommunmedlem i allmänhet ej prövas med mindre det är uppenbart att klaganden ej kan äga medlemskap eller kommunen gör invändning härom. Med hänsyn till det nu sagda kan goda skäl anföras för att besvärsmyndigheten inte bör vara endera parten behjälplig i uppläggningsen av hans talan.

Däremot vill jag som min mening framhålla att sådan mera begränsad vägledningsplikt som avses i 8 § förvaltningslagen föreligger även i kommunalbesvärsmål. Sålunda bör länsstyrelsen enligt min mening inte direkt avvisa talan på den grund att klaganden inte presterat i 76 § kommunalla-

gen föreskrivna handlingar (överklagade beslutet jämte bevis om dagen för justeringens tillkännagivande) utan först lämna klaganden tillfälle att komma in med dessa handlingar. Om länsstyrelsen i stället själv införskaffar handlingarna går det naturligtvis lika bra. Är omständigheterna sådana att länsstyrelsen anser sig böra ex officio pröva klagandens behörighet att föra talan, kan även denna fråga klaras ut genast av länsstyrelsen, innan remissförfarande inleds, genom att klaganden föreläggs att visa sitt kommunmedlemskap.

Den i 8 § förvaltningslagen föreskrivna vägledningsplikten kan helt naturligt leda till att ett hinder mot talans upptagande genast blir belagt i stället för undanröjt. Bestämmelsen kommer då att tjäna samma processekonomiska intresse som ligger bakom 10 § i lagen. Som FNL-gruppen framhållit kan det vara av stor betydelse för den enskilda parten att få ett avgörande till stånd utan extra omgång och onödig tidsutdräkt.

Vad så gäller den närmare bedömningen av de beredningsåtgärder länsstyrelsen vidtagit i målet vill jag, som redan framgått, inte kritisera länsstyrelsen för att den själv införskaffade protokollsutdrag med anslagsbevis i stället för att hänvända sig till klaganden.

När det gäller remissförfarandet och avvisningsfrågans behandling ställer jag mig däremot frågande. Länsstyrelsen har sagt att den först på ett sent stadium av målets handläggning kom fram till att FNL-gruppen inte hade besvärsmålsrätt. Detta betvivlar jag inte. Det kan vara så att en svårbedömd avvisningsgrund klarläggs först på sent stadium. Detta är i och för sig inte bra men får ibland accepteras. Det är emellertid främst från en annan synpunkt som jag ställer mig tvekan inför handläggningen.

Som jag förut nämnt är det i rättspraxis brukligt att låta frågan huruvida klaganden är medlem av kommunen bero på invändning från kommunens sida. Av akten i kommunalbesvärsmålet framgår emellertid att kommunen inte gjort någon sådan invändning. Länsstyrelsen har alltså tagit upp avvisningsfrågan ex officio vilket i praxis brukar ske endast när saken är uppenbar. Med hänsyn härtill framstår länsstyrelsens handläggning som inkonsekvent. Om länsstyrelsen använder sig av vägen att ex officio utreda och pröva om klaganden är kommunmedlem, bör det kravet kunna ställas att frågan prövas omedelbart utan föregående remissförfarande.

Bland motiven för avvisningen av besvären ingår vidare att länsstyrelsen funnit sig kunna utesluta personliga besvär av den som undertecknat besvärshandlingen, nämligen ordföranden i FNL-gruppen. Det har i praktiken förekommit att besvär i liknande fall upptagits såsom personliga, men det synes svårt att få någon bestämd ledning av rättspraxis till förmån för den ena eller den andra linjen. Valet har som regel stått mellan att antingen upptaga besvären såsom anförda av sammanslutningen, i medvetande om att invändning inte gjorts av kommunen, eller upptaga besvären såsom personliga. Det har då inte haft någon betydelse för utgången vilkendera vägen man valt. Så är däremot fallet här. Länsstyrelsens bedömning kan

därför lätt nog uppfattas som formalistisk. För egen del vill jag dock inte beteckna den som direkt felaktig.

Om länsstyrelsen omedelbart tagit upp avvísingsfrågan och förelagt klaganden att visa medlemskap i kommunen, kan det tänkas att klaganden före besvärstidens utgång förklarar att besvären skulle uppfattas som personliga. Det förefaller mig var något sådant som föresvävat både FNL-gruppen och länsstyrelsen fastän det inte klart sagts ut. I den mån länsstyrelsen menat sig sakna befogenhet att direkt anmana klaganden att ändra talan på nämnt sätt, måste jag respektera länsstyrelsens uppfattning. Något hinder att i neutral form meddela ett föreläggande innehållande upplysning om innehållet i 2 § kommunallagen har dock enligt min mening inte förelegat. Om detta sedan i sin tur föranlett en ändring av talan före besvärstidens utgång så att besvären kunnat upptagas till prövning, kan jag inte heller se något fel i det.

Sammanfattningsvis finner jag att länsstyrelsens handläggning präglats av viss inkonsekvens och långsamhet samtidigt som stränga formella krav upprätthållits gentemot den klagande parten. Handläggningen har därigenom fått en olycklig slagsida som gör att jag har förståelse för att FNL-gruppen reagerat mot den behandling dess sak blivit föremål för.

I de delar jag här anfört kritiska synpunkter rörande länsstyrelsens handläggning gäller det huvudsakligen bedömningar i rättstillämpningsfrågor, där länsstyrelsen dock inte brutit mot någon klar författningsföreskrift. Jag vill därför inte lägga vad som i detta hänseende förevarit någon befattningshavare till last som tjänstefel.

Att sedan handläggningen över huvud dragit långt ut på tiden har länsstyrelsen vidgått. Vad länsstyrelsen anfört som förklaring härtill utgör dock enligt min mening förmildrande omständigheter och jag låter mig därför nöja med den lämnade förklaringen.

I ett kommunalbesvärsmål har klaganden förväxlat med annan person med påföljd bl. a. att handlingar tillsänts den senare

Vid sammanträde den 2 april 1973 beslöt sammanläggningsdelegerade i Kramfors kommunblock att bemyndiga kommunstyrelsen i Ytterlännäs kommun att genomföra vissa fastighetstransaktioner.

I en den 2 maj 1973 till länsstyrelsen i Västernorrlands län inkommen inläga – undertecknad "För VPK-gruppen klagande: Gunnar Norberg, Jean Asplund" – anfördes besvär över beslutet. Norberg och Asplund hade ej angivit några personliga adresser. På brevpapperet fanns dock den tryckta adressen VPK Västernorrland, Box 84, 872 01 KRAMFORS ävensom telefonnumret 0612/103 07. Efter remiss avgav sammanläggningsdelegerade, efter hörande av kommunstyrelsen i Ytterlännäs kommun, yttrande till

länsstyrelsen i anledning av besvären. Länsstyrelsen meddelade beslut den 17 december 1973 och lämnade därvid besvären utan bifall. Av reciten till beslutet framgick att klagandena närvarit vid delegerades sammanträde för avgivande av yttrande över besvären, varvid Asplund ingett skriftlig reservation mot det därvid fattade beslutet och att länsstyrelsen därför inte funnit erforderligt att inhämta klagandenas yttrande över delegerades yttrande. I huvudet på beslutet upptogs klagandena med följande adresser: Gunnar Norberg, Östby, 870 16 RAMVIK och Jean Asplund, 87047 DY-NÄS. Beslutet expedierades till klagandena under nämnda adresser.

I en den 15 januari 1974 till regeringsrätten inkommen gemensam inlaga fullföljde Norberg och Asplund sin talan, Norberg genom ombudet Per-Ola Moström, Kramfors. Inlagan angav inga personliga adresser för Norberg och Asplund. Skriftväxling ägde rum, varvid Norberg – under samma adress som förut – bereddes tillfälle att avge påminnelser. I en den 5 maj 1974 dagteknad och den 6 samma månad till regeringsrätten inkommen skrift anförde Norberg följande.

De handlingar som skickats ut från Regeringsrätten sker under fel adress till undertecknad varför jag hemställer att detta justeras och att ett nytt datum fastställs av eder för överklagningstidens utgång, efter som handlingarna inte kommit mig till del i vad som svarar mot normal postgång, handlingarna har skickats ut under adress Gunnar Norberg Östby 870 16 Ramvik samma fel är begånget från länsstyrelsens – – – rätt adress är Gunnar Norberg 87040 Lundevarv.

I dom den 12 december 1974 beslöt regeringsrätten bl. a. som följer.

Vad först angår Norbergs besvär skulle dessa författningenligt och enligt meddelad besvärshänvisning ha inkommit inom tre veckor från den dag då Norberg fick del av länsstyrelsens beslut. Enligt mottagningsbevis fick Norberg del av beslutet den 24 december 1973. Besvären kom emellertid in till regeringsrätten den 15 januari 1974 och således efter besvärstidens utgång. Norbergs besvär upptages därför inte till prövning.

Beträffande Asplunds besvär lämnade regeringsrätten desamma på anförda skäl utan bifall. Domen expedierades till Norberg i Östby, Ramvik.

I en den 8 januari 1975 till JO inkommen skrift klagade Norberg över att såväl länsstyrelsen som regeringsrätten skickat handlingarna till fel person och att regeringsrätten ej heller besvarat hans inlaga av den 5 maj 1974. Norberg anförde bl. a. att hans rätta adress var Gunnar Norberg, 87040 Lundevarv, och att den andre Gunnar Norberg i Östby, Ramvik, inte bodde inom Kramforsblocket. Det var den andre Norberg som utkvitterat länsstyrelsens beslut.

Genom remiss anmodades länsstyrelsen att inkomma med utredning, inbefattande jämväl personlig kontakt med Gunnar Norberg i Östby, Ramvik, och yttrande i saken. I sitt yttrande anförde länsstyrelsen följande.

Det inträffar inte sällan att skrivelser till länsstyrelsen – vare sig de innebär besvär eller hänför sig till annan angelägenhet – endast är under-tecknade med namn men i övrigt saknar uppgifter om avsändarens adress och eventuella telefonnummer. Länsstyrelsen söker då regelmässigt spåra avsändaren genom kontakt med kommunala myndigheter, polismyndigheter m. fl. offentliga organ samt genom telefonkatalogen. I förevarande fall har adressuppgiften, som otvivelaktigt är oriktig, hämtats endast ur telefonkatalogen. Att misstaget skedde berodde på två omständigheter. Den första och kanske väsentligaste är att länsstyrelsen inte fann anledning att översända handlingarna med sammanläggningsdelegerades yttrande över besvären till klagandena för påminnelser. Om så skett hade den felaktiga adressen med all sannolikhet uppdagats. Den andra omständigheten är – utan att den här framföres som en ursäkt för misstaget – att det inom de teletaxeområden som berör Kramfors kommun endast finns en abonnent med klaganden Norbergs namn och dennes adress är Ramvik.

Gunnar Norberg, Östby, Ramvik, har uppgivit, att han löste ut länsstyrelsens försändelse på julafton (24.12) 1973 vid 9-tiden. Då han förstod att den var avsedd för Gunnar Norberg i Lundevarv, for han upp till denne, som han väl kände, och lämnade försändelsen i dennes bostad, förmodligen till hustrun. Överlämnandet skedde vid 10-tiden på julafton. Han förfor likadant med regeringsrättens försändelse (domen 1974-12-12) och överlämnade denna till Gunnar Norberg i Lundevarv personligen samma dag den kom. Då han var så helt på det klara med att Gunnar Norberg i Lundevarv skulle ha försändelsen från länsstyrelsen, kom han inte att tänka på att underrätta länsstyrelsen.

Det inträffade har lett till skärpt kontroll vid adressangivelser.

Med hänsyn härtill och då Gunnar Norberg, Lundevarv, genom det inträffade inte lidit någon rättsförlust, hemställer länsstyrelsen att ärendet för länsstyrelsens del inte måtte föranleda ytterligare åtgärd.

Med särskild skrivelse överlämnade JO Lundvik länsstyrelsens yttrande till klaganden Gunnar Norberg, Lundevarv, för kännedom. JO bad därvid denne att, innan utredningen fortsatte, skriva till JO och tala om när han personligen fick del av länsstyrelsens beslut. Norberg erhöll också tillfälle att yttra sig i övrigt i saken. Norberg lät sig emellertid inte avhöra.

Efter remiss inkom regeringsrådet Hans-Fredrik Ringdén, ordförande på regeringsrättens tredje avdelning och tillika kontrollant i det aktuella kommunalbesvärsmålet, med följande yttrande till JO.

Genom JO:s utredning är numera klarlagt att länsstyrelsens i Västernorrlands län beslut den 17 december 1973 delgivits med "Gunnar Norberg, Östby, 870 16 Ramvik" i stället för rätteligen med "Gunnar Norberg, 87040 Lundevarv" samt att alltså en förväxling ägt rum. Delgivningen ägde rum den 24 december 1973. Vid målets handläggning i regeringsrätten kontrolläste jag handlingarna i målet. Den av Gunnar Norberg med adress 87040 Lundevarv till regeringsrätten insända skrivelsen, dagtecknad den 5 maj 1974, har vid denna läsning tydligen förbigått mig, något som jag beklagar. Om jag observerat innehållet i denna skrivelse hade jag givetvis föranställt om utredning huruvida möjligen någon förväxling förelåg.

Av länsstyrelsens yttrande den 24 februari 1975 till JO synes framgå att

Gunnar Norberg i Lundevarv fått del av länsstyrelsens beslut den antagna delgivningsdagen.

Med hänsyn till att medklaganden i målet Jean Asplund fått sina besvär prövade av regeringsrätten står det vidare klart att någon rättsförlust ej uppkommit.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik.

Att länsstyrelsen vid framtagandet av adress, på sätt länsstyrelsen närmare beskrivit, av misstag kom att erhålla en felaktig uppgift kan i och för sig synas förståeligt, när klaganden ej lämnat uppgift om sin adress. Jag finner det emellertid svårt att i alla stycken godtaga länsstyrelsens förklaring i det nu aktuella fallet.

Besvärslagan var skriven på partiets brevpapper, med dess postadress och telefonnummer. Klagandena hade möjligen avsett att anföra besvär för partiets räkning, något som skulle kunna utgöra en naturlig förklaring till att de ej lämnat personlig adress. Att länsstyrelsen likväl upptog besvären såsom personliga finner jag – utan att här närmare gå in på detaljer – vara i sin ordning. Vid adresseringen av expeditionen var det, synes det mig, emellertid ingenting som hindrat att länsstyrelsen använt sig av postadressen till partiet eller det angivna telefonnumret till partikansliet för erhållande av personliga adresser till klagandena. Eftersom det framgick av handlingarna att klagandena innehade förtroendeuppdrag i Kramfors-blocket skulle även möjligheten att erhålla adressuppgift genom kommunalkontoret kunnat prövas. Härtill kommer att den via telefonkatalogen framtagna adressen låg inom Härnösands kommun, något som i sig utgjorde ett starkt indicium på att den adressen ej avsåg rätt person. Norberg skulle ju i sådant fall ej ha varit behörig att inneha kommunalt förtroendeuppdrag i Kramfors-blocket och sannolikt ej heller varit berättigad att anföra besvär över sammanläggningsdelegerades beslut. Jag kommer därför till slutsatsen, att misstaget bort kunna undvikas av länsstyrelsen. Genom flera samverkande omständigheter kom sedan misstaget inte att upptäckas, vilket var synnerligen beklagligt.

Norbergs namnteckning på klagoskriften till länsstyrelsen och namnteckningen på det mottagningsbevis som återkom till länsstyrelsen efter utkvitteringen av dess beslut är ganska lika varandra. Ingen bör lastas för att man då inte upptäckte att handlingen utkvitterats av fel person.

Om än fel blivit begånget i länsstyrelsen, vill jag dock inte kritisera länsstyrelsen alltför hårt. Jag utgår från att konsekvenserna av misstaget i förevarande fall utgör en allvarlig tankeställare för länsstyrelsen.

Vad angår handläggningen i regeringsrätten är det förståeligt och fullt ursäktligt att man där till en början inte upptäckte att länsstyrelsens beslut utkvitterats av fel person och att försändelser kom att expedieras under fel

adress. Mera anmärkningsvärt är att Norbergs skrift av den 5 maj 1974 inte kom att uppmärksammas. Om så skett är det tänkbart att frågan huruvida besvären anförts i rätt tid, blivit föremål för annan bedömning eller att frågan åtminstone närmare utretts. Expeditionen av regeringsrättens dom skulle vidare inte ha skett under fel adress som nu blev fallet.

Vid bedömning av vad som förevarit tar jag emellertid hänsyn till att någon materiell orätt inte kan ha skett. Medklagandens besvär – av samma innehåll som Norbergs – blev ju prövade och ogillade. Mycket talar också för att Norberg faktiskt mottog länsstyrelsens beslut på den dag som regeringsrätten antog.

Jag företar ej vidare åtgärd utan avslutar ärendet med dessa uttalanden.

Fråga om skyldighet för ordförande i kommunal nämnd att kalla nämnden till extra sammanträde

Fil. mag. Lennart Hedquist hemställde i en skrift, som inkom till JO den 26 april 1974, om JO:s prövning huruvida ordföranden i sociala centralnämnden i Uppsala, kommunalrådet Karl Johan Blanck riktigt handlagt en den 5 april 1974 gjord anhållan av fem ledamöter och två suppleanter i nämnden om extra sammanträde. Sammanträdet skulle avse fråga, om formellt fel begåtts vid ett sammanträde med nämnden den 27 mars samma år, då bl. a. tjänsten som socialdirektör i kommunen tillsatts. Trots att ett tillräckligt antal tjänstgörande ledamöter begärt extra sammanträde för ärendet om tillsättningen av socialdirektörstjänsten (detta för att kunna sammanträda innan besvärstiden utgått), sammankallade Blanck ej nämnden. När så nämnden sammanträdde den 24 april (ordinarie sammanträde enligt tidigare fastställda sammanträdesdagar), hade ordföranden ej heller på föredragningslistan upptagit "det till honom anmälda ärendet". Ordföranden vägrade dessutom att under sammanträdet göra tillägg till den utsända listan.

Yttrande över klagomålen inhämtades från Blanck.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik.

Av 4 § lagen om social centralnämnd m. m. jämfört med 35 § kommunallagen följer, att extra sammanträde med social centralnämnd skall hållas därest minst hälften av ledamöterna för uppgivet ändamål gör framställning därom. Sociala centralnämnden i Uppsala har elva ledamöter och fem suppleanter.

I vad mån suppleant kan träda i ledamots ställe och påkalla extra sammanträde är något ovisst och jag saknar anledning att gå in på problemet i

hela dess vidd. Det synes mig dock klart att suppleant äger inträda åtminstone i den situationen att ledamot på grund av långvarigt förhinder är helt ur stånd att utöva sitt ledamotskap.

I förevarande fall hade fem ledamöter och två suppleanter begärt extra sammanträde och angett ändamålet härmed. Om förutsättningar förelegat för åtminstone en av suppleanterna att inträda i ledamots ställe, hade alltså sammanträdet påkallats av tillräckligt antal ledamöter.

Blanck har vid sitt bemötande av Hedquists klagomål antytt, att han inte haft klart för sig om de två suppleanterna vid tillfället verkligen varit att anse som tjänstgörande ledamöter. Blanck hade ansett att begäran om extra sammanträde ej framställts av tillräckligt antal ledamöter. Blanck har även framhållit, att det uppgivna ändmålet med sammanträdet var att behandla ett av sociala centralnämnden redan avgjort tjänstetillsättningsärende, vari beslutet ej kunde av nämnden upprivas.

Jag vill då först påpeka, att Blanck, när nu fem ledamöter och två suppleanter för angivet ändamål begärt extra sammanträde, bort se det som en opartisk ordförandes plikt att undersöka eller låta undersöka, huruvida ej de två suppleanterna, på sätt Hedquist hävdar, varit berättigade att rycka in i stället för hindrade ledamöter. Denna undersökning kunde ha givit till resultat att det konstaterats att mer än hälften av nämndens ledamöter begärt extra sammanträde och att Blanck sålunda varit skyldig anordna ett dylikt. Denna Blancks skyldighet hade förelegat, även om han, som han antyder, funnit det extra sammanträdet meningslöst.

Hedquist har vidare anmärkt, att Blanck i varje fall bort taga upp ärendet på föredragningslistan för nästa ordinarie sammanträde. I belysning av vad jag redan sagt är det naturligt, att jag kommer till slutsatsen att Blanck lämpligen bort åtminstone anmäla ärendet vid sammanträdet den 24 april.

Förfarandet vid omedelbar justering av hälsovårdsnämnds protokoll

Evert Sköns påtalade hos JO att hälsovårdsnämnden i Sollentuna kommun vid sammanträde den 13 februari 1975 fattat två beslut, §§ 23 och 24, som förklarats omedelbart justerade oaktat någon skriven text ej fanns vid tillfället. Sköns hemställde att JO skulle klargöra för hälsovårdsnämnden hur den borde förfara när en paragraf justerades omedelbart.

Efter remiss till ordföranden i hälsovårdsnämnden Hans Davidson inkom denne med följande yttrande.

§ 23. Förslag till beslut i ärendet utdelades vid sammanträdet till samtliga ledamöter, Nämnden beslöt i enlighet med det framlagda förslaget. Vid protokollskrivningen tillfogades endast ingressen medan de föreslagna att-satserna skrevs ut oförändrade, med ett undantag: att-satsen "att för-

klara paragrafen omedelbart justerad'' ändrades till ''Paragrafen förklarades omedelbart justerad''.

§ 24. Förslag till formulering av paragrafen utdelades till samtliga ledamöter vid sammanträdet. Nämnden beslöt i enlighet med det framlagda förslaget. Vid protokollskrivningen skrevs förslaget ut oförändrat, med ett undantag: ordet ''hälsovårdsinspektör'' ändrades till ''bostadsinspektör''.

Att ovannämnda handlingar förelåg vid sammanträdet torde kunna intygas av närvarande ledamöter och tjänstemän, bl. a. tjänstgörande sekreteraren, hälsovårdsinspektör Birgitta Hillblom.

Att protokollet skrevs helt i enlighet med beslutet kan intygas av justeringsmännen vid sammanträdet, Inga Lill Norlin och Rolf Persson. Inga anmärkningar framfördes av justeringsmännen mot paragraferna vid justeringen av protokollet 19 februari 1975.

JO Lundvik anförde vid ärendets avgörande.

Enligt 39 § kommunallagen, som enligt hänvisning i 8 § hälsovårdsstadgan här är tillämplig, gäller att justering av protokoll verkställs senast tio dagar efter sammanträdet av ordföranden jämte minst en därtill för varje gång utsedd närvarande ledamot. Vidare gäller att justering också får verkställas av nämnden antingen genast eller vid nästa sammanträde.

Möjligheten att omedelbart justera ett protokoll, eller en enskild paragraf, torde i allmänhet utnyttjas endast när expediering av ett beslut behöver ske skyndsamt. Förrän beslutet är justerat är det inte verkställbart.

Vanlig justering i efterhand med särskild justeringsman tillgår så att protokollet förses med påteckning att det justerats, vilken påteckning under-tecknas av dem som verkställt justeringen.

När justering verkställs av nämnden själv, bör detta bestyrkas på något sätt. Någon uttrycklig föreskrift om hur det skall gå till finns inte i 39 §. För kommunfullmäktige däremot stadgas i 24 § för motsvarande fall att protokollet, med anteckning om justeringen, skall underskrivas av ordföranden och minst två vid sammanträdet närvarande ledamöter. Det synes naturligt att hälsovårdsnämnd i analogi härmed vid omedelbar justering av en paragraf låter denna underskrivas av ordföranden jämte minst en närvarande ledamot, vilken kan vara den som i övrigt utsetts till justeringsman (jfr Sundberg, Kommunalrätt 1964 s. 203). Jag vill rekommendera att en sådan ordning iakttages.

Vidkommande hälsovårdsnämndens förfarande i de båda nu aktuella fallen har jag ingen anledning betvivla uppgiften att paragrafexterna fanns utskrivna vid sammanträdet. Om justering skall kunna ske, måste givetvis texten vara fixerad i skrift. Detta är en självklarhet som inte behöver särskilt poängteras. Hur hälsovårdsnämnden exakt förfarit vid bestyrkande av justeringen och expediering av de fattade besluten – som rörde personalfrågor – framgår inte fullt klart av ordförandens yttrande och de vidfogade handlingarna. Jag finner emellertid inte skäl att söka ytterligare utreda den saken utan nöjer mig med de allmänna uttalanden jag här gjort.

Personalrepresentation i social centralnämnd

Vid ställföreträdande JO Svernes inspektion av socialförvaltningen i Borlänge den 19–20 november 1973 antecknades i inspektionsprotokollet bl. a. följande.

Med anledning av vad som upplysts angående deltagande av personalrepresentanter vid nämndens sammanträden beslöt JO inhämta yttrande från nämnden angående *dels* vilka funktioner dessa tilldelats vid ärendenas handläggning, *dels* vilken tjänsteställning de har inom förvaltningen, *dels* huruvida de meddelats särskilda instruktioner ifråga om tystnadsplikt, *dels* ock hur nämnden bedömt sekretessfrågan. Vid remissvaret skall nämnden vidfoga förevarande beslut i frågan angående personalrepresentation vid nämndens sammanträden.

Med anledning av remissen avgav sociala centralnämnden i Borlänge yttrande. Vid yttrandet var fogade vissa handlingar varav huvudsakligen framgår följande.

Borlänge kommun hemställde i skrivelse till Kungl. Maj:t den 13 februari 1973 om medgivande för kommunstyrelsen, dess arbets-, personal- och planutskott, skolstyrelsen och dess arbetsutskott samt sociala centralnämnden och dess arbetsutskott att besluta att företrädare för de anställda i kommunen fick närvara vid nämndernas sammanträden och delta i överläggningarna men ej i besluten, dock icke vid behandling av lönenämndsärenden. Sociala centralnämnden hade vid sammanträde den 25 oktober 1972 uttalat sig för att kommunen hos Kungl. Maj:t begärde medgivande att företrädare för de anställda medgavs rätt närvara vid centralnämndens sammanträden, varvid dock – vid de kommande förhandlingarna med personalorganisationerna – borde observeras att annan än hos centralnämnden anställd, som hade åläggande om tystnadsplikt, ej ägde närvara vid handläggning av ärende, som rörde enskilds personliga förhållanden och föll under sekretesslagstiftningen.

I beslut den 6 april 1973 förordnade Kungl. Maj:t att kommunstyrelsen, skolstyrelsen och sociala centralnämnden fick besluta att tills vidare dock längst till utgången av 1976 företrädare för de anställda fick närvara vid sammanträdena med rätt att delta i överläggningarna men ej i besluten, dock att närvarorätten ej gällde vid behandling av lönenämndsärenden. Vidare erinrades om att närvarorätten vid de särskilda beredningsutskottens sammanträden ej reglerades i kommunallagen.

I yttrandet till JO anförde sociala centralnämnden följande.

Personalrepresentanterna i nämnden medges yttranderätt men får ej delta i besluten. Vid behandling av personalärenden äger vederbörande representanter ej närvara.

Samtliga utsedda är anställda inom socialförvaltningen.

Tjänsteställningar: arbetsterapeut, barnstugekonsulent, kokerska på

barnstuga, hemsamarit.

All personal, som nyanställes, underrättas regelmässigt vid platstillträdet om tystnadsplikt och sekretessbestämmelsen. Beträffande hemsamariter — där omsättningen är stor — iakttages den ordningen att varje samarit vid tillträdet erhåller skriftligt besked, att tystlåtenhet skall iakttagas, vilket besked också skriftligen kvitteras.

Generellt tillämpas vidare:

Centralnämnden: Vid första sammanträdet varje år — med eftertryck de år omsättningen bland ledamöterna varit stor — meddelar ordföranden besked om gällande bestämmelser beträffande tystnadsplikt och sekretess. Så sker också under löpande år när ny ledamot efter vakans tillträder. Personalrepresentanterna i nämnden erinrades sålunda om tystnadsplikten.

Anställda: Förvaltningen har regelbunden internutbildning bland personalen. I samband härmed understrykes alltid vikten av att efterleva bestämmelserna om tystnadsplikt m. m.

Sättet för underrättelse om tystnadsplikt har tillämpats ända sedan 1942, då socialvården centraliserades, och har medföljt genom åren. I början var systemet bra, då förvaltningen endast bestod av några få personer. Vartefter förvaltningens personal ökat har diskussioner förts om fastställandet av enhetliga riktlinjer, att skriftligen delges all personal och alla förtroendemän.

Frågan aktualiserades på nytt efter JO:s besök här och pågår nu utarbetandet av förslag till instruktioner m. m. beträffande tystnadsplikt och sekretess.

Ställföreträdande JO Sverne anförde vid ärendets avgörande.

Frågan om närvarorätt för kommunalt anställda vid sammanträde med kommunal nämnd behandlas i tilläggsdirektiven till utredningen (C 1970: 29) om den kommunala demokratin (riksdagsberättelsen år 1973 s. 470 ff.). Härav framgår bl. a. följande. I likalydande skrivelser den 28 mars 1972 till chefen för inrikesdepartementet och chefen för civildepartementet anförde Svenska kommunalarbetsförbundet att det var angeläget att det vidgade arbetstagarinflytande som förbereddes i fråga om det enskilda näringslivet följdes av motsvarande åtgärder på de statliga och kommunala områdena. Förbundet påpekade att kommunallagstiftningen ansågs utgöra hinder mot facklig representation i kommunala nämnder och framhöll vidare att förbundet inte önskade en facklig representation som skulle rubba det politiska maktförhållande som kommit till uttryck i väljaropinionen. Frågan borde i stället kunna lösas genom en form av adjungering till de kommunala nämnderna. I avvaktan på en slutgiltig lösning borde det enligt förbundets mening genom dispens från nuvarande bestämmelser öppnas möjlighet för de kommunala och landstingskommunala organen att med enkel majoritet besluta om adjungerat ledamotskap för arbetstagarrepresentanter. Efter redogörelse för gällande kommunalrättsliga bestämmelser anförde chefen för civildepartementet bl. a. följande.

En fördjupad företagsdemokrati är ett väsentligt medel när det gäller att nå bättre förhållanden för de anställda och därigenom öka arbetstillfredsställelsen och säkerställa ett gott arbetsresultat. Det är alltså ett starkt intresse både från allmän synpunkt och från arbetstagsynpunkt att de personer som är anställda inom kommunala och landstingskommunala förvaltningar, liksom andra arbetstagare, får insyn i och inflytande över den verksamhet som bedrivs på deras arbetsområde. Frågan hur detta syfte skall nås erbjuder emellertid särskilda problem som inte har någon direkt motsvarighet inom enskild verksamhet och som i viss mån skiljer sig från de svårigheter som uppkommer när det gäller att tillgodose motsvarande intresse i fråga om dem som är anställda inom statsförvaltningen.

Ledamöterna i de kommunala och landstingskommunala nämnderna är valda av kommunfullmäktige resp. landstinget, i regel på ett sådant sätt att nämndernas sammansättning motsvarar den medborgaropinion som kommit till uttryck vid ett allmänt val. Nämnderna har i stor utsträckning att behandla frågor som är av avgörande betydelse för alla kommunmedlemmar. Många gånger har nämnderna vidare att ta ställning till frågor som till övervägande del rör enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden och där fråga är om myndighetsutövning mot enskild. I dessa typer av ärenden motiverar anställningsförhållandet i regel inte någon höggrad av inflytande för de anställda än som bör tillkomma andra medborgargrupper.

I den försöksverksamhet med fördjupad företagsdemokrati som pågår under ledning av de två centrala råden för samarbetsfrågor prövas, inom de ramar som gällande lagstiftning ställer upp, olika åtgärder för att tillgodose de anställdas intresse av insyn och inflytande. Det kan väntas att försöksverksamheten kommer att ge ett rikt material till ledning för bedömningen av vilka åtgärder i detta hänseende som kan vidtas utan att den politiska demokratin eller andra väsentliga allmänna intressen blir åsidosatta. I försöksverksamheten kan prövas exempelvis olika åtgärder avseende medverkan av de anställda i det beredningsförfarande som föregår behandlingen i de politiskt valda organen, särskilt i frågor som rör deras arbetsförhållanden och i andra frågor där deras kunskaper och erfarenheter bör tas till vara. Säkert kan på denna väg vinnas att arbetstagargrupper vars insyn och inflytande i dag är ringa kan beredas ett ökat inflytande till gagn inte minst för den kommunala verksamheten.

Jag avser att senare i dag hemställa om Kungl. Maj:ts förordnande att till riksdagen skall avlätas proposition med förslag till lagstiftning av innebörd att Kungl. Maj:t skall kunna medge att kommunal eller landstingskommunal nämnd beslutar att företrädare för de anställda skall få närvara vid sammanträden med nämnden och deltaga i överläggningarna men inte i besluten. Syftet med lagstiftningen är att denna form av ökat inflytande för de anställda skall kunna prövas inom ramen för den försöksverksamhet med fördjupad företagsdemokrati som f. n. pågår på det kommunala och det landstingskommunala området. Kungl. Maj:ts beslut enligt den föreslagna lagen förutsätts bli meddelade efter samråd med vederbörande centrala råd. Det är emellertid angeläget att denna form av ökat inflytande prövas också från mer allmänna synpunkter än som torde vara möjligt vid försöksverksamheten.

Jag förordar därför att det uppdras åt utredningen (C 1970: 29) om den kommunala demokratin, som har till huvuduppgift att undersöka möjlighe-

tema till ett vidgat och fördjupat medborgerligt engagemang i den kommunala verksamheten, att utreda de frågor som aktualiseras genom kommunalarbetsförbundets skrivelser. Utredningen bör således överväga sådana författningsändringar som behövs dels för att kommunala och landstingskommunala nämnder genom majoritetsbeslut skall kunna medge representanter för de anställda att närvara vid nämndens sammanträden och delta i överläggningarna men inte i besluten, dels för att kommunala och landstingskommunala nämnders beslutanderätt i vissa ärenden skall kunna överföras till företagsnämnd eller annat organ med arbetstagarrepresentation.

Samtidigt som dessa tilläggsdirektiv meddelades beslöt Kungl. Maj:t framlägga proposition (1972: 97) med förslag till lag om närvarorätt vid sammanträde med kommunal eller landstingskommunal nämnd. Inledningsvis angavs i propositionen att syftet med den avsedda lagstiftningen var att denna form av ökad insyn och ökat inflytande för de anställda skulle kunna prövas inom den försöksverksamhet med fördjupad företagsdemokrati som pågick på det kommunala och landstingskommunala området. Vidare anförde departementschefen bl. a. följande.

Det utredningsuppdrag som, enligt vad jag anförut inledningsvis, lämnats till utredningen om den kommunala demokratin innebär att utredningen skall belysa de särskilda problem som kan möta bl. a. när det gäller att tillerkänna de anställda en vidgad närvarorätt vid sammanträden med kommunala och landstingskommunala nämnder – främst hur en vidgad närvarorätt skall kunna förenas med den politiska demokratin.

Försök med vidgad närvarorätt för de anställda ingår i programmet för den försöksverksamhet som bedrivs under ledning av de förut nämnda centrala råden. Sådana försök kan ge erfarenheter som är av värde vid de överväganden från mera allmänna synpunkter rörande en vidgad närvarorätt som enligt det nyss anförda skall ske inom utredningen om den kommunala demokratin. Enligt min mening är det angeläget att den svårighet att få till stånd sådana försök, som ligger i lagstiftningens principiella krav på enhälliga beslut och beslut för varje sammanträde rörande närvarorätt, undanröjs. Det bör ske genom att Kungl. Maj:t ges befogenhet att på framtällning av kommun eller landstingskommun medge att viss kommunal eller landstingskommunal nämnd beslutar att företrädare för de anställda får närvara vid nämndens sammanträden. Jag förordar därför att Kungl. Maj:t genom en särskild lag ges en sådan befogenhet. Jag förutsätter att Kungl. Maj:t:s beslut med stöd av lagen meddelas efter samråd med vederbörande centrala råd.

För att den vidgade närvarorätten skall få något egentligt innehåll är det nödvändigt att den innefattar rätt att yttra sig vid sammanträdena dvs. rätt att delta i överläggningarna. En vidgad närvarorätt kan framstå som särskilt angelägen i fråga om vissa nämnder eller vissa typer av ärenden, t. ex. ärenden som – utan att avse förhållanden som regleras i kollektivavtal – rör arbetsförhållandena eller andra frågor av särskild betydelse för just de anställda eller frågor i vilka det är av särskilt intresse att kunna tillgodogöra sig de anställdas kunskaper och erfarenheter. Det synes emellertid inte nödvändigt att inskränka Kungl. Maj:t:s befogenhet att medge att nämnd

beslutar om sådan närvarorätt till att avse vissa i lagen angivna nämnder eller slag av ärenden. Självfallet bör emellertid en begränsning kunna göras inte bara till viss nämnd utan också till handläggningen av ärenden av visst slag. Samrådet med de centrala råden torde ge vägledning i sådana avgränsningsfrågor.

Av intresse i detta sammanhang är vidare att departementschefen i kammardebatten (se prot. 95 s. 88) uttalade, att det fanns frågor i den kommunala verksamheten som exempelvis uteslutande berörde enskilda medborgares privatliv och att han var övertygad om att arbetstagarnas organisationer önskade undanta ärenden av sådant slag i samband med närvarorätten.

Propositionen godtogs av riksdagen, varefter utfärdades lag (1972: 271) om närvarorätt vid sammanträde med kommunal eller landstingskommunal nämnd. I 1 § stadgas att Konungen på framställning av kommun eller landstingskommun får medge att viss kommunal eller landstingskommunal nämnd beslutar att företrädare för de anställda hos kommunen eller landstingskommunen får närvara vid nämndens sammanträden och delta i överläggningarna men ej i besluten. 2 § upptar en bestämmelse om att medgivande enligt 1 § kan begränsas till att avse rätt att närvara och delta i överläggningarna vid handläggning av ärenden av visst slag. I 3 § stadgas vidare att beslut av kommunal eller landstingskommunal nämnd med stöd av medgivande enligt 1 § får avse endast den som är anställd hos kommunen eller landstingskommunen och som är utsedd av lokal facklig organisation som är bunden av kollektivavtal i förhållande till kommunen eller landstingskommunen.

Som framgår av det sagda är frågan om närvarorätt för kommunalanställda vid sammanträden med kommunal nämnd föremål för försöksverksamhet. Denna kommer att fortgå till utgången av 1976. Enligt vad som inhämtats har ett 40-tal kommuner erhållit tillstånd till att bedriva sådan försöksverksamhet. Enligt en av kommunförbundet den 22 oktober 1973 upprättad tablå över 37 framställningar från olika kommuner, vilka tillstyrkts av det centrala rådet, så skall personalrepresentanterna i 14 av dessa kommuner delta i sammanträden med social centralnämnd. Såvitt bekant har vederbörande kommunala nämnder dock endast i undantagsfall meddelat några begränsningar i fråga om rätten att närvara vid sammanträde rörande vårdåtgärder o. d. beträffande enskilda.

För att inom socialvården kunna bereda skydd åt de enskildas berättigade krav på personlig integritet har meddelats bestämmelser rörande sekretesskydd för allmänna handlingar i vad de rör enskilds personliga förhållanden (14 § sekretesslagen) och tystnadspliktsbestämmelser. I alla de tre sociala vårdlagarna – barnvårdslagen, nykterhetsvårdslagen och socialhjälpslagen – finns således bestämmelse om att den som är eller varit verksam inom respektive vårdområde ej får obehörigen yppa vad han därvid erfarit rörande enskilds personliga förhållanden (91 § första stycket

barnavårdslagen, 64 § andra stycket nykterhetsvårdslagen och 64 § första stycket socialhjälpslagen). Brott mot dessa bestämmelser är straffbelagda. Såsom tystnadspliktsbestämmelserna är utformade torde de vara tillämpliga även beträffande dem som utsetts att företräda de anställda med stöd av den särskilda lagen om närvarorätt vid sammanträde med kommunal eller landstingskommunal nämnd. Med hänsyn till förefintliga tystnadspliktsbestämmelser saknas alltså anledning hysa betänkligheter ur sekretesssynpunkt mot personalrepresentationen i social centralnämnd.

Saken har emellertid även en annan principiell aspekt. För prövning av sociala stöd- och vårdärenden, såsom t. ex. ärenden rörande omhändertagande för samhällsvård, tvångsåtgärder enligt nykterhetsvårdslagen samt socialhjälp erfordras som regel en relativt ingående utredning rörande klientens personliga förhållanden. En dylik utredning torde inte sällan av denne uppfattas som pressande och besvärande i synnerhet om han skall höras muntligen av nämnden. I sammanhanget bör påpekas att det såväl i barnavårdslagen som i nykterhetsvårdslagen särskilt angetts att utredning bör bedrivas med sådan diskretion att klienten ej onödigt utsätts för obehag eller olägenhet (14 § andra stycket barnavårdslagen och 64 § första stycket nykterhetsvårdslagen). Från denna utgångspunkt framstår det som självklart att – oavsett förekomsten av tystnadspliktsbestämmelser – de personer som skall erhålla insyn i klientens omständigheter bör begränsas till minsta möjliga antal. Genom personalrepresentationen i nämnderna har kretsen av dem som får del av klienternas personliga förhållanden otvivelaktigt ökat, vilket sett ur sistnämnda synpunkt får anses vara betänkligt och kan försvaras endast om den vidgade kretsen av sammanträdesdeltagare i nämnden kan anses starkt motiverad ur saklig synpunkt.

Som anförs av departementschefen i tilläggsdirektiven till utredningen om den kommunala demokratin så har kommunala nämnder många gånger att ta ställning till frågor, som till övervägande del rör enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden och där fråga är om myndighetsutövning mot enskild. I anslutning härtill uttalade departementschefen att i dessa typer av ärenden anställningsförhållandet i regel inte motiverade någon högre grad av inflytande för de anställda än som borde tillkomma andra medborgargrupper. Enligt min mening har detta resonemang särskild relevans då det gäller de sociala ärendena, där fråga är om synnerligen ömtåliga avgöranden rörande enskilda personer och där fackliga synpunkter knappast torde kunna tilläggas någon betydelse.

Då social centralnämnd har att besluta om t. ex. planerad utbyggnad av barnstugeverksamheten, framstår det som naturligt och berättigat att företrädare för de anställda i någon form får tillfälle att utveckla sina synpunkter. Likaså finner jag deras närvaro motiverad vid diskussioner rörande generella socialhjälpnormer. Däremot kan jag inte finna att personalrepresentanterna skulle ha något större intresse av att delta i ärenden rörande stöd- och vårdåtgärder i enskilda fall eller att de skulle kunna tillföra dylika

ärenden några synpunkter som inte lika väl kan framföras av nämndledamöterna. I fråga om sådana ärenden anser jag därför att några direkt sakligt betingade omständigheter knappast kan anföras till stöd för närvarorätt för personalrepresentanterna. I allt fall torde dessa omständigheter ej väga så tungt, att de enskildas berättigade krav på att hålla kretsen av insynsberättigade så begränsad som möjligt bör åsidosättas.

Av det sagda framgår att jag icke anser det tillfredsställande att personalrepresentanter tillåts närvara vid social centralnämnds behandling av ärenden rörande enskilda på sätt sker i Borlänge. Eftersom frågan om personalrepresentation vid de kommunala nämnderna är föremål för prövning av utredningen om den kommunala demokratin, anser jag dock att den i detta ärende väckta frågan i första hand bör övervägas inom utredningen. Jag avslutar därför ärendet med att översända ett exemplar av beslutet till utredningen för kännedom.

Tjänstemannafrågor

Förekomsten av särskilda personalakter i utrikesdepartementet

I augusti 1974 anhängiggjorde utrikesförvaltningens konsulära tjänstemannaförening hos JO ett ärende angående förhållandena på svenska ambassaden i Lima, Peru. Som ett led i handläggningen av detta ärende hade JO Lundvik den 10 december 1974 ett protokollfört samtal med förste byråsekreteraren Per L. Ström och vicekonsuln Jan Bure Burman såsom företrädare för föreningen. Samtalet kom även att beröra de särskilda personalakter som förvarades i utrikesdepartementet.

Den 12 december 1974 inkom härefter från föreningen en skrivelse, vari begärdes bl. a. att JO skulle utreda förhållandena rörande nyssnämnda personalakter. Föreningen hemställde även att JO:s utredning skulle innefatta konklusioner vis-à-vis de konsekvenser i positiv respektive negativ riktning som förekomsten av handlingarna försakat utrikesförvaltningens personal med anhöriga i samtliga enskilda fall "ävensom vissa härav beroende ärendens handläggning".

Med anledning av vad sålunda förekommit hade JO Lundvik den 19 december 1974 ett samtal med utrikesministern Sven Andersson. Utrikesministern meddelade, att frågan om personalakterna varit under utredning i departementet. För egen del övervägde han om han – efter samråd med personalen – skulle låta förstöra akterna eller i varje fall huvuddelen av dem. Betänkligheter hade dock framförts från juridiskt håll. JO ifrågasatte om det kunde anstå med beslutet och dess verkställande till dess JO hunnit bilda sig en uppfattning om vad som fanns i akterna.

Under JO:s ledning skedde därefter en genomgång av ett betydande antal s. k. Pp I-akter och JO hade därefter ett nytt samtal med utrikesministern.

Den 8 april och 29 maj 1975 hade JO samtal i saken med kabinettssekreteraren Sverker Åström. Vid det första samtalet var chefen för administrativa avdelningen, ambassadören Per Lind, närvarande och vid det andra biträdande utrikesrådet Olov Ternström.

Som ett led i utredningen besökte JO utrikesdepartementets arkiv och inhämtade informationer av arkivchefen, kanslirådet Wilhelm Carlgren, rörande diarieföringen inom departementet och arkiveringen av personalakter m. m.

JO tog vidare del av protokollen från sammanträden med utrikesdepartementets företagsnämnd under tiden november 1973–mars 1975.

I samband med tjänsteresa av annan anledning besökte JO den 29 april 1975 ambassaden i Köpenhamn och samtalande där med representanter för olika personalkategorier. Även annan utredning förekom.

JO Lundvik avgjorde ärendet den 18 juni 1975 och lämnade därvid till en början följande *redogörelse för vad som framkommit vid utredningen*.

Av naturliga skäl har utrikesdepartementet ett omfattande och detaljerat diarieföringssystem. In- och utgående handlingar hänförs till vissa huvudgrupper. En sådan huvudgrupp har beteckningen P och dit förs handlingar rörande personal- och organisationsfrågor. Denna har i sin tur underavdelningar. En betecknas P 1. Dit förs handlingar rörande enskilda tjänstemän avseende t. ex. förordnande, semestrar, tjänstledighet, resor osv. Handlingarna förvaras i akter upplagda för varje tjänsteman. En annan underavdelning har beteckningen P 2 och gäller organisationen av Sveriges diplomati och konsulatväsende, således mer generella frågor. Emellertid förs inte alla handlingar rörande enskilda tjänstemän till P 1-akterna. En del handlingar anses så ömtåliga, därför att de berör enskild tjänstemans personliga förhållanden, att de förvaras i särskilda akter under lås. Dessa akter har beteckningen Pp 1.

Huvuddelen av all in- och utgående post passerar Arkivet och diarieförs där. Handlingar som läggs till Pp 1-akterna kommer emellertid i regel i personliga brev till chefen för administrativa avdelningen eller annan tjänsteman där och registreras – i varje fall numera – på avdelningen. Systemet med Pp 1-akter synes ha tillämpats mycket länge.

Jag övergår nu till mina iakttagelser rörande Pp 1-akterna och de upplysningar jag inhämtat härom.

Som inledningsvis nämnts har under handläggningen av detta ärende skett en genomgång av ett betydande antal Pp 1-akter. Från en promemoria som upprättats inom ombudsmannaexpeditionen rörande aktgenomgången återges här följande.

Akterna är uppdelade i två huvudgrupper. Den ena gruppen avser diplomatisk personal och den andra övriga tjänstemän inom utrikesförvaltningen, konsulära tjänstemän, kanslisters, skrivbiträden m. fl.

Akterna förvaras i kartonger inlåsta i kassaskåp. Akterna rörande den diplomatiska personalen förvaras i ett inbyggt kassaskåp i det rum som tillhör chefen för administrativa avdelningen. Nyckeln till skåpet omhändertas av avdelningschefen eller biträdande avdelningschefen. Övriga akter förvaras i ett säkerhetsskåp i rum tillhörigt en tjänsteman på avdelningen, vilken ansvarar för nyckeln till skåpet.

Efter gallringar finns i akterna på avdelningen i allmänhet inte handlingar som är äldre än 10 år. Utgallrade handlingar har överförts till arkivet.

Akterna rörande diplomatisk personal förvaras i 19 kartonger. Akterna avseende kanslisters m. fl. förvaras i 34 kartonger.

Av akterna rörande diplomatisk personal har genomgåts omkring 100 och av övriga akter cirka 150.

Genomgången har haft till syfte att om möjligt få en ungefärlig bild av vilka typer handlingar som förvaras i Pp 1-akterna.

Helt allmänt får man det intrycket att det är fråga om handlingar med mycket skiftande innehåll. Det oaktat synes det vara möjligt att i grova drag urskilja fyra eller fem huvudgrupper.

Den första gruppen av handlingar – och den är till antalet mycket stor – skulle i korthet kunna kallas betyg. Hit hör bedömningspromemorior, som upprättas inför den första antagningen till attaché, intyg rörande vederbörandes lämplighet för fortsatt tjänstgöring inom utrikesförvaltningen, betyg i anledning av ifrågasatt uppflyttning i högre lönegrad (synes särskilt vanligt förekommande i akter rörande skrivbiträden). Det är här fråga om handlingar av en typ som i princip förekommer hos alla myndigheter.

Den andra gruppen – och den synes antalsmässigt ungefär lika stor som den första gruppen – utgöres av brev (och svar därpå) från tjänstemän, högre eller lägre, rörande egna förhållanden. Särskilt vanligt är att tjänstemän placerade utomlands i sådana brev behandlar frågor om placering på annan tjänstgöringsort eller eljest ändrad tjänstgöring. I brev av detta slag beröres inte sällan frågor av mycket personligt slag såsom vederbörandes eget eller anhörigs hälsotillstånd. Brev från tjänsteman rörande egna förhållanden kan också avse uteslutande egna angelägenheter av högst personligt slag t. ex. sjukdom hos vederbörande själv eller hos familjemedlem, anpassningssvårigheter beträffande något barn, bekymmer angående barns skolgång, problem i äktenskapet, skilsmässor, ekonomiska problem. Det är att märka att brev av detta slag inte sällan åtföljs av läkarintyg eller annan medicinsk utredning.

En tredje grupp av handlingar utgöres av brev från beskickningschef eller annan överordnad rörande underordnad tjänstemans förhållanden (förutom rena tjänstgöringsbetyg). Även i dessa brev är det ofta fråga om förflyttningar eller annan ändrad tjänstgöring, varvid naturligen kan förekomma omdömen – positiva eller negativa – om den avhandlade tjänstemannen. Inte sällan rör breven den avhandlade tjänstemannens eller hans familjs hälsotillstånd. Flera fall har observerats där unga tjänstemän, attachéer, kanslisters, skrivbiträden, drabbats av depressioner under den första utlandstjänstgöringen. Sådana fall kan föranleda hemresa till Sverige med åtföljande läkarbehandling, vilket i hans eller hennes Pp I-dossier avsätter både korrespondens i saken och medicinsk dokumentation av olika slag.

Till en fjärde grupp av handlingar kan föras brev av underordnad rörande överordnad. Det bör dock framhållas att denna grupp – av naturliga skäl – måste antagas vara betydligt mindre än de övriga tre. De fåtal brev av detta slag som observerats har gällt sådana ting som bristande ledning i arbetet från överordnads sida, bristande intresse för den underordnade och hans eller hennes arbetsförhållanden o. dyl.

Som inledningsvis framhållits förekommer i akterna handlingar av det mest skilda innehåll och alla handlingar låter sig givetvis inte inordnas i någon av de nämnda grupperna.

Avslutningsvis kan nämnas att en viss genomgång skett också av Pp I-handlingar som förvaras i arkivet. Den bild dessa handlingar ger stämmer i allt väsentligt överens med den som ovan redovisas vad gäller de handlingar som förvaras på administrativa avdelningen. Här måste dock den reservationen göras att genomgången icke gällt Pp I-handlingar från krigsåren och tiden närmast därefter. På grund av då rådande politiska förhållanden torde få antagas att personalhandlingar kan innehålla uppgifter av betydelse för Sveriges förhållande till främmande makt och att dessa handlingar till karaktären avsevärt avviker från Pp I-handlingar i allmänhet.

Frågan om hanteringen och förvaringen av personalinformation togs upp av personalrepresentanterna vid sammanträde den 29 november 1973 med

utrikesdepartementets företagsnämnd. Därvid ställdes bland annat frågor om hur Pp I-systemet uppkommit, om vilka instruktioner som ligger till grund för detsamma, om utgallring osv. Från departementsledningens sida lämnades information om olika former av arkivering av personalinformationer inom departementet. Uppgifter lämnades också om vilka slag av personalinformation som inlades i Pp I-akterna, om användningen av dessa akter, och om möjlighet för tjänsteman att få del av personalluppgifter rörande honom eller henne.

Företagsnämnden återkom till Pp I-akterna vid sitt sammanträde den 7 december 1973. Ytterligare upplysningar lämnades därvid från ledningens sida. Från personalhåll väcktes fråga om förstöring av Pp I-materialet helt eller delvis.

Den 19 december 1973 utfärdade chefen för administrativa avdelningen två cirkulärskrivelser, den ena med rubriken *Vissa personaldossierer* (s. k. Pp I-material) och den andra med rubriken *Förvaring av personalinformation*.

Cirkulärskrivelserna, som tillställdes all personal inom departementet och samtliga utlandsmyndigheter, var av följande lydelse:

Vissa personaldossierer (s. k. Pp I-material)

Frågan om hantering och förvaring av personalinformation har på sistone fått aktualitet genom initiativ från personalorganisationerna. Bakgrunden är redovisad i protokoll från sammanträden med utrikesdepartementets företagsnämnd den 29 november och 7 december 1973.

Det samråd mellan personalledning och personalorganisationer som i denna fråga ägt rum inom och utom företagsnämnden har varit värdefullt, när det gäller att komma fram till en översyn och reglering avseende dessa frågor. En sådan översyn och reglering är påkallad. Att den icke ägt rum tidigare är att tillskriva det faktum att Pp I-materialet icke spelar någon framträdande roll i personalplaneringsarbetet och att uppgiften att verkställa en i sig önskvärd genomgång av materialet följaktligen länge fått stå tillbaka för mera angelägen verksamhet.

Pp I-arkivet utgör en del av P-arkivet. Att Pp I-arkivet försvaras separat innebär självfallet icke att det är underkastat andra bestämmelser än som enligt lagstiftning gäller för allmän handling. Den separata förvaringen föranleds av en önskan från personalledningens sida att skydda Pp I-materialet från oavsiktlig insyn. En vanlig P I-dossier används av ett stort antal tjänstemän som i sin verksamhet handlägger hela registret av personalärenden såsom personliga basdata, lönefrågor, flyttningsärenden, bostadsfrågor, tjänsteresor etc. Det på Pp I förvarade materialet inbegriper tjänstgöringsbetyg, önskemål om förflyttningar, upplysningar om hälsotillstånd, familjeförhållanden och privatliv, i korthet information av sådan karaktär att en spridning enligt ovannämnda mönster ej gärna kan vara förenlig med personalledningens ansvar för skyddet av tjänstemannens personliga integritet.

Frågan om en allmän handling är offentlig eller ej regleras i lag. Detta gäller, som tidigare sagts, även handling på Pp I. En tjänstemans Pp I-dossier är följaktligen som regel alltid tillgänglig för tjänstemannen själv. Undantag kan enligt sekretesslagen bl. a. utgöra handling som rör exempelvis

rikets säkerhet (§ 3) eller misstanke för brott (§ 10) samt viss hälso- och sjukvård (§ 14). På tjänstemans Pp I-dossier förvarad handling är i princip också tillgänglig för annan person, som begär att få ta del av denna. Genom att Pp I-arkivet förvaras separat kan administrativa avdelningen utöva viss kontroll över sådan insyn och har möjlighet att underrätta berörd tjänsteman om att någon annan person begärt att få del av handling som direkt angår honom eller henne. Detta arrangemang har bedömts utgöra en del av nyssnämnda integritetsskydd.

Förvaring och hantering av Pp I-material kommer i fortsättningen att regleras enligt bifogade cirkulär.

På administrativa avdelningen nu förvarade Pp I-dossierer är i behov av genomgång och utsortering. Denna procedur kommer att inledas omedelbart för att avslutas under januari 1974. Genomgången kommer att utföras av ambassadör Erland Kleen med biträde av arkivteknisk expertis.

I Kleens uppdrag ingår för det första att föreslå överföring till P I-dossier av allt material som utan olägenhet för tjänsten eller tjänstemännen kan förvaras där. Hit hör bl. a. handlingar som förlorat sin aktualitet och avser exempelvis förflyttningsplaner och tjänstgöringsförhållanden av temporär karaktär. Beslut rörande överföring av handling till P I-dossier fattas efter hand under den tid genomgången pågår av chefen för administrativa avdelningen eller hans ställföreträdare.

För det andra kommer genomgången att syfta till utsortering av visst material som föreslås för förstöring. Härvidlag bör i första hand ifrågakomma handlingar som avser tjänstemans personliga förhållanden och icke är av betydelse för en aktuell bedömning av vederbörandes tjänstbarhet. Handling som avser tjänstemans personliga förhållanden är i detta sammanhang material vars allmänna tillgänglighet kan befaras inkräkta på tjänstemannens personliga integritet och privatlivets helgd.

Därest personalorganisationerna så önskar skall genomgången ske under medverkan av en av personalorganisationerna utsedd gemensam representant.

När genomgången är avslutad kommer att kallas till ett sammanträde med representanter för samtliga personalföreningar. Härvid kommer att lämnas en redovisning av genomgångens resultat och av ambassadör Kleens förslag beträffande de hänsynstaganden som bör ligga till grund för beslut rörande handlingarnas fortsatta förvaring eller förstöring. Ett beslut rörande förstöring kan endast fattas i konselj.

Förvaring av personalinformation

1. Till departementet inkommer från utrikesrepresentationen, från andra myndigheter och från enskilda meddelanden, som rör tjänstemännens tjänstgöring, förflyttningar, önskemål, hälsa och omständigheter i övrigt som av brevskrivaren bedömts vara av betydelse för vederbörandes tjänstbarhet och lämplighet för viss befattning.

Till utlandsmyndigheterna inkommer, om ock i mera begränsad utsträckning, motsvarande typ av meddelanden.

2. Med hänsyn till gällande bestämmelser rörande offentlighet och sekretess är större delen av denna information (vare sig den föreligger som officiell skrivelse, handbrev eller "bläckbrev" och oavsett den försetts med påteckningen "privat", "personligt" el. dyl.) att betrakta som *allmän*, och ofta även som offentlig handling. För vissa av dessa handlingar gäller att det av uppenbara skäl är väsentligt att de handlägges och förvaras på ett

sådant sätt att skyddet av berörda tjänstemäns personliga integritet blir så tillfredsställande som möjligt. Detta innebär för det första att den berörda tjänstemannen själv, i den mån gällande lag icke föreskriver annat, skall ha tillgång till informationen ifråga. För det andra bör, inom den ram som gällande lag medger, okontrollerad insyn i sådan information begränsas.

3. Sådan här ifrågavarande handling som på departementet bedöms innehålla information av betydelse för vederbörandes personliga integritet förvaras i departementet på dossier Pp 1. Beslut om sådan förvaring fattas inom departementet av chefen för administrativa avdelningen eller dennes ställföreträdare. Avsändaren av en dylik handling kan genom påteckning begära att den förvaras på den berörde tjänstemannens Pp 1-dossier. Om departementet finner anledning att icke bifalla sådan begäran, skall avsändaren underrättas härom.

4. För Pp 1-arkivet som förvaras på administrativa avdelningen under avdelningschefens ansvar och kontroll finnes ett särskilt öppet diarium. Varje tjänsteman kan när som helst begära ett diarieutdrag utvisande det aktuella läget på hans eller hennes Pp 1-dossier.

5. Handlingar i säkerhetsärenden (rikets säkerhet, förhållande till främmande makt, misstanke för brott m. m.) (sekretesslagen §§ 3, 10 m. fl.) förvaras och handlägges enligt kabinetssekreterarens/säkerhetschefens instruktioner.

Vissa handlingar av karaktär att falla under § 14 sekretesslagen förvaras enligt särskilda anvisningar från chefen för administrativa avdelningen.

6. Departementets Pp 1-arkiv genomgås minst vartannat år varvid handlingar vars aktualitet eller karaktär ej längre motiverar förvaring på Pp 1-dossier överföres till annan förvaring (t. ex. vanlig P 1-dossier eller arkivets valv).

7. Användning av Pp 1-handlingar vid utlandsmyndighet bör begränsas till ett minimum. För sådant material, som skall förvaras av myndighetens chef, gäller också vad som sagts ovan. Frågan om vid utlandsmyndighet förvarat Pp 1-material skall diarieföras separat, må avgöras av utlandsmyndighetens chef. Handlingar som utan olägenhet kan förvaras på tjänstemannens Pp 1-dossier i departementet skall överföras dit. Vid utlandsmyndighet får icke finnas Pp 1-handlingar för annan än där tjänstgörande personal. Då en tjänsteman avslutar sin tjänstgöring skall dessa handlingar insändas till departementet.

Samtliga utlandsmyndigheter instrueras härmed att snarast möjligt och senast den 5 januari 1974 till departementet insända vid myndigheten förvarade Pp 1-handlingar för annan än där tjänstgörande personal.

Den redovisning som i den förstnämnda skrivelsen utlovats rörande ambassadören Kleens gallringsförslag m. m. lämnades vid sammanträde den 8 februari 1974.

Från det protokoll som hölls vid sammanträdet intages här följande:

En av Kleen upprättad, här bifogad promemoria med redogörelse för uppdraget och förslag till åtgärder distribuerades till mötesdeltagarna. Erland Kleen omtalade att han gått igenom varje handling som fanns förvarad på Pp 1-dossiererna och antecknat föreslagen åtgärd. De handlingar som föreslogs kvarligga på Pp 1-dossier utgjordes av

a) tjänstgöringsbetyg

b) intyg i övrigt (i form av betyg, skrivelser eller brev) som innefattar en bedömning av vederbörandes tjänstbarhet

c) upplysningar om vederbörandes eller hans resp. hennes familjs hälsotillstånd (i form av läkarintyg eller privat korrespondens mellan tjänstemannen resp. dennes familj och personalledningen)

d) upplysningar om vederbörandes privatliv av sådan karaktär att de med hänsyn till tjänstemannens personliga integritet bör skyddas och som är av betydelse för vederbörandes tjänstbarhet.

Det material som avskilts från Pp I-dossiererna för överföring till P I-dossier avsåg sådana handlingar, som förlorat sin aktualitet och som icke berörde material som redovisats under a)–d). Hit hörde bl. a. skrivelser rörande förflyttningsplaner och tjänstgöringsförhållanden av temporär karaktär. Återstående handlingar, som huvudsakligen berörde tjänstemannens personliga förhållanden men som icke var av betydelse för en aktuell bedömning av vederbörandes tjänstbarhet, borde enligt Kleens förslag avställas (= överföras till arkivet för förvaring i depå) eller utgallras (= förstöras).

Det kan vidare från protokollet antecknas, att chefen för administrativa avdelningen upplyst, att han fattat beslut att den av Kleen förordade överföringen till P I-dossier skulle verkställas.

Rörande den andra cirkulärskrivelsen har kabinetssekreteraren upplyst, att däri intagna föreskrifter om förvaring och diarieföring av personalinformation samt om insortering i Pp I-akt var av provisorisk karaktär och avsedd att utgöra underlag för senare, mera definitiva regler.

Det ovan nämnda sammanträdet den 8 februari 1974 var av informativ karaktär. Den 29 mars 1974 hölls ett sammanträde med representanter för personalorganisationerna för samråd angående hur man skulle förfara med Pp I-materialet. Vid sammanträde med företagsnämnden den 3 maj 1974 lämnade ordföranden i nämnden, ambassadören Lind, en redogörelse för samrådsmötet och redovisade en del statistiska uppgifter till belysning av Pp I-materialets omfattning och fördelning. Lind uppgav därvid att ca 2 000 handlingar (500 avseende diplomatiska tjänstemän och 1 500 övriga) hade överförts till P-arkivet för bindning på vanlig P I-dossier, att ca 2 500 handlingar hade överförts till valv i stora arkivet samt att till samma valv dessutom förts samtliga handlingar (2 000) som var äldre än 10 år. Kvarliggande på Pp I-dossierer var 3 400 handlingar (1 450 avseende diplomatiska tjänstemän och 1 950 övriga), fördelade på cirka 900 dossierer.

Lind omtalade också vid företagsnämndens sammanträde att personalorganisationerna vid samrådsmötet redovisat sina huvudsynpunkter på Pp I-materialet. Med något undantag hade organisationerna uttalat att allt äldre material borde förstöras. Med två undantag hade dock organisationerna uttalat att de intill dess annan lösning beslutats inte hade något att erinra mot att de utfärdade provisoriska bestämmelserna rörande Pp I-materialet tillämpades.

Den 12 augusti 1974 utskickades från administrativa avdelningen ett cirkulär, nr 116, angående Pp I-akterna till all utsänd personal vid utlands-

myndigheterna och till all hemmavarande personal som tjänstgjort utomlands. I cirkuläret ställdes vissa frågor angående vederbörande tjänstemans åsikt om förvaringen och hanteringen av Pp I-materialet.

(I beslutet redovisades härefter de frågor som i cirkuläret ställdes till personalen liksom en inom den administrativa avdelningen upprättad sammanställning över de inkomna svaren. Av utrymmesskäl återges inte här dessa delar av beslutet.)

Slutligen skall nämnas, att kabinetssekreteraren vid samtalet den 29 maj 1975 anförde följande rörande Pp I-akterna:

Till att börja med kan nog konstateras att Pp I-materialet är mindre frekvent än tidigare beroende bl. a. på att utomlands stationerade tjänstemän kan resa hem oftare än förut. Härigenom får de också bättre möjligheter att muntligen anmäla personliga problem o. d. Pp I-akterna spelar inte sådan roll i personalplaneringsarbetet som kanske antagits. När man i ett befodrings- eller förflyttningsärende har att bedöma en tjänstemans lämplighet för den tilltänkta tjänsten måste man givetvis beakta allt vad som är känt om honom eller henne. Det gäller här kunskaper som erhållits på grund av personlig kännedom om tjänstemannen, på grund av bedömningar av hans eller hennes arbetsprestationer av olika slag och mycket annat. Åströms erfarenhet tyder på att det mesta som förekommer i en tjänstemans Pp I är känt på andra vägar av beslutsfattarna. Det torde vara sällsynt – om det ens förekommer – att man t. ex. i ett befodringsärende plockar fram vederbörandes Pp I akt och direkt därur hämtar uppgifter. Å andra sidan synes det svårt att förbjuda utomlands placerade tjänstemän att skriva till Stockholm om personliga problem och annat. Man behöver ibland skriva av sig. Därav följer emellertid att sådana brev kan innehålla uppgifter som är känsliga för brevskrivaren själv, hans familj eller andra – uppgifter som borde skyddas mot obehörig insyn. Inom UD överväger man för närvarande att i en eller annan form ge till känna sin mening i sek-
retessfrågan och att eventuellt komma med något förslag till lösning.

JO Lundvik gjorde härefter följande sammanfattning och bedömning.

Som framgår av den genomgång jag gjort av ett antal Pp I-akter upptar dessa handlingar av tämligen skiftande innehåll. En betydande del av aktmaterialet består av tjänstgöringsbetyg, bedömningspromemorior och dylikt. Huvuddelen av de återstående handlingarna utgörs av brev och annan korrespondens från och till utomlands stationerad personal. Korrespondensen rör i allmänhet dels tjänstemans egna förhållanden såsom hans tjänstgöring, hälsa eller familjeomständigheter och dels motsvarande förhållanden beträffande underordnad personal. Förekomsten av dylika handlingar är tydligen att se mot bakgrunden av de alldeles särskilda omständigheter under vilka den utomlands placerade personalen har att fullgöra sin tjänstgöring och som avsevärt skiljer sig från vad som gäller för

tjänstemän i förvaltningen i allmänhet. Av min genomgång av aktmaterialet framgår också att de berörda akterna förvaras under lås och över huvud taget behandlas med diskretion. Anledningen härtill är naturligen att handlingarna ofta innehåller uppgifter av så känslig privat natur att de inte bör komma till obehörigas kännedom.

I sin anmälan till JO har Ström och Burman hemställt, att JO:s utredning även skulle innefatta konklusioner vis-à-vis de konsekvenser i positiv respektive negativ riktning som förekomsten av Pp I-handlingarna förorsakat utrikesförvaltningens personal med anhöriga. Anmälarna har inte närmare utvecklat vad de avsett med denna hemställan. Jag har emellertid uppfattat anmälarna så att de menar att Pp I-systemet i sig självt kan ha både för- och nackdelar för de anställda och deras anhöriga.

De positiva sidorna av systemet faller omedelbart i ögonen. Att en utomlands placerad tjänsteman på detta sätt kan förtroendefullt framlägga sina önskemål och sina personliga problem i samband med omplaceringar och dylikt bör vara ägnat att främja möjligheterna för honom eller henne att få sina intressen beaktade. Liksom det givetvis ökar möjligheterna för ledningen att vid personalplaneringen placera "rätt man på rätt post".

Det är betydligt svårare att bilda sig någon uppfattning om systemets eventuella negativa sidor. Vad man här i första hand kan tänka sig är att dåligt grundade negativa eller eljest orättvisa omdömen om en underordnad tjänsteman, vilka denna kanske inte känt till och därför inte kunnat bemöta, verkat i ofördelaktig riktning för honom eller henne. I detta sammanhang bör emellertid observeras kabinetssekreterarens förut återgivna uttalande om att Pp I-akterna inte spelar sådan roll i personalplaneringsarbetet som kanske antagits. Det har också upplysts att betyg och andra omdömen om tjänsteman numera delges vederbörande som därvid får tillfälle till bemötande. Jag har sett sådana fall. I avsaknad av konkreta exempel har jag för egen del inte funnit belägg för att Pp I-systemet såsom sådant, i allt fall numera, är ägnat att medföra någon rättsosäkerhet för tjänstemännen eller eljest har påtagliga negativa konsekvenser för dem.

Den oro som givit sig till känna i varje fall på vissa håll bland utrikesförvaltningens personal får nog antagas till en icke obetydlig del ha sin grund i att Pp I-systemet tidigare varit föga känt bland personalen. Av den redovisning jag lämnat ovan framgår emellertid att frågan om Pp I-akterna vid flera tillfällen under senare år debatterats i utrikesdepartementets företagsnämnd och att det i samband därmed från ledningens sida lämnats tämligen utförliga uppgifter om systemet.

Oaktat vad ovan anförts kvarstår en del svårlösta problem när det gäller Pp I-systemet. Från en del håll inom personalen har yrkats att Pp I-akterna skall förstöras. Frågan har uppenbarligen flera sidor vilket också framhållits under diskussionerna i företagsnämnden. Men även om man skulle bestämma sig för att förstöra det nu befintliga aktmaterialet helt eller delvis återstår spørsmålet om framtiden. Det synes svårt att förhindra utom-

lands tjänstgörande befattningshavare att skriva till departementet om önskemål beträffande omplacering och dylikt och om personliga problem som har samband med deras tjänstgöring. På ett sätt är det ju helt enkelt fråga om ett slags personalvård.

Ett annat problem — om systemet skall finnas kvar — gäller vilka slags handlingar som bör inläggas i Pp I-akterna. Vissa gallringar har skett i det befintliga materialet. En del handlingar har sålunda förts över från Pp I-akter till öppna personalakter. Huvudsakligen har emellertid gallringen bestått i att äldre handlingar överförts till arkivet men kvarligger där i Pp I-akter. Denna gallring utgör således endast en provisorisk lösning. För egen del har jag funnit mig böra ifrågasätta om det är motiverat att tjänstgöringsbetyg, bedömningspromemorior och dylikt ingår i Pp I-akterna. En öppnare redovisning av detta slag av handlingar synes kunna försvaras. Frågan härom får måhända sin lösning om ändrade former införs för handläggningen av personalärenden.

Det tredje och utan tvekan svåraste problemet om Pp I-systemet bibehålls utgör sekretessfrågan. Vissa handlingar som avhandlar säkerhetsincidenter kan möjligen åtnjuta sekretesskydd enligt 10 § sekretesslagen. I fråga om handlingar som berör förhållandet till främmande makt torde 3 § sekretesslagen kunna åberopas. Även 14 § kan bli aktuell såvitt rör handlingarangående sjukvård m. m. För huvudparten av handlingarna föreligger emellertid inte något lagligt sekretesskydd. Det oaktat är ju innehållet i många av dessa handlingar av sådan natur att det inte bör komma till obehörigas kännedom, eftersom det rör rent privata förhållanden som tjänstemannen velat delge departementet. Ett sekretessbehov föreligger alltså såvitt gäller detta slag av handlingar i Pp I-akterna. Ledningen i utrikesdepartementet är medveten om detta dilemma och kabinetssekreteraren har för mig upplyst, att man inom departementet överväger att i samband med behandlingen av offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs förslag till ny sekretesslag, som icke heller det innefattar någon lösning på förevarande problem, i en eller en annan form ge till känna sin mening i sekretessfrågan och att eventuellt komma med något förslag till lösning på problemet.

Jag finner det inte ankomma på mig att framföra något förslag till lösning av de problem som är förknippade med Pp I-systemet eller ge något råd i saken. Det ankommer i första hand på utrikesledningen och i sista hand på regeringen att taga ställning härutinnan.

Mitt bedömande måste inskränka sig till frågan huruvida någon befattningshavare som står under min tillsyn gjort sig skyldig till fel eller försumelse i sin befattning med Pp I-akterna eller om systemet med akterna medfört skada för enskild tjänsteman eller annan. Jag har inte funnit belägg för att så skulle vara fallet och lämnar därmed frågan om Pp I-akterna.

JO:s beslut berörde även vissa andra frågor, såsom om utrikesdepartementet bort ingripa på ett tidigare stadium i Limaaffären, vissa uttalanden av biträdande utrikesrådet Olov Ternström i ett brev till förste byråsekreteraren Per Ström m. m. Dessa delar har, såsom varande av mindre intresse, här uteslutits.

Diskriminering i platsannonser

Den 20 oktober 1975 meddelade JO Lundvik följande beslut i ett på hans initiativ upptaget ärende.

Sedan snart trettio år gäller att statsmyndighet inte får förbehålla viss tjänst eller uppdrag för endast män eller endast kvinnor. Enligt kungörelsen den 15 juni 1945 (SFS 1945: 424) som trädde i kraft den 1 januari 1946 fick sådant förbehåll icke uppställas utan Kungl. Maj:ts medgivande. Dessa regler mot diskriminering i fråga om kön fick i vad gäller åldersvillkor sin motsvarighet i ett cirkulär till statsmyndigheterna den 26 augusti 1960 (SFS 1960: 538) vari Kungl. Maj:t gjorde myndigheterna uppmärksamma på ett uttalande av utredningen om äldre arbetskraft i statstjänst, av innehåll att faktiska åldersgränser ej borde införas genom att i samband med ledigannonsering etc. önskemål om viss ålder uttalades. Såväl kungörelsen som cirkuläret har numera ersatts av kungörelsen den 13 april 1973 (SFS 1973: 279) om förbud mot köns- eller åldersdiskriminering vid tillsättning av tjänst. Enligt denna får myndighet inte förbehålla tjänst eller uppdrag åt endast män eller endast kvinnor eller vid ledigförklaring av tjänst uttala önskemål om manlig eller kvinnlig sökande. Viss övre åldersgräns får ej heller sättas som villkor i motsvarande sammanhang.

Under år 1969 gjorde jag i anledning av klagomål och vissa tidningsartiklar en undersökning av förekomsten av diskriminering i meddelanden om lediga platser och platsannonser. Undersökningen, som omfattade annonser i dagstidningar samt vissa av länsarbetsnämnden i Stockholms län utgivna platslistor, tog främst sikte på de statliga myndigheternas handlande. Det visade sig att de inledningsvis nämnda, då gällande, föreskrifterna ej sällan åsidosattes av myndigheterna. Undersökningen och mina därav föranledda uttalanden finns redovisade i JO:s ämbetsberättelse 1970 s. 387 ff. Med anledning av vad jag framhållit utgav arbetsmarknadsstyrelsen den 19 maj 1970 ett cirkulärmeddelande, A 21/1970, till samtliga länsarbetsnämnder. Därin gavs anvisningar för redigering av platsinformation i regionala och lokala platslistor. Därvid föreskrevs bl. a. att arbetsförmedlingarna inte borde ställa sina resurser till förfogande för att distribuera platsinformation, som innehöll köns- eller åldersvillkor och som därmed motarbetade

arbetsmarknadsverkets klart uttalade intentioner att söka undanröja diskriminerande drag i rekryteringspraxis.

Det må här inskjutas att de s. k. platslistorna, som innehåller information om lediga platser i såväl allmän som enskild tjänst, utgörs av tryckta eller stencilerade blad från arbetsförmedlingarna. De innehåller en uppräkningslista av ledigförklarade anställningar, av företag som söker arbetskraft samt ofta kortfattade beskrivningar av önskade kvalifikationer hos arbetstagaren samt av arbetets art. Listorna tillhandahålls de vid förmedlingarna anmälda arbetssökandena. I de större städerna trycks listorna i kvällstidningsformat under natten och utkommer i tre delar varje dag. Vid andra arbetsförmedlingar utges stencilerade listor, vilka tar två-tre dagar att producera.

Såsom framgår av det följande har mina ingripanden i fråga om utformningen av platsannonser o. d. alltmer kommit att inriktas på hur de under arbetsmarknadsstyrelsens lydande organen tillämpat styrelsens anvisningar för platslistorna. Undersökningarna har givetvis samtidigt haft till syfte att utröna om statsmyndigheterna själva vid sin annonsering iakttagit förbudet mot köns- eller åldersdiskriminering.

Under år 1970 (se JO:s ämbetsberättelse 1971 s. 486 f) lät jag företa en ny undersökning. Den var av väsentligt större omfattning än den år 1969 gjorda och innefattade bl. a. genomgång av platslistor från samtliga arbetsförmedlingskontor där sådana listor framställdes. Undersökningen gällde annonser och listor som publicerats under en augustivecka 1970. Det visade sig att det fortfarande i stor omfattning förekom, att platsnotiser upptog villkor i fråga om kön eller ålder. Oftast härrörde dessa notiser från privata arbetsgivare men det förekom även fall avseende anställning hos allmänt organ. Jag redovisade mitt undersökningsresultat i en skrivelse till arbetsmarknadsstyrelsen varvid jag påpekade att cirkulärets anvisningar icke blivit efterföljda i alla fall. Jag förklarade mig utgå ifrån att styrelsen skulle ägna hithörande frågor fortsatt uppmärksamhet och vidta de ytterligare åtgärder som kunde anses motiverade. Vissa upptäckta fel vid statlig myndighets rekrytering blev föremål för särskild granskning från min sida.

Under år 1972 (se JO:s ämbetsberättelse 1974 s. 523) lät jag ånyo granska platslistor från samtliga arbetsförmedlingskontor, denna gång från en junivecka under året. Dessutom granskades platsannonser i vissa dagstidningar. I de senare fanns mycket ofta annonser från privata arbetsgivare upptagande villkor om visst kön eller viss ålder. Några annonser från statlig myndighet som upptog köns- eller åldersvillkor påträffades däremot icke. Vad angick platslistorna visade undersökningen att det i stor utsträckning förekom att platsnotiser utformades på ett sätt som stred mot arbetsmarknadsstyrelsens nyssnämnda cirkulär. I samtliga platslistor påträffades notiser med villkor om kön eller ålder. Övervägande antalet härrörde från privata arbetsgivare. I vissa fall var det kommunal myndighet som låtit införa notisen och i något enstaka fall var det en statlig myndighet

som sökte arbetskraft.

I en skrivelse till arbetsmarknadsstyrelsen den 3 augusti 1972 anförde jag bl. a. att det syntes mig beklagligt att styrelsens anvisningar inte åttlyd- des bättre. Som en tänkbar förklaring angav jag att de anvisningar arbets- förmedlingarna fått inte alltid stämde överens med arbetsgivarnas önske- mål. Som stöd för denna teori hänvisade jag till klagomål som under år 1972 anhänggjorts hos JO av en privat arbetsgivare. Denne hade önskat anställa en flicka men av arbetsförmedlingen tvingats att utforma sin plats- notis så att könsvillkoret ej kom fram. Enligt vad klaganden påstod blev följden att en mängd pojkar och äldre män ringde och sökte platsen till olä- genhet både för dem själva och för klaganden.

Arbetsmarknadsstyrelsen inkom med begärt yttrande i anledning av vad jag anført i skrivelsen. Yttrandet, som i sin helhet finns intaget i 1974 års ämbetsberättelse s. 527 f. avslutades med att styrelsen utfäste sig att utfär- da nya anvisningar till länsarbetsnämnderna samt att i framtiden regelbun- det inventera platslistornas innehåll i fråga om bl. a. köns- och åldersangi- velser.

Arbetsmarknadsstyrelsen utgav kort därefter, den 20 november 1972, ett cirkulärmeddelande till samtliga länsarbetsnämnder, nr E 4/1972, vari styrelsen gav länsarbetsnämnderna del av styrelsens yttrande till JO samt föreskrev följande.

I fortsättningen får köns- eller åldersangivelser i arbetsförmedlingarnas platslistor förekomma i nedan angivna tre fall:

då lagar och författningar, avtal etc. föreskriver viss ålder;

clå angivande av kön och ålder motiveras av *arbetsmarknadspolitiska skäl*, exempelvis för att underlätta för vissa sökandegrupper att få arbe- te;

då i Nordisk yrkesklassificering (NYK) fastställda yrkesbenämningar användes.

I en skrivelse till arbetsmarknadsstyrelsen den 15 januari 1973 anförde jag därefter följande.

Såsom framgår av den här förut lämnade redogörelsen har mina ingri- panden på de aktuella områdena med tiden fått en något ändrad inriktning. Till en början avsåg min granskning endast frågan, om statliga myndighe- ter iakttog de för dem gällande bestämmelserna när de sökte arbetskraft. Senare har jag funnit anledning att ingå även på andra, närliggande spörs- mål och då främst på frågan, hur de under arbetsmarknadsstyrelsen lydand- de organen tillämpat styrelsens anvisningar för utformningen av de s. k. platslistorna vilka upptar information om lediga platser i både allmän och enskild tjänst.

I vad gäller statsmyndigheternas egen annonsering förefaller det som en successiv förbättring inträtt.

Även om det fortfarande kan förekomma felgrepp, har respekten för gäl- lande bestämmelser påtagligt ökat. Detta gäller såväl vid annonsering i dagspressen som vid anlitandet av platslistorna.

Några föreskrifter som direkt vänder sig mot uppställande av köns- eller åldersvillkor vid tillsättandet av kommunala tjänster har icke meddelats. Än mindre gäller något förbud för privat arbetsgivare att uppställa sådana villkor. Arbetsmarknadsstyrelsen har emellertid, som tidigare framhållits, lämnat arbetsförmedlingarna anvisning att vid redigering av platsnotiser icke ställa sina resurser till förfogande för att distribuera platsinformation som innehåller köns- eller åldersvillkor. Anvisningarna får ses som ett led i arbetsmarknadsstyrelsens – enligt min mening högst vällovliga – strävan att söka undanröja diskriminerande drag i rekryteringspraxis.

Den granskning jag låtit utföra av platslistorna under år 1970 och 1972 har gett vid handen, att notiserna ganska ofta utformats på sätt som kunnat inge uppfattningen att arbetsgivaren efterfrågade personer av visst kön eller av viss ålder. I vad gäller notiser som kan tolkas så att endast män eller endast kvinnor efterfrågas möter det problemet att man på arbetsmarknaden alltjämt i viss utsträckning använder yrkesbenämningar som är könsbundna. Arbetsmarknadsstyrelsen hävdar i sitt remissvar, att yrkesbenämningar som överensstämmer med Nordisk yrkesklassificering måste få användas även om de är könsbundna. Frånräknas de fall där notiserna endast genom användande av en sådan benämning ger uttryck för könsbundenhet, kvarstår likväl ett betydande antal notiser som innehåller villkor om kön och som följaktligen klart strider mot styrelsens anvisningar i deras ursprungliga utformning. Även villkor om ålder har påträffats i åtskilliga fall.

Att arbetsförmedlingarna inte ställt sig styrelsens anvisningar bättre till eftertänktelse är otillfredsställande. Styrelsens i remissyttrandet uttalade avsikt att med regelbundna mellanrum låta göra inventering av platslistornas innehåll framstår därför som ett lämpligt initiativ. Det rör sig ju här inte bara eller främst om en ordningsfråga. Bakom arbetsmarknadsstyrelsens anvisningar står ju en strävan att komma till rätta med ett samhällligt problem av allvarlig art, nämligen köns- och åldersdiskrimineringen i arbetslivet. De avsteg som arbetsförmedlingarna gjort från styrelsens anvisningar har troligen i de allra flesta fallen sin orsak däri att förmedlingarna inte velat eller kunnat gå emot arbetsgivarnas bestämda önskemål. Könsrollstänkandet är nämligen alltjämt mycket utbrett och detsamma kan sägas om ålderstänkandet. Det fordras en fast övervakning från arbetsmarknadsstyrelsens sida för att lämnade anvisningar skall bli respekterade och inte stanna på papperet.

Mot bakgrund av vad nyss sagts om könsrolls- och ålderstänkandets alltjämt stora utbredning kan det diskuteras om inte arbetsmarknadsstyrelsen gick något för långt i sina första anvisningar. Det är inte möjligt att på en dag bryta invanda föreställningssätt och vanor. Ändrade regler för platslistorna kan endast påskynda en utveckling som redan är på gång. De kan inte åstadkomma någon omedelbar förändring. Det förtjänar ju också framhållas, att det inte ens inom statlig tjänst råder något absolut förbud mot annonsering efter enbart manlig eller enbart kvinnlig arbetskraft. Med Kungl. Maj:ts tillstånd – som dock lämnas endast sparsamt – kan sådant få förekomma. I lag och författning förekommer också bestämmelser om viss minimiålder för olika tjänster. Det kan inte förtänkas en enskild arbetsgivare, om han menar att han också bör kunna göra ett avsteg från vad som anses principiellt önskvärt. Om nu ett rigoröst fasthållande av mycket strikta anvisningar för platslistorna skulle medföra – såsom det stundom antytts – att arbetsgivare föredrar att anlita andra vägar för sin rekryte-

ring, t. ex. annonsering i dagspressen, så har ju intet vunnits. Snarare har syftet med anvisningarna blivit förfelat.

Jag vill här också säga, att vad man strävar efter inte enbart är ändrad utformning av platsannonseringen utan ytterst en ändring av principerna för arbetsgivarnas urval bland de sökande, eller med andra ord att de vid tillsättandet av lediga tjänster inte utan vidare skall låta visst kön eller viss ålder få företräde. Vägen till detta mål är lång och mödosam. Jag föreställer mig att det stundom kan bli nödvändigt att ta det med lämpor.

När arbetsmarknadsstyrelsen nu gjort vissa modifikationer av anvisningarna, ger åtgärden icke anledning till erinran från min sida. Fastmer finner jag det tydligt att vissa uppmjukningar var erforderliga. Jag ingår inte på någon detaljgranskning av anvisningarna i deras nya utformning men förutsätter att arbetsmarknadsstyrelsen följer utvecklingen med uppmärksamhet och gör de ändringar i ena eller andra riktningen som kan visa sig erforderliga.

I ett cirkulärmeddelande den 3 december 1973, nr E 15/1973, till samtliga länsarbetsnämnder redovisade arbetsmarknadsstyrelsen en inventering av köns- och åldersvillkor i platslistorna från vecka nr 25 år 1973. Styrelsen uttalade bl. a. att det visat sig att antalet köns- och åldersangivelser i listorna avtagit mycket markant jämfört med tidigare undersökning (som avsåg motsvarande vecka under år 1972). Vid jämförelsen hade beaktats att angivande av kön och ålder i vissa fall blivit tillåtet efter den första undersökningen (dvs. genom ovan citerade anvisningar från styrelsen i cirkulärmeddelandet den 20 november 1972, nr E 4/1972).

Vidare bör nämnas att genom kungörelsen (1974: 333) om ändring i kungörelsen (1970: 180) om statligt regionalpolitiskt stöd särskilda villkor meddelats för försöksverksamhet i fråga om lokaliseringsstöd och utbildningsstöd. I en nyinförd paragraf, 48 a §, sägs att under tiden den 1 juli 1974–den 30 juni 1976 gäller, utöver vad som tidigare föreskrivits i kungörelsen, som villkor för lokaliseringsstöd och utbildningsstöd, att minst 40 procent av det antal arbetsplatser som tillkommer hos den som beviljats sådant stöd skall förbehållas vardera könet.

Vad gäller frågan om åldersvillkor må nämnas lagen (1974: 13) om vissa anställningsfrämjande åtgärder, vilken trädde i kraft den 1 juli 1974. Lagen innehåller bl. a. regler som syftar till att åstadkomma bättre möjligheter för äldre arbetstagare att behålla eller erhålla anställning på den öppna arbetsmarknaden.

Jag har nu funnit lämpligt att fullfölja det arbete som från min sida nedlagts på granskning av platslistor och platsannonser. Från samtliga länsarbetsnämnder har därför hit inforrats de platslistor som var aktuella för vecka 10 (3–8 mars) år 1975. Dessa listor, ävensom annonser i dagspress och i Post- och Inrikes Tidningar för samma tid, granskades därefter på ombudsmannaexpeditionen. Undersökningen av tidningsannonserna avsåg statliga och kommunala myndigheters annonsering. Det framkom inte något fall där gällande regler åsidosatts. Vid granskningen av platslistorna

iaktogs däremot ett mindre antal fall där notiserna innehöll formuleringar som kunde anses diskriminerande i köns- eller åldershänseende. Vid ett samtal den 22 maj 1975 på ombudsmannaexpeditionen med byråchefen Ragnar Thoursie, arbetsmarknadsstyrelsen, och byrådirektören Gustav Nilsson, länsarbetsnämnden i Göteborg, redovisade jag undersökningsresultatet. Vid samtalet överenskoms att arbetsmarknadsstyrelsen skulle, efter att ha underställt länsarbetsnämnderna vissa angivna formuleringar, avge yttrande hit. Vilka formuleringar det rörde sig om kan utläsas av styrelsens nedan återgivna yttrande.

Arbetsmarknadsstyrelsen överlämnade därefter hit en den 11 augusti 1975 dagtecknad promemoria innehållande redovisning av berörda länsarbetsnämnders synpunkter samt styrelsens egna synpunkter i ärendet. Promemorian innehöll bl. a. följande.

Justitieombudsmannen har från länsarbetsnämnderna infordrat arbetsförmedlingarnas platslistor för vecka 10 år 1975 och granskat dessa vad avser angivande av kön i beskrivningarna av de lediga platser som publicerats i listorna.

Efter JO:s granskning har företrädare för arbetsmarknadsstyrelsen vid en överläggning den 22 maj 1975 informerats av JO om dennes iakttagelser och fått framföra sina synpunkter i anslutning härtill. Vid genomgången uppehöll sig styrelsens representanter särskilt vid fall då angivande av kön syntes motiverade av arbetsmarknadspolitiska skäl. Efter denna överläggning kvarstod ett antal yrkesbenämningar och andra uttryck i platsbeskrivningarna som styrelsen önskade underställa länsarbetsnämnderna för yttrande. De formuleringar det gällde var följande:

yrkesbenämningarna "damfrisörska", "restaurangkassörska", "städerska" och "servitris" samt uttrycken "industristädare, manlig", "yngling" och "ung grabb" i några platsbeskrivningar.

Därutöver uttalade JO önskemål om en rekommendation från arbetsmarknadsstyrelsen till arbetsförmedlingarna om ett bestämt uttryck att användas i stället för den flora som idag användes i arbetsförmedlingarnas platslistor av typen "värnplikten fullgjord, vplklar, vplfri, bör ha fullgjort militärtjänst, ett par år kvar till militärtjänst" osv.

Länsarbetsnämndernas yttrande

Arbetsmarknadsstyrelsen har begärt länsarbetsnämndernas yttrande över de fall av könsangivelser i arbetsförmedlingarnas platslistor under vecka 10, 1975, som enligt vad ovan sagts JO har anmärkt på.

Anmärkningarna gäller i 21 fall *avvikelser från yrkesbenämningar* som används i NYK. Därvid har förmedlingarna använt benämningarna "damfrisörska", "restaurangkassörska", "städerska" och "servitris" i stället för "damfrisör", "restaurangkassör", "städare" och "servitör" som anges i NYK.

Av länsarbetsnämndernas yttrande framgår att de äldre feminina yrkesbenämningarna brukat användas av arbetsgivare, när dessa lediganmält platserna i fråga till förmedlingen. Förmedlingspersonalen har på grund av tidsbrist i de nu påpekade fallen inte tillräckligt kontrollerat gällande NYK-beteckningar före publiceringen i den lokala platslistan. På så vis har från NYK avvikande benämningar kommit att införas i platslistorna. Avvi-

kelserna från NYK har i 17 av de 21 angivna fallen en sådan förklaring, dvs. de har berott på tidspress vid redigering av platslistorna.

Av yttrandena i övrigt på denna punkt framgår följande. En länsarbetsnämnd säger att arbetsförmedlingarna fått anmärkningar från arbetsgivare inom restaurangbranschen, då förmedlingarna i platslistorna använt NYK-benämningen "restaurangkassör". Kvinnliga arbetssökande sägs ofta ha uppfattat denna beteckning som en upplysning om att de ledigförklarade platserna enbart var avsedda för manliga sökande, vilket inte varit fallet. En nämnd säger beträffande "servitris", att förmedlingen stått inför alternativet att antingen använda denna benämning eller avstå från platsen, då arbetsgivaren krävt att kvinnliga sökande skulle göras uppmärksamma på anställningen.

Anmärkningarna i övriga fem fall gäller uttryck som anger att *rekryteringen inriktats på manlig arbetskraft, speciellt yngre sådan*.

I ett fall har det i en platsbeskrivning angivits att anställningen avsåg "industristädare, manlig". Av nämndens yttrande framgår, att det gällde ett tungt arbete, något som lämpligen borde ha utskrivits i stället för "manlig".

I ett annat fall har förmedlingen vid rekrytering av plåtslagarelärling tillagt orden "ung grabb". Nämnden säger att tillägget på grund av förbiseende vid redigering av texten till platslistan kommit med vid publiceringen.

I tre ytterligare fall gällde anmärkningarna att ordet "yngling" angivits i platsbeskrivningarna för att markera att företagen i sin rekrytering sökte yngre manlig arbetskraft. Av nämndernas yttrande framgår följande.

I ett av dessa tre fall, vilket avsåg rekrytering av en symaskinsreparatör, hade förmedlingen uppfattat den publicerade uppgiften som ett krav från arbetsgivarens sida. I fråga om den andra platsen, som avsåg anställning på en mekanisk verkstad, hade arbetsplatsens sanitära utrustning inte medgivit att kvinnlig sökande kom i fråga. Det tredje fallet gällde rekrytering till en byggarbetsplats i ett Norrlandslän. Företaget i fråga hade sökt dispens från den könskvoterings som förekommer i samband med visst regionalpolitiskt stöd.

Arbetsmarknadsstyrelsens synpunkter

Vid sin granskning har JO infortrat samtliga lokala och regionala platslistor avseende vecka 10, 1975. Enligt en inom arbetsmarknadsstyrelsen gjord beräkning innehöll listorna 20996 platsnotiser. Av det totala antalet notiser fanns 244 som i någon form angav kön. JO har vid sin granskning påtalat formuleringarna i 26 av dessa notiser.

I det stora antalet platsbeskrivningar som sålunda gjorts och publicerats av arbetsförmedlingarna den aktuella veckan fanns det endast i några få fall könsangivelser som JO funnit anledning påtala. Arbetsmarknadsstyrelsen finner därför att personalen vid arbetsförmedlingarna allmänt synes vara väl medveten om och på ett mycket tillfredsställande sätt ha kunnat tillämpa gällande bestämmelser på området.

Styrelsen vill samtidigt framhålla vad som framkommit genom länsarbetsnämndernas yttrande, att flertalet påpekade avvikelser från de i Nordisk yrkesklassificering fastställda yrkesbenämningarna syns bero på att förmedlingarna i dessa fall inte haft tillräcklig tid till kontroll. Förhållandet har således ett samband med arbetsbelastningen på kontoren. Länsarbetsnämnderna har ändock påpekat för berörda förmedlingar, att kontrollen så vitt möjligt ytterligare skall förbättras.

Arbetsmarknadsstyrelsen har i ett tidigare yttrande till JO i ett motsvarande ärende framhållit att nya, könsneutrala yrkesbenämningar måste för att få tillräcklig genomslagskraft lanseras med bistånd av berörda organisationer på arbetsmarknaden, samtidigt som benämningarna införs i författningar, avtal, tjänsteförteckningar, läroböcker osv. Enligt erfarenheter vid arbetsförmedlingarna har de könsneutrala yrkesbenämningarna ännu inte överallt accepterats ute i arbetslivet, vilket gör arbetsförmedlingens användning av dessa besvärligare än eljest skulle ha varit fallet.

Syftet med könsneutrala yrkesbenämningar är att medverka till att bryta könsbarriärerna på arbetsmarknaden. Det har emellertid visat sig att sådana benämningar ibland tyvärr kan motverka arbetsförmedlingens målsättning att underlätta för kvinnor att söka arbete. Då den könsneutrala benämningen "kassör", "servitör" etc. som upptas i NYK, används i arbetsförmedlingens platslistor kan det medföra att kvinnor tror att de inte kan söka platsen i fråga. Det kan enligt styrelsens mening i sådana fall vara nödvändigt att efter yrkesbenämningen i texten göra tillägget "manlig eller kvinnlig".

Arbetsmarknadsverket har under de senaste åren fått nya anvisningar och nya hjälpmedel har ställts till förfogande av statsmakterna för att motverka arbetslösheten bland kvinnor. Sålunda tillämpas numera viss könskvotering i samband med regionalpolitiskt stöd (SFS 1970: 180 med ändringar 1974: 333 och 1975: 352), särskilda tjänster för ökad förmedling av kvinnlig arbetskraft har inrättats vid några arbetsförmedlingar (statsverksprop. 1974, bil. 13, s. 65, och InU 3, 1974, s. 18–19), ett särskilt utbildningsbidrag kan beviljas arbetsgivare som anställer kvinnor resp. män i vissa yrken som domineras av det motsatta könet (prop. 1975: 45) m. m. Det säger sig självt att dessa nya förutsättningar för arbetsförmedlingens verksamhet även måste återspeglas i redigeringen av arbetsförmedlingens platslistor. Man kan därför räkna med att angivande av kön i platsbeskrivningarna av arbetsmarknadspolitiska skäl kan behöva ske i ökad utsträckning.

På liknande sätt förhåller det sig med åtgärderna för att nedbringa arbetslösheten bland ungdom. Andelen arbetslösa under 20 år har varit markant högre än i åldrarna däröver. För att motverka denna ungdomsarbetslöshet har en rad nya slag av åtgärder på statsmaktens uppdrag vidtagits vid arbetsförmedlingarna i landet.

Arbetsmarknadsstyrelsen vill nämna detta senare förhållande eftersom de anmärkningar som JO riktat mot några formuleringar i platslistorna även gäller platsbeskrivningar där ungdom efterfrågas. Styrelsen hänvisar till de särskilda förklaringar som framförts av länsarbetsnämnderna i deras yttrande rörande detta senare slag av formuleringar. Styrelsen vill emellertid – tydligare än vad som framgår av länsarbetsnämndernas yttrande – framhålla, att även åldersangivelser av detta slag kan vara nödvändiga av arbetsmarknadspolitiska skäl och kan i framtiden behöva användas i ökad utsträckning.

Slutligen har JO önskat en mera enhetlig formulering i arbetsförmedlingens platslistor ang. värnplikt. I det yrkesorienterande material som utges av arbetsmarknadsstyrelsen används formuleringen "för manlig sökande fullgjord värnplikt". En sådan formulering torde även kunna användas i platslistorna.

Arbetsmarknadsstyrelsens allmänna uppfattning är att de bestämmelser som styrelsen enligt vad förut sagts utfärdade i november 1972 (cirkulär-

meddelande E 4/1972) visat sig ändamålsenliga och att deras tillämpning vid förmedlingarna inte annat än på några få undantag när givit anledning till anmärkning. Styrelsen anser vidare, att det knappast längre är möjligt att enbart utifrån förekomsten av vissa uttryck och beteckningar i platsbeskrivningarna sluta sig till om de är i överensstämmelse med nämnda anvisningar. Förhållandena i det enskilda fallet måste i regel beaktas och bedömningen ske mot bakgrund av arbetsmarknads- och sysselsättningsläget. Hänsyn måste också tas till att nya regler och nya metoder införts för att motverka sådana förhållanden på arbetsmarknaden, som tar sig uttryck i förhöjd arbetslöshet för kvinnlig arbetskraft och ungdom.

Arbetsmarknadsstyrelsen avser att fortsättningsvis i samband med löpande uppföljningar av innehåll i arbetsförmedlingens platslistor, för vilket nya rutiner kommer att utvecklas, särskilt beakta frågan om köns- och åldersangivelser i dessa publikationer.

Vid den nu genomförda undersökningen har icke påträffats något fall där statlig eller kommunal myndighet uppställt köns- eller åldersvillkor vid rekrytering av arbetskraft. Detta resultat är utomordentligt tillfredsställande.

Vad i övrigt gäller utformningen av de s. k. platslistorna — på vilka min uppmärksamhet som ovan sagts alltmera kommit att inriktas — har vid undersökningen av ett stort material endast ett fåtal fall (0,12% av hela antalet platsnotiser) iakttagits som föranlett fortsatt utredning. Huvuddelen av dessa fall har avsett avvikelser från de i Nordisk yrkesklassificering fastställda, könsneutrala yrkesbenämningarna. Av dessa har i sin tur övervägande delen förklarats bero på tidspress vid redigeringen av platslistorna. Tidsbristen har nämligen gjort att arbetsförmedlingarnas personal inte tillräckligt kontrollerat materialet före publiceringen i den lokala platslistan. Av arbetsmarknadsstyrelsens yttrande hit framgår att länsarbetsnämnderna för berörda förmedlingar påpekat att kontrollen såvitt möjligt skall förbättras. Återstående, ringa antal, fall vari en icke könsneutral yrkesbenämning kommit till användning är att hänföra till sådana, där antingen arbetsgivaren verkligen sökt personal av visst kön eller sådana där Nordisk yrkesklassificerings benämningar ännu inte vunnit gehör eller inte kommit att förstås på avsett sätt hos arbetsmarknadens parter. Jag vill här inskjuta att det förra fallet tillhör dem, där annonsen vid en strikt bedömning rätteligen borde ha uteslutits från platslistan medan de senare är sådana att endast en långsam tillvänjning eller attitydförändring kan åstadkomma en förbättring. Jag vill dock gärna tro att man i detta hänseende är på rätt väg.

Vidare har fem fall observerats där åldersvillkor medtagits i platsbeskrivning. I två av dessa har vederbörande länsarbetsnämnd uttalat att villkoret tillkommit av förbiseende. I återstoden av fallen, också dessa sådana där manlig arbetskraft efterfrågades, har den publicerade uppgiften tillkommit av andra skäl.

Slutligen har arbetsmarknadsstyrelsen rekommenderat ett bestämt ut-

tryck att användas i fall där arbetsgivaren vill att sökanden, om denne är manlig, bör ha fullgjort sin värnplikt.

Jag är nöjd med resultatet av den nu företagna undersökningen. Förhållandena har förbättrats avsevärt sedan min första granskning gjordes. Jag ser med tillfredsställelse att arbetsmarknadsstyrelsen även i fortsättningen kommer att följa innehållet i platslistorna.

Till sist några reflektioner i anledning av den inriktning arbetsmarknadspolitiken kommit att få under den senaste tiden.

Strävandena att få bort diskrimination ur platsannonser syftar ytterst till att bereda alla, oberoende av kön, ålder eller hälsotillstånd, möjlighet till yrkesarbete på i princip likvärdiga villkor. Enbart ett förbud mot viss utformning av annonser o. d. leder dock inte fram till målet. Det fordras att hela attityden inom arbetslivet blir en annan, att det inte längre framstår som något naturligt och godtagbart att vissa yrken skall vara reserverade för män eller för kvinnor. Gamla vanor och inrotade föreställningar måste brytas. Detta kan inte ske på en gång utan kräver tid. En utveckling är dock på gång och har påskyndats genom vissa åtgärder från statsmakternas sida. Dessa åtgärder syftar till att undanröja lokal eller regional snedrekrytering eller till att underlätta för vissa kategorier av potentiell arbetskraft, främst kvinnor och ungdomar som just slutat skolan, att få anställning. Bl. a. har könskvotering uppsatts som villkor för regionalpolitiskt stöd som kan erhållas i vissa delar av landet. Ytterligare må nämnas att arbetsmarknadsstyrelsen i juli 1974 fick en betydande personalförstärkning för att kunna öka insatserna för kvinnor som vill ut i förvärvslivet. Det förekommer också att tjänstemän från arbetsförmedlingarna söker övertala arbetsgivare att anställa kvinnlig arbetskraft.

Ytligt sett kan de nu berörda åtgärderna synas strida mot reglerna för hur platsannonser bör vara utformade. Åtgärderna måste emellertid bedömas mot bakgrund av hurdana förhållandena faktiskt är på arbetsmarknaden, där särskilt kvinnorna har stora svårigheter att slå sig fram. Syftet bakom åtgärderna är i princip detsamma som föranlett förbuden mot diskrimination i platsannonser: att ge envar en chans till arbete. Någon formell konflikt mellan diskriminationsförbuden och den nya arbetsmarknadspolitiken kan inte heller sägas ha uppkommit. Arbetsmarknadsstyrelsens regler medger ju undantag när så påkallas av arbetsmarknadspolitiska skäl. Vad angår de befattningar som åsyftas i 1973 års kungörelse om förbud mot köns- eller åldersdiskriminering torde dessa i praktiken icke ha berörts av de nya arbetsmarknadspolitiska åtgärderna.

Med dessa uttalanden avslutar jag ärendet.

Vissa övriga ärenden

Distribution av disciplinärendehandlingar till kommuns skolor

En lärare P klagade hos JO på handläggningen hos Huddinge kommun och läns skolnämnden i Stockholms län av ett disciplinärende mot henne. Hon påtalade därvid bl. a. att handlingarna i ärendet genom kommunens försorg distribuerats till alla skolor i kommunen och där hållits tillgängliga för läsning bl. a. på dagrummen.

Efter remiss yttrade sig skolstyrelsen över P:s påstående om distribution av handlingar.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik såvitt här är i fråga.

Vad gäller distributionen av handlingar i ifrågavarande disciplinärende till kommunens skolor och handlingarnas tillhandahållande där vill jag först framhålla, att det av allt att döma gällt offentliga handlingar, som vem som helst haft rätt att ta del av efter framställning. Överträdelse av någon sekretessföreskrift torde därför i och för sig inte ha skett. Det oaktat måste det enligt min mening betecknas som olämpligt och kränkande för P att på detta sätt och utan att begäran därom framställts lägga fram ifrågavarande handlingar, innefattande klagomål mot och kritiska uttalanden om P:s undervisning i ej avgjort disciplinärende, till påseende bland hennes kollegor i skolan och i övriga skolor i kommunen. Förfarandet har ingått som ett led i de rutiner som skolstyrelsen tillämpat i det i och för sig lovvärda syftet att informera skolpersonalen om skolstyrelsens arbete. Att just dessa bilagor till skolstyrelsens protokoll inte undantagits från distributionen och det generella tillhandahållandet – så som bort ske med hänsyn till deras ömtåliga personliga innehåll – synes ha berott på ren obetänksamhet. Med hänsyn härtill och då lämpliga åtgärder numera vidtagits för att undvika att liknande situationer åter uppstår, låter jag det stanna vid här gjorda uttalanden.

Kommunaltjänstemans bisyssla

I en skrift till JO påtalade en person bl. a. att byråföreståndaren W vid en kommuns hälsovårdsnämnd drev försäljning av monteringsfärdiga hus och av plasttankar för avloppsändamål.

Remissförfarande ägde rum.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik såvitt här är i fråga följande.

Statstjänstemannalagen, statstjänstemannastadgan och kommunaltjänstemannastadgan upptar vissa allmänna regler om tjänstemäns rätt till bisysslor. Ingen av dessa författningar är emellertid tillämplig på W såsom hälsovårdsinspektör och byråföreståndare. De enda uttryckliga bestämmelser som gäller för sådan tjänsteman är föreskrifterna i 8 § av 1970 års kollektivavtal för kommunala tjänstemän, ABT 70. Enligt nämnda paragraf är tjänsteman skyldig att efter anfordran anmäla bisyssla och lämna de uppgifter, som arbetsgivaren anser erforderliga för bisysslas bedömning. Där arbetsgivaren finner bisysslan inverka hindrande för arbetsuppgifterna

eller kunna påverka tjänstemannens handläggning av ärenden i tjänsten. äger arbetsgivaren, enligt vad i paragrafen vidare stadgas, meddela förbud mot bisysslans utövande. – Enligt 12 § lokal tjänstemannastadga för primärkommuner, TST, ankommer det på kommunens lönenmyndighet att pröva frågor rörande innehav av bisyssla enligt ABT 70, § 8.

Av utredningen framgår att lönenämnden – trots avstyrkanden från hälsovårdsnämndens sida – genom beslut den 5 november 1973 funnit tillräckliga skäl ej föreligga att meddela W förbud att inneha bisyssla.

W:s bisyssleverksamhet i vad den bestod i försäljning av avloppstankar o. dyl. har enligt min åsikt varit av sådan art och haft sådant samband med hans tjänstgöring som hälsovårdsinspektör/byråföreståndare att den kunnat påverka hans handläggning av ärenden i tjänsten. Jag kan därför inte ansluta mig till lönenämndens åsikt att tillräckliga skäl saknades att förbjuda W att inneha bisysslan. Här föreligger emellertid en fråga som ger utrymme för olika meningar, och jag vill inte direkt kritisera lönenämnden utan endast deklarerar att jag har en annan uppfattning. Än mindre vill jag kritisera W själv för att han hade denna bisyssla eftersom han i god tid påkallat arbetsgivarens prövning om bisysslans tillåtlighet.

Vad åter angår W:s verksamhet som ombud för Nyckelhus ger utredningen inte stöd för antagande att verksamheten haft sådant samband med W:s tjänst att hinder mött för honom att inneha denna bisyssla.

Byggnads- och planväsendet

Ansökan om byggnadslov aktualiserar behov av byggnadsförbud. Kan byggnadsnämnden då bordlägga ansökningen till dess förbudsfrågan avgjorts? Vidare fråga om länsstyrelsen – sedan frågan om byggnadslov genom besvär dragits under dess prövning – är oförhindrad att i anledning av besvären ta initiativ till införande av byggnadsförbud och i avbidan på sådant förbud låta anstå med besvärprövningen

Hos byggnadsnämnden i Ekerö kommun ansökte Ove Karlsson och Agneta Linghag om byggnadslov för tillbyggnad av enfamiljshus på fastigheten Rastatomten 29:1.

Byggnadsnämnden yttrade i beslut den 28 maj 1973.

För området gäller avstyckningsplan och utomplansbestämmelser. Byggnadsnämnden beslutar avslå ansökan om byggnadslov med motiveringen bl. a. att huset ändrar karaktär från fritidshus till permanenthus och permanent bosättning i området är olämplig ur kommunal synpunkt.

Över byggnadsnämndens beslut anförde Karlsson besvär hos länsstyrelsen i Stockholms län.

Byggnadsnämnden hemställde att besvären skulle lämnas utan åtgärd och hänvisade därvid till ett av stadsarkitekten den 21 augusti 1973 avgivet yttrande, i vilket anfördes bl. a. följande.

Att ge byggnadslov för permanentbebyggelse inom detta område får anses olämpligt, dels genom den blandbebyggelse som därigenom skapas och som på andra håll visat sig medföra svåra problem för kommunen bl. a. ur VA- och vägsynpunkt, dels genom det långa avståndet till allmän väg och allmänna kommunikationer och serviceinrättningar.

Sökandena har under juli månad inkommit med ny ansökan om byggnadslov jämte teknisk beskrivning där benämningen enfamiljshus ändrats till fritidshus. Byggnadsritningarna har inte ändrats, utan fritidshuset skulle få en yta av 150 m². Från länsstyrelsens sida har framhållits att fritidshus inom Stockholmsregionen ej skall ha en yta överstigande 60 m² för att risk för permanentning av dem ej skall uppstå. Detta framfördes med skärpa bl. a. vid en informationskväll för byggnadsnämnden och hälsovårdsnämnden m. fl. i Ekerö då chefstjänstemännen från såväl länsstyrelsens planerhet som lantmäterierhet och naturvårdsenhet deltog. Länsarkitekten har dessutom i samband med fastställelseprocessen för ett byggnadsplaneförslag för fritidsbebyggelse hävdat att planbestämmelserna borde tillåta maximalt 60 m² byggnadsyta för huvudbyggnad.

Att byggnadslovsansökan ändrats att avse ett fritidshus om sammanlagt 150 m² torde icke innebära någon lättnad att erhålla byggnadslov då möjlig-

heten till permanentboende med de ovan påpekade olägenheterna kvarstår.

Efter att ha antecknat, bl. a., att länsarkitekten uppmanat byggnadsnämnden att – enär begränsningen till 60 m² byggnadsyta ej kunde gälla inom område med avstyckningsplan – begära upphävande av tätbebyggelse-rätten inom den aktuella avstyckningsplanen, beslöt byggnadsnämnden den 17 december 1973 att hos länsstyrelsen hemställa att byggnadsförbud enligt 168 § byggnadslagen utfärdades för viss del av avstyckningsplanen.

Genom kungörelse den 5 februari 1974 lämnade länsstyrelsen berörda markägare tillfälle att före den 6 mars 1974 yttra sig över förslaget till byggnadsförbud.

I en den 12 mars 1974 till JO inkommen skrift sade Karlsson och Linghag att de ansåg sig nödgade att underställa ärendet JO:s prövning, eftersom ett byggnadsförbud skulle innebära betydande olägenheter och stora ekonomiska förluster. De anförde vidare bl. a. Byggnadsnämnden hade icke lagligen ägt vägra byggnadslov då byggnadsförbud ej rådde och tillbyggnaden ej stred mot gällande utomplansbestämmelser. Länsstyrelsens planerhet hade funnit att, då hinder ej förelåg för tillbyggnaden, besvären måste tillstyrkas. För att "stödja" byggnadsnämnden hade länsstyrelsen då tillgripit åtgärden att uppmana byggnadsnämnden att hos länsstyrelsen hemställa om byggnadsförbud mot tätbebyggelse. I avvaktan på en sådan framställning och länsstyrelsens beslut i förbudsfrågan hade besvären bordlagts för att, sedan förbudet trätt i kraft, kunna avslås. Klagandena hemställde att JO måtte undersöka om byggnadsnämnden och länsstyrelsen handlagt ärendet enligt gällande bestämmelser.

Genom remiss infordrades yttrande från länsstyrelsen efter hörande av byggnadsnämnden.

Byggnadsnämnden uttalade att den ansåg sig ha ägt rätt att vägra byggnadslov och hänvisade till de skäl som redovisats i stadsarkitektens yttrande den 21 augusti 1973. Till byggnadsnämndens yttrande, vilket kom in till länsstyrelsen den 8 maj 1974, var fogat ett brev till Ekerö kommun från Birgit Hedenskog. I brevet uppgav Birgit Hedenskog att hon sedan den 15 oktober 1973 var ny ägare till Rastatomten 29:1 och att hon inte ämnade följä överklagandet. Hon var nämligen för närvarande inte intresserad av någon utbyggnad eftersom hon inte bodde permanent på Ekerö utan endast utnyttjade byggnaden som fritidshus.

Länsstyrelsen meddelade den 21 november 1974 beslut i besvärsmålet och uttalade däri bl. a.

Länsstyrelsen har hos inskrivningsmyndigheten inhämtat att Hedenskogs ansökan om lagfart beträffande fastigheten bifallits den 6 mars 1974 och att som fångeshandling ingivits ett av Karlsson och Linghag den 20 oktober 1973 utfärdat köpebrev. Även om annan än fastighetsägare kan anses berättigad att ansöka om byggnadslov, saknar länsstyrelsen på grund av

vad sålunda utretts anledning att ta upp besvärerna till prövning.

Emellertid anser sig länsstyrelsen med stöd av 7 § andra stycket byggnadslagen i anledning av besvärerna böra uttala följande. Vid tiden för överklagade beslutet förelåg ej hinder mot eller krav på särskild dispensprövning vid tätbebyggelse till följd av den då enligt 168 § byggnadslagen gällande, av länsstyrelsen den 22 april 1930 godkända avstyckningsplanen. Byggnadsnämnden synes möjligen ha vägrat lov på grund av överväganden för vilka till följd av plansituationen saknades förutsättningar. Stöd förelåg i alla händelser ej för att på de av byggnadsnämnden angivna skälen vägra lov.

Länsstyrelsen undanröjer därför i anledning av besvärerna byggnadsnämndens beslut.

Påföljande dag, den 22 november 1974, meddelade länsstyrelsen följande beslut i anledning av byggnadsnämndens framställning om byggnadsförbud.

Länsstyrelsen bedömer i likhet med byggnadsnämnden det vara från allmän synpunkt angeläget att bereda möjlighet till en lämplighetsprövning av tillkommande bebyggelse inom området.

Länsstyrelsen förordnar därför med bifall till framställningen och med stöd av 168 § byggnadslagen och 83 § byggnadsstadgan att tätbebyggelse på grund av avstyckningsplanen inte får äga rum inom ett område, som utmärkts med blå begränsningslinje på en till ärendet hörande karta. Området omfattas av en av länsstyrelsen den 22 april 1930 godkänd avstyckningsplan för Rasta 1:1 och 2:1 m. fl.

Länsstyrelsen vill upplysa om att tätbebyggelse efter särskild prövning av länsstyrelsen enligt de i 67 § byggnadsstadgan angivna förutsättningarna likväl kan tillåtas.

I sitt yttrande till JO anförde länsstyrelsen bl. a.

Länsstyrelsens bedömning av byggnadsnämndens beslut i ärendet angående byggnadslov framgår av länsstyrelsens beslut den 21 november 1974.

Lika med byggnadsnämnden anser länsstyrelsen det vara från allmänna synpunkter olämpligt med nybyggnader som är ägnade för permanent bostättning i områden, som uppenbarligen ej planerats för sådant ändamål. Den aktuella avstyckningsplanen godkändes år 1930. I sådan plan anges visserligen ej ändamålet med tillkommande bebyggelse men på den tiden var säkerligen ej annan än sommarstugubebyggelse tänkt. Såsom framgår av länsstyrelsens beslut den 22 november 1974 kan s. k. tätbebyggelse tillåtas även framdeles men i så fall bara efter särskild lämplighetsprövning. Förordnanden av sådant slag som avses med sistnämnda beslut är inte ovanliga inom länet.

Enligt länsstyrelsens uppfattning måste länsstyrelsen kunna ta initiativ till förordnanden enligt 168 § byggnadslagen även i situationer av den art som detta ärende avser. Likaså måste länsstyrelsen vara berättigad att låta anstå med prövningen av besvär över byggnadsnämndens beslut om vägrat byggnadslov i avbidan på beslut i frågan om förordnande enligt 168 § byggnadslagen. I detta hänseende synes det ligga nära till hands att göra en jämförelse med vad som uttalas i den gängse kommentaren (Bexelius, Nor-

denstam. Körlof: Byggnadslagstiftningen, 5:e upplagan, sid. 170 m-y) rörande byggnadslovsansökan som aktualiserar behov av stadsplaneändring. En stadsplaneändring kan t. o. m. innebära en inskränkning av tidigare byggnadsrätt utan att därför berättiga till ersättning. I förevarande fall har avsikten bara varit att ej erkänna en byggnadsrätt och ett ändamål, som aldrig avsetts.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik följande.

Under förarbetena till gällande byggnadslag ifrågasattes upptagande av en bestämmelse om att – därest fråga om byggnadslov aktualiserade behovet av stadsplaneändring och föranledde byggnadsnämnden att föreslå stadsfullmäktige utverkande av byggnadsförbud – byggnadsnämnden inte skulle vara skyldig att till slutlig prövning uppta frågan om byggnadslov, förrän länsstyrelsen fattat beslut om förbudet. I anledning härav uttalade föredragande departementschefen att behandlingen hos stadsfullmäktige och länsstyrelsen av frågan om byggnadsförbud i allmänhet inte torde draga längre tid än att byggnadsnämnden kunde låta anstå med prövningen av ansökan om byggnadslov till dess förbudsfrågan avgjorts av länsstyrelsen. Departementschefen uttalade att särskild föreskrift härom inte torde behöva upptagas i lagen (se prop. 1947: 131 s. 199 och 200).

Det sagda torde analogivis kunna gälla även i andra fall när ansökan om byggnadslov aktualiserar behov av byggnadsförbud. Det är dock klart att prövningen av ansökningen kan uppskjutas endast en kortare tid. Ansökningen måste således tas upp till behandling och prövas med hänsyn till gällande bestämmelser om ställningstagande i förbudsfrågan ej kan ske med tillräcklig skyndsamhet.

I här förevarande fall ägde icke byggnadsnämnden avslå ansökningen om byggnadslov på de anförda skälen, eftersom något byggnadsförbud ej gällde vid tidpunkten för nämndens beslut. Såsom framgår av vad ovan anförts hade det dock ej varit felaktigt om byggnadsnämnden i anledning av ansökningen gjort framställning om byggnadsförbud och i avbidan härpå bordlagt ärendet. Jag finner omständigheterna ej vara sådana att byggnadsnämndens beslut kan läggas någon därför ansvarig till last som tjänstefel.

Vidkommande länsstyrelsens agerande i förbudsfrågan så har länsstyrelsen enligt 7 § andra stycket byggnadslagen att öva tillsyn över planläggningen och byggnadsväsendet inom länet. Jag kan ej finna anledning till kritik mot att länsstyrelsen – sedan frågan om byggnadslov genom besvär dragits under dess prövning – i den förhandenvarande situationen tog initiativ till införande av byggnadsförbud. Länsstyrelsen får härvid anses ha varit oförhindrad att låta anstå med besvärprövningen till dess förbudsfrågan avgjorts, dock under förutsättning att sådant avgörande kunde träffas inom kortare tid. Sedan länsstyrelsen fått kännedom om att fastigheten sålts och att nye ägaren ej biträdde besvären, saknades dock i detta fall anledning att avgöra saken med särskild skyndsamhet.

Olämplig behandling av byggnadsärende hos kommunala organ

Veterinär Sten Elffors anvisades av fastighetskontoret i Stockholm en tomt för uppförande av ett djursjukhus. Fastighetsnämnden beslöt den 23 maj 1972 att godkänna denna upplåtelse mot tomträtt. Samtidigt godkände nämnden de ritningar över sjukhuset Elffors ingivit. På dessa ritningar fanns inritat en "destr. ugn". Tomträttskontrakt undertecknades sedermera av Elffors och fastighetsnämnden.

Den fastighet varå djursjukhuset skulle byggas var belägen inom område, som enligt stadsplan avsetts för industriändamål. Sedan Elffors ansökt om byggnadslov förklarade Kungl. Maj:t i beslut den 24 november 1972 att bestämmelserna i 34 och 38 §§ byggnadslagen inte skulle utgöra hinder för byggnadsnämnden att meddela byggnadslov för byggnadsföretaget. I beslutet åberopades att tillkomsten av sjukhusbyggnaden utan destruktionsugn inte torde medföra allvarligare störning för omgivningen än industriell verksamhet. I beslutet nämndes vidare att tillståndet ej innefattade "medgivande att för närvarande inrätta destruktionsugn på sätt ritningarna utvisar" samt omtalades att dispens enligt miljöskyddslagen för ugnen söktes hos naturvårdsverket som då ännu ej avgjort ärendet.

Ändamålet med ifrågavarande destruktionsugn angavs till brännande av bl. a. döda djur och sjukhusavfall.

Den 14 december 1972 fick Elffors byggnadslov för uppförande av djursjukhuset. Lovet innefattade ej inrättande av destruktionsugnen.

I beslut den 8 mars 1973 lämnade naturvårdsverket sitt medgivande till uppförande av ugnen, varvid för medgivandet föreskrevs vissa villkor rörande bl. a. ugnens utförande. Före sitt avgörande hade verket bl. a. inhämtat yttranden från socialstyrelsen, statens planverk, länsstyrelsen m. fl., haft sammanträde med berörda parter samt hållit syn på fastigheten. Även kommunstyrelsen och hälsovårdsnämnden i Stockholm yttrade sig till naturvårdsverket. Båda avstyrkte bifall, varvid hälsovårdsnämnden för sin del åberopade ett tjänsteutlåtande från hälsovårdsförvaltningen.

Elffors sökte därefter byggnadslov för ugnen. De ritningar som därvid ingavs hade, i jämförelse med de ritningar som ingavs och godkändes i maj 1972, ändrats bl. a. i de hänseenden som angivits i naturvårdsverkets beslut rörande ugnen. Ansökningen överlämnades till fastighetsnämndens granskningsbyrå. Vid sammanträde den 17 april 1973 med fastighetsnämndens byggnadsdelegerade godkändes samtliga ritningar utom beträffande ugnen. Avslaget motiverades ej. Elffors bad om motivering men innan han fått svar avtog byggnadsnämnden, i beslut den 24 maj 1973, ansökan om byggnadslov för ugnen. Skälen härför angavs till "med hänsyn till vad anförts i hälsovårdsförvaltningens yttrande". I detta yttrande citerades till en början det tjänsteutlåtande som tidigare lämnats till naturvårdsverket i dispensärendet där. Hälsovårdsförvaltningen uttryckte därefter tveksamhet huruvida behov av en ugn förelåg samt uttalade att förvaltningen hyste

uppfattningen att det var olämpligt att placera förbränningsanläggningar av avsett slag så nära befintlig bostadsbebyggelse. Visserligen torde naturvårdsverkets krav i fråga om skorstenshöjd minska riskerna för olägenheter för omgivningen men förvaltningen fann ändå anledning avstyrka byggnadslov för ugnen.

Fastighetsnämndens byggnadsdelegerade upplyste därefter Elffors om att ritningarna underkänts "med hänsyn till olägenheterna för befolkningen i närliggande bebyggelse".

Elffors anförde besvär hos länsstyrelsen i Stockholms län över byggnadsnämndens beslut att vägra byggnadslov för ugnen. I yttrande över dessa besvär berörde byggnadsnämnden icke alls de i överklagade beslutet åberopade hälsovårdsaspekterna. I stället angavs följande.

Fastigheten är belägen inom område som i gällande stadsplan avsetts för industriändamål.

Kungl. Maj:t har i beslut den 24 november 1972 medgivit dispens från stadsplanen för uppförande av ett djursjukhus på fastigheten. Från dispensen har uttryckligen undantagits den i detta ärende aktuella destruktionsugnen.

Planverket har i sitt yttrande till naturvårdsverket uttryckt tveksamhet om byggnadsföretaget är hänförligt till nybyggnad. Enligt kontorets uppfattning torde dock en anläggning av den omfattning och typ det här är fråga om innefatta nybyggnad och fordra dispens från gällande stadsplan. Nämndens överklagade beslut får även anses innefatta avslag i dispensfrågan.

Enligt bestämmelserna i 34 § byggnadslagen saknar länsstyrelsen möjlighet att utan byggnadsnämndens tillstyrkan medge undantag från stadsplan.

Till byggnadsnämndens yttrande fogades ett yttrande från fastighetsnämndens byggnadsdelegerade, vari angavs att delegerades beslut fattats med utgångspunkt i tomträttskontraktets bestämmelse om att fastighetsägaren skulle godkänna ritningar för nybyggnad eller annan åtgärd som fordrade byggnadslov. Delegerade fann det självklart att fastighetsägarens beslut härvid måste kunna grundas på andra aspekter än de som naturvårdsverket hade att beakta. Vidare torde delegerades beslut få tolkas så att drift av en förbränningsanläggning icke ansetts tillhöra den normala verksamheten vid en djurklinik.

I utförliga påminnelser bemötte Elffors dessa yttranden. I beslut den 23 maj 1975 upphävde länsstyrelsen byggnadsnämndens avslagsbeslut och återförvisade ärendet till byggnadsnämnden för ny handläggning. I beslutet redovisade länsstyrelsen bl. a. att man, för att ytterligare få belyst huruvida ugnen var att anse som nybyggnad enligt byggnadslagen, inhämtat yttrande från statens planverk. Planverket yttrade därvid att verket i sitt tidigare yttrande till naturvårdsverket uttalat att ugnen i och för sig inte torde utgöra nybyggnad, varför dispens för densamma inte skulle krävas, samt att verket nu vidhöll denna uppfattning. Länsstyrelsen förklarade sig dela planverkets uppfattning om att särskild dispens ej erfordrades för ug-

nen. Länsstyrelsen anförde därefter att byggnadsnämnden som skäl för sitt avslagsbeslut inte åberopat annat än vad hälsovårdsförvaltningen anført. Förvaltningens synpunkter – vilka kunde sammanfattas som främst allmänna miljösynpunkter av lokal och regional omfattning – hade i allt väsentligt varit kända och vägts in i naturvårdsverkets bedömning. Länsstyrelsen kunde på grund härav inte finna att byggnadslov kunde vägras med hänvisning till vad hälsovårdsförvaltningen anført.

Byggnadsnämnden överklagade länsstyrelsens beslut till kammarrätten i Stockholm. Nämnden anförde därvid att med hänsyn till de klara ställningstaganden som skett från byggnadsnämndens och andra kommunala organs sida borde den viktiga principfrågan om inte dispens erfordrades för ugnen prövas av kammarrätten.

Elffors klagade hos JO, innan byggnadsnämnden avgivit sitt yttrande över hans besvär hos länsstyrelsen. Klagomålen föranledde remiss till fastighetsnämnden för yttrande. Sedan länsstyrelsen meddelat sitt beslut och byggnadsnämnden överklagat hos kammarrätten remitterades ärendet även till byggnadsnämnden för yttrande. Vid handläggningen av ärendet hos JO fanns bl. a. naturvårdsverkets akt i dispensärendet tillgänglig.

Vid avgörandet av ärendet anförde ställföreträdande JO Sverne följande.

Byggnadsnämnden lämnade Elffors' ansökan om byggnadslov för ugnen utan bifall "med hänsyn till vad som anförts i hälsovårdsförvaltningens yttrande" till byggnadsnämnden. Detta innehöll först ett citat av förvaltningens tidigare avgivna yttrande till naturvårdsverket i ärendet där och efter hänvisning till detta citat anfördes att förvaltningen fortfarande var tveksam till behovet av en destruktionsugn samt att det enligt förvaltningens mening var olämpligt att placera ugnen så nära bostadsbebyggelse.

Som länsstyrelsen funnit har miljö- och hälsovårdsaspekterna prövats av naturvårdsverket, dit Elffors via länsstyrelsen hänvisats för att få dispens för uppförande av ugnen. På de ritningar, som bifogades Elffors' ansökan om byggnadslov för ugnen, har i förhållande till de först ingivna ritningarna vidtagits de ändringar som föranletts av de villkor naturvårdsverket knöt till sitt medgivande. I remisspromemorian till byggnadsnämnden uttalades att byggnadsnämndens avslagsskäl måste ha fått Elffors att fråga sig vad det var för mening att söka dispens hos naturvårdsverket. I sitt svar har byggnadsnämnden hänvisat till att kommunstyrelsen och hälsovårdsnämnden vid sin behandling av frågan i koncessionsärendet ansett att tillstånd ej borde medges. Vid sådant förhållande och då nämnden vid beslutstillfället och alltjämt anser att dispens erfordras från stadsplanen för byggnadslov fann nämnden sig inte böra lämna dispens utan avslag byggnadslovsansökningen.

Dessa förklaringar framstår emellertid som mindre bärande. Kommunstyrelsens och hälsovårdsnämndens avstyrkande yttranden kom ju att förlora sin sakliga betydelse i och med att naturvårdsverket fann anledning ge sitt tillstånd till inrättandet av ugnen. Naturvårdsverket gav detta tillstånd efter omfattande utredning och hörande av såväl enskilda som myndigheter. däribland planverket, socialstyrelsen och länsstyrelsen. Annat har ej framkommit än att Elffors visat sig villig följa de villkor naturvårdsverket uppställt för sitt medgivande. Mot denna bakgrund kan de skäl byggnadsnämnden angivit i sitt avslagsbeslut inte innebära annat än att nämnden inte tillmätte naturvårdsverkets beslut någon betydelse. Orsakerna härtil angavs emellertid ej.

Även om byggnadsnämnden inte var formligen bunden av naturvårdsverkets ställningstagande i frågan om ugnens tillåtlighet, framstår nämndens förfarande ändock som direkt stötande. Naturvårdsverket har prövat de invändningar som under handläggningen restes mot ugnen av bl. a. kommunstyrelsen och hälsovårdsnämnden. Elffors har för sin del lojalt följt den författningensliga väg som anvisats honom för att få frågan om ugnen prövad. Byggnadsnämndens motivering har också fått den olyckliga följden att Elffors vid sitt överklagande till länsstyrelsen nödgats att än en gång argumentera i en fråga, som rimligen borde ha varit utagerad i och med naturvårdsverkets beslut.

Saken blir inte bättre av att byggnadsnämnden senare hävdade att nu kritiserade avslagsskäl ingalunda var den enda avgörande motiveringen för nämndens beslut. Nämnden har sålunda i efterhand menat att avslagsbeslutet jämväl innefattade ett avgörande i frågan om Elffors skulle få dispens till en såsom nybyggnad betraktad ugnsinstallation. Påståendet här om framfördes i yttrande till länsstyrelsen över Elffors' besvär. Det bör emellertid observeras, att även om man till äventyrs skulle anse inrättandet av ugnen som en nybyggnad som strider mot stadsplanen, så kan ett beslut om vägrad dispens av en byggnadsnämnd, som tillagts dispensbefogenhet, icke överklagas, se 71 § byggnadsstadgan. I byggnadsnämndens avslagsbeslut lämnades besvärshänvisning utan några reservationer för en eventuellt begränsad fullföljdsrätt. Detta tyder på att nämnden vid beslutstillfället inte ägnade dispensfrågan en tanke.

Byggnadsnämnden har vidare i sitt yttrande till länsstyrelsen skrivit att Kungl. Maj:t i sitt dispensbeslut den 24 november 1972 (beträffande själva djursjukhuset) uttryckligen undantagit destruktionsugnen. Jag anser att yttrandet i denna del är vårdslöst. Kungl. Maj:t angav nämligen bara att meddelad dispens icke innefattade medgivande att för närvarande inrätta destruktionsugn på det sätt ritningarna utvisade. Frågan om ugnen var ju vid det tillfället ännu beroende av naturvårdsverkets prövning vilket Kungl. Maj:t också omtalade. Byggnadsnämndens yttrande ger onekligen intrycket av att Kungl. Maj:t tagit ställning i fråga om en eventuell dispens för ugnen.

Byggnadsnämndens ändrade ställningstagande i fråga om skälen för avslagsbeslutet har fått till följd att Elffors under ärendets handläggning hos länsstyrelsen fått utvidga sin argumentering för att bemöta också de nya skälen. Byggnadsnämndens tillvägagångssätt är icke förenligt med god processordning.

Frågan om ugnen skall anses vara en dispenskrävande nybyggnad har av byggnadsnämnden dragits under kammarrättens prövning. Jag vill inte föregripa sagda domstols ställningstagande med något uttalande i denna sakfråga. Med hänvisning till vad jag anfört i föregående stycke kan jag emellertid inte underlåta att påtala det anmärkningsvärda i byggnadsnämndens förfarande att i yttrande över besvär dra upp nya, dittills okända skäl och sedan överklaga på dessa nya skäl.

Det kan här tilläggas att byggnadsnämnden inte återkommit till sina ursprungliga avslagsskäl förrän på direkt fråga under handläggningen av Elffors' klagomål hos JO.

Jag finner sålunda att byggnadsnämndens agerande mot Elffors på flera punkter kan betecknas som avvikande från vad som kan kallas lojal maktutövning.

Frågor om tillämpning och tolkning av tomträttskontraktets villkor är sådana som kan prövas av allmän domstol i en tvistemalsprocess. Jag saknar därför anledning att här närmare gå in på innebörden av den överenskommelse som träffats mellan Elffors och fastighetsnämnden. Även denna nämnd har emellertid i yttrande till länsstyrelsen över Elffors' besvär anfört nya skäl för sitt avslagsbeslut och därmed tvingat Elffors till att argumentera också mot dessa. Min kritik av byggnadsnämnden för dess byte av skäl äger sålunda tillämpning också beträffande fastighetsnämnden. Elffors måste vidare ha ställt sig undrande till varför de en gång godkända ritningarna blev underkända och då med angivande av skäl som avfärdats genom naturvårdsverkets kort dessförinnan meddelade beslut. Även om fastighetsnämnden bör betraktas som avtalspart i förhållande till Elffors och som sådan får ha vissa friheter i sitt agerande måste ändock framhållas, att nämnden inte får uppträda på ett sätt som kan skada den enskildes förtroende för myndigheterna. Inte heller fastighetsnämnden går således fri från kritik i detta ärende.

Vissa övriga ärenden

Fråga om byggnadslov för swimmingpool. Tillika fråga om byggnadslov för schaktning kan tidsbegränsas

En byggnadsnämnd beslöt 1968 att bevilja C. ett till tre år tidsbegränsat byggnadslov för en swimmingpool i storlek 8×4 meter och med ett djup

som varierade mellan 0,8 och 1,7 meter. Byggnadslovens giltighetstid förlängdes sedermera genom beslut 1971 och 1974 av vederbörande stadsarkitekt och den 1 april 1975 beslöt byggnadsnämnden att förlänga lovet till den 31 december 1975.

I klagomål till JO gjorde C. gällande att något byggnadslov ej var erforderligt.

Byggnadsnämnden anförde i infortrat yttrande att byggnadsloven avsett schaktning. Vidare utsades bl. a. att byggnadsnämnden i samband med loven meddelat dispens med stöd av 67 § byggnadsstadgan och att det därför icke varit fel att meddela tidsbegränsat byggnadslov.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik följande.

En swimmingpool av ifrågavarande slag får anses vara att hänföra till sådan fast anordning, varom förmäles i 52 § andra stycket byggnadsstadgan. Den skall således uppfylla de krav som uppställts i första stycket samma författningsrum. Något byggnadslov erfordras dock ej för poolen som sådan (jfr regeringsrättens årsbok 1973 not. C 40). En annan sak är att det schaktningsarbete, som måste utföras för att få poolen på plats, kräver byggnadslov, såvida åtgärden innebär avsevärd ändring av höjdläget för tomtens eller del därav. Då det kan vara svårt för den byggande att avgöra om anordnande av swimmingpool i visst fall kan anses strida mot bestämmelserna i 52 § byggnadsstadgan och han, om så skulle vara fallet, riskerar att drabbas av föreläggande enligt 70 § byggnadsstadgan, torde det ofta vara välbetänkt att genom ansökan påkalla byggnadsnämndens prövning av åtgärden enligt 54 § 4 mom. byggnadsstadgan. Har ansökan gjorts om schaktningslov, torde det dock vara naturligt att byggnadsnämnden i samband med handläggningen av detta ärende verkställer sådan prövning.

Beträffande nu ifrågavarande klagörende så framgår av byggnadsnämndens yttrande att de meddelade tidsbegränsade byggnadsloven avsett schaktning. Detta framgår dock ej av byggnadsnämndens protokoll. Jag vill med anledning av det sistnämnda erinra om vikten av att byggnadsnämnds beslut avfattas med erforderlig tydlighet. Mot byggnadsnämndens bedömning att schaktningen var av sådan omfattning att byggnadslov erfordrades för densamma finner jag ej anledning att reagera (jfr statens planverk aktuellt nr 5/1968, s. 202).

Vidkommande frågan om byggnadsnämnden ägt tidsbegränsa byggnadslov för schaktning vill jag säga följande. Byggnadsnämndens möjligheter att göra ett byggnadslov tidsbegränsat inskränker sig till tre fall (se Bexelius, Nordenstam, Körlof: Byggnadslagstiftningen, 5:e upplagan, s. 500–501). För det första kan enligt 56 § 2 mom. andra stycket byggnadsstadgan tidsbegränsning ske i vissa fall av byggnadslov, som avser uppförande av tillfällig byggnad, och för det andra kan enligt 58 § 2 mom. andra stycket samma stadga byggnadslov, som avser uppsättande eller väsentlig ändring av skylt eller ljusanordning, göras tidsbegränsat när särskilda skäl är därtill. Inget av dessa stadganden har kunnat tillämpas beträffande nu ifrågavarande byggnadslov. Den tredje möjligheten att göra ett byggnadslov tidsbegränsat är den av byggnadsnämnden åberopade, nämligen då lovet grundar sig på en med stöd av 67 § byggnadsstadgan meddelad dispens som gjorts tidsbegränsad. Ej heller denna möjlighet har dock förelegat i förevarande fall då – vid det förhållandet att schaktning ej är att hänföra till

nybyggnad (jfr 75 § byggnadsstadgan) – någon dispens ej varit erforderlig. Jag kan därför inte finna annat än att byggnadsnämnden respektive stadsarkitekten förför fel när tidsbegränsat byggnadslov gavs C.

Jag vill tillägga, att någon kritik inte kunnat riktas mot nämnden om C:s första ansökan avslagits, låt vara att det ingalunda är säkert att ett beslut i sådan riktning skulle ha stått sig vid överprövning i högre instans. Sedan schaktningen väl utförts med stöd av meddelat lov, synes det mig tveksamt om ett avslagsbeslut dåmera kunnat försvaras.

Fråga om motivering av länsstyrelsens beslut i mål rörande tätbebyggelse

Vid inspektion av en länsstyrelse uppmärksammades ett byggnads mål där omständigheterna var följande. Hos länsstyrelsen anförde L. besvär över att byggnadsnämnden avslagit en av honom gjord framställning om byggnadslov för uppförande av enfamiljshus såvitt framställningen kunde anses innefatta dispens för tätbebyggelse. I besvären framhöll L. att byggnadsföretaget ej skulle komma att innefatta tätbebyggelse och åberopade olika omständigheter till stöd för denna uppfattning. Länsstyrelsen, som lämnade besvären utan bifall, sade i sitt beslut bl. a. att byggnadsföretaget innefattade tätbebyggelse.

JO beslöt inhämta länsstyrelsens yttrande angående anledningen till att länsstyrelsens uttalande att byggnadsföretaget innefattade tätbebyggelse ej motiverats.

Sedan begärt yttrande avgivits anförde JO Lundvik bl. a.

Enligt 17 § första stycket förvaltningslagen skall beslut, varigenom myndighet avgör ärende, innehålla de skäl som bestämt utgången. Skälen får dock utelämnas helt eller delvis i vissa angivna undantagsfall. Ett sådant fall är om beslutet icke går part emot eller det eljest är uppenbart obehövt att upplysa om skälen. Det andra ledet i nämnda undantagsbestämmelse syftar enligt förarbetena (prop 1971: 30, Del 2, s. 493) på sådana situationer där intet väsentligt partsintresse eftersätts genom att beslutet ej innehåller motivering. I förevarande fall hade klaganden på anförda skäl hävdade att byggnadsföretaget ej innefattade tätbebyggelse och det måste anses ha varit ett väsentligt intresse för honom att få kännedom om på vilka grunder den av honom framförda argumentationen underkänts.

Mot bakgrund av det ovan sagda kan jag ej finna annat än att länsstyrelsen varit skyldig att motivera sitt uttalande att byggnadsföretaget innefattade tätbebyggelse.

Tillämpning av bestämmelserna i 55 och 56 §§ byggnadsstadgan att i vissa byggnadslovsärenden skall företes utlåtande från yrkesinspektionen

Vid inspektion av en byggnadsnämnd uppmärksammades ett ärende, vari byggnadsnämnden beslutat bevilja byggnadslov för nybyggnad av in-

distribyggnad med villkor att vad yrkesinspektionen eventuellt kunde komma att anföra i ärendet beaktades.

JO beslöt inhämta byggnadsnämndens yttrande över anledningen till att ärendet avgjordes utan att utlåtande från yrkesinspektionen företetts.

Byggnadsnämnden anförde bl. a. Lokalerna var avsedda att hyras ut till mindre och medelstora företag. Vid tidpunkten för byggnadslovets enda preliminära hyresgäster kända. Yrkesinspektionens granskning var intressant först när verksamhetens art var helt känd och de aktuella brukarnas synpunkter kunnat erhållas. Att avvakta med beslut om byggnadslov tills dessa kunskaper inhämtats hade i detta fall medfört avsevärda tidsförluster. Byggnadens karaktär var dock sådan att eventuella synpunkter kunde beaktas även på ett relativt sent stadium i byggandet. Byggnadsnämnden hade därför ansett det mest ändamålsenligt att sätta ett villkor i byggnadslovets som kunde preciseras när hyresgästerna blev kända.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik bl. a.

I 55 § 4 mom. byggnadsstadgan utsägs följande.

Vid ansökan om byggnadslov för byggnadsföretag, som avser arbetslokal eller personalrum för verksamhet vari arbetstagare skall användas till arbete för arbetsgivares räkning, skall såvitt möjligt fogas behövlig beskrivning av den avsedda verksamheten. I sådant ärende skall företets utlåtande från yrkesinspektionen om företagets lämplighet från arbetarskyddssynpunkt.

56 § 1 mom. andra och tredje stycket byggnadsstadgan har följande lydelse.

Byggnadslov för byggnadsföretag som avses i 55 § 4 mom. får beviljas endast om utlåtande föreligger från yrkesinspektionen och av detta framgår att skyddsombud, skyddskommitté eller organisation som företräder arbetstagarna fått tillfälle att yttra sig över byggnadsföretaget. Vad nu sagts gäller dock icke om det ej är känt för vilket slag av verksamhet arbetslokalen är avsedd.

Har i utlåtande från yrkesinspektionen angivits att erforderlig prövning ej kunnat ske i arbetarskyddshänseende, skall i beslut om byggnadslov erinras om skyldigheten att göra anmälan enligt 8 a § andra stycket arbetarskyddslagen.

Författningsrummen erhöi sin lydelse enligt kungörelse den 16 november 1973 (nr 840), som trädde i kraft den 1 januari 1974.

Av författningsrummen (jfr också förarbetena i prop. 1973: 130) framgår att utlåtande från yrkesinspektionen alltid skall företes i byggnadslovsärenden av hithörande slag. En annan sak är att man för det fall att kännedom saknas om vilket slag av verksamhet som skall bedrivas i lokalerna icke kan påfordra att det av utlåtandet skall framgå att skyddsombud, skyddskommitté eller organisation som företräder arbetstagarna fått tillfälle att yttra sig över byggnadsföretaget.

Byggnadsnämndens förfarande att meddela beslut om byggnadslov innan yttrande från yrkesinspektionen förelåg var således formellt felaktigt.

Skolärende

Får skolöverstyrelsen använda sin befogenhet att meddela närmare bestämmelser om avgångsbetyg till att ge föreskrifter om frånvaro-anteckning för elever som deltar i strejkaktion?

Den 19 februari 1973 beslöt skolöverstyrelsen följande skrivelse till styrelser/utbildningsnämnder och rektorer för samtliga vårdskolor med sjuksköterskeutbildning och sjuksköterskeskolor.

Med anledning av att Sveriges Sjuksköterskeelevers förbund (SSEF) har uppmanat sjuksköterskeeleverna att utebli en dag från undervisningen på grund av att SÖ skulle ha vägrat diskutera elevernas krav på avskaffande av de graderade praktikbetygen, får SÖ meddela följande.

Upprepade överläggningar i betygsfrågan har förekommit mellan SÖ och representanter för SSEF. I skrivelse till Kungl. Maj:t 1972-12-05 har därefter SSEF hemställt om att Kungl. Maj:t skulle ålägga SÖ att förändra gällande betygsbestämmelser inom sjuksköterskeutbildningen. Kungl. Maj:t har inte givit SÖ ett sådant uppdrag men däremot begärt yttrande över SSEF:s skrivelse. I sitt remissvar 1973-01-29 anförde SÖ följande.

''SÖ har 1972-10-17 till Kungl. Maj:t avgivit utlåtande angående betygsättning i grundskola och gymnasieskola.

Enligt vad som aviserats från utbildningsdepartementet kommer frågan om betygsättningen att ytterligare prövas av en parlamentarisk beredning. Direktiven för denna beredning är ännu inte kända inom SÖ.

Vidare avser 1968 års utbildningsutredning (U 68) enligt vad SÖ erfarit att inom den närmaste tiden framlägga förslag om ett enhetligt system för betyg i alla de utbildningar, som U 68 hänför till högskoleutbildningar och till vilka även sjuksköterskeutbildningen torde komma att räknas.

Innan resultat av nämnda beredning och U 68:s förslag föreligger, råder oklarhet ifråga om framtida principer för och utformning av betygsättningen såväl i grundskola och gymnasieskola som på det eftergymnasiala stadiet.

Med hänsyn härtill anser SÖ det inte möjligt att för närvarande ta ställning till frågan om ändring i betygsättningen i sjuksköterskeutbildningen. Denna fråga bör enligt SÖ:s mening inte särbehandlas utan bedömas i samband med frågor rörande betygsättningen för övriga högskoleutbildningar.

Detta ärende har, såvitt SÖ vet, ännu inte avgjorts av Kungl. Maj:t. Någon möjlighet för SÖ att under dessa förhållanden särbehandla frågan om de graderade praktikbetygen i sjuksköterskeutbildningen föreligger inte.

Vad sedan gäller närvaro vid undervisning i skolan, vill SÖ framhålla följande. Eleverna är skyldiga att punktligt infinna sig till undervisningen och aktivt delta i skolans verksamhet. Detta innebär att de dels skall närvara vid såväl den teoretiska som den praktiska undervisningen, dels genom självverksamhet inhämta vissa kunskaper och färdigheter. Eleverna har inte rätt att på egen hand bestämma vid vilka undervisningsmoment de

skall närvara. Tar sig eleverna denna rätt måste skolan reagera. Sjuksköterskeutbildningen är en frivillig yrkesutbildning, som avses leda fram till kompetens för ett ansvarsfullt arbete. I och med att elever sökt och antagits till sådan utbildning har de därmed att acceptera de regler som gäller för arbetet inom utbildningen.

SÖ föreskriver på grund av ovan anförda skäl följande att gälla tills vidare.

För elev, som deltagit i strejkaktion och av detta skäl uteblivit från undervisningen, skall följande anteckning göras på elevens avgångsbetyg då detta utfärdas:

''N N har under . . . dag(ar) utan giltigt skäl uteblivit från undervisningen.''

Samma anteckning görs om elev infinner sig till skolan men genom s. k. sittstrejk eller liknande ej deltar i undervisningen.

Slutligen rekommenderar SÖ att sjuksköterskeskolorna inte vidtar några särskilda åtgärder med anledning av uppmaningen till ''strejk''. Undervisningen bör bedrivas enligt tidigare planering.

Det ankommer på styrelse och rektor att utan dröjsmål på lämpligt sätt meddela eleverna innehållet i detta SÖ:s beslut.

Skrivelsen undertecknades av generaldirektören Jonas Orring och undervisningsrådet Alice Lindström.

I anmälan, som kom in den 25 november 1974, anförde kantorn Harald Wingbro.

Den 22 februari 1973 genomförde Sveriges sjuksköterskeelevers förbund/SSEF/ en endagars strejk som protest mot att Skolöverstyrelsen ej velat lyssna till förslag om att slopa de graderade betygen i praktikutbildningen å sjukhusen. Eleverna ansåg att alltför ofta känslomässiga bevekelsegrunder hos betygsättarna kunde bestämma graderna av betygen och att dessa då ej blev rättvisa. Detta kan ej heller helt uteslutas. Nog tycker jag dock att det ej borde vara så svårt att bedöma skickligheten i utförandet av ett praktiskt arbete. Skolöverstyrelsen hotade med prickning i betygen om strejkhotet fullföljdes. Så skedde också och samtliga elever, som deltagit i aktionen, erhöll anteckning om frånvaro en dag utan giltigt förfall. Någon närmare förklaring angående anteckningen har ej gjorts å betygen.

Skolöverstyrelsens ståndpunkt var bl. a. att det ej kunde bedömas om majoriteten av förbundets elever gillade aktionen och ville vara med om ett slopande av de graderade betygen. Det är mycket möjligt att Skolöverstyrelsen hade rätt i denna förmodan.

De, som ogillade strejkaktionen, det har jag mig bekant, deltog dock av lojalitetsskäl. Solidaritetskravet betonas ju så starkt i vår tid.

Elevförbundet visade hänsyn genom att påbjuda att de, som hade tentamensskrivningar den dagen, ej skulle deltaga för att undvika att oreda be- träffande schema för skrivningarna skulle kunna uppstå. Jag anser att prickningen i betygen är en alltför hård åtgärd. Hade det gällt ett terminsbetyg kunde det väl ej betyda så mycket, men ett avgångsbetyg skall ju följa sjuksköterskan under hela hennes tjänstgöringstid. Jag vet att många elever utfört ett både förtjänstfullt och ansvarsfullt arbete vid praktik-tjänstgöringen och deras arbetsinsatser är ju dessutom oavlönade. En dags

nedläggande av arbetet kan väl ej motivera den gjorda drastiska påföljden. Numera har ju såväl flit- som uppförandebetygen slopats å avgångsbetygen. Det kan därför starkt ifrågasättas om Skolöverstyrelsen handlat lagligt genom att påbjuda anteckningen i avgångsbetygen. Anteckningen utgör i själva verket ett nedsatt sedebetyg.

Wingbro hemställde att JO skulle ta ärendet under prövning och eventuellt föranstalta om att den omtalade anteckningen avlägsnades från avgångsbetygen.

Anmälan remitterades till skolöverstyrelsen för yttrande. Remissärendet avgjordes av generaldirektören Jonas Orring i närvaro av skolråden Isling och Sönnnerlind, undervisningsrådet Alice Lindström och byrådirektören Esbjörnsson, föredragande. Det beslutade yttrandet lydde.

Av SÖ:s skrivelse till Styrelser/Utbildningsnämnder och Rektorer för samtliga vårdskolor med sjuksköterskeutbildning och sjuksköterskeskolor 1973-02-19 framgår att upprepade överläggningar i betygsfrågan hade förekommit mellan SÖ och representanter för Sveriges Sjuksköterskeelevers förbund (SSEF). Vid dessa överläggningar gjorde SÖ klart, att SÖ inte kunde ta några initiativ till ändring av gällande betygsbestämmelser för just sjuksköterskeutbildningen, eftersom 1968 års utbildningsutredning (U 68) kunde förväntas framlägga förslag om ett enhetligt betygsystem för de utbildningar, som U 68 hänförde till högskoleutbildningen. Vidare hade från utbildningsdepartementet aviserats att en parlamentarisk beredning skulle pröva frågan om betygsättningen i grundskolan och gymnasieskolan.

När SSEF hotade med en riksomfattande "strejk" av sjuksköterskeeleverna ansåg sig SÖ inte kunna underlåta att reagera mot en sådan organiserad aktion. Skolornas arbete måste bedrivas enligt fastställd ordning. Visserligen är utbildningen till sjuksköterska frivillig, men sedan elev antagits föreligger skyldighet att närvara vid undervisningen. De bestämmelser som gäller för sjuksköterskeutbildningen är utarbetade i samråd med bl. a. socialstyrelsen. I dessa föreskrivs beträffande elev, som förlorat viss praktiktid, enhetliga normer för återtagande av denna. Dessa bestämmelser sammanhänger med att sjuksköterskeelev, som med godkända betyg genomgått utbildningen, äger av socialstyrelsen erhålla legitimation som sjuksköterska/sjukskötare.

Inför hotet om "strejk" bland sjuksköterskeeleverna föreskrev SÖ 1973-02-19, att elev, som deltog i "strejkaktion" och således utan giltig eller eljest godtagbar anledning uteblev från undervisningen, skulle erhålla följande anteckning i avgångsbetyget:

"NN har under . . . dag(ar) utan giltigt skäl uteblivit från undervisningen."

Beslutet tillställdes styrelser/utbildningsnämnder och rektorer för samtliga vårdskolor med sjuksköterskeutbildning samt för sjuksköterskeskolor före den planerade elevaktionen. Styrelser och rektorer uppmanades att utan dröjsmål på lämpligt sätt meddela eleverna SÖ:s beslut, vilket således skedde före "strejkdagen".

Enligt SÖ:s uppfattning kan inte beslutet om anteckningen i avgångsbetygen anses som "en alltför hård åtgärd" med hänsyn till att eleverna i förväg var medvetna om påföljden och med tanke på de konsekvenser, som

kunde blivit följden, om inte SÖ vidtagit någon motåtgärd. Stöd för beslutet anser sig SÖ vidare ha funnit i ett tidigare av JO avgjort ärende (JO:s ämbetsberättelse 1971 s. 556 ff.), rörande föreskrift av SÖ om anteckning i slutbetyget för elever i gymnasieskolan, vilka uteblivit från obligatoriska centrala prov i engelska och matematik.

Wingbro inkom med påminnelser över yttrandet.

JO Wennergren anförde vid ärendets avgörande.

Beträffande avgångsbetyg i sjuksköterskeutbildningen finns inga andra föreskrifter än de i 28 § KBr 1971-04-30 med vissa bestämmelser angående sjuksköterskeskolor m. m. Där sägs endast att, när elev slutfört lärokurs, utfärdas avgångsbetyg av rektor och att närmare bestämmelser meddelas av skolöverstyrelsen. Med stöd av sistnämnda bemyndigande har skolöverstyrelsen fastställt blanketter för avgångsbetyg och föreskrivit att avgångsbetyg skall undertecknas av rektor (SÖ 1973-06-05). Vad det nu gäller att bedöma är huruvida bemyndigandet att meddela närmare bestämmelser om avgångsbetyg ger skolöverstyrelsen befogenhet att på sätt skedd 1973-02-19 föreskriva att elev, som deltog i "strejkaktion" och således utan giltig eller eljest godtagbar anledning uteblev från undervisningen, skulle i avgångsbetyget få antecknat "NN har under . . . dag(ar) utan giltigt skäl uteblivit från undervisningen" och att samma anteckning skulle göras om elev infann sig till skolan men genom s. k. sittstrejk eller liknande ej deltog i undervisningen.

Ett avgångsbetyg utgör enligt den juridiska terminologin en urkund. Med urkund förstås handling med betydelse som bevismedel. Handling, som upprättats i direkt syfte att tjäna som bevis, brukar kallas avsiktsurkund. Ett betyg är en typisk avsiktsurkund. Det avgångsbetyget skall tjäna som bevis om är självfallet främst den genomgångna utbildningen, dess innehåll och de vitsord eleven tilldelats. Vilken information ett avgångsbetyg skall innehålla och hur utförlig informationen skall vara får avvägas med hänsyn till ifrågakommande bevismedelsbehov, t. ex. vad socialstyrelsen behöver bevis om som underlag för legitimation av eleven som sjuksköterska och vad presumtiva arbetsgivare behöver bevis om som underlag för anställningsbeslut. Jag kan svårligen finna att de bevismedelsbehov som det är avgångsbetygets uppgift att tillgodose gör sig gällande med avseende på en sådan frånvaroanteckning som skolöverstyrelsen meddelade föreskrift om. Därest skolöverstyrelsen hade meddelat en allmän föreskrift om att i avgångsbetyg skall lämnas uppgift om antal frånvarodagar utan giltigt skäl, därför att det på sakligt övertygande grunder bedömts behövt med bevis härom, hade jag inte kunnat rikta någon avgörande invändning häremot. En sådan anteckning hade varit i linje med en sådan avsiktsurkunds som ett avgångsbetygs ändamål. Fråga var emellertid inte om en frånvaroanteckning av detta slag.

Det var ju bara de som deltagit i strejkaktionen som skulle få anteckning om frånvarodag i avgångsbetyget, ej de som av annat ej giltigt skäl uteblivit från undervisningen. Fråga kan över huvud taget näppeligen sägas vara en information i äkta bevissyfte. Vad det gällde var i stället att införa en sanktion mot deltagande i strejkaktion som i första hand skulle verka preventivt men vars yttersta konsekvens innebar en disciplinär åtgärd mot dem som trotsade förbudet mot strejk. Frågan om åtgärder för elevs tillrättaförande är särskilt reglerad i 32 § bestämmelserna, vilken hänvisar till 9 kap. 56–58 §§ skolstadgan. Där sägs intet om frånvaroanteckning i avgångsbetyg som medel för tillrättaförande av elev för viss ordningsförelse. Med all förståelse för skolöverstyrelsens syfte med föreskriften om frånvaroanteckning i avgångsbetyget kan jag inte finna att detta syfte rymdes inom ramen för syftena med ifrågavarande avsiktsskild och därmed heller ej inom ramen för bemyndigandet att meddela närmare bestämmelser om avgångsbetyg. Enligt denna min bedömning överskred skolöverstyrelsen alltså sina befogenheter enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande i 28 § andra stycket KBr med vissa bestämmelser angående sjuksköterskeskolor m. m. genom att använda dessa befogenheter för ett för dem främmande ändamål. Skolöverstyrelsen bör enligt min mening lämpligen sörja för att den i enlighet härmed olaga frånvaroanteckningen avlägsnas ur de avgångsbetyg i vilka den gjorts.

Skolöverstyrelsen har till stöd för sin åtgärd åberopat JO Lundviks beslut i JO:s ämbetsberättelse 1971 s. 556. JO Lundvik inskränkte sig emellertid här till att säga att han inte kunde finna att valet av form för motaktion mot bojkott av de centrala proven – anteckning i slutbetyg att alla obligatoriska arbetsuppgifter ej fullgjorts – kunde läggas någon till last som tjänstefel och gick inte längre än så i sin rättsliga prövning.

Min slutsats är alltså att skolöverstyrelsens beslutsfattare gjorde sig skyldiga till befogenhetsmissbruk då de beslöt om föreskrifterna angående frånvaroanteckning för elever som deltagit i strejkaktion. Rättsfrågan är emellertid svårbedömd. Jag låter därför bero vid de gjorda uttalandena.

Övrigt

Frågor om rättelse av fel som förelupit vid allmänt val m. m.

I

Personförväxling vid kommunalval

Dagens Nyheter och Expressen innehöll den 24 oktober 1973 artiklar av innehåll att till följd av en felaktig uppgift om personnummer orätt person vid namn Inez Selander förklarats vald till kommunfullmäktig i Östersunds kommun för perioden 1974–1976.

Den 26 oktober 1973 uppgavs vidare i Dagens Nyheter att till följd av likartat fel orätt person vid namn Gustav Johansson förklarats vald till kommunfullmäktig i Ödeshögs kommun för perioden 1974–1976.

JO Lundvik lät med anledning av tidningsuppgifterna inhämta upplysningar från länsstyrelserna i Jämtlands och Östergötlands län.

Av länsstyrelsens i Jämtlands län svar framgick, att Inez Selander med personnummer 130101-8402 förklarats vald till kommunfullmäktig. Vidare upplystes att det efter valets lagakraftvinnande från olika håll påståtts att orätt person skulle ha blivit utsedd till följd av en felaktig personnummeruppgift i valedelsbeställningen men att någon framställning om åtgärd ej inkommit till länsstyrelsen – endast telefonförfrågningar rörande omständigheterna hade förekommit – varför länsstyrelsen ej kunnat fatta något beslut i frågan. Länsstyrelsen anförde vidare att uttalanden som förekommit i pressen om att länsstyrelsen skulle ha definitivt avvisat möjligheten att vidtaga ändringsåtgärd var felaktig.

Sedermera sökte såväl den av länsstyrelsen nämnda Inez Selander som en annan person, Karin Inez Kristina Selander, resning i fråga om länsstyrelsens beslut. I dom den 26 februari 1974 beviljade Kungl. Maj:t i regeringsrätten resning och anförde.

Handlingarna i målet utvisar följande. I Arbetarepartiet-Socialdemokraternas beställning av valedlar för kommunfullmäktigvalet i Östersunds kommun angavs personnumret 130101-8402 för kandidaten Inez Selander, Fru, Östersund. Karin Inez Kristina Selander med personnummer 150424-3229 har tidigare representerat partiet i kommunfullmäktige i Östersund och i flera kommunala nämnder. Inez Selander med personnummer 130101-8402 är ej politiskt verksam inom nämnda parti. På begäran av beställaren trycktes ej kandidaternas personnummer på valedlarna.

Kungl. Maj:t finner med hänsyn till vad sålunda förekommit att det klart framgår att med den som kandidat på ifrågavarande valedlar upptagna "Inez Selander, Fru, Östersund" avsetts Karin Inez Kristina Selander, samt att fullmäktigplatsen därför borde ha tilldelats henne.

På grund av det anförda undanröjer Kungl. Maj:t, med beviljande av resning, länsstyrelsens beslut om fastställande av valutgången såvitt gäller Inez Selander med personnummer 130101-8402 och förklarar Karin Inez Kristina Selander med personnummer 150424-3229 vald till kommunfullmäktig i Östersunds kommun, varom länsstyrelsen skall utfärda bevis.

Av länsstyrelsens i Östergötlands län svar till JO framgick, att Gustav Johansson med personnummer 250724-2317 förklarats vald till kommunfullmäktig. Vidare upplyste länsstyrelsen att det syntes uppenbart att förväxling av personnummer skett i samband med valsedelsbeställningen och att länsstyrelsen några veckor efter valets lagakraftvinnande genom ett telefonsamtal från en kommunalman uppmärksammats på saken men då inte ansett sig kunna själv rätta beslutet angående fastställande av valutgången.

Även detta beslut blev sedermera efter resning undanröjt. På ansökan av Karl Gustav Johansson med personnummer 230119-2312 meddelade Kungl. Maj:t i regeringsrätten den 26 februari 1974 dom av följande innehåll.

Handlingarna i målet utvisar följande. I Centerpartiets beställning av valsedlar för kommunfullmäktigvalet i Ödeshögs kommun angavs personnumret 250724-2317 för kandidaten Gustav Johansson, lantbrukare, Vallby, Heda. Karl Gustav Johansson med personnummer 230119-2312 är enligt personavi arrendator och bosatt i Vallby i Heda församling. Han har varit kommunfullmäktig i kommunen i ett tjugotal år och även varit ordförande i socialnämnden. Karl Gustav Johansson med personnummer 250724-2317 som också bor i Vallby i Heda församling är till yrket jordbruksarbetare. Han är ej politiskt verksam och har av sagt sig uppdraget att vara fullmäktig. På begäran av beställaren trycktes ej kandidaternas personnummer på valsedlarna.

Kungl. Maj:t finner med hänsyn till vad sålunda förekommit att det klart framgår att med den som kandidat på ifrågavarande valsedlar upptagne "Gustav Johansson, lantbrukare, Vallby, Heda" avsetts Karl Gustav Johansson med personnummer 230119-2312, samt att fullmäktigplatsen därför borde ha tilldelats honom.

På grund av det anförda undanröjer Kungl. Maj:t, med beviljande av resning, länsstyrelsens beslut om fastställande av valutgången såvitt gäller Karl Gustav Johansson med personnummer 250724-2317 och förklarar Karl Gustav Johansson med personnummer 230119-2312 vald till kommunfullmäktig i Ödeshögs kommun, varom länsstyrelsen skall utfärda bevis.

JO Lundvik anförde i beslut den 12 februari 1975 följande.

Genom de återgivna domarna har slagits fast att fel förelupit vid valen av kommunfullmäktige i Östersund och Ödeshög i det att fullmäktigplatser tilldelats andra personer än dem som avsetts på valsedlarna. Rättelse har samtidigt skett. För mig återstår nu att pröva om vad som förevarit skall läggas någon tjänsteman till last.

Valsedlarnas utseende och innehåll m. m. regleras i 6 kap. vallagen

(1972: 620). I 2 § andra stycket stadgas att på valsedel skall finnas partibeteckning och att valsedel dessutom bör innehålla namn på en eller flera kandidater ävensom valkretsbezeichnung och valbezeichnung. I tredje stycket sägs att kandidat skall anges på sådant sätt att det klart framgår vem som avses och att vid kandidatnamn därför bör utsättas kandidatens personnummer eller annan identifieringsuppgift. Häremot svarar de regler för prövning av valsedlarnas giltighet som återfinns i lagens 14 kap. Enligt 5 § första stycket 1 gäller att namn på valsedel skall anses obefintligt om kandidaten ej är valbar eller om det ej framgår klart vem som avses.

Av dessa bestämmelser följer att sammanräkningsmyndigheten har att göra en bedömning i identifieringsfrågan och, vid tvekan t. ex. på den grund att två tänkbara personer med samma eller liknande namn inte kan särskiljas, förklara namnet vara att anse som obefintligt. Av betydelse blir härvid i första hand uppgifterna på själva valsedlarna och inte vad som kan utläsas av andra handlingar. Detta följer också därav, att den svenska vallagen bygger på tanken om s. k. fri nomineringsrätt för väljaren, innebärande att denne äger, utan bundenhet av etablerade partiers nomineringar, själv upprätta sin valsedel och bestämma dess innehåll.

Av de tillämpningsföreskrifter till vallagen som utfärdats av riksskatteverket i dess egenskap av central valmyndighet och som intagits i en särskild valhandbok kan utläsas följande. Partierna beställer valsedlar hos länsstyrelsen eller, i vissa fall, hos riksskatteverket. Vid valsedelsbeställningen måste samtliga kandidaters personnummer anges. Beställaren avgör själv om personnumren skall tryckas på valsedlarna. Det åligger länsstyrelsen att kontrollera att samtliga kandidaters personnummer angetts. Länsstyrelsen behöver dock inte vid handläggningen av beställningarna bedöma om identifieringsuppgifterna är tillräckliga. Däremot gäller att, om uppenbart fel i fråga om kandidatuppgift föreligger, länsstyrelsen skall kontakta beställaren för komplettering eller ändring av uppgiften. Vid tveksamhet eller när lämnad uppgift är oklar har länsstyrelsen vidare att kontakta riksskatteverkets valsektion.

För den slutliga sammanräkningens förberedande och genomförande hos länsstyrelsen gäller enligt riksskatteverkets föreskrifter bl. a. följande. Uppgifter om kandidater i valet och antalet mandat i valkretsarna registreras på magnetband som underlag för mandat- och namnfördelningar. Kandidatbandet jämförs med ett magnetband över de personer inom länet som är upptagna i allmän röstlängd (röstlängdsband). Vid denna kontroll framställs en felförteckning över bl. a. kandidater för vilka rösträttshinder föreligger eller som ej finns upptagna på röstlängdsbandet. I det senare fallet skall undersökas bl. a. om personnumret är felaktigt. Samtidigt med felförteckningen framställs maskinellt en kandidatlista som upptar uppgifter om samtliga inom länet registrerade valsedlar. Felförteckningen och kandidatlistan, vilka framställts vid länsstyrelsens dataenhet, överlämnas till allmänna enheten som utreder bl. a. rösträtten för kandidater som upptagits

på felförteckningen. Allmänna enheten underrättar dataenheten om de eventuella ändringar av kandidatbandet som föranleds av utredningen och av upptäckta fel på kandidatlistan. När ändringarna har registrerats hos dataenheten, framställs ett rättat kandidatband. Från detta skrivs ut en ny kandidatlista. Allmänna enheten kontrollerar att ändringarna har utförts rätt och underrättar dataenheten om så är fallet. Eventuellt kvarstående felaktigheter meddelas på samma sätt som tidigare. Vid själva sammanräkningsförrättningen sker granskning av valmaterial samt kontrollräkning och giltighetsprövning av valsedlar manuellt. Däremot utnyttjas datorer för att utföra beräkningar och utskrifter som hänger samman med mandat- och namnfördelningarna.

Fel av det slag varom nu är fråga, dvs. att personnumret förväxlat för två personer som har samma namn, kan inte upptäckas enbart med hjälp av de kontrollrutiner som länsstyrelsen enligt vad nu utvecklats har att följa. För att felet skall upptäckas måste tillkomma någon omständighet, såsom något annat fel vilket drar uppmärksamheten till fallet eller att handläggaren råkar känna kandidaten personligen.

När såsom i de här aktuella fallen personnummer inte utsatts på valsedlarna, kan felet omöjligen upptäckas vid själva valsedelsgranskningen. Det är först sedan protokoll och bevis utskrivits – vilket sker medelst automatisk databehandling och varvid personnummer utsätts – som felet blir synligt utåt och då kan upptäckas av någon som själv är berörd eller känner kandidaterna personligen.

Jag finner mot bakgrund av det nu anförda och då grundorsaken till felet är att söka utanför länsstyrelsen – nämligen hos beställaren av valsedlarna – inte anledning till kritik mot någon tjänsteman i de berörda länsstyrelserna.

Med dessa uttalanden är ärendena av mig avslutade. I särskild skrivelse till regeringen tar jag upp frågan om inte vad som förevarit påkallar tillägg till vallagen om möjlighet för valprovsningsnämnden att rätta fel av förevarande art även om besvär inte anförts över valet inom därför stadgad tid.

II

Framställning till regeringen om tillägg till vallagen

Den 12 februari 1975 avlät JO Lundvik följande framställning till regeringen.

Vid de allmänna valen hösten 1973 förekom det i flera fall att politiskt parti angav felaktigt personnummer å kandidat vid sin beställning av valsedlar. Som en följd härav inträffade det att länsstyrelse vid valets avslutande förklarade fel person vald. I tre av dessa fall, alla avseende val av kommunfullmäktige, söktes resning hos regeringsrätten, som beviljade resning, undanröjde länsstyrelsernas beslut och förklarade annan person

vald (se beslut den 19 december 1973 och dom den 15 januari 1974, mål nr 3087-1973, *Skellefteå*, samt domar den 26 februari 1974, mål nr 158-1974 och 205-1974, *Östersund* resp. *Ödeshög*). I ett annat liknande fall (val av kommunfullmäktige i *Borlänge*) åstadkoms rättelse på besvär i ordinär ordning genom regeringsrättens dom den 6 december 1973 (nr 2927-1973).

Två av de nyssberörda fallen (*Östersund* och *Ödeshög*) hade kommit till min kännedom genom artiklar i tidningspressen och föranlett mig att begära förklaring från vederbörande länsstyrelse. Jag har innevarande dag meddelat beslut i de sålunda upptagna ärendena och därvid funnit vad som framkommit inte föranleda någon kritik från min sida mot länsstyrelserna.

— — —

I sina till mig avgivna yttranden har länsstyrelserna berört en fråga, som synes mig vara av stor vikt, nämligen den om länsstyrelse själv kan rätta fel av förevarande art. Länsstyrelsen i Östergötlands län ansåg sig förhindrad rätta. Länsstyrelsen i Jämtlands län syntes mena att rättelse måhända kunde ske men att åtgärden i allt fall förutsatte en framställning.

Vid min inspektion av länsstyrelsen i Kronobergs län i maj 1974 blev jag varse att denna länsstyrelse intog en annan ståndpunkt. I ett fall som synes tämligen identiskt med fallen i *Östersund* och *Ödeshög* (landstingsvalet i Kronobergs län) hade länsstyrelsen själv utan formlig framställning rättat felet och förklarat annan person vald. — — —

Länsstyrelsernas olika bedömning förklaras därav att frågan inte reglerats i vallagen och man tvekar om 19 § förvaltningslagen — som ger myndighet befogenhet att rätta beslut, som till följd av skrivfel, räknfel eller annat sådant förbiseende innehåller uppenbar oriktighet — lämnar stöd för rättelse av val.

Även jag tvekar.

De fel som det här är fråga om kan vara helt uppenbara. För att anknyta till de nyss berörda fallen kan man tänka sig det exemplet att den av väljarna åsyftade kandidaten är en förut känd, aktiv politiker och att valsedlarna upptager uppgifter om yrke och bostadsort, vilka utan varje tvekan skiljer honom från annan person med samma namn, som felaktigt förklarats utsedd. Felet förutsätts vidare ha uppkommit därigenom att länsstyrelsen vid den automatiska databehandlingen under sammanräkningen använt sig av en oriktig personnummeruppgift, vilken dock ej funnits på valsedlarna och därför juridiskt sett varit "ovidkommande". En tillämpning av 19 § i förvaltningslagen ter sig i en sådan situation ganska naturlig.

I andra fall kan det vara diskutabelt vem väljarna åsyftat. Den av partiet nominerade personen kanske kandiderar för första gången och varken han eller den vars personnummer angivits är känd i en vidare krets. Yrke och adress som angetts på valsedeln ger kanske ingen egentlig vägledning. Det kan knappast vara riktigt att i ett sådant fall rätta beslutet med tillämpning av 19 § förvaltningslagen. Under alla förhållanden skulle det härvid ligga närmare till hands att förklara namnet på valsedeln obefintligt än att anse

annan person vald (jfr 14 kap. 5 § vallagen). Förklaras namnet obefintligt. får detta emellertid konsekvenser för efterföljande namn på valedeln.

Mellan de nu skisserade, helt olikartade situationerna kan man naturligtvis tänka sig en serie mellanfall.

Till det anförda kan läggas den allmänna synpunkten att det visserligen kan förefalla praktiskt och bra att ett val kan rättas utan omgång men att, å andra sidan, stora principiella betänkligheter möter mot att låta en länsstyrelse eller annan sammanräkningsmyndighet (vid riksdagsval ankommer det på riksskatteverket att fastställa valutgången) ändra resultatet av ett lagkraftvunnet val. Under en tid av politisk oro skulle åtgärden kunna få vittgående konsekvenser. I värsta fall skulle en sådan ordning kunna äventyra demokratins bestånd.

Vad som förevarit vid valen hösten 1973 blottar en brist i vårt regelsystem. Det kan inte vara lämpligt att en så viktig fråga som den om länsstyrelsens möjlighet att rätta utfallet av allmänt val skall få stå öppen.

I tre av de ovan berörda fallen löstes problemet genom att regeringsrätten beviljade resning och själv rättade besluten. Efter ikraftträdandet av den nya regeringsformen och därmed sammanhängande lagändringar är regeringsrätten inte längre besvärinstans i frågor om allmänna val. Besvär skall i stället prövas av en särskild nämnd, valprovsnämnden. Det torde med hänsyn härtill kunna antagas att regeringsrätten framdeles, i händelse av bifall till en resningsansökan, inte själv skulle döma i saken utan visa målet åter till sammanräkningsmyndigheten. Det kan ändå synas mindre fördjukt, att sedan statsmakterna uppdragit besvärspövningen åt en nämnd, vari förutsätts ingå särskild expertis, den praktiskt mest betydelsefulla vägen till rättelse skall vara att låta regeringsrätten pröva saken i extraordinär ordning. Man får räkna med möjligheten att felen, som sammanhänger med användningen av datorer, kan bli vanliga. De är vidare av den art att de ofta inte hinner bli upptäckta och påtalade inom den korta besvärfristen.

Det perspektiv som öppnar sig för framtiden synes under alla förhållanden olustigt. Rättelse skulle – om man accepterar tanken att sammanräkningsmyndighet åtminstone i viss utsträckning skulle kunna ändra sitt beslut med tillämpning av 19 § förvaltningslagen – kunna sökas hos vitt skilda myndigheter, nämligen länsstyrelsen, i vissa fall riksskatteverket, valprovsnämnden och regeringsrätten.

Ett sätt att i praktiken överbrygga dessa svårigheter skulle vara att ge valprovsnämnden möjlighet att i särskilda fall pröva besvär över allmänt val trots att besvaren ej anförts inom stadgad tid. Behovet av att låta sammanräkningsmyndighet själv rätta sitt beslut skulle därmed bortfalla eller i vart fall bli avsevärt reducerat eftersom rättelse relativt lätt skulle kunna vinnas genom besvär. Vidare skulle metoden göra det onödigt att söka rättelse genom resning.

Jag ifrågasätter därför om icke i vallagen (1972: 620) borde införas en be-

stämmelse som inskränker eller ännu hellre helt utesluter självrättelse från sammanräkningsmyndighetens sida men i stället ger valprovsnämnden möjlighet att i särskilda fall pröva besvär som anförts för sent. Denna särskilda prövningsmöjlighet synes mig böra ta sikte på fall där felet är uppenbart och av enkel beskaffenhet eller av teknisk art. Motsvarande tillägg synes böra göras i lagen (1972: 704) om kyrkofullmäktigval.

I sammanhanget kan också övervägas om inte sammanräkningsmyndighet bör själv kunna anhängiggöra talan om sådan omprövning som här avses. Jag vill här erinra om den särskilda rättelseväg som på sin tid infördes beträffande fel i röstlängd (jfr numera 4 kap. 8 § vallagen) – sedan tanken på resning aktualiserats men förkastats av regeringsrätten, RÅ 1964 not. I 128, 129 – och som gav jämväl lokala skattemyndigheten rätt att göra framställning om rättelse (jfr prop. 1966: 71 s. 18 f.). Ytterligare kan anföras att de politiska partierna som sådana enligt fast rättspraxis inte har besvärsmätt och att fel kan upptäckas hos t. ex. länsstyrelsen utan att för den skull uppmärksammas av någon besvärberättigad väljare. Det synes då riktigast att myndigheten själv kan anhängiggöra frågan hos den behöriga instansen, valprovsnämnden.

Med stöd av den befogenhet som tillkommer mig enligt instruktionen för riksdagens ombudsmän får jag härmed framlägga berörda spörsmål för den åtgärd, vartill Regeringen kan finna framställningen föranleda.

III

Fel vid fördelning av fullmäktigplatser i valkretsar för kommunalval

Kungl. Maj:t förordnade den 23 februari 1973 att Holmsunds, Holmöns, Hörnefors, Sävars och Umeå kommuner den 1 januari 1974 skulle sammanläggas till en nybildad kommun, benämnd Umeå kommun. Sammanläggningsdelegerade i Umeå nybildade kommun beslöt den 13 april 1973 att antalet kommunfullmäktige skulle vara 65. Länsstyrelsen i Västerbottens län förordnade den 2 maj 1973, att den nybildade kommunen skulle vara indelad i två valkretsar för val av fullmäktige, benämnda Umeå kommuns första respektive andra valkrets. Vidare förordnade länsstyrelsen genom beslut den 7 maj 1973, som vann laga kraft, att i första valkretsen skulle utses 35 fullmäktige och i andra valkretsen 30 fullmäktige. I enlighet härmed förrättades den 16 september 1973 i kommunen val av fullmäktige jämte suppleanter för perioden 1974–1976.

Under tiden den 20 september – den 1 oktober 1973 verkställde länsstyrelsen slutlig sammanräkning av de vid valet i de båda valkretsarna avgivna rösterna. Genom beslut den 1 oktober 1973 fastställde länsstyrelsen valutgången, varvid i första valkretsen utsågs 35 fullmäktige jämte suppleanter och i andra valkretsen 30 fullmäktige jämte suppleanter.

Alf Gunnmo ansökte om resning i fråga om länsstyrelsens beslut den 7

maj 1973 och anförde samtidigt besvär över valutgången. Till stöd härför anförde Gunnmo följande. Sedan röstsammanräkningen avslutats, hade lokala skattemyndigheten i Umeå fögderi i skrivelse till länsstyrelsen den 4 oktober 1973 anmält att de mantalsskrivningsuppgifter, på vilka mandatfördelningen mellan valkretsarna grundats, var oriktiga. Första valkretsen hade tillförts 3926 personer för mycket och andra kretsen 3921 personer för litet. Valutgången hade på grund härav blivit oriktig. I besvären över valutgången yrkade Gunnmo att ny röstsammanräkning företogs eller, i andra hand, att omval skedde. Förutom Gunnmo anförde – bland andra, vilka klagade över valutgången i andra hänseenden – även Nils Orring besvär över valutgången. Till stöd för sin talan åberopade Orring samma omständigheter som Gunnmo anfört. Orring yrkade, att omval skedde.

Kungl. Maj:t i regeringsrätten, som lämnade övriga klagandes talan utan bifall, yttrade i dom den 19 december 1973, såvitt nu är i fråga, följande.

Gunnmo och Orring grundar sina besvär på att länsstyrelsens beslut den 7 maj 1973 angående fördelningen av antalet kommunfullmäktige mellan de båda valkretsarna blivit felaktigt såtillvida, att 35 platser tilldelats första kretsen i stället för rätteligen 31, och 30 platser andra kretsen i stället för rätteligen 34. På grund av denna felaktighet har väljarna i valkretsarna blivit över- resp. underrepresenterade i fullmäktige.

Med hänsyn till av partiorganisationerna lämnade upplysningar rörande tidpunkten för kandidatnomineringen och beställningen av valsedlar samt vad övrigt i målet förekommit kan dock antagas, att felaktigheten icke haft sådan inverkan på röstningen att omval bör ske.

En godtagbar överensstämmelse mellan vad som får antagas ha varit väljarnas avsikt och valutgången kan vid nu angivna förhållanden – såsom även vederbörande partiorganisationer funnit – vinnas genom en ny sammanräkning med tillämpning av den rätta fördelningen mellan valkretsarna av fullmäktigplatserna.

Kung. Maj:t finner därför skäligen att, med beviljande av resning, undanröja länsstyrelsens beslut den 7 maj 1973 ävensom den av länsstyrelsen den 1 oktober 1973 fastställda valutgången och återförvisa målet till länsstyrelsen för nytt beslut enligt 9 § kommunallagen om fördelningen av fullmäktigeplatserna mellan kretsarna och därav föranledd sammanräkning.

I en skrift till JO anförde Carl Edblom, att länsstyrelsen känt till att mandattilldelningsbeslutet var felaktigt redan innan den slutliga röstsammanräkningen var avslutad samt att han fann det förvånande att länsstyrelsen inte omedelbart själv rättade felet innan valutgången fastställdes utan väntade tills utomstående slog larm. Edblom anhöll att JO skulle föranstalta om utredning i saken.

Genom remisser inforrades yttranden av länsstyrelsen och lokala skattemyndigheten.

Lokala skattemyndigheten anförde i sitt yttrande bl. a. följande. Fråga om att de till länsstyrelsen lämnade befolkningsuppgifterna varit felaktiga väcktes hos myndigheten genom att Sveriges Radio den 28 september 1973 per telefon omtalade att fråga härom uppkommit samt anhöll om besked i

saken. Med anledning härav inleddes en kontroll av uppgifterna. Vissa underhandskontakter togs även med länsstyrelsen. Redan måndagen den 1 oktober 1973 stod det klart för lokala skattemyndigheten att mandatfördelningen måste vara felaktig. Sedan saken blivit fullt utredd, underrättade myndigheten officiellt länsstyrelsen genom skrivelse den 4 oktober 1973.

Länsstyrelsen tillbakavisade i sitt yttrande påståendet att tjänstemän som deltagit i sammanräkningen skulle ha varit medvetna om den oriktiga mandatfördelningen mellan valkretsarna innan sammanräkningsprotokollen justerades. I frågan om möjligheten för länsstyrelsen att själv vidta en rättelse anförde länsstyrelsen följande.

I 19 § förvaltningslagen (1971: 290) ges regler om rättelse av beslut, som till följd av skrivfel, räknefel eller annat sådant förbiseende innehåller uppenbar oriktighet. I beslutet den 7 maj 1973 förelåg emellertid ej något sådant fel. Det nämnda stadgandet kunde därför inte – även om länsstyrelsen på ett tidigt stadium efter beslutet hade upptäckt att detta grundats på felaktiga befolkningssiffror – tillämpas av länsstyrelsen.

Att ärenden angående allmänna val kräver en synnerligen strikt och korrekt handläggning ligger i sakens natur. I det läge som uppkom dagen efter röstsammanräkningarnas avslutande hade länsstyrelsen att bedöma om beslutet den 7 maj 1973 och sammanräkningsbesluten kunde ersättas med nya, på de riktiga befolkningstalen grundade beslut. Avgörande för länsstyrelsens ställningstagande blev att man inte utan en grundlig utredning kunde utesluta möjligheten av att mandatfördelningsbeslutet på något sätt påverkat väljarens situation på valdagen. I en sådan prövning skulle utgången antingen bli den för länsstyrelsen mest förmånliga, nämligen nya sammanräkningar, eller ett föranstaltande om nyval. Att länsstyrelsen skulle göra den prövningen ter sig uteslutet.

Länsstyrelsen deklarerade denna ståndpunkt vid en konferens den 4 oktober 1973 dit representanter för de politiska partierna och massmedia inbjudits. Vid konferensen – där Edblom lär ha varit närvarande – betonade länsstyrelsen också sin vilja att på alla sätt hjälpa var och en som ville anföra besvär över sammanräkningsbesluten.

Ärendet avgjordes av JO Lundvik, som därvid anförde bl. a. följande.

Jag finner inte anledning att rikta kritik mot länsstyrelsen för att den i det läge som förelåg, när alla valförberedelser vidtagits och valet ägt rum den 16 september 1973, ansåg sig ej böra ingå på någon form av självrättelse av mandatfördelningsbeslutet. Att länsstyrelsen i stället upplyst om möjligheten att söka resning och anföra besvär över valutgången finner jag tvärtom välbetänkt. Som länsstyrelsen anført kunde det tänkas att vid prövning i högre instans rättelse ansågs ej böra ske annat än genom omval. Yrkande här om hade också framställts i anförda besvär.

Vid länsstyrelsens granskning av inkomna valförsändelser befanns bl. a. att ett omslag saknade sigill. Fråga om hur länsstyrelsen bort förfara i anledning härav

I protokoll fört hos länsstyrelsen i Gävleborgs län den 17 september 1973 vid då företagen förberedande granskning av de valförsändelser som inkommit från valnämnderna i länet antecknades följande.

Landstingsval

Valkrets: Sandviken

Valdistrikt: Åshammar

Ett D-omslag saknade sigill. Det kan dock antagas att obehörig åtgärd ej vidtagits med valseglarna i omslaget. Länsstyrelsen låter på grund härav vid denna anteckning bero.

Valkrets: Gävle

Valdistrikt: Gävle 20

Vid förslutningen av omslagen använda sigill fanns ej avtryckta i protokollet. Vid jämförelse med sigill avtryckta i protokoll avseende avgivna röster i riksdags- och kommunfullmäktigvalen befanns emellertid sigillena identiska. Länsstyrelsen låter vid denna anteckning bero.

Vid JO Lundviks inspektion av länsstyrelsen i september 1974 iaktogs protokollsanteckningen. JO beslöt inforra upplysningar från länsstyrelsen om vad som förevarit. Bl. a. frågade JO om särskild utredning föregått besluten.

Länsstyrelsen svarade.

Ärendet har handlagts av f. d. förste länsassessorn Carl-Axel Rydin, enligt länsstyrelsens förordnande, beslutande, och förste byråsekreteraren Anita Molander, föredragande.

Förberedande granskning av inkomna handlingar ägde rum å länsstyrelsens tjänstelokaler dagen efter 1973 års allmänna val. För mottagande av valnämndernas valmaterial var särskild tidsordning uppgjord mellan valnämnderna efter reseavstånd, först Gävle därefter Sandviken osv. Förrättningen började klockan 8.00 och var avslutad klockan 12.00. Klockan 13.00 påbörjades den slutliga sammanräkningen för riksdagsvalet. Granskningsförrättningen leddes av Rydin. Molander som under valnatten tjänstgjort till klockan 5.00 inställde sig till förrättningen först klockan 11.00. Rydin biträdades intill dess av dåvarande länsnotarien vid länsstyrelsen Olle Johannesson.

Mottagandet av valnämndernas handlingar skedde inför tre mottagningsgrupper, utsedda inom länsstyrelsens ordinarie personal. Inom grupperna granskades valhandlingarna valdistriktsvis gemensamt för samtliga tre val efter uppgjord numrering av valdistrikten. Avprickning av ingivna handlingar skedde på särskilda blanketter och förekommande brister anmäldes – de två varom här är fråga. Valnämndernas företrädare var närvarande intill dess de avlämnat samtliga handlingar och som kvitto härpå mottagit en kopia av avprickningslistan.

Rydin var närvarande under hela den tid som mottagandet pågick. Rydin samtalade därvid med valnämndens representanter och efterhörde deras

synpunkter på valen. Rydin erinrar sig att han med företrädare för Gävle och Sandviken diskuterade de påtalade bristerna. I det ena fallet togs initiativet till denna diskussion av valnämndens företrädare, då valnämnden vid sitt mottagande av handlingarna från vederbörande valförrättare själv uppmärksammat bristen. Om detta gällde Gävle eller Sandviken kommer Rydin däremot icke ihåg. Rydin har varit i kontakt med de personer som överlämnade valhandlingarna från Gävle och Sandviken. Dessa erinrar sig att de träffat och samtalat med Rydin men minns däremot icke vad samtalen gällde eller ens att någon brist uppmärksammats. Molander har icke något annat minne av vad som förevarit än att hon och Rydin, innan hon uppsatte protokollet, diskuterat huru länsstyrelsens beslut skulle utformas. Molander och Rydin hade därvid varit överens om att godkänna innehållet i konvoluten ifråga, enär med hänsyn till handlägningsflödet obehörig åtgärd icke syntes ha ifrågakommit.

Rydin har tillfrågat vid länsstyrelsen alltjämt kvarvarande personer ur mottagningsgrupperna om de har några hågkomster från mottagandet av valhandlingarna. En tjänsteman erinrar sig att hans mottagningsgrupp emottagit ett omslag som saknade sigill. Övriga har förklarat sig icke minnas om deras mottagningsrapporter observerat någon brist. Rydin har gått igenom såväl mottagningslistor som valförrättarens protokoll från Åshammars och Gävle 20 valdistrikt. Någon anteckning om påträffad brist har icke gjorts på dessa handlingar.

De brister i valmaterialet, som framkommit i förevarande fall, är icke ovanliga. Vid den förberedande granskning av valhandlingarna, som länsstyrelsen jämlikt 14 kap. 1 § vallagen – motsvarande äldre bestämmelser – har att utföra, har dylika brister så gott som vid varje val kunnat konstateras. Flertalet av dessa har tidigare kunnat rättas till med den relativt goda tid som då stått länsstyrelsen till buds. Vid 1973 års val har sådan expeditionstid icke stått till förfogande med hänsyn till nödvändigheten av att skyndsamt påbörja själva sammanräkningen.

Vid sammanräkningar tidigare år har sådan bristfällig försegling, som bestått i att endast ett sigill använts på något konvolut, att samma sigill använts två gånger på något konvolut, eller att avtrycken av sigillen i valprotokollet varit avvikande mot sigillen på konvoluten, kunnat avhjälpas, sedan valförrättaren förklarat sig. Brist som bestått i att sigill icke avtryckts i protokollet har därvid rättats till på det sätt att valförrättaren avfördrats nytt protokoll. Konvolut utan sigill har tidigare utan undantag underkänts.

Att konvolutet från Åshammars valdistrikt godkänts har berott på den vid 1973 års val tillämpade metoden för valmaterialets överlämnande till länsstyrelsen och på den förklaring som vid valmaterialets överlämnande avgavs till länsstyrelsen av valnämndens företrädare. Vid sammanräkningen inför valförrättaren och vid förpackningen av valmaterialet i härför avsedda påsar var samtliga i valmyndigheten ingående personer närvarande. Enligt lämnade direktiv överfördes plastpåsar till valnämnden av minst två av de personer som tjänstgjort som valförrättare och mottogs av valnämnden i dess helhet. Påsarna förvarades därefter i låst kassavalv, vartill valnämndens ordförande innehade nyckel, tills desamma på morgonen efter valet uttogs och av två personer överfördes till länsstyrelsen för avprickning och granskning. Rydin och Molander har bedömt bristfälligheten icke vara av sådan beskaffenhet att denna med hänsyn till handhavandet av valmaterialet bort medföra att konvolutet med dess innehåll underkändes.

Ifråga om bristen i sigilleringen i Gävle 20 valdistrikt har valförrättaren i

motsats mot tidigare icke avfordrats nytt protokoll. Detta får tillskrivas den rådande tidsnöden och att de för sammanräkningen ansvariga ansett sig kunna åtnöjas med vad som framkommit vid samtalet med valnämndens företrädare. Överensstämmelse mellan sigillerna på konvoluten till landstingsvalet och protokollsavtrycken av sigillerna i valprotokollen till riksdagsvalet och kommunalvalet förefanns ju och obehörig påverkan bedömdes som utesluten.

Ärendet avgjordes av ställföreträdande JO Sverne, som därvid anförde följande.

Jag har förståelse för att den tidsknapphet, som till följd av senare års förändringar av valsystelet råder för länsstyrelsens förberedande granskning av valmaterialet, kan verka besvärande för den handläggande personalen. Vad gäller den i Gävle tjugonde valdistrikt förekomna bristen, att sigillerna ej fanns avtryckta i protokollet för landstingsvalet, finner jag med hänsyn till omständigheterna inte anledning kritisera länsstyrelsen för att den nöjde sig med de vidtagna åtgärderna.

Den i Åshammars valdistrikt förekomna bristen, att ett D-omslag – innehållande av valförrättarna mottagna och godkända valsedlar – helt saknade sigill är av allvarigare slag. Frågan om godtagande av sådan valförsändelse fordrar i alla händelser en omsorgsfull prövning.

Beträffande den förberedande granskningen av valmaterialet stadgas i 14 kap. 1 § vallagen följande. Före sammanräkningens början skall länsstyrelsen ha tillsett att de handlingar som behövs för sammanräkningen har kommit in från valnämnden i den kommun sammanräkningen avser. Är inkomna handlingar ofullständiga eller ej i behörigt skick, skall länsstyrelsen infordra det som fattas eller, om det behövs, inhämta uppgift om anledningen till att handlingarna är ofullständiga eller ej i behörigt skick.

Beträffande själva prövningen av valsedlarnas giltighet stadgas i 2 § följande. Vid den slutliga sammanräkningen prövar länsstyrelsen valsedlarnas giltighet och meddelar de beslut som denna prövning och de vid röstningen förda protokollen föranleder. Har avgivna valsedlar ej förvarats på föreskrivet sätt, skall de förklaras ogiltiga, om det ej kan antagas att obehörig åtgärd ej vidtagits med dem.

Dessa bestämmelser innebär, att länsstyrelsen har en relativt långtgående utredningsplikt och att godtagande av en bristfällig valförsändelse förutsätter att verkställd utredning ger tillräckligt underlag för antagande att obehörig åtgärd ej vidtagits. I annat fall skall kassationsregeln tillämpas.

Den utredning som här är aktuell skall självfallet åsyfta att så långt möjligt kartlägga händelseförloppet: vilka personer har haft befattning med materialet, hur har transport ägt rum, minns någon om sigillering ägde rum eller inte, har materialet någon tid varit obevakat etc.

Det torde vidare ligga i sakens natur att utredningen – i fall som det fö-

revarande – omedelbart bör dokumenteras. Härmed vinnes till en början att fakta säkras medan saken ännu är aktuell och alla berörda har de bästa minnesbilderna. En sådan dokumentation medför även som regel att länsstyrelsens prövning görs omsorgsfullt. Slutligen tillförsäkras besvärinstansen på så sätt ett bättre beslutsunderlag vid en eventuell efterkommande besvärspövning än om länsstyrelsen först i samband med avgivande av yttrande över besvären gör en sammanställning av omständigheterna i samband med händelseförloppet.

Innan jag går in på min bedömning av länsstyrelsens förfarande i detta fall kan det också ha sitt intresse att erinra om, att regeln om kassation förut var strängare och att en mångfald rättsfall visar att brister i sigilleringen av omslag då föranledde kassation av valsedlarna. En uppmjukning av kassationsregeln gjordes emellertid år 1962 genom ändring i den då gällande lagen om val till riksdagen och kommunala vallagen (se prop. 1962: 53 s. 72 f; SFS nr 71 och 72). Det ändrade rättsläge som då uppstod medförde att större krav än tidigare måste ställas på länsstyrelsernas utredningar. Förut kunde man kanske nöja sig med att på ett tidigt stadium konstatera att bristen enligt reglerna skulle föranleda kassation medan man nu har ökade möjligheter att genom närmare utredning undvika kassation. Efter lagändringen känner jag till bara ett liknande fall från regeringsrätten rörande ifrågasatt ogiltighet av valsedlar (regeringsrättens dom den 7 december 1973 rörande val av kommunfullmäktige i Haninge kommun och val av landstingsmän i Stockholms läns landstingskommun). Av domen i det målet framgår att länsstyrelsen redan från början gjorde en grundlig utredning i saken. Liksom länsstyrelsen godkände regeringsrätten valsedlarna i fråga.

Vidkommande länsstyrelsens i Gävleborgs län förfarande gör jag följande bedömning.

Någon dokumentation av vad som inhämtats från valförrättarna förekom inte. Nu i efterhand återstår heller inte annat än ganska oklara minnesbilder av vad som förevarit vid valtillfället och vad som sagts av valförrättarna vid länsstyrelsens utredning av saken. Den utredning som företogs synes dock inte ha varit av mera omfattande slag. Om den var tillräcklig synes mig vid nu angivna förhållanden omöjligt att avgöra. Huruvida beslutet att godkänna valsedlarna var korrekt framstår därför som en öppen fråga.

Av det sagda framgår att jag funnit länsstyrelsens handläggning av valärendet otillfredsställande med hänsyn till den bristande dokumentationen av den utredning som företogs och att det numera ej finns underlag för att pröva om länsstyrelsens utredning av saken var godtagbar eller ej.

Framställning till regeringen om översyn av reglerna angående kungörande och delgivning av beslut som rör en större persongrupp

JO Lundvik avlät den 24 oktober 1975 följande framställning till regeringen (de olika JO-beslut till vilka hänvisas i framställningen har här av utrymmesskäl uteslutits).

Förvaltningsrättsreformen innebar genomförandet av flera nya lagar och författningar. Allmänna förfaranderegler intogs i förvaltningslagen och förvaltningsprocesslagen. Lagar antogs om förvaltningsdomstolarna och deras kompetens m. m. Den nya delgivningslagen kan också nämnas i detta sammanhang. Denna ersatte de regler i ämnet som för rättegångsförfarandets del tidigare varit intagna i rättegångsbalken. Lagen var avsedd att åstadkomma en gemensam och enhetlig reglering för de allmänna domstolarnas område och för hela förvaltningsområdet, där regleringen förut var knapphändig och oenhetlig.

Lagstiftningsarbetet innefattade också en genomgång av åtskilliga specialbestämmelser i andra författningar i syfte att harmonisera dessa med de nya allmänna förfarandelagarna. En fullständig genomarbetning av alla olika författningar ägde dock inte rum. Detta skulle ha varit en övermäktig uppgift. I något fall använde man sig av möjligheten att övergångsvis ge en provisorisk lösning i avbidan på framtida författningsöversyner. Som exempel på en sådan provisorisk lösning kan nämnas bestämmelsen i 1 § andra stycket andra punkten delgivningslagen om att reglerna om surrogatdelgivning och kungörelsedelgivning i 12–15 §§ icke skall tillämpas, om myndigheten finner att det på grund av målets eller ärendets beskaffenhet föreligger särskilda skäl mot att delgivning sker i den ordning som anges i dessa paragrafer (jfr departementschefens uttalande i prop. 1970: 13 s. 118 f). Ytterligare kan nämnas den på lagrådets förslag (se nämnda prop. s. 219, 220 och 229) till delgivningslagen fogade övergångsbestämmelsen som säger att lagen äger tillämpning i fråga om bestämmelser som avser kallelse, föreläggande eller annan underrättelse, om det med hänsyn till syftet med bestämmelsen framgår att delgivning bör ske.

Det är emellertid inte att förundra sig över om vissa frågor ej ens provisoriskt fick en lösning. De kanske inte alls uppmärksammades. Man skall inte glömma att lagstiftningsarbetet – innefattande remissbehandling m. m. – skedde i olika etapper. Delgivningslagen trädde i kraft den 1 januari 1971 medan förvaltningslagen och andra författningar trädde i kraft först påföljande år. De olika lagförslagen undergick omarbetningar under det långdragna arbetets gång. Detta gäller inte minst förslaget till delgivningslag.

I min verksamhet som JO har jag, inte minst i samband med inspektioner av förvaltningsmyndigheter, stött på oklara punkter när det gäller samspelet mellan olika författningar. Jag tänker då särskilt på förhållandet mellan

förvaltningslagen, delgivningslagen och olika specialförfattningar. Frågorna har rört huvudsakligen kungörande och delgivning av beslut som rör en hel menighet eller annan stor eller obestämd personkrets. I vissa fall kan ett felaktigt handlande av en myndighet här tänkas få vittgående konsekvenser. Jag har också förmärkt viss osäkerhet hos myndigheterna och kunnat konstatera att de handlar olika. Det gäller här frågor av allmän betydelse. Man har därför rätt att ställa det kravet på lagstiftningen att den skall i erforderlig grad erbjuda en fullständig och entydig reglering av saken. Då nu några år gått sedan förvaltningsrättsreformens genomförande har jag funnit tiden vara inne att på grundval av gjorda erfarenheter taga upp några spörsmål där översyn av lagstiftningen kan tänkas erforderlig.

I det följande kommer jag att med utgångspunkt från några fall hos JO beröra dels vissa bestämmelser inom lagstiftning på olika områden (hälsovårdslagstiftning, vallagstiftning, byggnadslagstiftning m. m.), dels vissa bestämmelser och nyckelfrågor inom den allmänna förfarandelagstiftningen (innebörden av begreppet normbeslut m. m.). De olika fallen indelas här i tre skilda kategorier. Den första kategorien utgör beslut som ej är normbeslut men ändå rör en stor personkrets. Den andra kategorien utgörs av typiska normbeslut. Den tredje kategorien består av beslut som ej utgör normbeslut i egentlig mening men kan ha ett större eller mindre inslag av normativ art. Det är med andra ord fråga om gränsfall.

Typiska icke-normbeslut

När länsstyrelse i kommunalbesvärsväg undanröjer en kommunal myndighets beslut har, utom kommunen själv, envar kommunmedlem som inte fört talan i målet rätt att överklaga länsstyrelsens utslag hos regeringsrätten. För att länsstyrelsens utslag skall vinna laga kraft krävs alltså att samtliga kommuninvånare blir underrättade om beslutet så att besvärstiden börjar löpa för dem. På samma sätt som vid förvaltningsbesvär gäller här enligt 78 § kommunallagen (motsvarande regel finns i övriga här aktuella kommunallagar) att besvärstiden utgör tre veckor från den dag, då klaganden erhöll del av beslutet. Uttrycket "erhöll del" bör rimligen uppfattas på samma sätt som uttrycket "fick del" i 12 § andra stycket första punkten förvaltningslagen. Detta skulle innebära att något krav på delgivning i enlighet med delgivningslagens formföreskrifter inte uppställts utan att annan form av underrättelse kan godtagas. Den vidare konsekvens synes emellertid bli att delgivningslagen åtminstone i en hel del fall ej heller får tillämpas, formellt sett. I § delgivningslagen, som reglerar dess tillämpningsområde, förutsätter nämligen att det i lag eller annan författning finns uttrycklig föreskrift som påbjuder "delgivning" eller ger bemyndigande att anlita delgivningsförfarande enligt delgivningslagen. Inte heller den inledningsvis omnämnda, på lagrådets förslag tillagda övergångsbestämmelsen är här tillämplig, eftersom kommunallagen över huvud taget inte upptager någon föreskrift om att underrättelse skall ske. Det bör tilläg-

gas att bestämmelsen i 18 § första stycket förvaltningslagen om att besluts-
underrättelse får ske genom delgivning i många fall inte är tillämplig på
länsstyrelsens beslut i kommunalbesvärsmål, eftersom ärendena ofta inte
innefattar sådan myndighetsutövning mot enskild person som avses i 3 §
första stycket förvaltningslagen och som utgör en förutsättning för att be-
stämmelserna i 14–20 §§ skall vara tillämpliga.

Frågan aktualiserades i ett vid inspektion av länsstyrelsen i Blekinge län
upptaget ärende (JO:s dnr 1770/75). Jag bifogar mitt beslut i ärendet den 23
oktober 1975 och hänvisar vidare till vad jag där anförde.

Även om jag för min del kom till slutsatsen att det är fullt försvarligt att
länsstyrelse i dylika fall – även när 18 § förvaltningslagen inte är tillämplig
– använder sig av kungörelsedelgivning enligt delgivningslagen, finner jag
det otillfredsställande att frågan ej blivit otvetydigt löst i författningssvåg.

I sammanhanget vill jag till sist erinra om att kommunallagsutredningen i
sitt betänkande Enhetlig kommunallag (SOU 1974: 99) allmänt behandlat
frågan om förvaltningslagens tillämplighet på kommunalbesvärprocessen
(s. 114 ff). Utredningen har dock inte gått in på frågan om delgivningsla-
gens tillämplighet.

Typiska normbeslut

Det gäller här beslut vari länsstyrelse fastställt lokal hälsovårdsordning,
ordningsstadga e. d. Tidigare kungjordes sådana beslut i kyrkan och räknas
des besvärstiden från dagen för kungörandet. Genom övergångsbestäm-
melseerna till delgivningskungörelsen upphävdes den 1 januari 1971 det
kungliga brev av den 5 januari 1808 som utgjorde grunden för att anlita kyr-
kokungörandet som delgivningsform i förevarande sammanhang. De olika
specialförfattningar som normbesluten grundar sig på saknar bestämmel-
ser som gör delgivningslagen direkt tillämplig. Formellt sett förelåg här till
en början inte någon möjlighet att få besluten att vinna laga kraft. Bristen
botades emellertid ett år senare i och med förvaltningslagen. Denna upptog
i 12 § andra stycket följande bestämmelser rörande normbeslut: I fråga om
beslut, som avser föreskrift till allmän efterrättelse och som ej delges, räk-
nas besvärstiden från den dag då beslutet tillkännagavs. Har beslutet till-
kännagivits vid mer än ett tillfälle, räknas besvärstiden från dagen för det
sista tillkännagivandet.

Det kan här påpekas att denna nya reglering innebar en omkastning av
den ordning som förut av ålder tillämpats. Medan man förut kunde dröja
med att utge lokala stadgor av trycket, kungöra dem i tidningarna e. d. till
dess beslutet vunnit laga kraft, utgör nu i stället publiceringsåtgärderna ut-
gångspunkt för beräkning av besvärstiden vid tillämpning av ifrågavarande
regel i förvaltningslagen.

För sammanhangets skull bör här inskjutas att, på grund av undantags-
bestämmelsen för normbeslut i 3 § andra stycket 2 förvaltningslagen, de
särskilda bestämmelserna i dess 14–20 §§ ej är tillämpliga på normbeslut.

Det i 18 § förvaltningslagen intagna bemyndigandet att vid beslutsunder rättelse anlita delgivningsförfarande kan följaktligen inte åberopas som grund för att använda kungörelsedelgivning enligt delgivningslagen när det gäller normbeslut.

Vissa spörsmål som rör tillämpningen av ifrågavarande regler aktualiserades i ärenden upptagna vid inspektion av länsstyrelserna i Kronobergs län, Gävleborgs län och Blekinge län. Ärendena från Kronobergs och Gävleborgs län (JO:s dnr 1652/74 och 3009/74) rörde lokala hälsovårdsordningar. Ärendet från Blekinge län (dnr 1771/75) rörde lokal ordningsstadga och torghandelsstadga. Jag bifogar och hänvisar här till mina beslut i dessa ärenden av den 23 oktober 1975.

Bland de spörsmål som här aktualiserades – utformning av besvärshänvisning och övergångsbestämmelser m. m. – synes i förevarande sammanhang länskungörelsernas roll vara av särskilt intresse.

Länsstyrelsen i Kronobergs län vidtog åtgärder för bevakning av tidpunkten för ikraftträdandet såvitt avsåg de publiceringsåtgärder som ankom på kommunen. Däremot gjorde länsstyrelsen ingen notering om tidpunkten för distribution av länskungörelsen. Länsstyrelsen ifrågasatte om hänsyn skulle tagas till länskungörelserna vid bestämmande av utgångspunkt för besvärstid och framhöll de praktiska svårigheter som här förelåg. Länsstyrelsen uppgav vidare att den under hand från andra länsstyrelser inhämtat att stor osäkerhet syntes råda i detta hänseende även på andra håll. Länsstyrelsen behandlade problemet relativt ingående och framförde ett önskemål om att JO skulle göra ett klarläggande uttalande i frågan.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län företog över huvud taget inte någon rutinnässig bevakning av tidpunkten för ikraftträdande av lokala hälsovårdsordningar.

Även länsstyrelsen i Blekinge län framhöll olägenheterna med att använda de föreskrivna publiceringsåtgärderna som utgångspunkt för beräkning av besvärstid. Länsstyrelsen förordade i stället kungörelsedelgivning enligt delgivningslagens bestämmelser såsom ett mera ändamålsenligt sätt att få besluten att vinna laga kraft. Länsstyrelsen syntes också mena att det vore en fördel att kunna utforma besvärshänvisningar med utgångspunkt från att delgivning skedde.

Jag finner länsstyrelsernas synpunkter värda att notera. Jag delar länsstyrelsens i Kronobergs län uppfattning att ett klarläggande av den juridiska innebörden av länskungörelserna när det gäller lagakraftvinnande och tillämplighet gentemot allmänheten är behövligt. För egen del är jag dock inte benägen att taga ställning i den ena eller den andra riktningen. Frågan synes mig böra övervägas på lagstiftningsnivå. Den av länsstyrelsen i Blekinge län framförda synpunkten att det kunde vara fördelaktigt att övergå till att anlita kungörelsedelgivning enligt delgivningslagen synes mig i hög grad värd beaktande i detta sammanhang.

Beslut som ej utgör renodlade normbeslut (gränsfall)

För denna kategori av beslut tillstöter den komplikationen att tvekan kan råda om beslutet är att betrakta som ett normbeslut eller ej. Om fråga anses vara om normbeslut blir de särskilda besvärstidsbestämmelserna för sådana beslut i 12 § förvaltningslagen om beräkning av besvärstid från tillkännagivandet tillämpliga – förutsatt att tillkännagivande sker – men däremot ej de särskilda bestämmelserna i 14–20 §§ förvaltningslagen. Om fråga ej anses vara om normbeslut uppkommer den komplikationen att de särskilda bestämmelserna i 14–20 §§ förvaltningslagen, och därmed också delgivningslagen, kanske inte är tillämpliga på den grund att beslutet ej rör myndighetsutövning mot enskild i den mening som avses i 3 § förvaltningslagen.

Inom vallagstiftningens område förekommer olika typer av beslut av intresse i förevarande sammanhang. Jag tänker då på beslut om valdistriktsindelning, beslut om indelning i valkretsar för kommunala val och beslut om fördelning av mandat på olika sådana valkretsar.

Vid inspektion av länsstyrelsen i Kronobergs län uppmärksammades flera beslut rörande mandatfördelning och valdistriktsindelning. Därvid iaktogs bl. a. att länsstyrelsen i vissa tidigare fall använt sig av kungörelsedelgivning i fråga om beslut om valdistriktsindelning men i några senare fall inte begagnat sig av kungörelsedelgivning. Jag bifogar och hänvisar till mitt beslut i ärendet av den 23 oktober 1975 (JO:s dnr 1666/74).

Beträffande länsstyrelsens beslut om valdistriktsindelning inställer sig först frågan om det är ett normbeslut. Av länsstyrelsens remissvar i inspektionsärendet framgår inte hur denna har sett på frågan. För egen del vill jag inte säga mera än att olika synpunkter kan anläggas.

Om beslut om valdistriktsindelning anses ej utgöra normbeslut, blir regeln om beräkning av besvärstid för normbeslut i 12 § förvaltningslagen inte tillämplig. Samtidigt är i så fall inte heller regeln i 3 § förvaltningslagen som undantager de särskilda bestämmelserna i 14–20 §§ och därmed även delgivningslagen från tillämpning på normbeslut tillämplig. Emellertid återstår i det läget spørsmålet huruvida fråga är om myndighetsutövning mot enskild. Jag finner det för min del svårt att ansluta mig till den uppfattningen att beslut om valdistriktsindelning utgör myndighetsutövning mot enskild i den mening som sägs i 3 § förvaltningslagen. Detta leder till slutsatsen att den i 18 § förvaltningslagen gjorde hänvisningen till delgivningslagen här inte får verkan. Med hänsyn till att i 3 kap. 3 § vallagen sägs att länsstyrelsens beslut om valdistriktsindelning skall kungöras kan möjligen hävdas att delgivningslagen ändock blir tillämplig enligt den ovan berörda övergångsbestämmelsen. Hur därmed förhåller sig är dock ytterst ovisst.

Av det anförda framgår enligt min mening att utrymme finns för den uppfattningen att fråga varken är om normbeslut eller om myndighetsutövning mot enskild. Huruvida delgivningslagen i detta läge kan åberopas är ytterst ovisst.

Bestämmelsen om att beslutet skall kungöras har överflyttats från den äldre lagen om val till riksdagen. Sättet för kungörande är inte preciserat. Detta är enligt min mening en brist. Även om man skulle anse att beslutet utgör normbeslut varpå den särskilda besvärstidsregeln för normbeslut i 12 § förvaltningslagen kan tillämpas, kan tvekan uppkomma i enskilda fall om kungörandet varit tillfyllest. Att märka är vidare att besvärstiden skall räknas från det senaste tillkännagivandet. Eftersom länskungörelserna här ofta torde användas, eventuellt tillsammans med andra kungörelseformer, tillstöter också de särskilda problem rörande själva länskungörelserna som berörts i de förut avhandlade ärendena rörande normbeslut.

Beträffande själva kungörelseföreskriften kan tilläggas att liknande föreskrifter funnits och finns på andra håll i vallagstiftningen – t. ex. i fråga om granskning av röstlängd – men att kungörelseförfarandet där preciserats och utformats på ett modernt sätt. I fråga om granskning av allmän röstlängd föreskrivs sålunda i 4 kap. 10 § vallagen att kungörelsen skall anslås på kommunens anslagstavla och införas i samtliga dagstidningar som har en spridning av någon betydelse inom kommunen.

Föreskriften att valdistriktsindelningen skall kungöras torde ursprungligen falla tillbaka på det föråldrade kyrkokungörandet som nu är slopat som delgivningsform. Länskungörelserna utgör inte heller, av flera skäl som berörts i det föregående, någon särskilt lämplig publiceringsform.

När det gäller länsstyrelsens beslut om *indelning i valkretsar* för kommunala val och om *mandatfördelning* på sådana valkretsar gör sig i stort sett samma problem gällande som nyss berörts i fråga om beslut rörande valdistriktsindelning. När det gäller mandatfördelningsbesluten synes förutsättningarna för att betrakta dem som normbeslut vara än svagare. Även om de kan sägas rikta sig till allmänheten på det sättet att de ger en anvisning till den enskilde väljaren – som i princip har s. k. fri nomineringsrätt – hur många kandidater han kan och bör föra upp på en valsedel, har de mera prägel av en organisatorisk-administrativ åtgärd.

Till skillnad mot vad som gäller beträffande beslut om valdistriktsindelning finns beträffande beslut om valkretsindelning eller mandatfördelning ingen föreskrift om att beslutet skall kungöras. Det kan här inskjutas att det lagtextförslag som utarbetades inom justitiedepartementet inför 1972 års vallagsreform innebar att reglerna om valkretsindelning för kommunala val skulle överföras till vallagen. Nu kom inte detta överförande av reglerna till vallagen till stånd utan reglerna rörande valkretsindelning m. m. behöll sin gamla plats i kommunallagstiftningen. Det kan förtjäna framhållas att beslut om valkretsindelning och beslut om valdistriktsindelning har ett intimt samband med varandra. I praktiken utformas nämligen ofta beslut om valkretsindelning så att det bygger på valdistriktsindelningen och ibland förordnas om valkrets- och valdistriktsindelning i ett och samma beslut. Det kan därför hävdas att samma regler bör gälla om kungörande för de båda beslutstyperna.

Såsom ytterligare ett exempel på gränsfall i fråga om vad som skall räknas som normbeslut vill jag nämna *förordnanden om nybyggnadsförbud m. m.* enligt 24 § 1 mom. byggnadsstadgan. Problemen kring lagakraftvinandet av dylikt beslut har nyligen aktualiserats i ett klagooärende härstades (JO:s dnr 1016/75). Jag överlämnar och hänvisar till mitt beslut i ärendet den 23 oktober 1975. Problemen är av liknande slag som i de förut avhandlade fallen. Jag vill här endast framhålla att läget klarnat så till vida som Kungl. Maj:t genom beslut den 15 december 1972 på besvär i ett stadsplaneärende funnit att beslut om antagande och fastställelse av stadsplan i regel inte kan anses avse uteslutande föreskrift till allmän efterrättelse. Det betraktelsesätt som där anlagts synes – i konsekvensens namn – böra leda till enahanda slutsats för nybyggnadsförbudens del (jfr också regeringens beslut den 26 juni 1975 i bostadsdepartementets ärende Pl 531/75). Med hänsyn bl. a. till att särskild form för underrättelse om nybyggnadsförbud m. m. är föreskriven i byggnadsstadgan – en föreskrift som gäller framför förvaltningslagens bestämmelser rörande beslutsunderrättelse – är det även i dessa fall ovisst om delgivningslagen är formellt tillämplig. Om lagen inte är tillämplig skulle besluten i vissa fall aldrig vinna laga kraft, något som framstår som helt oacceptabelt.

JO:s förslag

Jag har här sökt påvisa att det på olika punkter föreligger oklarheter i fråga om samordningen mellan allmän förfarandelagstiftning och vanlig lagstiftning inom förvaltningsområdet. Det har huvudsakligen gällt delgivning och kungörande av beslut som rör en större persongrupp. Besluten är ofta även med hänsyn till innehållet av stor allmän betydelse. Det har också framkommit att myndigheterna står tvekande inför frågorna och har olika praxis. Jag finner motiverat att lagstiftningsåtgärder övervägs för att åstadkomma en bättre reglering.

Såvitt jag kan se kan man tänka sig att gå fram efter endera av två huvudlinjer. Den ena är att vidga området för delgivningslagens tillämplighet i fråga om beslut som rör en stor eller obestämd personkrets. Detta skulle kunna ske genom att man i ett tillägg till 1 § delgivningslagen stadgar att förvaltningsmyndighet äger (oaktat vad som eljest följer av bestämmelserna) begagna sig av kungörelsedelgivning i här avsedda fall när det är behövt. Fördelen med att utvidga användningen av institutet kungörelsedelgivning är att detta utgör en modern och förhållandevis effektiv metod att meddela sig med allmänheten. Dessutom erhåller man på ett enkelt sätt en bestämd utgångspunkt för beräkning av besvärstid. Det är i detalj reglerat vilka åtgärder som är av konstitutiv betydelse för delgivningen och vilka som blott är av kompletterande art. Framför kungörelseformer som är oreglerade i författningsväg har förfarandet vidare den fördelen att allmänheten vet, eller i varje fall har möjlighet att få veta, var ett meddelande är att vänta.

Den andra vägen skulle vara att utvidga tillämpningsområdet för den särskilda besvärstidsregeln för normbeslut i 12 § förvaltningslagen. Denna regel skulle då göras tillämplig på alla beslut som rör en stor eller obestämd personkrets och inte bara på normbeslut i egentlig mening. Nya gränsdragningsproblem kan dock tänkas uppkomma som nu kan vara svåra att överblicka. Man har här också de förut berörda problemen som sammanhänger med olika publiceringsåtgärders utformning, särskilt länskungörelserna, och den omständigheten att till utgångspunkt skall tagas det senaste tillkännagivandet. I olika publiceringsbestämmelser göres heller inte, såvitt jag känner till, i regel någon skillnad mellan konstitutiva publiceringsåtgärder och andra som skulle kunna tänkas blott ha en kompletterande funktion.

Under alla förhållanden synes det angeläget att de olika kungörelseformer som här berörts blir föremål för översyn.

Med stöd av den befogenhet som tillkommer mig enligt instruktionen för riksdagens ombudsmän får jag härmed framlägga berörda spörsmål för den åtgärd, vartill Regeringen kan finna framställningen föranleda.

Åtal mot två tjänstemän vid länsarbetsnämnd för att de bestyrkt uppgifter i närvarorapporter avseende arbetsmarknadsutbildning utan att kontrollera dem och utan att äga personlig kännedom om förhållandena. Tillika fråga om arbetsmarknadsstyrelsens handläggning av disciplinärende i saken

I Upsala Nya Tidning var den 18 oktober 1972 intagen en artikel med rubriken "Studiebidragen flödade till utebliven elev". I artikeln redogjordes för rättegången mot en 28-årig utländsk medborgare som åtalats för att han lyft utbildningsbidrag från länsarbetsnämnden trots att han inte deltagit i utbildningen utan varit sjukskriven och uppburit sjukpenning. Enligt redogörelsen skulle tjänstemän vid länsarbetsnämnden ha bestyrkt hans närvarorapporter utan att ha försäkrat sig om att de var riktiga. Med anledning av innehållet i artikeln inhämtade JO Wennergren yttrande i saken från länsarbetsnämnden i Uppsala län och anförde härefter i skrivelse den 15 januari 1973 till arbetsmarknadsstyrelsen följande.

Enligt den tryckta texten på arbetsmarknadsverkets blankett "Närvarorapport, Personlig Försäkran" (AMS F 1901) skall riktigheten av uppgifterna om närvaro m. m. bestyrkas av rektor, kursledare, klassföreståndare eller arbetsgivare. Det finns vidare på blanketten särskild plats angiven för skolans stämpel eller firmastämpel. Utöver dessa anvisningar på blanketten finns enligt vad som inhämtats inga skriftliga anvisningar om blankettens ifyllande.

Utredningen visar att inspektören Karl-Axel Elvin och förste assistenten Seppo Bardén var och en vid minst ett tillfälle bestyrkt uppgifter om närva-

ro för Mourtaday, uppgifter som visat sig vara felaktiga och som medfört att Mourtaday för vissa tider obehörigen uppburit utbildningsbidrag.

Varken Elvin eller Bardén har vid de tillfällen de underskrivit ifrågavarande rapporter haft ställning som rektor, kursledare, klassföreståndare eller arbetsgivare. De har därför inte ägt bestyrka rapporterna. Genom att bestyrka Mourtadays uppgifter om närvaro utan att kontrollera deras riktighet hos vederbörande representant för kursledningen, klassföreståndaren eller på annat sätt har Elvin och Bardén vidare handlat fel. De förklarar Elvin och Bardén lämnat om att de försökt komma i kontakt med andra myndigheter eller tjänstemän för kontrollen men inte lyckats eller att de på förhand bedömt det som utsiktslöst att nå sådan kontakt kan inte godtas som skäl för en åtgärd att utan sakligt underlag teckna ett bestyrkande.

Om någon i intyg eller annan urkund lämnar osann uppgift om vem han är eller om annat än egna angelägenheter kan han, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, enligt 15 kap. 11 § brottsbalken dömas till böter eller fängelse för osant intygande. Det förutsättes för ansvar beträffande den som bestyrkt en oriktig uppgift att han handlat under uppsåt eller i vart fall under s. k. eventuellt uppsåt omfattande de objektiva förutsättningarna för straffbarhet. Med eventuellt uppsåt förstås då att den bestyrkande insett att uppgiften kunde vara osann samt att förhållandena är sådana att det kan hållas för visst att han skulle ha skrivit under, även om han vetat att uppgiften var oriktig.

Jag har med utgångspunkt i nämnda brottsbeskrivning inte funnit fog för antagande att Elvin och Bardén kan göras ansvariga för osant intygande. Däremot har jag funnit att Elvins och Bardéns handlande kan bedömas som tjänstefel och att prövning härav bör komma till stånd i laga ansvarsordning. I betraktande av omständigheterna bör det kunna ske i disciplinär väg.

På grund av vad sålunda anförts får jag under återopande av 19 och 23 §§ statstjänstemannalagen och 2 § instruktionen för arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna överlämna handlingarna i ärendet till arbetsmarknadsstyrelsen för vederbörlig prövning av frågan om disciplinär åtgärd mot Elvin och Bardén.

Sedan muntligt förhör avhållits med Elvin och Bardén beslöt arbetsmarknadsstyrelsen den 20 mars 1973 att avskryva ärendet från vidare handläggning.

I promemoria den 11 april 1973 anförde JO Wennergren med anledning härav.

Beslutet den 20 mars 1973 är fattat av generaldirektören Bertil Rehnberg på föredragning av avdelningsdirektören Erik Bergholm och i närvaro av byråchefen Bertil Burman. Enligt 15 § instruktionen (1965:667) för arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna skall emellertid frågor om disciplinstraff avgöras i plenum, som består av styrelsens samtliga ledamöter. Enligt 19 § instruktionen är det bara ärende, som inte skall avgöras i plenum eller av delegation, som får avgöras av generaldirektören ensam.

Det faller vidare i ögonen att beslutet inte motiverats. Enligt 17 § förvaltningslagen skall beslut varigenom myndighet avgör ärende innehålla de skäl som bestämt utgången. Skälen får dock utelämnas helt eller delvis, om

beslutet inte går part emot eller det eljest är uppenbart obehövt att upplysa om skälen. Eftersom beslutet inte gick Elvin eller Bardén emot förelåg inte någon skyldighet för arbetsmarknadsstyrelsen att i beslutet ange de skäl som bestämt utgången. Det kan emellertid ifrågasättas om inte arbetsmarknadsstyrelsen det oaktat ändå bort i beslutet ta in sina skäl. Ärendet hade av mig överlämnats till styrelsen för prövning av fråga om disciplinär bestraffning. JO intar visserligen inte någon partsställning i ett sålunda anhängiggjort disciplinärende. Utgången i ärendet och de skäl som bestämt utgången är emellertid av största intresse för JO. Så är i synnerhet fallet när utgången blir att åtgärd för disciplinär bestraffning finnes ej påkallad. JO har nämligen då att överväga om JO skall låta sig nöja härmed eller genom åtal överlämna åt domstol att pröva saken. För JO är det därför av allra största intresse att få veta vilka skäl som bestämt utgången. Dessa skäl är också av intresse från allmän synpunkt. I avsaknad av upplysning om skälen för styrelsens beslut och med hänsyn till risken för att beslutet mot bakgrund av de meningar som framförts till styrelsen tolkas som ett sanktionerande från styrelsens sida av de påtalade gärningarna, har jag nu ansett mig ej kunna underlåta att genom åtal erhålla domstols prövning av gärningarna.

Sedan promemorian remitterats till arbetsmarknadsstyrelsen för förklaring och yttrande rörande disciplinärendets handläggning, svarade styrelsen följande.

Vid bedömandet av Elvins och Bardéns handlande har de för styrelsens beslut ansvariga haft klart för sig att Elvin och Bardén icke vare sig i instruktion eller eljest haft underlag för att bekräfta ifrågavarande närvarouppgifter utan vederbörlig kontroll. Vad som härutinnan från förbundsjurist Perssons sida anförts har alltså icke godtagits.

Anledning saknas antaga att Elvin och Bardén mot bättre vetande besträckt uppgifterna. Motivet för de båda tjänstemännens handlande synes ha varit en önskan att stå den servicesökande till tjänst, alltså ett utslag av den anda i vilken förmedlingspersonalen skall utföra sitt arbete. Såväl Elvin som Bardén är av allt att döma – åtminstone numera – medvetna om, vad som i fall av denna och liknande beskaffenhet åligger dem.

Fråga är då om styrelsen ur allmänpreventiv synpunkt måste med bestraffningsåtgärd mot Elvin och Bardén inskräpa respekten för att uppgifter före bekräftandet noga kontrolleras. Skall disciplinstraff ifrågakomma av allmänpreventiva – men icke individualpreventiva skäl – måste styrelsen låta sig synnerligen angeläget vara att grunda bedömandet på omständigheter, vilka i det aktuella fallet framstår som intolerabla. Används bestraffning där samma effekt kan uppnås av myndigheten genom i administrativ väg meddelade föreskrifter kan kontrollsynpunkterna komma att av tjänstemännen uppfattas som det dominerande inslaget i tjänsten medan det positiva framåtriktade arbetet i konkurrenssituationer får vika.

Styrelsen har kommit till den slutsatsen att allmänpreventiva synpunkter icke krävt bestraffning av Elvin och Bardén.

Eftersom styrelsens beslut icke gick Elvin och Bardén emot har skyldighet för styrelsen att motivera beslutet icke förelegat. Styrelsen har underlåtit göra detta då det ur allmänpreventiv synpunkt icke syntes tillfredsställande att i ett beslut av förevarande slag principiellt fastslå föreliggande

skyldigheter för tjänstemän men med hänsyn till omständigheterna likväl avskrivna ärendet.

I enlighet med ordalagen i (15 § 5) Kungl. Maj:ts instruktion för arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna har allenast frågor som rör disciplinstraff och åtalsanmälan föredragits i plenum dvs. de fall då från den beredande byrån eller enhetens sida föreslagits straff eller anmälan. I de fall där utredningen icke utgjort grund för sådant yrkande har ärendet avskrivits utan föregående föredragning i plenum. Denna praxis har tillämpats sedan lång tid tillbaka. Någon skillnad har härvidlag icke gjorts mellan fall som grundats på anmälan eller angivelse, som saknat all grund, respektive fall där goda men icke tillräckliga skäl för utdömandet av disciplinstraff eller för åtalsanmälan förelegat. Praxis har alltså varit strikt. Enligt styrelsens mening är denna praxis human mot verkets personal.

JO Wennergren uttalade härefter i skrivelse till arbetsmarknadsstyrelsen följande.

Enligt 2 § instruktionen för riksdagens ombudsmän äger JO, när någon i sin tjänsteutövning brutit mot lag eller annan författning eller på annat sätt åsidosatt något tjänsteåliggande och gärningen kan beivras genom disciplinärt förfarande, göra anmälan till den som har disciplinär bestraffningsrätt. Den disciplinära bestraffningsrätten tillkom i det aktuella fallet arbetsmarknadsstyrelsen i plenum. Någon tvekan kan därför enligt min mening ej råda om att den slutliga handläggningen av det av mig anhängiggjorda disciplinärendet skulle ha ägt rum i styrelseplenum. Genom den av mig gjorda anmälan var ett disciplinärt förfarande att anse som inlett och någon befogenhet kan inte ha förelegat för generaldirektören att genom beslut av honom undandraga den behöriga instansen – styrelsen i plenum – prövningen av den disciplinära frågan.

I Lidbeck m. fl. Statens tjänstemän anförs (s. 142) att frågan huruvida disciplinärt förfarande skall inledas eller inte avgörs av myndigheten och att en anmälan till myndigheten om att tjänsteman gjort sig skyldig till fel sålunda inte automatiskt medför att disciplinärt förfarande inleds. Givet är att inte alla anmälningar mot tjänstemän ger upphov till ärenden om disciplinär bestraffning och att frågan om ett disciplinärt förfarande skall inledas med anledning av en anmälan från allmänheten inte utgör fråga om disciplinär straff som enligt 15 § instruktionen för arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna skall avgöras av styrelsen i plenum. Beslut om att disciplinärt förfarande ej skall inledas med anledning av en anmälan mot en tjänsteman kan därför givetvis träffas av generaldirektören eller den tjänsteman till vilken beslutanderätten delegerats. Det ligger i sakens natur att, innan ställning tas till om disciplinförfarande skall inledas eller ej, viss utredning kan behövas som underlag för ställningstagandet. Inleds disciplinärt förfarande, uppkommer emellertid ett ärende om disciplinär bestraffning, beträffande vilket handläggning gäller särskilda regler enligt 24 § statstjänstemannalagen. I nyssnämnda bok anförs vidare (s. 142) att, om myndigheten beslutar inleda disciplinförfarande mot tjänstemannen, myn-

digheten måste anses skyldig att skyndsamt underrätta denne härom. Avgörandet av detta ärende om disciplinär bestraffning måste då också enligt min mening ankomma på myndigheten i den sammansättning som är föreskriven för avgörande av fråga om disciplinstraff. Att beslutet därvid även kan bli friande är en annan sak. Jämför den tidigare lydelsen av 24 § stats-tjänstemannalagen "innan fråga om disciplinär bestraffning avgörs, skall etc".

Det kan inte uteslutas att, sedan disciplinförfarande inletts mot en tjänsteman, sådana omständigheter uppdagas som kommer åtgärden att framstå som obefogad. Den som beslutat om åtgärden bör då också kunna besluta om dess återtagande, såvida inte tjänstemannen påkallar ett friande beslut, vilket inte kan meddelas av myndigheten i annan sammansättning än den som är föreskriven för beslut rörande fråga om disciplinstraff.

I det aktuella fallet inleddes disciplinförfarande mot Elvin och Bardén och muntligt förhör hölls med dem i ärendet. Sådana omständigheter framkom därvid inte som kom åtgärden att inleda disciplinförfarande mot dem att framstå som obefogad. Alldeles oavsett det förhållandet att den slutliga handläggningen av ett av JO anhängiggjort disciplinärende av skäl jag förut anfört alltid skall äga rum hos myndigheten i sammansättning som är föreskriven för fråga om disciplinstraff, borde ärendet därför ha gått till plenum.

Jag medger att föreskrifterna om det administrativa disciplinförfarandet inte är helt klara och entydiga och att vad jag nu anfört visar att ganska intrikata tolkningsfrågor gör sig påminta. Ehuru jag anser att arbetsmarknadsstyrelsen ej handlade den av mig överlämnade frågan om disciplinär bestraffning av Elvin och Bardén på rätt sätt, låter jag det därför stanna vid de påpekanden och uttalanden jag gjort.

Som förklaring till att avskrivningsbeslutet ej motiverats har styrelsen anfört att det från allmänpreventiv synpunkt inte syntts tillfredsställande att i ett sådant beslut principiellt fastslå föreliggande skyldigheter för tjänstemän men med hänsyn till omständigheterna likväl avskrivna ärendet. Som jag framhöll i remisspromemorian tedde det sig enligt min mening just från allmänpreventiv synpunkt menligt att underlåta att ange skälen för beslutet. Härtill kom att det från JO:s synpunkt var angeläget att få del av dessa skäl. JO kan visserligen inte överklaga ett friande beslut men har i händelse av ett sådant att i stället överväga åtal och behöver då som underlag för sina överväganden upplysning om beslutsgrunderna. Sistnämndaaspekt har styrelsen ej alls beaktat i sitt svar. Jag har förut förklarat att det var fel att avskrivna ärendet och att ärendet inte kunnat avgöras annat än genom ett fällande eller ett ansvarsfriande beslut. Under hänvisning härtill och till vad jag i remisspromemorian anfört om önskvärdheten av att också ett ansvarsfriande beslut motiveras då ärendet anhängiggjorts av JO lämnar jag frågan.

JO Wennergren uppdrog vidare under hänvisning till bifogad åtalsinstruktion åt länsåklagaren i Uppsala län att väcka och utföra åtal mot Elvin och Bardén för tjänstefel. Länsåklagaren Robert Clementz väckte i enlighet härmed åtal mot dem vid Uppsala tingsrätt och yrkade ansvar jämlikt 20 kap. 4 § brottsbalken för tjänstefel enligt följande gärningsbeskrivningar.

1. Vid ett tillfälle i slutet av november 1970 och den 11 januari 1971 har Elvin under sin tjänstgöring på länsarbetsnämnden i Uppsala fått besök av Abderrazak Mourta-day, vilken önskat erhålla utbildningsbidrag för en gymnasiekurs i svenska och engelska. Vid det första besöket har han begärt bidrag för perioden 16 oktober–15 november 1970 och vid det andra för perioden 16 november–15 december 1970. Elvin, som av Mourta-day vilseletts att han under perioderna deltagit i kursen, har utan kontroller bestyrkt två rapporter att Mourta-day varit närvarande. Elvin har icke ens låtit Mourta-day, vilken det ålegat att på heder och samvete intyga rapporternas riktighet, skriva under rapporterna. För första perioden har Mourta-day i bidrag felaktigt erhållit 799 kronor och för andra perioden 835 kronor. Genom sitt handlande har Elvin gjort sig skyldig till tjänstefel.

2. Den 18 januari 1971 har Bardén under sin tjänstgöring på länsarbetsnämnden i Uppsala fått besök av Abderrazak Mourta-day, vilken önskat erhålla utbildningsbidrag för en gymnasiekurs i engelska och svenska och den 26 februari 1971 har Bardén haft att utreda en av Mourta-day ingiven närvarorapport. Vid besöket har Mourta-day begärt bidrag för perioden 16 december 1970–15 januari 1971 och genom närvarorapporten för perioden 16 januari–15 februari 1971. Bardén som i vart fall såvitt avser perioden 16 december 1970–15 januari 1971 vilseletts av Mourta-day att Mourta-day under perioderna deltagit i kursen, har utan kontroller bestyrkt dennes närvarorapporter för de två perioderna. Bardén har inte ens låtit Mourta-day, vilken det ålegat att på heder och samvete intyga rapporternas riktighet, skriva under rapporterna. För första perioden har Mourta-day i bidrag felaktigt erhållit 235 kronor och för andra perioden 935 kronor. Genom sitt handlande har Bardén gjort sig skyldig till tjänstefel.

I andra hand gjorde åklagaren gällande.

Såvitt avser perioden 16 januari–15 februari 1971 har Bardén i vart fall av oaktsamhet genom att vidaresända rapporten med sin namnteckning därå till betalningsavdelningen vilselett utbetalande personal att tro att Bardén bestyrkt närvarouppgifterna i rapporten.

Tingsrätten meddelade dom i målet den 6 september 1973 och ådömde envar av Elvin och Bardén dagsböter för tjänstefel, Elvin trettio dagsböter å trettio kronor och Bardén trettio dagsböter å tjugo kronor. I sina domskäl anförde tingsrätten bl. a.

Tingsrätten gör följande bedömning: Av utredningen i målet framgår att handläggningen av närvarouppgift i form av personlig försäkran skall tillgå enligt följande: Innan Personlig försäkran insänds till länsarbetsnämnden för granskning skall blanketten vara undertecknad av elev, som på heder och samvete försäkrar att de lämnade uppgifterna är riktiga. Vidare skall före insändandet riktigheten av de uppgifter, som finns på blanketten be-

styrkas av vederbörande utbildningsanstalts rektor, klassföreståndare eller motsvarande. Vid företagsutbildning och liknande bestyrkes uppgifterna av arbetsgivare eller av dennes för uppgiften utsedd förman eller arbetsledare. Riktigheten av de uppgifter som lämnas på blankett Personlig försäkrans skall alltså bestyrkas av undervisningsanstalter, organisationer och enskilda utanför länsarbetsnämndens organisation. Undantag från denna regel gäller enbart för elever som deltagar i korrespondensundervisning och under denna tid uppbär månatliga utbildningsbidrag. För denna grupp skall en särskilt utsedd elevassistent på distriktskontoret i Uppsala kontrollera riktigheten av de uppgifter som lämnats på blankett Personlig försäkrans och därefter bestyrka densamma med egen namnunderskrift.

I målet är, genom Elvins berättelse och övrig utredning, klarlagt, att Elvin förfarit på det sätt åklagaren gjort gällande.

Av Bardéns berättelse och utredningen i övrigt framgår att Bardén beträffande närvarorapporten 16.12.1970–15.1.1971 förfarit på sätt åklagaren påstått. När det gäller perioden 16.1. – 15.2.1971 uppmärksammar tingsrätten följande: Bardén har på närvarorapporten icke skrivit sitt namn på sedvanlig plats för bestyrkande. I stället har han skrivit sitt namn omedelbart under tre noteringar, vilka han 26.2.1971 fäst på närvarorapporten. Noteringarna bör av sitt innehåll tolkas som om oklarhet rådde huruvida Mourtaday skulle erhålla avsett utbildningsbidrag. Det kan, enligt tingsrättens mening, icke anses tillförlitligen utrett, att Bardén, genom denna sin enda namnteckning å rapporten, bestyrkt Mourtadays närvaro. Av Bardéns berättelse framgår, att han 3.3.1971 föredrog ärendet för tjänsteman som ägde beslutanderätt i frågan om utbildningsbidrag. På närvarorapporten finns även antecknat, "beslut 3.3." och "L-anvisning 935 kr 5.3.1971". Det får, enligt tingsrätten, härigenom hållas för visst att utbetalning skett på grundval av noteringen, "beslut 3.3". Mot bakgrund härav kan det icke anses styrkt, att Bardén genom att vidaresända rapporten vilselett utbetalande personal att tro att Bardén bestyrkt närvarouppgifterna i rapporten. Det saknas, i detta sammanhang, anledning att gå in på frågan huruvida Bardén vid sin förredragning av ärendet genom ofullständiga uppgifter förmått beslutande tjänsteman att fatta ett för Mourtaday positivt beslut.

Elvin har sålunda bestyrkt närvarorapporter beträffande Mourtaday vid två tillfällen medan Bardén bestyrkt närvarorapport vid ett tillfälle. Varken Elvin eller Bardén har vid de tillfällen de undertecknat ifrågavarande rapporter haft ställning som rektor, kursledare, klassföreståndare eller arbetsgivare. De har därför formellt sett icke ägt rätt att sätta sig i dessas ställe och bestyrka Mourtadays uppgifter om närvaro. Åklagaren har, på grund av vad som upplysts om då rådande praxis vid länsarbetsnämnden, icke velat lägga Elvin och Bardén till last som fel att de ansett sig ha befogenheten i fråga. Elvin och Bardén har emellertid bestyrkt Mourtadays uppgifter om närvaro utan att kontrollera deras riktighet hos representant för kursledning, klassföreståndare eller på annat sätt. Ej heller har de förvissat sig om att Mourtaday undertecknat rapporten under försäkrans på heder och samvete om lämnade uppgifters riktighet.

Att enbart låta en bidragssökandes muntliga uppgifter ligga till grund för ett bestyrkande varom nu är fråga kan icke anses godtagbart. Det är tingsrättens uppfattning att ett bestyrkande icke får bli en ren formalitet. Tvärtom måste ett bestyrkande grundas på inhämtad kunskap om de förhållanden det gäller eller på personlig kännedom därom. Att, som nu skett, utan vare sig personlig kännedom eller kontroll av andra fakta bestyrka nå-

got är ett förfaringssätt som icke kan accepteras. De förklaringar Elvin och Bardén lämnat till sitt fredande är icke godtagbara som skäl för deras åtgärd att utan sakligt underlag teckna ett bestyrkande. Genom sitt förfarande måste de anses ha åsidosatt sin tjänsteplikt.

Sedan de tilltalade fullföljt till *Svea hovrätt*, meddelade hovrätten dom i målet den 14 mars 1974 och fastställde tingsrättens dom. I domskälen anförde hovrätten.

I hovrätten har Elvin och Bardén ånyo hörts, varjämte vittnesförhör på åklagarens begäran hållits med byrådirektören Hjalmar Rohlin och kanslisten Sixten Karlsson.

Elvin har berättat i överensstämmelse med sina i tingsrättens dom återgivna uppgifter med följande ändring och tillägg: Elvin tjänstgjorde vid ifrågavarande tillfällen ej som vikarie för den ordinarie befattningshavaren, utan det var en ren slump att han kom att handlägga Mourtadays ärenden. Anledningen till att han ej kontrollerade att Mourtaday på heder och samvete undertecknat närvarorapporterna, var att han hade den uppfattningen att kontrollen ålåg vederbörande tjänsteman på den s. k. bidragsavdelningen.

Bardén har härstädes beträffande sin kontroll av den närvarorapport som avsåg tiden 16.12.1970–15.1.1971 uppgivit: Under hösten 1970 hade inom länsarbetsnämnden pågått diskussioner om att en fullständig rehabiliteringsutredning skulle företagas beträffande Mourtaday. Dessa diskussioner hade givit Bardén intrycket att Mourtaday alltjämt var elev vid Cederbladsskolan. I den journal, som på länsarbetsnämnden fördes över Mourtadays utbildning, har Bardén visserligen 5.11.1970 gjort en anteckning om att Mourtaday enligt uppgift från skolan varit sporadiskt närvarande vid lektionerna och helt frånvarande sedan 20.10. Förmodligen hade han vid det tillfälle då han bestyrkte närvarorapporten ej tillgång till akten rörande Mourtaday. Bardén hade vid denna tid om hand 200–250 ärenden, varför han ej kunnat komma ihåg varje anteckning i de enskilda akterna. Anteckningen 5.11.1970 kunde dessutom ha betytt endast att Mourtaday varit sjuk under en 14-dagarsperiod. Bardén har intet direkt minne av att han bestyrkt Mourtadays närvarorapport. Om han mottagit rapporten från Mourtaday, är det sannolikt att han sökt kontrollera uppgifterna i rapporten med Cederbladsskolan. En kontroll hos skolan av eventuell frånvaro hade dock saknat betydelse, eftersom rapportperioden omfattade undervisningsfri tid. Det är även möjligt, att han mottagit rapporten från den tjänsteman, som handlade frågan om rehabiliteringsutredning, och att han icke kontrollerat uppgifterna i rapporten utan litat på denne tjänsteman.

Av Rohlins och Karlssons vittnesmål framgår bl. a. att det vid den i målet aktuella tidpunkten förekom, att till grund för utbetalning av utbildningsbidrag lades närvarorapporter, som saknade vederbörligt närvarointyg av rektor eller annan behörig person. Vittnena har uppgivit, att rapporterna brukade godtagas som utbetalningsgrund ifall vederbörande elevassistent undertecknat bestyrkandet, att sådant bestyrkande självfallet skulle föregås av kontroll. Huruvida lämnade uppgifter om närvaro vid undervisning var riktiga, samt att s. k. daganteckningar beträffande varje elev förvarades hos elevassistenten, som hade att undersöka huruvida eleverna fullföljde sin utbildning. Slutligen framgår av vittnesmålen, att man på bi-

dragsavdelningen i enstaka fall utbetalt bidrag trots att närvarorapporten saknat vederbörande elevs underskrift på den försäkran, varmed handlingen skulle avslutas.

Av vad sålunda och i övrigt förekommit i målet finner hovrätten lika med tingsrätten framgå, att Elvin gjort sig skyldig till tjänstefel genom att på de med åtalet avsedda närvarorapporterna bestyrka de lämnade uppgifterna utan att kontrollera dem och utan att äga personlig kännedom om förhållandena.

Även om perioden 16.12.1970–15.1.1971 var undervisningsfri och en kontroll hos skolan av eventuell frånvaro av denna anledning kunde te sig onödig, måste det likväl ha ålegat Bardén i egenskap av elevassistent – särskilt med hänsyn till anteckningen i Mourtadays journal om dennes frånvaro – att innan han bestyrkte närvarorapporten kontrollera att Mourtaday över huvud fullföljde undervisningen. Genom att försumma detta har Bardén gjort sig skyldig till tjänstefel.

Med hänsyn till att Elvin och Bardén ej haft som rutinmässig uppgift att tillse att närvarorapporter undertecknades och till det ovan redovisade – låt vara ovanliga – förfaringsättet att i enstaka fall utbetala utbildningsbidrag, oaktat sökandens underskrift saknats på rapporten, kan det förhållandet, att Elvin och Bardén underlåtit att i nu förevarande fall tillse att Mourtaday skrivit under handlingarna ej ådraga dem ansvar för tjänstefel.

För vad i målet ligger Elvin och Bardén till last förskyller vardera av dem det av tingsrätten bestämda straffet.

Elvin och Bardén fullföljde till *högsta domstolen* som i *beslut den 20 februari 1975* ej fann skäl att meddela prövningstillstånd.

Får i lokal hälsovårdsordning upptagas föreskrifter till skydd mot vattenförorening?

Vid JO Lundviks inspektion av länsstyrelsen i Kronobergs län i maj 1974 granskades de lokala hälsovårdsordningar som länsstyrelsen fastställt. Det iaktogs härvid att några av hälsovårdsordningarna innehöll avvikelser från den av Kungl. Maj:t fastställda normalhälsovårdsordningen, i det att särskilda föreskrifter – utan förebild i normalordningen – utfärdats till skydd mot vattenförorening. Sålunda upptog t. ex. hälsovårdsordningen för Älmhults kommun följande bestämmelser.

Om skydd mot vattenförorening

25 §

Den del av sjön Möckeln med tillhörande öar som markerats på bifogade karta samt en 200 m bred strandzon på land (mätt från strandlinjen vid normalt medelvattenstånd) skall utgöra skyddsområde för Älmhults centralorts ytvattentäkt. Inom skyddsområdet skall följande bestämmelser gälla.

a) Förvaring, transport och hantering av brandfarlig vätska skall utföras enligt kommerskollegiets tillämpningsföreskrifter till förordningen om brandfarliga varor.

b) Upplag av andra för vattnet skadliga ämnen såsom smörj- och transformatorolja, tjärprodukter, fenoler, organiska lösningsmedel, gifter för bl. a. bekämpning av djur och växter samt dammbindningsmedel får ej anordnas med mindre hälsovårdsnämnden efter särskild prövning lämnat tillstånd därtill.

Hälsovårdsnämnden har dels att bestämma intill vilken mängd ämnena får lagras och dels föreskriva de skyddsåtgärder som i förekommande fall måste vidtagas.

c) Biocider får inte användas i sjö eller vattendrag.

d) Utanför område med fastställd stads- eller byggnadsplan får industri inte uppföras med mindre hälsovårdsnämnden efter särskild prövning lämnat tillstånd därtill.

26 §

Avloppsvatten eller annan flytande orenlighet får inte utsläppas på eller i marken närmare grundvattentäkt för hälsovårdstörts vattenförsörjning än 100 m och inte heller närmare sjö än 50 m (mätt från strandlinjen vid normalt medelvattenstånd).

Inom hälsovårdstört får avloppsvatten från vattenklosett inte utsläppas i marken.

JO beslöt inhämta upplysningar från länsstyrelsen rörande vilka överväganden som gjorts om möjligheten att intaga föreskrifter av denna art i lokal hälsovårdsordning.

Länsstyrelsen svarade.

Enligt 65 § hälsovårdsstadgan må föreskrift avseende den allmänna hälsovården icke avse förhållande, som reglerats genom annan allmän författning än hälsovårdsstadgan eller 4 § andra stycket kommunala renhållningslagen den 17 december 1970 (nr 892). Vid meddelande av föreskrift skall tillses, att därigenom icke lägges onödigt tvång på allmänheten eller eljest göres obefogad inskränkning i den enskildes frihet.

31 § hälsovårdsstadgan innehåller allmänna bestämmelser om förbud mot förorening av vattentillgångar och 38 § bestämmelser om skyldighet för hälsovårdsnämnd att tillse att skäligen åtgärder vidtas för att motverka vattenförorening. I fråga om vattenförsörjningens skyddsbehov görs ingen skillnad mellan ytvatten och grundvatten.

Enligt 62 § vattenlagen kan skydd mot förorening av grundvatten ske efter prövning av vattendomstol.

En möjlighet att i administrativ ordning meddela allmänna föreskrifter till skydd för grundvattentillgång, som tillgodogöres eller kan antagas komma att framledes tillgodogöras för vattenförsörjningen inom tätbebyggelse föreligger enligt 2:64 VL. Länsstyrelsen kan fastställa erforderligt skyddsområde för grundvattentillgång samt med giltighet inom detta område meddela allmänna föreskrifter rörande vad som jämlikt 63 § VL skall iakttagas.

Såvitt avser skyddet för ytvattentäkt finns i vattenlagen inga motsvarande bestämmelser till de i 2 kap. 64 §. Bestämmelserna i 2 kap. 14 § sista stycket vattenlagen – skydd mot förorening av vattendrag, sjö eller annat vattenområde – förutsätter förfarande inför vattendomstol. Skyddsbestämmelserna enligt sistnämnda lagrum innebär att servitut lägges på berörda fastigheter. Utredningen om vilka fastigheter som kan ha del i vattenområdet kan ofta vara förenad med stora svårigheter och vara mycket

tidsödande. Länsstyrelsen anser därför detta förfarande ej vara ett ändamålsenligt sätt att begagna sig av i fall motsvarande de som i detta sammanhang avses.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har i råd och anvisningar VA 14 1964 (omtryckt av naturvårdsverket som publikation 1971: 4) också anvisat möjligheten att till skydd för ytvattentäkt för visst område i lokal hälsovårdsordning intaga motsvarande bestämmelser som i beslut enligt 2 kap. 64 § vattenlagen (SNV 1971: 4 s. 10). Beträffande de av länsstyrelsen fastställda föreskrifterna överensstämmer dessa i stort sett med synpunkterna i ovan nämnda SNV-publikation (s. 20–21), exempelvis när det gäller hälsovårdsordningen för Älmhults kommun.

Länsstyrelsen vill i detta sammanhang också framhålla att hälsovårdsnämnden ansetts oförhindrad att besluta om åtgärder till skydd mot förorening av ytvattentäkt genom petroleumprodukter (se Regeringsrättens utslag 1. 10. 1970 i ärende angående förbud att basera flygplan på sjö som utgör ytvattentäkt).

I vissa hälsovårdsordningar intagna förbud mot utsläpp i grunden dels inom vissa avstånd från vattentäkt och sjö och dels inom tätbebyggelse (t. ex. hälsovårdsordningen för Älmhults kommun 26 §) har föranletts främst med hänsyn till de mindre fritidsbebyggelseområdena. När byggnadsplaner fastställs för sådana områden har det förutsatts att avloppsvatten från WC inte fick infiltreras i marken – tidigare normalhälsovårdsordning, fastställd den 5 juni 1959 24 § medgav uttryckligen sådant förbud – men att så fick ske med övrigt avloppsvatten.

Det ansågs därför nödvändigt att i lokal hälsovårdsordning intaga bestämmelser som syftade till att förhindra att vattentäkt eller badvatten ut-sattes för skadlig påverkan genom WC-utsläpp samt infiltration av annat avloppsvatten.

Tidigare har det funnits ett flertal lokala hälsovårdsordningar, som var och en gällt endast ett fritidsområde. För att undvika förekomsten av en rad olika hälsovårdsordningar eller att i hälsovårdsordningen för hela kommunen angivna särskilda bestämmelser för ettvar av dessa områden har man valt att istället intaga en allmän bestämmelse i sistnämnda hälsovårdsordning. I fall då förutsättningar föreligger för undantag från förbuden kan hälsovårdsnämnden jämlikt bestämmelsen i hälsovårdsordningen medge sådant undantag.

Skyddet för grundvattentillgång som tillgodogöres för vattenförsörjningen inom tätbebyggelse kan såsom tidigare nämnts ske bl. a. med stöd av 2 kap. 64 § vattenlagen. Lagrummet möjliggör tillskapandet av ett mera differentierat skydd bl. a. i samband med zonindelning inom skyddsområdet. Det skydd som tillskapats genom hälsovårdsordning har skett genom en enda enkel föreskrift som ej kan anses innebära något större tvång. I de föreskrifter som utfärdas i administrativ ordning enligt 2 kap. 64 § vattenlagen har förbud mot avloppsutsläpp ansetts utgöra föreskrift som kan godtagas såsom ett generellt aktsamhetskrav.

Ifrågavarande hälsovårdsföreskrift avser därjämte skydd för befintliga grundvattentäkter och är tillkommen till förhindrande av sanitär olägenhet.

I prop. 1964: 42 s. 76 har departementschefen bl. a. gjort följande uttalande: "Möjligheten att jämlikt vattenlagen tillskapa skyddsområden kommer väl i de allra flesta fall att onödiggöra reglering med stöd av hälsovårdsstadgan. I den mån särskilda föreskrifter angående grundvattenskydd

finnes otvetydigt sanitärt påkallade för något område bör emellertid icke möta något hinder att utfärda dem såsom lokal hälsovårdsordning.”

I de fall skyddsområde och skyddsföreskrifter redan skulle ha fastställts enligt vattenlagen har länsstyrelsen förutsatt att dessa tar över nu ifrågavarande hälsovårdsföreskrift.

Att skydda samhällenas vattentäkter mot förorening måste anses vara en synnerligen viktig uppgift inom den allmänna hälsovården.

Skyddsföreskrifter av den art som förekommer exempelvis i 25 och 26 §§ i den av länsstyrelsen fastställda lokala hälsovårdsordningen för Älmhults kommun har ansetts betingade uteslutande av sanitära skäl. Såvitt länsstyrelsen kunnat finna torde det ej heller föreligga något principiellt hinder att intaga bestämmelser i lokal hälsovårdsordning.

Ärendet avgjordes av ställföreträdande JO Sverne, som därvid anförde följande.

Utöver de av länsstyrelsen omnämnda stadgandena i 65 § andra stycket hälsovårdsstadgan, innehållande allmänna riktlinjer för utformning av lokal hälsovårdsordning, bör beaktas 67 § andra stycket hälsovårdsstadgan. Där sägs att föreskrift i lokal hälsovårdsordning icke utan särskilda skäl må innebära väsentlig avvikelse från motsvarande bestämmelse i normalhälsovårdsordningen.

Hälsovårdsstadgan upptager i 6 och 7 kap. vissa bestämmelser om bl. a. vattenförsörjning och åtgärder mot vattenförorening. Med hälsovårdsstadgans föreskrifter avses att motverka föroreningsrisker i allmänhet och i fråga om vattenförsörjningens skyddsbehov göres icke någon principiell skillnad mellan ytvatten och grundvatten. I den mån särskilda föreskrifter till skydd mot vattenförorening är behövliga till förebyggande av *sanitär olägenhet*, bör därför enligt min mening i princip hinder inte möta att intaga sådana föreskrifter i lokal hälsovårdsordning. De rättsfall som förekommit inom området synes i och för sig inte ge stöd för annan slutsats men åskådliggör å andra sidan att man lätt ställs inför komplicerade frågor och svåra avvägningar mellan olika intressen när en tvistefråga i processuell väg drages under domstols eller annan myndighets prövning (jfr. t. ex. NJA 1962 s. 508. RÅ 1956 ref. 19, 1959 ref. 36, 1961 ref. 27, 1962 not I 84, 1965 not S 21, 1970 not S 350, 1972 ref. 26).

Den omständigheten att föreskrifter angående grundvattenskydd kan meddelas enligt vattenlagen synes under nyss angivna förutsättning – nämligen att påtagliga sanitära skäl föreligger – inte behöva rubba det sagda (jfr. föredragande departementschefens uttalande i prop. 1964: 42 s. 76). Dubbelreglering bör av naturliga skäl däremot inte förekomma. Det förefaller emellertid som om länsstyrelsen är osäker, huruvida så kan ha skett, när den säger: ”I de fall skyddsområde och skyddsföreskrifter redan skulle ha fastställts enligt vattenlagen har länsstyrelsen förutsatt att dessa tar över nu ifrågavarande hälsovårdsföreskrift.”

I sammanhanget bör också hållas i minnet att föreskrifter utfärdade med stöd av hälsovårdsstadgan och vattenlagen företer den skillnaden att de förra är tänkta att normalt tillkomma på kommunalt initiativ men de senare på länsstyrelsens initiativ. Detta kan ha sin betydelse för valet av lämpligaste väg att åstadkomma en reglering när både hälsovårdsstadgan och vattenlagen står till buds. Vidare följer därav att huvudansvaret för att erforderliga föreskrifter till skydd för grundvattentäkt blir utfärdade åvilar länsstyrelsen.

Sammanfattningsvis finner jag att från formell utgångspunkt något hinder inte synes ha mött mot att länsstyrelsen vid sin fastställelseprövning av lokal hälsovårdsordning godtog ifrågavarande föreskrifter. Huruvida de från saklig synpunkt har fullt fog för sig i alla avseenden med hänsyn till de lokala förhållandena undandrar sig mitt bedömande och ligger utom ändamålet med min prövning i förevarande fall.

Jag vill dock tillfoga, att det synes som om länsstyrelsen kan ha anledning att göra en jämförande översyn av bestämmelserna i de lokala hälsovårdsordningarna och de bestämmelser som utfärdats med stöd av vattenlagen så att åtminstone inte direkta konflikter mellan olika administrativa föreskrifter blir bestående.

Livsmedelslagstiftningen lämnar inte stöd för hälsovårdsnämnds åtgärd att förbjuda överlåtelse av livsmedelslokal

Vid inspektion av hälsovårdsnämnden i Östersunds kommun i mars 1975 iakttog JO Lundvik två fall där nämnden förbjudit överlåtelse eller ny upplåtelse av livsmedelslokal.

I det ena fallet, behandlat den 24 januari 1974, hade under § 28 i protokollet antecknats.

Hälsovårdsnämnden beslutar:

att med omedelbar verkan förbjuda fortsatt tillverkning och beredning av livsmedel, som skall saluföras till allmänheten i innehavarens av N. snabbköp bostad i enlighet med livsmedelslagens 23 §, samt att förelägga innehavaren av N. snabbköp. K., att snarast möjligt, dock senast till 1974.03.01 inkomma till hälsovårdsnämnden med förslag på åtgärder för avhjälpande av de övriga i inspektionsrapporten påtalade anmärkningarna.

Utöver ovanstående beslutar hälsovårdsnämnden, att lokalerna efter nuvarande innehavaren inte utan hälsovårdsnämndens tillstånd får överlåtas till någon, som där ämnar bedriva handel med eller beredning av livsmedel.

Det andra fallet hade behandlats den 28 mars 1974, därvid hälsovårdsnämnden under § 72 i protokollet beslutat som följer.

Hälsovårdsnämnden beslutar att, med stöd av nu gällande livsmedelslag, förbjuda ägaren till fastigheten att efter nuvarande innehavare upplåta lokaler i nuvarande skick till någon, som ämnar bedriva handel eller hantering av livsmedel i lokalerna.

JO Lundvik infortrade yttrande från hälsovårdsnämnden om på vilken grund den ansett sig kunna förbjuda överlåtelse resp. ny upplåtelse av lokalerna för angivet ändamål.

Hälsovårdsnämnden svarade bl. a.

Beslutet enligt § 28 avser en livsmedelslokal inom f. d. Frösö köpings område. Av tillgängliga handlingar framgår ej om lokalen tidigare godkänts av hälsovårdsnämnden enligt då gällande bestämmelser. Livsmedelslokalen befann sig vid tiden för hälsovårdsnämndens beslut i ett sådant skick att den inte alls kunde accepteras utan att först ha genomgått en genomgripande ombyggnad. Väl medveten om att en sådan ombyggnad skulle bli så dyrbar att det lilla företags hela existens därmed skulle äventyras har hälsovårdsnämnden funnit för gott att föranstalta om undanröjande av endast de allvarligaste bristerna i livsmedelslokalens anordningar. Affärsinnehavaren förväntas kunna kompensera återstående brister i livsmedelslokalen genom ökad omsorg och skötsel av rörelsen framför allt ur hygienisk synpunkt. Hälsovårdsnämnden skulle i så fall intensifiera kontrollen av livsmedelshygienen i lokalerna.

Hälsovårdsnämnden har alltså av sociala skäl gått mycket varsamt fram beträffande anspråk på kostnadskrävande investeringar i livsmedelslokalen. Trots detta visade det sig att snabbköpsaffärens innehavare, som var nära pensionsåldern, föredrog att lägga ned rörelsen framför att vidta de absolut nödvändiga åtgärderna.

Beslutet enligt § 72 avser en livsmedelslokal med klart underdimensionerade utrymmen, men där verksamheten trots besvärliga förhållanden bedrivs under iakttagande av god ordning, renhållning och skötsel för övrigt.

I båda dessa ärenden har hälsovårdsnämnden avstått från att utfärda de förelägganden som i och för sig skulle ha varit motiverade. Skälet har varit sociala hänsyn gentemot de nuvarande innehavarna av livsmedelsföretagen. För att inte fastighetsägaren eller eventuell ny ägare till rörelsen skall vara ovetande om de krav på förbättring av livsmedelslokalerna, som hälsovårdsnämnden i det läget kommer att ställa, har hälsovårdsnämnden markerat förhållandet genom att förbjuda upplåtelse av lokalerna i nuvarande skick för livsmedelshantering till någon annan än de nuvarande näringsidkarna.

Härefter remitterades ärendet till statens livsmedelsverk, som i avgivet yttrande anförde bl. a. följande.

Enligt 37 § livsmedelskungörelsen (senaste lydelse SFS 1972: 294) skall en livsmedelslokal vara godkänd för det ändamål som den skall brukas för. Motsvarande krav på godkännande gällde också enligt 9 § 3 mom. i den numera upphävda livsmedelsstadgan (SFS 1951: 824). Bestämmelserna innebär att godkännandet av en livsmedelslokal är knutet till själva lokalen och inte till den person som använder lokalen för livsmedelshantering. Det är

således inte fråga om ett personligt tillstånd för innehavaren eller en prövning av hans kompetens utan godkännandet avser helt allmänt enbart själva lokalens användning för bestämt ändamål oberoende av vem som nyttjar eller kommer att nyttja lokalen (jfr SOU 1970: 6 s. 280). Godkännandet kan enligt departementschefens uttalande i prop. 1971:61 (s. 211) inte heller tidsbegränsas.

Det är uppenbart att bristfälligheter förr eller senare kan uppstå i en livsmedelslokal. För att komma till rätta därmed har hälsovårdsnämnden möjlighet, enligt 25 § livsmedelslagen (SFS 1971:511) och 11 kap. 2 § statens livsmedelsverks allmänna tillämpningskungörelse (SLV 1975:12), att förelägga ägaren eller innehavaren av lokalen att rätta till bristerna inom viss tid. Vid behov kan nämnden också förbjuda användningen av lokalen tills de förelagda åtgärderna blivit vidtagna. I allvarigare fall kan nämnden få godkännandet att upphöra genom att återkalla det med stöd av 44 § livsmedelskungörelsen, om någon av de där angivna förutsättningarna för en återkallelse visar sig föreligga. Återkallelsen gäller naturligen bara själva livsmedelslokalen och innebär i och för sig inte något underkännande av den företagare som bedriver livsmedelshantering där. Å andra sidan är orsaken till de relativt få beslut om återkallelse av godkännanden för livsmedelslokaler vanligtvis att vederbörande företagare misskött lokalen och livsmedelshanteringen där.

Frågan om överlåtelse eller ny upplåtelse av en redan godkänd livsmedelslokal till annan är i livsmedelslagstiftningen inte reglerad på annat sätt än att den som övertar lokalen, enligt 43 § livsmedelskungörelsen, är skyldig att anmäla detta till den myndighet som godkänt lokalen. Föreskriften hänger samman med att godkännandet inte kan tidsbegränsas. Anmälan om överlåtelsen är avsedd att ge hälsovårdsnämnden ett passande tillfälle till en extra inspektion av lokalen för att pröva om den fortfarande kan bedömas vara lämplig för sitt ändamål (jfr SOU 1970: 6 s. 284). Däremot har nämnden ingen formell möjlighet att pröva om också den person som övertar lokalen är lämplig att använda den.

Av den lämnade redogörelsen framgår att det i livsmedelslagstiftningen inte finns restriktioner för innehav av en godkänd livsmedelslokal, vare sig genom krav på personligt tillstånd eller genom inskränkningar i rätten att överlåta eller överta lokalen. Är lokalen godkänd får den sålunda innehas och övertas av olika personer utan särskild prövning. Förutsättningen för att ett förbud enligt 25 § livsmedelslagen skall kunna meddelas är att det "behövs för att lagen eller föreskrifter som meddelats med stöd av lagen skall efterlevas". Eftersom det i livsmedelslagstiftningen inte finns några andra bestämmelser om överlåtelse av livsmedelslokal än anmälningsskyldigheten enligt 43 § livsmedelskungörelsen, har livsmedelsverket funnit att hälsovårdsnämndens i Östersund beslut att förbjuda överlåtelse respektive ny upplåtelse av de i ärendet aktuella livsmedelslokalerna inte har stöd i livsmedelslagen.

Enligt handlingarna i ärendet var de aktuella livsmedelslokalerna i behov av förbättringar. Nämnden hade emellertid avstått från att meddela de förelägganden, som i och för sig var motiverade för att få alla brister undanröjda, dels av sociala hänsyn gentemot rörelseidkarna och dels på grund av att dessa skötte lokalerna och livsmedelshanteringen där på ett omsorgsfullt sätt. För att lokalernas ägare och eventuella nya innehavare av rörelserna skulle bli medvetna om behovet av förbättringar av lokalerna förklarar sig nämnden ha önskat markera detta med ett förbud mot överlå-

telse av lokalerna i föreliggande skick. Livsmedelsverket har i och för sig förståelse för nämndens behandling av de aktuella ärendena och anser att man, med hänsyn till de särskilda omständigheterna i dessa fall, bör kunna acceptera att nämnden avstått från att kräva omedelbara åtgärder för att bristfälligheterna i lokalerna skulle undanröjas. Kvar står emellertid att nämnden inte kan anses ha haft formellt stöd i livsmedelslagstiftningen för att förbjuda överlåtelse av lokalerna. Nämnden kunde i stället under hand ha skriftligen meddelat rörelsens innehavare och även fastighetsägaren att förbättringsåtgärder skulle aktualiseras om det blev fråga om överlåtelse av livsmedelslokalerna till ny innehavare.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik.

Såsom livsmedelsverket funnit saknade hälsovårdsnämnden laga stöd för besluten att förbjuda överlåtelse av livsmedelslokalerna utan nämndens tillstånd. Hälsovårdsnämnden har därför gjort sig skyldig till fel av principiellt ganska allvarlig beskaffenhet. Med hänsyn till att besluten tillkom snarast som en följd av nämndens välvilliga inställning mot de personer som vid det aktuella tillfället innehade lokalerna, låter jag det dock stanna vid vad som förevarit.

Principerna för förordnande av offentligt biträde i ärenden om utlännings avlägsnande från riket

I 41 § rättshjälpslagen uppräknas under 19 punkter de fall, i vilka offentligt biträde kan förordnas. Punkterna 6–12 avser ärenden om utlännings avlägsnande från riket eller annan tillämpning av utlänningslagen. Även punkterna 18 och 19 gäller fall när utlännning skall avlägsnas. I 42 § anges de allmänna förutsättningarna för att offentligt biträde skall förordnas. Offentligt biträde skall utses för den som åtgärden avser, om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt. Vid bedömningen av behovet skall särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara. Offentligt biträde förordnas enligt 43 § av rättshjälpsnämnd efter ansökan av den som åtgärden avser eller efter anmälan av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Om ansökan om förordnande av offentligt biträde skall rättshjälpsnämnden inhämta yttrande av den myndighet som handlägger målet eller ärendet (25 § rättshjälpskungörelsen). Mot rättshjälpsnämndens beslut får talan föras hos en centralmyndighet genom besvär (49 § rättshjälpslagen). Centralmyndighet är numera domstolsverket.

Under förarbetena till den ändring i rättshjälpslagen varigenom de nu aktuella bestämmelserna infördes uttalade departementschefen (prop.

1972: 132 s. 185 f.) bl. a. följande beträffande förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde.

Som jag framhållit inledningsvis är det angeläget att en viss restriktivitet iakttas vid bedömning av biträdesbehovet. Frågan om förordnande av offentligt biträde måste därför inom det angivna tillämpningsområdet grundas på en objektiv bedömning av behovet i varje särskilt fall. Den enskildes egen bedömning av behovet av biträdeshjälp måste givetvis alltid beaktas men bör i allmänhet inte tillmätas någon avgörande betydelse. En ordning som innebär att offentligt biträde i princip skall förordnas så snart det begärs kan enligt min mening inte komma i fråga.

När det gäller behovet av offentligt biträde i förvaltningsärenden kan enligt min mening motsvarande bestämmelser om offentligt försvarare i brottmål inte utan vidare tjäna till vägledning.

Brottmålsprocessen bygger på ett tvåpartsförhållande där den tilltalade ställs mot en allmän åklagare. Förfarandet förutsätter en ej obetydlig aktivitet från den tilltalades sida som ofta kräver att han biträds av en sakkunnig försvarare. I förvaltningsförfarandet har vederbörande myndighet ett direkt ansvar för utredningen och har därvid att självmant på ett särskilt sätt beakta den enskildes intressen. Behovet av offentligt biträde är därför generellt sett mindre i förvaltningsförfarandet än i brottmålsprocessen.

En allmän förutsättning för förordnande av offentligt biträde bör enligt min mening vara att behov av biträde kunnat konstateras vid en objektiv bedömning i det enskilda fallet. Därvid måste vederbörande myndighets allmänna ansvar för att dess beslut grundas på ett tillräckligt och tillförlitligt utredningsmaterial särskilt beaktas. De olika områden där offentligt biträde kan förordnas är emellertid mycket skiftande och biträdesbehovet måste bedömas på grundval av en mängd olika faktorer.

Vid samtliga former av tvångsåtgärder där offentligt biträde kan komma i fråga gäller det i mer eller mindre hög grad att utreda vissa faktiska förhållanden samt att på grundval av dessa göra en bedömning av behovet av tvångsåtgärd. Sistnämnda bedömning kan vara av rent medicinsk, socialpolitisk, utlänningspolitisk eller kriminalpolitisk natur. Ett offentligt biträde torde särskilt kunna göra en värdefull insats på utredningsstadiet. Genom ett förtroendefullt samarbete med den enskilde parten och hans närmaste torde ett biträde ofta ha särskilda förutsättningar att bidra till ett fullständigt och tillförlitligt beslutsunderlag och en nyanserad bedömning av olika sakförhållanden.

Utredningssynpunkter och därmed biträdesbehovet är mera framträdande i vissa typer av ärenden. Därmed är emellertid inte sagt att biträde alltid behövs i sådana ärenden. Biträdesbehovet måste bedömas efter förhållandena i varje särskilt fall. Om sakförhållandena är oklara eller sakuppgifter motstridiga finns det oftare skäl att förordna offentligt biträde än annars.

— — —

Utöver vad jag anfört i det föregående torde det inte vara möjligt att generellt ange någon särskild omständighet såsom avgörande för behovet av offentligt biträde. Omständigheter som bör tillmätas betydelse är exempelvis den enskildes aktuella fysiska och psykiska tillstånd. Även ålder och familjesituation bör beaktas. Den som är sjuk, oerfaren eller ensamstående har givetvis i allmänhet större svårigheter än andra att göra sin rätt gällande. Språksvårigheter är också en omständighet som bör särskilt uppmärks-

sammas inte bara i utlänningsärenden. Vilken betydelse olika omständigheter bör tillmätas i det enskilda fallet måste också vara beroende av den aktuella tvångsåtgärdens karaktär.

Under remissbehandlingen har efterlysts en precisering av förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde. Jag har i det föregående antytt att ett offentligt biträdes insats i allmänhet torde vara av störst betydelse på utredningsstadiet och då särskilt i sådana fall när i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter lämnats eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara. Även om ett biträde kan göra en värdefull insats även i övrigt är enligt min mening de angivna omständigheterna av sådan vikt att de bör i lagtexten tas upp som särskilt beaktansvärda vid bedömningen av behovet av offentligt biträde.

I maj 1974 inspekterade JO Lundvik statens invandrarverk (SIV) för att få en inblick i rättshjälpslagens tillämpning i ärenden hos verket och då närmast i praxis om förordnande av offentligt biträde i avlägsnandeärenden. Vid samtal mellan JO och generaldirektören Kjell Öberg m. fl. befattningshavare vid verket framkom i huvudsak följande.

Cirka 2000 avlägsnandeärenden handlades årligen hos SIV och av dessa ledde erfarenhetsmässigt inemot hälften till beslut om avlägsnande. Så fort som möjligt efter det att ett avlägsnandeärende kommit in till verket gjordes en preliminär bedömning av själva sakfrågan, och därvid togs även ställning till frågan om rättshjälp. Med hänsyn till det stora antalet inkommande tillstånds- och avlägsnandeärenden och tidigare stora balanser hann föredragandena inte göra ett så snabbt preliminärt ställningstagande som var önskvärt. En utgångspunkt var att utredningen i sakfrågan skulle vara fullt tillräcklig, när ärendet inkom till verket. Ofta var dock inte så fallet. Om utredningen var rudimentär, infordrade verket en fullständig utredning, innan man tog ställning i rättshjälpsfrågan. Först med en någorlunda fullständig utredning kunde man bedöma om det överhuvudtaget blev aktuellt med ett för sökanden negativt beslut i sakfrågan och om det sålunda kunde behövas rättshjälp. Om utredningen redan var relativt utförlig men en del punkter oklara, var verkets inställning att man – särskilt om det fanns en remiss i rättshjälpsfrågan – tog ställning till denna samtidigt som man föranstaltade om ytterligare utredning. Detta var ofta aktuellt i ärenden där politiska skäl åberopades. Verket kunde inte generellt tillstyrka en ansökan om offentligt biträde utan man måste enligt förarbetena till rättshjälpslagen vara restriktiv och därför måste en bedömning av utredningen ske och detta tog tid. Eftersom restriktivitet var anbefalld skulle det föreligga särskilda omständigheter för att SIV skulle tillstyrka en ansökan. Kom föredragandena fram till att utredningen var fullständig, kunde frågan om offentligt biträde behandlas men var utredningen rudimentär kunde man inte ta ställning innan den kompletterats. Var utredningen klar men det förelåg motstridiga uppgifter, tillstyrkte verket att biträde förordnades. Det var inte onormalt att ett ärende blev liggande cirka en–två månader på

verket innan svar gavs till rättshjälpsnämnden. Både när ansökan kom från vederbörande utlänning och när verket självt tog initiativ till förordnande av biträde baserades ställningstagandet på läsning av utredningen. Det var sakmaterialet i utredningen som skulle ligga till grund för verkets ställningstagande. I de fall verket avsåg att förordna om utlänningens avlägsnande från riket och rättshjälpsnämnden avslagit ansökan om offentligt biträde avvaktade verket att avslagsbeslutet vann laga kraft.

Med överlämnande av inspektionsprotokollet inhämtade JO yttranden från dåvarande domstolsväsendets organisationsnämnd och Sveriges advokatsamfund, varefter SIV avgav yttrande.

Vid ärendets avgörandet anförde JO Lundvik följande.

I sitt remissyttrande över betänkandet "Offentligt biträde och kostnadsersättning i förvaltningsärenden" (SOU 1971: 76) framförde invandrarverket förslag om att offentligt biträde skulle kunna förordnas så snart utlänningen önskade det. I skrivelse den 18 januari 1974 till Kungl. Maj:t aktualiserade verket ånyo detta förslag. Verket framhöll härvid bl. a. att de nya arbetsuppgifterna med att avfatta yttranden över ansökningar om offentligt biträde indirekt förlängt handläggningstiden hos verket av avlägsnandeärenden. De nuvarande reglerna om förutsättningar för förordnande av offentligt biträde hade i många fall medfört att en avsevärd tid förflöt innan verket kunde meddela beslut i ett avlägsnandeärende. Om en utlänning ansökt om förordnande av offentligt biträde hade verket inte kunnat meddela ett för utlänningen negativt beslut i avlägsnandeärendet innan lagakraftvunnet beslut förelegat i biträdesfrågan. Verket beräknade att handläggningstiden för ett avlägsnandeärende till följd av besvärsförfarandet i biträdesfrågan förlängts med två till tre månader.

I en skrivelse till Kungl. Maj:t den 21 februari 1974 med förslag till viss förenkling av bestämmelserna rörande tillstånds- och avlägsnandeärenden tog invandrarverket ånyo upp den negativa inverkan som bestämmelserna om offentligt biträde hade på handläggningstiderna i avlägsnandeärenden.

I detta sammanhang bör också nämnas att riksdagens justitieutskott under riksdagens vårsession 1974 vid behandlingen av en proposition med förslag till lag om ändringar i rättshjälpslagen upptog även vissa vid riksdagens början väckta motioner berörande olika spörsmål om allmän rättshjälp. I en av motionerna (1974: 1259) yrkades bl. a. att riksdagen måtte uttala sig för minskad restriktivitet i tillämpningen av bestämmelserna om rättshjälp genom offentligt biträde. Justitieutskottet anförde i sitt betänkande (JuU 1974: 18 s. 14) i denna del följande.

Vad gäller tillämpningen av den gällande ordningen delar utskottet i viss mån motionärernas uppfattning om behovet av en minskad restriktivitet.

Som framgår av handlingarna i ett hos Kungl. Maj:t av statens invandrarverk i år anhänggjort ärende rörande vidgade möjligheter till offentligt biträde, vari bl. a. domstolsväsendets organisationsnämnd avgivit yttrande, torde på sina håll råda en felaktig uppfattning om de nuvarande möjligheterna att erhålla offentligt biträde. Offentligt biträde skall som ovan framhållits förordnas i ärenden som gäller den personliga rörelsefriheten eller integriteten så snart det behövs för tillvaratagande av vederbörandes rätt. I fråga om behovsprövningen vill utskottet i anledning av motionen liksom föregående år understryka att stor vikt i det enskilda fallet bör fästas vid den enskildes egen inställning samt att även andra faktorer, t. ex. att den enskilde är berövd friheten, bör beaktas. I sammanhanget kan utskottet tillägga att organisationsnämnden i sitt nyss nämnda remissyttrande uttalar att den i remissärendet aktualiserade frågan bör beaktas i samband med en allmän översyn av bestämmelserna om rättshjälp genom offentligt biträde samt förklarar sig ha för avsikt att under hösten 1974 lämna justitiedepartementet en redogörelse för de erfarenheter de olika rättshjälpsorganen vunnit av bl. a. denna form av rättshjälp.

Mot bakgrund av det anförda erfordras inte någon riksdagens åtgärd i anledning av motionen 1974: 1259 i nu behandlade delar.

Den i utskottsbetänkandet omnämnda redogörelsen framlades av domstolsväsendets organisationsnämnd i en promemoria i december 1974. I promemorian lämnades en redogörelse för invandrarverkets dittillsvarande praxis vid handläggning av ärenden, i vilka begärts förordnande av offentligt biträde. Organisationsnämnden uttalade därvid att de nuvarande reglerna för behovsprövningen torde ge utrymme för en liberalare praxis än vad som dittills var fallet. Enligt organisationsnämndens mening förelåg därför inte skäl att ändra de i lag och förarbeten angivna principerna för behovsprövningen. Frågan borde emellertid vara föremål för uppmärksamhet ytterligare någon tid. Om det skulle visa sig att praxis förblev lika restriktiv som dittills, kunde det finnas skäl att vidta lagändringar.

Justitieministern har därefter den 7 maj 1975 erhållit regeringens bemyndigande att tillkalla sakkunniga för att verkställa en allmän översyn av rättshjälpssystemet. I direktiven för utredningen sade justitieministern, att såväl organisationsnämndens promemoria som remissyttrandena över denna gav otvetydiga belägg för att man nu borde göra en samlad bedömning av hur rättshjälpsreformen utfallit. Beträffande rättshjälpsformen offentligt biträde borde undersökas förutsättningarna för en något vidare tillämpning av institutet genom en ändring av reglerna om hur prövningen av biträdesbehovet skulle ske. I direktiven erinras därvid om att statens invandrarverk hos justitiedepartementet hemställt om ändring i rättshjälpslagen rörande offentligt biträde i avlägsnandeärenden.

Invandrarverket har i sitt slutyttrande till mig modifierat vissa av de vid inspektionen gjorda uttalandena. Verket har vidare förklarat sig helt dela den från bl. a. domstolsväsendets organisationsnämnd framförda uppfattningen att ett biträde bör få möjlighet att komma in på ett så tidigt stadium som möjligt vid ett ärendes handläggning. Några dagar efter min inspek-

tion utfärdade invandrarverket interna anvisningar rörande handläggningen av rättshjälpsärenden. I anvisningarna uttalas att som allmän riktpunkt skall gälla en generös tolkning vid tveksamhet om behovet av offentligt biträde. Som en allmän regel gäller enligt anvisningarna att remiss från rättshjälpsnämnd skall besvaras innan sakfrågan avgörs och att detta bör ske i samband med den preliminära bedömningen. Kompletterande utredning skall införskaffas i sådant fall då utredningen i ett ärende är så dålig att den inte ens kan ligga till grund för en preliminär bedömning av sakfrågan. Anvisningarna präglas för övrigt av att skyndsamhet skall iakttagas vid handläggningen av rättshjälpsärenden.

Jag finner mig i det läge som uppkommit sakna anledning att närmare granska hur invandrarverkets praxis utvecklats i detalj utan begränsar mig till följande uttalanden.

Möjligheterna till rättshjälp genom offentligt biträde har främst tillkommit för sådana mål eller ärenden där fråga kan uppkomma om tvångsåtgärder som starkt begränsar den enskildes rörelsefrihet eller som har avseende på den kroppsliga integriteten. Ett för utlännings negativt beslut i ett avlägsnandeärende kan innebära ett ingrepp av djupgående slag. Med hänsyn härtill måste stora krav ställas på utredningens inriktning och tillförlitlighet. Sådana omständigheter som språksvårigheter, bristande kunskap om gällande regler, utlännings i vissa fall från hemlandet nedärvda respekt för polis och andra myndigheter medför att biträdesbehovet här ofta gör sig mer gällande än i andra typer av ärenden, i vilka offentligt biträde kan förordnas.

I propositionen 1972: 132 sade departementschefen att det var angeläget att en viss restriktivitet iaktogs vid bedömning av biträdesbehovet. Uttalet grundade sig främst på de kostnadsaspekter som var knutna till reformen och på de bristande erfarenheterna för bedömningen av biträdesbehov i förvaltningsärenden. Det synes mig som om man inte bör stirra sig blind på departementschefens uttalande i denna del utan se det i förening med vad han i övrigt sade om förutsättningarna för förordnande av biträde. Lästa i sin helhet lägger departementschefens uttalanden i propositionen enligt min mening inte hinder i vägen mot en liberalisering av invandrarverkets praxis så som den i stora drag redovisades för mig vid inspektionen.

Jag vill också säga att det synes mig klart att ett offentligt biträde kan göra stor nytta redan i det inledande skedet av en utredning och att man därför inte bör vänta med förordnande till dess ärendet är klart för avgörande i sak. Jag konstaterar med tillfredsställelse att invandrarverket åtminstone numera synes dela denna åsikt.

Med hänsyn till att en översyn av rättshjälpsystemet nu skall ske, varvid även här berörda problem kan förutsättas bli behandlade, gör jag ej ytterligare uttalanden i saken.

Onödiga remisser av besvärslagor

Vid sina inspektioner har JO Lundvik flera gånger haft anledning påtala fall där besvärslagor remitterats för yttrande av beslutsmyndigheten eller annan trots att sådan remiss varit uppenbart obehövlig därför att besvären anförts för sent eller därför att sakprövning av besvären av annan anledning varit utesluten. Genom remisserna hade handläggningen fördröjts och arbete i onödan åsamkats den myndighet som mottog remissen.

I

Ett av de här åsyftade fallen iaktogs vid inspektion av länsstyrelsen i Gävleborgs län. G. hade i en till länsstyrelsen den 30 november 1973 inkommen skrivelse besvärat sig över ett av byggnadsnämnden i Bollnäs den 27 september 1973 fattat beslut. Efter remiss den 5 december 1973 avgav byggnadsnämnden yttrande som inkom till länsstyrelsen den 15 januari 1974. I beslut den 30 januari 1974 avvisade länsstyrelsen besvären såsom för sent inkomna.

JO infortrade yttrande från länsstyrelsen om anledningen till att besvären remitterats. Länsstyrelsen svarade bl. a.

När besvär över byggnadsnämnds beslut anförts, har länsstyrelsen hitintills regelmässigt remitterat besvärslagan till byggnadsnämnden för yttrande och därvid samtidigt infortrat överklagade beslutet, prövade handlingar och bevis om delgivning i den mån dessa handlingar saknats. I de flesta fall har systemet fungerat tillfredsställande och en remissomgång har kunnat inbesparas. Emellertid kan det understundom inträffa, att byggnadsnämnden dröjer med avgivande av remissvar, vilket kan få en särskilt olycklig effekt, om av samtidigt medsant delgivningsbevis framgår, att besvären anförts för sent.

Till undvikande härav har länsstyrelsen på försök infört ett nytt remissförfarande som innebär remiss till byggnadsnämnden i två steg.

Länsstyrelsen beskrev närmare det nya systemet. Först begärdes det överklagade beslutet in jämte uppgift om dagen då klaganden fått det därav. Framgick det därvid att besvären anförts för sent avvisades de genast. I annat fall inhämtades yttrande i vanlig ordning från nämnden, varvid även nämndens handlingar infortrades.

Vid ärendets avgörande anförde JO Lundvik.

I 10§ förvaltningslagen stadgas följande.

Innan myndighet inhämtar yttrande genom remiss, skall myndigheten noga pröva behovet av åtgärden. Behöver yttrande inhämtas från flera,

skall det göras samtidigt, om ej särskilda skäl föranleder annat. Om det ej är obehövt, anges i remissen i vilka avseenden och inom vilken tid yttrande önskas samt huruvida mottagaren bör inhämta yttrande från annan.

Av lagrummet (jfr också förarbetena i prop. 1971: 30. Del 2 s. 389) följer att slentrianmässig remittering av ärenden ej får förekomma. Bakgrunden härtill är det från rättsskyddssynpunkt väsentliga att ärendenas avgörande ej skall få uppskjutas av onödiga remisser. Detta är för övrigt ingen nyhet utan bestämmelser med samma syfte fanns redan i 1931 års s. k. remisscirkulär.

Av länsstyrelsens yttrande framgår att länsstyrelsen förut regelmässigt remitterat besvärslagor till byggnadsnämnden utan att dessförinnan ens ha sökt utröna om de inkommit i rätt tid. Ett sådant förfarande måste mot bakgrund av det ovan sagda betecknas som betänkligt. Genom länsstyrelsens nya på försök införda förfarande kommer visserligen remissyttrande ej att inhämtas i de fall då besvär ej kan prövas till följd av att de inkommit för sent, men om hinder mot sakprövning ej föreligger på denna grund avses tydligen remiss skola ske slentrianmässigt. Enbart den omständigheten att besvär blivit rättidigt anförda utgör dock icke skäl för att anse att remiss är behövt. Sakprövning kan t. ex. vara utesluten på annan grund. Även när sakprövning skall ske, kan remiss vara obehövt, t. ex. därför att saken är uppenbar. En förutsättning för att en meningsfull prövning skall kunna ske av behovet av remiss måste enligt min åsikt som regel vara att länsstyrelsen har tillgång till samtliga handlingar i ärendet. Det kan dock ej anses vara rationellt att först enbart införskaffa delgivningsbevis och överklagat beslut samt därefter – om besvären befinner sig i rätt tid – infordra övriga handlingar. Jag förordar därför den rutinen att länsstyrelsen, när besvär inkommit, omedelbart rekvirerar samtliga handlingar från byggnadsnämnden. Om det vid genomgång av dessa visar sig att besvären inkommit för sent eller att remissförfarande av annan anledning framstår som obehövt, kan ärendet snabbt avgöras. Om däremot remiss bedömes vara erforderlig, har länsstyrelsen att med iakttagande av andra och tredje punkten i ovannämnda lagrum förordna om hur remissförfarandet skall utformas.

II

Ett annat fall iaktogs vid inspektion av byggnadsnämnden i Göteborg. Byggnadsnämnden i Askims kommun hade den 15 oktober 1973 gett byggnadslov för uppförande av en livsmedelsbutik. Häröver anförde J. besvär, vilka dock inte upptogs till prövning av länsstyrelsen enär J:s fastighet låg så långt från butiken att ärendet ej kunde anses beröra J:s rätt. J. anförde då kommunalbesvär över beslutet. Länsstyrelsen remitterade den 23 november 1973 besvären till byggnadsnämnden i Askims kommun för yttrande. Innan yttrande avgetts införlivades Askim med Göteborg och yttrandet

avgavs nu av byggnadsnämnden i sistnämnda kommun.

JO Lundvik anmärkte i protokollet, att talan mot beslut enligt byggnadslagen eller byggnadsstadgan inte får föras i form av kommunalbesvär (jfr Rättsfallsreferat från regeringsrätten och kammarrätterna 1973 R 73 2: 31), och beslöt inhämta yttrande från länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län.

Länsstyrelsen svarade, att remiss undveks regelmässigt när det stod klart att sakprövning var utesluten. I förevarande fall hade emellertid besvärerna remitterats på grund av förbiseende. Länsstyrelsen hade i augusti 1974 avvisat de av J. anförda kommunalbesvärerna.

Vid ärendets avgörande erinrade JO Lundvik om innehållet i 10 § förvaltningslagen och vad som uttalats i förarbetena till lagrummet samt sade vidare.

Såsom anmärkts i inspektionsprotokollet och som länsstyrelsen tydligen själv inser kan kommunalbesvär inte anföras mot byggnadsnämnds beslut enligt byggnadslagen eller byggnadsstadgan (se 71 § byggnadsstadgan och 76 § kommunallagen, jfr också det i inspektionsprotokollet anmärkta rättsfallet). Remissen i förevarande fall var därför obehövlig.

Jag godtar länsstyrelsens förklaring att remissen tillkom av förbiseende.

V. Remissyttranden

Yttrande över domstolsväsendets organisationsnämnds promemoria "Översyn av rättshjälpsystemet"

Genom remiss den 18 december 1974 beredde justitiedepartementet riksdagens ombudsmän tillfälle att yttra sig över rubricerade promemoria.

Med anledning härav avgav JO Thyresson den 31 januari 1975 följande yttrande till departementet.

De skäl som redovisats i promemorian till stöd för förslaget att minska antalet ledamöter i rättshjälpsnämnderna är enligt min mening inte av sådan styrka att de motiverar en minskning. Förslaget synes främst böra bedömas mot bakgrund av arbetsbelastningen hos rättshjälpsnämnderna och eventuella svårigheter att samla ledamöterna till sammanträden. Uppgifter i dessa hänseenden saknas tyvärr i promemorian. Endast om starka skäl kan anföras härför, bör lekmannainflytandet i rättshjälpsnämnderna minskas. Skulle man välja att minska advokatinslaget i rättshjälpsnämnderna torde svårligen kunna hävdas att därmed nödvändigtvis följer att jämväl antalet lekmanaledamöter i motsvarande mån skall minskas. Därest antalet advokater i rättshjälpsnämnderna behålles oförändrat, bör kravet på att den ene av de två advokatrepresentanterna skall vara anställd på allmän advokatbyrå och den andre enskilt verksam upphävas.

Vid angiven förutsättning bör lämpligen – för undanröjande av den oklarhet som anses föreligga (se DON:s besvärnsnämnds beslut nr 45/74) – beslutförhetsreglerna ändras så att rättshjälpsnämnd i normalfallet är beslutför även om, förutom de två lekmannarepresentanterna, endast en advokat är närvarande.

I övrigt är jag beredd att tillstyrka de föreslagna ändringarna. Jag vill dock framföra följande synpunkter.

Varje möjlighet att förenkla och rationalisera rättshjälpsnämndernas handläggningsrutiner bör tillvaratagas. Förslaget att utöka möjligheterna att delegera rättshjälpsnämnds beslutanderätt är välgrundat och det kan t. o. m. övervägas om inte rättshjälpsnämnd kan tilläggas befogenheter att förordna icke rättsbildad tjänsteman att besluta om allmän rättshjälp jämväl i andra än de föreslagna två ärendegrupperna. Exempelvis kunde härvid komma i fråga ärenden om underårigs ansökan om allmän rättshjälp i mål om fastställande av faderskap.

Enligt min mening bör den nuvarande bestämmelsen i 9 § andra stycket 5 rättshjälpslagen tolkas så att som kostnad för rättshjälpen skall anses den rättssökandes kostnad för avgift för expedition i lägre instans under förutsättning att expeditionen begäres innan tiden för fullföljd i högre instans

gått till ända. Jag har mig bekant att förevarande bestämmelse blivit föremål för skilda tolkningar, varför det föreslagna förtydligandet skulle fylla ett behov. Förslaget är enligt min mening att föredraga framför den av DON diskussionsvis angivna möjligheten till lösning av ifrågavarande tolkningsfråga, nämligen att helt avföra berörda förmån från rättshjälpslagen och genom en ändring i stämpelskatteförordningen (1964: 308) göra expeditionerna avgiftsfria för den som åtnjuter allmän rättshjälp.

Domstol eller myndighet som handlagt visst ärende bör ha väl så goda möjligheter som rättshjälpsnämnderna – i vart fall om muntligt förfarande förekommit – att bedöma skäligheten av biträdets ersättningsanspråk. Promemorians förslag att tillägga jämväl regeringsrätten, kammarrätt, försäkringsdomstolen, arrendenämnd och hyresnämnd beslutanderätt i förevarande hänseende föranleder endast det uttalandet att det bör undersökas huruvida ej kretsen av beslutsberättigade förvaltningsdomstolar och förvaltningsmyndigheter kan vidgas ytterligare.

Förslaget att komplettera bestämmelsen i 31 § andra stycket rättshjälpslagen med en maximeringsregel syftande till att begränsa återbetalningsskyldigheten till statsverket för den som ej åtnjuter allmän rättshjälp är väl underbyggt och överensstämmer med rådande praxis i vad gäller tillämpningen av den nuvarande jämningsregeln. Jag delar vidare DON:s uppfattning att för en obligatorisk tillämpning av den föreslagna maximeringsregeln bör krävas att den berörde maken framställer yrkande härom och härvid styrker sina ekonomiska förhållanden.

För den föreslagna ändringen i 31 § första stycket rättshjälpslagen, innebärande att ränta ej skall utgå när part ålägges att återgälda statsverket kostnaden för motparts allmänna rättshjälp, har anförts bärande skäl, varför det torde få accepteras att den som haft allmän rättshjälp fortsättningsvis skulle sakna möjlighet att få ersättning för ränta på det belopp han erlagt i kostnadsbidrag. Skulle den föreslagna ändringen i 33 § rättshjälpslagen genomföras, blir betänkligheterna än mindre. Såvitt avser sistnämnda lagrum vill jag emellertid förorda att gränsen för statsverkets garantibelopp sättes något högre än vad DON föreslagit. Mot en mycket måttlig kostnadsökning för statsverket medför sålunda en höjning av beloppsgränsen till förslagsvis 500 kr. att i hela 95 % av de fall där kostnadsbidrag ingår i ålagd återbetalningsskyldighet gentemot statsverket part som haft allmän rättshjälp garanteras full ersättning för rättegångskostnaderna.

Vad slutligen beträffar förslaget angående ersättning för tilltalads kostnad i anledning av personundersökning, s. k. § 7-undersökning och rättspsykiatrisk undersökning, vill jag ifrågasätta om inte möjligheten till ersättning för förenämnd kostnad bör begränsas till att avse endast den kategori som är berättigad till rättshjälp enligt 36 § rättshjälpslagen.

Yttrande över 1972 års domarutrednings betänkande "En öppnare domarbana"

Genom remiss den 20 december 1974 beredde justitiedepartementet riksdagens ombudsmän tillfälle att yttra sig över rubricerade betänkande (SOU 1974: 96).

Med anledning härav avgav ställföreträdande JO Wigelius, åt vilken det överlämnats att besvara remissen, den 10 juni 1975 följande yttrande till departementet.

1. Domarutbildning och domarkarriär

För att tillföra domstolarna erfarenheter från verksamhetsområden utanför domstolsväsendet har utredningen framlagt förslag till en öppnare domarbana än den nuvarande. Syftet med förslaget är att domstolarna skall bli än bättre skickade att fullgöra de viktiga och ofta ömtåliga uppgifter som föreläggas dem. Jag vill gärna understryka att det måste anses mycket värdefullt för domare att under längre tid få tjänstgöra inom andra områden av rättsväsendet än i domstolarna. Jag finner det också önskvärt att fler domare än f. n. kunde få möjlighet till sådan tjänstgöring. Rimligtvis borde det höja domarkårens redan goda kvalitet och motverka eventuella tendenser till isolering. Det kan emellertid erbjuda svårigheter att finna en ordning som verkligen ger detta resultat.

Av domarutredningens förslag framgår bl. a. följande. Den grundläggande domarutbildning som nu äger rum i hovrätterna och kammarrätterna under 9–10 månader i anslutning till den s. k. notariemeriteringens avslutande bör enligt förslaget behållas och utformas ungefär på samma sätt som nu, men pågå under något längre tid, ett år och sex månader. Utbildningen föreslås för hovrättsaspiranternas del innefatta omkring sex månaders tjänstgöring i tingsrätt. Kammarrättsaspiranterna bör få tjänstgöra sex månader vid länskatterätt och länsrätt, om det går att ordna. Praktiska möjligheter därtill saknas f. n. Efter utbildningens slut skall aspirantens anställning inom domstolsväsendet i princip upphöra på samma sätt som nu efter avslutad notariemeritering. Fortsatt anställning vid domstol förutsätter att aspiranten söker och får icke-ordinarie domartjänst. Utredningen har nämligen utgått från att det inom domstolsväsendet även i fortsättningsen skall finnas icke-ordinarie tjänster för aspiranter i hovrätt och kammarrätt samt för tingsfiskaler, assessorer och föredragande i de båda högsta instanserna. Hovrätt och kammarrätt förutsätts bestå av endast ordinarie ledamöter. Ett antal icke-ordinarie assessorstjänster har ändå ansetts nödvändiga för vikariat och förstärkning. I övrigt får de domarutbildade söka sig till andra juridiska verksamhetsområden och kommer då att knytas organisatoriskt till dessa. Sådana områden blir bl. a. åklagarmyndigheter, allmänna eller enskilda advokatbyråer, kronofogdemyndigheter, länsstyrel-

ser, statliga verk, kommunala myndigheter, företag, organisationer och banker. Statsdepartementen och riksdagen förutsätts liksom hittills ha behov av ett stort antal domarutbildade jurister. Särskilda tjänster föreslås bli inrättade i statsdepartementen för sakkunniga och kommittésekreterare. Eftersom enligt utredningens mening domare i princip skall uppehålla sina tjänster. De som söker ordinarie domartjänst antas med den föreslagna ordningen komma att i allmänhet ha varit verksamma såväl i som utom domstol. Längden av domstolstjänstgöringen blir olika. Några kommer att uteslutande ha tjänstgjort inom domstolsväsendet. Domarkarriären blir gemensam för de allmänna domstolarna och de allmänna förvaltningsdomstolarna. Grundläggande utbildning i hovrätt och kammarrätt skall inte vara ett obligatoriskt krav för att erhålla ordinarie domartjänst, men vid tillsättning av sådan tjänst bör enligt betänkandet avsevärd vikt fästas vid om sökanden har domarutbildning.

Mot förslaget i vad det avser domarutbildning och domarkarriär har tre av utredningens experter gemensamt reserverat sig. De anser att ett genomförande av förslaget kommer att få så negativa effekter på rekryteringen av jurister för domarutbildning och av domare i rådsklass att de inte funnit sig kunna förorda att förslaget genomförs.

Den kritik som reservanterna riktat mot förslaget finner jag välgrundad och jag kan även i enskildheterna instämma i vad de anfört. Jag vill här endast utföra vissa synpunkter mera i detalj.

Enligt min mening måste det med den föreslagna ordningen anses föreligga betydande risk för att åtskilliga jurister, som skulle vara lämpade för domaryrket, kommer att avstå från att skaffa sig domarmeritering av den anledningen att de efter meriteringens slut inte säkert kan påräkna fortsatt tjänstgöring inom domstolsväsendet utan i stället förväntas söka sig till andra verksamhetsområden. (Jag förutsätter här att det är utredningens tanke att blivande ordinarie domare i regel skall ha grundläggande domarutbildning.) Flertalet av dem som notariemeriterat sig och väljer yrkesbana har bildat familj. Många av dem har en förvärsarbetande make och barn i de lägre åldrarna. Man kan förstå om domaryrket inte kommer att framstå som särskilt attraktivt med tanke på vad en satsning på yrket kan innebära för familjen i fråga om flyttningar, andre makens möjligheter att förvärsarbeta samt barnens skolgång och uppväxtförhållanden. Härtill kommer att den blivande domaren ofta torde bli tvungen att genomgå särskild utbildning på det eller de områden som han söker sig till efter domarmeriteringen. Utredningen har framhållit att en omständighet som bör tillmätas betydelse vid tillsättning av ordinarie domartjänst är bredden av den erfarenhet som sökanden har. Längre tids yrkesverksamhet inom olika fält bör enligt utredningen i allmänhet anses särskilt värdefull. Att efter fyra–fem års universitetsstudier och en utbildning, som omfattar två år och sex månaders notariemeritering och ett och ett halvt års domarmeritering, flytta över till annan verksamhet med ny utbildning och senare kanske få söka

sig ytterligare utbildning inom något annat område måste säkerligen komma att upplevas som mycket betungande och avhålla många från att skaffa sig domarutbildning.

Reservanterna har också betonat risken för att många som domarutbildat sig och därefter övergått till annan verksamhet kommer att vara obenägra att senare söka sig tillbaka till domarbanan. Det rör sig här om kvalificerade jurister, som förvisso kommer att bli uppskattade och få framgång i sin nya verksamhet och som med tiden kan komma att anse att de varken från löne- eller trivselsynpunkt har något direkt att vinna på att söka en ordinarie domartjänst. Det kan lätt bli så att de bästa stannar kvar inom det nya verksamhetsområdet, något som kan vara utmärkt i och för sig men inte gagnar domstolsväsendet.

De nya tjänster som är tänkta att inrättas för domarutbildade jurister, sysselsatta med lagstiftningsarbete eller som kommittésekreterare m. m., bör enligt utredningsförslaget utformas så, att de anställda åtnjuter samma anställningstrygghet inom departementsorganisationen eller hos riksdagen som övriga tjänstemän. Det kan nog vara ganska osäkert i vilken utsträckning dessa, som regel mycket kvalificerade jurister, blir vågade att söka ordinarie domartjänster i rådsklass, när de inte behöver det för trygghetens skull.

Utredningen har förutsatt att det även i fortsättningen skall finnas icke-ordinarie tjänster av olika slag i domstolarna. Dessa tjänster skall tillsättas efter ansökan. Sökande kan vara såväl personer som efter domarutbildning tjänstgjort utom domstolsväsendet som personer som inte fullgjort sådan tjänstgöring. Förordnandena blir inte tidsbegränsade utan tjänsterna kommer att innehas tills vidare. En cirkulation anses dock önskvärd. Utredningen räknar vidare med att även den som uteslutande tjänstgjort i domstol skall kunna utses till ordinarie domare. Jag vill ifrågasätta om inte förslaget innefattar en risk för svårigheter att rekrytera tillräckligt många dugande krafter till de icke-ordinarie domartjänsterna. Avgörande torde främst bli i vilken utsträckning domarutbildad personal kan beredas sysselsättning inom verksamhetsområden utanför domstolsväsendet. Om denna personal regelmässigt kan få sådan sysselsättning, vilket förslaget syftar till, kan det i vart fall tidvis uppstå rekryteringssvårigheter beträffande icke-ordinarie domartjänster. Jag har tidigare framhållit att åtskilliga jurister kan komma att avstå från att domarutbilda sig och att många av dem som valt den utbildningen och sedan övergått till annan verksamhet kanske inte vill gå tillbaka till domarbanan. Det är väl också naturligt att tänka sig att övergången till verksamhet utanför domstolarna i flertalet fall kommer att ske i nära nog omedelbar anslutning till domarutbildningens slut och att huvudparten av dem som är inställda på att återvända till domarbanan inte vill göra det, förrän de kan få ordinarie tjänst där. Det kan därför, menar jag, lätt bli så att endast ett mindre antal domarutbildade kommer att vara intresserade av att söka icke-ordinarie domartjänst. Dessa kanske

inte alltid kommer att vara så kvalificerade och ambitiösa. De här antydda svårigheterna kan komma att drabba högsta domstolen och regeringsrätten mycket hårt. Det är ju avsett att föredragande i de båda nämnda domstolarna skall vara icke-ordinarie tjänstemän och att de med några få undantag skall rekryteras bland dem som har förhållandevis lång tids erfarenhet från tjänstgöring som icke-ordinarie domare. Självfallet är det av utomordentligt stor vikt att högsta domstolen och regeringsrätten har tillgång till dugliga föredragande. Vidare kan rekryteringen av lämplig domarutbildad personal till offentliga uppdrag försvåras. Denna rekrytering skall enligt betänkandet vanligtvis ske bland icke-ordinarie domare som tjänstgjort några år vid domstol efter den grundläggande utbildningens slut.

Möjligheterna att rekrytera icke-ordinarie domare kan däremot bli goda om den domarutbildade personalen får svårt att skaffa sig tjänstgöring utanför domstolsväsendet eller visar brist på intresse för sådan, men då har ju å andra sidan grundtanken med förslaget till en öppnare domarbana förfelats.

En fråga som inställer sig, särskilt då man räknar med att ökade krav torde komma att ställas på domarna i framtiden, är om det verkligen kan vara lämpligt att ordinarie domartjänster i mycket stor utsträckning besätts med personer, som varit borta från yrket under så lång tid som utredningen tydligen förutsätter. Kommer de domarutbildade jurister som tjänstgör utanför domstolarna att ha tid och kraft att följa praxis på domstolsväsendets område och att sätta sig in i all ny lagstiftning som berör verksamheten i domstolarna? Kommer de att få möjlighet att skaffa sig den tekniska skicklighet, som fordras och som det nog kan bli ännu nödvändigare att ha i framtiden? Den föreslagna ordningen måste enligt min mening anses innefatta en påtaglig risk för att alltför många ordinarie domare inte kommer att ha den kunnighet och vana som det nuvarande systemet för domarutbildning ger. Jag finner det i hög grad tveklaktigt om en sådan förlust skulle kunna bli nöjaktigt kompenserad genom vinster av den ordning som utredningen föreslagit.

Jag vill också i detta sammanhang något beröra adjunktionstjänstgöringen. Utredningens förslag innebär att det nuvarande adjunktionssystemet försvinner. Enligt utredningen låter sig ett krav på obligatorisk adjunktionstjänstgöring helt enkelt inte förena med den mera öppna domarbana som föreslagits. Utredningen har dock i och för sig en positiv inställning till denna tjänstgöring. Den ger den adjungerade ledamoten en god skolning både i formellt hänseende och i övrigt, framhåller utredningen, som också understryker att värdet av adjunktionen från utbildningssynpunkt förstärkes av att målen genomsnittligt sett är mer kvalificerade i hovrätt än i tingsrätt. Från domstolens synpunkt medför adjunktionen också en stimulerande föryngring av sammansättningen. Till detta kommer enligt utredningen att möjligheten att på detta sena stadium på nytt pröva fiskalens duglighet som domare medför särskilda garantier för att lämplighetskravet

tillgodoses. I en sluten domarkarriär av hittillsvarande slag ingår, säger utredningen, adjunktionen på ett naturligt sätt som ett ytterst värdefullt moment.

Dessa utredningens uttalanden avser adjunktionstjänstgöring i de allmänna domstolarna. I kammarrättsutbildningen ingår inte någon obligatorisk adjunktionstjänstgöring men nästan samtliga i kammarrättskarriären fullgör sådan tjänstgöring, vanligen tidigare än adjunktionstjänstgöringen i hovrätt. Utredningen anser att även adjunktionstjänstgöring inom kammarrättskarriären utgör ett i och för sig värdefullt inslag.

Jag instämmer helt i utredningens synpunkter på värdet av adjunktionstjänstgöringen. Det gemensamma arbetet på hovrätts- eller kammarrättsavdelningen ger den adjungerade ledamoten, som handleds av mera erfarna kolleger, men också bär samma ansvar som dessa, utomordentliga möjligheter att komma underfund med vilka egenskaper som fordras av honom som domare samt att söka utveckla dessa egenskaper hos sig själv. Min uppfattning är att denna tjänstgöring har så stor betydelse att domarutbildningen utan den måste anses bristfällig.

Mot bakgrund av vad som ovan anförts finner jag sammanfattningsvis att den genomgripande omdaning av domarkarriären som utredningen föreslagit inte kan antagas leda till den eftersträlvade förstärkningen av domstolarna. Jag kan därför inte tillstyrka förslaget. Däremot är jag övertygad om att man med fördel kan ta vissa steg i den önskade riktningen. Den förut nämnda expertreservationen ger anvisning på några åtgärder som då i första hand bör komma i fråga. För egen del får jag i detta sammanhang särskilt framhålla att det vore av värde om utbytestjänstgöring och övergång mellan allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar kunde stimuleras med sikte på en framtida gemensam domarkarriär.

Härutöver tillåter jag mig att anföra följande.

Det är angeläget att den utbyggnad och rationalisering inom rättsväsendet som måste till under samhällets utveckling sker med omtanke om att personresurserna blir använda på det sätt som bäst tjänar helheten. Det framlagda förslaget beträffande domarutbildningen och domarkarriären är givetvis att förstå i den andan. De undersökningar man gjort hänför sig dock nästan bara till domstolsverksamheten och utredningen har fått nöja sig med att peka på vissa ytterligare utredningar som blir nödvändiga innan en reform beträffande domarbanan kan genomföras. Tills vidare kan alltså ingenting bestämt sägas bl. a. om vilken organisation som är lämplig i fråga om utrednings- och sakkunnigpersonal, om hur någon form av underrätts-tjänstgöring skall kunna ordnas för dem som undergår domarutbildning vid kammarrätt samt om vilka möjligheter det finns att inordna domarutbildad personal inom andra grenar av rättsväsendet, dit blivande domare väntas söka sig för att utvecklas och få vidgade erfarenheter.

När man på detta sätt inriktat arbetet på att möjliggöra ett principbeslut snart rörande domarbanan har man ju gjort en ganska kraftig prioritering

av dennas behov. Detta kan vara förståeligt: även om det inte är nödvändigt att domarna genomgående tillhör de allra skickligaste och i övrigt lämpligaste juristerna är det dock domarna som ytterst skall garantera att rättsväsendet fungerar säkert och effektivt. Inte desto mindre anser jag att förutsättningarna för ett beslut – även för ett principbeslut – är bristfälliga så länge det saknas en god överblick över konsekvenserna inom andra delar av rättsväsendet. Som det nu är kan man enligt min mening inte avfärda tanken att inverkningsförhållanden och befodringsutsikter utanför domarbanan till slut skulle kunna skapa sådana svårigheter att reformen beträffande domarbanan finge skrinläggas i det helas intresse.

2. Hovrätts domförhet och hovrättsavdelnings organisation

Utredningen har förordat att hovrätt – liksom nu kammarrätt – blir domför med tre ledamöter. Undantagsvis bör fyra ledamöter kunna delta vid avgörande av ett mål.

Såsom framhållits i betänkandet har frågan om antalet ledamöter för domförhet i hovrätt tidigare övervägts. Det har då skett mot bakgrund av ett bibehållande av adjunktionstjänstgöringen som ett obligatoriskt led i domarutbildningen på den allmänna domstolsbanan. I några fall har det påståtts att även en tredomarsammansättning borde medge tillräckligt utrymme för obligatorisk adjunktionstjänstgöring utan att avdelningens sammansättning blev för svag. I allmänhet har dock den motsatta ståndpunkten hävdats. Domstolskommittén ansåg i sitt betänkande att bibehållandet av nuvarande adjunktionssystem krävde en sammansättning med fyra ledamöter. Den uppfattningen delas av domarutredningen.

Jag har som ovan framgått inte kunnat tillstyrka utredningens förslag till domarutbildning och domarkarriär. Adjunktionstjänstgöringen utgör enligt min redovisade mening ett mycket värdefullt moment i domarutbildningen och bör finnas kvar. Framför allt med hänsyn härtill kan jag inte biträda utredningens förslag att antalet ledamöter för domförhet i hovrätt skall sänkas till tre.

Vid sådant förhållande finner jag inte anledning att gå närmare in på frågan om hovrättsavdelnings organisation. Utredningen har ansett att femmannaavdelningen, som är vanligast, är den lämpligaste avdelningsorganisationen även vid den föreslagna sänkningen av domförhetstalet. Jag har ingenting att invända mot den bedömningen.

3. Lekmannamedverkan i hovrätt och kammarrätt

Som framgår av såväl direktiven till domarutredningen som betänkandet kan skäl anföras både för och mot lekmannamedverkan i hovrätt och kammarrätt. Utredningen har ansett att övervägande skäl talar för deltagande av lekmän i dessa domstolar. Enligt utredningen är det främst intresset av

insyn och medinflytande från allmänhetens sida som motiverar ett sådant deltagande. För att tillgodose detta önskemål har utredningen inte funnit det nödvändigt att lekmän deltaga i samtliga avgöranden i hovrätt och kammarrätt. Utredningen har därför föreslagit medverkan av lekmän endast i vissa särskilt angivna typer av mål.

Den överprövning som förekommer i hovrätterna och kammarrätterna sker regelmässigt med mycken kunnighet och stor noggrannhet och brukar merendels inte lämna något i övrigt att önska från rättsäkerhetssynpunkt. Allmänheten bör därför kunna känna fullt förtroende för dessa domstolar och jag har anledning anta att allmänheten vanligtvis också gör det.

Det kan emellertid å andra sidan inte förnekas att det för upprätthållandet av ett sådant förtroende kan vara av betydelse att allmänheten har insyn i den dömande verksamheten. Den insyn genom lekmanamedverkan i rättskipningen som förekommer i bl. a. tingsrätterna får anses ge belägg härför. Företsättningarna för lek mäns deltagande är dock annorlunda i hovrätterna och kammarrätterna och det kan lätt resas invändningar, företrädesvis praktiska sådana, mot ett deltagande där. Enligt min mening föreligger det emellertid inte några avgörande skäl mot ett lekmanadeltagande i hovrätterna och kammarrätterna, grundat på intresset att allmänheten har insyn i domstolarnas verksamhet. Det kan givetvis diskuteras i vilka typer av mål som lekmän bör delta. Jag har dock inte något att erinra mot utredningens förslag härvidlag.

Jag vill härtill lägga några ord om de antydda praktiska svårigheterna. Dessa sammanhänger till stor del med att nämndemännen i hovrätt och kammarrätt, så som förslaget är utformat, har helt individuell rösträtt med samma röstvärde som gäller för de lagfarna ledamöterna. Det finns alltså inte något av det kollektiva drag, som nämnden har i tingsrätten och som föranleder att en nämndeman där svarar för domen bara om han varit med om att överrösta den lagfarna domaren.

Med den föreslagna ordningen lär nämndemännen ha samma ansvar för domen som de lagfarna, vilket bör betyda att de även får medverka aktivt vid utformningen av denna eller åtminstone får granska avfattningen innan domen meddelas. (Jfr härom prop. 1969: 44 s. 206.) Rätten och skyldigheten att låta anteckna eventuell reservation understryker detta. Ansvarförhållandet i fråga är inte någon nyhet. Det har funnits sedan länge i ägodelningsrätt/fastighetsdomstol och vattendomstol, där det såvitt jag kunnat konstatera enbart verkat till fördel. Arbetsformerna i hovrätt och kammarrätt avviker dock rätt mycket från vad som är naturligt i första instansen, och det förefaller mig troligt att det kan bli komplikationer när det gäller att rent praktiskt arrangera nämndemännens deltagande i det arbete som måste göras på annan tid än i omedelbar anslutning till förhandling eller motsvarande handläggning av målet. I någon mån kan det kanske här gälla förberedelsearbete såsom genomgång av första instansens avgörande och andra handlingar men framför allt tänker jag på de särskilda sammanträden

som behövs för fortsatt överläggning med beslutande och avfattande av hovrättens eller kammarrättens dom. Det får anses angeläget att handläggningen av målen inte fördröjs genom tröghet i kontakterna mellan yrkesdomarna och lekmännen. Därför får man nog utgå från att det kommer att resas anspråk på att nämndemännen kan ställa sig till förfogande i förhållandevis stor utsträckning och ofta med kort varsel. Under sådana omständigheter kan tjänstgöringen som nämndeman bli ganska betungande även om antalet mål inte är så stort. Som förut framgått anser jag inte att de praktiska svårigheterna har större betydelse för själva frågan om lekmanadeltagande: däremot menar jag att det vid genomförandet av reformen bör tillses att tjänstgöringsvillkoren i fråga om arvodering o. dyl. blir sådana att de motsvarar de stora krav som ställs på nämndemän i hovrätt och kammarrätt. Det är enligt min mening nödvändigt både för att arbetet skall löpa på rätt sätt i dessa domstolar och för att det skall bli möjligt att välja verkligt lämpliga personer till nämndemannauppdragen.

Yttrande över arbetsrättskommitténs betänkande "Demokrati på arbetsplatsen"

Genom remiss den 16 januari 1975 beredde arbetsmarknadsdepartementet riksdagens ombudsmän tillfälle att yttra sig över rubricerade betänkande (SOU 1975: 1).

Med anledning härav avgav JO Lundvik den 16 juni 1975 följande yttrande till departementet.

Kommittéförslaget syftar till en vidgad demokratisering av arbetslivet såväl på den enskilda som på den offentliga sektorn. Huvudparten av regelsystemet förutsätts upptaget i en lag om förhandlingsrätt och kollektivavtal. Lagens genomförande kräver följdändringar bl. a. i stats- och kommunaltjänstemannalagarna jämte därtill hörande stadgor.

Jag har begränsat min granskning till de konsekvenser som genomförandet av lagen om förhandlingsrätt och kollektivavtal skulle få på den offentliga sektorn och till de följdändringar som föreslagits i lagar och stadgor som gäller på detta område.

Den föreslagna lagen om förhandlingsrätt och kollektivavtal upptar som väsentliga nyheter bl. a. regler om vidgad förhandlingsrätt, om skyldighet för arbetsgivare att ingå i lokal förhandling och fortlöpande hålla motpart underrättad om den produktionsmässiga och ekonomiska utvecklingen m. m., om rätt för arbetstagersidan att få inflytande i frågor som rör arbetets ledning och fördelning m. m. Dessa regler skall med vissa undantag tillämpas också inom den offentliga sektorn.

Att en vidgad demokratisering äger rum av arbetslivet också på den offentliga sektorn kan te sig naturligt. Under det senaste decenniet har ut-

vecklingen gått i riktning mot en allt större likställighet i arbetsrättsligt hänseende mellan det privata och det offentliga området. Vad som nu föreslås ter sig därför inte som något principiellt nytt. Jag kan dock inte frigöra mig från intrycket, att utvecklingen – om inga begränsningar görs – kan komma att medföra olägenheter och rent av faror för medborgarna i gemen.

Den offentliga verksamheten spänner över ett mycket brett fält. På många områden skiljer sig förhållandena inte i någon större mån från vad som gäller inom privat verksamhet och det ter sig då naturligt och lämpligt att samma arbetsrättsliga regler blir tillämpliga där som på den enskilda sektorn. På andra områden har emellertid den offentliga verksamheten en helt annan karaktär än den enskilda. Detta gäller rättskipningen, polisverksamheten, den exekutiva verksamheten, skatteväsendet osv. Det allmänna utövar här en tvångsmakt gentemot medborgarna, en makt som har sin grund i lagarna och är noga reglerad av dem. Karaktären av denna verksamhet är sådan att – även om ett utrymme finns för viss företagsdemokrati – en obegränsad avtalsfrihet, en skyldighet att när som helst ingå i förhandling osv. inte är lämplig. Medborgarna har ett oavvisligt krav på att myndighetsutövningen skall ske i korrekta och lagliga former. Ansvar för att så sker vilar på det allmänna. Avtalsmässig reglering över hela fältet låter sig inte förena med dessa synpunkter.

Kommittén har inte heller föreslagit en obegränsad avtalsfrihet på den offentliga sektorn. I 3 § statstjänstemannalagen och 2 § kommunaltjänstemannalagen har gjorts vissa undantag. Jag vill ifrågasätta om undantagen är tillräckligt vittgående såvitt rör den del av den offentliga sektorn som handhar myndighetsutövning. Stats- och kommunaltjänstemannalagarna gäller nu generellt för alla som är tjänstemän hos staten eller kommun. Jag kan förstå att man vill undvika att särbehandla denna stora grupp av arbetstagare och därför låter undantagen från vad som skall gälla inom den privata sektorn bli så få som möjligt. Skäl kan emellertid anföras för att man inom den offentliga sektorn gör en gränsdragning så att de som sysslar med mera utpräglad myndighetsutövning får följa delvis andra regler. Om en sådan uppdelning av den offentliga sektorn görs, bör enligt min mening utrymmet för avtalsfrihet, förhandlingsrätt m. m. begränsas såvitt rör den myndighetsutövande personalen.

Begränsningen i avtalsfriheten uttrycks i kommittéförslaget bl. a. så att i avtal ej får stadgas inskränkning i rätt för staten att besluta om myndighetsverksamhet (3 § statstjänstemannalagen; i 2 § kommunaltjänstemannalagen är ordalagen något annorlunda). Vad som skall inbegripas under orden "myndighetsverksamhet" är ej helt klart. Frågan om arbetstidens förläggning är t. ex. enligt motiven en avtalsbar fråga. Ett undantag skall dock gälla om riksdagen bestämt att verksamheten skall fullgöras på vissa tider. Tolkningen kompliceras dessutom därav, att kommittén förutsätter att villkor, som inte direkt rör myndighetens verksamhet, kan drabbas av ogil-

tighet därest de skulle tillämpas så att myndighets verksamhet omöjliggöres. Detta försök att lösa problemen genom ett motivuttalande synes mig vanskligt. Jag befarar att åtskilliga och allvarliga konflikter kan uppstå där tvisten just gäller om verksamheten omöjliggöres. Vad menas med omöjliggöra? Förmodligen inte att verksamheten måste läggas ned helt. Men hur stor nedskärning får tolereras? Kan postdistributionen anses omöjliggjord, om brev bärs ut bara två eller tre gånger i veckan? Eller om allmänheten hänvisas att själv hämta sina brev på postkontoret (som man ju redan nu får göra med rekommenderade brev, paket, osv.)?

Kommittén hävdar (s. 638) – enligt min mening med allt fog – att avtal, som innebär en annan ordning för fattande av politiska beslut än som följer av grundlag och kommunallag, redan enligt gällande rätt är ogiltiga. I konsekvens härmed borde väl inte heller avtal få träffas i frågor som hör till riksdagens eller kommunal fullmäktigförsamlings bestämmande. Jag säger detta därför att kommittén synes förutsätta att avtal i princip kan slutas om myndighets stationering. När kommittén (s. 643) därvid säger att frågan om stationeringsort ofta kan ha avgörande betydelse för myndighets verksamhet (varmed frågan skulle falla utanför det avtalsbara området), så vill jag påpeka, att riktigheten av påståendet nog kan diskuteras. Uttalandet visar enligt min mening hur oklart förslaget är på denna punkt.

Inom kommittén har yppats olika åsikter i frågan om begränsningen av avtalsfriheten bör, såsom i gällande lag, ta sig formen av ett förbud mot träffande av avtal i vissa frågor eller, såsom majoriteten förordat, uttryckas i en regel om ogiltighet av avtal under vissa förutsättningar. Jag kan inte finna annat än att frågan är rent teknisk till sin innebörd och av föga principiellt intresse. Motivet för en ändring av gällande lags system synes främst vara att man menar, att vissa avtalsklausuler visserligen bör vara i princip tillåtna men att de inte får tillämpas på sätt som omöjliggör myndighets verksamhet. Bortsett från den kritik som jag redan riktat mot denna tankegång vill jag framhålla att man i lagtexten bör säga ut vad man menar. Som det nu är kan man endast genom ett finläsande av motiven förstå vad som ligger bakom orden.

I 11 § statstjänstemannalagen förutsätts kvarstå en regel om att innehavare av ordinarie domartjänst inte är skyldig att utöva annan statlig tjänst än jämställd eller högre domartjänst vid den domstol han tillhör. Regeln, som tillkom före inrättandet av länsrätter och länskskatterätter, låter sig inte väl förena med ordningen där. Ordinarie domare i länsrätt och länskskatterätt är tillika tjänsteman i länsstyrelsen och har att handlägga ärenden där.

I sin nuvarande lydelse medger 15 § statstjänstemannalagen och 3 § kommunaltjänstemannalagen användandet av lockout eller strejk som facklig stridsåtgärd. Kommittén föreslår den ändringen att även andra stridsåtgärder skall få förekomma, t. ex. partiell arbetsvägran. Vad kommittén själv anför härom (s. 685) visar emellertid att vanskliga tolkningsfrågor kan upp-

komma. En vägran att utföra särskilt angivna arbetsuppgifter kan – säger kommittén – i åtskilliga fall ses som ett försök att påverka det allmänna i dess val av verksamhet (och därmed, underförstått, vara otillåten). Förvisso, men en dylik vägran kan likaväl ha ett fackligt syfte. Stundom ligger det kanske flera självständiga syften bakom. Ett annat, av kommittén nämnt fall som väcker farhågor för tolkningstvister är partiell arbetsvägran med inriktning på individuellt utpekade subjekt. Åtgärder av sist berört slag bör i allt fall inte få förekomma inom myndighetsutövningen. Helst bör där fortfarande få gälla att andra stridsåtgärder än lockout och strejk ej är tillåtna.

Under 16 § statstjänstemannalagen och 4 § kommunaltjänstemannalagen upptar kommittéförslaget en regel som starkt begränsar möjligheten att ålägga tjänsteman skadestånd vid deltagande i olovlig stridsåtgärd som anordnats eller föranletts av förening. I 48 § förslaget till lag om förhandlingsrätt och kollektivavtal ges en regel av delvis liknande innehåll för det fall att stridsåtgärden inte är anordnad eller föranledd av förening. Jag ifrågasätter om inte en hänvisning till denna bestämmelse borde göras i stats- och kommunaltjänstemannalagarna. Måhända skulle regeln komma att gälla ändå men en hänvisning skulle undanröja den tvekan som annars uppkommer.

Stats- och kommunaltjänstemannalagarna upptar nu i 17 resp. 5 § bestämmelser om tjänstemans skyldighet att utföra arbete under lockout eller tillåten strejk e. d. Bestämmelserna behandlar viktiga och ömtåliga frågor, som vid mer än ett tillfälle dragits under JO:s prövning i samband med arbetskonflikter på den offentliga sektorn. I skrivelse den 1 november 1972 till Kungl. Maj:t framhöll jag att nyssberörda bestämmelser inte lämnade tillfyllestgörande svar på de frågor som uppkommit. Jag framhöll att frågorna var av den karaktär att de endast undantagsvis kunde tänkas bli föremål för domstols prövning. De gjorde sig gällande i konfliktsituationer, där stämningen lätt blev uppjagad, där tiden för övervägande och eftertanke var ytterst knapp och där ovissheten om vad som gällde därför var särskilt olycklig. Jag förordade att frågan om klagande bestämmelser på området upptogs till övervägande.

I kommittéförslaget får nu 17 § statstjänstemannalagen och 5 § kommunaltjänstemannalagen helt utgå. Detta kan väl synas som en logisk konsekvens av andra delar av förslaget men måste icke desto mindre beklagas. Om de nuvarande reglerna inte ger tillfyllestgivande svar på alla frågor, förbättras ju inte läget av att man upphäver reglerna och hänvisar myndigheter och tjänstemän att söka ledning i allmänna rättsgrundsatser. De regler och sedvänjor som utformats på den privata arbetsmarknaden låter sig för övrigt inte utan vidare omsättas på den offentliga sektorn, särskilt inte inom området för myndighetsutövning där förhållandena är så helt annorlunda.

I övrigt har min granskning av kommittéförslagen i sig inte givit anled-

ning till särskilt uttalande. Sedan kommittén utarbetade sina lagtexter, har stats- och kommunaltjänstemannalagarna undergått omfattande ändringar dels genom SFS 1974: 1009 resp. 1010, dels genom riksdagens antagande av de i propositionen 1975: 78 och justitieutskottets betänkande nr 22 framlagda ändringsförslagen. Stats- och kommunaltjänstemannastadgorna har ändrats genom SFS 1974: 1015 resp. 1017 och torde komma att ytterligare ändras som en konsekvens av nyssberörda riksdagsbeslut. Dessa gjorda eller förestående ändringar torde komma att medföra svårigheter att samordna kommittéförslagen med gällande rätt. Inom riksdagens ombudsmanexpedition har gjorts upp en promemoria till belysning av samordningsproblemen. Jag fogar denna promemoria¹ till mitt yttrande.

Yttrande över betänkandet "Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman"

Genom remiss den 24 juni 1975 beredde justitiedepartementet riksdagens ombudsmän tillfälle att yttra sig över rubricerade betänkande, avgivet av utredningen om förfarandet vid brott eller förseelse i tjänsten av anställda inom polisväsendet (SOU 1975: 20).

Med anledning härav avgav JO Thyresson den 5 september 1975 följande yttrande till departementet.

Hos JO anförda klagomål mot polismän remitteras i stor utsträckning till polisstyrelserna i landet med begäran om bl. a. utredning. De utredningar som företas till följd härav verkställs av polismän. Enligt min mening är utredningarna som regel av god kvalitet och jag har inte haft anledning misstänka bristande objektivitet eller annat obehörigt hänsynstagande från de utredande polismännens sida. Jag har inte heller grund för antagande att det skulle vara sämre standard på motsvarande utredningar som verkställs rörande polismän annorledes än efter remiss från JO.

På skäl som redovisas i betänkandet kan det ändock vara befogat att söka ersätta nuvarande, delvis skiftande handläggningsrutiner med andra former för utredning av anmälningar mot tjänstemän inom polisväsendet. Härför kan, såsom också skett, åberopas främst angelägenheten av vidmakthållandet av allmänhetens förtroende för polisen men även hänsynen till berörda polismän – såväl de som handhar utredningen som de vilka hörs under denna. Betecknande är att rikspolisstyrelsen, såsom framgår av betänkandet, under flera år i sina anslagsframställningar hemställt om särskilda enheter för utredning av brott som har begåtts av polismän. För att

¹Här utesluten.

tillgodose allmänhetens och polispersonalens berättigade krav på objektivitet och likformighet vid handläggningen bör utredningarna enligt rikspolisstyrelsens mening bedrivas av särskild personal. Utredningen har i sitt betänkande anslutit sig därtill och dessutom föreslagit vissa andra åtgärder för att ytterligare uppfylla kravet på objektivitet vid verkställandet av utredningarna och för att ge allmänheten insyn i dessa.

Vad gäller det framlagda förslaget till lag om särskilda bestämmelser om förfarandet vid brott eller förseelse i tjänsten av tjänsteman inom polisväsendet har jag inte några erinringar eller påpekanden att göra beträffande vare sig §§ 1–4 (tillämpningsområde m. m.) eller §§ 12–16 (om medborgarvittne).

I fråga om det avsnitt av lagförslaget som handlar om själva förfarandet (§§ 5–11) får jag anföra följande.

Först vill jag framhålla att jag utgår från att det är utredningens mening att JO som särskild åklagare inte skall vara bunden av bestämmelserna i lagen. Däremot har jag inte något att invända mot utredningens rekommendation att de föreslagna särskilda utredningsenheterna anlitas även vid utredningar föranledda av remisser från JO i ärenden rörande tjänstemän inom polisväsendet. Jag anser också att det kan vara lämpligt att anlita medborgarvittnen vid förhör under sådana utredningar. (Se mera nedan angående medborgarvittnen.)

§§ 5, 9 och 11. Jag har inte något att erinra mot de föreslagna bestämmelserna.

§ 6. I betänkandet framhålles att åklagaren, om han efter utredning (dvs. vad som rätteligen är att beteckna som förundersökning) eller redan på grund av uppgifterna i anmälan finner att det anmälda förfarandet ej utgör brott men att det däremot kan falla under disciplinär straffbestämmelse, skall överlämna anmälan för utredning och handläggning i disciplinär ordning. Enligt lagtexten skall sådant överlämnande dock endast ske om åklagaren ej inleder förundersökning men finner att anledning förekommer att tjänstemannen begått en "disciplinförseelse". Lagtexten bör omredigeras till att helt täcka utredningens uttalande så att det kommer att finnas lagligt stöd för åklagare att överlämna ärende för disciplinär utredning inte bara i de fall förundersökning ej inleds utan även när förundersökning nedlägges eller på annat sätt avslutas utan beslut om åtal.

§ 7. Närvaro av medborgarvittne vid förhör bör vara ägnat att inte i onödan framkalla misstankar hos allmänheten om att ojusta metoder förekommit eller om att objektivitet eljest inte iakttagits vid förhör som hållits i ärendet. Däremot torde man väl inte utan vidare kunna anse att användningen av medborgarvittnen ger allmänheten någon reell insyn i hela utredningen i ärendet. Jag anser bl. a. därför — i motsats till vad som uttalas i be-

tänkandet — att det inte bör var erforderligt att eftersträva att ett och samma vittne är närvarande vid alla förhör i ärendet.

Utredningen har inte funnit anledning att föreslå att medborgarvittnen skall anlitas även i disciplinärenden. Jag känner mig inte helt övertygad av de skäl som utredningen andragit härför. Med hänsyn till den avkriminalisering som sker beträffande ämbetsbrott från och med den 1 januari 1976 (SFS 1975:667) kan det förväntas att disciplinärendenas antal kommer att öka och att en stor del av dem inte blir att betrakta som bagatellartade. Härtill kommer att disciplinutredningar skall ledas och bedrivas av befattningshavare inom polisväsendet. Jag anser för min del att det kan finnas skäl att överväga om inte medborgarvittnen bör förekomma också vid förhör i disciplinärenden, såvida det inte finnes uppenbart obehövt.

§ 10. Självfallet har jag inte något emot att undersökningsledaren håller polisstyrelsen underrättad om ett ärendes handläggning eller skaffar sig kännedom om styrelsens uppfattning i saken. Jag hyser emellertid ändå vissa betänkligheter mot de föreslagna bestämmelserna. De beskriver enligt min mening en förhållandevis omständlig insynsprocedure och jag befarrar att tillämpningen av dem kan medföra en inte obetydlig tungroddhet och även vålla andra praktiska svårigheter, framför allt i de fall när åklagare är undersökningsledare. Man kan i sådana fall inte heller bortse från risken att bestämmelserna kan komma att skapa motsättningar mellan polisstyrelser och åklagare. Uppenbart är också att bestämmelserna inte står helt i samklang med åklagarens, på rättegångsbalken vilande rätt att självständigt avgöra om en förundersökning skall nedläggas eller avslutas. Som framgår av betänkandet har en av utredningens experter, länsåklagaren Bert de Woul, i ett särskilt yttrande bl. a. tagit avstånd från förslaget att undersökningsledare inte skall äga rätt att nedlägga eller avsluta en förundersökning innan polisstyrelsen beretts tillfälle att yttra sig över utredningen.

Om polisstyrelse efter den 1 januari 1976 blir disciplinmyndighet — i polisdistrikten i de tre största städerna i landet eller i samtliga polisdistrikt i landet (se härom nedan) — kan det ifrågasättas om det är välbetänkt med en ordning som i många fall torde få till följd att polisstyrelsen med sitt yttrande till den beslutande undersökningsledaren mer eller mindre starkt binder sig i sakfrågan, dvs. i den fråga som senare kan bli föremål för styrelsens prövning i ett disciplinärende.

När kritiska synpunkter här framförts mot de föreslagna bestämmelserna i 10 § har det också skett mot bakgrund av att det vid sidan av dessa finns andra medel i lagförslaget vilka är avsedda att tillgodose kravet på objektivitet och insyn. Samtidigt bör dock påpekas att polisstyrelserna enligt den föreslagna ordningen inte kommer att få någon egentlig insyn i ärenden i vilka åklagaren beslutar att inte inleda förundersökning.

Med hänsyn till det anförda kan man fråga sig om det inte skulle vara tillräckligt med en bestämmelse att polisstyrelse, innan beslut meddelas om

att ej inleda förundersökning eller om att nedlägga eller avsluta förundersökning eller disciplinutredning, skall beredas tillfälle att yttra sig i ärendet, såvida det inte är uppenbart obehövt.

Man kan också – med hänsyn till den kritik mot 10 § som jag här funnit anledning till – tänka sig en delvis annan ordning än den som utredningen föreslagit. Jag vill härvid anföra följande.

Liksom f. n. kommer disciplinpåföljd även efter den 1 januari 1976 att utdömas av den myndighet under vilken tjänstemannen lyder (se dock 38 § andra stycket statstjänstemannalagen i dess lydelse enligt SFS 1975: 668). En skillnad mot nuvarande ordning blir emellertid att disciplinmyndigheten alltid kommer att utgöras av ett kollegialt organ (se prop. 1975: 78 s. 120 och 168). För polisväsendets del gäller nu att disciplinpåföljd ålägges i Stockholms, Göteborgs och Malmö polisdistrikt av polischefen i distriktet och i övriga polisdistrikt i landet av respektive länsstyrelses styrelse (landshövdingen och tio särskilt utsedda ledamöter). Beträffande polisdistrikten i de tre största städerna kommer sålunda en annan ordning att få lov att införas. Det ligger då nära tillhands att polisstyrelserna anförtros uppgiften att vara disciplinmyndighet i polisdistrikten i dessa städer. Polisstyrelse består av polischefen i distriktet och ett antal särskilt utsedda ledamöter, minst sex och högst åtta. Möjligt är naturligtvis också att nuvarande ordning utanför de tre storstäderna kommer att tillämpas även beträffande dessa, dvs. att länsstyrelsernas styrelser blir disciplinmyndighet. Helt uteslutet är det kanske inte heller att polisstyrelserna blir disciplinmyndighet i samtliga polisdistrikt i landet. Enligt utredningens mening talar övervägande skäl för att alla polismän skall bestraffas disciplinärt av ett på samma sätt sammansatt beslutskollegium. Jag kan instämma i den uppfattningen.

När här talats om disciplinmyndighet för tjänstemän inom polisväsendet efter den 1 januari 1976 har bortsetts från de befattningshavare som kommer att omfattas av den förutnämnda bestämmelsen i 38 § andra stycket statstjänstemannalagen. Dessa kommer ju inte att vara underkastade den föreslagna lagen om särskilda bestämmelser om förfarandet vid brott eller förseelse i tjänsten av tjänsteman inom polisväsendet (2 § 2. i förslaget).

För tjänstemän i rikspolisstyrelsen på vilka lagen blir tillämplig torde rikspolisstyrelsens styrelse komma att bli disciplinmyndighet. Denna styrelse består av rikspolischefen, som är ordförande, överdirektören, som är vice ordförande, samt sex andra av regeringen utsedda ledamöter. Dessa är också regelmässigt ledamöter i riksdagen.

Det kan sålunda antagas att disciplinmyndighet efter den 1 januari 1976 för samtliga tjänstemän inom polisväsendet, beträffande vilka den föreslagna lagen är avsedd att gälla, kommer att bli en myndighet, där majoriteten innehas av personer om inte är anställda vid polisen.

När det gäller ärenden angående brott eller förseelse i tjänsten av tjänsteman inom polisväsendet, på vilken den föreslagna lagen skall vara till-

lämplig, kan man tänka sig en lösning som går ut på att åklagaren, om han inte väcker åtal, efter sitt beslut i ärendet överlämnar detta till den myndighet som har att pröva fråga om disciplinpåföljd för tjänstemannen och därvid yttrar sig huruvida anledning förekommer eller inte att denne begått förseelse i tjänsten som avses i statstjänstemannalagen. Myndigheten får sedan besluta om ärendet kan avskrivas även för polisens del, om utredning – eventuell komplettering av redan verkställd utredning – skall företagas eller om disciplinär påföljd bör ådömas tjänstemannen. (Det torde inte heller möta något hinder att myndigheten begär hos överordnad åklagare att denne prövar åklagarens beslut att inte väcka åtal eller återlämnar ärendet till åklagaren för förnyat ställningstagande, därest ärendet tillförts utredning som åklagaren inte tagit del av.)

Beroende på hur många ärenden av förevarande slag som årligen förekommer inom myndighetens verksamhetsområde kan det bli erforderligt att överväga om inte beslut om avskrivning eller utredning lämpligtvis bör fattas av ett myndigheten underställt organ i vilket några av myndighetens särskilt utsedda ledamöter får säte och majoritet.

En lösning som den skisserade skulle måhända på ett bättre sätt än de föreslagna bestämmelserna i 10 § kunna anses ge allmänheten insyn – jämte en långtgående beslutanderätt – i de ärenden varom här är fråga. Samtidigt skulle en sådan lösning kunna ses som uttryck för en strävan att inte onödigtvis särreglera förfarandet vid brott eller förseelse i tjänsten av tjänsteman inom polisväsendet jämfört med vad som kommer att gälla beträffande tjänstemän inom andra myndigheter.

Avslutningsvis vill jag säga att ett genomförande av utredningens lagförslag – efter vissa justeringar och ändringar i enlighet med de synpunkter som här framförts av mig – bör vara väl ägnat att undanröja misstankar om att det inte skulle gå riktigt till vid handläggningen av anmälningar om brott eller förseelser i tjänsten av tjänstemän inom polisväsendet för vilka lagen är avsedd att gälla. Ett genomförande bör också vara ägnat att på ett ändamålsenligt sätt tillgodose polispersonalens berättigade intressen i sammanhanget.

Yttrande över offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs betänkande "Lag om allmänna handlingar"

Genom remiss den 7 maj 1975 beredde justitiedepartementet riksdagens ombudsmän tillfälle att yttra sig över rubricerade betänkande (SOU 1975:22).

Med anledning härav avgav JO Wennergren – efter samråd med JO Lundvik och JO Thyresson främst vad gäller sekretess för handlingar hos JO – den 12 september 1975 följande yttrande till departementet.

Den lagtekniska uppläggnigen

Offentlighetskommittén hade lagt ett helt nytt grepp till grund för sekretesssystemet och byggt upp detta med utgångspunkt i de olika sekretessintressena i stället för att som i gällande lagstiftning reglera sekretessen områdevis ärendegrupp för ärendegrupp. Det greppet vann emellertid inte remissinstansernas gillande och i utredningsdirektiven för OSK anfördes att mycket talade för att en ny sekretesslag liksom den nuvarande borde bygga på en uppräknings teknik med indelning efter förvaltningsområden men att det samtidigt borde undersökas om det är möjligt att begränsa antalet författningar på sekretessområdet och få en bättre systematisk behandling av stoffet. OSK har gått till verket i enlighet härmed och det ligger i sakens natur att de förändringar som nu föreslås är av föga revolutionerande art. I stort sett blir det endast fråga om en modernisering av den traditionella ordningen och en kodifiering av vad som utbildat sig i praxis vid tillämpningen av densamma. Moderniseringen har dock också innefattat en uppstramning av materialet i systematiskt hänseende. Med den lagtekniska lösning som valts och skolat väljas synes det föga meningsfullt att ur teoretisk synvinkel diskutera vilka andra lösningar som skulle kunna komma i fråga och deras för- och nackdelar i jämförelse med den valda. Jag går därför direkt in på en granskning av förslagets detaljer.

En första fråga som möter är fördelningen av erforderliga regler mellan i första hand grundlag och vanlig lag. OSK har här i allt väsentligt hållit fast vid gällande ordning. Den enda viktiga skillnaden är att reglerna om besvärordning flyttats från grundlag till den föreslagna lagen om allmänna handlingar. OSK har inte motiverat varför så skett. Överflyttningen saknar emellertid inte rättslig betydelse. Från regler om besvärordningen i grundlag kan avvikande bestämmelser inte meddelas i vanlig lag. Tas reglerna in i en lag om allmänna handlingar kommer däremot intet formellt hinder att finnas mot att i annan lag meddela sådana avvikande bestämmelser och t. ex. sätta rätten till domstolsprövning ur spel. Från denna synpunkt anser jag mig böra ifrågasätta om inte reglerna om besvärordningen liksom för närvarande är fallet bör finnas i grundlagen, där de på ett naturligt sätt kan anslutas till reglerna om utbekommande av allmän handling och om överklagbarheten av beslut om avslag på framställning härom. Däremot har de föreslagna reglerna om utlämnande av handlingar myndigheter emellan och om besvär eller underställning i sådana ärenden sin naturliga plats i en lag om allmänna handlingar. Jag återkommer till innehållet i dessa regler ävensom till innehållet i reglerna om besvärordningen.

Sekretessgrunderna

De i 5 kap. 1 § första stycket förslaget till yttrandefrihetsgrundlag intagna sekretessgrundernas uppgift är att ange den ram inom vilken sekretessbestämmelser skall få meddelas. Från de synpunkter jag har att företräda finner jag intet att erinra mot grundernas utformning, innehåll eller disposi-

tion. Vad som föreslagits innebär en välbehövlig modernisering och ändamålsanpassning till de behov som gör sig gällande i dagens samhälle. Den enda egentliga nyheten är att också rikets centrala finans- och räntepolitik skall utgöra sekretessgrund. OSK har enligt min mening gett goda skäl här för.

Lagstiftningsbemyndigande

I 5 kap. 1 § andra stycket förslaget till yttrandefrihetsgrundlag sägs först att i särskild lag skall noga anges de fall då allmänna handlingar får hållas hemliga. Detta överensstämmer med gällande rätt och skall givetvis råda också i framtiden. Härfter sägs att regeringen skall få bemyndigas att för viss regel i den särskilda lagen inskränka tillämpligheten till viss eller vissa statliga myndigheter eller till handlingar i vissa ärenden. Denna bestämmelse är att läsa mot bakgrund av 8 kap. 7 § tredje stycket regeringsformen som föreskriver att bemyndigande till regeringen i lag att genom förordning meddela föreskrifter inte medför rätt för regeringen att meddela föreskrifter som i annat än vissa särskilt uppräknade hänseenden begränsar någon av de fri- och rättigheter som enligt 2 kap. 1–3 §§ tillkommer svensk medborgare. Beträffande rätten att ta del av allmän handling förklaras i 2 kap. 4 § att vad som är föreskrivet i tryckfrihetsförordningen skall gälla och att föreskrifter som i övrigt närmare utformar de fri- och rättigheter och det skydd som avses i 1–3 §§ skall beslutas i den ordning som föreskrivs i 8 kap. Det föreslagna andra stycket i 5 kap. 1 § förslaget till yttrandefrihetsgrundlag synes därför naturligen inte böra skrivas på annat sätt än som skett. Regeringen bör inte i lag bemyndigas att meddela föreskrifter om sekretess som sträcker sig längre än en bestämmelse i en lag om allmänna handlingar och därigenom ytterligare begränsar medborgares rätt att ta del av allmän handling. Däremot bör regeringen kunna bemyndigas att meddela föreskrifter som delvis, ja t. o. m. helt, sätter en i en lag om allmänna handlingar meddelad sekretessbestämmelse ur spel. Jag har därför i och för sig intet att invända mot vad som föreslagits. Jag ifrågasätter dock om det skall vara nödvändigt att skriva mer än att regeringen får bemyndigas att för viss regel i lagen inskränka tillämpligheten. En förutsättning för att förslaget skall kunna godtas måste emellertid vara att på de ställen i en lag om allmänna handlingar, där sådant bemyndigande som nu sagts för regeringen blir aktuellt, lagtexten utformas strikt i enlighet med de grundlagsgivna förutsättningar som tänks skola gälla. Detta har enligt min mening inte i allo iakttagits. I 21 § förslaget till lag om allmänna handlingar sägs t. ex. att handling, som rör statlig utredning, kontroll och stödverksamhet med avseende på näringslivet och som inkommit till eller upprättats hos myndighet som regeringen bestämmer, skall hållas hemlig under vissa förutsättningar. Det innebär enligt ordalagen att regeringen bemyndigas införa sekretess för handlingar hos vissa myndigheter, något som enligt vad förut sagts regeringen inte bör kunna bemyndigas att göra. Bestämmelsen synes i

stället böra utformas som en generell regel om sekretess för handlingar av angivet slag med bemyndigande för regeringen att inskränka tillämpningen till vissa myndigheter eller föreskriva undantag för vissa handlingar. Med mitt synsätt fordras då också en grundlig omarbetning av förslaget till förordning med tillämpningsförteckning till 21 §.

Myndighetsbegreppet

I gällande lagtext – 2 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen – har någon samlande definition av begreppet myndighet inte getts. Man har i stället genom en uppräknings och exemplifiering sökt åskådliggöra vilka organ som skall anses vara myndigheter i lagens mening. OSK har nu försökt att utan hjälp av någon uppräknings- eller legaldefinition av begreppet myndighet och lagt huvudvikten vid att få en grund för individualisering av de organ som åsyftas. Frågan är emellertid om den föreslagna legaldefinitionen innebär någon vinning från tolknings- och tillämpningssynpunkt och om det ändå inte är bättre med en uppräknings och exemplifiering med moderniserat innehåll. Termen statligt och (hellre eller) kommunalt organ synes mig alltför oprecis för att kunna ge tillräcklig vägledning vid den viktiga gränsdragningen mellan stats och kommuns privaträttsliga organ och deras offentligrättsliga organ. Kan inte Sveriges Radios styrelse sägas vara ett statligt organ och en kommunal bostadsstiftelses styrelse ett kommunalt organ? Vad som under alla förhållanden saknas i legaldefinitionen är ett kriterium som upplyser om att fråga skall vara om organ som är inordnade i den statliga eller kommunala förvaltningsorganisationen som sådan. Att i individualiserande syfte ange att organet skall ha att fatta beslut självständigt torde inte vara till större hjälp för tolkningen och tillämpningen. Vad som komplicerar tillämpningen och förståelsen är att ett visst organ än kan vara att betrakta som egen myndighet än som del av en annan myndighet. OSK har själv nämnt arbetsförmedlingens avdelningskontor som exempel härpå. Jag ifrågasätter om det är välbetänkt att formulera en legaldefinition på sådant sätt att den ger sken av att göra det möjligt att organ för organ bestämma om det är en myndighet eller ej. Definitionen skulle visserligen kunna förbättras genom att "som har att fatta beslut självständigt" utbyttes mot "då det har att fatta beslut självständigt, på egna vägnar e. d." men frågan är om bilden skulle bli så mycket klarare och om det inte är att föredra att denna sida av saken liksom nu överläts åt praxis och vad som skall förstås med myndighet beskrivs genom uppräknings och exemplifiering.

Begreppet handling

Detta begrepp är inte definierat i gällande lagstiftning, dock att i 2 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen förklaras att vad som sägs om handling även skall avse karta, ritning eller bild. OSK anför att en naturlig definition av begreppet är att det är en fysisk företeelse som är bärare av i viss form fixerad information. Självt brukar jag återge den internationella definitionen av

dokument som går ut på att dokument är varje fysiskt medium som är bärare av information. OSK föreslår nu en definition som vänder upp och ner på det hittills tillämpade betraktelsesättet. Med handling skall enligt OSK:s förslag i första rummet förstås en framställning i skrift eller bild. Själva informationen har alltså ställts i fokus och det fysiska mediet som bär densamma nämns över huvud taget inte. Budskapet blir mediet. Det ligger naturligtvis mycket häri. Rent etymologiskt är ju en handling en företeelse som handlar om något. Ett blankt pappersark är ingen handling. Det blir det först genom att något skrivs eller tecknas därpå. Emellertid blir det för tanken svårsmält och rent praktiskt främmande att se själva informationen som sådan som en handling. Det finns inga fritt svävande skrifter eller bilder utan de fysiska medier som bär dem utgör trots allt också konstitutiva delar i föreställningen om en handling. Ordet framställning synes ej heller särskilt väl valt med tanke på dess dubbelbetydelse (=ansökan, begäran etc.). Information är visserligen ett främmande ord men det finns inte något bra svenskt ord som kan ersätta detta. Jag vill därför förorda att ordet information kommer till användning i stället för framställning. Vidare märks att information kan anbringas inte bara medelst skrivtecken eller bild utan också genom hålkortsstansning e. d. Sammanfattningsvis föreslår jag att handling definieras som "fysiskt föremål med genom skrift, andra tecken eller bild anbragt information".

Med handling skall enligt OSK:s förslag också förstås upptagning, som kan läsas eller avlyssnas endast med tekniskt hjälpmedel. Härunder kommer tydligen att falla såväl på grammofonskiva, ljudband e. d. inspelad information som information på datamedium. Ordet upptagning är inte något helt lyckat uttryck. Hellre borde väljas "på elektroniskt medium lagrad information, som kan läsas eller avlyssnas endast med tekniskt hjälpmedel".

Begreppet allmän handling

Vad OSK föreslår härom i 3 § innebär inga avgörande nyheter i förhållande till gällande rätt och föranleder inget uttalande från mig.

Den allmänna definitionen i 3 § kompletteras med undantagsföreskrifter i 4 §. Punkt 1 där motsvarar 2 kap. 4 § tryckfrihetsförordningen. Denna paragraf missförstås ofta. Antingen tror man att den är tillämplig på alla minnesanteckningar och övriga anteckningar som görs under ett ärendes handläggning fram till beslut, alltså även t. ex. på anteckningar som görs vid dokumentering av sakuppgifter. Eller också tror man att den bara gäller tjänstemans föredragningspromemoria eller minnesstolpar för föredragning. I motiven till paragrafen anfördes följande (SOU 1947: 60 s. 220).

Avgörande för undantagets omfattning bör vara att därigenom ej något av det sakliga material på vilket myndighet grundar sina beslut och åtgärder undandras från offentlighetsprincipens tillämpning. Promemorior och utredningar, som innehåller dylikt material, bör ej få undantagas och ej heller uppteckningar, som är föreskrivna i arbetsordning eller eljest. Där-

utöver förekommer dock att befattningshavare för underlättande av sitt eget arbete gör minnesanteckningar och andra uppteckningar, vilka alltefter vederbörandes personliga läggning blir mer eller mindre fullständiga. Enligt en allmänt tillämpad praxis torde sådana uppteckningar betraktas som befattningshavares personliga egendom, varöver han i varje fall sedan målet eller ärendet slutbehandlats äger disponera. Han kan således borttaga dem ur akten och förstöra dem eller behålla dem till ledning vid behandlingen av likartade mål och ärenden. Vad som nu sagts gäller även i viss mån memorialanteckningar över muntlig förhandling i sådana fall då de ej är att jämställa med protokoll. I den mån sådana uppteckningar som nu avses blir arkiverade hos myndigheten, skall de hänföras till allmänna handlingar. Beträffande vissa uppteckningar är arkivering föreskriven.

Enligt min mening saknas anledning att ge en specialregel just för befattningshavares personliga uppteckningar. Lika angeläget är i så fall att ge regler om annat arbetsmaterial, t. ex. skriftliga meningsutbyten mellan tjänstemän under ett ärendes handläggning, utkast och förslag till beslut samt synpunktspromemorior. Det mesta av sådant material skall enligt arkivstadgan gallras ut i samband med arkiveringen och blir inte allmänna handlingar, såvida myndigheten inte vid arkiveringen bestämmer att det skall bevaras tillsammans med ärendets övriga handlingar eller särskilda föreskrifter finns härom. Vad som från offentlighetsprincipens synpunkt är viktigt är inte att klarlägga om och i så fall under vilka förutsättningar dylikt material blir allmänna handlingar utan att skapa en garanti för att det blir det när det är sakligt motiverat. Vad som behövs är därför egentligen i stället en positiv regel som säger att arbetsmaterial skall omhändertas för förvaring av myndigheten och därmed bli allmän handling, då det tillfört ärendet sakliga uppgifter av betydelse för ärendets avgörande (jfr 15 § förvaltningslagen och JO:s ämbetsberättelse 1975 s. 479). Med hänsyn tagen till terminologien i 3 § skulle bestämmelsen kunna ges följande lydelse:

Handling, som tillkommit hos myndighet under måls eller ärendes beredning till avgörande, skall av myndigheten omhändertas för förvaring, sedan målet eller ärendet slutbehandlats, om den tillfört målet eller ärendet sakuppgifter av betydelse för avgörandet.

En sådan bestämmelse har emellertid knappast sin rätta plats i grundlagen utan lämpar sig bäst att bli intagen bland de inledande bestämmelserna i en lag om allmänna handlingar.

Vad nu sagts om punkt 1 kan i allt väsentligt också anföras mot punkt 2. Enligt min mening bör också denna punkt omarbetas på motsvarande sätt och bestämmelsen överflyttas till det inledande avsnittet i en lag om allmänna handlingar.

Mot punkterna 3–6 har jag ingen annan erinran att rikta än att formuleringen i punkt 5 synes missvisande. Den kan lätt läsas som om alla handlingar som överlämnats till myndighet uteslutande för förvaring, vård eller

forsknings- och studieändamål ej skall anses som allmänna handlingar. Meningen kan uppenbarligen inte vara att myndigheternas till riks- och landsarkiven överlämnade allmänna handlingar skall förlora sin karaktär av allmänna handlingar där. I 2 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen talas nu endast om "enskilda brev eller skrifter".

Inkommen respektive upprättad handling

Vad som föreslagits i 5 och 6 §§ föranleder endast följande kommentarer.

6 § punkt 4. Det är inte ovanligt att en myndighet tillsätter en arbets- eller projektgrupp för beredning av ett ärende. Gruppens arbete kan redovisas protokollsvis eller på därmedjämförligt sätt. Beträffande sådant arbetsmaterial bör naturligen gälla detsamma som beträffande övrigt arbetsmaterial, dvs. vad ovan sagts vid behandlingen av 4 § punkt 1. Ett förtydligande bör övervägas som klargör detta, t. ex. att det endast är myndighetens egna protokoll och motsvarande som åsyftas. 6 § punkterna 5 och 6. Av de föreslagna bestämmelserna framgår inte med önskvärd tydlighet hur man skall se på handlingar som tillkommer hos en myndighet under ett ärendes beredning till avgörande men som varken expedieras eller genom justering eller annat myndighetens beslut får slutgiltig form. Jämför vad ovan sagts om arbetsmaterial.

Utlämnande av allmän handling

Jag har intet annat att anföra med anledning av det som föreslås i 7 och 8 §§ än att, om den av mig föreslagna definitionen av handling godtas, en föreskrift erfordras om skyldighet att tillhandahålla också en sådan handling som ett hålkort i läsbar form.

Prövning av framställning om utlämnande

OSK anför att huvudregeln är oförändrad och att prövningen alltså skall ske hos den myndighet, där handlingen *förvaras*. I den föreslagna lagtexten används emellertid liksom i gällande lagtext oegentligt nog ej ordet *förvaras* utan ordet *finns*. Denna oegentlighet bör som jag tidigare påpekat rättas till.

Beträffande nuvarande andra stycket i 2 kap. 9 § tryckfrihetsförordningen anför OSK att det bör i sak bibehållas men att det med fördel kan överflyttas från grundlag till författning av lägre valör. OSK anger emellertid inte i vilken författning det bör inflyta. Jag har i och för sig intet att erinra mot att det flyttas från grundlag men anser att det i så fall bör tas in i en lag om allmänna handlingar.

I övrigt har jag intet att erinra mot innehållet i 9 §.

Överklagbarhet

OSK har särskilt uppehållit sig vid om statsråds beslut att vägra utlämna allmän handling skall kunna överklagas. Principiellt sett bör enligt min mening så vara fallet. Det är ur offentlighetsprincipens synvinkel inte tillfredsställande att som för närvarande är fallet ett statsråd som till expeditionschefen delegerat att besluta i fråga om allmän handlings utlämnande kan, om delade meningar uppkommer mellan dem i fråga om viss handling eller vissa slag av handlingar är offentliga eller ej, överta beslutanderätten i ärendet och avslå framställningen om handlings utlämnande utan möjlighet till rättslig överprövning för sökanden. Det utrymme för politiska bedömningar som denna ordning ger synes inte förenligt med den grundlagsreglerade offentlighetsprincipen. Visserligen kommer som OSK påpekat alltid ändå den möjligheten att finnas för ett statsråd att hänskjuta frågan till regeringens avgörande och därigenom undandra beslutet från överklagande, om han får regeringens övriga ledamöter med sig, men det kan förutsättas att frågan vid prövningen i regeringen i så fall blir allsidigt och från rättslig synpunkt grundligt bedömd. Jag anser alltså att också statsråds beslut att avslå framställning om utbekommande av allmän handling bör kunna överklagas.

I övrigt har jag intet annat att erinra mot 10§ än det jag redan anfört om att besvärsordningen bör inskrivas i grundlagen.

Hemligstämpling

Jag har intet annat att erinra mot 11§ än mot att anteckningen skall gå ut på att handlingen "är hemlig". Där om vet man intet förrän frågan prövats i den ordning som föreskrivs i 9 och 10 §§. Vad som skall antecknas är därför snarare att handlingen hos myndigheten skall behandlas som hemlig.

Lagen om allmänna handlingar

Inledande bestämmelser

Vad OSK i 2§ föreslår om diarieföring m. m. kan jag så mycket hellre tillstyrka som det i allt väsentligt överensstämmer med vad från JO:s sida hävdats sedan lång tid tillbaka. Jag instämmer också i vad OSK uttalat om hemligt diarium och om att, även om sådant förs, de handlingar som där registreras tillika bör registreras i myndighetens öppna diarium. Är fråga om sådan handling som avses i 5 kap. 9§ tredje stycket förslaget till yttrandefrihetsgrundlag, måste dock i så fall kunna krävas att det som antecknas vid registreringen i det öppna diariet inte har sådant innehåll att det kan äventyra sekretessen. OSK har föreslagit att motsvarande bör iakttas även när fråga inte är om kvalificerat hemliga handlingar utan om handlingar i allmänhet som åtnjuter sekretess enligt paragrafer som bygger på de sekretessgrunder i 5 kap. 1§ förslaget till yttrandefrihetsgrundlag, som nämns i punkt 1 (rikets säkerhet och förhållande till annan stat eller mellanfolklig organisation) och punkt 2 första ledet (rikets centrala finans- och räntepoli-

tik). Detta bör kunna godtas. OSK anför att en handling, som endast är angiven i vad gäller datum för dess inkomst eller upprättande samt avsändare och mottagare, knappast kan ge den som tar del av diariet någon tillräcklig grund för slutsatser. Det är oklart vad OSK åsyftar med att anteckning skall ske om mottagare. Har man tänkt sig att i diariet skall antecknas vilken befattningshavare eller vilken enhet inom myndigheten som mottagit handlingen? I så fall kan anteckningen om ock endast i undantagsfall ge en upplysning som skadar sekretessen. Motsvarande kan påstås beträffande en anteckning om avsändaren. Enligt min mening torde därför som minimum inte böra krävas att i diariet står mer än t. ex. "1976-06-01 Inkommen handling resp. Upprättad handling".

Sekretessreglerna

Enligt utredningsdirektiven skulle OSK eftersträva en bättre systematisk behandling av stoffet. Till efterkommande härav har OSK föreslagit en delvis ny disposition av sekretessreglerna. Denna synes mig i allt väsentligt redig och överskådlig. En nackdel med den valda tekniken är dock att frågan om sekretess för en handling kan bli att bedöma enligt flera paragrafer. Sålunda regleras t. ex. polis- och åklagarsekretessen i både 8 och 38 §§, taxeringssekretessen i både 7 och 29 §§ och arbetsförmedlingssekretessen i både 19 och 45 §§, allt dock givetvis ur olika synvinklar. Eventuellt kan det i vissa fall bli fråga om att pröva frågan om sekretess för en handling enligt mer än två paragrafer. Jag föreställer mig dock att detta kommer att bereda svårigheter endast i inledningsskedet och att de tillämplande myndigheterna snabbt kommer att finna sig tillrätta bland paragraferna. Jag tillstyrker därför den föreslagna tekniken.

Sekretessreglernas uppgift är att ange "de fall då allmänna handlingar får hållas hemliga". Fallen kan beskrivas med utgångspunkt i kriterier som hänför sig till handlingens innehåll, till det ärende i vilket handlingen ingår eller till den myndighet hos vilken handlingen hör hemma eller i en kombination av dessa kriterier. Vilken teknik som används övar avgörande inflytande på sekretessens räckvidd och blir av särskild betydelse med tanke på den handlingskommunikation som äger rum myndigheter emellan.

Skrivs sekretessregeln som i 5 § lagförslaget ("handling, som angår rikets totalförsvaret") måste meningen antas vara att varje handling som faller in under denna beskrivning, under i övrigt angivna förutsättningar, är hemlig hos vilken myndighet den än figurerar. Detsamma gäller då sekretessregeln avfattats som i 40 § första stycket ("inom sjukvården eller eljest av läkare upprättad handling") eller som i 47 § ("handling som tillhör folkbokföringen").

Skrivs sekretessregeln återigen som i 45 § ("handling i ärende rörande arbetsförmedling, arbetsvård etc.") blir sekretessen snävare än om den angetts avse handling rörande arbetsförmedling, arbetsvård etc. Den kommer då bara att täcka handlingarna i ett arbetsförmedlings- eller arbets-

vårdsärende men inte andra handlingar som innehåller uppgifter om arbetsförmedlingen eller arbetsvården för en person. En länsarbetsnämnds yttrande från arbetsförmedlings- eller arbetsvårdssynpunkt till en tjänstetillsättningsmyndighet torde t. ex. inte hos den senare myndigheten kunna sekretessbeläggas med stöd av bestämmelsen om arbetsförmedlings- och arbetsvårdssekretess. Det blir ju där handling i ett tjänstetillsättningsärende. Däremot kan det möjligen hos länsarbetsnämnden sekretessbeläggas enligt denna bestämmelse.

Sekretessregler byggande på myndighetskriteriet är avfattade som i 31 § ("handling hos överförmyndare") eller som i 32 § ("handling, som inkommit till eller upprättats hos rättshjälpsnämnd eller allmän advokatbyrå"). Den sistnämnda avfattningen lämnar inte rum för någon tvekan om sekretessens räckvidd. Den förstnämnda avfattningen kan däremot vålla tolkningssvårigheter och man kan fråga sig om det bara är hos den angivna myndigheten som handlingen skall åtnjuta sekretesskydd.

Den gjorda genomgången ger mig anledning understryka vikten av att avfattningen av de olika sekretessreglerna ses över så att de så långt möjligt är blir enhetliga och sekretessens räckvidd ändamålsenligt avvägd.

Beträffande de enskilda sekretessparagraferna har jag inte funnit skäl att ingå på detaljgranskning av andra än följande.

Sekretess hos JO (8 och 38 §§)

De enda bestämmelser om allmänna handlingar hos JO som finns i sekretesslagen är en föreskrift i 10 § andra stycket som anger att vad i första stycket är stadgat om åklagare ej skall äga tillämpning å riksdagens ombudsmän. Att en sådan föreskrift getts i den paragraf som handlar om sekretess för handlingar rörande åklagares verksamhet är naturligen betingat av att JO enligt gällande ordning är en särskild åklagarmyndighet och att JO:s tillsyn till sin karaktär är en åklagartillsyn. JO:s tillsyn är ju bestämd med utgångspunkt i ämbetsansvaret och det förutsätts att den inriktas på undersökningar av om ämbetsbrott begåtts. Ämbetsansvaret kommer emellertid att upphöra den 1 januari 1976 och JO:s funktion och tillsyn förändras därmed karaktär. JO kommer visserligen fortfarande att kunna som särskild åklagare väcka åtal, när någon i sin tjänsteutövning har begått brottslig gärning, men så som det straffrättsliga ansvaret kommer att vara bestämt torde det endast undantagsvis för JO:s del bli fråga om att göra undersökningar och fatta beslut i egenskap av åklagare. JO kommer alltså typiskt sett inte att vara en åklagare utan en myndighet med annan typ av tillsyn än en åklagares. Mot bakgrund härav är det inte längre på sin plats att som OSK gjort i 8 och 38 §§ förslaget till lag om allmänna handlingar inta de bestämmelser som bedöms erforderliga i fråga om sekretess för allmänna handlingar hos JO i paragrafer som reglerar sekretess för handlingar rörande åklagares verksamhet. Så kan visserligen i och för sig ske i den mån man önskar specialreglera sekretessen hos JO i de försvinnande få fall då

JO agerar som åklagare men inte eljest.

De handlingar som förvaras hos JO kan klassificeras på följande sätt.

1. Till JO inkomna anmälningar.
2. Hos JO upprättade handlingar såsom inspektionsprotokoll, förhørsprotokoll, remisspromemorior (JO:s beslut behandlas nedan under 5).
3. Till JO inkomna remissyttranden och andra skrivelser under ett ärendes gång.
4. Av JO inlånade handlingar såsom domstolsakter, taxeringshandlingar, kronofogdehandlingar, socialakter.
5. JO:s beslut.

JO har hittills arbetat under stor öppenhet och därvid bör det enligt min mening också förbliva. Det sagda hindrar inte att det stundom kan föreligga ett behov av sekretess som väger över intresset av insyn. Eftersom JO:s tillsyn spänner över snart sagt alla grenar av samhällets verksamhet kan sekretessbehovet, allt efter omständigheterna i det aktuella fallet, vara motiverat av hänsyn till högst olika intressen.

I 5 kap. 1 § av den föreslagna yttrandefrihetsgrundlagen stadgas att rätten till fri tillgång till allmänna handlingar får inskränkas endast av hänsyn till vissa i paragrafen angivna intressen. Alla de intressen som där anges kan komma in i bilden när det gäller JO-handlingar. Handlingar kan förekomma hos JO – såsom i vissa militär- eller polisärenden – vilkas offentliggörande skulle kunna vålla fara för rikets säkerhet. Ärenden som berör utrikesrepresentationen kan någon gång böra hållas hemliga av hänsyn till förhållandet till annan stat eller mellanfolklig organisation. Rikets centrala finans- och räntepolitik har väl hittills knappast berörts i något JO-ärende men möjlighet finns att sådant kommer upp och sekretess kan då vara starkt påkallad. Myndighets verksamhet för inspektion, kontroll och annan tillsyn är något som ofta figurerar hos JO. Intresset att förebygga och beivra brott kan sättas i fara om JO skulle utlämna handlingar som rör en alltjämt pågående polisutredning eller som blottlägger polisens spaningsmetoder. Det allmännas ekonomiska intresse berörs i vissa ärenden hos JO. Mycket vanligt är slutligen att ett JO-ärende rör enskilds ekonomiska intresse, privatlivets helgd eller enskilds personliga säkerhet.

Ser man på de fem ovan angivna grupper av handlingar som förekommer hos JO kan till en början konstateras att det är ovanligt att behov gör sig gällande av att sekretessbelägga en JO-anmälan, den må nu härröra från myndighet (något som sällan förekommer) eller från enskild person. Det kan naturligtvis förekomma att en värnpliktig som klagar på sitt befäl därvid råkar av oförstånd blotta någon militär hemlighet eller att någon som klagar mer eller mindre för annans räkning i ett vårdärende därvid lämnar uppgifter som är ytterst nedsättande och menliga för den därav berörde. I sådana fall kan det vara motiverat att sekretessbelägga anmälingen i berörd del.

När det gäller hos JO upprättade protokoll och promemorior gör sig be-

hov av sekretess sällan gällande men fall kan dock förekomma där sekretess är påkallad, t. o. m. starkt påkallad.

Inkomna remissyttranden kan naturligtvis mången gång beröra känsliga frågor, i synnerhet då detaljerad redogörelse lämnas för innehållet i sekretesskyddade handlingar, t. ex. socialutredningar eller sjukjournaler. Egentligt behov av sekretess är dock mindre vanligt.

Andra myndigheters handlingar som inlånas till JO bör naturligen inte ändra status i offentlighets- eller sekretesshänseende hos JO.

Vad slutligen angår JO:s beslut har det veterligen inte förekommit att ett sådant hållits hemligt och något behov av sekretess kan rimligen inte sägas föreligga. Det får förutsättas att JO utformar sina beslut så att inte otillbörligen blottläggs vad som bör hållas dolt.

Slutsatsen av det förda resonemanget blir sålunda, att sekretess inte behövs stadgas i fråga om JO:s beslut, att inlånade handlingar bör behålla sin status i sekretesshänseende samt att i fråga om övriga JO-handlingar en möjlighet kan behövas att sekretessbelägga dem när så någon gång är påkallat av hänsyn till något av de i 5 kap. 1 § yttrandefrihetsgrundlagen angivna intressena.

Frågan är då vilket utslag det föreslagna sekretesssystemet ger för handlingar i JO-ärenden. Jag kan då erinra om vad jag förut sagt om rättsverkingarna av de olika formuleringar som använts i sekretessparagraferna. Det kan i anslutning härtill konstateras att en sådan sekretessregel som den i 40 § första stycket lagförslaget, om annat ej föreskrivs, torde få till följd att såväl en av en läkare i tjänsten gjord JO-anmälan som ett av honom till JO avgivet remissyttrande kan bli underkastat sekretess. En sekretessregel som den i 5 § lagförslaget torde på samma sätt skänka sekretess också hos JO åt en anmälan, ett remissyttrande eller en inlånad handling, allt under förutsättning att aktstycket angår rikets totalförsvar. En sådan sekretessregel som den i 40 § andra stycket lagförslaget torde däremot inte ge sekretess vare sig åt en anmälan från en socialvårdsmyndighet eller åt ett remissyttrande från en sådan myndighet. Däremot ger det sekretess också hos JO åt ärendeakter och andra ärendehandlingar som inlånas från myndigheten. Mera tveksamt är hur en sekretessregel av den typ som möter i 23 § lagförslaget slår. En anmälan eller ett remissyttrande från tullverket kan inte antas falla under sekretessen i fråga och det synes ovisst om tullverkets till JO utlånade handlingar rörande varor som behandlas hos tullverket behåller sin sekretess. Medan de befinner sig hos JO kan påstås att de inte längre utgör handlingar hos tullverket. Exemplifieringen skulle kunna fortsättas.

Det redan sagda torde emellertid med tillräcklig tydlighet visa att så som sekretesssystemet utformats i lagförslaget det inte för JO-ärenden tillgodoser vare sig intresset av offentlighet eller det intresse av sekretess som kan göra sig gällande. Utan en särskild regel om JO-ärendena synes någon i alla avseenden tillfredsställande ordning inte kunna vinnas.

När det gäller innehållet i en sådan regel framgår av vad förut sagts att det torde ställa sig ogörligt att med hjälp av definitioner eller uppräknningar ringa in i vilka särskilda fall handlingar i JO-ärenden skall få hållas hemliga. Jag ser därför inte någon annan lösning möjlig än att det efter förebild av regeln i 53 § om sekretess hos domstol föreskrivs att handling i ärende hos riksdagens ombudsmän får hållas hemlig när ombudsman så förordnar och att sådant förordnande får meddelas endast om det finnes nödvändigt av hänsyn till något i 5 kap. 1 § yttrandefrihetsgrundlagen angivet ändamål.

En sådan regel som den föreslagna blir givetvis tillämplig också i JO:s åklagarärenden och tillgodoser de behov av sekretess som undantagsvis kan göra sig gällande där. Några särskilda föreskrifter om sekretess i JO:s åklagarärenden erfordras därför inte i 8 och 38 §§ och vad OSK föreslagit härom bör därför i så fall utgå.

Sekretess vid rättstvist (11 §)

Med den formulering paragrafen getts kan ifrågasättas om den inte blir tillämplig också hos myndighet som för talan som företrädare för ett allmänt intresse i ett förvaltningsmål, t. ex. ett allmänt ombud eller en taxeringsintendent. Denna fråga bör närmare övervägas.

Post- och telesekretessen (28 §)

Den föreslagna sekretessregeln ger inte såsom den nu gällande rum för hemlighållande av handling som lämnar uppgift om abonnents telefonnummer. Systemet med s. k. hemliga telefonnummer skulle med den föreslagna lydelsen alltså inte kunna behållas. Det bör tas upp till särskilt övervägande om denna konsekvens bör godtas.

Riksbankssekretessen (30 och 34 §§)

Nu gällande sekretessregler i 35 § lagen för Sveriges riksbank – till vilka 31 § sekretesslagen hänvisar – föreslås upphäva. Enligt OSK fyller reglerna ej längre något behov om kommitténs förslag till lag om allmänna handlingar genomförs. Kommittén synes dock förbise, att 35 § riksbankslagen stadgar sekretess bl. a. för ärenden som rör kunders förhållanden till riksbanken. Någon regel som ger samma generella skydd återfinns inte i förslaget. I 30 § sekretessbeläggs handling hos riksbanken, som lämnar upplysning om enskilds förhållande till inrättning som står under riksbankens tillsyn. Stadgandet kan inte åberopas när det gäller riksbankens egna kunder. I 34 § sekretessbeläggs handlingar rörande myndighets utlåning av medel eller ställande av kreditgaranti. Kunderna kan emellertid ha andra relationer till riksbanken än lån och även här kan sekretess vara på sin plats. Förslaget bör därför kompletteras på denna punkt.

Påpekas kan att, om 35 § riksbankslagen upphävs, tystnadspliktsregeln i 36 § samma lag måste ändras.

Sjuk- och socialvårdssekretessen (40–42 §§)

Sjukvårdens handlingssekretess har reglerats med två skilda tekniker, dels (i 40 § första stycket) genom en koppling till tystnadspliktsreglerna, dels (i 40 § andra stycket) genom uppställande av ett särskilt rekvisit "om den innehåller uppgifter om någons personliga förhållanden, vilkas röjande kan vara menligt för honom eller någon honom närstående". Den förstnämnda sekretessen skall tillämpas på handling som upprättats inom sjukvården eller eljest av läkare, medan den sistnämnda sekretessen företrädesvis tydligen blir tillämplig på inkomna handlingar. OSK anför att av läkarsekreterare upprättade handlingar inte omfattas av första stycket. Så torde dock vara fallet. Fråga är ju om inom sjukvården upprättade handlingar och även läkarsekreterare är underkastade den i lagen (1975: 100) med vissa bestämmelser för personal inom hälso- och sjukvård m. fl. föreskrivna tystnadsplikten.

Uppdelningen av sjukvårdssekretessen på en strängare sekretess för upprättade handlingar och en svagare sekretess för andra handlingar får den oegentliga följden att vad en patient meddelar en läkare i förtroende muntligen och denne antecknar på patientkort, i läkarjournal e. d. får ett annat och starkare skydd än vad patienten meddelar läkaren i förtroende brevlades. Det finns inget sakligt skäl till en sådan skillnad. Om man, som också jag anser, skall eftersträva en handlingssekretess som sammanfaller med tystnadsplikten inom sjukvården, kan en sådan inadvartens inte godtas. Sekretessregeln i första stycket bör därför omarbetas så att den kommer att omfatta också från patient inkommen handling.

Tillämpningen av sekretessregeln i första stycket förutsätter kunskap om tystnadsplikten inom sjukvården. OSK uppger att det för OSK påpekats att det inte är så vanligt att det utanför medicinalpersonalens krets finns kännedom om vad tystnadsplikten innebär. Häremot har OSK anført att rekvisitet i och för sig inte är svårare att tolka än det som satts in i andra stycket och att utlämningssituationer för övrigt knappast torde bli aktuella annat än hos myndigheter som har tillgång till medicinsk sakkunskap. Alla läkarintyg och läkarutlåtanden blir emellertid att bedöma enligt första styckets regel. Sådana förekommer i en mängd olika typer av ärenden och hos myndigheter av de mest skilda slag. Det blir ingalunda någon lätt uppgift för dessa myndigheter att avgöra om ett läkarintyg eller ett läkarutlåtande omfattas av sekretess enligt första stycket. Vilka läkarintyg och läkarutlåtanden skall anses tillkomna i en förtroendesituation? Hör t. ex. läkarintyg i körkortsärenden och tjänsteansökningsärenden hit? Och vilken betydelse får den för sjukvården stadgade allmänna tystnadsplikten som endast förbjuder obehörigt yppande av patients personliga förhållanden? För egen del tolkar jag sekretessregeln i första stycket så att den ger sekretess åt alla läkarintyg och läkarutlåtanden utom sådana som utfärdas på en myndighets egen begäran som led i myndighetens utredning av ett ärende. I vad mån sådana intyg och utlåtanden skall åtnjuta sekretess får då bedömas en-

ligt de eventuella sekretessregler som gäller för ärendetypen i fråga. Ett klarläggande uttalande i denna viktiga fråga behövs emellertid.

Enligt 42 § skall sjukvårdshandling, t. ex. en patientjournal, kunna hemlighållas för patienten själv endast då fråga är om vård oberoende av eget samtycke. Det skulle innebära att t. ex. en patient som är föremål för psykiatrisk vård enligt sjukvårdslagen får en ovillkorlig rätt att ta del av sin journal. Jag betvivlar att det från medicinsk synpunkt är välbetänt att införa en sådan ordning. Från denna synpunkt torde det vid de bedömningar som bör göras då en patient begär att få ta del av sin journal vara irrelevant om patienten är föremål för tvångsvård eller frivillig vård. Jag anser därför att någon ändring inte bör göras i den nu gällande regeln som är gemensam för tvångsvård och frivillig vård. En annan sak är att på de skäl som OSK anfört det är angeläget att regeln tillämpas så restriktivt som möjligt.

Ytterligare bestämmelser till skydd för personliga intressen

Personundersökning i brottmål upprättas numera inom skyddskonsumtorganisationen och expedieras från skyddskonsulenten till vederbörande domstol. Såvitt jag kunnat finna faller sådan handling inte under någon av de föreslagna sekretessreglerna. Enligt min mening bör personundersökning dock naturligen åtnjuta sekretess och detta tillgodoses genom lagstiftningen.

Datalagrad personuppgift (50 §)

Det kan ifrågasättas om "personuppgift" utgör en handling enligt de definitioner som föreslagits i 5 kap. 3 § yttrandefrihetsgrundlagen och om det inte borde stå "upptagning av personuppgift".

Verkan av samtycke (52 §)

Sekretessreglerna är utformade på ett generellt sätt och någon undantagsställning har inte getts den till vars förmån sekretessen skall gälla. I vissa fall, t. ex. 39 och 42 §§, är det uppenbart att sekretessen riktar sig såväl mot vederbörande själv som mot tredje man. Som part i ett ärende får vederbörande själv ändå på grund av regeln i 61 § rätt i princip att ta del av sådan också för honom annars hemlig handling. I flertalet fall ligger det emellertid i sakens natur att sekretessen inte är avsedd att tillämpas också mot sekretessintressenten själv. När det förhåller sig så bör han också kunna disponera över sekretessen och genom samtycke möjliggöra utlämnande till tredje man. I 52 § har emellertid endast samtyckesfrågan reglerats. I avsaknad av en grundläggande regel om rätt för sekretessintressenten själv att utan hinder av bestämmelserna i de uppräknade sekretessparagraferna ta del av där omnämnda handlingar hänger regeln emellertid i luften. Enligt min mening bör föreskrivas att den till vars förmån sekretess gäller skall utan hinder av bestämmelserna i 18–35, 38, 40, 41, 43–49 §§

samt 50 § andra stycket äga utfå handling och genom samtycke ge annan rätt härtill.

Handlingar hos domstol (53 §)

OSK anför bl. a. att beträffande handlingar som blir allmänna först hos domstolen krävs en särskild regel för att undantag från offentligheten skall kunna göras. Detta synes vara en sanning med modifikation. Domstol utgör myndighet i lagens mening. Om en sekretessregel är skriven så att den blir tillämplig på en till domstol inkommen eller hos domstol upprättad handling i ett mål eller ärende saknar det rättslig betydelse att fråga är om en domstol och inte förvaltningsmyndighet. Det kan därför inte vara riktigt att som föreslagits i 53 § domstol skall få förordna om hemlighållande av en handling "om handlingen redan är hemlig enligt denna lag". Vad ett sådant förordnande skall tjäna till är svårt att förstå.

Rätten att meddela sekretessförordnande har vidare i 53 § hänförs till "dom, beslut eller annan sådan handling i mål eller ärende". Ordet "sådan" måste ha influtit av misstag. Klart är ju att också t. ex. till domstolen från part eller annan inkomna handlingar skall kunna bli föremål för sekretessförordnande av domstolen.

Som förutsättning för sekretessförordnande måste gälla att handlingen inte vunnit offentlighet vid en offentlig förhandling. Här om har jag i beslut den 21 oktober 1974 (74/74) uttalat bl. a. följande, som jag nu vill återropa.

Frågan vad som bör förstås med "därvid företedda handlingar" (36 § första stycket), "handlingar, som företetts vid förhandlingen" (36 § femte stycket) och "handlingens företets i rättegången" (38 § andra stycket) blir därmed av stor sekretessrättslig betydelse.

Processlagberedningen talade om ingivna handlingar "som sedermera återropades vid förhandlingen" och om handlingar som "varit för domstolen tillgängliga vid förhandling". Departementschefen hänförde sig till "processmaterialet" och förklarade att detta skulle vara offentligt om förhandlingen varit offentlig. Med anledning härav kan erinras om att enligt 17 kap. 2 § och 30 kap. 2 § rättegångsbalken dom skall, om huvudförhandling vid rätten ägt rum, grundas på vad vid förhandlingen förekommit. Det ligger då nära till hands att, när huvudförhandling hållits i ett mål, anse handling företedd vid förhandlingen, därest den "förekommit" vid förhandlingen på sådant sätt att den kan räknas till det processmaterial på vilket domen får grundas. Det sagda innebär att, om en sekretesskyddad handling väl funnits i domstolens akt i ett mål vari huvudförhandling hållits men ej "förekommit" vid förhandlingen, den dels inte får beaktas vid målets avgörande, dels behåller sin karaktär av hemlig handling, oaktat förhandlingen varit offentlig.

— — —

För egen del kommer jag till den uppfattningen att med vid förhandling företedda handlingar bör förstås handlingar som i något sammanhang återropats under förhandlingen och fogat sig till det processmaterial som varit före vid förhandlingen. Enbart den omständigheten att en hemlig handling varit tillgänglig vid förhandlingen för att vid behov anlitas kan alltså enligt

min mening inte tas till intäkt för att hänföra den till handling som för fortsatt sekretesskydd är beroende av ett sekretessförordnande enligt 36 § andra stycket. I minnet bör hållas att bestämmelserna tar sikte på handlingar vilkas innehåll röjts eller kan anses ha röjts vid en domstolsförhandling. Handlingar, som inte indragits i sådan förhandling antingen därför att målet handlagts utan förhandling eller därför att den förhandling som hållits inte berört handlingarnas innehåll, ligger utanför tillämpningsområdet för 36 §. Ytterst blir det en bedömningsfråga om en handling skall anses företedd vid en förhandling eller ej. Bedömningen ankommer i första hand på domstolen och det kravet kan enligt min mening ställas på domstolen att den redan i samband med förordnande om sekretess för företedda handlingar liksom eljest då frågan kan få betydelse för framtiden noga redovisar vilka handlingar som enligt dess bedömning företetts vid förhandlingen.

Emellertid kan efter den gjorda genomgången konstateras att uttrycket "företedda handlingar" inte är särskilt väl valt som beteckning på handlingar vilka skall anses ha kommit i offentlighetens ljus vid en domstolsförhandling. Ordet förete anknyter inte heller till någon term vare sig i rättegångsbalken eller i förvaltningsprocesslagen. Enligt min mening framstår det därför som önskvärt att ordet byts ut mot en annan term som bättre åskådliggör efter vilka kriterier bedömningen skall göras.

Jag vill i stället för ordet företetts förorda ordet förebragts (jfr 43 kap. 8 § rättegångsbalken).

Som ytterligare förutsättning för sekretessförordnande föreslår OSK att sekretess finnes nödvändig av hänsyn till något i 5 kap. I § yttrandefrihetsgrundlagen angivet ändamål. Det kan vara ägnat att inge betänkligheter att på detta sätt överlämna sekretessfrågan åt domstols diskretionära bedömning och det kan diskuteras om det är förenligt med grundlagen. Jag delar emellertid OSK:s uppfattning att det bör kunna godtas.

Föreskriften om när domstol skall få meddela sekretessförordnande är svåräst med hänsyn till att befogenheten gjorts beroende av såväl ett negativt som ett positivt rekvisit. Läsningen och förståelsen skulle underlättas genom förslagsvis följande lydelse "under förutsättning dels att handlingen icke förebragts, föredragits eller upprättats vid offentlig förhandling, dels att sådant förordnande finnes nödvändigt av hänsyn till något i 5 kap. I § yttrandefrihetsgrundlagen angivet ändamål".

Tystnadsplikt (55 §)

Jag delar OSK:s mening om att en mot handlingssekretessen svarande tystnadsplikt bör finnas. Jag är emellertid inte beredd att närmare diskutera tystnadspliktens räckvidd och utformning förrän den särskilda utredningen om tystnadsplikter framlagt sitt förslag.

Besvär (57 §)

Som jag förut framhållit bör denna paragraf överflyttas till 5 kap. yttrandefrihetsgrundlagen.

Mot den föreslagna instansordningen, som bl. a. innebär att också be-

svär över en kommunal myndighets avslagsbeslut går direkt till kammarrätt. Jag har intet att erinra. Jag delar också OSK:s uppfattning att rättsmedlet bör vara förvaltningsbesvär av ordinärt slag på vilka förvaltningslagens regler skall vara tillämpliga. Särregler för talan mot allmän domstols beslut synes dock inte kunna undvaras.

I första stycket talas om beslut av annan myndighet än allmän domstol. Härunder faller även kammarrätt. Eftersom besvär över beslut av kammarrätt inte kan föras hos kammarrätt fordras en kompletterande föreskrift om var besvär över kammarrätts beslut att avslå en till kammarrätten riktad framställning om utbekommande av allmän handling skall få föras. OSK har i andra stycket intagit en föreskrift om att om förfarandet i kammarrätt och besvär över dess beslut gäller i övrigt förvaltningsprocesslagen. Det första ledet i föreskriften har jag svårt att se något behov av. Vad där sägs måste ändå komma att gälla. Det andra ledet innebär att beträffande överklagande av kammarrätts beslut kommer att gälla dels föreskriften i 33 § förvaltningsprocesslagen att mot kammarrätts beslut förs talan hos regeringsrätten och att talan förs genom besvär, dels föreskriften i 35 § förvaltningsprocesslagen att besvär över kammarrätts beslut i fråga som fullföljts till eller underställts kammarrätten prövas av regeringsrätten endast om regeringsrätten meddelat prövningstillstånd. Mål om utbekommande av allmän handling är i osedvanligt hög grad av sådan beskaffenhet att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att frågan prövas av regeringsrätten. Det kan därför antas att i ett förhållandevis stort antal fall regeringsrätten kommer att meddela prövningstillstånd. I alla dessa fall skulle det innebära en onödig omgång att de först behandlades på prövningstillståndsavdelning. Det bör därför övervägas om 35 § förvaltningsprocesslagen verkligen skall vara tillämplig på fullföljd till regeringsrätten i mål om utbekommande av allmän handling och om inte hänvisningen till förvaltningsprocesslagens besvärregler bör inskränkas till 33 § lagen.

Anmärkas kan vidare att texten i 57 § första stycket, läst för sig och utan att innehålllet i 5 kap. 10 § yttrandefrihetsgrundlagen hålls i minnet, förmedlar intryck att också beslut av regeringsrätten att avslå en till regeringsrätten riktad framställning om utbekommande av allmän handling kan överklagas genom besvär hos kammarrätt. Detta framstår som dålig lagstiftningsteknik. Överflyttas på sätt jag föreslagit det som står i 57 § till grundlagen vinnns också att en samordning av överklagbarhetsregeln och besvär- och instansordningsreglerna lättare kan åstadkommas.

I 5 kap. 10 § förslaget till yttrandefrihetsgrundlag har inte som i nu gällande 2 kap. 11 § tryckfrihetsförordningen delegerats till riksdagen att bestämna om överklagbarheten av riksdagsmyndighets beslut att avslå framställning om utbekommande av allmän handling. Jag utgår från och har intet att erinra mot att meningen är att talan generellt skall kunna föras mot sådant beslut. Häri ligger att talan också skall kunna föras mot JO:s beslut i sådant ärende, vilket för närvarande inte är fallet men inte kan anses tillfredsställande.

En särskild fråga är om också de i 57 § förslaget till lag om allmänna handlingar intagna reglerna om besvär och instansordning skall gälla vid överklagande av riksdagsmyndighets beslut eller om tanken är att riksdagen i särskild lag skall ge bestämmelser härom som mer eller mindre avviker från reglerna i fråga. Det är oklart hur OSK tänkt sig att det skall vara. Jag begränsar mig till att fästa uppmärksamheten på frågeställningen.

Service och information (58 §)

Såvitt kan utläsas av motiven åsyftas en informationsskyldighet såvitt avser innehållet i allmänna handlingar, i den mån de ej skall hållas hemliga. Att så skall vara fallet framgår dock ej av den föreslagna lagtexten. Där talas endast helt allmänt om lämnande av all upplysning och vägledning som är möjlig. Enskild som tar kontakt med en myndighet för att få del av en allmän handling är onekligen ofta i behov av information och vägledning för att komma rätt och nå sitt mål. Det är enligt min mening inte så mycket innehållet i allmänna offentliga handlingar som han behöver få upplysning om som hur han rent praktiskt skall gå till väga för att få den handling han efterfrågar i sina händer, vilken tjänsteman han skall vända sig till, vilka diaries eller andra register han skall söka i och vad han i övrigt bör iaktta för att på enklaste sätt finna fram till handlingen. Jag föreslår därför att det föreskrivs att myndighet på begäran skall lämna allmänheten all upplysning och vägledning som behövs för att allmänheten skall få tillgång till allmän handling, i den mån den ej skall hållas hemlig, och som är möjlig utan att etc.

Utlämnande av handlingar myndigheter emellan (59 och 60 § §)

I 60 § regleras vad som skall gälla om en myndighet vägrar att utlämna handling till annan myndighet. Vad där föreslås synes ändamålsenligt. Anmärkas bör dock att i lagtexten ej använts termen allmän handling utan termen handling. Den tanken synes ej ligga bakom att ordningen också skall gälla, om en myndighet vägrar att utlämna annan handling än sådan som är allmän, t. ex. en arbetshandling eller annan handling som ej är att anse som upprättad i lagens mening. Goda skäl skulle förvisso kunna anföras till förmån för att ordningen skall tillämpas också i sådana fall. Det skulle emellertid bryta mot hela systemet att reglera också denna fråga i en lag om allmänna handlingar. Till förebyggande av missförstånd bör därför i 60 § inte stå handling utan allmän handling.

I 60 § talas också om att myndighet jämlikt 59 § vägrar att utlämna handling etc. I 59 § sägs emellertid intet om utlämnande av allmän handling från en myndighet till annan utan endast om lämnande av uppgifter ur allmän handling. Det kan visserligen framstå som naturligt och jag har i och för sig intet att erinra häremot att till utgångspunkt för regleringen tas en skyldighet för myndigheter att bistå varandra med upplysningar. En uttrycklig re-

gel bör emellertid i så fall också ges om en skyldighet att utlämna allmän handling. Den förutsättning under vilken sådan skyldighet skall gälla bör dock naturligen vara gemensam för utlämnande av uppgifter ur allmän handling och utlämnande av själva handlingen. Förutsättningen synes mig ha fått en lämplig utformning dock att formuleringen "de intressen som föranlett beslut om hemlighållande" ej är adekvat. Normalt fattas ju inga särskilda sekretessbeslut utan sekretessen följer direkt av lagen.

Det förtjänar påpekas att den skärpning av sekretessen för sjukvårdshandlingar som föreslås i 40 § första stycket kommer att medföra att annan myndighets möjligheter att få del av sådana handlingar blir kraftigt beskurna. Enligt min mening är detta dock en önskvärd konsekvens, då sjukvårdshandlingar enligt gällande ordning alltför lättvindigt lånas ut till höger och vänster.

Parts rätt att utfå allmän handling (61 §)

OSK har i motiven gett uttryck för en syn på partsbegreppet som inte överensstämmer med regeringsrättens sådan som den framträder i ett regeringsrättens pleniavgörande (R 75 2: 21). För regeringsrätten är partsbegreppet tydligen ett renodlat processuellt begrepp och regeringsrätten har därför inte ansett att en intagen på en kriminalvårdsanstalt eller en patient på ett sjukhus är att anse som part då han begär att få ta del av den beträffande honom förda journalen. Han är inte part när det gäller den löpande behandlingen och vården av honom utan endast i enskilt ärende angående permission e. d. Önskar man att partsregeln i 61 § skall vara tillämplig också i förstnämnda situation torde därför en uttrycklig regel fordras härom. Jag kan i övrigt hänvisa till vad jag anfört om 52 §.

Riksdagsmyndighets ställning (62 §)

I 62 § lämnas bemyndigande åt regeringen att förordna om utlämnande av eljest hemlig handling. Det tilläggs, att när fråga är om handling hos riksdagen eller dess myndigheter vad riksdagen bestämmer skall gälla. Den föreslagna särregeln för riksdagen och dess myndigheter synes välmotiverad. Fråga är emellertid om inte regeln borde få en mera generell räckvidd (inte bara hänföra sig till 62 §) och om en motsvarande särregel inte borde ges även i vissa andra sammanhang. Enligt 2 § andra stycket kan regeringen medge myndighet undantag från skyldigheten att föra diarium e. d. När det gäller riksdagen och dess verk är det föga naturligt att bestämmelserätten skall tillkomma regeringen. Enligt 21 § skall handling, som rör statlig utredning, kontroll eller stödverksamhet med avseende på näringslivet och som inkommit till eller upprättats hos myndighet som regeringen bestämmer, hållas hemlig under angiven förutsättning. Godtas regeln skulle det kunna tänkas bli aktuellt att tillämpa den på något riksdagens utskott eller verk. Det kan knappast vara riktigt att regeringen skall ha bestämmelserätten i så fall. Slutligen sägs i 60 § att fråga om utlämnande av hand-

ling statliga myndigheter emellan skall i händelse av tvist hänskjutas till regeringens prövning. Tvist mellan myndigheter som båda lyder under riksdagen bör inte prövas av regeringen. Däremot kan det vara rimligt att regeringen får slita tvist mellan myndigheter, varav den ena lyder under regeringen och den andra under riksdagen.

Här berörda problem bör uppmärksammas vid lagstiftningsärendets fortsatta behandling.

Yttrande över massmedieutredningens betänkande "Massmediegrundlag"

Genom remiss den 4 augusti 1975 beredde justitiedepartementet riksdagens ombudsmän tillfälle att yttra sig över rubricerade betänkande (SOU 1975:49).

Med anledning härav avgav JO Wennergren den 28 oktober 1975 följande yttrande till departementet.

De ämnen som regleras i förslaget till massmediegrundlag faller in under två av de grundläggande fri- och rättigheter som är inskrivna i 2 kap. 1 § regeringsformen (RF), nämligen yttrande- och tryckfriheten och rätten till information. Den förra friheten definieras i RF som frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela uppgifter och framföra åsikter och den senare rättigheten som en rätt att inhämta och mottaga uppgifter och upplysningar. RF:s fri- och rättighetsregler är föremål för översyn på grundval av 1973 års fri- och rättighetsutrednings förslag. Den erforderliga samordningen mellan bestämmelserna i 2 kap. RF och det nya regelsystemet i massmediegrundlagen bör härvid också kunna komma till stånd, vilket bl. a. innebär utmönstring av tryckfriheten ur frihetskatalogen.

Beträffande den allmänna yttrandefriheten skall, som sägs i 2 kap. 4 § RF, föreskrifter som närmare utformar denna och skyddet av den beslutas i den ordning som föreskrivs i 8 kap. RF, dvs. i regel genom lagbestämmelser, dels då i sådana särskilda lagar som lagen om offentliga sammankomster, dels i brottsbalken.

Med den valda tekniken kommer alltså grundsatserna om yttrandefrihet och rätt till information att vara inskrivna i 2 kap. RF, medan den närmare innebörden regleras för vissa centrala mediers del i en massmediegrundlag och för övriga mediers del i vanlig lag. Naturligen bör med en sådan uppläggning ett strängt urval göras bland de olika yttrandefrihetsmedierna när man bestämmer vilka som skall beredas den särskilda trygghet och fasthet som en grundlagsreglering innebär. Jag delar massmedieutredningens (MMU) uppfattning att sådana medier som teatern, utställningarna och demonstrationerna inte är av så grundläggande betydelse för yttrandefriheten att tillräckliga skäl kan påvisas för en grundlagsreglering. De bör kunna

regleras genom vanlig lag med utgångspunkt i de i RF givna grundsatserna. Enligt min mening kan ifrågasättas om inte också filmen typiskt sett närmast hör hemma i denna mediegrupp. Det är svårt att se någon avgörande skillnad mellan filmen och t. ex. teatern som yttrandefrihetsmedium. Visserligen fixeras budskapet på ett annat sätt i en film än i en teaterföreställning, som aldrig är exakt densamma från tillfälle till tillfälle, men frågan är om detta bör tillmätas en avgörande vikt. Det är egentligen endast när en film eller en teaterföreställning sänds i radio eller television som den får sådan genomslagskraft och sådan betydelse som medel att föra ut uppgifter och åsikter att ett grundlagsskydd kan anses påkallat. Men då blir massmediegrundlagen under alla förhållanden ändå tillämplig (4 kap. 1 §). Med utgångspunkt i att urvalet av de medier som bör grundlagsregleras naturligen skall vara mycket strängt, anser jag mig därför böra avstyrka att filmen som yttrandefrihetsmedium tas med i en grundlagsreglering. Däremot finner jag det självklart att tryckt skrift, radio och television som yttrandefrihetsmedium skall regleras i denna ordning.

Begreppet tryckt skrift utvidgas enligt MMU:s förslag till att omfatta inte bara skrifter som framställs i tryckpress utan i princip också skrifter som kommer till stånd genom stencilering, ljuskopiering eller liknande tekniskt förfarande. Härigenom tillgodoses ett länge känt önskemål. Jag tillstyrker denna utvidgning och den utformning därav som MMU föreslagit.

Beträffande sådana medier som grammofonskivor, ljudband, videogram och liknande tekniska upptagningar anför MMU (s. 70) att den tekniska utvecklingen fortsätter alltjämt och att man bör, innan man försöker ge i detalj utformade grundlagsregler om skydd för yttrandefriheten på dessa områden, anlita den vanliga lagstiftningsvägen och avvakta erfarenheterna av en sådan lagstiftnings tillämpning. Emellertid finns på marknaden redan talböcker och taltidningar, t. ex. Juristjournalen. Enligt min mening föreligger ingen avgörande skillnad mellan sådana produkter och en tryckt bok eller tidning. Det finns ingen anledning att i fråga om t. ex. meddelarfrihet och rätt till anonymitet en annan ordning skall gälla när "yttrandet" är intalat eller eljest inspelat än när det är tryckt eller sänds i radio. Jag anser därför att det bör närmare undersökas om inte också dessa medier kan inrangeras bland de i en massmediegrundlag reglerade och skyddade.

Vare sig den närmare utformningen av yttrandefriheten på ett mediumområde skall ske i grundlag, i detta fall en massmediegrundlag, eller vanlig lag är utgångsläget att varje medborgare enligt 2 kap. 1 § RF gentemot det allmänna är tillförsäkrad frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela uppgifter och framföra åsikter. Det kan med hänsyn härtill ifrågasättas om i en massmediegrundlags inledande bestämmelse (1 kap. 1 §) behövs stå mera än att grundlagen i fråga äger tillämpning på yttrandefriheten i de medier som man valt ut för reglering i grundlagen. I följande paragrafer kan sedan som MMU föreslagit utvecklas vad som skall utmärka denna medietttrandefrihet, som för enkelhetens skull här kallas massme-

dieyttrandefrihet till skillnad från andra slag av medieyttrandefrihet. De två sidorna av massmedieyttrandefriheten bör givetvis inledningsvis presenteras, nämligen dels friheten att i massmedium meddela uppgifter och framföra åsikter, dels friheten att till massmedium meddela uppgifter och framföra åsikter. Att syftet i det senare fallet skall vara ett offentliggörande i mediet synes inte nödvändigtvis behöva anges redan här (jfr 8 kap. 1 §). Som utmärkande drag bör vidare också nämnas att myndighet eller annat allmänt organ inte får lägga några hinder i förväg mot massmedieyttrandefriheten. Enligt min mening bör detta gälla båda slagen av yttrandefrihet, alltså även meddelandefriheten gentemot massmedierna. Jag föreslår att i kap. 2 § förslaget omredigeras i enlighet med vad nu sagts.

MMU förklarar (s. 139) att som allmän regel bör gälla att rätten att meddela uppgift för publicering även skall omfatta rätt att anskaffa denna uppgift. Endast i det fall att anskaffandet i och för sig, med hänsyn till det sätt på vilket anskaffandet skett, är särskilt straffbelagt – och alltså oavsett uppgiftens karaktär – bör undantag från en sådan allmän regel gälla. Som exempel nämner MMU att uppgiften anskaffats genom inbrott eller genom olovlig avlyssning. Det torde emellertid enligt MMU inte vara erforderligt att låta den allmänna regeln i fråga komma till uttryck i massmediegrundlagen. Det skulle räcka med den i 1 kap. 12 § föreslagna bestämmelsen om att utan hinder av denna grundlag skall gälla vad som i lag är föreskrivet när anskaffandet av uppgift för offentliggörande i tryckt skrift, radio eller film är särskilt belagt med straff. Härav skulle motsättningsvis framgå att anskaffandet i övrigt faller under grundlagen.

I likhet med MMU ser jag det som en i och för sig välgrundad förstärkning av massmedieyttrandefriheten att därtill fogas också en rätt att anskaffa uppgifter för meddelande till massmedia. Samma rätt måste naturligtvis i så fall gälla för den som anskaffar uppgift för att själv publicera den som för den som gör det för att enligt reglerna i 8 kap. 1 § lämna den till annan för publicering. Emellertid står man här inför en från principiell synpunkt så viktig utvidgning av massmedieyttrandefriheten att den, om den skall införas, inte kan endast underförstås i lagtexten utan bör komma till direkt uttryck i denna.

I 1 kap. 2 § tredje stycket har intagits en bestämmelse om att varje svensk medborgare också äger fri tillgång till allmänna handlingar med rätt att offentliggöra dem i massmedierna. Enligt RF:s klassificering är här inte fråga om yttrandefrihet utan om rätt till information. Eftersom det alltså gäller något från yttrandefriheten artskilt, bör det regleras i en särskild paragraf och inte tillsammans med de två sidorna av massmedieyttrandefriheten. Rätten att offentliggöra allmän handling torde inte längre behöva anges särskilt. Den måste anses följa av själva massmedieyttrandefriheten så som denna definieras. Också rätten att anskaffa uppgift på annat sätt än genom allmänna handlingar hör typiskt sett hemma under rätten till information. Den av MMU förordade allmänna regeln om rätt att anskaffa upp-

gift för meddelande till massmedia kan därför lämpligen ges uttryck här. Bestämmelsen kan förslagsvis ges följande innehåll: "Varje svensk medborgare äger också, när annat ej följer av denna grundlag, fri tillgång till allmänna handlingar och rätt att anskaffa uppgifter för meddelande i eller till massmedium." Fördöljas bör dock inte att en sådan grundlagsfäst rätt att anskaffa uppgifter, om den hårdras från massmedias sida, kan få följder för enskildas personliga integritet som är ägnade att inge betänkligheter. Innan ställning tas till om rätten skall införas bör därför konsekvenserna noga övervägas.

I samtliga stycken i 2 § görs reservation för "när ej annat är angivet i denna grundlag", "i enlighet med de närmare bestämmelserna i denna grundlag" och "när ej annat följer av denna grundlag". Detta är en oformlig lagstiftningsteknik, som bör undvikas. Det bör vara möjligt att skriva portalbestämmelserna på ett bättre sätt.

Enligt särskilde sakkunniges förslag (Ds Ju 1975: 16) till ny lydelse av 19 kap. 5 § brottsbalken gör redan den sig skyldig till spioneri som, för att gå främmande makt tillhanda, obehörigen anskaffar viss uppgift. Det obehöriga anskaffandet är, om det sker t. ex. genom stöld, olovlig avlysning eller intrång i förvar, särskilt belagt med straff. Tänkas kan emellertid att ett sådant specialbrott konsumeras av ett spioneribrott och att gärningarna skall bedömas som ett brott och straff ådömas endast för spioneri. Ser man här efter på gärningsbeskrivningen i 6 kap. 10 § för spioneri finner man att där saknas momentet "obehörigen anskaffar". Om någon såsom författare genom en i massmedium offentliggjord framställning gör sig skyldig till yttrandefrihetsbrottet spioneri, kan med hänsyn härtill göras gällande att i mål härom hos yttrandefrihetsdomstolen inte anskaffandet av uppgifterna kan komma under prövning. MMU anför visserligen (s. 240) att, om anskaffandet förövats som ett led i ett yttrandefrihetsbrott utgörande spioneri, hänsyn bör tas till detta moment vid straffmätningen beträffande spioneribrottet. Jag har emellertid inte kunnat finna stöd härför i någon bestämmelse i grundlagsförslaget såvitt gäller författare och upphovsman som inte intar ställning som meddelare. Det kan därför befaras att lagföring sker av sådan person hos allmän domstol för det obehöriga anskaffandet. Skulle någon som meddelare lämna en obehörigen anskaffad uppgift till en författare eller en redaktion för offentliggörande, kommer han däremot enligt 8 kap. 2 § andra stycket att kunna lagföras härför också och uteslutande hos yttrandefrihetsdomstolen (11 kap. 3 §). Den här diskuterade diskrepansen kan inte vara åsyftad och kan i vart fall inte godtas. Jag delar MMU:s uppfattning att den bästa ordningen är att också anskaffandet av uppgiften prövas i yttrandefrihetsmål hos yttrandefrihetsdomstolen såväl i fråga om författare som i fråga om meddelare. Jag vill emellertid resa frågan om detta inte kräver antingen tillägg till gärningsbeskrivningen i 6 kap. 10 § angående spioneri m. fl. gärningsbeskrivningar eller en allmän bestämmelse för författares och upphovsmäns del motsvarande den i 8 kap. 2 §

andra stycket angående meddelare.

Till särskilt övervägande synes också böra tas upp frågan om yttrandefrihetsdomstolens kompetens att pröva anskaffande av uppgift som skett genom gärning som är särskilt belagd med straff. Görs rätten till anskaffande av uppgift för publicering i massmedia till en i massmediegrundlagen skyddad rätt, kan ifrågasättas om inte mål härom alltid bör handläggas av yttrandefrihetsdomstolen. alltså såväl då 8 kap. 2 § andra stycket och motsvarande bestämmelse för författare är tillämpliga som då anskaffandet blir att bedöma som ett självständigt brott, t. ex. grov stöld, och inte konsumeras av t. ex. ett spioneribrott. Anskaffandet av uppgifter kommer ju att bli en integrerad del av massmedieyttrandefriheten. Jag vill därför förorda att detta tas upp till särskilt övervägande.

MMU anför (s. 140 och 240) att, om en anskaffad uppgift inte publiceras, i stället, dvs. i stället för skydd mot viss lagföring vid allmän domstol, kommer att gälla reglerna om meddelarskydd. Av särskilt intresse är här reglerna i 8 kap. 8 § om författares och meddelares anonymitetsskydd. Enligt dessa viker skyddet vid vittnesförhör eller förhör med part under sanningsförsäkran hos allmän domstol, om rätten av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse finner det vara av synnerlig vikt att uppgift lämnas om vem som är författare eller meddelare. Frågan blir då bl. a. hur denna regel skall tillämpas när grundad misstanke föreligger om att en författare eller meddelare anskaffat uppgift t. ex. genom inbrott eller olovlig avlyssning. Skall i sådant fall vid förundersökning vittnesförhör kunna hållas vid domstol med den företrädare för ett massmedium, till vilken uppgiften lämnats för publicering, till utrönande av författarens eller meddelarens namn så att förundersökningen kan fullföljas och det särskilda brottet lagföras? Ett klarläggande uttalande skulle här vara av värde.

I 1 kap. 3 § regleras dels frågan om förhandsgranskning och dels frågan om hinder mot massmedieyttrandefrihetens utövande. Detta bör kunna sammanskrivas till en bestämmelse om att myndighet eller annat allmänt organ får endast med stöd av bestämmelse i grundlagen i förväg granska eller föreskriva förhandsgranskning av framställning för (inte i) massmedium eller på grund av sådan framställnings innehåll hindra densamma. I omedelbart härefter följande paragrafer kan sedan tas upp dels det som föreslagits i 3 § tredje och fjärde styckena, dels det som föreslagits i 8–12 §§. Mot innehållet i dessa stycken och paragrafer har jag intet att erinra. Beträffande frågan om hindrande anser jag mig böra anmärka att i 1 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen (TF) för närvarande är föreskrivet förbud mot hindrande av tryckning eller utgivning av skriften eller dess spridning bland allmänheten. I MMU:s förslag talas endast om hindrande av att framställning offentliggörs. I 3 § fjärde stycket nämns däremot såväl offentliggörande som spridning. Jag ställer mig tveksam till om det kan räcka att nämna offentliggörande vid angivandet av föremålet för hindrandet. Det gäller ju att slå vakt om dels själva överförandet till massmedium, dvs.

tryckningen, inspelningen etc., dels framförandet, dvs. den tryckta skriftens utgivning, det inspelade programmets sändning etc., och för den tryckta skriftens (och filmens) del dess marknadsföring. Lämpligen bör därför i lagtexten, för att denna skall bli tillräckligt tydlig, användas formuleringen hindra framställningens överlämnande till massmedium eller dess offentliggörande eller spridning genom massmedium.

För närvarande kan av 1 kap. 2 § TF endast indirekt utläsas att myndighet eller annat allmänt organ kan av annan anledning än på grund av skrifts innehåll hindra dess tryckning, utgivning eller spridning. MMU föreslår ingen ändring i lagtekniken här. Emellertid står man enligt min mening här inför en så väsentlig och principiellt viktig inskränkning i den medborgerliga frihet det gäller att också den bör framgå uttryckligen. Den inskränkning det är fråga om hänför sig främst till ordningsförhållanden. Allmänna ordningsförbud mot affischering och försäljning måste kunna upprätthållas också gentemot uppsättande av tryckta affischer och försäljning av tryckta skrifter såväl när det gäller allmän plats som i fråga om en myndighets område, t. ex. ett kasernområde, eller en myndighets lokaler. Visning av film på allmän plats måste kunna förbjudas av hänsyn till trafiken. Men också hälsovårdsskäl kan göra ett hindrande nödvändigt. En skrift som är tryckt med en hälsovådlig tryckfärg måste kunna hindras på den grunden. Och högtalaråtergivning av ett radioprogram måste kunna bli föremål för ingripande om ljudnivån vållar sanitär olägenhet (jfr också 3 kap. 3 § förslaget). MMU har inte alls penetrerat vilka olika legitima ingripandebehov som kan finnas att beakta och det är inte möjligt för mig att här göra en genomgång som täcker alla förutsebara behov. Jag måste därför begränsa mig till att betona angelägenheten av att myndighetsbefogenheter att ingripa mot massmediettrandefrihetens utövning på annan grund än sådan som hänför sig till en framställnings innehåll kommer till klart uttryck i grundlagen. Beträffande nuvarande tillämpningssvårigheter kan hänvisas till MO:s ämbetsberättelse 1950 s. 276 och JO:s ämbetsberättelse 1975 s. 169. Vad jag efterlyser är alltså en bestämmelse som utsäger att myndighet eller allmänt organ får, när det är nödvändigt av ordnings- eller hälsovårdsskäl eller av annat härmed jämförligt skäl, som inte hänför sig till framställnings innehåll, hindra en framställning, när annat ej följer av grundlagen.

Beträffande övriga bestämmelser i 1 kap. har jag endast den kommentaren att uttrycket missbruk av yttrandefriheten synes mig oklart. I 11 kap. 3 § skiljs mellan yttrandefrihetsbrott och brott som avses i 8 kap. Om avsikten är att med termen missbruk av yttrandefriheten täcka in båda dessa typer av brott kan diskuteras om termen är väl vald.

I 3 kap. 8 § har MMU föreslagit vissa bestämmelser om hur programföretag skall utöva sin programrätt. En sådan bestämmelse är att programrätten skall utövas med beaktande av att en vidsträckt yttrande- och informationsfrihet skall råda i radion. Avsikten är att härigenom radions och te-

levisionens roll som forum för yttrandefriheten skall framhåvas tydligare än nu är fallet i radiolagen (s. 217). Det avses även innebära att också kontroversiella synpunkter och åsikter skall få komma till uttryck. Mot den föreslagna bestämmelsen kan invändas att termen informationsfrihet inte är juridiskt förankrad. Termen yttrandefrihet täcker i själva verket hela det idéinnehåll som åsyftas. Så som bestämmelsen skrivits finns vidare en viss risk för felläsning. Vad det gäller att få fram är ju framför allt att radiomonopolet inte får leda till att andra grupper än de makthavande i samhället utestängs från att meddela uppgifter och framföra åsikter i radio och television. Så som bestämmelsen nu är skriven och placerad kan den i stället tolkas som en rekommendation till programföretagen att inte tveka att närma sig yttrandefrihetens gränser. Enligt min mening skulle 8 § vinna på en omredigering och omformulering enligt följande. Först kunde skrivas att programföretags rätt enligt 7 § skall utövas under beaktande av angelägenheten av att utbudet blir allsidigt och yttrandefriheten omfattande. Här efter kunde intas bestämmelserna om saklighet och opartiskhet samt hävdande av de demokratiska värdena.

Brott mot yttrandefriheten definieras i 6 kap. 1 § som framställning vilken offentliggörs i tryckt skrift, radio eller film och som innefattar enligt lag straffbar gärning som anges i 4–20 §§. Det dubbla kriminaliseringsrekvisitet – att gärningen skall vara straffbar såväl enligt allmän lag som enligt grundlagen för att kunna bestraffas som yttrandefrihetsbrott – innebär visserligen nackdelar i fråga om bristande överblickbarhet m. m. men saken torde inte kunna lösas på annat sätt. Mot lösningen i princip har jag därför ingen invändning. Däremot ifrågasätter jag logiken i att i paragrafen termen tryckt skrift används men inte den häremot svarande termen radioprogram, vilket nödvändiggör en specialbestämmelse i 3 §.

Enligt 6 kap. 19 § kriminaliseras som yttrandefrihetsbrottet otillåtet offentliggörande att någon offentliggör, helt eller delvis, allmän handling som på grund av vad som sägs i 5 kap. skall hållas hemlig. Det är utan tvekan en vinning att sådan gärning blir att bedöma som yttrandefrihetsbrott. Det bör emellertid inte fördöljas att vissa svårigheter kan uppstå vid tillämpningen av de uppställda brottsrekvisiten. Jag tänker då främst på rekvisitet att fråga skall vara om en allmän handling som skall hållas hemlig. Det är inte alltid lätt att avgöra om en handling är underkastad sekretess eller ej. Hemliga handlingar är långtifrån alltid åsatta s. k. hemligstämpel och det är för övrigt inte säkert att en allmän handling med sådan stämpel verkligen skulle kunna vägras utlämnad med stöd av någon sekretessparagraf. Rekvisitet "skall hållas hemlig" är därför i själva verket ett svårgripbart rekvisit. Åtalas någon för otillåtet offentliggörande, måste yttrandefrihetsdomstolen göra en särskild prövning av sekretessfrågan. Domstolen bör härvid naturligtvis nogsamt beakta regeringsrättens och högsta domstolens praxis i jämförbara sekretessfrågor. Men domstolen skall ändå göra en självständig prövning och det kan inte uteslutas att domstolen vid en sådan kan

komma till ett resultat som skiljer sig från regeringsrättens eller högsta domstolens praxis. Finns fullföljdmöjlighet till högsta domstolen även vid friande dom, behöver detta dock inte inge någon betänklighet.

Otillåtet offentliggörande har avseende endast på hemlig allmän handling. Hos myndigheterna finns emellertid också många handlingar med hemligt innehåll som ännu ej är att bedöma som allmänna handlingar, t. ex. utredningspromemorior i ännu ej slutbehandlade ärenden, som inte är att anse som upprättade i lagens mening förrän ärendet är avslutat och först då blir allmänna handlingar på vilka sekretessreglerna blir tillämpliga. I och för sig borde offentliggörande av sådana myndighetshandlingar med hemligt innehåll kunna bestraffas som otillåtet offentliggörande i samma mån som offentliggörande av hemlig allmän handling. Emellertid synes det ståta på i det närmaste oöverstigligen lagtekniska svårigheter att föra in också sådan gärning under yttrandefrihetsbrottet i fråga. Jag begränsar mig därför till att fästa uppmärksamheten på förhållandet.

Vad nu sagts beträffande 6 kap. 19 § gäller i tillämpliga delar också 8 kap. 3 §.

När det gäller yttrandefrihetsbrottet brott mot tystnadsplikt i 20 § ansluter jag mig till MMU:s överväganden. Också jag anser att ett sådant brott bör finnas med i katalogen till undanröjande av de oklarheter som för närvarande råder här. Jag vill emellertid betona vikten av samordning med bestämmelsen i 8 kap. 4 § om meddelares brott mot tystnadsplikt. Straffbarheten måste vara densamma vare sig en tjänsteman med åsidosättande av tystnadsplikt själv publicerar något eller lämnar ut det till ett massmedium för publicering. Till innehållet i de båda bestämmelserna kan närmare ställning inte tas förrän tystnadspliktsutredningen slutfört sitt arbete.

I 7 kap. 19 § föreslås att vid bedömning av fråga om straff för den som enligt bestämmelserna i kapitlet är ansvarig för innehållet i tryckt skrift, radioprogram eller film, innehållet skall anses ha offentliggjorts med hans vetskap och vilja. I motiven anför MMU (s. 260) att detta är en bestämmelse om s. k. uppsåtspresumtion och att en sådan bestämmelse utgör en förutsättning för det formella ansvarssystemet. Presumptionsregeln innebär att den, som enligt de särskilda reglerna i kapitlet är ansvarig, förutsätts ha känt till innehållet och godtagit att det blev offentliggjort. Man skall inte kunna undgå ansvar genom att hänvisa till att man inte haft vetskap om det brottsliga innehållet. MMU framhåller vidare att uppsåtspresumtionen avser själva offentliggörandet men att frågan om uppsåt kan ha betydelse också i andra hänseenden, nämligen då det för ansvar fordras att yttrandefrihetsbrottet är begånget med särskilt syfte. MMU uttalar att bedömningen av en formellt ansvarigs uppsåt i sådant hänseende ofta kan ske med ledning enbart av yttre omständigheter, i första hand framställningens eget innehåll. I mera tveksamma fall får olika tolkningsmöjligheter ges särskilt utrymme varvid den i 1 kap. 7 § intagna särskilda "in dubio mitius"-regeln torde få speciell betydelse. MMU förordar också en likartad bedömning

för de fall då ansvarigheten förutsätter faktiska kunskaper, t. ex. att en publicerad uppgift eller handling är hemlig. I motiven till 6 kap. 19 § (s. 244) anför MMU att genom regeln i 7 kap. 19 § för yttrandefrihetsbrott uppställts ett annat och vidare uppsåtsbegrepp än vad som gäller enligt allmänna regler och att som yttrandefrihetsbrott enligt grundlagen därför enligt MMU:s mening inte bör upptas otillåtet offentliggörande som sker av oaktsamhet.

Jag är i och för sig enig med MMU om att, för att det formella ansvarssystemet skall kunna fungera, det behövs en legalpresumtion om att den formellt ansvarige känt till innehållet i det publicerade och varit införstådd med publiceringen. Uppsåtspresumtionen kan emellertid inte antas sträcka sig längre än ordalagen anger. Och enligt ordalagen finns intet stöd för någon presumtion om annat uppsåt än där sägs. Den allmänna regeln är att straffbarhet inte inträder vid oaktsamhetshandlingar, om detta inte är uttryckligen föreskrivet. Denna allmänna regel måste antas gälla också i yttrandefrihetsmål. Den får särskild betydelse när ansvar för yttrandefrihetsbrott ifrågasätts för författare eller annan upphovsman. Det synes mig utslutet att fälla en författare till ansvar för otillåtet offentliggörande av hemlig handling som skett av oaktsamhet under hänvisning till legalpresumtionen att innehållet skall anses ha offentliggjorts med hans vetskap och vilja. Legalpresumtionen kan i sådant fall inte gärna tolkas som en presumtion för att offentliggörandet skett med uppsåt i detta begrepps vanliga straffrättsliga mening. Orden vetskap och vilja täcker inte samtliga moment i det straffrättsliga uppsåtsbegreppet. Jag kan därför inte instämma i MMU:s uttalande att, på grund av att ett annat och vidare uppsåtsbegrepp än vad som gäller enligt allmänna regler uppställts, som yttrandefrihetsbrott enligt grundlagen inte bör upptas otillåtet offentliggörande som sker av oaktsamhet. Enligt min mening slår man in på en farlig väg om man hävdar att legalpresumtionen i 7 kap. 19 § också skall anses innebära att oaktsamhetshandlingar av författare och annan, som är inte bara formal- utan också realansvarig, skall presumeras vara uppsåtshandlingar. Ett sådant resonemang strider för övrigt mot den i 6 kap. i övrigt använda tekniken att göra vissa oaktsamhetshandlingar till särskilda yttrandefrihetsbrott som t. ex. i 6 kap. 14 §. Vad nu sagts gäller i tillämpliga delar också brott mot tystnadsplikt enligt 6 kap. 20 §. Framhållas bör dock att det är oklart vad som bör förstås med oaktsamhet i detta sammanhang. Faller t. ex. rättsvillfarelse härunder (jfr prop. 1975: 78 s. 184)?

De i 8 kap. föreslagna bestämmelserna om meddelarskydd och anonymitet innebär en välbehövlig systematisering och förstärkning av regelsystemet. Med särskild tillfredsställelse hälsar jag tillkomsten av en bestämmelse (8 kap. 9 §) om att myndighet eller annat allmänt organ inte får söka utreda vem som varit meddelare till massmedium. Jag kan från min erfarenhet som JO vitsorda behovet av en uttrycklig bestämmelse härom.

Jag delar MMU:s uppfattning att mål om yttrandefrihetsbrott m. m. bör

centraliseras till en särskild yttrandefrihetsdomstol så att garantier erhålls för en enhetlig rättstillämpning. Att ordföranden och vice ordföranden i domstolen bör vara ordinarie domare finner jag självklart. När det gäller domstolens sammansättning i övrigt och sättet för ledamöternas utseende möter bedömningsfrågor som ger rum för olika meningar. Jag anser mig inte böra uttala någon egen uppfattning i dessa frågor som enligt min mening närmast utgör politiska bedömningsfrågor.

MMU har stannat för att som huvudprincip bör bibehållas regeln om att en friande dom skall stå fast, medan fällande dom skall kunna överklagas hos Svea hovrätt och därifrån enligt gällande fullföljdsregler till högsta domstolen. Som skäl härför har MMU hänvisat till skyddet för den allmänna yttrandefriheten, varmed MMU torde åsyfta massmedieyttrandefriheten. Om den vanliga i 2 kap. 1 § RF fastlagda yttrandefriheten är ju ej här fråga. Emellertid kan starkt ifrågasättas om det, när rättegångsordningen som föreslagits och som jag tillstyrker blir densamma som hos allmän domstol, längre föreligger tillräckliga skäl att begränsa överklagbarheten i fråga om friande domar. Varför skall inte yttrandefrihetsdomstolens friande dom i ett mål om yttrandefrihetsbrott i ett radioteaterprogram kunna överklagas, när en motsvarande dom av en tingsrätt i ett mål om yttrandefrihetsbrott i en vanlig teaterföreställning kan överklagas? Det är svårt att se några vådor för massmedieyttrandefriheten av en motsvarande fullföljdsomöjlighet. Däremot är det lätt att påvisa hur mycket sämre den enskilde medborgarens rättsskydd blir i mål hos yttrandefrihetsdomstolen i jämförelse med i mål om yttrandefrihetsbrott hos allmän domstol. MMU anför att, om en friande dom av yttrandefrihetsdomstolen i de allra vanligaste målen om yttrandefrihetsbrott, nämligen sådana som rör ärekränkning av enskild, skulle kunna överklagas av målsäganden, detta i praktiken skulle innebära att förbudet mot överklagande skulle få ett mycket begränsat tillämpningsområde. Enligt min mening måste det från enskilds rättssäkerhetssynpunkt anses högst angeläget att just i sådana mål fullföljd kan ske till högre instans. Det synes mig inte kunna försvaras att den enskildes rättsskydd blir sämre tillgodosett i ärekränkingsmål hos yttrandefrihetsdomstolen än i sådana mål hos tingsrätt. Beaktas måste också att med den samordning av brottsrekvisiten för yttrandefrihetsbrott och allmänna brott som skall råda enligt 6 kap. 1 § det också med hänsyn till intresset av en enhetlig rättstillämpning framstår som önskvärt med fullföljdsomöjlighet också vid yttrandefrihetsdomstolens friande domar. Jag kan därför inte tillstyrka det föreslagna fullföljdsförbudet. Skulle likväl den av MMU hävdade huvudprincipen godtas, bör dock under alla förhållanden friande domar i mål om tillämpningen av 6 kap. 19 § om otillåtet offentliggörande, 6 kap. 20 § om brott mot tystnadsplikt, 8 kap. 3 § om meddelares utlämnande av hemlig allmän handling och 8 kap. 4 § om meddelares åsidosättande av tystnadsplikt samt 8 kap. 5 § kunna överklagas. Intresset av en enhetlig rättstillämpning är här så påtagligt att någon annan ordning inte låter sig försvara.

I 12 kap. 1 § har intagits en bestämmelse som anger att om riksdagens ombudsmans tillsyn och rätt att föra talan i frågor som avses i denna grundlag gäller vad som föreskrivs i RF och instruktionen för ombudsmannen. Om JO:s tillsyn är i 12 kap. 6 § RF inte föreskrivet annat än att JO i enlighet med instruktion som riksdagen beslutar skall utöva tillsyn över tillämpningen i offentlig verksamhet av lagar och andra författningar och om JO:s rätt att föra talan inte annat än att JO får föra talan i de fall som anges i instruktionen. Enligt min mening bör JO jämsides med JK självklart allfort utöva tillsyn över att de myndigheter och tjänstemän som står under JO:s tillsyn i sin verksamhet efterlever de bestämmelser i en massmedigrundlag som de har att rätta sig efter. Det har alltid varit ålagt JO som en särskilt viktig uppgift att övervaka TF:s efterlevnad i den offentliga verksamheten. JO bör då också äga föra talan som åklagare i sådana mål som mål om tillämpningen av 6 kap. 19 och 20 §§, 8 kap. 3, 4 och 5 §§ samt 10 § vad gäller obehörig efterforskning. Den omständigheten att sådana mål enligt förslaget överflyttas från allmän domstol till yttrandefrihetsdomstolen bör inte få medföra att JO:s talerätt upphör. När det gäller "rena" yttrandefrihetsbrott bör däremot liksom för närvarande är fallet JK vara exklusivt behörig som åklagare.

I fråga om en rätt till beriktigande och genmäle delar jag MMU:s mening att ett lagfästade härav i massmedigrundlagen bör undvikas. Jag anser liksom MMU att det stämmer bäst med den svenska traditionen att här lita till pressens självsanerande verksamhet och för radions del till vad som föreskrivs i regeringens avtal med programföretag.

Yttrande över statens trafiksäkerhetsverks förslag ang. belastningsuppgifter i körkortsregistret

Genom remiss den 11 november 1975 beredde kommunikationsdepartementet riksdagens ombudsmän tillfälle att yttra sig över rubricerade förslag.

Sedan mellan justitieombudsmännen överenskommits att remissen skulle besvaras av JO Wennergren, avgav Wennergren den 5 december 1975 följande yttrande till departementet.

Genom lagen (1975: 201) om ändring i lagen (1937: 249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar, den s. k. sekretesslagen, infördes i 11 § sekretesslagen föreskrift om att belastningsuppgifter som tillförts körkortsregistret ej får utlämnas i annat fall eller annan ordning än regeringen bestämmer. Trafiksäkerhetsverket framlägger nu förslag till en förordning med föreskrifter om i vilka fall och i vilken ordning sådana belastningsuppgifter skall få utlämnas.

Sekretessen för belastningsuppgifter som tillförts körkortsregistret har utformats med tillämpning av samma teknik som tidigare kommit till användning beträffande kriminalregistret och polisregister. Beträffande inbörden härav anfördes i förarbetena till 11 § sekretesslagen (SOU 1935: 5 s. 55) att det ansetts riktigt att utmärka, att sekretessen här som eljest hänför sig till de hos myndighet befintliga handlingarna. Det syntes ej behöfligt att särskilt omnämna utdrag ur registret. Dessa var att anse som avskrifter av uppgifterna och anteckningarna i registret och föll därmed under sekretesskyddet. I enlighet härmed gäller alltså numera sekretess för såväl de delar av körkortsregistret som omfattar belastningsuppgifter som de utdrag därur som kan finnas hos andra myndigheter. Sekretessens omfattning blir alltså vare sig det är fråga om själva körkortsregistret eller utdrag därur beroende av vad som föreskrivs därom i den föreslagna förordningen.

Trafiksäkerhetsverket anför att nuvarande praxis synes innebära att myndighet, som fått tillgång till sekretessbelagd handling, själv har att bedöma om handlingen skall vidarebefordras till myndighet utanför den krets som enligt författning har tillgång till den aktuella informationen eller ej och hänvisar till SOU 1975: 22 s. 115 f. Jag tolkar detta så att verket menar att en myndighet, t. ex. en nykterhetsnämnd, som fått ett utdrag ur körkortsregistret med belastningsuppgifter för en person, skulle på samma sätt som då myndigheten fått avskrift av annan sekretesskyddad handling kunna enligt eget bedömande avgöra om utdraget skall kunna vidarebefordras till annan myndighet. Detta torde emellertid inte vara riktigt. Offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén anförde i det av verket åberopade avsnittet att principen om en rätt för myndighet att självständigt avgöra om en sekretessbelagd handling skall vidarelämnas till annan myndighet endast hänförde sig till de situationer som inte uttryckligen författningsreglerats och tillade att i lagarna om kriminalregister och polisregister har detaljerat angivits vilka myndigheter som får utnyttja registren i fråga. Jag hyser i denna fråga samma uppfattning som kommittén och anser alltså att en myndighet som fått ett utdrag ur körkortsregistret med belastningsuppgifter för en person väl får utlämna utdraget till annan myndighet men endast under förutsättning att denna hör till den krets av myndigheter som enligt den föreslagna förordningen har rätt att få tillgång till uppgifterna. Önskas en annan ordning krävs enligt min mening en uttrycklig föreskrift härom i förordningen.

En särskild fråga är om en myndighet, som fått ett utdrag beträffande viss person, kan utlämna detta till denne. Denna fråga blir att bedöma enligt 39 § sekretesslagen och 14 § förvaltningslagen på vanligt sätt. Är den enskilde part i ärende och har utdraget tillförts handlingarna i ärendet skall det alltså utlämnas till honom, såvida anledning ej finns att tillämpa föreskrifterna i 39 § andra stycket sekretesslagen. Till enskild som inte är part i ärende hos myndigheten kan utlämnande däremot ej komma i fråga så som

föreskrifterna i förordningen utformats.

Bland de i 1 § författningsförslaget uppräknade myndigheter som skall ges tillgång till belastningsuppgifter som tillförts körkortsregistret nämns också riksdagens ombudsmän på motsvarande sätt som i 8 § lagen (1963:197) om kriminalregister och 3 § lagen (1965:94) om polisregister. Egentligen är detta onödigt eftersom riksdagens ombudsmän enligt 12 kap. 6 § regeringsformen har tillgång till en myndighets alla handlingar. Praktiska skäl talar dock för att riksdagens ombudsmän det oaktat tas med i uppräknningen i 1 §.

Bland de i 1 § uppräknade myndigheterna nämns också social centralnämnd och nykterhetsnämnd. Med anledning härav bör påpekas att enligt 1 § lagen (1970:296) om social centralnämnd kommunens fullmäktige vid inrättande av social centralnämnd också får besluta om att i kommunen skall inrättas två eller flera sociala distriktsnämnder och att enligt 9 § lagen det ankommer på sådan nämnd att avgöra ärenden som avser vård och behandling eller annan åtgärd beträffande enskild person bl. a. enligt lagen (1954:579) om nykterhetsvård. Också social distriktsnämnd synes därför böra tas med i uppräknningen i 1 §.

I 2 § tredje stycket författningsförslaget har intagits en föreskrift om att belastningsuppgift utlämnas genom skriftligt utdrag av körkortsregistret. Jag föreställer mig att meningen inte är att uppgifter inte vid behov också skall kunna utlämnas muntligen. Det finns emellertid risk för att en sådan föreskrift som den föreslagna tolkas e contrario och anses innebära ett förbud mot muntligt utlämnande. Denna fråga bör övervägas närmare.

Författningsförslaget inrymmer ingen möjlighet för enskild att ta del av belastningsuppgifter beträffande honom. Att han som part i ärende där dessa uppgifter förekommer har rätt att ta del av dem är en annan sak. Trafiksäkerhetsverket anför att samma ordning bör gälla i fråga om körkortsregistrets belastningsuppgifter som i fråga om uppgifterna i kriminalregistret och polisregister. Eftersom enskild ej har rätt att ta del av sådana uppgifter, bör han ej heller ha rätt att ta del av körkortsregistrets belastningsuppgifter. Verket förklarar sig vidare dela den av offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén framförda uppfattningen att den registrerade bör vägras att själv ta del av innehållet i registret beträffande honom till förhindrande av att arbetsgivare bereder sig tillgång till de registrerade uppgifterna genom samtycke av platsökande eller genom att uppställa företeende av utdrag ur register som villkor för anställning. Som bakgrund har verket emellertid erinrat om innehållet i 10 § datalagen (1973:289). Där föreskrivs att på begäran av registrerad skall den registeransvarige så snart det kan ske underrätta den registrerade om innehållet i personuppgift som ingår i personregistret och innefattar upplysning om honom. Detta skall dock ej gälla uppgift som enligt lag eller annan författning eller enligt myndighets beslut som meddelats med stöd av författning ej får lämnas ut till den registrerade. De begränsningar i registrerads rätt till insyn och kon-

troll av personuppgifter angående honom som ligger i det sist nämnda har av mig tagits upp i särskilt ärende (dnr 3693/73), där jag till datainspektionen remitterade en promemoria med följande innehåll.

Enligt 10 § datalagen (1973: 289) skall på begäran av registrerad den registeransvarige så snart det kan ske underrätta den registrerade om innehållet i personuppgift som ingår i personregister och innefattar upplysning om honom. Detta gäller dock inte uppgift som enligt lag eller annan författning eller enligt myndighets beslut som meddelats med stöd av författning ej får lämnas ut till den registrerade. I specialmotiveringen till denna bestämmelse uttalade departementschefen bl. a. (prop. 1973: 33 s. 137) att det enligt hans mening var av stor betydelse från integritetsskyddssynpunkt att den enskilde hade rätt till insyn i register såvitt gäller uppgifter om den enskilde själv.

Det i 10 § datalagen intagna undantaget då uppgifter inte får lämnas ut till den registrerade motiveras främst, såvitt gäller myndighets informations-skyldighet, av bestämmelsen i 39 § andra stycket sekretesslagen, där det stadgas att utlämnande av annan handling än dom eller beslut till part kan vägras om det finnes av hänsyn till allmänna eller enskilda intressen vara av synnerlig vikt att innehållet i handlingen inte uppenbaras. Emellertid följer av andra bestämmelser i sekretesslagen att uppgifter i register, som numera föres med hjälp av automatisk databehandling, inte får utlämnas annat än i vissa fall eller i viss ordning. Sålunda får enligt 11 § uppgifter och anteckningar, vilka tillförts register som avses i lagen (1963: 197) om allmänt kriminalregister eller lagen (1965: 94) om polisregister m. m., ej utlämnas i annat fall eller annan ordning än i dessa lagar sägs. Ej heller får andra uppgifter som lämnats till rikspolisstyrelsen för databehandling inom rättsväsendets informationssystem utlämnas i annat fall eller annan ordning än Konungen bestämmer. Slutligen får enligt 14 § uppgifter och anteckningar, vilka tillhör de i kommunerna förda socialregistren, ej utlämnas i vidare mån än som följer av lagen (1936: 56) om socialregister. Varken lagen om allmänt kriminalregister, lagen om polisregister m. m., kungörelsen (1970: 517) om rättsväsendets informationssystem eller lagen om socialregister ger den registrerade rätt annat än undantagsvis att ta del av vad ifrågakvarande register innehåller om honom själv.

Det kan ifrågasättas om det inte från integritetsskyddssynpunkt framstår som särskilt viktigt för den enskilde att få insyn i ovan nämnda register för att därmed kunna kontrollera riktigheten av de uppgifter och anteckningar, som där kan finnas om honom själv, och om inte de överväganden som legat till grund för insynsförbuden i 11 och 14 §§ sekretesslagen åtminstone delvis numera saknar bärkraft mot bakgrund av den nya syn som kommit till uttryck i 10 § datalagen. Yttrande synes böra inhämtas från datainspektionen i frågan och om man där överväger någon åtgärd för att åstadkomma samma rätt helt eller delvis för den registrerade till insyn i dessa register som enligt datalagen skall gälla vid övrig dataregistrering av personuppgifter.

Datainspektionen anförde i sitt svar sammanfattningsvis att den fann de av mig upptagna frågorna lämpligen böra övervägas av offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén inom ramen för dess utredningsuppdrag

och för egen del förklarade jag mig kunna ansluta mig till datainspektionens uppfattning och överlämnade därför saken till kommittén.

I sitt betänkande förklarade offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén emellertid att den inte framlade några förslag till ändringar i ifrågavarande avseende men under hänvisning till vad kommittén anfört i betänkandet ville peka på det angelägna i att frågan togs upp till vidare övervägande (SOU 1975: 22 s. 247).

Trafiksäkerhetsverkets förslag innebär att enskilds rätt att få del av uppgifter rörande honom själv ur personregister inskränks på ytterligare ett område. Jag ställer mig mycket tveksam till om denna från integritetssynpunkt betänkliga åtgärd verkligen skall vara nödvändig. Farhågorna för att ett utlämnande till den enskilde skulle kunna missbrukas av arbetsgivare finner jag överdrivna med hänsyn till den starka ställning som arbetstagarparten numera intar och jag tänker då särskilt på den nya arbetsrättslagstiftning som är i vardande. Även om dylika farhågor likväl finnes böra tillmätas betydelse. anser jag att frågan kan lagtekniskt lösas t. ex. genom en föreskrift om att utlämnande av utdrag till den registrerade skall ske under förbehåll om att han inte får lämna det vidare. I så fall bör dock övervägas om inte den enskilde skall kunna ges rätt också till utdrag som får lämnas vidare för särskilt ändamål t. ex. för att kunna erhålla förtjänsttecken av motororganisation.

Redogörelse för justitieombudsmännens och deras ställföreträdares tjänstgöring samt för personalorganisationen

Justitieombudsmännens semestrar m. m.

Justitieombudsmannen Lundvik

17–28 februari, 23 juni–18 juli, 27 november–10 december, 11 december (tjänstledighet).

Justitieombudsmannen Thyresson

13–18 februari, 24 februari–30 maj (sjukledighet).

14 juli–20 augusti, 15 september–14 november (sjukledighet).

Justitieombudsmannen Wennergren

27–28 februari, 24 mars–1 april, 28–30 maj, 21 juli–15 augusti, 6–10 oktober.

Ställföreträdande justitieombudsmännens tjänstgöring

Ställföreträdande justitieombudsmannen Wigelius 10–12 februari (dubblering), 13 februari–14 maj, 16–30 maj, 31 maj–13 juni (dubblering), 14 juli–20 augusti, 21 augusti–12 september (dubblering), 13 september–14 november, 15–26 november (dubblering), 27–30 november, 1–19 december (dubblering).

Ställföreträdande justitieombudsmannen Sverne 3–14 mars (dubblering), 24 mars–1 april, 14–18 april (dubblering), 23 juni–4 juli, 9 juli–15 augusti, 23–24 september (dubblering), 6–10 oktober, 27 oktober–30 november (dubblering), 1–11 december, 12 december (dubblering).

Riksdagens ombudsmäns kansli

Kanslichefen Karl-Erik Uhlin

Byråchefen Karl-Åke Lundin (försvarsbyrån)

Byråchefen Carl Carlsson Norström (första förvaltningsbyrån)

Byråchefen Lars Levin (domstolsbyrån)

Byråchefen Ulf Hagström (andra förvaltningsbyrån)

T. f. byråchefen Torsten Johansson (administrativa byrån)

Avdelningsdirektören Hans Lindberg (exekutiva ärenden m. m.)

Avdelningsdirektören Charlotte Meyer (sjukvårdsärenden m. m.)

Avdelningsdirektören Dan Fernqvist (militära ärenden m. m.; t. o. m. 30 september)

Avdelningsdirektören Tore Samuelsson (till förfogande för utredningar)

Byrådirektören Hans-Erik Jonasson (militära ärenden m. m.; fr. o. m. 29 september).

Såsom föredragande med heltidstjänstgöring har vidare under 1975 tjänstgjort:

Kammarrättsfiskalen Johan Hirschfeldt (t. o. m. 31 augusti), kammarrättsfiskalen Jörgen Bengtsson, regeringsrättssekreteraren Sven Börjeson, regeringsrättssekreteraren Hans Sandberg, länsassessorn Bo Konradsson (fr. o. m. 1 september), kammarrättsfiskalen Margareta Sahlström (fr. o. m. 8 september), hovrättsassessorn Sten Englund, hovrättsassessorn Nils-Olof Berggren, kammaråklagaren Göran Salmonson (t. o. m. 31 augusti), hovrättsfiskalen Olof Egerstedt, hovrättsassessorn Bo Lövé, hovrättsfiskalen Stig Magnusson (t. o. m. 23 november), kammaråklagaren Per-Håkan Bondestam (fr. o. m. 25 augusti), hovrättsassessorn Ulla Erlandsson (fr. o. m. 1 oktober), hovrättsassessorn Marja Regner (fr. o. m. 1 november), byrådirektören Bengt Carlsson, hovrättsassessorn Marianne Adolfsson (t. o. m. 9 november), hovrättsfiskalen Kjell Björnberg och kammarrättsfiskalen Gunnar Stegard. Som föredragande med deltidstjänstgöring har tjänstgjort sekreteraren hos Stockholms socialförvaltning Lena Sandström (fr. o. m. 17 november).

Förteckning

över ärenden, som varit anhängiga hos regeringen under år 1975 genom skrivelser från justitie- och militieombudsmännen före den 1 januari 1975.

1. 1958 den 22 november (JO nr 331/1956), angående förtydligande av stadgandet i 22 § andra stycket lagsökningslagen om rätt för borgenär till ersättning för kostnad i mål om betalningsföreläggande.
Den i skrivelsen berörda frågan har behandlats i lagberedningens den 22 april 1963 avgivna betänkande, benämnt "Utsökningsrätt II" (SOU 1963: 28). Betänkandet är i förevarande delar beroende på regeringens prövning. (Justitiedepartementet.)
2. 1963 den 21 november (JO nr 998/1961, 1032/1961 och 108/1962), angående behovet av att i samband med polisväsendets förstatligande inom polisväsendets ram i brottsförebyggande syfte inrätta särskilda rådgivningsbyråer utan personell samröre med enskilda organ.
Se JO:s ämbetsberättelse 1965 s. 592. Polisberedningen har sedermera överlämnat ärendet till rikspolisstyrelsen. I sina anslagsäskanden senast för budgetåret 1974/75 har rikspolisstyrelsen tagit upp frågan om statens övertagande av de polistekniska rådgivningsbyråerna i Stockholm, Göteborg och Malmö men inte yrkat medel härför. Ärendet är beroende på regeringens prövning. (Justitiedepartementet.)
3. 1964 den 18 december (JO nr 425/1962), angående ändring av 6 § passkungörelsen avseende passmyndighets prövningsrätt i vissa fall, då misstanke om brott föreligger mot passökande.
Sedan skrivelsen varit föremål för remissbehandling, är ärendet beroende på regeringens prövning. (Justitiedepartementet.)
4. 1966 den 18 februari (MO nr 586/1963), angående rättsskipningen vid de svenska FN-kontingenterna.
Ärendet är beroende på regeringens prövning. (Justitiedepartementet.)
5. 1967 den 15 februari (MO nr 5/1966), angående fråga huruvida gällande bestämmelser om den militära straffregistreringen bör överses.
Ärendet är beroende på regeringens prövning. (Justitiedepartementet.)
6. 1970 den 2 februari (nr 2913/1969), angående tolkningen av bestämmelsen i 27 § 1 mom. sjukvårdsstadgan.
Ärendet har visst samband med frågan om ny lagstiftning om transplantation. Regeringen har framlagt prop. 1975: 50 med förslag till transplantationslag, m. m. Ärendet är därmed slutbehandlat. (Socialdepartementet.)
7. 1970 den 13 mars (nr 2022/1969), angående protokollföring i taxeringsnämnd.
Ärendet berör de frågor som behandlats i statskontorets och riksskatteverkets utredningsrapport "Rationalisering av skatteadministrationen" (RS-utredningen). På grundval av utredningsrapporten har framlagts prop. 1975: 87 med riktlinjer för ny taxeringsorganisation. Propositionen har an-

tagits av riksdagen. Förslag om detaljutformning av organisationen kommer att föreläggas riksdagen sedan RS-utredningen under år 1976 redovisat överväganden härom. (Finansdepartementet.)

8. 1970 den 30 november (nr 2809/1970), angående oberättigade krav å skatt.

Hithörande frågor kommer att behandlas i samband med den närmare utformningen av skatteadministrationen och taxeringen i första instans. Förslag härom från statskontoret och riksskatteverket (RS-utredningen) väntas under år 1976. (Finansdepartementet.)

9. 1973 den 29 januari (nr 3233/1971), angående rätt för suppleant i taxeringsnämnd att närvara vid sammanträde i nämnden utan att vara kallad att tjänstgöra i ordinarie ledamots ställe.

Ärendet berör de frågor som behandlats i statskontorets och riksskatteverkets utredningsrapport "Rationalisering av skatteadministrationen" (RS-utredningen). På grundval av utredningsrapporten har framlagts prop. 1975: 87 med riktlinjer för ny taxeringsorganisation. Propositionen har antagits av riksdagen. Förslag om detaljutformning av organisationen kommer att föreläggas riksdagen sedan RS-utredningen under år 1976 redovisat överväganden härom. (Finansdepartementet.)

10. 1973 den 5 juli (nr 3073/1972), angående bestridande av värdkostnaderna för person som av domstol överlämnats till sluten psykiatrisk vård.

Frågan har delvis lösts genom förhandlingar mellan statens förhandlingsnämnd och sjukvårdshuvudmännen om driftbidraget till mentalsjukvården för åren 1975–1977 och genom regeringens prop. 1975/76: 17 om godkännande av bl. a. den överenskommelse som ingåtts vid dessa förhandlingar. Genom beslut den 23 oktober 1975 har regeringen lämnat JO:s framställning utan ytterligare åtgärd. (Socialdepartementet.)

11. 1973 den 12 juli (nr 1994/1973), angående komplettering av föreskrifterna om intagens beläggande med fängsel i 2 § kungörelsen (1958: 214) ang. tillämpningen av lagen (1958: 213) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Ärendet är beroende på regeringens prövning. (Justitiedepartementet.)

12. 1973 den 31 augusti (nr 3022/1971), angående beläggningssituationen vid allmänna häktet i Stockholm.

Enligt beslut av Kungl. Maj:t den 2 november 1973 tillkallades en sakkunnig med uppdrag att utreda behovet av häktes- och arrestplatser inom Stockholms, Södermanlands och Uppsala län. Den sakkunnige har den 23 april 1974 överlämnat betänkandet Ds Ju 1974: 4 Förslag till häktesorganisation för Stockholms och angränsande län. Betänkandet har remissbehandlats. Regeringen, som icke ansett att det föreligger behov av ytterligare häktesplatser i Stockholm, har avskrivit ärendet den 3 januari 1975. (Justitiedepartementet.)

13. 1973 den 27 november (nr 3140/1971), angående tillämpningen av 27 kap. 1 § rättegångsbalken för beslag till säkerställande av förverkande som ej grundas på brott. Framställning om förtydligande lagändring.

Ärendet har efter beslut av statsmakterna år 1975 föranlett ändring i 27 kap. rättegångsbalken (prop. 1975: 106, Ju U 23, rskr 213, SFS 1975: 403). Ärendet är därmed slutbehandlat. (Justitiedepartementet.)

14. 1974 den 23 oktober (nr 75/74), angående ändring av bestämmelserna i 21 kap. föräldrabalken om överflyttning av barn.

Frågan har behandlats i promemorian (Ds Ju 1975: 17) "Faderskap och vårdnad". På grundval av promemorian har förslag till lag om ändring i föräldrabalken remitterats till lagrådet den 23 oktober 1975. (Justitiedepartementet.)

15. 1974 den 25 juni (nr 1802/74), angående omhändertagande av alkoholhaltiga drycker, berusningsmedel m. m. på psykiatriska sjukhus och omsorgsvårdens specialsjukhus.

Ärendet är under övervägande i justitiedepartementet i samband med arbetet på proposition angående ny häkteslag. (Socialdepartementet.)

SAKREGISTER

till

JUSTITIEOMBUDSMÄNNENS
ÄMBETSBERÄTTELSE

1967—1975/76

Sammanställt av

SVEN SJÖBERG

Ett systematiskt register till JO:s ämbetsberättelser 1810—1910 finns intaget i 1913 års berättelse. För perioden 1911—1960 har upprättats såväl ett systematiskt register — intaget i 1963 års berättelse — som ett alfabetiskt sakregister, utgivet i separat tryck i samband med 1965 års berättelse. Ett sakregister för åren 1961—1966 finns intaget som bilaga till 1966 års ämbetsberättelse.

Förevarande register avser 10-årsperioden 1967—1976 och anknyter i fråga om uppställningen till sakregistren i 1969 års och följande ämbetsberättelser. Registret fogas som bilaga till den vid riksmötet 1975/76 avgivna ämbetsberättelsen och kommer även att tryckas separat.

Abort, framställning om ändring i abortlagen, 75/76: 244.

Ackord, se Indrivning.

Adoption, se Barnavård.

Aktbildning, 72: 294.

Aktiebolag, fråga om talan kan föras mot aktiebolag, som jämlikt 170 § 1. st. aktiebolagslagen är att anse som upplöst. 68: 153: — se även Delgivning.

Alcotestprov, se Förundersökning.

Alkoholmissbrukare, fråga om alkoholmissbruk inom flottan, 75: 148; — se även Disciplinmål, Nykterhetsvård.

Allemansrätt, sjöfartsverkets befogenhet att dirigera allmänheten till viss plats under utnyttjande av allemansrätten, 71: 601.

Allmän försäkring, krav på förstadagsintyg vid sjukanmälan, 70: 276; — fråga om sjukpenning, då anmälan om sjukdomsfallet gjorts först efter sjukperiodens utgång, 72: 493; — kvittning mot tidigare oriktigt utbetald sjukpenning, 71: 554; — mot utbildningsbidrag, 73: 547; — se även Illojal maktanvändning, Motivering av beslut.

Allmän plats, frågor rörande planeringen av och dispositionsrätten till det s. k. innerorget i Täby centrum, särskilt huruvida torget utgör allmän plats, 70: 38; — tillstånd till politiskt appellmöte, 75: 82; — tillståndsgivning för allmän sammankomst på kasernområde som tillika är allmän plats samt om upprätthållande av allmän ordning å sådant område m. m., 70: 43; — se även Penninginsamling.

Allmän sammankomst, fråga om upplösning av allmän sammankomst, 72: 42, 75: 82; — polischefs beslutanderätt får ej delegeras, 71: 94; — se även Allmän plats, Demonstrationer, Offentlig tillställning.

Allmänna handlingar

Fråga om handling är allmän eller ej: Fråga om handling, som under beredningen av ett regeringsärende för samråd överlämnats från ett departement till ett annat, är allmän handling, 67: 162; — fråga om anteckningar om kyrkliga förrättningar (»förrättningsbok») är allmän handling, 68: 496; — fråga om av en kommunalkamrer gjorda anteckningar om muntliga ansökningar om bostad var allmän handling och när de var att anse som upprättade i tryckfrihetsförordningens mening, 68: 497; — fråga om kommunägt bolags bokslutshandlingar, som inlämnats på kommunalkontor, är allmänna och offentliga, 68: 498; — fråga om köpekontrakt avseende kommuns försäljning av markområde är allmän handling, 68: 499; — fråga om kommunal bostadsförmedlings kartotek är offentlig allmän handling, 68: 500; — fråga om röntgenfilm utgör allmän och offentlig handling, 69: 313; — fråga om skriftligt samråd mellan sakkunniga vid professorstillsättning, 69: 313; — fråga om promemoria med riktlinjer för medaljtilldelning har karaktär av allmän handling, 70: 310; — fritidsutrednings karaktär av inkommen eller upprättad handling, 70: 312; — förundersökningsprotokoll som ej fått slutlig form, 71: 88; — tidpunkt då kommunalt budgetförslag blir allmän

handling, 71: 365; — fråga när fastighetstaxeringsavi blir allmän handling, 71: 374; — fråga om gymnasieinspektörs rapport till SÖ var internt arbetsmaterial, 72: 298; — fråga om yttrande i ärende till kommunalnämnd blir offentlig handling, innan ärendet slutbehandlats, 72: 315; — fråga om handlingar var förvarade hos kommunal myndighet, 73: 324; — till myndighet under hand överlämnat korrektur till statsverkspropositionen ej allmän handling, 73: 325; — utkast och förslag som utväxlas under hand mellan myndigheter behöver därigenom ej bli allmänna handlingar, 73: 326; — fråga om av socialdirektör avgivet tjänsteutlåtande blir allmän handling innan det aktuella ärendet slutbehandlats i socialnämnden, 73: 328; — tidpunkten då röntgenfilm blir allmän handling, 73: 332; — kronofogdes indrivningskort allmän handling, 73: 334; — fråga om registerkort vid försvarets personalvårdsexpeditioner är allmän handling, 73: 339; — fråga om mellan myndigheter under hand kommunicerad PM var intern eller bort såsom allmän handling diarieföras, 74: 412; — biskops brev till kyrkoherde bedömt som allmän handling oaktat det betecknats som personligt och konfidentiellt, 75: 332.

Fråga om utlämnande av allmän handling: Utbekommande av sjukjournal, 67: 295, 298, 70: 315; — landstingsdirektör vägrat tidningsmän att ta del av förvaltningsutskottets diarium, 67: 302; — fordran på skyndsamt behandling av begäran om utlämnande av allmän handling, 67: 316; — ordningen för tillhandahållande av handlingar i myndighets arkiv, 69: 314; — utlämnande av bostadsförmedlings handlingar för mikrofotografering, 69: 315; — möjligheten att få avskrift av kommunal myndighets handlingar eller att själv göra avskrift därav, 69: 316; — ersättning får uttas av kommunal myndighet, som tillhandahåller avskrift av allmän handling, 69: 316; — tillhandahållande av allmän offentlig handling genom avgiftsbelagd avskrift, 70: 309; — utlåning av handlingar från myndighets arkiv, 71: 86; — utlämnande av handling som endast till en del var hemlig, 71: 333; — fråga om den som begär utlämnande av allmän handling kan åläggas styrka att han är svensk medborgare, 71: 348; — fråga om utlämnande av tjänsteansökningshandlingar för vilka sökanden begärt konfidentiell behandling kan förhindras genom handlingarnas återställande till sökanden, 71: 348; — frågor i samband med pastors avslag å begäran att för avskrivande på stället få ta del av samtliga personavier rörande personer födda visst år, 72: 306; — fråga om i fall, då sjukhusjournal anses ej kunna utlämnas till patient, dennes advokat bör få del av journalen, 72: 312; — myndighets service i samband med formerna för tillhandahållande av allmän handling för läsning på stället, 73: 334; — formerna för tillhandahållande av allmän handling för läsning på stället, 73: 335; — handläggningen hos sjukhusdirektion av ärende angående utlämnande av sjukjournal, 73: 343; — bedömningsgrunder m. m. vid prövning av utskrivna patients begäran genom ombud att få ta del av sjukjournal, 73: 345; — allmänhetens rätt att ta del av »dagens post» hos en myndighet, 75: 313.

Fråga om sekretess för allmän handling: Fråga om person, som av länspolischef förvägrats godkännande såsom vaktman kunde vägras rätt att ta del av den utredning — bl. a. promemoria från säkerhetspolisen — på vilken beslutet grundats, 67: 91; —

oriktigt hemlighållande av handlingar i personalärende under hänvisning till 14 § SekrL, 67: 521; — oriktigt hemlighållande av skolas inskrivningsmatrikel under hänvisning till 14 § SekrL, 67: 523; — vägrad utlämning av handlingar i efter återkallelse avskrivet omhändertagandeärende enligt barnavårdslagen, 67: 523; — tillämpning av 14 § andra stycket och 39 § SekrL i nykterhetsvårdsärende, 67: 533; — fråga om socialhjälp är att hänföra till sådan vård som avses i 14 § andra stycket SekrL, 68: 293; — fråga om 14 § fjärde stycket SekrL innefattat hinder för utlämning av andra i socialregisterakt ingående handlingar än sammanställningar av uppgifter som avses i 2 och 3 §§ socialregisterlagen, 68: 293; — fråga om sekretess beträffande läkarintyg som ingår i bostadsförmedlingsärende, 68: 500; — fråga om hemlighållande av personundersökning i brottmål, 68: 503; — inta gens å fångvårdsanstalt rätt att ta del av behandlingsjournal (partsotfentlighet), 68: 503; — fråga huruvida i 50 § militära rättsvårdskungörelsen avsedd tillrättavisningsförteckning utgör hemlig handling, 69: 117; — fråga om beslut att uppdraga åt enskilt företag att utföra visst projekteringsarbete kan hemlighållas med stöd av 34 § SekrL, 69: 381; — tillämpning av vissa sekretessbestämmelser inom krigsmakten, 70: 121; — fråga om hemlighållande av handlingar hos försvarets sjukvårdsstyrelse jämlikt 14 § SekrL, 70: 136; — offentlighet och sekretess i ärenden om disciplinära åtgärder mot skolelever, 70:313; — fråga om allmän handling angått någon myndighetens rättsvist, 67: 316, 522, 68: 501, 70: 318; — utbekommande av hotellbolags bokslutsrapport som inkommit till kommunalnämnd, 70: 319; — sekretesskydd för anmälare i barnavårdsärende, 71: 354, 72: 227; — tjänsteansökningshandlingar för vilka sökanden begärt konfidentiell behandling, 71: 348; — sekretesskydd i ärenden om vapenfri tjänst, 71: 356; — sekretesskydd hos pris- och kartellnämnden, 71: 359; — sekretess i ärenden om återkallelse av vapenlicens (promemoria om licensinnehavarens psykiska tillstånd), 71: 361; — fråga om tillämpning av 17 § SekrL på fastighetstaxeringsavi och på underrättelse om avvikelser från självdeklaration, 71: 374; — nykterhetsnämnds yttrande i körkortsärende, 72: 314; — åtal mot domprost för vägran att utlämna vissa uppgifter ur kyrkoböcker, 73: 307; — hemlighållande av anställningsavtal, 73: 319; — värnpliktigs rätt att ta del av vid inskrivningsförrättning upprättade handlingar rörande honom, 73: 336; — moders rätt att ta del av handlingar rörande barn som ej står under hennes vårdnad, 73: 340; — registrering av narkotikamissbrukare, 74: 280; — sekretessbeläggning av bl. a. uppfinnarsärenden hos STU, 74: 393.

Övriga frågor som berör offentlighet och sekretess för allmänna handlingar m. m.: »Interkolligial utlåning» av sjukjournal utom tjänsten, 67: 298; — yttrande över offentlighetskommitténs betänkande »Offentlighet och sekretess», 68: 140; — yttrande över offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs betänkande »Lag om allmänna handlingar», 75/76: 516; — disciplinär åtgärd mot polisman för försumlighet vid handhavandet av hemliga handlingar, 69: 59; — hos statlig myndighet diarieförd handling må ej utbytas mot annat ändrat exemplar, 70: 146; — intagens rätt att ta del av fångvårdsanstalts portionsstat, 70: 187; — åtal mot kommunalnämndsordförande, kommunalkamrerare och

kommunalassistent för lämnande av oriktiga och vilseledande uppgifter om allmän handling, 70: 285; — utnyttjande av myndigheters dataanläggningar, 70: 308; — fråga om polis- och kronofogdemyndighet äger utnyttja sjukvårdsinrättnings patientregister för delgivning, 72: 302; — information till tidningar om landstingsval, 72: 319; — användning av handbrev i befordringsärendet, 73: 128, — pensionär bör ej anmodas förete kopia av sin självdeklaration, 73: 266; — yttrande över offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs betänkande »Data och integritet», 73: 588; — frivårdens handhavande av läkarhandlingar som tillhör den dömdes personakt, 74: 233; — vården om hemlig handling hos social centralnämnd, 74: 315; — myndighets utlämnande av sekretesskyddad handling till annan myndighet, 74: 421; — distribution av disciplinärehandlingar till kommuns skolor, 75/76: 436; — blankettsamtycke till utlämnande av sjukjournal, 75: 327; — elevs rätt att få del av skolhälsovårdens hälsokort/journal beträffande honom, 75/76: 330; — skyddet av personuppgifter i värnpliktsverkets register, 75/76: 326; — personundersökares rätt att få del av handling hos värnpliktsverket, 75/76: 333.

Se även Diarieföring, Fullföljd av talan, Personlig integritet. Service. Tryckfrihet, Tystnadsplikt. Jfr Inskrivning av värnpliktiga.

Anbällande, fråga om misstänkt, som anhållits i sin frånvaro samt gripits på annan ort än den där förundersökningen pågår, bör inställas inför anhållningsmyndigheten, 68: 169.

Anhållen, övervakning med TV och anläggning för avlyssning, 75: 21; — se även Häktad, Häktning.

Anmälnings skyldighet, ang. brott, 75: 273.

Anstånd, se Beslag, Värnpliktstjänstgöring.

Arbetsformer, se Handläggning.

Arbetsgivaravgift, se Indrivning.

Arbetsgivarventil i kollektivavtal, se Myndighetsutövning mot enskild.

Arbetskonflikt, framställning angående behovet av översyn av förhandlingsordningen i anledning av erfarenheter från 1966 års lärarkonflikt, fråga om tjänstemans neutralitetsrätt, chefsdomares tjänstgöring som inskrivningsdomare, skyddsarbete i skola och skolplikt, 68: 379; — lovligheten av s. k. paragraflötsning, 71: 473; — skyddet för strejkrätten och för tjänstemans neutralitetsrätt 71: 480, 72: 411; — vissa ärenden föranledda av tjänstemannakonflikten våren 1971, 73: 399; — yttrande över förhandlingsutredningens PM med synpunkter på frågan om en översyn av gällande regler om neutralitet och skyddsarbete vid arbetskonflikt inom det offentliga tjänstemannaområdet m. m., 74: 629.

Arbetsmarknaden, räckvidden av arbetsmarknadsstyrelsens behörighet att meddela tillämpningsföreskrifter till arbetsmarknadskungörelsen, 72: 486; — åtal mot tjänstemän vid länsarbetsnämnd för att de bestyrkt uppgifter i närvarorapporter avseende arbetsmarknadsutbildning utan att kontrollera dem; tillika fråga om arbetsmarknadsstyrel-

sens handläggning av disciplinärende i saken. 75/76: 475; — se även Handläggning.

Arbetsordning, se Företagsnämnd.

Arbetsrätt, yttranden över betänkande angående justitieråds, regeringsråds och justitiekanslerns arbetsrättsliga ställning, 69: 472; — yttrande över arbetsrättskommitténs betänkande »Demokrati på arbetsplatsen», 75/76: 508.

Arbetsvård, före beslut om arbetsvårdsåtgärder skall tjänsteman få yttra sig, 69: 408.

Arkiv, frågor angående den kommunala arkivvården, 69: 384.

Arrende, drätselkammars förfarande i samband med överlåtelse av arrenderätt till stad tillhörig mark oförenligt med stadens civilrättsliga förpliktelser. 67: 373.

Arrest, verkställighet av arreststraff ur rättssäkerhetssynpunkt, 69: 181; — ej avtjänat arreststraff förfaller vid påbörjande av behandling enligt 28: 3 BrB, 71: 175; — straffarrestants rätt till bädd under dagen. 70: 145; — utevistelse för anhållen förvarad i polisarrest, 74: 67.

Avbetalningsköp, fråga hur utmätningssmannen skall förfara när vid handräckning enligt lagen om avbetalningsköp sökanden inte infunnit sig för att taga godset om hand, 73: 378; — uppskjutande av återtagning av avbetalningsgods på grund av sökandens konkurs, 73: 378; — får godset återtagas när köparen, sedan säljaren begärt återtagande, betalar resterande köpeskilling men ej kostnaderna å handräckningsärendet, 75: 338.

Avhysning, se Vräkning.

Avkunnande, se Dom.

Avskrift, extra originalexemplar av handling i stället för avskrift, 75: 124.

Avskrivningsbeslut, fråga huruvida tingsrätt vid avskrivning av återvinningsmål bort förordna att meddelat lagsökningsutslag skulle stå fast, 75: 37; — beslut innefattande ställningstagande i sakfrågan har formulerats som ett avskrivningsbeslut, 75: 305; — se även Utmätningssed, Aklagare.

Avvisande av talan, se Fullmakt, Huvudförhandling.

Avvisning, kritik mot utlänningskommissionens och polisens handläggning av avvisningsärende, 70: 454.

Bandinspelning, fråga om privat bandinspelning vid huvudförhandling, 68: 165, 69: 39; — vid personutredning i vapenfriärende, 72: 129; — fråga om skyldighet för domstol att tillhandahålla bandupptaget vittnesmål, 74: 121; — av telefonsamtal. 75/76: 333.

Bankrån, se Polismyndighet.

Barnavård

Vårdnaden om barn: Fråga om barnavårdsnämnds skyldighet att kommunicera utredning i vårdnadsmål före avgivande av yttrande, 69: 231, 70: 235, 73: 236; — dröjsmål med vårdnadsutredningar, 69: 242, 72: 226; — barnavårdsmans lämplighet som vårdnadsutredare, 71: 257; — fråga om barnavårdsnämnd vid vårdnadsutredning äger förordna om barnpsykiatrisk undersökning av barnet, 72: 198; — spörsmål om hur vårdnadsutredning bör bedrivas, 72: 202; — yttrande från flera barnavårdsnämnder i vårdnadsfråga, 73: 237; — biologisk förälders företrädesrätt till vårdnaden om barn, 75/76: 212.

Omhändertagande för samhällsvård och därmed sammanhängande frågor: Vårdnadshavare bör i samband med anmodan att samtycka till omhändertagandebeslut upplysas om beslutets innebörd och följder, 67: 247; — ej verkställda omhändertagandebeslut, 67: 526; — kritik mot barnavårdsmyndigheter för underlåtenhet att 1) låta läkarundersöka modern 2) anlita tolk och klargöra innebörden av bl. a. omhändertagandebeslut 3) samråda med modern om barnets placering; tillika kritik av sättet för hämtningen av barnet, 68: 279; — fråga om delgivning och underställning av omhändertagandebeslut, 68: 512; — tidsgräns för omhändertagande för utredning, 68: 514; — polishandräckning för verkställande av beslut om omhändertagande och förflyttning av omhändertagen, 68: 514; — förhållandet mellan omhändertagande enligt BvL och häktning i brottmål, 68: 516; — för samhällsvård omhändertaget barn bör ej längre tid vistas i föräldrahemmet, 69: 242, 71: 240; — fråga om tillräckliga skäl förelegat för omhändertagande av barn för samhällsvård och om hämtning av för samhällsvård omhändertaget barn, 70: 207, 217; — barnavårdsnämnds ansvar i fråga om kontroll av den miljö i vilken för samhällsvård omhändertaget barn vistas under permission och bristande samordning mellan barnavårdsnämndens olika avdelningar i permissionsfrågan, 70: 223; — häktning av lagöverträdare under 18 år, 71: 227; — förhållandet mellan omhändertagande för samhällsvård enligt 31 § BvL och övervakning enligt 26 § BvL samt mellan sådan övervakning och omhändertagande för utredning, 71: 243; — delgivning av läkarintyg med part i samhällsvårdsärende, 71: 252; — barnavårdsnämnds skyldighet att utöva tillsyn över barn som omhändertagits för samhällsvård enligt 31 § BvL, 72: 221; — frågor om åtgärder enligt 26 § BvL samt om påföljd enligt BrB beträffande den som omhändertagits enligt 31 § BvL, 72: 222; — villkorligt upphörande av samhällsvård, 72: 225; — framställning om upphörande av frivillig samhällsvård skall prövas utan dröjsmål, 73: 235; — länsrätts prövning i underställt samhällsvårdsärende, 73: 240; — åtal mot socialchef för underlåtenhet att ingripa vid misstänkt barnmisshandel, 74: 239; — barnavårdsnämnds skyldighet att ingripa till barns skydd, 75: 248; — föräldrars vårdnadsansvar, barns självbestämmanderätt och barnavårdsnämnds skyldigheter, 75/76: 218.

Överflyttning av barn: Verkställighet av dom om vårdnad, 68: 181; — tillämpningen av bestämmelserna i 21 kap. 6 och 7 §§ FB om överflyttning av barn, 72: 216; — verkställighet av beslut om

hämtning, 74: 268; — framställning om ändring av bestämmelserna i 21 kap. FB om överflyttning av barn, 75: 215; — åtal mot socialsekreterare för obehörigt utlämnande av barn, 75: 231.

Faderskap till barn u. ä.: Barnavårdsmans efterforskande av faderskap, 69: 233, 72: 228; — fråga om förfarande vid fastställande av faderskap, 73: 207; — omyndigs faderskapserkännande och ingående av avtal om underhållsbidrag, 74: 278.

Fosterbarn: I fråga om minderåriga omhändertagna som placerats i enskilt jordbrukarhem har framkommit brister beträffande tillsynen över deras arbetsförhållanden och rätt till ersättning, 67: 253; — fordran på allsidig utredning i samband med fosterhemsplacering, 67: 530; — framställning om översyn av barnavårdslagens bestämmelser om fosterbarnsvård m. m., 68: 457; — framställning om ändring av barnavårdslagen så att barnavårdsnämnds förhandsgranskning av ifrågasatt fosterhem kan överprövas, 69: 226.

Övrigt: Utdragen handläggning av länsstyrelse av handräckning och besvär över flyttningsförbud, 67: 274; — omhändertagande av barn för utredning då behov av omedelbar omplacering ej föreligger, 67: 525, 71: 237; — tillämpningen av 37 § BvL, 67: 527, 72: 225; — framställning om ändring av bestämmelserna i BvL om juristmedverkan i vissa barnavårdsmål, 68: 443; — delgivning m. m. beträffande beslut om övervakning enligt 26 § BvL, 68: 514; — fråga om barnavårdsnämnd bör verka för eftergift av återkrav å bidragsförskott, 69: 240; — fråga om varning och andra åtgärder enligt 26 § BvL, 69: 241; — framställning om ersättning av allmänna medel för att täcka förlust för barn till följd av barnavårdsmans underlåtenhet att bevaka barnets rätt till barnpension, 70: 203; — brister i barnavårdsmannaorganisationen i Stockholm, 70: 219; — barnavårdsnämnds och barnavårdsmans skyldigheter att vidta åtgärder till förebyggande av misshandel av barn och att göra polisanmälan om misshandel, 70: 228, 72: 190; — barnavårdsmännens stora arbetsbörda, 70: 233; — dröjsmål med besvarande av remisser från åklagare angående ifrågasatt åtalsunderlåtelse, 71: 247; — barnavårdsnämnds skyldighet att ingripa vid misstänkt fall av otukt med minderåriga, 71: 249; — hänsyn till umgängesberättigads önskemål vid placering av barn i feriehjem, 71: 254; — fråga om övervakare ägt och bort lämna övervakads arbetsgivare upplysningar om övervakads personliga förhållanden, 72: 193; — ansvarsfördelningen mellan barnavårdsnämnderna i hem- och vistelsekommunerna vid ingripanden enligt BvL, 72: 207; — barnavårdsnämnds ansvar för kommunen tillhörig egendom, 72: 226; — fördelning av daghemsplatser åt studenter med barn, 72: 227; — ungdomsproblemen i Stockholm och den framtida inriktningen av barn- och ungdomsvården, 73: 202; — barnavårdsmans ansvar, 73: 211; — barnavårdsmans medverkan till förverkligande av domstols beslut om umgängesrätt, 73: 223; — barnavårdsman får ej betinga sig ersättning av enskild för fullgörande av sitt uppdrag, 73: 224; — nämndledamots skyldigheter i diskretionshänseende, 73: 225; — fråga om i vilken utsträckning barnavårdsnämnd bör lämna upplysningar till inskrivningsmyndighet, 73: 228; — fråga om läkares skyldighet att tillhandagå barnavårdsnämnd med undersökning och utlåtande, 73: 235; — fråga om kvittning i underhållsbidrag, 73: 243; — registrering av

narkotikamissbrukare, 74: 280; — beslutsdelegation hos social centralnämnd, 74: 317; — verkan av tysk domstols vårdnadsbeslut på fråga om svenskt pass för barnet och svensk faders faktiska vårdnad om barnet, 75: 231; — vederhäftighet och grannligheten vid utformning av socialutredning, 75: 243; — jämkning av domfäst underhållsbidrag till barn, 75: 252; — framställning om ändring av 14 § barnavårdslagen, 75/76: 208.

Se även Domstolsärende, Ersättning, Ungdomsvårdsskola, Åtal.

Barnbidrag, fråga om överlåtande av barnbidrag som villkor för socialhjälp, 67: 280.

Bebyggelse, underlåtenhet av länsstyrelse att ingripa mot olämplig bebyggelse, 72: 431; — bebyggelseplaneringen i Stockholms skärgård jämte tolkning av tätbebyggelsebegreppet, 73: 429; — ersättning för mistad glesbebyggelserätt samt hävande av strandskyddsförordnande, 73: 440.

Befordran, yttrande över betänkandet »Befordringsförfarandet inom krigsmakten», 75: 506.

Behandlingslagen, se Kriminalvård.

Beredskapsstyrka, nyttjad som handräckning vid officerskårs uppvakning av regementschef, 71: 169.

Besiktning, statlig myndighet har åsidosatt regeln att besiktning av utfört arbete bör företagas i båda parternas närvaro, 73: 537.

Beslag, fråga om underlåtande av beslag, då föremålet är omhändertaget med stöd av lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl., 67: 131; — hävande av, 72: 72, 73: 111; — framställning angående tillämpningen av 27 kap. 1 § RB för beslag till säkerställande av förverkande som ej grundas på brott, 74: 27; — anstånd med åtal väckande efter beslag, 75/76: 128; — omhändertagande och återställande till ägaren av uthyrt fordon, 74: 76; — utlämnande av beslagtogs gods, 74: 79, 123; — se även IB, Kriminalvård, Rusedrycker.

Besvär, se Fullföljd av talan, Handläggning, Teknisk utveckling, Utredning.

Betalningsföreläggande, prövning av sökandens uppgifter i ansökan om betalningsföreläggande, 70: 64; — kvarhållande av fullmakt i mål om betalningsföreläggande, 70: 64; — fråga om bestridande i mål om betalningsföreläggande inkommet inom förelagd tid, 75: 121; — fråga om i mål om betalningsföreläggande grund behöver anges för ränteyrkande, 67: 141; — gäldenärs rätt till ersättning för rättegångskostnader i mål om betalningsföreläggande, 74: 122; — motivering av yrkande om inkassokostnad, 73: 108; — se även Domstols behörighet.

Betyg, fråga om skyldighet att utfärda tjänstgöringsbetyg för person som slutat anställning åtta år tidigare, 67: 357; — regementschefs bestämmande av betyg för plutonchefsskoleelev och stamvitsord för officer, 70: 121; — tjänstgöringsbetyg för reservofficer, 70: 143; — beak-

tande av vitsord från specialtjänst, 71: 176; — fråga om utredning före vitsordssättning samt delgivning av vitsord, 73: 128; — betygsättning på licentiatavhandling, 71: 536; — yttrande över betänkandet »Tjänstgöringsbetyg», 71: 616; — fråga om innehållet i tjänstgöringsbetyg, 70: 372; — fråga om viss uppgift bort intagas i tjänstgöringsbetyg, 67: 359; — användning av visst formulär till tjänstgöringsbetyg för lärare; tillika fråga om jäv för betygsutfärdaren, 74: 542.

Bevisning, bevisbedömningen vid vittnesvägran av tilltalads nära anhörig, 69: 30; — felaktig skiss i trafikmål, 73: 30; — se även Huvudförhandling, Processledning.

Bingo, se Lotteri.

Bisyssla, underlåtenhet av verkschef att söka Kungl. Maj:ts tillstånd till extrauppdrag; tillika fråga om lämpligheten av att högre befattningshavare inom medicinalstyrelsen innehar uppdrag hos försäkringsbolag och av att domare m. fl. tjänstemän är ledamöter av försäkringsbolags skaderegleringsnämnder, 67: 164; — domares uppdrag som ordförande i försäkringsbolags skadenämnd, 75: 129; — fråga om polisman som bisyssla ägt bedriva fastighetsmäkleri, 73: 423; — stadsombudsmans bisysslor, 74: 551; — kommunaltjänstemans bisyssla, 75/76: 436; — yttrande över bisyssleutredningens betänkande »Offentliga tjänstemäns bisysslor», 70: 479. — information om bisysslor, 72: 427, 74: 552.

Borgen, aktiebolags ställande av säkerhet för återställningsåtgärder i täktärende i form av borgen av ende aktieägaren, 73: 560.

Bostadsanskaffning, kommunal myndighets ansvar för bostadsanskaffning åt person som frigivits från kriminalvårdsanstalt, 75/76: 395.

Bostadsförmedling, fråga om villaägare, som sålt sin fastighet utan att tillförsäkra kommunen anvisningsrätt till någon av köparen anskaffad byteslägenhet, kan vägras bostad genom bostadsförmedlingens försorg, 69: 376; — företrädesrätt vid uthyrning av bostad inom Bodens garnison, 74: 175; — tillämpning hos kommunal bostadsförmedling av spärr mot inflyttning av socialt icke önskvärda personer, 75/76: 388; — se även Bostadsanskaffning.

Bostadstillägg, felaktig nedsättning av bostadstillägg i bank, 75: 487; — se även Förvaltning, Förvaltningslagen.

Bosättning, framställning om revision av bestämmelserna om bosättning i riket såsom villkor för samhällsförmåner i syfte att åstadkomma avvägning mellan skattskyldighet under utlandstjänstgöring och rätt till samhällsförmåner under utlandsvistelse, 67: 422.

Boupptckning, inregistrering av, 70: 65, 71: 85; — inhämtande av kompletterande upplysningar vid skattläggning av, 75/76: 121.

Boutredningsman, entledigande av, 73: 104.

Brev, olovligt öppnande av brev (intrång i förvar), 69: 322; — framställning om lagändring till möjliggörande av brevcensur vid rättspsykiatrisk undersökning, 75/76: 241.

Brofjorden-ärendet, fråga om remissyttrande från sjöfartsverket mot-svarade de krav som kan ställas på ett sakkunnigutlåtande, 72: 474.

Brottmål, former för inhämtande av yttrande som avses i 31 kap. 1 § BrB, 72: 71; — inhämtande av upplysningar ang. verkställigheten av tidigare ådömd påföljd, 75: 112; — fråga om påföljd enligt BrB be-träffande den som omhändertagits enligt 31 § BvL, 72: 222; — expe-ditionstider i tingsrätt, 74: 120; — se även Huvudförhandling, Lag-rum, Personundersökning, Sammanträffande av brott.

Bulvanförhållande, fråga om åklagare och domstol i samband med talan om upplösning av bulvanförhållande förfarit felaktigt genom att un-derlåta att utreda giltigheten av fång till fastighet av annan person än bulvanen, 68: 53.

Byggnadsdispens, handläggning av dispensärende rörande sommarstuge-bygge i samband med byggnadsförbud, 67: 549; — fråga om skyldig-het för byggnadsnämnd att höra granne i dispensärende, 70: 411; — byggnadsnämnds överskridande av dispensbefogenhet, 71: 496, 514; — länsstyrelses tillsyn över byggnadsnämnd, 71: 524, 528, 530; — risk för misstanke om favorisering vid länsstyrelses handläggning av ärende om tillstånd till nybyggnad inom strandskyddsområde, 71: 518; — se även Byggnadslov, Kommunikering, Service.

Byggnadsförbud, framställning om skydd för fastighetsägare mot lång-variga provisoriska byggnadsförbud, 67: 463; — långvariga byggnads-förbud, 75: 460; — se även Byggnadslov.

Byggnadslov, påbörjande av byggnadsarbete innan beslut om byggnads-lov vunnit laga kraft, 67: 325; — tidsbegränsning av byggnadslov, 67: 327; — fråga om byggnadslov för schaktning kan tidsbegränsas, 75/76: 446; — byggnadsnämnds skyldighet att lämna allmänheten råd och upplysningar, 67: 547; — den rådgivande funktionen innefattar ej rätt att meddela muntliga förhandsbesked, 67: 548; — byggnads-nämndsordförandes befogenheter, 67: 548; — byggnadsnämnds sak-prövningskompetens; konkurrenssynpunkt ovidkommande (byggnads-lov för kiosk), 67: 549; — oriktigt infordrande av byggnadslovshand-lingar för jordbruksekonomibyggnad; byggnadsförbud och vitesföre-läggande, 68: 521; — felaktig handläggning av byggnadslovsärende, 68: 525; — olämplig behandling av byggnadsärende, 75/76: 442; — fråga om byggnadsnämnd äger meddela byggnadslov för nybygg-nad oaktat länsstyrelses dispensbeslut icke vunnit laga kraft, 69: 425, 72: 428; — skyldighet för byggnadsnämnd att höra granne vid meddelande av byggnadslov för garage invid tomtgräns, 69: 425; — fråga om byggnadslov i visst fall bort göras beroende av särskilt tillstånd från hyresnämnds sida, 70: 410; — utlåtande från yrkes-inspektionen i vissa byggnadslovsärenden, 75/76: 448; — återförvis-ning eller meddelande av byggnadslov hos länsstyrelse i besvärsmål, 71: 530; — rätt att vägra byggnadslov på grund av utformningen av tak på fritidshus, 72: 428; — fråga om anvisningar till byggnads-stadgan (BABS 67) är bindande för byggnadsnämnd, 72: 428; — önsk-värddheten av samtidig granskning av byggnadsritningar från bygg-nadsteknisk och bostadsteknisk synpunkt, 72: 430; — avstängning i byggnadslovsärende av ansvarig arbetsledare för byggnadsföretag, 72: 434; — mot försumlig arbetsledare får ej tillgripas varning, 75: 450;

— förutsättningarna för vägran att godkänna ansvarig arbetsledare och förfarandet i sådant fall, 75: 450; — rätt att lämna tillfälligt byggnadslov i stället för dispens, 72: 429; — fråga om byggnadsnämnd får bordlägga ansökan om byggnadslov till dess ärende om byggnadsförbud avgjorts; vidare fråga om länsstyrelse i besvärsmål rörande byggnadslov får ta initiativ till införande av byggnadsförbud och i avbidan på förbudet låta anstå med besvärspövningen, 75/76: 438; — fråga om byggnadslov för swimmingpool, 75/76: 446; — se även Dröjsmål, Fullföljd av talan, Återförvisning. Jfr Motivering av beslut.

Byggnadsplan, tillvägagångssättet vid upprättande av byggnadsplan, 67: 550; — skyldighet för planförfattare att samråda med fastighetsägare, som är berörd av förslag till byggnadsplan, 72: 433; — kommuns möjligheter att genomföra byggnadsplan; tillika vilseledande uppgifter i cirkulärskrivelse till stugägare, 75: 447.

Böter, fråga om penningböter är att anse som lindrigare straff än dagsböter (5 § 2. st. BrP), 68: 167; — oriktig förvandling av bötesstraff å 50 kronor, 69: 46; — uppskov i bötesförvandlingsmål, 73: 109; — anstånd med förvandling av bötesstraff, 74: 434; — underrättelse till utmättningsman i bötesförvandlingsmål, 73: 110; — flera penningböters omräkning i dagsböter, 71: 75; — upprepade uppskov i bötesförvandlingsmål, 69: 46; — se även Socialhjälp, Verkställighet.

Camping, se Hälsovård.

Censur, statens biografbyrås bedömning av filmer, 69: 456; — se även Häktad, Häktning, Kriminalvård, Psykiatrisk vård.

Civil verksamhet, fråga om militära chefer ägt tillåta helikoptertransporter för tillgodoseende av civila intressen, 69: 157; — värnpliktiga kan beordras som ledningspersonal då civila flygplan anlitar militära flygplatser, 69: 183; — frågor om beordrande av personal ur krigsmakten att medverka vid högertrafikomläggningen, 69: 183; — åtal mot officerare för obehörigt lån av verkstadstält m. m., 70: 94, 72: 87; — se även Tävlingar.

Databehandling, rättssäkerhetssynpunkter på handläggningsrutiner vid beredning genom automatisk databehandling av vissa ansökningsärenden, 68: 225.

Delegation, av beslutanderätt, 72: 289, 74: 317; — åtal mot byråchef för underlåtenhet att i tid anmäla till honom delegerat ärende av större vikt för verksledningen, 75: 285; — se även Styrelseärende.

Delgivning, rättens delgivning av treskodom utan parts begäran, 67: 137; — av misstanke om brott, 75: 67; — av beslut under rättegång, 74: 119; — med i fångvårdsanstalt intagen, 67: 111, 70: 188; — delgivning av betalningsföreläggande med aktiebolag, 68: 156; — med i häkte intagen, 67: 132; — med å rättspsykiatrisk klinik vid kriminalvården intagen, 67: 136; — verkställighet av delgivning i offentlig lokal, 70: 72; — genom uniformerad polispersonal, 72: 77; — delgivning genom hotellportier, 71: 95; — kungörelsedelgivning, 70: 55; — formerna för efterforskning av persons adress i samband med delgivning, 70: 71; — underlåten skriftlig delgivning i socialhjälpärenden.

de, 67: 538; — delgivning av länsskatterätts beslut i enmansmål, 73: 391; — av beslut i tjänsteställningsärende, 74: 545; — framställning om översyn av reglerna ang. kungörande och delgivning av beslut som rör en större persongrupp, 75/76: 468; — jäv och dröjsmål i delgivningsärende, 67: 32; — se även Betyg, Dröjsmål, Förundersökning, Huvudförhandling, Hyresnämnd, Nöjdförklaring.

Demonstrationer, fråga om polisen för prövning av tillståndsansökan ägt begära att få del av plakat som skulle visas vid demonstration, 68: 337; — polisens åtgärder vid de s. k. båstadskravallerna, 69: 63; — vid demonstration mot utländsk ambassadör, 72: 35; — omhändertagande av demonstranter, 75: 92; — polisens användning av våld i samband med demonstrationer, 74: 47; — lämpligheten av att civilklädda polismän ingripit mot demonstrant, 74: 49; — fråga om banderoller och plakat varit lagstridiga, 69: 85; — polismyndighets åtgärder vid demonstration som sker utan laga tillstånd, 70: 67; — polisman har underlåtit upptaga anmälan om brottslig gärning mot demonstranter, 74: 53; — fråga om upplösning av allmän sammankomst, 72: 42, 75: 82.

Diarieföring, 67: 334, 69: 323, 324, 70: 146, 307, 354, 412, 71: 63, 77; — av hemliga handlingar, 67: 302, 71: 341, 73: 317, 507; — av under hand kommunicerad PM, 74: 412; — diarieförings betydelse för offentlighetsprincipen, 68: 374, 485, 75: 319; — se även Dokumentation. Jfr Allmänna handlingar.

Disciplinbot, fråga om lagligheten av att, enligt anteckning å beslut i disciplinmål, ålagd disciplinbots storlek rättats, 70: 92.

Disciplinmål, mål avgjort i disciplinär ordning trots oklarhet om de faktiska förhållandena, 70: 144; — disciplinärt förfarande beträffande gärning som är föremål för JO:s prövning, 71: 331; — oriktig disciplinär bestraffningsåtgärd vid fångvårdsanstalt, 68: 104; — framställning om översyn av reglerna om handläggning av disciplinärenden hos vetenskapsakademien, 68: 477; — lämpligheten av att använda disciplinstraff i form av löneavdrag mot tjänsteman med grava alkoholproblem, 75: 431; — myndighets åtalsanmälan av tjänsteman utan föregående disciplinförfarandeprovning, 75: 440; — besvärshänvisning och nöjdförklaring vid beslut om suspension, 71: 174; — se även Allmänna handlingar, Arbetsmarknaden, Disciplinbot, Ersättningsmål, Kommunicering, Militärförhör, Mäss, Polisman, Preskription, Tryckfrihet.

Disciplinär bestraffningsrätt, fråga om bestraffningsrätt vid militär utbildningsanstalt, 73: 122; — framställning ang. bestraffningsrätt vid försvarsområdesförband, 75: 140.

Diskriminering, i platsannonser, 70: 387, 71: 486, 74: 523, 75/76: 426.

Dispositionsplan, fråga om en s. k. dispositionsplan varit att jämställa med en generalplan, 75: 457.

Djurskydd, framställning angående behovet av skärpta bestämmelser mot djurplågeri, 68: 136; — transport av och förevisning av björnar, 73: 520.

Dokumentation, av underhandsupplysningar i tjänstetillsättningsärenden, tillika fråga om visst sekretesskydd, 67: 192; — av utredningsmaterialet i nykterhetsvårdsärenden, 67: 537; — allt relevant material i ett ärende skall dokumenteras, 69: 403; — av underhandsmedgivande, 71: 285; — bristande dokumentation av beslut, 74: 577, 75: 301; — av utredning i valärende, 75/76: 464; — diarieföring och dokumentation när länsstyrelse fått tillfälle yttra sig över ett betänkande men avstår från yttrande, 75/76: 298; — se även Protokoll, Taxering.

Dom, åtal för bristfällig redovisning av domskäl, 68: 17; — tilltalads rätt till frikännande dom, 72: 72; — avfattande av, 73: 105; — redovisning av undanrörd påföljd, 75/76: 105; — tillhandahållande av, 70: 61; — expeditionstider i tingsrätt, 74: 120; — avkunnande av dom vid särskilt utsatt sammanträde, 75: 116; — beslut om ersättning till rättegångsbiträde upptaget i huvudförhandlingsprotokoll men ej i domen, 67: 146; — avgörande beträffande förändring av påföljd felaktigt betecknat som dom i st. f. beslut, 68: 62; — se även Domförhet, Dröjsmål, Körkort.

Domare, se Bisyssla.

Domförhet, vid förordnande av förmyndare, 67: 68; — tingsnotarie som uppehållit häradshövdingämbete ej behörig avgöra mål om omyndighetsförklaring, 67: 148; — vid muntlig förhandling i tvistigt ärende om umgängesrätt, 75/76: 116; — beträffande tillstånd till dödande av inteckning utan inteckningshandlingens företeende, 70: 63; — i ärende om tillstånd till försäljning enl. samäganderättslagen, 75/76: 117; — vid beslut om ändrad tid för dom, 75: 115, 75/76: 114; — i mål ang. försättande i konkurs, 75: 117; — se även Hyresnämnd.

Domkapitel, se Folkbokföringen.

Domsagostadgan, framställning om vidgad behörighet för tingsnotariespirant, 70: 21; — se även Domförhet.

Domstols behörighet, krav på mantalsskrivningsbevis för utrönande av domstols behörighet, 67: 128, 70: 54; — laga domstol i mål om betalningsföreläggande, 75: 120.

Domstolsadministration, yttrande över domstolsverksutredningens betänkande »Ny domstolsadministration», 72: 506; — yttrande över domstolsstyrelseutredningens betänkande »Central, regional och lokal domstolsförvaltning m. m.», 75: 489; — yttrande över 1972 års domarutrednings betänkande »En öppnare domarbana», 75/76: 501.

Domstolsärende, inhämtande av yttrande från social centralnämnd i icke tvistigt vårdnadsärende, 75/76: 115; — förberedelse enl. ärendelagen, 75/76: 116; — se även Domförhet.

Dot, se Religionsutövning.

Dröjsmål, i delgivningsärende, 67: 32; — med förundersökning, 67: 126; — med vårdnadsutredningar, 69: 242; — med återbetalning av överskjutande preliminär skatt, 67: 544; — med anmälningar om deklara-tionsförsummelse till åklagare och med granskning av fall av misstanke om skattebrott, 67: 544; — med återbetalning av skatt i anled-

ning av beslut om nedsatt taxering, 69: 374; — av prövningsnämnd med insändande av besvärakter till kammarrätten, 70: 338; — av länsläkarorganisation med avgivande av remissyttrande, 74: 610; — med avgörande av ärende om tillstånd jämlikt 19 kap. 13 § ärvdabalken, 70: 64; — med avgörande av mål angående fastställande av grundhyror, 69: 415; — med vidarebefordran av avskedsansökan m. m., 70: 379; — med meddelande av domar, 68: 166, 71: 21; — med färdigställande och expediering av domar, 67: 15, 71: 21, 74: 120; — med hänskjutande av militärt mål till åklagaren, 75/76: 172; — med handläggning hos överexekutor av utsökningsmål, 67: 100; — av länsarkitekt med yttrande över byggnadsdispensansökning, 68: 523; — av byggnadsnämnd med handläggning av byggnadslovsärende, 68: 525; — med frigivning av häktad, 75: 30; — med meddelande av dom mot häktad, 71: 28; — med förordnande av offentlig försvarare, 75: 109; — med delgivning av dom med i fångvårdsanstalt intagen, 67: 111; — med delgivning av beslut om körkortåterkallelse, 71: 576; — med tillstånd jämlikt förordningen om brandfarliga oljor, 72: 431; — se även Barnavård, Hyresnämnd, JO, Konkurs, Kriminalvård, Nykterhetsvård, Pension, Uppbörd, Val. Jfr Indrivning.

Dödsbevis, olämplig praxis beträffande eldbegängelse, innan dödsbevis avlämnas, 71: 321.

Entledigande, fråga om hovrätt, som entledigat e. o. fiskal, handlat med tillräcklig omsorg genom att ej tidigare ha tagit definitiv ställning till hans anställningsförhållanden, 70: 372; — förutsättningar för entledigande av tjänsteman mot hans vilja under löpande pensioneringsperiod, 70: 379; — uppsägning av kommunal tjänsteman anställd för viss tid, 72: 389; anställd tills vidare med viss tids provtjänstgöring, 73: 417; — uppsägningstid m. m. för biträde vid skolmåltidsbespising; tillämpning av lagen om anställningsskydd för vissa arbetstagar, 74: 535; — uppsägning av lärare utan bärande skäl; skälen missvisande, 74: 548; — förmodat felaktigt lärarförordnande får ej återkallas eller läraren uppsägas, 75: 442; — felaktig handläggning av ärende om ålderspension och avsked, 72: 420; — av ärende om sjukpensionering och avsked, 72: 420; — former för uppsägning, 72: 425, 74: 550; — se även Förvaltning, Förvaltningslagen.

Ersättning, framställning om ersättning av allmänna medel 1) för lösören, som omhändertagits av polisen och genom olämplig förvaring förstörts, 67: 116; — 2) i anledning av mistade barnbidrag under utlandstjänstgöring, 67: 422; — 3) för skada som tillskyndats chaufför på grund av — efter misskrivning i läkarintyg — interimistisk återkallelse av körkort, 67: 508; — 4) till banbiträde, som avtjänat straff under beviljad semester och fridagar men sedermera, sedan ledigheten fastställts till tjänstledighet med C-avdrag, fått återbetala den å ledigheten belöpande lönen, 68: 473; — 5) till importör, som lidit skada genom fel från myndigheters sida, 69: 435; — 6) till viss retroaktiv förbättring av avlöningsförmånerna för befattningshavare vid militärområdesstab, 72: 82; — 7) för oriktigt frihetsberövande, 75: 40; — 8) i anledning av misstag vid indrivning hos borgensmän av arbetsgi-varavgift och skatt, 75: 345; — framställning om införande av bestämmelser om ersättning till part för inställelse vid förhör i nykter-

hets- och barnavårdsärenden, 67: 479; — ersättning av statsmedel vid ingripanden i hälsovårdens intresse, 73: 505; — ersättning till god man enligt föräldrabalken, 75: 125. Jfr Huvudförhandling.

Ersättningsmål, behörighet att ålägga den som ej står under militärt befäl ersättningskyldighet, 70: 145; — handläggning av trafikskador på militära fordon, 73: 126; — bevarande av avskrift av protokoll, 71: 176; — bevakande av ersättningsmål, 72: 98.

Exekutiv auktion, fråga i samband med exekutiv försäljning av utmätt bil om godtagande av inrop och om överexekutor bort efter besvär av gäldenären häva auktionen, 70: 321; — bostadsstyrelsens, länsbostadsnämnds och länsstyrelsens befattning med exekutiv auktion å fastighet, varvid bevakats statligt lån, 72: 324; — rätt att uppbära förfallna hyror sedan utmätt fastighet, som förvaltats av syssloman, blivit exekutivt försäld, 72: 346; — felaktigt förfarande av utmätningsman vid försäljning av utmätt fartyg, 74: 430; — exekutiv auktion i gäldenärens bostad, 75: 343; — vid exekutiv auktion å fastighet har antagits ett bud som understeg skyddsbeloppet utan att fastighetsägarens samtycke inhämtats, 75/76: 336; — handräckning för att komma i besittning av fastighet som sålts på exekutiv auktion, 75/76: 349.

Expedition, Expeditionslösen, fråga om medellös persons frihet från avgift enligt expeditionskungörelsen, 69: 47; — fråga om avgift för tilläggsstämming i återvinningsmål, 68: 165; — för diariebevis; tillika fråga om kontrollstyrelsens prövning av besvär beträffande expeditionsavgiften, 68: 487; — fråga om skyldighet att förete duplett-skattekvitto (kvittot förkommit) vid ansökan om restitution av automobilskatt, 68: 493; — anteckning av tidpunkt för beställning av expedition, 70: 66; — felaktiga expeditionsåtgärder vid domstol då värnpliktig förpliktas utgiva ersättning för hans hämtande till militärtjänstgöring, 70: 61; — ansvar för fullgörande av expeditionsgöromål vid domstol, 73: 110; — underrättelse från överrätt ang. förvisning, 75: 114; — se även Dom.

Explosiva varor, förvaring av explosiva varor i strid mot gällande föreskrifter, 69: 121.

Expropriation, kompetensöverskridande genom egenmäktigt besittningstagande av fastighet i samband med expropriation, 69: 385; — se även Huvudförhandling, Rättegångskostnad.

Faderskap, se Barnavård.

Familjebidrag, framställning angående ändrade föreskrifter rörande disposition av anslagsposten Särskild hjälpverksamhet till förmån för de värnpliktiga och deras familjer, 70: 91.

Fartyg, se Vrak.

Firma, patent- och registreringsverkets praxis vid firmagranskning, 73: 529; — fråga om patent- och registreringsverket förfarit felaktigt vid firmaregistrering i fall då domstol sedermera förbjudit användningen av firman, 73: 531.

Flyghaveri, framställning angående militära haveriutredningar och viss ändring i luftfartslagen, 70: 73.

Flygkapning, se Konstitutionell nödrätt.

Flygning, parkeringsförhållandena för det s. k. allmänflyget på Bromma flygplats, 73: 553; — se även Civil verksamhet.

Folkbokföringen, fråga om domkapitlens tillsyn över pastorsämbetenas befattning med folkbokföringen, 72: 451; — felaktig anteckning i personakt om faderskap och trolovning m. m., 73: 499.

Folk- och bostadsräkning, yttrande över statistiska centralbyråns förslag till folk- och bostadsräkning 1975, 75: 512.

Folkpension, rätt att uppbära vårdtagares folkpension, 67: 238.

Folkrätt, krigsdeltagare som i strid dödar fiende är enligt allmänna folkrättsliga regler i princip ej straffbar därför, 69: 82.

Fordon, omhändertagande av fordon vid trafikonykterhetsbrott m. m., 71: 89; — flyttning av fordon, 71: 580, 72: 394.

Forum, se Domstols behörighet.

Fotografering, se Polismyndighet.

Fri rättegång, om fri rättegång i brottmål och om skyldighet att kommunicera rättegångsbiträdes ersättningsyrkande, 70: 59; — socialförvaltnings befattning med uppgifter för erhållande av fri rättegång, 72: 245; — utbetalning av ersättning som tillerkänts biträde, 67: 138. Jfr Dom.

Frihetsberövande, oriktigt frihetsberövande på grund av bristande personkontroll, 75: 40; — se även Vårdhem.

Fritid, fråga om föreskrift av innebörd, att värnpliktig, som förts till sitt förband därför att han stört allmän ordning, skall beordras lägga sig på sitt kompani, är förenlig med gällande bestämmelser om värnpliktigs fritid, 69: 113; — sjukskriven värnpliktigs rätt till fritid, 73: 143.

Fullföljd av talan, besvärsmålsrätt i utskänkningsärende, 67: 386; — underlåten besvärshänvisning i socialhjälsärende, 67: 538; — oriktiga fullföljdshänvisningar beträffande klagan över exekutiv auktion, 70: 321; — fullföljdshänvisning i ärenden inom byggnadsväsendet, 74: 553; — utformningen av fullföljdshänvisningar till övervakningsnämnds beslut, 75: 213; — fråga om skrift i vapenärende bort behandlas som besvärskrift, 70: 466; — besvärsmålsrätt i fråga om beslut av lärarråd vid lärarhögskola, 71: 532; — besvär får anföras över länsstyrelses på formell grund meddelade avvisningsbeslut i vapenärende, 75: 484; över länsstyrelses på formell grund meddelade avvisningsbeslut i ärende om befrielse från eller nedsättning av skatteavdrag, 75: 485; — fråga om omprövning av beslut sedan besvär anförts, 72: 293, 75: 305, 351, 75/76: 291; — ordningen för sökande av ändring i beslut om avslag på framställning om utbekommande av allmän handling, 74: 417; — överprövningen i besvärsmål ang. s. k. frivillig socialhjälp, 74: 310; — se även Gåvoskatt.

Fullmakt, hovrätt har utan huvudförhandling avgjort mål efter slutföreläggande till offentlig försvarare som ej företett fullmakt, 74: 115; — avvisande av talan när fullmakt ej företetts, 74: 619; — fullmaktformuleringar i ansökningsblankett för utbildningsbidrag beträffande återbetalning av bidrag, 73: 543.

Fängelse, se Straffmätning.

Fängsel, se Kriminalvård.

Förberedelse, käromål har under förberedelse avvisats efter föreläggande om komplettering av stämningsansökningen, 69: 25; — avskrivning vid utevaro, 75: 37; — rökning under förberedelsesammanträde, 73: 113. Jfr Domstolsärende, Huvudförhandling.

Företagsnämnd, hörande av företagsnämnd före arbetsordnings antagande, 75: 310; — suppleant, som utan att ha trätt i ledamots ställe deltagit i av nämnden företagen resa, har ej ansetts berättigad uppbära oavkortad lön, resekostnadsersättning och traktamente, 69: 176.

Förflyttning, fråga om skyldighet för statstjänsteman att fullgöra kommunal tjänst, 69: 405.

Förhör, fråga om avbrytande av förhör på grund av mordmisstänkts sinnesförfattning, 75: 21; — avbrott i förhör för att den som höres skall få åtnjuta vila och inta måltid, 75: 21; — kvarhållande av omhändertagen på polisstation för förhör ang. brott, 75: 136; — kvarhållande för förhör mer än sex timmar, 70: 69; — fråga om till förhör medtagen får förvaras i arrest i väntan på förhörets hållande, 72: 51; polisförhör med barn under 15 år, 75: 135, 75/76: 82; — fråga om den som skall hämtas till förhör får kvarhållas i arrest i avvaktan på tidpunkten för förhöret, 73: 37; — frågor beträffande anhållningsförhör m. m., 75: 134; — förhör med nära anhörig till den misstänkte, 71: 94; — utskrift av vittnesmål i stället för polisförhör, 71: 92; — skyldigheten att bevara konceptanteckningar från polisförhör m. m., 74: 131; — fråga om åtgärder kan anses påkallade för att tillse att kompetenta tolkar står till domstolarnas förfogande och om tolkar bör vara auktoriserade, 68: 48; — val av tolk vid polisförhör med politisk flyktning, 70: 70, 74: 128; — se även Gripande, Husrannsakan, Hämtning, Värnpliksvägran.

Förkortningar, användande i allmänna handlingar, 75: 478.

Förmyndarskap, fråga om i samband med dom å hem- eller äktenskaps-skillnad förmyndare skall förordnas för underårigt barn som ingått äktenskap, 67: 130; — fråga om överförmyndares redovisningskrav gentemot förmyndare, 69: 51; — förmyndarskapsdomstols befattning med förmyndarskap som upphört, 75: 128; — se även Omyndig, Omyndighetsförklaring. Jfr Kungörelse.

Förseningsavgift, se Taxering.

Försvare, för den som är under tjuogoett år, 71: 78; — förordnande av offentlig försvarare, 75: 107; — dröjsmål med förordnande av offentlig försvarare, 75: 109; — entledigande av offentlig försvarare, 71: 78; — fördelning av uppdrag som offentlig försvarare, 67: 57, 70: 56; —

försvarares rätt att meddela sig i enrum med anhållen, 75: 21; — se även Fri rättegång, Åklagare.

Försvarsinformation, till pressen (tidning ej inbjuden till årsstämma), 74: 146.

Förundersökning, då Kungl. Maj:ts tillstånd fordras för åtal, 71: 87; — utsaga som nära anhörig till misstänkt lämnat vid förundersökning bör icke åberopas som bevis, om den anhörige utnyttjar sin rätt att vägra vittna i målet, 69: 30; — polismyndighets skyldighet att utlämna uppgifter till pressen och att motivera vägran att lämna uppgift, 69: 77; — åtgärder vid förundersökning ang. misstanke om mord, 75: 21; — förundersöknings bedrivande då fråga är om ett stort antal brott och flera tilltalade, 69: 83; — bör bedrivas skyndsamt när den misstänkte är häktad, 69: 84; — underlåtenhet att i samband med delgivning av misstanke om brott lämna underrättelse om rätt att anlita försvarare, 69: 92; — delgivning av misstanke om brott, 75: 67; — tillvägagångssättet vid underrättelse (»delgivning») enligt 23 kap. 18 § RB; — fråga om förundersökning mot journalister som i reportagesyfte begett sig in i fastighet utan fastighetsägarens samtycke, 72: 47; — polismyndighets skyldighet att underrätta målsägande vid nedläggande av förundersökning, 70: 71; — handläggningsrutiner vid utredning av dödsolycka, 71: 58; — enskilds medverkan vid alcotestprov och anteckning om sådant prov i förundersökningsprotokoll, 68: 79; — uppehållande av sjuktransport för undersökning av alkoholpåverkan hos misstänkt rattfyllerist, 75/76: 126; — utnyttjande av fotografisk bild vid förundersökning, 72: 76; — felaktig skiss i trafikmål, 73: 30; — försummelse att jämlikt 80 § 2 st. militära rättegångslagen underrätta bestraffningsberättigad militär befattningshavare om att förundersökning inletts i militärt mål, 73: 124; — grund för nedläggande av förundersökning, 74: 79; — utländsk polis mans deltagande i polisutredning här i landet, 74: 93; — rättsläkarens ställning som sakkunnig, 75: 21; — fråga i visst fall om vem som har att lämna underrättelse enligt 80 § 2 st. militära rättegångslagen, 74: 156; — se även Anhållande, Dröjsmål, Förhör, Gripande, IB, Polisman, Polismyndighet, Provokation, Åklagare, Åtal. Jfr Kränkande eller eljest olämpligt yttrande.

Förvaltning, Förvaltningslagen, yttrande över förvaltningsdomstolskommitténs betänkande »Förvaltningsrättskipning», 69: 480; — över förslag till förvaltningslag, 70: 470; — över betänkande angående offentligt biträde och kostnadsersättning i förvaltningsärenden m. m., 73: 582; — fråga om tillämpligheten av 6 och 15 §§ förvaltningslagen i ärende hos socialnämnd om uppsägning av arbetstagare; tillika rättelse av uttalande i ämbetsberättelsen 1973 s. 422 om förvaltningslagens tillämplighet i ärende hos socialnämnd om disciplinär bestraffning, 74: 539; — regeln i 7 § förvaltningslagen om när handling skall anses inkommen, 75: 308; — vägledningsplikt enl. 8 § förvaltningslagen i kommunalt besvärsmål, 75/76: 397; — onödiga remisser av besvärslagor, 75/76: 496; — kommunikation av intern utredning i lantbruksnämnd i ärende om rationaliseringsstöd, 75: 479; — kommunikation i ärende om förvärvstillstånd enligt jordförvärvslagen, 75: 480; — kommunikation bör föregå indragning av bostadstillägg, 75: 481; — kommunikation i besvärssärende om bostadstillägg, 75: 482; — för-

valtningens tillämpning på ärenden inom byggnadsväsendet, 74: 553, 75: 458; — se även Fullföljd av talan, Gåvoskatt, Motivering av beslut, Myndighetsutövning mot enskild, Självrättelse, Utskrivningsnämnd. Jfr Delgivning, Kammarrätterna.

Förvar, förutsättningar för tagande i förvar enligt 36 § militära rättegångslagen, 69: 104, 71: 172.

Förverkande, i mål om narkotikabrott, 75/76: 106.

Förväxling, se Personförväxling.

God man, åtal mot domare för obehörigt förordnande av god man (FB 20: 36), 68: 17; — se även Ersättning.

Granskningsnämnd, anteckning om psykisk status i beslut, 71: 177; — spörsmål angående granskningsnämnds uppgifter, 73: 154.

Gravationsbevis, framställning om författningsändring i syfte att gravationsbevis skall upptaga upplysning om och när mark frångått fastigheten, 68: 127.

Gravsättning, disciplinär åtgärd mot landskanslist för felaktig handläggning av ärende angående flyttning av gravsatt aska, 67: 159.

Gripande, förutsättningar för gripande och medtagande till förhör, 69: 89, 92; — fråga om bestämmelserna om hämtning till och kvarhållande för förhör kan användas som substitut för gripande och anhållande, 68: 90; — polismans skyldighet uppge anledning till gripande, 69: 92; — underlåtenhet att skyndsamt anmäla gripande, 68: 90, 69: 93; — se även Anhållande.

Grundlagarna, yttrande över betänkandet »Ny regeringsform — Ny riksdagsordning», 73: 570.

Gåva, fråga om socialnämndsordförande förfarit felaktigt genom att medverka vid tillkomsten av gåvobrev och testamente till förmån för bl. a. kommunen och ordföranden, 68: 357; — om mottagande av gåvor till statsverket, 70: 121; — gåvor från patient till sjukvårdspersonal, 75: 262. Jfr Otillbörlig belöning.

Gåvoskatt, skyldighet att i beslut om gåvoskatt ange beslutsskäl samt lämna besvärshänvisning, 75: 414.

Handläggning, betydelsen av kravet på enhetlighet och konsekvens i myndigheternas handlande, 67: 386; — åtal mot läkare för underlåtenhet att besvara i tjänsten mottagna skrivelser, 69: 145; — skyldighet att besvara inkomna förfrågningar, 67: 334, 72: 295; — kommunalkamrer har överskridit sin befogenhet genom att utan stöd av kommunalt beslut underteckna kollektivavtal, 69: 385; — frågor om kommunalnämnds kompetensöverskridande, 68: 330, 70: 363; — beslut om indragning av skolmåltid fattat av skolstyrelse innan kommunfullmäktige prövat saken, 74: 507; — fråga om kommunalt organs rätt att omgöra beslut, 72: 389; — skolstyrelsens ordförande har förfarit felaktigt genom att ensam avgöra frågor som bort upptas av skolstyrelsen och genom underlåtenhet att utsätta sammanträde med sty-

relsen, 70: 355, 71: 438; — skolintendent har självrådigt beslutat om installation av avlyssningsapparat, 74: 555; — verkstyrelse får ej själv bestämma sitt arvode, 72: 291; — handläggningstiderna i kommunala besvärsmål, 70: 363; — bristfällig handläggning i länsstyrelse av besvärssärende angående vitesföreläggande, 70: 412; — inkonsekvent och långsam handläggning i länsstyrelse av kommunalt besvärsmål, 75/76: 397; — länsstyrelsens bevakning av remissvar i besvärssärende, 74: 610; — komplettering av ofullständig anmälan om avregistrering av motorfordon, 70: 468; — handläggning av framställning om utfående av allmän handling (sjukjournal), 70: 315; — formerna för expertgrupps arbete; underlåtenhet att redovisa skiljaktiga meningar inom expertgruppen, 70: 420; — korrespondens med svenskt konsulat i utlandet, 72: 295; — översättning av inlagor på utländskt språk, 72: 295; — ärendes handläggning i samband med författningsändring, 73: 548; — felaktig handläggning av ärende om näringshjälp och bostadsbyggande, 74: 577; — länsbostadsnämnds handläggning av besvär över förmedlingsorgans beslut, sedan organet ändrat beslutet, 75: 305; — bristfällig handläggning från förmedlingsorgans och länsbostadsnämnds sida av ärende om förbättringslån, 75: 475; — se även Delegation, Dokumentation, Ersättningsmål, Fullföljd av talan, Fullmakt, Gravsättning, Handräckning, Hemförlovning, Hyresnämnd, Hälsovård, Indrivning, Jordförvärvslagen, Kommunalbesvär, Konkurs, Polisman, Remiss, Sammanträde, Skolan, Styrelseärende, Säkerhetsfrågor, Tjänstetillsättning, Tvistemål, Uppbörd, Utlämning, Val, Vapenvägran, Vilandeförklaring. Jfr Votum.

Handräckning, skyldighet för myndighet att vid ärendets avgörande beakta hela det i ärendet föreliggande materialet, 72: 347; — se även Avbetalninsköp, Barnavård, Nykterhetsvård, Psykiatrisk vård.

Hemförlovning, 71: 171, 73: 134.

Homosexualitet, homosexuellas möjligheter att bli befäl inom krigsmakten, 74: 153.

Hovrätt, hovrätt har utan huvudförhandling avgjort mål efter slutföreläggande till offentlig försvarare som ej företett fullmakt, 74: 115; — återopande i hovrätt av ny grund i tvistemål, 74: 117.

Husrannsakan, skyldighet för polisen att vid husrannsakan förete tillstånd ej stadgad, 69: 87; — förutsättningar för, 70: 67; — husrannsakan enligt 28: 1 RB eller undersökning enligt 28: 10 RB, 70: 69; — informell husrannsakan under sken av förhör, 71: 92; — krav på beslut och protokoll, 75: 21; — fråga om polismyndighet ägt rätt att besluta om husrannsakan, 74: 79; — polisens undersökning av föremål i oläst bil ej att anse som husrannsakan, 74: 128; — se även IB.

Huvudförhandling, åtal för avgörande av indispositivt tvistemål utan huvudförhandling, 68: 17; — rättens domförhet vid förfall för nämndeman på grund av jäv, 72: 17; — fråga om utsättande av vite (RB 45: 15) kunde underlåtas vid kallelse av tilltalad som är bosatt i Norge, 68: 46; — äventyr i kallelse till förhandling om vårdnadsfråga, 71: 80; — i brottmål där den tilltalade är häktad, 69: 40; — fråga om brottmål bort avgöras i den tilltalades frånvaro, 67: 133, 69: 40,

42, 74: 114; — fråga om huvudförhandling i expropriationsmål må hållas för förhör med sakkunniga innan förberedelsen avslutats, 68: 155; — fråga om huvudförhandling borde ha inställts i förväg på grund av bristfällig delgivning m. m., 74: 112; — inställande av huvudförhandling för att lämna offentlig försvarare tillfälle att bereda försvaret, 75: 107; — prövning av vittnes anmälan om hinder för inställelse på grund av sjukdom m. m., 75/76: 103; — beaktande av polisens fridag vid utsättande av mål vari polisman skall vittna, 75/76: 104; — fråga om tilltalads befrielse från inställeskyldighet efter skriftligt erkännande å s. k. erkännandebblankett, 69: 41; — stängda dörrar i brottmål om mord, 75: 21; — fråga om skriftligt erkännande bort godtagas, 69: 42; — fråga om skyldighet att höra vårdnadshavare innan skyddstillsyn ådömes, 69: 43; — framställning angående rätt för vårdnadshavare för underårig till ersättning för inställelse i brottmål mot den underårige, 70: 19; — ersättning till personer som vid huvudförhandling i brottmål höres ang. den tilltalades personliga förhållanden, 75: 115; — frist för huvudförhandling i mål mot unga lagöverträdare, 73: 106; — fråga om polisman, som utfört brottsplatsundersökning, och rättsläkare bort höras som sakkunniga och ej som vittnen i brottmål, 75: 21; — fråga om hörande i brottmål upplysningsvis av person som ej är part, 69: 44; — frågor till person som vägrat vittna, 71: 77; — fråga om bedömning av yrkande om jämkning av skadestånd, 69: 44; — underlåtenhet att anteckna tidpunkt för huvudförhandling samt att omedelbart efter denna besluta och avkunna dom, 68: 166; — uppdelning av rättegångsförfarandet i mål med stort antal tilltalade; bevisomedelbarheten åsidosatt 70: 56; — utformningen av beslut om avvisande av talan, 70: 60; — rådrum vid kallelse till kvarstadsförhandling, 70: 63; — rådrum för anmälan av enskilt anspråk, 70: 66; — telefonledes gjord återkallelse av enskilt anspråk, 72: 72; — rätt för tilltalad att ha biträde som ej är ställföreträdare, ombud, rättegångsbiträde eller försvarare, 73: 32; — under rättelse till parterna då mål ej kan påropas å utsatt tid, 75/76: 106; — laga förfall för utevaro, 73: 105, 75/76: 103; — se även Bandinspelning, Domförhet, Förhör, Hovrätt, Kriminalvård, Omyndig, Omyndighetsförklaring, Protokoll, Rättegångskostnad, Vite, Vittnesförhör. Åtal. Jfr Tvistemål, Vilandeförklaring.

Hyra, tillsyn beträffande hyresgästs tillämpning av i hyresavtalet intagna ordningsföreskrifter, när förhyrd lägenhet är belägen inom sjukhusområde, 72: 469.

Hyresnämnd, åtal mot vice ordförande i hyresnämnd för dröjsmål med avgörande av mål angående fastställande av grundhyror, 69: 415; — åtal mot ordförande i hyresnämnd för dröjsmål med sammanträde och meddelande av utslag, 73: 21; — kallelse till besiktning som äger rum i mål vid hyresnämnd, 70: 465; — kallelse till sammanträde med hyresnämnd, 71: 37; — skyldighet att underrätta partsombud om tid för förhandling i hyresnämnd, 74: 112; — fattande och meddelande av beslut hos hyresnämnd, 71: 42; — beslutförhet och överklagbarhet vid avgörande av jävsfråga, 71: 86; — se även Jäv.

Hårvård, krigsmans hårvård, 72: 128; — skyldighet för värnpliktiga som utför visst arbete att hålla håret klippt, 73: 147.

Häktad, Häktning, åklagare har ej inom stadgad tid avlåtit ansökan till rätten om häktning, 69: 82; — dröjsmål med frigivning av häktad sedan tid för talans väckande utgått, 75: 30; — kontakt med häktads arbetsgivare, 71: 87; — censur av häktads post, 72: 75; — häktads möjligheter att få mottaga obehövade besök samt att få förbindelse med andra intagna, 75: 210; — övervakares och frivårdstjänstemans rätt att besöka häktad, 75/76: 129; — behandling av häktad i IB-målet, 75/76: 89; — avräkning av häktningstid, 71: 79, 75/76: 87; — framställning med anledning av upptäckta fel vid tillämpningen av reglerna om avräkning av häktningstid, 75/76: 19; — övervakning enligt 24 kap. 3 § RB, 74: 34; — häktning av moder till spädbarn, 75/76: 130; — framställning ang. föreskrifter om tillkallande av läkare då intagen på häkte belägges med fängsel, 74: 179; — behandling och placering av anhållna och häktade med psykisk sjukdom, 75: 206; — framställning ang. beläggningssituationen på allmänna häktet i Stockholm, 74: 182; — i samband med domstolsförhandlingar på annan ort har internerad, som ej varit häktad, intagits i allmänt häkte, 74: 224; — se även Barnavård, Delgivning, Dröjsmål, Kriminalvård, Polismyndighet. Jfr Beslag.

Hälsovård, ersättning av statsmedel vid ingripanden i hälsovårdens intresse, 73: 505; — hälsovårdsnämnds handläggning av ärende rörande störande buller från industri, 73: 513; — fråga om hälsovårdsnämnd får förbjuda camping inom komunen, 74: 616; — fråga om i lokal hälsovårdsordning får upptagas föreskrifter till skydd mot vattenförorening, 75/76: 483; — livsmedelslagstiftningen lämnar inte stöd för hälsovårdsnämnds åtgärd att förbjuda överlåtelse av livsmedelslokal, 75/76: 487; — se även Kommunisering.

Hämtning, av konkursgäldenär jämlikt 94 § konkurslagen, 70: 65; — hämtning av gäldenär för utmätningssed, fråga om kvarhållande i arrest, 73: 37; — av för samhällsvård omhändertaget barn, 70: 207, 217; — uttagande av kostnader för värnpliktigs inställande till militärt förband, 71: 138; — framställning om civil klädsel m. m. vid hämtningar inom nykterhetsvårdens, barnavårdens och mentalsjukvårdens områden, 70: 237; — förutsättningar för hämtning till förhör utan föregående kallelse, 67: 153, 70: 67; — hämtning av för brott åtalad person för förhör upplysningsvis i anledning av åtal mot medverkande till brottet, 74: 37; — fråga om den som hämtas till polisförhör har rätt att få upplysning om anledningen, 75: 137. Jfr Förhör, Gripande, Värnpliktsvägran.

Hämtningskungörelsen, beräkning av kostnad för värnpliktigs hämtande till militärtjänstgöring, 70: 138, 71: 138; — se även Expedition.

IB, IB-affären, 75/76: 132.

Identitetskontroll, förfarande vid, 68: 174; — vid tagande av blodprov, 68: 254; — se även Frihetsberövande.

Illojal maktanvändning, genom förespegling att slippa straff för förseelse, om bidrag lämnades till förening, 67: 366; — åtal mot kommunalråd för begäran i samband med ansökan om byggnadslov om bidrag till isbana, 68: 205; — genom innehållande av tandvårdsersättning till framtvingande av uppgifter, 75: 464.

Indrivning, fråga om länsstyrelses antagande av ackordsanbud beträffande oguldna skatter, 69: 330; — till länsstyrelse inkommet erbjudande om ackord rörande skatt måste behandlas snabbt, 75/76: 295; — fråga om ackord enligt 62 § uppbördslagen för juridisk person innebär att staten efterger sin rätt att göra gällande betalningsskyldighet för ställföreträdaren, 75/76: 376; — oberättigade krav på skatt, 71: 404; — kronofogdemyndigheternas behandling av omräkningsbesked m. m., 73: 376; — indrivning av skatt, 67: 367, 72: 347, 73: 373; — misstag vid indrivning hos borgensmän av arbetsgivaravgift och skatt, 75: 345; — se även Uppbörd.

Information, se Service, Upplysningsverksamhet.

Införsel, för böter förutsätter lagakraftvunnen dom, 71: 401; — fråga om tidpunkt för införsel på grund av hovrätts bötesdom, 69: 336; — fråga om kvittningsanspråk vid införsel för utfående av underhållsbidrag, 69: 339; — tillämpning av 22 § införsellagen, 72: 344; — inhämtande av s. k. arbetsgivaruppgift hos kund med anledning av ifrågasatt införsel, 74: 439; — införsel i inestående medel enligt lönegarantilagen, 74: 440; — ekonomiska utredningar i införselmål, 75: 340; — frågor sammanhängande med utbetalning av pension och därvid företagna avdrag för införsel av underhållsbidrag, 75/76: 342; — införsel- och förbehållsbelopp har bestämts till visst belopp per timme, 75/76: 351; — fördelning av medel som influtit genom införsel, 75/76: 351.

Inhibition, se Lagsökning.

Inkasso, se Personlig integritet.

Inkomstdag, för handling, 75: 308.

Inskrivning av värnpliktiga, lämpligheten av viss fråga i frågeformulär vid inskrivning, 73: 132; — ersättning för resa i samband med inskrivningsförrättning, 73: 150. Jfr Barnavård.

Inskrivningsmyndighet, prövning av för sent inkommen förköpsanmälan, 75/76: 122; — beaktande vid prövning av inskrivningsärende av handlingar som ingivits efter inskrivningsdagens avslutande, 75/76: 122.

Inställelse till rättsförhandling, kallelse i dispositivt tvistemål av part som är häktad, 67: 132; — inställelse till allmän domstol av på psykiatrisk klinik intagen patient, 75/76: 261; — se även Huvudförhandling.

Inteckning, i samband med sammanläggning av fastighet med annan har ägodelningsdomare felaktigt krävt att fastigheten skulle befrias från nyttjanderättsinteckning, avseende mark utanför fastigheten, 69: 49; — se även Gravationsbevis, Skogsvård.

Integritet, se Personlig integritet.

JO, dröjsmål med remissvar, 67: 32; — arbetsmarknadsstyrelsens handläggning av disciplinärende, som anhängiggjorts av JO, 75/76: 475; — utlåtande över 1963 års JO-utrednings betänkande, 67: 117; — tillsynskompetens, 67: 350, 366, 70: 278, 71: 323, 330, 72: 281, 73: 305,

74: 368, 75: 281, 75/76: 283; — om utredning i JO-ärenden, 70: 280, 74: 200; — åttaseftergift, 74: 577; — se även Disciplinmål, Skolan, Tystnadsplikt, Atal.

Jordförvärvslagen, fråga om lantbruksnämnd i sin rationaliseringsverksamhet äger beakta sociala och humanitära synpunkter, 67: 338; — regeln i 4 § jordförvärvskungörelsen om vilka handlingar som skall företes innan beslut meddelas av visst innehåll, 75: 486; — se även Förvaltning, Förvaltningslagen, Lagfart.

Jäv, fråga om jävshinder för sakkunnig till professur för deltagande i fakultetens vidare handläggning av tillsättningsärendet, 68: 264; — fråga om dylik sakkunnig blivit — efter kritik som av sökande riktats mot sakkunnigutlåtandet — av jäv hindrad att såsom sakkunnig ytterligare utveckla sin i utlåtandet angivna uppfattning, 68: 273; — jävsfrågor vid tillsättning av professur, 70: 402; — jävsfrågor vid samtidigt förordnande för tjänsteman att fullgöra taxeringsintendentensuppgifter och att vara taxeringsnämndsordförande, 69: 343; — fråga om häradsskrivare, som varit ordförande i taxeringsnämnd, får pröva ärende om skattetillägg för person som han taxerat, 75/76: 353; — taxeringsnämndsordförande har mot ersättning hjälpt skattskyldiga inom det egna distriktet att upprätta självdeklarationer, 75/76: 355; — ej förenligt med god ordning att polischef förordnar sig själv till kontrollant vid lotteri, 69: 454; — vid kommuns uthyrning av byggnad, 70: 362; — grannlagenhetsjäv i vapenlicensärende, 70: 465; — för vårdintygsskrivande läkare, 71: 315; — inom kommunalförvaltningen, 67: 551; — hos byggnadsnämnd, 67: 329, 71: 524, 72: 431; — för stadsarkitekt, 68: 527, 75: 460; — för kommunalingenjör, 68: 527; — hos kommunstyrelsens arbetsutskott, 74: 502; — för överförmyndare, 67: 71; — för personundersökare, 71: 223; — för nämndeman, 72: 17, 73: 561; — för ledamot i hyresnämnd på grund av anknytning till intresseorganisation på bostadsmarknaden, 75/76: 100; — mot ledamot och expert i valutakommissionen, 72: 284; — jävsfrågor vid utfärdande av tjänstgöringsbetyg, 74: 542; — tvåinstansjäv, 72: 292; — påståenden om jävsförhållanden och bristande objektivitet inom nämnder hos STU, 74: 393; — fråga om regementschef av jäv är förhindrad att handlägga ärende om övertidsgottgörelse till sig själv, 75: 182; — utmätningsmans underlåtenhet att anmäla jäv till överexekutor, 67: 32; — se även Bisyssla, Hyresnämnd, Stiftelse, Taxeringsnämnd, Votum. Jfr Övervakning, Övervakningsnämnd.

Kallelse, se Inställelse till rättsförhandling, Sammanträde.

Kammarrätterna, JO tillstyrker förstärkning av kammarrättsorganisationen, 74: 402; — se även Fullföljd av talan.

Kassaväsande, militär kassachef har felaktigt utlämnat förskott för fyllnadsinbetalning av skatt, 69: 187.

Kollektiv bestraffning, tidigareläggning av revelj har felaktigt använts som reaktionsmedel i stället för individuella tillrättavisningar, 69: 181; — se även Psykiatrisk vård, Skolan.

Kommissionär, granskning av kommissionärs räkenskaper, 72: 291.

Kommunal kompetens, fråga om finansieringsstöd till industri och verkställighet av beslut härom trots pågående besvärsprövning, 68: 330; — yttrande över kommunalrättskommitténs betänkande XIV »Kommunal kompetens», 73: 585.

Kommunal renhållning, se Renhållning.

Kommunalbesvär, 70: 364, 71: 439, 75/76: 397, 402; — 1965 års lag om inskränkning i rätten att föra talan mot offentlig arbetsgivares beslut medför ej hinder för tredje man att i händelse av befogethet anföra kommunalbesvär, 73: 426. Jfr Handläggning.

Kommunicering, fråga i ärende rörande disciplinär bestraffning om anmälares rätt att få del av utredningsmaterialet, 69: 309; — underlåten kommunikering i disciplinärende, 73: 422, 74: 539; — myndighets (länsstyrelses) föreläggande för part att avge yttrande inom viss tid vid äventyr att ärendet annars avskrivs (stupstocksremiss), 68: 235, 69: 310; — i ärende hos luftfartsverket om varning enl. 41 § luftfartskungörelsen, 74: 620; — vid prisundersökningar, 69: 440; — med konkursgäldenär av framställning om hämtning jämlikt 94 § konkurslagen, 70: 651; — med konkursborgenär, 72: 73; — fråga om hovrätt behöver kommunicera skrift med yrkande om kostnadsersättning, 68: 158; — av rättegångsbiträdes ersättningsyrkande, 70: 59; — i ärende rörande förverkande av villkorligt medgiven frihet, 70: 192; — med sökanden i ärende ang. uppskov med verkställighet av frihetsstraff, 74: 202; — med inropare vid klagan över exekutiv auktion, 70: 321; — hos kommunal besvärsnämnd, 68: 362; — vid fråga om tjänstemans entledigande under löpande pensioneringsperiod, 70: 379; — i sjukpensioneringsärende, 72: 420; — i folkhökförsäkringsärende, 67: 340; — i medborgarskapsärenden, 67: 555, 556; — i ärende om vapenfri tjänst, 71: 163, 72: 89; — i ärenden om anstånd med militärtjänst, 72: 89; — i mål om omyndighetsförklaring, 71: 81; — hos övervakningsnämnd vid entledigande av övervakare, 71: 223; — hos medicinalväsendets ansvarsnämnd, 72: 263; — vid inspektion och vitesföreläggande i hälsovårdsärende 72: 462; — i ärende ang. dispens från byggnadsförbud, 75: 458; — övervakningsnämnds handläggning av fråga om villkorlig frigivning, 71: 216; — invandrarverkets praxis i fråga om kommunikation av utlänningsnämndens yttranden, 73: 525; — se även Arbetsvård, Barnavård, Förvaltning, Förvaltningslagen, Taxering, Uppbörd.

Kompetens, se Expropriation, Handläggning, Hälsovård.

Konkurrensbegränsning, tillämpning av lagstiftning härom på ideell organisation, 71: 567.

Konkurs, rättens ombudsmans tecknande av borgen för konkursboets lån, 71: 48; — rättens ombudsmans kontroll över konkursförvaltningen, 75/76: 119; — avfattande av konkursbeslut, 73: 111; — domförhet i mål ang. försättande i konkurs, 75: 117; — kostnad för bevakning av fordran i konkurs, 73: 112; — tidpunkt för första borgenärssammanträde i konkurs, 75: 117; — tillämpning av lagen om statlig lönegaranti vid konkurs, 73: 369; — handläggning av mål ang. tvistiga fordringar i konkurs, 75/76: 112; — tillämpning av 16 §

lönegarantikungörelsen, 74: 621; — se även Hämtning, Kommunikation.

Konstitutionell nödrätt, flygkapardramat å Bulltofta i september 1972, 75: 50.

Kontrollkort, underlåtenhet att lägga upp kontrollkort i militärt brottmål, 73: 124.

Kreditupplysning, se Personlig integritet.

Krigsspel, anordnat av beredskapsnämnden för psykologiskt försvar m. fl. (»Operation Jonas»), 72: 111.

Kriminalregister, anmälan till registret om anledning finns att antaga att registerutdrag är oriktigt, 67: 148.

Kriminalvård, frågor om uppskov med straffverkställighet, 73: 157, 161, 164, 165, 167, 74: 202, 203, 205; — fråga, i samband med förändring av påföljd, om utgångspunkt vid beräkning av minsta tid för fortsatt internering, 68: 62; — framställning angående avräkning från fängelsestraff av tid varunder den dömd efter domen hållits i förvarsarrest, 74: 197; — disciplinär åtgärd mot t. f. styresman för dröjsmål med insändande av dom till kriminalvårdsstyrelsen för straffrättsberäkning, 75/76: 188; — tillämpningen av 10 § sista st. straffrättsberäkningslagen, 75/76: 190; — tolkningen av avvikandebegreppet i 13 § straffrättsberäkningslagen, 75/76: 192; — sjukvård och tandvård, 69: 207, 70: 171, 72: 136, 73: 191; — testning av bantningsmedel på intagna, 73: 196; — förskrivning av narkomaniframkallande medel åt intagna, 74: 233; — disciplinär åtgärd mot anstaltsläkare för underlåtenhet att vidta åtgärder för utredning om intagen borde flyttas till psykiatrisk avdelning, 67: 50; — mot vårdare för utdelning till intagen av medicin, som utskrivits för annan person, samt för kränkande tillmäle, 75: 193; — mot förrådsförman för avsiktliga felleveranser, 67: 55; — kosthållet, 72: 139; — postgången, 68: 120; — intagens användande för arbete åt tjänsteman, 69: 217, 70: 191; — tjänsteman tillgodogjort sig intagens egendom, 70: 192; — anstaltsplacering, 67: 108, 70: 162, 72: 140; — åtgärder till förekommande av rymningar, 67: 110; — handläggning av disciplinären, 70: 188; — till fängelsestraff dömd person ej mottagen för straffets avtjänande, 71: 183; — visitation av intagnas bostadsrum, 75/76: 202; — kroppsvisitation i samband med besök, 68: 106; — visitation av besökande, 75/76: 203; — ostörd samvaro vid hustrus eller fästmörs besök, 71: 185; — besök av underåriga, 73: 197; — disciplinära åtgärder mot styresmän för inneslutning av underåriga i enrum under längre tid än behandlingslagen medger, 69: 191; — mot assistent för oriktigt förfarande i permissionsärende, 72: 144; — assistents underlåtenhet att handlägga överklagningsärende, 68: 105; — förvaring av intagen i låst källarrum, 69: 194; — isoleringsstraff, 70: 163; — tillämpningen av 73 och 74 §§ behandlingslagen beträffande underrättelse till läkare och anteckning av dennes yttrande, 73: 191; — fråga bl. a. angående befälspersons skyldighet närvara vid placering av intagen i spännbädd, 74: 231; — övergrepp, 72: 130; — samtal med personal, 72: 133; — enskilt samtal med anstaltsläkare, 75/76: 200; — placering i isoleringscell på grund av platsbrist, 70:

167; — förlust av förmåner under vistelse på sjukavdelning och under enrumsvistelse, 71: 191; — arbetsvägran vid Kumlaanstalten, 69: 199; — inlåsning och omplacering av hungerstrejkande, 72: 148; — tillämpning av 45 § behandlingslagen, 69: 203, 72: 140, 142, 159, 74: 211, 75: 195; — av 46 och 47 §§ behandlingslagen, 72: 163, 74: 221, 222, 75: 195; — av 26 och 35 §§ samma lag, 70: 160; — frågor angående brevgranskning vid fångvårdsanstalter, 68: 115, 117, 69: 209, 70: 176, 72: 134, 167, 73: 185; — kvittering av värdepostförsändelser till intagna, 67: 114; — avlyssning av telefonsamtal, 73: 187; — intagens anonymitetsskydd, 68: 109, 112; — integritetsskydd för intagen, 75: 204; — lättnad i verkställigheten för utförande av talan vid domstol, 69: 219; — permissioner, 72: 135; — frigivningspermission, 75/76: 193; — beledsagning vid permission, 75/76: 199; — fråga om övervakningsnämnd äger besluta om permission under bevakning, 68: 113; — medicinering med alkoholavlänkande preparat såsom villkor för permission, 73: 196; — användande av besparade medel för permissionskostnad, 69: 220; — förvaltning av häktads penningmedel, 72: 135; — rätt att förfoga över egna medel för inköp, 72: 177; — intagens rättsliga handlingsförmåga, 73: 177; — intagens möjlighet att såsom ombud företräda annan intagen, 75: 206; — intagens rätt att mot avgift erhålla avskrift av anslaget beslut; tillika fråga om penninginsamling bort förbjudas, 69: 221; — användande av fångsel vid transport och under domstolsförhandling av häktad eller vid fångvårdsanstalt intagen, 67: 112, 69: 222, 70: 168, 169, 73: 200; — framställning med anledning av olägenheter ur vårdsynpunkt vid samtransporter av fångar och alkoholmissbrukare, 69: 243; — om transporter av intagna, 70: 169; — mathållning vid transporter, 70: 176; — klagomål mot kriminalvårdsstyrelsen angående motarbetande av KRUM, 70: 154; — förtroenderåd och dess verksamhet, 73: 183, 75/76: 201; — rökförbud som disciplinär påföljd, 71: 203; — förflyttning till följd av strejkaktion, 71: 205; — studiemöjligheterna, 71: 207, 73: 184; — TV-underhållning, 71: 210; — telefonsamtal med advokat, 71: 211, 72: 184; — intagens självdeklaration, 72: 185; — information för utländska medborgare, 71: 213; — förlängd strafftid, 72: 143; — beslag av sprit, som besökande medfört, 72: 182; — felaktig frigivning på grund av bristfällig identitetskontroll, 72: 187; — fråga om villkorlig frigivning, när tiden för ett redan påbörjat straff förlängs av högre rätt, 74: 207; — bristande kontakt mellan fångvårdsanstalt och övervakare inför villkorlig frigivning, 74: 233; — arbetsbetyg från fångvårdsanstalt, 73: 194; — försöksverksamheten med observationsrapportering vid vissa fångvårdsanstalter, 73: 195; — beviljande av pass för intagen, 73: 198; — oriktiga uppgifter i behandlingsjournal m. m. 73: 188; — frågor om obehörigt yppande av intagens förhållanden, 71: 215, 73: 189; — frågor om underrettelser till häktad om påbörjat förvandlingsstraff, till kriminalvårdsstyrelsen om förvandlingsbeslutet och till häktningsdomstolen om straffverkställigheten, 67: 113; — styresmans åliggande att utfärda instruktioner för bevakningsuppdrag och vårdares fullgörande av detsamma, 73: 193; — tjänstemans försummelse att på begäran av intagen ombesörja inbetalning av försäkringspremie, 73: 199; — tjänstemans skyldighet att vid anfordran uppge namn, 73: 199; — se även Bostadsanskaffning, Delgivning, Häktad, Häktning, Skyddskonsulent, Övervakning, Övervakningsnämnd.

Kränkande eller eljest olämpligt yttrande, i besvärssärende om sjukpenningplacering, 67: 558; — av polismyndighet beträffande lämplighet som droskförare, 67: 559; — i motivering till beslut att nedlägga förundersökning, 68: 169; — kränkande och ovidkommande frågor till klagande hos länskolnämnd, 68: 257; — av kriminalvårdstjänsteman, 75: 193.

Kungörelse, fråga om tiden för kungörande av dom angående hävande av omyndighetsförklaring, 69: 49. Jfr Laga kraft, Yrkesmässig automobiltrafik.

Kungörelsedelgivning, 70: 55, 75: 117; — se även Delgivning.

Kurs, brister i planering och genomförande av kurs, 71: 96.

Kvarstad, rådrum vid kallelse till kvarstadsförhandling, 70: 63; — fråga huruvida kvarstad upphör om gäldenären försätts i konkurs, 75/76: 340.

Kvittning, av fordran hos kommun för oriktigt uppburen folkpension mot vårdkostnad, 67: 238; — tillämpning av lagen om arbetsgivares kvittningsrätt, 73: 368; — besvär över beslut om s. k. kvittning enligt 68 § uppbördsförordningen, 74: 441; — se även Allmän försäkring, Införsel, Lön, Studiemedel, Utbildningsbidrag, Aterbetalningsskyldighet.

Kvitto, se Service.

Kyrka, fråga om kyrka får upplåtas för vigsel i frikyrklig ordning, 67: 228.

Kyrklig jord, utformningen av villkor vid försäljningen av kyrklig jord, 75: 477.

Körkort, fråga om riktigheten av körkortsmyndighets upptagande av ärende om åtgärd och meddelande av varning, 68: 309; — fråga om körkort bort beviljas intellektuellt underutvecklade med intelligenskvot under 65 och om översyn av meddelade anvisningar rörande läkarundersökning för erhållande av körkort, 70: 426; — olämplig praxis av polismyndighet vid utfärdande av s. k. negativa lämplighetsintyg för körkortssökande, 70: 432; — översändande av domar till körkortsregistret, 67: 134; — se även Dröjsmål, Psykiatrisk vård.

Laga förfall, se Huvudförhandling.

Laga kraft, beträffande dom angående hävande av omyndighetsförklaring, 69: 49. Jfr Kungörelse.

Lagfart, tillämpning av jordförvärvslagen i inskrivningsärende, 72: 74; — inskrivningsdomares utredningsskyldighet vid beräkning av lagfartsstämpel, 69: 48; — se även Inskrivningsmyndighet.

Lagrum, citering av lagrum vid tillämpning av 34 kap. 3 § 2 st. BrB, 75: 110.

Lagsökning, fråga om i lagsökningsmål, vari yrkats fastställelse till betalning ur fastighet av ränta å in-tecknad gäld, ränta kunde utdömas »tills betalning sker» oaktat talan ej förts beträffande in-tecknat kapitalbelopp, 67: 80; — fråga huruvida domstol, som förordnat om inhi-

bition av lagsökningsutslag och därefter i återvinningsmål fastställt utslaget, ägt i samband med domen förordna om fortsatt inhibition, 69: 33; — fråga huruvida tingsrätt vid avskrivning av återvinningsmål bort förordna att meddelat lagsökningsutslag skulle stå fast, 75: 37; — fråga om fordran i lagsökningsmål grundade sig på skriftligt fordringsbevis, 75: 122; — fråga om godtagande i lagsökningsmål av avskrift, som ej helt överensstämt med originalet, 69: 47; — företeende av fordringshandling i original, 73: 107; — gäldenärens hörande då borgenären återkallat ansökan om lagsökning, 75: 123; — formen för avgörande när det av lagsökningsmål endast återstår kostnadsyrkande, 72: 75; — föreläggande i lagsökningsmål, 73: 108.

Lantbruksnämnd, se Jordförvärvslagen.

Ledighet, värnpliktig äger rätt att erhålla erforderlig ledighet för förberedande av sin talan i militärt brottmål, som handläggs av domstol, 69: 182; — se även Utbildning.

Litispensens, se Fullföljd av talan.

Lojalitetsplikt, se Yttrandefrihet.

Lotteri, lotteriförordningens tillämplighet på bingospel, 67: 346; — polismyndighets praxis att till kontrollant alltid utse polisman, 67: 350, se Jäv, Tillsyn.

Läkare, **Läkarvård**, läkares skyldighet att lämna biträde åt polisen, 69: 88; — att till polisen anmäla misstanke om brott av patient, 75: 273; — förbandsläkares tillsägelser med anledning av värnpliktigas uppträdande vid sjukvisitation, 72: 99; — militärläkares befälsrätt, 72: 128; — förbandsläkare har av misstag oriktigt utfört stelkrampsinjektioner, 70: 130; — kompanichefs närvaro vid läkarundersökning av värnpliktiga, 70: 141, 74: 155; — fråga om läkare felaktigt föreslagit hemförlovning, 73: 134; — rättsläkares ställning vid förundersökning, 75: 21; — rättsläkares obduktionsutlåtande, 75: 21; — rättsläkares hörande och ansvar för uttalanden vid huvudförhandling i brottmål, 75: 21; — läkares ansvar vid förskrivning av icke registrerat läkemedel för vilket socialstyrelsen beviljat licens av humanitära skäl, 75/76: 272; — se även Kriminalvård. Jfr Psykiatrisk vård, Sjukvård, Tystnadsplikt.

Läkarintyg, fråga i vad mån intyg från civil läkare kan anses tillräckligt för bedömning av militär tjänstbarhet, 72: 126; — se även Allmän försäkring, Psykiatrisk vård.

Läkarundersökning, formlös handläggning av ärende om föreläggande att undergå läkarundersökning, 72: 422; — läkarundersökning av hos polis omhändertagen narkotikaberasad, 74: 125.

Lön, myndighet har ansetts icke böra göra avdrag på anställds lön för rättande av tidigare löneutbetalning som bedömts vara felaktig, 67: 334, 69: 395; — fråga om inhämtande av tjänstemans medgivande vid verkställande av löneavdrag för fackföreningsavgifter, 69: 322; — framställning om förbättrade avlöningsförmåner för befattningshavare vid milostab, 72: 82; — retroaktivt beslut om lön till tjänstemans nackdel, 72: 426; — se även Företagsnämnd, Återbetalningskyldighet.

Maktmissbruk, se Illojal maktanvändning.

Mantalslängd, mantalslängds fastighetsliggare avser numera fastighetslängd, 71: 85.

Massmedia, efterforskning av meddelare till massmedia, 73: 346; — yttrande över massmedieutredningens betänkande »Massmediegrundlag», 75/76: 536; — se även Tystnadsplikt, Yttrandefrihet.

Medborgarskap, se Kommunisering.

Mervärdeskatt, beslutsförfarandet hos länsstyrelses mervärdeskatteenhets, 73: 392, 74: 493; — kontroll av mervärdeskatt, 74: 492; — förfarande vid anmaning att fullständiga mervärdeskattedeklaration, 75/76: 369.

Millitär tandvård, värnpliktiga tandläkares tjänstgöring på militära tandpolikliniker, 70: 133.

Millitär utbildning, se Utbildning.

Millitär övning, anordnande av militära vinterövningar i stark kyla, 69: 185; — anordnande av orienteringslöpning över annans mark, 71: 161; — säkerhetsåtgärder vid överskeppning av militär trupp, 74: 172; — förebyggande av olovliga spritinköp, 71: 168; — se även Skjutning.

Millitärt straffregister, rikspolisstyrelsen äger i sin polisrekryterande verksamhet erhålla utdrag av militärt straffregister, 70: 146.

Millitärförhör, behörighet att hålla militärförhör, 69: 107; — protokoll vid militärförhör, 70: 143; — förhörvittne, 71: 174; — utredning i mål som återlämnats från åklagare, 71: 174; — se även Dröjsmål.

Millitärhäkte, användande av fängsel i militärhäkte, 72: 129.

Millitärmusik, vid regementschefs avgång, 71: 169.

Missbruk av förmanskap, åtal mot löjtnant för missbruk av förmanskap, 75/76: 169.

Misshandelse, mot underordnad krigsman, 69: 100, 74: 134, 75: 142. Jfr Oskickligt beteende.

Misshandel, åtal mot vaktkonstapel för misshandel i förening med åsidosättande av tjänsteplikt, 75/76: 39.

Motivering av beslut, motivering av beslut under rättegång, 74: 119; — medicinalstyrelsens disciplinnämnd ej skyldig att närmare precisera skälen till att disciplinär åtgärd ej vidtages, 69: 310; — fråga om motivering av arbetsmarknadsstyrelsens beslut i disciplinärende, 75/76: 475; — fråga om skyldighet att närmare utveckla motiveringen i försäkringsärende, 67: 557, 69: 311, 72: 494, 72: 496; — motivering av avslagsbeslut på ansökan om socialhjälp, 67: 538; — om forskningsanslag, 69: 311; — bristande motivering av avvikelser från självdeklaration, 68: 507; — lokal skattemyndighet och länsstyrelse har avslagit ansökan om befrielse från preliminär skatt vid utlandsanställning utan godtagbar motivering, 70: 341; — avfattningen av avslagsbeslut i vapenlicensärenden, 70: 466; — hos värnpliktsverket och värnpliktsnämnden, 71: 178, 72: 89; — fråga om motivering av

myndighets beslut enligt s. k. arbetsgivarventil i kollektivavtal, 74: 519; — motivering av länsstyrelses beslut i mål rörande tätbebyggelse, 75/76: 448; — se även Gåvoskatt, Förvaltning, Förvaltningslagen, Kränkande eller eljest olämpligt yttrande, Taxering, Tjänstetillsättning, Uppbörd. Jfr Entledigande.

Motorfordon, se Fordon, Skadestånd.

Museum, visning av samlagsscener, 71: 561.

Muta, yttrande över mutansvarskommitténs betänkande »Mut- och bestickningsansvaret», 75: 492; — åtal mot polisintendent m. fl. för tagande av muta m. m., 75/76: 20.

Myndighetsutövning mot enskild, fråga om offentlig arbetsgivares tillämpning av s. k. arbetsgivarventil i kollektivavtal innefattar myndighetsutövning mot enskild i förvaltningslagens mening, 74: 519.

Målsägande, rådrum för anmälan av enskilt anspråk, 70: 66; — under rättelse till målsägande om beslut att ej väcka åtal, 72: 76. Jfr Aklagare, Åtal.

Mäss, fråga vid tillämpning av 21 kap. 15 § BrB i vad mån mässlokal är utrymme som nyttjas av krigsmakten, 72: 94.

Namn, se Namnunderskrift, Släktnamn.

Namnunderskrift, signatur i stället för namnunderskrift på registreringsbevis för aktiebolag, 74: 622.

Narkotika, medicinalstyrelsens medgivande till försöksverksamhet med förskrivning av narkotika till narkomaner, 71: 274; — framställning ang. omhändertagande av berusningsmedel m. m. på vissa sjukhus, 75: 257; — se även Allmän handling, Förverkande, Polismyndighet.

Naturvårdslagen, skyldighet att söka tillstånd enligt 22 § naturvårdslagen för uppsättande av skylt för vilken byggnadslov lämnats, 69: 418; — dröjsmål vid exploatering av område för fritidsbebyggelse genom naturvårdskrav framförda av olika myndigheter, 69: 423. Jfr Byggnadsdispens.

Neutralltetsrätt, se Arbetskonflikt.

Notarius publicus, fråga om återkallelse av redan upptagen växelprotest må ske, 67: 76.

Nyktelhetsvård, återintagning på vårdanstalt av gravid kvinna på grundval av bristfällig utredning; tillika fråga om begärd polishandräckning varit erforderlig och om underlåten förvarning om handräckningen, 69: 249; — förutsättningar för polishandräckning, 72: 237; — fråga om polismyndighets handräckning för intagens återhämtande till vårdanstalt för alkoholmissbrukare, 73: 247; — polismyndighets anmälningskyldighet enligt 10 § nyktelhetsvårdslagen, 69: 255, 72: 229; — nyktelhetsnämnds underrättande av arbetsgivare, 67: 311; — fråga om åtgärder vid tjänstemans onykterhet i tjänsten samt i vilken utsträckning nyktelhetsnämnd bör anmäla tjänstemans alkoholmissbruk till arbetsgivaren, 72: 230; — bedrivandet av undersökningar enligt 12 § nyktelhetsvårdslagen, 69: 256; — om nyktelhetsnämnds utredning i ärende angående ansökan om trafik kort, 73: 256; — ansökan om tvångsintagning skall innehålla fullständig redogörelse för företagen undersökning, 67: 533; — den som avses med ansökan om

tvångsintagning bör personligen höras, 69: 256; — länsstyrelse avskrivit ansökan om tvångsintagning utan att avvakta resultat av sinnesundersökning i misshandelsmål, 67: 536; — ansökan om tvångsintagning innan läkarutlåtande förelegat, 67: 537; — frågor om vad som är att hänföra till hjälpåtgärd enligt 14 § 1 mom. samt om tillämpning av 14 § 2 mom. nykterhetsvårdslagen, 69: 257, 258; — innebörden av 18 § nykterhetsvårdslagen, 69: 259; — delgivning av övervakningsbeslut enligt 10 § tillämpningsföreskrifterna till nykterhetsvårdslagen, 69: 259, 71: 263; — övervakares råd till alkoholmissbrukares hustru att söka skilsmässa oförenligt med uppdraget som övervakare, 69: 260; — tillämpning av reglerna om avstängning från inköp av rusdrycker, 67: 531, 70: 241, 71: 263; — från inköp av öl, 71: 261, 73: 244; — kritik av nykterhetsnämnds beslut att underrätta restauranger om att en person ej borde serveras sprit, 68: 518; — dröjsmål i ärende om förverkande av villkorligt anstånd med verkställighet av beslut om tvångsintagning, 70: 242; — dröjsmål vid handläggning av ärende angående omhändertagen alkoholmissbrukare, 70: 243; — fråga om nykterhetsnämnd ingripit med tillräcklig kraft mot alkoholmissbrukare, 68: 342, 72: 232; — samarbete mellan nykterhetsnämnder, 67: 535; — delegation beträffande beslut om lydadsföreskrifter, 67: 538; — dröjsmål vid utseende av övervakare för försökspermitterad, 71: 263; — omhändertagande av person som farlig alkoholmissbrukare sedan domstol funnit att skäl till häktning ej förelåg, 71: 258; — polisanmälan från nykterhetsnämndsordförande om misstänkt rattfylleribrott, 71: 262; — kontroll av intagnas post, 68: 520; — brandskyddet på nykterhetsvårdsanstalt, 68: 521; — beslut om förlängning resp. upphörande av övervakning enligt nykterhetsvårdslagen, 75/76: 239; — se även Allmänna handlingar, Dokumentation, Ersättning, Kriminalvård, Polismyndighet, Tystnadsplikt.

Nämndeman, information om jävsregler m. m., 71: 81; — val av nämndeman i länsrätt och länskatte rätt, 73: 561; — se även Privat uppdrag.

Nöjdförklaring, häktad eller eljest intagen skall så snart som möjligt få del av meddelad dom, 69: 224; — återtagande av nöjdförklaring avgiven enligt 55 § militära rättegångslagen, 70: 144; — se även Disciplinmål.

Oavsättlighet, yttrande över tjänstebegreppsutredningens PM »Oavsättligheten inom statsförvaltningen», 69: 487.

Obduktion, avlidens anhöriga bör beredas tillfälle framföra synpunkter på frågan om obduktion bör ske, 69: 306; — framställning om klargörande tolkning av bestämmelserna härom, 71: 289; — brister vid handläggning av ärende rörande rättsmedicinsk obduktion, 71: 305; — rättsläkares obduktionsutlåtande, 75: 21.

Offentlig försvarare, se Försvarare.

Offentlig tillställning, tillstånd för juridisk person respektive för omyndig, 71: 69; — polismyndighets tillstånd till offentlig förevisning av djur och återkallande därav, 73: 520.

Offentligt biträde, principerna för förordnande av offentligt biträde i ärenden om utlännings avlägsnande från riket. 75/76: 490.

Ombud, skyldighet ställa ombud vid hinder mot personlig inställelse, 71: 83; — se även Förvaltning, Förvaltningslagen. Jfr Kriminalvård, Taxering.

Omhändertagande, se Polismyndighet.

Omsorgslagen, fråga om omhändertagande av dövstum, nästan blind epileptiker, som dock ej kunde anses intellektuellt utvecklingsstörd, för vård på hem för blinda utvecklingsstörda, 72: 253; — inskrivning i vårdhem av utvecklingsstörd kvinna, 74: 347; — av spädbarn med Down's syndrom, 74: 363; — se även Psykiatrisk vård.

Omyndig, **Omyndighetsförklaring**, fråga om domstol bort avgöra mål om omyndighetsförklaring utan huvudförhandling, 67: 68, 68: 64, 160; — domstols underlåtenhet att bereda omyndig tillfälle att yttra sig beträffande fastighetsförsäljning, 67: 71, 68: 64; — skyldigheten att underrätta omyndigförklarad om dom i mål om omyndighetsförklaring, 68: 160; — se även Överförmyndare.

Onykterhet i tjänsten, åtal mot förvaltare för, 70: 100.

Ordningen inom krigsmakten, jfr Fritid.

Ordningsstadga, obehöriga villkor i beslut angående tillställningar, 70: 467; — se även Allmän plats, Offentlig tillställning.

Oskickligt beteende, mot underlydande krigsman, 69: 100, 71: 137, 75: 142; — av domare mot underordnad vid tillrättavising, 71: 461; — mot mötesdeltagare, 70: 43; — se även Polismyndighet.

Otillbörlig belöning, åtal mot planeringsdirektör vid landsting för tagande av otillbörlig belöning, 68: 183; — fråga om kommunal förtrondeman mottagit otillbörlig belöning, 69: 386; — fråga om lämpligheten av att kommunalråd företar utrikes studieresa bekostad av en av kommunen anlitaad entreprenör, 75/76: 396; — se även Gåva.

Ovarsam utsaga, fråga om rättsläkare såsom vittne i brottmål gjort sig skyldig till ovarsam utsaga, 75: 21.

Pass, torde ej kunna vägras sökande om ej uttryckligt i lag eller författning upptaget hinder möter däremot, 69: 453; — se även Barnavård, Kriminalvård, Psykiatrisk vård.

Penninginsamling, kommunens hörande i ärende om tillstånd till penninginsamling med bössor, 71: 65; — tillstånd till penninginsamling på allmän plats, 71: 67, 74: 100; — penninginsamling utanför vallokal, 75: 99.

Pension, felaktigheter vid handläggning av ärende angående pensionsavgång, 69: 409; — myndighet skall kontrollera att tjänstematrikel är fullständig och riktig, 69: 322; — bevakning av rätt till barnpension, 70: 203; — åtal mot kommunalkamrer för underlåtenhet att i tid vidta åtgärder för att pension skulle utgå till kommunal tjänsteman, 74: 511. Jfr Entledigande.

Pensionsgrundande inkomst, beräkning härav hos lokal skattemyndighet, 75: 416.

Permission, fråga om belöningspermission i militärtjänst, 72: 99.

Personalakter, förekomsten av särskilda personalakter i utrikesdepartementet, 75/76: 416.

Personalkontroll, skrivelse till riksdagen angående personalkontroll inom riksdagsförvaltningen och riksdagens verk, 73: 493; — handläggningen av personalkontrollärende i luftfartsverket, 73: 494.

Personalrepresentation, i social centralnämnd, 75/76: 409.

Personalvård, yttrande över militära tjänstgöringsåldersutredningens betänkande »Officerare som konsulenter inom försvarets personalvård», 69: 460; — yttrande över 1969 års personalvårdsutrednings betänkande, 71: 614; — förvaltning av personalkassemedel, 71: 157.

Personbevis, felaktig uppgift om persons biologiske far, 71: 585.

Personförväxling, i kommunalbesvärsmål av klaganden med annan person, 75/76: 402; — se även Val.

Personlig integritet, avlyssningsanordning på skoltoalett, 74: 555; — enkät i skola om elevers fritidsvanor, 74: 563; — övervakning av anhallen, 75: 21; — integritetsskydd för intagen på kriminalvårdsanstalt, 75: 204; — bandinspelning av telefonsamtal, 75/76: 333; — yttrande över offentlighets- och sekretesslagstiftningskommitténs betänkande »Data och integritet», 73: 588; — över kreditupplysningsutredningens betänkanden »Kreditupplysning och integritet», 74: 626, och »God inkassosed», 74: 634; — se även Folk- och bostadsräkning, Åsiktsfrihet. Jfr Personalakter, Personalrepresentation.

Personundersökning, krav på personundersökning i brottmål, 67: 142; — dröjsmål med § 7-undersökningar, 72: 276; — personundersökare i brottmål äger icke utreda omständigheterna kring brottet, 69: 28; — redovisning av inhämtade upplysningar vid personundersökning, 73: 118; — personundersökningsförhandlingar, 73: 19; — se även Jäv.

Placering, se Tjänstetillsättning.

Polisanmälan, upptagande av polisanmälan från underårig, 75/76: 123; — se även Anmälningsskyldighet.

Polisinstruktionen, åtal mot poliskommissarie för tillfälligt omhändertagande av fyra socialarbetare utan att i första hand söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar, 75/76: 42.

Polisman, yttrande över betänkandet »Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman», 75/76: 512.

Polismyndighet, polisens underlåtenhet att mottaga brottsanmälan, 68: 172, 71: 51; 74: 53; — får polisen uppskjuta mottagande av anmälan och hänvisa anmälaren att återkomma vid senare tillfälle, 75: 138; — identifiering hos polismyndighet, 73: 117, 74: 130; — handläggning av ärende om verkställighet av domstols beslut om häktning, 75: 60; — polismyndighets ansvar för lös egendom i omhändertagen bil, 74: 129; — polisens åtgärder vid de s. k. båtadskravallerna, 69: 63; — vid demonstration mot utländsk ambassadör,

72: 35; — polisens användning av våld i samband med demonstrationer, 74: 47; — för skydd av främmande makts ambassad, 72: 28; — bankdramat vid Norrmalmstorg i augusti 1973, 75: 55; — åtgärder vid förundersökning ang. misstanke om mord, 75: 21; — fråga om förföljande av bil i hög fart varit försvarligt, 68: 69; — biljakt, disciplinär åtgärd mot polisbefäl, 73: 95; — vakthavande befäls befattning med biljakt, 73: 118; — hastighetskontroll genom efterföljande med ej »polismålat» fordon, 74: 63, 75: 132; — användande av tångas mot 15-årig yngling, 73: 116; — användning av våld mot person som misstänkes för trafiknykterhetsbrott och vägrar medfölja för blodprovstagning, 75/76: 127; — polismans skyldighet att legitimera sig, 68: 82, 69: 86, 70: 68, 74: 49; — identifiering av besättning i polisbil, 75: 78; — åtgärder när enskild begärt bistånd till förhindrande av befarat lägenhetsinbrott, 75: 75; — polismän har överträtt sina befogenheter då de sökt förskaffa en person tillträde till en annans bostad, 69: 87; — åtal mot polismästare för obefogat ingripande mot enskild, 70: 22; — mot polismästare för otillbörligt uttalande om underordnad, 70: 26; — mot kriminalassistent för bl. a. opåkallat omhändertagande av demonstrant, 70: 28; — fråga om polisens befogenhet att omhändertaga person, som ansetts ha falskeligen larmat polisen, 67: 154; — fråga om förutsättningar förelegat för tillfälligt omhändertagande av pressfotograf, 68: 82; — opåkallat omhändertagande i bl. a. identifieringssyfte, 68: 176; — förande av tillfälligt omhändertagen person till sjukhus, 71: 90; — läkarundersökning av omhändertagen narkotikaberusad, 74:125; — tillsyn av berusad arrestant hos polismyndighet, 75/76: 124; — fotografering som hjälpmedel vid polisverksamhet, 75: 138; — polismyndighets befattning med tryckt affisch som påstås vara tukt- och sedlighetssårande, 70: 36; — polismyndighets åtgärder vid demonstration som sker utan laga tillstånd, 70: 67; — dold polisövervakning, 71: 55; — skyldighet för polismyndighet att ofördröjligen underrätta nykterhetsnämnd då någon misstänkes för trafiknykterhetsbrott, 75/76: 125; — yttrande över »Polisen i samhället», 71: 618; — transport av deltagare i TV-program, 73: 103; — polismästares order om information till pressen, 74: 107; — polismans bärande av politiskt märke, 74: 127; — åtgärder för förbättring av arbetsläget vid polismyndighet, 75: 104; — se även Allmän sammankomst, Arrest, Barnavård, Beslag, Demonstrationer, Förundersökning, Polisinstruktionen, Polisetbildning, Säkerhetspolisen, Tillfälligt omhändertagande, Tryckfrihet, Utlämnning, Utlämnning. Jfr Avisning, Delgivning, Fordon, Förhör, Körkort, Läkare, Läkavård, Offentlig tillställning, Penninginsamling, Polisregister, Psykiatrisk vård.

Polisregister, fråga om säkerhetspolisens register sätter medborgarnas säkerhet på spel, 67: 87, 88; — fråga om rikspolisstyrelsen ägt vägra uppgift om huruvida registrering av kommunister och kommunist-sympatisörer ägde rum, 67: 88; — fråga om polisen äger föra register över och fotografera personer som varit misstänkta för kriminell homosexualitet, 67: 96; — felaktiga uppgifter i lämplighetsintyg utfärdat med ledning av polisregistret, 69: 94; — polismyndighets åtgärd att på begäran av socialnämnd med stöd av 16 § socialhjälpslagen lämna nämnden uppgifter ur polisregistret beträffande hjälpsökande saknar stöd i gällande bestämmelser, 69: 95; — yttrande över förslag till lagändringar, 71: 605; — se även IB.

Polisutbildning, instruktionsboken »Polisiär grepp- och batongteknik», 68: 170.

Politisk information, statlig myndighet bör ej distribuera politiska ungdomsförbunds informationsmaterial inför värnpliktsriksdag, 73: 539; — se även Tjänstebrev.

Posthämtning, vid domsaga, 68: 163.

Post- och telebemyndigheten, se Trafikmedelsövervakning.

Preskription, fråga om preskription av disciplinärt ansvar, 69: 414; — av fordran, 72: 297; — av skatt, 72: 324; — se även Åtal.

Presskonferens, regementschefs förfarande vid, 72: 99.

Priskontroll, se Kommunisering.

Privat uppdrag, fråga om det är förenligt med nämndemans tjänsteåliggande att verka som pressreferent av domstolsförhandlingar, 69: 39; — se även Tjänsteplikt.

Processbehörighet, framställning angående förutsättningar för fränkännande av processbehörighet för myndig person, 74: 21.

Processledning, ingripande av rätten i brottmålsförhör genom uppgifter om tidigare meddelad dom, 68: 40.

Protokoll, åtal för utbyte av protokollskoncept i faderskapsmål, 68: 17; — kommunal nämnd har i syfte att undvika publicitet underlåtit att protokollföra beslut, 69: 381; — protokollföring i taxeringsnämnd, 71: 413; — i nämnd hos STU, 74: 393; — justering av kommunala protokoll, 68: 245 (skolstyrelse), 71: 434, 437, 72: 389; — förfarandet vid omedelbar justering av hälsovårdsnämnds protokoll, 75/76: 407; — anteckning i huvudförhandlingsprotokoll om granskning av skiss och fotografier i trafikmål, 67: 145; — anteckning om deklarationshandlingar i protokoll från huvudförhandling i mål enligt skattestrafflagen, 71: 80; — protokollering vid huvudförhandling i förklarad form, 75: 113; — inbindning av dagboksblad och akter (protokollskungörelsen), 67: 139; — protokoll över husrannsakan, 75: 21. Jfr Dokumentation, Votum.

Provokation, ifrågasatt provokation till brott under pågående förundersökning, 73: 91.

Prästämbe, fråga om biskops skyldighet att prästviga kvinna, 72: 448.

Psykiatrisk vård, olaga handräckning för intagning på mentalsjukhus, tillika fråga om intagningsbeslutet var sakligt grundat, 69: 287; — förutsättningarna för polishandräckning för tvångsintagning på mentalsjukhus, 69: 298; — fråga om förtur vid intagning av den som av domstol överlämnats till slutna psykiatrisk vård, 69: 299; — åtgärder mot disciplinärt förfarande från ett flertal patienters sida bör ha en individuell inriktning och inte ges kollektiv karaktär, 69: 302; — omhändertagande av intagens pass, 69: 304; — framställning ang. omhändertagande av alkoholhaltiga drycker, berusningsmedel m. m. på psykiatriska sjukhus och omsorgsvårdens specialistsjukhus, 75: 257; —

frågor om brevcensur, 69: 304, 73: 284, 74: 339; — kvarhållande av patients för postbefordran avlämnade brev som misstänks innehålla stöldgods, 75: 273; — man som begått grova våldsbrott mot hemschild hustru har av domstol överlämnats till slutna psykiatrisk vård och av socialstyrelsen placerats i närheten av hustruns hem. Fråga om erforderlig hänsyn tagits till hustruns anspråk på att känna trygghet, 70: 258; — fråga om intagning på mentalsjukhus av person, som kommit i ett akut psykiskt orostillstånd, 70: 268; — tvångsintagning av underårig, 72: 247; — fråga om patient, intagen på psykiatrisk klinik, kan på grund av suicidalrisk hindras lämna kliniken i avbidan på bedömning av behovet av intagning på mentalsjukhus, 68: 367; — förutsättningar för kvarhållande, 72: 249; — vården av s. k. N-fall, 70: 271; — förflyttning av patient från s. k. fast paviljong till specialavdelning på psykiatrisk klinik eller till annan psykiatrisk avdelning, 74: 332; — behandlingen av psykiskt avvikande på Karsuddens sjukhus, 73: 268; — skyldighet för ansökande myndighet (polismyndighet) att självständigt pröva om tvångsintagning på mentalsjukhus är påkallad, 71: 314; — läkares rätt att efter framställning per telefon utlämna kopia av vårdintyg, 71: 317; — framställning ang. ansvaret för kostnaderna för vård och behandling av den som av domstol överlämnats till öppen psykiatrisk vård m. m., 71: 295; — framställning ang. vårdkostnaderna för person som av domstol överlämnats till slutna psykiatrisk vård, 74: 323; — framställning om anvisningar för att i intyg och utlåtanden på det psykiatriska området undvika för patienten onödigt nedsättande uttalanden. 71: 301; — krav på självständig bedömning av vårdbehov vid utfärdande av vårdintyg för tvångsintagning på mentalsjukhus, 70: 265; — innehållet i vårdintyg, 71: 312; — fråga om disciplinär åtgärd mot distriktsläkare för utfärdande av vårdintyg och mot överläkare för beslut om intagning på grundval av detta intyg, 75: 260; — disciplinförfarande mot överläkare för åsidosättande av skyldigheter enligt lagen om beredande av slutna psykiatrisk vård i vissa fall, 75/76: 253; — journalföring ang. försöksutskrivning från slutna psykiatrisk vård, 74: 338; — framställning om föreskrifter rörande anlåtande av patienters vid mentalsjukhus arbetskraft för privata sysslor åt personalen, 68: 468; — behandlingen av och servicen för patienter, 72: 250; — mentalsjukhusens rätt att omhändertaga patients medel och värdehandlingar, 72: 251; — fråga om betryggande åtgärder i samband med patients hemsändande, 72: 251; — fråga om sjukhusdirektions återkallande av medgivande för patientförening att disponera lokaler inom sjukhuset utgjort otillbörligt intrång i föreningsfriheten, 72: 257; — se även Inställelse till rättsförhandling, Jäv, Omsorgslagen, Utskrivningsnämnd. Jfr Häktad, Häktning.

Rabattkort, se Rese- och traktamentsersättning.

Radio, se Upplysningsverksamhet.

Regeringsrätten, se Handläggning.

Religionsfrihet, se Tjänsteplikt.

Religionsutövning, villkor kan ej ställas om viss undervisning innan dop förrättas, 69: 451.

Remiss, opåkallade remisser i fastighetsförvärvsärende, 68: 323; — onödiga remisser av besvärslagor, 75/76: 496; — utsättande av tid för remissvar, 75/76: 367.

Renhållning, yttrande över en departementspromemoria med förslag till renhållningskungörelse, 75: 426; — tillämpningen av kommunala renhållningslagen, 75/76: 378.

Reseförbud, fråga om reseförbuds bestånd sedan meddelat förbud hävts med den inskränkningen att passet alltjämt skulle omhänderhavas av polisen, 67: 63; — beslut i dom om fortsatt reseförbud, 75/76: 107.

Rese- och traktamentsersättning, fråga om tjänsteman är skyldig utnyttja privat rabattkort e. d. vid tjänsteresa, 74: 532; — se även Företagsnämnd.

Revision, utlåtande över förslag om utredning av den statliga revisionens konstitutionella ställning, 67: 515.

Riksbanken, JO:s tillsynskompetens betr. riksbanken, 70: 278, 71: 323, 74: 369.

Rusdrycker, beslag av, 70: 144, 72: 182, 75: 257; — omhändertagande av rusdrycker på ålderdomshem och vårdanstalter, 75/76: 229; — se även Alkoholmissbrukare.

Ränta, se Betalningsföreläggande, Lagsökning.

Rättegångsförhandling, mål om vårdnad och underhåll till barn kunde, då talan i hemskillnadsmålet väckts genom stämning, icke utan förhandling företagas till omedelbart avgörande, 68: 163; — tidsfrist vid föreläggande till part som varaktigt befinner sig utomlands, 74: 111; — skolungdomars studiebesök vid rättegång, 75/76: 118; — se även Huvudförhandling, Hyresnämnd, Personundersökning, Tvistemål.

Rättegångskostnad, upptagande av kostnadsyrkanden i tvistemål, 75/76: 109; — tillämpningen av 13 § kung. 1947: 642 om vissa kostnader vid domstol, 67: 137, 147, 68: 159; — fråga om återgåldande till statsverket av god man tillerkänd ersättning i äktenskapsskillnads-mål, 68: 164; — framställning om införande av möjlighet för expropriationsdomstol att tillerkänna markägare förskott å rättegångskostnad i expropriationsmål, 69: 21; — se även Betalningsföreläggande, Fri rättegång, Kommunikering.

Rättshjäl, yttrande över domstolsväsendets organisationsnämnds promemoria »Översyn av rättshjälssystemet», 75/76: 499; — i förvaltningsärenden, 73: 582; — se även Offentligt biträde.

Rättsläkare, se Läkare.

Rätt psykiatriska undersökningar, väntetiderna vid, 67: 127, 68: 121, 70: 147, 72: 275; — narkoanalys vid, 72: 278; — brevcensur vid, 75/76: 241.

Rökning, under förberedelsesammanträde, 73: 113.

Röstlängd, Rösträtt, se Val.

Sakkunniga, se Brofjorden-ärendet, Huvudförhandling, Tjänstetillsättning.

Samer, framställning i syfte att ge de renskötande samerna bättre möjligheter att tillvarata sina rättigheter, 67: 405.

Sammanträde, kommunstyrelses beslut vid »telefonsammanträde», 75: 422; — fråga om skyldighet för ordförande i kommunal nämnd att kalla nämnden till extra sammanträde. 75/76: 406; — se även Taxeringsnämnd.

Sammanträffande av brott, oriktigt ådömd särskild påföljd för nya brott, 67: 144; — fråga om i visst fall åklagare bort yrka undanröjande av strafföreläggande, 67: 152.

Sekretess, se Allmänna handlingar, Folk- och bostadsräkning, Personlig integritet, Tystnadsplikt. Jfr Personalakter, Protokoll.

Service, fråga om vad som bör förstås med »uppgifter som ej kräver särskild efterforskning» i 1946 års servicecirkulär, 68: 486; — fråga om myndighets skyldighet att lämna kvitto på mottagna handlingar, 75/76: 297; — 1972 års servicecirkulärs bestämmelser om användande i vissa fall av flygpost ej iakttagna, 75/76: 374; — telefonupplysningar beträffande folkbokföring från lokal skattemyndighet, 68: 489; — ej skyldighet att på förhand lämna uppgift om vigselförrättning, 68: 496; — kommunala tjänstemäns skyldighet att lämna muntliga upplysningar, 67: 519; — service vid kommunal bostadsförmedling, 68: 500; — skyldighet att informera pressen om den kommunala verksamheten, 68: 217, 487; — telefonservice vid inskrivningsavdelning, 67: 140, 71: 84; — tjänstemans vid lantbruksnämnd skyldighet att besvara frågor från allmänheten, 75: 308; — länsstyrelses skyldighet att besvara förfrågningar från allmänheten i byggnadsärende, 75: 459. Jfr Allmänna handlingar, Tjänstetillsättning.

Sjukförsäkring, utbekommande av sjukpenning, sedan socialhjälp lämnats, 67: 280.

Sjukjournal, ändring i, 75/76: 279.

Sjukredovisning, innebörden av värnpliktigs sjukredovisning i viss grupp, 73: 134.

Sjukvisitation, se Läkare, Läkarvård.

Sjukvård, information om sociala bidrag till sjukvård, 70: 277; — lämpligheten av att sjukvårdspersonal bär politiska märken under tjänsteutövningen, 71: 311; — neurosedynfrågan, 71: 319; — ersättning för skada i anledning av olycksfall på sjukhus, 72: 271; — tvångsåtgärder inom åldringssjukvården, 71: 318; — användning av aborterade foster för vetenskapligt ändamål, 71: 320; — provskjutning mot lik i studieflygte, 73: 292; — användning av biologiskt material från människor för vetenskapligt ändamål, 73: 297; — medicinalväsendets ansvarsnämnds handläggning av disciplinmål, 72: 263, 265; — disciplinärendes anhängiggörande hos ansvarsnämnden, 73: 304; — framställning om avveckling av ordningen med begränsning i behörigheten att utöva läkaryrket för vissa utländska läkare med hänsyn till patienternas status, 72: 268; — se även Gåva, Läkare, Läkarvård, Narkotika, Psykiatrisk vård.

Självrättelse, se Taxeringsprocess, Val, Ändring av beslut.

Skadenämnd, se Domare.

Skadestånd, fråga om förare av staten tillhörigt motorfordon förorsakat skada genom grov vårdslöshet, 69: 96; — information ang. skadeståndslagens tillämplighet i militära förhållanden, 75: 161.

Skatt, se Fullföljd av talan, Gávoskatt, Indrivning, Mervärdeskatt, Taxering, Taxeringsnämnd, Taxeringsprocess, Taxeringsrevision, Uppbörd.

Skattetillägg, se Taxering.

Skiss, felaktig skiss i trafikmål, 73: 30.

Skjutning, åtal mot värnpliktig sergeant för bristfälligheter i säkerhets-hänseende vid skjutövning, 70: 117; — skottlossning under inomhuslektion med värnpliktiga, 74: 142.

Skogsvård, skogsvårdsstyrelsens tillämpning av 1930 års lag om begränsning av rätten att avverka skog å intecknad fastighet, 74: 613.

Skogsvårdsavgift, se Uppbörd.

Skolan, åtal mot rektor för olovlig »permittering» av elever, ersättande av friluftsdag med lovdag och underlåtenhet att fullgöra undervisningsskyldighet, 73: 444; — skolöverstyrelsens åtgärder mot elever som uteblivit från föreskrivet obligatoriskt prov, 71: 556; — fråga om skolöverstyrelsen får ge föreskrifter om frånvaroanteckning i avgångsbetyg för elever som deltar i strejkaktion, 75/76: 450; — bristfällig handläggning av ärenden rörande förvisning av elev, 67: 173; — avstängning av skolelev, 73: 469; — utvisning av elev från lärorummet, 75: 462; — förbud mot politisk propaganda i skola, 72: 437; — vissa åtgärder från rektorers och lärares sida mot elever bl. a. ang. skoltidning, 71: 558; — hinder mot utgivande av skoltidning, 72: 439; — försäljning av tryckt skrift inom skolas område, 73: 491; — rektors ingripande mot utställning i skolans lokaler, 72: 442, 74: 566; — underlåtenhet att lämna fullständiga upplysningar samt missvisande uttalanden i ärende rörande studentskrivning, 67: 207; — beslutskompetens och beslutsordning beträffande tillhandahållande av läroböcker i grundskolan, 73: 479; — fråga om användningen av boken »Samspel» i sexualundervisningen, 69: 429; — lämpligheten av förbud att under lunchraster m. m. lämna skolans område; tillika fråga om elevkår varit utsatt för påverkan att utträda ur samorganisation, 67: 397; — hot om indragning av permission vid yrkesskola, om tillgrepp ej uppklarades, 67: 294; — inställande av skoldans såsom »kollektiv bestraffning», 72: 445; — upplåtelse av skollokal för aftonkurser, anordnade av privat företag, 67: 223; — se även Arbetskonflikt, Personlig integritet, Släktnamn, Utbildning.

Skyddsarbete, se Arbetskonflikt.

Skyddskonsulent, skyldighet att vidta åtgärder för att få olämplig övervakare entledigad, 75/76: 206; — rätt till uppgifter av sjukvårdspersonal, 75/76: 207.

Släktnamn, användande av »kallasnamn» i skolan, 74: 572.

Socialhjälp, olaga villkor för erhållande av socialhjälp (Åtal), 75: 224; — fråga huruvida socialnämnd ägt att för utgivande av socialhjälp uppställa villkoret att nämnden får lyfta mottagaren tillkommande pension, 69: 282, 72: 237; — tagande av fullmakt från socialhjälpstagare, 74: 294; — fråga huruvida kommun ägt mot dödsboet efter en avliden vårdtagare framställa krav på ersättning för vårdkostnader m. m., 69: 283; — fråga om återkrav av lämnad socialhjälp, 72: 242; — gottgörelse för socialhjälp ur retroaktiv förtidspension, 74: 289; — fråga huruvida socialnämnd ägt att påkalla betalningsföreläggande och verkställa utmätning för indrivning av oguldna avgifter för hemsamarithjälp, 70: 256; — underlåtenhet att samråda med inflyttningskommun i samband med socialhjälp till flyttning, 67: 280; — socialhjälp till betalning av skulder, 71: 264; — socialhjälp till betalning av böteskuld, 74: 314; — fickpengar till pensionärer på ålderdomshem, 67: 238, 71: 265, 72: 237; — socialhjälp enligt 13 § socialhjälpslagen, 72: 244; — lagligheten av skuldebrev avseende återbetalningsskyldighet för utgiven frivillig socialhjälp, 71: 267; — fråga om lämpligheten av utredning genom polismyndighets försorg om hjälptagares ekonomiska förhållanden, 72: 246; — förtäckt socialhjälp, 75/76: 224; — se även Allmänna handlingar, Barnbidrag, Fullföljd av talan, Sjukförsäkring, Tystnadsplikt, Vårdhem, Ålderdomshem. Jfr Fri rättegång.

Stadsplan, skyldighet för kommunala myndigheter att ta samråd med fastighetsägarna i ett villaområde vid utarbetande av förslag till ny stadsplan för området, 69: 422. Jfr Vite.

Statliga utredningar, förordnande att som expert biträda en utredning medför ej rätt att delta i allt utredningsarbete, 69: 401.

Stiftelse, landshövding bör ej vara ordförande i styrelsen för stiftelse som står under länsstyrelsens tillsyn, 75/76: 288.

Strafföreläggande, å strafföreläggande av misstänkt gjord påteckning att han ej var skyldig till förseelse men under viss förutsättning kunde påta sig ansvar för densamma hade icke bort godtagas som ett godkännande, 69: 57; — fråga om åklagare ägt avskriva ärende då strafföreläggande ej kunnat delges den misstänkte, 73: 115; — för förseelse mot vägtrafikförordningen, 73: 33; — se även Sammanträffande av brott.

Straffmätning, fängelse kan inte genom tillämpning av straffnedsättningsregler bestämmas till kortare tid än en månad, 72: 26; — straffminimum vid bestämmande av straff för brott som begåtts innan tidigare dom börjat verkställas, 75: 111. Jfr Böter.

Straffskala, fråga om en eller två straffskalor i visst lagrum, 72: 70.

Straffverkställighet, se Kriminalvård.

Strejk, se Arbetskonflikt.

Studiemedel, bristfällig handläggning hos studiemedelsnämnd, 71: 538, 551; — kvittning vid utbetalning av studiemedel, 71: 552.

Styrelseärende, när generaldirektör ensam avgör brådskande ärende som eljest skolat avgöras av verkets styrelse förblir ärendet i princip ett styrelseärende och får ej delegeras till tjänsteman under generaldirektören, 75/76:296; — frågor om disciplinstraff hos arbetsmarknadsstyrelsen prövas av styrelsen i plenum, 75/76: 475.

Ställföreträdare, för myndig person som saknar processbehörighet, 74: 21.

Stämning, stämmningsansökan rörande enskilt åtal godtagen, oaktat intyg ej företetts att åklagaren beslutat att ej åtala, 67: 144; — stämning i tvistemål har utfärdats på ansökan som var otjänlig för rättegång, 69: 25.

Säkerhet, se Borgen.

Säkerhetsfrågor, yttrande över parlamentariska nämndens i Wennerström-affären utlåtande rörande handläggningen av säkerhetsfrågor, 69: 462.

Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder, se Militärövning, Skjutning.

Säkerhetspollsen, säkerhetspolisen och 1972 års värnpliktskonferens i Örebro, 73: 43; — se även Polisregister. Jfr Allmänna handlingar.

Tandvård, ansvaret för utebliven skoltandvård, 71: 320.

Taxering, tillvägagångssättet vid sköntaxering, 67: 381; — praxis i fråga om skattskyldighet under tjänstgöring utomlands, 67: 422; — frågor om tillämpning av 72 a § taxeringsförordningen om rättelse av taxering, 69: 371, 70: 349; — förtursbehandling av ärenden rörande uppskov med beskattning av realisationsvinst, 75/76: 371; — särskild skatteberäkning för makar, 70: 351; — diarieföring av ansökningar om särskild skatteberäkning, 70: 354; — iakttagelser rörande tillämpningen av de nya reglerna om skattetillägg och förseningsavgift, 73: 380, 74: 477, 75: 376; — skattetillägg i samband med eftertaxering, 75/76: 367; — se vidare Mervärdeskatt, Taxeringsnämnd, Taxeringsprocess, Taxeringsrevision. Jfr Allmänna handlingar, Bosättning, Dröjsmål, Gåvoskatt, Indrivning, Jäv, Motivering av beslut, Protokoll, Remiss, Service, Uppbörd, Utredning, Val.

Taxeringsnämnd, organisationen av taxeringen i första instans, 72: 351, 75: 353; — taxeringsnämnds upplysningsservice, 68: 504; — närvarorätt för suppleant i taxeringsnämnd, 74: 443; — arbetets bedrivande i fastighetstaxeringsnämnd, 75/76: 366; — anstånd med avgivande av självdeklaration, 70: 345, 74: 480; — anmaning till skattskyldig att avgiva självdeklaration, 74: 481, 75/76: 368; — förfarande vid handläggning av ej undertecknad självdeklaration, 68: 504; — förvaring av självdeklarationer, 68: 505; — fråga om dokumentation av utredningsmaterial som annorledes än skriftligen tillförts taxeringsärende, 69: 361; — taxeringsnämnds skyldighet att införskaffa utredning, 70: 346, 74: 484, 75: 411; — taxeringsnämnds behandling av erinringar och bevismaterial, 74: 488; — syn genom taxeringsnämndsordförande, 71: 419; — kallelse på skattskyldig till taxeringsnämnds sammanträde, 71: 425; — taxeringsnämnds tillgång till deklarationsmaterial, 70: 347; — frågor om samråd mellan taxeringsnämnder då skattskyldig skall taxeras på flera orter, 69: 363; — skattskyldigs rätt

att anlita ombud hos taxeringsnämnden, 74: 487, 75/76: 363; — fråga om innebörden av taxeringsnämnds underrättelseskyldighet i olika fall, 67: 539, 540, 541, 68: 505, 69: 340, 360, 70: 346, 71: 420, 72: 369, 372, 373, 73: 386, 74: 459 (åtal) och 485, 75/76: 361, 362; — skyldighet att dagteckna underrättelser m. m., 69: 365, 70: 347, 75: 410, 75/76: 362; — taxeringsnämnds beslutförhet utan närvaro av ordföranden, 67: 542; — om taxeringsnämnds beslutskompetens och nämndens rätt att hålla »ajournerat» sammanträde efter den 30 juni, 69: 362; — uppdelning av arbetet mellan ordförande och kronombud, 72: 355; — ansvarsfördelningen mellan ordförande och kronombud, 71: 426; — taxeringsnämnds bundenhet av mantalskrivning, 72: 364; — taxeringsnämnds bundenhet av prejudikat, 72: 375; — ordförandes skyldighet att verkställa taxeringsnämnds beslut m. m., 72: 366; — rättelse av beslut efter taxeringsnämndens sista sammanträde, 71: 427; — utlösta underrättelser om taxeringsnämnds beslut, 71: 428; — om befattning med skattskyldigas skrifter som inkommit efter taxeringsarbetets avslutande, 73: 388; — formerna för beslutsfattande i taxeringsnämnd och möjlighet att ompröva beslut, 68: 506; — tillåtligheten av s. k. telefonsammanträde med taxeringsnämnd, 75/76: 361; — om skyldighet att tillhandahålla utdrag av taxeringslängd och av nämndens protokoll, 69: 365; — taxeringsnämnds handläggning av jävsfråga, 75/76: 365.

Taxeringsprocess, handläggningen av taxeringsfrågor hos länsstyrelse, 67: 542; — utdömande av taxeringsviten, 67: 542; — handläggning av »besvärsskrifter» som inkommer till länsstyrelse under pågående taxering i första instans, 72: 376, 73: 390; — rättelse av klart felaktiga taxeringsnämndsbeslut, 72: 376; — självrättelse i fråga om »bortglömt yrkande» i ett besvärsmål som överklagats, 75/76: 373; — skriftväxling hos prövningsnämnd, 70: 348, 72: 377; — muntlig förhandling i prövningsnämnd, 71: 430; — prövningsnämnds processledning i fall då taxeringsintendent gjort en felräkning i besvärsskrift, 73: 384; — enmansmål i prövningsnämnd och länskatte rätt, 69: 368, 71: 432, 72: 379, 74: 490; — vilandeförklaring av ansökan om beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst, 74: 491; — formulering av prövningsnämnds beslut i fall då taxeringsbesvär ej upptagits till prövning, 69: 350; — otillfredsställande beslutsredovisning hos prövningsnämnd och kammarrätt, 69: 368, 70: 329, 72: 360; — domsformulering hos kammarrätt, 75: 412; — arbetsrutinerna vid handläggning av besvär över fastighetstaxering, 73: 391; — expediering av länskatte rättsbeslut, 73: 391; — taxeringsintendents kompetens är i princip begränsad till taxeringar i det egna länet, 69: 365; — taxeringsintendents medverkan vid taxeringen i första instans, 72: 364; — taxeringsintendents utredningsskyldighet vid desertionsinvändning, 69: 367; — taxeringsintendents yttrande till länskatte rätt, 75: 412, 413; — reservationsbesvär från taxeringsintendent, 67: 543; — taxeringsintendents utredningsskyldighet, 68: 508; — kommunicering av taxeringsnämndsordförandes yttrande genom taxeringsintendent eller prövningsnämnd, 68: 509; — av rätten införskaffat processmaterial skall bringas till parts kännedom, 75/76: 374.

Taxeringsrevision, åtal för handläggning av skattskyldigs erinringar mot taxeringsrevision, 74: 448; — om skyldighet att lämna kvitto å om-

händertagna handlingar vid taxeringsrevision, 69: 365; — taxeringsrevision hos skattskyldig som är underkastad tystnadsplikt, 74: 489.

Teknisk utveckling, lämplig utformning av bestämmelser om återbetalningsskyldighet beträffande av styrelsen för teknisk utveckling beviljade bidrag, tillika fråga om besvärsmätt över återbetalningsbeslut, 73: 533. Jfr Allmänna handlingar, Jäv.

Televerket, grunderna för debitering av samtalsavgifter, 71: 588.

Testamente, se Gåva.

Tillfälligt ombändertagande, tillämpning av lagen härom, 75/76: 50; — se även Polisinstruktionen.

Tillrättavisning, vid åläggande av tillrättavisning i form av extratjänst skall angivas om extratjänsten skall utgöras av handräckningsarbete eller annan särskild uppgift, 69: 116; — avbrott i verkställighet av utgångsförbud, 72: 127; — ändring av beslut om tillrättavisning, 73: 156. Jfr Kollektiv bestraffning.

Tillrättavisningsförteckning, se Allmänna handlingar.

Tillsyn, över lotterier, 69: 455, 71: 94; — över utmätningsmän, 69: 337; — över överförmyndare, 71: 85; — över förmyndare, 68: 161. Jfr Stiftelse.

Tjänstebil, disciplinär åtgärd mot styresman för fångvårdsanstalt för underlåtenhet att föra körjournal, 69: 194.

Tjänstebrev, oriktigt användande av tjänstebrev för meddelande om grupplivförsäkring, 69: 321; — hos teknisk högskola, 71: 595; — hos pastorsämbeten, 68: 486, 71: 598; — vid förbandssjukhus, 71: 600; — hos skogsvårdsstyrelse, 71: 601; — hos socialstyrelsen (distribution av politiskt informationsmaterial inför värnpliktsriksdag), 73: 539.

Tjänstefel, åtal för, se Allmänna handlingar, Arbetsmarknaden, Barnavård, Civil verksamhet, Delegation, Dom, Explosiva varor, God man, Handläggning, Huvudförhandling, Hyresnämnd, Illojal maktanvändning, Misshandel, Oskickligt beteende, Pension, Polisinstruktionen, Polismyndighet, Protokoll, Skjutning, Skolan, Socialhjälp, Taxering, Tjänstetillsättning, Upphandling, Utmätning, Utredning, Vårdhem, Alderdomshem.

Tjänstematrikel, se Pension.

Tjänstemissbruk, åtal för, se Utmätning.

Tjänsteplikt, förhållandet mellan lärares tjänsteplikt och hans religionsfrihet i fråga om vakt över skolklass vid samling med konfessionella inslag, 69: 389; — tjänstepliktens omfattning och åtaganden utom tjänsten för personal inom lantmäteristaten, 69: 397; — kritik mot rektor för anlåtande under tjänstledighet av skolexpedition för mångfaldigande av pornografiska teckningar, 70: 449; — fråga om uttalanden i privatbrev innefattat åsidosättande av tjänsteplikt, 71: 491; — tjänsteman bör vid telefonsamtal uppge sitt namn, 71: 494; — olämpligt uppträdande av tjänsteman, 72: 296; — tjänsteman har förhindrats utöva sin tjänst, 72: 423; — tjänstemans sanningsplikt, 74: 200. Jfr Arbetskonflikt, Kriminalvård, Nykterhetsvård, Ovarsam utsaga.

Tjänstetillsättning, felaktigt hänsynstagande till sökandes politiska åsikt, 68: 347; — framställning om komplettering av utredningen i ärende rörande tillsättning av professur, 67: 494; — ordningen för avgivande av sakkunnigutlåtande till professur; tillika fråga om sakkunnigs befrielse från deltagande i samråd 68: 264; — fråga om hänsynstagande vid tillsättning av lönegradsupplyttad tjänst till att sökande var innehavare av tjänsten före uppflyttningen, 68: 365; — statsmyndighet äger ej utan Kungl. Maj:ts tillstånd förbehålla viss tjänst för endast män eller endast kvinnor, 69: 393; — tjänstemans utnyttjande av den fria kritikrätten får ej ligga honom till last i fråga om befordran, 69: 401; — frågor om vidimation av betyg och om komplettering av ansökningshandlingar, 67: 187, 68: 491, 69: 401; — fråga om formerna för samråd mellan sakkunniga i ärende angående tillsättning av professur, 69: 404; — användande av psykologisk test vid tjänstetillsättning, 69: 403; — yttrande över testutredningens betänkande »Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen», 72: 508; — underlåtet ledigförklarande av tjänst efter undanröjande av tidigare tillsättningsbeslut, 69: 404; — frågor om återkallelse av tjänstetillsättningsbeslut, 69: 411, 413, 70: 406, 75: 442; — brister i fråga om skolstyrelsens handläggning av anställningsfrågor beträffande e. o. lärare, 70: 438; — socialnämnd har tillsatt tjänst under villkor att vederbörande inger godtagbart läkarintyg. Kritik av nämndens åtgärder sedan ingivet läkarintyg befunnits icke godtagbart, 72: 404; — åtal mot tjänsteman, som obehörigen tillförsäkrat en person anställning, 74: 371; — diskriminering i platsannonser, 70: 387, 71: 486, 74: 523; — underrättelse om tjänstetillsättningsbeslut, 70: 407, 72: 424, 74: 545; — motivering av beslut i tjänstetillsättningsärende, 72: 424; — fråga om myndighets skyldighet att till sökande redovisa källan till under hand inhämtad, oriktig uppgift, 67: 192; — besvärshänvisning i tjänstemannaärenden, 70: 408; — förnyad ledigförklaring av tjänst, 71: 489, 72: 404; — placering av militär personal, 73: 154. Jfr Befordran, Delgivning, Jäv.

Tjänstgöringsbetyg, se **Betyg**.

Tolk, se **Förhör**.

Tomtindelning, verkan av byggnadsnämnds underlåtenhet att till länsstyrelse redovisa inkommen anmärkning mot utställt förslag till tomtindelning, 69: 420.

Trafikmedelsövervakning, yttrande över promemoria innehållande förkortad version av utredningens rörande trafikmedelsövervakning betänkande »Trafikmedelsövervakning», 75: 498.

Trafiktillstånd, framställning angående tillståndsgivningen avseende droktrafik i Stockholm, 69: 426; — onöjaktig besvärshänvisning vid samtidig handläggning av konkurrerande ansökningar om trafiktillstånd, 70: 434.

Tryckfrihet, tryckfrihetsförordningens begrepp »handling» (bostadsförmedlings magnetband), 68: 495; — tryckfrihetsförordningens begrepp »myndighet» (allmän försäkringskassa), 68: 495; — frågor angående inskränkningar i rätten att fritt lämna upplysningar till pressen och om ordningen för lämnande av pressinformation, 67: 519, 520,

69: 316, 317, 74: 107, 339; — vägrad pressinformation om icke protokolljusterat beslut, 67: 520; — påverkan av ledamot av samarbetskommitté att avstå från rätten att lämna meddelande till pressen, 71: 365; — efterforskande av meddelare till tidning, 71: 367, 74: 407; — anonymitetsskydd för meddelare till pressen, 69: 319; — press release och allmänna handlingars offentlighet, 70: 304; — information till tidningar om landstingsval, 72: 319; — försvarsinformation till pressen, 74: 146; — polismyndighets befattning med tryckt affisch som påstås vara tukt- och sedlighetssårande, 70: 36; — polisingripande mot spridning av tryckt skrift, 74: 103; — ingripande mot spridning av tryckt skrift inom militärt förband, 75: 169; — skolförningars affischering på skolas anslagstavla, 70: 294; — utdelning av tidningen Värnplikts-Nytt till värnpliktiga, 75/76: 178; — omhändertagande och förstörande av skrift utdelad inom militärt förband, 75/76: 180; — tjänstemans yttrandefrihet visavi massmedia, 75/76: 314; — se även Allmänna handlingar, Massmedia, Psykiatrisk vård, Trafikmedelsövervakning.

Tull, framställning om upphävande av bestämmelsen i 31 § 3 mom. tulltaxeringskungörelsen om tullfrihet för vissa gåvor av tobaksvaror, 68: 481.

Tvistemål, skriftligt eller muntligt förfarande enligt lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden, 75/76: 110; — se även Rättegångskostnad, Vilandeförklaring.

Tvångsmedel, se Beslag, Förhör, Gripande, Husrannsakan, Kriminalvård, Aklagare.

Tystnadsplikt, yttrande över PM om konsekvenserna av den nya regeringsformens regler om tystnadsplikt, 75:507; — skolkurators tystnadsplikt, 70: 315; — tystnadsplikt inom domstolsväsendet, 71: 19; — kriminalvårdstjänstemans tystnadsplikt gentemot intagens anhöriga och utomstående, 71: 215; 73: 189, 74: 229; — militärläkares anmälan om trafikfarlig sjukdom, 71: 381; — anstaltsläkares och kriminalvårdstjänstemans tystnadsplikt, 75/76: 200; — läkares intyg i hyresmål, 73: 302; — läkares tystnadsplikt gentemot massmedia; 74: 343; — sjukvårdspersonals tystnadsplikt gentemot skyddskonsulent, 75/76: 207; — nykterhetsnämnds utlämnande av uppgifter till arbetsgivare, 67: 311; — till länskolnämnd, 68: 257; — socialchefs utlämnande av uppgifter om enskild till arbetsförmedling, 67: 534; — nykterhetsvårdstjänsteman beträffande uppgifter som han intagit i en anmälan till JO, 71: 371; — övervakares och socialvårdstjänstemans tystnadsplikt enligt barnvårdslagen, 72: 193, 74: 407; — socialchef visavi bostadsföretag beträffande bostadssökandes personliga förhållanden, 71: 373; — socialvårdstjänsteman gentemot utomstående beträffande tjänsteutlåtande i ej slutbehandlat socialärende, 73: 328; — tystnadsplikt för rättsläkare, som biträder i förundersökning, 75: 21. Jfr Yttrandefrihet.

Tävlingar, olämplig uttagningsgrund för deltagande i tävling, 70: 142.

Undanhållande, för sen ankomst på grund av bilhaveri, 71: 173.

Underrättelsetjänst, se IB.

Ungdomsvårdsskola, underlåtet samråd mellan ungdomsvårdsskola och barnvårdsnämnd vid permittering av elev, 68: 517; — fråga om elev vid ungdomsvårdsskola borde ha utskrivits från skolan sedan han dömts till skyddstillsyn, 70: 234.

Uppbörd, delgivning med arbetstagararen respektive arbetsgivaren av utredning och beslut om arbetsgivaransvar för preliminär skatt, 67: 367, 546; — handläggning av ärende om debitering av preliminär B-skatt, 67: 547; — av ärende om anstånd med erläggande av kvarstående skatt, 67: 553; — framställning om ändring av 40 § uppbördsförordningen i anledning av statens personalpensionsverks praxis rörande avdrag för kvarstående skatt, 68: 437; — fråga om laga skäl förelegat att innehålla inbetald överskjutande preliminärskatt, 69: 352, 73: 393; — utbetalning av överskjutande preliminär skatt till person bosatt i utlandet, 73: 396; — innebörden av möjligheten till s. k. fyllnadsinbetalning av skatt, 75/76: 375; — obefogad debitering av tillkommande skatt m. m., 72: 360, 73: 397; — taxeringsintendents yttrande i ärende om anstånd med inbetalning av skatt, 68: 511; — anstånd med betalning av kvarstående skatt m. m., 69: 373, 72: 383, 74: 491, 75: 351, 417, 418; — dröjsmål med upprättande av omräkningsbesked, 72: 382; — dröjsmål med återbetalning av skatt i anledning av beslut om nedsatt taxering, 69: 374; — handläggning av skattereklamation, 75: 418; — dröjsmål med återbetalning av skatt som inbetalats av misstag m. m., 73: 395, 75: 420; — sättet för återkrav av felaktigt restituerad skatt, 75/76: 375; — ränta vid skatterestitution enligt förordningen angående beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst, 74: 475; — formen för rättelse av oriktiga anteckningar om underlag för beräkning av skogsvårdsavgift, 67: 376; — behovet av remittering, 72: 384; — oriktiga krav på restavgift, 72: 385; — redovisning av hur restituerat belopp beräknats, 72: 386; — tillhandahållande av blanketter hos lokal skattemyndighet, 73: 396; — se även Indrivning, Motivering av beslut, Utredning.

Upphandling, felaktigheter vid handläggning av upphandlingsärenden, 69: 165, 188; — anskaffning av flygplan för krigsmakten, 71: 141; — åtal mot landstingstjänstemän för brottsligt förfarande i samband med upphandling av kontorsutrustning m. m., 74: 496.

Upplysningsverksamhet, fråga om uttalande av regementschef framstått som inblandning i den politiska debatten, 69: 180; — myndigheternas tillhandahållande av information för rundradio, 75/76: 300.

Uppsägning, se Entledigande.

Utbildning, slutligt ställningstagande till officersaspirants fortsatta utbildning har uppskjutits till tid efter slutlig anmälan till krigsskolan, 72: 120; — kompletterande utbildning och indragning av extra ledighet för värnpliktiga, 75: 175; — fråga om fog förelegat för förvisning av en elev vid militär verkstadsskola och om lärarkollegiet varit behörigt besluta därom, 69: 169; — elevs intagning i kommunal damfrisörsskola får ej göras beroende av facklig organisationstillhörighet, 70: 446; — se även Skolan.

Utbildningsbidrag, återbetalningsskyldighet, kvittning mot studiemedel m. m.; kvittning sjukpenning—utbildningsbidrag, 73: 543, 547.

Utlämning, förfarandet när fråga uppkommit om att begära att någon skall utlämnas från annat land till Sverige, 70: 49; — utlännings rättskydd i ärende om utlämning för brott, 72: 496.

Utlämning, fråga hur polis och åklagare bör förfara då utlämning på tillfälligt besök i Sverige gjort sig skyldig till fortkörning, 72: 64; — fråga om avvisning av åtal mot utlämning som lämnat riket, 75/76: 108; — tillämpning av utlänningslagen hos statens invandrarverk och hos polisen, 74: 89; — se även Avvisning, Offentligt biträde.

Utmätning, fråga om överexekutor bort sakpröva besvär över utmätning trots formfel vid förrättningen, 69: 336; — egendoms egenskap av enskild eller giftorättsgods saknar betydelse vid utmätning, 69: 337; — fråga om utmätningsgäldenärs fordran skall utmätas i dess helhet, 69: 337; — länsstyrelses åtgärd att, sedan T:s fordran mot statsverket tagits i mät och förbud som avses i 75 § 2 mom. utsökningslagen delgivits länsstyrelsen, utbetala beloppet till Y, som påstår sig vara rätt borgenär, 72: 332; — länsstyrelses tillsyn över utmätningsmännen, 69: 337; — fråga om verkställighet av utslag i lagsökningsmål utan företeende av det i utslaget avskrivna skuldebrevet, 69: 338; — utmätning i gäldenärens frånvaro, 68: 180; — gäldenärs underrättande i förväg om utmätning, 68: 180, 69: 338, 71: 402; — obefogat krav på firmaregistreringsbevis, 70: 328; — utmätning av makes lott i oskiftat bo efter dom å äktenskapskillnad, 71: 385; — gäldenärens beneficium, 73: 370, 74: 437; — utmätning med förbehåll enligt 67 § 3 mom. utsökningslagen, 74: 438; — utmätning av penningar som förklarats förverkade, 73: 371; — utmätning av inteckning vilken lämnats som säkerhet för skuld hos tredje man, 71: 389; — utmätning av säljarens fordran enligt avbetalningskontrakt, innehållande föreskrift att köparen skall lämna accept på ogulden del av köpeskillingen, 72: 335; — fråga vid utmätning om fordran var grundad på avbetalningskontrakt, 71: 390; — utmätning till gäldande av en preskriberad vederlagsfordran, 73: 363; — utmätning av muntlig fordran samt förfarandet hos utmätningsmannen medan utmätningsfrågan är föremål för besvärsmyndighets prövning, 67: 100, 106; — fråga om rätten till förskott å blivande honorar enligt förlagskontrakt kunnat utmätas innan manuskriptet avlämnats, 73: 360; — fråga om militär befattningshavares beslut om åläggande av ersättningskyldighet utgör exekutionsurkund, 71: 391; — å brev till persons hemadress bör ej anges att han är intagen i fångvårdsanstalt, 71: 395; — utmätning av lön, 68: 181, 72: 345; — utredningen i löneutmätningssmål ang. gäldenärs ekonomiska förhållanden m. m., 75: 341; — utmätning för böteskund av teckningsrätt till bostad, 71: 397; — utmätning för böter av nödig bostad, 75: 343; — utmätning av obelånad företagsinteckning, 71: 398; — utmätning av överskjutande skatt, 73: 372; — försäljning på auktion av skjutvapen, 71: 399; — förbudet mot utmätning i enskilt mål av skattefordran, 71: 400; — tillämpning av 58 § utsökningslagen, 72: 346; — omhändertagande av fordringshandling, när fordran utmätts, 71: 400; — dröjsmål med försäljning av utmätt egendom, 71: 401; — säkerställande av utmätning genom att ta vård om viss egendom, 71: 402; — löneutmätning, 73: 366; — utformning av beslut i fall då utmätningsman finner sig ej kunna bifalla borgenärs begäran om löneutmätning, 72: 340; — underrättelse om inställd utmätningsförrätt-

ning, 72: 347; — säkerhetsutmätning, 73: 367; — samordning av utmätning för oguldna allmänna medel och utmätning för enskild gäld, 73: 371; — avfattningen av utmätningsprotokoll, 73: 372; — fråga hur utmätningsman bör förfara när det i efterhand upptäcks att gods, som utmätts i allmänt mål, var sålt under äganderättsförbehåll, 75: 335; — ändring av utmätning, 75/76: 347; — fråga om förbud enligt 75 § 2 mom. utsökningslagen skall meddelas säljaren vid utmätning av köparens rätt på grund av avbetalningskontrakt, 75/76: 348; — försäljningsavgift bör ej upptas som skuld i utmätningsprotokoll, 75/76: 350; — se även Exekutiv auktion, Utsökningsmål, Verkställighet.

Utmätningssed, avfattning av avskrivningsbeslut i mål ang. utmätningssed, 75: 119.

Utredning, åtal mot ordförande i landstings förvaltningsutskott för bl. a. underlåtenhet att vidtaga åtgärder för utredning av misstanke mot tjänsteman om brott, 68: 183; — lokal skattemyndighets utredningskyldighet i ärenden angående anstånd med betalning av skatt, 69: 308; — beskattningsmyndighets och kammarrättens utrednings- och motiveringsskyldighet i taxeringsmål angående ifrågasatt skentransaktion, 70: 329; — utredningen hos länsstyrelse i besvärsmål angående lokala trafikföreskrifter, 70: 468; — se även Barnavård, JO.

Utskrivningsnämnd, utskrivningsnämndernas verksamhet, 75/76: 280.

Utskänkningsstillstånd, länsstyrelses handläggning, 67: 386.

Utsökningsmål, utmätningsman missbrukat sin ställning genom befattning med och dröjsmål med handläggning av utsökningsmål rörande hans hustru, 67: 32; — se även Dröjsmål, Verkställighet.

Val, framställning om ändring av vid kungörelsen 1947: 186 fogat formulär för underrättelse om rösträttshinder, 67: 492; — framställning om tillägg till vallagen, 75/76: 458; — upprop av röstandes nummer i röstlängden, 71: 584; — länsstyrelses handläggning av besvär över val till taxeringsnämnd, 74: 623; — personförväxling vid kommunalval, 75/76: 455; — fråga om självrättelse av fel, 75/76: 458; — fel vid fördelning av fullmäktigplatser i valkretsar för kommunalval, 75/76: 461; — fråga hur länsstyrelse bort förfara då vid granskning av valförsändelser ett omslag befanns sakna sigill, 75/76: 464. Jfr Nämndeman.

Valuta, omhändertagande vid inresa, 71: 564.

Vapenfri tjänst, utlåtande över betänkandet »Vapenfri tjänst», 67: 517; — framställning angående vapenfrinämnden, 72: 78; — inkallelse av den som sökt vapenfri tjänst. 71: 169, 75: 189; — information om vapenfri tjänst, 71: 181; — se även Bandinspelning, Kommunice-ring.

Vapentillstånd, återkallelse därav på grund av brott, 75: 132; — se även Fullföljd av talan.

Vattenskidåkning, disciplinär åtgärd mot kapten för vattenskidåkning efter torpedbåt, 75: 148.

Verkställighet, fråga om interimistiskt beslut om hävande av sammanlevnaden mellan makar kan verkställas av utmätningsman enligt 37 § UL eller först efter överexekutors förordnande enligt 38 § UL, 67: 98; — fråga om möjligheterna att verkställa utslag i utsökningsmål, innefattande förpliktelse att bortföra byggnad från annans mark, och om fel vid handläggningen, 69: 325; — fråga om tiden för verkställbarhet av hovrätts bötesdom, 69: 335; — exekutionsavgiften vid verkställighet av ett av domstol beslutat skingringsförbud, 75: 343; — se även Barnavård, Brottmål, Vräkning. Jfr Kommunal kompetens.

Vigsel, se Kyrka.

Vilandeförklaring, av tvistemål för förlikningsförhandlingar mellan parterna, 75/76: 109; — av mål om tvistiga fordringar (konkurs), 75/76: 112.

Villkorlig frigivning, se Kommunisering.

Vilseledande uppgift, i kommuns cirkulärskrivelse ang. byggnadsplan, 75: 447.

Visitering, av häktade, anhållna m. fl., 70: 68; — av värnpliktig för efterforskning av försvunnen ammunition, 75: 158.

Vite, fråga om utsättande ex officio av vite i samband med meddelande av besöksförbud i hemskillnadsmål, 69: 45; — felaktigt beslut om utdömmande av vite har efter resning upphävts av högsta domstolen sedan JO konstaterat felet, 75: 39; — underrättelse ang. utdömt vite för utevaro, 75/76: 106; — vid rivningsföreläggande enligt byggnadsstadgan, 72: 433; — fråga om länsstyrelse vid bifall till besvär över byggnadsnämnds beslut att ej vidta åtgärd enligt 70 § byggnadsstadgan själv äger meddela vitesföreläggande, 75: 456; — av vitesföreläggande måste framgå mot vem det riktar sig, 74: 621; — se även Huvudförhandling.

Vitsord, se Betyg.

Vittne, **Vittnesförhör**, vittnesförhör med den, som medverkat till brott, för att styrka åtal mot annan för medverkan till samma brott, 72: 22; — ifrågasatt vittnes rätt att närvara vid rättegångsförhandling, 73: 32; — vittnesedens omfattning, 75: 21; — se även Huvudförhandling, Ovarsam utsaga.

Votum, ändrat votum, sedan protokoll justerats, för att möjliggöra oförändrat beslut, 75: 301.

Vrak, framställning angående behovet av föreskrifter rörande fartygsägarers skyldigheter och myndighets rätt och plikt att ingripa med avseende på vrak, 70: 415.

Vräkning, handläggningen hos överexekutor av avhysningsmål, då talan rörande hyresförhållandet samtidigt är anhängigt hos hyresrådet, 67: 156; — fråga om verkställighet av vräkning, 69: 336; — förfarandet vid avhysning, om den vräkte ej själv kan ta hand om sitt bohag, 73: 350; — fråga om förrättningsman för att förbereda vräkning ägt rätt att bereda sig tillträde till lägenhet innan hyresgästen åtnjutit den frist som skall lämnas vid vräkning, 73: 357; — fråga om tillämp-

ningen av stadgandet i 193 § 2 mom. andra punkten utsökningslagen. 73: 377.

Vårdhem, åtal mot socialdirektör för underlåtenhet att bryta praxis vid vårdhem att i låst rum isolera berusade vårdtagare, 69: 261; — åtal mot syssloman på vårdhem för obehörigt meddelande av »permissionsförbud» och underlåtenhet att ingripa då anställd lånat pengar av patient, 74: 257; — se även Omsorgslagen.

Väg, kraven på förrättningsman jämlikt 19 § lagen om enskilda vägar. 72: 452; — obehörigt villkor vid tillstånd att låta uppsätta anvisningsmärke invid riksväg, 68: 526.

Värnpliktskonferens (värnpliktsriksdag), säkerhetspolisen och 1972 års värnpliktskonferens i Örebro, 73: 43; — chefs uttalanden inför val av ombud till värnpliktskonferens, 74: 151; — förbud mot opinionsyttring på militärt förband ang. beslut vid värnpliktsriksdag, 75/76: 181.

Värnplikts-Nytt, se Tryckfrihet.

Värnpliktstjänstgöring, beslut om anstånd med krigsförbandsövningar återkallat på grund av ändrade förhållanden, 74: 158.

Värnpliktsvägran, fråga om riktigheten av att värnpliktsvägrare förts från sitt förband till polisförhör m. m., 74: 167; — **handläggning** vid militärt förband av ärende om vapenvägran, 75: 189.

Växelprotest, se Notarius publicus.

Yrkesinspektionen, se Byggnadslov.

Yrkesmässig automobiltrafik, fråga om val av tidning vid föreskrivet kungörelseförfarande. 68: 494.

Yttrandefrihet, fråga om tjänstemäns lojalitetsplikt mot det egna verket och därav eventuellt följande inskränkningar i deras yttrandefrihet, 70: 367; — tjänstemäns yttrandefrihet visavi massmedia, 75/76: 314.

Åklagare, åklagares biträde med talan om enskilt anspråk på grund av brott, 67: 151; — underlåtenhet att ingripa vid flyktfara, 69: 54; — åklagares skyldighet att underrätta polismyndighet om avskrivningsbeslut m. m., 74: 44; — åklagares yttrande över offentlig försvarares kostnadsräkning, 75: 21; — se även Delgivning, Frihetsberövande, Förundersökning, Häktad, Häktning, Strafföreläggande, Utlänning. Åtal, Övervakning, Övervakningsnämnd. Jfr Målsägande.

Ålderdomshem, tvångsbadning på ålderdomshem, 73: 258; — fråga om socialnämndsordförandes skyldighet att biträda vårdtagare vid fastighetsförsäljning, 69: 279; — åtal mot föreståndarinna på ålderdomshem för åsidosättande av tjänsteplikt genom att medverka vid makens affärstransaktioner med intagen på hemmet, 70: 245; — uttagande av högre vårdavgift än folkpension minus fickpengar, 67: 238; — differentierade avgifter vid vård på ålderdomshem, 70: 255; — utlämnande av avliden pensionärs tillhörigheter. 73: 264; — se även Rusdrycker.

Åsiktsfrihet, skyddet för enskilds åsiktsfrihet vid medlemskontroll i ärende om landstingsbidrag till ungdomsorganisation, 74: 604.

Åtal, åtal för underlåtenhet att ansöka om registrering av bil felaktigt nedlagt sedan köparen upplyst om att han ej fått skattekvittot från säljaren, 69: 83; — fråga om väckande av åtal innan förundersökning avslutats, 69: 85; — åklagares befogenhet att nedlägga väckt åtal, 67: 148; — väckande och nedläggande av åtal för mord, 75: 21; — yttrande över departementspromemoria angående åtalsunderlåtelse i vissa fall, 72: 505; — åtal för smitning och rattonykterhet, 73: 33; — åtalsprövning enligt 20 kap. 7 § 2. rättegångsbalken och 69 § barnavårdslagen, 73: 114; — åtalsprövning vid preskriptionsfara, 75: 131; — fråga om angivelse till åtal, 73: 115; — enskilt åtal i anslutning till JO-prövning av klagomål, 73: 306; — handläggning av åtal mot medverkande till samma brott, 74: 37; — se även Beslag, Stämning, Utlänning. Jfr Häktad, Häktning.

Åtalsanmälan, se Disciplinmål.

Återbetalningsskyldighet, för bidrag från styrelsen för teknisk utveckling, 73: 533; — för utbildningsbidrag, 73: 543; — fråga om tjänstemans skyldighet att återbetala felaktigt utbetald lön. 67: 334. 68: 473. 74: 547.

Återförvisning, byggnadsnämnds bundenhet av länsstyrelsens beslut vid återförvisning, 74: 553.

Återlämnande, av handlingar som ingivits till domstol, 75: 125.

Äktenskapsmål, gemensam ansökan ej möjlig efter mellandom i skillnadsfrågan, 71: 82. Jfr Förmynderskap, Verkställighet.

Ämbetsansvar, yttrande över ämbetsansvarskommitténs principbetänkande »Ämbetsansvaret», 70: 484; — över slutbetänkandet »Ämbetsansvaret II», 73: 563. Jfr JO.

Ändring av beslut, fråga om självrättelse av på felaktig automatisk databehandling grundat oriktigt beslut, 69: 312; — se även Val. Värnplikstjänstgöring. Jfr Disciplinbot, Fullföljd av talan, Handläggning, Sjukjournal, Taxering, Tillrättavisning, Tjänstetillsättning, Återförvisning.

Överförmyndare, prövning vid ansökan om tillstånd att uttaga omyndigs medel som inestår hos bank, 73: 120; — försummelse att göra ansökan om omyndighetsförklaring, 74: 123; — tillsyn över förmyndares befattning med omyndigs lösöre, 68: 161; — se även Jäv.

Överklagbarhet, se Fullföljd av talan.

Övertidsgottgörelse, för regementschef vid fysisk träning, 75: 182.

Övervakning, **Övervakningsnämnd**, övervakningsnämnds underlåtenhet att under övervakningstid vidta åtgärder beträffande person, som dömts till skyddstillsyn, 70: 194, 73: 169; — åklagares uppdrag som sekreterare i övervakningsnämnd, 75: 212; — övervakningsnämnds besök på kriminalvårdsanstalt, 75/76: 205; — se även Fullföljd av talan, Häktad, Häktning, Kommunikering, Kriminalvård, Skydds-konsulent.

Övning, se Krigsspel, Militär övning.

Bilaga 4

THE SWEDISH PARLIAMENTARY OMBUDSMEN

*Annual Report for 1975**Summary in English*

Holders of the offices of Parliamentary Ombudsmen (JO) during 1975 have been Mr. Ulf Lundvik, Mr. Gunnar Thyresson and Mr. Bertil Wennergren.

Mr. Lundvik handles cases on taxation and execution of judgements and all other matters concerning civil administration not supervised by Mr. Wennergren.

Mr. Thyresson supervises the courts of law, the public prosecutors, the police and the armed forces including authorities responsible to the latter.

Mr. Wennergren's main responsibility is to supervise the field of social welfare. He is also in charge of matters relating to social insurance and education, as well as those concerning the access of the general public to official documents.

In November 1975 the Swedish Riksdag adopted a reform of the institution of the Parliamentary Ombudsmen in Sweden. A short account of the main features of the reform will be presented in a second edition of the booklet "The Swedish Parliamentary Ombudsmen", mentioned in the summary for 1974.

In 1975, 3482 new cases were registered with the Ombudsmen: 3025 of these were complaints received and 410 were cases initiated by the Ombudsmen themselves on the basis of information contained in newspaper articles, observations made during inspections or on other grounds. Remaining cases related to organizational matters.

Schedule of cases initiated by the Ombudsmen and finished during 1975

Activity concerned	Result				Total
	Proposals to Parliament or the Government	Prosecutions or disciplinary proceedings	Admonitions	Closed without final criticism	
Courts	1		23	9	33
Public prosecutors			4	2	6
Police authorities			7	5	12
Armed forces			11	2	13
Prison administration			10	19	29
Child welfare	1		17	14	32
Social and medical care	2		12	15	29
Execution			23	22	45
Taxation and revenue			24	29	53
Miscellaneous	2		71	75	148
Total	6		202	192	400

Schedule of complaint cases finished during 1975

Activity concerned	Result						Total
	Proposals to Parliament or the Government	Prosecutions or disciplinary proceedings	Admonitions	Non-riticism after investigation	Referred to other agencies or State organs	Dismissed without investigation	
Courts			23	171	1	88	283
Public prosecutors			22	133	29	24	208
Police authorities			47	190	7	78	322
Armed forces	1		36	56	2	14	109
Prison administration			40	127	7	42	216
Child welfare			8	66	1	28	103
Social welfare			11	48	5	40	102
Care of alcoholics			2	16		3	21
Medical care	1		38	111	15	109	274
Social insurance			10	39	10	26	85
Labour market etc.			2	26	2	11	41
Planning			26	36		50	112
Execution			9	30		30	69
Local government			23	22	1	100	146
Communications			18	46	4	72	140
Taxation and revenue			41	113	1	112	267
Education, culture, State Church			18	41	9	76	144
Agriculture, environmental management, public health			20	54	1	39	114
Miscellaneous ¹	1		43	128	2	158	332
Complaints outside juris- diction and complaints of obscure meaning						114	114
Total	3		437	1 453	95	1 214	3 202

Six proposals have been presented to the Government.

Legal proceedings have been instituted in three cases during 1975. Proceedings have been taken against:

- 1) a lieutenant in the reserve for abuse of his authority.
- 2) a chairman of the board of a branch office of the Bank of Sweden for violation of professional secrecy, and
- 3) a senior physician of a mental hospital for granting a patient—who was a potential risk to the safety of others—ground privileges.

The following are some of the cases coming under the jurisdiction of Mr Ulf Lundvik.

Some employees in the Ministry for Foreign Affairs requested that the Ombudsman should examine the personnel files that were kept by the Ministry. The personnel files could—it was said—contain private information about the personnel. Under the supervision of the Ombudsman an examination of one-third of the personnel files was made. On completion, the Ombudsman made a statement concerning the contents of the personnel files and classified them in various groups. The Ombudsman found that certain matters were of a secret nature, others contained information of delicate private nature which ought not to come to the knowledge of per-

¹ The group "Domestic matters" in earlier statistics is now included in "Miscellaneous".

sons not involved. The Ombudsman did not suggest any solution to the problem but said that it was the Minister for Foreign Affairs in the one hand and the Government on the other who should make a decision.

While inspecting several County Administrations the Ombudsman declared that it was inadmissible to have the Provincial Governor as a chairman of the board of charitable foundations which were under the supervision of the County Administration.

On one inspection the Ombudsman found that the National Immigration and Naturalization Board applied a restrictive practice granting legal aid in cases where foreigners must leave the country. The Ombudsman recommended a more liberal practice and explained that it could be a serious blow to the foreigner receiving a negative answer from the Board. Language barriers, poor knowledge of existing regulations and rules, in certain cases the foreigner's inbred respect for the police and other authorities made it necessary to provide legal aid in cases of dismissal from the country.

A municipality was going to erect a sports building with an ingenious roof construction, which had earlier been tested in Germany. Two senior officials of the local authority went to Germany on a two-day trip to study the construction. Their travelling expenses were paid by the constructor. The Ombudsman said that no rules had been given, expressly forbidding officials to accept hospitality from firms with which the local authority had business relations. Nevertheless such acceptance seemed unfitting, particularly if the value of the hospitality was great. The Ombudsman was of the opinion that the two senior officials should have refrained from accepting the favour of a journey paid by the constructor.

A government agency must not reserve any posts for men only or for women only. Nor may posts be reserved for persons of a certain age. The Ombudsman has initiated general investigations about such discrimination in 1969, 1970, 1972 and also in 1975. This latest investigation revealed no discrimination on the part of government authorities but in a very few cases the information about vacant posts furnished by county employment boards was found to contain some measure of discrimination. These cases concerned only jobs in the private sector. The Ombudsman expressed his satisfaction at the findings of his investigation and of the assurance received from the Labour Market Board that it would closely observe developments in this field.

A man had been ordered to provide monthly maintenance for his first ex-wife amounting to 231 Swedish crowns and for his two children in a second marriage totalling 582 crowns. The executory officer ordered attachment of earnings, awarding the ex-wife 250 crowns a month and the children the same amount. One month a sum of only 302 crowns was paid in. The executory officer divided the sum into two equal parts, one for the ex-wife, one for the children. The Ombudsman remarked that this distribution was at fault. The sum should have been divided in proportion to the assessed allowances.

From January 1, 1974, building regulations prescribe that the Factory Inspectorate, after consulting the local safety steward, shall express its opinion before a permit is granted for building, which includes a factory or other premises for employees. The Ombudsman had to remind a local building board of these new regulations, when on an inspection he observed that the board had ignored them.

When inspecting a municipal housing agency the Ombudsman learned that when dealing with applications the agency took various social aspects into consideration. The agency was thus unwilling to accept certain persons who were not already inhabitants of the town and who could be expected to become a burden on social welfare services, e.g. unmarried or divorced women with young children, gipsy families and elderly persons without anyone to take care of them. The Ombudsman criticized the agency and also called the central housing administration's attention to the problem, suggesting that there might be a need for more stringent government regulations in this field.

General elections were held in Sweden in 1973. For the first time computers were used for counting votes. Newspapers reported some cases where persons with similar names had been mistaken for one another. It was alleged that wrong persons had been declared elected. The Ombudsman investigated the matter. These allegations were proved correct. The error was due to an interchange of civic registration numbers used in the computer. In most cases, errors were corrected by application to the Supreme Administrative Court. In one case the county administration, which was responsible for the count, corrected the error itself. The observations made caused the Ombudsman to propose an amendment of the law concerning the correction of election results.

The following are some cases dealt with by Mr Gunnar Thyresson.

In May 1973 a periodical in Stockholm published two articles about the Swedish Intelligence Service. These articles started the so-called "IB affair" (IB was used in the articles to designate the Swedish Intelligence Service). The articles were written by two journalists. They asserted in the articles that the Swedish Service was working in close collaboration with foreign intelligence services. They accused the Swedish Service of using criminal methods. It was said that the Swedish Service had installed eavesdropping devices at the home of a foreign lady, living in a suburb of Stockholm. It was also asserted that the Swedish Service had—in liaison with the Israeli Service—burgled the Egyptian and other embassies in Stockholm.

The two journalists stated in their articles that they had received information from a former junior officer in the Intelligence Service. Some days after the articles had been published this former junior officer wrote a letter to the Minister of Defence stating that he knew that the Intelligence Service was guilty of burglary and so on. The letter was published by the young officer.

Because of this letter the public prosecutor in Stockholm was ordered to make an investigation. This investigation was finished in the middle of October 1973. The prosecutor found no grounds for the assertions that the Intelligence Service had carried on criminal activities with one exception—officers in the Service had, in fact, tried to install eavesdropping devices at the home of the foreign lady. The prosecutor considered this as a violation of privacy. The punishment for this crime was, however, statute-barred. The day after this decision of the prosecutor had been published he arrested the two journalists and the former junior officer for espionage. Later on they were sentenced to imprisonment for espionage. The Ombudsman received several complaints concerning this case: in fact, more than seventy complaints were lodged.

Most of the complaints dealt with the activities of the prosecutor. In this part of the case the Ombudsman found no grounds for criticism but expressed some points of view concerning a search of the office of the editor of the periodical, ordered by the prosecutor, and the censoring of letters written by one of the journalists while held in custody.

Many of the complaints, however, dealt with the Intelligence Service and its activities. The complaints against the activity of the IB concerned its contacts with foreign organizations, its efficiency and the training of its staff. The Ombudsman particularly investigated the employment of some persons as agents, the allegation that information about Swedish citizens had been given to foreign organizations and the register held by IB. Some of these allegations had also been investigated by the Defence Committee of the Riksdag and the Ombudsman only made a few additions to the findings by the Committee. The Ombudsman stated in his decision that intelligence organizations must as a matter of course be allowed to use methods, which cannot be used in everyday activity by Government or which do not correspond with the generally accepted ethics of relations between ordinary citizens. The Ombudsman stressed that it is logical to make a distinction between operations abroad and against foreign citizens within the Realm on the one hand, and activity against Swedish citizens within the Realm on the other. Foreign operations are determined, firstly by their geographical and otherwise limited tasks and by limited resources. From this follows limitation in the choice of methods to be used. Another limiting factor consists in the various risks the operators meet. As to the domestic activities, the Ombudsman said, it is a matter of concern that such operations have been undertaken by the IB. It suffices, he continued, to recall certain foreign events to demonstrate the danger to which personal integrity will be exposed if an intelligence organization interferes with the work of the police forces. — Concerning the use of infiltrators in political and other lawful organizations, the Ombudsman found that this always constitutes an infringement of the liberty of association, a right laid down in the Swedish Constitution.

Since April 1, 1973 Sweden has had a law, whereby the court has to deduct any period an offender has spent in custody from his term of punishment. In the course of general inspections of courts of law the Ombudsman found so many errors in the application of the law mentioned above that he considered it necessary to make some special inspections concerning this. The situation revealed by these inspections was such that the Ombudsman presented a proposal to the Government with a report of his investigations and requested that the Government should take steps to initiate an investigation of the application of the rules governing all criminal courts, so that all errors may be found and corrected and further mistakes prevented. The Government recommended the courts to look into their application of the rules in question and to report any errors to the Chief Public Prosecutor in order to give him the opportunity of appealing to the Supreme Court for the remedy of substantive defects.

In one case the complainant alleged that a police officer in Malmö had borrowed money out of different funds belonging to the police and from persons serving at the police authorities. The Ombudsman asked the National Police Board to inquire into the case and the Board later reported that there were grounds for a preliminary investigation. Such an investigation was made by a public prosecutor at the request of the Ombudsman and as

a result of the investigation, the Ombudsman had seven police officers prosecuted, among them a chief superintendent of police. The chief superintendent was found guilty of instigation of the unlawful use of funds, taking a bribe and breach of duty and removed from office. One detective inspector was sentenced to suspension from his office for one month for taking a bribe and the other prosecuted police officers were fined for the unlawful use of funds.

A man working on building premises was taken from his work by a police officer. The matter attracted a great deal of attention in the mass media and in certain newspapers it was said that the worker was arrested because of his trade-union activities. The investigation of the Ombudsman revealed that the man had been under the influence of alcohol and was detained for drunkenness. It was also found that he had been working on scaffolding high above the ground. The Ombudsman stated that the man had been apprehended according to the rules in the Police Instruction, by which the police has, among other tasks, to protect public order and safety and to take action when these interests are endangered. Since the man in his intoxicated state could easily have inflicted damage or caused bodily injury, the Ombudsman further stated that the intervention could also have been made according to the rules in the Law of Temporary Apprehension (LTO) concerning police activity to prevent criminal acts.

Every year there is a conference for the conscripts in the Swedish army, called "Värnpliktsriksdagen", where the conscripts discuss questions about military service. The conscripts in each unit elect their own delegates who are supposed to report to their comrades about the results of the conference. The Supreme Commander of the Armed Forces has ordered that the conscripts shall have the opportunity of taking time off from training to be informed on this matter. In 1973 the conference demanded that the grant given to privates leaving basic military service should be raised to Sw.crs. 1,000. The conference further decided that the delegates should read out this decision to the conscripts and ask them to take the statement of the conference as their own. In complaints to the Ombudsman, conscripts at an army unit alleged that their regimental commander had denied them the opportunity of receiving information from the conference, i.e. by prohibiting the delegates to read out the decision about the demobilization grant. The commander in question declared that he had permitted the reading of the conference statement but prohibited the delegates to urge the conscripts to take the statement as their own. — The Ombudsman found that a statement from the conscripts was to be regarded as a political act and since the discussion of political matters in periods of military service is against service regulations and as the general orders in question only referred to information from the conference, the conscripts had not had the right to take the statement. The commander had therefore acted in accordance with the regulations in force.

The following is a selection of cases dealt with by Mr. Bertil Wennergren.

A public prosecutor was found guilty of receiving and sentenced to one year's imprisonment and removal from office. As his family situation was very troublesome and it was hard for him to leave his children alone, he applied to the government for a pardon. The government granted his application in so far that the term of imprisonment was reduced to three

months. Before reporting at the prison for internment, he applied to the probation committee for the leave that may be granted to a prisoner for the preparation of his release. He then again referred to the problems with his children. After he had arrived at the prison on March 10, the probation committee met on March 13, and decided to grant his application for the leave. Its chairman was, however, of a divergent opinion as he considered that the leave could not legally be granted. The man left the prison the same day. The prison staff then asked the Ombudsman to consider the legality of the decision taken by the committee. Interest groups connected with prisoner welfare questions also sent their protests to the Ombudsman and maintained that the man had been favoured because of his social status and that the principle of equality before the law had been set aside. After having heard the committee and examined the matter, the Ombudsman made his statement in which he thoroughly discussed the meaning of the provisions concerning the release-leave and declared that according to his opinion the committee had made a decision which was at fault and against the law. The Ombudsman therefore criticized the committee.

Several cases in the child welfare field concerned the biological parents' right to have the custody of the child and, having the custody, to control the child's personal life. In one case, where the parents were not married and did not live together, the mother died and the question arose as to who should have the custody of the child. The court found that the father was not unfit for it but that it was in the best interests of the child that the custody be given to a sister of the mother. In a complaint to the Ombudsman a Member of Parliament alleged that the court had decided against the law and that a biological parent who was not unfit was entitled to the custody in a case such as the one in question. No one else could even be considered. After having examined the case the Ombudsman replied that the meaning of the law is that the custody shall be entrusted to the surviving parent unless the court with regard to the best interests of the child deems it appropriate to entrust it to someone else. The Ombudsman therefore found no ground for criticism against the judgement of the court or the Child Welfare Board which had recommended the court to entrust the custody to the mother's sister. In another case a 15-year old girl had left her home because of controversies with her parents. She had taken refuge at a privately administered home for young people with problems. Her parents took her away from the home in a very dramatic manner and had her admitted to a mental hospital. The Child Welfare Board then decided to take care of her and placed her at the aforementioned home. The parents objected to this and considered that the Board had encroached upon their rights as custodians. The Board, however, was of the opinion that, as the girl wanted to live in the home where she had been placed and her will should be respected, she should be permitted to stay there and the Board also decided to support her financially. The parents complained to the Ombudsman and accused the Board of abusing its power. The Ombudsman asked the Board for an explanation. After having studied all the facts the Ombudsman found no grounds for criticism of the Board. The Ombudsman particularly stressed that, although a child is in its parents' custody and its right of self-determination is legally not fully developed until it reaches the age of majority, regard should be paid to a child's own will and wishes according to its age, maturity and other relevant circumstances.

A social welfare board shall according to the law ensure that anyone in its

district needing social aid gets it. On the other hand, a citizen is not obliged to accept social aid. This may cause problems. It was reported to the Ombudsman that a board after having tried in vain to persuade a woman to accept social aid had asked a private person to act as intermediary and deliver the social aid to the woman under the pretext that the money was a loan from a certain political organization. After having investigated the matter the Ombudsman stated that the solution chosen by the board was a wrong and inappropriate one. It was incompatible with the Social Assistance Act. Social aid must not be forced upon a person nor transmitted to him by indirect means, as social aid is a social right and not a social obligation. The Ombudsman added, however, that although the principle is clear, it cannot be applied in the extreme. Human considerations may make it necessary for the social assistance committee to seek practical solutions for transmitting social aid to someone who absolutely needs it but is not willing to accept it. The Ombudsman referred here to the general rules of pressing necessity.

In the field of medical care several cases have come up concerning the question of whether it is permissible for a doctor to prescribe drugs produced from plants. According to Swedish medical law a doctor is obliged to treat his patient in conformity with scientific findings and well-tried experience. Particularly one drug has been at stake, namely Iscador, which is made from an extract of mistletoe and in Switzerland is being used as a remedy for cancer. Iscador has not been registered in Sweden as a pharmaceutical specialty and may therefore in principle not be prescribed by a Swedish medical practitioner without special permission from the National Board of Health and Welfare. When granting such permission the Board added that the license did not relieve the doctor of his duty to act in conformity with science and well-tried experience nor of his responsibility with regard to detrimental side-effects. The physician did not then dare to use the drug and the patient complained to the Ombudsman and accused the Board of giving with one hand and taking back with the other. After receiving an explanatory note from the Board, the Ombudsman comprehensively analyzed the legal issues involved and concluded his statement by criticizing the Board for having issued a decision that was misleading from the legal point of view as well as ambiguous.

When trainees at day nurseries threatened to strike in order to stress their demands for non-graded marks, the National Board of Education decided that anyone who participated in the strike should have a note in her leaving certificate that she had been absent without due cause. A complaint was sent to the Ombudsman asking him to consider the legality of this latter measure. Having heard the Board, the Ombudsman made a legal analysis of the matter and referring to it stated that the Board had acted *ultra vires* and should take steps to ensure that such notes were removed from the certificates.

A new Constitution entered into force in 1975. One of the provisions in the constitution ensures freedom of speech for everyone, including public officials. This freedom may be restricted only by Acts of Parliament. The new legal situation has given rise to a great number of cases coming before the Ombudsman concerning public officials' freedom of speech and the Ombudsman has been given ample opportunity to explain the freedom of speech concept and guide government agencies and their senior officials in this field.